

નૂતન
વર્ષાભિનંદન

વિજય
ફેબ્રિકસ
ગ્રાહકે જ
રેકર્ડ
ફેબ્રિકસ

સ્રી-જીવનમાં ગૃહલક્ષ્મીના સંસ્કાર-પૂરતું સ્ત્રીઓનું માસિક

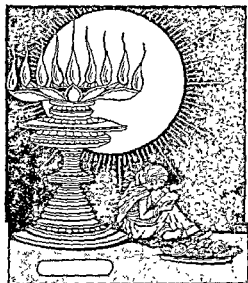
વજ્રાદિપિ કઠોરાણિ, મૃદૂનિ કુસુમાદિપિ

વર્ષ આઠમું : કારતક ૨૦૦૩ : નવેમ્બર ૧૯૪૬ : અંક ૧૯૦

નવા વર્ષે

પરમ પ્રભુ દેજો બળ ઉરમાં !
આતમ-પાંખડીઓ વિકસાવી,
સુંગઘ ભરજો ઓમાં
જીવન જ્યોત સદા બળકાવી,
કરો પ્રભુ અજવાળાં:
પરમ પ્રભુ દેજો બળ ઉરમાં

સ્વાર્થત્યાગ ને આત્મસમર્પણ,
ભાવ ભરો ઉર આવ;
મલિન વાસના સહુ સળગાવો;
શુદ્ધ કરો ઉર હાવાં:
પરમ પ્રભુ દેજો બળ ઉરમાં
સકલ વિશ્વના માલિક પ્રભુજી,
આણુ આણુમાં વસતા;
સઘળું જીવન આ છે તમ ત્યાં,
ધરતું શું ચરણોમાં ?
પરમ પ્રભુ દેજો બળ ઉરમાં !

અંતર ભરજો ભક્તિ ભાવના
ત્રિવિધ તાપને હરવા;
તમે જ એક જ પ્રુવ સમ છો આ
ભવસાગર તરવામાં;
પરમ પ્રભુ દેજો બળ ઉરમાં !
રમણલાલ વ્યાસ

જોગમાયા

લેખક

દુમકેલુ

દેશુભા, વિશુભા અને સિદ્ધરાજ રથુ-
વાસની ગદીએ આવી પહોંચ્યા તે પહેલાં જ
દેવુભા અને સોદસ ત્યાં આવી ગયા હતા.
હવે આ ગદીની દોરીએ એમણે મુકામ કરી
દીધો. સોદસે પરશુરામને પોતાની ગદી સોંપી
દીધી હતી. દેવુભા, ગદીને દરવાજે એક બાજુની
દોરીએ બેસી ગયો. સામે બીજી બાજુ સોદસ.
પોતાના ઘોળા નિમાળા ઉપર હાથ ફેરવતો
દેવુભા મનમાં કેક ધોડા પડી રહ્યો હતો. એના
હૃદયમાં જીડો વિપાદ હતો. આંખમાં ઝેર હતું;
મનમાં બીપણ નિશ્ચયનું બળ હતું. આ રિય-
તિને પણ તરી પાર જીનરવાની એને આશા
હતી. સામી દોરીએ બેઠેલો સોદસ એ હજી
જલવિદોળા મત્તયની અવરથામાંથી પૂરોપાધરો
જોમો થયો ન હતો. જેને ખાતપણથી પોતે

ગૌરવથી જોતો આવ્યો હતો, એ ગદી સોંપી
દેતાં એનું કાળજી કપાઈ ગયું હતું. પણ એને
દેવુભાની વાનમાં શ્રદ્ધા ગળી હતી. બાદેવુભા
એને કહી રહ્યો હતો : 'સોદસભા ! વારાફેરા
તો કાને નથી આવતા ? એમાંથી મારો સોમ-
નાથ ભગવાન પાર ઉતારવાવાળો છે ! એને
ય પોતાના ચોખ્ખાદારની પડી હશે ના ? રા'
સોદસના, ભગવાન સોમનાથના દારપાલ કહેવાય
છે. તે અમરતા ? સોમેશ્વર ભગવાત ત્રિમુ-
વનનો ધણી; અને રા' જૂનાગઢના-એ એના
ગંડ-દારપાલ સૈનિક-ત્રિભુવનગંડ. પોતાના
ચોખ્ખાદારનો વંશવેશો ભગવાન કરમાવશે ? તો
તો થઈ રહ્યું ના ? આપણને ભગવાને મોક્ષો
આપી દીધો. દસપ્રાર વરસ તો આ દોરીએ
આમ નીકળી જશે-' દેવુભાએ હાથની
ચપડી વગાડી.

સોદસે બહાર દષ્ટિ કરી. તથા જણા કોક
પરોપાળા આવી રહ્યા હતા. એમની પાછળ
પાસખી લઈને બોઈઓ આવતા હતા.

'આ આવતો લાગે છે સધરો; દેવીને
આંહીથી ઉતારવા આવ્યો લાગે છે !'

'એ તો એના મેળમાં હશે, બા ! આ
ગદીનો કમળે લેશે. કમળ વિનાનું કાંઈ નહિ
રહેવા છે. એમ તો સધરો છે ! જોગમાયા
માની જાય તો સારું.'

'મારા બેટા સાપનાં કંજી-એ પણ બેગા
ને બેગા-કરતા લાગે છે ! આ પેલા દેવુભા ને
વીંદુભા !'

'કરી લેવા લો, સોદુભા ! એણે હળાહળ
કાઢ્યું ન હોત તો તો સધરો હજી સોનરેખમાં
ગડગડિયા ભાંગતો હોત ! પણ યારા કાળ છે
ને ? મારું 'બેટું' કાંઈની જાણમાં નો રહ્યું
રસ્તાનું, લે, આ એનું નામ છે બાવિ ! આ
બેવ બેગા કાંસુડિયા કુસાય છે નાં-પણ એના
નશીબમાં બેરવજ્ય છે !'

'સધરો આઈ કમળે મેરખાન રાખશે

કાં.તો એમાં એમનો ઉપયોગ કરવાનો !

‘રામ રામ કરો, સોડુભા ! એને બેયને તો પહેલાં પરખાવશે ! આપણે તો બળતા ધર-માંથી આટલું ઉગારી લીધું એમ સમજો. હ તો ત્રિભુવનનાથની એના ગંડ ઉપર બેઠા માયા અટલે, નકર સધરો આ માને ! માડુવાવાળો પણ દીક બરાબર ટાણે વાંઢે પડ્યો !’

‘સધરો હવે. તો પોતાને ત્રિભુવનગંડ ગણાવશે નાં !’

‘ઈ તો ગણાવે-મને ને ગણાવતો ! પણ સોમનાથ આપણું ઈ દાંઈ આજસે ? ભગવાન કરે તે આ બરબક આવે-પછી આપણે છે, ઈ આંઈ કબજો રાખવાવાળો છે, ને મારો નાથ, જી દરાબાર પંદર વરસ તાવે ઈ તાવણી છે. સોડુભા ! હું તો જોતો આવ્યો છું. આપણે સાચકે હથું-તો ગરનાર પાછો રા’ને ઘેર આવ્યો જ સમજો ને !’ દોઢી બહાર નજીકની અવરજવર સંભળાતાં બન્ને શીત થઈ ગયા, સિદ્ધરાજ આવ્યો. દેવુભા ને સોડલ-એક પણ શબ્દ બોલ્યા વિના-શીત નમન કરતા ત્યાં બેઠા થઈ રહ્યા.

‘દેવુભા ! આ પાલખી આંઈ મને રહી’ દેવુભા બોલ્યો : ‘મામીને ખબર કરીને અમે હમણાં આ આવ્યા !’

‘હા, બાપ ! અમે આંઈ જ બેઠા છીએ.’
‘ના ના, એમ નહિ, દેવુભા ! અમે જમ્યા છીએ. તમે થોડીવાર પછી ત્યાં આવી પહોંચી એટલામાં હમણાં પરશુરામ આવશે. કાં તો આ આવ્યો.’

પરશુરામ આવી રહ્યો હતો.
‘મને, પ્રભુ ! અમે હમણાં આવીએ...’
સિદ્ધરાજ આગળ ગયો. દેવુભાએ સોડલ સામે જોયું. એની આંખમાં જીડી ઘેરી શોકરેખા હોડી. ‘સોડુભા ! આવા વખતનાં તો કૂંડા ને કૂંડા બાપ ! મોઢે, માંડવાનાં છે ! મારે ભગવાને પોતે પીધું છે ને તું આપણે મનથી કોણ ? અમરવેલ કોઈ અમથી પાંગરે બાપ ! તમે

ઝેરનાં કૂંડા મોઢે માંડા તંઈ તમારે આગણે અમરવેલ જોગે !’

‘મા જોગમાયાને ઉતારવાવાળો આ—ને આપણે આંહી-’

‘ઈતું નામ સમો-સમો જાળવે ઈ સમરથ.’

‘સોડુભા ! જોગમાયા તો લોકમરજદનાં બળુકાર છે. પરચો બતાવે નહિ, બાકી આ તમારું સધરું નપાણિયા પાટણનું એને આંહીથી શું ઉતારવું ?’

‘લોકમાં કેણી રહી જાય, દેવુભા ! રા’ જુનોગંડનો ટક્યો’તો પોતાની સમશેર ઉપર નહિ, જોગમાયાનાં સત ઉપર ! મા એવું ન-કરો !’

‘આપણે તો આ પણ ઝૂં પતી જાય, સોડુભા ! અટલે જંગ છત્યા ! નકર વળી કાંકે બખડાગતર થાય ને સધરાતું મન ફરે તો આ મોઢા માંડ મેળવ્યો છે ઈ ટળી જાય.’
એટલામાં દેવુભા પાછો ફર્યો હતો. ‘આ સરપનો કણો શું પાછો આવ્યો, સોડુભા ?’

‘દેવુભા !’ દેરાજ આવી પહોંચ્યો હતો તેણે કહ્યું : ‘મહારાજ તમને પાછા બોલાવ-રાવ્યા છે હો—ત્યાં ગદીએ ! પરશુરામજીને મહારાજ કહી દેશે, આ રાણીવાસની ગદીએ તમારા બેનો ચોખાપેશે રાખવાનો. મહો તો પરશુરામજી સંભાળી લેશે !’

‘હા, બાપ ! તમે હાલતું કરો—ત્યાં હું આ આવ્યો.’ ‘ન્યાં તો જોગમાયાનાં કામ છે, બેટા !’ પાછલું વાક્ય એના મનમાં ઘૂંટાઈને મનમાં શમી ગયું.

સિદ્ધરાજ, દેવુભા ને વિશુભા, રાણકદેવીની રણુવાસગદીએ પહોંચ્યા. અત્યારે ત્યાં મોઢાં દારપાલ હતો નહિ. ગદીતું દાર અંદરથી બંધ હતું.

દેવુભા આગળ વધ્યો. તેણે હડસેસો માર્યો. અંદરની સ્થિતિનવત શાંતિમાં કાંઈ ખરેખર પડી લાગી નહિ. દેવુભાએ સાદ પાડ્યો.

અચાનક એક બાજુથી લીલી દેખાણી : ‘દેવુભા ! તું—તું શું કરે છે ?’

‘મહારાજ ત્યાં છે, બા !’ દેશુભા બોલ્યો
‘ધીમે બોલજો. મામીને હેડે ઉતારવાનાં છે !
આ ગઢીનો કબજો લેવાનો છે !’

થોડેક દૂર એક ખાખરાના ઝાડ પાસે
સિદ્ધરાજ બિભેશ લીલીની નજરે પડ્યો.

પણ લીલીએ કહ્યું, ‘વિચાર કાંઈ ક્યો
છે ? તું શું કરીશ ? શું કહેવા જતો ?’

‘ઉઘાડો, મામી ! એમ બીજું શું ? મહારાજ
પોતે આવ્યા છે ! ગઢી આપણે
સોંપવાની છે !’

‘અરે ઝોટીવાર ! એમ તે તારી મામી
ખારણું ઉઘાડશે ? તું આંધો જ. વીહુને
આવવા દે. વીહુને, વીહુમા ! તું આંધી આવી જ.
હું કહું એમ બોલ !’

વીહુમા આગળ આવ્યો. તેણે લીલીની
સામે જોયું : ‘મા ! કેમ બોલું ?’

‘એમ બોલ કે સધરો ભાગ્યો છે ! મામી,
મામા આવી રહ્યા છે—ખારણું ઉઘાડો ! તો
ખારણું ઉઘાડશે ! નકર તો પાછાં માણસ
લાવવાં પડશે ! ને ગોઠીરો યાશે. મહારાજને
એ નદિ ગમે તે તમારી કિંમત યાશે.’

‘પણ મહારાજ ત્યાં બિમા છે ને, બા !
મહારાજ સાંભળશે એનું શું ?’

‘બહેને સાંભળે ! તું કે’ કે માલવાનું
કટક પાટણ ઉપર આવ્યું છે ને સધરો બિભે
પૂછડીએ ભાગ્યો જાય છે, જો, સાંભળ, આ
નગારું પણ સેન બિપડવાનું જ વાગતું લાગે છે.
ઝટ બોલી નાખ ! એટલે મેજે મેજ મળી જાય !’

ઉદયનના સૈન્યપ્રણાલિનો મરદ થોપ
નીચેથી આવી રહ્યો હતો. એક કોર્કે હારી
જેવીએ જરાક ડોઢાળારીની તરડમાંથી બહાર
દાંડી કરી. વીહુમાને ઠીકો.

‘વીહુમા ! આ શું છે ! કેમ સેન બિપડ-
વાનું નગારું ? કેનું સેન બિપડે છે ?’ તેણે
અંદરથી જ પૂછ્યું.

‘ખબર નથી, લખુડી ! આ તો સધરો

બિભે પૂછડીએ ભાગ્યો છે.’ વીહુમા બોલ્યો
‘માલવાનું કટક છૂટ્યું છે પાટણ ઉપર, એટલે
ભાગે છે ! મામા પોતે આ આવ્યા. શું કરે બેટો,
મામા સાથે સંધિ કરવી પડી. જો આવે !
ખારણું ઉઘાડજો અલી— !’ લખુડી અંદર દોડતી
ગઈ હોય તેમ લાગ્યું ઉદયનના સેનનો વધારે
ને વધારે મોટા થોપ આવી રહ્યો હતો.
રણવાસની ગઢીની આસપાસની ટેકરીએ નીચે
આત્મા જતા મેદાની માર્ગમાંથી સોલંકી સૈન્યના
પ્રયાણના પડખા વધારે ને વધારે મોટા થતા
જતા આવી રહ્યા હતા. સોલંકીઓનું સૈન્ય
બિપડી રહ્યું છે એની ખબર કરતો નગારાથોપ
ગાજી રહ્યો હતો.

થોડી જ વારમાં અંદર હિલચાલ થતી હોય
એમ દેશુભાને લાગ્યું. તે વધુ નજીક ગયો.
‘મામી ! તમે છો ? સધરો તો ભાગે છે. આ
એનું સેનઉપડામણ નગારું વાગે !’

‘કાણુ જેસલમા ભાગે છે ?’ રાણકદેવીએ
અંદરથી પ્રત્યુત્તર વાળ્યો. ‘તમે ક્યાંથી જુદ-
બુમિમાંથી આવો છો, વીહુમા ! યા છે જુદના
સમાચાર ? જુદનું શું થયું ?’

‘ઈ તો, મામી ! અમે પેલાં ભોળાઓ
સધરાને. ઈ કોઈને ય ખબર ન પડી. મામાને ય
તો પડી. એ આંધી પેટો આરાએ ને આશાએ,
પણ પછી ધાંધો થયો. જવડું કે આ તો બેધ
બાઈ જખરા નીકળ્યા ! આપણે ફર્યા !’

‘કેમ ફર્યા ?’

‘ઈ તો ઈ લાગતો હતો, મામી ! મામા
તો હજી જુદ ક્યાં કરત. અમે તો આંધી
બોલાવીને આંધી જ ફર્યા. ગંગા અંદર તો
પેટો, પણ બહાર શી રીતે નીકળે ? એટલામાં
સમાચાર મળ્યા હશે કે માલવાનું કટક આવ્યું
છે પાટણ ઉપર, એટલે પછી માંધિ જ થાય
નાં ? આંધી રહી જાય તળમાં તો ! પછી જખ
મારીને મામા દારે સમાધાન કર્યું ને હવે આ
ભાગે છે, હુઓ, સાંભળો, આ નગારું એનું.
આ મામા પોતે આવ્યા, સ્વા. નગારું વાન

‘કે...’ સારણું બિઘડવાનો અવાજ થતો લાગ્યો. કીકી અડધી એક તરફ ચાલી નીચે સરકી ગઈ.

‘સારણું’ બિઘડ્યું. રાણકદેવી પોતે ત્યાં બિભી હતી. તેની દષ્ટિ દેશળ ઉપર પડી. અને તરત દેશળની પાછળ થોડે દૂર બિભેલા સિદ્ધરાજને એણે જોયો. ‘રા’ ત્યાં ન હતો. એ જરાક ચમકી ગઈ. પણ એક પળમાં એ આખી વાત સમજી ગઈ. દેશળને જાણ્યું કે હમણાં એ ગભરાટમાં ભાગશે—પણ એ ગૌરવથી જેમ બિભી હતી તેમ જ ત્યાં બિભી રહી.

‘એ કોણ જેસલમા આવેલ છે, દેશળ ?’ તેણે શાંતિથી પૂછ્યું.

‘હા... મામા... હા મા... જુઓને...’ દેશળ લોચા વાળવા લાગ્યો.

અડમ ખડકની માથે રાણકદેવી બિભી જ રહી ગઈ. તેણે માથા ઉપરની લોખંડી જરાક સરખી કરી. સિદ્ધરાજને આમળ આવતો એણે જોયો. દૃઢ નિશ્ચયતાથી એ એની સામે જોઈ રહી હતી. સિદ્ધરાજ છેક પાસે આવ્યો. રાણકની તાત્કાલિક ઉપેક્ષા કરવામાં એણે વિનય દોર્યો. જાણે કંઈ ન બન્યું હોય તેમ બોલ્યો: ‘સોનલદે! આ કુંગરગદીએથી તમારે નીચે બિતરવાનું છે. સોલકી સેન પાટણ જઈ રહ્યું છે. તમારે સૌને પણ પાટણ જવાનું છે—હમણાં જ દેશુભાએ વાત કરી નાં? ઉતાવળે તૈયારી કરી લ્યો! આંકી તો હવે પાટણનો દંડનાયક રહેવાનો છે!’

રાણકદેવી હતી તેમ શાંત અડમ સ્વસ્થ બિભી રહી. એની મુખમુદ્રામાં કયાંય ગભરાટ ન હતો. તેણે સ્થિર દષ્ટિથી એક ક્ષણવાર એની સામે જોયું.

‘રા’ કયાં છે? થોડીવાર પછી દૃઢ શાંત અવાજે પૂછ્યું. એની ગૌરવભરેલી શાંતિમાં શેષ પણ કૃત્રિમતા ન હતી. એની આંખમાંથી વજ્રર જેવી નિશ્ચયતા પ્રકટી રહી હતી. એનાં મોંમાં એક પણ રેખા ઉપર, એક

જરા જેટલો પણ ભય આવ્યો હોય એમ લાગ્યું નહિ. ગિરનારી ખડકની જેમ એ અડમ હતી: એ જવાબ માગતી હોય—ને આ સૌ જવાબ દેતા હોય!

વિનયીનો ઉન્માદ એસરી જાય એવી ભીષણ વજ્રર નિશ્ચયતા એનામાંથી બહાર રહી હતી.

‘રા’? રા’ છે ત્યાં—એ પછી... જાણો! પરશુરામ!’ સિદ્ધરાજે પરશુરામને બોલાવ્યો.

‘એનું શું કામ છે, જેસલમા? રા’ કયાં છે?’ એની વાણીમાં હજી એ જ શાંતિ હતી. એ જ દૃઢતા હતી, એ જ ગૌરવ હતું. સિદ્ધરાજ જરાક ખંચાયો. દેશુભા પાછળથી આંખી પહોંચ્યો હતો, તે આ દૃશ્ય જોઈ રહ્યો. કુંગરાની કોઈ મહાન અધિષ્ઠાત્રી પાસે બિભો હોય તેમ જયદેવ અત્યારે આંખો લાગતો હતો. રાણકદેવી સૌને લધુતાનું જ્ઞાન કરાવતી ત્યાં સીધી, શાંત, ખડક સખી, અડમ, એકલી, અતાપી વિનયી બનીને ત્યાં બિભી હતી. દેશુભા જરાક આગળ વધ્યો:

‘રા’ ખેંગારજી તો, મા!’ તેણે ભક્તિથી હાથ જોડ્યા: ‘જુદમાં કામ આવ્યા છે.’ તેણે ધીમેથી કહ્યું: ‘રા’ તો રણમાં પડ્યા!’

‘કોણ?’ રાણકદેવીએ પ્રશ્ન કર્યો ને દેશુભા સામે જોયું. સોલલ આગળ આવ્યો: ‘દેવીમા! રા’ ખેંગારજી તો રણમાં પડ્યા!’ એક ક્ષણ રાણકદેવીની આંખ જરાક મીંચાતી સૌએ અનુભવી. પણ ખીજ જ ક્ષણે એની દષ્ટિ—સામેના ભરતી કુંગરાની શિખરાવલિ ઉપર સ્થિર થઈ ગઈ હતી.

દેશુભા ને સોલલ એ જોઈ રહ્યા. જય-સિંદેવને એ દષ્ટિમાં કંઈક અગમ્ય જણાયું. તે શાંત બની ગયો.

‘કોણ રા’ પડ્યા? કોણ એ બોલ્યું? રા’ પડ્યા!’ રાણકદેવીનો અવાજ આવ્યો. એમાં અગાધ શાંતિ હતી, અગાધ શક્તિ

પ્રકટતી હતી. રા' ન પડે. રા' પડે—તો આ ન પડે ? 'રાણકદેવીને જમણે હાથ ગિરનારી કુંગરમાળાને દેખાડતો લાંબો થયો. મહા સામ-થઈની રેખા જેવી એની આંગળી સામેની ઉતુંગ શિખરાવલિની ટોચ દેખાડતી શેલી રહી. પોતે જણે કાંઈ વાણી ન બોલતી હોય, માત્ર હોઠ-માંથી વાણી આવી રહી હોય, તેમ એ ધીમે દૃઢ શબ્દે બોલી રહી હતી: 'તો તો આ પથુ પડે !' એની આંખ જરાક વિશાળ લાગતી હતી: હોઠ સહેજ મુગ્ધતા હતા: ભ્રમર જરાક વાંકી દેખાતી હતી; 'રા' પડે—ને આ ન પડે—ન બને !' એનું નાનકડું માથું જરાક મૂંઝ ગયું: 'એ ન બને !'

રાણકદેવીની વાણીમાં વીજળીમુગ્ધરો હોય તેમ સૌ ચમકી ગયા. એક દાણમાં કુંગરા બાગુથી કાંઈક મોટો ખળખળાટ આવતો સંભળાયો. સિદ્ધરાજ સ્તબ્ધ બનીને જોઈ જ રહ્યો. સામેની ઉતુંગ શિખરાવલિની મોટી ભયંકર શિલાઓ, જણે કાંઈકે ધક્કો માર્યો હોય તેમ એને નમતી દેખાણી !

'અરે... રે... રા' રાણકદેવીની એક તીણી ભયંકર ચીસ સંભળાણી. તે આંખો મીંચી ગઈ. 'ગયા ! રા' અ... રે... ! આ... હા ! રા' ગયા ?'

દેવુમા આગળ ધર્યો: 'મા ! જોગમાયા મા ! આ તો તીરથનું યાનક. આમ ન હોય ! જુગજુગે જીવું છે, મા ! જીવતાં ઠેકાણું જાશે. અને મલકમાં ઠેણી રહી જાશે ! રા'માં પાણી નોતું એમ કેવાશે !'

રાણકદેવીની આંખ ઊઘડી ગઈ હતી. તે પ્રશંત રિયર, બની અર્ધ. દેવુમા સામે જોઈ રહી: 'શું છે, દેવુમા !'

'મા ! મલકમાં વાતું યાવ, રા'માં પાણી નોતું. રાણીને આધારે ટકચો તો એમ કેવાશે, મા !'

સિદ્ધરાજ જોઈ જ રહ્યો હતો. તેણે શું દાઢું—એની એને કાંઈ ખજર ન રહી. દેવુમા શું બોલી રહ્યો છે એ પણ કાંઈ ખજર ન રહી.

એણે રાણકદેવીને કાંઈ ન હોય. તેમ બહાર નીકળતી જોઈ. રાણકદેવી એ પગલાં આગળ ચાલી: 'આંઈ નંધ—ત્યાં ત્યાં—ચાલો... દેવુમા ! ક્યાં જવાતું છે ?'

'મા !... મહારાજ જ્યસિંહદેવ... માને પાટણમાં લઈ જવા આગ્યા છે !'

'સોનલદે !' સિદ્ધરાજ બોલ્યો: 'રા' હજી જીવે છે ! પાટણમાં છે. આંખે ત્યાં જવું છે !'

એક સહેજ મીઠું, જરાક હોઠની રેખા વાંકી વળે તેવું, રિયર રાણકદેવીના ચહેરા ઉપર દેખાયું ન દેખાયું ને તરત હુપ્ત થઈ ગયું. તે પોતે પોતાને કહેતી હોય તેમ મંદ અવાજે બોલી રહી હતી: 'આંઈ નહિ... આંઈ નહિ... હવે તો ત્યાં...'

તે આગળ ચાલી. સૌ એને મારગ રચા. જ્યસિંહદેવને આ એક નવો અનુભવ હતો. આંધી વિજેતાને કાંઈ રથાન જ ન હતું. પરાજિત રાજાની રાણીના મોરવ પાસે સૌ ઝાંખા પડ્યા હતા. એની સામે નારીભાવે જોવાની જણે શક્તિ જ સૌની નષ્ટ થઈ ગઈ હોય તેમ એ આગળ વધતી ગઈ અને સૌ એની પાછળ ચાલતા રહ્યા. મટીને દરવાજો પહોંચતાં જ પાલખી દેખાણી.

રાણકદેવી આગળ વધી ગઈ. દેવુમા લાંબો થઈને એના પગમાં પડ્યો હતો: 'મા ! કાંઈ વેણુ—કાંઈ વેણુ દેતાં જાવ—જેને આધારે સમ-દર તરી જવાય !'

ધીમે, મીઠા, સ્વરથ શબ્દ સંભળાયો: 'રા' ત્યારે જીવે, ત્યારે રા' મરે ! જોડો. દેવુમા ! મારે છેતું પડે છે !'

એની પડખે જોએલા સોઢાને આ સાંભળ્યું—ને દાઢી ગયો તે બે હાથ જોડીને 'માયું' નમાવતો, બકિનથી પ્રણામ કરતો ત્યાં જોતો રહી ગયો.

'ચાલો—દેવુમા ! હવે... બોડી યાવ મા.' ચાલો, ક્યાં જવું છે !'

તે પાલખી તરફ આગળ વધી.

• જ્યસિંહ સિદ્ધરાજ એ પ્રગટ થતા પુસ્તકમાંથી

ભાવનગરની કાળવહીના ઇતિહાસ દેશે
કીર્તિમન્ત્રોત્તર કેવાક છે ? ભાવનગરનો રાસડો
ભાખશે; એનું ભાખ્ય.

કાળવહીના ખોલ

વ્યાખ્યાતા :

એક પાસ ધોરી ને એક પાસ નારી,
ખેડતો ખેતર ખેડૂત રે;
નારને છાડવીને મોતીડાં વાવિયાં
દેશના રાજે સપૂત :
હો ! કાળવહી ખોલ ખોલે.

એ છે ગોહેલકુળના ગોત્રપુરુષ સેનકજી
મહારાજની કીર્તિકથા.

એકદા રહાંજને ટાણે સેનકજી મહારાજ
ધોડીએ મ્હડી સીમમાં ટહેલતા હતા. ત્યારે
એક ખેતરમાં એક ભેતરે ધોરી ને ખીન્ને
ભેતરે નારીને ભેડીને ખેડૂત ખેતર ખેડતો
દીઠો. મહારાજે હાકલ દીધી કે, એલા ! તું
આચરજ આ ? ખેડૂતે પડકાર દીધો કે એવડી
હયા આવતી હોય તો આવો, ને જૂતો ભેતરે.
પટ દધને મહારાજ ધોડીએથી ઉતર્યો. નારને
છાડાવી, હળની ધુરા કંધે લીધી, ચાસ પૂરા
કીધા, સિધાવ્યા. કહે છે કે એ ચાસોમાં પછી
નર નહિ, મોતી પાક્યાં. ત્યારે એ ખેડૂતનાં
પડળ ઉઘાડ્યાં, ને જાણ્યું કે એ ધુરન્ધર તો
હતા સેનકજી મહારાજ. પછી ચારણે કાળ-
ગાજનતો ફેડો ગાયો :

જાણ્યું હોત જળધાર

નવજંગ મોતી નીપજે,

તો વવડાવત ખડુ વાર,

સરવા સેનકના ધણી !

એવા ધુરન્ધર હોય એ રાજ્ય રચાપી જાય.

*

પીરમનો પાદશાહ પીરમે પુરાણો

અધોર તપ આચરવા રે;

જન્મના ખોલ ગુણગરવા :

શિર પરંથુ, હોય એ ધડ ઝૂમ્યું એનું

હો ! કાળવહી ખોલ ખોલે.

૨૧. મહાકવિ ન્હાનાલાલ ફલપતરામ કવિ

*

એ છે મહારાજ મોખડાજીની કીર્તિકથા.

પાદશાહ મ્હડી આવ્યા. મહારાજ પીરમ
ખેરમ ખેટમાં જઈને પૂરાણા : અન્તે પીરમ-
માંથી ક્ષત્રિયવટે કીધાં કેસરિયાં. તોખાર પડ્યો;
ખરછી પડી; માયું પડ્યું; રહ્યું એક ખડગ
કરમાં, હોય એ ધડ ઝૂમ્યું. ખડગ વીંઝતાં
વીંઝતાં ધોધા ને ભાવનગરની વચ્ચે, ખડગપર
ગામે, ધડ પડ્યું. મોખડાજીનો રાસડો એ
ગાયો છે; છપાયો નથી હજી.

સિન્ધ હૈદરાબાદના રેલ્વે સ્ટેશને મોખ-
ડાજીનું આખ્યાન વેચાતું હતું; પન્દરક, વર્ષો
ઉપર કરાંચી જતાં ખરીદ્યું હતું.

પ્રથમ મરાઠા વિઘ્નને અવસરે મુંબઈ
સરકારે રાધોબા પેશ્વાને ભાવનગરછત્ર નીચે
પીરમ ટાપુમાં રાખ્યા હતા.

*

ખહારવટિયો આવ્યો રાજખરેખરે,

મહેલમાં ખાણડાના વાસ રે;

રાજસભામાંના નાટારંભ નિરખી

ચક્ષુ ફાડ્યાં જોગીદાસઃ

હો ! કાળવહી બોલ બોલે.

એ હતા કુંડલા પરગણાના છરા મામના
ગરાસદાર જોગીદાસ ખુમાણ. કંઈક દારણે
બાવનગરે છરા મામ ખાલસા કીધું. જોગો
ખુમાણ બહારવટે નીકળ્યા. જોગો ખુમાણ મામ
ભાંગે; ને રહામરહામા ભેટે તો બાવનગર
એમને બાલે પરાવે: એ હતો પરરપરનો નાતો.
એવામાં રાજકુટુંબમાં ભારે ગમખવાર બનાવ
બન્યો-મહારાજના એકના એક સુવરાજ પાછાં
થયા. કાળી કાળીયારી પડી; રાજ્યમાં હાહાકાર
વર્તી રહ્યો. બહારવટિયાને વજનર હૈયે ચે
વજનર વાંગ્યાં. દોડસો કાકીનું જૂથ, માથે ઓઢીને
રાજડોલીએ આવ્યું ખરખરે. કાકીઓને છાના
રાખવાને મહારાજ પધાયો. પહેલે જ બોલે
મહારાજે પડકાર્યો: 'હ્યો, રાખો-રાખો, જોગી-
દાસ !' માથેથી ચોક્કણ ઉતારી જોગીદાસ
બોલ્યો: 'ત્હારે ઓળખ્યો ખરો મહારો કંઈ.
મહારાજ કહે; 'શહેરમાં કે વગડામાં સાવજનો
સાદ અછતો રહે ખરો ? જાવ ચોવીસ કલાકની
મહેતલ છે. કોઈ વાંકો વાળ ન કરે.' એવી હતી
બાવનગરની પ્રજાવટ ને રાજવટ.

જોગીદાસ હતા સાચનો કટકો. જૂનાગઢ
બાવનગર સંસ્થાનેને સીમાડાનો પડ્યો વાંધો.
બાવનગરનો સાક્ષી કોણ ? બાવનગરનો સાક્ષી
હતો રાજ-બહારવટિયે જોગો ખુમાણ. કોઈ
દારે ને સીમાડો કારે,

જોગીદાસનાં બાળકોને મહારાજ રાજહેલમાં
પાળના. વેર ત્હારે વડોને હતાં, બાળકોને
ન હતાં.

આખરે સમાધાન થયું. છરા બદલે ભગો-
દરા લીધું. સમાધાનનો દરખાસ ભરાયો. કસ્ટગા
ધોળયા હતા. નતકી નાચી રહી હતી. જોગીદાસે
બાલું લીધું ને સુરદાસજીની પેઠે આંખો ફાડી
કે 'મહારે તે નતકીના આ નાટારંભ શા જોવા ?

કહેશે ? જોગીદાસ કોણ હતા ?

કહેશે ? જોગીદાસ કોણ હતા ?

સન્ત કે બહારવટિયા ?

આ વડવાને વડે બાવ જૂપાળે,
રાખ્યા ભાવાણના પાયા રે;
પેલે ગજે ઓઝે માંડ્યા

પગરણ મહામહરતે,

ખાડીમાં સાગર સમાયા:

હો ! કાળવહી બોલ બોલે.

ગાયકવાડની ત્હારે વાણિક સ્વારીઓ
કાઠ્યાવાડમાં નીકળતી. શિડોરની પાછલી
કુંગરીઓમાંથી ગાયકવાડી ધોડાને પાછાં વળી
ત્રીતળ ભાંગી પાદર કરી, ભાવસિંહજી મહા-
રાજે પછી વડવાની ખાડી વસાવી. અમણોતરા
કાળમાં-૧૮૧૭ માં મારવાડી મહા કે અહીં
આભ્યાં, ને એકે ગોવધ કીધો. ગોપ્રેમી મહા-
રાજે એને દેહાન્ત દંડ દીધો. ગોપૂજ્ય બાવ
ન પ્રીછનાર મંત્રેજી સરકારે મહારાજની હકુ-
મત છીનવી લીધી. ૧૮૧૬ થી ૧૮૬૬, અર્ધી
સદીભર એમ ચાલ્યું. તળ બાવનગરમાં હકુ-
મત હતી અમદાવાદના માજરદેટની. પછી
પાક્યો પેલો ગજો ઓઝો. ઝુઝ્યો ને ઝુઝ્યો.
સિંદના મોઢામાંથી ૧૧૬ ગામોની રાજહકુમત
પાછી લાવ્યો; બાવનગરનું રાજ્ય પુનઃ સ્થાપ્યું.
પુનઃ સ્થાપ્યું એટલું જ નહિ; Organise
ને Modernise કીધું. બન્દર, રેલ્વે, પાણી,
જળવણી, વેદક, ન્યાય, વસુલાત, નગરવિસ્તાર
વિગેરે. બાવનગર રાજ્યને મ્હોરાની-પાંગરાની
દડીશૂત કીધું. પછીના સદામાં અગાભાઈ ને
પગલે પગલે વિકાસ છે ને વિસ્તાર છે.

વર્તમાન બાવનગર ને વર્તમાન બાવ-
નગર સંસ્થાન એટલે મૂર્તિમંત ગગા ઓઝાઃ
જલણે ભોરતળાવમાંથી દમચર્ચા બોલશે.

રમતાં બાળકે પાણી મારેરો

આંખોને કેરીને કીધે

રાજને વાગ્યો, રાજે બક્ષિશ દીધ;
આંખો મ્હોટા કે મહારાજ !
હો ! કાળવહી બોલ બોલો.

એ પાંચમી ઈતિહાસગાથા છે તખ્તસિંહ
મહારાજની.

કે મહારાજને કે પ્રગળન પાણુકો મારે,
ને મહારાજ પાણુકો મારનાર પ્રગળનને બક્ષિશ
દે એવા મહારાજનો કેટલેલાક દીકા સાંભળ્યા ?
તખ્તસિંહજી મહારાજ હતા એવા એક.

તખ્તસિંહજી મહારાજ મહારાજ હતા;
મુદ્રાએ, ઉદારતાએ, મહાનભાવિતાએ. આકૃતિ:
કથયતિ ગુણાન્, એવી તખ્તભૂપાળની મુદ્રા
જ હતી મહારાજની.

ઈતિહાસવાતો એવી છે કે એક ઉનાળાની
સ્હોળ હતી; મોતીયાગનાં ધરાન ભાગ તરફના,
આંખાઓમાં મહારાજ તખ્તસિંહજી ને મુત્સદ્દી
વર્ગ બેઠા હતા. ત્યારે મહાબળેશ્વર-મસૂરી-
દહેરાદૂનની પ્રયા ન્હોતી પડી. ફૂવારા ઉડતા
હતા; વૈશાખના વાવલિયા વાતા હતા. આંખે
સાંખે જોલા ખાતી હતી; મોતીયાગના કોટ
ઉપર થમ આંખાડાજો બહારના રાજમાર્ગે
નમતી-બૂલતી. રાજગોષ્ઠિઓ ચાલતી હતી.
એવામાં એક પાણુકો ઉડતો આવ્યો, ને મહા-
રાજને વાગ્યો. મુત્સદ્દી વર્ગમાં ખળભળાટ
થયો; પટવાળાઓ વધુટ્ટયા. એકે પાણુકોને
મણિ પેરે લઈને સંધયો. ત્યાં તો આઠદશેક
વર્ષના બાળકાની ખર્ચા ઝાલીને પટવાળો
લાવ્યો કે 'આણે પાણુકો માર્યો છે.' બાળકો
યે તખ્તસિંહજી મહારાજની વસ્તી હતો; નિરબે,
સાચા બોલો, એકવચની. કહે: 'હા પાણુકો મ્હે'
નાંખ્યો છે; પણ મહારાજને માર્યો નથી.'
પટવાળા દંડેબે, મુત્સદ્દીઓ કરડાય, પણ
બાળકો એકનો એ ન થાય. 'હા; પાણુકો મ્હે'
નાંખ્યો છે, પણ મહારાજને માર્યો નથી.' એક
એક મુત્સદ્દી તડુક્યો: 'પણ મહારાજને વાગ્યો
તે ? શાને પાણુકો નાંખ્યો હતો ?' બાળકે કહ્યું:

'આ આંખો છે એની ડાળ કોટ ઉપર થમ
સડકે પડે છે. અને ડાળે લટકે છે કેરીઓ.
આંખેથી કેરી પાડવાને પાણુકો નાંખ્યો હતો.'
બાળકના કંઠમાં સાચનો હતો રણુકો. મુત્સ-
દ્દીઓ ઉઠેલ શોધતો વિભાસણુમાં પડ્યા. મહા-
રાજની મહાનુભાવિતા નિજની વિચાર માળાએ
મ્હડી હતી. 'આંખાને બાળક પાણુકો મારે તો
કેરી દે. મ્હારે શું દેવું ? હું છું તખ્તસિંહજી
મહારાજ. લોક મ્હારી ઉદારતાનાં દષ્ટાન્તો દે છે.'
અન્તે મહારાજની મહામાનવતા બોલી:
'નરબે છે, સાચોબોલો છે, એને પચાસ
રૂપિયા ધનિામ આપો.'

આજે આપ સૌને પૂછું છું. કવ્યમાનો
જ ઈતિહાસ પ્રશ્ન કે—

આંખો મ્હોટા કે મહારાજ ?

હો કાળવહી બોલ બોલો.

એ બાળક હતો તખ્તસિંહજી મહારાજનો
સાચો પ્રગળન.

બાવનગરના બૂપાળો ! એવો પ્રગળન
વાંછજો. બાવનગરનાં પ્રગળનો ! પ્રભુ કને એવા
મહારાજને પ્રાર્થજો. એવા રાજપ્રગળને પગલે
પૃથ્વીમાં પરમેશ્વર પધારશે.

રાજપ્રગળના ધર્મિગ ધર્મીશ્વરો

સો-સો જીભે બોલે કાળ રે;

રાજવટ-પ્રગળવટના સનાતન મંત્રીએ

સુણુજો, હો લોક-લોકપાળ !

હો ! કાળવહી બોલ બોલો.

(૨)

પહેલું ત્યારે શ્રોતાઓને પૂછું. છું કે
અલકકિશોરી કોણ હતી ? અલક કિશોરી હતી
તેજસ્વિની વર્ચસ્વિની જાજરમાન મન્ત્રણા
પુત્રી; કુટુંબની કારભારણ, બાળીની કાન્તિ ને
દીપ્તિ; દિવાનધરની વીજળવેલ.

સરસ્વતીચંદ્રમાંની સુન્દરચરિત્રની અલક-
કિશોરી એ હતી. અલકકિશોરી હતી સુન્દર
રમણીની એક Type. સરસ્વતીચંદ્રમાં ગોવં.

ધર્મભાષ્યે વ્યક્તિઓ નહિ, Type સરખાં છે.

અમારા દલપતધરમાં હતાં દલપત કુળના અલકકિશોરી. એમનું નામ જ હતું વીજ-કુંવર; જનરમાન ૫૪૭૮૬ દેહ, બાબીઓને શોભાવનાર ને રણુગારનાર, પિતૃકુળની પ્રતિષ્ઠામૂર્તિ. ચાર વાસાના મૂઢી મા ગયાં. દલપતરામે ઉછેર્યો. લગ્ને બાળવિધવા થયાં. દલપતધર દલપતરામનાં યર્ધ રહ્યાં. કાંઈ હોય તો 'વીજ!' વીજને પૂછીને બધું થાય.

ગોવર્ધનભાષીની અલકકિશોરી હતી Type પણ એ Type ની મૂળપ્રતિમાં હતી ભાવનગરનિવાસિની. ત્યારે ભાવનગરની એ અલકકિશોરી કોણ હતી ?

સાહિત્યક્રતિહાસનાં Secret નો પડેલો ઉઘાડતો નથી; દસઆરેક વર્ષો ઉપર એમના જ એક કુટુંબી બન્ધુએ ઉઘાડેલો છે. 'જમાલ' ને રવેશે મહડીને માળમાં પ્રવેશ્યો હતો એ દિવાનપરામાંનો રવેશ એમણે ત્યારે રવ. ચન્દ્રશંકરને દાખવ્યો હતો.

ભાવનગરમાં અલકકિશોરી હતાં દિવાન મંજલાસભાષીનાં પુત્રીને સર લલ્લુભાષીનાં પ્રતાપી ભગિની અનુપકુંવરઆ. ૬૦-૭૦ વર્ષે આજ ગુજરાતભરમાં રમરણ સંજ્ઞવતાં છે; ગુજરાતી ભાષા છે, સરસ્વતીચન્દ્ર છે, ત્યાં સૂધી ચિંતણ છે.

ભગવતી તો ભાવનગર માત્રનાં નહિ, સમગ્ર ગોડેવાડનાં ને ગોહેલ રાજકુળનાં છે કલ્યાણિની ને રણુગાર. ગોહેલોનાં ૭૧ પરિચાને એમણે તો તાર્યાં છે. ગુજરાતનાં મહાગૌરવ છે; નારીજગતનાં તીર્થ છે. ઓળખો તો છો ખરાંને ? કે ૫૦-૬૦ વર્ષથી ગોહેલવાડની કીર્તિ મૂર્તિનું નામાભિરામે અજપણું છે ?

પ્રભાતસિંહજી બેળાં ૭૦ વર્ષના જનરમાન ડોશીમાં, ગોહેલકુળની નૈષ્ઠિક અલકચારિણી, રાણો પ્રતાપ પિછોલાને કાંઠે રહેતો એમ ગારમાટીના માથોડું ઉંચા ગામડિયા ઘરમાં

રહે છે. જાળવીને હિમા ન થવાય, તો નેવાં માથામાં વાગે.

સાડેક વર્ષો પૂર્વે રામઆ સાહેબનું સગપણ સરોહડના કુંવરડા રણુજીતસિંહજી સંગાથે થયું હતું. પછી રણુજીતસિંહને મહારાજ જામ વિભાજીએ દત્તક લીધા; અને પછી રણુજીતસિંહજી થયા જગપ્રસિદ્ધ ક્રીકેટર પ્રીન્સ રન્જી; અને પછી થયા મહારાજ જામ રણુજી.

પણ સરોહડના ને ટીંબાના વાગ્દાનનું લાભ ન થયું. રામઆ સાહેબે આજીવન નૈષ્ઠિક અલકચર પાળ્યું, ને ગોહેલકુળને ને જાડેજા કુળને પુણ્યજગતવળ કીધાં. રામઆ સાહેબને જામનગર હતું સાલિયાણું ભરે છે.

ટીંબાની છાપરી નીચે બેત્રણેક કાવ્યચરણો રમરણે મહડી આપ્યાં હતાં. એકતો પા સફીની ચે પૂર્વે ચોરવાડને સાગરકાંઠે સમજેલાં રાસગામનું.

જામનગર જોયું, સરોહડ બૂલી-ગિયા રે !
અને બીજો પેલો ચોકારા લેતો કરણ
પર્વસાની સારા—સોરઠપ્રસિદ્ધ રાસડો:
બાકુંવરબાને

છેતે નગર વળાવ્યાં સાસરે.
એ ટીપાં આંખેથી ટપકાપી ટીંબેથી પછી
વિદાય લીધી હતી. એ ટીપાં શેનાં હતાં ?
શોકનાં કે ગૌરવનાં ? કવિતાનાં કે કાળકથનીનાં ?
એ સ્વેતાજરી સંન્યાસિનીની આરસ
દહેરી આવતી કાલે ટીંબાને પાદર કોણ
ચણાવશે ? ગોહેલ રાજકુળ ? કે જાડેજા રાજકુળ ?
કાળને ને રવિને ઉત્તર દેવો પડવાનો છે હો !
સાહિત્યમાં, સંસારમાં, ઇતિહાસમાં ગોહેલ
રાજકુળની ઇતિહાસગાથાઓ કલ્યાણકારી ને
અપસકારી કથારત્નોદી ભરેલી છે.

સાંભળજે રંદ અને રાય,
કાળવદી બોલ બોલે;
એનાં ઇતિહાસે અશ્વરો લખાય,
કાળવદી બોલ બોલે.

લો મા પણ રાત ને દિવસ અવિરત ઉત્સાહથી સાથે કામ કરતી, સાથે વિચરતી, નિરંતર સંયોગમાંથી પ્રગટતી નિકટતાનો લઢાવો લેતી. પણ આ બધાં શુદ્ધ કાચલાં હતાં, રામની એની બૂખ મટતી નહીં અને કલ્પિણી વિશેનો બધ વધતો જતો.

કલ્પિણી હવે રોજ આશ્રમે આવતી. રામ એને ઘેર જઈ આવ્યો એટલે શિષ્ટાચાર પ્રમાણે કુક્ષિ પોતાની ત્રણે સ્ત્રીઓ સાથે બૃથુ આશ્રમમાં આવી ગયો. કલ્પિણી, લોમા અને વિશાખાની સદિયરના હક્કથી, આશ્રમમાં પોતાના ઘરમાં હોય એમ વર્તવા લાગી, ને લગ્નાલગ્નાને રામની જોડે વાતો કરવા બેઠી.

કુક્ષિ શાયીતરાજને ત્યાં યત્રમાં ગયો. કલ્પિણીએ અસ્વસ્થ તબિયતનું બહાનું કાઢ્યું એટલે ત્રીજાં લાકડી સ્ત્રીને સગિર્ધાંગ સંતાન થાય તેની આશામાં કુક્ષિએ એને પાછળ રાખી. પતિના ગયા પછી કલ્પિણી રોજ આશ્રમમાં આવવા માંડી. લોમાને કરગરીને પોતાને ત્યાં લઈ ગઈ. વિશાખાની ગેરહાજરીમાં થોડો કારભાર પણ કરવા લાગી. બધાં રામ હોય ત્યાં એ આવી જ ચડે ને કેટલાય વર્ષોનો પરિચય હોય તેમ વચ્ચે બેસે, અને કામ કરવાની ઉત્સુકતા તો દર્શાવ્યા જ કરે. અને રામ ઘણી પ્યાર-તેની સાથે જેમકે એને પ્રામાણિક એવું હેતુમયું, ખંચાતું, શરમાળ હાસ્ય હસે.

એને આશ્રમમાં રોજ આવતી જોઈ લોમાના હૃદયને બધ વધી પડ્યો. રોજ તેની સરખામણી એ પોતાની સાથે કરતી. કલ્પિણીની મોટી મોહમરી આંખો, તેનાં પ્રોઠ્ઠ, ઉછળતાં, રોચિલાં સ્તન, તેની લચકતી ચાલ ને ઉછળતા નિર્ભો, તેની અર્ધમરી દષ્ટિ આ બધાં જોઈ એની ધ્યાનો પાર રહ્યા નહીં. થોડે બેસી, ઢોડી, લોમાના નિર્ભો છોકરા જેવા સખત ચમક્યા.

લેખક:

શ્રી. કનૈયાલાલ મા. મુનશી

*

ધનુષ્ય ને ચક્રની તાલીમ લઈ એના હાથ કંઈક જન્યા હતા. પુરુષો જોડે ને ખાસ કરીને રામ જોડે દિવસ ને રાત રહી એની આંખમાં શરમાળપણું રહ્યું નહોતું. એની રીતમાં લગ્ના પડવાની કળા નહોતી. તેના અવાજમાં કામોદીપક માર્દવ નહોતું. પોતે છોકરા જેવી હતી. રામ એને માયા ખાઈ જેવી ગણતા. એના હૃદયમાં તેને માટે પ્રણયોર્મિ ક્યાંથી આવે? કલ્પિણી એની જોડે હોડમાં ઊતરતી હતી અને પોતે હારી ચૂકી હતી. લોમામાં સ્પર્ધા કરવાની શક્તિયે નહોતી અને હાથે નહોતી.

એક દહાડો રામ આહુતિ આપતો હતો ને પાસે દર્બ નહોતો. કલ્પિણી તરત ચેતી મઈ, ઊડી ને જલદીથી દર્બ લઈ આવી રામને આપ્યો. આપતાં તે હસી; સુમધુર, મૃદુનાત્મક. એનું મંદ હાસ્ય ઉન્માદક કોમુદી પ્રસારી રહ્યું.

રામ મંત્ર બોલતો હતો, તેણે હસીને હમ લીધો. રામની આંખમાંનો ભાવ લોભાએ જોયો ને એ હતારા થઈ. એનું મુખ લાલચોળ થઈ ગયું. યજ્ઞ પૂરો થયો એટલે એ ત્યાંથી ધોડારમાં ગઈ. આ અપરિચિત દુનિયામાં રામ સિવાય એનું કોઈ નહોતું, તેમ સારા જીવનમાં પણ રામ સિવાય કોઈ નહોતું. અને તે જ એના હાથમાંથી સરી ગયો—કલ્પિણીનો થઈ ગયો. એ રામના પ્રિય ધોડા મુપણુંને ગળે વળગી ને ગતીધો ધોડા રનેહબર તેને જોઈ રહ્યો. લોભા તેના પર બેઠી અને પાણી પિવડાવવાના બહાને તે વનમાં ગઈ.

મંદ, શીતળ પવન વાતો હતો. સંધ્યાકાળે પંખીઓ ટક્કીલ કરતાં હતાં. જૂઠાંમાં સમીરનું સંગીત સંભળાતું હતું. એ મુપણું પરથી બિનરીને તેને ગળે વળગી. તેનું કોઈ નહોતું. ભાઈ વેરી હતો. માખાપ મરી ગયાં હતાં. યુરુ લોપામુદ્રા અદૃષ્ટ થયાં હતાં. રામ એનો હતો નહીં—નહોતો રહ્યો. એ નિરાધાર હતી. એ કાતીફાટ રડી. મુપણું એકલો મૂક હેતથી એના શરીરપર નાક ધસી એને આશ્વાસન આપી રહ્યો.

રામ એને તેનું અંગ ગણતો અને એ તેને અંગ ગણતી. બે વચ્ચે ભિન્નિઓની આપલે શક્ય નહોતી. બન્ને એકબીજાનાં જ છે એમ પળેપળે વર્તાતાં. કોઈને એક બીજાને જીતવાની જીતાવાની પરવા નહોતી, કારણ કે બન્ને એક બીજાના જન્મથી જિતાયેલાં હતાં. પણ હવે રામ કલ્પિણીનો થયો. કોઈ બીજી સ્ત્રીને પણ પરજો. લોભાનું જન્મન વેરી થઈ ગયું. એને મરવાનું મન થયું.

તે રડી, ખૂંચ રડી. ધોડીવારે આંખે એક નાનો બાળક દેખાયો. જન્મરો; સ્વરૂપવાન; અસ્પષ્ટ શબ્દો ઉચ્ચારતો; મગી માને છોડી એને વળગી આનંદ માણતો—એનો રામ, દેવ, જીવનસર્વદેવ. એ એને છોડે ?

પોતાના અવિશ્વાસ પર તેને તિરસ્કાર

આવ્યો. રામ એવો શુદ્ધ, અસ્થિર, અચળ હતો ? જે વૃદ્ધ અને અનુભવીઓને પોતાની અડગતાથી ડારતો તે એને છોડી કલ્પિણી પર પ્રીતિ કરશે ?

આશ્વાસન જેને મુક્તમ નહોતું એની રામ દિવોદાસની પુત્રી લોભાકલ્પિણી મુપણું પર બેસી પાછી આવી, એની એકલતામાં બિના વાયરા એનું હૈયું દગડાડતા હતા.

ન્યારે એ આવી ત્યારે રેવાએ કહ્યું કે કલ્પિણી માંદી પડી હતી અને તેનો સંદેશો આવ્યો હતો એટલે રામ તેને આવાસે ગયો હતો. ડૂબતા માણસની માફકે લોભાએ ચારે તરફ જોયું. એની આંખ વ્યાકુળ થઈ ગઈ. એનું મોં લાલચોળ બની ગયું. તે કંઈક બહાને દૂર ગઈ અને ફરીથી રડી પડી.

ન્યારે કલ્પિણીને ત્યાંથી એક સ્ત્રી એને બોલાવા આવી ત્યારે રામ અજાણ્ય થયો. કલ્પિણી માંદી હતી. જરૂરનો સંદેશો કહેવો હતો, યુરુદેવ પધારે તો કૃપા થશે. કોઈપણ યાદવને રામની જરૂર પડે એટલે એ મદદ કરવા જતો. 'લોભાજાને મોકલું ? ચાલશે ?'

'ના, આપને જ બોલાવ્યા છે.'

'હીક આવું છું.' તેણે કહ્યું અને તે સાથે થયો. કલ્પિણી કુશિની સ્ત્રી હતી અને આશ્રમે રોજ આવતી હતી. તેની મદદ જવાનો તેનો ધર્મ હતો.

કુશિના બે આશ્રમ હતા. એક ગામ વચ્ચે મુખીના ઘરની બાજુમાં, બીજો ગામની બહાર એકાન્તમાં. કુશિ તપ કરવા માટે એ ઘરમાંજ આવતો એમ તે કહેતો. ત્યાં એ યાદવોના જળપા વિના ધણી વસતુઓ કરી શકતો, ત્યાં કલ્પિણી રહેતી હતી.

રામ ગયો ત્યારે મહાશયમાં એકાન્ત હતું.

'કોઈ નથી, બધા ઋષિજી જોડે ગયા છે, પધારો !' જે બોલાવવા આવી હતી તેણે કહ્યું અને બારણું ઉઘાડ્યું. રામ બારણામાં પેડો અને પેલી સ્ત્રીએ બારણું ઢાંચી દીધું.

કલ્પિણી મૃગયમ્ની પથારી પર પડી હતી અને મૃગયમ્ ઝોલકું હતું. એના છૂટા વાળ પર એનું સ્વેત મોહક મુખ, કાળા વાળામાંથી નીકળી ચંદ્ર થઈ ગયો હોય એવું લાગતું હતું. એની મદમરત આંખોમાંથી અત્યારે મોહક આકર્ષણ નીતરતું હતું.

‘ગુરુદેવ, આવો, પધારો. ક્ષમા કરજો, મારાથી ઉઠાતું નથી.’ તેણે ઠપ્તે સ્વરે કહ્યું, એના પ્રાદ સ્તૈનો તોફાનમાં ઊછળતાં હતાં. ‘આ ઉપહાર સ્વીકારશો ?’ કલ્પિણી ત્યાં સતી હતી ત્યાં દૂધ ને ફળ મૂક્યાં હતાં અને એક મૃગયમ્ પાથર્યું હતું.

‘રામ બેઠો ને એક બોર નામેનું મોઢામાં મૂક્યું. એને આ સ્ત્રીનો આજો ગમ્યો નહીં, તેમાં મૂજતા અને અવિનય દેખાયા, ‘બોલો શું કહેવું છે ?’

‘ભાર્ગવ ! પાસે આવો. તમારી જિંદગી જોખમમાં છે. અદ્રષ્ટ્ય રાગની પથ્થુ.’

‘મને કાણું શું કરી શકવાનો છે ?’ રામે હસીને કહ્યું.

‘પાસે આવો, પાસે આવો !’ કલ્પિણીએ રામનું મોં પાસે જોયું અને એનો સંયમ જતો રહ્યો. રામને એનો શ્વાસોશ્વાસો લાગ્યો ને તેણે પોતાનું મોં પાછું ખેંચ્યું.

‘તમે જાણતા નથી. તમારે માથે ભય છે-મેટો ભય છે.’

‘મારે શું ડરવાનું હોય ? ચિન્તા નહિ કરો.’ એની હેતાળ રીતે રામે કહ્યું.

‘મને બહુ ચિન્તા થાય છે.’ ઉમકળાથી કલ્પિણીએ કહ્યું. ‘મને ઊંધ નથી આવતી. ભાર્ગવ, ભયની મારી હું મરવા પંડી છું. કાષ્ઠ પથ પગે તમારું શું થાય એ વિચારે હું મરી રહી છું, એ દેવ ! પરપતિ ! ભાર્ગવ, તમારો હાથ આપો. હું બેડી ચાઉં.’ તેણે હાથ લંબાવ્યો. રામે તેને બેડી કરવા હાથ આપ્યો અને તેના સ્પર્શે ઝંથુંઝણી રહી. રગોથી ઉન્નત

કલ્પિણી બેડી થઈ. એને કિલેથી મૃગયમ્ સરી ગયું. એ નવસ્રી હતી. એનું ધાટીનું સ્તનમંડળ વિલાસના સસ્ત્ર સરખું રામની આંખો આમળ ઝૂમી રહ્યું-સ્પર્શનારની ભૂખે અધીરું.

રામની આંખો સ્થિર થઈ, ચમકી બિડી. ‘ભાર્ગવ, ભાર્ગવ, શું જુઓ છો ? હાથ મઢો. ઉઠારો.’ એની કામવિદ્વંસ આંખોમાં ન ઠેલાય એવું નિમંત્રણ હતું. પટ્ટી અવિશ્વતીની છાતી તે બિભી થઈ ગઈ. આંખથી, હોઠથી, આખા શરીરથી તે રામની અભેલ માનવતાને નિમંત્રી રહી.

રામ પથ્થુ બેઠો હતો તે બિભો ચંઈ ગયો. એનું ગંભીર મુખ ભયંકર થઈ ગયું. એની આંખો વિકરાલ થઈ ગઈ એણે એક ખીટી પર લટકતો સાટકો જોયો; સ્ત્રીઓને, દાસોને સીધા રાખવા કુક્ષિએ ત્યાં રાખી મૂક્યો હતો. ધોમેધો વિચારપૂર્વક રામે તે લીધો અને ઘોડા ઈશવતારની અચુક કલાથી એક ફટકો તેની છાતીપર ને ખીંજે તેના નિતંબ પર લગાવ્યો. અશ્વિની કુદે તેમ કલ્પિણી, ફટકો તેના મુખમાંથી ગુસ્સાનો વેદનાપૂર્ણ હણહણાટ નીકળ્યો અને ધીમે પગે ખીટી પર સાટકો મૂકી રામ ત્યાંથી ચાલી ગયો.

રામ, વૃદ્ધોને પથ્થુ દુઃસાધ્ય એવી તીક્ષ્ણ અવિકારી દૃષ્ટિથી નિષ્કળતામાં તરવરતાં ગોત્રોના વિગ્રહો, મનુષ્યોના ઝગડાઓ, ધર્મ-અધર્મના બેઠો જોઈ શકતો, પથ્થુ અત્યાર સુધી સ્ત્રી-પુરુષના સંબંધ તરફ તે આંધળો હતો. કલ્પિણીના દર્શન ને આછળથી તેની આંખો ખુલી ગઈ. જે જે વસ્તુઓ ને સંબંધોને વિષે એને વિચાર સરખા નહોતા આવ્યા, તે સ્પષ્ટ થયા. સોમા ને કલ્પિણીઓ, મોંહાંધ રૂઠ ને અત્યાચારી યાદવ રમેવાળો, પ્રતીત ને વિશાખા, પિતાજી ને અંબાના વર્તનમાં રહેલાં બળો ને રહસ્યો તેને એકદમ સમજાયા. લિંગપ્રધાન

અધર્મનું મૂળ અને તેનું નિયમન, પતિપત્નીના સંબંધમાં રહેલો ધર્મ તેને સ્પષ્ટ દેખાયો.

અંધારામાં એ ઝપાટાખંધ જતો હતો, અને તેની આંખ આગળ લોમા દેખાઈ, કાંલવશી જેવી હતી તેવી નવસ્રી. ધણીવાર એણે તેને નાહતાં, મૃગચર્મ ખદલતાં જોઈ હતી. આજે એ રેખાએ જાણે વિઘ્નતની જની હોય એવી દેખાતી અને તેની રંગોમાં અપરિમેય ઉત્સાહ પ્રસયો; જ્યારે એ જો જાણી સાથે રહેતાં, વાતો કરતાં, ઘોડા દોડાવતાં, સંકલ્પ કરતાં ને પરિપૂર્ણ બનાવતાં, વગર બોલીએ માત્ર દૃષ્ટિથી વાતોલાપ કરતાં તે વખતના હજાર નાનામોટા પ્રસંગો તેને નવે રંગે મઢાયેલા, નવે અર્થે મોઢેક યાદ આપ્યા. વીજળી ચમકે ને અંધકાર બેઠાઈ વરતુ નજરે ચડે તેમ તેને દેખાયું. પોતે ને લોમહર્ષિણી પતિ ને પત્ની હતાં—જન્મથી. અત્યાર સુધી એને આ કેમ ન દેખાયું, તેની એને અજાણ્યી લાગી. લોમાને એ કેમ ન સૂઝ્યું તેથી પણ એને આશ્ચર્ય થયું. એના માથામાં આનંદદેશકર થયા. એના પગમાં પાંખો આવી.

ચંદ્રવિહોણા, બધવિહોણા, વિરાળદર્શી આ યુવકની આત્મશ્રદ્ધા ને સ્વામિત્વમાન હમેશાં અચળ રહેતાં. એ પોતે ખોટો હોઈ શકે, એ ને જુએ છે તે સત્ય ન હોય એવો એને વિચાર સરખો આવતો નહીં. પોતે બૂચ હતો, દેવપ્રેયો એ ધર્મ પ્રવર્તીવવા જ જન્મેયો હતો, જન્મતનું આધિપત્ય ને ગુરુપદ એનાં જ હતાં, એ વિશે એને કદી સંશય ઉદ્ભવ્યો નહોતો. આ નિર્મળ આકાશમાં એક નાનું શું વાદળ આવ્યું. એનું હૈયું ચંદ્રાચીલ બન્યું, 'લોમાએ બને જણને પરજીવાની ના પાડી. અને ના પાડે તો ?' ને તે એકેશ ખડખડ હર્યો. અસંભાળ્યા એ તો જન્મતાં જ પરજીવાં હતાં.

એ આશ્રમે ગયો. ને ઝાડ નીચે એ લોમા,

રેવા ડોસી ને કૂર્મો સૂતા ત્યાં ગયો. લોમા ત્યાં જિંઘતી હતી. પોતાની પરજી પાસે મૂકી એ પોતાના મૃગચર્મ પર બેઠો. એની આંખમાં જિંઘ નહોતી. આજે પાસે સુતેલી લોમા એને નવે સ્વરૂપે દેખાતી હતી. લોમાએ ઓઢેલા ને પહેરેલા મૃગચર્મમાંથી એની વિભૂશ્લેષામાં લપાયેલી શરીરરેખા, એની આંખ આગળ તરતી હતી. જમતો ચંદ્ર ઝાડોની ટાચો ને રૂપે રસી રહ્યો હતો તેના તરફ એણે 'નજર નાંખી. એણે ફરીથી લોમાના મુખ સામે જોયું. જૈમ સત્ય એને સદાય સ્પષ્ટ રીતે દેખાતું તેમ અત્યારે પણ દેખાયું: લોમા એના પુત્રોની માતા થવાની હતી.

તેણે નીચે વળી લોમાની સામે જોયા ક્યું. માત્ર આંખો મીંચી તે સૂઈ રહી હતી, તેની પાંપણે પણ આજે નિદ્રા વસી નહોતી. રામની આંખોમાંથી નીતરતા તેમથી દાઝી તેણે આંખો ઉઘાડી. રામ—એનો રામ, માદક એકામતાથી એની સામે જોઈ રહ્યો. તેની આંખમાં અપરિચિત અનૂત હતું—વિલાસમૂખ્યું, આલ્લાદક, હૃદયવેધક. તેના તારતારમાં પ્રજ્વલેભિંઓ આંધીની માદક વાઈ રહી, સૃષ્ટિ આનંદથી ડોલતી હતી, એમ તેને સ્પષ્ટ ભાસ્યું. સુખની અવધિના ભારથી તેણે આંખો મીંચી દીધી.

રામનો શ્વાસ જિંડો, ઘેરો આવતો ને જતો. એની આંખો ભમૂકતી. એણે વગર બોલે લોમાને જાયણી લીધી. એના રનાયુજ્જ્વલ હાથોમાં એણે તેને જિંચણી ને છાતી સરસી ચાંપી અને તેને આશ્રમની બહાર લઈ ગયો. લોમા આંખો મીંચી જાણે જિંઘમાં સ્વર્ગ અનુભવતી હોય તેમ લપાઈ રહી. ને પણ માટે એ ઝંખી મરતી હતી તે પણ આવી હતી.

નદીકિનારે જઈ રામ તેને જિરનારની દૂક પર જિંચણી ગયો, અને એક પાયર પર બેસાડી. હવે આંખો ઉઘાડ્યા વિના તેને છૂટો નહોતો. ચંદ્ર જિંચે ચડ્યો હતો અને કુપ્લેપણની શીઘ્ર

અંદ્રિકા નીચે નદી પર ક્ષિતજ સુધી સહિ પર
ઓછો સ્વનસ્થિતો હોય એવો પ્રકાશ નાંખતો
હતો. રામ તેના પગ આગળ પાસે બેસી ગયો.
લોમાએ જોયું કે આ રામ બાલમિત્ર નહોતો,
પ્રણયી હતો, સ્વામી હતો.

‘લોમા, પેલી કુલટા’ કશ્વિણીએ જોડું
બહાનું કાઢી મને બોલાવ્યો.’

‘ને પછી?’ લોમાનું હૈયું ધબકી ઊઠ્યું.

‘તે મારી સામે નવચી જીભી-મને આંસિ-
ગવાને તૈયાર થઈ ને.’

‘હાય હાય! પછી?’

‘મેં સાટકો લઈ એને એની છાતી પર
ને બીજે એના નિતંબ પર લગાવ્યો, હવે
એ ડામ લઈ ને થોડા દહાડા કરશે.’

લોમા રામને વળગી. ‘મારા રામ-રામ
રામ’ તેના હૃદયે માળા જપવા માંડી. ‘અરે
રે રે, આ શું કર્યું?’

‘એ કુક્ષિની પત્ની નહોત તો એનો જીવ
લેત. આવી ઓમો પૃથ્વી બારે મારે ત્યાં સુધી
ધમ-કેમ પ્રવર્તે?’

લોમા મૂંગી રહી.

‘લોમા’-

‘કેમ રામ?’

‘આજે મને એક વાત દેખાઈ-દીવા
જેવી-અત્યાર સુધી નહોતી દેખાઈ તો.’

‘શી?’ અને લોમાનું હૈયું ફરી ધબકી
ઊઠ્યું.

‘તું મારી પત્ની છે; જેમ અરેષ્ઠતી હતી
વસિષ્ઠની અને લોપામુદ્રા હતી અગસ્ત્યની તેમ.’

‘શું કહે છે?’ લોમાએ હર્ષની મૂર્છામાં
ગાંડી બની પૂછ્યું.

‘તે બ્રહ્મરત્ન ના પાડી, અર્જુનને ના
પાડી. તું મને ના નહીં કહેતી.’

લોમાને હસવું કે રડવું તે સ્પષ્ટ નહીં.
હર્ષનાં અશ્રુસારતી તે રામને ડેરે વળગી

પડી. ‘રામ રામ! હું હવે કે રડું? હું ના
કહેવા ક્યાં બેસી છું? કોણે કહ્યું હું ના
કહેવાની છું.’

રામ-વિચિત્ર રામ-ગંભીર મુખથી જોઈ
રહ્યો, ‘મને હવે સમજાયું કે તું મારી પત્ની
છે.’ અને સિંહ સમું તેનું યાજ્ઞવાળું માથું
તેણે લોમાની સુકુમાર છાતીમાં સંતાડી દીધું.

લોમા મૂંગી બેસી. રામ તેની છાતી પર
તેના શરીર પર પોતાનો હાથ ધીમેથી, રખેને તેને
વાગી જાય એ બીકથી ફેરવતો વનોની નિઃશ-
બ્રહ્મા ચેતનવંતી બની. પોતે જાણે જીવનદાયી
અભિજ્ઞાલાઓની બની હોય એમ તેને લાગ્યું.
રામની આંખો, સહજ સંદોનાં તેજ વરસાવતી
તેની આંખોમાં અમૃતની ધારાઓ વરસાવી
રહી. થોડી વાર તે જીભાં રહ્યાં. હૈયાં સાથે
ધબકતાં, આંખો એકબીજામાં તરતી.*

* ‘લગવાન પરશુરામ’ નામના પ્રવલ યતા
પુસ્તકમાંથી.

[અનુસંધાન પાંછલે પાનેથી]

અમાં ચિત્તની સ્વચ્છતા અને ચીવટ રાખવાની
કાળજી હિતાવલ છે.

બસે કદાચ આપણે સામાન્ય મનુષ્યો
જીવનની ધણી જ ઉચ્ચ કક્ષાએ ન પહોંચી
શકીએ, પરંતુ એથી એ ધ્યેય જ ઊંડી દેવા
જેવું નથી. એ ટોચે પહોંચવાને માટે પ્રયત્ન
કરવાનું જારી રાખવું જોઈએ અને સદાયે
ઉપજામન કરવા માટેની ઉત્કંઠા સેવવી જોઈએ.

દરેક મનુષ્યથી બસે મહાન ન બનાય
પરંતુ માનવ બનવા માટેની યોગ્યતા તો
જેવણી જ જોઈએ.

જીવનનાં મૂલ્ય

શ્રી. 'વિરાટ'

*

પ્રતિવર્ષ દિવાળી આવે છે. ઘેર ઘેર આનંદ અને ઉત્સાહ રેલાય છે. વેપારીઓ વર્ષ આખામાં કરેલા નફોનો હિસાબ કરે છે. લક્ષ્મીપૂજન થાય છે, દુકાનો શણગારાય છે, એક પ્રકારનું ધાર્મિક અને વૈભવવાળું વાતાવરણ સર્જાય છે.

ગૃહિણીઓ પણ દિવાળી દાંડણે ધરતી સાફસૂંધી કરે છે. ખૂણે ખાંચરેથી કચરો પુત્તો કાઢે છે. બારીઓ, તોરણો, ફાટાઓ અને ખીજ દરેક પ્રકારની વિવિધ વસ્તુઓ દિવાળી પર સાફ થાય છે. ધરતી અભરાઈ પરના વાસણો માંછનો ચકચકીત બનાવાય છે. મકાનો ચુના અને રંગરોગાનથી સુશોભિત કરવામાં આવે છે. દિવાળી ઉપર બધે કે ધરનો અને ધરની સામગ્રીનો હિસાબ લેવાય છે.

પરંતુ એક મહત્વની બાબતનો જ હિસાબ કરવાનો આ દાંડણે વિસરાઈ જાય છે. જેને લીધે આ આપણી સમૃદ્ધિ છે, જેને અંગે આ આપણા જગતના વૈભવો-માણીએ છીએ, જેથી આપણે જીવી રહ્યા છીએ એ જીવનનો જ હિસાબ આપણે કરતા નથી. એ કેટલી મોટી ગંભીર ભૂલ કરી રહ્યા છીએ એનો ઊંઘને પણ વિચાર સરખો આવે છે !

આખા વર્ષ દરમ્યાનમાં જીવનના વ્યાપારમાં શો નફો કે ખોટ થયા એનો હિસાબ ઠાણ કરતું હશે ! આપણમાંથી જીવનનાં સાચાં મૂલ્ય ઠાણ સમજતું હશે ? સામાન્ય રીતે તો જન્મ અને મૃત્યુ વચ્ચેનો સમય લોભ, મોહ સ્વાર્થ, ધર્ષ, અને નિર્નિવિધાથી ભરી દબાયે એટલે આપણું જીવન બની ગય છે !

સ્વાર્થવૃત્તિમાં જ કૃપમંકુકની જેમ આપણે હંમેશા રાચતા રહીએ, મૃગજગ મેળવવા મથતા હરજીની માફક જે પૈસામાંથી જ જીવનની પ્યાસ સંતોષવા પ્રયત્ન કરતા હોઈએ તો એ સાચું જીવન નહિ પરંતુ જીવંત મૃત્યુ જ છે.

પૈસા જંઝરના છે, પરંતુ એનો સદુપયોગ પણ એટલો જ મહત્વનો છે. જે મેળવેલા નાણાનો પોતાના અંગત મોજશોખ અને ખીજ ઉપયોગો સિવાય ખીજે, કશો ઉપયોગ ને થાય તો એ નાણાનો શો અર્થ ? જગતમાં જન્મીને જન્મતને કેટલા ઉપયોગી થયા એ દરેકે વિચારવું જોઈએ.

જીવનને સાચી રીતે જીવવાવાળા-એનું યોગ્ય મૂલ્યાંકન કરવાવાળા આ વિશ્વમાં આપણે ધારી શકીએ એ કરતાં ધણાયે અલ્પ છે.

વર્ષમાં મળેલા નફાના હિસાબની સાથે-સાથ એ વર્ષમાં કેને ઉપયોગી થયા, આપણા જન્મતપરના અસ્તિત્વને શોભાવનાર એવું ક્યું-કયું ? એનો ઠાણ હિસાબ કરતું હશે ? એવું બધું બધું જાણવાની ઠાણ પરવા પણ કરે છે !

જીવન એટલે જ સ્વાર્થજી. મીજુબતીની જેમ ખીજને પ્રકાશ આપતાં જીવનનો લપ કરવો; કીર્તિની લાલસા વિના પુષ્પની જેમ વિશ્વમાં સૌરભ રેલાવતાં અજણ એકાંતમાં છુટ્ટાઈ જવાની તમન્ના; ગર્વહીન વૃક્ષોની જેમ ફોયથી મૂક સુમૂક લંચી રહેવાની ભાવના; પોતાની ઉદારતાના સદુપયોગ થાય કે દુરુપયોગ, પ્રશસ્તિ કે ઉપેક્ષા-એ જોવા બધાજાની દરકાર વિના દિલકિલ વહેતા ઝરણાની માફક પોતાના નિઃસ્વાર્થ કાર્યમાં મરત રહેવાની વાંચના ! આમાં જ જીવનની મહત્તા છે. સાચા જીવનની ચાવી છે.

જીવનનાં મૂલ્ય આંકવાનો અને સમજવાનો પ્રયત્ન કરવો જરૂરી છે. જીવનના હિસા

(અનુસંધાન પૃ. ૧૫ ઉપર)

જય-પરાજયમાં પણ બંધુભાવના ખીલવનાર સન્નારી

સાતસાત હેઠમાં સમાય એવડો ત્હારો પ્રાણ છે;
પૃથ્વીને સચેતન કરી શકે એવડી ત્હારી ચેતના છે;
સ્વર્ગનું સર્જન કરી શકે એવડો ત્હારો પ્રેમ છે;

આવા છરાદ્ધ મેસીના શબ્દો ડો.

એની બેસન્ટના સંબંધમાં અક્ષરેઅક્ષર સાચા છે. ઇંગ્લેન્ડના એક પરગણામાં જન્મેલા હોવા છતાં દુનિયાના વખાન જાણીતા દેશોમાં એમણે પોતાની મહાભાવનાઓ વડે પ્રાણ પૂર્યો છે અને દેશપરદેશના લોકોના જીવનમાં સ્વર્ગની સુવાસ આણી છે. એવો એક જાણીતો દેશ નથી, એવી એક પ્રચલિત ભાષા નથી જ્યાં એની ખીસેન્ટનો પ્રાણ મૂર્ત થયો ન હોય! જગતભરમાં રાપરેક, નાના મોટા અનેક માનવીઓ એમને 'મા'ના મીઠા નામથી વંદે છે.

પણ એમનો માતૃપ્રેમ કેવળ એકદેશીય ન હતો. ઇંગ્લેન્ડમાં મેચગ્રાસ અને મજૂર વર્ગનો સાથ ક્યો હતો, અસ્વાતંત્ર અને વિચાર સ્વાતંત્ર માટે ઝુંબેશ ઉઠાવી હતી, એ ઉપરાંત અફઘાનિસ્તાન, ટ્રાન્સવાલ, આયરલેન્ડ, ઇજિપ્ત અને સુદાન જેવા દેશો માટે પણ એમણે લડત કરી હતી. અને હિંદુસ્તાન આવતા પહેલાં જ એમણે હિંદુસ્તાનની આઝાદી માટે પોતાનો પ્રયત્ન સૂર ફૂંક્યો હતો. સ્વમાન, સ્વાતંત્ર્ય અને સત્ય એ એમના જીવનમંત્રો હતા અને એ જીવનમંત્રો જીવી ખતાવવા અને એ પ્રમાણે જીવવા ખીજને જાગૃત કરવા એ એમનો ધર્મ હતો. હિંદુસ્તાનમાં એ ધર્મ એમણે જેવી સુંદર રીતે ખમ્યો છે એ હવે આપણે જોઈએ. હિંદ માતાના અનેક પરદેશી સંતાનોમાં એની ખીસેન્ટનું નામ અતિ આગળ પડતું છે: એમના ચારિત્રજીનું, એમની સેવાઓનું અને એમના જીવનકાર્યનું જો આપણે પૃથક્કરણ કરીએ તો એ એક મહાન અને નિરર યોદ્ધા

ડૉ. એની ખીસેન્ટ

શ્રી. હીરાલાલ ઇચાલાલ બક્ષી

હતાં અને એક મહાન પણ શાંતિપ્રિય લડવૈયા હતાં. પણ એમની લડત સત્તાને ખાતર કે કીર્તિને ખાતર ન હતી, એઓ પોતાના પ્રખર શુદ્ધિજનથી અને પોતાની પ્રચંડ જ્વાળાથી લડતાં પણ એમની લડત સત્યને ખાતર અને સર્જનને ખાતર હતી.

એઓ જણાવે છે એ પ્રમાણે એઓ હાયપેશીયા અને જ્વાડાના કુનોના પુનઃ અવતાર હતાં. હાયપેશીયાને સજગતી ચીતામાં બાળા દેવામાં આવી હતી. ડૉ. ખીસેન્ટ એક વીર યોદ્ધા હતાં, એ એક અદ્ભૂત વ્યક્તિ હતાં. એ એક મહાન શિષ્ય હતાં અને મહાન કાર્યોને માટે જાન આપવાની એમની સાહજિક વૃત્તિ એ એમનો વિશિષ્ટ ગુણ હતો.

એક વક્તા તરીકે એમનું સ્થાન અજોડ હતું. દુનિયાભરના વક્તાઓમાં એ પ્રથમ પંક્તિએ ખીરાજતા હતાં અને અવક્તાઓમાંથી

આજ સુધીમાં કોઈ એમને ટપી ગયું નથી એમ ધણા વિદ્વાનોનું માનવું છે.

એડરેસને કહ્યું છે કે, રેવેનના પ્રાથમ મીનીસ્ટરને બાદ કરીએ તો ખીસેન્ટનો અવાજ અને એમનો વાણીમવાદ સૌથી વધારે સુંદર હતો. બરચક મેહનીમાં હરેક ખુણે સંભળાય એવા એમનો અવાજ હતો, ગર્જનાની માફક ગગડતો એ અવાજ હતો, અને છતાંય એ અવાજનો મધુર રણુકો સાંભળનારનાં દીવમાં નવી રોશની પૂરતો. ચેતનભયો વિચારોના વાહનસમો એ અવાજ કોઇવાર જૂની ધમારતો ખડેર કરતો, તો કોઇવાર નવી મનોહર ધમારતો રચતો. આવા અવાજવડે અને બાપાની અનુપમ ભેટ વડે એમણે હિંદુસ્તાનનું જે કાર્ય કર્યું છે તે એમના જમાનામાં બીજા કોઇ નથી કરી શક્યા. એમણે એકલાએ જે કાર્ય કર્યું છે તે બીજા કોઈપણ ચારપાંચના કાર્યથીય અધિક છે એમ શીનિવાસ શાસ્ત્રી જેવા મુસદ્દિનું માનવું છે.

હિંદુસ્તાનમાં આવ્યા પછી એમણે હિંદી ભાષામાં સ્વમાન જામત કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. પરાયા વિચારોના પીંજરમાં પુરાયલી અને પશ્ચિમના જીવનથી મંત્રમુગ્ધ અનેલી પ્રજાને પોતાની ખોટી દૃષ્ટનાઓના પીંજરમાંથી અને પોતાની માની લીધેલી લઘુતામાંથી જાગૃત કરવા કોઈના અવાજની જરૂર હતી. એ અવાજ એની ખીસેન્ટનો અવાજ હતો. હિંદીવાનો જે પોતાનો લઘુતાભાવ inferiority complex દૂર કરી શક્યા હોય, એઓમાં સ્વમાન જાગૃત થયું હોય તો એનું માન ડૉ. ખીસેન્ટને જોઈતું ઘટે છે એટલું બીજા કોઈને ઘટતું નથી. એઓ જ્યારે હિંદની સંસ્કૃતિની વાતો કરનાં ત્યારે હિંદના પડિતો કરતાંય એ હિંદની સંસ્કૃતિને વધારે પીળાને છે એમ ધણા વિદ્વાનોને લાગતું અને આજના ટેલિવિઝ સમાજ સેવકોએ એમનાં બાપણોમાં આંસુ સાંપીં છે.

હિંદીઓમાં સ્વમાન જાગૃત કર્યા પછી

અને હિંદનું ગૌરવ પ્રદર્શિત કર્યા પછી એમણે જાણવણીના ક્ષેત્રમાં કાર્ય ઉપાડ્યું. રાજા મહારાજાઓએ લાખો રૂપિયા એમને ચણેં ધર્યાં અને પરિણામે સેન્ટ્રલ હિંદુ કોલેજ અને આજની હિંદુ યુનિવર્સિટી અસ્તીત્વમાં આવ્યાં. એની ખીસેન્ટના કાર્યનાં આ અમર સમારોહ છે.

પણ પ્રાણને રૂંધે એવા સમાજના કુહિવાળે નાખૂદ થાય નહિ ત્યાંસુધી પ્રગતિની મતિ વેગવાળી ચંતી નથી, એટલે એમણે સમાજ સુધારણાનો પ્રશ્ન હાથ ધર્યો અને સમાજના કુરિવાળે સામે લડત ઉપાડી. સ્ટાલવટ મુવમેન્ટ અને વેક અપ ઇન્ડિયાનાં બાપણો આ વાતની સાક્ષી પૂરે છે.

રાષ્ટ્રસંધારણાનો આંદોલો પાયો નાખ્યાર પછી એમણે રાજકિય ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કર્યો. ૧૯૦૬ માં વિખરાયેલી કોંગ્રેસને હોમરૂલ લીગ દ્વારા એકત્ર કરી એ રાજકિય દૃષ્ટિએ ડૉ. ખીસેન્ટની ન જુલાય એવી સેવા છે. તીલક ગોખલે પક્ષનું સમાધાન થયું મુશ્કેલ હતું, પણ એ સમાધાન ડૉ. ખીસેન્ટે કર્યું અને કોંગ્રેસમાં નવો પ્રાણ પૂર્યો. ડૉ. ખીસેન્ટ એક અનુભવી રાજનીતિજ્ઞ વ્યક્તિ હતાં, એટલે કોંગ્રેસ જે પાંચ પચાસની જ સભા હતી એને એમણે પ્રથમવાર જ અખિલ ભારતિય સંરથા બનાવી અને સામાન્ય જનતાને એમાં રસ લેતી કરી. હેમરૂલને મંત્ર કુંડી એમણે હિંદના ગામડે ગામડે કોંગ્રેસને જાણીતી કરી અને એ રીતે સામાન્ય જનતાનો સાથ મેળવ્યો. હિંદના મુસદ્દોઓ પણ કણક કરે છે કે આપણામાંથી જેઓ રાજકીય ક્ષેત્રમાં કાર્ય કરી રહ્યા છે તેઓ કદી જુલો શકશે નહિ, કે હિંદનું જીવન હિંદનું રાજકિય કાર્ય અને હિંદની રાજકિય ચળવળ જો ડૉ. ખીસેન્ટ ન હોત તો આજ જેવાં છે એવાં ન જ હોત.

આ બધું ૧૯૧૪-૧૭ સુધીમાં બન્યું. દેશમાં જાગૃતિ આવી, હિંદ બરમાં નવું જીવન ધમકવા લાગ્યું. ૧૯૧૭ માં એ કોંગ્રેસના પ્રમુખ

એનીબિસેન્ટ]

થયાં; મદ્રાસ ગવર્નમેન્ટે એમને નગરકેદ કયાં. અને થોડા વખત તો એ લોકપ્રિયતાના સૌથી વહાલી પ્રતિમા બની રહ્યાં. પણ લોકપ્રિયતા જેટલી મેળવવી સહેલી છે એટલી જ ગુમાવવી પણ સહેલી છે. ડૉ. બીસેન્ટ એક દિર્ઘ દૃષ્ટિવાળાં મુસદ્દી હતાં; એ લોકપ્રિયતાના ઉપાસક ન હતાં. એમના રાજકિય સિદ્ધાંતોમાં કાયદાનો સવિનય કે અવિનય બંગ રહેલો નથી; કાયદો ગમે એવો ખરાબ હોય પણ ત્યાંસુધી એ કાયદો છે ત્યાંસુધી એને માન્ય રાખવો જ જોઈએ; તો જ સમાજમાં સુવ્યવસ્થા જળવાઈ રહે, હાનિકારક કાયદાને સુધારવાના પ્રયત્નો કરવા જોઈએ પણ એનો બંગ કરવાની કોઈને પણ શિખ આપવી જોઈએ નહિ, એ એમનું દૃઢ માનવું હતું. વળી હિંદ અને બ્રિટનનો સંબંધ જળવાઈ રહે એમાં જ જગતનું કલ્યાણ છે એમ પણ એ માનતાં, એટલે આ બે પ્રશ્નોને લઈને ૧૯૧૮ પછી કાયદાનો બંગ કરવાની અને અસહકારની ચળવળની વિરૂદ્ધ બોલવા માંડ્યું, જેને પરિણામે એમની લોકપ્રિયતા અશોષ થવા માંડી. છતાંય એમની મોહકવાણી, એમનું હડાપણ, એમની અષરિમિત ધીરજ આ સૌમાં જરાય વિશેષ પડ્યો ન હતો. ફતેહની આગાહીમાં સદ્ગુણોનું પોત પ્રકાશે એમાં નવાઈ નથી. નીંદા, તીરસ્કાર અને અવગણનામાં પણ મીઠી સ્વભાવ જળવવો, ધીરજવાળા અને હામાવાન રહેવું, દુષ્ટ સહન કરવા છતાં બવિધ્ય માટે આશાવંત રહેવું એ સહેલું નથી.

એમનું જીવન સર્વોચ્ચ સુંદર હતું; એમની સાનિધ્યમાં મનુષ્ય પોતાનું અવિનાશિ શૌવન પ્રાપ્ત કરતો, એમની વાણીમાંથી મનુષ્ય પોતાનો સ્વર્ગીય વારસો સંપાદન કરતો. ૧૯૨૦માં મદ્રાસબાનો વિરોધ કર્યો, ને તેમનું સ્થાન દેશભક્તોની નજરમાંથી હટતી ગયું. ૧૯૩૩ માં તેઓ અવસાન પામ્યાં.

એની બીસેન્ટ

લંડનમાં આનંદી માઆપને ઘેર ૧૮૩૭ના ઓક્ટોબર માસની પહેલી તારીખે એનીનો જન્મ થયો હતો. પાંચ વર્ષની ઉંમરે તે પિનાની છાયા ગૂમાવી બેઠી. માતા એક રાતમાં દુઃખથી ડાશા જેવી બની ગઈ. થોડા દિવસમાં એનીનો બાઈ આદ્ય પણ ગુમરી ગયો.

માતા ગમરાઈને એનીને લઈ હેરા સહે-રમાં આવીને વસી. ૧૮૬૬ માં એક પાદરી એની પાછળ માંડો થયો ને તેણે પરણવાની માગણી કરી. એની ગમરાઈગઈ, પણ માતાએ સમજાવીને તેને પાદરી સાથે પરણતી દીધી.

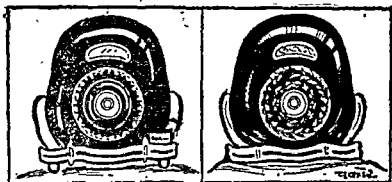
એનીનો પતિ માલિકીપણા માટે મગર હતો. એની ઉપર ત્રાસનો પાર ન હતો. એનીએ 'સંત પુરોહિતી ચરિતાવલી' નામનું પુસ્તક લખ્યું, પણ તે છપાયું કે નહિ તે ખતર નથી. તેણે વાતોઓ લખી, તેમાં તેને ત્રીસ શીર્ષકોનો એક મળ્યો, પણ તે તેના પતિએ 'કોઈ વસ્તુ પર પત્નીનો અધિકાર નથી' એમ કહી એક આંચકો લીધો.

૧૮૬૯-૭૦ માં એની માતા બની. બે બાળકો એના બોળામાં રમવા લાગ્યાં. એવામાં એની માંદી પડી. તે સાજ થઈ એટલામાં તેની પુત્રી બપંકર રોગમાં સપડાઈ ને સાજ ન થઈ. એની ત્રાસથી કંટાળી ઝેર પીવા તૈયાર થઈ. પણ કોઈ ગેખી વાણીએ તેને અટકાવી. ૧૮૭૩ માં તેને તેના પતિએ ધરમાંથી કાઢી મૂકી. કોટે એનીનું પેટ પણ ન બરાબ એટલી નજીવી જીવાઈ ખાંધી આપી.

એની જુખ્યા પેટે આખો દિવસ અભ્યાસ કરતી ને બ્રિટીશ મુઝીયમમાં વખત ગાળતી. એવામાં તેના પતિએ પુત્રોનો કબજો મેળવવા દાવો કરી પુત્રી એની પાસેથી આંચકો લીધી

૧૮૮૫ માં એનીના જીવનમાં પલટો આવ્યો ને તેણે મરીબોની સેવા કરવામાંડી. ૪૬ વર્ષની ઉંમરે તે ૧૮૯૩ માં હિંદ આવી પહોંચી.

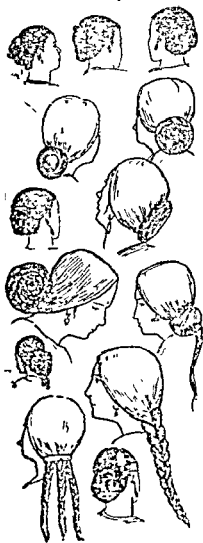
વાળનો શણગાર

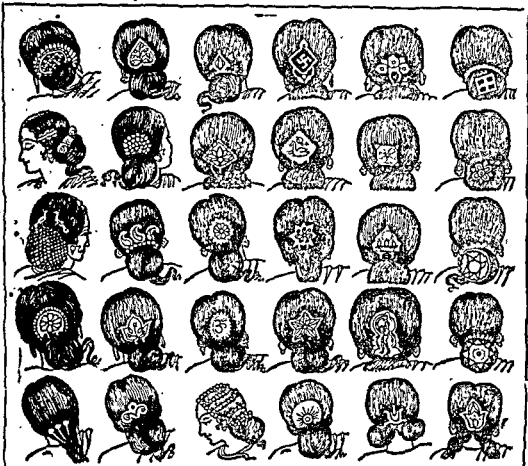

ઔઓના સોળ શણગાર— એ ઔઓના શારીરિક શૃંગાર છે. ઔઓના દરેક અંગો ઉપર શણગાર સજવામાં આવે છે. પગે—કલ્સાં,

ઝાંઝર, ને નેપૂર; પમતાં આંગળે વીંછીઆ; ગળામાં દાર; નાકે—નચની, છુલાખ, ચુંક; હાથે—મંગડી, આંમળીએ—વીંટીઓ, વેઠ, કે ઘોડા આંટીવીંટી; કાનમાં—કડીઓ, ઠાકરવાં, કાંપ, જુમર, એરોંગ; ને માથે દામણી બાંધવામાં આવે છે. શારીરિક સૌંદર્યમાં શૃંગાર અનેક ગણે વધારો કરે છે એમ વાળને પણ સગણા-રવાના દાખલા જૂના પુસ્તકોમાં જોવા મળે છે. ગૃહસ્થ ઔઓ અને રાજરાણીઓ દામણી બાંધતી ને વાળે સાચાં મોતી પરીવતી. સામાન્ય ઔઓ વાળમાં સુગંધી રંગબેરંગી સાદાં ફૂલ ખોસતી. જમાનો બદલાયો તે સાથે તેમાં પણ પરિવર્તન થતું ગયું. દક્ષિણી ઔઓ માત્ર ફૂલ ખોરીને અંબોડો શોભાવે છે, ન્યારે ગુજરાતની ઔઓ વાળમાં તરેહ તરેહના ચાક ખોસે છે. અંગ્રેજીમાં તેને 'હેરપીન' કહે છે, આજના જમાનામાં વાળ સરખા રાખવા હેરપીનો, અંબોડામાં ચાક, બક્કલ અને ફૂલ એમ વિવિધ વસ્તુઓ ભરાવે છે. આ વસ્તુઓ કચકડાની, પતરાની, રૂપાની અને સોનાની હોય છે. સહુ પોતપોતાની શક્તિ પ્રમાણે કીમતી વસ્તુઓનો ઉપયોગ કરે છે.

સારી રીતે હોળેલા વાળ એ ઔઓના શોખ અને સાચવણી બતાવે છે. વાળને જેમ મુંદર રીતે હોળવાની કળા છે, તેમ ચોટસો કે અંબોડો ગૂંથવાની કળામાં પણ ઔઓ પાંચ-રધી જોઈએ. આજની દેશનમાં બહોળી છૂટી વેણી કે એક સાંભો ચોટસો ગૂંથવામાં આવે છે.

તેમાં માત્ર સાદું સુગંધી ફૂલ કે સોના રૂપાના ફૂલના ચાક ભરાવી શકાય છે. અથવા ચોટલાના છેડે સાદા કપડાંનું ફૂલ પાડીને બાંધવામાં આવે છે.

છૂટા ચોટલાનો અંબોડો વાળવામાં આવે છે. આ અંબોડા ઉપર પાનો-ધૂધરી વાળા કે સાદી, ચાપીઆ, અને બહુલ ભરાવવામાં આવે છે. તેમાં વિધિવિધ જાતના બહુલોની પસંદગી સ્ત્રીઓ કરે છે. એવા ડેટલાક નમુના આ સામે આપવામાં આવેલ છે.

સોનાના અલંકારો વાપરવાથી વેદક શાસ્ત્ર પ્રમાણે સ્ત્રીઓના શરીરને લાભ થાય છે. ને વેદકમાન અનુસાર સ્ત્રીઓને સુવર્ણના અલંકારો પહેરવાની આપણા ભિષગાયાર્યોએ સલાહ આપેલી છે. આજ સુધી સ્ત્રીઓ સોના રૂપાના ધરણું પહેરતી; તેથી તેમના અવયવો ને શરીર

સારા રહેતાં; પણ આજના જમાનાની સ્ત્રી ઘરેણાને યુક્તિ માનતી થઈ છે. એથી એમના શરીરમાં જે સુવર્ણ રત્નકણ ચામડીના સ્પર્શ દ્વારા લોહીમાં જતાં તે બંધ થતાં આજની સ્ત્રી શીઘ્ર ને માલિલી બની ગઈ છે.

સ્ત્રીઓએ પોતાના શરીર—શણગારમાં અંકારોનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ, તેમ શરીરના ઉપગ્રાહ—અંબોડો, વેણી, વગેરેમાં પણ વિધિવિધ વસ્તુઓ દ્વારા સૌંદર્ય શોષ ણવવો જોઈએ. સાદું ફૂલ કે એકાદ બહુલ, કે એવી પસંદગી કરવી કે જેથી આપુ માયું ખીલી ઉઠે.

આજની બહેનો માયું ખુલ્લું રાખે છે ત્યારે અંબોડાનો કે વેણીનો શણગાર ખાસ જરૂરી છે.

દીપાવલિ

[શાળા: “ કદમ્બના ક્યાં મને જાય છે દોરી ” એ ઈન્દુલાલ ગાંધીના એક ગીતનો]

ઓ રે ! દીપાવલિ, આવ તું દોડી,
ભારતીની જા જંજિર તોડી,
એક દિ અહિયાં નંદનવનની શોભા હતી અવિરામ,
કુજતા ફોકલ, ખોલતા ખુલખુલ, મોર ગહેકે અવિરામ,
ગૂંજતાં કંઠનાં બંધ જા તોડી,
ઓ રે દીપાવલિ ! આવ તું દોડી.

અહિયાં હિમાચલ ઉન્નત વદને કરતો વ્યોમ શું જાત,
ગંગા યમૂતાનાં પાવક વારિ કલકલ વહે સંગાય;

ઉપા સંધ્યાના મૃદુ રંગને છોડી,
ઓરે ! દીપાવલિ, જાય ક્યાં દોડી ?
ઋષિમુનિની પૂનિત ભૂમિ, રામ, શ્રીકૃષ્ણની માત,
જીવતાં સિંહની ગણતાં કંતાવલિ બાળ રમે સાક્ષાત,
નરસિંહ મીરાંની સંતન જોડી,
પીવા હરિરસ આવ તું દોડી.

ત્યાગ ને સંયમ, અહિંસકવીરતા, ખુદ ગાંધીજીની લોભ,
શોભી રહ્યા મુશાપ જવાહર, ભારતીના રવિ-સોમ;
મુક્તિનાં નવલાં શસ્ત્ર જા જોતી,
નવલાં દીપક, નવલાં જ્યોતિ !

હાસિદ્ધ, હુમ્મો, કેલ્વ, ઉદાસી, પીડિત, શોષિતની હાથ,
ઉચ્ચાર્યાના લેહ ભયંકર, કોમી કલેશો અચડાય,
તૂટેલ તારો આપ તું જોડી,
ઓરે દીપાવલિ ! થોભને થોડી.

પ્રગટાવો ઘરઘર મુક્તિનાં દીપક, ગજવો વિજયનાદ,
હાસ્યનાં તિમિર સંહરી દેવી, જગવો પુણ્યપ્રભાત !
જ્યોત ચિરંતન અંતરે ચોડી,
નિતનિત દેવી ! આવજો દોડી.

શશિન્દ્ર આજી

કોળાળ વીંધી નાખે એવી કંકડતી ઠંડી હાડના જુકેજુકા કરી નાખતી હતી. અને એ ઠંડી સાથે હંફીકાઠ કરતો શીંગો પવન ખુશામતીઆઓની પેઠે આસપાસ ફરતો રહી શરીરને બેવડ વાળા નાખતો હતો. સૂર્યનારાયણ ઉગીને સમા થયા હતા અને દુશ્મનોને માસી હાવાવા ગુસ્સે થયેલા સૈનિકોની વેડે સૂર્યના કિરણો દિગ્વિજય કરવા નીકળી પડ્યાં. બાળકોના મીઠા બોલ જેમ ખુશી ઉપજાવે છે એમ મૃદુ સૂર્યના આ ઓછી આતાપના પંચાડતાં કિરણો શરીરમાં ગરમી અને હૃદય પૂરી દિલાસો આપી રહ્યાં હતાં. તેવે વખતે મહારાજા શિકારને ખેંચાને ફરવા નીકળી પડ્યાં હતા.

તેમણે શરીર ઉપર કાસ્તીરી બિનના ગરમ ડગલા પહેર્યા હતા. માથે શીરપેચ ઉપર અને ગળાની અંદર ડોકમાં શાલ લપેટાઈ રહી હતી. ટાઢ જેવા દુશ્મનથી પોતાની દેહનગરીયું રક્ષણ કેટ સ્વરૂપ ગરમ વસ્ત્રોથી કરી ઘીઝા ઉપર સ્વાર થઈ છડીસ્વારીએ મહારાજા તળાવની પાળ ઉપર ચઢને નીકળ્યા. તે વખતે હાથમાં કુદાડો અને દોરડાનો કંકડો હલાવતો હલાવતો એક કોળી જંગલમાં લાકડાં કાપવા જતો હતો તે પાસે જઈને નીકળ્યો, અને મહારાજાને ઝુકીઝુકીને તેણે સલામ કરી.

કાળા ડીયાંગ જેવા શરીર ઉપર નહોતું એકકે સાફ કપડું, કે નહોતી શાલ કે પછેડી. ડીયાણુ ઉપરતું એક કુંકું પોતીયું, માથે ચીંદડાં વીંટાળેલ ઉઘાડા વાળ, અને સત્તર ઠેકાણે બારી બારણા વાળી બંડી એ એના શરીરનું ઢાંકણ હેતું. પણ એની લોહીઝરતી મારકણી, લોંબુની ફાડ જેવી આંખો અને વિચાળ છતાંય ભયંકર મોઢાથી ટાઢ ખેંચી દૂર નાસતી હતી. ઠંડીની એને જરાય દરકાર ન હતી.

મહારાજા એને જોઈ રહ્યા. એમને ક્યા,

ખુદિના ઓજસુભરી

મહારાણી

લેખક

મગુનાઈ જનકાલા

*

ઉપજી. ગરીબ બિચારો ! એને ટાઢ નહિ વાતી હોય ! એમણે એને બોલાવ્યો.

“ એલા કડીયારા ! ” સત્તાદર્શક છતાંય કામળ શબ્દ ઉચ્ચારાયા.

“ બાપુ...” કડીયારો-કોળી દોડતો આવી નમી પડ્યો.

“ તને ટાઢ નથી વાતી ? ” એની તરફ દયાભર્યું મોહું કરી, ઉઘાર ભાવ દર્શાવતા મહારાજાએ એની તરફ જોયા ક્યું.

“ ટાઢ તો બાપુ, તમ જેવાને. ” ખેંચી ખેંચી એ બોલ્યો.

“ અને તમને ! શું તમારી સગી થાય છે ? ” રડેજ ચીડાઈને બોલી જવાયું.

ઠંડા પવનની લહરી આવી ને પસાર થઈ ગઈ. બન્ને ધ્રુજ ઉડ્યા : એક ખેંચકમાં ને બીજો ઠંડીમાં.

“ બાપુ, પાગરણુ એવી ટાંઢ. ”

“એટલે ?”

“જેને સાધન હોય એને વધુ ટાઢ વાય, એને ન હોય એને ઓછી વાય.”

“એવું તે હોય ?”

“ન હોય ખાત્રી કરી બતાવું.”

“શી ?”

“આવી કડકડલી ટાઢમાં આ પોષ મહિનાનું પાણી કરીને હીમ થઇ ગયું છે, આંગળી બોબો તો કટકા થઇ જાય—બેરી ઓડ થઇને લગડી જ પડે છે ને ?”

“એમ ?”

“હા. બાપુ બોળી તો જુઓ !”

રાત્રીએ આંગળી બોળી. પથુ એમાંથી આંગળી બહાર કાઢી ત્યાં તો આંગળી જ હાથને વળગેલી છે કે નહિ એની ખબર જ ન પડે. જાણે લાકડું ! વીજળી પડતાં જેમ શરીર હીંગરાઇ જાય એમ રાત્રીની આંગળી હીંગરાઇ ગઇ. ડોળી પાસે આવ્યો. મહારાત્રની શાલ આંગળી ઉપર વીંટાળી ને ગરમ હાથમાં આંગળીમાં ગરમાવો આવતાં થોડું ગયેલું લોહી સતપ થયું અને ધીમે ધીમે વહેવા લાગ્યું. રાત્રી તો હાંડોગાર થઇ ગયો.

“બાપુ, જોયું ?”

“તને પથુ એમ જ થાય.”

“ન થાય, બાપુ !”

અને એણે તરત જ પોતાનો પેંચિય સુધીનો હાથ એ જ રંગ પાણીમાં બોળ્યો, અને બહાર કાઢી ખંખેરી નાખ્યો. રડેજ હરેજો હાથ તરત જ સૂર્યના તડકે ગરમ થઇ ગયો. તે બોલ્યો, “બાપુ, આમાં તે શું ?” રાત્રી જોઇ રહ્યો.

“બાપુ, આ તો હાથ જ બોળ્યો છે, પથુ જો અમને ઠાંઠ લાગ્યો આપે ને કહે કે આવી પોષ મહિનાની હાંડીમાં સામે કાંઠે જઇ આવે તો એને અમુક રૂપિયા આપું તો અમે તો સામે કાંઠે જ જાવીએ. અમને કશુંય

ન થાય.” ડોળીબાઇએ ખીલવા માંડ્યું.

“એમ !”

“બાપુ, અમારે મન એ રમત વાત છે.”

“ત્યારે જો તું આખી રાત પાણીમાં રહે ને સવારે જીવતો બહાર નીકળે તો તને મોટો ગરાસ આપું.” ‘તરંગી’ રાત્રીએ આગળ પાછળનો વિચાર કયો વગર બોલો નાખ્યું.

ત્યાં રાત્રીને શોધતા શોધતા દિવાનજી પાસે થઇને નીકળ્યાં.

“બાપુ, શું છે ?”

“દિવાનજી ! આ ડોળી આખી રાત હાંડા પાણીમાં રહે તો હું એને ગરાસ આપવા ઇચ્છું છું.”

“એ તો રહેશે.”

“તો મારી શરત મુજબ હું એને ગરાસ આપીશ.”

“બાપુ, એમ તે કંઈ ગરાસ જો ને તેને અપાતા હશે ?”

“હા મારી મરજી. ધણીનો ઠાંઠ ધણી છે ?”

“તમારી મરજી.” દિવાન લાચાર થઇ ગયો, છતાંય દિવંમત લાવીને બોલ્યો : “બાપુ ! એ આખી રાત પાણીમાં રહી છે એની ખાત્રી શી ?”

“હા એ સાચું.” ડોળી તરફ કરીને રાત્રી બોલ્યા.

“શું બાપુ, હું જુલું બોલીશ ? સાચી માંથી બહાર નીકળીય તે ઓપું જ અમરજી રહેશે ?”

“રાત્રી અમારા દેખતા તું પડે, અને અમે જામએ પછી ઘેર જામ તું સૂઇ રહે, ને સવારમાં વહેજે પાછો આવીને પાણીમાં પડે; એથી કંઈ ગરાસ મળી જાય ?” દિવાન તીવ્રસ્વરપૂર્વક એના તરફ જોઇ રહ્યો.

પથુ ડોળી એમ ડરી જાય એવો નવતો. એની પ્રચંડ ભૂતબો મોટાં અંજનવર મોજાંઓ

કાપીને કંઠાકોનાં કંઠાકો તરવા માટે સમર્થ હતી. એના વજ્ર જેવો દેહ આવી ઠંડીએને તીરસ્કારતો મંગર હતો. એણે ઉતાવળમાં બોલી નાખ્યું. "બાપુ, હું સમીસાંજથી પડું ને સવારે બહાર નીકળું ત્યાં સુધી આ કાંઠે દેખાતા રોજમહેલના ગોખમાં દિવો પ્રગટાવી ચોપી રંખાવજો. જો હું નીકળી જઈ તો સવારે આ માથું કાપી લેજો." ગળે હાથ મુકી જઈ કાપી નાખતો હોય એમ હાથ ખેંચ્યો. દિવાન પાછો ફર્યો-ફરી ગયો. રાજની શિષ્ટિમાં આશ્રય અને આખોમાં અદાનાં તેજ ફરકતી હતી: રાજ હરશે, કોળાએ એનો પડ્યો પાડ્યો, ને રાત્રે તરવાનું નકકી કરી જમણમાં ચાલ્યો ગયો.

(૨)

કડકડતી ટાંઢ અને શીતળ પવનથી બરફ જેવું ફરી ગયેલું પાણી અને ઉપરથી કાળજાં ફેરી ખોઈ જાય એવા ફકાતા પવને આખી રાત કોળાને અધમ્મો કરી નાખ્યો. પણ જેમ યરેવોર અનેક ધાં ખાઈ લોહી નીતરતો થયો હોય છતાં પોતાનું ચોરું દેખાડવામાં પાછી પાની કરે નહિ એમ કોળા આંખ અધમ્મો નેવો થઈ જવાથી હજબડતો હજબડતો બહાર નીકળવા છતાંય પોતાનું સધળું જોર એકઠું કરીને પોતાના વચનનું અને પોતાની જાતનું પાણી રાખવા નીતરતે ડીઠે એ રાજા પાસે આવીને ઉભો.

આખી રાત ગોખમાં દોલો બળ્યા કરશે હતો અને ચોંકી કરતો સિપાઈ એક મીનીટ પણ મટકું માપી સિવાય અવિશ્રાંત આંખ ફાટીને કોળા ઉપર નગર રાખતો બેસી રહી હતો. રાજ અને રાણી વારંવાર આવીને એને જોઈ જતા, અને રાજાને થતો અચંબો તથા કોળાબાંધની દિમત જોઈ રાણી રહેજ મંદકાતાં મંદકાતાં આડું જોઈ જતાં હતાં.

સધડીની આસપાસ રાજકુટુંબ ટોળે વળાને

જોઈ હતું. સપજાનાં મોઢામાં એક જ વાત હતી, અને તે કોળાની દિમતની. શો જખરો! આતું તો કોળાથી ન બને! આપણે તો ત્યાં જ મરીએ, એમ સઘું કોઈ બોલતું! રાજા ન હસે કે ન બોલે. એ તો શરમથી લેવાઈ ગયો હતો.

કોળાએ આવી સંલામ કરી, પણ રાજ બોલી ન શક્યો.

"બાપુ, મારો ગરાસ !"

"દિવાનજીને મળો." કહી લેવાઈ ગયેલા

મોઢે રાજા અંદર ચાલ્યા ગયા.

ત્યાં દિવાનજી આવ્યા. કોળા દિવાનજીને મળ્યો ને ખન્ને જણ રાજાજી પાસે ઉભા.

"બાપુ ! આને ગરાસ....."

"હા. અને તમને જેમ યોગ્ય લાગે તેમ કરી નાખો. પણ દિવાનજી, એ તો આખી રાત તાપણી તાપ્યો છે." કહી રાજા આડું જોઈ ગયા.

"કેમ તું તાપણી તાપ્યો છું ને ?" કોળા તરફ ફરી દિવાનજી બોલ્યા.

"હા, અનઢાતા ! આખી રાત મને મંગવાના ગરાસ ઉપર તાપણી તાપ્યો છું."

"ગરાસ ઉપર શેની ! આખી રાત ગોખના દિવાની તાપણી તાપ્યો છું." દિવાને કહ્યું.

"હે !.....કોળાથી બોલાઈ જવાયું."

"હા. તું દોવાના તાપે તાપ્યો છું, માટે તને ગરાસ નહિ મળે. જા, ચાલો જા !"

રાજા કાંઈ બોલી ન શક્યા. દિવાને કોળાને કાઢી મૂક્યો. રડતો કંકળતો, આખી રાત ઠંડી સહન કરીને અડધો થઈ ગયેલો કોળા ધા નાખતો, નિસાસા મૂકતો, બાગેચે પગે ધર તરફ પાછો વળ્યો. નંદતું એના ઉપર તેજ, સૂતિ કે દિમત, કે નડોતી એના અંગે અમની છટા. જતી વખતે એનાં પગ જોરમાં ઉપડતા હતા, પણ પાછા વળતાં એનાં શુકા મળ્યા ગયા હતા.

રાણીને અનકરણમાં એ કોળા ઉપર દયા ઉપજી. એનું કાળજું એને ફેરી ખાવા લાગ્યું. દિવાનજી ઉપર એને કાંઈ ચડ્યો. એનું દિલ

એનો બદલો લેવા ઉત્કેરાઈ ગયું, પણ એ ક્ષણિક ઉભરાને શાંત કરીને એ ડાહી, વિવેકી, વિચારશીલ રાણી ગંભીર, શાંત અને હાવકી થઈને બેઠી. પોતે એનો ભેત પોતાના મનમાં ધડી રાખ્યો.

(૩)

“રાણી, આમ કેમ ?” રામએ ઉંચે ધેલ તપેલી અને નીચે બળતું તાપણું જોઈ ડહાળ આશ્ચર્યમાં પૂછ્યું.

“એ તોભાત ચડે છે.” હાવકે મુખે, રહેજ ગંભીરતાથી રાણી બોલી.

“આમ તે કાંઈ ભાત ચડે ?” કાંઈક તીવ્રસ્વરથી બોલીને રામ ચાલ્યો.

“એ તો નગરતાપે ભાત ચડી જવાના.” અને એ શબ્દોએ રામએ ચમકાર્યો.

“રાણી ! નગરતાપે ભાત કદી ચડે ?” હોહ સાથે હોહ દાખી રામ બોલ્યો.

“નગરતાપે પેલો કોળી આખી રાત કડકડતી હંડી અને હીમ જેવા શીતળ જળમાં ઉભો ઉભો દીવાને તાપે તાપણી તાપીને ટાઢ ઉડાડે તો હવે બાંધેલી તપેલીમાં આ નીચે સળગતા બળતાથી ભાત કેમ ન સીજી જાય ?” દહતા દેખાડતી એની મુઠ્ઠી એની હથેળીમાં પડી.

રામ કમકમી ઉઠ્યો. તે બોલ્યો, “રાણી ! હું સમજ્યો.”

“શું ?”

“એ કોળીને અન્યાય થયો છે તે.”

“તો એને સંતોષો.”

રામ રાણીની ચતુરાઈ જોઈ હેજતાઈ ગયો. એના ડહાપણ આગળ ડહાઈ ગયો. એની ચાલાકીમાં અંતર ધડકો. એની દિકમત પાસે દિવાનનું સુદ્ધિજન એને નજીક લાગ્યું.

એણે રાણીના કહેવા મુજબ કોળીને ખરાસ કાઢી આપી સંતોષ્યો. પણ તે દિવસથી તેનું મન અનેક ભાવના તરંગે ચડી ગયું.

રામ આમ સાદા વેશે ન રહી શકે ? શું

ભારે વસ્ત્રોથી જ રામ થવાય ? શું ધરણું અને મોજશોખથી અને હાઠમાઠથી જ રામ થવાય ? પ્રજાનું દીક જાણવા, પ્રજાનું રજેરજનું કુખ જાણવા એના અંગણમાં અથડાવું જોઈએ, એવી ભાવના રામમાં પ્રગટી. એણે રાજમાર તળ્યા, મોજશોખ મૂક્યા અને ભોગવિલાસ ઉછેટ્યા. સાદો, વિચારવંત, પ્રજાના સુખદુઃખમાં ભાગ લેવા ઇચ્છતો રામ સાદે વેશે આમમાં ફરવા લાગ્યો.

દિવાનને ચિંતા પેડી કે, રામ પોતાનો માનમરતબો ન રાખે, પોતાનો મોસો ન સાચવે, પોતાનું સુખ વૈભવ ન મોઝવે; પોતાનું ભોજન એક ગરીબ જેવું બનાવે, તો રામ ને ગરીબમાં ફેર શું રહેશે ? રામને મોટો ક્રોધ ગણ્યો ?

“બાપુ ! આમ કાં કરો છો ?” દિવાને એક વાર પૂછ્યું.

“દિવાનજી ! શું રામ પણ એક ગરીબમાં ગરીબ માથુસની પેઠે ન રહી જશે ? રામ શા આધારે ભાતભાતના : ભોજન આરોગે ? શું ગરીબને એક હાથ ને રામને બે હાથ છે ? ગરીબના કરતાં રામના દેહમાં શું વધું છે ? પ્રજાના ધર પાસે કાણ ઉંચું કે નીચું છે ?”

“પણ આ બધું જ્ઞાન આપને ક્યાંથી આવ્યું ? કાણે આવ્યું ?”

“પેલો કોળી સાદો. ખોરાક ખાઈ કેવો કટપુટ થયો છે ? એ ક્યાં મારી પેઠે ભાતભાતના ભોજન ખાય છે ? છતાંય એ મારા કરતા વધારે લક છે. એની ભૈરીઓ સીમમાં રખડે છે. મારી રાણીઓ પલંગમાં નીચે પગ ન મૂકી શકે. મને એ કોળીએ ખરાખર શીખામણ આપી છે.”

“શી ?”

“ખામરણ એવી ટાઢ, સાધન એવી કોમળતા અને સંતોષ એટલું સુખ.”

“એની દુઃખાના કદું હું.”

“મારે તો અખતરો કરવો છે.”

“શેનો બાપુ !”

“મારો કામળ રાણીયોને જાનના રોટલા આલે કે નહિ? એમનાં શરીર એથી રૂદ્ધપુષ્ટ થાય કે નહિ?” તરંગી રાજ બોલ્યો.

“બાપુ ! આવા તરંગો છોડો. રાજકંઠ ન કરો.”

પણ રાજ એકનો બે ન થયો. રાજ મહેલમાં હુકમ કરાવવાયો. દાસદાસીઓને દૂર કર્યાં. સુખ વૈભવ ઓછા કર્યાં, બોજન સાદાં ધાનાવાયાં ને રાજમહેલમાં મરોઆઈનાં સાધનો ગોઠવાયાં.

રાણી અચાનક આ ફેરફાર જોઈ ચમકી. “એની રંગેરંગમાં ગુસ્સો ઝેળવળ્યો. એ કંપા ઉઠી, પણ સમયસચક બની. એણે માળાને બોલાવ્યો.

“માળા આજથી કાસ બંધ કરી નાખ.”

સત્તાવાહી અવાજે એણે આદેશ કર્યો.

“હાંધ ગુન્હો મારો બા !.....” થર થરતો થરથરતો માળા બે હાથ જોડી ઉભો.

“ગુન્હો ! એ તને કોણ કહે છે ? પણ હું તને કહું છું તે માફ રહું ને ! આજથી ફક્ત આંખે પાણી ન પાડ્યો. ખચરદાર !”

માળા ચાલ્યો ગયો. વાડીમાંનાં કામળ ફુલઝાડો સુકાયાં, ચીમળાયાં. સુગંધી પુષ્પોની સુગંધ વેદ્યાઈ ઉડી ગઈ અને ચોતરફ વેરાન થયેલી વાડી ખાવા ધાય એવી દેખાવા લાગી.

એક દિવસ રાજ અચાનક ફરતો ફરતો ત્યાં આવી પહોંચ્યો. માળાની બેઠરકારી એણે જોઈ, અને એ ધુંવાળાં થતો ગુસ્સામાં ખરાડી ઉઠ્યો : “માળા ! આમ કેમ ?”

“બાપુ ! રાજમાતા.....”

“શું ?” ગુસ્સામાં કંપતા રાજના હોઠ ફફડી ઉઠ્યા.

“રાજમાતાની મનાઈ છે.”

“મારી આજ્ઞાની અવગણના !”

મારી ઓઢણીનો છેડો

ફરકે ધનુષરંગ. ઝીલવતો છેડલો,
જીડે ગંગન ગોખ રૂપેરી છેડલો,
લહેરમાં શી લહેર ધરી લહેરતો છેડલો,
ઉપાના હાસમાં ચમકવતો છેડલો,

મારી ઓઢણીનો છેડલો.

ફરફર ફરકવત મારો રહીયાળો છેડલો,
મૂખડે મરમરંદાસ મહોરવતો મોર થાં,
હૈયે હુલ્લાસ ધરે ચિત્તડાંના ચોર થાં,
સન્ધ્યાની સાથ રંગ રેલવતો છેડલો,

મારી ઓઢણીનો છેડલો.

અબઝબ ઝલકવત મારો,

ફૂલ મૂંચ્યો છેડલો,

મારી ઓઢણીનો છેડલો.

રૂપેરી છેડલો, સોનેરી છેડલો.

જયંત પડયા.

“ના બાપુ, મારો વાંક નથી.” ફરમરતે માળા રાજના પગમાં પડી, મોર મોર જવડા અંધારામાં જળ વહાવી દયા યાયતો ઢળી પડ્યો.

“આમાં એનો જરાય વાંક નથી.” કહેનાં રાણી પાછળથી રહેજ દસનાં આંખ્યાં.

“રાણી, આ શું ?”

“મેં જ તેને ના કહી હતી.”

આતમ જાગે

દ્રંકા આ આયખામાં આતમ જાગે !
આતમ જાગે, ને મારો સંસાર ભાગે:
સંસારનો સાર મારો આતમ જાગે.

વસી અણુમાં વિરાટ,

બૂલે બ્રહ્માંડને પાટ:

મારા વામનવપુમાં ભયો એનો પમરાટ:
સંસારનો સાર મારો આતમ જાગે;
આતમ જાગે, ને મારા સંસાર ભાગે:
દ્રંકા આ આયખામાં આતમ જાગે !
અનામી

“કારણ ? આ બધા ફલજાડ પાણી વગર
સકાર્થ ગયાં તે જોયું ?”

“આ જાડ, આ લીંબડા, પીપળા, બાવળ,
વડ એ બધાંને કાણ પાણી પાય છે ?”

રાજા જોઈ રહ્યો. રાણીએ કહ્યું:

“જેમ એને જરૂર પાણીની નથી, રક્ષ
ણની નથી, તેમ સાધારણ ગણાતી પ્રજાને
પણ નથી જરૂર સુખવૈભવની, મોજશોખની
કે પોષ્ટિક ખોરાકની. જેટલી જરૂર આ કુમળાં
ફલજાડને હોયેતી, પાણીની, ખાતરની, રક્ષણની
અને માળાની દેખરેખની જરૂર છે, તેટલી જ,
બલકે તેથીય વધુ જરૂર રાજાને ને રાજ્ય

કુટુંબને છે— મોજશોખની, વૈભવની, પોષ્ટિક
ખોરાકની, આડંબરની.

રાજા અને રાજ્યકુટુંબ, ધનાઢ્યો અને
ગૃહસ્થો એ જાતજાતનાં કામળ સુંઘી ફૂલો
છે. સાધારણ ગણાતી પ્રજા એ વમડાઉ ફૂલો
જેવી, અને જંગલી જાતો તે જંગલમાંનાં મોટાં
ઝાડ જેવી છે.

“એક સત્તા સલાવે છે, બીજું મદાવે છે,
ને ત્રીજું સેવા લેવાવે છે. જેમ શુભાખ્યાનાં ફૂલ
મોટા માણસો સુંઘે છે, કોટ પહેરે છે, તેમ
રાજ્યકુટુંબ સર્વત્ર માન પામે છે. જેમ મોટાં
ફૂલો માણસો સુંઘીને બાળુએ મુકે છે, એમ
સામાન્ય પ્રજાજનો ઉપયોગમાં આવે છે ને
મોટાં માણસોને કોઈ કોઈ વખતે ઉપયોગી
ચક્ર પડે છે. જેમ જંગલી ફૂલો તરફ ફક્ત
નમ્ર જ કરાય છે; એ રૂપાળા દેખાય છે
છતાંય એને કોઈ ડોક પહેરતું નથી, એમ
જંગલી પ્રજા રૂઝપુઝ દેખાય છે છતાંય એવું
અનુકરણ કરાય નહિ.”

રાજા સાંભળતો ગયો. રાણીની આંખ-
માંથી કૂટુંબ અપાર્થિવ તેજ અને એના મ્હેરા ઉપર
છવાઈ રહેલું લાલાશ ભરેલું રૂપ જોઈ રાજા
સ્તબ્ધ થઈ ગયો. એના અનુપગણ કિલ્લી મપાં.
એના અંતઃકરણમાં રાણીની હિંમત, લુહિ અને
આલસી જોઈ હર્ષના ફૂવારા છૂટ્યા. રાજાએ
પાસે જઈ રાણીના આલ ઉપર આનંદ ભરી
ટાપકી મારી, પ્રસરી રહેલી લાલીમાં
લાલાશ ઉમેરીને શુભાખ્યાના ફૂલને સુંઘે એમ એ
ઉધડતા શુભાખ્યાના પુષ્પ સરીખા રાણીના મુખ
ઉપર સુખન સેતો રાજા બોલ્યો: ‘રાણી, સ્ત્રીત્વ
વચરતી સ્ત્રી અને પુરુષત્વ વચરતો પુરુષ એ
અમાર છે. સ્ત્રી જ પુરુષનું અર્ધું અંશ કોઈ
સલાહ સેવા યુક્ત છે. બન્ને સરખાં હકકદાર
છે. આજથી તું મારી મંત્રી !” અને હસતો
હસતો રાજા ચાલ્યો ગયો.

રાણી સંતોષાતી, યરમાતી ત્રીજું જોઈ રહી.

આ જાથી ૧૬ વર્ષ પહેલા "ઇન્ડિયન રેકૉર્ડ વીકલી"માં "યંગ ફેક્સ લીગ"ના હેડીંગ નીચે આવતું લખાણ, એ વખતે ૧૧ વર્ષની ઉંમરની બાળકી કુસુમનું મનપસંદ ક્ષાદિત્ય હતું. ઓન્ડી એવેન પાસે તેણે પેન-ફ્રેન્ડની માગણી કરી, ને તેને એ નામ સૂચવવામાં આવ્યું. તેમણી તેણે લાહેર રકૂતના વિદ્યાર્થી પી. એન. નાયરની પસંદગી કરી. અને એતાના ગ્રંથજ્ઞતા ખાસ શોખને અનુલક્ષીને તેણે એક પત્ર પણ તેને લખી નાંખ્યો—અલગત એમ સમજીનેજ કે એનો (Pen Friend) પ્રતિમિત્ર છોકરી જ હશે.

આ પી. એન. નાયરે એનો પ્રતિમિત્ર તરફથી સ્વીકાર કરતા જવાબ આપ્યો કે, પોતે ન તો બાલિકા છે, કે ન તો એને શિવજી-ગ્રંથજ્ઞતા કાર્યમાં કોઈ જાતનો રસ છે અને પત્ર વાંચતાં કુસુમને કેટલું આશ્ચર્ય થયું હશે ?

આ યનાવના વિનોદે તેમના પર એવી તો જાદુઈ અસર કરી કે, ત્યાર પછી તેમની વચ્ચે પત્રવ્યવહાર ચાલુ રાખવા બાબત તેઓ સંમત થયાં. એ પછી ૧૫ વર્ષો તેઓના સમ થયાં ! પણ ખુબીની વાત તો એ છે કે, કુસુમ જાહેન એમના આ પ્રતિમિત્ર (પેન-ફ્રેન્ડ) ને સમ પહેલાના હેલા અલ્લાહિયા સુધી તો રૂબરૂ મળેલા સુદ્ધ તહિ.

શ્રી. નાયરને નાગપુરમાં બરાનાર એન્જી-મેશનલ કોન્ફરન્સમાં પ્રતિનિધિ તરીકે મોકલવાનું લાહેરની ફોરમેન કોમિશન કોલેજે નક્કી કર્યું હતું. કોઈ એક પ્રેરણાને વશ થઈ, નાયરે જાન-સપુર સુધીને નાગપુર જવાનું નક્કી કર્યું...ને રસ્તામાં જાને મળ્યાં ! પંદર વર્ષ સુધી કાળની કસોટીએ ચઢેલી એ મૈત્રીનાં વહેણ જલ્દલામાં; ને મૈત્રી પ્રેમમાં પ્રીણમી. જોતજોતામાં તેઓ પ્રેરણી પણ થયાં. જીવન કોઈકવાર ચલ-ચિત્રનું અનુકરણ કરે છે; ને આ રીતે કુસુમજાહેનના જીવનનો પહેલો તબક્કો પ્રજ્વળે ગયો.

નેશનલ પ્રેસ સિન્ડીકેટના સંચાલક

સૌ. કુસુમ નાયર

લેખક

શ્રી. નરસિંહ પી. શાહ

જ્યેષ્ઠ ફર્સ્ટ ક્લાસ મેળવીને તેઓ પી. એ. થયાં. વકતૃત્વ તેમજ રમતગમતની હરિશ્ચંદ્રિયામાં કેટલાયે ઈનામો મેળવ્યાં, ને છેવટે વીમેન્સ ઓક્રીલીયરી કોમ્પમાં જોડાયાં. પણ ત્યાં એમના મનની મુરાદ બર ન આવી.

ને પછી સર થાય છે એમના જીવનનો ત્રીજો ને સૌથી વધુ અગત્યનો તબક્કો. W. A. I. C. વેર્કમાંથી છટા થયા પછી, થોડા સમયે, તેમણે કોલેજના માસિકમાંથી અતૈતનિક લખાણ અને ધંધાદારી પત્રકારત્વ વચ્ચેનો અખાત ઓળંગવાનો નિર્ણય કર્યો.

હિંદી પત્રકારિત્વના ઉદ્દેશ્યસભા "બોમ્બે ફોનીકલ"માં કામ કરવાની તક આપવા માટે તેમણે શેર-અખજાર શ્રી. બેલીને સમજાવ્યા, અને તેમને ઉમેલવાર તરીકે જાગ મળ્યા.

ત્યાં તેમને સ્ત્રીઓના પાનાના તંત્રી તરીકેની ફરજ બજાવવાની હતી. પરંતુ તેમના ગતિશીલ સ્વભાવને આ કાર્ય ગુંગળાવનારું થઈ પડ્યું. એક દિવસ તેમણે તંત્રીજીને તેમની ઓફીસમાં જ જણાવી દીધું કે, તેઓ અખિલ હિંદની મુસાફરીએ જવાના છે ને તે પણ પોતાને અંગત ખર્ચે. પહેલાં તેઓ સરહદ પ્રાંતમાં ગયાં ને ત્યાંથી કાશ્મીર ગયાં.

કાશ્મીરમાં તેમણે શેષ અખદ્ધાની મુલાકાત લીધેલી. ને ત્રણ વર્ષ પછી ફરી નીકળેલી રાજકીય અધાધુધીની ગંધ પરખનાર તે વખતે તો તેઓ પહેલાં જ પત્રકાર હતાં. આ સફરને લઈને તેમને સારો એવો ખર્ચ થઈ ગયો, પરંતુ રાજકીય નેતાઓ સાથેના પરિચય તેમને વધુ કીંમતી થઈ પડ્યો. વધારામાં કોઈપણ રાષ્ટ્રીય હડતરી દારજીત જેના ઉપર આધાર રાખે છે તે જાહેરાત તેમજ પ્રચાર અને આપણા રાષ્ટ્રીય જીવન વચ્ચે રહેલું વિશાળ અંતર તેમને જેવા મળ્યું. એમનો અનુભવ-નિવેડો બોલે છે કે, 'હિંદીઓ એમ માને છે કે સ્વતંત્રતા એ કોઈ Beauty Product નથી, કે જેને માટે વૈજ્ઞાનિક પ્રચારની જરૂર પડે. તેમના મત મુજબ આ વલણ ખતરનાક છે, કારણ સત્ય હકીકતો જ માત્ર ઠી જવાથી કંઈ વળતું નથી—એની જાહેરાતનું ચે દીમડીમ વગાડવું પડે છે. રાજકીય પ્રચારમાં વૈજ્ઞાનિક વલણની ઉણપ રાષ્ટ્રીય હિંદને ખોટમાં ઉતારે છે.'

હકીકતોનો વ્યવસ્થિત અને વૈજ્ઞાનિક ફેલાવો એટલે એમના મતાનુસાર રાજકીય પ્રચારની બાબત.

આ જાતની વિચારસરણી સાથે તેઓ આપણા રાષ્ટ્રીય નેતાઓને મળ્યા. પંડિત જવાહરલાલ નેહરૂની પણ તેમણે મુલાકાત લીધેલી. પ્રચાર વિષેના તેમના મત સાથે બધા સંમત થયાં, ને સાથેસાથ જણાવ્યું કે આજે

કેંગ્રેસ બિહામણી વાસ્તવિકતાનો સામનો કરવામાં એટલી રોકાઈ ગયેલી છે કે પ્રચાર વિષે પુરતું લક્ષ આપી શકતી નથી.

એ પછી કુસુમજીને એમ જણાવ્યું કે એક એવી સંસ્થાની જરૂર છે જે આપણી રાષ્ટ્રીય હડતરી પરિણામો બેગાં કરે ને હકીકતો લોકોની સામે રજૂ કરે. આવી સંસ્થાની માંગણી રોજ-પરોજ વધતી જાય છે. આ કાર્ય કરવાની શ્રેષ્ઠ રીત તો એ છે કે, આપણા રાજકીય જીવનના વિવિધ અંગોનો જેમણે ખાસ અભ્યાસ કર્યો હોય તેવા લેખકોને આ કાર્યની સોંપણી કરવી જોઈએ અને હિંદના જુદાંજુદાં હજારે વર્તમાનપત્રોમાં, એક સામગ્રી રીતે આ લખાણો પ્રસિદ્ધ થાય એવી ગોઠવણ કરવી જોઈએ.

એકવાર તરંગના જુદાંજુદાં એમના મંગળનો કબજો લીધો. તરતજ એમણે બોમ્બે કોનીકલને આખરી સલામ બરી અને પોતાનું નેશનલ પ્રેસ સીન્ડીકેટ ચલાવવાનો નિર્ણય કર્યો. સામાન્ય શરૂઆતમાંથી આજે એ એક શક્તિશાળી સંસ્થા તરીકે ફૂલી શકી રહી છે. હિંદના તંત્રીઓનો ટેકો તેમણે માંગી લીધો.

આ સંસ્થાએ પ્રગટ કરેલો 'પ્રથમ લેખ હિંદના સાત પત્રોમાં એકી સાથે, રજૂ થયો! આજે 'નેશનલ પ્રેસ' સીન્ડીકેટ'ની લેખક નામાવલીમાં શ્રી. અંશોક મહેતા, શ્રી. જયપ્રકાશ નારાયણ, યુસુફ મહેરઅલી, હુમાયુ કબીર વગેરે સુપ્રસિદ્ધ નામો શોભે છે.

'નેશનલ પ્રેસ સીન્ડીકેટ' એક વર્ષની હયાતીમાં એક નવો ઇતિહાસ રચ્યો છે. આપણા જમાનાની શાહિનોશાહજાના બજવાની શ્રેષ્ઠ સમાચારકથા એણે જ તૈયાર કરી. તાલીમી જ્ઞાન "તસ્વાર" પર "જયદિંદ"નું લખાણ તેમજ હલકી જાતના ખોરાક વિરુદ્ધની કોઈ કોઈ હડતાળો જોઈને કુસુમજીને આવનારા મહાન બજવાની આગાહી કરી હતી. શાહી

નોકાદળના બળવાના ત્રણ અઠવાડીયા પહેલા 'બીરબલે' સીડીકેટ તરફથી 'કોનીકલ'માં આપેલા લેખમાં એના વાંચકોને એ વિષે ચેતવ્યા હતા. ને આ લેખને કારણે શ્રીમંતી કુસુમબહેન પર કામ પણ ચલાવવામાં આવેલું ને તેમના પર આ બળવાનું સંચાલન કરવા બદલનો આરોપ મૂકાયેલો, તે આરોપ તેમની તેમજાર બચાવ દલીલોને કારણે નિષ્ફળ સાબિત થયેલો.

કલાકારની પાછીને ગ્રેરણા પળે એવો એમનો અહેસાસ છે, ને એમના માનસ પર આધિપત્ય બોગવતા એમના તરવરીઆ સ્વભાવનું પ્રતિક બની રહે છે. એમના કાળા ભરંભર જેવા વાળ ઉપર બરાસ તેમજ કાંસકો ઠોઠાં અસર નીપળવી નથી શકતા. ચિંતનાત્મક વિચારને સમાવતી બારે પોપચાવાળા ઘેની આંખો સર્જનના લેન્સેટ નેટલી તીક્ષ્ણ શુદ્ધિ પર પડેલા રાખે છે. પ્રવાહી જેવો સરળ એમનો અવાજ છે, ને ગમે તેવી વિકટ પરિસ્થિતિમાં પણ માનસિક કાણુ ન ગુમાવે એવો એમનો સ્વભાવ છે.

એમના જીવન પર નજર કરતાં જણાશે કે એમની હરેક નિષ્ફળતા, છેવટે તો, બધા સફળતામાં જ પરિણમી છે.

આજ સુધીમાં સંપાદન કરેલી કીર્તિના કાંજરા પર બેસીને આરામ કરવાની તેઓ સાક્ષી ના પાડે છે. નેશનલ પ્રેસ સીડીકેટ-આને નેશનલ ઇન્ફોર્મેશન એન્ડ પબ્લીકેશન લીમીટેડ નામની સંસ્થામાં ફેરવાઈ રહી છે.

લોક-શિક્ષણ માટે વિશાળ પાયા પર એક બધા નકશો તૈયાર કરાવવામાં આવ્યો છે હિંદના ઇતિહાસને તેમજ હજારો કિતાબોને હિંદની ભાષાઓમાં માનવતાના રંગે રંગવાનો ને નાટ્ય રૂપે રજૂ કરવાનો એક કિમિયો છે. આંખમાંથી આંસુ સેરવ્યા પગર ફેળવણી લેવામાં સરળ એવો એ નુસખો છે! આજે બહેલાઓ

એથી મુંઝારો નહિ, પણ ધીમે ધીમે આપણા રાષ્ટ્રિય જીવન તેમજ ઇતિહાસની પ્રથંસા કરતા થશે!

કુસુમબહેન પૂછે-છે 'હિંદની બહેલી પ્રજા અને ગ્રેટબ્રિટનની બહેલી પ્રજા વચ્ચે કેટલો તફાવત છે, તે તમે જાણો છો? તેમણે વાંચ્યું છે? કલ્પિત કથા જેમાં જીવનની વાસ્તવિકતાનો અંશ માત્ર નથી, નાટક-જેને જીવન સાથે સંબંધ નથી. જીવન-ચરિત્ર હિંદના ઉગતા માનસ પર જેની ઠોઠાં અસર થતી નથી; સાક્ષ્ય કથા-જેના જાદુને ઓસરતાં વાર નથી લાગતી.' "

આથી સહેજે જણાશે કે શ્રીમતી કુસુમબહેનનો 'લુક કલમ' નો નકશો આજનાં હિંદને માટે સુંદર તેમજ સંગીન જરૂરિયાત છે. તેમનાં લખેલ પુસ્તકોમાં રોટારી ઓફ ઇન્ડિયન નેશનલ આર્મી ઓફ એક્ઝુમેશન, સીમલા ટાઇમ્સ ગણ વગેરે જાણીતાં છે.

શ્રીમતી સોહીઆબાન

શ્રીમતી સોહીઆબહેનનો જન્મ મુંબઈની ઉચ્ચ ગણાતી બોબા કામમાં થયો હતો. એમણે

પોતાની જીન્દગીના પ્રથમ ૧૬ વર્ષ અવ્યાસ ને ગૃહકાર્યની તાલીમમાં વિતાવ્યાં, પરંતુ ૧૯૩૦ની સાલમાં મહાત્માજીએ સત્યાગ્રહ આદ્યો; એમાં અનેક યુવાનો જોડાયાં, તેમાં સૌશીઆલિઝને ઝંપાટ્યું. એમણે દારૂની દુકાનો પર પોકેટ્ટોંગ ક્યું છે, સરખસોમાં ને સંભાળોમાં વાથોલીન સાથે “સ્વરાજ માટે” સુક્રિતગીતો ગાયાં છે, અને જેલવાના પથુ કરી છે. ૧૮ વર્ષની વયે એમની પ્રખર કાર્યશક્તિએ એમને બી. પી. સી. સી.ના અને વોર કાઉન્સિલના સભ્ય બનાવ્યાં. એમણે માદુંગામાં બહેનો માટે છાવણી સ્થાપીને બહેનોને તાલીમ આપી. સ્ત્રીઓની રિયલિટીને સાચો ખ્યાલ મેળવવા દેશભરમાં એમણે પ્રવાસ આદ્યો હતો અને ત્યારબાદ હિન્દી બહેનોમાં સામાજિક અને રાજકીય જાગૃતિ આણવાની બાવનાથી પ્રેરાઈ ૧૯૩૨માં ફક્ત ૨૦ જોડેલી બહેનોની મદદથી દળની સ્થાપના કરી. આજે તે દળ ફાલી ફૂલી ને પૂર્ણ દક્ષાએ પહોંચ્યું. કોંગ્રેસ સેવિકા ને કુમારિકા દળ છે. પોતાની મૂડીભર બહેનોને લઈ એમણે લખનો, ફેજપુર ને મુંબાઈ કોંગ્રેસ વખતે સેવા આપી હતી. બિહારમાં જ્યારે બચકર ધરતીકંપ થયો ત્યારે પથુ એઓ યોડીક બહેનોને લઈને સંકટ-મસ્તોની બહારે ધાર્યા હતાં અને અનેકોના આશીર્વાદ પામ્યા હતાં. ૧૯૪૨ની એપ્રિલની ૧૪મી તારીખે જ્યારે મુંબાઈમાં બચકર જોખમ ધડાકાની હોનારત થઇ હતી તે વેળા પથુ રાત ને દિવસ એમણે કરેલી સેવાથી પ્રજા અજાણુનથી. સરદહના અધી બાદશાહખાન અને ડો. ખાનસાહેબના કુટુંબના નખીરા સાથે એમણે લગ્ન કર્યા છે. એમના પતિનું નામ થી શાફુ-લ્લાખાન છે. તેઓ શમીમ અને અનવર નામના બે બાળકોના માતા છે. ઉપરાંત સાતસો જોડેલી સેવિકાઓની પથુ તેઓ માતા સમાન છે.

તેઓ મુંબઈ હોટી પોતાના પતિ સાથે મળે

મહિને પેશાવર ગયાં ત્યારે છે. એમને મુંબાઈના વિવિધ સ્ત્રી-સંસ્થાઓને મુંડળો તરફથી આંશુ બરી આંખે વિદાયમાન આપવામાં આવ્યું હતું.

૩૧. મિસ ફેસબાલ ગુણમ

ડો. કુ. ફેસબાલ ગુણમ એ દક્ષિણ આફ્રિકામાં વસતા હિન્દીઓમાં વધુ આગળ પડતાં સુધારક ને જીવણી પામેલાં સુશિક્ષિત હિન્દી મહિલા છે. તેઓ નાતાંલની હિન્દી કોંગ્રેસના ઉપ-પ્રમુખ છે. કે જે રથાને અગાઉ એમના પિતા શ્રી. આર. કે. નાઇકું પથુ હતાં. કુ. ગુણમ શુદ્ધિવાદી છે. તેઓ ડોક્ટર છે અને એમણે તબીબી અભ્યાસ કરી લાંડન, એડીનબરો અને ડબ્લીનની વિદ્યાપાઠોની તબીબી ડીગ્રીઓ (ઉપાધિઓ) પ્રાપ્ત કરી છે.

એમનું મૂળ વતન તાંજોર જિલ્લાના માયા વરમ નજીક આવેલા પુરંધાર ગામ છે. પથુ એમનો જન્મ દક્ષિણ આફ્રિકામાં થયો હતો. એમણે દક્ષિણ આફ્રિકામાં પ્રાથમિક જીવણી મેળવીને ષ્ઠિતનમાં વિદ્યાભ્યાસ કર્યો છે. દક્ષિણ આફ્રિકાના હિંદીઓની લડતની પ્રેમ અંગે તેમણે ૧૯૪૦માં લિંદમાં પ્રવાસ કર્યો હતો.

એમણે હિન્દના લગ્નભંગ બંધો ને અંગ્રેજી નેતાઓની મુલાકાત લીધી હતી. અને તેમની સાથે દ. આફ્રિકાના હિન્દીઓની રિયલિટી સંબંધી ચર્ચા કરી હતી. તે સમયે મક્કામાં ગાંધીજી હોલમાં એક વિરાટ સંભા સમર્પણ એમણે પ્રવચન કર્યું હતું. અને તે વખતે એ સંભાના પ્રમુખસ્થાનેથી સ્વ. વી. એસ. શાનિવાસ શાસ્ત્રીએ એમની આગેવાનીની પ્રસંશા કરી હતી.

તેઓ વાતચીતમાં વિનોદી છે, છતાં એમની વાતમાં વિદ્વતાના ચમકારા જણાવા વખરે નથી રહેતા. એમની પ્રતિભા ને વ્યક્તિત્વ સાચા માણસ પર જોડી છાપ પાડે એવું છે.

એમણે પોતાનું જીવન પોતાની દેશની

સેવા અર્થે અને ખાસ કરીને દરિદ્રનારાયણની સેવા અર્થે જ કરી દીધું છે. એમની હિંમર હાલમાં સમગ્ર આજીવન વર્ષની છે. તેમણે હજી લગ્ન કર્યું નથી. ૬. આફ્રિકામાં ચાલી રહેલા હિન્દીઓના હક્કો માટેના જંગમાં ડરબનમાં સત્યાગ્રહ માટે પ્રથમ સળ પામનાર તેઓ ભારત મહિલા રત્ન છે. એમને એ માસની સખ્ત મજૂરીની સળ ફરમાવમાં આવી હતી.

તે વખતે તેમણે એટલી જોવાથી ઓછી સળ ન કરતાં વધુ સળનો કોટ પાસે માગણી કરી હતી, પણ તે સ્વીકારાર્હ ન હતી. તેઓ સળ પૂરી કરીને છૂટ્યા ત્યારે તેમને માન આપવા ડરબનમાં જંગી સભા મળી હતી.

૬. મુઢુલાબહેન સારાભાઈ

અમદાવાદના જાણીતા મીલ ઉદ્યોગપતિ અંબાલાલ સારાભાઈના પુત્રી મુઢુલાબહેનથી ગુજરાતમાં ભાગ્યે જ ટાઈ અળવ્યું હશે. રાષ્ટ્રીય મહાસભાના એક નુનંદા કાર્યકર તરીકે તથા એક બાહ્ય વ્યવસ્થાપક તરીકે મુઢુલાબેન ગુજરાત ભરમાં મશહૂર છે. રાષ્ટ્રીય મહાસભાના ચાલુ વર્ષના સામાન્ય મંત્રીપદે તેઓ આન્યા છે ને પં. જવાહરલાલે તેમની કાર્યશક્તિ અને વ્યવસ્થાશક્તિના મુક્ત કંઠે વખાણ કર્યો છે. અમારી યાદદાસ્ત મુજબ, રાષ્ટ્રીય મહાસભાને મંત્રીપદે આવનાર મુઢુલાબેન પ્રથમ જ મહિલા છે.

હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાના મંત્રીપદે આવનાર સૌ પહેલાં મહિલા શ્રીમતી મુઢુલાબેન સારાભાઈએ માત્ર ઓગણીસ વરસની વયથી જ હિંદના રાજકારણમાં ભાગ લેવા માંડ્યો હતો. હાલમાં એમની હિંમર એાત્રીસ વરસની છે. રાજકારણમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યારથી આજ સુધીમાં તેઓ ત્રણ વાર જેલ જઈ આવી છે. આજે મહાસભાના એ નેતાઓની

રાષ્ટ્રીય મહાસભાના મંત્રી : મુઢુલાબહેન

આમલી હરોળમાં, કેમ્પેસના આંતરરાષ્ટ્રીય કાર્ય માટે વિશિષ્ટ સ્થાન ધરાવનાર શ્રીમતી વિજયાલાક્ષ્મી પંડિત સાથે મુઢુલાબેન શ્રીમતી સરોજીની નાયકુના પછીનું સ્થાન ધરાવે છે. અલબત્ત, આમાં શ્રીમતી કમલાદેવી અપવાદરૂપે છે.

ગુજરાતના ઉદ્યોગપતિ અને કેમ્પેસ તરફી વસણ ધરાવતા મીલમાલિક શીયુત અંબાલાલ સારાભાઈનાં એ પુત્રી થાય. પશ્ચિમની વાંદરતકલ પ્રત્યે તિરસ્કાર હોવાથી ૧૯૨૮ માં એઓ શિક્ષણ માટે આંધ્રીજીની વિદ્યાપીઠમાં જોડાયાં હતાં. ૧૯૩૦માં તેઓ પહેલી વાર જેલ ગયાં, ૧૯૩૧ માં છૂટ્યા અને ફરી પાછાં ૧૯૩૨ માં જેલમાં ગયાં. ૧૯૪૨ ના ત્રીજી વારના જેલવાસ દરમ્યાનમાં તખીખી કારણોસર એઓ ૧૯૪૪ માં છુટ્યાં હતાં. દરંજમાંથી તેઓ સીધાં ઇસ્પીતાલમાં ગયાં ને ત્યાં એમના પર એપેન્ડીસાઇટીસની ઇઅક્રિયા કરાઈ.

તેઓ પોતાના કાર્યની જાહેરાતથી આટલાં બધાં શરમાતાં ન હોત તો જનવાજોગ છે કે મુઢુલાબેન આજે મહાસભાનાં સંયુક્ત મંત્રી અને મહાસભા કારોબારી સમિતિનાં તરફ સભ્ય કદી બન્યાં ન હોત! કારણ કે ૧૯૪૨ની ચળવળમાં અપ્રસિદ્ધ રહેનારને જોખરે આવી જવાની તક હતી !

લેશો કે ફૂલ

હું તો મીઠાં મધુર પુષ્પ લાવી, હો બહેન !
 કેઈ લેશો કે ફૂલ, મોંઘા છે મૂલ,
 અવનવા સુરમ્ય રંગે સોઢે શાં ફૂલડાં,
 દિલડું ડાલાવી બાન બૂલાવે મીઠડાં.
 તાબાં તાબાં હાં...હાં...રે તાબાં તાબાં
 વીણી વીણીને આણ્યાં હો બહેન ! કેઈ
 લેશો કે ફૂલ, મોંઘા છે મૂલ.
 કેશકલાપ આરૂ દીપશે દયો વેણી આ,
 સુંદરી સુરમ્ય બને એવી અમોલ આ,
 ઘોળાં ઘોળાં હાં...હાં...રે ઘોળાં ઘોળાં
 છે પુષ્પ મોગરાનાં—હો બહેન ! કેઈ
 લેશો કે ફૂલ, મોંઘા છે મૂલ.
 મહેકન્તી માળ દિવ્ય દેવીને અર્પન્તા,
 હૈયામાં હૃષં ધરી માને પહેરાવતા,
 મહેર થતાં હાં...હાં...રે મહેર થતાં
 ભવબંધનો તૂટન્તાં, હો બહેન ! કેઈ
 લેશો કે ફૂલ, મોંઘા છે મૂલ.

સો. સુરેશ મજમુદાર

૧૯૪૪ માં, એ વેળા એટલા બધાં પ્રસિદ્ધિમાં ન આવેલાં, મુદુલાબેન કરપુરબા રમારક ફંડનાં મંત્રી નીમાયાં અને એમને સારી પેઠે ઝોળખનાર સિવાયનાં તમામને પોતાની બચ્ચરયા-ચક્રિત તથા પરિશ્રમ માટેની એમની ન ધારેલી એવી ચક્રિતથી તેમણે ચક્રિત કર્યાં.

પ્રમાણિક આવેશની કંઈક અંશે દુર્લભ એવી બહિરા મુદુલાબેનને મળેલી છે. કિશોર-અવસ્થાથી જ શાહીવાદ પ્રત્યે તેમનો અણમગ્નો છે અને તે અત્યારે પણ કાયમ જ છે. કેહીએ મીઠા કાફે-અમદાવાદ જાય છે ત્યારે પોતાના પિતા તથા બાઈઓ સાથે મુદુલાબેન પણ જ્યાં ભોજન લે છે—માં જમનાર એક જગે એમને

વિશે આમ કહ્યું : 'મને એ ખૂબ જ ચંચળ લાગ્યાં; તેમણે શાહીવાદ વિશેની વાર્તા કરે ત્યારે તો ખાસ એ વાત નીકળતી જ એમનામાં જનન આવી જતું અને ખરેખર તે ઉત્તેજાઈ જતાં. અને છતાં એમનાં અનેક મિત્રો પૈકીમાં અંગ્રેજ ઓપરેશોની સંખ્યા ઘણી મોટી છે. પશ્ચિમની રીતભાતોના અનુકરણ માત્રથી જ મુદુલાબેન બડી ઉઠે છે.'

એમની સાથે પહેલપહેલાં પરિચયમાં આવનાર એક જુવાને તાજેતરમાં એમને 'મીઠા સારાબાઈ' થી સંબોધ્યાં. કે તરત જ તે બોલી ઉઠ્યાં : 'કૃપા કરીને મને મુદુલાબેન જ કહો, આ 'મીસ' 'બીસ' નો મને તિરસ્કાર છે. હિંદી સંબોધનનો ક્યાં તેડો છે ?'

સ્વભાવે આનંદી એવા મુદુલાબેનને જનતામાં અખુદ રસ છે. સાથે સાથે અજુનમ શિસ્ત માટેના પૂરા પૂન્યભાવ સહિતના એ લોખંડી સૈનિક છે. કેંગ્રેસના આ 'નાનકડા સૈનિક'ની કિંમતનો પરચો તાજેતરમાં અમદાવાદના રમખાણુ દરમિયાન ફરી એક વાર મળી ગયે હતા. રમખાણુ ફાટી નીકળ્યું હતું પણ મુદુલાબેન બે જ દિવસમાં અમદાવાદ આવી પહોંચ્યાં. આવતાંની સાથે જ તે અશાંત વિસ્વારોની ઠઠમાં મળી ગયાં, રાહત ને શાંતિ સ્થાપવામાં મગ્ની ગયાં અને પોલીસથી નેટલા ન કરે તેટલા મુદુલાબેનથી ડરતા ઘર્ષગચ્છેલા ચહેરના યુગ્મોના દિલમાં ત્રાસ ફેલાવી દીધો.

પોતાની કામગીરી વિશે મુદુલાબેને એક સ્વેચ્છાક્રિયામાં જણાવ્યું હતું : 'હું મધુ' ખૂબ, નિષ્ફળ ઘણી વાર થાઉં છું ને સફળતા ઓછી જ મળે છે.' પણ કેંગ્રેસના ખૂબ જ ફોકડીના કાળનો ઇતિહાસ લખાશે ત્યારે ઇતિહાસકાર આટલું જરૂર નોંધશે જ : "તેમણે બગીચ પ્રવાસો કરી, વારંવાર સફળ થયાં ને નિષ્ફળ તો બહુ ઓછાં નીવડ્યાં હતાં."

રાજદંડ

રાજાએ રાણીને કહ્યું: "તું સાચી રાણી નથી. તારા શરીર બેડોળ છે અને આવી ઓજસ તો તારામાં છે જ નહિ. ખરેખર, મારી સહચરી થવાને હાયક તું નથી."

રાણી બોલી: "હા જી. તમે તમારી જાતને રાજા માની બેઠા છો. પણ તમે તો માત્ર મગતરો જેવા જ છો."

આ રાજદો સાંભળીને રાજા છેડાઈ પડ્યો. એણે એના રાજદંડ જાચ્યો અને રાણીને ખરાખર કપાળમાં એ સોનેરી રાજદંડ ઠોકી દીધો. "એ જ વખતે ત્યાં પ્રધાન આવી પહોંચ્યો અને બોલ્યો: "ખરેખરે! આ રાજદંડ તો રાજ્યના સર્વ શ્રેષ્ઠ કલાકારે બનાવેલો છે. તમે અને રાજરાણી તો કોઈક દિવસ જુલાઈ જશે, પણ આ રાજદંડ તો સદાકાળ રહેનાર છે અને પેઢી દર પેઢી એને માનનાર છે; પણ રાજ-રાણીનું લોહી છાંટીને આ રાજદંડને તમે અમર કરી દીધો છે."

વિજય-ચમક

એક ઇસાઈ સાધુ એના દેવળમાં બેઠો તો, દિવસ બહુ-તોફાની હતો. ત્યાં એક વિધવા બાઈ આવી અને એની સામે બિભી બોલી: "હું ઇસાઈ નથી. મારા જેવી શરે તમારા શાસ્ત્રમાં મુક્તિ છે ખરી?"

સાધુએ પેલી બાઈ સામે જોયું અને બોલ્યો: "ના, મુક્તિ તો એને છે કે નેણે મર્યાદા પથ અને મર્મ પીધાં. હોય." અને પેલી બાઈ જેવી બોલવા જાય છે ત્યાં તો ઇસાઈ અને ગડમડા સાથે દેવળ ઉપર આગ ચેસાવતી વીજળી તૂટી પડી.

શહેરના લોક ત્યાં ઠોડી આંખ્યાં અને પેલી ઇસાઈ બચી, પણ પેણે સાધુ તો માથાનો ભોગ બની ચુક્યો હતો.

રત્ન-કાશિકા

મૂળ લેખક

ખંડીલ શ્યામલ.

અનુવાદક

શ્રી. કાન્તીલાલ ઉપાધ્યાય

બે રાણીઓ

શાવકીસ શહેરમાં એક રાજપુત રહેતો હતો. એને બધાં-પુરુષો, સ્ત્રીઓ અને બાળકો સુદ્ધાં, ચાહતાં. ખેતરનાં પાણીઓ પણ એને આવકારી જતાં.

પણ બધા લોકો કહેતા કે, એની સ્ત્રી-જો એક રાજકન્યા છે તે જ એને ચાહતી નથી, અરે, એ તો એને ધીક્કારતી હતી.

એક દિવસ જોડના શહેરની રાજવધૂ શાવકીસ શહેરની રાજવધૂને મળવાને આવી. એ બન્ને બેળા બેઠી અને વાતે વળગી. વાતનો વિષય હવે એમના પતિઓ સુધી આવી પહોંચ્યો.

શાવકીસની રાજવધૂ આવેશમાં બોલી બેઠી: 'તને પરપણે આટલાં બધાં વર્ષે થયાં છતાં મને તારા પતિ-સુખની ઇર્ષ્યા આવે છે. હું તો મારા પતિને ધિક્કાર છું. એ મારી એકલીનો નથી અને હું તો આ જગતમાં એ દુભોગી સ્ત્રી છું.'

પછી મહેમાન રાજવધૂ એની સામે તાકી રહી અને બોલી: "બહેન, સાચી વાત તો એ છે કે, તું તારા પતિને ચાહે છે જ; અને તારી ઉલટ લાગણીઓ એમ હરેરાયલી રહે છે-જેમ વસંતનું ચેતન બાગમાં ફૂવાઈ રહે છે તેમ. એજ દરેક સ્ત્રીનું સાચું જીવન તત્વ છે.

તારે તો મારી અને મારા પતિની દયા ખાવાની છે કે, અમે બન્ને એક ખીમને મૂળી ધીરજથી ચલાવી લઈએ છીએ અને છતાંય તું અને તારા જેવા ખીમ આવા જ સુખને ઝંખી રહે છે. "

મેળો

એક સુંદર બાળા, નાના આમડેથી મેળામાં આવી. એના મ્હેરા ઉપર પદ્મ અને ગુલાબ હતાં. એના વાળમાં સંખ્યાની સુરખી અને હોઠ પર ઉવાનું હાસ્ય હતું.

એ ત્યાં આમતેમ ફરતી હતી એટલામાં તો ફેટલા એ જુવાનીયાએની નજર એની ઉપર પડી ચૂકી અને બધા એને ઘેરી વળ્યા. કોઈ એના માનમાં ફૂલવા લાગ્યા. બધાએ એને ચૂમવા શિત્સક હતા.

આ મેળો ન્હોતો શું ?

પણ પેલી બાળા તો ડહાઈ ગઈ અને હેખતાઈ ગઈ. આ જુવાનીયાએ માટે એને માન રહ્યું નહિ. એણે તો બધાને ઉધડા લીધા. એક બે જણાને તો એણે મોં ઉપર લગાવી પણ દીધું. પછી તો એ ત્યાંથી ભાગી ગઈ.

ઘર ભણી નર્તા રસ્તા ઉપર એ પોતાના મનને કહેતી હતી; "છટ, મને તો આ તરફ ધૂણા ઉપજે છે. આ બધા જુવાનો કેવા લાજ મયોદા વિનાના બેશરમ અને સંસ્કાર યન્ય છે ! આ તો બધું મારી ધીરજ ખૂટાડે એવું છે."

એક વર્ષ પસાર થઈ ગયું દરમ્યાનમાં એ સુંદર-બાળાએ મેળો અને માણસો વિશે ખૂબ ખૂબ વિચાર્યું. પછી તે ફરીને મ્હેરા ઉપર પદ્મ અને ગુલાબ, વાળમાં સંખ્યા-સુરખી અને હોઠ ઉપર ઉવાના હાસ્ય સાથે મેળે આવી.

પણ આ વખતે તો એને ભેટને બધા યુવાનો પાછા જ વળવા લાગ્યા. આખો દિવસ કામએ એની ગણના પણ કરી નહિ. અને એ

અટુલી જ રહી.

છેવટે સાંજના ન્યારે તે ઘરભણી પાછી ચાલી જતી હતી ત્યારે દિલમાં ખરાડી ઊઠી: "છટ, મને આ બધા તરફ ધૂણા ઉપજે છે. આ બધા જુવાનો કેવા લાજ મયોદા વિનાના અને સંસ્કાર યન્ય છે ! આ તો બધું મારી ધીરજ ખૂટાડે એવું જ છે. "

નર્તકી

બિર્કશ રામના દરબારમાં એક વાર એક નર્તકી એના ગવૈયાઓ સાથે આવી ચઢી. એને રાજદરબારમાં આવકાર મળ્યો અને રાજ આગળ તેણે વાંસળા, વીણા અને ઝંઝરના સંગીત સાજ સાથે નૃત્ય કર્યું.

એણે દીપક ન્યોતનું તેમજ તક્ષવારો અને બાલાઓનું એમ વિવિધ નૃત્ય કર્યો. એણે તારાઓનો નાય કર્યો. તે પછી તેણે પવન ખાતાં પુષ્પોનો અભિનય પણ કર્યો.

આ પછી તે રાજસિંહાસન આગળ બેસી રહી અને પોતાનો દેહ રાજ આગળ નમાવી દીધો. રાજએ એને જરીક પાસે આવવા ફરમાવ્યું અને કહ્યું: "હે સરુપ સુદરી ! જાનવસ્ય અને આદ્યાદની આત્મની, આ અભિનય કલા કર્યાથી શીખી તું ? તારા તાલ અને સ્વરનાં તત્વોને આટલાં સુંદર રીતે તું કેમ સાધી શકે છે ? "

નર્તકીએ રાજ આગળ ફરીને વંદના કરી જવાબ આપ્યો: "બહાદુર અને પ્રતિષ્ઠાવાન મહારાજ ! તમારા પ્રશ્નોના જવાબ હું જાણતી નથી. હું તો માત્ર આટલું જ જાણું છું: 'તત્ત્વ-ચિન્તનો આત્મા એના બેભનમાં રહેલો છે. કવિનો આત્મા એના હૃદયમાં વસે છે. ગવૈયાનો આત્મા એના ગળાની આસપાસ ધૂમતો ફોપ છે, ન્યારે નૃત્યકારનો આત્મા તો એના સમગ્ર શરીરમાં પ્રવર્તે છે. "

(૧) વિધવાશ્રમ : હિંગણે.

દક્ષિણમાં પૂના પાસે આવેલા હોમલે ગામમાં એક હિંદુ વિધવાશ્રમ આવેલો છે. આ આશ્રમે થોડા વખત પર પોતાનો સુવર્ણ મહોત્સવ ઉજવ્યો હતો.

આ આશ્રમ આજથી પચાસ વર્ષ ઉપરનો છે. ક્વેંએ સ્થાપ્યો ત્યારે તેમાં ફક્ત ચાર આશ્રમમાં ફક્ત ચાર વિધવા વિદ્યાર્થીનીઓ જોડાઈ હતી. અનેક મુસીબતો વચ્ચે આગળ વધી આ સંસ્થા ગાજ એક આદર્શ સંસ્થા બની છે. દેશની નાની માઠી મોટી વ્યક્તિનું તેણે ધ્યાન ખેંચ્યું છે.

આ આશ્રમ અને તેને આંતરૃષ્ટિક સંસ્થાઓની તવારીખ પરીકથાઓ જેવી લાગે છે. એકમાથી બીજી અને બીજીમાંથી ત્રીજી એમ તે વૃદ્ધિમત થતી રહી છે. ડૉ. કવેંનો પ્રથમ હેતુ વિધવાઓને આર્થિક રીતે સ્વાશ્રય કરવા કેળવણી આપવાનો હતો. એ કાર્ય સાધવાને તેમણે પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શાળાઓ તથા એક હોસ્ટેલ ખોલ્યાં. આ શાળાઓ અને હોસ્ટેલમાં દાખલ થવાને સંખ્યાબંધ અરજીઓ આવવા લાગી. આ ખાળાઓ નહોતી વિધવા કે નહોતી અનાથ, પરંતુ તેમના માખાપ પોતાને પૈસે પોતાની પુત્રીઓને એ શાળાઓમાં મોકલવા માગતા હતા. એમ કરવાનું કારણ શું ? શું માખાપો એમ માનતા હતા કે હિંગણેમાં પોતાની પુત્રીઓને મૂકવાથી તેઓ શહેરનાં પ્રલોભનોથી મુક્ત રહેશે ? દેખીતી રીતે જ તેઓ એમ માનતા હોવાં જોઈએ કે ગામડામાં હોવાથી તેઓ શહેરનાં કુપણોથી મુક્ત રહેશે. બીજું કારણ એ પણ હોય કે હિંગણે ખાતે તેઓને શિક્ષકની સીધી દેખરેખ નીચે રહેવું પડતું. ડૉ. કવેં તેમની માગણી સ્વીકારવા તૈયાર હતા, પણ તેમના સાથીદારો પોતાની સંસ્થા બધા માટે ખુદી મુકવા રાજ નહોતા, કેમકે તેમ કરવાથી તેઓની શક્તિઓ વેંડાઈ જશે. એવા તેમને ભય હતો. તેઓ

આપણી

સ્ત્રી-સંસ્થાઓ

માત્ર હિંદુ વિધવાઓને સ્વાશ્રયી કરવાના બ્યેય પાછળ જ ધ્યાન એકાગ્ર કરવા માગતા હતા. આમ છતાં ડૉ. કવેંની સમજાવટથી તેમણે પોતાનો વધો ખેંચી લીધો હતો.

આને પરિણામે એક હોસ્ટેલની જગ્યાએ વ્યવસ્થાપકોને બે હોસ્ટેલો ઉભી કરવી પડી. નવી વિદ્યાર્થીનીઓ માટે નવું મકાન ઉભું કરવું પડ્યું. એકાન્ત શાંત ગામડું વસ્તીથી સળવળતું થયું એને વરાડ, મધ્યહિંદ, ગુજરાત અને છેક મૈસુર અને મદ્રાસથી વિદ્યાર્થીનીઓ દાખલ થવા આવવા લાગી.

આ બાબતને લાગેવળગે છે ત્યાં સુધી હિંદુ શબ્દ અર્થહીન છે. કોઈ પણ જાતના નાતજાતના કે ધર્મના બેદખાવ વિના વિદ્યાર્થીનીઓને સંસ્થામાં દાખલ કરવામાં આવે છે.

પ્રતિવર્ષ વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા વધવા લાગી અને આર્થિક પ્રશ્ન ઉઠેલવા વ્યવસ્થાપકોને મારે પરિશ્રમ પડવા લાગ્યો. આ આશ્રમને રાજમહારાજઓનો આશ્રય ન હતો. મધ્યમવર્ગ તરફથી તેમને નાણાં મળતાં, આર્થિક મુશ્કેલીમાં સપડાયેલા આ વર્ગની સ્થિતિ જોતાં તેના તરફથી આશ્રમને ઉદાર મદદ મળતી નહોતી, કેમકે ત્યાંની અભ્યાસક્રમ કેળવણી ખાતાએ માન્ય કરેલા અભ્યાસક્રમ સાથે પુરેપુરો મળતો થતો નહોતો. આમ છતાં તાત્કાલિક વરસમાં તે ખાતાની વલણમાં આવકારદાયક ફેરફાર થયો છે અને હિંગણેની હાલત અને ટ્રેનીંગ કોલેજને સરકાર થોડી માન્યતા આપે છે. આમ છતાં ડૉ. કવેં નાકેમદ થતા નથી અને આપારસુધી તેમણે જ સાધ્યું છે તે તેમને મગરબ થવા જેવું જ છે.

હિંમણેખાતે હાથરૂલથી આગળ વધી કોલેજ સ્થાપવાનું પગલું ડા. કર્વે માટે મોડું ન હતું અને ન્યારે તેમણે ૩૭ જુન ૧૯૧૬ ના રોજ મહિલા વિદ્યાપીઠ સ્થાપી ત્યારે તે પગલું તેમણે ભર્યું. આ વિદ્યાપીઠની પ્રેરણા તેમને જાપાનની મહિલા વિદ્યાપીઠ ઉપરથી થયેલી. સ્ત્રીઓ માટે યુનિવર્સિટી સ્થાપવાના તેમના વિચાર સામે અનેક જણાએ વિરોધી સૂર ઉઠાવ્યા હતા અને તેને બેહુલા અને તરંગી તરીકે વખોડી કાઢ્યો હતો. ડા. કર્વેની ઠેક- ઠીઓ કરવામાં આવેલા પરંતુ તેમણે તે તરફ લક્ષ આપ્યું નહોતું.

શરૂઆતમાં હિંદુ વિધવાશ્રમે યુનિવર્સિટીનું સંચાલન કરવા માંડેલું. તેણે પોતાની હીંમણે ખાતેની હાથરૂલને યુનિવર્સિટી પાસે માન્ય કરાવીને શરૂઆત કરી. ૧૯૧૬માં આર્ટસ કોલેજ કાઢી અને એ જ અરસામાં પ્રાથમિક અધ્યાપન કોલેજે કામકાજ શરૂ કર્યું. આ અધ્યાપન કોલેજ વિધવાઓને શિક્ષિકાઓ તરીકેની તાલીમ આપી તેમને શિક્ષણના ધંધા માટે તૈયાર કરતી. આ બંને કોલેજો સદરફ વિદ્યાલય સાથે સંયોજનમાં હતી.

પણ આ યુનિવર્સિટી ચલાવવાનો બનાવ તો વિધવાશ્રમના જીવનમાં એ વચગાળાનો પ્રસંગ જ હતો. ૧૯૩૫માં વિદ્યાપીઠનો વહીવટ બીજાઓના હાથમાં ગયો અને આશ્રમને પોતાના જ કાર્ય તરફ ધ્યાન આપવાની સંપૂર્ણ તક મળી. આ તકનો નેણે સારામાં સારો ઉપયોગ દ્યો, પ્રતિવર્ષે તેમાં વધુ ને વધુ વિદ્યાર્થીનીઓને દાખલ કરવામાં આવતી રહી છે અને તેમનો અભ્યાસ, શારીરિક તાલીમ અને નીતિમત્તાના વિકાસ માટે વધુ ને વધુ સવડો ઉમેરવામાં આવી છે. વળી આ સંસ્થાએ પુના અને સતારામાં પોતાની શાખાઓ પણ કાઢી છે. સતારા શાખાએ બીજી શાખાને ટપી જામ એવું કાવ્ય કરી બતાવ્યું છે. આ આશ્રમે એક બાળઉદેર અને આયાઓને તાલીમ

આપવાની સંસ્થા પણ કાઢી છે. બાળકોને લગતી કોટોના મેજરૂટો તરફથી હીંમણે આશ્રમમાં મોકલાતાં બાળકોની આ સંસ્થામાં સારી કાળજી લેવામાં આવે છે. પરિણામે તેમની સંખ્યા વધી રહી છે.

પોતાના સુવર્ણ મહોત્સવના વર્ષમાં સંસ્થા આવી ભવ્ય કારકીર્દી ધરાવી રહી છે. આજ પણ તે ભારે આર્થિક મુશ્કેલીમાં છે અને ભારે કરકસર છતાં ખર્ચને પહોંચી વળવા નેટલી આવક નથી, છતાં આ મુશ્કેલીમાંથી આશ્રમ પાર ઉતરશે. જો એના જીવનનાં શસ્ત્ર આતનાં વર્ષોમાં તેણે જે હાડમારીઓ સહન કરી છે એવી હાડમારીઓ આજ અને નથી. તે વખતે તેને કાંટા અને અણીવાળા પથરાં વાળા ભૂમિ પર થઈને ફર નહેરમાંથી પાણી લેવા જવું પડતું હતું. મોમાસામાં ગળતાં છાપરાં નીચે શરીર પર સાદીઓ વાંટીને રાત્રિઓ આળવી પડતી અને નવો ત્રીશે પાડવા નીકળવા માટે તેમાં ભણતી વિધવાઓ તરફ ફીડીયુરેતો પથરા ફેંકતા.

આજ સુવર્ણ મહોત્સવના વર્ષમાં ભૂતકાળની એ મુશ્કેલીઓ મીઠાં સંભારણું બની રહી છે.

સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્યના દૂત ડા. કર્વેએ જાહેર જનતાના હૃદયમાં સ્થાન મેળવ્યું છે અને તેઓ ભાવ તરફ આશા અને ઉત્સાહથી જોષ રાકે છે. હિંદુ વિધવાશ્રમ અને મહિલા વિદ્યાપીઠ એ બંને તેમની શુદ્ધિનાં સર્જન છે અને એ સર્જનો તેમના જીવનભરના આત્મભોગ અને ધ્યેય પ્રત્યેની વફાદારીનાં પ્રતીક છે. પણ વાત અહીં પૂરી થતી નથી. ડા. કર્વે ટેનીસનની એ ઉક્તિમાં માને છે કે “૫૬પણને માન મળે છે પણ સાથે સાથે તેને ફાળે પરિશ્રમ વેઠવાનો પણ હોય છે.” ૮૮ વર્ષના થયા છતાં આ અચાક સમાજ સુધારકના શરીર પર ઉંમરનો થાક જણાતો નથી. ૬૭ પણ તેઓ આગળ ધસવાનું મનોબળ, શોધક શુદ્ધિ જરૂરી આતને પહોંચી વળવાની શક્તિ અને દિંમત જેવાં ને તેવાં ધરાવી રહ્યા છે.

એ

કુમળું બાળક પણ માતા પિતા વચ્ચેના બેઠ પીછાને છે. બાપની ક્રોધભરી દષ્ટિ એના પર પડે તો એ માતાની છાતીએ વળગી પડે છે, કે એની સલામત બગલમાં લપાઈ જાય છે. જૂખ લાગે ત્યારે પણ એ માતા પાસે દોડી જાય છે; પરંતુ ટેનીસ બોલ પાછળ દોડનાનું હોય ત્યારે એનો પિતા જ એનો સાથીદાર બને છે; આમ માતા પિતા વચ્ચેના શેઠ દિવસ રાત્રિના બેઠ જેવા જ રખે છે.

મરદ મજબૂત ને સત્તાશીલ છે. તે રક્ષણ કરી શકે છે ને લડી પણ શકે છે. વળગતી ધૂલો જેની સ્ત્રીને રક્ષણ આપનાર એ વૃક્ષ છે. સ્ત્રી કોમલ ને નિર્મલ છે. એનામાં હૃદય સુખ્ય ભાગ ભજવે છે. એનું દિલ જ એને દોરવણી આપે છે. એનું હૈયું જ એને માર્ગ સૂચન કરે છે. હૃદય, રત્ન, વાતસલ્ય, કરુણા, જગતમાં અતિ કીર્મતી અને અતિ ઉદાર વસ્તુઓ છે. એની પ્રભુએ સ્ત્રીને બેઠ ધરી છે. એમની નિર્જલતામાં જ એમની રત્નહાયતા ને ઉદારતા સમાયલાં છે. આ દેવી અવેરાતોથી યુગારિત થયેલી હોવાથી જ તે સૌંદર્યદેવી બની રહે છે. આજના જમાનામાં તે બનાવટી અવેરાતથી પ્રકાશ પામવામાં ગૌરવ લેતી થઈ છે એ દિલ ગીરીની વાત છે. સાચું અવેરાત એ વિસારે પાડતી જણાય છે. એના વડવાઓ એ ગુણોથી દેદિપ્યમાન હતા એ વાત તે શૂલી જાય છે. એ પ્રાચીન કાળમાં તો એનાં સંતાનો એને ગૃહદેવી તરીકે પૂજતા. એ ગૃહજીવનમાં એનું સ્થાન અગ્રેષ્ઠ હતું. આજના જેવું તો નહોતું જ, છતાં એ ગૃહજીવનની સુવાસ આજે અજાણી કરવામાં આવી છે. આજે સામાન્ય જૂથમાં બળી નઈ સ્ત્રીએ પોતાની જ અધોગતિ નોતરી છે. એના જાતીય તત્વને એ ધીમે ધીમે ખોવા બેઠી છે. બાકી એ જાતીય તત્વોથી જ એને

લાલ-બત્તી

પ્રયોજક :

શ્રી. રમણીકલાલ જયચંદ્રભાઈ દલાલ

*

સૌંદર્ય, મોહકતા, રમણીયતા, મૃદુતા વગેરે ગુણો પ્રાપ્ત થઈ એનામાં સ્ત્રીત્વ ઉભરાતું એને દેવીપદ પ્રાપ્ત થતું ને મરદ એ માટે જ એની પૂજા કરતો. આજે મરદની મોહાંધ ને વેધક દષ્ટિ એના વદન ને શરીર પર પડે છે. પ્રાચીન કાળની પેઢે એના અલકતક રંગી પાદપદ પર નહિ; કારણકે આજે તો એ બૂટથી રક્ષાયલા હોય છે. એના પોશાકથી એ બહુ નિરાશ થતો નથી કારણકે પોશાકનાં વિવિધ પરિવર્તનથી એની દષ્ટિને પૂરતો સંતોષ મળી રહે છે. એના વિનિષાત સાથે એ આખા સમાજને ધસડી જાય છે. એની પ્રજ્ઞાલિકા, ગૌરવ, આરોગ્ય ને જીવનની દરેક દિશામાં અસર થાય છે. કાળબળ ધણું કરે છે એ ખરું, પણ મરદ કરતાં સ્ત્રી ધણા જ ત્વરિત ઝગ બરે છે એ એક આશ્ચર્ય છે. આરોગ્ય સાચવવાને બહાને (!) એના પોષાકમાં કેટલાં ઝડપી પરિવર્તનો થાય છે? આ એક જ વાત એના ઝડપી પરિવર્તનની સળંગ સાબ પૂરશે. પરિવર્તનનાં બીજાં ય ધણાં રખે કારણો છે, પરંતુ એ અવશ્યપણે પડતાં જ આઘાત લાગે તેમ છે.

ને આ બધું મુક્તિ ને પ્રગતિને નામે થઈ રહ્યું છે. જો એ સાચું હોય તો પછી સામાજિક ભંગાર કાને કહેવો? પ્રગતિને આ એક જ માર્ગ છે? કે મુક્તિનો આનંદ મેળવવા આ જ સાચો રાહ છે? પ્રાચીનતાનું સંપૂર્ણ પરિવર્તન થાય: નૈસર્ગિક ને સૌંદર્ય-અરતા ગુણો સમૂળમાં નાશ પામે.

આજની સ્ત્રી પોતાની જાતને બૂલી ગઈ છે. એ પાછુંવાળી જોતી જ નથી. આજે

દરે જ જાય છે. એ પાછું વાળીને જુએ તો નંદનવન એની નગરે. પડે: ત્યાં એ અપ્સરા સમોવડી ધૂમતી હતી. આને એ વેરાન બની અયું છે. અનુપમ ગૌરવ ને મહત્તાથી સ્ત્રી હકુમત ચલાવતી હતી એ સામ્રાજ્ય-ગૃહજીવન-આજે સંતું પડયું છે.

અવૌચીન ઈજવણી પામેલી સ્ત્રી લગ્નઅધ-નર્મા જોડાવા રાજી નથી. પતિ ને બાળકો એને બોજી સમાન લાગે છે. લગ્ન તો એક પૂરાણું તુલ છે. પતિની વળા શી જરૂર? એ જાતે જ જીવન સંગ્રામ ખેડી લેશે; ખપ પૂરતું કમાઈ લેશે. આને એ પંથે તે પળી રહી છે.

પરંતુ એમાં એને સુખ સાંપડયું છે? એકલવાથી ને ખાલી જીવનમાં એને રસ પડે છે? શું કમાણી જીવનમાં સર્વસ્વ છે? આર્થિક સ્વાતંત્ર્યમાં જ શું જીવનસર્વસ્વનો સમાવેશ થઈ જાય છે?

એક બીનજીવવાયલું દિલ પણ ના કહેશે. સ્ત્રી માટે એમ નથી. એક મરદ કેવળ પૈસાથી સુખી થઈ શકે: પણ સ્ત્રી એકલા પૈસાથી સુખી થઈ શકે નહિ. એને મન પતિ ને છોકરાંવાળું શાન્ત સહકારી ગૃહજીવન જ જીવન સર્વસ્વ છે. લગ્ન પછી જ એનું જીવન સંપૂર્ણ બને છે. લગ્ન પછી જ એનું જીવનકર્તવ્ય પૂરું ચાલે છે. સ્ત્રીને મન એકલવાયું જીવન એ હાંદગી જ નથી. લગ્ન પછી જ એનું જીવન સંપૂર્ણ બને છે. આર્થિક સ્વાતંત્ર્ય, મુક્તિ અને આ બધી ચીજો ને જે સાચા ગૃહજીવનનું સુખ ચાખ્યું છે તેને મન બીલકુલ અર્થ વગરની છે. બીજાને માટે સ્વા-પણ કરવામાં તેણે આનંદ માન્યો છે. બીજાને સુખ આપવાના આદર્શમાં પોતાની જાતને ય વિસારી મુકવામાં એ કૃતકૃત્યતા સમજે છે. સ્ત્રી જ મરદની સમાન સુખકુની સદભાગી છે. અજોડ ને નિઃસ્વાર્થ સ્નેહ લાખવી સ્ત્રીની અધીર ગિતા કેવળ નિસ્વાર્થ ભાવથી તે પોતાના રક્ષે લપાડી લે છે. પરંતુ આને એ સ્નેહભાવ છીછરો બની ગયો છે.

ઈજવણીથી મનુષ્ય બૌદ્ધિક દૃષ્ટિએ મદાન બને છે, નૈતિક મહત્તા પામે છે ને શારીરિક લાયકાત મેળવે છે. ઈજવણીનો સાચો અર્થ જ આ છે. સ્ત્રીને મુક્તિ જોઈએ છે. મુક્તિ માટે તે બસે છૂટથી ઈજવણી લે. એ ઈજવણી દ્વારા પોતાની જાતનો અર્થ બસે એ સમજ લે: એની પૂર્ણતા. માટેનો માર્ગ પણ જાણી લે; પરિણામે પોતાના ને બીજાના જીવનમાં વધારે સુખ આણે. ઈજવણીનો અર્થ સ્ત્રી તનાશુદ્ધ કરવાનો ન જ હોય. ઈર્ષાની સ્ત્રીના વિનાશ કરવાનો ઈજવણીનો હેતુ ન જ હોય. મુક્તિનો અર્થ ગૃહજીવનના કર્તવ્યોનો ત્યાગ નથી. સ્વભાવ ને ટેવામાં મરદ બનાવવાનો પણ પ્રયત્ન કરવાનો નથી. સ્ત્રીએ પોતાના શરીર, દિલ વગેરે અને પુરુષના જીવન, શરીર, દિલ વગેરે વચ્ચેનો મૂળમત ને અગત્યનો તકાવત યાદ રાખવાનો છે. પુરુષોએ આવી રીતે મેદભાવ પાડેલો નથી, પણ જન્મથી જ અસ્તિત્વમાં આવેલો છે. સ્ત્રીની જાતીય નિર્જલતાએ પ્રમાણે મરદોએ પછીથી એનું જીવનઘડતર ઘડ્યું ને તે પણ સ્ત્રીના બલને માટે જ. અત્યારે ધણી ખરાબ ને અનારાજ્ય વસ્તુઓ એમાં ધુસી જવા પામી છે. એની પુનઃચયના કે પુનઃઘટના ચવાની અગત્ય તો હમી છે જ.

જગત કૂદકે ને બૂસકે આગળ વધે છે ત્યારે આપણે પાછા ક્યાં પડીએ? આપણે આગેકૂચ નથી કરવાની? ભારે સંગ્રામ પછી આપણે મુક્તિ મેળવી છે. આપણી શુભામી હજી આપણી નગર આગળ તરવરી રહી છે. એ પ્રાચીન ખંડિયરમાં આપણે પુનઃ પ્રકાશ કરવા નથી માગતા? આપણે આગળ ધાવે જ છૂટકો.

આગળ વધવું જ જોઈએ. આગળ વધ્યા સિવાય આરોગ નથી; પરંતુ ને માર્ગે આગળ વધાય છે તે માર્ગ વિનાશક છે. પ્રગતિનો સાચો રાહ બનાવનાર કોઈ ભોમિયો આપણને મળ્યા જાય તો કેવું સારું!

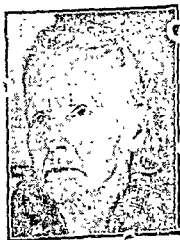
(ભાદરવા અંકથી ચાલુ)

મેડમ ક્યુરી મુસાફરીમાંથી પાછી આવે ત્યારે ધરીન કે ધ્રુવ તેને દેવા રહેતન જાય. મેડમના હાથમાં તેની પ્રિય ચામડાની મોટી હેન્ડમેગ હોય-કાગળો, ચરમાના ધરાં વગેરેથી ઠાંસીને બરેલી. જમણમાં ચીમળાઈ ગયેલાં કુખનો ગુચ્છો હોય. મેરી કાંઈ દિવસ પૂલ ફેંકી ન દે. મેરીનો આ બાર દોકરીઓ લઈ લે, ત્રણ દાદરા ચડીને મહામ વૈજ્ઞાનિક ધરમાં જાય, ટપાલ તપાસે. દોકરીઓ કાગળ ફોડીને આપવામાં મદદ કરે.

સારું ધર બાંધવા નેટલા પૈસા મેરી પાસે પછા વર્ષો સુધી નહોતાં અને હવે એ ઇચ્છા પેશુ તેને રહી નહોતી. જીવનની સાદાઈ પડેલાં જેવી જ રાખી હતી. માત્ર એક જ વસ્તુ મેરીએ વધારી હતી: એક મોટો પીયાનો તેણે ધવને માટે ખરીદી હતો. ધરીનમાં માતાના સાદા-ધના ગુણો ઉતરી હતા. આખા ધરમાં માત્ર એક આરંગ-મેરીનો અભ્યાસખંડ કાંઈક દેખાતો હતો. પીર ક્યુરીનું તેલચિત્ર. કાચના કળાટમાં વિજ્ઞાનનાં પુસ્તકો અને જૂના ફરની-ચરના નમુના 'મોટાઈનો દેખાવ' પેદા કરતા.

ફ્રેંચ સરકારનું પેન્શન, અમેરિકાની ઉદાર સખાવતે આપેલું સાક્ષીવાચું મેડમ ક્યુરીને આર્થિક ઉપાધિઓમાંથી મુક્ત રાખતાં. મેરી નોકરો પાસેથી જોછામાં જોછું અંગત કામ લેતી. સાદામાં સાદી વસ્તુઓ ખરીદતી. પશુ ઘુંઘર છોડ, સારા દેખાવવાર પથ્થરો અને ગ્રામ્ય પ્રદેશમાં ધર પાછળ તે પૈસા ખર્ચવામાં આનંદ લેતી એક ધર કુએસ્ટમાં અને બીજી દક્ષિણમાં એમ બે ધર તેણે લીધા હતાં. આ ધરાની અગાસીમાં સૂકા રહેવામાં તેને આનંદ આવતો અને દરિયામાં સ્નાન કરવામાં તે ખૂબ આનંદ લેતી. તેનું મન પારીસ છોડી નજીકમાં ક્યાંક રહેવાનું થઈ આવતું અને પારીસના એક પરામાં તેણે જમીન લીધી ધર બાંધવાનો પથ વિચાર્યો.

જગતની મહાન સ્ત્રી-વૈજ્ઞાનિક

મેડમ ક્યુરી

લેખક

ડૉ. નરસિંહ મૂળજીસાઈ શાહ

એક દિવસ ધરીને જાહેર ક્યું કે હું ફેરરીક જોલીઓ સાથે લમથી બંધાઈ છું. આ યુવક રેડિયમ ઇન્સ્ટીટ્યુટમાં કામ કરતો હતો. તેનું કામ સારું હતું. આ યુવાન હંપતી થોડો વખત સાથે રહ્યા; પછી સ્વતંત્ર ધર માંડ્યું. જમાઈની સાથે જોળખાણના પ્રસંગે વધવા લાગ્યા, મેરીને આ યુવકના ગુણો અને વર્તનની કદર થતા લાગી, તેમ તેને લાગ્યું કે બધું સારા માટે છે. એકને બદલે બે જણા સંશોધનની વાત તેની સાથે કરવા લાગ્યા. અઠવા-ડિમે ચાર વાર જોલીઓ હંપતી મેરી સાથે જમતા.

મેરી અને ધરીન ખાણના રેતલ પર સંશોધનના કામ પર વિવેચન કરવા લાગ્યા; નાની ધવનો અચંબો વધતો. કાંઈ સમજે નહોતો. પણ મા અને બહેન બીજી સ્કેવર એમ બીજી-ગણિતની બાબ વાપરે એટલે ધવને થાય કે આ 'બેમી' શું દરો? આ બેમી સ્કેવર કેમ લતા દરો?

“મા, પ્રયોગશાળે નથી જવું?” ધવે પૂછ્યું.
 “હા, ઘડીકે રહીને જઈ છું. પણ પહેલાં
 મારો વિચાર વૈદ્યશાસ્ત્ર એકેડમીની સભામાં જવાનું
 છે. પણ સભા ત્રણ વાગ્યે છે એટલે કુલજમર
 અને લક્ષ્મીબર્ગ ખાગમાં જરા રોકાઈ ચકીય.”
 મેરીએ જવાબ આપ્યો. ત્યાં તો મોટરનું
 શુભંગુ ત્રણવાર વાગ્યું.

ઘડી વાગ્યે મોટર લક્ષ્મીબર્ગ પહોંચી. વૈદ્યા-
 નિક ક્યુરી સભા મળવાની જગ્યા તરફ ઉતાવળી
 ચાલી. રસ્તામાં સેક્રેટરી બાળકો રમતા હતા. તેમાં
 એક બાળક તેના તરફ નજર પડતાં તેની પાસે
 દોડી આવ્યું. એ હતી ઈરીનની બેથી હેલન
 બેલીઓ. મેરીએ બાળકને ગેલ કરાવવા માંડ્યો.
 ત્રણમાં દશ મીનીટ. મેરીને હેલનને છોડી જવું
 પડ્યું.

(૩૦) વિદ્યાર્થીઓની સાથે

‘મેડમ ક્યુરી છે?’

‘હું મેડમની રાહ બેઠને ઉભી છું, તેઓ
 આવ્યા છે?’

‘મેડમ ક્યુરીને જોયા?’

રેડિયમ ઇન્સ્ટીટ્યુટના યુવાન વિદ્યાર્થીઓ
 લેબોરેટરીના કબજામાં એક બીજાને ઉપર મુગળ
 પૂછતા ભેગા થયા હતા. મેરીની રાહ બેઠતાં આ
 ઝડપેક કામ કરનારાઓ આ પ્રમાણે રોજ સવારે
 રેડિયમ ઇન્સ્ટીટ્યુટના પ્રવેશદ્વાર પાસે ભેગા થતા.
 કોઈને સલાહ પૂછવાની હોય; કોઈને કંઈ
 સૂચના બોધતી હોય. મેરીએ મળકમાં આવું
 નામ ‘સોવિયેટ’ પાડ્યું હતું.

‘સોવિયેટ’ને લાંબો વખત રાહ ન બેવી
 પડતી. નવના ટકોરે મેરીની જૂની ઝાંડો દરવાજા
 દેખાતી. ઝાંડીમાંથી ઉતરે કે તરત બધાં તેને
 ઘેરી લેતા. અને કામ ત્યાંજ ચક્ર ચલે. મેરી
 પગથીઆમાંજ બેસી જાય; સલાહ, જવાબ
 યાંચ; મસલતો યાંચ; સૂચનાઓ અપાય. થોડા
 વખતમાં એક પછી એક સૌ વિખરાવા માંડે.
 હવે, મેરી પોતાની પ્રયોગશાળામાં જાય:

અંબે! ચડાવે અને પોતાના કામમાં ગુલાબ
 પણ તેની એકાંતની હાથે કુકી રહેતી. બારણા
 પર ટકોરા પડે. વિદ્યાર્થી દાયમાં કાગળમાં
 લખેને દાખલ થાય. પાછળ બીજો રાહ બેઠો ઉભો
 હોય. એકેડમીની અધ્યાપિક સભાઓમાં રજુ
 કરવાના પરિણામોની ચર્ચા કરવા, સુધારાવા
 અને જરૂર પડે તો સૂચના મેળવવા સંશોધન
 કર્તાઓ મેરી પાસે આવતા. મેરી તેમાં જરૂર
 પડ્યે વાક્યોના વાક્યો ફેરવી નાખતી: જો
 બરાબર હોય તો “ધક્કા” “સાફ” “બરાબર
 છે” એમ ટકી સંતોષના ઉદ્ગાર કાઢતી.

રેડિયમના ગુણવાળા પદાર્થોનો નવો
 એકઠો કરવા મેરી ખૂબ પ્રયત્ન કરી. મોટા
 પાયા પર સંશોધન માટે આ જરૂરી હતું.
 પોતાની પ્રયોગશાળાને વધોવધા તે સમૃદ્ધ
 કર્યે જતી. ૧૯૩૦ માં ૫૦૦ હજાર ફ્રાંકની
 શિષ્યવૃત્તિઓ તેણે મેળવી. ૧૯૧૯-૧૯૩૪માં
 ગાળામાં ૪૮૩ વૈજ્ઞાનિક સંશોધનના લેખો
 રેડિયમ ઇન્સ્ટીટ્યુટમાંથી પ્રગટ થયા. તેમાં
 ૩૪ મહા નિબંધો (Thesis), હતા. અને
 ૩૧ મેરીના પોતાના હતા.

મેડમ ક્યુરી પોતાના સહકારીઓ પ્રત્યે ખૂબ
 પ્રેમ રાખતી. કોઈપણ વિદ્યાર્થીને કંઈ યાચ
 તો તે સલાહ લેવા તેની પાસે દોડતો. ઇન્સ્ટી-
 ટ્યુટના માળી, મજૂર, કારકુન બધા મેરી
 તરફ મંમતા રાખતા અને મેરી તમને સ્વજન
 તરીકે લેખતી.

કોઈની થીસીસ પાસ, યાચ, ઈનામ મળે કે,
 સરટીફિકેટ મળે તો તેના માનમાં ‘લેબોરેટ-
 રીના આ’ ગોઠવવામાં આવતો. ઈનામોમાં
 આ આ બગીચામાં ગોઠવાતી. શિષ્યાઓમાં
 લાયબ્રેરીનો ઉપયોગ થતો. આના કપ-રકાબી
 કેવા હતા? લેબોરેટરીના ‘બીકર’ કપનું કામ
 આવતા. ચમચાનું કામ ‘સ્ટરીગ રોડ’ થી
 ચલે. વિદ્યાર્થીનીઓ પીરસવાનું કામ કરે અને
 સૌ આવા ઉત્સાહિન વાતાવરણમાં ખૂબ વાતો

કરે. પણ એકદમ ચૂપડીદી. મેરી ભોખણ આપવા ઉભી થાય અને થોડા શબ્દોમાં પાસ બનારના કામનું દિગ્દર્શન કરાવે; તેની મહત્તા સમજાવે. તેમાં આવેલી મુશ્કેલીઓ પર પ્રકાશ ફેંકે, અને ઉવટે કહે કે “તમે જ્યારે તમારા પ્રિય દેશમાં જાવ ત્યારે રેડિયમ ઇન્સ્ટ્રીટમુટને યાદ કરતાં રહેશો એમ હું આશા રાખું છું.”

આવી એક બે આવીની પાસ નોંધ લઈએ. ઇરીનની થીસીસ પાસ થઈ તે વખતની અને જોસીઓ પાસ થયો તે પ્રસંગની. ૧૯૩૬ માં આ દંપતીઓ બનાવટી રેડિયો એક્ટીવીટી શોધી કાઢી. કુદરતમાં આજ પથ ત નહીં જોવાયેલ નવાં તત્ત્વો પેદા કર્યા કે જેમાં રેડિયમના જેવા ગુણ હોય. રસાયન, પ્રાણીશાસ્ત્ર અને વૈદ્ય પર આ સર્જનનાં પરિણામોની મહત્તાપૂર્ણ અસર થાય એ કહેવાની જરૂર નથી. દુકામાં, રેડિયમની સારવાર માટે રેડિયમના ગુણો ઔષ્ઠોગિક રીતે બનાવી શકાય.

અથાક પ્રવૃત્તિઓ ! કુરસદના વખતમાં મેરી વિજ્ઞાનની ચોપડીઓ લખતી. આ બધા વર્ષો પરિશ્રમના વર્ષો હતા. પરિણામ મેરીની અંખે અંધારો આવે એવી ધારતી પેદા થઈ. બેવડો મોતીઓ આવતો હતો. ચરમાનો નંબર વધે જતો હતો. પણ આ વાત તે બહાર પાડવા માગતી નહોતી. છતાં વાત ગુપ્ત ન રહી શકી. સૌ કોઈને મેરીના અંધારાની મંથ આવી ગઈ હતી. આખરે આપરેશન કરાવ્યું. અણુધાર્મી ગોઠાણો ઉભા થયા. લોહી નીકળે એટલે રક્ત આવતા લાંબો વખત લાગે. બીજા બે આપરેશન ૧૯૨૪ માં કરાવ્યા. ૧૯૩૦ માં એક વધારે કરાવ્યું. પણ પોટામાંથી મુક્ત થતાં તેણે અંખોનો ઉપયોગ કરવા માંડ્યો, અને ચરમા વિના કામ કરવાની ટેવ પાડવા માંડી. ધીરે ધીરે કુર્બાન પર વિજય મેળવ્યો. જાડા ચરમા વાપરવા માંડ્યા અને આંખ કાંઈક સુધરી.

મેડમ ક્યુરી વારંવાર પોતાના મૃત્યુની વાત કરતી. શાંતિપૂર્વક એ બનાવની બ્યવહાર બાજુ તપાસતી.

‘હું હવે લાંબો વખત જીવવાની નથી.’

‘પણ હું નહીં હોઠ ત્યારે રેડિયમ ઇન્સ્ટ્રીટમુટનું શું થશે ?’

પણ આમાં ગંભીરતા દેખાતી. મોતની બીક સામે રક્ષણ કરવા મેરીએ અનેક યોગનાઓ અને કાયો ઉપડયા. વધતા જતા ચાકને ન ગણકાર્યો. ખરાબ આંખો, એક ખંભે વા અને કાનમાં થતા ગજુગજુટ-દોંની પણ અવગણના આદરી.

આ બધાનું પરિણામ ? મોટા પાયાપરે બનીજને લગતું કામ ઉપાડવા આરંભ્યું. એક કારખાનું મેરીએ બાંધ્યું હતું. લાંબા વખતથી આવી કારખાનાની જરૂર હતી. ઉત્સાહપૂર્વક પ્રાથમિક કાર્ય ઉપાડી લીધું હતું. એક પુસ્તક લખવાનું કાર્ય પણ ચાલતું હતું. એક્ટીવીટીયમ વર્ગનાં તત્ત્વો પર સંશોધન જોર પૂર્વક આગળ વધતું હતું. મેરી વડેલી ઉઠતી, હતાવળે પ્રયોગશાળે જતી અને રાત્રે પણ ત્યાં કામ કરતી. પોતાના વિદ્યાર્થીઓને આપેલી મુશ્કેલીઓ પણ તેણે એક કાર મૂકી. રેડિયો એક્ટીવ ટ્યુબો હાથેથી બંધવી નહીં. લોહીની તપાસનો નિયમ તેણે તોડ્યો. પાંત્રીસ વર્ષ સુધી મેડમ ક્યુરીએ રેડિયમ સાથે કામ કર્યું હતું, અને તેના એમેનેશનનો આસ લીધા કયો હતો. ૧૯૩૩ ના ડીસેમ્બરમાં એક દુકા માંદગી આવી. ક્ષ-કિરણોથી તપાસનાં ગ્રાહ-જરમાં પથર માણુમ પડ્યો. આપરેશનની મેરીને બીક લાગી ‘જોરાકમાં બ્યાન રાખવા લાગી.

પોતાની સમજાને કારે મૂકનાર મેરીએ પારીસની નજીક પરામાં એક ધર બાંધવાનું આદ્યું. મોટા ખર્ચે પણ કામ ઉપાડ્યું.

૧૯૩૪ના ઓક્ટોબરમાં ત્યાં રહેવા જવાનું દર્શાવ્યું.

મેરી થાકી જતી પણ નાદુરસ્ત તથીયત છે એમ માનતી નહીં. વર્સેક્સમાં રોકેટીંગ કરવા તે ગર્ભઃ ઇસ્ટરના તહેવારોમાં ધો-યા સાથે દક્ષિણકાંસની મોટરમાં મુસાફરી ગોઠવી. પણ આ દુઃખદ નીવડ્યું. બેનને સુંદર દરયો દેખાડવા ઇચ્છતી હતી. પણ પોતાના ક્વલેરના મામ્ય ધરે પહોંચતાં તે નખાઈ ગઈ અને શરદી ઉપડી. ધર ઠંડું હતું. ગરમી કરવા છતાં તે જલદી તપ્યું નહીં. ઠંડીથી ક્રુમતી મેરી નિરાશ થઈ ગઈ. એક માંદા નાના બાળક માફક બ્રોન્ચાના હાથમાં રાખી પડી. ધોન્ડાએ તેને શાંત પાડી. થોડાક દિવસ પછી તેને જરા ફીક થયું. પારીસ પાછા પહોંચતાં તેને સાફ લાગ્યું. દાકતરે કહ્યું કે તેને ઇન્ફલ્યુએન્સા છે અને તે વધારે પડતું કામ કરે છે. ઝીણો તાવ આવતો હતો તેની મેરીએ દરકાર ન કરી. બ્રોન્ચા પોલાંડ પાછી ફરી. બંને બેનોની આ હેલ્થી મુલાકાત હતી.

માંદગી અને તંદુરસ્તી વચ્ચે મેરી ઝોલાં ખાતી હતી. જરા સાફ લાગે તો પ્રયોગશાળામાં કામે જતી; નખજાઈ લાગે તો ઘરે રહેતી અને પુસ્તક પ્રકાશન મારેતું કામ કરતી; નવા ધર માટે અડવાડિયામાં ફેટલાક કલાક ધ્યાન આપતી પણ શુભ દુરમન આગળ વધતો હતો. તાવ વધારે આવવા લાગ્યો. ઠંડી સખ્ત લાગવા માંડી. ધવે દાકતરની સલાહ લેવા માને સમજી નહીં. ક્રાંસના દાકતરોએ મેરીને આરામ લેવાની આમદહૂવકે બલામણ કરી. પણ તેણે કાંઈ ધ્યાન ન આપ્યું. આજુ તો પહેલેથી જ દાકતરો કહેતા આવ્યા છે !

એક દિવસ પ્રયોગશાળામાં સાડા ત્રણ વાગ્યા મુખી કામ કર્યું. પછી ધોમેથી ગણ-અખી: "મને તાવ આવ્યો છે. હું ઘરે જઈ છું." જતાં જતાં બગીચામાં આંટો માર્યો. માળીને શુભાખના હોડનું ધ્યાન રાખવા સૂચવ્યું.

ઘેર આવી પયારીમાં પડી. આ પયારી મર્યાદી ફરી ઠાઈ દિવસ તે જીભી ન થઈ શકી. અનિશ્ચિત દર્દોની એક પછી એક સારવાર થવા લાગી.

સેનેટોરીયમની વાત ઈવે બીતાં બીતાં કરી. મેરીએ વાત માન્ય રાખી અને જવાની હા પાડી. બધી યોજનાઓ કરવામાં આવી: ઈવ સાથે ગમ્ય: પછી મેરીનો બાઈ જોસેફ અને બેનો પોલાંડથી આવે. ઇરીન આગસ્ટમાં આવે.

દર્દીના આરડામાં ઇરીન અને જોલીયોને બધી બલામણ કરવામાં આવી, પ્રયોગશાળાના કામની, બંધાતા મકાનની ચોપડોના પ્રક્રુની વગેરે. 'આપણે નાહકની આ બધી મહેનત કરીએ છીએ. કદાચ હું...' મેરી ઉધરસ ખાતાં દીકરીને ફેટલીક વાર કહેતી. ઈવ મેરીને આશ્વાસન આપતી. તેને લાગી આવ્યું હતું કે માની જિંદગી થોડા દિવસની છે.

મેરી વિશેષ નખજા થતી ગઈ. સેનેટોરીયમમાં જતાં પહેલાં ઈવે ક્રાંસના ચાર અમમણ દાકતરોને બોલાવી મેરીની તપાસ કરાવી. અડધો કલાક તપાસ કરી તેઓએ કહ્યું કે જૂના ક્ષયનો આ ઉપાડો છે; એમ લાગે છે કે પર્વતોમાં દવાફેર માટે જવાથી તાવ ચાલ્યો જશે. પણ તેઓ જૂલ્યા હતા! કઈ ન સમજાય એવું હતું. જવાની તૈયારીઓ તડામાર કરવામાં આવી. તથીયતમાં ખરામ ઉથલો આવ્યો, છતાં દાકતરોએ જવાની સલાહ આપી. પ્રવાસનો ત્રાસ મેરીને ખૂબ લાગ્યો; રસ્તામાં મેરીને મૂર્છા આવી ગઈ. સેનેટોરીયમમાં ફરી તપાસ કરાવી: ફેરસાંમાં સાફ હતા; મુસાફરી વ્યથે ખેડી હતી. તાવ ૧૦૪ ઉપર ગયો હતો. શુભાખની ત્રીજી તારીખે મેરીએ હેલ્થીવાર યમોમિટર હાથમાં લોધું. તાવ ઓછો હતો. મેરીએ આનંદનું રિમન કર્યું, પણ આ તો શુભાતા

દીવાની જ્યોત હતી. ઈવે માને ખાત્રી આપી કે સુધારાની આ શરૂઆત છે !

ખીજે દિવસે સવારે સૂર્યોદય થતાં સૂર્યનાં કિરણો મેરીના ઓરડામાં આવ્યા ત્યારે તેનું હૃદય ધ્રુવકતું નહતું. દાકતરે રિપોર્ટ લખ્યો : ૧૯૩૪ના જુલાઈની ૪ થી તારીખે મેડમ પીરે ક્યુરી સ્નાયુરોગમાં મૃત્યુ પામી. ખજર આખી દુનિયામાં પ્રસરી ગયા. રેડિયમ ઈન્સ્ટીટ્યુટના યુવાન વૈજ્ઞાનિકોએ પોતાના નિષ્ક્રિય સરંજામ પાસે આંસુ સાંપી : મેરીના એક પ્રિય વિચારથી ભરેલું કુરનીયર લખ્યું : "અમારું સર્વસ્વ ગયું."

એ દિવસ પછી મેરીને દફનાવવામાં આવી. કેટલેક જાતનો દેખાવ કરવામાં આવ્યો ન હતો. પીરે ક્યુરીની કાશીન પર તેની કાશીનને મુકવામાં આવી. ઓન્યા અને જોસેફે પોલાન્ડથી લાવેલી થોડી માટી ઉઘાડી ખજરમાં નાખી. મૃત્યુદેખના ઉપરના પથ્થરમાં નવી લોટી ઉમેરવામાં આવી : "મેરી ક્યુરી-સ્કોડોવસ્કા-૧૮૬૭-૧૯૩૪."

આ મહાન વૈજ્ઞાનિકના મૃતદેહ માટે વૈદ્યીય વિદ્યાને પોતાનો નિર્ણય હજી આપવાનો છે. અસાધારણ દર્દના ચિકિત્સા, લાંબા વખતના એનીમીયા-પાંકુરોગના કાઠપથ્થુ દર્દો કરતાં જુદા આવતાં સોહીની તપાસના પરિણામો શેને આભારી છે ? શું રેડિયમ ગુન્ડેગાર છે ? "તેણે અને તેના પતિએ જે રેડિયમના જેવા તત્ત્વો, શોધી કાઢ્યા એનો ભોગ તો આખરે મેરી નથી ને ?" પ્રોફેસર રેગોડના એ પ્રશ્નનો જવાબ કોઈ આવશે ?

મેરીના મૃત્યુ પછી એક વર્ષે તેણે આદરેલ 'રેડિયો એક્ટીવીટી' નું પુસ્તક પ્રગટ કયું. ભૌતિક વિજ્ઞાનના પ્રેમીઓના આ મેરીનો આ છેલ્લો સંદેશો હતો.

[સમાપ્ત]

બાળઉછેર

સો. ભવ્યલતા રંજીતભાઈ વૈદ્ય

(ગતાંકથી ચાલુ)

બાળકને માતાનું દૂધ છોડાવ્યા પછી તે સાત વર્ષનું થાય ત્યાં સુધી, માય કે બેસનું દૂધ દિવસમાં કેટલીવાર અને કેટલા પ્રમાણમાં આપવું તે જોઈએ.

ખાસ કરીને આપણામાં એવી માન્યતા હોય છે કે બાળક દસ-બાર માસનું થાય એટલે દૂધ બાળકને ત્રણ ચાર વખત અમુક માપ રાખીને આપવું જ જોઈએ. અનાજ પણ સાથે ધીમે ધીમે થોડા પ્રમાણસર આપવું. દૂધ ઝાણું કરી અનાજનું પ્રમાણ ન વધારવું તે ખાસ ખ્યાન રાખવું જોઈએ. બની શકે તો સાત વર્ષ સુધી બાળકને દોઢ શેર દૂધ આપ્યા દિવસમાં અપાય તો સાફ. ખોરાક ઉપર શરીરની આધાર છે. તેને તેથી વીટામીનસ વાળો પચે તેવા ને પ્રમાણસર ખોરાક ઉપર બાળકને ચઢાવવું તે ખાસ જરૂરી છે.

બાળકનું દૂધને બદલે ચઢા પાવી તે પણ જુલ છે. જો બાળકને એકલું દૂધ ન બાવતું હોય તો એવલટાઈઝ નાખીને દૂધ આપવું. તે સ્વાદીષ્ટ ને પુષ્ટીકારક હોય છે અને બાળકને તે તંદુરસ્ત બનાવે છે.

બાળક મોટું થાય અને બહુ જમતું થાય ત્યારે ખાસ ધ્યાન રાખવું કે તે થોંથાપણું ન કરે, તેમજ બહુ ઉતાવળ પથ્રુ ન કરે. તેના હાંતને કસરત મળે એવું ખાવાનું આપવું. બાળક જમવામાં દૂધ, કદી કે ઓસામણ પીએ તો તે સાથે આખા વગર ખોરાક ગળી જ નળ્ય તેવી તેને ટેવ પાડવી. બાળક એક વર્ષનું થાય પછી તેને પરિપક્વ ખોરાક આપવા દરેક વખતે એકનું એક જાતનું ખાવાનું આપીએ તો બાળક કંટાળી નળ્ય છે.

બાળક સાત વર્ષનું થાય ત્યાંસુધી તેને જમવામાં બન્ને વખતે દૂધ આપવું. વીટામીન-સવાળો ખોરાક આપવો. બાળકને તીણું, મેસા-લાવાળું કે ખૂબ ગળ્યું ખાવાની ટેવ પાડવી નહિ. તેનાથી તેની પાચનશક્તિ બગડે છે. બાળક દોઢ બે વર્ષનું થાય ત્યાંસુધી તેને પોચો ખોરાક આપવો. તે પછી તેને દાળતું પાણી, ભાત, ઘઉં કે બાજરીની રોટલી, પુરી, ગોળ, ખારેલા શાક વિગેરે આપવું. મધને રોટલી ખાય તો ધણું જ સારું. ચોકખા મધમાં ચુકોડ નેટલા ગુણ્ય છે. બાળકને કેળાં, પપૈયું, મુસંબી, સંતરાં વીગેરે ફળો આપવાં. સવારમાં ચંદા ખાવાની ટેવ ન પાડતાં દૂધ અરમ કરીને પાવું. પછી ૧૦-૧૨ વાગે જમાડવું. બપોરે બે ઓઢી વાગે દૂધ અને ખારી પુરી કે શકર-પારા એવું આપવું. બહુ તળેલી વસ્તુ ન આપવી. બીજી જે વસ્તુ આપીએ તે પથ્રુ મોપસેર જ આપવી. ઘી ખાંડવાળા ભારે પદાર્થે બપોરે માગે ત્યારે તરત તે રહે નહિ મોટે આપીને તેની તંદુરસ્તી જમાડવી નહિ. લગભગ ત્રણેક વર્ષનું બાળક થાય ત્યાંસુધી રાત્રે એકલું દૂધ પીને સુઈ નળ્ય તે જ સારું. છતાં બૂખ રહે તો હલોમ ખોરાક આપવો. રાત્રે ચાલવા હાલવાનું બંધ રહે એટલે બાળકને રાત્રે ખાંધણું પચે નહિ. ખાવાના વખત સિવાય આચરક્યર ન ખાવા દેવું. બાળક

ત્રણેક વર્ષનું થાય પછી જોને પંચે જોને દાળનાં પાણીને બદલે નાંદી દાળ આપવી. થોડો ધીનો શીરો પણ આપી શકાય. હેમેશા બાળકને પુષ્ટિકારક અને સાન્વિક ખોરાક આપવો.

જે બાળકો અત્યંત ક્ષીણ પડી ગયાં હોય, પોષણ ન મળ્યું હોય તેને ડિઝેલીવર ઓષધ, ઓડીસલીન, ઉગતાને આધમતા સૂચની મામર ફિરલો (Ultra Violet) ઓક લાઇટના ફિરલો વિગેરે કૃત્રિમ ઉપાયોથી તેના શરીરમાં ઘટનાં દ્રવ્યો આપવામાં આવે છે.

બાળકને ગુંમડાં થયાં હોય તો તેના ઉપર વાસણનો લીલો કાટ (ત્રાંબાનો કે નર્સિતનો) પાણીમાં કાલગીને ચોપડવાથી સહેલાઈથી મૂકી નળ્ય છે. આંચકા ઉપર કેસ્ટુરી ને મળે તો કુલાવેલો ટંકણુખાર આપવો. કેમ્બ્રીયોલિટ મોટે રસવાળો ખોરાક વધારે આપવો નથી દેસ્તે સારું આવે છે. ભારે જીભાએ આપવાથી ટેવ સારી નહિ. તેનાથી આંતરડાં નિયંત્રણ પડી નળ્ય છે. જીભાએ બદલે રસવાળો ખોરાક, યુલો, રાખ, છારા, ભાજી વિગેરે આપવું, ઉધરસ મોટે સીતોપલાદી ચૂર્ણ મધમાં ચટાડવું. ચામડીનાં દર્દો ઉપર લીમડાનાં સુકાં પાન, હરડે, આમળાં નાખીને રોજ અઘી તોલો ૨૦ થી ૨૫ દિવસ આપવું. નાના બાળકને કબજિયાત થાય ત્યારે ઉકાળીને ટંક પોડેલું પાણી દિવસમાં ત્રણેકવાર એક મોટો ચમચો ભરીને આપવું. પાણીમાં ગ્લીસરીન નાખીને પણ આપી શકાય. ઓલીવનું તેલ (Olive oil) અઘી ચમચો આપવું, તેમજ એરંડી-યાને અરમ કરી તેમાં રહેજ મધ નાખીને એક ચમચી નેટલું પણ આપી શકાય છે. તેનાથી દસ્ત સાક આવી જાય.

બાળકને કબજિયાત થવાનાં ધણી દારણો છે. તેનાં આંતરડાં ધણીવાર મૂળથી જ નિયંત્રણ હોય છે. તેને વધારે પડતું અથવા એક ઓછું દૂધ મળતું હોય, પૂરતું પાણી પીવા ન મળે,

અને ખોરાકમાં પુરતી ચીકણ ન હોય તો પણ પેટ સાફ નથી આવતું.

ઉપરના દરેક ઉપાય કરવા છતાં પેટ ન આવે તો આપણી ટચલી (હેપ્લી) આંખળોનો નખ ઉતારી લઈ, હાથ ઘોષ સાબુવાળી કરી બાળકના મળદારમાં નાખવી ને બે સેકન્ડમાં કાઢી લેવી તો પેટ સાફ આવશે.

ઘણાં બાળકનો કોડો સખત હોય છે તો તેને એનીમા કે સીરીજ આપવી પડે છે. નાના બાળકને સાણ કરતાં ગ્લીસરીનની પીચ-કારી ફીક પડે છે. એલીવનું તેલ પણ વપરાય છે. બાળકના પમને પુરતી કસરત ન મળતી હોય તોએ કબજાઆત થાય છે. માટે તે હાથપગ હલાવે તે માટે તેના પગ પડોચી થકે તેટલે ઉંચે કાંઈ રંગીત રમકડું પકડી રાખવું. એ સેવાને તે પ્રયત્ન કરશે ને હાથપગ હલાવશે. બાળકની માંદગીનાં દંદ ટકા પેટ બગડવાનાં જ કારણો હોય છે. પેટ સાફ રહે તે માટે બહુ જ કાળજી રાખવી. ચોવીસ કેલાકમાં એક વખત દસ્ત થવો જ, નોંધએ. નાના બાળકને ચોવીસ કેલાકમાં ત્રણ ચાર વખત દસ્ત થાય તો કાંઈ હરકત નહિ. પરંતુ દસ્ત સાફ આવવો. નોંધએ. બાળકનો દસ્ત ઉપરથી, તેને ખોરાક પચે છે કે નહિ તે જાણી શકાશે. બાળકને દૂધ પાછને પાંચેક મીનીટ ઉઠુ રાખવું જેથી બધી રંગોમાં દૂધ ઉતરે ને તેને ખરાબર પચી જાય.

બાળકના જન્મ પછી શરૂઆતમાં થોડા દિવસ કાળા ડામર જેવા ચીકણાં બંધ વગરનાં આડા થાય છે. તેમાં કાંઈ ગંભીરાવવાનું નહિ. બાળક છ સાત દિવસનું થશે એટલે એની મેળે એવા આડ બંધ થઈ ઓખા પીળા રંગનો નૂરમ દસ્ત આવશે.

જો બાળકને કઠાઈ રંગના ઘટ્ટે આડા આવે તો ન્હાણું કે તેને દૂધ બહુ ભારે પડે છે, અથવા વધારે પડે છે. તે માટે માતાએ

હલકો ખોરાક લેવો અને ખોળામાં લેતાં પડેલાં પાએક કલાક પડેલાં એક ખાવોભરીને પાણી પીવું નોંધએ. બાળકને ઘરદી લાગે છે ત્યારે લીલાં રંગનાં આડા થાય છે. બહુ ગળ-પણ બાળકના ખાવામાં આવે, તોએ એવા આડા થાય છે. માતાના ખોરાકમાં ફેરફાર થયો હોય, બાળ કે એવું ખાવામાં આવ્યું હોય, તો પણ લીલાં રંગનાં આડા થાય છે. પાણી જેવા પોતળાં આડા થતાં હોય. તો દાકતરને બતાવવું નોંધએ. સુકા પતરી જેવા આડા થતાં હોય તો માતાએ ચીકણવાળો ખોરાક લેવો અને ખૂબ પાણી પીવું.

બાળકને વધારે પડતો ખોરાક આપવાથી તેને ઉલટી થાય છે. ખાંધાપીંધા પછી ખૂબ હીલચાલ થવાથી પણ ઉલટી થાય છે. અને પેટ ઉપર કપડાં બહુ સખત પહેરાવ્યાં હોય તો પણ ઉલટી થાય છે ઉલટી શાથી થઈ છે તે કારણ જાણી લઇને ફરી એ જૂલ ન થાય તેની કાળજી રાખવી.

છાતીની ઉધરસ અથવા વરાધ-આ જાતની ઉધરસમાં થોડો તાવ ચઢે છે. શ્વાસ લેતાં બાળકને મુશ્કેલી પડે છે અને બાળકને ઉંઘમાં રાત્રે પણ ઉધરસ આવે છે અને છાતીમાં 'ધરર ધરર' એવો અવાજ આવે છે. તેવે વખતે બાળકને પુરતો આરામ આપવો. છાતી ઉપર અને ખરડા ઉપર ગરમ કપડાંનાં કેપોટલીમાં અંગ્રમો બાંધીને શેક કરવો. અંગળીને ખદ-ખદાવી તેની પોટલી કરી શેકવાથી બહુ ફાયદો થાય છે. પછી મુકેલીપ્ટસ તેલ અને મીઠા તેલનું મિશ્રણ કરી ચોળવું. દાકતરની સલાહ લેવી. પેટ સાફ રાખવું વધારે પડતો છાતીમાં કદ હોય તો એન્ડીફોસ્ફાટાઇનનો છાતી ઉપર લેપ લગાડી. ઉપર રૂ લગાડવાથી કદ પાકી જાય છે ને પછી નીકળી જાય છે.

બાળકને પેટમાં દુઃખવાનાં કારણ નીચે મુજબ છે:-ખોરાકમાં વધારે પડતી ચીકણ કે

વધારે પડતું મળપણું અપાતું હોય, વધારે પડતો ખોરાક મળતો હોય, પેટની કમજબાત હોય, પેટમાં પવન થયો હોય અથવા તો બીનું બળોતીયું કાઢી નાખવામાં વીલંબ થયો હોય તો તેને પેટમાં દુખે છે. બાળકને અરધી ચમચી ગરમ પાણી આપવું. નાગરવેલનાં પાન ઉપર દિવેલ લગાડીને ઘીના દીવા ઉપર તેનો શેક કરવો. પેટ લાંબોળાતું તેલ કે ટર્પેન્ટાઇન ચોળવું. જરાક ગરમ તેલ કરીને તેમાં હીંગ નાખીને કુંડીમાં ભરવું. તેલમાં બ્રાસ-કપુર નાખી પેટ ચોળવું. સુવાતું પાણી એક ચમચી પાવું. આવા ધરમથ્યુ ઈલાએ જલજીવા ધણા જરૂરી છે; કે જેથી જરા જરામાં ડોક્ટરને ન ખોલાવવા પડે. પછી જે ધરમથ્યુ ઉપાયથી ન જ મટે તો જરૂર ડોક્ટરની સલાહ પ્રમાણે લેવા કરવી.

બાળકના પગમાં બહુ જોર આવે-તે પહેલાં તેને ઉણું રાખવાનો કે ચલાવવાનો પ્રયત્ન કરવાથી તેના પગ રાંટા થઇ જાય છે. પગમાં બારે સાંકળાં પહેરાવવા અને તેલથી માલોસ કરવાથી રાંટાપણું દૂર થાય છે. હાડકાં પોચા રહી જવાથી પણ પગ રાંટા થાય છે. આવી બાળકમાં ડોક્ટરની સલાહ લઇ ઉપાય કરવો.

બાળકને અછળડા નીકળે છે, તે રોગ ચેપી છે. તેમાં બાળક બહુ હેરાન થતું નથી. રહેજ તાવ થઇ છે અને લાલ ફેફસીઓ શરીર ઉપર ને મ્હોં ઉપર દેખાય છે. એ ફેફસીમાં પીળાસ પડતો રસ હોય છે. ચાર પાંચ દિવસે ફેફસી સુકાઈ જઇ ખરી પડે છે. બધી ફેફસીને ખરી પડતાં લગભગ પાંચ છ આઠવાડીયાં થાય છે. એટલે વખત તે બાળકને બીજા બાળકથી દૂર રાખવું. તાવ ચડ્યો હોય તો બાળકને સુવાડી રાખવું. પેટ સાફ આવે તેની કળજ રાખવી. બાળક ફેફસી ઉપર ખણે નહિ તે ધ્યાન રાખવું. જે તે ખણી નાખે એમ લાગતું હોય તો તેના હાથ બાંધવા. ચામડી ઉપર

એક ભાગ કાર્બોલીક એસીડ અને ૧૦ ભાગ પાણીના મિશ્રણમાં પલાળેલાં પોતાં મૂકવાથી ખરજ આછી થશે.

ઓરી નીકળે છે ત્યારે બાળકને શરદી થઈ હોય એવું દેખાય છે. રહેજ ઉધરસ આવે છે. મ્હોં ઉપર સોળે આવે છે, નાક ગળે છે અને આંખમાંથી પાણી નીકળે છે. ચોથે દિવસે કપાળ ઉપર અને ગાંઠ ઉપર મ્હોંની આશુ-બાણુ, મળા ઉપર લાલ ચાહાં કે ઝીણી ફેફસી જણાય છે. પછી હાથે પગે અને આખે શરીરે જણાવા માંડે છે. શરૂઆતમાં તાવ ખૂબ ચડે છે, પણ ધીમે ધીમે ઊતરી જાય છે. આ પણ ચેપી દરદ છે. માટે બાળકને અલગ રાખવું. તેને દૂધ સિવાય કંઈ ન આપવું, અને સુવાડી રાખવું. આંખ ઉપર બહુ તેજ ન આવવા દેવું અને આંખ તથા મોઢું સાફ રાખવાં. ટંકણખાર વાળા પાણીના ઠામળા કરાવવા ઓરડો હવા ઉભસવાળો રાખવો, પણ ઠંડીરતે શરદી ન લાગી જાય તે ધ્યાન રાખવું. નહિ તો ન્યુ-મોનીયા કે ત્રિદોશ થઇ જવાનો ભય રહે છે. ગર્ધા ચાહાં દૂર થયા પછી ૨૧ દિવસ સુધી બાળકને અલગ રાખવું. આપણાં બેરાંઓ ઓરીમાં બીલકુલ દાકતરની સલાહ લેતાં નથી અને તેનું ચેપીપણું સમજતાં નથી, જેથી સેંકડો બાળકો એ રોગનો ભોગ થઇ પડે છે કુદરત એ રોગને શમાવે છે એ વાત ખરી છે, પણ તેને વિશ્વરતાં વાર લાગતી નથી. આ રોગ ભય ભરેલો છે.

બણી વખત બાળકને આંકડી આવે છે. ખોરાક આપવામાં સાવચેતી ન રાખી હોય, દાંત આવતા હોય કે કરમ થતા હોય ત્યારે આંકડી આવે છે. કાન કે નાકમાં કંઈ ચીજ પેસી ગઈ હોય ત્યારે, કે ખૂબ ઉધરસ આવતી હોય ત્યારે આંકડી આવે છે. મ્હોં શીકું પડી જાય છે શ્વાસ મુશ્કેલીથી લેવાય, આંખોમાંથી જાય, દાંત કચકચાવે અને હાથની મુઠીઓ

વળાંનય એવું થાય છે. ડોક્ટરનાં આવતાં લગી તેનાં કપડાં ઢીલા કરવાં. કુંડીમાં ગરમ પાણી લઈ તેમાં બાળકને બેસાડવું ને માથે ઠંડા પાણીનું પોતું મુકવું. આ બધું બહુ જ જલદી કરવું. નહવડાબ્યા પછી બાળકને દિવેલ પાછ સુવાડી દેવું ને જાગે ત્યારે ડોક્ટરની દવા આપવી.

જાડા થાય ત્યારે બાળકને દિવસમાં એક વાર એક વ્યમચી ચુનાનું પાણી સાદા પાણીમાં ભેળવીને આપવું. દિવેલ પાવાથી પણ પેટનો કચરો સાફ થઈ જશે, અને જાડા અટકશે. બાળકને જાડા થાય ત્યારે બાળાતીયાં ઉકળતા પાણીમાં તરત સાફ કરવાં હાથ બરાબર ધોઈને બાળકને અડકવું જોઈએ.

ડીપ્થેરીઆ [શ્વાસનળીનો સોજો] બાળકને થાય છે. તેમાં તાવ ચઢે છે. ગળું બંધ થઈ જાય છે. ખવાય પીવાય નહિ તેમજ શ્વાસ ફાંધાય છે. ગળામાં ઉંડે પીળાશ પડતા રંગનું કે લગભગ પોપટીઆ રંગનું જળું બાઝી જાય છે અને ગળામાંથી ગંદી વાસ આવે છે. તેમાં ડોક્ટરને તરત બોલાવવા. ગળામાં નરતર મુકી જળું કાઢી લે તો જ બાળક બચે છે. નહિ તો વધારેમાં વધારે ચાર દિવસ મુઠ્ઠી બાળક જીવે છે. આ રોગ ચેપી છે. રોગીનાં વાસણ, કપડાં, દૂધ, પાણી અલગ રાખવાં.

બાળકને મરડો થાય છે ત્યારે પણ એર-ડીથું ગરમ કરી જરા મધ નાખીને આપવું, અથવા તો સીરીજ આપવી, એટલે પેટ સાફ થઈ કચરો નીકળી જશે. ઉપરાંત પેટ શેક કરવો. એરંડીયામાં જરાક હીંગ નાખી પેટ ચોળવું અથવા અજંઝીની પોટીશ મુકવી. આથમીજઈ પાણીમાં પલાળીને ગાં કલાંક પછી બાળકને આપવું. માતા પોતે પીએ તો પણ સાફ.

બાળકનો કાન પાકે ત્યારે બેદરકારી ન

રાખવી. ઘણીવાર તેમાંથી મરણ નીપજે છે. શેક કરવાથી કાનમાં આરામ રહે છે. તેજ ગરમ કરીને તેનું ટીપું પાડવાથી સુખ વળશે. તેલમાં રહેજ કપુર નાખવું, કાનમાંથી પર નીકળે તો ૩ દાખી દેવું નહિ, પણ પસ નીકળી જવા દેવું ને પછી ડોક્ટરને બતાવવું.

બાળકની આંખ નાનપણથી ફાંગી હોય કે ટુંકી નજર વાળા હોય તો ડોક્ટરને બતાવવી. બાળકનું માથું બહુ ડુઝબત હોય તો પણ જાણવું કે તેની આંખ ખરાબ છે. ચક્ષમા લેવાં પડે તો નાનપણથી જ લેવાં. થોડો વખત ચક્ષમાં પહેરવાથી આંખ સુધરી જાય છે. આંખ ડુઝવા આવે તો ભોરીક એસીડનું પાણી કરીને આંખ ધોવી. એ પણ ચેપી રોગ છે. તેની પથારી, હુવાલ, રમાલ બધું જુકું રાખવું. રાત્રે સુતી વખતે દૂધમાં ૩ બોળાને આંખે પોતાં મૂકવાથી ઠંડક થાય છે. ડોક્ટરની સલાહથી ટીપાં નાંખવાં જરૂરી છે.

બાળકને તાવ આવે ત્યારે સુવાડી રાખવું. દૂધ સિવાય કંઈ ખોરાક આપવો નહિ. ૨૪ કલાક સુધી તાવ ન ઉતરે તો ડોક્ટરને બતાવવું. કિંવનાઈન કે સુલ્ફન જેવી કડવાટ આપવી. પેટ સાફ થવા માટે દવા આપવી.

અજસણું થાય છે ત્યારે કાનની નીચે જરા દુખાવો થઈ સોજો ચઢે છે, ને ગળામાં કંઈ પથું ઉતરતાં મુશ્કેલી પડે છે. આ પણ ચેપી દરદ છે. રક્ષકી કટકો લઈ તેલમાં બોળા ૩ ભરીને પોટલી સોજા ઉપર સખત બાંધી દેવી.

ઘણાં બાળકોને રાતમાં પથારી ભીની કરવાની ટેવ હોય છે. સુતાં પહેલાં બાળકને પાણી પાછ ચોક્કડીએ જવોની ટેવ પાડવી; આમ છતાં જો તે પથારી ખમડે તો તેને કંઈકે રોગ હોવો જોઈએ અને તે એક જાતની નળાણ મચામ.

(ચાલુ)

પુછપરછ

મારી દીકરી હાલ ૧૩ વર્ષની છે. બાંધી પાલળો છે. ઉમરના પ્રમાણમાં શરીરની ખીલ-વધી થઇ નથી, તેમજ તેને રાત્રે પથારીમાં પેશાબ કરવાની કુટેવ પડી ગઇ છે. દર બપો દલાકે પેશાબ કરી નાંખે છે. રાત્રે બેત્રણ વખત ઉઠાડીએ છતાં પણ એકાદ વખત પથારીમાં પેશાબ કરેલ જ હોય. આ કુટેવ માટે શું ઉપાયો લેવા તે જણાવશો.

વળી કોઈકે કોઈકવાર ગળે નાની ગાંઠ દેખાય છે. તે આયોડેક્સ ધમધમી મટી જાય છે. બોરાક સાધારણ છે. ઉમરના પ્રમાણમાં બોરાક નથી. સમજશક્તિ ઓછી છે અને બોલવાની બહુ જ ટેવ છે. શરીરમાં તાકાત વધે ને પેશાબની કુટેવ છેડે તે માટે યોગ્ય ઉપાય બતાવશો.

—સૌ પ્રાણકુંવર

જવાબમાં જણાવાનું કેન્દ્રીકૃત ઉપરથી એમ લાગે છે કે, તમારી આ પુત્રીના બાંધી નાનપણથી નમળો રહી ગયો છે. એને પૂરતું પોષણ મળ્યું નથી એનું આ પરિણામ છે. જન્મથી ઉઠેરમાં જ્યારે પોષણનો અભાવ રહી ગય છે ત્યારે આવા રોગો થાય છે. એને પુષ્ટીની ખાસ જરૂર છે. બાંધી નમળો ફેરવી નાંખવા માટે અને મજબૂત બનાવવા માટે લાંબો વખત ધીરજપૂર્વક પ્રયોગ કરવા પડે છે અને બોરાકમાં ધરમૂળથી ફેરફાર કરવાનો રહે છે.

એને બોરાકમાં મુખ્યત્વે દુધ અને માખણ આપવાની જરૂર છે. વધારેમાં વધારે ત્રણશર દુધ અને નવટાંક માખણ અથવા પચે એટલું આપવાનું શરૂ કરી દો. બોરાકમાંથી લીખા તમતમતા પદાર્થો સહંતર કાઢી નાંખો. જો આંહી દેખાય છે એ નબળાઈ સિવાય બીજું

કોઈ કારણ નથી. એનો નીચે પ્રમાણે ઉપાય કરવાથી લાભ થશે.

ગળા સુકવેલી } ત્રણેય સમભાગે ખાંડી વચ્ચા-
ગોખર } માળ ચૂર્ણ કરી એમાંથી
આંબળાં } દિવસમાં ત્રણવાર આશરે
પાવલી પાવલીમારે ઘી સાકરમાં ચટાડવું. કડ-
વાટને લોધે જે ચાટી ન શકે તો દુધમાં
ધુંડીને પાક દેવું. અને ઉપર ઘી (નવટાંક)
સાકર ચટાડવાં. આ પ્રયોગ ધણો અક્ષીર છે
જે એકાદ વરસ અથવા કાપમ સેવન કરાવશે.
તો બહુ સરસ પરિણામ જોશે. શ્રદ્ધાની જરૂર
છે; ઉપરાંત ઘરમધ્યુ ઉપાય તરીકે

૨ તોલા કાળાતલ } એમાં કરી ખૂબ ચાવીને
અને } ખવરાવવાં અને ઉપર
૨ તોલા સાકર } દુધ પાવું

એ મિવાય—ચરોક્ત શાસ્ત્રીય અવનપ્રાણાવલેક
૧ તોલો રાત્રે દુધ સાથે આપવો અને સાથે
લોદશીલાજીત વાળી ચંદ્રપ્રભા મુટી ૨ થી ૪
પણ આપવી. આ બેઉ દવાઓ સાધના ઔષધા-
લયમાંથી મળી શકશે.

ઉપર જે જણાવ્યું છે એ ચુર્ણનું નામ
રસાયનચુર્ણ છે. જે ઘરે બનાવવાની કડાકુટ
ન કરવી હોય તો ઝંડુ ફામસીમાંથી પણ
મળી શકશે. એ રસાયનચુર્ણ દિવસમાં ત્રણ-
વાર પાવલી પાવલીમારે ઘી સાકરમાં ચટાડવું
અથવા દુધમાં પાક ઉપર ઘી સાકર ખોવા
દેવું અને રાત્રે લોદશીલાજીતવાળા ચંદ્રપ્રભાની
ગોળીઓ ૨ થી ૪ અને ઉપર ચરોક્ત શાસ્ત્રીય
અવનપ્રાણાવલેક ૧ તોલાને આશરે દુધના
અનુપાનથી આપવો.

આ ઉપાયથી રાત્રે પથારીમાં પેશાબની
ટેવ, નમળો બાંધી, જળે મંથિની વૃદ્ધિ, બહુ
મટી જશે અને વજન પણ વધશે. એનો બાંધી
બદલાય નહીં ત્યાંમુધી એનાં લામ કરવાની
ઉતાવળ ન કરવી એવી મારી સલાહ છે.

એ તેમ કરીને પણ દુધની તો ખાસ
ટેવ પાડવી. એને ગળપણ કે મિષ્ટાન્ન ખાવા ન

દેવું. ખોરાક પણ આ દવાઓથી વધશે. દુધ વધુ લેવાય તો ખોરાક ઓછો હોય એની હરકત નથી. આ પ્રયોગ વિશે કાંઈ માહિતી મેળવવી હોય તો માગશો અને પરિણામ પણ જણાવતા રહેશો તો વારંવાર સલાહ સૂચના પણ મળતી રહેશે જ.

આ દર્દમાં પાકાં ફળાં ખાવાથી પણ ફાયદો થાય છે. એ. પૌષ્ટિક પણ છે એટલે રોજ એકાદ બે અતિપાકાં હોય એવાં ફળાં ખાવા આપવાં. એમાં એલાયચી ઘી સાકર નાખીને પણ ખવાય. મળે માંદગી ઉપર આયોડેક્સ ધસવામાં હરકત નથી પણ મુખ્યત્વે નુખળાઈ દૂર થશે એટલે માંદગી દૂરી કરીને દેખાય છે એ દેખાશે જ નહિ. જટુલાઈ વૈધ

*

મારાં લગ્ન થયે લગભગ આઠ વર્ષ થવા આવ્યાં, છતાં હજુ સુધી મને સિમંત આવ્યું નથી. પાડોશણે મારાં શુકન લેતાં ખચકાય છે, પાછળ કોઈ વાંઝણી કહીને મહેલું પણ મારે છે. મારાથી એકાંતમાં રડી પડાય છે. મને છોકરું નહિ થાય? દવા કરાવીને ચાકી છું. બાધા આખડીનો મેં કોઈ પાર રાખ્યો નથી. વહેરોમાં માનતી નથી, બણેલી છું, છતાં બધું કરવામાં મેં પાછું વાળાં જોયું નથી. માફ જીવન એજ જશે? હું શું કરું?—કમળા

શ્રીઓને સંતાનની ઇચ્છા સ્વાભાવિક હોય છે. તેને માટે બણેલી ને અભણ બધી શ્રીઓ એક સરખી રીતે જીરતી હોય છે; શરીરના કોઈ દોષને કારણે સંતાન ન થાય તેમાં બાધા આખડી શું કરે? પણ સંતાન ન હોવાથી જીવન એજ જશે એમ શા માટે માનવું? જીવનની સાર્થકતા માતા જનવાની નથી. વિધવાનાં બાળકો પોતાનાં જ છે એમ માની બાળકોનાં સ્વાસ્થ્ય અને સંપત્તિ વધે એ માટે સમાજ સેવામાં ઓતપ્રોત થઈ જશો તો તમારું સાતત્ય સંતોષારો ને તેથી તમારા

હૃદયમાં સંતાનનો અભાવ જાગશે નહિ. તમને સંતાન નહિ થવામાં પણ કોઈ ઇશ્વરી સંકેત હોય ને તમારે હાથે એથીએ મહાન કામ કરવવાની ઇચ્છા કેમ ન હોય? માટે કુટુંબનાં, શેરીનાં, શહેરનાં, દેશનાં, બાળકોની સેવા કરો ને તમારું માતૃત્વ વિકસશે અને સંતોષારો.

*

પરણીને સાસરે આવ્યા પછી હું કઠી કોઈ પુરુષમિત્ર સાથે હસીને બોલી નથી. કોઈ પુરુષમિત્ર સાથે ફરવા જતી નથી. એટલે મારા પતિ મારા ઉપર ખૂશ છે ને મારા જેવી સુશીલ સાધ્વી સ્ત્રી આજના જમાનામાં બીજી કોઈ નહિ હોય. એમ માને છે. પણ મારા હૃદયમાં જે અભિજ્ઞાણા જળે છે, પશ્ચાતાપની જે આગ મને બાળ્યા કરે છે, એની એમને શી ખબર પડે? મને ધણી વખત થાય છે કે ૧૮ વર્ષની ઉંમરે એક સદાખ્યાયીએ મારું કૌમાર્ય ખંડીત કર્યું છે તે એમને કહી, એમની મારી માગી શાન્તી મેળવું. મને લાગે છે કે તેઓ મારા તિબ્બાલસ એકરાર પછી પણ આજના જેટલો જ પ્રેમ મારા ઉપર રાખશે. —દર્પિતાબહેન

લગ્ન પહેલાં થયેલી ભૂલતી ચોંટ એવી લાગે છે કે સ્ત્રી બાગે જ જૂલી શકે છે. તમને પુરુષમિત્રોનો સંગ કે સહવાસ મળતો નથી એનું કારણ એ જ છે કે, તમને તેમના પ્રત્યે ધિક્કાર છૂટે છે, પણ તમારા પતિને એ હકીકત કહીને તમે શાન્તી મેળવવાનું ધારો છો તે જરાજર નથી. એથી એનું એક સુંદર સ્વપ્ન બાંગીને જૂકો થઈ જશે. એના જીવનમાંથી આનંદ અને રસ ઉડી જશે. તમારા આત્માને શાન્તી થાય એટલો કદાચ તમને લાભ થાય, પણ તમારા પતિને જીંદગી-ભર એ વાતની યાદ સતાવ્યા કરશે. તમારા જીવનની ભૂતકાળની બૂલ માટે તમને મનમાં દુઃખ થયા કરશે; પણ તમારા પતિને દુઃખો

કરવાનું સાહસ કરેશો નહિ. એ વાત કરવાનો વિચાર પણ અમિ સાથે રમત રમવા જેવો છે.

વિચાર જ કરતી નથી. મારે શું કરવું ?

—એક શિક્ષિકા

અમારાં માથાપ ગુઝરી ગયાં ત્યારે અમે બે બહેનો તેમનાં સંતાનમાં હતી. હું મોટી છું ને મારી બહેન ધણી નાની છે. બહેનને બચાવવા ને ઉછેરવા માટે મેં લગ્ન કર્યાં નથી. બહેનને ઉછેરી, બચાવી, ને તેનું લગ્ન કરી આપ્યું, પણ કમનસીબે એક જ વર્ષમાં તે વિધવા થઈ; એટલે હવે આવીને મારી સાથે રહે છે. મારી ઉંમર ૪૦ વર્ષની થઈ છે, એટલે હવે મારાથી લગ્નનો વિચાર થાય તેમ નથી. તેમ જ બહેનનું પોષણ કરવા વધારે કમાવા મારાથી ટોડાટોડી થતી નથી. મને થાય છે કે એ ધણી નાની છે ને પુનઃલગ્ન કરી ઠેકાણે પડે તો સારું; પણ એ કાંઈ

તમારી બહેન માટે તમે આપેલો આત્મ-ભોગ મહાન છે. તમારા બહેનના મુખ માટે તમે બનવું કરી છૂટયાં, પણ એના કમનસીબે એ વિધવા બન્યાં. એનો આઘાત એમને લાગે એ સ્વાભાવિક છે ને એ જ કારણે એમને કાંઈ દિશા ન મળે તો તમારે તેને યોગ્ય માર્ગ બતાવવો જોઈએ. એને વૈધવ્ય પાશાને પોતાની આજીવિકા માટે નોકરી કરવી હોય તો તમારે તે માટે થોડી અજવાજ વેળીને સંગ-વડ કરી આપવી જોઈએ, અને જો તેની ધમ્મજા પુનઃલગ્ન કરવાની હોય તો થોડું મુશ્કેલીથી શોધી આપી, તેના પરિચય અને સહવાસમાં એ આવે એવી ગોઠવણ કરી આપી તેનાં લગ્ન કરી આપીને નિશ્ચિત બનવું એ સારું છે.

કાઉન ડાપ

એલ્યુમિનિયમ

તથા પિત્તળનાં વાસણો

તેમ જ ઔદ્યોગિક, વૈદ્યુતિક, રસાયણિક તથા ઘરઉપયોગની દરેક જાતની ચીજો તથા સાધનો માટે મળેા અથવા લખો

જીવનલાલ [૧૯૨૯] લિ.

કલકત્તા, મુંબઈ, મદ્રાસ, રાજમહેન્દ્રી, દિલ્હી, રંગૂન, એકન.

(શ્રાવણથી પૂર્ણ)

પ્રસૂતિ પછી ત્રણ વાસ સુધી કાચી સુંઠ ખવરાવે, ત્યાર પછી પાછી સુંઠનો આંથો કરીને ખવરાવે. સુવાવડ દરમિયાન સુંઠ શેર-સવા શેર તો અનુકૂળ પડે એ રીતે ખવરાવેજ.

સુવાવડમાં અને ત્યાર પછીના છ મહિનામાં સુવાદાણા અનેક રીતે ખૂબ ખવરાવે. રાખમાં નાંખે, સુંઠના ખાંધામાં મેળવે, મુખ-વાસમાં પણ એ જ વાપરવાની સૂચના આપે. એનાથી લાલ મટ્ટે, ધાવણ નીરોગી આવે, એટલે બાળક પણ કદી ચૂકાય નહિ. મારું શરીર પણ સુધારે. મને કહેતાં કે, આ પ્રસંગે સુવા અને સુંઠ ખૂબ ખાવાં જોઈએ. કહેવત છે ને કે—“જેની માએ સવાશેર સુંઠ ખાધી હશે એનો પુત્ર સાચો વીર હશે.” વળી મારાં સાસુ કહેતાં કે, વડ જેટલા સુવાદાણા ખાવા જોઈએ. માટે જ પ્રસૂતિનું યુગ્મરાત્રી નામ સુવાવડ પડ્યું હોવું જોઈએ.

મેથીમાં પણ એમને એવી જ શ્રદ્ધા. લીલી-મેથીનું શાક મળે તો તેય લાવે જ; વળી સૂકી મેથીનું શાક કરીને પણ વારંવાર મને ખવરાવે. અમારા ઘરમાં અમરચો પણ સારો અને પૌષ્ટિક ખોરાક લેવાનો રીવાજ છે; આચર ક્યાર ખાવાની પ્રયાજ નહિ, છતાં છ મહિના સુધી મારો સુવાવડો કોડો મારાં સાસુ મળ્યતાં; એટલે ખટાશ, મરચાં, કઠોળ, ફરસાણુ, બારે ખોરાક અને જે વાવડું મળ્યાય એ ખાવા જ ન દે. પરંતુ તો બરાબર પળાવે, નહીં તો સુવા-રોગ થઈ જાય ને? ખાંડનું કથું ખાણું ખાવાની તો મનાઈ. કહેશે કે, છોકરું બરાઈ જાય. છ મહિનામાં દેશી ગોળ અને ઘી તો સારી રીતે—પણ પચે એ પ્રમાણમાં મારા મોઢામાં નાંખે જ. વળી સુવાવડ પછીના છ મહિના સુધી મહેનતનું કામ પણ ન જ કરવા દે. ઘોવા પણ મોકલે નહિ. ધાવણ પ્રણ મને ખૂબ આવડતું. છ આઠ મહિના સુધી મારા બાળકને દૂધનું ટીપુંય પાવું પડ્યું નથી. ત્રીજે

મારી સાસુએ કરેલી મારી સુવાવડ

લેખક :

વૈદરાજ શ્રી જડલાઈ

વાસેથી એરંડાનાં પાન પાણીમાં બદાવીને એ ગરમા ગરમ પાન છાતી ઉપર બંધાવે, અથવા એના ગરમ પાણીથી મારી છાતી વારંવાર ઝરાવે, એટલે ધાવણ ખૂબ છુટે. વળી સ્તનની ડીંટડી ઉપર મધ ઘી કે માખણ અથવા ગ્લીસરોન ચોપડાવે. એથી જો કદાચ ચીરા પડ્યા હોય તોય રૂઝાઈ જાય. ડીંટડી કેમળ ચવાથી બાળક સહેલાઈથી ધાવી શકે.

પહેલેડી (પ્રથમ પ્રસૂતા) માતાને નાનું બાળક ડીંટડીએ વળગતું નથી, કારણકે પ્રથમ સુવાવડમાં સ્તન કઠણ હોય છે. ડીંટડીઓ આગળ નીકળેલી હોતી નથી, એટલે નાનું અને નમળું બાળક ધાવી શકતું નથી. આવે પ્રસંગે ધાવણ ગંઠાઈ જાય છે અને બાળક સફાને માટે માતાના ધાવણથી વંચિત રહે છે; અને પણ દૂધ ઉપર ઉછરવું પડે છે. આવા દાખલાઓ એમણે જોયા હતા. એટલે પહેલી સુવાવડ વખતે તો મને ચડી, પાસે બેસી, પહેલાં ગરમા ગરમ પાણીથી છાતી ઝરાવી; હળવે હાથે સ્તન મસળાવી, ડીંટડીઓ અપડીથી આગળ ખેંચી, બહાર લાવી, થોડું ધાવણ બહાર કાઢી નાંખી પછી બાળકને ધાવવા આપે. અને મધ

વારંવાર ચોપડાવે, એટલે છાતી પોતી થવાથી તથા બાળકને ગળ્યું લાગવાથી સત્તર ધાવે અને બાળક સ્તનપાન શરૂ કરે એટલે તો પછી પ્રવાહ છુટે. પણ જો પહેલીવાર સાવચેતી ન રહે તો બાળક ધાવતું નથી. સ્તનમાં ધાવણુ ગંદાઈ જાય છે અને છાતી પાકે છે.

વળી બાળક ધાવતું હોય તોયે જો ત્રણ દિવસે ગરમાગરમ જળથી છાતી ઝરાવે એટલે ધાવણુ ગંદાઈ જ નહિ. કદાચ કલણ કોઈવાર ભોગભોગે થઈ હોય તો ગરમાગરમ શુદ્ધ માટીનો લેપ કરાવે. એથી વીંખાઈ જ જાય અને સ્તનપાકનો પ્રસંગ જ ન આવે. વળી છ માસનું બાળક ચતાં સુધી એની સંભાળ રાખવાને બહાને પહેલી એકાદ જો સુવાવડ પછી તો પોતાની પાસે જ સુવારતાં. એમાં એમને હેતુ શો હતો એની તો મને પછી ખતર પડી. બાળક ધાવતું હોય ત્યાંસુધી પતિ સાથે શારીરિક સંબંધમાં આવવાથી ધાવણુ ધટી જાય છે; રોગીષ્ટ પણ થાય છે; એટલે એમાંથી બાળકને પોષણ મળતું નથી. કદાચ જો ગર્ભ રહી જાય તો બાળકને પારધતો પણ લાગે. મને આ જ્ઞાન લાખ્યા પછી હું પતિના શયનશુદ્ધમાં પ્રસુતિ પછી સુવા છતાં સ્તનપાન-કાળ દરમિયાન બ્રહ્મચારિણી રહી શકી છું. મારા પતિ પણ મારી સગબોવરચાથી આરંભીને મારા બાળકના સ્તનપાનકાળ દરમિયાન બ્રહ્મચર્ય જ પાળતા. અમારામાં મારાં સાસુએ આ સંસ્કારખીજ નાંખ્યા છે. એથી જ મારે દરેક બાળક વચ્ચે ત્રણથી પાંચ વર્ષનો ઉમેલ રહ્યો છે, અને એથી જ હું તથા મારાં બાળકો તંદુરસ્ત છીએ.

વળા આપણને બાળક ધાવતું હોય છે ત્યાં સુધી વિષયવાસના કે પુનઃમાતૃત્વની ભુખ લાંબતી નથી એનો અનુભવ ક્યાં નથી? આ આપણા અનુભવને સપળા પુરો-પતિએ લક્ષમાં લેતા હોય તો કેવું સારું?

હવે તો હું એમના હાથ નીચે રહીને બધી રીતે પાવરથી થઈ ગઈ છું. મારું હૃદય એમને હમેશાં કૃતજ્ઞ અને ઉપકાર વશ રહે છે. કેમકે એમની સેવાથી મારું જીવન સુખયુતું છે.

ખરી રીતે એમણે મારી સેવા હમેશાં કરી છે, પણ મારી પાસેથી સેવા કે એનો બદલો લેવાની તેઓએ ક્ષમ્બા કદિએ કરી નથી એવો મારો પ્રત્યક્ષ સ્વાનુભવ છે.

મને ત્રીજું નાંવણુ નવરાવી ધરમાં અડાડે, પછી સીમેડ, શુંદર, સુવા, મેથી, મુસળી સાલમ, વગેરે કેડને મજબુત કરનાર પૌષ્ટિક, વાલુને દરનાર અને ધાવણુ વધારનાર તથા સુધારનાર એવાં બીજાં ધણાં ગુણકારી સરસ ઓસડીયાં નાંખીને પાંચશેર ઘીના કાટલાના લાડુ વાળે. આવા કામમાં તો મારાં સાસુ નિપૂર્ણ હતાં; છતાં જો ચાર જણકાર ઓઝાને પુછીને અને બનાવતી વખતે એમને બોલાવીને સલાહ લઈને લાડુ વાળે. મને સવારમાં એક લાડવો ખવરાવે અને મેં ખાધો કે નહિ એની ખાસ તપાસ રાખે.

મારાં સાસુ નિસ્વાર્ય-મમતા ભર્યા, વહુ-પેલાં, બહુ માટે, પ્રજા માટે પોતાની જાતને ઓળખાણ કરી નાંખનાર સેવાપરામણ સાથે સાચાં સાસુ-એટલે માતા છે સુવાવડીની ખાસ સેવા કરે, બાળ ઉછેર કરે. માંદાની માવજત કરે એવાં એ જૂના જમાનાનાં પ્રેમાળ સહૃદયો હંબ વગરનાં અનુભવી ડોસીમા છે.

દરેક ગૃહસ્થાશ્રમીએ પ્રજોત્પત્તિ અને પ્રસુતિના તથા બાળઉછેરના પ્રથમ ઉપર અંબીરતાથી વિચાર કરવો ધટે છે.

આપણા સમાજમાં આ બાબત વિશે ધણું અજ્ઞાન પ્રવર્તે છે. સ્ત્રીઓ અને બાળકોનો શારીરિક વાંધો અને હૃદયશક્તિ દિનપ્રતિદિન ફીણ થતી જાય છે. એ તરફ દુર્લક્ષ કરી શકાય એમ નથી જ.

આપણે ગામડે ગામડે પ્રસુતિશુદ્ધો પડ્યો-ચાડી શકવાની સ્થિતિમાં નથી અને પ્રસુતિ-

ગૃહો છે, ત્યાં પણ સાઈ પરિણામ આવ્યું નથી. એ આપણે નજરે નોંધએ છીએ.

પ્રસુતિ અને બાળઉછેરના પ્રશ્નનો નિકાલ પ્રસુતિગૃહથી થવાનો નથી. સારાં પ્રસુતિગૃહોમાં પણ હંદી થાય, અને છવસેણ પણ નીવડે.

એ તો માગે છે સારી સમજણ અને એ અનુસાર આચરણ. એટલે સગમોવસ્થાથી માંડીને બાળકને દાંત આવી જાય, પગે ચાલતું થાય ત્યાં સુધીના કોમારભુત્પત્ની દ્રષ્ટિ મેળવાની અવશ્ય છે અને એ દ્રષ્ટિ આવા લેખોમાંથી જો પ્રાપ્ત થાય તો આ શ્રમ નકામો ગયો છે. એમ નહીં ગણાય. નવી રીતે થતી સુવાવડોમાં ખોટાક વિષયક ખામી નિર્વિવાદ છે. અને જુની રીતે અત્યારે થતી સુવાવડની અણ ધડીત, ગંદકી અને આભડછેટ વિનાશકારી છે એટલે હવે એ બેજ રીતમાંથી સાઈ શોધી એનો સુમેળ કરવાની જરૂર છે આપણી અણ ધડ સૂચાણીયો તો હવે ચાલી જાય એજ ઇષ્ટ છે. આને માટે આટલા ઉપાયો થવા જરૂરી છે.

૧—આપણે ગામડે ગામડે શાસ્ત્રીય દાયણો તૈયાર કરીને પહોંચાડવી જોઈએ અથવા એક એક મહોક્ષામાં એક બે સેવા ભાવી ગૃહણીઓ શાસ્ત્રીય અને સ્વચ્છ દાયણનું કામ શીખેલી હોવી જોઈએ.

૨—ભણીને તૈયાર થએલી-અર્થાત્ સૂચાણીનું શાસ્ત્રીય જ્ઞાન ધરાવનાર દાયણ પાસે જ પ્રસુતિનું કાર્ય કરાવવું જોઈએ.

૩—સુવાવડીનો ખોરાક-પ્રવાહી ઘી ગોળની રાખ, સુંક, ગંઠોડા કાટલાના લાડુ વગેરે આપણી જુની રીતે આપવો જોઈએ.

• મતલબમાં-શાસ્ત્રીય સ્વચ્છ દાયણ, સંપૂર્ણ આરામ, પૂરેપૂરા શુદ્ધિની જાળવણી, સ્વચ્છતા તથા આપણો ખોરાક અને આયુર્વેદિક ઉકાળા વગેરે ઔષધોનો પ્રચાર, એ બધાનો સુમેળ પ્રસુતિમાં દાખલ થવાની જરૂર છે. નવી રીતે પ્રસુતિગૃહોમાં અપાતો સુવાવડનો ખોગાક કે

તદન આ કોફી કે દૂધ ઉપર જ રાખવાની રીત અયોગ્ય છે. શકેરી સીઓ ઉલટી સુવાવડ પછી વધુ રોગીષ્ટ અને નબળો બને છે.

જુની સુવાવડમાં વપરાતાં ખોરાક અને ઔષધોપચારની ટુંકી યાદી આ નીચે આપી છે. પ્રયોગો જાણ માટે લખ્યા છે. આડમેા માસ અધુઆરે પછી આપવાના મેથીના લાડુ—

ફળેલી મેથી શેર ૦૧	} વિધિ પ્રમાણે લાડુ બનાવી એક નાનો લાડુ (આશરે નવ-ટાંક) સવારમાં ખાવો.
ધઉનો લોટ શેર ૦૧	
ઘી શેર ૦૧૧	
દેશી ગોળ શેર ૦૧	
સાકર શેર ૦૧	
ગંઠોડા અઢી ભાર	

૨
સુંકનો સાંધો. (પાકી સુંક)

સુંક શેર ૦૧	} વિધિ પ્રમાણે બનાવી સુવાવડ પછી છ વાસા પછી રોજ નવટાંક ને આશરે આ બનાવટ ખાવી.
ગંઠોડા અઢી ભાર	
શુંદર શેર ૧૧	
ધઉનો લોટ શેર ૦૧	
ગોળ શેર ૧૧	
સાકર શેર ૧૧	
ઘી શેર ૨૦	

૩	
ધરમાં અડધા પછી ખાવાના કાટલાના લાડુ	
મેથી શેર ૦૧	આમેડ શેર ૦૧
ખસખસ રૂ. ૫ ભાર	વરીઆળી રૂ. ૫ ભાર
સુંક „ ૨૧	ગંઠોડા „ ૨૧
સુવાદાણા „ ૨૧	અજમેા „ ૨૧
ધોળી મુસળા રૂ. ૨૧	કાળી મુસળા રૂ. ૨૧
સાલમ „ ૨૧	આસંધ „ ૨૧
શતાવળ „ ૨૧	ગોખર „ ૨૧
કોચાનાં મીંજ „ ૨૧	બલદાણા „ ૨૧
એખરો „ ૨૧	તપખીર „ ૨૧
ગુલાબનાં ફુલ „ ૨૧	વાવડીંજ „ ૧૧
વાપુઆ „ ૧૧	બાળાવજ „ ૧૧
બેકરીઓ „ ૧૧	ધાણા „ ૧૧
લીંડી પીપર „ ૧૧	તજ „ ૧૧
તીખાં „ ૧૧	શરૂં „ ૧૧
કપુર કાયલી „ ૧૧	સાચું નાગકેસરે
	દશ આની ભાર

એલચી	૦૧૦	લવીંગ	૦૧૦
ભયદળ	૦૧	અવંતી	૦૧
બદામનાં મીઠાં શેર ૦૧		પરતાં	૩. ૫
ટાપરાના ખંમણ ૦૦૧		ચારોલી	૨૧
ધકેનો લોટ ૦૦૧		ગુંદર	શેર ૧
દેશી જુનો ગોળ ૦૦૩		સાકર	શેર ૧
ધી		શેર ૪	

વિધિ પ્રમાણે બનાવી લગભગ ૦૧ શેરનો
લાકુ વાળી રોજ સવારમાં એક લાકુ ખાવો.

૪

ગુહ્ય લાગમાં વાપરવાની ગાળી

આ ગાળી પ્રસવ થયા પછી મહિને
વાપરવાની છે અને લગભગ બે માસ સુધી
કાયમ વાપરવાથી અવધવો બધા પુર્વવત થશે.

ગંધીશે વજ
આખા હળદર
મરડાસીંગ
વાપુર્માં
મીમેડ
મેથી

સુવાદાણા

ધીમાં તળેલાં કઠાળાં
માયાં

ગાળી વાળવી. પછી હથિ સુકવી ચોકખા
શીયામાં ભરી રાખવી. એમાંથી રોજ રાતે
સુતી વખતે ગુપ્તામિમાં એક ગાળી મૂકી સુઈ
જવું અને સવારે બહાર કાઢી ફેંકી દેવી.

૫

સુવાવડમાં દસ પંદર વાસા લેવાની ધૂમાડી—

સુવાદાણા, લસણનાં ફોતરાં,
મેથી, લીંબડાનાં પાન.

એની છુટ્ટી કરી લોઢીમાં દેવતા નાંખી
માંચી ઉપર બેસી અંધારા ઉપર નાંખી એની
ગુહ્યભાગમાં થોડીવાર ધૂમાડી લેવી. રોજ રાતે
એકવાર પ્રસૂતિ પછી લગભગ ત્રણેક અઠ-
વાડીયાં આ ધૂમાડી લેવાય છે.

સુવાવડીનો ઉકાળો—

દશમૂળ, દેવદાર, વજ,
ખાવે ઉપરેટ સુગંધી,
લીંડીપીપર, સુંઠ, મોથ,
કરિયાતું, કકુ, ધાણાં,
હરડેની છાલ, ગજપીપર,
ભોરંગડીનાં મૂળ બે ભાગ
(ખીજાં એસડીઆંથી
અમણાં)

ગોખર, ધમાસો, ગળો,
અતવખતી કળી, કાકડા
શીંગ સાચી, શાહજી,
કાયદળ

પડીકી ચાર ચાર તોલાની બનાવવી. એક
પડીકી બે ટંક ઉકાળવી. સવાર અને સાંજ
૧૧ શેર પાણી મૂકવું. નવટાંક બાકી રહે ત્યારે
લૂગડે ગાળીને પીવું. આ રીતે આ ઉકાળો
કોઈ પણ રોગ ન હોવા છતાં એકાદ બે માસ
પીવાથી સુવાવડી અને બાળક નિરોગી રહે છે.
કદાચ જાડા થાય છે, પણ પછી એની મેજે
મટી ભય છે અને પેટનો બગાડ નીકળી ભય છે.

વળા ઘણીવાર નખળાં એને પ્રથમ કષ્ટ થાય
છે અને વેણ ચડતી નથી; એને માટે નીચેનો
પ્રયોગ લાગદાયક છે અને અનુભવસિદ્ધ છે.
મદાયોમરાજ ગુગળ ગોળાઓ ૬ વાલ
પૂર્ણચંદ્રદેવ મકરધ્વજ ગોળાઓ ૧૨ વાલ
ચોસાપોરી પીપર વાલ ૩

આ ત્રણેય દવાઓને ખરસ કરી એકત્ર
મિશ્રણનાં ૩ પડીકાં બનાવી દર અરધાઅરધા
કલાકે એકેક પડીકી મધમાં અને ઘીમાં
ચટાડવાથી વેણો ચડી તરતજ પ્રસવ થાય છે.
પ્રસવ થયા પછી મેલી પડતાં વાર લાગે
તો સાપની કાંચગાની ધૂમાડી દેવાથી તરતજ
ખુલાસો થઈ ભય છે.

ગામડામાં બીજું સાધન ન હોય તો કરતુરી
૧ રતિ અને ચોસાપોરી પીપર ૩ માત્ર
લીંડીપીપરનું ચૂર્ણ મેળવીને મધમાં ચટાડવાથી
૩ ફક્ત પીપરથી જ પ્રસવ કાયને મદદ મળશે.

આ પણાં ફળો

લીંબુ-ખાટાં-મીઠાં

ડા. ન. મુ. શાહ

* ૧

[આપણા આહારમાં વપરાતી મુખ્ય વસ્તુઓમાં ફળોને ચોક્કસ સ્થાન છે. આરોગ્ય ખરાબર સાચવવાને માટે આવશ્યકે યુક્તા-હારમાં ફળોનો સમાવેશ થાય છે. ફળો શરીરને વિટામીન તેમજ ખનીજ તત્ત્વો પુરો પાડે છે. સૌને ફળો સહેલાઈથી મળે એવી ગોઠવણ અને સગવડ કરવા વિશેષ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે. આ પ્રથમ પ્રગ્નકીય તંદુરસ્તીની સાથે નિકટના સંબંધ ધરાવે છે. આ લેખમાળામાં સામાન્ય ફળો અંબધી માટેની આપવામાં આવશે.]

લીંબુ, મોસંબી, નારંગી સંતરાં, પપનસ એવા વિવિધ સામાન્ય નામથી જાણીતાં ફળો એક જ વર્ગના છે. આ બધાંનાં ઝાડ રેટસી-બિંદવાદિ વર્ગના છે. આ વર્ગ ખૂબ મોટા છે : તેમાં ૮૪ જાતના ઝાડોના સમાવેશ થાય છે. એની પેટા જાતિઓ પણ ખૂબ છે એટલે આ વર્ગમાં પુષ્કળ વનસ્પતિનો સમૂહ આવી જાય છે.

આ વર્ગની ઘણીખરી વનસ્પતિનાં પાન, ફલ, ફળ તથા ફળની છાલમાં સુગંધી તેલ હોય છે. દાળ, દઢી તથા ચટણીમાં વર્પરાતો મીઠો લીંબોડાં પણ આ વર્ગમાં આવે છે. આ વર્ગમાં સાંધદ્રુસ જાતના ઝાડોનો એક મોટો વિભાગ છે. લીંબુ અને અન્ય ઉપર દર્શાવેલ ફળો સાંધદ્રુસ જાતના ઝાડના ફળો છે. સાંધદ્રુસની નીચે દર્શાવેલ સાંત આઈ જાતનાં સામાન્ય રીતે જોવામાં આવે છે. આ જાતનાં ફળો મિષ્ટ લીંબો મેવા હોઈ ખાવા માટે વપરાય છે. અનેદેશદેશાંતરમાં તેનો મોટો વેપાર થાય છે. આવાં ફળોમાં મોસંબી, કડવી નારંગી, સંતરાં નારંગી, ખાટાં લીંબુ, મીઠાં લીંબુ, બીજાં પપનસ વગેરે.

મોસંબીનું ઝાડ ૨૫-૪૦ ફૂટ ઉંચું થાય છે. તેનું મૂળ વલન ચીન છે. પણ દુનિયાના બધા દેશોમાં કલમ વડે તેનું વાવેતર મોટા પ્રમાણમાં થાય છે. આ સાંધદ્રુસ જાતના બધાં

ઝાડોને જરા ચૂનાવાળા જમીન અનુકૂળ આવે છે. મોસંબીને અંગ્રેજીમાં આરેન્જ કહે છે. એટલે તેને નારંગી તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે. મુંબઈમાં તેને મોસંબી કહે છે. ઉત્તર હિંદમાં તેને મીઠા લીંબુ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. આફ્રિકામાં આનું વાવેતર પુષ્કળ થાય છે અને હિંદના ફળો કરતાં આફ્રિકાની મોસંબી વધારે રસવાળા અને વિશેષ સ્વાદિષ્ટ લાગે છે. એક મંદીનાં સુંધી તે બગડતી નથી. મોસંબીની છાલમાં સુગંધી ઉડણુ તેલ ૧૦-૧૨ ટકાના પ્રમાણમાં હોય છે અને વરાળવડે તે કાઢવામાં આવે છે. તેનો ઉપયોગ તેલ, સાણુ, દારૂ વગેરેને સુગંધિત બનાવવા માટે થાય છે. તેને સીટ્રીન એસેડ યાં બીજાડે તેલ કહેવાય છે.

કડવી નારંગી હિંદના ઉત્તર શીત પ્રદેશમાં વાવવામાં આવે છે. તેનો દેખાવ મીઠી નારંગીના જેવો જ હોય છે, ફક્ત તેના ઝાડના ઠાંટા જરા મોટા હોય છે. કડવી નારંગીનો ઉપયોગ દવામાં થાય છે. કડવી નારંગીનાં ઝાડના ફુલોનો ઉકાળો ઉંઘ લાવે છે. કડવી નારંગીનો સુરખો ઉઘરના રોગો માટે વપરાય છે. તેનો આસવ બનાવાય છે. કડવી નારંગીના ફુલોનું શરબત ઝાંઝાંતુંબોના દર્દો માટે વેચાય છે. આ ઝાંઝાંથી જુદાજુદા સુગંધી તેલ નીકળે છે.

સંતરાં નારંગીનું વાવેતર હિંદુસ્તાનના

મધ્ય પ્રાંતોમાં ખૂબ થાય છે. નાગપુર અને પુનાની જનો મોટી અને ખૂબ મીઠી હોય છે. તે આપણા દેશમાં લગભગ બધે વેચાય છે. નાગપુરી સંતર્ગ ખૂબ પ્રખ્યાત છે.

ખાટા લીંબુનું વાવેતર દુનિયાના ઘણા-ખરાં દેશોમાં ખૂબ થાય છે. તેનું નાનું કંટાળું જાડ થાય છે. દિમાસયતી ખીણોમાં કુદરતી ઉગે છે. આની બે જનો થાય છે (૧) ગેળ પાતળી છાલના અને (૨) લંબગેળ ખડખડી જાડી છાલના. પાતળી છાલના લીંબુ કામઠી લીંબુ કહેવાય છે. તેમાં રસ વધારે હોય છે. ખાટા લીંબુનો રસ દાળ શાકમાં ખરાય છે. તે પાચક છે. લીંબુનું શરબન અને અથાણું પણ જતારાય છે. લીંબુ અંદાડિયું રહી શકે છે વાગી લીંબુ શરદી કરે છે.

લીંબુના રસ ઓપક તરીકે વપરાય છે. તે ઉઝડી અને ઉજડા અટકાવે છે; પિત્ત સમાને છે; દાંદર, ખસ ખરજવાં એવા આમ્લીના રોગોમાં લીંબુનો રસ યોગ્ય છે. જાનના કુખરામાં તે ઉપયોગી નીવડે છે. આખની રતાશ મટાડવા માટે આખું લીંબુ આંખે લગાડવામાં આવે છે. જર્મનીમાં દાકતરો લીંબુના રસના દીવાં આખમાં નાખે છે. લીંબુનો રસ અપવાસ પછી પીવાથી પેટ સાફ આવે છે. લીંબુની છાલમાંથી સુગંધો તેજ દાદવામાં આવે છે. આ તેજ ખૂબ ઉપયોગમાં આવે છે. આથુ, નેલ માંદાઈ, રોગક અને કડવી દવાઓનો રવાદ સુધારવા અને એવી બીજી અનારો માટે તે વપરાય છે. લીંબુના જાડને દિલ્લા દવાખાણી સારી રીતે માફક આવે છે. દર વર્ષે ૧૫૦૦ જેસન લીંબુનું સુગંધો તેજ આયાન થાય છે છતાં આ ઉદ્યોગ તરફ ખ્યાન આપવામાં અવ્યું નથી. તેજમાંથી સુગંધા તરવ essence કાઢવામાં આવે છે. લીંબુના રસમાં સમૃદ્ધીકર્ષક સારા પ્રમાણમાં હોય છે.

ખીજેરું દિલ્લા બગીચાઓમાં પુષ્કળ વાવવામાં આવે છે. ખીજેરાનું મૂર્ચ, મુરખો શરબન અથાણું આપણે ત્યાં વેપરાય છે. ખીજેરામાં ખાટા અને સફેદ દડવો ગર્ભ

હોય છે. આ ગર્ભ અને ઉપરની છાલ દવામાં વપરાય છે.

મોટાં લીંબુ ખીજેરો કરતાં નાનાં, ખડખડાં અને કાચા હોય ત્યારે લીલાં અને પાકે પીળાં થાય છે. તેમાં લીંબુથી ઓછો ખાટા રસ પુષ્કળ હોય છે. તેનો ઉપયોગ લીંબુની માફક થાય છે.

મીઠાં લીંબુનું વાવેતર દિલ્લામાં થોડા પ્રમાણમાં થાય છે. આ લીંબુ સાધારણ મીઠાં, મોસંખા કરતાં ઓછા રવાદના હોય છે.

સાપ્ટર જાતના જુગાજુગા ફળોનું વર્ણન હુંકાણમાં આપી ગયા. હવે ફળોના ગુણ વિશે ઉદ્દેશ કરીએ આ બધા ફળો લોલા એવાં તરીકે ખરાય છે. તાજાં ફળો માંદા માટે પણ અત્યંત પથ્ય છે. આ ફળોને રસ પોષ્ટિક, હૃદયોત્તેજક. તૃપ્તાશામક, શીતલ અને સારક છે. આ ફળોને વેપાર ધરતીના ચાર ખંડમાં મોટા પ્રમાણમાં આવે છે. ફળોના રસનું સાકર સાથે શરબન અનાદીને પણ વેચાય છે. સાપ્ટર જાતના ઉપરના બધા ફળોમાં ત્રિતામીન સીનું પ્રમાણ ખૂબ હોય છે.

ઉપરાંત ફળોમાં ખનીજ તત્ત્વો હોય છે. નારંગીમાં કેલ્શિયમના દાર પુષ્કળ હોય છે. સામાન્ય ફળ લેવાથી શરીરને ખનીજ દારના તત્ત્વો મળી રહે છે. એ ફળાદારની ખાસ ઉપયોગિતા છે.

આ ફળોમાં સાકર ઉપરાંત સાપ્ટરીક એસિડ હોય છે. આ ફળ જરૂરની પાચન-શક્તિને ખૂબ ગુણકારી છે. આ ફળો આપણા દેશમાં સર્વેત્રાપ્ત થઈ મળી શકે છે. પ્રાણકીય તંદુરસ્તીના સવાલના નિરાકરણ માટે સૌ કોઈને થોડા ફળ મળે એ જરૂરનું છે. આ ફળો સોને મળે એવી રહેતી સગવડ આપણા દેશમાં હજી ઓછી છે. જનતાને દેશના ફળો સરના આવે મળી શકે એવી મોઢવણ અને સગવડ કરવા ત્રિદેય ખ્યાન આપવાની જરૂર છે. આ પ્રશ્ન પ્રાણકીય તંદુરસ્તીની સાથે નિકટનો સંબંધ ધરાવે છે. પ્રાણની તંદુરસ્તીનું ધોરણ ઉચે લાવવામાં ફળોનો મોટો દરસો રહેતો. એકલા અનાજના ખોરાકમાં ફળો અનાજની ખામીઓ દૂર કરવામાં ખાસ ઉપયોગી છે.

સંવાદ : તમે કહે છે કે બાળકોને ધરના કામકાજમાં રસ લેતાં કરવાં અને ધરનાં કામ કરવા માટે તેમાં નેમને રોક રોક ન કરવી એ વાત તો બહુ સમજાય છે, પણ એ વાત બેઢેવાર તરીકે બારે મૂંઝવનારી ચર્ચ પડે છે એનું શું ? મારા જ ધરની વાત કરું. •

તમે અમારે ત્યાં આવો તો તમને ધરનાં વાસણ જોઈને નવાઈ જ લાગશે. લોટો કે પ્યાલો, થાળો કે વાટકો કોઈ ગોળા વગરનો તમે નહિ બાળો. ધરમાં કાંઈ પણ એવું વાસણ નથી કે જે દૃષ્ટાઈ દૃષ્ટાઈને દીનતા જેવું ન થયું હોય. આ બધા પ્રનાય બાળકોના છે; તેમને કામ સોંપીએ તેમાં આ દુઃખ છે. એની મેળાએ ગોળેથી પાણી ભરવા બધ તો લોટો કે પ્યાલો પાડ્યા વગર ન રહે. જરાક કોઈ લાવ લઈતો કરવાનું સોંપ્યું તો તે પગાડ બહાડ કર્યા વગર ન થાય. પગાડે અણે તે ક્યાં સુધી ચલાવવું ? કામ સોંપ્યું કે કોઈ વાસણ અણ્યું જ છે !

દીનતા કે કાયનાં વાસણો તો થોડા દિવસમાં ખુરદો જ થઈ જાય. ચીનીના પ્યાલા રકાળી ધરને સદતાં જ નથી. અને છતાંય તમારા જેવા બધા કહેશે કે, બાળકોને જવાન-દારીથી ધરનાં બધાં કામ કરવા દો. સાધારણ કુટુંબોને ધરમાં રોજ રોજ આતું નુકસાન થાય તે કેમ કરીને પાલવે ?

જવાબ : આ રિયલિ લાવવામાં આપણાં સંકુચિત વિચારસરણી જ જવાબદાર છે; તમે શિવાઈ કરો છો એ પરિણામો બાળકોને મુકા મને તેમજ જવાનદારીથી કામો ન કરવા દેવામાંથી નીપજેલાં છે. બાળક ગોળેથી લોટો ભરે કે 'લે, તે બધું ! લોટો હમણાં પગાડીય !' એની રોકણી તેના માથે મારવામાં આવતી હોય છે. ચીજ વસ્તુ સંભાળથી લેવા મૂકવાની શવ આવનાં આવનાં બાળકના હાથ અને ચિત્તને ટાલીમમાંથી પસાર થવું પડે છે. આ

HI-ALYNA

BOOBY

Ujjaini Dham

••

કાશુ હમેશ આવાં કામો કરવાથી આવે છે. પણ કાશુ આવતાં લગી બાળકના હાથે રોગાય ફેડાય કે પછડાય તે બદલ બાળકનો વાંક છે એમ ન માની, ધીરજ રાખવી ઘટે છે. અને આવા પ્રસંગે બાળકને વડતું કે રોકતું ન જોઈએ. તેનો ધરાદો નુકસાન કરવાનો તો નથી જ હોતો, એ તો આપણે સમજી રાખીએ છીએ. તે બેધ્યાન પણ નથી હોતું, એ પણ બણીએ છીએ; પણ કાશુ આવતાં લગી શિખાડે હાથોમાં પકડ એવી હોય છે અને ચીજ વસ્તુ હાથમાંથી પડી જાય છે એ હકીકત આપણા ધ્યાન બહાર રહી જાય છે.

ચીની કે કાયનાં વાસણ પડે તો તરત માંત્રે જ એ હકીકતથી બાળક પણ ગાત હોય છે, એટલે એ માટે તે વધુ કાળજી લેવું હોય છે. એ રીતે તો આવાં વાસણોના વપરાશ બાળકના હાથે વધુ થાય તો તેને જામત વિશેષ પ્રમાણમાં રહેવું પડે છે અને તેટલે અંશે તેને શવ વડેલી આવે છે એવો અનુભવ છે. મોટેરાનાં હાથે ભાંગફોડ નથી થતી એવું નથી. પણ તેમના માટે કદાચ આ હાથ ગળાય, કારણ તેમને ધરાદો ભાંગફોડો નથી દેતા; બ્યારે બાળકના હાથે થાય તો એવા ધરાદાનું આરોપણ આપણું અધીર મન કરશે અને

ન્યાયની અદાલતમાં

સિનેમાનો ખેલ જોવા માટે મફત પાસ આપવાની સાલચ આપીને સ્ત્રીઓને થીએટરમાં બેસાડી એમની સાથે અણગમતી વર્તણૂક ચલાવવાના આરોપ માટે સુબંધના રોગલ થીએટરના મેનેજર મિ. નરીમાન ડોસા-બાઈ નાદીરશાની સુબંધની છુપી પોલીસના અમલિ ખાતાં તરફથી ધરપકડ કરી, કોર્ટની પોલીસ કોર્ટમાં રજુ કરવામાં આવતાં માહ-રૂટો તેને તપાસ થતાં સુધી જામીન ઉપર છોડવાનો હુકમ થયો હતો.

હકીકત એવી જણાય છે કે, મજલી કટલીક ખાતમી ઉપરથી પોલીસે એક બાઈને થીએટર ઉપર મોકલી. મેનેજરે એને જોઈને મફત પાસ આપવાની ઓફર કરી અને પછી એ બાઈને છેક દરવાજા પાસેની પાછળની બેઠકમાં એક ખુરશી ઉપર બેઠક આપવામાં આવી. આસપાસની બીજી ખુરશીઓ ખાલી હતી. ખેલ શરૂ થયા પછી થોડીવારે મેનેજર આવીને બાઈની પાસેની ખુરશીમાં બેઠો અને તેણે તરતજ બાઈનો હાથ પકડયો. બાઈ એ એનાં વર્તન સામે વાંધો ઉઠાવવાથી થોડી વાર તો મેનેજર સુપચાપ બેસી રહ્યો, પણ

પાછી અટકચાળા ચાલુ કરી અને બીજાવાર બાઈનો હાથ પકડીને તેના ઉપર સુખી સુધા કરી. બાઈએ મેનેજરને ચેતવણી આપી કે હું તારી સામે ફરીયાદ નોંધાવીશ.

ઈન્ટરવલ પછી મેનેજરે બાઈની છેડતી કરી શરૂ કરી અને બાઈએ એ ખામતની બહાર ઉભેલા પોલીસ અધિકારીઓ પાસે જઈને ફરિયાદ કરી. તરતજ આરોપીની ધરપકડ કરવામાં આવી હતી.

કહલાલ જામની એક શાંતાબાઈ નામની સુવાન પાટીદાર સુવતીએ મંથરાત્રીએ પોતાના પતિને જામની બાગોળે લઈ જઈ પતિ ઉપર તકવારથી હુમલો કરી ઉપરા ઉપરી ૧૫ નેટલા લા કરવા માટે નડીઆદ સેસન્સ કોર્ટમાં કેસ ચાલી જતાં તેણે ગુંડો કબુલ કરવાથી શાંતાબાઈને બે વર્ષની સજા કદની સજા થઈ.

રાણપુરના કુંભાર શામળ રાધવજીની નવી પત્ની કાશીએ પોતાના દોઢ વર્ષના ઓરમાન પુત્રને ગ્યાસતેલ છાંટી બાળી નાંખવાથી તે છોકરો મરણ પામતાં પોલીસ કેસ ચલેલો. કેસ અંગે બાઈ કાશીને જન્મેદશનિકાલની સજા થઈ.

દેલવાડાના મણીબેન પરગળના અજા-માંથી બલીમોરા રેલ્વે સ્ટેશન અછોડાં તરફના વા અંગે પકડાયેલા રજબ નબીજી નામના શખ્સને દોઢ માસનો કેદ ને રૂ. ૫૦નો દંડ અગર ત્રણ અડવાડીયાની વધુ કેદની સજા થઈ છે.

ઉકળી ઉઠશે. એ વાત આપણે મનથી વિચારશું તો સમજશે. બાળક આવી તાલીમમાંથી પસાર થઈ રહ્યું છે તેમાં દેખાતી ખામીઓ કે ક્ષતિઓ પાછળ બાળકનો ટોણ ધરાઈ નથી. અને આ ખામીઓ માટે આપણે બાળક પ્રત્યે આ

તાલીમમાંથી પસાર થતાં યાંમાં સદાનુસૂતિ, ધીરજ અને સમજાવ બનાવશું તો જે સિદ્ધિ આપણે આપણે ત્યાં મોરેરાના હાથે વડે જણ્યુ-પછાડ અજાળ ખામતમાં-થઈ રહી છે તે બહાર ટળશે.

રુઢીઓની બહાર પણ પરપર ઠામની માણસાઈના પ્રસંગો બન્યા છે. હુલ્લુ ફાટી નીકળ્યું તે જ દિવસે પ્રખ્યાત 'કેરકટર અભિનેતા' સાધવી તેની પત્ની સાથે ઝીસોબાઈને મળવા ગયો. રમખાણ દરમ્યાન ઝીસોબાઈને લેતો બચકર ગણાતો હતો. આ દરમ્યાન 'તો કતલખાણ શરૂ થઈ ગઈ અને સાધવી માટે પોતાના ઘેર પાછું ફરવું મુશ્કેલ બન્યું. મુશ્કેલ અભિનેત્રી ઝીસોબાઈએ ત્રણ દિવસ સુધી આ દિ-દુ દંપતીને રક્ષણ આપ્યું અને આવેલા હુલ્લુખોરાની ધમકીને તેણે દાદ ન આપી.

સૌરભ

સૌરભ

મુબખર્ત એક સો ગાંડી થઈ ગઈ છે, એમ જણાય છે કે, તેણે ચાલુ હુલ્લુ દરમિયાન એક માણસનું કરપીણ ખૂન થતું નિંદાણું હતું અને તેના બચાવક હરથે તેને ગાંડી બનાવી દીધી, એ ગાંડી બની છે ત્યારથી તેના મકાનની અગાથીમાં ઊભી રહીને નીચેથી પસાર થતા બધા માણસો ઉપર પવિત્ર પાણી છાંટે છે અને વારંવાર 'મારાં બચ્ચાંઓને ન મારો-અરે, મારાં બચ્ચાંઓને ન મારો,' 'દિ-દુ-મુસલમાનો લડવાનું બંધ કરો.' 'દિ-દુ-મુસલમાનો એક યાવ' એવા પોકારો કરી રહે છે.

આ ઉલટાસુલટી દુનિયામાં જ્યારે તક અને હડાપણ, સહાયતા અને પડોશીપૂર્વ, શાંતિ અને સ્નેહભાવ અને બીજા તમામ માનવસહજ ગુણોને સ્થાને કડુતા, તિરસ્કાર અને દિંસા બ્યાપી રહ્યા છે ત્યારે ગાંડા માણસોમાં જ સાચું કહેવાની દિમ્મત છે એમ જણાય છે. (જન્મભૂમી)

સંયુક્ત પ્રાંતનાં એક શહેરમાં થોડા વર્ષ પહેલાં એક જહાજે કેરી રીતે રમખાણ હતું અટકાવી દીધું હતું તેની રસપ્રદ વાન એક મિત્રે જણાવી છે.

વાત એમ બની કે એક મુસ્લિમ બ્રાહ્મ એક દિ-દુ પાસેથી મિદાઈ ખરીદતો હતો ત્યારે એ મિદાઈને અડી ગયો. જાતિભાવનોથી સંતોજ થયેલો મિદાઈવાળો ગુસ્સે થઈ ગયો અને તેણે કપડો આંધો. સામેથી મિત્રજ ખોર બ્રાહ્મ પણ ખિન્નયો. ટોળું ભેગું થઈ ગયું. જોનારાઓ પક્ષપક્ષીમાં પડ્યા અને અંબીર પરિસ્થિતિ ઊભી થઈ. ઠામી લાગણી તો ઉશ્કેરાયેલી હતી જ અને રમખાણ ફાટી પણ ફાણે ફાટી નીકળવાનો ભય હતો. કોઈ પણ ફાણ ગાળાગાળા ને દિંસો જન્માવે તેમ હતું-લાડીઓ તૈયાર થઈ ગઈ હતી. પત્થર એકઠાં થયા હતા.

આ બધું એક જહાજ ડોશીમાં ધરમાંથી જોવા કરતી હતી. તે તુરત જ બહાર આવી. અને ભેગા થયેલા ટોળાને તેણે કહ્યું:

"અરે મૂખાંઓ, આ બે તો નામચીન સી. આઈ. ડી. છે એ નથી જાણના? રમખાણ ચલાવવા માટે તેમને હુકમ કરવામાં આવ્યો છે," અને બીજી જ ફાણે ટોળાને ગુસ્સો પેલા મિદાઈવાળા ને બ્રાહ્મ તરફ વળ્યો. પલકમાં તો એ બંને છૂ થઈ ગયા. સી. આઈ. ડી. વાળાની અંદી ચાલ-માથાએને માથો બાંડતું બાંડતું ટોળું વિખરાઈ ગયું.

અસામાન્ય નૈતિક દૃષ્ટિએ તો એ વૃદ્ધા અસત્ય બોલી હતી, પરંતુ તોફાન અને હિંસા પ્રેરતા કહેવાતા સત્ય કરતાં તોફાન અને હિંસા ટાળવા માટે કહેવામાં આવતું અસત્ય બધા ધર્મ અને નૈતિક ધોરણોની દૃષ્ટિએ સાફ છે. વૃણી એ વૃદ્ધા બહુ જ ખોટી પણ નડોતી. સીંધી નહિ તો આડકતરી રીતે કોમી હુલ્લડ મચાવનાર કે તેમાં ભાગ લેનાર પ્રત્યેક વ્યક્તિ વિદેશી શાહીવાદની દલાલ અને સાથી છે. મુસ્લીમ પર છૂરીનો ધા કરનાર કે મુસ્લીમ પ્રત્યે તિરસ્કાર ફેલાવનાર પ્રત્યેક હિન્દુ અને હિન્દુ ઉપર છૂરીનો ધા કરનાર અને હિન્દુ પ્રત્યે તિરસ્કાર ફેલાવનાર પ્રત્યેક મુસ્લીમ દેશની આઝાદીનો દુશ્મન છે અને દેશના દુશ્મનોનો મિત્ર છે.

જો કોઇ ગુંડાઓને આ સત્ય સમજાવવાનો શ્રમ લે તો એ ગુંડાઓ પણ આ દલીલમાં રહેલું સત્ય સમજ્યા વગર નહિ રહે. (કોનીકલ)

*

પ્રાચીન કાળમાં હિન્દી સ્ત્રીઓની પૂજા અને માનમર્યાદા સંબંધી ધર્મશાસ્ત્રોમાં અનેક ઉદ્દેશો મળી આવે છે પણ આજે આપણી નીતિ-મર્યાદા છેક ઉદ્દેશ પાટલે આવોને ભેડી છે. મૅગ્સેસ મહિલા સમિતિ (કાનપુર)ના સંયોજિકાશ્રમની તારાબહેન અગ્રવાલ 'આજ' પત્રમાં ત્રણ બહેનોની દહાણી પ્રમટ કરે છે. એક બહેને પોતાની હડીશ્ત લખી મોકલે છે કે:—

હું ત્યારે ૧૧-૧૨ વર્ષની હતી ત્યારે મારા પિતાએ માફ લગ્ન ૩૦ વર્ષના એક રૂઢ પુંછ નવયુવાન સાથે કરી આપ્યું. મારા પતિએ તે જ વખતથી મારા ઉપર એટલા અત્યાચાર શરૂ કર્યા કે તેને સંભારતાં મને કુખરી છુટે છે. મારા ઉપર ગુરસે ચર્ષ મને માર મારીને મારાં હાડકાં ભાંગી નાખ્યાં. ધોમેધોમે હું બિમાર ચર્ષ. ઘરે ઉપચારો કર્યો, પણ તબીબત સુધરી

નહિ, એટલે મને ઓપરેશન કરાવવામાં આવ્યું. તે પછી મારી તબીબત વળી નડતી એટલામાં મારા પતિએ ફરીથી મારા ઉપર બળાકાર શરૂ કર્યો. તેણે દારૂ પીવો પણ શરૂ કર્યો. મેં ખૂબ સમજાવ્યા પણ માન્યું નહિ. બધી સંપત્તિ ગ્યાલી ગઇ ને ઘરમાં ખાવાના પણ સાંસા પડ્યા અને લાંધણો થવા માંડી. ત્યારે કશો ઉપાય ન રહ્યો એટલે હું ઘર તજીને ઘેરઘેર ઠોકરો ખાતી રહું છું અને દુઃખી જીવન અને અભાગી સમાજ ઉપર આંશુ વહાવું છું. જે હિન્દુ ધર્મમાં દૂટાહેડોનો રિવાજ નથી તે હિન્દુ સમાજની અંભાગી, નારી આવી પરિસ્થિતિમાં શું કરે તે મને આપ બનાવશો તો આભારી થઈશ. બોજ એક બહેન લખી મોકલે છે કે:—

મારાં લગ્ન થયા પછી મોરો પતિ જુદા રહે છે. તે આજસુ ને ઉડાઉ છે. કાંઈ જ કમાતા નથી. વાડલો પાસેથી મગેલી ચુંચ ક્યાં સુધી ચાલે? છેવટે અમે બહેને એક ટક ને છેવટે માત્ર પાણી પીને દિવસ ગુજરાવાની વેળા આવી, એટલે મારા ઉપર ગુરસે ચઢીને મારા પતિએ મારા ઉપર મારપીટ શરૂ કરી. છેવટે તેમણે નદીમાં બનાવી મને કંઈ કે તું આ મારા મિત્ર છે તેની સાથે સંબંધ કરીને વ્યભિચાર નહિ કરે તો હું તને મારી નાખીશ. છેવટે મેં ગુપ્ત રીતે મારા સસરાને પત્ર લખી મને છોડાવીને તેમને ઘેર લઇ જવા પત્ર લખ્યો. આવી રિસ્થિતિમાં હું બોજુ શું કરું?

એક ત્રીજી બહેન જતે રૂબરૂ આવીને દલીલો જાય છે કે:—

હું લગ્નમય દોઢ વર્ષથી મારા પતિની યાતનાઓ સદન કરું છું. એમણે ધોમેધોમે માફ બધું ધરેલું ખૂંચવી લીધું છે ને છેવટે એક હાટલો સાડી આપી ધરમાંથી કાઢી મૂકી છે. તે કહે છે કે, મારા ઘરમાં તું નહિ. તારે ઠીક પડે ત્યાં ચાલી જા, મારા પતિને મારી

જેહાણી સાથે પ્રેમસંબંધ છે અને એ સંબંધે અમારે ધણીવાર ઝગડો થયા કરે છે. મારા પતિ ખૂબ ક્રોધી સ્વભાવના છે અને તેની પાસે કેટલાક ગુણો પણ આવે જાય છે. મારા પતિ મને કહે છે કે તું પાડોશીના ઘરે જતી આવતી રહે અને તેના ધરની બધી માદિતી આપ. તેમની ઈચ્છા તેના ધરમાંથી ચોરી કરવાની છે. તેમનાં આવા અનીતિ બધાં કામમાં સાથ આપવા હું ઈચ્છતી નથી. એથી મારા પતિએ મને એવી મારી છે કે મારા શરીર ઉપર મારના સોળ ઉડી આવ્યા છે. હવે હું માફ જીવન સુખ શાન્તીથી ગાળી શકું એવા કોઈ રસ્તો આપ મને બતાવશો તો બાંભરી થઈશ.

*
એડમેરમાં આ વર્ષની શરૂઆતમાં બરાયેલ દિન્દ વિજ્ઞાન પરિવર્તી બેઠકમાં વંચાયેલ મંશોધનસેઓના પ્રગટ થયેલ સંક્ષિપ્ત અહેવાલ પરથી જણાય છે કે આપણા દેશની સ્ત્રીઓ વૈજ્ઞાનિક મંશોધનમાં પોતાને દિરસો આપતી જાય છે. વિજ્ઞાનની જુનીજુની શાખાઓને લગતાં વિભાગો પાર-પદમાં કરવામાં આવ્યા છે, જેથી પોતાના વિષયમાં રસ લેતા વિજ્ઞાનીઓ તે વિભાગમાં દાખરી આપી શકે. વિજ્ઞાનની જુનીજુની શાખાઓમાં મંશોધન કચ્છી સ્ત્રીઓમાંથી પંદર સ્ત્રીઓએ પોતાના મંશોધનના પરિણામો બેઠકમાં ચર્ચવા મોકલ્યા હતાં. રસાયન અને પ્રાણીશાસ્ત્રના વિષયોમાં સૌથી વધારે સેઓ છે-દરેકમાં ત્રણ. બૌતિક વિજ્ઞાનમાં બે. અને બાકીનામાં એક એક સેઓ છે. નૃસિંહવિદ્યા અને પુરાતત્ત્વ વિભાગમાં નડીયાદના શ્રીમતી મંગળા દાણીનો 'ગુજરાતના સોઝીનો' પરની સેઓ ગુજરાતનો દિરસો છે. લખતોના શ્રીમતી હેમમંગલિક-સન્વાલનો 'પ્રદરના બસો દડીઓનો અભ્યાસ' ખ્યાન ખેંખે છે કારણ કે આ અગત્યના વિષયપર આ દેશમાં હજી

સુધી પદ્ધતિસર અન્વેષણ થયું નથી.

*
વીસથી વધારે વર્ષો હું બાગે જ કોઇ વાર દેશનેજલ કહેવાતા દિંદી લોકોમાં અથવા સરકારી અમલદારોના મંડળોમાં ગઈ હોઈશ. હિંદુસ્તાનમાં આવી અત્યાર સુધીની જિંદગી ખરા હિંદીઓની વચ્ચે જ મેં માળી છે. પણ ગઈ વસંત કાતુમાં ખેડૂત વર્ગના લાભને અર્થે મેં સંયુક્ત પ્રાંતની સરકારના મોનદ સલાહકાર તરીકેનું "વધુ ખોરાક ઉગાડો"નું કામ સ્વીકાર્યું, ત્યારે તદ્દન જુગ જ વાતાવરણમાં હું સપડાઈ. જ્યાં જુઓ ત્યાં વિચિત્ર દેખાતા માણસો અને તેમની વચ્ચે જાણે વધારે અગ્રજ કોણ દેખાય તેની દરીદ્રાઈ ચાલતી હતી. તેમનાથી નિરાશ થઈ મેં મારા કાર્યકરો સાથે જોડું, ત્યાંથી બધાનું મિલકાપડ, કંડંગા પાટલૂનમાં ખોસેલાં ખમીસ, સખત ગરમી છતાં તેના ઉપર પરદેશી ઢબના ઠોટ અને પગમાં સજ્જડ બેસે એવા અચલ બાટનાં જોડાં! આ મને ખૂબ પડ્યું. પણ દરેકનાં નામ પૂછ્યાં ત્યાંથી એ જ. બધા જ 'મિસ્ટર'! મિસ્ટર શર્મા, મિસ્ટર વર્મા વગેરે. બીજાને ઉદ્દેશીને બોલે તોયે મિસ્ટર કલાણા. પછી આવ્યા પછીને ચપરાસીઓ, તેમણે પણ જ્યારે 'દમ્પર, દમ્પર, શર ક્યુ', ત્યારે તો મારી હેરાનમનિતી દદ આવી ગઈ!

પણ આ મંજરણ મારી એકલીની ન હતી. તેઓ પણ સારી પેઠે મંજરણમાં પડ્યા, કેમ કે, મને મિમ કે મેડમ તરીકે બોલાવવાની મેં ના પાડી. ત્યારે તેને સારું હિંદી પર્વાય શોધતા પંદેરીના નેટલી જ અગવડ તેમને પણ જણાઈ મે કાગળો લખાવવા માંડ્યાને 'મિસ્ટર'ને બદલે 'શ્રી, કે 'સાહેબ', લખાવ્યું ત્યાં તો પાનાંનાં પાનાં બગડવા માંડ્યાં, કારણ કે, આ પરદેશી દેવ એટલી બધી ઊંડી ઉતરેલી કે તરત નીડળી જાય એમ નહોતું.

થોડા દિવસ પછી પ્રાંતના પશ્ચિમ બાગમાં

હું મુસાફરીએ નીકળી. નવી જ મુશ્કેલીઓ મારી સામે ઊભી રહી. સરકારી ઉતારા બધા અસહ્ય અંગ્રેજી દબે શયુગારેલા હતા. ગંધાતા ઢાંચ ને ખુરશીઓ, હારખ ટેબલો-મેટા પકંગ, તે પશુ માથા આગળ દાંકેલા. જેથી રાત્રે ઝરમી થાય ને હાથ લાંબા કરવા હોય તો પશુ ન કરી શકાય. અને મે અને જૂન માસમાં રાતના પશુ ઝરમી તો રહેતી જ. ગંધાતી ને વર્ષોની ધૂળ જામેલી જાગમો, તાંછ હવાને અટકાવે એવી જાળીવાળી ખારીઓ અને સૌથી ત્રાસ-દાયક તો હરેક નાહવાની ઝોરડીમાં ગમડતા કમોડ અને તે પશુ સૂવા બેસવાના ઝોરડાની અડોઅડ. રસોડાને ધિરે કંઈ ન કરેલું, એમાં જ સાર છે.

મામા. પહેરવેશ ને રહેણીકરણના આ બધા કદંગા રિવાજ જે સત્તાની રૂપ છે, તેને પશુ તે સત્તાની સાથે જ હિંદમાંથી સમૂળ કાઢી નાખવાનો સમય નથી આવ્યો શું ?

(‘હરિજનખંધુ’)

મીરાંબહેન

જિમ્તી જુવાનીમાં એક બહેનને એક પડોશી યુવક સાથે પરિચય થયો. બન્નેના જીવ મળ્યા. પશુ ચાલિ જઈ એટલે લગ્ન તો ચાલું જ સંભવે ! પરંતુ માટે એ લોકોને ઉતાવળ પશુ ન હતી. બન્ને ન્હાનાં હત્યાં. યુવતીના માતા-પિતા જરા ઉદાર વૃત્તિનાં હોય કહાય હા પાડત, પશુ યુવકનું કંડેબ સાવ જૂના જમાનાનું, કંડોને, અદારમી સહીનું ! અને યુવાન હજી વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં હતા, અને ૧૭-૧૮ વર્ષની કાચી ઉંમર હતી. તેનાં માતાપિતા અને તેથીયે વધુ ધરગંદાદાદાદી આ રોહ-સંજોડી ગંધ પ્રારબ્ધતાં જ ગભરાય જિલ્લા. તેમણે નાતના થીમંત કંડેબની એક સારી જેવી પશુ અણુધ બાળા સાથે જુવાનનું સગપણ કર્યું. બિચારા હોક-રાએ પહોડા માપો, લગ્નના થોડા દિવસ પહેલાં ઘેરથી નાસ્તી ગયો, પશુ પોલીસની મદદથી

તેને પકડી લાગ્યા. પછી તો દાદાએ કાપો, બાપાએ ધમકાવ્યો, કાકાએ કુનેદથી સમ-જાવ્યો, મામાએ ખીડીખીડી વાંતોથી પટાવ્યો, દાદી તથા માં જોશિયાળાં થઈ રાંચા મંડ્યાં ઉપરાંત વરસામાંથી બાતલ કરવાની, ધરમાંથી કાઢી મૂકવાની અને ઝેર ખાધ મરી જવાની પશુ એ સગાંઓએ ધમકાવ્યો આપી. આ સર્વ દમદારી આગળ કાચી ઉંમરનો આર્થિક રીતે પરત્ર યુવાન ન ટકી શક્યો; અને લગ્નની વેદી ઉપર હોમાયો.

પશુ પેલી યુવતીનું શું ? એ તો બીજા કોષ્ટને પરણવાની સાફ ના પાડે છે. અરહતી વાતોઓમાં આવતું, તેમ બીજા સર્વ પુરુષોને બાધ-બાપ સમાન ગણીને એ તો બેડી છે. હવે યુવક જ્યારે મણીને ‘યગમર’ થયો-છે, ત્યારે તેને પોતાની ત્રેયસી સાથે પરણવાની હિમત આવી છે. પોતાની પરિણીત પત્ની સાથે તે સંસાર ચલાવે છે, પશુ તેમનાં મન મળી શક્યાં નથી. (એ પશુ બિચારી કુખી જ ને ?) હવે પેલી બહેન વિચાર કરે છે, કે હયાત પત્નીવાળા પુરુષને પરણીય તો સમાજ જરૂર મારો કેડો નહિ મૂકે; પશુ જો તે જ પુરુષની હું (ઉપાડે છો) રખાત ચંધને રહીશ, એવા દાખલા અત્યારે આપણા સમાજમાં થોડા નથી (તો નવો કે જૂનો એકે પણ નહિ દુબાય) મારા સામે કોઈ આંગળી પશુ નહિ કરે. સમાજમાં મારો મોભો, પ્રતિષ્ઠા બધું જળવાશે, અને મારો પ્રીતમ પશુ મને મળશે, તો પછી શા માટે પરણું ?

આ બહેન વાસનાની વૃત્તિઓ દગ્ગરી દધ, આજીવન બહાયર્થ પાળે, એટલું તેનામાં બળ નથી. આત્માએ ઓળખેલા વર સિવાય કોઈ પુરુષને જીવન સમર્પણ કરવું, તેને એ પાપ-અભિચાર સમજે છે. બાળકોની માતા યવાના પશુ તેને બારે કોડ છે. આવી રિયતિમાં આ બહેન શું કરે ?

(ન્યોતિધર)

રવીન્દ્ર જી. બક્.

મરચની મોઢ ધાંચી ઝાંતના એક જુવાને પોતાની પત્ની જોડે લગ્ન કર્યા બાદ મુંઝવણમાં ઘર માંડ્યું. એને એક મહિના પછી વીત્યો હતો એટલામાં નિદોષ બાળાને લાકડીએથી લાકડીના ત્રણ ટુકડા થતાં સુધી માર માર્યો. આટલાથી જ ન અટકતાં, પત્ની કદાચ બૂમો પાડે અને આશુઆશુનો લોહોને જાણી પડી જાય તે માટે, આમોદોનનું વાળું વગાડતાં વગાડતાં, મોઢામાં કુચો મારી મારવાનું ચાલુ રાખ્યું. પત્નીનો બાઈ એકદાર પોતાની બહેનને લઈ ગયો અને ફરી સમાધાન કરી મૂકી આવ્યો.

પછી એને માર મારવાની બીજી રીત અખત્યાર કરી. પત્ની મરી જાય, તો ખટખટ જાય, તે માટે પતિએ લાતો અને મુઠ્ઠાઓનો ગુસ્સો માર-શર કર્યો. લાતો પેકમાં એવી મારી કે એથી યુવાન પત્નીના શરીરમાં પાક થઈ ગયો કરી, અને એટલાથી ન અટકતાં પત્નીના હાથ ચુલા પર ધમધમતી લોઢાની લોઢી પર ચાંપી દીધા.

નવસારીના યુવાન પારસી જહાંગીર અરહે-શર હાથ ત્યાંની જ એક પારસી કન્યા સાથે પ્રેમમાં પડ્યો હતો, પણ પાછળથી તેને જાણ્યું કે તેનું લગ્ન બીજા સાથે નક્કી થયું છે. આથી નિરાશ થઈ જહાંગીરે આત્મધાત કરવાનો પ્રયાસ કરવા ઝેર ખાધું, પણ તબીબી સારવારથી તેને બચાવી લેવામાં આવ્યો હતો. આત્મધાતના સંબંધમાં તેના પર કેસ ચાલનાં એક વર્ષ માટે ૨૦૦ રૂ. ના સારી ચાલના જામીન પર તેને છોડવાનો હુકમ થયો છે.

મુઝફરપુર જિલ્લાના અગ્રા ચાણુના બવી-બાગ મામમાં ૨૭મી સપ્ટેમ્બરે તોફાન થયું હતું. એમ જણાય છે કે કલકત્તાના તોફાનો વેળા એક બંબાળી બાળાનું અપહરણ કરી તેને અહીં લાવવામાં આવી હતી. મામવાસી-

કેટલાક સાચા કિસ્સાઓ

એની વિનિતિને પરિણામે પ્રથમ તો એ બાળાને સોંપી દેવાની અપહરણ કરનારાઓએ ઉત્સુકતા બતાવી, પરંતુ પાછળથી તે રીતે વર્તવા ના પાડતાં કપાકપી થઈ હતી.

એક ધણેજ આશ્ચર્યકારક બનાવ વોર ચિકિત્સાચરમાં બની ગયો. ૨૬ વર્ષની એક યુવતી 'સુરે'એ વરરાજાનો સ્વાંગ સજીને એક અન્ય યુવતી સાથે લગ્નવિધિ કરી નાંખી ૧૬મી ઓક્ટોબરે પોલિસ ટાટમાં એના પર ગ્રૂપાયેલી આ આક્ષેપનો જવાબ આપવા પોલિસ અમલદાર એને હાજર કરશે. પ્રથમ સુનાવણી વખતે 'સુરે'એ એના જવાબમાં જણાવેલું કે પરણવા માટે એણે રચાનિક રજીસ્ટ્રારની કચેરીમાં જાણી જોઈને વિગ્રાપન પત્રિકા પર સહી કરી હતી. પોતે પુરુષ છે એવું નિવેદન 'સુરે'એ આપેલું એમ પોલિસ કહે છે.

સત્તર વર્ષ પછી પત્નીને પતિનો વિશેષ વસતો લાગ્યો, સને ૧૯૨૬માં એકાએક આય-લેન્ડના પોતાના નિવાસમાંથી અરોપ થયેલા પતિ મિ. ઝોગનનો બાળ કાકા ૬૦ વર્ષની વૃદ્ધાએ ગ્રાસગોની પોલીસની મદદ માગી હતી. પતિના અરોપ થયા પછી પત્નીએ અમેરિકાની પાતાળ નગરીનો પ્રવાસ ખેડ્યો. અડગક ધન મેળવ્યું. હવે એ બ્રિટન પાછી ફરી છે. અડગક સંપતિ અને વિલાસ વૈભવ બરેલું સદન શ્રીમંત શ્રીમતીને શ્રીમાન વિના સનું સનું લાગે છે, અને બોવાયેલા પતિનાં સદચાર કપારે સાંપડે એની એકા દશે રાહ જુએ છે.

અમેરિકન સૈનિકો ૧૦૦૦ કરતાં વધારે

અંગ્રેજો ઇન્ડીયન સ્ત્રીઓને પરણીને અમેરિકા લઈ ગયા હતા. પરંતુ ત્યાં ગયા બાદ ટૂંક મુદતમાં તેમની સાથે 'છૂટાછેડા' લઈ મેળવી તેમને અંગની મુશ્કેલીમાં આવી છે, તેમની રિયલિટી પણ જ દયાનંદકર્તા બની રહી છે. એમ એમ કહેવાય છે કે ૧૦૦૦ જેટલી, એવી રીતે સ્ત્રીઓને લઈ જવામાં આવી હતી.

*

અમેરિકામાં આવેલા ફેનેટીકટ મુકામેના સેલિસજરી ગામમાં ઇ. સ. ૧૬૩૪ના માર્ચ માસમાં થયેલી ચૂંટણી વખતે એક પક્ષ પર આરોપ મુકવામાં આવ્યો હતો, કે મનદાના-ઓમાં તેમણે એક સ્ત્રીના સમાવેશ કર્યો છે. તે દિવસોમાં સ્ત્રીઓને મતાધિકાર નહોતો. તેથી ડોક્ટર બેરી તેની પરીક્ષા કરવા માટે નિમાયા. તેમણે પરીક્ષા કરી હતું કે તે પુરુષ છે. બીજા દિવસે તે વ્યક્તિ વોટ આપવા ગયો ત્યાં ડોક્ટર દીકરને વાંધા લીધા અને જણાવ્યું કે તે સ્ત્રી છે. ત્યાર બાદ બંને ડોક્ટરોએ તેની તપાસ કરી અને કહ્યું કે તે વ્યક્તિ સ્ત્રી નહિ, પુરુષ છે.

અને આ સંયુક્ત અભિપ્રાય પછી થોડા દિવસે જણવા મળ્યું છે કે તેણે તો એક પુરુષ સાથે વિવાહ કરી લીધા છે. તેની પ્રવૃત્તિ પણ સ્ત્રી જેવી હતી. આથી ફરીથી ચિકિત્સકોને પરીક્ષા કરવાનું કહેવામાં આવ્યું. તેમણે તેના માસિક ધર્મના સમયે તેની પરીક્ષા કરી અને તેમને જણાવ્યું કે તેને ગર્ભાશય પણ હતું.

ઉપરની વાતને મળતી જ વાત એક અંગ્રેજ સ્ત્રી મેરી ડાર્વિનના સંબંધમાં છે. તે ૨૩ વર્ષની ઉંમર સુધી તો પૂરેપૂરી સ્ત્રી રહી. ત્યાર બાદ તેને પોતામાં કાર્મિક પરિવર્તન થતું લાગ્યું. આથી પાંચ વિશેષજ્ઞોને તેણે પોતાનું સરીર બતાવ્યું. પણ તેઓ તેની જાતિની બાબતમાં એકમત ન થઈ શક્યા. બે જણાએ તે સ્ત્રી હોવાનો અભિપ્રાય આપ્યો. ઇ. સ. ૧૮૦૩માં

જન્મ મરણની નોંધ રાખતા વિભાગ તરફથી તેને સ્ત્રી અને પુરુષ બંને હોવાનું પ્રમાણપત્ર મળ્યું હતું !

આ બંનેથી વિચિત્ર વ્યક્તિત્વો ઉદ્ભવે છે. ડોક્ટર લું પોતાના 'એનિટલ એમ્નોએસિટીઝ, હર્મેફ્રોડિટિઝમ એન્ડ રીમેટેડ એન્ડ્રોન' નામના પુસ્તકમાં કરે છે. તે વ્યક્તિના ઉછેર એક છોકરી પેઠે જ થયો હતો, છતાં ઘેરથી નોકળી તેણે પુરુષનાં કપડાં પહેરી, અને એક સ્ત્રી સાથે લગ્ન કર્યા. પાછળથી તેણે કેટલાંય સ્ત્રીઓ સાથે સંબંધ રાખ્યો, એટલું જ નહિ, તેણે પુરુષો સાથે પણ સંબંધ રાખ્યા. આમ તે સ્ત્રી અને પુરુષ બંનેની સાથે રહી અને બપોરે જેવી ઠંડા થઈ ત્યારે તેણે સ્ત્રી સાથે પુરુષ રૂપમાં અને પુરુષો સાથે સોરૂપમાં વ્યવહાર કર્યો. તાત્પર્ય એ કે, તે ઉભયલિંગી હતી. ફિનિયામાં આથી બીજા વધુ વિચિત્ર ઘટના બાગ્યેજ દરો.

*

ગ્રેસિસના મેરઠ અધિવેશન માટે સ્વયંસેવિકાઓની બરતી કરી રહેલાં શ્રમીતી ઉમા નરેન્દ્રેએ એક મુલાકાતમાં જણાવ્યું હતું કે મેરઠ અધિવેશનમાં ૫૦૦ સ્વયંસેવિકાઓ પોતાના હળવા કામ ઉપરાંત દાંતીકા પર અંકુશ રાખવા જેવા અથવા કામમાં પણ સ્વયંસેવિકાને સાથ આપશે. મુંબઈથી બોલાવાયેલી પચાસ સ્વયંસેવિકાઓ સિવાયની તમામ સ્વયંસેવિકાઓને છું સંયુક્ત પ્રાંતમાંથી જ નોંધી રહી છું ૩૦૦ સ્વયંસેવિકાઓ તો ક્યારનીયે નોંધાઈ ગઈ છે અને તેમને આઝાદ દિંદ દેશના અક્ષરો તાલિમ આપી રહ્યા છે.

*

પૂર્વ બંગાળના નોઆખલી જિલ્લાઓમાંથી દળરો દિંદુ સ્ત્રીઓનાં અપદરજ થયાં છે અને તેમને વટલાતી તેમની સાથે લગ્ન કરી નાખવામાં આવ્યાનું પ્રાંતિક સમિતિ તરફથી જાહેર થયું છે.

પદસાચી તાલુકાના નાડીદા ગામમાં હથીયારખંધ ધાડ પાડી ત્યારે ડાઘામાઘ દેવામાર્ગની પુત્લીએ તીંગેરીની આવી આવવાની ના પાડી. તે ખિંચનાણુમાં બાઈ ધાયલ થઈ. લોકો આવી પહોંચતાં ધાડ-પ્રાકુઓ નારી ગયા.

*

આશુરોડમાં માટી ખોદતાં ચાર ઓએ દટાઈ ગઈ તેમાં ત્રણ તો તરત જ મરી ગઈ.

*

અખિત્ર ભારત મહીલા પરિષદની આગ્રા અને યુ. પી. શાખાની બીજી બેઠકે પ્રાંતિક કોપડ નિયંત્રણ બોર્ડમાં સ્ત્રીઓને દાખલ કરવાની માંગણી કરતો દરાવ પસાર કર્યો.

*

બાંધ પુતલીઆઈ-આર. ડી. શેઠનાએ તેના પિતાના 'રમરજીવે' શેઠ કેપ્સલ હોર-મમજી આલમાધવાજા સુરત ઇન્ડસ્ટ્રીઅલ ઇન્સ્ટીટ્યુટ ફોર પારસી ઓરિંટીઅન વીમેન એન્ડ ગર્લ્સની સ્થાપના માટે રૂ. ૧,૨૩,૬૦૦ ની કિંમતની સરકારી જમીનગીરી તથા તેના સરખાતના ખર્ચ માટે રૂપીઆ ૪૦૦૦ આપ્યા છે.

નાગા:પર્વતમાં મોનસાગ, ખાતે અંટકાનમાં રાખેલાં રાણી ગ્વાડીએને ૧૯૩૨ માં નાકરની સંગેવળ અંગે કાળાપાણીની સજા થયેલી; તે પછી ઠેંગસ પ્રધાનમંડળના વખતમાં તેમને છોડી મૂક્યાં; તે પછી ફરી તેમને પકડવામાં આવેલાં છે તેથી તેમને છોડાવવા આસા-મના ઠેંગસ નેતાઓ પ્રયત્ન કરે છે.

*

અમદાવાદના વનિતાવિ-શ્રામના ડ્રોન્સીપાલ ફ્રેન્ચિઝેન બાલુમાઈ મશુમદાર વધુ અવ્યાસ માટે ઇંગ્લાંડ ગયાં.

*

મુંબઈ ધારાસભાએ બહુ પત્નીત્વનો રિવાજ બંધ કરાવવા બીજ પાસ કર્યું. આ બીજ ૧૯૩૮ માં શ્રી. લીલાવતી મુનશી લાખ્યા હતાં. આઠ વર્ષે ફરી તેમણે રજુ કર્યું હતું. આ બીજ અનુસાર ઠેઈ પણ માસણુ પોતાની પત્ની જીવતી હોય ત્યાં સુધી બીજું લગ્ન કરી શકશે નહિ. આ ઇલાકા બદાર આવું લગ્ન કરનાર આ દલાકાનો વતની દશે તો સજાને પાત્ર ગણાશે.

*

માતર તાલુકાના વિરોળી ગામમાં એક બારિયાએ તેની પત્નીના મુત્ત બાગમાં કાથ મારીને ખૂન કર્યાની વાત બહાર આવી છે.

*

મુન્શીમંજ રેશન કુલ-તમાં એક આમડા ઉપર દલ્દો ફરી ત્રણ છોકરીઓને હિપાડી જવાની દડીકત જાહેર થઈ છે. તે સંબંધમાં બંગાળ સરકારે તેમાં કંઈ વચુક ન હોવાનું જાહેર કર્યું છે.

*

અમદાવાદ ગીરધરનગરમાં સમૂહ બોજનમાં પંચ દરિગત બહેનોને આમંત્રણ આપ્યું હતું અને બાઈ બહેનોએ સમૂહ બોજન કર્યું હતું.

*

ડુણાદરા (તા. દસારા)માં ચમાર જીવા માવાની સ્ત્રીએ બે છોકરા ને એક છોકરીએ ત્રણ છોકરાને એક સાથે જન્મ આપ્યો. બધાં જીવતાં છે.

*

ધોટનના માજી વડાપ્રધાન મી. ચર્ચીલની પુત્રી બેટીય-મના વારસ રાજ આર્સ સાથે પરણવાની દોવાની વાતો સંબળાય છે.

રાણી ગ્વાડીશે સામેનો હુકમો ખેંચી લઈ તેમને છોડી મૂકવા આસામના કેએસવાદી-ઓએ વચગાળાની સરકારને અરજ કરી છે.

*
મુરતના શ્રી. દેવેન્દ્ર નંદનાથ દક્ષિતે કુ. રજની મુકુંદરાય દેવે સાથે સીરીસ રજરટટ કાયદા મુજબ લગ્ન નોંધાવ્યાં છે.

*
શ્રી. લીલાવતી મુનશીનું કન્નેડાંબીજ પાસ થયું છે ને જવ માસ સુધી, જાડેર પ્રભમત માટે બહેનોમાં ફેરવવા માટે નક્કી થયું છે.

*
ગોવાના એક પોર્ટુગીઝ ઓફીસરે ગોવાના દાર્બકર બંદેન પ્રેમચતા ઝાંણવીકરને કહ્યું હતું કે, જો લક્ષ્મીતા કંટકની પેટ ઓઝો કે છોકરીઓનો ભેદ રાખ્યા વગર રાષ્ટ્રધ્વજ લાંબ કરતી હરકોઈ ઓને નગ્ન કરીશું.

*
ગોવાની સરકારે ડો. લોલીઆ સાથે મુશ્કારી કર્તા પના કેમિસ સમીતિના મંત્રી શ્રીમતી શાન્તા નાથરને ટ્રેન-માંથી ઉતારી લઈ રાત્રે પોલીસના કમળમાં રાખવામાં આવ્યાં હતાં ને સવારે હલપાર કરવામાં આવ્યાં હતાં.

*
પાલીતાણાના કુંવરી શ્રી ગીતાબાનો સંજ્ઞ કિશનગઢના મહારાજ સાથે થયો.

અમેરિકાના અનાજ સમિ-
તિના પ્રમુખ શ્રી. પર્લ બે

નેટલું અનાજ મોકલાયું છે તેટલું જ અનાજ ઓસ્ટોયરમાં દિંદમાં મોકલવા જોગવાઈ કરવાનું કહ્યું.

*
આગામી મહાસભા મેર-કમાં બરાવાની છે ત્યાં વ્યવસ્થા વિભાગમાં શ્રીમતી કુસુમલતા ગાગો કેમ્પકમાન્ડર અને શ્રી. પ્રભા ગુપ્તા તેમના મદદતીય તરીકે કામ કરશે.

*
સીંગાપોરના કમરસ્તાનમાં કુમારી બી. ડી. જોન નામની એક દિંદી નર્સની કમર પરથી મોહનરાવ નામનો દિંદી કેપ્ટન મરેકો મળી આવ્યો હતો. મીસ જોનની કમર પર તે રોજ રૂલ ચડાવતો હતો.

*
મદાસ ધારાસભામાં દેવ-દાસી ની પ્રથા સામે પ્રતિપંથ મૂકતો કાયદો પસાર થશે.

*
અખીલ દિંદ મદિલા પરિ-પદે ઓઝોનું હક્કનામું પ્રગટ થયું છે.

ઓરિસ્સાની સ્ત્રીની વિવાહીકમાં માનસચાત્રી ડો. લાવલની દેખરેખ નીચે સાંસુ-ઓને બચાવવા માટેનો ખાસ કલાસ ચલાવવામાં આવે છે. સાંસુઓએ પોતાની પુત્રવધૂ અને કુટુંબીઓ સાથે કેમ વર્તવું તે શીખવે છે.

*
ડોરોથની એક શ્રીમંત બાઈએ મેરતા પહેલાં ફરેલાં વાસિપતનામા પ્રમાણે, એના પાળેલા કુતરાને રૂ. ૭૫૦૦૦ને વારસો મળ્યો છે.

*
ગોરીગંના પત્નીએ એમને અસલનો સીનેમા નડીનો ધધો ફરીથી શરૂ કરવા માટે જર્મનીમાં અમેરિકન સંતાપીશો સમક્ષ અરજી પેરા કરી છે. હજી એ અરજીનો જવાબ મળ્યો નથી.

*
એક ઓરિસ્સાના સુધારને ત્યાં મહાપુલ પછી એકી સાથે ત્રણ બાળકોનો જન્મ થયો હતો, પરંતુ વિધેનામાં મકાનોની તંગીને લીધે, ત્રણ પારણાં મૂકવાની તેની પાસે જગ્યા નથી. તેણે રૂમ મેળવવા ફરેલો અરજીનો અરવીકાર થયો છે.

*
મુંજમાં ગુલુ વિમાની મથકે મુંજ કલકત્તા વચ્ચે ફેડનારી નવી વિમાની સર્વિસની ઉદ્ઘાટન ક્રિયા શ્રીરીસ ડાલાભાઈ પટેલને દાયે થઈ.

મર્યાદા શ્રીમતી હેમલતા રામલાલ દેસાઈના પ્રમુખપદે રાષ્ટ્રીય ગરબાનો કાર્યક્રમ યોજાવે હોતો.

*

પટના ખાતેની અંગ્રેજી સ્કૂલની એક શિક્ષકા શ્રીમતી કે. એન. મિશ્રેએ નાગરી, બંગાળી, મરાઠી, ગુરુખી અને ગુજરાતી ભાષામાં, ટેલી-પ્રિન્ટરથી સમાચાર મોકલી શકાય એવી શોધ કરી છે. આ શોધના પરિણામે, છાપાનાં સમાચારો ટેલીપ્રિન્ટર સંચા મારફતે હાલમાં માત્ર અંગ્રેજી ભાષામાં મોકલી શકાય છે, તેને બદલે જે તે છાપાની ભાષામાં મોકલી શકાશે; એટલે તરજુ-માની કડાફ્ટ રહેશે નહિ.

*

બાજુપુરા ગામના રાણા રત્નાની ૩૭ વર્ષની વીધવા બાઈએ એક બાળકના જન્મને ક્ષુપાવવાના આશયથી તે બાળકને ગળું દબાવીને તેને મીઠાળા નદીની કિનારા ઉપર ફેંકી દેવાનું હતું. આ અંગે પોલીસે એ બાઈની ધરપકડ કરી છે.

*

શ્રીમતી ગેરી જોન્સ નામની એક સીદી મહિલાએ ૬૪ વર્ષની વયે ૨૭મા બાળકને જન્મ આપ્યો છે. એને અત્યાર સુધીમાં ૭ બેટીઓ બાળક થયાં હતાં. એમના પતિની જન્મ ૬૦ વર્ષની છે.

શ્રી. વિન્યાલક્ષ્મી પંડિત યુનો પરિષદમાં હાજર આવવા અમેરિકા જતાં હોવાથી તેમણે અખીલ હિંદ શારીરિક કેળવણી પરિષદ ખુલ્લી મૂકવાની પોતાની અશક્તિ જાહેર કરી છે.

*

*

અમેરિકામાં જુકલીન ખાતે મીસીસ બાયો સોંગર નામની ૧૯૬ રત્નની સ્ત્રી ૮૪માં ન્હાવા બેઠી હતી તે તેમાં ફસાઈ પડવાથી ૮૪ તોડીને બહાર કાઢી પડી.

*

જલાલપોર કરઆમાં રહેતી મર્યાદા તરફની ભાવસાર બાઈ બાલુમતીને તેની સાસુ સોના તથા નણુંદ કાજીએ ઝામ દીધેલા, તે સંબંધમાં બન્નેને એક દિવસની સજા ને પચીસ રૂપીઆ દંડ થયો.

જામનગરના મહારાણી સાહેબે કાશીમાં કચ્છ કાઢ્યા. વાડના વિદ્યાર્થીઓ માટે છાત્રાલય બાંધવા ૨૪ હજાર રૂપીઆ આપ્યા. આ છાત્રાલયનું નામ 'અર્જુનકુમાર છાત્રાલય' રહેશે.

*

અમદાવાદમાં ગોમતીપુરમાં જ્યાં નામની યુવાન વ્યક્તિ વિધવાએ અગ્નિસ્નાન કર્યું.

*

નિકોલ મામના કુવામાંથી એક ઓની લાસ મળી. બાઈ બોળખાણી નથી, પણ તેણે આપઘાત કર્યો હોવાનું મનાય છે.

*

સુરતમાં ગાંધી સ્મારક દરમ્યાન ગોપીપુરા મહિલા વિદ્યાલયમાં શ્રી. ગુણવંતબહેન ધીઆએ ભાવજી કર્યું. અને બીજી સંસ્થાઓમાં વિધવિધ રીતે ગાંધી ન્યાતિ ઉજવાઈ.

વડોદરાની એક કૌશલેજના વણીક પ્રેરેસરે પોતાની હયાત પત્ની છતાં કૌશલેજની નાગર માતિની લાયબ્રેરીયન સુવતી સાથે ફરી લગ્ન કર્યાં.

*

ગોરખીમાંના મુકાવાળા મા સાહેબનું અવસાન થયું.

*

ગમનમર આયુર્વેદિક કૌશલેજમાં બહુવા જનાર ગોંડળ રાજ્યના પાંચ વિદ્યાર્થીઓને શ્રી. રાજકુંવરના રોકોજરસીપ આપવાનું જાહેર થયું છે.

*

ઓછવનમાં રસોદધર વિભાગ સંભાળતાં સો. અગ્નિ-બહેન મહેતાનું મદ્રાસમાં અવસાન થયું.

*

સુરક્ષીમ લીંગ તરફથી અમેરિકામાં લીંગી પ્રચાર માટે બેગમ શાહનવાઝ નીમાયાં.

*

શ્રી. મુશીકા નાયરે શ્રી. ખાત્રકૃષ્ણ કાલેસરસાથે આંતર પ્રાંતિય લગ્ન કર્યાં.

*

મુંબઈમાં મરીન ડાઇવ ઉપર મીસ સરીતાખાઈ જ્ઞેન મકવાણાને છરી બનાવી લૂંટી લેનાર નરસેયા રંગાપાને નવ માસની સજા થઈ.

*

સુરત દશાપેરવડા મહિલા મંડળમાં શ્રી. લતાજડેન દેસાઈનું પ્રવચન થયું.

અમદાવાદમાં સારંગપુર ચક્રા ફરના વીસામા નજીક રહેલી રૂપ વર્ગની પ્રાણલુ ખાઈ સવિતાએ અગિરનાનકયું.

*

લંડન રવરાજ બચનના શ્રીમતી મિરજાએ ગાંધીજીને એક લાકડી બેટ મોકલી છે.

*

સુરત વાડીફળીઆ રરોર ગૃહલગ્નને લાગેતું પ્રદર્શન ખુલ્લું મુકાયું હતું.

*

સુરતની મદ્રાસ-એ ધરજા-ગીઆને ખાઈ મરીઅમખાઈ હાજ. અ. રહેમાન તરફથી રા. પાંચસોનું દાન મળ્યું.

*

વસોમાં સદા-નગુગારની ખદી પરાકાષ્ટાએ પહોંચી છે. એક માથુસે એની પત્નીને જુગારમાં મૂકી હતી. એ દારી જતાં ચુંડાઓ પત્નીને લેવા ગયા અને પતિએ પત્નીને ચુંડાઓને હવાલે કરી. પરંતુ આ વાતની હોદ્દા થતાં સગાંમંજીઓએ પત્નીને ચુંડાઓના હાથમાંથી હોડાની લીધી હતી.

*

ઝોરટૂંકીઆમાં આંતર રાષ્ટ્રીય મહિલા પરિષદમાં હાજરી આપીને કુ. હમિદા ખાંડવાળા તથા શ્રીમતી મીરાં મુંબઈ પાછા આવી પડે.આ છે.

પટોડી રાજ્યનાં પ્રજા મંડળની રાજદ્વારી પરિવહની હિંદુવાદન ક્રિયા શ્રીમતી આશુા અસર અલીએ કરી.

*

કર્ણે વિદ્યાપીઠને યોગ્ય વખતમાં મુંબઈ સરકાર તરફથી ચાર્ટર મળશે અને બીજી વિદ્યાપીઠ પ્રમાણે સમાન અધિકાર તેની વિદ્યાર્થીનીઓને અપાશે.

*

ડેન્માર્કની પાર્લામેન્ટમાં એક સભ્ય મૃત્યુના કરી છે કે આપણા રાજ્ય બંધારણમાં એવો સુધારો થવો જોઈએ કે જેને ગરકુંવરને બદલે રાજકુંવરીને પણ ગાદીએ બેસાડી શકાય.

*

બ્રીટીશ રાજ્યના એક માત્ર હિંદી ઉમરાવ લોડ, સોંદા અને લેડી સોંદા આ મહિને હિંદ આવશે.

*

ઇંગ્લાંડના મદારાજી એલી-આએકને હાથે ફર્થ ઓફ ક્યો-ઇડ બંદરની ગોદીમાં બંધાયેલો એલોખાએથ નરીમરને તરતી મુકાય.

*

સુરતમાં પારસો જરથોસ્ત્ર ખાનુઓ અને બાળાઓ માટે લિલોગગૃહ રચાયાયું.

*

સ્ત્રી-જીવનમાં ગૃહલક્ષ્મીના સંસ્કાર પૂરતું સ્ત્રીઓનું માસિક

સ્ત્રીજીવન

વચ્ચાદપિ કટોરાણિ, મૃદુનિ કુલુમાદપિ

વર્ષ આઠમું : માગશર ૨૦૦૩ : ડિસેમ્બર ૧૯૪૬ : અંક ૨૯૦

દાન

દુમકેતુ

* અને પછી એક શ્રીમંત માણસે વિનંતી કરી : 'અમને દાન વિશે કંઈક કહો.' અને તેણે ત્યુત્તર આપ્યો : 'જ્યારે તમે તમારી વસ્તુઓ દાનમાં આપો છો—પૈસા કપડાં કે ધાન્ય—ત્યારે તમે ખરી રીતે કંઈ જ આપતા નથી.'

જેનામાં આપવાની જિમ્મી જાગી છે તે પોતાની જાતને પહેલ વહેલાં આપે છે, ખરી દાનવૃત્તિ પણ એમાં જ રહી છે.

કારણ કે તમારી મીઠકતી વસ્તુઓ એ ખરી રીતે તો એવી વસ્તુઓ છે કે જેમનો તમને ખપ નથી, છતાં કેવળ સંગ્રહની ખાતર તમે જેમને સંગ્રહી રહ્યા છો અને તેમાં જીએ કોઈ એ ઉપાડી જશે એવો ભય પણ જેમના વિશે તમે સોચી રહ્યા છો.

એટલું જ નહિ, એવા સંગ્રહમાં જગત-પિતાના સર્વસપ્લાનો પણ ઇન્કાર રહ્યા છે. તમે સંગ્રહ કરો છો, કારણ કે તમને ભય છે. તમને લાગે છે કે, ખરી અછીને વખતે તમને જે વસ્તુનો ખપ પડશે, તે વસ્તુ તમને નહિ મળે. અંતઃકંથણના ખરેખરા ઉંડાણમાંથી સર્વ શક્તિમાન પાસે માગેલી હરેક વસ્તુ, એના માંગનારને મળી જ રહે છે, એવી શ્રદ્ધા જેનામાં ન હોય એવા હરેક માણસે, સંગ્રહ કરવાની વૃત્તિમાં જ પોતાનું સંરક્ષણ શોધવું શકે.

પણ જે જ્ઞાને પોતાની સહિસલામત આજીવિકા માટે આવતી કાલના

* અસિદ્ધ જિજ્ઞાસના એક વિચારનો વિસ્તાર કર્યો છે.

‘જોરાકતુ’ હાડકું ધૂળમાં સંઘડી રાખ્યું હતું, તે અતિ ડાહ્યા જ્ઞાનને શું મળ્યું તેનો વિચાર કરો.

આપણી સંઘહવૃત્તિ જે હુશ્વક ફેલાવી રહેલ છે, તે હુશ્વકને લેદવા માટે, આપણે આપણા સંઘહમાંથી થોડાક હુકડા લઇને દાનશીલ બનવા માટે ઢોડીએ છીએ, ત્યારે આપણી એ મસ્કરી, ફૂરતાની હરેક સીમા વટાવી ગયેલ શુંડાગીરીની પણ શુંડાગીરી ગણાવી ભેઈએ.

દાનવૃત્તિ જેનામાં ખરી રીતે ભગી છે તે માણસ પોતાના સંઘહ વિષે પહેલવહેલો વિચાર કરતો થશે. તે પછી જ એ દાન આપવાનો વિચાર કરશે.

કેટલાક માણસો આપે છે, કારણ કે એમનો સંઘહ એમની વિચાર-હીનતામાંથી જન્મેલો સંઘહ છે. એટલા માટે એ આપી દે છે—જેથી એમના સંઘહમાં પડેલી લક્ષ્મીના ચળકાટ સાથે, થોડીક કીર્તિનો ચળકાટ પણ એમને ત્યાં આવે. એમની આ વૃત્તિનો પડધો એમના દાનને, કુતરાએ અબડાવેલા ધાન્ય લસું હીન અને અપવિત્ર બનાવે છે.

આ લોકો, એમ તો એમ પણ આપે તો છે, એ સમાધાનીના સુર સાથે એકમત થવું, એનો અર્થ હુશ્વકની પરંપરા સ્થાપવી ને સન્માનવી એમ જ હોઈ શકે.

સંઘહની મર્યાદા જ્યારે વ્યક્તિ પોતે કરી શકતી નથી, ત્યારે કોઈ ડાહી રાષ્ટ્રીય સરકાર એ મર્યાદા બાંધી આપે છે. પરદેશી સરકાર જે મર્યાદા બાંધી આપે એ મર્યાદા નથી. તેમ જ પરદેશી સરકારના લેશ પણ પ્રભાવ નીચે કામ કરતી રાષ્ટ્રીય સરકારને પણ આવી મર્યાદા બાંધવાનો અધિકાર નથી. એટલા માટે પ્રજાએ સમગ્ર રીતે પોતાના સંસ્કારધન વડે જ આવી સંઘડી વ્યક્તિઓના દાનને અજીઠા ધાન જેવું ગણીને, માનામાં નાની વ્યક્તિના થોડામાં થોડા મળતા દાન વડે, પોતાની જરૂરિયાતોને પહોંચી વળવાની ટેવ પાડવી રહી.

મુશ્કેલીઓમાં પ્રજા બળવાન તો જ બને. નહિતર તો એ અપંગ રહે—અને અપંગ બનાવનારાઓ જ એના મુરખી દાનશીલો થયાં કરે.

એક માણસના એક કરોડ રૂપિયામાં નહિ—પણ એક કરોડ માણસના એક એક રૂપિયામાં શક્તિ રહી છે. એટલા માટે જેમની પાસે થોડામાં થોડું છે, છતાં જે થોડામાંથી થોડું આપે છે તે દાનની પવિત્રતા સમજે છે.

કેટલાકને આપવામાં આનંદ આવે છે. એમનો એ આનંદ એ મોટામાં મોટું સ્વર્ગીય મુખ છે. અને કેટલાકને આપતાં આપતાં મોહનાં પાણી નેવે આવે છે—એવાને માટે આપવામાં એક ભતની, સમજે તો, ભતમુધારણા રહી છે.

ગરિબાંધમાં અને ધનાઢ્યાવસ્થામાં શ્રીગુસાંઈ કરનાર

અ વિશ્વાસ કરવા જેવી આ વાત નથી.

.....પ્રાંતના સુપ્રસિદ્ધ દૈનિકમાં તેના જ ખાસ ખબરપત્રીએ મોકલેલા ખબર મોટા અક્ષરે પ્રસિદ્ધ થયા છે.

મોટા મથાળા નીચે એક નાનકડા પારીશ્રાદ્ધ ઉપર, જાણે ખાતરી કરતો હોય એમ-એ રી એકવાર નગર ફેરવી "સત્કાર્યે" દાન-બાળુડાંગાના શ્રીમાન લોકનાથ મિત્ર પદ વસતી વધે સ્વર્ગાર્થ થયા છે. મૃત્યુ સમયે બાળુડાંગામાં એક હોસ્પિટલ અને ચિકિત્સાલય માટે જિલ્લા બોર્ડના નામે ત્રણ લાખની કિંમતના પોતાની કંપનીના શેરનું તેમણે દાન કર્યું છે. આ 'દાન માટે શ્રીમાન મિત્રમહાશયનું નામ ચિરસ્મરણીય રહેશે. અમે તેમના આત્માને શાંતિ ચાહીએ છીએ."

આ દૈનિકના આંતરરાષ્ટ્રીય સમાચારો, દેશપરદેશની આર્થિક પરિસ્થિતિ ઉપરની સમાલોચના અને ખગ્ગરના બાંધતાલ તથા સારી થે સંસ્કૃત હુનિયાના સામાજિક અનેક-વિધ ઉત્તેજિત સમાચારો છોડીને બાળુડાંગામાં માઈ હોસ્પિટલ રચનાઈ કે નહિ એ જાણવાનું કુતૂહલ બાગ્યે જ બીજા કોઈને થયું હશે.

પણ મારા હાથમાંનું છાપું લટકી રહ્યું અને હષ્ટિ સમક્ષ લોકનાથ મિત્રનું જીવન ખડું થયું. હું લોકનાથ મિત્રને જાણીશું છું. એમના જીવનના અગ્રાંત ઇતિહાસનાં થોડાંક જ પાનાં જો આજે લોકચક્ષુ સમીપે પ્રગટ કરી બેસું તો તેમનો આત્મા મને શાપમુક્ત રાખે એમ પ્રાર્થું છું.

લોકનાથ મિત્રના જીવનના અનેક ગ્રંથાં મિત્રો મારી નગર સમક્ષ ખડાં થઈ ગયાં.

કલકત્તાની એક કમિશન એજન્ટની પેઢીમાં મહિને રૂપિયા ચાળીસના પગારથી હું નોકરી કરતો. જરાખજારની એક અહીંમાં સસ્તા દામની લોજમાં ખાતો અને પડથો રહેતો. દર શનિવારે ટ્રેનમાં મારે જામ એક આરોં મારી

મિત્ર બાળુનું દાન

સોમવારે એલિસ સમયે કલકત્તામાં પહોંચી જતો. બાળુડાંગા જામ રોશનથી બે માઈલ દૂર હતું, એટલે દર અઠવાડિયે જામ બે-ત્રણ માર માઈલ ચાલવાની કસરત પણ લની. એવી બાળુડાંગા ગામની અને મારી રિથિત હતી. જીવનમાં યોવનનાં વર્ષોમાં ધણાય આવી મુશ્કેલી વેડે છે. એની ગજીતરી ક્યે પાર આવે તેમ નથી.

અમારા બાળુડાંગામાં ધનાઢ્ય તરીકે કોઈની થ તરફ આંખીથી ચીંધવી હોય તો તે લોકનાથ મિત્ર તરફ જ; પણ એ તો મોટી દુશ્વલ હતી, એમ એક પદાર્થપાંડથી હું જાણી રહેલો. લોકનાથના પૂર્વજો જે અઢળક દ્રવ્ય એકઠું કરી ગયા હતા તે લોકનાથના સમયમાં ઘટતું ઘટતું લગભગ ખાલી થઈ જવાની દશામાં જ હતું. ધણા લોકો આ સમજી શક્યા નહોતા, પણ મને તો બરોબર સ્ત્રી અચેહું.

લોકનાથને કુટુંબમાં એક પત્ની અને એક છોકરી જ હતાં. છોકરી રોગની રોગીષ્ટ હતી. એક રવિવારે જામના તજાવમાંની માછલી પકડવાનો નિષ્કળ પ્રયત્ન કરીને ઘરે આવી

ત્યાં ચાલો પંદેસો ધૂંડડો બરું છું ત્યાં કાઠએ બહારથી સાઠ ક્યો: 'તારક છે કે?'

બહાર આવીને જોયું તો લોકનાથ મિત્ર. મારા બેઠકના ઓરડામાં ફરેલી શેતરંજી પાથરી તેમને બેસવા કહ્યું. મારે ત્યાં લોકનાથનું આગમન એ તદ્દન અણપાયું ગણાય.

ધરના રાયરચોલાની, અનાજની મોલિવારી ને ખીજ કલકત્તાના તાગ સમાચાર વગેરે પૂછી મને કહ્યું: 'તારક, એક વાત કરવા આવ્યો છું. પણ તને કહેતાં મારી જીભ ઊપડતી નથી. અલિગ્નન પાસે મારા દોઢસો રૂપિયા લેણા છે. ફરિયાદ કરવાનો બચ દેખાડું છું કે પક્ષમાં પડે છે અને આજ દહિં, કાલ દહિં કરે છે. હું કહું છું કે એકસાથે તો દર્દી શકવાનો નથી; દશ-પંદર ને દશ શકે તે દે. ગઈકાલે આપવાનો વાયદો હતો, પણ હજી આવ્યા નથી. પણ મેં કાનાઈ મોદીને એના પૈસાનો આજનો વાયદો આપ્યો છે. એણે તો વચનમંત્ર ક્યો, પણ મારાથી એમ થોડુંજ થાય છે? અલિગ્નનના પૈસા કાલ કે પરમ-દિવસે આવશે- ચોક્કસ. એટલે તારી પાસે વધુ નહિ, માત્ર દશ રૂપિયા લેવા આવ્યો છું. આવતા શનિવારે તું ઘરે આવીશ ત્યારે અથવા વડુમાને પંડોચાદી દર્શા. આ બેતીની ઉપાધી પણ લોહીનું પાણી કરી નાખે છે. એમ થાય છે કે કલકત્તા જ જતો રહું. તેમની ઓફિસમાં એકોદ નોકરી ન મળે?'

આગળ રૂપિયાના પગારમાં મારું બજેટ થઈ ગયું હતું-૪૦ રૂપિયાનું; એટલે કે સાત રૂપિયા ઉધાર લેવાના હતાં. મહિનાને અને જૂનાં હાપાં વચ્ચે દશમાર આના મળવાના હતાં તેમાંથી ઓફિસના ચાવાગાના પૈસા ચૂકવવાના હતા. આ રીતે રોજમેગમાં તો ઉધાર પામું જ વધી જતું હતું.

પણ લોકનાથજી જાતે પૈસા માગવા મારા જેવા માણસ પાસે આવ્યા છે એવું કાંઈ સંમાન્ય વાત નથી. એની પૂછમાંથી દશ

રૂપિયા તેમને આપી દીધા. તેઓ બહુ-આમાર માનતા, ને અલિગ્નનને ગાળો દેતા લોકના જતાં જતાં મને જણાવ્યું: 'એ આવના શનિવાર પંદેસાં અલિગ્નન રૂપિયા નહીં આપે તો પછી વડુમાને.....'

મેં કહ્યું: 'ના...ના. એની કંઈ ઉતાવળ નથી. બે દિવસ મોડા આવશે તોય. કંઈ ચિંતા નથી.'

લોકનાથ જાનગી અને વ્યક્તિગત. વાત પાંચ કેકાણે કહેલી એમાં સજ્જનતા નથી. તો પણ આ વાત હું કેમેય ગુપ્ત રાખી ન શક્યી. અમે નાટક કરવાના હતા, તેનું દર રવિવારે સાંજે થીએટરમાં રીદર્સન થતું. હુંય હાજર રહેતો એટલે તે દિવસે પણ ગયો.

ખરોખર કયે પ્રસંગે લોકનાથજીની વાત નીકળી તે આજ યાદ નથી આવતું, પણ વાત-વાતમાં એમની નાણાબીડની વાત મેં કહી નાખી.

અમારી મંડળીમાં નારદનો પાઠ લેનાર બંકુ ચાડુજીએ બોલ્યો: 'શું કહે છે? અને તને પણ હાથમાં લીધો?'

એમાં એક ગુપ્ત અર્થ હતો, સમજી ગયો. ખીજ મિનિટે વળી વધારે જણવાની તક મળી. બંકુ ચાડુજીએ બોલ્યો: 'ગામમાં એવો એક પણ માણસ નથી જોતો એ દેવાદાર ન હોય. એટલું જ નહિ, પણ જમીન-જાગીર અને ધર પેસા ગામના કુન્ડુઓને ત્યાં ગીરા મૂકી ખાઈ છે. આટલા દિવસ સુધી માત્ર તું જ બાકી હતો. હવે તું પણ...'

આ વાત સાંભળી હું આભો બન્યો. મનમાં ખૂબ દુઃખ પણ થયું. હવે દશ રૂપિયા પાછા હાથમાં નથી આવવાના અને પાછા બજેટમાં ને સાત રૂપિયા ઘટતા હતા તે હવે વળી સત્તર થઈ નેજાબા હતા. અને મહિનાની શરૂઆતમાં ૪૦ રૂપિયા પગાર લઈ માસનું ખર્ચ અને સત્તર રૂપિયા ખોટ પૂરી કરી એ કેટલું આકરું છે તે વિચારે અડધો થઈ ગયો.

ત્યાર પછીના અડવાડિયે પણ મારે ગામ

ગયો. રવિવારે નદીમાં સ્નાન કરવા જતો હતો. ઓચિંતા માલમ પડ્યું કે મોટા વડની પેઢી-બાથુ જે કાશવન છે તે તરફથી આવતો કોઈ માણસ પાટો ફરી ચાલવા માંડ્યો. અવરજવરને દિસાએ એ રસ્તો સુગમ નહોતો, એટલે કોણ છે એ જોવા માટે પગ થોડા વેગે ઉપાડ્યા. જોયું તો લોકનાથબાબુ.

લોકનાથબાબુએ કહ્યું એવી આશા નહિ રાખી હોય. તે બોલ્યા: 'તારક, કાલે રાતે તારે છાંં આવું આવું કરતો હતો પણ અવાણું નહિ. પણ તારક, તને હું કહી રાખું છું, જે અલિગ્નનને હું ઠેકાણે નં લાવું તો મારું નામ લોકનાથ નહિ. લાઈકોટના કોઈ સારા વડીલ સાથે તારે ઓળખાણ છે? અમારા મહાલના વડીલો-જવાદે એમની વાત-કેવળ પૈસા ખાઈ જાય છે.'

'એ સંબંધી પડી વાત કરશું' એમ કહી-હું નદી બધી ચાલવા માંડ્યો. મારો મનોભાવ જોઈ તેઓ બહુ બોણા પડી ગયા હતા એવું સમજતાં મને વાર ન લાગી.

સાંજે ચિયેટરમાં ગયો, પણ પાછા આવતા રહેવું પડ્યું. કેમકે સંચાલક કલકત્તે ગયા હતા એટલે રીફર્સલ બંધ હતું.

ધરે આવી એક જૂના માસિકનાં પાનાં ફેરવ્યાં એટલામાં આરણે કોઈએ ટકોરા માપ્યાં. ઊનાવળે આરણાં ઉપાડ્યાં તો લોકનાથબાબુ ઉભેલા, તેમને આવકાર આપી જોતરંછું પર બેસાડ્યા. લોકનાથ બોલ્યા: 'તારક, મારી એક વાત સાંભળો?'

વળી પાટી રૂપિયાની જરૂર પડી છે એમ સમજ્યો. લોકનાથબાબુ બોલ્યા: 'તારી મારી માયું છું, ભાઈ. સવારે તને બાળીને હું ખૂન શરમાઈ ગયો હતો. મારી સર્વ વાત ખોટી છે. સંત્ર ખોટી. અલિગ્નન પાસેથી મને કંઈ મળવાનું નથી. મારાં બરબાર કુનુઓને ત્યાં ગીરો છે. કિફી ચર્ચ મઈ છે. કોઈ દિ બજવણી કરી મને હાંડી કાઢશે. લોકોની પાસે ઉપાર

શારદા

મધુરી લાગે છે મ્મને દેવિ, તું શારદા !

મિલનની માંડી શીં મીટ રે !

મનોહર દેવિ તું શારદા !

બહુનાં બહુનાં કંઈ આશાઓ જગતી;

વિશેષી જોવું ત્હારી વાટ રે !...મનોહર.

મચ્છરે આસન કરે, કરે વીણા ધરે,

પે'રાવું પંકજની માળ રે;

તારે તારે રે ત્હારા તારલા જગવું,

લલાટે ચાંદ્રો જગવું રે, મનોહર.

પાલવડે રૂપેરી ચાંદની રેલાવું,

રમૂછ શાન તો રેલાય રે,

વન્દે માનવ ત્હને, વન્દે દાનવ ત્હને !

વન્દે સદા ય દેવલોક રે;

મનોહર દેવી તું શારદા.

મનના મંદિરમાં દેવિ ! રાખું ત્હને !

જોવું શું પૂજનની વાટ રે !

મનોહર દેવિ, તું શારદા !

'પ્રિય'

હવે નથી મળતું. લોકો માને છે કે હું જૂડો છું. કાનાઈ મંડળની મોદીખાનાની કુશન મારા જ પૈસે યદ છે. મેં એને એમજ પાંચસો રૂપિયા આપ્યા હતા. ખાતું પણ પડાવ્યું નહોતું. આજ એ જ કાનાઈ મને ચીજવસ્તુ પણ આપતો નથી. ગોપાળ કદોષની કુશનનો ઇતિહાસ પણ તું કયાં નથી જાણતો? જવાદે.

ગરબે ધૂમે

રમે રમે રે રાસે રમે,

આજ નવ દુર્ગા ગરબે ધૂમે રે!

રાસે રમે રે રાસે રમે

આજ નવ દુર્ગા ગરબે ધૂમે.

ચોસઠ સખીઓ સંગે ધૂમે,

આજ નવદુર્ગા ગરબે ધૂમે.

હેમનો ગરબો રાત્રે મહેલો

શીરે ધરીને અંબા ધૂમે...આજ

ધૂમતાં ધૂમતાં ઝાંઝરે ઝમકે

ધમધમ, ધમધમ ધુધરી આજે...આજ

તાળી સેતાં, તાળી રેતાં અંબા ભવાની

લડોલથી, લડોલથી ગરબે ધૂમે...આજ

બહુચરવાળા ને પાવાવાળા

ફરફર, ફરફર ફૂદડી ફરે...આજ

બહાલી સહુ હેવો આવે

સઠ સંગે મળીને વઢો ફરે...આજ

આજ નવ દુર્ગા ગરબે ધૂમે...

ગરબે ધૂમે રે રાસે રમે : આજ

કે. કિશોરી અંતાણી

એ સંભાળવાની જરૂર નથી, પણ આજે હું
કોડીકોન બિખારી છું. પણ એથી થઈ ગયું
તેમ નથી. તારક, પણ મને ચિંતા મારી છોકરી
મિન્દુની છે. મેં ધામું હતું કે તેને પરણાવી દઉં
ક્યાંક પરદેશ ચાલ્યો જઈય. પણ એ ત્રણ ચાર
વરસથી મેલેરીઆથી પીડાય છે. પહેલાં તો
કાકાતરની દવા ખવરાવતો. વરસેકથી એવ જઈ
છે, પરંતુ આજ એને ફરી...

લોકનાથબાણ મુસકે મુસકે રેડી પડ્યા. મેં
એમને થોડું આશ્વાસન આપી સાંત કર્યાં.

તેઓ બોલ્યા: 'ઝરોતથી એને હેડી રા
યઈ છે. હજી પણ અટકતી નથી. 'મમરાતું
પાણી વગેરે ઉપાય પણ અજમાવ્યા, પણ કંઈ
ન જાયું. આજ આખો દિ એટલી બધી
રિયાઝ છે કે 'મારાથી બેયું જતું' નથી ને
પૈસાને અમાલે દવાતું એક ટીપું પણ દૂં પાડ
નથી સક્યો. એક દિ મારી પાસે બેયું હતું.
મારે લીધે ઘણા લોકો આગળ વધ્યા છે. અત્યારે
તેઓ જ કહે છે કે, હું પૈસા ઉધાર લઈ પાછા
આપતો નથી. હું ખોટાખોટો છું.'

લોકનાથબાણની આંખમાંથી પાછાં અંધ
વહેવા લાગ્યાં. લુછીને તેઓ બોલ્યા: 'એને
માટે કુઝ નથી થતું, તારક, પણ મારી મિન્દુ
આખો દિવસ મારી નજર સામે પીડા ભોગ-
વતાં મરે અને એક ટીપું ઔષધ પણ દૂં તેને
ન દઈ શકું એનો જ સોંક મને કોતરી...'
તેઓ વાત પૂરી ન કરી સક્યા.

મેં કહ્યું: 'આ વાત તો તમે પહેલાં કરી
નહોતી! ગયે અંધવાડિયે પણ કહ્યું હોત તો હું
કસકતાની કાંઈ હોસ્પિટલમાં એને દાખલ કરવા
વ્યવસ્થા કરત. વારુ, ચાલો તમારે ઘરે.'

મામમાં એક જણ હોમીઓપથી ચિકિત્સા
કરતો હતો. તેને બોલાવી સાથે લઈ ગયે.

ત્યાર પછીના મર્મભેદી દરયનો ઉદ્દેશ્ય ન
કરવો એ જ ડીક છે. મોડી રાતે મિન્દુ ચાલી ગઈ.

બીજા અંધવાડિયે બાણુડાંગ ગયો. સારે
લોકનાથબાણને જોયા નહિ. સાંભળ્યું કે મિન્દુના
મૃત્યુથી એની બા મૂર્છિત થઈ ગઈ હતી અને
એ મૂર્છા એને વળી જ નહિ. એને બીજા દિવસે
જ લોકનાથ ક્યાંક જતા રવા દેતા.

લગભગ બાર વરસ પછીની વાત કરું છું.
અમારી આડનની ઓફિસનો કાચો માલ
ખરીદવા ઉત્તર-પશ્ચિમની સરદના એક નાનકડા
શહેરમાં એક નાનો ડીપો હતો, ત્યાંના કામચલાઉ

મેનેજર થઈ હું આવ્યો છું.

કલકત્તાના બરાબરની લોન્ગમાં કંટાળા-ભર્યાં લાંબા સમય માળ્યા પછી આ પરિવર્તન ખૂબ જ સાડું લાગ્યું. ખુલા મેદાનમાં અને શાલવનમાં ખૂબ ફરવા મળ્યું. મારી જોડે કાંઈક ખાટા જોડકારો આવતા તે પણ અહીંની હવાથી મટી ગયા.

એકવાર કાચા માલની આવક બહુ ઓછી હતી અને હેઠ ઓફિસેથી ટેલિગ્રામ આવ્યો હતો કે 'એક મોટા જોડકારે મળ્યો છે. અત્યંત નફાથી માલની ડીલીવરી આપવાની જરૂર છે.'

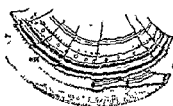
એ મુશ્કેલી કેમ કરીને ટળે એની ચિંતામાં હતો; એવામાં ખબર મળ્યા કે, અહીંથી દશ માઈલ દુરના જંગલના સીમાડે એક સપ્લાય કં. છે. એના માલિક એક બંગાળી બાણુ છે અને તેમની પાસે પુષ્કળ માલતો જાયો છે; પણ બાણુ બહુ કંઈકસ છે. સવારે તેમનું નામ મેલું પણ નિષિદ્ધ ગણાતું. જરૂર જ ન્હાતે બીજી રાત્રે છે ત્યારે અમારી ઓફિસ ઊંચે બાવે ખરીદતાં પછી અસંકોચે નહિ. એટલે ઘોડા પર ચઢી દશ માઈલ દૂર તે કંપનીમાં પહોંચ્યો.

નિર્જન જંગલના એક છેડે કંપનીનું જંગલજસ્ટ કારખાનું હતું. લગભગ ત્રણસોથી ચારસો માણસો કામ કરતા હતા. મેં સાંભળ્યું કે વિભાગત અને અમેરિકા સાથે તેમને વ્યવહાર હતો. રેલ્વે સાપ્લાય પણ તેમના કારખાના સુધી પથરાયેલી હતી. મેં વિઝિટિંગ કાર્ડ મોકલી મુલાકાત માગી.

અહીંના આ સ્થિતિમાં અગિયાર વરસ પછી હું લોકનાયકબાણુને જોવા પાગીરા એવું મેં નોકરું પાડ્યું. લાંબા અગિયાર વરસનો ઇતિહાસ સાંભળ્યો. કેવી રીતે ધીરે ધીરે વેપાર ખીલ્યો, એ જોતું કુતલબંધક છે તેવું જ વિરમયકર છે.

મારી પેટી સાથે તેમનો વેપારી સંજ્ઞા બંધાવણી હું વારે વારે ત્યાં જતો. એક દિ

રાસ રમતી

મેં તો દીડી રસિકડી રે ! રંગે રાસ રમતી,
ગમન મંડપમાં અંદ્રિશથી બમતી:
એવી રસિકડી રે ! રંગે રાસ રમતી.

રસ રંગે ભરેલી, હમગે ભરેલી,
જાણે નર્તનની નવલી નવેલી:
રમજુમ રમજુમ અંજર ઝણકારતો
દીડી રસિકડી રે ! રંગે રાસ રમતી.

હમકે હમકે એતો ટેકડીએ લેતો,
સાથે સતાલ હાય તાગાઓ દેતી:
ચેતન ભરેલ વીનળા થી ઝણકતી
એવી રસિકડી રે ! રંગે રાસ રમતી.

કંઠે એને જાણે ઠાપલ ટટકારતો,
એવું ગીતું એતો ગીતકું લલકારતો:
મેઘ ધનુષમાં જાણે વાદળા થી બમતી
દીડી રસિકડી રે ! રંગે રાસ રમતી.

રાસ ખેલતાં એની બંગડી રણકતી,
ખોંગી પરે મટી ધૂમરી કમકતી:
અંગે અંગે જોગનથી ઝણકતી
એવી રસિકડી રે ! રંગે રાસ રમતી.

એનો પગ-પાનીએ મેંદો સુસોભતી,
જાણે સંધિકા આવી સિતિજે થોભતી:
પગલે પગલે જાણે કુંકુમ છાગડતી
દીડી રસિકડી રે ! રંગે રાસ રમતી.

મેં તો દીડી રસિકડી રે ! રંગે રાસ રમતી.

કુમુદવંદ્ર મહેતા

લોકનાથજીજીની ગેરહાજરીમાં કારખાનાના મેનેજર પાસેથી તેમના સંબંધે વધુ વિસ્તારથી જાણવા મળ્યું.

શ્રીકૃષ્ણ, બિખારીવેશે લોકનાથજીજી અહીં આવ્યા હતા. જેણે આ કારખાનું શરૂ કર્યું તેની છોકરીને પરણવાથી લોકનાથજીજી કારખાનાના બાગીદાર થયા. પછી સસરા ગુમરી ગયા, સાસુ પણ ગુમરી ગઈ. 'અત્યારે બધી માલિકી લોકનાથજીજીની જ છે.' મનોર બાણ બોલવા લાગ્યા: 'પણ મહારાજ! આના જેવો મેલી બાળ્યેનું ઠાઈ હશે. ધંધા કે કારખાના માટે પૈસા ખર્ચનાં પાછી પાની ન કરે, પણ પોતાને માટે એક પાંચ ખર્ચવી હોય તો તેનો જીવ જાય. ચરીરે પેલું બૂખડું રવેટર જોયું હું ને, એ હું દશ વરસથી જોતો આવું છું. પાસે જાઓ તો ખર્ચર પડે કે કેટલે કેટલે ટેભા લીધા છે. માતા લક્ષ્મીની કૃપાથી સંતાનમાં માત્ર એક છોકરી જ છે...' ચાતો ઘૂંટડો ચડાવી મેનેજરે આગળ ચલાવ્યું: 'તે ય નિરોગી નથી. મને લાગતી વહેમ છે. મેં કેટલીવાર કહ્યું કે છોકરીને નૈનિતાલ કે બીજી ઠાંઈ દવા ખાવાની જગ્યાએ લઈ જાઓ કે મોકલી આપો, પણ મારી વાત સાંભળતા જ નથી. અમે તો નોકર માણસ; વધુ શું કહીએ?'

થોડી દિવસ પછી પાછો કામકાજને અંજ ગયો. ત્યારે મેનેજરે જણાવ્યું કે લોકનાથજીજી એ દિવસ સુધી ફેક્ટરીમાં આવ્યા નથી. પાસે જ એમનો જંગલો હતો, ત્યાં ગયો. એક હોમીઓ-પદોની ઓપડી લઈ લોકનાથજીજી બેઠા હતા. મને જેમ્સ બોલ્યા: 'છોકરીને બહુ તાવ આવ્યો છે, તારક. પણ સીરિયસ જેવું નથી. એવું એને વારે વારે થઈ આવે છે. જો હોમીઓપદોને આપારે બેચાર લક્ષ્યો પકડી રાખ્યા તો પછી રામજીજી હતાજ દાઢમાં જ છે. પણ બેચાર લક્ષ્યો એવાં જણાય છે કે એનો મેજ હોમીઓપદો સાથે બેસાડી રાખતો નથી; એટલે જ મને લાગે છે કે દવા કારગત થતી નથી.'

મેં કહ્યું: 'આમ હોશરમન શું કરતા હશે? થોડો કે મોટર મોકલો સિવિલ સર્જનને બોલાવી એકવાર દેખાંડી જુઓ. છોકરી તો ઘણા દિવસથી માંદી છે એમ સાંભળ્યું છે.'

'આત્મા કમજાબ નમેને કહ્યું હશે તોમને, ખૂર ને? મારી છોકરીની તબિયત કેટલી ખરાબ છે તે શું હું નહીં જાણતો હોઈ? એમાં નમેન શું જાણતો? તો! એણે માટે ૫૮ માઇલ દરથી સિવિલ સર્જન લાવવાની શી જરૂર છે? આટલે દૂર આવવા માટે સિવિલ સર્જન શું સેશે એ ખર્ચર છે? અદીસોથી એક પાઈ ઓછી લઈ. એની બા બીમાર હતી ત્યારે ૫ એમના કહેવાથી સિવિલ સર્જન લાગ્યો હતો. એણે શું કહ્યું? એને બચાવી શક્યો? તો કયો? અદીસો રૂપિયા આપી બોલાવવાનો તે પૈસા ખોસામાં મારી ચાલતો થાય તે માટે ને? પૈસો તમારે મન આગકાલ બહુ સરતો થઈ ગયો લાગે છે ખડું તે? હં.'

હસીકતો કંઈ અર્થ ન લાગ્યો. ચાર દિવસ પછી તેમનો છોકરી ગુમરી ગઈ. મેનેજર નમેનસાણુ મારે ત્યાં આવી ખર્ચર આવી ગયા ને શેકની કમ્પ્લેસાઈ ગાતા ગયા.

અગિયાર વરસ પહેલાંની એક રાત્રિનું ચિત્ર મારી નમર સમક્ષ ખડું થઈ ગયું. એક દિ હાથમાં પાઈ નહોતી ને તેથી જ ચિહ્નિસા વિનાં ને દવા વગર તેમની છોકરી ગુમરી ગઈ હતી. આજે અઢગક ધન હોવા છતાં ધન ઉપર અતિ મમનાને લીધે આ છોકરીએ પણ વિના ચિહ્નિસાએ વિદાય લીધી.

આ બેમાં બેઠે ક્યાં છે, એ સમસ્યાનું સમાધાન કાણ કરશે?

આજે લોકનાથજીજી પોને મૃત્યુતોડમાંથી જતાં પહેલાં કદાચ એવું પ્રાર્થન કરના ગયા. ચિહ્નિસાલય અને હોસ્પિટલ સિવાય એમજે એમાં કરેલા ધનનો વધુ સફળયોગ બીજે ક્યો હોઈ શકે? દિનિક અખખાર પાછું. છોકરી લીધું, આંખમાં ઝગઝગિયાં આવી ગયાં.

[પ્રણામોમાંની જંગલો વાળાં પરથી]

મૂળ જ્યોત્સ્નાને લોકો દ્વેષ પેતીવાડી
જ કરતા અને પ્રાંતની કુદરતી સંપત્તિનો લાભ
લેતા. પછી શ્રીમંતો આવ્યા ને તેમણે તેલના
કુવાઓ ખોદાવી નોંધ્યા ખડકના માંડ્યા.
પરિણામે એ મૂડીવાદી જુદમજારોને પોતાના
શરીરનો પરસેવો પાડી હિતારી માલદાર બનાવ-
નાર મજૂરવર્ગ હોમો થયો. આખો દિવસ
તેલવિસ્તારમાં એ કાળા મજૂરી કરતો અને
પોતાના શેઠિયાના ખીરસા ભરતો.

અસહ્ય ખેડૂતના જીવન કરતા આ કામ-
દારોનું જીવન કંઈકે ઉજળું હતું. છતાં એકંદરે
પ્રજાની ગરીબાઈ એટલી બધી કપરી હતી કે
દિલ્લે વેદના યજ્ઞ વિના ન રહે. જીવનમર-
ણનો સંગ્રામ એ લોકો રોજ ખેડતા. આમ
આર્થિક લીડ વેદની જનતામાં સ્વાભાવિક અને
છે તેમ તેઓમાં પણ ધર્મી ને વહેમના વાતા-
વરણે જડ ધાલી હતી. દમનનીતિ ચલાવી
આ જ્યોત્સ્નાને કચડવા રાજ્ય ને અર્થ
પોતાની તમામ સત્તા વાપરતાં.

એમની અંદરોઅંદર પણ સૈકાઓ જૂનાં
વેરઝેર હતાં. વિવિધ ડોમો એક બીજાને
ધિકારતી. પરંતુ રશિયન સામ્રાજ્યવાદના પેદા
‘જેક્યુટ’ ને તો તે સૌથી વધારે તિરસ્કા-
રતી. પરંપરે સંગઠન સાધેલું ન હોવાથી
આ પાપ સામે યદ્ય શક્તાં નહિ, એટલું જ
નહિ, પણ તેમની આર્થિક અવદશાનું મૂળ
કારણ પણ આ લોકો જ છે એ હકીકત પણ
સમજી શકતા નહિ.

રેલીનનાં વડીલોના મૂલજીવનની આવી
ભૂમિકા હતી. જીવનની શદ્દઆતથી જ એને
ગરીબાઈ ને સંકેતોનો સામનો કરવાનો
આવ્યો. ખેડૂત જીવન, મજૂર જીવન ને ડોમો
વિખવાલના રંગોએ તે રંગાયો.

જ્યોત્સ્ના વધારે પૂર્વ પ્રદેશ હોવાથી
જ્યોત્સ્નાની ઓઝો પુખ્તવયની વહેલી યાય

રેલીનની માતા

એક્ટેરીના

શ્રી. રમણીલાલ જયવંદલાલ દલાલ

છ. ક્રાંતિ પહેલાંના દિવસોમાં જ્યોત્સ્નાના
લોકોનું ઓઝો પ્રત્યેનું વલણ અશિષ્યાઈ રશિ-
યાના લોકો જેવું જ હતું. યુરપ ને એશિયા : એ
એ ખંડોની સરહદ ઉપર જ્યોત્સ્ના આવ્યું.
એટલે બંને ખંડના રીતરિવાજોનું ત્યાં મિશ્રણ
થતું. ને વિરોધાભાસ પણ સ્પષ્ટ રીતે પરખાઈ
આવતો. એવી પ્રજામાં એક્ટેરીનાનો જન્મ થયો
હતો. ખેડૂત કુટુંબમાં તે ઉછરી હતી. એના
દેશની અને એની વયની ખીજ ઓઝોની
પેઠે, તેમના ગામના મોઝી વિસારિયન કુમા-
સ્ત્રીલો સાથે એનું લગ્ન થયું ત્યારે એ માંડ
પંદર વર્ષની હતી. પરંતુ પંદર વર્ષે પણ
એક્ટેરીના ખીલતી જુવાનીમાં હતી. પાશ્ચાત્ય
ઓઝોની વિચિત્ર ક્રમકે સિવાય એનામાં

પોવાત્ત ઓઓનું દંડુ સોદધું હતું.

પૂર્વની ઓઓ પંદરથી વીસ વર્ષની વય સુધીમાં પૂરી પુખ્તવયની થઈ જાય છે. પછી એમને પ્રૌઢત્વ લાગે છે જે ધીમે ધીમે વૃદ્ધત્વ પ્રત્યે ઢળતી જાય છે. છતાં સંપૂર્ણતા તો કાયમ જ રહે છે.

આ બધું જ : બદલે તેથી કંઈકે વધારે એક્ટેરીનામાં હતું. સ્થામળા બરાવદાર કેશ-કલાપ અને ભારે પાંચણોવાળી આકર્ષક આંખો ડાઘ અનેરી જ ભાત પાડતી. એના મુખાવિંદના સૌંદર્યની ચંચળતામાં પણ આંખોનું આકર્ષણ તો જરાય ઓછું થવા પામ્યું નહોતું. એના પુત્રને પણ એ કેશકલાપ અને નયનોનો અનુપમ વારસો મળ્યો છે.

જ્યોર્જઆના ખેડૂતો ગરીબ હતા. મોચીનો જીવનનિર્વાહ આ ખેડૂતો ઉપર નભતો, એટલે એ તેમનાથી થે ગરીબ દશા ભોગવતો. એટલે એક્ટેરીનાનું યરઆતનું દંપતીજીવન વૈતરાથી બરપુર હતું. એના પતિમાં વ્યક્તિત્વ હતું એમ ભાગ્યેજ કહી શકાય. એનામાં કશું જ વ્યક્તિત્વ નહોતું એમ કહીએ તો ચાલે. પણ એક્ટેરીના જીવસાધાર ને આનંદી હતી.

આમ બંનેનો સ્વભાવ સરખો નહોતો. પરંતુ બીજા ખેડૂત પ્રદેશોની માફક એક્ટેરીનાએ એનાં વડિલોની પસંદગીમાં વાંધો લેવાનો કદી વિચાર સરખો પણ ક્યો નહોતો. જે કદી કદી વિસારીઅન બહુ ઢીંચતો તો એક્ટેરીના તક્લીફ વેડી લેતી. ઠાણવાર મનમાં બળડતી પણ ખરી. છતાં પતિ સામે બંડ ઉઠાવવાનો એને કદી પણ વિચાર આવતો નહિ. એ બધાને તે ઓજીવનની કસોટીએનો એક પ્રકાર જ માનતી.

દેવળમાં એને શાંતિ વળતી. ધર્મ એને મલમતી ગરજ સારતો. ઠાણવાર એને ચેતની દશા પણ લેખી શકાય. એના નશામાં તે શેજીંદા જીવનની અધંકરતા વિસારે પાડવા

મથતી. ગૃહજીવનનું વૈતર કુટતાં એ દહાણ કાઢતી ને ડૂબતો માથુસ તરણાને પકડે તેમ ધર્મનો આશરો લેતી.

આ કુગારવીલી કુટુંબ ગોરી નામના ગામડામાં રહેતું. એમનું ઘર એટલે એક જ ખેલી. તેમાં માટી થાપી બેઠક જેવું બનાવેલું. તે ઉપર ઘાસ પાચરી પચારી કરવામાં આવતી. રાયરચિલામાં એક ઘોડાના વાળનો જૂનો કાચ હતો. એક ટેબલ ને એક ખુરશી હતાં. આવા સ્થળમાં લમ પછી એક્ટેરીનાને બે સંતાનો થયાં. એ સ્થળે જ એણે માતૃત્વનાં સુખદુખ અનુભવ્યાં : કારણકે એ બે ય સંતાનો દેવલોક પામ્યાં.

પાશ્વાત્ય જીવનધોરણ અનુસાર એણે બાલ્યાવસ્થા હમણાં જ પૂરી કરી લેખાય, એટલામાં તો એક પછી એક બે વાર એણે માતૃત્વનાં સળ સંહન કયો, એટલું જ નહિ, પણ એ પહેલાં સંતાનોનાં અવસાનોની આપત્તિ પણ વેડી. એમની ગરીબાઈમાં બાલ કેનું અસ્તિત્વ મુશ્કેલી જ ઉભી કરત, પરંતુ જેમના જીવનમાં આનંદી ક્ષણો ધણીજ થોડી આવતી હોય છે. તેમને તો બાલકનો જન્મ પહેલા પ્રકાશકિરણ સમેાવડે લેખાય. બાવિ-જીવનના વીમાની. પણ ગરજ સારે.

આર્થિક કુદરશા ભોગવતા બીજા દેશોના ખેડૂતો પેઠે જ્યોર્જઆના ખેડૂતોમાં પણ વધારે સંતાનોની અભિલાષા રહેતી. સંતાનોને ઉછેરવાની જવાબદારી પૂરી થવા પછી સંતાનો એમના બાવિજીવન માટે સલામતિ લેખાતી-એમની વૃદ્ધાવસ્થા માટેની સગવડ લેખાતી. એટલે કુગારવીલીને બળ્ખે સંતાનોની ખોટ ખૂબ જ સાલી. એક્ટેરીના તો પોતાની જનને શાપિત માનવા લાગી. એનાં બાલકો જીવનાં નદિ એટલે પોતાને બદનસીય મણવા લાગી.

એ બાવિજીવનમાં ચંચુપાન કરી સક્તી

હોત-તો એક વખત જગતના સૌથી શ્રેષ્ઠ પુરુષની માતા તરીકે વિખ્યાત થશે એ કલ્પના કરતાં જ ડહાઈ જત. પરંતુ એ પળે તો ભાવિ ધણું દૂર હતું. કોઈને એની કલ્પના પણ નહોતી. ભાવિમાં શું થશે-એનો ખ્યાલ પણ નહોતો. એ 'વેળાએ' તો તે પોતાની આત્મીય આપત્તિથી વિહવલ જ બની ગઈ.

એ એક ખોલીમાં, પેલી ધાસતી પથારી પર, એકેરીનાં એ પોતાના ત્રીજા ને સૌથી નાના બાલકને જન્મ આપ્યો. તેને એ હાથમાં ને 'હાથમાં જ રાખતી. ધર્મચુર્યોએ એનું નામ જોસદ વિસારિયનવીય દુર્ગોદિવલી રાખ્યું. એની માતાને આ બાલક કોઈ સમાન હતો. એને એ ધણી ધણી વહાલસોપા લાગ્યા નામથી બોલાવતી. ધડીમાં એને સોસો કહેતી તો ધડીમાં કોતો કહી બોલાવતી. કેટલાય વર્ષ સુધી એ નામોથી જ એ ઝોળખાઈ રહ્યો.

એકેરીના આ વર્ષોમાં ખૂબ જ ધાર્મિક જીવન ગાળતી. અમણ માણસો જેવા વહેમ ને ભયજનક માન્યતાઓમાં રાચે તેમ એ પણ તેનો શિકાર બનતો. એના દીકરાને કોઈની કુશી નજર ન લાગી જાય એ તેની હરકતેયની ચિંતા હતી. બીજાં લોકોનાં અવસાન થવાથી એના તમામ સ્નેહ ને આશાઓ એકલા જોસદ ઉપર જ કેન્દ્રિત થઈ હતી.

હરેશાં એકેરીના એમ માનતી કે જોસદ જગતમાં જરૂર નામ કાઢશે. અત્યારની મદત્તા એ ભોગવશે એવા તો એને કલ્પના પણ નહોતી, કારણ કે એવા વિચાર પણ તેને આવે એ સંભવિત નહોતું, પરંતુ એ સૌથી સુંદર જીવન જીવે એવી તે, ચોળના ક્યો કરતી ને એને મન ધર્મચુર્યુ જીવન સૌથી શ્રેષ્ઠ હતું.

માતાના આ વિચારો ને મદત્તવાકાંક્ષાઓએ ખાસકના માનસ પર પણ છાપ પાડી છે. છેક નાનપણથી એ ધ્યાનપૂર્વક ને વિચારપૂર્ણ વસ્ત્ર ઢાખવતા રહ્યા. તે બધી આશાઓ ને

રાસધૂન

જામી છે રાસધૂન કેવી સખિ,
આજ જામી છે રાસધૂન કેવી ?
વાજે મૃદંગ સંગ બંસી,
રે આજ સખિ જામી છે રાસધૂન કેવી ?
વરસી રહી અમી આમેથી ચાંદલો,
ફોરી છે ચાંદની મધુરી;
અણુકે મંજુ રવે પાપ ઠેરા ઝાંઝેરા,
માજે છે ગામ ચોઠ શેરી રે; આજ
વહતાં ધંબી સણે ઝરણાં આ રાસને,
ને કોઢિલા કુંજે છપાઈ;
બૂધીને બાન મૂક્યું બમણું આ વાયુએ,
મણે શું ચાંદની લપાઈ રે ! આજ
પ્રસરી રહે સર્વ મુરો કિંમતમાં,
જાણું ના જાતા એ ક્યાંહી ?
યુંજે છે ગીત પ્રીત પામે હમકારમાં,
રવે શું સ્વર્ગ આજ આંહી ?
જામી છે રાસધૂન કેવી સખિ ?
આજ જામી છે રાસધૂન કેવી ?
રમણલાલ બ્યારા

અથાજ આદર્શો બાળે એતામાં જ કેન્દ્રિત થયા હોવ એવા વાતાવરણમાં જ એ ઉછર્યો છે.

એ કુટુંબ ધણું ખરીબ હતું. એ છેડા બેશા કરવા એકેરીના કપડાં ધોવાનું હામ પણ કરતી. નવા થયેલા બૂટના કારખાનામાં વિસારીયન કોઈ કોઈ માર જતો ને બાકીના

સમયમાં બેઠે રહી પોતાનો ધંધો કરતો. પરંતુ પોતાની દરજ્જે ને જવાબદારીઓનો ગંભીર હિસે વિચાર કરે એવો નહોતો. એને તો જીવનનો ધસાખોરો રોજીદો થઈ પડ્યો હતો.

એના જીવનમાં રાહત પણ ઘણી ઓછી મળતી. ફક્ત મઘનો નશો કરે એટલી વાર જ એ પોતાની મુશ્કેલીઓ વિસારી પાડી શકતો. ગરીબોના નિશ્ચય ગણે કે શાપ ગણે—મઘપાન જ એમનો આશરો હતો. પોતાના કુટુંબ ને પોતાના પુત્રના ભાવિજીવનની એ બાબે જ દરકાર કરતો. જેમ તેમ દિવસ પૂરો કરવા પ્રત્યે જ એનું ધ્યાન રહેતું. એના પડીકો જેમ રમશિયા માણ જેવું જીવન જીવ્યા ત્યાં એમ એ પણ મરવાની આગસે જીવતો. જેસદનું જીવન બીજા પ્રકારનું ધડાય તો ડાડું, એ વાત એના દિલમાં ઊતરતી જ નહિ. મેની પત્ની એવો વિચાર કેમ કરતી હશે એ પણ સમજી શકતો નહિ. એટલે ભાવિ આત્માદી-ડું ધડતર ને કુટુંબની આર્થિક સ્થિતિને તમામ પોળે એકલી એક્ટેરીનાના રકંધે આવી પડ્યો. પરંતુ એ તેને પહોંચી વળે તેમ હતો.

એના જીવનમાં એક જ દીવાદાંડી હતી. એનો રોજીદો જીવનમાર્ગ એ ધડતી. એના નાના બાલકનું ભાવિજીવન કેમ શ્રેષ્ઠ બને એટલી જ એની ઝંખના હતી. અસહી ચીતે ચઢી એ પોતાનું જીવન વેડશી ન નાંખે એ તેની મોટામાં મોટી ચિંતા હતી. ખેડૂતની દેવાદાર ને ગરીબ જીંદગીમાંથી એ ક્યારે વહેલો છૂટે એવી જ એની ફીકર હતી.

કુટુંબ ગમે તેટલું ગરીબ હોય છતાં બાલકને મળતી એક પણ તક જવા ન દેવી તોમ્મએ એવો એક્ટેરીનાએ નિશ્ચય કર્યો હતો. બને તે સઘળા ઉપાયે એનું જીવનઘડતર મુશ્કારવા પ્રયત્ન કરવાનો તેનો નિરધાર હતો. એટલે તે રાતદિવસ વૈતરું કરતી. એક શુભામ કરતાં પણ બહાર જીવન માગતી. નાનો

જેસદ સાળામાં ગયે ને લંખતાં વાંચતાં શીખે તે માટે એ આકાશ પાતાળ એક કરી રહી હતી. સાત વર્ષની વયે એને ગરીબી એક ધાર્મિક સાળામાં દાખલ કરવામાં આવ્યો.

શરઆતમાં તો રોટીની પર એની માતાની છાયા પડી. એનું જીવન નવેસરથી ધડવાની એની તમન્નાએ કાંઈ એનોખું જ કામ કરી બતાવ્યું. એ માટે એની તપશ્ચર્યા પણ ગમતી હતી. જેસદનું જીવનઘડતર એક્ટેરીનાનું જીવન-ધોય બની રહ્યું હતું.

પરંતુ એના ધરના વાતાવરણમાં અરીખાં-ધનો પાર નહોતો. ખરબચડા માખંના એક છેડે ખંડિયેર જેવું ધર હતું. નંજકમાં જ એક નાનકડો વહેજો હતો. એને દિનારે રમતાં રમતાં રોટીન એની માતાને કપડાં ધોતાં જોતો. એથી કુટુંબની થોડી બીડ ઓછી થતી.

ઉનાળામાં ને ચિયાળામાં તે આખો દિવસ ધરનું કામકાજ કર્યો કરતી. હાથનાં આંગળાં સૂઝી ગય ત્યાંસુધી એ જંપતી નહિ.

એક્ટેરીનાના અરીખ એને દુઃખી જીવનના ચોક્કામાં એના વડીલો તરફથી વારસામાં મળેલું છેડે જેમ તરવરતું. રોટીનને ખાખો નળે કરો જ વારસો મળ્યો નહોતો. બન્ને વચ્ચે પુષ્કળે તફાવત હતો. રોટીનની માતા પોતાના વૈતરંથી ધરની બીડ ઓછી કરવા મથતી; આખો દિવસ સતત પરિશ્રમ કરી કંઈને કાંઈ કામમાં જ રોકાયેલી રહેતી, ત્યારે એનો પિતા એ અરીખ જીવનને વધારે મુશ્કેલ બનાવતો. એના સ્વભાવ ને ઉછેરની દુર્ગંજ-તાથી એમનું કપરું જીવન વધારે ખાડું થતું. બે વડીલોના સ્વભાવમાં આસમાન જમીનનો ફરતો હતો. એની માતામાં ચેતનના કુવારા ઊડતા જવાયે એનો પીના જીવનની બાજીદારી બેઠેલો જણાતો. અનેક મુશ્કેલીઓની સાથે સંગ્રામ ખેડવા જ પોતે જન્મી છે એમ એની માતા માનતી ને એ કાપમાં પાર ઉત-

રવા એણે સંદેહ્ય કયો હતો ન્યારે એનો પિતા સુદર્ભા અંમલાવતાં પહેલાં જ. પરાજીત થયેલાં જણાતાં.

પોતાના કુટુંબની તેમજ પોતાની પાડોશના લોકોની અતિશય ગરીબાઈ ખાસકરે રોકીનના દિલમાં ઉડી ઉડી ખૂબ જ સાલો રહી હતી. ત્રીજી વાત કેમ કેમ વચ્ચેના કુષેપ ને સંઘર્ષથી ખૂબ જ ખરાબ થઈ ગયેલી પરિસ્થિતિની એના માનસ પર ઘેરી હાથ ઉઠવા પામી હતી.

શાન્તિનું તો કોઈ જ સ્થળ નામનિશાન જણાતું નહોતું, આદિથી અંત સુધી ત્યાં નજર ફેંકી ત્યાં જીવનમરણનો અંધડો જ હતો; પરંતુ જેસકને એનાથી દૂર રાખવાનો એક્ટેરીનાએ પાકકે દરાવ કયો હતો.

રોકીનની બાધ્યાવસ્થાના દિવસો અંબીર હતા, એમાં બેપરવાઈ નહોતી, તેમ ઉદાસ પણ નહોતો. શાળામાં તે મહેનતું વિદ્યાર્થી હતો. હંમેશાં સાથી વધારે માકસ લાવતો એથી એની માતાને ખૂબ જ સંતોષ હતો. એમાં એની આશા ફળવાની તેજરેખા જણાતી. એ ધાર્મિક શાળામાં રોકીન રશિયન ને જયોજીવન શીખ્યો. વય વધતાં એણે ડાર્વિન અને માકસનાં સિદ્ધાંતોને પણ અભ્યાસ કર્યો. તે વખતના રાજ્યકર્તાઓ એ બધા વિચારોને ક્રાંતિકારી ગણી વખોડી કાઢતા.

રોકીન જે વાંચતો તેની તેના દિલમાં ઉડી હાથ પડતી. ચાલુ બીડમાં જીવન જીવતાં એની અવલોકનશક્તિ ખીલી હતી. વિદ્યાર્થી જીવનમાં પણ ખેડૂતો ને કામદારોની જરૂરી આતિથી એ સંપૂર્ણ જાગૃત હતો. આ જાગૃતિ કેવળ બૌદ્ધિક વિકાસનું પરિણામ નહોતું. એણે તો એ પરિસ્થિતિ પ્રત્યક્ષ અનુભવી હતી. એમાં વડીલો ને સોબનીઓનાં દુઃખ એ રાજ રાજ પોતાની નરી આંખે નિહાળતો.

એક દિવસ રોકીને કેટલાક ખેડૂતોને

ખેતરમાં આરામ કરતા અને વાલ-રાટલી સહે રથી આરોગ્યતા જોવા. "તમે જાતે અનાજ પકવો છો છતાં સારો ખોરાક કેમ નથી ખાતા?" રોકીને પૂછ્યું. ખેડૂતોએ ઉત્તર દીધો: "હા, તું કહે છે એ વાત ખરી છે, પરંતુ અમે જે અનાજ પકવીએ તેમાં ધમંગુરને એક ભાગ આપવો પડે, પોલીસ ઈન્સ્પેક્ટરને ખવરાવવું પડે, ને એમ બધું જતાં આજી રહે શું?"

જીવાનીના જોમમાં રોકીન ત્યાં ને ત્યાં જ ચૂસણીતિનું પ્રદક્ષરણ કરવા ને એ ખેડૂતોના કોણ મિત્રો હતા ને કોણ દુરમન હતા તે સમજાવવા બેસી ગયો. યુવાન વયથી જ રોકીનમાં આગેવાનીનાં ચિહ્નો દર્શિતોયર થતાં. પોતે જે કામ કરતો તેમાં એ પોતાની જવાબદારી સમજતો અને કેળવણી આપવાની એની માતાની ખાસ ઈચ્છા દ્વારા કદાચ એને મળતી તોહી અગત્ય એ સમજતો થયો હતો; પરંતુ એનું પરિણામ એ આવ્યું કે આવતી એકે એક તંકનો એ સંપૂર્ણ ઉપયોગ કરતો થયો. જીવનની કમનસિખી પ્રત્યે બંડ ઉઠાવવાની વૃત્તિ એનેટેરીનામાં દુર્ધાર રહી હતી તે તેના ખાસકર્યાં આપોઆપ ઉતરી આવી. કાચી વયમાં જ તે વિચાર અને કાર્યમાં ક્રાંતિકારી બની ગયો.

પ્રથમ એણીનું પ્રમાણપત્ર મેળવી જેસક ધાર્મિક શાળાનો અભ્યાસ પૂરો કરી રતો તે દિવસે એક્ટેરીનાના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ-ત્યે જીવનનું પહેલું પમથિયું એ ચડી ચૂકી. એનો પુત્ર દીક્ષીસમાં ઉચ્ચ અભ્યાસ માટે વિદ્યાલયમાં ભેડાયો ત્યારે એની સદત્વ-કાંક્ષા પાર પડી હોય એમ તેને લાગ્યું. એના પુત્રના ખાવિ વિચારોમાં રચ્યા પચ્યા રહેવાથી તેના રોજંદા વૈતરનો તેને બીટકા દિસાળ રહ્યો નહિ. વિસારોજીવન દારૂ પી તોફાન કરતો એની પણ એ પરવા કરતી નહિ. (ચાલુ)

સંસ્કૃતિના કેન્દ્રસમું નાઆખલી-આજે બનેલું.

ભરમીસ્તાન

શ્રી રણછોડલાલ વાવડા

*

નવાખલી એ નહેરોનો પ્રદેશ છે અને ગામડાનાં રસ્તાઓની માફક એની નહેરો સર્પાકારે ફરીવળાને ગામડાંઓ માટે સૌથી વધુ મદદરતો વાહનવ્યવહાર ઉભો કરે છે. અહીં જમીન અને પાણીએ માનવસંસ્કૃતિ ટકાવી રાખવા માટે મુંદર સુમેળ ઉભો કર્યો છે. ખરી રીતે તો આ પ્રદેશ જલમાં જ જાણે નાવડીની માફક તરતો હોય એમ લાગે છે. અને જો જંગાળનો ભાગ હોવાને બદલે એ અમેરિકાના યુનાઇટેડ સ્ટેટસનો જ એક ભાગ હોત તો સમગ્ર દિલ્હના પ્રવાસીઓ માટે એક આદર્શ પ્રવાસસ્થાન તરીકે એનો વિકાસ થઈ શક્યો હોત. નાની મોટી કદની નોકાઓ મારફત એનો વ્યવહાર ચાલે છે. આ નોકાઓની માલિકી બહુમતી કેમની છે અને ઉતાડુઓ લઘુમતી કેમના હોય છે.

આદર્શ પ્રવાસસ્થાનને બદલે આજે કેવા જાદુ સ્થાન તરીકે એનો વિકાસ થયો છે? દિલ્હમાં એક મુંદર આરામગાહ લેખાતું નવાખલી આજે કેવું બધું જ ભરમીસ્તાન બની રહ્યું છે? એક સરકારની પોતાની પ્રગ્નના અરક્ષિત વર્ગની રક્ષા કરવાની ઝિનઆવડત આથી વધારે ખાનાખરાખી કરી શકતી હશે ખરી?

આજે કેમી વાતાવરણ આપણા દેશમાં જેટલા પ્રમાણમાં ઉભરે બન્યું છે તેટલું કોઈ પણ મોઝલ રાજકર્તાના વખતમાં નહિ બન્યું હોય. નાદીરશાહ, ચંગીસખાન, અકબરદિલ્હી, અને ઔરંગઝેબે અનેક જાતની યાતનાઓ મારફત પણ જે અત્યાચારો નથી વરસાવ્યાં તેવાં 'દેખ બિચારી બહરીનો પણ કોઈ ન જાતો પકડે કાન' એવી ઉપરછલી શાંતિ

આપનારા ખિટીશ અમલમાં બની રહ્યાં છે. કેમી ઝગડાનું એક પરિણામજન્ય સ્વરૂપ તપાસવા જતાં આપણે આ એક ખ્યાલને મુઠાસે વિચારે પાડવા જેવો નથી, કે આ ઝગડાઓ એ કેવળ ખિટીશ અમલની પેદાશ છે કે હમણીની પેદાશ છે? કુનિયાના ખીબ દેશો-જેવા કે તુર્કી, ઇરાન, અફઘાનિસ્તાન, મોસર, અરબસ્તાન, વગેરે જ્યાં મુસ્લીમોનું વર્ચસ્વ અનેકમણું વધુ હોવા છતાં અને હિંદુઓ પણ લેપાર કે છતર કામગીરીને કારણે ત્યાં સારા પ્રમાણમાં વસવાટ કરતાં હોવા છતાં ત્યાં કેમી સ્વરૂપના કે ખંજરખાણના હુમલા થયાનું હજી સુધી ઇતિહાસમાં નોંધાયું નથી. આપણાં દિલ્હમાં પણ એ વાત ખાસ નોંધપાત્ર બનવી જોઈએ કે અત્યારસુધી આ કહેવાતાં કેમી-રમખાણો કેવળ શહેરોમાં જ મર્યાદિત રહ્યાં હતાં, દેશી રાજ્યો કે ગ્રામ વિસ્તારોમાં એનો પગપેસારો થયો નહોતો. પણ જંગાળ અને એને પરિણામે બિહારમાં થયેલાં રમખાણોએ એ વાત સાબિત કરી આપી છે કે, હવે ગ્રામ-વિસ્તારો પણ બાકાત રહી શકે તેમ નથી. શહેર કરતાં ગ્રામવિસ્તારો વધુ અસહાય હોય છે અને ત્યાં સંગઠિત અને પૂર્વચિન્નિત યુગાગીરી એની વ્યાપક ખાનાખરાખી ફેલાવી શકે છે.

નવાખલી અને તીપેરા પૂર્વ જંગાળના મદદરતો હજીઓ છે. ત્યાંની વસ્તીનો મોટો ભાગ મુસ્લીમોનો છે, અને હિંદુઓ ત્યાં નાનામાં નાની લઘુમતી છે. કલકત્તાની મદાન દલેઆમ વિશે જંગાળ ધારાસભામાં જવાબ આપતાં લીગી વડાપ્રધાન મી. મુદરા-વડાએ જણાવ્યું હતું કે "કલકત્તાની ખૂનરેષ મુસ્લીમ લીગે ચેન્નેલી નથી. લીગે જો તોફાન કરવું જ હોય તો કલકત્તા જેવા શહેરમાં-જ્યાં હિંદુઓ કરતાં મુસ્લીમોની સંખ્યા ઓછી છે

અવ્યાસીઓ પુરા પાડ્યા છે. ૨૦૦ વર્ષથી સતત ચાલતી આવતી આ સંસ્કૃત કુટુંબોની પરંપરા આજે હવે સાવ નિર્ભૂળ થઈ ગઈ છે.

આ રમખાણોનું વાતાવરણ કલકત્તાની કલેઆમ પછી ખૂબ જ ડહોળાવા માંડ્યું હતું. રથાનિક નેતાઓએ આપોદ્ધાર-ગઢરાત કરીને સત્તાવાળાઓને જાણાવી દીધું હતું કે, ભયંકર તોફાન ચાલી રહ્યું છે, પણ કોઈ પણ જાતની રક્ષણની તૈયારી છેક છેવટ સુધી કરવામાં આવી નહોતી. સત્તાવાર હકીકતોને આધારે એક વાત તો ચોક્કસ છે કે, આ આખી ખૂનરેણ વ્યાપક વિસ્તારમાં ખેલાઈ હતી. લશ્કરમાંથી તાજા ફરિગ થએલા સૈનિકોની મદદથી અને રથાનિક મુસ્લીમોની દારવણીથી તમામ જાતનાં હિંસક શસ્ત્રોનો ઉપયોગ આમાં કરવામાં આવ્યો છે. પરિસ્થિતિ એટલી બધી વિકરાળ હતી કે એક હિંદુ લશ્કરી અધિકારી પણ આમાં છેક જ હેખતાઈ ગયો હતો. પોતાના હથીયારો ગુંગાઓને સુપ્રત કરી દબને એણે અને એના સમગ્ર કુટુંબે ધરંભામનો સ્વીકાર કર્યો હતો. અને આખો વખત એ ઘેરાએલી દશામાં જ પોતાના ઘરમાં નજરકેદ હાલતમાં એને રહેવું પડ્યું હતું.

નવાખલી-તીપેરાના બંનાવોએ ત્યાંની હિંદુ પ્રજા ઉપર એ મહાન હોનારતો ઉભી કરી છે.

(૧) સમગ્ર પ્રજાનું જોરતલખી, ધાક-ધમકી અને ખૂનરેણના વાતાવરણની વચ્ચે ધર્મોન્તર કરાવવામાં આવ્યું છે. હિંદુના કોઈ પણ ભાગમાં કદી ન બન્યું હોય એવી રીતે આ વટાળ પ્રવૃત્તિ હાથ ધરવામાં આવી છે. કંતો નિર્દય મોતને ભેટવું અંગર તો ધરંભામનો સ્વીકાર કરવો એ બે સિવાય ત્રીજો વિકલ્પ આ પ્રજા પાસે રહ્યો નહોતો. ધર્મોન્તર થાય તો જ જીવનની બક્ષિસ મળે, એવા મંચેગોમાં પણ મોનને વધારે પસંદ કરનારાઓના ફિરસા

આ હત્યાકાંડમાં કાંઈ જોછા નોંધાયા નથી. નિષ્કૃંપ કરવામાં રહેજ પણ વિલંબ કરનાર ઉપર અકલ્પ્ય યાતનાઓ વરસાવવામાં આવી છે. એકાદ સ્થળે તો એવું પણ નોંધાયેલું છે કે, એક ગુમનાં સ્ત્રી પુરુષોને નગ્ન કરીને એકબીજાના મોંમાં પેશાબ કરાવવામાં આવ્યું હતું; ધર્મરથાનોને બ્રહ્મ કરવામાં આવ્યા હતાં; હિંદુઓને હાથે જ ગોવંધ કરાવી તેમને ગોમસિ ખાવાની ફરજ પાડવામાં આવી હતી; અને છતાંય જીંદગીની બક્ષિસ એમના તરફ ટળી નથી.

પણ આ બધા કરતાંયે જેની અસીમ વેદના જાહેર પ્રજા કદી જ ગણી નહિ શકે, યા તો રાહત આપનારાઓ જે કદી જ હકીકત રૂપે થે મેળવી શકવાના નથી તે તો હિંદુઓના ઉપરના બળાતકાર અને જોરતલખી બધી અપહરણો, તેમ જ લગ્નો છે. બંગાળમાં ખાસ કરીને એના ગ્રામ વિસ્તારોમાં કેટલાંય વર્ષોથી ૧૩ થી ૧૪ વર્ષની ઉંમરની બાળાઓનાં અપહરણો કરી તેને બળાતકાર લગ્ન કરવાની ફરજ પાડવાનો પ્રચાર તો ચાલી જ રહ્યો હતો. આ રમખાણોએ એ પ્રવૃત્તિને ખૂબ જ વેગ આપ્યો છે, અંગર તો કહોકે એને અસાધારણ સિદ્ધિ આપી છે. આવી જાતનાં અપહરણોની સંખ્યા મોટા પાયા પર થઈ હોવાનું કેટલેક સ્થળે માનવામાં આવે છે. પણ આજે તો એને આપણે એક અંદાજનો જ પ્રદેશ ગણી શકીએ તેમ છીએ. પતિ પુત્રાદિની દેખતાં જ હિંદુઓનાં સૌભાગ્ય ચિન્હો નષ્ટ કરવામાં આવ્યા છે. અને એમનો ધાન કરનારાઓ સાંચે એમને લગ્ન કરવાની ફરજ પાડી છે. આ બનાવે સમગ્ર હિંદુમાં સનસનાટી ફેલાવી છે. પંડિત માલવીઆએ જેવા આચાર્યશુદ્ધ અગિને માટે તો એ છેલ્લા જીવલેણ ધા સમાન બની ગયેલ છે. ખૂદ પંડિત જવાહરલાલે પણ આ પ્રશ્નને

જ સંભાધાનના કેન્દ્ર તરીકે વર્ણવ્યો છે. ડેટલી સ્ત્રીઓનાં અપહરણ થયાં છે અને એને પાછી સુખત કરી દેવાનો પ્રયત્ન થી રીતે હાથ ધરવો એ હિંદુ સમાજને માટે આજે મોટામાં મોટો કાયદો બન્યો છે. હિંદુ મહાસભાના નેતા ડો. મુખરજીએ જણાવ્યું છે તેમ બીજી બધી બાજતો સાથે કદાચ સંભાધાન થઈ શકે તેમ હશે, પણ આ બનાવની અસર ભોગ બનેલાઓના મનમાંથી નાબૂદ કરીને એમના મનમાં સંભાધાનવૃત્તિ ઉભી કરવાની તાકાત કોઈપણ દેશનેતાના હાથમાં નથી.

આપણી સામાન્ય પ્રગતિને પાકિસ્તાન કે હિંદુસ્તાન, સ્વરાજ કે ગુલામી, સમાજવાદ કે મૂડીવાદ વગેરે સાથે કરી જ લેવા દેવા નથી. એ તો હમરો વર્ષથી નિરાંતનું જીવન માગતી આવી છે. ઐદિક સંસારની સામાન્ય જવાબદારીઓ અને પારલોકિક જીવન માટે પ્રયત્નશીલ, તે સિવાય બીજી કોઈ બાજતની ઝાઝી ખેવના એને રહી નથી. રાજ્યો આબ્યા અને ગયા, સામ્રાજ્યો રચપાયાં અને નાબૂદ થયાં, પણ એ બધાની હેઠળના પંડમાં આ બધી પ્રગતિ જીવતી આવી છે. આજે એની ઐદિક અને પારલોકિક બંને જીવનસિદ્ધિ નષ્ટબ્રષ્ટ થઈ છે. એમના મનનું સંભાધાન કરાવવું એ તો ખૂદ કેંગ્રેસ નેતાઓ માટે પણ મોટામાં મોટો કસોટીનો પ્રયત્ન છે.

પણ હિંદુધર્મના જડ રુઢિચુરો ઉપર આ બનાવે એક આવકારદાયક અસર ઉભી કરી છે. એ એક જ હકીકત આ આખા કાળા યુગની ઉજળા બાજી છે. આપણા ધર્મોચારો, વૈષ્ણવાચાર્યો, શંકરાચાર્યો વગેરે પણ પૂર્વ જંગલની આ વટલાએલી પ્રગતિ માટે વહારે ચક્રા છે, અને એ બધાને વગર પ્રાણચિતે હિંદુધર્મમાં લેવાની હિમાયત કરી રહેલ છે. કેવડી અચૂંડ ક્રાન્તિ હિંદુધર્મોચાર્યોમાં આજે આવી રહી છે ! આજથી થોડા

શ્રીમતી સુચેતા કિપસાની

જેમણે પૂર્વજંગલની બહેનોને રાહત અને રક્ષણ આપવા માથું મૂકીને કામ કર્યું છે.

✽

જ વર્ષ પહેલાં સામાન્ય દરિજાને મંદિર-પ્રવેશની રજા ન આપનારા આપણા ધર્મોચાર્યો કેવું મહાન ક્રાન્તિકારક પગલું આજે લઈ રહ્યા છે. અને આપણા યુવાનો પણ આવી જ જખ્ખર માનસિક ક્રાન્તિમાંથી બહાર આવી રહ્યા છે. જંગલની ભોગ બનેલી નિર્દોષ સ્ત્રીઓને પાછી હિંદુધર્મમાં લાવી તેમની સાથે લગ્ન કરવાની છતેભરી તેઓ બતાવી રહ્યા છે આ કોઈ નાની સુની બાજત નથી. હોનારતો હિંદુધર્મે હંમેશા સદન કરી છે, અને પોતાની અપૂર્વ અને અગોડ રિયતિ રચાપકતાથી એણે એનો સામનો કર્યો છે. હિંદુધર્મને જડ કહેનારાઓને આજે આનાથી વધારે સજ્જડ જવાબ બાગ્યે જ આપી શકાય.

(૨)

નોઆબલીના બચંકર દત્તાકાંડિના સમાચારો સાંભળી ભારતની સમગ્ર જનતાનું હૃદય દ્રવી ઉઠ્યું. ત્યાંની બહેનો ઉપરના બચંકર જીલ્લો, જળાદકાર અને ત્રાસની આવાઓએ

વાતાવરણને બચાવે જાનાવી મૂક્યું. મહાસમાના વચાવલા પ્રમુખ આચાર્ય કિપલાની અને તેમના પત્ની શ્રીમતી સુચેતા કિપલાનીએ એ બચાવ પ્રદેશ તરફ દોટ મૂકી; પણ એ પ્રદેશની મુસાફરી એટલી વિકટ છે કે તેમને માત્ર ઉપરજીલ્લા અવલોકન કરી પાછા આવવાની ફરજ પડી. પણ એ ઉપરજીલ્લા અવલોકનમાં તેમણે જે નિહાળ્યું તે જ એટલું બચાવે હતું કે અંદરના પ્રદેશમાં શું બન્યું હશે, તેની કલ્પના આવી જાય. આચાર્ય કિપલાનીએ આવીને એ બચાવ ત્રાસ અને બુદ્ધિની હડકોટ જાહેર કરી. અને ગાંધીજીએ એ પ્રદેશ વચ્ચે જઈ રહેવાનું સંકલ્પ કર્યું. ગાંધીજી કલકત્તા પહોંચ્યા, ને વાપસરાયને અને બંબાળના ગવર્નરને પણ પાછળ જઈને એ પ્રદેશ તરફ મુસાફરી કરવી પડી. લોકો ત્રાસ અને ગભરાટથી નાંસી છૂટ્યા; એ નિરાશિતા આજે રાહત કેન્દ્રોમાં એકઠાં થઈને રહ્યાં છે.

નોઆખણીના બચાવે હલાકાતમાં નિરાશિતોને મદદ કરવા દરેક સંસ્થાના માણસો જઈ પહોંચ્યાં છે. ખૂદ ગાંધીજી તેમની વચ્ચે જઈને બેઠાં છે. એ પ્રદેશમાં જઈ આવનાર ખબરપત્રીઓ, દેશનાયકો અને સંસ્થાઓના પ્રતિનિધિઓએ જે વાતો જાહેરજનના સમક્ષ રજૂ કરી છે, અને વર્તમાનપત્રોના પાના ઉપર પ્રગટ થઈ છે તે નીચે મુજબ છે.

પૂર્વ બંબાળમાં હિંદુ ગ્રામવાસીઓ પર ગુજરેલા અલાચારોની વિગતો રાષ્ટ્રીય મહાસમાના નવા ચુંટાએલા રાષ્ટ્રપતિ શ્રી. કૃપલાનીજીએ દૂક સમય પહેલાં નવી સિંહોમાં રજૂ કરી હતી. બળાતકારે એક મુસ્લિમ જમીનદાર પુત્ર સાથે પરણાવી દેવાયેલી એક હિંદુ કુમારિકાની કહાણી એમણે જે રીતે જાતનપાસમાં મેળવી હતી તેની વિગતો અહીં આપી છે.

એક મુસ્લિમ જમીનદારના પુત્ર સાથે

બળાતકારે પરણાવાયેલી એક હિંદુ યુવતીને આચાર્ય શ્રી. કૃપલાનીજી અને એમની મંડળીએ તેને ત્યાંથી ફરી રીતે છોડાવી - તેનો દાખલો ટાંકતાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે, આ વિસ્તારમાં રાહતકાર્ય થયું જ મુસ્લિમોમાં જાની ગયું છે.

શ્રી. કૃપલાનીજીએ આખો કિસ્સો વર્ણવતાં કહે છે: શ્રીમતી કૃપલાનીને આ થયેલા સમ વિશે મોઝસ ખાતમી મળ્યા, એટલે તે ખાતમી તેમણે નોઆખણીના અંગ્રેજ જીલ્લા મેજસ્ટ્રેટને આપી. આ જિલ્લા મેજસ્ટ્રેટ એવો જવાબ આપ્યો કે એની પોતાની માહિતી અનુસાર એ લગ્ન સંમતિથી થયું હતું. આ ખીના સામે શ્રીમતી કિપલાનીએ વિરોધ કરતાં કહ્યું કે બન્ને પક્ષો કેળવણી પામેલાં હોય, ત્યારે જ સંમતિથી લગ્નો કરે, અને આમ બનવું ગામડાંમાં અસંભવિત છે. વળા એ લગ્ન જે ઓકટોબર ૧૦મી અને ૧૫મી વચ્ચે થયું હોય તો જરૂર તેને રાંધાની નગરે જોવું જોઈએ.

આ ખીનામાં કંઈ તથ્ય છે કે કેમ તેની જાતનપાસ કરવાનો મેજસ્ટ્રેટ નિર્ણય કર્યો. જીલ્લા મેજસ્ટ્રેટે છોકરીને, તેના કાકા અને બાપ-જેઓને વટલાવીને મુસલમાન બનાવવામાં આવ્યા હતા તેમને બોલાવ્યા. લગ્ન પોતાની સંમતિથી થયા છે કે કેમ એવો સવાલ છોકરીને જીલ્લા મેજસ્ટ્રેટે પૂછ્યો. ત્યારે, પ્રથમ તો તેણે 'હા'માં જવાબ આપ્યો.

ત્યાર બાદ એવું મુચન કરવામાં આવ્યું કે કોઈ પણ એક બંબાળા ગૃહસ્થને એ છોકરી સાથે વાત કરવા દેવી. આથી આચાર્ય કિપલાનીજીના મંડળીના એક શ્રી. સેન, એ છોકરીને જરા દૂર લઈ ગયા, અને કહ્યું કે જીલ્લા મેજસ્ટ્રેટ અગ્રિમ છે. એ તને, તારા કાકા અને બાપને રક્ષણ આપશે. એ પછી એ છોકરીએ ખુલ્લે ખુલ્લું કહ્યું કે તેના લગ્ન બળજબરીથી કરવામાં આવ્યા હતા.

બાદ પેલી છોકરીને આચાર્ય કૃપલાનીના

મુકામ પર લાવેવામાં આવી, અને કેંઈ પણ ખર્ચાને ન બને એ માટે હંદા મેજરેટ્ટે ત્યાં ચાર સશસ્ત્ર ચોકોદારો ગોળ્યા.

ચાંદપુરથી ૨૦ માર્ચ દર આવેલા હેમચાર ગામમાં, એક કામના ગુંડાઓએ, ખીંછ કામના માણસો ઉપર ન્યારે હક્કો કયોચારે, એ કામનાં આખાલવદ્દ નરનારી સૌએ જે હિમ્મતભર્યો સામનો કર્યો હતો તેનું તાદસ્થ અને હૃદયગમ વર્ણન, શીલોંગની કામી એકતા સંગિતિએ, શીલોંગ મોકમેટ્ટી રાહત હુકડીના પડા ત્રીયુત સચીન્દ્રલાલ રાય ચોધરીએ એક બહેર સભામાં કયું હતું.

‘હેમચાર’ તો એક નાનું સરખું ગામકું છે, એમાં વસનારા લઘુમતી કામના માણસો લમમમ બધા નીચલા વર્ગના છે. આ લોક પર ન્યારે હક્કો થયો ત્યારે બધા લોકોએ બહાદુરીપૂર્વક એનો સામનો કર્યો હતો અને હુમલાખોર ગુંડાઓને કેટલીયે વખત પાછા હાળ્યા હતા. શિક્ષત ખખીને પાછા હકયા પછી વધુ કુમક મેળવીને ગુંડાઓ પાછા આવતા, પણ તેઓ એ ગામમાં પ્રવેશી તો નહોતાજ શક્યા. પરિણામે તોફાનીઓએ ચોડા વખત માટે તો પરાજય સ્વીકારી લીધો હોય એવું લાગવાં માંડ્યું હતું.

પણ એ તો તેમની ચાલબાજ હતી. શાંતિ પરિવેશના બહાના હેઠળ ગામના નેતાઓને ગામથી બેએક માઈલ દૂર લઈ જવામાં આવ્યા હતા, અને તેમની ગેરહાજરીના લાભ લઈને ગુંડાઓએ ફરીથી ગામ પર હુલ્લો કર્યો હતો, પણ ગામનાં આખાલવદ્દ સૌ આ હુમલાના સામનો માટે તૈયાર થઈ ગયા અને હુમલાખોરોને પાછા કાઢ્યા હતા.

આખરે એક અંધારી વાલળધેરી રાત્રે ન્યારે કુદરત પણ રૂઠી હતી, અને વરસાદ ભરેથી પડતો હતો ત્યારે હેમચાર ગુંડાઓએ અંધ બાળકથી ગામ ઉપર હક્કો કર્યો હતો

તેમની પાસે આ વખતે તો બંદુકો અને મેટ્રીઓ પણ હતી. પણ આ હેમચારની સંખ્યાની દરકાર કયો વિના ગામના ૨૦૦ યુવાનો, ગુંડાઓની સેના ઉપર સામો હલો લઈ ગયા હતા અને ગુંડાઓ પાસેની બંદુકો વગેરે કુદવી સેવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો. આ યુવાનોમાંથી ૫૦ મરણ પામ્યા હતા અને ૧૦૦ ધાયલ થયા હતા.

આ પછી ગુંડાઓ ગામમાં પ્રવેશ્યા હતા પણ ત્યાં તો મેરધેર ગુંડાઓના સામનો માટેની તૈયારી હતી. પુરુષોએ બાકા વડે અને સ્ત્રીઓએ ધાવે વડે (અર્થાત્ ખંજરા વડે) એકેએક ઘરમાં ગુંડાઓનો ‘સહાર’ કર્યો હતો. ન્યાં ન્યાં માણસો પાસે કાંઈ હથિયાર ન હતાં ત્યાં ત્યાં વાંસની કાઠી અને સોપારીના ઝાંડની ડાખળાઓને અણીદાર બનાવીને એનો હથિયાર તરીકે ઉપયોગ કરવામાં આવતો હતો. આવી રીતે તૈયાર કરાતાં આ નવાં હથિયારો, દરવાજા ઉપરના મોખરા ઉપર બોમ્બ રહીને લાડતા લડવાઓને ધરતી બાળકો જે પૂર્ણ પાડતાં હતાં. આખા ગામમાં આ હથિયારો ભરેલી રથો પૂર્ણ પાડવાનું કામ આ બાળકોએ જ કર્યું હતું.

એક કિસ્સામાં તો, એક નવું મહીનાનો ગર્ભ ધારણ કરેલી એક સ્ત્રીએ એક ધાત્ર વડે ન્યારે એક ગુંડા પર હુલ્લો કર્યો ત્યારે એક બીજા ગુંડાએ એના પેટમાં બોમ્બો ધોધી દીધી, પણ એનો દરકાર કયો વિના, લોહી ઝરતા ધા પર એક હાથ દાખી, પેલી વીરાંગનાએ પાસે આવેલા એક ગુંડા પર ધાવેનો ધા કર્યો અને એને નીચે પાડ્યો. પણ તેટલામાં તો તેની પીઠ પાછળથી કાઈએ છરી દુસારી દીધી અને એ વીરાંગના વીરાગિત મૃત્યુને વરી. આખા ગામની સ્ત્રીઓ, પુરુષો અને બાળકોએ, ચોદ ચોદ કલાક સુધી આ યુદ્ધ જારી રાખ્યું હતું. તેમનાં ઘરો નાશ પામ્યાં અને તેમની ન લૂટાઈ અઈ હતી. અને

તેમનામાના ધણાં માર્યા ગયા હતા પણ એક પણ માણસ ગામ છોડીને બાગી ગયો નહોતો.

નોઆખલી અને ચાંદપુર વિસ્તારોની મુલાકાત બાદ બંગાળ પ્રાંતની હિંદુ મહાસ-ખાના પ્રમુખ થી. એન સી. ચેટરજીના કહેવા મુજબ એક બાર વર્ષની બાળા ઉપર બળા-ત્કાર કરવામાં આવ્યો હતો, હાલ તે બાળા ઠામીલા આશ્રિતોની છાવણીમાં છે. બીજી એક કુળવાન કુટુંબની આરતી નામની કન્યાને બળ જબરીથી નોનાંમીયાના પુત્ર કાદર સાથે પરણાવી દેવામાં આવી હતી, પણ આ છોકરીને ધણી જહેનમ બાદ શોધીને બચાવી લેવામાં આવી હતી. તે હાલમાં થી. સૂચેતા કિપલાની સાથે છે.

*

પૂર્વ બંગાળના દુષ્કર વિસ્તારમાંથી મળી આવેલી બે યુવતીઓને દિલ્લોઈ પોલીસે આશ્રય આપ્યો હતો. બેમાંની એક યુવતીનો પતિ બાગતો ફરે છે અને તે એક ઝૂપડા-માંથી મળી આવી હતી. બીજી યુવતીને જોર જૂલમથી વટલાવવામાં આવી હતી. તેને અસહ્ય ધર્મમાં લઈ લેવામાં આવી છે. ત્રિધિબાદ તે યુવતીને તેની માતિના એક યુવાન સાથે પર-ણાવી દેવામાં આવી હતી.

બંગાળ પ્રાંતિક હિંદુ મહાસભા ઉપર લખેલા કેટલાય પત્રોમાં સંખ્યાબંધ હિંદુ યુવકોએ રમખાણ દરમ્યાન અપહરણ કરાયેલ, ફરજિયાત પરણાવી દીધેલ અથવા તો ધર્મોન્તર કરાવાયેલ નોઆખલી અને ટીપેશ જીલ્લામાંની હિંદુ બાળાઓ સાથે લગ્ન કરવાની તૈયારી બતાવી છે.

*

લંડન ખાતેના માધીજીના યજ્ઞનાન મીસ મુરીયલ લીસ્ટર નેઓ તાજેતરમાં પૂર્વ બંગાળના તોફાની જીલ્લાઓની મુલાકાતે ગયાં હતી તેઓ નવાખલી અંગેના હેવાલમાં જાણાવે છે કે 'આ જીલ્લાના ગામડાઓમાં શુંડાઓએ ને ઓઓને- ઉપડીને પોતાની પત્નીઓ તરીકે

રાખી છે તેમને છોડાવવાનું કામ રાહત કાપ-કરે અને અમલદારો મારે મારે થઈ પેડ્યું છે, કારણકે, આ ઓઓને એવી ચેતવણી આપવામાં આવી છે કે જો તેઓ અમલદારોને એવી ખાતરી નહિ આપે કે તેઓ પોતાના જીના ઘર દરતાં નવા ઘરને વધુ પસંદ કરે છે તો તેમના આખાથે કુટુંબને મારી નાખ્યું.'

*

મધ્યરીટાની સમાચારમાંથી જાણવા મળે છે કે લીમ્બડીંગ રેરશને એક યુવક પરોમની છોકરીને ભગાડી લઈ જતાં પકડાયો હતો. નોઆખલીથી જીવ લઈને બાગી આવેલા પંચસો માણસો પોતાના પર મુજરામેલ સિતમોનું વર્તણૂક આપી રહ્યા છે. થોડા જ વખતમાં માતા બનનારી ઓઓ તથા તરતનાં જન્મેલા બાળકોવાળી ઓઓ પણ તેમની સાથમાં છે. એક ઓઓ તો માડીના ડબ્બામાં જ એક બાળકનો જન્મ આપ્યો હતો; અને તે જ ડબ્બામાં આ સમયે એક સાઠ વર્ષનો વૃદ્ધ હૃદય બંધ પડવાથી મરી ગયો.

નવાખલી સંકટગ્રસ્ત વિસ્તારમાં સંખ્યા-બંધ ઓઓ પોતાની ધનજીત બચાવવા આગમાં ફરી પડી હતી, ધણી ઓઓએ ઝેરનો કોરો પીધો હતો અને બીજી કેટલાકે ગળે કંસો ખાધને આપધાન કર્યો હતો. એમ નવાખલીથી આસામમાં આવેલાં નિરાશ્રીતોએ જાણાવેલા સમાચાર મળ્યા હતા. મધ્યકાલીન હિંદની વીર રજપૂતાણીઓના ઇતીહાસનું નવાખલીમાં આ રીતે પુનરાવર્તન થયું હતું.

આ પ્રશ્ન ઉપર વડી ધારાસભામાં પ્રમો પૂછાતાં વચગાળાની સરકારના ઉપપ્રમુખ પંડિત જવાદરલાલ નડેરએ કહ્યું હતું કે મરોસા-પાત્ર નિરીક્ષકોના અહેવાલો ખ્યાન દોરે છે કે પૂર્વ બંગાળમાં જેમના અપહરણ કરવામાં આવ્યા છે અને જેમનું બળાત્કારે ધર્મોન્તર કરવામાં આવ્યું છે એવી ઓઓને તેમના મૂળ

કુટુંબોમાં પાછી લાવવાનો પ્રથમ મહત્વનો છે, એટલું જ નહિ, પણ એ પ્રથમ આખા હિંદમાં પડ્યા પાડે તેવો છે. આથી એવી સ્ત્રીઓને તેમના મુળ કુટુંબમાં પાછી પહોંચાડવા શક્ય તેટલી ઝડપે તમામ શક્ય પગલાંઓ તાકીદે લેવા જરૂરી છે. આ બંધુ બન્યા પછી જ પૂર્વ બંજાળમાં પુનઃ વસવાટની શરૂઆત થઈ શકે.

ગાંધીજીએ નોઆખલી જીલ્લાના ખામશમાં ફરવા માંડ્યું છે. તેમની સાથે સેનાભાવી બહેનો પણ ગઈ છે. તેમના પ્રયાસમાં જે જોવા મળ્યું તે ગાંધીજી પોતાની રાજની પ્રાર્થના સમયે જાહેર કરે છે.

ગોપાળપુરામાં ત્રણ કન્યાઓનાં અપહરણ થયાં છે તેમાંથી બેનો પત્તો જ નથી. રામ-ગદમાં લગભગ સો જેટલી ગ્રામસ્ત્રીઓ આજુ-બાજુના ઘરોમાંથી તરત એકઠી થઈ ગઈને આખો સમય આંખમાંથી આવળુ બાદરવો વરસાવ્યો હતો. તેમની આંખોમાં જાણે આંસુ સમાતાં ન હતાં.

તેમણે મહાત્માજીને કહ્યું હતું કે તેમનાં સૌભાગ્યવિદ્ધા, કંકણો અને મંગળસૂત્રો બળા તારે છૂતરાવી લેવામાં આવ્યાં હતાં ને બળા-તારે તેમને વટલાવ્યાં હતાં. આ સ્ત્રીઓના કંઈ બ્યાનથી આજુબાજુ ઉભેલાં બધાં રડી પડ્યાં હતાં.

તે પછી બસો વર્ષ કરતાં વધુ સમયથી સંસ્કૃત ષડિતો માટે ખ્યાતિ પામેલા પ્રાચીન-તમ મહાન જોવા ડો. સુશીલા નાયક અને શ્રીમત્રી આંબા માંધી સાથે ગાંધીજી ગયા હતા. એક ઘરમાં માત્ર બહેરો ને મુંજો માનવી બચી ગયેલો તેણે, ગાંધીજીને બધું બતાવ્યું હતું.

આ બધા દત્તાકાંડો જોયા પછી ગાંધીજી બારે દૈવે જીલ્લાના અંદરના પ્રદેશમાં ડોહના રાય વગર એકલા ધૂમી રલા છે ને શાન્તી નહિ રચવાય ત્યાંસુધી એ પ્રદેશમાં રહેવાનું કહી રલા છે.

લગ્ન કરી સાસરે ગયેલી બહેનના પત્રે બાઈના હૃદયમાં જન્માવેલી

દ્વિધા

બહાલુડી બહેની,

તારો પત્ર મળ્યો. એ વાત સાચી કે બધાં જ જે જે તારા સંપર્કમાં આવ્યાં તે બધાં જ કહેતાં કે તું વિચિત્ર છે. પણ તે વખતે હું બીનજવાનદાર હતો. વિચિત્ર શબ્દ મને હંમેશા ખટકતો અને બોલનારને કંઈ કંઈ કરી નાખવાની ઇચ્છા હતાં. કેમકે મને કહી શકતો નહિ. કારણ હું નહાનો હતો. તને બધા વિચિત્ર કહેતાં, પણ ખરી રીતે તો તું મને મહારી દ્રષ્ટિએ મહાન હતી. તે સમયની તારી બોલવાની, દલીલ કરવાની, વિચાર કરવાની લક્ષણ અને સહુની સાથે વિચિત્ર લાગતું પણ ગૌરવયુક્ત વર્તન મને તો એટલાં પ્રેરક અને પોષક લાગતાં કે હું મહારી આસપાસ મહારી બહેન વિના બીજાને હુજી મળતો. તારો અભિપ્રાય એટલે મારે મન મનુષ્યનિર્મા અંકાયેલી લીટીઓ. પછી બોલ જોઈએ બહેન! હું તને વિચિત્ર કેમ કહું? તું તો આપણા ઘરની તેજદાર, ચમકદાર લીલાકણી હતી. પછી તને અદૌથી સાસરે વળાવી.

તને ગયે, ફૂંસે, દસ દિવસની સવાર સાંજ ઉગી આયમી, પણ દળુપ મન કશામાં જોઈતું નથી. જાણે ઘરનું બધું બધું રસસરોવર સૂકાઈ ગયું. પેલી વાડાની કુર્ચી, જ્યાં સવાર સાંજ પાણી કાઢી પાવામાં મરતી કરતાં, ને પછી કપડાં ધોવા માટે થતી ખેંચાખેંચ ! તે વખતે તું મને ગાંડો કહી કપડાં પડાવી લેતી. તને એકલીતે એ ઘોલી જોઈ વિચાર આવતો કે બહેન એનાં કપડાં મને એક વખત પણ ધોવા નહિ આપે ? જગત આતું એક પક્ષી કેમ હશે ? જગત બહે એક પક્ષી રહ્યું, પણ મારી બહેન પણ એવી જ ! અને એ બધું હું તને કહેતો ત્યારે તું ' ગાંડો ' કહી વાત ઉડાવી દેતી ! એ બધું અત્યારે શમી ગયું. વાડાની એ કસોલ ને ત્યાર પછી બાની એ ગાંડાઈ માટેની વહાલમરી ટોડણી, બધુંય શમી ગયું. હમણાં તો એકાંત દુઝો છે.

હમ આતું હોય ? મનેય એ પ્રશ્ન તને અહીંથી જતી દીકી ત્યારે ઉઠ્યો. તારા પત્રમાં પણ એ છાંટણાં છાંટાયેલાં છે. એ બધું હવે પરાણેય રમરણપરથી દૂર કરવું એ જ યોગ્ય છે. જોકે તું ગઈ છે ત્યારની બા દસતી નથી. દળુપ એનું ઔદાર્ય એસયું નથી. નાની નલિનીને જોઈ ધણી વખત વધુ ગંભીર બની જાય છે. કદાચ એમ થતું હશે કે, કુસુમ તો જતી રહી ને નલિની પણ એમજ જવાની ! ન હાએ ? પોપણનાં પીણ કરી કરી જીવન ધારા સમૃદ્ધ કરી ત્યારે આખીને આખી એ જીવનધારાની દિશા જ પલટાઈ ગઈ.

આ બધું વિચારતાં મન ગંભીર બની જાય છે. હમ વિષે મનેય અનેક વિચાર આવે છે. પ્રત્યેક પ્રશ્નને ચારેકારથી છણીએ ત્યારે જ સારતત્વ લાધીએ. હમણાં એ બધું તારા માનસને નહિ રહે, તોય એમ થાય છે કે આવાં લગન ? શું લગન એટલે એક પ્રેમની, ઈમારત ભાંજવી ને બીજી ચણવી ?

આતું ધણું ધણું વાંચી લગન મિત્ર અનેક દલીલો કરતાં એ બધી સાંબંધિકતલોલો હતી. લગન-કર્ચા વિના માનવીથી ન રહેવાનું ને એણે બંધન સ્વીકાર્યું. એવેરીતે લગનની સરચાનો પાયો નંખાયો. એ પાયો એટલે શુભામી ખત, ખરેખરે એ શુભામીને પ્રેમ-કહી લોનેરી પટ અપાયો. બાકી શું લગન વિનાનું અહીં હતી ત્યારે ' પ્રેમ ' શબ્દ-જાણ્યા વિનાય પ્રેમ પળે પળે આંખણી સાથે, નોતો અચડાતો ? પ્રેમના પથુ વર્ષ હશેજને ?

અનેક વિચારો આમાં હુમસો લાઇ આવે. ખાતેય વડવાનું મન ચર્ષિ આવ્યું. તું આવી સમજી, ગંભીર વિચારથીયે તેય આમ પૂરો વાઈ ને અમને છોડી ચાલી ગઈ. આ બધું તને કંઈ થોડું જ લખાય છે ? મણુ હું કંઈ લખું તે પહેલાંનાં કોં-તારા જ મત્રમાં લેતાં હેયું કાઢવું છે. અહીં હતી ત્યારે તો મને પટાવતી, સમજાવતી થીમવાડતી. બઈલા બઈલા કરી બાજકની માફક રમતી રમ્યાડતી. તોફાન પણ કરતી. પણ તારો આ વખતનો પત્ર જો કોઇને વંચાવ્યો હોય તો એમજ કહે કે, તું જીવનમાં કદિય દસી જ નથી. મને તારી લગનમીમાંસા વાંચી આનંદ થાત-જો એ પરવ્યા પહેલાં લખાઈ હોત તો ! પણ બહેન ! પિયર ને સાસરું ઉભયને બૂલી જીવનમાં ઉન્નત શિખરે તપઃપૂત થવા જણે પ્રવાય નક્કી ક્યું હોય એવો એ કાગળ મને લેખ કરતાં દુઃખ જ વધુ આપી ગયો. ઇશ્વરે મનુષ્યનું સર્જન કરી, મનુષ્યમાં બુદ્ધિ ને હૈયું મૂકી, બાજુએ ખસી જઈ કળાના ક્ષેત્રનું સીમા ચિન્હ રોપ્યું છે. મનુષ્યની બુદ્ધિ એને એક બાજુ ખેંચે છે તો હૈયું બીજા દિશાએ આકર્ષે છે. જીવન આતું દુર્લભ છે. એને આપણે સાચી રીતે સમજી શક્યા નથી-સમજી શકનાં પણ નથી. એનું એકેય પાસુ અર્થવિહીન નથી. બધાં જ ક્ષેત્રમાં કંઈક ઉન્નત ભાવના

અકિત છે. ગાંડી બહેનાં ! આવાં તે શા મથા-
મણાં ? જીવનની પાંખ ઉપર પુલકિત હોયે
અત્યાર સુધી તું જીડી છે. તારું પ્રસન્ન મુખ
કેટલાંને આનંદ ને ગૌરવનું કારણ હતું ? ત્યારે
આ એક જ અઘવાડિયામાં તારી કેલમથી આ
વિવાહ કેમ કરે છે ? રસ તો તારા શબ્દે શબ્દે
ટપકતો. તારા ડગલે ડગલે પાવન તરવો હું
વીણુતો ને અત્યારે તને એ જ પવિત્ર રસ-
મસ્ત ભાવનામાં તક્ષીન અને સી કંઈપનાની
પાંખે પેશું છું. મારી કંઈપના સાચી ઠેરા.

આ પત્રમાં તારા પત્રના ઉત્તરમાં ધણુંય
જખવાતું બાકી છે. પણ એમ થાય છે કે
એ બધું બીજી વખત. તે તારા પત્રમાં ધણીય
વિવાહમત ક્ષીણેને વેરી છે એ વિષે ચચો
કરવાનું મન થાય છે, તે બીજા પત્રે. આ
વખતે પત્રમાં જેમ તે વિવાહમત વાતાવરણમાં
ગૌરમાં જ ગૌરતાનું આવેખન કયું તેમ
મારે નથી કરવું. મને તો આશા હતી કે તારા
પત્રમાં ઉમિઓને ઉછાળ હશે, ભાવનાની
ગીઓ હશે, જીવન નિરખવાની નવી દૃષ્ટિ
હશે, અને નવા જીવનની અનેક નવીન દ્રવ્યોની
પ્રકૃષ્ટ શબ્દાવલિ રચકતી હશે. તું તો એમાંનું
કયુંય લખતી જ નથી. આખું સાસરિયું
જુલાઈ ગયું. જાણે સંસાર સાગરે એકલી
આટલી રૂબણીઓ ખાતી હો. બેનાં તારે
લખતે હવે એ દૃષ્ટિએ નાનિરખવું જોઈએ. મેં
વચમાં કહ્યું હતું કે આ નવો જમાનો આવ્યો
છે. તે પણ જોને તારા પત્રમાં કેટલા પ્રતો પૂછી
પ્રતન, ઉત્તરનો વણાટ વળ્યો છે ? પ્રત્યેક વખતે
પ્રત્યાક્ષિ. ચિન્હ મૂકીએ કે ન મૂકીએ પણ
વિચારવું મન કંઈ એણું અટકવાનું હતું ?
અને ન અટકે એ જ આપણે તો ઈચ્છીએ.
હું ઈચ્છું છું કે જીવનને અનેક રીતે આપણે
ધણીએ. જે સમાજમાં, જે વાતાવરણમાં, જે
ગૃહમાં, જે પરિસ્થિતિમાં ને જે વસવાટમાં
આપણે સંસાર ચલાવેલો છે તેને બરાબર

તપાસીએ, સંશોધીએ ને સમૃદ્ધ કરીએ; પણ
અમર્યા જ નિરાશ બની સમૃદ્ધ થઈએ તેથી
શું કાયદો ? અને તે લગન કરી એવું તે શું
પાપ કયું છે કે આ બધી મિમાંસા કરવા
બેસી ગઈ ?

તારાથી રચાવી જૂઠા પડવાનું હું ખ મને
નહિ હોય ? નાની પેઢી નહિનીયે 'એ બેન
આવી' કહીએ એટલે સાચું જીએ છે, તો
મોટાનું પૂછવું જ શું ? પણ બીજી દૃષ્ટિએ
વિચાર કરતાં સંતોષ થાય છે કે તું સંસ્કારી
કુટુંબ સાથે જોડાઈ છે. સમજી, પ્રતિભાપૂર્ણ
પતિ સાથે સંલગ્ન થઈને આમ સમાજમાં
હોળિયો જોઈએ છીએ એના કરતાં તો ઘણી
ઉંચી શુભિકાએ ધમ્મરે તને મૂકી છે. તારે તો
પ્રભુનો ઉપકાર માનવો રહ્યો; કે એ બધા
પ્રતિકૂળ પરિણામોથી તું ઉગરી છે. બાકી રચ્ય
જીવન સંભાળવામાં જ મનુષ્યનું સમગ્ર
આયુષ્ય ખતમ થાય છે, ને જીવનના અંતે
કયુંય લીધા વિના બિચારો જીવ પાડો કરે
છે. આપણે ધણુંય કરી રાકીએ. સીઓને
અકર્મક કહેવામાં આવે છે, એ લાંછન સીઓ
ધારે તો શું સી શકે છે-જે કે મને તો આ
આરોપની એકદે ય જગ્યાએ પ્રતીતિ જ નથી
થઈ, એટલે એમાં કેટલા ટકા સત્ય છે એ
કહેવું મુશ્કેલ છે.

પત્ર અનેક વિચારનો વિચિત્ર સંકર બન્યો
છે. લખ્યા પછી તને બીડવો કે નહિ એ
વિચારી રહ્યો છું. આવો પત્ર લખાયાનું મુખ્ય
કારણ તો તારા ગયા પછીની માનસિક વ્યમતા
અને એકલતા પછી કલમમાં ક્યાંથી રિચરતા
સંભવે ? એમ થાય છે કે તારો પત્રના આવ્યા
પહેલાં જ લખ્યો હોત તો કેવા સન્ન ભાવે
પૂર્ણ પત્ર લખાતે ! તારા પત્રે મારા વિવાહમાં
ડીક ડીક ઉમેરો કયો છે એ જાણત.

સત્તર ઉત્તર આપજો. આતુર છું. અહીં
સર્વ કુશળ છે.

—તારો ભાઈ

‘શ્રીજીવન’ના રસોઇધરના સંપાદક

મણીબહેન મહેતા

લેખિકા :
શ્રી. જસવંતી મહેતા.

*

શ્રીજીવન માસિકમાં રસોઇધર વિભાગ સંભાળનાં તે શ્રી. મણીબહેન મહેતાને તે બધા વાચકો ઓળખે છે, એ મણીબહેનનો જન્મ દક્ષિણ આફ્રિકામાં ટેંગાટ શહેરમાં ૧૧ મી જૂન ૧૯૦૪ માં થયો હતો. તેમના પિતાનું નામ દેવાશંકર બાઇચંદ શેઠ અને માતાનું નામ ઉત્તમબાઈ હતું. પિતાના આફ્રિકાના વસવાટને કારણે તેમનો ગુજરાતી અભ્યાસ રાજકોટની આવાજીરાજ કન્યાશાળામાં અને તે પછી પાંચ અંગ્રેજી ધોરણે. તેમણે ટેંગાટમાં દરેલાં, તે પછી રાજકોટમાં જ તેમનાં લગ્ન ૧૮ વર્ષની ઉંમરે ૧૯૨૨ માં હરિમંગળદાસ અમરચંદ સાથે થયાં હતાં.

સ્વભાવે શાંત અને શુદ્ધિશાળી હોવાથી તેમનો સંસાર સુખશાંતી વધ્યો. સાસરીયાં જૈન અને સાસરા જૈન સાહિત્યના કવિ હતા, એટલે સંસ્કારી કુટુંબમાં તેમનું રચન માનભરે જળવાયું. દુનિય ઉદ્યોગોના ભારે શોષ એટલે

ભરત ગુંથણ ને શીવણ તેમણે આજીજીવની બાળાઓને શીખવીને તે સહુને પોતાના આભાર તથા મૂંઝી સહુ સાથે ધરોળો ફેળવેલો.

સાહિત્યવાંચનનો શોખ પણ ખૂબ હતો. સસરાએ મોતીના દાણા જેવાં અક્ષરે લખેલાં સ્તવનો તેમણે સાચીને રાખી મૂક્યાં છે. વર્ણી ઇંગ્લીશ, ગુજરાતી તો શીખેલાં પણ તે પછી હિંદી અને તામીલ ભાષાનું પણ જ્ઞાન તેમણે તેમના રાયાપુરમ્ (મદ્રાસ) ના વસવાટ દરમ્યાન મેળવી લીધું હતું.

રસોઇ બનાવવામાં એકો હતાં અને અંધા-શુની બનાવટમાં અજોડ હતાં. ધરનાં માણસોની તંદુરસ્તી જળવાય એ દૃષ્ટિએ ધરમાં રસોયો હોવા છતાં અનાજ વગેરેની સાફસુધી, રસોઇ ઉપર દેખરેખ અને ધરના માણસો જમવા બેસે ત્યારે પોતે પીરસીને આરોગ્ય અને સ્વચ્છતા જળવાય એ દૃષ્ટિએ કાળજીપૂર્વક બધાંને જમાડતાં. બાળકોના ઉછેર ઉપર પણ તેમનું જ્ઞાન અગાધ હતું. નાની જીંદગીમાં પોતાનાં સાત પુત્રીઓ ને બે પુત્રોને તેમણે જાતે ઉછેરી મોટા કર્યાં છે, ને તેમાં ધરગથ્થુ દવાઓ જ રેઓ મોટે ભાગે વાપરતાં.

તેમની તકેશક્તિ માટે માન થાય એવી એમની મેધા હતી. મહાત્મા ગાંધીજી સાથે તેમના પિતાને દક્ષિણ આફ્રિકામાં સારું ઓળખાણ હતું. એટલે ગાંધીજી એકવાર મદ્રાસ આવેલા ત્યારે બીડને કારણે સ્વયં-સેવકોએ તેમને આગળ જતાં રાક્યા, ને કોઈ ઉપાયે દર્શન થાય તેવું ન લાગ્યું ત્યારે તરત પોતે ચીકી લખી કે ‘આફ્રિકામાં ૧૩ વર્ષ સુધી આપની સેવામાં રહેનાર મને આપના દર્શનનો લાભ પણ ન મળે ?’ ચીકી મળી કે તરત જ મહાત્માજીએ તેમને બોલાવી પોતાની પાસે બેસાડેલાં, આમ દિક્ષમત અને તકેશક્તિદારા તેઓ પોતાનું ધાયું પાર પાડતાં.

આટલી શક્તિ ને બાહોશી હોવા છતાં

ઓદય એ એમનો મોટામાં મોટો ગુણ હતો. પોતાનાં ઘરેણાં કુટુંબમાં પડેલા આખાં હોય ને સામા માણસો તે વેચી ખાય તો તે સંજ્ઞાથી અક્ષરે પણ કદી ઉચ્ચારે નહિ કે ઝગડો કરે નહિ. પણ મોટું મન રાખીને મળી ખાતાં. મક્કમતા પણ એક ચરવીરને છાજે તેવી તેમનામાં હતી. હિંદમાં હજારો માણસની મુસાફરી એકલાં કરતાં, છતાં કદિ તેમના હૃદયે બીક કે ભીરતા જતાં વ્યાં નથી. પિયર જાય તો રીટર્ન ટીકીટ લઈને જાય, એટલે ઝાઝ વધારે રોકવા આગ્રહ કરે નહિ ને પોતાની વ્યવસ્થા સંચવાય. એટલી એમનામાં દૂર-દેશી હતી.

નોકરોને એ પોતાનાં ઘરનાં જેવાં જ ગણતાં. પોતાને ત્યાં ૨૨ વર્ષ એકધારી નોકરી કરનાર આયાને તેમણે મરતાં સુધી પાળી ને તે પછી તેની જગ્યાએ તે આયાની દીકરીને પોતાને ત્યાં રાખી લીધી.

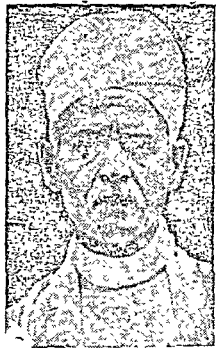
આવા સુધેલ હોવા છતાં સ્ત્રી-સ્વભાવ પ્રમાણે તેમનામાં થોડી નિર્જનતા ને આરથા પણ હતી. તેમને ઉપરોક્ત પર ત્રણ દીકરીઓ થયા પછી પુત્રની લાલસા જન્મી, ને તેમણે કાઠીવાવાડના મેંગણીના 'આદ્યપાળ દાદા' ની માનતા રાખેલી. એ આરથા ફળી ને તેમને પુત્ર થયો. એટલે સ્ત્રી સ્વભાવ પ્રમાણે પુત્રેણા ને બાધા-આખડીની નિર્જનતા એ જન્મે તેમનામાં હતી.

આ બહેનનું ગયે મહિને રાંધાપુરમ (મંદ્રાસ)માં ગર્ભાશય ઉપર કેન્સર થવાના કારણે અવસાન થયું. પ્રભુ એમનાં આત્માને શાન્તી આપે.

૨૧. મણિપ્રદેશ

મંદામાંજ એ પોતાના વડિલજીંધુ, તરીકે સન્માની 'ભારત જૂવણ' તું ખિરદ આપ્યું હતું અને હિંદની પ્રજાએ જેમને 'ભારત જૂવણ' નો નામથી સન્માન્યા છે તે પંડિત શ્રી મદન મોહન માલવિયાજીએ જ્યારે નહેરુ સરકાર

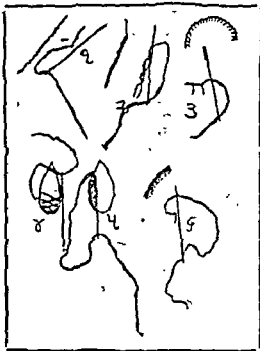
૨૧. માલવીયાજી

સત્તા પર આવી ત્યારે 'આપણા દેશમાં આપણું રાજ્ય'ની ઘોષણાને પડયો પાડ્યો હતો. તેમનો જન્મ અઢાઆઢમાં ૨૫-૧૨-૧૮૬૧ ના રોજ થયો હતો. ૧૮૭૬માં મેટ્રીક થયા ને તે પછી બી.એ. અને એમ. એ. થયેલા. તે પછી 'હિંદુસ્તાન' દૈનિક પત્રના અધિપતિ થયા ને ૧૮૯૧માં ધારાશાસ્ત્રી બન્યા. ૧૯૦૭માં સુરત કોંગ્રેસમાં તેઓ ઉદાર પક્ષમાં હતા. ૧૯૦૯માં અને ફરી ૧૯૧૮માં તેઓ મંદાસ-બાના પ્રમુખ થયા હતા.

આખું જીવન સ્વરાજ માટે ઝુકનાર અને દેશ માટે સર્વસ્વનું બલિદાન આપનાર પંડિત માળવીયાજીએ હિંદને 'બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટી' જેવી સંસ્થા સંપાદી છે. ૮૫ વર્ષના આ વયોવૃદ્ધ નેતાની અંતિમ પણ સુધી સ્વરાજ માટેની ધમગ અને દેશ સેવાની ઝંખના હોલવાયાં ન હતાં. પૂર્વ અંગાગીના અમાનુષિ સીતમોએ એમનું હૃદય ભાંગી નાખ્યું. મોંઘળી વધી અને છેવટે ૮૫ વર્ષની વયે માળવીયાજીએ દેહ છોડ્યો.

ભરત ગૂંથણ

લેખિકા:

કે. ચંદ્રિકા ભારદ્વાજ

આ પછે ત્યાં ભરતકામ એ કાંઈ નવી કે પરદેશી કળા છે જ નહિ. એ કળા તો આપણે ત્યાં ઘણા જ જૂના કાળમાં રાચે પહોચેલી હતી. અને ઘસાળી શૂંસાળી પણ એ કળા આપણે ત્યાં જે રવરૂપમાં જળવાઈ રહી હતી તે જોવા માટે આજથી માત્ર પચીસ વર્ષ પહેલાંનાં ભરતકામના નમૂના વાળા ચણીયા, કમખા, તકીયા, ટોડલિયા, કે માંડવાના તોરણો વગેરે વસ્તુઓ જોઈએ તો પણ આપણે જાણી શકીએ છીએ કે સામાન્ય ખેડૂતવર્ગના ઘરમાંથી મળા આવતો આવો એક એક નમૂનો કળાક્રિય દ્રષ્ટિએ આજા મૂલ્યનો નથી હોતો.

આજનું આપણું ભરતકામ જમાના પ્રમાણે નવાં બનેલી અસર નીચે આવ્યું છે. પણ એની ચર્ચા એ આપણો વિષય નથી. શૃંગારના એક વિભાગ તરીકે ભરતકામ એ

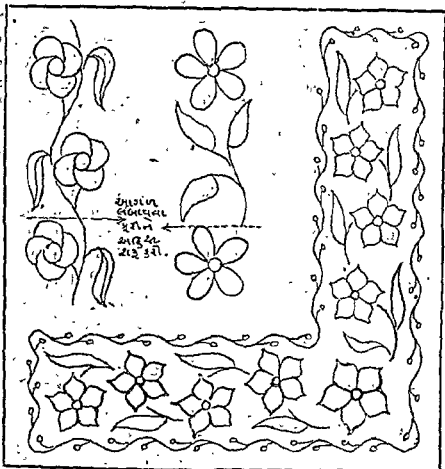
આપણી બહેનોને હાથે સાધ્ય બનેલી લલિતકળા છે. એટલે દલે પછી એને વિશે સામાન્ય શિખાઉને ઉપયોગી થઈ પડે તેવી માહિતી તેમજ ભરતકામના સામાન્ય નમૂના અહિં આપવા પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે.

સુતર-દોરા

સુતર કે દોરા ક્યાં વાપરવા તે માટે ખાસ આગ્રહ ભરી ભલામણ હોઈ શકે નહિ. સામાન્ય સુતરની આંદોશો કે દડા પણ ચાલી શકે. ખરી હકીકતમાં તો રંગોની પસંદગી અને હાથપર બેઠેલો કસબ એ જ વસ્તુ જ મુખ્ય છે. સાધન મૌલ્ય છે-સાધના મુખ્ય છે.

કાપડની પસંદગી

ભરત જે કાપડ ઉપર ભરવાનું હોય તે કાપડની પસંદગી કરતી વખતે વિચાર તો કરવો જ જોઈએ. કાપડ જેમ ઘટ્ટ વણાટનું હોય તેમ વધુ સારું. શીસા તારના કાપડ ઉપર ભરતાં ભરતાં તાર ખેંચાઈને બેગાં થઈ જાય છે અને તેથી ભરત કાઢવું વળીને બેઠોળ બની જાય છે. નજીક પાતળું કાપડ વહેણ ફાટી જવાનો સંભવ, એટલે બધી મહેનત થોડા સમયમાં એજે જવાનો ભય પણ ખરો. ઉપરાંત જે આકૃતિ ભરવાની હોય તેના રંગ-વગેરેનો વિચાર કરી તેના 'મતન' - *background* માટે તેની સાથે મુમેળ સાધે તેવા રંગનું કાપડ પસંદ કરવામાં કાળજી રાખવામાં આવી હોય તો નમૂનો બહુ જ સારી રીતે દીપી શકે. મનનો રંગ જો જાંબો-જાંબ જોવા- *tingling*-હોય તો વધુ સારું. છતાં જો ઘેરા કે આકરા રંગના કાપડ ઉપર જ ભરત ભરવાનું હોય તો પછી તેના ઉપર ખૂબ જ વિરોધાભાસી રંગના સુતરથી ભરવું જરૂરનું છે. જેમકે કાળા કાપડ પર સફેદ, જાંબો પીળો કે જાંબો ગુલાબી અગર તો સફેદીરાજો લીલો રંગ દીપી શકે. એકદમ લાલ રંગના કાપડ ઉપર ઘેરા વાદળા કે કાળો રંગ ખૂબ ઊંડા પડેલી સારી.

સુતરનો રંગ

સુતર ક્યા ક્યા રંગનું થેલું તે તો જે ચિત્ર આપણે ભરતમાં ઉતારવું હોય તેમજ જે 'મંત્ર' ઉપર તે ભરવું છે તેની ઉપર આધાર રાખે છે. જે કોઈ પૃષ્ઠરંગી ચિત્રમાંથી છુટી કે વેલ હટાવીને તે ભરવી હોય તો જનતા સુધી દરેક આંટીનો રંગ તે જાતના રંગની સાથે મેળવી જોવો. અને જો તે જ રંગોથી ભરવામાં આવે તો કંદાય એ મૂળ ચિત્રની નકલ કરવામાં સારી સફળતા મળી શકાશે. સામાન્યતઃ દરેક ભરતની દાખડીમાં લાલ, પીળા અને વાદળા એ ત્રણ મુખ્ય રંગો ઉપરેત લીધે, કથાઈ, બદામી, બજારિયો, કાળો, પેપરીઓ, અને ગુલાબી એટલા રંગોની આંટીઓ તો હોવી જ જોઈએ. સુતર ખંરીદતાં પહેલાં પોતાના નમૂનામાં ક્યા રંગ વધુ વપરાવાનો છે તે જોઈને

તે ગ્રમાણે સુતરની ખરીદી કરવાથી નકામા રંગોની આંટીઓ વધુ પડતી પડી રહેવાનો સંભવ ઓછો થશે.

લુટી લુટી જાતના ભરતની રીતો

આખા ભરત કામના કસજનો મુખ્ય આધાર સોય અને રીત ઉપર હોય છે. એમાં અનેક પ્રકારો હોય છે. છતાં સામાન્ય શીખાઉને માટે જે થોડાં ધણા પ્રકાર જાણવા જેવા છે તે અહીં ચિત્ર સાથે જતાવ્યા છે. એમાં સોયની રિશ્તિ તેમજ દોરાની આંટી વગેરે બારીશાથી જોઈ અભ્યાસ કરવામાં આવશે, તો કામની મદદ વખત પછી એ આવડી શકે એટલું સહેલું છે.

૧. ઊંધો બખીયો:—કાષ્ઠપણ લીટી જનાવવા માટે. આ જાતની ટીમ ભરવા માટે બખીયા ભરતી વખતે આપણે ટીમો ભરીએ છીએ તેવી ઝીણી ઝીણી રીતો થોડે થોડે દર

મરવી. આમાં ઉપરથી નીચે ઉતરતાં ભરવાથી વધુ ધાવે તેવું હોય છે. આંટી બાજીયા બખીયાની રીત તરીકે ઓળખાય છે, કારણ કે હાથની સીલાઈને કોષ્ટક બખીયો ઉલટાવીને જેવાથી આજ નતની ટીમો નીચે દેખાયે. બખીયામાં ઉપરના ભાગમાં બે ટીમો વચ્ચે ગાળા રહે છે અને નીચે દોરો દોરો ચડે છે. તેને બદલે આમાં સુનરને ઉપરથી દોરો ચડાવવાથી નીચે બખીયા જેવું થશે ને ઉપર સળંગ લીટી ભરાતી જશે.

સાંકળીની રીત:—આ ખૂબ જ જાણીતી રીત છે. સામાન્ય બખીયાની જેમ સીલાઈ કરતાં થોડાં સોયને આંટી સુનરની આંટી પાડવાથી સાંકળી પડી જાય છે.

૩. કાંટા ભરત:—કોઈ નતની કાંમરી વાળા કિનારી માટે આપણે સોય ત્યાંને ત્યાંથી જ ઉપાડી ઉપર કાટીએ છીએ તેને બદલે થોડે દૂર જૂડી રીતે સોય પાડના જા સાંકળીની જેમ જ દોરાની આંટી આમાં નાખવાની હોય છે.

૪ આદિયા પાટિયાનું ભરત—આ

ભરતને દેશી ભરત પણ કહે છે. કારણ કે આપણા દેશી ગામડી ભરતમાં એના જ ઉપયોગ મુખ્યત્વે ચાય છે. પાંદડું કે જે દાણો ભરવા હોય તેનો બન્ને કિનારે સામાસામી ઝીણી ટીમ ભરતા જવાથી આપો આપ આખા પાંદડા કે દાણા ઉપર સુનર ભરાતું જાય છે અને સુતર વચ્ચે આંટી પણ પડતી જાય છે.

૫ ઉલ્લું ભરત:—આ ભરત પણ પાંદડા કે દાણા ભરવા માટે કામ આવે છે. આડિયા પાટિયાની ટીમો સાંમ સામી લેવાય છે. તે જ મુજબ સીધે સીધી સોયથી જરા લીટીમાં જ લેવાથી આખું પાન ભરાતું જશે અને તેમાં આંટી પડશે નહિ.

૬. ઘડ કિનારીખંધ ભરત—કાંટા ભરતની રીતો ખૂબ નજીક અને લાંબી લેવાથી આ જાતનું ભરત ભરાય છે. તેની ખૂબી એ છે કે આખું ભરત ઘડ થતાંની સાથે જ તેની સાથે એક બાજુ રેખાથી પાડી બંધાતી જાય છે. ગાંખળાઓ, કે શુશોભન વ્યક્તિ માટે આ રીતો ઉપયોગી થાય છે. (ચાંદ)

*

હમ અને માતૃત્વની કુખા સ્ત્રીઓમાં પ્રાકૃતિક છે, અને બલભરી પુરુષ-શુભ્રમાટેનાં પુકાર કરનારીઓ પણ એ જે આંગમેમાંથી બચી શકતી નથી. એ હકીકત વિચારીને નારીજાતિએ કેટલોક દંબ તો દૂર કરવા જેવો છે. કેવળ કુટુંબ-જીવનમાં જ ગોંધાઈ રહેવાનું એક નિશ્ચય વ્યવસ્થા રૂપે મૂળ ધાત્રે તો આધુનિક સ્ત્રી નિઃશંકપણે પુરુષની આધિક પરાધીનતામાં સજડશે, પુરુષ સ્ત્રીને દેશે એટલું જ એ પામશે, પુરુષ જાણે ને સ્ત્રી નીચી એ માન્યતા જડ ધાલશે, ઉપરાંત સ્ત્રીને એવું કુટુંબ-જીવન એટલું તો મરત કરી રાખશે કે એને જીવનનો એકતાનતા સાલ્યા કરશે. માટે સ્ત્રીનાં તેમજ પુરુષનાં હોતો બંધિયાર પાણીના ટાંકા જેવાં ન બની જતાં જોઈએ. કુટુંબ વ્યવસ્થા, બાળકઉંદર, રાંધણ-ચોંધણ, એમાં પણ બન્નેએ પૂરવણી કરવી જોઈશે. એને બહારનું કર્મક્ષેત્ર: રાજકારણથી લઈ કમાણી સુધીનું, એમાં સ્ત્રીને પણ ભાગ લેવો પડશે. દેશને ન્યારે લાખો સ્ત્રી-શિક્ષકાઓની જરૂર છે, સ્ત્રી-સેવિકાઓના ખપ છે, સ્ત્રી-મજૂરોના વિના ચાલી-શકે તેમ નથી, ત્યારે રાજકારણમાં, જાહેર જીવનમાં, સમાજ વ્યવસ્થામાં ઘર બહારનાં સર્વ કામોમાં સ્ત્રીનાં હટકોની જરૂર છે. સ્ત્રીઓ હમ તેમજ માતૃત્વની સ્વામાવિક જિમ્મીઓ પર કાળ મેળવવા મથે તો તે હજીવા જેવું છે. અને પુરુષ બહારનું ક્ષેત્ર સંભાળવાની સાથે સ્ત્રીને બાળકઉંદર વગેરે ઘરકામમાં સાચા દિલથી સાથ આપે તે પણ અનિવાર્ય છે. ખાસ જરૂર છે સ્ત્રીમાંથી દંબ બવાની, ને પુરુષમાંથી પમંડ જવાની.

—અક્ષાત

ઈંદ્રિય, બેખિયોન અને એશિયા માધ-
 નોરની બૃહાદ્ ગમેલી દુનિયાની પશ્ચાદ્ ભૂમાં જ
 હિંદનો ઇતિહાસ ગણવેા જોઈએ. એ દેશોનો
 સ્ત્રીઓનો ઇતિહાસ આપણી સ્ત્રીઓના ઇતિ-
 હાસ જેવો જ છે. માનવ તત્ત્વરીખના ઉત્પત્તિમાં
 ખેતી ઉપર મંડાપેલાં નાનાં રાજ્યો દેખા દે છે,
 આ દરેક રાજ્યમાં એવો ધર્મ વિકસે છે,
 જેમાં દુશ્મનપતાની અધિષ્ઠાત્રી દેવી તરીકે સ્ત્રી-
 શક્તિની પૂજા કરવામાં આવે છે. હિંદમાં
 બળ અને જોમતું પ્રતિક છે—‘શક્તિ’—જીવન
 દેનાર અને પોષનાર સ્ત્રી પુરુષોના જેવું સ્થાન
 ભોગવે છે. હિંદના કેટલાક પ્રદેશોમાં આપણે
 એવી કુટુંબ વ્યવસ્થા ઉઘાડી જોઈએ છીએ
 જેમાં કુટુંબનું મહત્ત્વનું સ્થાન સ્ત્રી ભોગવતી
 હોય, એટલું જ નહિ, પણ મિલકતની માલિક
 પણ એ હોય અને વારસો પણ એની માર-
 કત જ ઉતરતો હોય. પણ વધતી જતી નવી
 ગુચવણુબરી આર્થિક રચના અને એના
 પરિણામે આવતી નવી સંસ્કૃતિના દબાણ નીચે
 આ નાનાં રાજ્યો બદલાઈ ગયાં, અને પછી
 તો પુરુષની કીર્તિલાલસા, સાહસની ભૂખ
 અને વિજયોની ઇચ્છામાંથી મોટાં સામ્રાજ્યો
 ઉભાં થતા મોડયાં અને જે સમાજમાં સુદને
 જ સર્વોચ્ચ પ્રવૃત્તિ ગણવામાં આવતી હોય
 લાં સ્ત્રીનું સ્થાન નીચું પડે છે, દારણ કે
 સ્ત્રીનું પતન એ જીવનબળ ઉપર મૃત્યુના
 તરવેનો વિસ્ત્રાપ છે.

પ્રગૌ વચ્ચેના બેઠ વધતાં જાય અને
 જનતાના મોટા ભાગને સુડીબર સુડીદારો
 રીખાવે અને શોષે. શારીરિક શ્રમ એ અધ-
 મતાનું ચિન્હ ગણાય. પ્રજાના મોટા ભાગની
 આ દશા ચાય અને થોડા માણસો આ લોકોના
 પસીનાની મહેનત ઉપર પોતાના પરાંપછવી
 જીવનના આનંદ અને વૈભવો રચે. આવા
 વૈભવી વર્ગની સ્ત્રીઓના હાથપગ આજસે
 બધાં જ જાય. અને જ્યારે હંજારો અને લાખો
 સ્ત્રીઓ શુષ્ક અને

હિંદનો સ્ત્રી-પ્રવૃત્તિનું ભાવિ

છે ત્યારે આ સ્ત્રીઓ પણ આરસના મહેલો,
 હીરા, માણેક ને મોતીના ઢગલાઓની વચ્ચે
 વૈભવી આજસપણામાં દટાએલી પડી હોય છે,
 અને એ રીતે એમનો બીજી બધી બહારનો
 પ્રવૃત્તિઓનો અંત આવી જાય છે. સ્ત્રીઓના
 પતનમાં આમ વધારે પડતું કામ અને બીજાકુલ
 નહિ જેવું કામ. એમ જને પ્રકારે ભાગ ભજવે
 છે અને એમનો ઇતિહાસ ધડે છે. હવે નીતિ
 એ વર્ગ જેવી બંધનકર્તા નથી રહી.

દરમિયાનમાં પુરુષો પોતાના આજસુજીવનને
 બદલાવવા નવાં નવાં કાર્યક્ષેત્રો શોધે છે, પણ
 એમાં સ્ત્રીઓને આવવાની મના કરે છે. આમ
 એક બાજુથી જ્યારે પુરુષનું કાર્યક્ષેત્ર વિસ્તરતું
 જાય છે, ત્યારે એના પ્રમાણમાં જ બીજી
 બાજુથી સ્ત્રીઓનું કાર્યક્ષેત્ર સંકુચિત થતું
 જાય છે. ગ્રીસ અને રોમના મહાન સામ્રા-
 જ્યોમાં પુરુષો બૌદ્ધિક જીવનના મોજશોખો
 માણતા હતા, ત્યારે એમની સ્ત્રીઓને એમણે
 એક જ કાર્ય સોંપ્યું હતું: એમના વિજયો
 માટે સૈનિકો પુરા પાડવાનું, રાજકર્તાઓ
 તરીકે જળદળતા રાજનીતિયો પુરા પાડવાનું.
 એ વખતે એમને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ

નહોતો, કે આવી વિષમ પદ્ધતિમાં જ એમના પતન અને વિનાશનો ખી છુપાયો હતો. નવા સામાજિક કાયદાઓ ધડાય છે, મહાકાવ્યો લખાય છે, નવી રસમો અને પ્રણાલિકાઓ ધડાય છે; પણ આ બધી એક જાતની કિલ્લે-બંધી છે, જેની પાછળ પુરુષો પોતાના અયોગ્ય અધીકારોનું રક્ષણ કરે છે. આ રીતે નીતિનાં બેવડાં ધોરણ ઉભાં થાય છે: સ્ત્રીનું કામ ધર સંભાળવાનું, સમાજની નીતિ સાચવવાનું. એના માટે સખ્ત કાયદા. પુરુષનું કામ એની ચંચળતાના રોમેન્ટિક અંચળા-નીચે રખડવાનું. એના માટે બધી છુટ. અને આ રચના સાથે ધર્મો પણ સંમત થતા ગયા. શાસ્ત્રો, બાઈબલ અને કુરાન એક જ કહેતાં લાગે છે:—સ્ત્રીઓ ઉપરના અંકુશને વધારે મજબુત કરો. જાણે કે પુરુષનું પતન સ્ત્રીના લીધે જ થયું છે એવું ખતાવવા માનવજાતનો ઇતિહાસ નવા નાર્મથી લખાવા માંડ્યો, અને સ્ત્રીને 'નર્કનું દાર' ગણવામાં આવી, એની સાથેના સંબંધોને વર્ત્ય બધ્યા. બીજું બંધુ માફ કરી શકાય, પણ પતિભક્તિ-વશાદારી એ સ્ત્રીનું એક પરમ આશુપણ-કર્તવ્ય ગણવામાં આવ્યું. પરિણામે પુરુષ અને સ્ત્રીના જુલોને જેટલા વધારે નમે તેટલું સ્વર્ગ વધારે પાસે આવે. સ્ત્રી તો પુરુષની ગણાય, પણ પુરુષ સ્ત્રીનો ન ગણાય. સ્ત્રી તો બ્યક્તિ જ ન રહે. સ્ત્રી જાણે કે આત્મા વિહોણું અસહાય માંસનું પોટલું, પુરુષના આનંદોનું સાધન, કંઈકે શું 'તત્ત્વ' અને જેમ વધારે હોય અને કુસીન વર્ગ તેમ વધારે સખ્ત કાયદા, સ્ત્રીઓની વધારે રીઆ-મણી અને એમની વધારે અસહાય અને દયામનક રિયતિ.

જેમ સંસ્કૃતિ વધારે ગુંચવણભરી અને ગંજોના બેઠ વધારે તીવ્ર તેમ વધારે મોટા આર્થિક અને સામાજિક ધર્મો અને મોટા સ્ત્રીઓનો વેપાર. શોષણની જરૂરીયાતે પણ આનંદમાં છે, પણ વેસ્ટાગીરી

જેનું બીજું કંઈ બચકર નહિ હોય. પ્રાથમિક સમાજમાં એક સ્ત્રીનું કસ્યાણ બધાનું કસ્યાણ મનાતું; બધાનું કસ્યાણ દરેકનું કસ્યાણ મનાતું. પણ સુધરેલા સમાજમાં બ્યક્તિવાદના વિકાસ અને બ્યક્તિત્વના ખ્યાલે સમાજ જીવન કરતાં બ્યક્તિજીવનની જરૂરીયાતો અને ઇચ્છાઓ ઉપર વધારે ભાર મૂકાય છે. પણ આ નવી ઇચ્છાઓ અને નવા હક્કો પુરુષો પોતાના જ માની બેઠા છે, અને એ સંબંધી સ્ત્રીઓ સાથે કંઈ ધર્મણ ન થાય અને સમાધાન ન શોધવું પડે એટલા માટે સ્ત્રીને પોતાની જાતને બ્યક્ત કરવાની કે બ્યક્તિગત વિકાસ કરવાની જાણે કે મના કરવામાં આવી છે. પોતાની સ્ત્રીને ધરણું જ બનાવવામાં એને સંતોષ છે. બ્યક્તિના વિકાસમાં નજરે પડતા ગુણો, બૌદ્ધિક ચપળતા, બહારના જગતમાં રસ વગેરે સ્ત્રીનામાં નહિ હોય તો ચાલશે, એવી એમની માન્યતા લાગે છે, અને આવા બ્યક્તિત્વવાળા સ્ત્રીઓ 'નરક' (હટકી ગયેલી) બને છે. આખરાર કુટુંબોમાં એમના માટે સ્થાન નથી હોતું. પછી વળી પુરુષની વિવિધતાની અને બૌદ્ધિક લુખને સંતોષવા સ્ત્રીઓનો એક નવો વર્ગ જોડો કરવામાં આવે છે, અને આ વર્ગ જે પ્રાથમિક સમાજમાં દેખાતો જ ન હતો તે અસ્તિત્વમાં આવે છે. નથી એમના શરીર વેચાણને લીધે બીજી કેટલીયે સ્ત્રીઓ મેંદા બની રહે અને પોતાની પવિત્રતા જાળવી રાખી શકે. આજે તો આવો વર્ગ, જગતના બધા જ સુધરેલા કહેવાતા દેશોમાં સ્ત્રીધારાએલો અને સ્થાપીત થયેલો છે. ઉપલા થોડા બ્યારે હંથા હંથા તત્ત્વજ્ઞાનના શીખરો સર કરતા હતા ત્યારે નીચે પડેલા ત્રમજીવીઓને આ નીતિનો બાવનાઓ, કાયદાઓ વગેરે બાગ્યે જ અસર કરતા. પણ અજાણત, ઠેક ઠેક વખત એ નીચેલો વર્ગ પણ ઉપલા વર્ગની બાવનાઓને ઉઝીની લેતો. પણ એમના જીવનસામાન આગળ આવી બંધી બાવનાઓ શીકી પડી

જાતી. જૂતકાળ એમને સાર્કળી નથી રાખતો. એ તો વર્તમાનની બચાવર વાસ્તવિકતામાં જીવે છે. હિંદમાં હજુ પણ અર્ધરજવાડાચાલી સમાજરચના જેવું છે. પશ્ચિમમાં ઔદ્યોગિકીરણને લીધે જે નવી સમાજરચના અસ્તિત્વમાં આવી અને સ્ત્રીઓ માટે નવી પરિસ્થિતિ ઉભી થઈ, તેવું હજુ કંઈ અહીં ભાગ્યે જ બન્યું છે. આપણા સમાજે તો પ્રાચીન સંજોગો છોડ્યા છે, પણ નવા નથી બાંધ્યા. આજે તો એ એક જગત્પર સેળમેળ થઈ ગયો છે—જુના અને નવા વચ્ચેનું એક જગત્પર ધણું જની ગયો છે. જુની માન્યતાઓ, પ્રત્યાધાતો, શોષણ અને નવા વૈજ્ઞાનિક અને બૌદ્ધિક પ્રયત્નોને લીધે ઉધડેલાં આઝાદીનાં નવાં ક્ષેત્રો વચ્ચે ઠાણ ધણું અત્યારે તો હિંદી સમાજમાં આવી રહ્યું છે.

જે અર્થમાં સ્ત્રીપ્રવૃત્તિને સમજવામાં આવે છે, તે પ્રવૃત્તિ તો યુરોપમાં એક વર્ગની જ પ્રવૃત્તિ રહી હતી. એનાં મૂળ જોડાં ન હતાં. આય-જનતાને એતી સાથે લેવાદેવા ઓછી હતી. પણ હિંદમાં પરિસ્થિતિ જુદી છે. યુરોપની સ્ત્રીપ્રવૃત્તિએ જે રૂપ લીધું, હવે તેવું હિંદમાં નથી બન્યું. સામાજિક રહીઓ અને ઓનું રચાતું ફક્ત સમાજની આર્થિક રચનાથી જ નહિ પણ આખીયે પ્રજાના આર્થિક ઇતિહાસથી નક્કી થાય છે. હિંદની સ્ત્રીપ્રવૃત્તિના ભાવિની ચાવી આમાં છે.

આપણે જ્યાગળ જમએ તે પહેલાં હિંદની અત્યાર સુધીની સ્ત્રીપ્રવૃત્તિ શું શું માગે છે અને એ માગણીઓ કેટલે અંશે વાસ્તવિક છે અને જોડી છે તે જોઈએ. સમાન નાગરિકવને હજુ તો હવે સ્વીકારાએત્રો સિદ્ધાંત છે. પછી આવે છે સ્ત્રીની આર્થિક સ્વતંત્રતા અને મિલકતનો હક્ક. આપણે આ તપાસીએ. કામ કરવાનો હક્ક માનવસુખ માટે આવશ્યક છે; પણ હિંદની મોટા ભાગની સ્ત્રીઓની જરૂર આ કામના હક્કની નથી. પણ પોતે કરેલા

કામનું ફળ મેળવવાના હક્કની છે. આર્થિક સ્વતંત્રતાનો અર્થ આજે તો સામાજિક મન ફક્ત ગુલામી અને જૂને મરવાની સ્વતંત્રતા અને પોતાનાં બાળકોને અર્ધમૃત્યુમાં જીવતાં રહેવા દેવાની છુટ-એવો જ થાય છે. એટલે કામના હક્કની જ માગણી કરનાર તો ફક્ત આજસુ આખરદાર વર્ગના જ હોય છે. મિલકતના હક્ક માટે જો જોઈએ તો, હિંદ એ ખેતીપ્રધાન દેશ છે. એનો જીવન ટકા વરતી એક યા ખીખ, પ્રકારે-કામગાને લગતા ઉદ્યોગોમાં રોકાયેલી છે. આમાંથી પડકાર તો જમીન વગરના મજૂરો જ છે. અને મિલકતના હક્ક સાથે જાણે કે એમને કંઈ લેવાદેવા નથી. કુલ ખેડાણ જમીનનો ત્રીજો ભાગ તો અર્ધ રજવાડી સ્થિતિમાં છે. રાજ્યો, મહારાજ્યો અને જમીનદારોના હાથમાં આ છે, અને એમના સભ્યમાં ખેડૂતોની દશા ગુલામો કરતાં વધારે, સારી નથી. હવે એમની પાસે જમીન છે, તેમની સ્થિતિ પણ વધારે સારી નથી. દર કુટુંબ દીક જમીન, ૨ થી ૪ એકર આવે અને અત્યારે જે મહેસુલ છે તે જોતાં તો આ ઉગારા કરતા ઉપાધિ જ થઈ પડે. અને ઉદ્યોગોમાં રોકાયેલી સ્ત્રીઓની સ્થિતિ પણ આ કરતાં ચંદતી નથી.

એટલે વર્તમાન આર્થિક રચનાના જોણાની અંદર જ સ્ત્રીઓ માટે ફક્ત મિલકતના હક્કની અને આર્થિક સ્વતંત્રતાની વાતો કરવી બેહુદી છે, ગરરરતે દોરનારી છે, એટલું જ નહિ, પણ એક રીતે ખતરનાક છે. કારણ કે એથી અમુક થોડાકને જ ફાયદો થવાનો અને બાકીનાને જીંદગી પથિત ગુલામી જ કરવાની. એના ખરા અર્થમાં આર્થિક સ્વતંત્રતા તો ત્યારે જ સંભવી શકે, ત્યારે ઉત્પાદન અને વહેંચણીની પદ્ધતિ વધારે વૈજ્ઞાનિક અને બૌદ્ધિક હોય થાય અને એથી ઉપજતાં આર્થિક બજોની વિવેક પૂર્વક અને જાગૃત દોરવણી થાય.

સામાજિક બાજુ જોતાં માગણી વધારે

સુદિભરી છે. લાભ, બાળકોનો દુઃખને વગેરે જેવા સામાજિક પ્રશ્નોમાં સ્ત્રીને સમાનતા મળવી જ નોંધાયે. પણ ઇતિહાસ પુરવાર કરે છે કે જે સમાજમાં સ્ત્રી એ આર્થિક તરત છે અને દ્રવ્યના ઉત્પાદનમાં પુરવ્વની સાથે ઉભી રહે છે તે સમાજમાં એ વધારે સ્વતંત્રતા મેળવે છે અને એમાં બંધનો અને પ્રતિબંધો સદન કરે છે. આપણે જોઈએ છીએ કે આવી જાતનાં સામાજિક બંધનો મોટા ભાગે મધ્યમ વર્ગની સ્ત્રીઓને જ છે. નીચલા કહેવાતા વર્ગો કે મજૂરોમાં આવાં સામાજિક બંધનો નથી. નીચલા કહેવાતા વર્ગોમાં તો છુટાછેડાની પણ છુટે છે, એટલે સ્ત્રીઓને આ છુટછેડો મળે તો એની અસર સામાજિક રીતિ ઉપર થયા વિના રહેવાની નહિ, પણ આર્થિક સ્વતંત્રતા જતાં સામાજિક દહો દશે તે પણ જતા રહેશે. રશિયામાંની સ્ત્રીઓની રીતિ અને જર્મની તથા ઈટલીમાંની સ્ત્રીઓની રીતિ સરખાવતાં આ તરત માલમ પડશે.

હવે આપણે સામાન્ય સંસ્કૃતિ ને શારીરિક સ્વાસ્થ્ય, સામાજિક સ્વચ્છતા, ડેજવેણી, તંદુરસ્તી અને સામાજિક નીતિ-નૈતિક અર્થ એકમેક સાથે સંજ્ઞાયેલાં છે તેમને તપાસીએ. શિક્ષણ અને સ્વાસ્થ્યનો આધાર આર્થિક તરત ઉપર છે એ તો મોટાની વાત છે. આપણે પ્રશ્ન એટલો વિશાળ છે કે ડેજવેણી ફરજિયાત બનાવવાની કે સ્વચ્છતાના નિયમો પસંદ પાડી આ પ્રશ્નના એક પણ અંશનો ઉકેલ નથી આવવાનો. અર્ધ-ભૂખ્યાં અને ભૂખ્યાં બાળકોને ફરજિયાત અભ્યાસ કરવા બેસાડવાં એ નરી કુરતા છે. અને જ્યાં ગરીબાઈ હોય ત્યાં સ્વચ્છતા પણ નથી. આવી શક્તિ, ખાસ કરીને માતા થયા માટે સ્ત્રીઓને તો લાયક નથી જ બનવા દેતી. રશિયાના જાહેર તંદુરસ્તી ખાતાના પ્રધાન કોમોરોવે દર્શાવે છે, 'સ્ત્રીઓને કંઈ કામ નથી અને એની

દરકાર કરનાર કંઈ નથી, એ હકીકત જ વેશ્યા ગીરીનાં સામાજિક કારણોમાં એક મોટામાં મોટું કારણ છે. અત્યારની સ્ત્રી-પ્રવૃત્તિ આ વેશ્યાગીરીના પ્રશ્નને નૈતિક દૃષ્ટિએ જોઈ એનો ઉકેલ શોધવા મળે છે. ખૂબ ઉમ્મ પેશ્વોસ તોદારી રખાવે છે. અને જ ભૂખ્યાં મોંમાં રોટી નાખવાને બદલે ઉંચાં નૈતિક આદર્શોની અને ધર્મની વાતો કરે છે, એવાં અર્ધ-પગલાંથી કંઈ દિ' નથી વળવાનો, કારણ કે રાગના મૂળમાં એ ઉત્તરતાં નથી. અને આ મૂળ તો આર્થિક હોય છે. આંકડા બનાવે છે કે ૯૦ ટકા વેશ્યા તો આર્થિક દુબાણને લીધે જ એ બંધો સ્વીકારે છે અને વેશ્યાઓનાં ૩/૪ નેટલો ભાગ ગરીબ-વર્ગોમાંથી આવે છે. અત્યાર સુધી આ પ્રશ્નનો સફળ-ઉકેલ શોધ્યો હોય તો તે રશિયાએ, કારણ કે, માત્ર ત્યાં જ આ પ્રશ્નના મૂળને પકડી તેને ઉખાડી નાખવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે અને તે કાયદા કરીને નહિ, પણ કામ આપીને, રહેવા ધર આપીને, માનવતાભરી સગવડ આપીને. આર્થિક જરૂરિયાતો અને સામાજિક અધઃપતન જે એ સાથે જ હોય છે તે ન્યારે દૂર થાય અને પુરવ્વની સાથે સ્ત્રી પણ સમાજનું જાગૃત અંગ અને ત્યારે જ સ્ત્રી આવી રીતે પોતાની થતી હાંસી અને ફક્ત ધર સંભાળનાર યુવામ, છોકરાં ઉછેરનારી અને પુરોને સંતાપનારી અસહાય 'અજાણ'ની રીતિનો પ્રતિકાર કરી શકશે અને આર્થિક તેમજ સામાજિક એકમ બનશે. સરળ કામ માટે સમાન પગારનો દહો સ્વીકારવો જોઈએ અને એ પોતાની ગોષ્ઠી રીતિ ફગાવી દેશે. આવા સમાજમાં નહિ તો પડદો હોય, કે નહિ બાળકમ હોય; કારણે જ્યાં 'સ્ત્રીને રક્ષા' ની બાવના હોય તો તેવા સમાજમાં જ આવું બધું સંભવી શકે. માનવ જીવન એક અવિભાજ્ય એકમ છે. એના એક અંગથી બીજાને જુદું ન પાડી શકાય. કારણે એકનો ઉકેલ બીજા બધાના ઉકેલને સ્પર્શે છે.

સંક્રાન્તી થોડા દિવસ ઉપર એક
 બંગાળી બહેનનો હૃદયદાયક પત્ર આવ્યો છે.
 છેલ્લાં તોફાનો દરમિયાન એમના આખા કુટું-
 બને પહેરેલે કપડે ઘર છોડી નાસી જવું પડ્યું
 અને શાંતિ થયા પછી ન્યારે ઘેર તપાસ
 કરવા ગયાં, ત્યારે માત્ર ઘરની દીવાલો જ
 ઉભેલી હતી. શ્રીમંતં પણ અસહ્ય દુઃખનું
 કુટુંબ હોવાથી ઘરમાં જ પુષ્કળ રોકડ દાગીના,
 ચાંદીનાં વાસણો વગેરે હતાં, તે બધું જ અને
 કપડાં, સરસામાન, અનાજ, રમોંધનાં વાસણ
 વગેરે સર્વસ્વ હુટાઈ ગયેલું હતું. અને જે સ્ત્રીને
 લઈ જઈ શકાય એવી નહોતી, તે એકે એક
 તોડીફોડીને દુલ્હાઓએ આપ્યા ગયા હતા.
 એટલે એમને એકઠે એકથી ઘર માંડવાનું છે.
 હાલ સંબંધોએને ત્યાં જેમ તેમ કરી રહે છે.
 આવી કથની તો ન્યાં ન્યાં દુલ્હા થયાં
 છે, ત્યાં સેંદડો કુટુંબોની છે. એટલે એ અતિ
 દુઃખ હોવા છતાં નવાઈ જેવો નથી. પણ
 નવાઈ એમના પત્રના છેલ્લા ભાગમાં લખેલી
 હકીકત છે: “અને આટલા દુઃખમાં એક
 નવું દુઃખ જોવું થયું છે: તેથી હું તો હઠવાર
 મુંઝાઈ ગઈ છું. મારી દીકરીના સસરાએ કહે-
 વાન્યું છે કે ‘પૂજા (નવરાત્ર)ના દિવસે પાસે
 આવે છે તે માટે રાખજો. દર વરસ માફક
 તમારે દીકરીનમાઈ માટે કપડાં, દાગીના,
 અમારે માટે કપડાં, જોડા અને મેવાખીંકાઈ
 બધું મોકલવું જ પડશે. તમારું બધું હુટાઈ
 ગયાનું બહાનું નહિ આવે. એ કાંઈ અમારો
 વાંક નથી, અને. જે દર વરસ રૂકરતાં જરા
 પણ ઓછું મોકલશે, તો પછી તમારી દીકરી
 બહે તમારે ઘેર રહી. અમારે એનું કામ નથી.
 અમારા દીકરાને એક કહેતાં એકવીશ દેવ્યા
 મળે છે.” બહેન લખે છે—“અમે જ પારકે
 આશરે પડ્યા છીએ; સગાંઠાલાં જેમ તેમ
 કરી પોતાની માપબંધીમાંથી મુક્તિથીએ મોક-
 લેલાં કપડાં પહેરી દિવસ ગુજરીએ છીએ;

રૂઢીરાક્ષસથી દબાયેલ

પામર જંતુઓ

લેખિકા

શ્રી. સરોજિની મહેતા

રોકડ કયું હાથમાં નથી. ત્યાં વહેવાઈની મોંઘી
 મામણીઓ ક્યાંથી પૂરી પાડીએ? એટલે
 દીકરીના નસીબમાં તો ચોંદ વરસની ઉંમર-
 માંથી સંસાર પરવારને ઘરમાં જ બેસવાનું
 આવશે.

‘ધાર્મિક બંધન’ નામે ઓગળાતા હિંદુ
 લગ્નની આ રિવાજ છે. પાશ્ચાત્ય લગ્નને આપણે
 સામાજિક કરાર કહી વખોડીએ છીએ, પણ
 આપણાં લગ્ન તો મોટે ભાગે માન્યાપો વચ્ચે
 થતાં લેવડદેવડોનાં જ કરાર છે. અને એ કરાર
 રમાં વાંધો પડતાં એ લગ્ન રદ થાય છે.
 કાયદાની નજરે રદ થતું નથી, પણ બ્યવહારમાં
 સ્ત્રીને સંબંધે એ રદ જ છે; કારણ કે સ્ત્રીનો
 ત્યાગ કરી પુરુષ ખીજી સ્ત્રી પરણે છે અને
 પછી એને ચાંદો ચોટો ધારણ કરવા સિવાય
 ખીજું કયું સંસારસુખ રહેતું નથી.

આ કાંઈ એકલા બંગાળની કથની નથી.
 આપણે ત્યાં પણ દુલ્હડી, રેલથી, ગામડામાં
 પડતી ધાડલૂંટથી તારાજ થયેલાં કુટુંબો
 કેટલાંયે છે. તેમનામાં પણ આવાં અસહાય
 કુટુંબોને સતાવનારા નરરાક્ષસો પણ હશે જ.

એમની માગણીઓ ગાંતિના રિવાજ મુજબ હોવાથી કન્યાના માતાપો જાત વેચીને પણ તે પૂરી પાડવાની પૈતાની ફરજ સમજે છે અને ના પૂરી પાડી શકે તો કપાળે હાથ દેઈ 'દીકરીનું નસીબ' કહી દીકરી ઉપર શોષ્ય આપવા દે છે.

આવા નરરાક્ષસો કરતાંમે વધારે ધણાજનક વ્યક્તિ તે એમની એથે હુપાવશે. પૈસા નરજંતુ-કન્યાનો યુવાન પતિ છે. શા માટે એ પોતાને આ કુર, પાખંડી રમતનું સોગંદ થવા દે છે? બહે એ માતાપને આશીન હોય, વડીલો કાઢી મૂકવાની ધમકી આપતાં હોય, વારસામાંથી ખાતલ ફરવાની ખીક બતાવતાં હોય, પણ આખરે એ છે તો એ હાથપગ વાળો માણસ જ ને! કેમ એ વડીલચાહી સામે જોવા ન જગાવી શકે? એની ફરજ માત્ર વડીલોને 'હાથહા' બણવાનો છે અને પત્ની તરફ ઠાંધ જાનવી ફરજ જ નથી? આજના જમાનામાં હજારો યુવાનો વિદેશી સંસ્કૃતિને પડકાર આપી દેશના સ્વાતંત્ર્ય ખાતર અનેક યાતનાઓ વેઠી શકે છે. યુવતીઓ સુદાં કારમા કારવાસ વેઠે છે ને લાડીના ધા ઝીંપે છે, તેવા સમયમાં આવાં નરજંતુઓ વડીલોનો સોડનો આશરો શોધી પત્નીનો ત્યાગ કરે એના કરતાં વધારે શરમજનક કશું નથી. યુવાનનો વડીલોને સંબળાવી દે કે 'રસ્તામાં ભીખ માગીને ખાઈશ, પણ પત્નીનો ત્યાગ નહિ કરું' તો મોટે ભાગે વડીલોના હાથ હેઠા પડવાના જ. પેટના દીકરાને રક્ષણાવવા ઠાંક જો માતાપ તૈયાર હોય. આ તો પારદર્શી જણીને જ સતાવવાની વાત છે; એટલે વડીલચાહી પોતાનું 'પૂરેપૂરું' ઉમર સ્વરૂપ બતાવે છે.

ત્યામના દિરસાઓ બન્યે જાય છે પણ એના પર આંશુ ખેરવી સમાજ બેસી રહે છે, ત્યજતા હતી ત્યાં ને સ્ત્રી કશ્ચાપત્ર વ્યક્તિ

રહી છે. એની રિયતિ મુધારવા કશું થતું નથી. સાહ-સિત્તેર વરસ ઉપર બનેલી, વડીલોએ કહેલી એક વાત યાદ આવે છે. મારા દાદા સ્વ. મદિપતરામ રૂપરામનાં નજીબાં સગામાં એક યુવતીને સાસરીમાંએ 'નથી ગમતી' કહી કાઢી મૂકો. આવા વર્તનનું કારણ માતાપ વગરની કન્યા ઉપર તેનો રંક વિષવા માનાં મંદી ઉપર ત્રાસ ગુમરી, મેળવવાનો કુર આનંદ એ જ હતું. સ્વ. મદીપતરામે એ કન્યાને પોતાને આશ્રયે લીધો. ન તો એ નર-રાક્ષસો કે નરજંતુઓની ખુશામતની કરી, ન દીકરીનું નસીબ કહી વાનની માંડવાળ કરી. એમણે અમદાવાદમાં નતી નોકલેલી મદાસકમી ટ્રેનિંગ કોલેજમાં એને શિક્ષિકાને અભ્યાસ કરવા મૂકી દીધી. વર્ષોવર્ષ સારી રીતે પાસ થઈ એ આમળ વધી. પેલાં કાઢી મૂકનારાં સમગ્ર ગયાં કે હવે વરસોકમાં એ ટ્રેનિંગ શિક્ષિકા થઈ નોકરીએ લાગી ગઈ, તો પછી હાથથી વાત ગઈ-અમારી ગરજ એને પૂરી થઈ. એટલે વાળનું સ્વરૂપ ઊઠી બકરીનું રૂપ ધારણ કરવું પડ્યું અને સાગી ખુશામત કરી વહુને તેડી લાવ્યાં ને માનપાનથી રાખી. સાહસિત્તેર વરસ પર જે થઈ શક્યું, તે કરવાની હિંમતવાળાં આજે ઠેટલાંમાં છે!

ત્યજતાને ઓશિયાળા ગણવાને બદલે અને સ્વાતંત્ર્યને માગે યશ્વવત્તા જ ને એનાં કુટુંબીઓ યતન કરે, ત્યજતા પોતે પણ ઠાંકને બારણે ચંચાને બદલે સ્વાધીન ચંચા આશંકા રાળે, તો આખા દિરસાનું સ્વરૂપ ફરી જાય, પણ ન્યાં 'સાસરાના કૂવામાં પડે પછે પિયરની બાગેળે પગ ના મૂકીશ' એવું માનસ ધરાવનારાં વડીલો હોય ત્યાં નિરાધાર યુવતીનો હાથ મેણુ ઝાસે? એને સ્વતંત્ર ચંચાનો માગ મેણુ ખતાવે?

ખર્ષાં માતાપ એવાં કુર નથી હોતાં, પેણુ ત્યજતા કે વિધવા કમાઈને સ્વતંત્ર દાય તે! માતાપની આજર જાય, દીકરી વડીલોને બારે

પડી, ગણાય, એવી અવળી માન્યતા પુરુષ પ્રવર્તે છે. આને લીધે આઓને પણ પ્રાધીન દશા આવસ્યક વસ્તુરિચિતિ લાગે છે. ત્યક્તા કે વિધવા નરમ હોય તો ખીજનાં, ટપલાં ખાધને રહે છે ને ગરમ હોય તો ખીજને ટપલાં મારીને રહે છે. ગમે તે રીતે કુટુંબમાં કલેશનું વાતાવરણ તો જામેલું જ રહે છે. આટલીનાં ગાણું વાતો નવલક્ષ્યામાં ગમે તેટલાં ફરીએ, પણ બ્યવહારમાં તો કુટુંબકલેશ જ જોવામાં આવે છે.

નરરાક્ષસોનાં દયાપલાં નરજંતુઓ દિમ્ભ ન કરી શકે, તો પછી યુવતીઓએ જ સ્વતંત્ર ચવાની દિમ્ભ કેળવવી પડશે અને દુઃખદ વસ્તુરિચિતિને અને તેટલી હજીવી કરવા કમર કસવી પડશે.

ઉપર સ્વ. મહીપતરામના કુટુંબનો જે દાખલો ટાંક્યો છે તેમાં એક વસ્તુ ખાસ સ્પષ્ટ છે. વડનગરા નાગરોમાં બહુપત્નીત્વની કેળવ મનાઈ હોવાથી એ કન્યાનાં સાસરિયાં પોતાના નરજંતુને બીજી પરણાવી કે પરણાવવાની બીક પણ બનાવી શકે તેમ નકોતું. અલગત પરણેલી સ્ત્રીને કાઠી મૂકી ખુલ્લી રીતે રખાત રાખનારાનો દાંર્ષ તોટો નથી હોતો. પણ આપણા સમાજમાં બીજી પરણાવવાની શીક એ વરપક્ષના હાથમાં સ્ત્રીને અને તેનાં માતાપિતે દયાપલાં રાખવા માટે મોટામાં મોટું હથિયાર છે—ખાસ કરીને પ્રવચિક્ય કરનાર જ્ઞાતિઓમાં. પણ જ્યાં એ હથિયાર વાપરી શકાય તેવું જ ન હોય, ત્યાં વરપક્ષ એટલે અંશે લાયકાર રહે છે. હવે આપણા પ્રાંતમાં અનેક પત્નીત્વવિરોધી કાયદો પસાર થઈ ગયો એટલે નવી સ્ત્રી પરણી જૂની પર વલ્લભ કરવાનું કે સ્વપ્રમાંથી કમાણી કરવાનું નહિ બને. અને કલકત્તાવાળા બહેનનાં કિસ્સામાં વર્ણવ્યા છે તેવા નરરાક્ષસોના હાથ હેઠા પડ્યા છે. એ નરરાક્ષસોને આશ્રયે જીજરતાં નરજંતુઓને કન્યાપી નવાંનવાં રંગકાં હવે નહિ મળે.

પરદેશી

શ્રી. રસેશ.

નવલ એક કવિ હતો.

અને કુસુમી હતી એક ચિત્રલેખા.

નવલની લેખિનીમાં સમસ્ત સંસારને મતવાસો બનાવી દે એવું જાદુ હતું. કુસુમની પીંછીમાં એવી શક્તિ હતી.

બન્ને ય પોતાની કલાના સાચા પુત્રી હતા. એક હતો કવિ-ખીજ હતી ચિત્રલેખા !

કવિ કંપનાસાગરના તટે ફૂંપીઓ મારતો, તો ચિત્રલેખા સૌંદર્ય સુરિતાની અન્દર લહેરો સાથે ખેંચી કરતી.

નવલ અને કુસુમ બન્ને આ સંસારનાં બે અપૂલ્ય રત્ન હતાં

પ્રાતઃકાળનો સમય હતો. દલ હવાનું અવસાન પણ થયું નકોતું ત્યાં કલામંદિરમાં બે પરદેશી આરીને હાજર થયાં. બંને જ ભૂત્યાં-ભટક્યાં પયિક હતાં. બંને ય બે વક્ષોની છાંયામાં જઈને બેઠાં, કોણ જાણે કેવા કેવા ભાવ જાગી રહ્યા હશે એમનાં દિલમાં !

અકસ્માત બાજુના એક સંક્રાંતમાંથી સંગીતનો અવાજ સંભળાયો. રેકડ વાગી રહી હતી—

“પરદેશી પ્રીતમાં શું જાણે !”

અને ચમકી જીક્યાં. નવલે કુસુમ તરફ

જેણું. અને કુમુમે નવલ તરફ. બંનેના હૃદયમાં પેલી ગીતપંક્તિ ગૂંચ રહી હતી —

“ પરદેશી પ્રીતમાં શું મળશે ? ”

“ કલામંદિરે કલાના ઉપાસોને આશરો આપ્યો. ”

સાદિત્યગમનમાં ‘ કલા ’ વિજળી શી ચમકી જીતી.

“ કલા ” નીકળી —

પોતાના ‘ શરીરમાં એવું સૌંદર્ય લક્ષ્મી-પોતાના હૃદયમાં એવી વેદનામય બાવના સર્જ ને, કે જ્યારે તેને જોઈ તે સૌ હેયું ધાગીને બેસી રહ્યા. .

નવલે એને આશ્ચર્યોથી સુશોભિત કરી. કુમુમે પોતાના હાથે એને સાડી પકેરાવી. અને “ કલા ” નીકળી.

‘ કલા ’ હતી, એક કવિ, અને બીજી ચિત્રકેષ્ણા : બંનેનાં બે બિન્દુ હૃદયની એક આકેરી ઊભા.

નવલ દુનિયાનો ખોદ ઝીંકોને ઉદારીમાં દિવસ વિતાવી રહ્યો હતો. કુમુમ સત્તમથી બેઠાસ બનીને મન-મારી પડી રહી હતી.

નવલ અને કુમુમ, બંને કલામંદિરની પાછળ - આવેલી વાટિકામાં આવીને રોજ બેસતાં. નવલ પોતાની લેખિની સર્જ ને કવિતા રચેા કરતો, કુમુમ નિઃખોજીએ ચિત્ર આલેખતી. પણ બંને આટલાં નજદમાં હોવા છતાંયે એક બીજાંથી ખુબ દૂર હતાં.

એક દિવસ નવલ હાથમાં એક કળ્પતર સર્જ ને કવિતા રચી રહ્યો હતો. થોડે જ દૂર જામફળના વૃક્ષ પર બેસી કુમુમ જામફળનું ચિત્ર દોરી રહી હતી.

એકાએક નવલે કંઠાળાને પોતાની લેખિની દેખી દીધી.

“ પપ્પી રે ! ખુબ બૂબ લાગી છે. ” કળ્પતર તરફ જોઈને નવલે દીર્ઘ નિશ્વાસ-સર્જ

કયું. બેઠેલી કુમુમે પોતાની પોંછી ડાળાના ટેકે મૂકી.

“ જામફળ ખાશો ? ” એણે - નવલને સંબોધીને પૂછ્યું.

ચૌવનના પ્રભાતકાળમાં પ્રત્યેક રમણી-હૃદયમાં અનાપાસે જે કંપ ઉદ્ભવે છે એવું એના રવરમાં કંપન હતું.

“ ખરાલીશ તો કેમ નહિ ખાઉં ? ” નવલે કયું. કુમુમે હાથમાંનું જામફળ નવલ તરફ દેંકયું.

“ ખુબ મીઠું છે. ” ચાખીને નવલે કયું.

“ બીજાં લેશો ? ”

“ જો આપી શકે તો. ”

વૃક્ષપર બેઠેલી કુમુમે બીજાં એક જામફળ તોડીને દેંકયું.

“ બીજાં આપું ? ” તેણે પૂછ્યું.

પણ નવલ કાંઈ ઉત્તર આપે એ પહેલાં જ એ બોલી જીતી : “ હવે નહિ મળે, જાઓ બાગો ! ”

કુમુમે જરા મંદ દારપ દરી પોતાનું મુખ ફેરવી લીધું. અને પછી પોંછી હાથમાં સર્જ તે ફરીથી ચિત્ર આલેખવામાં લીન બની ગઈ.

પણ લેખિની હાથમાં હોવા છતાંયે નવલ પોતાની કવિતા પૂરી કરી શક્યો નહિ. એની કવિતા અધૂરી રહી. કેાણે જાણે કેવાયે ભાવ એના મનનાં જંગમી રહ્યા હતા !

એક ન્દાનીશી ઘટનાએ બે પરદેશીઓ વચ્ચે એક બંધન ખડું થયું હતું.

કુમુમ, મ્દારે માટે એક ગુલામનું ફૂલ આપી આપ. નવલે હમ્મનાં કયું.

કુમુમ અને નવલ બંને ય એ બાગમાં હમેશાં આવીને બેસતાં.

“ ફૂલ લઈને શું કરશો ? ” કુમુમે પૂછ્યું.

“ એને જોઈને એક કવિતા રચીશ. ”

કુમુમ હાસી પડી અને બોલી : “ વાહ

રે દવિ ! હાથમાં ફૂલ લઈને કવિતા રચશે ?
જાઓ, હું તો નથી જતી ફૂલ લેવા !

નવલે આમક પૂર્વક કહ્યું : “ જા, કુસુમ.”

“ તમને જાતે કેમ નથી જતા ? તમારા
પગે શું મેંદા મૂકી છે ! ”

“ હાકરવાદ મૂકી દે અને જા ! ”

“ વારું, હું તંદમારું ફૂલ તો લાવી આપું
છું. પણ મ્હારેય એક ચિત્ર આલેખનું છે.
મારી ઝીજ શું તમે લાવી આપશો ? ”

“ મળી શકે તેમ હશે તો જરૂર.”

“ તો ખરાબર છે.”

કુસુમે જાની ચર્ચ. એના અધર પર હાથ
છાંચું હતું. એના નયનોમાં એક પ્રકારનો નશો
હતો. આજોનાં માફક નાયતી ફૂલો ફૂલ
લેવાને તે દોડી ગઈ.

તે પાછી આવીને જાની રહી ત્યારે એના
હાથમાં શુભાશનું એક સુંદર ફૂલ હતું.

કુસુમે હાથ લખાવ્યો : નવલે ફૂલ
લઈ લીધું.

“ ઓહ ! કુસુમ ! તારા હાથમાં આ
લોહી ક્યાંથી ! ” નવલે આશ્ચર્યથી પૂછ્યું.

ફૂલ લેવા ગઈ હતી ત્યાં કાંટા વાગ્યા હશે.

“ મ્હારે કારણે તારા હાથમાંથી લોહી
નીકળ્યું. લાવ, કુસુમ, હું એ ધોઈ નાખ્યું.”

કવિએ કહ્યું : જાની પર મૂકી. પાછી

લાવીને કુસુમના હાથ પર રેડવા માંડ્યું.
કુસુમનો કંપનો હાથ કવિના હાથમાં હતો.

કવિના હાથમાં એક પ્રકારની શુશુકી પેદા થઈ.
સહસા કુસુમ દૂર જઈને જાની રહી.

“ મેં તમને ફૂલ તો લાવી આપ્યું. હવે
તમે મને લાવી આપશો ? ”

“ શું નિષ્પત્તિ તારે કુસુમ ? ”

“ હું તો એક દવિ માયું છું. લાવી
ગયો ? કવિનું એક ચિત્ર આલેખનું છે.”

ધોડીવાર પછી. હાથમાં શુભાશનું ફૂલ લઈ
નવલે વૃક્ષને ટેકવોને આડો પડ્યો હતો : કુસુમ

એડી એડી એનું ચિત્ર આલેખી રહી હતી.
આકાશમાં સૂર્ય વાદળોમાંથી ડોકિયાં કરી
રહ્યો હતો. બે પરદેશીઓની આ લીલા નિહા-
ળીને કદાચ તે હસી રહ્યો હતો.

કેટલાક લોકોએ બોલ્યું—

નવલે વૃક્ષની નીચે આડો પડેલો અને
કુસુમને એની સમીપમાં બેઠેલી. ત્યાં થઈને
રસ્તે જતાં કેટલાક માણસો પરદેશીઓની આ
લીલા જોઈને હસી પડ્યાં. નવલના માથે
કલંકનો સેદરો બંધાઈ ગયો. કુસુમના શિર પર
બદનામીની ઝડીઓ વરસવા લાગી.

પરદેશીઓની આ વાસના રહિત કીડામાં
દુનિયાને પાપની છાયા નગરે પડી. વંચનાની
આ કદાણી સૌ કોઈએ સાંભળી. પણ એ તો
સાંભળીને બેસી રહ્યો. કવિ અને ચિત્રલેખાનું
એક બીજા સાથે હળવું મળવું સંબદ્ધ લાગ્યું.

પણ યૌવનના મદમાં મતવાલી ‘ કલા ’ એ
એમને આશરો આપ્યો.

સાંજનો સમય હતો. કુસુમની રાક જોતાં
જોતાં નવલની આંખો ચાક્ર ગઈ.

કવિને મૂકીને ચિત્રલેખા કોણ જાણે ક્યાં
ય ચાલી ગઈ. કલામંદિરમાંથી તે બહુ દૂર
ચાલી ગઈ. શા માટે તે ચાલી ગઈ એનો
હોલ યત્ન કરવા છતાં ય નવલ ન સમજી
શક્યો.

સમાજના બચથી તે નાસી ગઈ કે કવિના
પાશમાંથી બચવાને માટે તે દૂર ચર્ચ ગઈ એ
કોણ કહી શકે તેમ છે ?

એ ઉપવનની મધ્યમાં એકલો બેસીને દવિ
આજ પણ કવિતા રચે છે, પણ પોછી લાઇ
જે ચિત્રલેખા હમેશાં ચિત્ર આલેખવા કરતી
હતી તેનો આજે ક્યાંય પત્તો નથી.

કુસુમ કદાચ રિસાઈને ચાલી ગઈ હોય.
હા, જીવનના બાદથી કંટાળીને કવિ કોઈ
વાર ગળ્યો છે :

“ પરદેશી પ્રીતમાં શું બળે ? ”

ચીનની રાષ્ટ્રવિદ્યાયક ત્રણ બહેનો

મેડમ ચાંગ કાઈ શેક

ચીની પ્રજા સામાન્ય રીતે પોતાના દુઃખ મારે નરીખને જ દોષ દે છે. ત્યાંની દંતકથાઓ અને લોકગીતોનો સુર પણ એ જ હોય છે કે, તેના કરમમાં કશુંકાઈ જ છે અને તેમનો રાગ ગમે તે બને તો પણ તેના નરીખમાં સુખ નથી. ગ્રામવાસી ચીનાનો આખો દિવસ પેટીયું ફરી દાઢવા માટે ગદા લેતી કરવામાં ગળ્ય છે. રાત્રિકાંચુ કે રાષ્ટ્ર-નેતાઓ તરફ નગર કરવાની તેને કુરસદ હોતી નથી.

ચીની ગ્રામ્યજનતાની કુનિયા આમ પોતાના ગાય અને કુટુંબ પુરતી જ મર્યાદિત હોય છે.

અલગત સામાન્ય ગામડીઆતા કરતાં જન-રાશીસીમે ચાંગ કાઈ-શેકનાં ચિત્રો દોષ છે અને તેના દંદેરા પણ તેણે સાંભળ્યા હોય છે; પરંતુ ચાંગનો અવાજ સાંભળ્યો હોય એવો કાઈકે જ દશે. ચાંગ અને તેના દંદેરાને તેઓ વ્યક્તિત્વ અને રાષ્ટ્રનીતિનાં પ્રતિક માને છે.

આ માત્ર ચાંગ કાઈ-શેક પુરતી વાત થઈ. બાકીના ચીનના પ્રત્યેક નેતાઓ બાજત તેઓ સાવ અજ્ઞાન હોય છે. ત્યાંના મુખસિદ્ધ મુન્ગો, કુન્ગો અને બીજી પ્રતિષ્ઠિત વ્યક્તિઓ શકેરી જનતામાં જણીતી હોય છે, પરંતુ ગામડીઆઓને તેમની લેશ પણ ખબર હોતી નથી. દિંદ અને યુરોપ-અમેરીકાના શોષા તેમના વિષે જોઈક જણના હોય છે એટલું પણ ચીની ગ્રામ્યજનો તેમના વિષે જણતા હોતા નથી.

“રાષ્ટ્રની પ્રથમ મદિલા” એવું માર્ક પીરેડે ત્યાં અસ્તિત્વમાં જ નથી, કેમકે એ દેશમાં ‘ચીન’ કાયદોત્તર પત્ની, માતા અને સભ્ય બનવામાં જ સમાર્થ જાય છે. મદાન સ્ત્રી એને ઓળખનારા જૂન હોય છે. એક ચીના બેકુનને પુછવામાં આવ્યું કે મેડમ ચાંગ વિષે તે શું ધારે છે? તેણે જવાબ આપ્યો: “ચાંગને પત્ની તો હોતી જ જોઈએ ને! નહિ!”

આપણામાંના ધણાને ખબર નહિ હોય કે ‘ચીનની પ્રથમ મદિલા’ શું પીરેડે મેળવી શો એવી વ્યક્તિ મેડમ ચાંગ નહિ, પણ તેની બહેન સુંગ-ચોંગ-હોંગ છે. તેઓ ચીનાઈ પ્રજા-સત્તાકના રચાયક સુન યાત-સેનનાં વિધવા છે. આ પીરેડે તેમણે પોતાના પતિના નિમ્મો અને આદર્શોને ચીવટથી વળગી રહીને આપ-બલે પ્રાપ્ત કરેલું છે. ડૉ. સુનતું તા. ૧૨મી માર્ચ ૧૯૨૫ના રોજ પેટાંગ ખાતે જનસાન થયું ત્યારથી તેમણે ડૉ. સુનના ત્રણ સિદ્ધિ સાન ચીન ચૂ-છ (પ્રજા મારેના ત્રણ સિદ્ધિ)

મેડમ સુન ચાંત-સેન, મેડમ ચાંગ કાઈ-શૈક અને મેડમ ઐય. ઐય. કુંગ.

*

રાષ્ટ્રવાદ, પ્રજાસત્તા અને લોકોની રોચ) ને અમલી બનાવવા સતત અને લગભગ એકથે હાથે બહાદુરી પૂર્વક લડત આપી છે.

તેમના ચૂસ્ત સ્વતંત્ર વિચારોનું એક જ ઉદાહરણ બસ છે. તાજેતરમાં આંતરવિગ્રહ ને વખોડી દાદી મિત્ર સરકારની માંગણી કરતા પોતાના એક નિવેદનમાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે, ચીનમાં અમેરિકન લશ્કરની હાજરી શાંતિ સ્થાપવામાં આશિર્વાદરૂપ નીવડવાને બદલે દરકતરૂપ નીવડી છે.

જેમાં બંનેની પ્રમુખ અને પોતાનો ભાઈ ડી. વી. સુંગ વડો પ્રધાન છે તેવી એકપક્ષી સરકારને લોન આપતાં પહેલાં બે વાર વિચાર કરવાની તેમણે અમેરિકન પ્રજાને અપીલ કરી હતી.

ઔરવભાવસુલભ શરમાળતા અને સુંગ કુંગ સાથેનો અંગત નીકટ સંબંધ જોતાં આ

નિવેદન ખરે જ ખાસ નોંધપાત્ર છે. મેડમ સુને થોડા વખતથી રાજધાનીથી દૂર રહી રાહન-કાર્ય તરફ જ પોતાનું ધ્યાન એકત્ર કરવા માંડ્યું છે. તેમનું કાર્ય તેમનાં પતિની સ્મૃતિ અને તેમના નવું સિદ્ધાંતોમાં અદ્યત્ત વિશ્વાસનું પરિણામ છે. તેઓ એમ માને છે કે તેમના પતિએ સ્થાપેલ ક્વોર્મોગ્ટાંગ એ સિદ્ધાંતોને અમલમાં મુકવામાં નિષ્ફળ ગઈ છે. મેડમ સુન ક્વોર્મોગ્ટાંગનું અંતઃકરણ છે. એ પક્ષ વિધ્વંસવાદી તરીકે હંમેશાં કરવામાં આવ્યો હતો, એવો અવાજ તે ક્વોર્મોગ્ટાંગના નેતાઓના અંતઃકરણ પર અથડાવ્યો કરે છે.

તેમના વિચારો અને જે નિષ્વાસનાથી તેને તેઓ રજુ કરે છે તેનાથી ક્વોર્મોગ્ટાંગના જુનાવાણી સભ્યો ખાનગીમાં તેમની પીઠ પાછળ બચકા કરે છે, પરંતુ ઉદ્દામવાદીઓ તો તેમને આરાધ્યમૂર્તિ લેખી રહ્યા છે. ચાંચા-

૧૪

ધનો મજુર, જે રાજકારણની દૃષ્ટિએ વિચારનો નથી તે તેમની પ્રમાણિકતા અને નિઃસ્વાર્થતાની પ્રશંસા કરતો હોય છે.

સૌન્દર્ય, મોહકતા, ઉદારતા, પ્રવિણતા, અને લાગરગતી આગતમાં ત્રણે બહેનો એઈ-લોંગ (મેડમ કુંગ) ચીંગ-લોંગ અને મેઈ-લોંગ (મેડમ ચાંગ) દુનિયાની સૌથી વધુ નોંધપાત્ર બાળીની ત્રિપુટી છે. શાંધાઈમાં જુની કહેતી છે કે “ એક (મેડમ કુંગ) પૈસાને ચાહે છે, બીજી (મેડમ ચાંગ) સત્તાને ચાહે છે, અને એક (મેડમ સુન) ચીનને ચાહે છે ” આ કહેતી વધુ પડતી છે. ત્રણે બહેનો ચીનને પોતપોતાની રીતે ચાહે છે અને ત્રણે જ અંગત રીતે એવાં અનેક જાહેર કિતનાં કાર્યો કર્યાં છે કે જેને જનતાના ધ્યાનપર લાવવામાં આવ્યાં નથી. આમ છતાં ત્રણેનાં જીવન પર તેમના પતિઓની રીયલિટીએ અસર પાડી છે. એઈ-લોંગ લસ્કરવાદી અને રાજદ્વારીને પરણી અને ચીંગ-લોંગ શીલ્પકલાન્તીકારને પરણી.

આમ છતાં તેઓ વ્યક્તિગત રીતે એક બીજાથી નિરાળાં છે, સૌથી મોટી એઈ-લોંગ આમણી અને વ્યવહાર છે. સૌથી નાની મેઈ-લોંગ ચાલક, વિનોદી અને કોઈ વાર ન પરખાય તેવા રચનાવતી છે. વચેદ બહેન લોંગ-લોંગ વિચારક અને નિર્ણાયક છે. ત્રણ સુંગ બહેનોને ત્રણ સુંગ બાઈઓ છે, આમાં ટી. વી. સુંગ જાણીતા છે જ્યારે ટી.

એસ. અને ટી. એસ. સુંગો જાણીતા નથી.

૧૯૩૮થી મેડમ સુન ચીનાઈ બચાર લીગની રાહત પ્રવૃત્તિઓમાં કામ કરે છે. અત્યારે આ લીગનું નામ બદલીને ચીન વેલફેર ફંડ રાખવામાં આવ્યું છે. આ સંસ્થાને આંતરરાષ્ટ્રીય મદદ મળે છે. ૫૧ વર્ષની ઉંમરે પણ આ રકુર્તિવાળી બાઈ ૩૧ વર્ષની હોય એવી દેખાય છે. તેમના વાળ કાળા બમ્બર જેવા છે, આંખો તેજસ્વી છે અને શરીર પર એકે કરચલી નથી. શાંધાઈમાં પોતાના ઘરમાં રહે રહે તેઓ રાહતને લાગતું કાર્ય સવારથી સાંજ સુધી કરે છે અને જાણે બહાર જણાતાં નથી. પહેલાંની પેઢે ૬૭ પૈસા તેઓ શરમાળ છે. તેમને જાહેર પ્રસિદ્ધિ પ્રસંદ નથી. એક ખાસ પ્રસંગે પત્નિ તેમની મુલાકાત માગતાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે, “ મારા વિષે લખવાની શી જરૂર છે ? એના કરતાં ચીન વેલફેર ફંડ માટે લખો. એ વધુ અગત્યનું છે. ”

ચીન જતા પરદેશીઓ ચાંગ કામ શીક પછી બીજે નંબરે મેડમ સુનને મળવા ચાહે છે. મેડમ સુનની મહેમાનગીરી એ અનેકો દલાવે છે. એક મહેમાને તેમના વિષે જણાવ્યું હતું કે : “ દુનિયામાં એવી એ એક જ સ્ત્રી છે કે જે ચોકચેટ ચાવતી હોય તો પણ ‘ જોન ઝોલ્ડ આર્ક ’ જેવી દેખાય છે. ”

કાંગકામાં કરાયેલ અસ્પૃશ્યતા નિવારણ સંમેલનના પ્રમુખ થી. સરકારેની સારા-બાઈએ એક તરતમરપૂર વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. તેમાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે, અત્યારે ૧૯૪૬ ની સાલમાં આપણે અસ્પૃશ્યતા નિવારણ અંગે સંમેલન યોજાવ્યું પડે એ વાત જ દુઃખ અને શરમની છે. એક વર્ગને જન્મથી દુષિત, પતિત ગણવામાં આવે, તેને કારણે સામાજિક લાભોથી વંચિત રખાય અને એ માટે હારજન સેવક સંઘ ચલાવવો પડે તે હકીકત, ૧૯૩૫ છે. આ બધું ૬૭ સર્મ અને શાસ્ત્રને જ નામે ટકી રહ્યું છે, એ દુષ્ટ પ્રથાને શાસ્ત્રનો આધાર છે અને સંસ્કૃતમાં લખાયું તેટલું શાસ્ત્ર એમ અમલ્ય પ્રભ માને છે તે રીયલિટી તો વહેલામાં વહેલી તકે દૂર થતી જોઈએ.

(૨) બોર-જાંબુ-ફાંલસાં

બોરની લહેજત કાણે નહિ માણી હોય ? બોરની મોસમ આવી ચૂકી છે. બોર બોરડીએ થાય છે. બોરડીનાં કાંટા બોર પાડતાં ધણુનિ વાગ્યા હશે. બોર પાડવા બોરડી ઝુકવામાં આવે છે. ટપોટપ બોર જમીન પર પડે છે અને પછી બેઠા કરી લેવામાં આવે છે. બોર બોરડીનું ફળ છે. બોરડીને વનસ્પતિ-શાસ્ત્રીઓ રહેનેસી વર્ગમાં (બર્બર્દિ વર્ગ) મૂકે છે. આ વર્ગના ફળો મોટે ભાગે ફળિયાવાળાં હોય છે. આ વર્ગની વનસ્પતિનાં ફળો લીલા મેવા તરીકે ખવાય છે. આ વર્ગના કેટલાંક ફળો, મૂળ અને છાલમાંથી સારા રંગ અને ટેનિન નીકળે છે. ઘણી જાતોનાં સાકડાં કીમતી ઈમારતી હોય છે. કેટલાકના ફળ, છાલ, મૂળ સાદા કે તીવ્ર રેચક હોય છે. આ વર્ગમાં ૩૬ જાતની વનસ્પતિનો સમાવેશ થાય છે.

બોરડી, બેરંગેરે નામો સંસ્કૃત શબ્દ બદરી ઉપરથી નીકળ્યા હોય એમ લાગે છે. બોરડીના ઝાડ ધણું જૂના વંષતથી હિંદમાં પ્રસિદ્ધ છે. કેમકે બોરડીના વન ઉપરથી બદરિશાખ એવું નામ પડેલું હશે. આ બદરિકાશ્રમ હાલના શ્રીનગર, પ્રાંતમાં આવેલી અલકનંદા નદીને પાંચમ કિલોમિટર બદરીનાથના મંદિર અને શહેરની પાસે હોવું જોઈએ.

બોરડી મધ્યમ કદની કાંટાળી હોય છે. હિંદમાં લગભગ બધે તેમજ આફ્રિકા અને ખીલ ગરમ પ્રદેશોનાં પશુ થાય છે. બોરડીનું જાતિવાચક નામ અંગ્રેજીમાં ઝિઝીફસ કહેવાય છે. ઝિઝીફસની આઠ દશ જાતો થાય છે. તેમાંથી ઝિઝીફસ જુજુબેના ફળો એટલે આપણા ખાવાના બોર. તેની ખીજ જાતોમાં ચણી બોર, ખોરેકબોર સુખ્ય છે.

પાકાં બોર મીઠાં, મીઠાસાદાર, પોષક હોય છે, તેની સૂકવણી કરવામાં આવે છે. આવા

આપણાં ફળો

ડા. નરસિંહ મુ. શાહ

બોર મુસ્ત તરફ ધાય છે અને સુરતીબોર તરીકે વંખણાય છે. કાચાં બોર ખાવાથી ખાંસી, સળેખમ થઈ આવે છે. પાકાં બોર માફકસર ખાવાથી કાંઈ નુકશાન થતું નથી. તે બાળકોનો પ્રિય મેવો છે. ચીનમાં તેનું શરબત બનાવાય છે. પાકાંબોર દર મટાડે છે; રક્ત સાફ કરે છે અને પાચક છે.

ચણીબોર નાનાં જીણાં હોય છે. કાચાં હોય ત્યારે પીળાં અને પાકે ત્યારે લાલ થાય છે. બાળકોનો તે પ્રિય મેવો છે. ખાસ વાવેતર કરેલ બોરડીનાં ફળ મીઠાં થાય છે. તેમાં કેટલીક ખાંટી ઉપજતો હોય છે. ચણીબોર શીતલ અને પિત્તશામક છે. ઉનાળા ઝીઝીફસની એક જાત છે.

ઉનાળાના તાગ ફળ ખવાય છે. તે રક્ત શોષક છે. સૂકાં ફળ ઉત્તર હિંદમાં યુનાની વૈદ્યામાં બહુ વપરાય છે. મુગધમાં ગાંધીબોની દુકાને તથા કાફર માર્કેટમાં યુરોપિયન મેવા તરીકે વેચાય છે.

ખારેકબોરનું ઝાંડ ઉત્તર આફ્રિકાનું મૂળ વતની છે, પણ ફળો મોટે ગરમ દેશોમાં ખૂબ વાવેતર થાય છે. દસમો અને પીલાંથી ઉછેરેલા ઝાડનાં ફળ મોટાં અને મીઠાં થાય છે.

બોરડીનાં ઝાડનો બધાં ભાગ ઉપયોગી છે. બોરડીના પાન ઢોર માટે સારા ચારો બને છે. લીલાં પાન ઢોર ખાઈ શકતાં નથી. પરંતુ બોરડી ઉપરથી કાપી લઈ સૂકવી, કપડાપર ખંબેરી નાખવામાં આવે છે. સૂકાં પાન એકાં

કરી દોરેને ખવડાવવા માટે ઉપયોગી થાય છે. બાકીનું કાંટાળું 'જાખડ' ખેતરો અને વાડીઓની વાડ માટે બહુ ફાયદાની થાય છે. હાલમાંથી ટેનિન મળે છે. ચમાર લોકો દેશી હોને તેના વડે ચામડાં કેળવે છે. બોરડીના મૂળની છાલના ઉકાળાથી ગડગુબડાં, અને જખમ ઘોવામાં આવે છે. મોઢું પાક્યું હોય તો એના ઉકાળાના ઠોમળા કરાય છે. બોરડીના લાકડાનો દેવતા કેટલીક દવાઓ માટે રાસાયનિક ભટ્ટીઓ પકાવવાના કામમાં આવે છે. થડ અને ડાળાઓ પર લાખના જંતુ ખેસે છે તેથી લાખ સારી બાકે છે. થડમાં છેદ કરવાથી મુંદર નીકળે છે.

કરમદાં, લીંબુ, અને બોરમાં ખાટા પદાર્થોનું પ્રમાણ સાકર કરતાં વિશેષ હોય છે. આવા ખાટા ફળોનો ઉપયોગ અથાણાં માટે થાય છે.

જાંબુ, મેંદી-જમણ-લવંગ યુલેપિસ્ટસ ઇત્યાદિના વર્ગનું એક જાડ છે. તેને અંગ્રેજીમાં યુલેનિયા જાંબોલાના કહેવાય છે. તેનો વર્ગ મિરેસેસી (યુલેપિસ્ટસનો વર્ગ) છે. આ વર્ગ ખૂબ મોટો છે. તેમાં ઘણી જાતની હિલોગોમાં કિમતી વનસ્પતિઓનો સમાવેશ થાય છે. જાંબુડાનું જાડ (જાંબુડો) મુંદર થાય છે.

જાંબુડો જુલાઈ-ઓગસ્ટમાં વર્ષાઋતુમાં પાકે. જાંબુડા પાકતાં જાય તેમ કાળાશ પડતાં જાંબુડા રંગના થતાં જાય. પાકા જાંબુ લીલા એવા તરીકે ખવાય છે. તે સ્વાદિષ્ટ હોય છે. કાચાં જાંબુ ખાવાથી હોઝરીને નુકસાન થાય છે. પાકા જાંબુ શીતળ, મૂત્રલ અને દીપન

હોય છે. તે પિત્તપ્રકોપ મટાડે છે. તેનું શરબત કે આસવ અતિસાર, ઉદરરોગ વગેરેમાં અપાય છે. બરોળ મટાડે છે. જાંબુડાનાં ડાળિયા ઉલટી, મરડો, મધુપ્રમેહ માટે ચોક્કસ દવા છે. જાંબુડાની છાલ રંગવામાં વપરાય છે. તેમાં ટેનિન સારા પ્રમાણમાં છે.

જાંબુડાનું લાકડું ચક્કર અને શેરડીના ઢાંચુ બનાવવા માટે વપરાય છે; માટે કેમકે તેને ઉધણ નથી લાગતી.

‘ફાલસાં, ક’ડે મીઠે ફાલસાં’ શિયાળો ઉતરતાં સંભળાય છે. ફાલસાં જાંબુડી રંગના ખટમીઠાં નાનાં નાનાં હોય છે. ઉનાળામાં તેનું શરબત પીવાય છે. પાકાં ‘ફાલસાં મીઠાં’, સ્વાદિષ્ટ અને જરા ખાટાં હોય છે. તેમાં રહેલી ખટાશ હોઝરીની અંદર રસ ઉત્પન્ન કરી અપકવ અળનું પાચન કરવામાં મદદ કરે છે.

બદુશ્મી, કાફા, ઇત્યાદિના વર્ગનું ફાલસાનું જાડ છે. આ વર્ગ ટિલીયેસી (મન્વાતાદિ વર્ગ) તરીકે ઓળખાય છે. ફાલસાને ઐવિષા એશિયાટીકા કહેવાય છે. હિંદમાં તેનું વાવેતર થાય છે. આ જાડની છાલમાંથી ઉત્તમ રેસા નીકળે છે. પરંતુ તે તરફ હજી ધ્યાન અપાયું નથી. ફાલસાના લાકડામાંથી કામદાં અને પીંજણ સારાં બને છે.

ઉપર વર્ણવેલાં ત્રણે ફળો આપણા દેશમાં જનતા સારી રીતે વાપરે છે. આ ફળોમાં રહેલા ખાલનસ્વો તેમજ અન્ય રાસાયનિક પદાર્થો અને વીટામીનો સંબંધી ખાસ અન્વેષણ કરવાની જરૂર રહે છે.

તમે ‘સ્ત્રી-જીવન’ના ગ્રાહક નથી? આજે જ ગ્રાહક બનો.
વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂ. પાંચ. પરદેશ : હસ શીર્ડોંગ (૬-૧૦-૦)

‘સ્ત્રી-જીવન’ કાર્યાલય, ઝવેરીવાડ, અમદાવાદ.

૬૨

પૂર્વના પ્રદેશોને લગતા સમાચાર

ભારે ભારે હું વાંચું છું ત્યારે ત્યારે વધો પડેલાં બનેલાં એક બંનાવ મારી નજર સમક્ષ ખડો થાય છે.

૧૯૩૫માં એક દેવ્ય અખબારે મને એશીઆમાં જાપાને મેળવેલા વિજયનો અર્ચ્યાસ કરવા મોકલી હતી. એ વિજયમાં વિજેતાઓનો ચીનાઓ તરફનો વર્તાવ જરાય સારો ન હતો. તે વખત દૂર પૂર્વના હજી વધુ પ્રદેશો હાથ કરવાની જાપાનની યુદ્ધ હતી.

હકિણ હૈનાયાદ કરતાં ત્રણ અણા મોટા મંચુકોના વિશાળ પ્રદેશમાં મેં ત્રણ મહિના પ્રવાસ ખેડ્યો. જાપાનની પોલીસે ધણીવાર મારી ધરપકડ કરી હતી, એકસપ્રેસ ટ્રેઇનમાંથી મને બહાર ખેંચી કાઢી હતી, અને બે બદામના ઝનુની જાપાની અધિકારીઓએ મારા કામગિયાં તપાસવાને ડોળ કર્યો હતો. મારો કેમેરા વારંવાર જપ્ત કરવામાં આવ્યો હતો અને અસંખ્ય પ્રતોના મારે જવાબ આપવા પડ્યા હતા. રમુજના પ્રુસ્કે રૂપે આ પ્રતોનો સંગ્રહ એક દિવસ પ્રસિદ્ધ કરવાની હું આશા રાખું છું. મેં ઘણા યુરોપિય અને અમેરીકન વ્યાપારીઓની મુલાકાત લીધી હતી. મંચુકોમાં વેપાર કરવાની સૌ-કોઈને છૂટે છે. એ મુત સ્વરૂપે બહુ મનાએલી જાપાનની 'ખુદા દાર'ની નીતિ, આ વ્યાપારીઓએ હસી કાઢી હતી. આ તો હંબ જ હતો, કારણ કે આ વ્યાપારીઓ માટે વ્યાપાર કરવાને અશક્ય કરી મૂકવામાં આવ્યું હતું. નાના ગામોમાં ધર્મપ્રચારકોને હું મળી. ચીનાઓએ તેમનામાં મૂકેલી શ્રદ્ધા બદલ તેમના ધર્મપ્રચારકો ઉપર સીતમ ગુજારવામાં આવે છે. એક નાયબ એલચીને હું મળી. આંડાવર બનેલાં જાપાની સૈનિકોએ, એના પેતાના જ કમ્પાઉન્ડમાં એને મરણુતોલ માર માથે હતો.

દેશદેશની પ્રજા વચ્ચે

ધિક્કારનું ઝેર

લેખિકા

કુમારી ધસા મેસાર્ડ.

રશીઅન નિરાશ્રિતોની હું મહેમાન બની. આ રશીઅનો પર જાપાનીઓ યુક્તા. તેમના પૈસા તેમને ન આપતા, અને તેમના જ ધર-માંથી તેમને હાંકી કાઢી જાપાનીઓ ત્યાં રહેતા. સોવીએટ સરહદ પર બંધાર્તા લશ્કરી મહત્વની રેલવે લાઈન પર મેં મોટર-ખટારોમાં ઝુસા ફરી કરી. ત્યાં માયાળુ જાપાની ઈજનેરો હતા, પરંતુ જાપાની સૈનિક કે અધિકારી અંમને જોઈ જાય એમ હોય ત્યારે મારી સાથે વાત કરતાં તેઓ ખીતા. અલખત જાપાનીઓની હાજરી સિવાય ચીનાઓને મળવાનું મારે માટે તો અશક્ય જ હતું.

ટૂંકમાં, વિજેતાઓ તરફ અને તેમની મોટી મોટી થોજતાઓ તરફ સર્વત્ર ધિક્કારની લાગણી પ્રસરેલી મેં જોઈ.

પરંતુ આ બધું જ્ઞાન તો પરાસ જાપાનની પાશવી સત્તા દેના પર રચાયેલી છે તે સમજવા માટે મારે પોતાને પણ યાચનાઓ વેંચી પડી હતી.

સાઈબેરીઆના કડકડતી ડંડીમાં છેક ઉત્તરમાં થોડા દિવસોના વિકટ પ્રવાસ બાદ આખરે હું લેડીવોરોઝને હાથીન સાથે જોડતી મુખ્ય રેલ્વે-લાઈન સુધી પહોંચી. આ 'આઈ નીઝ ઈરિટર્ન રેલ્વે' તે વખતે સોવીએટના કબજામાં હતી. વારંવાર કુટારાઓ આના પર હુમલો કરતા અને આલ્ચેબનક વાત તો એ-છે, કે રશીઆ અને જાપાન બેઉ આ કુટારાઓને પૈસા આપી રહ્યાનું કહેવાતું.

ખુલ્લું બંડ કરી રહેલા ચીનાઓથી પણ એમની સંખ્યામાં વધારો થતો. કૌબન માટેના ડબ્બાની બેડ બાજુઓ પર ખીખ પુકળ ડબ્બાઓ હતા અને આ ખૂબ લાંબી ગોડીમાં હું મારો જાતને સુરક્ષિત માનતી જઈ રહી હતી. ત્રીજા વર્ગના એક ડબ્બામાં મને બેઠક મળી. ક્ષપાઈ રહેલા ડાકુઓ વિશે માહિતી મળી જાય તે માટે એક શસ્ત્રોથી સજ્જ એન્જન અમારી ટ્રેનની આગળ દોડી રહ્યું હતું. સહીસલામતી ખાતર અમે રેશન ઉપર જ રાતો વિતાવતાં. નજીકના વિસ્તારમાં મંચુરીઆની પોલીસ અને વ્હાઈટ-રશીઅન રક્ષકો પહેરો ભરતાં.

પ્લેટફોર્મ પરથી હું બોબન માટેના ડબ્બામાં પહોંચી અને પેટ ભરીને મેં ખાધું. ખીજે દિવસે સવારે સાત વાગે, આશુઆશુના હિમાચ્છાદિત પ્રદેશમાં થઈને અમારી ગાડી ઉંચે ચઢી રહી હતી. હું બોબન માટેના ડબ્બા તરફ જવા ઉઠી અને મને માલમ પડ્યું કે જાપાની સૈનિકોથી ભરેલા એક ડબ્બામાં ચમને મારે જવાનું હતું. અધી માગે હું વટાવી મોઈ ત્યારે એકદમ એ સૈનિકોએ મને અટકાવી અને મારી સામે બંદુકો ધરી. મેં કંઈ અપરાધ ક્યો ન હતો-મને ખૂબ ભૂખ લાગી હતી.

મોઢા તરફ આગળ ખતાવી મેં એમને નિશાનીઓથી સમજાવ્યું કે હું તો માત્ર નારતો કરવા જ જાઉં છું. છતાં વધુ ને વધુ સૈનિકો મને ડરાવતા ધેરી વળ્યા. મેં કંઈ જ બોલ્યું નહોતું અને તેથી મારે નમતું નહોતું. હિટ હોવાએક અને મારા આશુ કે શસ્ત્રો મુકશાન થઈ જાય તો હાઈ જતી મેં એન્જન પર ઉભેલા જાપાની સૈનિકો પાછો કાઢતી મેં જોઈ હતી. મારી મને દડોથી મૂકવામાં આવી. મારા પર આવેલા અત્યાચાર કરનાર એ સુવાન જાપાનીનો મેં હાથ પકડ્યો અને મેં એને સમજાવ્યું કે

મને આવી રીતે સ્પર્શ કરવાનો એને કોઈ અધિકાર નહોતો. પરંતુ મારી ચારે બાજુ કોઈથી ધૂંવાપૂંવા થઈ રહેલા મોઢાં મેં જોયાં, મને સમજાયું કે હકા વિનોદનો સમય નથી.

ગૌરવપૂર્વક હું પાછી હઠી; પરંતુ આથી તો સૈનિકો વધુ ગુસ્સે થયા. તેમણે મને તમાચા માર્યા; માર માથે અને પેટ ઉપર પણ લાત મારી. આને પણ મને માલ આવે છે. એમનું સામુદાયિક ઝનુન, ધુરંધિયાં કરતાં ડાચાં અને વિકાળ આંખો જોઈ મને ખૂબ આશ્ચર્ય થયું હતું. બારણાં આગળ, પગથીઆ પર પગ મૂકવા માટે- ફરતું પડ્યું. અચાનક પીઠ પર એક લાત પડી અને જેમાં અમુક પાસ-પોટા હતા એ મેં મોંડ મોંડ પડતો અટકાવ્યો. હું તો બાન બૂલી ગઈ. પાછી ફરી અને સૌથી નજીક ઉભેલા એક સૈનિકને મારામાં હતું એટલા બળથી એક તમાચો ખેંચી કાઢ્યો. ગુસ્સે થયેલા સૈનિકે એનું બેથેન્ટ ખેંચી કાઢ્યું. જાપાનના પુત્રને તમાચો મારવા નેટલી મેં દિંમત કરી હતી. જન જાગી બચ ઉભો થયો હોવા છતાં મેં અટકાવ ક્યું એથી આ નરપશુને આશ્ચર્ય થયું, એટલું જ નહિ, મને પોતાને પણ થયું.

ખીજા ડબ્બાના દરવાજાની આગળ મેં લયડીયું ખાધું, પરંતુ ઉવટે જાપાનીઓના હાથમાંથી છુટી. મારા આશુ જોઈ ગાડે મને પૂછ્યું: 'શું થયું?' આ બનાવથી તે ખુબ થયેલો લાગ્યો, આ માટે એણે કહ્યું: "આખરે એક એવી સ્ત્રી પર સૈનિકોએ હાથ ઉઠાવ્યો છે જેનો પારો પ્રવાસનો પરવાનો છે અને જેના રેશનો એલચી બેઠી છે. ખીજો રેશનો દાકતર તમને તપાસશે. તમે વેળા પૂર્ણ થઈ શકો છો અને બહારે મોંઘાં થોડો છો. જે તમને ખબર હોત કે રોજ આ દેશમાં શું થાય....!! રોજ આ નરાધમો વ્હાઈટ-રશીઅનો સાથે બરાબ વર્તન મકાવે છે. કારણ કે તેઓ

જાણે છે કે આ બિચારાઓ કોઈની પાસે ફરીયાદ કરી શકે એમ નથી.

બીજા રેશનો પર જોરાક અને શરાખ મળવાથી મારામાં સહેજ જોર આવ્યું, સૌ કહેતા હતા કે આ સૈનિકોને શિક્ષા થવી જ જોઈએ. આ મુદ્દા પર સોવિયેટ ટ્રેઇનના નોકરો અને કહેવાતી 'મંચુકો' સરકાર 'ના 'હાઇટ રેશિયન રક્ષકો' એકમત હતા. પરંતુ એક વિચારવાન અને ડાહ્યા ઉતાવળે મને કહ્યું કે, લશ્કર પાસેથી દાદ માંગવાનો મારે વિચાર છોડી દેવો. સૈનિકો એમ પુરવાર કરવા અયાસ કરશે કે 'મે' શું-હો ક્યો હતો, (હા સવારે સાત વાગે પથુ) મેં એમને લીલાવવાનો પ્રયત્ન ક્યો હતો.

મેં કપડાં બહુ થોડાં પહેધોં હતાં અને ત્રીજા વર્ગમાં મુસાફરી કરતી હતી એટલે જાપાનીઓએ મને નિરાશ્રિતોમાંની એક ધારી લીધી હતી, પરંતુ મને એમનાં ડબ્બામાંથી પસાર થતા અટકાવવાનો, અને નજીવા કારણે આવી રીતે એમનો છુપો તીરસ્કાર પ્રગટ કરવાનો ખુલાસો એટલેથી જ મળી નથી રહેતો. એમને શરૂસે થવાનું મેં કંઈ જ કારણ નહોતું આપ્યું, છતાં તેમણે આવું ખરાબ વર્તન શાથી ચલાવ્યું તે મારે જાણવું હતું.

દર પૂર્વના મામલાના મૂળમાં શું છે તેની સાચેસાચ મને અહિં સમજ પડવા લાગી. એ ધીરેથી આ વિકાળ જાપાનીઓને હું ધિક્કારતી હતી, અને એમના સંબંધમાં થતી શરામાં શરી વાત હું માની શકતી. ૧૯૩૮માં

પ્રજાસંઘ ખાતે ચીન ઉપર જાપાને મેળવેલા વિજયનાં દ્રશ્યો જતાવતું એક ન્યુઝ રીલ મેં જોયું. ચોરી છુપીથી લાવવામાં આવેલી આ રીલમમાં જોયેલાં કેટલાક દ્રશ્યોની સ્મૃતિથી તો આજે પણ રાતે હું ચમકી જાગી ઉઠું છું. વાંચકો સમક્ષ એવું વર્ણન હું નહિ કરું.

*

આખરે હરખીન ખાતે, રેશન-માસ્તરની ઓશીસમાં, એક ઉદત જાપાની અમલદાર સાથે જતાવ વિશે લંબાણ ચર્ચા ચાલી. આખરે મારા દેશના એલચીના આગમન બાદ, મારી માગતો હોય એ રીતે એણે એક વાત ઉપજાવી કાઢી. તેણે કહ્યું કે 'મે હુંદારાં ટ્રેઇનમાં ચઢી બેઠા હતા, અને તેથી એણે એના સૈનિકોને હુકમ આપ્યો હતો કે સૌ કોઈને પસાર થતા અટકાવવા.'

પરંતુ આ વાતોમાં હવે મને રસ રહ્યો ન હતો. મારી એક મજબુત માન્યતા આજે ખરી પડતી હતી. મારી ખાતરી થઈ ગઈ છે કે પ્રત્યેક દેશ ખીજા દેશો ઉપરના આરોપોને લખતી એક સુચી તૈયાર કરી શકે છે, અને એના નાગરિકોમાં એવું એર ખરાબર વ્યાપી જાય ત્યાં સુધી એ એમના માનસમાં એ સુચી ઠોક ઠોક કરી શકે છે. પરિણામે યુદ્ધ પરંપરા -જ્યાંસુધી ધિક્કાર ફેલાવવાની આવી રીતિઓ પ્રત્યે માનવી તિરસ્કાર નહિ કેળવે ત્યાં સુધી ન તો પ્રેમ પ્રજા વચ્ચે શાંતિની આશા રહેશે, ન તો સમૃદ્ધ દુનિયાનું ઘડતર શક્ય બનશે.

પંચમહાલ જિલ્લામાં મુખ્ય મુખ્ય સ્થળોએ ભગિની સમાજના કાર્યકર્તાઓને શ્રી. મનોરમા દેસાઈએ પરિપત્ર મોકલી આપી કાર્યકર્તાઓની એક સમા બોલાવવાની જરૂરીયાત ઉપર ધ્યાન ખેંચ્યું છે, કારણ, મધ્યસ્થ અને મુઆઈની ધારાસભામાં આજોના હિતો સંબંધી અનેક ખરડાઓ પસાર થયા છે. અને તેનો લાભ આજોના નીચલા યર સુધી પહોંચે તે માટે ખૂબ પ્રયત્નની જરૂર છે. તેમણે આ સંબંધી આ કાર્યકરોનો અભિપ્રાય માગ્યો છે.

બાળઉછેર

સૌ કુલલતા રજીશ્વરભાઈ વેલ

(ગતિદયો ચાલુ)

શીતળાના રોગના ધણું બાળકો ભોગ અને છે માટે બાળકને શીતળા દોઢ બે મહિના પછી ટંકાવી લેવા. તેમાં જેમ બાળક નાવું દશે તેમ ઓછું હોરાન ઘશે. દર સાત વર્ષે શીતળા ફરી ટંકાવવા જોઈએ.

મોટી ઉધરસ ઉઠાડીઓ પછું એક એપી રોગ છે. તેમાં લાંબી ઉધરસ આવી મોઢું લાલ થઈ જાય છે. હાથની મુઠી વળાઈ જાય છે. હિલડી થાય છે. કંઈ નીકળે છે. આવાં ઉધરસ વાળાં બાળકને અલગ રાખવાં. પાણી દૂધ વિગરેનાં વાંસજી જુઠાં રાખવાં, ડોક્ટરની દવા આપવી. સરસી લાગીને નુબોલીયા ન રાખ તેની સ્પર્શ એવી રાખવી. છાતીએ કપુરવાણું તેલ ધસવું, પછી શેક ન કરવો. પરકુસીન નામની તૈયાર દવા બહુ ફાયદો કરે છે. જરા મટી જવા આવે પછી હવાફેરથી બહુ ફાયદો થાય છે. વળી ઝીણાં કંપડામાં નેથેલીનની ગોળાઓ બાંધી તે કપડું ગળે બાંધી રાખવી તેથી શ્વાસોશ્વાસમાં ઓછી મુશ્કેલી પડશે. ધણી બહેનો ઓખો માની ડોક્ટરની દવા નથી કરતી, પણ આ બાબતમાં દવા કરાવવી જોઈએ.

પ્રકરણ દ્વિતીય

બાળકનું ચારિત્ર્ય :- અભિનય પોતાની

માતાના પેટમાં હોતા તે વખતે તેને મુદ્દજાનું ઝાન ધયું હતું. તે વાત રાક્ય છે. બાળક પેટમાં હોય તે વખતે માતા ને વચિ વિચારે, સંમિળે અને વર્તે તે બધાની અસર ગર્ભ ઉપર થાય છે. દરેક કેળવણીથી અને ધ્વિજા હોય છે કે પોતાનું બાળક હિત્ય ચારિત્ર્યવાન થાય, એ ધ્વિજા પુરી પાડવા માટે સમજાવરથામાંથી જ તેણે સાદું વાંચી, વિચારી, સંમિળા અને વર્તીને પોતાના બાળક ઉપર હાથ પાડવાની છે.

કોઈનું બાળક રાંધે હોય છે, તો કોઈનું તોફાની હોય છે, કોઈ શાંત હોય છે, કોઈ માંડુ તો કોઈ તંદુરસ્ત હોય છે; એમ દરેક બાળક જુદા જુદા સ્વભાવનાં અને જુદી જુદી તરેહનાં હોય છે. તંદુરસ્ત અને રાંધે બાળક ઉછેરવું મહેલું પડે છે, છતાં ધણી માતા અથવા વડીલો લાડ કરીને તેને બગાડી મૂકે છે. પરિણામે તેને ઉછેરવામાં મુશ્કેલી પડે છે. માંડુ અને કળ્યાખેર બાળક ઉછેરવું અધીરું પડે છે. બાળકને દરેક બાબતમાં નિયમીતતા શીખવવી અને પળાવવી એ માતાની ફરજ છે. નિયમીત વખતે ખોરાક આપવો, ઉપાડવું, ન્હવડાવવું વિગેરે કરવું. બાળક રડે એટલે એને ખોળામાં લેવું. જ જોઈએ એવી માન્યતા કહી સાતજોતી હોય છે, પણ ગમત મરવાથી બાળક કળ્યાખેર થઈ જાય છે. અનિયમીત રીતે દૂધ આપવાથી બાળકનું નાનકડું પેટ બગડી જાય છે અને તે માંડુ પડે છે.

એજ પ્રમાણે ઉંઘવામાં નિયમીતપણું ન રાખ્યું હોય તો બાળકને પુરતી ઉંઘ મળતી નથી. તે રાત્રે જાગે છે અને માતાને ઉઘાડ મરા કરાવે છે. ઉઘાડારથી બાળક અને માતાની બંનેની તબીયત બગડે છે.

પેટની કળ્યાખાત ન રહે તે માટે નિયમીત

પેટ આવે એવી ટેવ પાડવી પડે છે. આ બધી ટેવ પડાવવા માટે શરૂઆતમાં માતાએ બહુ મક્કમ રહેવું પડે છે, કારણ બાળક ગમે ત્યારે નાનગરી, ગમે ત્યારે ઉંઘશે, ગમે ત્યારે જાડો કરશે; પરંતુ પહેલેથી મક્કમ રહેવાની પાઠ-બધી બહુ સરળતા પડશે. ખૂબ, ઉંઘ વિગેરે નિયમીત કરવાની ટેવને લીધે બાળકમાં આત્મ-સંયમ આવશે. માતાની ઇચ્છા પ્રમાણે કરવાની ટેવ પડશે. જેથી પોતાનું ધાયું કરવાની નહારી ટેવ નહિ પડે. બાળક પોતાનું હિત સમેજી શકશે નહિ માટે પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે કરવાની ટેવ ન પડે તો સાઈ.

બાળકને બીક બનાવવી નહિ. અણુસમજી બાળક પાસે હાથ કે બાવો કે વાદ્ય આવ્યો, એવી વાતો કરી તેને બાથડું અને બીકણુ બનાવી દેવાની રીત બહુ ખરાબ છે. એને જ્યાં જવું હોય ત્યાં જવા દેવું, રમવા દેવું. પડી જવાય એવું કે અચાનક જાય એમ હોય તો સંભાળીને બચતી ચીજ દૂર કરવી, અથવા બાળકને બીજી રમત તરફ દોરી તેને પડતું બચાવવું. પરંતુ, 'અરર પડી જશે, ઝો માં વાગશે' એવી ખૂંસથી બાળક હિલકું બહારાઈ જાય છે.

બાળક જે ત્રણ વર્ષનું થાય ત્યારે એને આચર કુચર ખાવાનું મત થાય છે, એટલે બોસાકેની નિયમીતતા માટે વધારે સંભાળવું. સગાગવહાલનિ ઘેર ઘેર જઈએ અને ત્યાં બાળકને ખાવાનું આપે ત્યારે તેને જો ખાવાનો વખત ન થયો હોય તો તેને કંઈ ખાવા દેવું નહિ.

એમ બાળક ખોટું થાય એમ રમત ઉપર ચડે છે અને ઝોણું ઉંઘે છે, પણ નિયમીત વખતે ઉઠવું, દાતણુ, કરવું, ન્હાવું - વિગેરે દરેકમાં નિયમીતપણું સાચવતાં શીખવવું. બાળકમાં જીજ્ઞાસા-ગ્રણુ બહુ બળવાન હોય છે. કોઈ પણ વસ્તુ દેખે કે તે કેવી રીતે બને, કેવી છે, કેવડી છે વિગેરે જણવાનું તેને થાય

છે. તેને તે બધા પ્રશ્નોનો સારો રીતે સમજાવીને જવાબ આપવો, અને ગમે તેમ હિંસાવીને જવાબ આપવો નહિ. બાળકને કોઈ ચીજ કે રમકડાંની ખોટી આશા આપવી નહિ, તેથી બાળક લાલચુ થઈ જાય છે.

બાળકમાં આત્મશ્રદ્ધા ધણી હોય છે, કોઈ પણ કામ તેને અશક્ય લાગતું જ નથી. આવો ગુણુ આપણે પણ તેનામાં ખીલવવો જ જોઈએ. અણુસમજી માખાપ આ ગુણુ દબાવી દે છે. તેને પોતાની જાતે કંપડાં પહેરવાનો શોખ થાય તો તેને પહેરવા દેવાં. તે એકાદ વાર બટન ઉંઘાં ખીડશે કે કપડું ઉંધું પહેરશે, પણ ધીમે ધીમે સમજાવવાથી તેને આવડી જશે. તેને પોતાની મેજે નહિ જ આવડે એમ ધારીને પોતે પહેરાવવું કે નોકરને હુકમ કરવો તે ખોટી રીત છે. આમ કરવાથી બાળકને પોતાના ઉપરથી વિશ્વાસ હીડી જશે. સમજી માખાપે તો ખોટું પહેરે તો ખરી રીત સમજાવીને ખતાવવી જોઈએ. પણ બાળકના મનમાં એમ તો ખ્યાલ ન જ આવવા દેવો કે તેને અમુક કામ નહિ આવડે. બાળકમાં પ્રહણુ કરવાની અને નવું પ્રાપ્ત કરવાની શક્તિ પણ બહુ જખરી હોય છે. મહેનત કરીને જોઈતી વસ્તુ કે જ્ઞાન મેળવી લે એવી તેને ટેવ પાડવી.

બાળક નાનપણથી સામા માણસમાં બ્હાલ છે કે નહિ તે જાણી શકે છે. અમળ્યું માણસ હેત વગર તેને બોલાવે તો ના કહી તે તેની પાસે જતું નથી. બ્હાલથી બોલાવે તો જાય છે, નિર્દોષ બાળકનું હેત કાયમ રહે એવો દરેકે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. બાળક તરફ બ્હાલ ન રાખે તે મનુષ્ય ન કહેવાય. આપણાં બાળકને બ્હાલસોયું બનાવવું હોય તો તેની તરફ ખૂબ બ્હાલ રાખવું અને ખતાવવું જોઈએ. કોઈની લાગણી બનતા સુધી ઉત્પન્ન થવા ન દેવી. ધણાં માણસો બાળકને રમાડવાને બદલે ચીડવે છે. આથી તે ચીડીયું થઈ જાય છે. બાળકમાં બ્હાલની લાગણી ખીલવવી અને કોઈની તેમજ

ખીંકની લાગણી દબાવી દેવી જોઈએ.

બાળક બે વર્ષનું થાય પછી તેનામાં સમજણ આવે છે. એટલે તેની લાગણી આમળ કદી જુદું ન બોલવું. બાળક રડતું હોય ત્યારે તેને છાતું રહેવા માટે મીઠાઈ આપવાનું કહી આશા આપીએ છીએ. એ લાલચે તે છાતું રહે છે, પણ મીઠાઈ ન મળતાં વિચારમાં પડશે, કે કેમ ના મળ્યા. બાળકના હાથમાં કાંકરો હોય તો મોઢામાં નાખે ને આપણે તે જોઈએ તો કાંકરો લઈ લઈએ અને કહીએ કે કાગડો લઈ ગયો, આ પણ જૂઠ્ઠાણું છે. આમ થોડા જ સમયમાં બાળક કંઈ જાણે કે આ જુદું બોલે છે. બાળક બહુ જ તેજ છુદ્ધિનું હોય છે; એ આપણને ખ્યાલ રહેતો નથી.

બાળકને બચપણથી જ પ્રુદ્ધામાં રાખવું. ઝાડ, પાંદડા હાલતાં જોઈ એ બાળક રડવું હશે છે ? બાળકને કુદરત તરફ પ્રેમ હોય છે. સૂર્ય, ચન્દ્ર, તારા; પર્વત, આકાશ, નદી, ઝાડ વિગેરે કુદરતી સુંદરતા તેને ખતાવવી, અને કુદરત તરફનો પ્રેમ દડ રાખવો જોઈએ.

ખીંજની લાગણીનો વિચાર કરતાં બાળકને શીખવવું જોઈએ. સામા માણસને અમુક રીતે અગવડ પડશે, કે અમુક રીતે સરળતા પડશે. અમુક ખરાબ લાગે અને અમુક સાર લાગશે એ વિચાર તેને ધીમે ધીમે આવવો જોઈએ. બાળકને બે રૂળ આપી મોટું પોતાના મિત્રને અને નાનું પોતે શે એવી ટેવ પાડવી. ખીંજને મદદ કરતાં પણ શીખવવું. માતા મુતી હોય અને એને પાણી જોઈતું હોય તો માતાને હાથ પડે, માટે પોતે પાણી લઈ શે એવું બાળકને નાનપણથી જ શીખવવું. બાળક કપડામાં નોંધેલીનની ગોળાઓ બાંધાર બેસી કે ગળે બાંધી રાખવી તેથી શ્વાસોચ્ચાસમાં ? તેની મુશ્કેલી પડશે. ઘણી બહેનો જાણે કે પડે ડોક્ટરની દવા નથી કરતી, પણ આ બાબત રચા દવા કરાવવી જોઈએ.

ચારથી સાત વર્ષની ઉંમર સુધીમાં શાગમ વધારે સમજણ આવે છે. તે દડ કરતાં શીખે છે અને ખાવામાં, ઉધવામાં અનિયમોન જીવવાનો બચ રહે છે. પરંતુ માતા બે મહત્ત્વ અને બદાલસોઈ હશે તો બાળક પાંસે ધણું કરાવી શકશે. નિયમીતપણે, આત્મચક્ર, જીજ્ઞાસા, આત્મશ્રદ્ધા અને સહ વિગેરે શીખવેલા ગુણો બાળક બૂલે નહિ તે જોવું જોઈએ. બાળક સમજણ ધર્તા ધણીવાર એક પ્રશ્ન કરશે કે 'હું કેવી રીતે જન્મ્યો ?' મને કેણે અહીં લાવ્યું ? વિગેરે. આવા સવાલો જવાબ માતાએ કે પિતાએ બાળકને સંતોષ થાય એવા શબ્દોમાં આપવો, કે જેથી તે ખીંજ કાઢ અજ્ઞાન નોકરો પાસે મળે તેવી બાપામાં જવાબ મેળવવા ન માગે.

બાળક અમુક ઉંમરનું થાય એટલે તેને નિશાળે જવાની ટેવ પાડવી. નિશાળે જતાં મભરાય કે કંદાળે તે સાર ન કહેવાય. પોતાની જનડી ઉંમરનાં બાળક સાથે રમે, ભેલે, પોતાની વસ્તુ ખીંજને જરૂર પડે ત્યારે વાપરવા આપતાં શીખે, નિરવાર્યવૃત્તિ કેળવાય તેમજ તેનું ચારિત્ર્ય ધડાય, માટે નિશાળ બહુ જરૂરી છે. નિશાળે બેસાડવા મોટું હજી નાની ઉંમર લાગતી હોય તો તેને બાળમંદિરમાં બેસાડવું કે જ્યાં તે શેરીઓમાં રખડીને ખરાબ બોલતાં કે ગંદવાડ કરતાં શીખે નહિ. બાળમંદિરમાં બાળક ન સમજે એવી રીતે બજાવાનાં નથી, પણ તેઓને રસ પડે એવી વાતો, માથો, રમવાનું વિગેરે શીખવે છે. બાળમંદિર છોડ્યા પછી પાંચે વર્ષનું બાળક થાય ત્યારે તેને નિશાળે મોકલવું. ત્યાં જનતમનના બાળકો સાથે હજારો મજબૂત બને, આત્મકિત થવું પડે નિયમોનતા સોચવવી પડે, સંયમ કેળવવો પડે, મનનું ધોણું ન થતાં નિરાશા પણ ખમવી પડે. આ બધી વસ્તુઓ કુનિયામાં ત્યારે મોટી ઉંમરે પડે એ ત્યારે તેની સમજ રચી કરવાની છે, તે સર્વની તૈયારી નિશાળ કરી રાખે છે. (ચાલું)

અાજથી અઢી વર્ષ પહેલાં મારા

ધા ઉપર માટીનો

સફળ ઉપચાર

ઉપચારક

શ્રી. લીલાવતીબહેન વોરા

*

પાંચ વર્ષના બાળાને ત્રીજે માંછળની નીસરણી ઉપરથી પડી જવાથી કપાળમાં પુષ્કળ વાગ્યું અને ઉંડાં ધા પડ્યાં. ધા એ થી અઢી ઇંચ લાંબો અને અડધો ઇંચ ઉંડો તથા પહેલો ધા પડ્યો. તે વખતે લોહી પુષ્કળ નીકળતું હતું, તેથી મેં તેના ઉપર તરતજ ઠંડા પાણીની ધાર કરી. જ્યારે લોહી નીકળતું બંધ થયું ત્યારે જ પાણી રેડવાનું બંધ કર્યું. મારા વિચાર તો શરૂઆતથી જ કુદરતી સારવાર આપવાનો હતો, પણ ધા મોટો જોઈને ઘરમાં બીજાઓની હિંમત ચાલી નહિ. તેથી તેને તરતજ નજીકના દવાખાને ડોક્ટર પાસે લઈ ગયાં. તે વખતે રાતના નવ વાગવા આવેલા હતા. ડોક્ટરે તરતજ ક્ષાપ ડ્રેસીંગ કરીને ત્રણ ટાકા લઈ લીધા. અને ધનુર્વાનું ઇન્ફેક્શન આપ્યું. મારી ઇચ્છા ઇન્ફેક્શન આપવાની સુલ્લ નહોતી, કારણકે ઇન્ફેક્શન ઉપર મને બીજાકે અદા નથી, પણ ડોક્ટરને ત્યાં લઈ મયા એટલે તો તે જેમ કહે તેમ કરવાનું જ રહ્યું. પછી ચોવીસ કલાકે ફરીથી પાટો બાંધવા લઈ આવવા નંજીબ્યું. એટલે ત્રણ દિવસ સુધી દરરોજ રાતના જ ત્યાં લઈ જવામાં આવતો અને દરરોજ ડાય ડ્રેસીંગ કરવામાં આવતું. તેથી અંદરની રિયેતિની અમને બીલકુલ ખબર પડી નહિ. પણ બીજા જ દિવસથી તાવ અને કપાળમાં સોજો આવવા માંડ્યો. ત્રીજે દિવસે તો આંખો, નાક, તથા મોં ઉપર બધે થયો જ સોજો આવી ગયો. તેથી ચોથે દિવસે સવારમાં મેં ઘેર જ પાટો ખોલી નાખ્યો, તો અંદરની રિયેતિ તપાસતાં આખું કપાળ પાણી મળેલું અને દરેક જગ્યાએ લોહી પડે તે પાણી નીકળ્યા કરે તેવી ઝીણી ઝીણી ચાંદીએ ભરે ગયેલી નંજીબ. ને જોઈને અમે ડોક્ટરની સારવાર પડતી સુધી અને તે વખતથી જ માટી અને પાણીનો ઉપયોગ શરૂ કર્યો.

ઠંડા પાણીમાં થોડું લીંબુ નીચોતી દિવસમાં ત્રણથી ચાર વાર તેનો ધા ઘોઝ નાંખના. પછી તરત જ પલાળેલી ઠંડી માટીનો પાટો બાંધવામાં આવતો. તે સતત બીજો રાખવામાં આવતો. માટી દર કલાકે બદલીને નવી મુકવામાં આવતી. કપાળમાં ચાંદીઓ પડેલી હોવાથી ઝીણા કાપડનાં અંતરપટમાં માટી મુકીને પાટો બાંધના. દિવસમાં થોડી થોડી વાર કપાળ ખુલ્લું રાખતાં, વંળી માટી મુકતાં. એવી રીતે દરરોજનો કાર્યક્રમ હતો. આ સારવાર ચાલુ થયો પછી બીજે જ દિવસથી સોજો ઓછો થવા લાગ્યો અને ધીમેધીમે ચાંદીઓ પણ રૂઝાઈને સુકાવા લાગી. આવી જનની એક જ પ્રકારની સારવારથી સુધારો ઝડપી થવા માંડ્યો અને લગભગ પંદર દિવસમાં તો બરાબર સાઈ લઈ ગયું. આ પછી મેં આવા બીજા ઘણા કેસોમાં—જેવાંકે ગડગુમડ, ઇન્ફેક્શન પાકતું, લાજતું, ચાંદી વગેરેમાં લીંબુના પાણીથી ઘોઝને માટીનો પાટો બાંધવાથી સફળ ઉપચારો થયાં છે.

આવી જ રીતે સ્તનપાકના જેવા ગંભીર કેસમાં શરૂઆતથી માટી બાંધીને ઝાંઝ પકવી નાંખીને પછીથી લીંબુના પાણીથી હાત સાફ કરીને, ફરીથી માટી વારંવાર બાંધીને સુંદર પરિણામ મેં મેળવ્યું છે. બનતા સુધી કાળા માટી વાપરવી સારી છે. જે કે કાળા માટી નહિ હોવાથી મેં તો દરેક કેસમાં લીંબુના માટી જ વાપરી હતી.

સૌરભ

૨૬

અનકાલ ગુજરાતમાં મેરજ સોસાયટી,

મેરજ બ્યુરો, વગેરે નવાં નવાં નામો હેઠળ ફેટલીક પેટીઓ નીકળેલી છે. તેઓ વિચિત્ર પ્રકારના અનિષ્ટ ધંધા કરી રહી છે—એવો પોકાર ઉઠ્યો છે. કહે છે કે આ પેટીઓના માલિકો તેમજ વ્યવસ્થાપક પોતાના ગુપ્તચરો રાખીને ઠાઠ ગરીબ કે નિરાધાર હમ્મરે આવેલી છોકરીઓની શોધમાં ફરે છે અને વિવિધ પ્રકારની જાળ ગિજાવીને કે અન્ય સાલસો આપીને તે બોળા છોકરીઓને પોતાના કબજામાં લે છે. પછી તેને મોટી રકમો લઇને ઠાઠકે વાંદા કે વિધુર સાથે પરણાવે છે. બે ચાર દિવસ તે બાળા પોતાના ધણી સાથે રહીને ન્યારે લાગ મળે છે ત્યારે ધણીની પૂંછ પર હાથ મારીને પેલી દલાલની સાથે નાશી જાય છે. આવા કિસ્સા ધણીક બન્યાનો પોકાર બેડાના એક સાપ્તાહિક ‘બેડા વર્તમાને’ પાડ્યો છે. અમે ગુજરાતના સર્વે ઓ કિત વાંચુઓનું ધ્યાન તેના પ્રત્યે બેગીએ છીએ અને સત્તાવાળાઓને વિનવીએ છીએ કે તેઓ બાવી પેટીઓની પૂરી તપાસ કરીને બોળા બાળાઓમાં જીવન કુમાર્ગે વેડફતાં અટકાવે.

આજે નીનામાં વસવાટ માટે ઘરો મળતાં નથી તેમ છતાં તે મેળવવા માટે ત્યાંના શોખી અજબ તુકાઓ શોધી કાઢે છે. મીસીસ હેઠલી ફોલોયેન્ડીની નામની એક બાઈએ પોલિસમાં એવી ફરિયાદ કરી છે કે, તેના ઘર નજીક વિચિત્ર અને ખીક લાગે તેવા અવાજો થાય છે. આથી પોલિસે તપાસ કરતાં ત્રણ માણસોને અટકમાં લીધા હતા. તેમણે પોલિસને જણાવ્યું હતું કે “અમે અવાજ કરીએ છીએ તેવું કારણ એ છે કે, જો આ રથાન આગળ બૂન છે એવી માન્યતાની આ બાઈને ખાતરી થાય, અને તે ઘર ખાલી કરી જાય તો તે ઘરમાં અમે રહી શકીએ.”

*

સંયુક્ત રાષ્ટ્રોની સામાજિક, જીવલે અને સદાકાર સમિતિમાં ઓએના અધિકાર અંગેની ચર્ચાઓમાં દરમ્યાનગીરી કરતાં દિંદી પ્રતિનિધિમંડળનાં નેત્રી શ્રીમતી વિન્યાસકમ્પે પંડિતે આજે જણાવ્યું હતું: “ઓ અને પુરો વચ્ચેની સમાનતા અંગેની નવી દરખાસ્તો રાષ્ટ્રો સમક્ષ મૂકવી તે પૂરતું નથી. આ સિદ્ધાંત તો, સંયુક્ત રાષ્ટ્રોનાં દક્ષિણમાં રહેલો છે. કાયદા કરતાં જાહેર પ્રભુમતને જ આ બાબતમાં ફતેહ મળશે.

પશ્ચિમના દેશોની જેમ હિંદી ઓએને પોતાના અધિકારો માટે લડતું પાડ્યું નથી. દિંદોઈ તિલાસ પણ જીવનનાં દરેક ક્ષેત્રમાં ઓએ પુરંપની સમોવડી તરીકે ભાગ લીધામાં ઉદાહરણોથી ઉભરાય છે. દિંદોઈ અપૂરતાન બહુ નથી વધ્યું. દિંદોઈ સ્વતંત્ર પણ નથી થયું, છતાં પણ અમે ઓએનો મોભો લખમળ પુરંપ નેટલો જ બીચો લાવી મૂક્યો છે.”

મહેરવાનીઓ મેળવવા ઓએને બીજા માગવાનું ન કહ્યો, ધણી મુશ્કેલીઓ છતાં પણ ને કંઈ આંખે હિંદી ઓએ કરી રહી છે તે બીજી ઓએ પણ કરી શકે તેમ છે.”

હું મ્હારાં મામાપની એકેની એક પુત્રી છું. કુટુંબમાં મારા પિતા વગેરે ત્રણ બાઈઓ હતા. મ્હારા નાનપણમાં જ એ બધા ય વચ્ચે જુડુ જુવાઈ થઈ ગયેલું. મ્હારાં વડીલમાંથી પણ કોઈ હયાત નથી. મ્હારી જદ્દ માતા છે. તેના પછી સહજા મીલકતની હું એકલી જ વારસ છું. મ્હારે ત્રણ છોકરાં છે. મ્હારા પતિ જરા કુવ્યંસની છે; છતાં મ્હારી માતાનો જમામ પર વિશ્વાસ છે, અને તેથી કોર્ટનું તમામ કામકાજ તે કરે છે, ને જરૂરી કાગળ પત્રો કે અરજી વગેરે માટે મ્હારી માતા પાસે જોરે કાગળ સહીઓ વગેરે લે છે. તેમણે મારા પિતાની મિલકત વગેરે, અક્ષિસપત્ર કે ખીજ કોઈ રીતે કાયદેસર પગલાં ભરીને ચોતાને નામે કરી નાખ્યાનું મારા જણવામાં આવ્યું છે. મ્હારી માતાની હયાતી દર્મીઆન મ્હારાથી આ સંબંધી વાત પણ હોડી શકાય તેમ નથી, કારણ કે મ્હારી માતાની સંમતિથી જ બધો જ કારભાર મારા પતિ સંભાળે છે એટલે મ્હારી માતાનો હયાતી બાદ મ્હારે મારા ચોતાનો હક્ક શી રીતે પૂરવાર કરવો તે સમગ્રવશો ? અત્યારે તેના પરત્વે કોઈ લખાણ થઈ શકે કે કેમ, તે પણ જણાવશો. મ્હારા વડીલોના હાથે લખાયેલું જે અસલ વહેંચણીપત્ર છે, એ વહેંચણી પ્રકરપર કરવામાં આવી હતી, પરંતુ તે માટે કોર્ટમાં કોઈ જ દાખલો નથી.

—કમળાબહેન

તમારા વડીલના તમે જ વારસ છો. તમારી માતાનો કાયદેસર અધિકાર સદરહુ મીલકત વાપરવા પૂરતો જ-જતન કરી વારસને એટલે તમને સ્વાધીન કરવા પૂરતો જ છે. તમારાં માતૃશ્રીને મીલકત તોફરે કરવાનો અધિકાર નથી. એ પ્રમાણે હક્ક ન હોવાથી તેમણે જે મીલકત તોફરે કરી છે, એટલે તમારા પતિને જે લેખ કરી આપ્યો છે, તે લેખ તમારી માતાની હયાતી બાદ રદ થઈ. તમારાં

પુછપરછ

વડીલોના તમે અતિમ વારસ છો એ વાત સ્વયંસિદ્ધ છે. એને માટે જુદા પુરાવાની જરૂર નથી. તમારી માતાએ તમારા પતિને કે તમારા પતિની મારફતે જે કોઈ મીલકત તોફરે કરી હશે તે તમારાં માતૃશ્રીની હયાતી બાદ તમે કોર્ટ મારફતે રદ કરાવી શકશો. અસલ વહેંચણીપત્ર છે, પરંતુ તે માટે કોર્ટમાં કોઈ પણ દાખલો નથી, તેથી તમારાં વડીલો વચ્ચે વહેંચણી થઈ હતી એ વાત પૂરવાર કરવાના અનેક પ્રકાર છે. તેમાંના એકાદ પ્રકારથી તમે તમારી હકીકત પૂરવાર કરી શકશો, એવી આશા રાખવામાં કોઈ પણ જાતનો વાંધો નથી. દાખલા તરીકે-જો ગામમાં તમારી જમીન છે તે ગામના પટેલ તલાટી પાસેથી જમીનનાં પાણીપત્રક વગેરે મંગાવી તેમના રેકર્ડ દ્વારા તમારો હક્ક પૂરવાર કરી શકશો.

હું એક દિલ્લુ કુટુંબની સ્ત્રી છું. મ્હારે બે દીયેર છે. મ્હારા પતિના સ્વર્ગવાસને વીસ વર્ષ થયાં. મ્હારા મોટા દીપર ગુજર્યો ચાર ૭ વર્ષ થયાં છે. તેમને એક પુત્ર છે, મ્હારાં એક બીજા દીયેર હયાત છે, તેને એક પુત્ર છે. અમારી થોડીધણી મીલકત છે. મ્હારા દીયેર કુળજ્ઞસાન ખત રજીસ્ટ્રારની કોર્ટમાં રજીસ્ટર કરાવેલી છે, પરંતુ તેનો મારી પાસે કોઈ પણ પ્રકારનો દાખલો નથી, તેમ કોઈ પણ મીલકત મારે કુળજ્ઞ પણ નથી. એટલે મ્હારા દિરસો મને મળે તે માટે મારે મજબૂર મીલકત જદલ સું કરવું મને હવેલેલો હક્ક છે! શાસ્ત્રે બક્ષિસ આપવાનો હક્ક છે! —પ્રાણીબી

કમળસાન ખતર્યા સખી આપેલી જમીન કમળે મેળવવા માટે પ્રથમ સારા સાક્ષીઓ રજૂ કરે, અને પછી વકીલ મારફત નોટીસ આપીને દીયેરને જણાવવું. પછી તે માટે વધુ સમય ગ્રમાવવા નહિ, કારણ કે તમને દત્તક લેવાનો અધિકાર છે. તમે દત્તક લ્યો તો દત્તકપુત્રને એકંદર મીઠકતમાંથી એક તૃતીયાંશ દિરમો મળે. દત્તકપુત્ર પોતાનો એક તૃતીયાંશ દિરમો તમારા દીયેર પાસે માગે તો, તેને તે આપવો પડે. આવી પરિસ્થિતિમાં દત્તકનું મોટું સંકટ ટાળવા માટે પોતાના કમળની જમીન આપવા દીયેર તૈયાર થશે. તમે મુંઝા મુંઝા બેઝી રહેવાના નથી એટલું જ દીયેરને જણાવવાની જરૂર છે. દત્તક લેવાનો તમારો કાયદેસર અધિકાર છે. બક્ષીસ આપવાનો તમને અધિકાર નથી.

*

મારી એક બહેનપણીની ઉંમર આશરે ૩૫ વર્ષની છે. એનું લગ્ન થયે આજ અઢાર વર્ષ થયાં. તેમનાં માતાપ બેમાં રહે છે, કારણ કે આજ અઢાર વર્ષ થયાં તેમને મહારાજ થયેલો છે. અંગેઅંગ પર કુટી નીકળેલું છે. છોકરીનાં માતાપને લગ્ન વખતે આ દુકીકતની માહિતી નહોતી. ધણીએ કહેલું કે પત્નીને લઈ તે જુદો રહેશે. પત્ની ગમે તે જાતની હોય છતાં પુનર્વિવાહ થઈ શકે છે, પરંતુ ધણી કારમી આપતો નથી. જાંઘી પથ્થર શીઝ જાળવી બ્રહ્મ ન થવાનો ડર રહે છે. છોકરીનાં માતાપ તદ્દન મરી ગયા છે, છોકરીનું પાલનપોષણ કરી શકે તેમ નથી. તો કારમતી મેળવવા શું કરવું?

—અમિલા

ધણીની જુના રહેવાની આ પરિસ્થિતિમાં, કાયદા પ્રમાણે ધણી પાસે ખોરાકી પોરાકી માગી શકાશે. એવી ફરીયાદ ચાલે તો ચાલવા દેવી. ખોરાકી પોરાકી આપવી ન પડે તે માટે કદાચ ધણી કારમતી આપી દેશે. ધણીને કોઈ

પણ પ્રકારની પેદાશ નહિ હોય, છતાં તેનો ઇલાજ નથી. કારમતી દેવાથી સરલપણે કામ પતી જશે. માગ મેળવવાનો કાયદેસર અધિકાર હજી સુધી નથી. એ માટે નવો કાયદો ચાલે તો જ મળી શકે. ત્યાં સુધી આ પરિસ્થિતિમાં ખીને કોઈ ઇલાજ નથી.

*

કાઠિયાવાડમાં નાની છોકરીએને હાથેપગે ને દાઢી ઉપર ત્રાજવાં પડાવવાનો રિવાજ છે. આ ત્રાજવાંના ડાઘ નીકળી જાય તેવો કોઈ ઉપાય હશે?

—અંબાબહેન

ત્રાજવાં ત્રાજવામાં વપરાતો રંગ 'ખીયો' ચામડીના છીત્રો દ્વારા સાત પડ સુધી અંદર ઉતરી પાકો ને ધટ બને છે, વળા બીયાનું લાકડું ઉકાળી તૈયાર કરેલ હોવાથી આ રંગ પાકો હોય છે. એટલે જો એ ચામડી ઉતરી જાય ને નવી આવે તો કદાચ એ ડાઘ જાય. પણ ચામડીનાં સાત સાત પડ બેઢીને દરેક પડે પાકો થયેલો ડાઘ કેમ જાય? ત્રાજવાં ધણી વખત સૌંદર્ય વધારે છે. એનાથી ગમરાણું શું!

*

મારી બહેનને તાવ આવતો હતો તેમાંથી નજળાઈ આવી ગઈ છે ને આંખો પીગી થઈ ગઈ છે. લોકો કહે છે કે એને કમળો થયો છે. એ માટે કોઈ ધરમયુ ઉપાય હોય તો લખશો.

—કળાવતી

કમળાનો રોગ માંદગી દરમ્યાન કે તે પછી લણાને થઈ જાય છે. ચરીરમાં સાકરનું તત્ત્વ એણું ચાલે ત્યારે કમળો મોટે ભાગે થતો હોવાનું મનાય છે. સામાન્ય રીતે 'ગુગુળ' વધારે પ્રમાણમાં આપવાથી કમળો મટે છે. એમ દાકનરોનું માનવું છે, પણ આપણા દેશી વૈદો શેરડી ખવરાવતા. શેરડીનો દટકો દંડા પાણીમાં રાતે પલાળી મૂકી સવારે ઉઠીને એ દટકો ચૂસીને ખાય તો ચોક્કસ કમળો મરી જશે.

કુનેઈ દિવસ અમારે એવો નથી હોયો
કે તેણે કોઈ કામ સરખું પૂરું કર્યું હોય.
મારા દીકરાની આ ટેવથી ધરમાં ભારે અચ્ચ-
વરથા ઉભી થાય છે. કપડાં પહેરતો હોય
તેમાં આ ટેવ પાધરી થાય. ખમીશ ઘાલે તો
બટન લટકતા હોય, વાળ ઓળવા બેડો હોય
તો માથે તેણે નાંખી વાળ એમ જ દમકગતા
રાખીને ઉપડી જાય, વચ્ચે કોઈ ખીજ કામમાં
તેનું મન દોડે. એને ઈ અધૂરું રહી જાય.
શાળાનું લેશન કરવા બેડો હોય તેમાં પણ આ
હાલત. ધડીકમાં એક હિસાબ ગણે; વળા ભૂગોળ
ઉચ્ચાલે તે પડી મૂકી ઈતિહાસના પાનાં
ફેરવે; આમ કરતાં કોઈ કામમાં ન પહોંચે
અને પછી પોતે જ મનમાં ને મનમાં ચીકાય
અને બગડાટ કરે. એની આ ટેવ માટે તેના
બાપુજી રોજ રોજ તેને સમજાવે પાડે છે પણ તેની
ટેવ જતી જ નથી. શું કરવું એનો રસ્તો
સૂઝતો નથી.

જવાબ;—તમારા પુત્રની આ ટેવનાં મૂળ
મારે જાણ જણાય છે. એ જાણણું સુધી
પહોંચવા માટે તો મારે ધીરજ અને સમતા
બેઈશે. એમ ક્યો વગર એની આ મનઃરિયતિ
દળશે નહિ.

પહેલી વાત તો એ કે, તેને કોઈ કામ
મેટરમાં સોંપે તે કામ તે કરવા લાગે ત્યારે વચ્ચે
તેને ખીજું કોઈ ચીજીને બેખાન કરવો નહિ.
આપણે બાળકને એક કામ બતાવ્યું હોય અને
નવી ખીજ કોઈ બાબત સૂઝે તો તેને તે પણ
કરવાનું બતાવી દઈએ. છીએ. આવી રિયતિમાં
બાળકને મનની મૂંઝવણ થઈ પડે છે કે, આ
કામ પહેલું પતાવવું કે તે. એવી દ્વિધામાંથી
બાળકને એક મેલીને ખીજું કરવાની શક્તિ
થાય છે. મેટરમાં એક હુકમ હોડે અને તે
બાળક એને સફળ ગતિએ પતાવ હોય ત્યાં
ખીજો વટહુકમ મળે અને સાથે ટોંકણી
અને મેણાં ટોણાં પણ મળે, એટલે બાળકની

મી-બાપુના કુબચ

કુબચ દાસજી

મનની હાલત મારે કુબચ બની જાય છે.
આવાં વાતાવરણમાં બાળકને મેટરમાં સ્વ-
વેલાં કામો કરતાં એક પ્રકારની ભડક હંમેશાં
મનમાં રહ્યા કરે છે. જેના પરિણામે એક
કામમાં તે સ્વચ્છ મને વગળી શકતું નથી.
અને વખત જતાં આ મનોદશા તમે કહી
તેની મૂંઝવણબરી ટેવમાં પરિણમે છે.

એટલે તમારા પુત્રને સ્વચ્છ થઈને તે દરેક
કામ કરે તેની પરિરિયતિમાં મૂકશો તો તેના
દાસમાં રહેલી આ ભડક ધીમે ધીમે જૂંસાઈ
જશે અને તે સ્વચ્છ ચિત્તે કામ કરતો થઈ જશે.

પ્રશ્ન;—સંયુક્તા કુટુંબમાં રહેવાને ધણું
ધણું સાચવવું બળવવું પડે છે. પણ છોકરાં
આવી નાશુક વાતો ક્યાંથી સમજે? એટલે ધરની
શાંતિમાં ખલેલ પડે છે. એ નથી સચું જતું.
બાળકને વડતું લડતું મને નથી ગમતું, પણ
કુટુંબમાં કોઈને કચવાવવાં પડે એવા પ્રસંગો
વારે ધડીએ બાળકો ઉભાં કરે એ પણ કેમ
ચલવી લેવાય? વાત આમ છે. મારી આંકે
વર્ષની બેળી અને દરેક વર્ષના દીકરાની એવી
આલસ છે કે, ધરમાં કોઈ કામ બતાવે તો
ધસીને ધણી વારે ના જ પાડે. સાધારણ
રિયતિના ધરમાં તોફાર ચાકર તો ન હોય,
એટલે કેટલાંય એવાં કામમાં બાળકો મેટરને

મદદ કરે એવી અપેક્ષા જરૂર હરકોઈ રાખે. પણ મારાં બાળકોને કાણ જાણે કેમ આવી દેવ પડી ગઇ છે. મારા દિયરનાં બાળકો આવી બાળતમાં બારે કલાકમાં ગણાય છે. કોઈ કહે કે ઝટ દોડીને કામ કરી આવે. બ્યારે મારા દીકરા દીકરી મોટે બાગે દાદજી ન દે ! બહુ બહુ કહું તો 'હા, કરું છું કરું છું,' કહે, પણ કરવા ખમે જ નહિ ! આ કારણે ધરનાં લોકોમાં ખટરાગ થાય છે એ મને નથી ગમતું. બાળકોને તેના બાપુજી અને હું સમ-જાતીએ છીએ ત્યારે એ વાત પોતે સમજ્યા હોય તેમ સ્વીકારે છે, મણુ પાછાં વર્તે તો એ જ આદત પ્રમાણે, આનો ઉપાય કેમ કરવો ?

જવાબ:—સંયુક્ત કુટુંબમાં આપી બાળતો ઘણી નાનુક થઈ પડે છે એ સાચું છે. એથી કરીને કુટુંબમાં થતા બખેડા અને મન દુઃખમાંથી નીપજતાં પરિણામો બાળમનોને બારે હાનિકર્તા પણ થઈ પડે છે. તટસ્થવૃત્તિ રાખનાર અને બાળકો તરફનો પક્ષપાત ધરા-નાર માણસને પણ આવા પ્રસંગો મન પરનો કાણુ બોવડાવી દે છે. મોટરમાં તો આવા વિસ્વાદમાંથી ચક્રમ્ક ઝરે જ છે, પણ મોટરો અને બાળકો બાળકો વચ્ચે પક્ષો પડી જાય છે. આ સ્થિતિ આપણાં મજિયારા કુટુંબોમાં સામાન્ય થઈ પડી છે.

આ પરિસ્થિતિ ઉભી થવાનાં કારણો તો મોટરોના અસ્થમાન વર્તણૂકમાં હોય છે. ફેરાણી જોડાણી અને સાસુ વડુઓના સંબંધોની અમરો આમાં કામ કરતી હોય છે. તમારા બાળકો સમધારણુ બાળકો છે. બાળકોને સમ જાનાનાં તમારા પ્રયત્નોએ, તેમની લાગણીઓ તમે આદરથી જુઓ છો એથી તમે બાળકને યોગ્ય દોરવણી જરૂર તરત આપી શકો. તમારા દિલમાં તમારા દિયરનાં બાળકો પ્રત્યે પણ તેટલો જ આદર છે, એથી તમારો સમ-ભાવ તમારાં બાળકો પાસેથી પણ 'મોટરો-

ઓની આમન્યાન લોપાય તેવો આમદ રાખે છે. છતાંય તમારે ધરનાં તમામ બાળકોનાં હિતમાં તમે બાળકોને સમજવાને પ્રયત્નશીલ છો નો, વિચાર કરવો રહ્યો. તમારાં ફેરાણી કે સાસુજી કલાકમાં બાળકોને બુલાવે કુલાવે, વખાણ કરે, તમારા બાળકોને નોકર મણી દીકરા જ ક્યાં કરે, એવું કથનના ગર્ભમાં મને લાગે છે. એ સ્થિતિમાં તમારા પ્રયત્નો બાળકોને સમ-જાવવામાં ક્યાંથી ઉગી સરે ? તમારા બાળકોની મોટરોની આમન્યા તરફની ઉપેક્ષાવૃત્તિ બનાવે છે કે ધરમાં સમભાવ નથી પ્રવર્તતો. આ સ્થિતિમાં તો મોટરોને તમારા વિચારો ગમે. ઉતરવા તમારે પ્રયત્નો કરવા રહ્યા. સંયુક્ત કુટુંબમાં સમભાવ કે તટસ્થવૃત્તિનો અભાવ હોય તો બાળકોના સવાયોનો ઉદ્ધેશ શક્ય નથી.

*

મારો એક બહેનપણી નાક વીધાવવાની વિરૂદ્ધ છે. અગાઉની સીઓ નાક વીધાની ચૂંક, કંટો, ફલ, વાળી કે પુસાખ પહેરતી. તેથી કાંઈ કાયદો હશે ? —રસિકા

આધુનિક વાતાવરણમાં નય પરત્વે ઠેક-લાક બ્રામક વિચારો જાણવા-સાંજાવામાં આવે છે. ખરું જોતાં 'નય' શબ્દની ઉત્પત્તિ 'નસ્ય' પરથી થઈ છે. અને એનો અર્થ 'નાશને લગતું' એ છે. અત્યારે નવી સ્ત્રીએ નષ્ટનો ઉપયોગ ટાળવા પ્રયત્ન કરે, પરંતુ નય ઓના સૌંદર્યમાં વધારો કરવા ઉપરાંત એક રોગ-પ્રતિજ્ઞા તરીકે પણ કાર્ય કરે છે. નાક દારા આસ લેવાતાં અંતર્ગત થનારી હવા સુવર્ણધાતુ જોડે સંસર્ગમાં આવે છે અને તેથી આમાન્ય 'ઓક્સીજન' ફેરમાં માટે વધુ બદલ્ય એવા 'ઓક્સીજન' રૂપ ધારણ કરે છે. સૌન્દર્યવર્ધક નયનો ઉપયોગ ટાળવામાં આધુનિક સ્ત્રી એક મોટી બૂલ કરે છે.

—વૈદ્ય વાસુદેવ અનાયુરે

કલકત્તાના તોફાનો દરમ્યાન ખતેલા બે
સુંદર કિસ્સાઓ 'કલ્યાણ કલ્પવૃક્ષ' પત્ર
ખંડેર ક્યો છે.

ગુડાઓએ એક હિંદુ કુટુંબ ઉપર હલો
ક્યો ત્યારે પડોશી મુસ્લિમ કુટુંબની પરદાન-
શીન સ્ત્રીઓ એમની મદદે આવી. શુરખા
ફગાઇને તોફાનીઓની સામે એ ગઠ જૂને
બોલી: 'અમારૂં ખૂન રેડયા પછી જ તમે
એ લોકો ઉપર હાથ ઉગામી શકશો.'

સાંકડી ગલીમાંથી બે મુસ્લિમો જાન
ખચાવીને દોડ્યા આવતા હતા. હિંદુઓનું
એક ટોળું એમની પૂઠે હતું. એક વૃદ્ધ સ્ત્રીએ
એ બેનેને પોતાના ઘરમાં લઇ લીધા. એમને
જતોષઓ પડેરાવી અને એમને કપાળે સુખ-
ડનાં તિલક કરી દીધાં. પેટના દીકરાની જેમ
એ બેનેને વૃદ્ધાએ ચાર દિવસ સુધી સાચવ્યા.
પછી હિંદુ વેપે જ તેઓ પોતાના લતામાં
પહોંચી ગયાં. વૃદ્ધ માતા કહે છે કે, 'પોતાને
આત્મણે આશરો લેવા આવેલાઓનું રક્ષણ કરવું
એ તો હિંદુ માત્રની પવિત્ર ફરજ છે. ને એમ
ન કરે તેને અલકલ્યાનું પાપ લાગે છે.'

લાહોરમાં મેરી બેરીસ હીન નામની એક
શીલ્પમંદિરનું રોયલ પાર્ક—ને લાહોરના
હોલીવુડ તરીકે ઓળખાય છે ત્યાં—ખૂન થયું
હતું. ખૂની મરનારનો કોઠો ચતો હતો અને
મરનાર યુવતી કુટુંબીઓની મરજી વિરૂદ્ધ ઘેરથી
નાસી આવી શીલ્પ લાઇનમાં બેઝાર્ક હોવાથી
સમજાવવા આવ્યો હતો, પણ મેરીએ નહિ
માનવાથી રોત્રે તે હાંધતી હતી ત્યારે તેના
કબેજમાં ખંજર હુલાવી દીધું હતું. પાછળથી
ખૂની કોઠો જાતે જ પોલીસને સરજે થયો હતો.

સુરતમાં આશરે નવ વર્ષની વયની એક
જન બાળા પર બળાત્કાર કરવા સંબંધમાં
જોષીપુરા ચાંચામલીના મનરહલાલ કાળિદાસ
અને નામના યુવકને પોલીસે ગિરફતાર ક્યો.

કેટલાક સાચા કિસ્સાઓ

મહેમંદાવાદના સરાણીઆ જાતના બે
જુવાનો અમદાવાદ રોડને મચ્છુરીએ આવેલી
એક હાથગરતી છોકરીને ફેસલાવી સાંજના
અડધીયામાં મહેમંદાવાદ લાવ્યા હતા. રોડના
પર ઉતરતાં જ છોકરીએ રડવા માંડ્યું અને
પેલા બંને જણ છોકરીને બેચીને લઇ જતા
હતા, જેથી છોકરીએ વધારે રડવા માંડ્યું
હતું, આ ઉપરથી ત્યાંના એક સહૃદય જ
રોડને ફરવા આવ્યા હતા, તેમને છોકરીએ
બધી હકીકત જણાવી દીધી; તેથી પેલા બે જણ
પલાયન થઇ ગયા હતા, પણ આ શૃદ્ધ બંને
જણને ઓળખતા હોવાથી છોકરીની બધી
હકીકત તેમણે ફોજદારને જણાવી અને બે
જણનાં નામ પણ જણાવ્યાં; આ ઉપરથી
તે બંનેને પકડીને પોલીસ લોકઅપમાં રાખ્યા.

છોકરીને અમદાવાદ તેના માતાપિતા પાસે
પહોંચતી કરવામાં આવી છે.

પલસાણા તાલુકાના પોલિસ ખાતાનાં
ફેટલાક મુસ્લીમ પોલિસેએ તાલુકાના ધામડોદ
ગામની કુખર્જી કેમતી તેરથી ચૌદ વર્ષની
સગીર બાળાએને ફેસલાવી, ધર્મોન્તર કરી
લમ કરવાના ઇરાદાથી અપહરણ કરી, પલ-
સાણામાં કોઇ જગ્યાએ સંતાડી રાખી, લમ
વિધિ માટે મોલાંની શોધમાં પડ્યા હતા, ત્યારે
છોકરીના પિતા તેમ જ સગાં વંદાલાં દોડી
આવ્યા અને સત્તાવાળાઓને ખબર આપતાં
આ આવેા કિસ્સો પકડાઇ ગયો. સત્તાવાળાએ
છોકરી તેમ જ ગુનેગારોને ફજામાં રાખી
ફેસ ક્યો છે.

પુસ્તક પરિચય

નવજીવન કાર્યક્રમ (અમદાવાદ) તરફથી પ્રગટ થયેલ હળપતિ-મુક્તિ (લેખક શ્રી. જુગતરામ દવે, પૃ. ૫૬ કિંમત ૭ આના) માં સુરત જીલ્લાના ખેડૂતોને ગુલામી જેવી દશા ભોગવવી પડતી એ ખેડૂતો (દવે હળપતિ નામે ઓળખાય છે) ની ગુલામી દશાનો ઇતિહાસ રજુ કરતી આ પુસ્તકા તેમનામાં આવેલી જાગૃતિ અને તે દશામાંથી મુક્ત થવાનાં તેમના પ્રયત્નોનો સુંદર ચિતાર રજુ કરે છે. વળી આ સંસ્થા તરફથી શ્રી. પુનમભાઈ જૈન અંધમાળાનું ૮-૬ મું પુસ્તક શ્રી. રાજચંદ-જીવનયાત્રા અને વિચાર રત્નો (અંપાદક શ્રી. ગોપાળદાસ જીવાભાઈ પટેલ પૃ. ૩૬૪ કિંમત સાડા વજુ રૂપિયા) ની બીજી આવૃત્તિ પ્રગટ થઈ છે. જાણીતા જૈન શ્રીમોક્ષોદ શ્રીમદ્ રાજચંદના જીવન અને તેમના વિચારોનું આ સુંદર પુસ્તક આપણા જીવનમાં નવા વિચાર અને સંસ્કાર પૂરે તેનું છે. આ સંસ્થા તરફથી પ્રગટ થયેલ આત્મચરિત્રના અથવા આત્રમી કેળવણી (લેખક: શ્રી. જુગતરામ દવે. પાક પુકું પૃ. ૪૪૬ કિંમત રૂ. સાડાચાર) આપણી નરી ને જૂની કેળવણીનો સુંદર ઇતિહાસ રજુ કરે છે. શ્રી. જુગતરામભાઈએ આપેલાં વ્યાખ્યાનોનો આ સંગ્રહ શિક્ષણનાં અભ્યાસીઓ માટે ઉત્તમ પુસ્તક છે, તેમાં તેમણે નરી કેળવણી કર્કદષ્ટિએ આપવી જોઈએ તે વીગતવાર સમગ્રબંધુ છે ને પોતાના અનુભવોનો નીચોડ રજુ કર્યો છે.

શ્રી. ગૂર્જર અંધ રત્ન કાર્યક્રમ તરફથી રામધિરાજ (લેખક: શ્રી કૈલાસભાઈ માણેકલાલ મુનશી પૃ. ૧૯૬ કિંમત રૂ. સાત) ગ્રંથો આવૃત્તિ અને સત્યની શોધમાં (લેખક: શ્રી. ગૂર્જર અંધ મેઘાણી પૃ. ૨૩૪

કિંમત રૂ. ત્રણ) ની બીજી આવૃત્તિ પ્રગટ થઈ છે. મુનશીની ગુજરાતના ઇતિહાસ ઉપરનો જુગતરામભાઈનો ગુમખામાંનું આ છેલ્લું પુસ્તક છે ને સિદ્ધરામની 'ગૌરવગાળની મહાત્માશ્રીઓ અને સિદ્ધિઓ રજુ કરે છે. સત્યની શોધ એ નોખા પ્રાદેશ વિજ્ઞેતા શ્રી. અપ્તન સોંકરના 'સેમુઅલ ધી સીકર' નામે નવલકથાનો સુંદર અનુવાદ છે. ઉપરની સંસ્થાની સોલ એન-સીનું પુસ્તક શ્રી. દિલિપ-કુમાર રાયકૃત તીર્થસલીલ (અનુ. શ્રી. નમીનદાસ પારેખ પૃ. ૩૨૦ કિં. ૪-૪-૦) ની બીજી આવૃત્તિ પ્રગટ થઈ છે. આ આવૃત્તિમાં શ્રી રાધાકૃષ્ણનાં લખેલ આમુખ નવો જ ઉમેરો છે. જગતના મહાન પુરોષો સાથે થયેલી મુલાકાતો ને તેમની વચ્ચેની વાતચીતો રજુ કરતું આ પુસ્તક મહાન પુરોષોનો સુંદર પરિચય રજુ કરે છે. જાણકોને માટે આપણા ગાંધીજી (૧-૦-૦) અને આપણા કસ્તુરબા (૦-૧૫-૦) નામના બે સુંદર પુસ્તકો શ્રી. પુરાતન જુએ લખેલાં ઉપરની સંસ્થાએ પ્રગટ કર્યાં છે. જાણકો હોશી હોશે વાંચે તેવો આ બન્ને પુસ્તકો છે.

શ્રી. ગુણવંતરાય આચાર્યનાં લખેલાં ગિરનારને ખોળે (પ્રકાશક આર. આર. શેઠ મુંબઈ પૃ. ૨૮૮ કિં. ૪-૮-૦) નવલકથા સોરઠી ઇતિહાસ રજુ કરે છે અને અદલાબેલી (પ્રકાશક: નવયુગ પુસ્તક બંડાર, રામગઢ કિં. બે રૂપિયા) ઓખાના વાવેરાની સૌંદર્ય નાટક રૂપે રજુ થાય છે. અસ્લામેલી નાટક મુંબઈ અને રામગઢમાં ભજવાયું અને હમરો પ્રેક્ષકોને આનંદ આપ્યો. એ નાટક તખ્તા લાયક છે એટલું જ સુચવ્ય પણ છે.

શ્રી. નવચેતન સાહિત્ય. મંદિર, બદ, અમદાવાદ તરફથી. પ્રગટ થયેલ '૫૭ નો દાવાનળ (લેખક: શ્રી ચંદ્રભાઈ બટ. પૃ. ૨૪૦ કિંમત-ચાર રૂપિયા) બજવાના સમયની સુંદર નવલકથા રજુ કરે છે. અને તેમના તરફથી 'પ્રગટ થયેલ આશીર્વાદ (લેખક: શ્રી ભોજરાજ પૃ. ૧૦૦ કિં. રૂ. બે) એક સિંધિ લેખકની કલમનો પરિપાક છે. વિધવાના પુનર્જન ઉપર આ નવલકથા છે ને વિધવા સાથે પરણનાર યુવક તેની માતાનો આશિર્વાદ માગે છે.

શ્રી. યશવંત સ. પંડ્યા તરફથી તેમનાં બાળનાટકોનો સંગ્રહ યશવંત પંડ્યાનાં બાળનાટકો (સોલ એન્ટ: ગૂર્જર ત્ર્ય રત્ન કાર્યોલય, અમદાવાદ પૃ. ૧૮૪ કિંમત રૂ. અઢી) પ્રગટ થયાં છે. અગીઆર બાળ નાટકોનો આ સંગ્રહ જાણીતા ચિત્રકારોના સુંદર ભાવનાદી ચિત્રોથી શણગારાયેલો છે. ભગવી શકાય એવાં ને ભગવાઇ ચૂકેલાં બાળનાટકો ખૂબ લોકપ્રિય છે ને છટાછટા નહિ મળવાથી લેખકે સુંદર સંગ્રહ કરી શાળાઓમાં ભગવવા માટે સારાં બાળનાટકોની ખોટ ભાંગી છે.

શ્રી. ગૂર્જર ત્ર્ય રત્ન કાર્યોલયે હરગવાન દૌરિદ્ય (લેખક, શ્રી. મુનશી. કિંમત ચાર) નવલકથા ની નવી ત્રીજી આવૃત્તિ પ્રગટ કરી છે: હિંદુ સંસ્કૃતિમાં રાજ ખટપટ અને કામેશીયત માટે જાણીતા ચાણાક્ય ઉપરની આ નવલકથા જીવન બ્યવહારમાં પણ ઉપયોગી તરવો પૂરાં પાડે તેવી છે.

શ્રી. પદ્મા પ્રકાશન લીમીટેડ. (મુંબઈ-૧) તરફથી પ્રગટ થયેલ રાંકનાં રતન (લેખક. શ્રી પુષ્કર ચંદ્રવાકર પૃ. ૧૭૨ કિંમત રૂ. ત્રણ) નવલકથા એ લેખકનો નવલકથા ઉપરનો પ્રથમ પ્રયત્ન છે. આમજીવનને પસંદ કરી તળપદી બાવાનો છટથી ઉપયોગ કરનાર

આ લેખકે નવલકથાને સુવાચ્ય બનાવી, પ્રથમ પ્રયત્ને પોતાની સિદ્ધિ જાહેર કરી છે. છતાં ખૂબ તળપદી બાવા કદાચ બહુ લોકપ્રિય નહિ નીતરે, એવી અમને ભીતી છે. લેખકે જરા વિવેક જાળવેલો જોઈતો હતો. નવલકથાના પાત્રો અને તેના સુંદર વણાટ ઉપર લેખકે કરેલો કસગ સફળ થયો છે.

બાળસાહિત્યમાં પ્રવાસ ઉપરનાં બહુ જ થોડાં પુસ્તકો છે. તેમાં કુમારોની પ્રવાસ કથા (લેખક: શ્રી મનુભાઈ જોષાણી પૃ. ૧૫૦ કિંમત રૂ. દોઢ) શ્રી. ગૂર્જર ત્ર્ય રત્ન કાર્યોલય તરફથી પ્રગટ થઈ છે. આ પુસ્તક બાળકોની હિંમત, સાદસ સાથે ભૂગોળ અને વિજ્ઞાનની સુંદર રજુઆત કરે છે. દરેક કુમાર આ સાદસકથા વાંચીને આક્રોશ થઈ જાય તેવો આ પ્રવાસ છે.

ગુજરાત સાહિત્ય સભા, અમદાવાદ તરફથી ૬૨ વર્ષ મુજબ આ વર્ષે સને ૧૯૪૪-૪૫ ની કાર્યવહી (વિવેચકો: શ્રી ગૌરીશંકર ઝાલા, શ્રી. મુનિકુમાર બટ, અને શ્રી. બદકુમાર વૈલ. કિંમત રૂ. ત્રણ) પ્રગટ થઈ છે. વર્ષ દરમ્યાન પ્રગટ થયેલાં પુસ્તકોનાં સુંદર વિવેચન ને મૂલ્યાંકન ઉપરાંત આ કાર્યવહીમાં શ્રી. હેમચરામ શાસ્ત્રીએ 'નેસલમીરનો પ્રવાસ' ઉપર, શ્રી. વલ્લભરામ વેટે 'ભારતીય ઔષધોનો ઇતિહાસ' ઉપર, ડૉ. હરિપ્રસાદ દેસાઈએ 'વિજ્ઞાન અને ધર્મ' ઉપર અને પ્રો. ડાહર-રામ માંકડે 'કાળોદાસ અને યુધેા' ઉપર સાહિત્ય સમાના આશ્રયે આપેલાં બ્યાખ્યાનોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

શ્રી. હિમેશ કવિની દશ વાર્તાઓનો સુંદર સંગ્રહ 'વારસ' (સોલ એન્ટ: ભારતી. સાહિત્ય સંઘ લીમીટેડ, મુંબઈ અને અમદાવાદ. પૃ. ૧૮૨. કિંમત રૂ. સવા બે) પ્રગટ થયો છે. હેલા પંદર વર્ષના ગાળામાં જુદાજુદા

પત્રોમાં પ્રગટ થઈ ગયેલી વાતોએનો સંગ્રહ રસદાયક છે.

ભાડીના ગૂર્જર સાહિત્ય ભંડાર તરફથી કુલકાં (લેખિકા : શ્રી. પ્રસૂન પૂ. ૬૪ કિં. ૨. એક) સો સુકતકોનો સંગ્રહ છે. લેખિકા ખડેને પોતાનો અંક સુવિચાર છ લીટીના અંક સુકતકમાં સુંદર રીતે રચ્યું કર્યું છે.

રાયચુરા છુકડીપો વડોદરા તરફથી ગોપ-કાન્ધે (લેખક : શ્રી. ગોકુળદાસ રાયચુરા પૂ. ૫૦ કિંમત ૩. એક) આમજીવનને સ્પર્શતા વીર્ય ગીતોનો સુંદર સચિત્ર સંગ્રહ પ્રગટ થયો છે. આ ગીતો નાની બાળાઓથી માંડી મોટાં સુધી લેણ પૂર્વક ગાઇ શકે એવાં સરળ ભાવામાં હોવાથી લોકજોષ્ય બનશે.

શ્રી. હરિહર પુસ્તકાલય, સુરત, તરફથી રાસ-રજની (સંપાદક : શ્રી. નટવરલાલ છોટાલાલ દેસાઈ પૂ. ૩૨૪ કિં. ૩-૮-૦) નામે સુંદર રાસસંગ્રહ પ્રગટ થયો છે. આ સંગ્રહ સાત ભાગમાં વહેંચાયેલો છે. ૮૪ રાસ-ગરબા, ૧૮ વર્ગો ઉપરના રાસ, ૯ રાષ્ટ્રિય ગીતો, ૧૭ દાંપત્ય જીવન અને કોટુખિક, ૨૩ વસંત અને ફૂલકાનાં રાસ, ૫૦ કૃષ્ણકીલ્લાના ૪૬, લોકગીતો અને ૨૬ બાલિકા માટેનાં ગીતો એમ એકંદરે પોણા ત્રણસો ગીતોનો આ સંગ્રહ આગળની ઓએને સુંદર રાસસાહિત્ય સંપ-

ગ્રંથ છે. ને ગણીતા રાસ મીતોના લેખકોનાં સુંદર રાસ સમાધિ જતાં હોવાથી બીજા સંગ્રહો જોવાની જરૂર ન રહે એવો આ સંગ્રહ બન્યો છે. અને એ જ પ્રકારક તરફથી એ જ સંપાદકનાં જ રાસોનો બીજો સંગ્રહ રાસ મંગળા (લેખક. શ્રી. નટવરલાલ છો. દેસાઈ પૂ. ૬૧ કિં. ૧-૮-૦) પ્રગટ થયો છે તેમાંનાં ૬૫ ગીતો સુમેળ હોવાથી મોટે ચડી બપ તેજા છે.

નવજીવન કાર્યાલય તરફથી ગીતાખની (શ્રે. શ્રી. કિશોરલાલ મશરવાળા પૂ. ૧૦૮ કિ. ૭ આના) ની નવી આદિતિ પ્રગટ થઈ છે. ગીતાનું આ દોહન સામાન્ય માણસ પણ સમજી શકે તેવી રીતે તૈયાર થયું હોવાથી ખૂબ લોકપ્રિય બન્યું છે.

આફ્રિકા જેવા દૂરના પ્રદેશમાં બેઠા બેઠા હિંદુ વોલોન્ટીયર ઠેર ઠેરેસલામ (શ્રી. ઇ. આફ્રિકા) દર વર્ષે એક વાર્ષિક અંક સંદિપન પ્રગટ કરે છે. તેનો આ વર્ષનો ફળદાર અંક 'જયહિંદ અંક' પ્રગટ થયો છે : સુભાષચાણુ ઉપરના લેખો સાથે બીજા સાહિત્યના ઉપયોગી લેખો પણ આમાં છે. સામાન્ય રીતે આઝાદી અને રાષ્ટ્રિય લડતને લગતા લેખો વધારે પ્રમાણમાં છે. અંક સુવાચ્ય બન્યો છે. દૂર બેઠેલા ભાઈઓનો આ પ્રયાસ અભિનંદનિય છે.

અમદાવાદના દિપક રૂબર રોમ્પ બનાવનાર તરફથી સુંદર ચિત્રવાળું 'ટેન્ડર મન્યું' છે.

(અનુસંધાન પૂ. ૭૪ થી)

માણસ જ્યારે અંતઃકરણ પૂર્વક આપે છે—કારણ કે આપનું એ એને ધમ્ લાગે છે—ત્યારે એના આપવામાં ઇશ્વરી પરિમલ બ્યાપી રહે છે. જે માગે છે ત્યારે આપે છે તેના કરતાં જે માગ્યા વિના આપે છે તે વધારે સંસ્કારી છે.

તમારે એક દિવસ તો મોઢામાં મોંધું જીવન પણ આપી દેવાનું જ છે. જેને આ સમજણ આવે છે એ તો સમજે છે કે, દુનિયામાં ભૌતિક એવો કાંઈ પદાર્થ નથી કે જેના સંગ્રહ વડે માણસ પોતાને વધારે ઉન્નત કરી શકે. ભૌતિક એવા દરેક પદાર્થના ત્યાગ વડે જ માણસ ઉન્નત થઈ શકે છે. એટલા માટે જ ગીતામાં કહ્યું છે કે સ્વયતેજ મુંઝગીયા

અખીલહિંદ મહિલા પરિ
ષદનું ૧૯મું અધિવેશન આંકેલા
(બીહાર)માં નાતાલ દરમ્યાન
૨૮મીથી ૩૦મી સુધી શ્રીમતી
ધનવંતી રામ રાવના પ્રમુખપદે
બેસશે.

ભારત કોંગ્રેસમાં સ્ત્રી
વોલંટીયર્સના ડેપુટી કમાન્ડર
તરીકે શ્રીમતી પુરી હતાં.

મુંબઈના તાતાઈન્સ્ટીટ્યુટ
ઓફ સોશીયલ સાયન્સને
માર્ગદર્શન અને સહાય માટે
અમેરિકન રેટ ડીપાર્ટમેન્ટે
મીસ બ્લેક અને મીસ સ્વી-
નીની પસંદગી કરી છે ને
તેઓ મુંબઈ આવી પહોંચ્યા
છે. મીસ સ્વીની ગૃહવ્યવસ્થામાં
અને મીસ બ્લેક સામાજિક-
સેવામાં નિષ્ણાત છે. તેઓ
થોડો વખત સુધી સુધી તાતા
ઈન્સ્ટીટ્યુટમાં પોતાના ભાષણો
આપ્યા પછી આપ્યા હિંદના
પ્રવાસે નીકળવાનાં છે.

મહેસાણા રેશનમાં એક
ચોદ વર્ષની બાળા ઉપર બળા
તોર કરવાના શુંદા માટે રેલ્વે
ફોર્મદારે બે બચ્ચ સામે કેસ
કર્યો છે.

હાલની અશાંતીમાં પૂર્વ
બંગાળ, બિહાર અને મુંબઈની
બહેનોને મદદ આપવા મુંબ-
ઈની સ્ત્રીસંસ્થાઓએ લેડી
મસાણીના પ્રમુખપદે એક
રીલીફ કમીટી નીમી છે અને
કંડ માટે અપીલ કરી છે. લેડી
મસાણી, ૬૮ નેપીયનસી રોડ,
અથવા બાબીઅહેન મુળજીભાઈ
ને વાલકેશ્વર રોડ, ઉપર મદદ
મોકલવી.

મહિલા પરિષદની સુરત
શાખા તરફથી સુરતમાં અનાજ
બચાવ કમીટી શ્રી. સુશીલા
બેન બાસના પ્રમુખપદે નીમાઈ
તેમાં શ્રી. કુસુમબહેન શાહ,
પુષ્પાબહેન દેસાઈ અને મીઠાં
બહેન મોન્ટ્રાક્ટર મંત્રીઓ
તરીકે ચુંટાયાં.

જામનગર નજીક એક નદી
પાસે એક ખેડૂત ખટારો
જાંધો પડી જતાં તે ખટારો
નીચે સાતેક જીવંતી ભરવાડ
સ્ત્રીઓ કચડાઈ ગઈ હતી અને
એક સગર્ભા સ્ત્રીનું તો ભોંજ
પેટ ફાટી ગયું હતું અને
બચ્ચ ખટાર નીકળી જતાં
તે ત્યાં જ મૃત્યુ પામી હતી.

મુંબઈનાં પરાંઓમાં વસતી
સ્ત્રીઓએ એક સભામાં પોતાના
રક્ષણ માટે સ્ત્રીઓને હથિયાર
રાખવાની છૂટ આપવાની
માગણી કરી હતી, અને પૂર્વ
બંગાળમાં હિંદુ સ્ત્રીઓ પર
થયેલા અત્યાચારોને વખોડી
ઠાઠો કરાવ પસાર કર્યો હતો.

મુંબઈ પ્રાંતનાં ૧૯૪૬ના
બહુપત્ની પ્રતિબંધન કાયદાને
અવર્નરની મંજૂરી મળી ગઈ
છે અને તે આ પ્રાંતમાં અમલ
માં આવી ગયો છે. કાયદો
કહે છે કે, એક પર બીજી
પત્નીનું કચેલું લગ્ન રદ લેખાશે
ને તેવા લગ્ન કરનાર ગુનેગાર
લેખાશે.

રવેનશા કન્યાશાળામાં
ઈનામની વહેંચણીને પ્રસંગે
બોલતાં ઓરિસાના વડાપ્રધાન
શ્રી. દરેકુષ્મ મહેતાએ જાહેર
કયું હતું કે “ પોલીસખાતા
સિવાય દરેક ખાતામાં સર-
કારી હોદ્દા ધારણ કરવા
સામેનો સ્ત્રીઓ ઉપરનો પ્રતિ
બંધ પાછો એવી સેવામાં
આવ્યો છે.”

શ્રીમતી રેણુકા રાયે મહા
ભાઈની મુલાકાત લીધી હતી.

દમારકસ પાસે બોદ કામ કરતાં શેખાની રાણીએ ત્રણ હજાર વર્ષ પહેલાં બંધાવેલ સ્નાનગૃહ મળી આવ્યાં છે. જમીનમાંથી નીકળતી વરાળને લીધે તેમાંનું પાણી ગરમ રહે છે. આજુબાજુ આરા, ઘાટ વગેરે બાંધકામ છે.

અમેરિકાની મેકમીલન કંપનીના ઉપપ્રમુખ મી. એલે આન્ડર એન્ટને ઓશીસનું કામ કાજ પતાવી ઘેર જઈ પોતાની પત્નીનાં કપડાં પહેરી, લીપ-રટીક લગાવી ગળે ફાંસો ખાધો.

મધ્ય આફ્રિકાની એક આદિ વાસી બાઈએ પોતાની છુપડીમાં પેસી જનાર સીંહનું નાક કરડી ખાધું. સીંહ છવ્વ લઈ નાહો ને પાછળથી મરેલો જડી આવ્યો. તેના નાક ઉપર બાઈના દાંતની રક્ષ નીચા-નીચો હતી.

સોળમું સાહિત્ય પરિષદ અધિવેશન રાજકોટમાં બરાયું સારે 'મજ્જકટીક' નાટક ભજવાયું. તે ભજવનારાઓને ગોંડળના મહારાણી સાહેબે અડીસો રૂપીઆનું પારિતોષિક આપ્યું.

બાવનગરમાં વનિતાવિદ્યા મના મકાનનું ખાતમુદત બાવનગરના ના. મહારાણી સાહેબને દાષે થયું.

મુંબઈની મહિલા પરિષદની મીટીંગ તેના ઉપપ્રમુખ શ્રીમતી ગુહીસ્તાન બીલીગેરીયાના પ્રમુખપદે મળી હતી ને તેમાં અમણ બહેનોને અક્ષરજ્ઞાન આપવા બજેલી બહેનોને વિનંતી કરી હતી.

ગાંધીજી પૂર્વ બંગાળના નોઆખલી પ્રાંતમાં થયેલ અત્યાચારોની તપાસ અર્થે મયા તેમની સાથે બંગાળના વડાપ્રધાન મુહરરાવદીની પુત્રી શ્રીમતી અખતર સુસેમાન પણ જવાનાં હોવાનું જાહેર થયું હતું. તે ઉપરાંત શ્રીમતી આમા ગાંધી, ડો. સુશીલા નાયર, કુ. સુશીલા પાઈ, શ્રીમતી હેમપ્રભા દાસગુપ્તા, વગેરે પણ ગયાં છે.

દિલ્હીમાં એક યુવતીની લાચ પોલીસને મળી આવી હતી. રાત્રી દરમ્યાન કોઈએ તેને મારી નાખી રસ્તા ઉપર ફેંકી દીધી હોવાનું પોલીસ માને છે.

ગુજરાત પ્રાંતિક મહિલા પરિષદ બજીતા મુસ્લીમ કાર્ય કરી નુલ્લમુમ બહેન સયાનીના પ્રમુખપદે વલસાડમાં મળી હતી.

સુરત જીલ્લાના ભોલક બોડે પ્રાથમિક શિક્ષકોમાંથી શ્રી. રોદરના પ્રેમીજીને ૩૫૫૮૮ તરીકે લીધાં છે.

નોઆખલી અને ટીપેરા પ્રદેશનો મહેનોના કંકુ અને બંગડીનો નાશ કરવામાં આવ્યો હતો તે બહેનોએ ફરી કંકુ અને બંગડી અપાવવા સીલકટના આગેવાન મુસલમાનો અને અંગ્રેજોએ હાજર રૂપીઆનું દાન આપ્યું.

રાજકોટ સાહિત્ય સંમેલન પ્રસંગે યોગ્યેલ કળાપ્રદર્શનના પ્રમુખ માટે દરખાસ્તને ટોંકી આપતાં કુ. સવિતાબેન નાનલ-ભાઈએ 'ઓ વિરહ પુણ્ય' એ મુદ્રો રચી કથોં હતો, ને પોતાની મોહક છટાથી શ્રોતાઓને મુગ્ધ કર્યા હતા.

સંયુક્ત રાષ્ટ્રસંઘમાં સંરચા-તીક પ્રજાઓની આઝાદી માટે અને શાહીવાદ તેમજ રંગ-ભેદનો અંત આવવા માટેની શ્રીમતી વિજયાલક્ષ્મી પંડિતની અપીલને આવકાર મળ્યો છે.

દાકામાં એક દુધવાળી બાઈને માર પડ્યો હતો ને તેની ૧૦ વર્ષની છોકરીને તીવ્ર ઘોંટા દેવામાં આવ્યું હતું.

એક જ નાનના જુદાજુદા પેટા વિભાગોના એક ગોત્ર અને એક પર્વના માણસોના લગ્નની પરવાનગી આપતું ડો. જી. વી. દેશમુખનું બીલ મધ્યરથ ધારાસભામાં સર્વાનુમતે પસાર થયું.

‘યુનૅ.’ની સામાન્ય સભા પૂરી થયા પછી અમેરિકામાં લોકપ્રિય થઇ પડેલ શ્રીમતી વિજયાલક્ષ્મી પંડિત દિંદના એલચી તરીકે અમેરિકામાં નીમાશે.

સાદીના રાજકુમારી શ્રી. ભારતીદેવીને વિવાહ સુડાના યુવરાજ શ્રી ધર્મેન્દ્રસિંહજી સાથે થયો.

ધોળકાનો તાલુકદાર શ્રી. શેરશીયા બાપુશીયાના પુત્રી શેદાખીખીની સાદી બજાણાના યુવરાજ ખીરમીલાખાન સાથે ધોળકામાં થઈ.

એલ્પીસધીજમાં મયજી નામની યુવતી -મેટરની હડ- ફેટમાં આવી જતાં મરી ગઈ.

ઉત્તરસંડામાં સ્વ. દીવાળાખા પ્રસુતિચૂડની શીલારોપણ વીધી અને નડીયાદમાં વિદલ કન્યા વિદ્યાલંબમાં સેવાદળ તાક્ષીમ- વર્ગની હિદ્દાટન ક્રિયા શ્રી. મોરારજીભાઈદેસાઈના હાથે થઈ.

દાનવીર શેઠ નાનજીભાઈ કાળાદાસે કાઠિયાવાડમાં-આખ કન્યા શુરકુળ ઉઘાડવા પાંચ લાખ રૂપિયાનું દુસ્ત કયું.

સુરતના શ્રીમતી પ્રુષ્પાબેન ચીમનલાલ દામોદરદાસ યુરોપ- નો પ્રવાસ કરી પાછા આવ્યાં.

વલસાડમાં ગુર્જરાત પ્રાંત મહિલા પરિષદની સાખા તરફથી ડૉ. સુયલક્ષ્મીબેન ધરમદાસના પ્રમુખપદે ડૉ. કુસુમબેન ધોળા- ભાઈના હાથે હસ્તકળા પ્રદર્શન ખુલ્લું મુકાયું.

બંગાળી મહિલા સમીતિના મંત્રીએ પૂર્વબંગાળની નિરા- શ્રીત બહેનો માટે મદદની પ્રાગણી કરી છે.

કરેતુરખા સ્મારક ફંડના આશયે રોહની ગામમાં એક પ્રસુતિચૂડ ખોલવામાં આવ્યું છે.

અમદાવાદના ગણીતા મીલ માલિક શેઠ રમણલાલ લલુભાઈના પુત્ર મદનલાલે પોતાની હયાત પત્ની છન્દી- રાને-તરછોડી નટવરલાલ વજ- લાલ મોદીની પુત્રી વિદ્યા સાથે ફરી લગ્ન થયું.

વડોદરાની મહારાણી હાઈ- સ્કુલના પ્રોન્સીપાલ તરીકે શ્રી. કેસુમબેન દાઢેરની નીમણૂક થઈ.

ભાંભરના સંઘાણી કુંડુંબના એક ભાઈએ પોતાની પુત્રી પેસાના લોભે શક્તિદીન યુવાન સાથે પરાણે પરણાવી દીધી. એક મહિના પછી દીકરી સાસરેથી પાછી આવ્યા પછી ફરી સાસરે જવાની ના કહે છે.

અમદાવાદમાં રીલીફ રૅડ ઉપર રમતી નાની હોદરીએ ઉપર કોઈ રાહદારીએ નાખેલ એસીડના છોટા ઉડ્યા હતા.

સૌગાપુરમાં અનાજ રેશનમાં કાપ પડવાથી હિંદી કામદારોનાં બાળકો સુકાઈ કરમાઈ ગયેલાં જણાય છે એવું એક દાકતરે જણાવ્યું છે.

દિલ્હીની ઓઓની એક સભામાં શ્રી. ચંદુલાબેન સારા- બાઈએ કહ્યું કે, દક્ષીણ આફ્રી- કામાં વસાહતીનો પ્રશ્ન એ ફક્ત હિંદીઓનો જ નહિ, પણ સમગ્ર એશિયાનો પ્રશ્ન છે.

કરાંચીમાં અપહરણના એક કોરસામાં પોતાનું નીવેલન આપવા આવનાર સ્ત્રીને પરાણે ઠોટની ખહાર લઇ જવાનો પ્રયાસ થતાં મારામારી થઈ હતી.

લંડનમાં થીયુત ચેટરજીએ (બંગાળી બ્રાહ્મણ) આમરણાંત ઉપવાસ કરતાનું જાહેર કરેલું તે શ્રીમતી જ્યોતિશોરી કુડાની સમગ્નવટથી ચેટરજીએ પાંચ દિવસ પછી ઉપવાસો છોડ્યા હતા.

સુરતના ખાટકાની એક સગીર છોકરીને નસાડી જવાના શુન્દા માટે રાવળખીડીના અબ્દુલ કૈયમ નામના માણસની ધરપકડ થઈ છે.

મુખમાં ચોપાંડી ઉપર
સાગરવીલામાં રહેનાર બાહ્ય
રતનબાહ્ય મનમોહનદાસે પાંચમે
માળેથી પડતું મૂકી જીવનનો
અંત આણ્યો. આપઘાતનું
કારણ જણાયું નથી.

*
અમરેલી તાલે ખીચા
ગામની ૨૫ વર્ષની સગર્ભા
પાટીદાર યુવતીએ પોતાની ચાર
વર્ષની પુત્રીને કુવામાં નાખી
છે પોતે પણ કુવામાં જળ-
સમાધી લીધી.

*
સુરત આઈ. પી. મીરાન
અર્ધ સ્કૂલના માજી શિક્ષિકા
મીસ આયમાય. ડી. કોન્ક્રાક્ટરનું
અવસાન થયું.

*
સુરત વનિતા વિશ્રામની
બહેનો તરફથી સરદારસવ ઉજ-
વાયો હતો.

*
માંડવી બજિની સમાજ
તરફથી રનેલ્સમેલન ઉજવાયું.

*
ઢાકા નજીક બાઘરાલથી
આવતી ટ્રેન સાંકળ ખેંચી
અટકાવીને તોફાનીઓએ એક
સ્ત્રીનું ખૂન કર્યું.

*
વાસોડ મહાલના ધામધલા
ગામની ૩૨ વર્ષની બાહ્યનીને
તેના ધણીએ સાંબેલું ભારીને
ભારી નાખ્યાનું કહેવાય છે.

*
પૂર્વબંગાળના નોઆખલી
જિલ્લાના બેગમબંગ્લા જમીન
દાર રાવસાહેબ રાજેન્દ્રલાલ
રોયે પોતાના ધરમાં પોતાની
હિંદુ વસ્તીને આશ્રય આપી
દશ હજારના હથીવાર બંધ
ટોળાનો સામનો કરતાં મૃત્યુ
સ્વીકાર્યું. તેમના કુટુંબની બે
સ્ત્રીઓને પૂરવણી પ્રધાન થી.
અબ્દુલ ગોદરાને આશ્રય
આપ્યો હતો.

*
મૃંગાધામાં અસ્પર્શતા નિવા-
રણ સંમેલન થી. સરલાબહેન
અબાલાલ સારાભાષના પ્રમુખ-
પદે ભરાયું હતું.

*
શ્રી. કમળાદેવી ચટ્ટોપા-
ધ્યાય કેમિસ્ટની કારોબારીમાં
ચુંટાયાં.

*
સુરતના રતીલાલ મોતી-
રામની ૩૦ વર્ષની યુવાન પત્ની
બાહ્ય નાનીએ આપઘાત કર્યો.

*
પટણામાં મારવાડ તરફની
ત્રણ સ્ત્રીઓને ખજર, ચાણં
વગેરે વેચતાં પકડવામાં આવી છે.

*
મુખઈ યુનિવર્સિટીમાંથી
મામળી અને સરકૂત મુખ્ય
વિષય લઈને કુ. ઈન્દુમતી
મોરે એમ. એ. માં પહેલાં
વર્ગમાં પાસ થયાં ને પૂનાની
વાડીઆ કોલેજમાં લેક્ચરર
તરીકે નોંધાયો છે.

*
ત્રાન્સવાલ હિંદી કેમિસ્ટના
હતિહાસમાં પહેલી જ વાર
તેની કારોબારી સમિતિમાં
સ્ત્રીઓને દાખલ કરવામાં
આવશે. કુ. એડ અસવત અને
શ્રીમતી સુધાબા પટેલને
દાખલ કરવામાં આવે એવો
સંભવ છે. આ બંને બહેનો
સત્યાગ્રહની લડત અંગે જોડાઈ
જઈ આવી છે.

*
પૂર્વબંગાળમાં શ્રીમતી
રામેશ્વરી નહેરુના રાજાભાઈ
આલી પટેલી એક માટે કોમ્પો
પોતાના ઉમેદવાર તરીકે શ્રીમતી
સીતાદેવી છબ્બીલદાસની પધ-
દગી કરી છે.

*
સુરત હિંદુ ધર્મોદ્ધાર પ્રમુતિ-
શબ્દના દાક્તર માલતીબાઈનું
૩૧ વર્ષની યુવાન વયે જીવન
બંધ પડી જવાથી અવસાન થયું.

*
સુરત મહેમંડીની કુંભાર
શેરીની બાર વર્ષની છોકરી
લીલી બહેચર સીતારામને પાણી
ભરીને આવતાં બેડું પેડું ઉપર
પડવાથી તે મરી ગઈ.

*
લંડનમાં માંધીજીના યજ્ઞ-
માન હતાં તે શ્રીમતી મ્યુરીયલ
લીરટર હિંદોનો પ્રવાસ પૂરો
કરી ચીન તરફ ગયાં.

*
મદારાષ્ટ્ર મદિયા પરિષદ
શ્રી. અનસુવાબાઈ દાલેના
પ્રમુખપદે વાર્ષિક ભરાશે.

આગ્રમી અખિલ મહિલા પરિષદમાં દરેક પ્રતિ. એકેક મુસ્લીમ શ્રી પ્રતિનિધિ મોકલવાનું દરખાસ્ત છે તેમાં મુખ્ય તરફથી શ્રી. કુલસુમ સવાની ચૂંટાયે છે.

પુનાની સેવાસદન સોસાયટીએ ઓઓ. માટે ગેરટ હાલિસ, મહત વાંચનાલય અને દવાખાનાને ઉપયોગી સાહિત્ય શોધામાં મહત આપવાનું રાજ્ય છે.

નાગપુર વિદ્યાપીઠમાંથી મરાઠી ભાષા મુખ્યવિષય તરીકે લઈને કુ. મનુતાઈ નાવુ એમ. એ. થયાં. તેમને પ્રો. બેહેર મુખ્યચેરક મળ્યો.

કોલોરકરવાડી મહિલા મંડળનાં વાર્ષિક. ઉત્સવ પ્રસંગે શેડી રામરાવ મુખ્ય મહેમાન તરીકે હાજર રહ્યાં હતાં.

ખદિશુમાના. એક ચોધરીની સંગીર હોદ્દરીને ફેસ લાવી ધર્મોત્તર કરાવી છૂપાવી રાખવા માટે નુરમીયા નામના માણસની પોલીસે ધરપકડ કરી.

જલ્દીયનવાળા આગ્રમાં (અમૃતસર) પંજાબશાખા મહિ પરિષદ શ્રીમતી ધનવતી રામ રાવના પ્રમુખે મળી હતી.

રામમળના એક પોલીસે મયા રમખાણ વખતે ઉપાડી જવામાં આવેલા એક વર્ષના બાળકને બચાવી લીધું છે.

પાલીતાણા સિદ્ધેશ્વર શ્રાવિકાગ્રમની મેળાવડાંથી. જનમ બહેન રામજાસના પ્રમુખપદે ઉજવાયો.

કર્ણાટક પ્રાંત મહિલા પરિષદ સૌ. લીલાવતી મુનશીના પ્રમુખપદે બેલગામમાં મળી હતી. તેમાં કોલ્હાપુરના મહારાણીએ કોઇને દત્તક ન લેતાં પોતાની પુત્રીને રાજગાદી સોંપવા વિનવતી કરતાં દરાવ રહ્યાં છે.

મેરઠમાં અખિલ હિંદ કોંગ્રેસ યુવક સંઘની ઉદ્ઘાટન ક્રિયા શ્રીમતી સુચેતા કિપ્સાનીના હાથે થઈ.

સુરતના કુ. માલવિકા મનલાલ એડેતા કાપડાની પરીક્ષામાં બીજા-વર્ગમાં પાસ થયાં. સુરતમાંથી આ બીજા વંદીલ બહેન પાસ થયાં. તેમનો એમ. એ.નો અભ્યાસ ચાલુ છે.

વડોદરા પડી પોળના ચોક્કસ હીરાલાલ ભોગીલાલની પુત્રી બાનુમતીએ પોતાના પતિ શ્રી કીર્તિકાન્ત ત્રિભોવનદાસ સાથેના સમમાંથી વડોદરા કોટમાંથી છુટાછેડા મેળવ્યા.

મીઠા ભેખી પાવરી ૭ મહિના છઠ્ઠાંમાં રહી યુરોપના પદરમા પ્રવાસેથી પાછાં થયાં છે.

મુખ્ય સરકારની યાદી પ્રમાણે પેણ તાલુકાના મહે ગામમાં હુલ્લખોરોએ લગાડેલી આગમાં આઠ ઓઓ મરણ પામી છે.

સુરત કોલેજમાં શ્રી. લીલાવતી મુનશીના હાથે દયાપ્રદર્શન પ્રદક્ષ મુકાયું.

વલસાડ તાલુકાના પારનેરા ગામમાં થયેલ આવામાઘના ધરમાં છુટી તેમની બૈરીની લાજ લૂંટવાનો પ્રયાસ કરનાર પો. એ. સ્વામી અપલસ્વામી નામના માણસને ત્રણ માસની સજા થઈ.

પોરબંદર આર્થ કન્યા વિદ્યાલયની વિદ્યાર્થીનીઓ જામનગરના પ્રવાસે ગઈ હતી તારે ના. મહારાણી સાહેબની હાજરીમાં બાળાઓએ શિક્ષણાત્મક કાર્યક્રમ મોડવ્યો હતો.

સુડાના મુવરજિઓના વિવાદ પ્રસંગે સુડા રાજ્યે કન્યા શાળામાંથી જે આગળ અભ્યાસ કરવા ઉચિત્તી હોય તેવી દસ બાળાઓને માસિક દસ રૂપી આની રકોલરથીય આપવાનું નહેર ક્યું છે.

ચુકાના નેવે પ્રભાભૌરી
હરગોવિંદને શીમેલે દ્રેનાં
કોલેજમાં પાસ થવા બદલ
શેઠ વનમાળીદાસ પ્રાપ્ત મળ્યું.

મુંબઈ અને અમદાવાદમાં
રચાતાં 'હોમ ગાર્ડઝ' દબોમાં
પાછળથી સ્ત્રીઓને પણ દાખલ
કરવા માટે મારી છત્તા છે
એવું મુંબઈના હોમ ગેઝટર
બહેર થયું છે.

હાલિયા રાજ્યનાં દીવાન
એનુદીનની નીમણૂક સામે વિરોધ
હોયો છે. મહારાણી અપવાસ
ઉપર ઉતર્યા છે અને સ્ત્રીઓએ
પાંચસો પાંચસોના સરખસો
કાઠી ૧૪૪ મી કલમનો 'હો-
યોડ બંગલો' ને સ્ત્રીઓની
સભાઓમાં સ્ત્રી વક્તાઓએ
બહેર બાંધ્યો કર્યો હતો.

વર્ધામાં બે હરિજન બહેનો
પુરુષનો વેશ પહેરી સીનેમા
જોવા ગયેલી તે ઓળખાઈ
જતાં નાસી ગઈ હતી.

સુરતમાં મહિલા વિદ્યા-
લયના પ્રિન્સીપાલ શ્રી. ચંદ્રિકા-
બહેન પાઠકજીના પ્રમુખપદે
પંડિતશ્રી માત્રવિયાજીના અવ-
સાન માટે શોકસભા મળી હતી.

મહિલા પરિષદવાળાં શ્રીમતી
સુધા રાપને રાહત ધાવણીઓ
તરફ જતાં 'જીપ' ઉધી વળી
જવાથી સાધારણ ધન થઈ છે.

અખીલ હિંદ મહિલા પરિ-
ષદની તામીલનાડુ શાખાનું
અધિવેશન મદ્રાસમાં શ્રીમતી
સુબ્બાલક્ષ્મીને પ્રમુખપદે મળ્યું
હતું, તેમાં તામીલનાડુના જુદા-
જુદા વિભાગોમાંથી લગભગ
સો પ્રતિનિધિઓ હાજર હતા.
તેમાં બહેર સુખાકારી ખાતાના
પ્રધાન શ્રીમતી રૂક્મણી લક્ષ્મી-
પતિએ સ્ત્રીઓને કામી સુમેળ
સાધવા અપીલ કરી હતી.

મુંબઈ સરકારે મદર.
સમિતિના અનાજ સપ્લાઈકોરી
બોર્ડના પ્રમુખ તરીકે શ્રીમતી
હેમલતા દેસાઈને નીમ્યાં છે.

ઠાલ્લાપુરના ગોદી વારસ
તરીકે બીજાની શોધ ન કરવા
અને રાણીસાહેબે કાપને દત્તક
ન લેતાં ઠાલ્લાપુરના કુંવરીને જ
રાજગાદી સોંપવા ત્યાંની મહિલા
પરિષદની શાખાએ એક સભામાં
દરાવ કરી રાજ્યને વિનંતી
કરી છે.

પલસાણા તાલુકાના ટેટલાક
મુસ્લીમ પોલીસોએ દુબળા-
ચાલિની તેર ચૌદ વર્ષની સગીર
છોકરીઓને ધમકાવી ફેસલાતી
બજાઈકારે ધર્મોન્તર કરાવી
મુસ્લીમો સાથે પરજુાવી દેવા
સંતોડી રાખી હતી, ને લગન
કરાવવા મોલતી શોધના હતા,
તે દરમ્યાન કાસો પકાઈ ગયો
અને સત્તાવાળાઓએ શુન્દે-
મારોને કબજે લીધા છે.

વસોતા શ્રી. મુઘીલાખડેન
હ. સમો જ્યો દિંદુ મુનિ. નાં
મેટ્રીક પાસ છે, તેઓ દિંદો
કોવિંદનો પરીક્ષામાં બીજા
શ્રેણીમાં ઉત્તીર્ણ થયાં અને
શ્રી. મુઘીલાખડેન સમો જ્યો
૧૪ વર્ષના છે તેમણે દિંદોની
પરીક્ષા પાસ કરી છે.

દક્ષિણ દેશનાં મહિલા
પરિષદે બહેનોને પોતાનાં જાન-
માલ અને શીલકનનને રક્ષા
લાયકરી તાલમેન મળે તે
કર્ચો છે.

ખીદારમાં સ્ત્રીઓને યોગ્ય
હેરાનમતી સંબંધમાં તપાસ
માટે સરકારે સ્ત્રી-પોલીસ ફળ
તૈયાર કર્યું છે તેમાં ખાનદાન
કુટુંબની સ્ત્રીઓએ ભયનીમાં
ભાગ લીધો છે.

શ્રી. વિન્યાલક્ષ્મી પંડિત
દેડીસેઅર મહિલામાં હિંદમાં
પાછા આવવા વેગી છે.

મહારાણી શ્રી. સીનાદેવી
ગાયકવાડ વિલાયતના પ્રવા-
સેથી રૂપાણાં આવી ગયાં છે.

પાટણ (ઉ. ગુ.) માં
મીરા દેવેદાસ પાસે અદાર
વર્ષની એક યુવતી ઉપર
દુમરો કરી તેને છરીનાં ને
પા કરવામાં આવ્યા હતા. તે
યુવતીને હેરાનગાળા
કરવામાં આવી હતી.

ગુર્જરીનો નવો ગ્રંથ-ફાલ

નવજીવનનાં નવાં પુસ્તકો-

આધુનિક ભારત	૧-૦-૦
માનવ આર્થશાસ્ત્ર	૧-૦-૦
જગતના ઇતિહાસનું	
રેખાદર્શન ભા. ૧-૨-૩	
(જ્વાહરલાલ)	૧૧-૦-૦
હજરત મહમ્મદ ને ઇસ્લામ	
(મુંદરલાલજી)	૧-૦-૦
આશ્રમચર્યાના અથવા આશ્રમી જીવનશૈલી	૪-૦-૦

શ્રી. ગુણવંતરાય આચાર્ય

શ્રી. સુભાષચંદ્ર બોષ :

જન્મથીમાંડી આજસુધીની તવારીખ આપતો મુંદર જીવનપરિચય. જેને બે બે ચિત્રકારોએ શણગાર્યું છે. શ્રી. સનિતાં આજીવન મુંદર ચિત્રો સાથે. કિંમત રૂ. ૨-૮-૦

શરદબાબુ

સમાજના પ્રશ્નોને છણતી આ વાર્તાઓએ દરેકના હૃદયને સ્પર્શી ક્યો છે.

મુંદર નવલકથાઓનો સેક

પદ્મીસમાજ નવી આવૃત્તિ	૨-૮-૦
પરિણીતા	૧-૦-૦
શ્રીકાંત લાલ ૧ થી ૪	૧૧-૮-૦
અંદાપ	૧-૮-૦
જીબી	૧-૮-૦
સ્વામી	૨-૪-૦
હારીનાથ	૨-૮-૦
દેવદાસ	૨-૦-૦
રેમા (નાટક)	૨-૦-૦
શરદબાબુની બાળવાર્તા	૨-૪-૦

શ્રી. મનુભાઈ જોધાણી

આમના ગોંદરે ખાલીઓ, પાળાઓ ને ખડેરા 'નીચે દટાએલી પ્રેમ-ચીરંબરી સાહસકથાઓના મુંદર સંપ્રદો.

સોરઠી વિભૂતિઓ (નવી આવૃત્તિ)	૨-૪-૦
સોરઠી જવાહીર	૩-૦-૦
સોરઠી શૂરવીરો	૦-૧૨-૦
શીર્ષનાં તેજ	૨-૮-૦
કુમારોની પ્રવાસકથા	૧-૮-૦

ગુર્જર સત્રારીઓના હેવામાં રમી રહેલી મેવાલી પુત્રવધુઓની શુદ્ધિપ્રમાના ઝોજસયી ઝોપતી વાર્તાઓનો સંમંડ.

સુન્દરીઓના શણગાર (જપાય છે) આટીમીઠી બાળવાર્તા : પ્રાયશ્ચિ સાળા-ઓમાં લોકપ્રિય થઈ પડેલી વાર્તાઓ. કિ. ૧-૪-૦

શ્રી. વા. વિ. જોષી કૃત.

કલ્પેશ : આજના સમાજનાં ધૂંધવાતા પ્રશ્નો: જ્ઞાન, વધ અને રહેણીકરણીના તકાવતે ઉમા થતાં મનદુઃખને લીધે છૂટાછેડા તરફ નજર માંડતાં પાત્રોની મનોવેદના. કિ. ૨-૦-૦

જીવન સંબારણાંનું સાહિત્ય

કલ્પના દત્તાનાં સંસ્મરણો	૧-૧૨-૦
સ્વામીરાવ (સરદાર પૂર્ણાસિંહ)	૩-૮-૦

લોકગાથી ગંગા (રાદુલજી) : પશ્ચિમથી પૂર્વ તરફ આપણને દોરી જતી વાર્તાઓના મુંદર સંપ્રદ. કિ. ૧-૦-૦

મેધવદુષ (રોલન ઇનામ જીતનારી નવલકથા) ૪-૦-૦

ગુર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય : ગાંધીરસ્તો અમદાવાદ

સૌંદર્ય દેવે

‘કુમારિકાના અંબોડામાં પોતાનો કાયમી વાસ કર્યો છે એમ દર્શાવે છે. દેવતાઓને પણ લક્ષ્યાવતી અને આંજી નાખતી અલકની આ તેજસ્વી લટો માટે હવે કેશવર્ધિનીને ઉપયોગ કરે. આથી વરસ આનું જ સેવન કરે.

કેશવર્ધિની તમારા વાળને અજળ્ય મન મોહકતા આપે છે. કેશવર્ધિની વાપરવાથી અંબોડામાં યુવાનોનું તેજ, સૌંદર્યનો ધનકાર અને ન ખાળા શકાય તેવું માધુર્ય મળે છે. બાળકોથી માંડીને સહુને કેશ વધારવા અને દઢાવી રાખવામાં મદદ કરે છે

તમારા વાળ ઉત્તમ બનાવવા હોય તો શવર્ધિની ઉત્તમ સાધન છે તમારા વાળને

કેશવર્ધિની

આપો, આજેજે આપો, કેમકે તે વાળને સાચવે , વધારે છે અને સૌંદર્યનો કિમિયો બતાવે છે.

કેશવર્ધિની બાર આના
કેશવર્ધિની રોમ્બુ બાર આના
(પોરટે જ અને પેટ્રીંગ ખર્ચ જુદું)
બધા જ વેપારીઓ પાસેથી મળે છે.
સાઉથ ઇન્ડીયા કેમીકલ્સ

કોઇમ્બટુર (સાઉથ ઇન્ડીયા)
અમદાવાદના એજન્ટ
હાદાભાઈ સાંકળજીંદ એન્ડ બ્રધર્સ
ત્રણ દરવાજા : અમદાવાદ

આ માસિક સાથે ‘પમિની’ માસિક ભેટી
દેવામાં આવેલું છે

સ્ત્રી-જીવન

સંપાદક

મહુભાઈ ભેંધાણી

વર્ષ ૮ મું એક ૩ ભે
જાન્યુઆરી ૧૯૪૭ પાંચ ૨૦૦૩

નવી વિચારણાની જમિન	૧૩૭
અચ્છાધ ન પડે	૧૩૯
રમ્ય-રમ્યતિ	૧૪૧
બંસી બળવે	૧૪૩
એક્ટેરીના	૧૪૫
દ્રોપદીની લાગ	૧૪૮
શ્રીમતી મીલં લામ	૧૪૯
બરંત મૂંઝવણ	૧૫૨
નર્સની આપવીતી	૧૫૩
દિંદની ઓઓનું મૂલકિર્ન	૧૧૧
નાકનાં આશ્વપણ	૧૧૩
પત્નીને સળ	૧૧૫
મેડમ ગ્રોન્ટેસરી	૧૧૭
ઓરેટ્રીયાનો અનુભવ	૧૭૦
આવતી કાલની ઓઓ	૧૭૩
માપખંધી	૧૭૧
ચંદ્રી કાપદામાં ઓનું સ્થાન	૧૭૭
બાળકોર	૧૮૧
આપણું ફો	૧૮૩
રસોઈધર	૧૮૫
ન્યાયની અદાલતમાં	૧૮૧
લમનાં ગીતો	૧૮૭
માયાપોતી મૂંઝવણ	૧૮૯
સોરભ	૧૯૦
ઓજગત-સમાંચાર	૧૯૫

સ્ત્રી-જીવન કાર્યાલય
અવેરીવાડ : અમદાવાદ

સ્ત્રી-જીવનમાં ગૃહલક્ષ્મીના સંસ્કાર પૂરતું સ્ત્રીઓનું માસિક

ઘણાંપણે કટોરાણિ, મૃદુનિ કુસુમાવણિ

વર્ષ આઠમું : પોષ ૨૦૦૩ : જાન્યુઆરી ૧૯૪૭ : અંક ૩૭

નવી વિચારણાની ભૂમિકા

દુમકેનુ

યુદ્ધો દુનિયામાં અનેકવાર ઘયાં છે ને હજી થયે. દરેક યુદ્ધને માટે કાંઈ કારણ હોય છે. કોઈ પણ મહાન સિદ્ધાંતની સ્થાપના કરવા માટે યુદ્ધ થાય એ વસ્તુ, એકંદરે લયંકર છતાં, સમજી શકાય તેવી છે. મધ્યયુગમાં 'ટેક' ને માટે યુદ્ધો થતાં; એથી પ્રાચીન કાળમાં સ્ત્રીઓ માટે યુદ્ધો થતાં; અર્વાચીન સમયમાં વેપાર માટે યુદ્ધો થાય છે. આ યુદ્ધ પણ કઈ પ્રજા વેપાર કરીને બીજી પ્રજાઓને લૂંટી ચકે એનો નિર્ણય કરવા માટેનું યુદ્ધ છે.

પણ એ નિર્ણય કરવાના ઉત્સાહમાં યુદ્ધ ચડેલા ને નહિ ચડેલા બધા દેશો એટલો તો લયંકર ઘસારો સહન કરવાના છે, કે યુદ્ધને અતે વ્યાપાર જેને માટે થાય છે તે ધનનું સ્વરૂપ ને વ્યાપાર કદાચ જાહેલાઈ જાય, એવા સંજોગો ઉત્પન્ન થાય તો નવાઈ નહિ. આજ દિવસ સુધી 'ધન' એ એક પ્રકારની 'સત્તા' ગણાતી; હવે પછી ધન એ એક પ્રકારની 'સેલા' ગણાશે. ધન મેળવવાના માર્ગમાં પણ ફેરફારો થવાના એ અનિવાર્ય છે. આ દેશની

સંસ્કૃતિએ તો હમેશાં 'વિદ્યા' પછી જ 'લક્ષ્મી'ને સ્થાન આપ્યું છે; યુરોપે વિજ્ઞાનને વિદ્યાથી પણ વધારે મહત્ત્વનું સ્થાન આપ્યું. પૃથ્વીમાં જે કંઈ ભૌતિક દ્રવ્યો છે તેમને એમના સાચામાં સાચા સ્વરૂપમાં ચોધી કાઢી, તેમાંથી શક્તિ મેળવવી એ કામ વિજ્ઞાનનું છે. વિજ્ઞાન જ્યાં અટકે છે ત્યાં 'વિદ્યા' શરૂ થાય છે. વિદ્યાનો અર્થ અત્યારે અપાતી સામાન્ય ડેળવણી એવો નથી. વિદ્યા એ ઘણો પ્રાણવાન શબ્દ છે. એનો અર્થ પોતાને સૌને સાચી રીતે ઓળખવા એવો થાય છે. એ અર્થમાં એ આત્મા એક પ્રકારની કલા છે. એવી વિદ્યાને લક્ષ્મી કરતાં વધારે માનભર્યું સ્થાન પ્રજામાં અપાતું. એ આ દેશની સંસ્કૃતિની જીવનવ્યાપી અસર હતી. યુરોપના સંસર્ગથી જે કંઈ મળ્યું તેમાં આ પણ મળ્યું કે, વિદ્યાનો તિરસ્કાર ને વિત્તની પૂજા.

હવે પછીના યુગમાં વિદ્યાનો સત્કાર થવાનો છે. વિદ્યા એટલે સાદું, સ્વચ્છ, શાંત જીવન; જીવનમાં રહેલો લાણવાની માનવમાત્રની ઈચ્છા; મહત્તા એટલે વધારેમાં વધારે સંગ્રહ કરવાની શક્તિ એ જ્ઞાન ખોદું છે એની પ્રતીતિ; મહાન—શહેરો નહિ—પણ મહાન ગામડાંઓ પ્રજાનો પ્રાણ સાચવનારી ધારી નસો છે એવો વિશ્વાસ; વિજ્ઞાન નહિ, પણ જીવન સાથે સંગતિ સાચવીને આણેલું વિજ્ઞાન, માણસને ઉપયોગી છે એ જ્ઞાન; ધન એ સંગ્રહ માટેની નહિ પણ ત્યાગની વસ્તુ છે; એનો સંગ્રહ કરનાર ધનપતિ નથી, પણ એનો ત્યાગ કરીને એને દેશવ્યાપી સમૃદ્ધિમાં ફેરવી નાખનાર ધનપતિ છે; યત્રો બળવાન છે, પણ માણસ એના કરતાં વધારે બળવાન છે. એ વિચારણાને અપનાવે એટલું પ્રાથમિક જ્ઞાન પ્રજામાં નહિ હોય તો જેમ અનેક વાદોતા ખીચકાથી આ દેશની વ્યવસ્થા ડોળાયેલી છે, તેમ અનેક પ્રકારની વિચારણાથી આ દેશમાં માત્ર મંથનયુગ જ ચાલ્યા કરશે અને નવા યુગનું પ્રભાત તો હજી દૂર ને દૂર રહેશે. આ દેશની પોતાની સંસ્કૃતિમાંથી જે મેળવીને આ યુગમાં પણ પોતાનામાં લેળવી લેવાનું છે એટલું પ્રાથમિક કામ પણ થઈ જાય તો પછી કંઈ પણ વિચારણા માટે દેશ તૈયાર છે એમ કહેવાય. ત્યાં સુધી તો એણે પશ્ચિમનું અનુકરણ કરીને ધન વિષે જેનો ખોટો ખ્યાલ મેળવ્યો હતો તેનો જ ખોટો ખ્યાલ સઘળી નવી વિચારણામાંથી પણ એને વારસામાં મળ્યા જ કરશે. એટલી નવી વિચારણાને અપનાવનારી સ્થિર ભૂમિકા એ આજનો આપણી પ્રજા માટેનો મોટામાં મોટો પ્રશ્ન છે. અને એ સ્થિર ભૂમિકા જેવી રીતે રચાયે તેના ઉપર જ નવી વિચારસરણી પ્રજાને પ્રાણવાન કે નિપ્રાણ બનાવશે એનો આધાર છે.

૬૬ ઉપા, ઉતાવળ કર, નકર માડી
 બિપડી જશે.”

“હજી તો બહુ વાર છે, બા! તારે
 માડીમાં બેસવાનું કામ છે કે ખીજું કંઈ?”

“સારી જગા મળે તો સારુને!” બા-
 માણએ રોશનના પગથિયાં ચડતાં ચડતાં કહ્યું:
 છેલ્લું પગથિયું ચડતાં માણને શ્વાસ ચડી
 ગયો હતો.

“તું અંદર પહોંચ; એટલામાં હું આં આવી
 પહોંચી.” પાસે બેભલા મિત્રને બે હાથ બોડી
 વંદન કરતી ઉપાએ, મિત્રની વિદાય લઈ
 માણની સાથે પગ ઉપાડયા.

મુંબઈ જેવું મોટું રોશન હતું. વીજળીના
 પ્રકાશમાં ઉતારુઓ ઉતાવળે ઉતાવળે પોતા-
 પોતાનો સામાન અને બાળખચ્ચાં સંભાળતાં
 સડોયાતાં પ્લેટફોર્મ પર જવા માટે દોડી રહ્યાં
 હતાં. ગિરદી-ઉતારુઓની અને ઉતારુઓને
 વળાવવા આવનારા યજમાનો અને મિત્રોની-
 વધે જતી હતી. કેમને કેમની સામે જોવાની
 કુરસદ નહોતી. હાથ જિંઘા કરી, મળી લીધું
 છે એમ સૂચવી, સૌ આમળ વધતાં હતાં.
 કપડાં ઠીક કરતાં, વાંછી ટોપીને સીધી કરતાં
 કે સીધી ટોપીને વાંછી કરતાં; ઉપાડું માથું
 દોધ તો વાળને સમારતાં અનેક હાથ અને
 પગ અનેક ગતિરેખા ઉપજાવતાં હતાં. હાથ-
 લારીમાં સામાન ખેંચી જતા મજૂરોના કાલા-
 દલમાં અને ‘હાથલારી’ના ખડખડાટમાં માન-
 વીનો અવાજ ફૂંચી જતો હતો.

માડી બિપડવાને વાર હતી, એટલે માણ
 ઉતાવળ કરતાં હતાં, તોય ઉપાને હૈયે ધરપલ
 હતી. માણ ઉતાવળ કરતાં; ઉપા હું પેટે
 જવાખ આપી માને સાંત્વન આપતી.

રવાળે ટિકીટ ખતાવીને મા-દીકરી
 મજૂર સાથે આમળ વધ્યાં.

“બા! હું છેક સુધી માડી જોઈ આવું
 છું, ને સારી જગા જોઈ તને બેસાડું છું.

અથડાઈ ન પડે!

લેખક

શ્રી. ધીરજલાલ ધનજીભાઈ સાહુ

*

કેઈ ઓળખીતું મળા જ જશે, એટલે ઉના-
 વળી ના થતી.” બંજાળી દબે પહેરેલી સાડી
 પાછળ બેડતા છટા પાંથવને સંકેતરતી ઉપા
 આમળ વધી. કોલેજમાં અભ્યાસ કરતી ઉપાની
 મતિમાં વધારે પડતાં ચીવટતા અને ચોક્કસાઈ
 હતાં. માણ અને માણના લગાચાને જિંઘા
 પાછળ આવતા મજૂરની મતિ ધીમી પડી.

સુદનો સમય હતો. માડીઓની સંખ્યામાં
 છેવટ સુધીનો કાપ મૂકાયો હતો. જીવતા
 માનવીઓને જદલે જડ વસ્તુઓની હેરફેર માટે
 વધુ સમય અને ઝડપ વધારામાં હતાં. જોઈ
 સૌનકેય માનવી હતા; તેમને માટે પૂરતી
 સમય હતી; પણ સત્તાવાળાઓને મન તેમની
 કિંમત જડ કરતાં વધુ નહોતી. પ્રવૃત્તિ
 યજના તેઓ બંધ હતા.

માડીના સોથી છેલ્લા, પણ પ્રવેશદાર
 પાસેના પહેલા ડબ્બા પર માણની નજર ફરી.
 અડોલ પાટલી પર અડોલ સૌનક આરામથી
 બેઠો હતો. માણ બારણા પાસે પહોંચ્યાં;
 અંદરથી અવાજ આવ્યો:

“જો, છુટી! મહાં નહિ, એ તો રીઝવું હું
 રીઝવું.” આક્રિમથી આપાત થયેલા, સીંચમના
 રંગને ચ ટપી જાય તેવા રંગવાળા એક

હીંમતુ દેહે બારીમાંથી ડોકિયું કરી, માથને આગળ વધતાં અટકેવ્યાં.

ઉપાએ પણ પાછળ ફરી કહ્યું: “બા, ત્યાં નહિ; લશ્કર માટેનો એ ડબ્બો છે.”

મા-દીકરી આગળ ચાલ્યાં. બન્ને ઉપા-ધર્માં લગભગ સરખાં હતાં: બન્નેનાં ચહેરા મળતા આવતા હતા; બન્નેએ સરેક સાડી પહેરી હતી-એક સાદી સીધી રીતે; બીજીએ બગાળી હળે. એકના ચલનમાં વેગ હતો; રફૂતિ હતી, બીજીની: ગતિ મંદ અને ઠરેલી. બંને પુખ્તો એક જ છોકરાં: એક ચીમળાણે જતું-બીજું વિકસતું.

બે ડબ્બા મૂકી, બન્ને, સ્ત્રીઓના ડબ્બા પાસે આવી પહોંચ્યાં. સ્ત્રીઓ ખીચોખીચ ભરાયેલી હતી. ઊભવાની પણ જગા નહિ. માથ ત્યાં થોભ્યાં. ઉપાએ કહ્યું: “બા, આદો બેસવાની શું, ઊભવાની પણ જગા નહિ મળે. અને બેરાંના ડબ્બામાં બેસીને તમારે શું કામ છે-આ કચચચાટમાં?”

આમળને ડબ્બે ઉઠાડુઓ સામાનની માફક ખડકાયાં હતાં. બારીબારણાં માનવી-ઓથી ઉભરાઈ ગયાં હતાં. બારણાં આડે હડ-સેલી ન શકાય એવો વચનદાર સામાન ગોઠ-વાઈ ગયો હતો. અંદરનાથી બહાર કે બહાર-નાથી અંદર આવીનઈ શકાય તેવું રહ્યું નહોતું. માથનો જીવ એ જોઈને શુંગળામણ અનુભવી રહ્યો.

પાઈ કોલેજ-મિત્ર સાથે ઉપા વાતે ચડી આગળ ચાલી જતી હતી; માથ બારીએ બારીએ ડોકિયું કરી દીકરી વચ્ચેનું અંતર વધારી રહ્યાં હતાં. માથની નજર, ડબ્બાના એક છોકરા એકવડિયા ખાના પર પડી. દરેક જણ આરામથી બેસી શકે તેવા ખાનામાં બારેક વિદ્યાર્થીઓ બન્ને પાટલીઓ રોપીને, આરામથી ગપ્પાં મારી રહ્યા હતા. જ્યેષ્ઠ બીજા ડબ્બા કરતાં આંહી ઊભા રહી શકવાની

સમર્થ હતી. માથએ બારણા પાસે જઈ, બારણાની કળ પર હાથ મૂક્યો.

બારણા પાસે બેઠેલા વિદ્યાર્થીએ કચચી-વાળા વૃદ્ધ ડોશીને બારણું ઉઘાડતી જોઈ, બારણાને જોરથી ખેંચ્યું: “અરે માથ! જોતાં પણ નથી? આંહી ક્યાં જગા છે? બીજે જુઓ બીજે.”

“બેટા, બીજે ક્યાંય નથી. આખી માડી ફરી વળી.” માથએ ધીમા અવાજે કહ્યું.

“તો બીજી ગાડીમાં આવજો.” બીજા એક વિદ્યાર્થીએ સૂચ્યું.

“આજે બીજી કઈ ગાડી મળે?”

“આવતી કાલે.” વિદ્યાર્થીઓ પાસે જવાગ તૈયાર હતા.

“પણ હું એક ખૂણામાં ઊભી રહીશ; તમને કઈ દરકત નહિ કરું.” માથએ કાલા-વાલા ક્યાં.

“અમેય જાણીએ છીએ કે ખૂણામાં ઊભા રહેશો, પણ જગા હોવી જોઈએ ના! દસના ડબ્બામાં બાર જણા તો બેઠા છીએ ને બીજા બે આવવાના છે.” પહેલા વિદ્યાર્થીએ આમથી કહ્યું: “માથ, તમારા જીવા જુદાઓ શું કામ મુસાફરી કરતાં દશે?”

“નસીબે, બાઈ!” કહી માથએ બારણાની કળ પરથી હાથ છોડી દીધો.

“અરે, યાર, આવવા કે ને! એક બાજુ ઊભા રહેશો.” છેક પછવાડેથી અવાજ આવ્યો.

“બારે દયાળું તું! મારે માથે બેસાડું?” આમળના વિદ્યાર્થીથી ન રહેવાયું.

“બેરાંના ડબ્બામાં જાઓ, બેરાંના ડબ્બામાં” બીજે અવાજ સંભળાયો.

“માથુ આપ દીક બેરાંઓને!” વિવેચન આમળ ચાલ્યું. બેરાંઓને બેરાં હોવાને કારણે અઘાપદી સમગ્ર, ને વધુમાં પુરુષના ડબ્બામાં પણ ભાગ પડાવે!”

સરખ કાને માંજ સાંભળા રહ્યાં,
કોયેજ-મિત્ર સાથે વાત પતાવી ઉપાએ
પોષળ નમર કરી, ઘાંટો પાડયો: " બા,
ચાલને આગળ, જગા મળી રહેશે. "

સાંભળ્યું ન સાંભળ્યું કરી માંજ અને
મજૂર એક બાજુ ઊભાં રહ્યાં.

ઉપા છેક પહેલા ડબ્બા સુધી ફરી
આવી. સારીયાગાડીના ભારને વહનાર એન્જિન
તરફ પણ તેની નમર કરી વળી. કોલસા
પુરાયે જતા હતા. અગ્નિ બડબડ બળ્યે જતો
હતો. એ અગ્નિનો તાપ, ગાડી હાંકનારાઓ
સહેલાઈથી જાણે કે ટીરવતા હતા. નમર પાછી
ખેંચી, તે પાછી ફરી. તેના હાથમાંની સામ-
ગ્રાની ' પર્સ ' પરની તેની પકડ જરા દીધી
ચપ હતી. પગમાં એટલો વેગ પણ નહોતો
રહ્યો. કોઈ ઓળખીતું નમરે નહોતું ચડતું.
ત્રીજા વર્ગના ડબ્બામાં ક્યાંય જગા નહોતી.

ઉપાને પાછી ફરતી જોઈ માંજએ પૂછ્યું:
" ઉપા છે ત્યાં ક્યાંઈ જગા ? "

" બા, ધરપત રાખ. દર વખતે તું
ઉતાવળા ચપ જાય છે. ગાડી હજી ઉપડી તો
નથી મઈ ને ? હું ક્યાંક તને બેસાડી દઈ છું,
નહિ તો પછી સેકન્ડ ક્લાસમાં. "

" ના, ના, મારે એમાં નથી બેસવું. હું
કાસે જઈશ. "

" પણ બહેન, મને મજૂરી ચૂકવી આપો
ને ? હું છોટો યાડો તો બીજાં કામ પણ મળે. "

મજૂરે ઉપાનું ખ્યાન દોર્યું.

" તને ખુશ કરીશું, પછી કાંઈ ? "

બેસતી ઉપા ફરી છેલ્લા ડબ્બા સુધી ફરી વળી.
કોઈ ઓળખીતું મળી જાય તો ઠીક, એવી
મનમાં કલ્પના હતી. પણ કોઈ પરિચિત દેખાતું
નહોતું. રેલ્વે પોતાની નહોતી; છતાં મનમાં ને
' મનમાં ' તે કુંગરાતી હતી. ધડકમાં ' બા ' પર
તો ધડકમાં ' રેલ્વે ' પર ગુસ્સો દાઢવતી હતી.

માંજનું ધૈર્ય ખૂટી ગયું હતું. ઉતારેઆ
પોતપોતાની જગા સંભાળી લેતાં હતાં. માંજથી

રમ્ય-સ્મૃતિ

મઈ સખી તું, પણ ત્યાં રહી ગયો
શુલાળનો ગુચ્છ કરે ધરેલો;
કરી ત્રાકારે તુજ માધુરીથી
જેની તુલા, રમ્ય અતિ મનોહર !
લાવી દીધો મેં તુજને ફરી એ,
સાસાર સ્વીકાર કયો સખી તેં.

એ તો થયું ઠીક જ : હા, પરંતુ
તે દા'ડથી શું મુજને થયું હશે ?
અસ્વસ્થ રહે છે મન માહર્જ આ
ને ચિત્ત ઉત્કંઠ સદા રહે છે.
કહું ? અપાર્ધ ગયું તુજ હાથે
કૂલો સહે એ મન માહર્જ ચે !
તે પૂર્વ નહોતી કંઈ ઓળખાણ,
કોટો યયો ના ફરી કોઈ આપણા !
વીર્યો બહુ કાળ છતાં હજી ચે
વૃત્તાન્ત આ નિત્ય નવીન લાગે :
દષ્ટિ મટે ક્યાંક શુલાળ ગુચ્છ,
રમ્ય સ્મૃતિ ભગૃત એ પ્રસંગની
યતી, અને એવું ઉરે ચતું
જાણે જરૂર કૈંક ફરી શુંમાયલું !
જનાદન પ્રસારકર

ન રહેવાયું. ફરી તેઓ દૂધમલ જીવાનોવાળા ખાના પાસે આવી રહેલા લાગ્યાં :

“બેટા, મને જીવોને એક છેડે જીભી રહેવા દે ! હું સંકોરાઈને જીભી રહીશ. તમને જરાય મુશ્કેલીમાં નહિ મૂકું.”

“માજી, તમને મોતીઓ આપ્યો લાગે છે; જીવો આંહી છે જ્યાં ?” એક ટીખળા વિદ્યાર્થી બોલી જાયો.

“ભાઈ, તમારી મા સમજીને આ જીવોને જગા આપો.” માજીનો અવાજ આઈ હતો.

“અરે, મા શું, બૈરી આવે તોય, જગા ન હોય તે ક્યાંથી કાઢે ?” બારી પાસેના વિદ્યાર્થીએ કહ્યું.

‘હાં, હા, ખુદ ધરતું બૈરું આવે તો પણ નહિ.” પરજીવાને હજુ જેને ધણી વાર હતી એવા એક વિદ્યાર્થીએ વધુ બાર દીધો.

અને નિરાશ થયેલી ઉપા નજીક આવી પહોંચી. ખાનામાં તેની નજર ગઈ. માજી જીભી રહી શકે તેના કરતાં એમાં વધુ જગા હતી. બા તરફ નજર ફેરવ્યા વગર બારજીની કબે હાથ મૂકી તેણે બારજી ઉઘાડ્યું.

“અરે માજી ! તમને ના કહીએ છીએ તોય નથી સમજતાં ?” અંદરો અંદર ટીખળ કરી રહેલા વિદ્યાર્થીઓ સામે નજર નાંખી વાત કરતા બારજી પાસેના વિદ્યાર્થીએ છેડાઈ પડી કહ્યું.

“જીવો તો ખરા, ભાઈ ઉઘાડનાર માજી છે કે જીવાન ?” ઉપાએ જરા દસતાં દસતાં વિદ્યાર્થીને ઉપડે લીધો.

“બહેન, જીવો તો, જગા છે કંઈ ?” પોતાની બૂલથી લેવાઈ જઈને વિદ્યાર્થીએ નમ્રતાથી કહ્યું. “જગા હોય તો અમે શું કામ ના કહીએ ? આજી અમારા ધરની રેલ-વાઈ છે ?”

“જગા કંઈ રીતે કરવી એ મને આવડે છે.”

“બીને ડબ્બે જીવો.” બીજા વિદ્યાર્થીએ કહ્યું.

“આ શું બોલે છે તે બીને જઈ !”

“પણ આંહી જગા જ. નથી; ખાલી બારો કરવો છે વધુ ખડકાઈને ?” એક ચોખ્ખા વિદ્યાર્થીએ સાચ પૂરાવ્યો.

“બારો નિંદગીભર થવાનો છે; આટલાથી શા માટે કંટાળો છો ?” બોલતાં બોલતાં બારજી પૂરું બોલી ઉપા ડબ્બામાં ગઈ.

ઓચ-આનની દૃષ્ટિ ધરાવતા વિદ્યાર્થીઓ સંકોચાઈ ગયા; સંકોચાઈ પણ ગયા, અને જગને આધાપાછી કરી ઉપાને જીભી રહેવા નેટલી મોકળાશ કરી આપી.

“બા ! તું અંદર આવ.” ઉપાએ માજીને અંદર બોલાવ્યાં. “મજૂર ક્યાં ગયો ?” મજૂર દૂર જીભી જીભી રાહ બેતો હતો.

“અરે !” બારજી પાસે બેઠેલા વિદ્યાર્થીએ અંદર આવતાં માજી આડે હાથ મૂક્યો.

“ત્યારે મા-દીકરી જીવે જીવે ડબ્બે બેસશે ? તમે રીઝવડં તો નથી કરાવ્યો ને ?” ઉપાએ દમથી વાત કરી.

વિદ્યાર્થીઓ ચુપ થઈ ગયા. મજૂર પાટિયા નીચે સામાન ગોઠવી દીધો.

“બા ! તું આ બારી પાસે જીભી રહે; હું આંહી વચ્ચે જીભી રહીશ.”

“અને દવા ?” બારી પાસેના વિદ્યાર્થીએ અકળાઈ જાયો.

“ગાડી આસે એટલે, કાં ઘેર જઈ ખાળો.” ઉપાએ દમામને ઓછો ન થવા દીધો.

બારે બાર વિદ્યાર્થીઓની નજર એક બીજા પર ફરી વળાને ઉપા તરફ કેન્દ્રિત થઈ રહી. ઠાઈ ઠાઈ ન બોલ્યાં-ચાલ્યાં. સોતું મન ઉપાને બેસવા જગા આપવાની તૈયારી કરી રહ્યું હતું. ઠાઈએ પડેલ ન કરી. આપોઆપ ઠાઈ રસતો નીચે એવું સૌ પ્રાર્થી રલા.

ગાડી જીપડવાનો ઘડં વાળ્યો; માજીએ

ઉપાનું ખ્યાન ખેંચ્યું. “બહેન, પાણી નથી; જે લઈ આવે તો રસ્તામાં અગવડ ન પડે.”

“લઈ આવું.” કહી ઉપા પાટિયા નીચે લોટા લેવા વાંકી વળા.

“લાવો ને, હું જ બરતો આવું છું. મારે-ય પાણી પીવા જવું છે, એટલે એક પંથ ને દો કાજ.” ખારણા પાસેના વિદ્યાર્થીને નીરવ શાંતિમાં વાચા પ્રગટી.

“ના, ના, તમને તરહી...”

“એમાં તરહી શી ? પંખીનો મેળો છે.”

એ જ વિદ્યાર્થીએ ઉપાને પૂરું મોલવા દીધા સિવાય નવું શાન પ્રગટ કર્યું.

વિદ્યાર્થી લોટા લઈ નીચે ઊતર્યો. થોડા સમય માટે એક જગા થઈ.

“બહેન ! પેલી જગાએ ખેસોને ! ઊભાં રહીને ચાકી જશો.” સામેની પાટલીએ બેઠેલા વિદ્યાર્થીએ ઉદારતા દર્શાવી.

“આંઘી જ ઊભી છું. ઊભા રહેવામાંય કેટલીક વાર મજા છે.”

“હો, હું ત્યાં ખેસું, ને તમે આંઘી ખેસો.” વિદ્યાર્થીએ ઊભા થઈ, ખારણા પાસેની ખાલી જગાએ બેઠક લીધી.

“બા, તું આંઘી ખેસ; મારી જગા પછી કરી લઇય.”

“તું ખેસ ને !”

“પહેલાં તું ખેસ. હું તારી બાજુમાં જ ખેસું છું.” ઉપાએ પાસે બેઠેલા વિદ્યાર્થી તરફ નજર નાખી, માથુંને ખાલી જગાએ ખેસવા આમ્રક કર્યો.

“અમે સંકોગર્થ ખેસીશું; તમે મા-દીકરી બન્ને આરામથી ખેસો.” મીઠી નગર પામેલ વિદ્યાર્થીએ નમનતા બતાવી: અને પોતાની પાટલી પરના બધાને થોડું થોડું અસવા ઈશારતથી દર્શાવ્યું. એક ક્ષણમાં મા-દીકરી દયાળને ખેસી શકે એટલી જગા થઈ ગઈ.

થોડી વાર સંકોગર્થને ખેસી, આધાપાળા ખસી, ‘પર્સ’ ને પગીવાર ઉધાડવાસ કરતી,

બંસી બળવે

બંસી બળવે હો કાલિંદી કાંઠે,
કાનુસો બંસી બળવે.

વનવનના વાયરા થંભે એ સૂણતાં,
વૃક્ષોના પાન બધાં બંસીથી ડાલતાં;
કુંભેને આવી ગળવે: બંસી બળવે.

સૂણીને નાદ ત્યાં ગોપિકા દોડતી,
ખીલે બાંધેલ ગાય તોડી વછોડતી;
મોહન શ્રી મસ્તી મચાવે? બંસી બળવે.

બંસીના સાદ સૂણી ફૂલડાં ચે ફેરતા,
બંગો નિનાદ બંધ કરતા ને દોડતા;
સૂરેની છોળો ઉછાળે: બંસી બળવે.

જમનાનાં જળ કાળાં કેવા આ નાયતાં?
બનીને મસ્ત મમ આનંદે રાયતાં!
બંસીથી કેવો નચાવે? બંસી બળવે.

પેલા પહાડ ખુણે પહાડ પાડતા,
મીઠા મંચુલ સ્વરે બ્યોમને વલોવતા;
મોહિની કેવી ચગાવે?

બંસી બળવે હો કાલિંદી કાંઠે,
કાનુસો બંસી બળવે.

રમણલાલ બ્યાસ.

લવાજમમાં વધારો

મુઠ્ઠા પૂર્વે થયા છતાં ચાલુ રહેલી-અરે ઉત્તરો-તર વધતી જતી રહેલી કાગળ, મુદ્રણ તેમજ ખીજ સામગ્રીની તીવ્ર તંગી અને મોંઘવારીને કારણે, આજ સુધી જે પગલું ભરતાં અમે અટકી રહ્યા હતા તે હવે નહોતકે અમારે ભરવું પડે છે. અને તા. ૧ જાન્યુઆરી ૧૯૪૭ થી અમારાં પત્રોના વાર્ષિક લવાજમમાં એક રૂપિયાનો (પરદેશ માટે તેના પ્રમાણમાં) વધારો કરવો પડે છે. આશા છે કે આહોકા, પરિસ્થિતિ પ્રમાણીને આ નિમાની લેશે.

ખચુભાઈ શાવલ તંત્રી 'કુમાર'
જયન્તી દલાલ તંત્રી 'રેખા'
ઈશ્વરલાલ દવે તંત્રી 'હર્મિન-નવચર્યા'
મનુભાઈ જોષી તંત્રી 'સ્ત્રીજીવન'

પાસેના વિદ્યાર્થીને પોતાના શરીરસ્પર્શથી દીલો કરતી, ધડી રૂઆબથી તોષણી પર્સથી બહારાને ઓછો કરતી, ઉપાએ પોતાની એક છૂટી લટને ન્યારે સમારી ત્યારે બધા વિદ્યાર્થીઓ મનથી ઉવાના ચર્ષ બધા હતા.

પાણી આપ્યું. ઉપાએ ઊભા ચર્ષ લોટો લીધો, પાટલી નીચે મૂક્યો અને કહ્યું: "બા, ખૂબ બહારો થાય છે; હું તો નીચે ઊભી છું."

"નીચે શું કામ? હવે તો સમય પણ ચર્ષ ગયો છે, હમણાં જ ગાડી ઊપડશે." ઉવાની પાસે જ એકેલા વિદ્યાર્થીએ કહ્યું:

"ગાડી ઊપડી એટલે હવા આવી સમજોને!" પોતાની ઝેરી આવે તોપણ પોતે જગા ન આપે એવી મજબૂતા દર્શાવનાર વિદ્યાર્થીનો એ અવાજ હતો. "ગાડી ઊપડશે તો તમારાથી એકદમ ચડી પણ નહિ ચકાવ."

"મને ચાલતી ગાડીએ ચડવામાં મજા આવે છે." ઉવાના મોં પર સ્મિત ફરતી રહ્યું.

"પણ ગાડી ચડી જાયો તો?" બારણા પાસે નીચે ઊભા રહેલા વિદ્યાર્થીએ બધ વ્યક્ત કરી.

"પુરોગા ગાડી ચૂકે, ચોક્કસાઈના મુણ-વાળા ઓઓ નહિ." ઉવાનો જવાબ દૃઢો હતો.

ગાડી ઉપડવાની સીડી વાગી; ઉપા ઉઘાડા બારણાને અડી ઊભી રહી.

"ઉવાબહેન, ચડી જાયો જલ્દી."

"ચાલતી ગાડીએ ચડીશ."

"રહી જશો." નીચે ઊભા રહેલા વિદ્યાર્થીએ ઉતાવળ કરી.

"તમે ચડી જાયો, હું પાછળ જ છું" ઉપાએ ઉતાવળ કરી, વિદ્યાર્થીનો હાથ પકડી ડાબામાં દાખલ થયો, અને જોરથી બારણું બંધ કર્યું.

"અરે... અરે..." એક વિદ્યાર્થી બોલી જવાયું.

"અરે મારા ભાઈ! મારા બા બેઠાં છે, તમે નાહકની ફિકર કરો છો!"

ફરી સિસોટી વાગી. લીલી ઝંડી હવામાં ફરકતી શરૂ થઈ. ગાડીએ ગતિ પકડી.

"બા, આ બારેબાર ભાઈઓને રસ્તામાં સાચવજો, અને ક્યાંય અથડાઈ ન પડે એ જોજો." કહી ઉપાએ ગાડીની સાથે પોતાની અતિ મેળવતી, બારણાની નીચેની કળને બંધ કરી.

બારેબાર વિદ્યાર્થીઓની નજર ઉપા તરફથી ખસી માથું પર ફરી વળી એકબીજા પર ફરી. રસ્તો સાફ કરી દેવા માટે, દૂરથી વચ્ચે આવનારાઓના કાન ઉઘાડતી ગાડીની બ્લીસજના લાંબા તીણા અવાજમાં વિદ્યાર્થીઓનો મુણ-મણાટ એકબીજાને કાને અચકાવો નહિ.

બારણા પાસેના વિદ્યાર્થીએ બહાર નજર કરી. 'રસ્તો સાફ છે' એવું મુચવતી સિગ્નલની લીલી બત્તી લાલ ચર્ષ ગઈ હતી.

એનો પુત્ર વિદ્યાન યુગમાં જન્મ્યો છે એ હકીકત એક્ટેરીનાને ગળે ઉતારવી બારે સુરહેલ હતી. કેટલાક ધાર્મિક વહેમો એનામાં ઘર કરી રહ્યા હતા, એ છેક નાનપણથી જ રોલીનને માન્ય નહોતા. જો એ વખતે આ હકીકતો એને ખ્યાલ આવ્યો હોત તો એ ખૂબ જ ચિંતામાં પડી જત, કારણ કે એના જીવનની આર્થિક આંધીમાં ધાર્મિક શ્રદ્ધા જ એનો એક માત્ર પૂરો આશ્રય હતી. પરંતુ એને ખબર પણ ન પડે એવી રીતે રોલીને માફસંવાદનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું : ડાર્વિનના સિદ્ધાંતો દિલમાં ઉતાર્યા ને વિદ્યાલયનો અભ્યાસ પણ પૂરો કર્યો.

વિદ્યાલયમાં વિદ્યાર્થી ઉપર જાસૂસી કરવાની પ્રથા હતી, તેથી તો રોલીનનો જીવ ખૂબ જ ઉઝળી આવ્યો. એને પરિણામે જ એની માતાએ યોગેલી જીવનસરણીમાંથી દૂર નીકળી નવું જ જીવન ધડતર કરતી અસરો એને સ્પર્શી અર્ધ.

એટલે વિદ્યાલયમાં શી ન બરવાના ને પરીક્ષામાં નહિ બેસવાના કારણસર ન્યારે એને વિદ્યાલયમાંથી કાઢી મૂકવામાં આવ્યો. ત્યારે એક્ટેરીનાની નિરાશાનો પાર રહ્યો નહિ. એની સઘળી મહત્વાકાંક્ષાઓ એને ધૂળમાં મળી જતી લાગી. પરંતુ એનું સાચું કારણ તો જીવન જ હતું. એના રાગદારી વિચારો ખડુ જ તેજ હતા અને સંસ્કારી જીવન તો નહોતા એટલે જ તેને વિદ્યાલયમાંથી પાછીસું મળ્યું હતું.

એ વખતે રોલીન વીસ વર્ષની ઉંમરનો હતો. એજ પળથી એનું ક્રાંતિકારી જીવન શરૂ થયું ને ત્યાર પછી તે ઉત્તરોત્તર આગળ વધ્યે જ ગયો.

એની શરૂઆતની અશક્તિઓ એની ખેડૂત માતાને કેવી સાલો હશે તે હકીકત જાણવા મળી નથી. એક્ટેરીના એની પ્રવૃત્તિને સમજી શકી હશે કે કેમ, એ પણ એક પ્રશ્ન છે. એક

રોલીનની માતા

એક્ટેરીના

શ્રી. રમણીકલાલ જયવંદભાઈ દલાલ

અક્ષિ માટે એણે જીવન જોગવાઈ કર્યું હતું પરંતુ એના જીવવાતા માનસને પહોંચી વળવાની એનામાં શક્તિ નહોતી.

એની નેલયાત્રા, દેશનિકાલની સગની, એની જૂનર્મ ક્રાંતિકારી પ્રવૃત્તિઓ અને એની જોખમી કાર્યવાહીમાં પ્રત્યેક પગે એણે હમરો મૂક્યો ને વેદના અનુભવી હતી, પરંતુ રોલીન પોતાની મહત્વાકાંક્ષા પૂરી કરે ત્યાં સુધી તેની પ્રત્યેના પ્રેમને કીધે એણે પોતાનું વૈતરાનું જીવન જીવવાનો મક્કમ નિર્ણય કર્યો હતો.

વિસારીઅન ઇસ્વી સન ૧૮૬૦ માં અવસાન પામ્યો હતો. તે વખતે રોલીન બાળ્યે જ અધિયાર વર્ષનો વયનો હતો. એણે દીકરીસમાં આવેલી એડલખોનોત્ત શુ ફેક્ટ-

રી'માં નોકરી મેળવી લીધી. રેલ્વેનીના-શુનુઓ
નહેર કરે છે કે વિસાંરીઅન પુષ્કળ દારૂ
દીવવાથી અવસાન પામ્યો, પરંતુ એ હકીકત
પૂરવાર કરવા કોઈ પણ સત્તાવાર સાધન મળી
આવતું નથી. પરંતુ અવસાન સમયે એ પોતાના
કુટુંબને ખૂબ જ ભીડમાં મૂકી ગયો એટલી
વાત નહીં છે, એટલે પુત્રની જોગવાઈ ને કુટુંબના
નિર્વાહ માટે દ્રવ્યોપાર્જન કરવાનો સધો ભાર
એકલો એટ્ટેરીનાને જ વહેવો પડ્યો હતો.

રેલ્વેનીને તો એટ્ટેરીના માતા અને પિતા
બન્ને વડીલોની ગરજ સારતી. રેલ્વેની અત્યારે
પણ પોતાના કુટુંબ વિશે ધણી જ ઓછી
વાત કરે છે, પરંતુ ત્યારે પણ વાત કરે છે ત્યારે
તેના પિતાનું નામ આવતું જ નથી; ને 'માતા
પ્રત્યેનો ભક્તિભાવ ખૂબ જ પ્રદર્શિત થાય છે.
તે ઉપરથી કંઈક આ હકીકતનો ખ્યાલ આવી
શકે છે.

એટ્ટેરીનાનો મધ્યમ નિર્ધાર ને સતત
પરિશ્રમ ન હોત તો એ અમણુ ગામડિયા
મોઝી જ રહ્યા હોત અને બાપદાદાનો ધંધો
કુટ્યા કરતો હોત, એ રેલ્વેની ધણી જ સારી
રીતે સમજે છે.

એટ્ટેરીના ઈર્ષી સન ૧૯૩૭ માં અવસાન
પામી. એને સ્વપ્ન પણ નહોતું એવી રીતે
એની મહત્વાકાંક્ષા ફોલો જોવા એ જીતી હતી.
જગતની છઠ્ઠા ભાગની વસ્તીના આગેવાન તરીકે
એનો પુત્ર મુકમ્મશહર બની ચૂક્યો હતો.

એ અનુભવ મળ્યો હતો. એ પત્રિચિ-
ત્રમાં મૂકાતાં એના જેવી ગામડિયાન વિદ્યાર્થ
બની જાય એ સ્વાભાવિક હતું. મોરો આબ્યા
પછી પણ એના પુત્રની પદવીની સાચી પીછાન
એને આપવામાં આવી હશે કે કેમ એ શંકા
બરેલું છે. પરંતુ એને એટલી તો ખાતરી જ
થઈ ચૂકી હતી કે એના 'સો સો' એ એની
મહત્વાકાંક્ષા પાર પાડી હતી.

પત્રકારો ને વિદેશી ખચરપત્રોએના પ્રશ્નોની

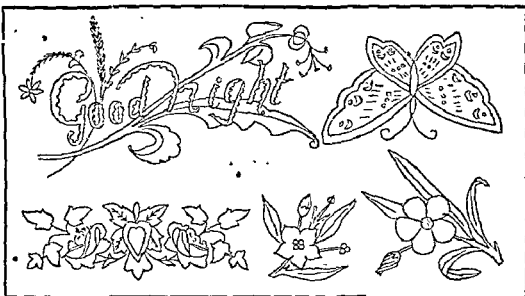
ઝડી 'ઝીલવાનો એટ્ટેરીનાનો કોઈ અવનવે અનુ-
ભવ હતો. એમાંનાં ધણાખરાએ તો કોઈ ગામડિ-
યાણુ વૈતરણને જોવાની આશા રાખેલી, પરંતુ તેને
બહુજે તેમની આમળ એક ખાનદાન કુટુંબની
મુંદર વૃદ્ધા રચુ થઈ. એનાં સ્વામીમાં નયનોમાં
હજી પણ ચીવનનો ચમકાર હતો. એનો ભરા-
વદાર કેશકલાપ એના મરતક પર મુંદર રીતે
શુંગારિત થયેલો હતો. વિદ્યાલયમાંથી એના
પુત્રને કાઢી મૂકવામાં આવ્યો ત્યારે એણે જે
મનોવ્યથા ને નિરાશા અનુભવ્યાં હતાં તે જુની
વાત એણે કોઈની આગળ નહેર ક્યોં નહિ,
એટલું જ નહિ, પણ એનું કારણ પણ કોઈને
જાણવા દીધું નહિ.

એક અમેરિકન પત્રકારને એણે છડાઈને
જ્યારે જવાબ આપ્યો ત્યારે તે છઠાંતર વર્ષની
હતી.

"એ હ'મેશાં સારો છોકરો હતો. આઠ
વર્ષથી વધુથી એણે શાળામાં જવા માંડ્યું
હતું. એ ખૂબ જ મહેનત કરતો. આખો
વખત વાંચ્યા કરતો. વાંચવાનું ન હોય ત્યારે
વાનો કરતો. મેં એને કઠોયે શિક્ષા કરી હોય
એવું મારા ખ્યાનમાં નથી."

પછી એને શાળામાંથી કાઢી મૂક્યા એ
વાન પર આવનાં તે બોલી: "એને શાળા-
માંથી કાઢી મૂક્યો જ નહોતો. એની નરમ
તનિયતને લીધે હું તેને ઘેર લઈ આવી હતી.
ઝોગણીસ વર્ષની વય સુધી એણે સતત માન-
સિક પ્રવૃત્તિ ક્યોં હતો, એટલે એની તનિયત
કથળી હતી. ડોક્ટરોએ મને બીક બનાવી હતી
કે અતિશયથી એને કદાચ ક્ષય થઈ જાય. એટલે
મેં :એને વિદ્યાલયમાંથી છાડી લીધો હતો.
એને તો વિદ્યાલય છોડવું જ નહોતું, પરંતુ
મહાઈ એકનું એક સંતાન હોવાથી મેં જ એને
વિદ્યાલયમાંથી છાડી લીધો હતો."

જે માતાએ પોતાના સંતાન પાછળ કાયા
ધસી નાખી હોય એવી આ નમૂનારૂપ માતા

જનરલકામના થોડા નમૂનાઓ.

હતી. એના તમામ લાભ એના પુત્રને મળે એવું તે ઈચ્છી રહી હતી. એના પુત્રને લાંબન લાગે એવી પ્રત્યેક વાત એ ચીવટથી છૂપાવતી ને એના બાલકનું રક્ષણ કરતી.

એક્ટરીનાએ જગતને એક શ્રેષ્ઠ નરવીર આપ્યો. માત્ર એ જનાદાતા માતા હતી એવું નહોતું. એણે તો નિશ્ચય કર્યો હતો કે, એનો આ એક પુરો બાળક પ્રકૃતિ જીવે એટલું જ નહિ, પરંતુ એના બાપદાદાઓએ જીવન ગાળ્યું તેવું જ જીવન ગાળવા તે સર્ગપક્ષે નડેતો જ.

એને માટે નક્કી કરેલું જીવન અને ધંધો એણે ફગાવી દીધાં ત્યારે પણ એક્ટરીનાએ એનો પોતાનો આદર્શ ધૂળ મળી જતો અનુભવ્યો હતો, ને નિરાશાના સાગરમાં એ ડૂબી ગઈ હતી; પણ એની પ્રકૃતિને રૂંધી નાખે એવો એણે જરાપણ પ્રયત્ન કર્યો નડેતો. એ બહાલસોઈ માતા હતી. પોતાના સંતાન માટે પ્રાણપાર્શ્વ કરવા તૈયાર હતી, કારણકે એની શક્તિઓમાં એને પૂરું વિશ્વાસ હતો.

રોહીનને કે રોહીનના જીવનકાર્યને એ સમજી શકતી હશે કે કેમ તે પણ એક પ્રશ્ન છે, છતાં માતાની અસર રોહીનના સમગ્ર જીવન પર ઊંડા રૂપે પડી જ છે. એના આદર્શ કરતાં રોહીનની મુંગી ક્ષપના કાંઈ જુદા જ પ્રકારની

હતી: છતાં રોહીનના આદર્શને પહોંચી વળવામાં એક્ટરીના કદીયે પાછી પડી નથી.

ત્યારે રોહીને પ્રથમ એની પત્નીને છૂટાછેડા આપ્યા ત્યારે એક્ટરીનાએ આઘાત અનુભવ્યો હતો. એ અસહ્ય ગ્રીક ધર્મ પાળતી. એમાં છૂટાછેડાની મનાઈ છે. વળી એ સુરત ખ્રિસ્તી હતી, છતાં હંમેશ મુગ્ધ એણે પોતાનો અભિપ્રાય બાળુએ જ રહેવા દીધો હતો.

છતાં રોહીન લાડકવાયો હતો, પણ લાડથી બગડ્યો બાળક નહોતો. એને શિસ્તબદ્ધ બાલક ગણી શકાય. એની માતાના સતત વૈતરાએ અને એને શ્રેષ્ઠ સગવડ કરી આપવાની તમજાએ રોહીન જેવો હતો તેવો એને બનાવ્યો હતો. એના માટેની મહત્વાકાંક્ષાની અપ્રતીત દહતાથી એની બાધ્યાવરથામાં ય એ અબોલ ગ્રામીણને બોલતો બનાવી ચૂક્યો હતો.

જગનના જીવો જે આદર્શ માટે મુંગે મોઢે મથી રહ્યાં છે તે આદર્શની સિદ્ધિ એક્ટરીના રોહીનમાં જોતી હતી; અને પોતાના જીવનના ઉદાહરણથી જ રોહીનને ક્રાંતિકારી જીવન જીવવા પ્રેર્યો હતો. એનું વૈતર, એના અરમયડા હાથ, એનું વીરલ હારથ, એનાં અજીત નયનો, શ્રમજીનીઓના પ્રતિક તરીકે હંમેશાં રોહીન આમળ ખડા થતાં હશે.

દ્રૌપદીની લાજ

લેખક

શ્રી. દિગ્ગજલાલ મરાઠવાળા

*

પાંચ હજાર વર્ષ પહેલાં યુધિષ્ઠિર દ્રૌપદીની સાથે જુમાર ખેલ્યો, અને તેમાં દ્રૌપદીને હોડમાં મૂકી ધર્મરાજએ અધર્મ કર્યો. ધર્મરાજ હાર્યો. દુઃશાસન દ્રૌપદીને સભા વચ્ચે ઢસડી લાવ્યો અને ભરી સભામાં એની લાજ લૂંટવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. દ્રૌપદીએ ગુસ્સો અને સભાસદો પાસે ન્યાયની બીજ માગી. હાજર હતા તે વિચારમાં પડી ગયા. તેઓ ન્યાય કરી શક્યા નહિ. કોઈને એટલુંય ન સૂઝતું કે બીજની કોઈની પણ સ્ત્રી હોય;—કોઈ પણ સ્ત્રીની—પોતાની પરણેલી પત્નીની પણ—લાજ ભરી સભામાં લૂંટી શકાય નહિ. પાંચ પાંડવો તો લગ્નથી હતવીય પત્ની ગયા હતા, એથી આપણે એમને છોડી દઈએ, પરંતુ બાકીના ક્ષત્રિઓમાંથી વૃદ્ધ બીજમપિતા-મહુ અને બીજાએને એટલો સીધો ને સરળ ક્ષાત્રધર્મ ન સમજ્યો કે, દ્રૌપદી ભલે દાસી બની ચૂકી હોય તો પણ તેના ઉપર અત્યાચાર કરનારને તો શિક્ષા કરવી જ જોઈએ. એ લોકો અહિંસાતત્ત્વા ઉપાસક ન હતા. એમણે ધાર્યું હોત તો દુઃશાસનના હાથના પેંચા કાપીને દ્રૌપદીનું રક્ષણ કરી શકત; પણ એવું કોઈ જ બન્યું નહિ. આખી સભામાં માત્ર બે જણાએ જ દ્રૌપદીની વકિલાત કરવાની હિંમત બતાવી—એક હતા વૃદ્ધ વિદુરજી અને બીજો દુર્યોધનનો એક નાનો ભાઈ. એમણે પોતાનો દુર્બળ સ્વાજ ઉઠાવ્યો, પણ એના ઉપર કોઈએ ખ્યાન આપ્યું નહિ: એ બન્ને દાસીપુત્રો હતા.

દ્રૌપદીની આ કથા જેવી કથા સંસારની કોઈ પણ બીજી જાતીના ઇતિહાસ અથવા

પુરાણમાં નથી મળતી. માત્ર એક મહાભારતમાં એવું ચિત્ર અંકિત છે.

પાંચ હજાર વર્ષથી આપણે આ વાત સાંભળતા આવ્યા છીએ અને હજી પણ આ વાત આપણે માટે જૂની પુરાણી નથી થઈ. વ્યાસજી દ્વારા વર્ણવાયેલી આ કથા, આજ પણ જોટલી વાર સાંભળીએ એટલી વાર આપણી આંખો સજાળ બને છે. પણ વ્યાસજીએ આવી વાત લખી શા માટે? ભલે દ્રૌપદી પાંડવોના દુશ્મન હોય, તો પણ તેઓ આર્થ હતા. વ્યાસજીએ રાગ તરીકે દુર્યોધનનું ચિત્ર બહુ ખરાબ નથી દોર્યું. ક્ષાત્રધર્મ જાણનાર એક આર્થ રાજાને હાથે, માની મનાતા વૃદ્ધજનોની સમક્ષ, આણું કૃત્ય થયું? મને થાય છે કે, વ્યાસજીએ આવી કથા કેમ લખી?

પણ એવું જણાય છે કે, વ્યાસજીને પણ બીલકુલ સાચું હુગદુ ચિત્ર દોરવામાં લગ્નનો બોધ થયો હશે. આ કથા પ્રસંગને આટલી પરાકાષ્ટાએ પહોંચાડીને, અને દ્રૌપદીને ખરેખર લૂંટાયેલી—(તદન વસ્ત્રહીન) ન બતાવીને આપણી કોમળ ભાવનાઓને અત્યંત આઘાત થવા દીધો નથી. લાજ લૂંટવા પહેલાં તેમણે દ્રૌપદીની રક્ષા કરીને આપણી ભાવનાઓને વાળી લીધી છે.

મારું માનવું છે કે વ્યાસજીએ દ્રૌપદી-વસ્ત્રહરણના કિસ્સાને કોઈ અત્યંત અકસ્માત અત્યાચારના રૂપમાં વર્ણવ્યો નથી, પણ તે સમયના દુષ્ટ રાજ્યોમાં બનેલી ઘટનાઓનું મનોવેધક દર્શન વર્ણવેનું છે.

મને એમ લાગે છે કે, ગરીબ રીઆસતીની સ્ત્રીઓ અને દારૂલા દુશ્મનની પત્નીઓની આ રીતે જાહેરમાં લાજ લૂંટવાની પ્રથા આપણા દેશમાં એક એવું પાપ છે કે, જે ઘણા લાંબા સમયથી ચાલ્યું આવે છે.

સ્ત્રી પ્રત્યે દ્રૌપદી-વસ્ત્રહરણ જેવો નીચ વ્યવહાર, વ્યાસજીના લખવાના સમયથી આજ મુધી ખરાબ ચાલતો આવ્યો છે. દુઃશાસન

એ કોઈ અકિતવિશેષનું નામ નથી, પરંતુ આપણા દેશમાં જે અત્યાચારી રાજસેવકોની પરંપરા કદી નષ્ટ થઈ નથી તેનું એ સામાન્ય નામ છે.

આવી જનતા અત્યાચારો સહન કરનારી આપણી જનતા કેટલી નિર્ભીય છે, એ જોટલું કહી શકાય છે એટલું જ લગભગ છે કે આ પ્રકારના અત્યાચારો કરી શકનાર પુરુષોની જનતા કેટલી અધોગતિએ પહોંચી ગઈ છે.

સદ્ભાગ્યે આપણા વ્યાસજીએ આપણા જ પાંડવ-કૌરવ દ્વારા તે સામે પહેલો વિરોધી સૂર હિઠાવ્યો છે. પરંતુ આજ મુઘી એ પ્રધાને અશક્ય બનાવવાને યોગ્ય આપણે સરકારી ખાની-શક્યા નથી. કદાચ આપણે ન્યાયશુદ્ધિની સાથે શાન્તીથી વિચાર કરીએ, તો આ વાતને સાચી દરાવતા જોઈએ તેટલા દાખલા મળી શકે. નરપિશાય અત્યાચારી રાજા એ આપણા દેશમાં નવાઈની વસ્તુ નથી. આશ્ચર્યની વાત તો શિવાજીની છે જે ઇતિહાસને પાને રજૂ થઈ છે. ‘પરચી’ માત સમાનનું સૂત્ર રાજ-પુરુષોની વચ્ચે કુળધર્મ જેનું માનવામાં આવ્યું હોત તો શિવાજીનો નોકર પોતે પકડી લાવેલી ઓને શિવાજીને બેઠા ધરવાની હિંમત કરી શક્યો ન હોત. શિવાજીએ એ સ્ત્રીને સન્માન પૂર્વક વિદાય આપી; એ જોઈને તેને નવાઈ લાગી. આ ઉપરથી હું કદપના કરું છું કે તે લોકોનો પોતાની પ્રજાની વલ્લભેટીઓ સાથે કેવો વહેવાર હશે?

મને દુઃખ થાય છે કે, એને માટે કોઈ ચોક્કસ ઉપાય સૂત્રો નથી; પરંતુ આપણી જ આત્મશુદ્ધિથી ઘટ્ટ શકે એવી માન્યતામાં મને રજા માન શકા નથી.

સીએના પત્રમાં આ લેખ મોકલતાં મને શરમ લાગે છે. પરંતુ એ સીએનાનું જ દુઃખ છે. એને એમની સામે રજૂ ન કરું તો ખીજે ક્યાં રજૂ કરું? કદાચ દાપદીની પેઠે સીએ જ એનો ઉપાય શોધી કાઢે; તો ભગવાન કરોડો રોપીઓની લાજ રાખે.

શેરીફ તરીકેનું માન મેળવનાર
પ્રથમ હિન્દી મહિલા

શ્રીમતી લામ

: લેખિકા :

કુમ્ભારી રૂપિલા

એમ. એ.

કુમારી રૂપિલા ખાંડવાળા સાથે ઓરૂંલિયા જઈ, ઓરૂંલિયામાં દિંદ વિને સાચી હકીકતો રજૂ કરનાર શ્રીમતી મીઠાં લામથી અત્યાર મુઘી યુગરાત બહુ ઓછું પરિચિત હતું; પરંતુ તાજેતરમાં ‘મુંબઈ શહેરના સંરક્ષક’ મુંબઈ શહેરના શેરીફ તરીકે તેમની થયેલી નિમણૂકે, તેઓ યુગરાતમાં જ નહિ, પણ દિંદભરમાં જાણીતાં થઈ ગયાં છે. દિંદભરમાં આ માન મેળવનાર તેઓ પ્રથમ સન્નારી છે.

શ્રીમતી લામ જાણીતા પારસી તાતા કુટુંબનાં સગાં થાય. નાનપણથી અબ્યાસનો ખૂબ જ શોખ, એટલે શાળામદાશાળામાં તેમની વિદ્યાર્થીની તરીકેની કારકીર્દિ ખૂબ જ ઉજ્જવળ રહી છે. મુંબઈમાં એલિફન્ટા કોલેજમાં અભ્યાસ કરી, બી. એ. માં ‘અર્થશાસ્ત્ર’ના

વિષયમાં પ્રથમ આવી 'કોન્ડેન્સેડ ફલ્ક યેડલ' તેમણે મેળવેલો.

મુંબઈનાં સ્ત્રી-જગતના પ્રતિનિધિ તરીકે, હિંદી સુધારણા અંગે જુમાની આપવા માતા સાથે ઈ. સ. ૧૯૧૯માં ઇંગ્લેન્ડ ગયેલાં. ત્યાં તેમણે જુદે રથને વ્યાખ્યાનમાળાઓ ગોઠવી હતી. ઇંગ્લેન્ડમાં ઠેરઠેર ફરી કેટલાંય જાણીતાં સ્ત્રી કાર્યકર્તાઓનાં સંસર્ગમાં આવ્યાં. જીનીવા, રોમ અને પેરિસમાં બરાએલી આંતરરાષ્ટ્રિય સ્ત્રી-પરિષદમાં પણ તેમણે હાજરી આપી. વળી તેઓ આ સમય દરમિયાન 'હોમરૂલ ચળવળ'નાં પણ એક જાણીતા કાર્યકર્તા હતાં; એટલે જાણીતા થિયોસોફિકલ થીમતી ડૉ. એની બેસન્ટ અને બીજાં સ્ત્રી-કાર્યકર્તાઓની નજર-દીક આવ્યાં. તેમનાં જીવનકાળમાં આ જાણીતાં કાર્યકર્તાઓની સારી એવી અસર છે.

ઇંગ્લેન્ડમાં જ રહી, લંડનની 'રૂરલ એન્ડ ઇગ્રોનોમિકલ્સ'માં વધુ અભ્યાસ શરૂ કર્યો, અને 'Agricultural Conditions in the Bombay Deccan' પર અભ્યાસપૂર્ણ લેખ લખી 'એમ. એસસી'ની પદવી મેળવી. સાથે સાથે ૧૯૨૩માં લંડનમાં બેરિસ્ટરની પણ ઉપાધિ મેળવી. ત્યારબાદ હિંદ આવી, મુંબઈ હાઇકોર્ટમાં વકીલાત શરૂ કરી. મુંબઈની હાઇકોર્ટમાં વકીલાત કરનાર પણ તેઓ પ્રથમ સ્ત્રી હતાં. તેઓ સ્વ. શ્રી. બૂલાભાઈ દેસાઈના જુનિયર તરીકે કામ કરતાં, પણ હેલા આઠ વર્ષથી તેમણે સમાજસેવા માટે વકીલાત છોડી દીધી છે.

ત્યારે સાયમન કમિશન હિંદમાં આવ્યું ત્યારે એક સભ્ય તરીકે તેમની પ્રસંગીક થઈ હતી; પરંતુ તે આમંત્રણનો તેમણે સાફ સાફ શબ્દોમાં ઇન્કાર કર્યો હતો.

૧૯૩૪માં તેમનાં લગ્ન, મુંબઈની એક જાણીતી સોશિયલિસ્ટની પેદીના ભાગીદાર શ્રી. જે. એસ. લામ સાથે થયાં. આ લગ્ન સંબંધ

ધર્મી તેમના કાર્યમાં અંતરાયો આપવાને બદલે ખૂબ અનુકૂળતા થઈ છે; કારણ કે શ્રી. લામે થીમતી લામના વિકાસને પૂરેપૂરા ખીણણ દીધેલ છે. હાઈકોર્ટમાં લગભગ આઠ વર્ષ સુધી કાર્ય કર્યા પછી, તેને તેમણે હેલો સલામ બંરી, ૧૯૩૮ થી સામાજિક કાર્યમાં અંતર્યામી છે. અને ત્યારથી મુંબઈ પ્રાંતની 'વીમેન્સ કોન્ડિન્સિડેન્સ'ના એક સભ્ય તરીકે, અને અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદના કાર્યકર તરીકે તેમણે સૌને પ્રેમ જીતી લીધો છે. વળી 'વીમેન્સ કોન્ડિન્સિડેન્સ'ના આશ્રય નીચે માટુંગા ખાતે તેમણે એક મજૂર કેન્દ્ર શરૂ કર્યું છે, જેનો દલિત વર્ગના લગભગ પંદર હજાર માણસો લાભ લે છે. ત્યાં મફત દવાવાનું અને વગેરે પણ શરૂ કર્યાં છે. તેમની તો એવી ઇચ્છા પણ છે કે બાળકોને શાળા ત્યાં શરૂ કરવી.

આ મુંબઈ કાર્યની કદર તરીકે તેમની મુંબઈનાં શેરીફ તરીકે નિમણૂક થઈ છે એમ કહી શકાય. મુંબઈમાં દર વર્ષે હિંદુ, મુસ્લિમ, પારસી કે ક્રિશ્ચિયનની વારા ફરતી આ રથને પસંદગી યાય છે. આ વર્ષે પારસીનો વારો હતો એટલે અત્યારના શેરીફ શ્રી. એ. એ. જસદણવાળા નિવૃત્ત થતાં તેમની જગાએ શ્રીમતી લામ નિમાયાં છે.

અત્યારે તેમની ઉંમર લગભગ ૪૮ વર્ષની છે; છતાં તેમની કાર્યશક્તિ અને શુદ્ધિ વગેરે એનાં એ જ છે. તાજેતરમાં જ અખિલ હિંદ સ્ત્રી પરિષદના પ્રતિનિધિ તરીકે ઓસ્ટ્રેલિયા ખાતે બરાએલી 'ઓસ્ટ્રેલિયન વીમેન્સ આર્ટ્સ કોન્ફરન્સ'માં હાજરી આપી પોતાની શક્તિનો તેમણે પરિચય આપ્યો છે.

શેરીફ તરીકે પસંદગી થયા પછી એક વર્તમાનપત્રના પ્રતિનિધિએ તેમનો મુલાકાત લીધો હતો, તે વખતે તેમણે દર્શાવેલા કેટલાક વિચારો તેમની કાર્યશક્તિ અને ચારિત્ર્યનો પરિચય આપે છે.

કારપોરેશન સંબંધી વિચાર દર્શાવનાં તેમણે કહ્યું કે, “કારપોરેશનના એકે એક સભ્યની શરેર માટે પૂરેપૂરી જવાબદારી છે. શરેર વધુમાં વધુ સાફ કંઈ રીતે થાય તે માટે તેનામાં ધગશ હોવી જોઈએ. આ માટે દરેક મતદારે દરેક સભ્ય નિરાંતે બેસી ન શકે એ જાતની પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન કરવી જોઈએ.” તેમણે વાત દરમિયાન કહ્યું પણ ખરું: “ઈંગ્લેન્ડ અને આસ્ટ્રેલિયાની પરિસ્થિતિ જુઓ. ત્યાં સ્ત્રીમતદાર મંડળો કારપોરેશનના સભ્યો અને મતદારે વચ્ચે સાંકળ તરીકે કામ કરે છે. સ્ત્રી-સભ્યો જનતાની ફરિયાદો અને અગત્યનાં એકન કરી, પોતાનો અવાજ શરેરની સભ્ય પાસે રજૂ કરે છે; અને જો કારપોરેશન કે મ્યુનિસિપાલિટી આ સંબંધી કંઈ ધ્યાન નથી આપતાં, તો તે સભ્ય ફરી વખત ચુંટાઈ જ ન શકે, એ જાતનું શરેરમાં વાતાવરણ તૈયાર કરો દે છે.” આમ કહી આ જાતની સ્ત્રી-સંસ્થા દરેક શરેરમાં ઊભી થાય તેવી ઇચ્છા તેમણે વ્યક્ત કરી હતી.

મુખ્ય શરેરમાં પ્રવર્તી રહેલી અશાંતિનો ઉદ્દેશ્ય થતાં તેઓ જરા ઉમ્મ હતાં. “જુદી જુદી કોમો વચ્ચે મેળ સધાય એ રીતનાં દરેક ચત્નો હું કરી છૂટીશ. કોઈપણ હુદિશાળા માણસ આ પ્રકારની અશાંત પરિસ્થિતિ નિભાવી શકે નહીં. તોફાન ફરનારાંઓ જાણુના નથી કે તેમના આ વર્તનથી પરદેશમાં દિંદ વિશે કેવી ખરાબ મનોવૃત્તિ ફેલાય છે. આથી પ્રત્યાઘાતી તરતો આ પરિસ્થિતિનો લામ ઊઠાની દુનિયા સમક્ષ જાહેર કરે છે કે, હજુ ‘હિંદ પોતાનું’ ઘર સંભાળી શકે નહીં એવા યોગ્યતા ધરાવતું થયું નથી.”

શરેરમાં મકાનની અછતનો પણ તેમણે ઉદ્દેશ્ય કર્યો હતો; અને શરેરના મરણપ્રમાણ પર તેની મોટી અસર છે એ પણ તેમણે જણાવ્યું હતું. “બાર બાર ફીટની નાનકડી ઓરડીમાં પંદર પંદર માણસને રહેવાનું હોય ત્યાં બીજું શું થાય ?” પરંતુ સરકારે આ પ્રશ્નને પોતાનો કર્યો છે તે જાણી તેમણે સંતોષ વ્યક્ત કર્યો હતો.

તેઓ રેઈસમાં કદી જતાં નથી. છતાં શરેરમાંનાં રમતગમનનાં મેદાનોનો ઉદ્દેશ્ય થતાં તેમણે કહ્યું: ‘એવાં સ્થળો છે જ ક્યાં ? માટુંગામાં સરકારના આશ્રયથી આવતું લેગર વેલ્ડેર ડેમ્પ જુઓ. તેની કોઈ સંભાળ રાખનારું પણ નથી, અને તેનો ઉપયોગ પણ થઈ શકતો નથી. કામગી ઉપર યોગ્યતા સારી દેખાય છે; પણ કાર્ય માટે એટલું બસ નથી.”

પોતાની શેરીક તરીકેની નિમજીવન તેમણે હિંદી સ્ત્રીઓનો ચળવળની સરકારે કરેલો કદર તરીકે વર્ણવી હતી, અને શરેરની ‘પીસ-કમીટી’માં એકે સ્ત્રી નથી તે માટે દિલગીરી વ્યક્ત કરી, લોકપ્રતિનિધિ સભામાં દરેક પ્રાંતમાંથી બેઠેલાંને લેવામાં આવેલ છે એમ જણાવી સંતોષ વ્યક્ત કર્યો હતો.

આ સિવાય બિખારીના મૂંઝવતા પ્રશ્નમાં પણ તેમને રસ છે, અને બિખારી-તત્ત્વ દૂર કરવા માટે અત્યારની આપણી આર્થિક રચનામાં સંપૂર્ણ ફેરફાર તેઓ ઇચ્છે છે.

મુખ્ય પ્રાંતના પ્રથમ સચારીને તેમની મહેચ્છાઓ ફળીમૂન કરવાની તક મળી છે; તેમાં તેમને સિદ્ધિ મળે.

સ્ત્રીજીવન માસિકનું વાર્ષિક લવાજમ રૂ. છ થયું છે.

ભરત ગૂંથણ

કે. ચંદ્રિકા ભારદ્વાજ

[ગતાંકથી ચાલુ]

સાંકળી દીલની નવી નવી રીતો

(૭) આ જાતની દીલ ગોળ ચક્રર જેવા ફૂલ કે છુટ્ટા ભરવામાં વપરાય છે. જેમાં સોય આડી આંટી પાડીને સાંકળી પાડવા પછી બહાર નીકળેલી સોયને થોડે છેટે ગળકાવવાથી આ જાતની દીલ પડે છે.

(૮) મકાઈ સાંકળી— રોમન એઈન — આ રીત પણ કોઈ કીનારીની પહોળી સાંકળી ભરવા માટે વપરાય છે. તેની આંટી નાખવાની રીત સાંકળીની રીત જેવી જ હોય છે. ફેર માત્ર એટલો કે સોય જરા ત્રાંસી નાખી આંટી લેવી અને પછી આંટીને રહેજ દીલી રાખી ન્યાંધી સોય કાઢી હોય તેની બરોબર સામેથીજ મૂળ આંટીમાંથી કાઢી, નવી આંટી નાખવી.

૧* *૨ *૫ *૭
૩* *૪ *૬ *૮

દાખલા તરીકે ઉપર ૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, એ બિંદુ આપ્યા છે. તેમાંથી પહેલ પહેલી સોય ૧* બિંદુમાંથી કાઢી હવે સોય ૩* બિંદુમાં નાખી, ૨* બિંદુ સાંકરવી કાઢો. અને દોરાને આંટી નાંખો. આ આંટીને જેમીને સખન બાંધ્યા પહેલાંજ ૪* બિંદુમાં

આંટીની અંદર જ સોય નાખી. ૫* બિંદુ-સોંકરવી કાઢો. અને પછી જરા ખેંચો એટલે પહેલી પાકી બંધાઈ જશે. હવે ૫* બિંદુ આડી આંટી નાખો. તે દીલી રાખી પાછી સોય ૬* બિંદુમાંથીજ ૭* બિંદુમાં કાઢવી. એમજ આમજ આલ્થે જવાથી ચોરસ સાંકળી પડે જશે.

(૯) કંટાળો કિનાર— આ પણ સાંકળીની આંટીની જ એક નવી રીત છે.

૧	૨	૩	૪	૫	૬
*	*	*	*	*	*
*	*	*	*	*	*
૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨

પહેલી એક બિંદુમાંથી દોરી કાઢી સોય ૭* ૮* બિંદુમાં કાઢી અને તેને દોરાની આંટી નાખી, પછી સોય ૨* ૩* બિંદુમાંથી કાઢી તેને આંટી નાખી, પછી ૯* ૧૦* બિંદુમાં સોય નાખી આંટી પાડવી એમ સામ સામી લીટીએ ચાલ્યા જવાથી કિનારી બંધાતી જશે.

(૧૦) ધાસની સળાઓ કે એવું ભરવા માટે આ રીત વપરાય છે. મુખ્ય રેખાની બન્ને બાજુએથી વારા ફરતી સોય નાખી મુખ્ય રેખાની અંદર કાઢી, આંટી નાખ્યે જવાથી આવું ભરત તૈયાર થાય છે.

(૧૧) નંબર ૧૦ ની જ રીતે પણ ગોળાકાર પાંદડીને ભરવાની આ રીત છે. તેમાં પણ પાંદડીને કિનારેથી સોય નાખી મુખ્ય નસ પાસે આંટી પાડવા જવાની હોય છે. આ રીતના ભરતમાં પાંદડું અણી તરફથી ભરવું સુગમ પડે છે.

(૧૨) ગાજ ભરતની આંટી બનાવતી

નંબર ૩ની દીલની જાતની આ રીત છે. આમાં પાંદડાની નસો ભરાવાની સાથે પાંદડાની કિનાર બંધાતી જાય છે. પહેલાં એક બાજુનું અરધું પાંદડું ભરી લીધા પછી બાકીનું અરધું ભરાય છે. એમાં નસમાંથી સોય નાખી કિનારે કાઢતા જવાની અને આંટો નાખતા જવાની હોય છે. જે ઉપરથી શરૂ કરીએ તો અવળા નસો પડે છે ચિત્રમાં છે તેમ, અને નીચેથી — અણીએથી — શરૂ કરીએ તો સળા નસો પડે છે. (માત્ર)

સેવા અને સુશ્રુષા માટે જાત ધસી નાખતી હિન્દી.

૬

પ્રકૃતિસત હૃદયે ઘેર પહોંચી. એક નિરાધાર નર્સનો લાભ ઉઠાવવાની બદનામી ધરાવતા એક બદમાસ ડોક્ટરના પંખમાંથી છટકી, કોધથી ફફડતી નર્સિંગ હોમમાંથી હું બહાર પડી તે પહેલાં મારા દિલમાં જે ડ્રાસકો પડ્યો હતો તે ધર નજીક આવતાં હજવો બની ગયો. વીણાના અનેક તંતુઓમાંથી પસાર થતા, વિધિવિધ નાદના મિશ્રણથી સરગતા ધોઈ મંજુલ સંગીતની ખેડે એક જ વિચાર મ્હારા હૈયામાં ધર કરી રહ્યો. વટોળે ચઢેલા મ્હારા માનસમાં પણ એજ મંબીર વિચારે હું ટકી રહી.

જે નર્સિંગ હોમમાં હું કામ કરતી હતી તે એક શાપ સમાન હતું. એક કેદખાનામાંથી હું નાસી છૂટી હતી. આકાશની નિર્મલતામાં ને રાજમાર્ગ પર લયેલાં વૃક્ષોની નીલમનીલી સુંદરતામાં મને કંઠીએ આટલો રસ નડોતો પડ્યો. સ્વાતંત્ર્ય-સ્વતંત્રતાનું મનોરમ સંગીત જ મ્હારા હૈયામાં યુંજ રહ્યું હતું. બલિષ્ઠ ઝાંખું હતું, છતાં સરિતાજલ પર પથરાપલા હુમ્મસ સમોવડું બાસનું : પ્રભાત સૂર્યનાં કિરણો ક્યારનાં ય એને આવરી લેતાં હતાં.

યુવામીના બંધનમાંથી મુક્તિ. એ યુવા-નીએ તો મ્હાઈ સ્વમાન હણી નાખ્યું હતું. મ્હાઈ-જીવન નિષ્ફલ બનાવી મૂક્યું હતું. મ્હારા મનોરાજ્ય પર ઝૂમતા અનંત ત્રાસવાદોથી હું વિમુક્ત બની હતી. મને તે શાપ; હું સ્વતંત્ર હતી. એથી મ્હારામાં નવું જોશ આવ્યું હતું. હું વીરતાથી બેપરવા બની હતી.

પરંતુ મ્હારી મૂળ વાત કહેવાની તો રહી જ ગઈ...

નર્સિંગના ધંધામાં મેં દશ વર્ષ ગાળ્યાં હતાં, છતાં એક પ્રશ્નનો મને કંઠીયે સતોત-

નર્સની આપવીતી

મૂળભેખીકા : મોસ શકુંતલા

અતુવાદક

શ્રી. રમણીકલાલ જયચંદનાઈ કલાલ

કારક ઉત્તર મળી ચક્રો નથી. દિંદની પ્રજ્વળી નગરે નર્સિંગનો ધંધો તુચ્છકાર બયો કેમ લેખામ છે ? દુનિયાના દરેક સંસ્કારી દેશમાં નર્સિંગ દેવીઓ તરીકે પૂજાય છે. બાદનાના બચાવ વખતે મૂડીબર નર્સોના વીરતા બયો મહાકાવ્યે તો હિંમતજનક માથે કાર્તિકેશ ટોળ્યો હતો.

એવી પ્રસંધા: એવી દર: દિંદમાં એવું ચમણું પણ આવી શકે તેમ નથી.

દરેક સંસ્કારી દેશમાં નર્સિંગને ધંધાદારી હોતમાં અતિશય વચ્છુદ અપાય છે. સાળા કે વિદ્યાલયનો અભ્યાસ પૂરો કર્યો બાદ ટાઇ પણ કન્યા સ્વમાવિક રીતે જ નર્સિંગનો અભ્યાસક્રમ પસંદ કરી શકે છે. પછી એનું લગ્ન પણ થાય છે ને સમાજમાં તે પોતાનું સ્થાન પણ પ્રાપ્ત કરી લે છે. એકવાર તે નર્સ હતી, એ હકીકત કંઠીયે એના જીવન-વિદ્યાસમાં અંતરાય રૂપ નીવડતી નથી.

પરંતુ દિંદમાં એવી ઉદારતાનો અભાવ છે. દિંદમાં તો નર્સિંગના ધંધાને અધિકા-

વૃત્તિની સંમાન કક્ષાએ મૂકી દેવામાં આવ્યો છે. બીજા દેશોમાં જે એક સામાજિક કાર્ય-કુશળતા લેખાય છે તે હિંદમાં સામાજિક અનિષ્ટ મનાય છે : એ કે એ અનિષ્ટ નભાવી લેવું પડે છે જ.

મહારી નહુંદ એકવાર ગંભીર બીમારીના બિજાને પડી. એના છેલ્લા દિવસમાં મહારે એની ચાકરી કરવાનું આવ્યું. તમામ વૈદ્યા-કીય ઉપાયો અજમાવ્યાં નસીંગમાં પણ જરાય કયાશ રાખી નહિ, છતાં એ બિચારી સ્વર્ગે સંચરી. શોકેથી સંબંધીઓને સાન્ત-વન આપતી હું કકળતી હતી ત્યારે એક જથ્થુ મહારા પૂર છંછેડાઈ પડ્યું: “તને કશું ન લાગે ! તારો જીવ ન બળે ! તારો તો રાજીદા ધંધો છે.”

નસીંગના ધંધા પ્રત્યેના આવા વલણથી પણ એનો અરોચિત વિનીપાત થયો છે. કહે-વત છે કે બદમાસ અંતે દેશબ્રુત બને, આર્થિક અને સામાજિક સંકટમાં કસાયલી અવળા છેવટે નર્સ બને.

આપણને કહેવામાં આવે છે કે આ મધ્યમવર્ગનો ઉપાશળ છે. કાષ્ઠપણ ધંધામાં રોકાયેલો પ્રત્યેક કામદાર પોતાના મહાજન કે મજૂરસંઘોથી સુરક્ષિત છે. શ્રમજીવી જનતા ચૂસણનીતિનો ભોગ ન બને તેની એ સંસ્થાઓ તકેદારી રાખે છે. ભંગીઓ ને હરિજનોના પણ સંઘો રચવાયા છે. દુઃખમાં સળગતી માનવતાની વહારે ધાવા ડેટડેલા ન્યોતિધરો કુટી નીકળ્યા છે. પરંતુ ખરેખર તેઓ દુઃખીની વહારે ધાય છે ખરા !

પરંતુ ખાનગી હોસ્પિટલોમાં પેટિયા માટે મજૂરી કરતી નસીંગ પ્રત્યે તો એ મજૂરો માટે મરી શીદનાર આગેવાનો કે / પ્રમજનો-માંથી કાઢવું ય ખ્યાન ખેંચાયું નથી. ડેટલીક વાર નસીંગ હોમમાં નસીંગ અદાર અદાર કરાક વૈતર કુટે છે, છતાં કામને એમને માટે

વિચાર સરખો આવતો નથી. ચુમારતાધારે પણ એમને લાગુ પડતો નથી. મધ્યમ વર્ગના મહા-રાજ્યમાં એક પણ ખૂણે એમનું સ્થાન નથી, એમ માની લેવું કે શું ? કે મધ્યમ વર્ગની આ સદી જુદા જ પ્રકારની છે ? એના લાભ કેવળ પુરુષોને જ મળવાના છે ? કે નસીંગ સ્ત્રીઓનો જમાનો આવે ત્યાં સુધી હાથ બેડી બેસી રહેવાનું છે ?

જે પળથી તે નસીંગ સદેદ પોતાક પરિધાન કરે છે સારથી એક વાત એને માટે નક્કી છે અને એ વાત એના દિલમાં ધર કરે છે કે, જીવન એને માટે પુષ્પોની શમ્યા નથી, પરંતુ કંટકમય બિજાનું છે. જે માનવ દહો દહે કરવા સમર્થથી છે તેણે પોતાના લોહી ઉકાળામાંથી નિરાત અતુભવવાની કદી એ આશા ન રાખવી.

આ તાત્વિક સિદ્ધાંત મદજૂ કરીને નર્સ વિવાદપૂર્ણ હૃદયે પોતાના ધંધામાં ઝંપલાવે છે. અભ્યાસ કરતી વખતે પણ એના પર ઘણું ઘણું વીતે છે. ચાર ચાર વર્ષ સુધી એમને એ ચક્કીમાં પીસાવાનું હોય છે. ગંજળ શિસ્તના પાલન ઉપરાંત એમના જીવનમાં એક વાત મુખ્ય બની રહે છે: દિલમાં ઉભરાતી તમામ નૈસર્ગિક ભાવનાઓને નસીંગ તિલાંશિ આપવી જ નોઈએ. હું જો. જો. હોસ્પિટલમાં શિક્ષણ લઈ રહી હતી તે વખતે એક વાર હું મહારા માટે નિયત થયેલી ફરજ બજાવી ચૂકી હતી ને ખૂબ યાદી જવાથી મહારી હમમાં આરામ કરવા પડી હતી. પરંતુ એક કલાક પણ પૂરા થયો નહિ હોય ને મને મહારી ઉપરી તરફથી તાકીલું તેડું આવ્યું. કંઈક બૂલ થઈ ગઈ હશે તેથી મને બોલા-વતાં દશે એમ મનમાં યુગાતી, મેં મહારો પોતાક ફરી ધારણ કર્યો ને એના કાપોલપ તરફ લગભગ પરાણે પસકાઈ. ત્યાં જમદની પેડે એ બેડી હતી. એના રાજીદા ઠંડા રચના-

વધી આંગળી કરી એણે દુકમ છાડ્યો. પાણીનો જામ એના મેજ પર ધધાર્યાને મૂક્યો. નહોતો : થોડાક ઈંચ દૂર હતો : એમ કેમ બન્યું ?

મ્હારા શિક્ષણના આજામાં અવાર નવાર દુહડો ફાટી નીકળતો. કોમી પ્રશ્નની આંટી ધૂંટીમાં દુઃકથું જ સમજતી નહિ. દવાખાનું છોડી જવાની અણી પર હતી તે વખતે એક વાર દુહડના સમાચાર આવ્યા. ધવાયલાનો ધસારો થાય તેને પહોંચી વળવા તૈયારી કરવાના દુકમો છૂટ્યા. ધવાયલાં દર્દીઓ આવતાં ગયાં તેમ આરામની કંઈપણ માત્ર ઓસરી ગઈ.

ટેલકાક ધવાયલા દર્દીઓથી વોડ ઉમરાઈ ગયો. નિષ્કારણ ધમાલ વધી પડેલી જોઈ મેં દર્દીને કહ્યું : 'જુઓ, બહાર તમે સોફા છે. તે એક બીજાનાં મળા કાપો છો, પરંતુ દર્દી તરીકે અહીંનો જ ન્યાય નિર્દાઓ. તમે બધા જ એક છો કે નહિ ? કિંદુ કે સુસલમાન : તમામ દર્દીઓ આ ખંડમાં જ પડ્યા છે ને !' તેઓ હસતા : ધાં કરનાર ને ધાઝીલનાર દર્દી સામાન્ય મિત્રીમાં દાંધર્માં દાંધ મીલાવી આમળ વધતા.

હું હોસ્પીટલમાં ત્રણેક મહિના રહી હોષ્ટ. ત્યાં સારા ધરતી એક સ્ત્રી સુવાવડ માટે આવી. પરંતુ કમનસિમિ તેનું બાલક જન્મ પામ્યા પછી એક અઘવાડિયા બાદ એક રાત્રે અચાનક અવસાન પામ્યું. એ બાઈ હોસ્પીટલ છોડી ઘેર જઈ મૃતબાલકની ધર્મ-ક્રિયા કરવા છંદે ચડી, પરંતુ એ પહે મૃતબાલકના દેહને સ્પર્શ કરતાં તો એ ડરતી હતી. મુખ્ય નર્સે બાલકને બેન્ડેજમાં લપેટી આપવા મને કહ્યું. જાણે તે હજી એ જીવતું હોય તેવા દેખાવ કરવા સૂચના કરી. એક ટેકસી માડે કરી માતા અને મૃતબાલકને બહાર મૂકી આવવા દુકમ કર્યો.

મ્હને એ વાત ગમી તો નહિ, કારણ કે જીંદગીમાં પડેલી વાર મૃતદેહોને સ્પર્શ કરવાનો આ પ્રસંગ હતો ને એ કસોટીમાંથી પાર ઉતરવામાં મને ડર લાગતો હતો. હું જરા સંકેત્ય પામતી હતી હતી ત્યાં આવી બાબ-તોમાં કસાયશે વોડબોય બોલી ઉઠ્યો : 'સીરટર, એક મૃત બાલકનો તમને ડર લાગે છે ? મુદીના ઢગ ફેંદવા પડશે ત્યારે તમારી શી દશા થશે ?'

કસોટી માટે મેં મારા દિલને મજબૂત કયું, પેલા બાલકને મેં વસો પહેરાવ્યાં, એનાં મોઢા પર પાવડર પણ છાંટ્યો, ટોપી પહેરાવીને બેન્ડેજમાં વીંટાળી લીધું. ત્યાં વળી એક બીજી મુંઝવણ હતી યઈ. પેલી માતાએ પોતાના બાલકને ઉચકવા ના પાંડી. શોકથી ધેરાયલી એ તો ધૂસકે ધૂસકે રડવા જ મંડી પડી. ત્યાં પેલા વોડબોય અમારી કુમકે આવ્યો : 'આમ અંજામણું કરશો તો અમે કાંઈ તમને મદદ કરીશું નહિ.' એણે પેલી બાઈને સાદ સંજોમાં સજીવની દીધું, એટલે પેલી બાઈને પરાણે તૈયાર કરવી પડી. ટેકસી બોલાવવામાં આવી. મ્હારા દાંધર્માં મૃત બાલકનો દેહ લઈ હું આગળ આંધી ને પેલી માતા મારી પાછળ આવી. આમ આ કરણ સરખસ મોટર આમળ પહોંચ્યું. માતાની વીરતાથી એ કસોટી પાર

ઉતરી. અવાર નવાર તે પોતે મ્હારો ઉપકાર નહિ બૂલે એવું મ્હારા કાનમાં કહેતી.

છ મહિના પછી એક બહેનપણીને ત્યાં લક્ષ પ્રસંગે મ્હારે ખાર જવાનું થયું. ત્યાંની માનવમેદનીમાં મેં પેલો બાપને ઝોળખી કાઢી. મોં પર રિમત ધારણ કરી હું તેના તરફ આગળ વધી. તુરંતકાર કરવામાં આવશે એવી મને કલ્પના પણ નહોતી. પરંતુ એ બાપએ તો જલ્દી મને ઝોળખતી જ નથી એવો દેખાવ કર્યો ત્યારે તો મ્હારા આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ. જ્યારે મેં એને બધી વાતની યાદ દેવરાવી ત્યારે પણ 'હાં હાં' એમ કહી તેણે ચાલતી જ પડી.

થોડાં વર્ષો વીતી ગયાં. મેં જરા વધારે વધારે અનુભવ મેળવ્યો. હોસ્પીટલના જીવનને અને નવા સ્વભાવનો અભ્યાસ થયો. નસીબના કામ ઉપરાંત નસીબે ડોક્ટરની પણ પગથી કરવાની હોય છે એવી મને વધારે ને વધારે પ્રતિતિ યતી ગઈ. હલાલ કરવા નિર્માણ થયેલા બકરા જેવું નસીબું રચાન છે. હોસ્પીટલમાં કાંઈપણ હોય જણાય કે એનો ખાર નંખાય નહીં ઉપર.

સુવાવડના ડેસોમાં તો બધું જ દોષારોપણ નસીબ પર જ થવાનું. ડોક્ટર કેસના આજ્ઞા હોય. જ્યારે એમની ખાસ જરૂર હોય ત્યારે એ હાજર જ ન હોય. દર્દીની પાસે ઉભા રહેવાની ફરજ નસીબી. જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે ડોક્ટરને બોલાવી લાવવાની ફરજ નસીબી.

જે એ ડોક્ટરને જરાક વહેલા બોલાવે તો કામતી સમય ખરબાદ કરવા બદલ ડોક્ટર નસીબી ધૂળ કાઢી નાખે. ખરાબર ટાઇમસર બોલાવવામાં આવે તો પણ એને મોડા બોલાવ્યા બદલ નસીબે જ દોષ દેવાય.

એક વાર હોસ્પીટલમાં એક દર્દીની સંભાળ મ્હારે સંભવાતી હતી. સુવાવડનો એ કેસ હતો. કરકસુને લીધે ડોક્ટર રોકાઈ

ગયા. દર્દીને ડોક્ટર ન આવ્યા એ ખૂંચ્યું. તે એક શ્રીમંત ગૃહસ્થાતી બાઈ હતી. હોસ્પીટલમાં સારામાં સારી તમિયત સચવાય તે માટે એણે જરૂરી બર્ધાજ પ્રકારનાં નાણાં ખર્ચ્યાં હતાં. પરંતુ આમ અને પૂરની પેટે દુધ પણ પરમેશ્વરની જ કરામત છે અને મનુષ્યો તેની અમાલિયી આમાલી કરી શકતા નથી. મ્હારાથી બને તેટલી એને શાન્ત રાખવા મેં પ્રયત્ન કર્યો. સારામાં સારી રીતે દુઃસ્વાસ્થ્ય કરી ચક્રાંચ એવી મેં તેને સંપૂર્ણ ખાત્રી આપી. બાલક સલામત રીતે અવનયું પણ ખર્ડ. એને પુત્ર આવ્યો. જૂન-કાળમાં કૃતમિતાના અનેક દાખલાઓ અનુભવા હતા તેમ કૃતચતા પણ હૃદયપારની જગતમાં અસ્તિત્વ ધરાવે છે એ પણ મેં અનુભવ્યું છે. એ શુભરાતી બાઈએ મને અનેક ભેટ સોગાદો આપી, એટલું જ નહિ, પણ જીવનભરની મ્હારી અનુપમ સખી બની રહી,

એક બીજી હોસ્પીટલમાં માનવ સ્વભાવનો મને બીજો પરચો પડ્યો. એક વૃદ્ધ પત્રુ શ્રીમંત બાડીઆને નિરાશાજનક વ્યાધિથી પીડાતો હોસ્પીટલમાં દાખલ કરવામાં આવ્યો. લક્ષાધિપતિ હતો એમ મને જણાવા મળ્યું. એની સંભાળ રાખવા માટે એના ચેતાના ચાકરોનું ધાકું હતું, તે ઉપરાંત હોસ્પીટલની એક નર્સ તેની સારવારમાં રહે એવી તેણે કમળા દાખવી, ને એ કામગિરી મને સોંપાઈ.

એ વૃદ્ધની માંદગી ધડીમાં અંબીર બની હતી ને ધડીમાં સુધારા પર જણાતી. પણ મહિના એમણે હોસ્પીટલમાં ખેંચી કાઢ્યા, એમના પુત્રો અવાર નવાર હોસ્પીટલમાં રહેતા. એ તો દેખીતી રીતે છેડાઈ પડ્યા. એમના પિતા બીમાર હતા તેથી એમને અક-ળામણ નહોતી, પરંતુ હંમેશાં એ હવે જીવ રીયાતા એની જ બારે ચિંતા હતી. એ સાળ પણ નહોતા થતા તેમ એમની બીમા-

રીને અત્યંત પણ ન હોતો આવતો. એકાદ મુત્રે તો કહી પણ નાખેલું કે 'આ છુદો હવે ટળે તો સાફ કે એમનાં નસીય ઉધડે.'

એક રાત્રે તેમણે ધમાલ મચાવી મૂકી. હોસ્પીટલના વોર્ડબોય અને નર્સોને બેટ-સોગાહો આપવા માંડી. એવા તે શા શુભ સમાચાર હતા કે તેઓ આવા ઉલ્લાસમાં આવી મચા હતા? એમના જવાબથી હું તો ડહામ જ મઈ. ઉત્તર આપવાની એમની હિંમત પણ જળપરી હતી. એમના પિતાનું અવસાન થયું હતું.

અત્યંત કષ્ટ કિસ્સો તો એ જ હોસ્પીટલમાં થોડા સમય પછી બન્યો. એક શ્રીમંત શુભરાતી યુવાનની નવવધુને પેટના દર્દ માટે હોસ્પીટલમાં દાખલ કરવામાં આવી. દિવસો ને મહિનાઓ સુધી એ કેસ લંબાયે ગયો. એનો પતિ તો ચિંતાથી અધો થઈ ગયો. પત્નીની પથારીથી એ કષ્ટ પણ અળગો થતો નહિ. એના પત્નીમત ને રનેહભાવથી હોસ્પીટલની પ્રત્યેક વ્યક્તિને માન પેદા થયું. પેટી પર અત્યારના ધંધા પ્રત્યે એ બેદરકાર રહેતો હતો. સાધુઓ ને બ્યોતિધીઓ પાછળ એ પાણીની માફક પૈસા રેડતો. નજીવા ખોરાકથી એ ચલાવી લેતો. એની પત્નીની તથીયત સુધરે એવી પ્રાર્થના ફોક્સી બેઈ હોસ્પીટલમાં દરેકને સંતોષ થયો. અણીની પણ પસાર થઈ મઈ ને એક પખવાડીયમાં તો તે હોસ્પીટલ છોડવા લાયક બની. આરોગ્યધામોના લાંબા પ્રવાસ માટે ઉલ્લાસિત બનેલા પતિએ એક સુંદર કાર્યક્રમ ઘડી કાઢ્યો હતો. પંચ-ગની, માથેરાન, ઉટ્ટી, કોડાઈ કેનાલ અને 'છેવટે કાશ્મીર જવાનું' ટરાબ્લું હતું.

પરંતુ હોસ્પીટલ છોડવાના એક જ દિવસ અગાઉ પતિને સખત ખાંસી થઈ આવી. સવારમાં એની શરૂઆત થઈ. બપોરે અચાર નવાર આવતી, પરંતુ રાત્રે તો તેને

અંધવા જ ન દીધો. મધ્યરાત્રે તો ડોક્ટરને બોલાવવાની જરૂર પડી. મંભીર પ્રકારનો ટાઇફોઇડ એને લાગ્ય પડી ચૂક્યો હતો. એક અઠવાડિયામાં તો એ પતિનું પ્રાણપંખેડ આ કાની ફુનિયાનો ત્યાગ કરી ઉડી ગયું. એની પત્નીના નિર્બલ હાથમાં જ એ પ્રેમી પતિએ પ્રાણ છોડ્યા. એનું માન જવાની અણી પર હતું ત્યારે એના છેલ્લા શબ્દો : "પાર્વતી, આપણે કાશ્મીર ન જઈ શક્યા હોં !"

એક વાર એક બાટીયા યુવાનને ટાઇફોઇડના દર્દી તરીકે હોસ્પીટલમાં દાખલ કરવામાં આવ્યો. હમણાં જ એની વળતી દશા થઈ હતી. અણીની પણ વીતાવી હવે એ સુધારા ઉપર હતો. એને 'સ્પંજ બાય' આપવાનું કામ-કાજ વોર્ડબોય કરતા, પરંતુ એક વાર એ કામગીરી અને સોંપવામાં આવી.

કદાચ જીવનમાં પહેલી જ વાર એક યુવાન નર્સના હાથે આમ સ્પંજ બાય લેવાનો એને પ્રસંગ સાંપડ્યો હશે. મેં ચાહર ખસેડી નાખી, થોડુંક શરીર ખુલ્લું કરી મેં પાવડર નાંખ્યો. નર્સોને આવી બાબતનું શિક્ષણ અપાયેલું હોય છે એટલે આ બધું ચત્રવત થયે જતું હતું. દર્દીનો દેખાવનો એમને વિચાર પણ આવતો નથી. આ યુવાન હજી ઉમતી જુવાનીમાં જ હતો. એટલે નર્સના સુવાળા હાથનો સ્પર્શ થતાં જ એની લાગણીઓ સતેજ બની, એના મોંના ખૂણામાંથી થૂંક બહાર આવવા લાગ્યું. એની દક્ષિમાં પાછલી ચમક આવી, અનંત શિકારીની નજર ત્યાં બસી રહી. હું નવો પાયળમે પહેરાવતી હતી ત્યાં એણે જોરથી મહારા હાથ પકડી લીધા.

મેં એ યુવાન તરફ નજર કરી. એવો તો એ પલટાઈ ગયો હતો કે એનાં નયન-માંથી અશ્રુચિંદુઓ ટપકી રહ્યાં. પ્રથમ તો

આંતુનાં દર્શન થયાં, પણ પછી તો એ ધૂસકે ધૂસકે રડી પડ્યો. પ્રમાણમાં અતી-શ્રમિત થયેલા એના સ્નાયુઓને સાન્તવન આપવા હું ક્યું જ વિચારી શકી નહિ. માત્ર એના મસ્તકને મેં છાતી સરસું ચાંપી રાખ્યું ને એના માથાને પસવારી રહી—એક માતા રડતા બાલકને છાતું રાખે તેમ. ને અને શાન્ત થયો.

જાહેર હોસ્પીટલમાં હું કામ કરતી હતી-ત્યાં સુધી મ્હાંડે જીવન એક સરખું વણે જવું; પરંતુ ખાનગી હોસ્પીટલમાં મેં કામ કરવા માંડ્યું. ત્યાં જુદી જ લીલા નગર પડી, સ્વમાન-ભંગના તો ગંજ ખડકાયા. હિંદની તમામ નસોની એ જ દશા હશે એમ મ્હાંડે તો માનવું છે. અદાર અદાર કલાક વહિ જાય છતાં ફરજમાંથી નિવૃત્તિ ન મળે, ને ઉપરથી કપકા સાંભળવા પડે એ તો જુદા. કેટલીક વાર તો મ્હાંડે મગજ ખૂબ જ પાકી આવતું.

ઠાલસાની ખાણોના માલિકોની આત્મા વેચીને ચલાવાતી ચૂસણ નીતિ મુશ્કેલશહેર છે. પોતાને ચઢતા દિવસમાં મગૂરી કરી, પરસેવા પાડી, એને લાખો રૂપિયા એકઠા કરી આપનાર માતાઓનો એને કદી જે વિચાર આવતો નથી. મુંબાઈમાં ખ.નગી હોસ્પીટલ ધરાવનાર અને પોતાને નિષ્ણાત ડોક્ટર અને સર્જન મનાવનારની મનોદશા પણ આવી જ હોય છે. ખાણના માલિકો યોગ્ય ફેળવણી પામેલા હોતા નથી, એટલે માનવતા પ્રત્યેના આવા વર્તન માટે તેમને ક્ષમા આપી શકાય, પરંતુ ખાનગી નર્સિંગ હોમ ચલાવતા ડોક્ટરો અને સર્જનો તો દેશના ખરાબમાં ખરાબ લોહીચૂસક શેઠિયા કરતાં પણ હજાર દરજ્જે હીણા છે. ડોક્ટરનો ધંધો જગતમાં ઉમદામાં ઉમદા મનાય છે, પરંતુ આવા કુદ્ર જંતુઓના પાપે આને તે ધીર-ધાર કરતા મારવાડી કે પકાણુથી પણ કિતરતી

કક્ષાએ પહોંચી ગયાં છે.

ડોક્ટરી ધંધો આને સફલ થયેલા કેમ-રોટાથી ઉમરાઈ રહ્યા છે. સાધારણ દોઢી પણ પારખવાની એમનામાં શક્તિ હોતી નથી. તેમનું વર્તન પણ ગજબ તોણું હોય છે. તેમણે હાથ પણ ન અડકાડવો બેઠકે એવા પ્રેસો તે હાથમાં લે છે. અને મુઠરેલા ખૂની બની તેઓ આખા ધંધાને લાંછન લગાડે છે.

મુંબાઈનાં એક જાણીતા, નર્સિંગ હોમના એક ડોક્ટર સાથે મ્હારે પહેલી મુલાકાત થઈ ત્યારે મને મ્હારા ભવિષ્યની અગાધી જ ઝાંખી થઈ ગઈ. નસો માટે એમણે છાપામાં જાહેરખતર આપી હતી. એના જવાબમાં અમે ત્રણ નસો હાજર થઈ હતી. ગોળ ફરતી ખુરસી પર ડોક્ટર સાહેબ બૂલતા હતા. તેમની સામે પડેલા ટેબલ આગળ અમને ખડાં કરવામાં આવ્યાં. એમણે અમારી કામગીરી સમજાવી. અમારી કામગીરીનો પ્રેષ નિયત સમય નહોતો એવી એમણે જાહેરાત કરી. પખારની વાતચીત કરી. વધારામાં અમને આ-નારતો આપવામાં આવશે એમ તેમણે જણાવ્યું; એમાં પાણી જેવી મ્હા, વાસી પાઉં અને ખોરા માખણનો સમાવેશ થતો હતો. પછી અમારા બંધનની છટ્ટી શરત ગણાવતાં એ ટટાર ઉભા થયા. ... “ એક વાત વધારે. તમારામાંથી કાંઈ માસિક બેસતું હોય તો મને અત્યારથી જ જણાવી દેજો, કારણકે એવા ઉમેદવારની તો મ્હારે જરૂર નથી. મારી હોસ્પીટલમાં એવી નિર્માત્તાની મૂર્તિઓની મ્હારે જરૂર નથી.” ઠાલસાની ખાણના માલિક અને આ ખાનગી હોસ્પીટલના માલિક ડોક્ટર વચ્ચેની સામ્યતામાં ક્યું જ ખાકી રહેતું નથી.

વળી ડોક્ટરી ધંધામાં પણ ઉત્તરેટી પુરી જવા પામ્યા છે. ડીમોઓનાં લાંબા પૂછા પછવાડે તેઓ પોતાનું અજ્ઞાન છૂપાવે છે. મ્હારા તો સ્વાનુભવની જ આ વાત છે.

એક-લક્ષાધિપતિના દોકરાને ટયુમર થયું. એની જોપરી ખોલી આ દર્દ માટે શસ્ત્રક્રિયા કરવી પડે અને મગજનો કોઈ નિષ્ણાત સર્જન હોય તે જ આ સાહસ ખેડી શકે; પરંતુ હું જે હોસ્પિટલમાં કામ કરતી હતી એ ડોક્ટર ગમે તેવાં સાહસો ખેડવામાં પાવરધા હતા. એમને ખાતરી હતી કે દર્દી ઓપરેશન ટેબલ પર જ અવસાન પામશે, છતાં દશદળર રૂપિયા શ્રી કરાવી એમણે એ શસ્ત્રક્રિયા કરવાનું માથે લીધું. એ છોકરાના આપને પ્રથમથી જ સુણાવી દીધું, કે ‘મૃત્યુની સૌએ સો ટકા બીતી છે’ ને પૈસા અગાઉથી જ લઈ લેવામાં આવ્યા.

‘દર્દીને ઓપરેશન ટેબલ પર મૂકવાની તૈયારી રહ્યું. એના માથાને લગભગ બારેક વખત મૂંડવામાં આવ્યું. દરેક મૂંડન પછી એના પર લોશન લગાવવામાં આવતું, તેથી ઝેર વ્યાપે નહિ. જવાબદારી પૂરેપૂરી સમજનાર સર્જન પોતાની શક્તિની મર્યાદા વટાવી ગયા. જોપરી ખોલવામાં આવી. ટયુમર દૂર કરવામાં આવ્યું. જગતમાં બે ચાર સર્જનો જ જે ઓપરેશન કરવાની હિંમત કરી શકે છે એ પતાવી નાખવામાં આવ્યું અને અગાઉથી જાહેર કર્યાં સુજન દર્દી દેવશોક પામ્યો.

શાંતિથી સર્જનને જોપરીને ટાંકા લગાવી દીધાં. દર્દીને એના ખાટલા પર લઈ જવામાં આવ્યો. ડોક્ટરે તે પછી પોતાનો જુરખો ને મોળાં દૂર કર્યાં. અને મને ખોલાવીને બધો જ બેદ છૂપો રાખવા તાકીદ કરી. દર્દીને ખાટલા પર સુવાડી ગરમપાણીનો શેક વગેરે વિધિ ચાલુ કરી દેવા સૂચનાઓ અપાઈ. દર્દી હજી બાનમાં આવ્યો નથી એવું એનાં સર્ગાસંબંધીને કહેવામાં આવ્યું. ‘મેં’ એમની દરેક સૂચનાનો અમલ કર્યો. એ ચૂતદેહ ન હોય, પણ માનવી બેભાન પડ્યો હોય એમ શખની સારવાર મેં ચાલુ રાખી.

બે કલાક પછી સર્જન એના ખાસ વોર્ડમાં આવ્યા. દર્દીની નાડ તપાસી એને

કામગીર છે, ‘વારા
માલ બહુ સુંદર છે’

મૃત્યુ પામેશે જાહેર કર્યો. મહારી જીંદગીમાં પહેલી જ વાર ડોક્ટરનું રોજીંદું સત્ય ઉચ્ચારાતું સાંભળ્યું. ‘ઓપરેશન સફળ થયું હતું પણ દર્દી અવસાન પામ્યો’ ત્યારે જ રોજ ઉચ્ચારતા એ ધ્વજવાકયનું સાચું રહસ્ય મને સમજાયું. ડોક્ટર હાથ પર લે એ દરેક શસ્ત્રક્રિયા સફળ જ થાય છે, પરંતુ દર્દી મરવાનું પસંદ કરે તેમાં બિચારા ડોક્ટરનો શો દોષ ? એને દોષ દર્દી શકાય જ નહિ.

આમ હોસ્પિટલ સંભાળનાર સર્જન દંબી હતો, તો દવાખાનું ચલાવનાર પંખખી દૈત્યનો જ અવતાર હતો. એ મહારી પાછળ જ પડ્યો હતો, જાણે કોઈ જૂતું વેર વાળવાનું ન હોય ! અન્તે મહારે નોકરીને જ કમાતી દેવી પડી. પ્રથમતો એણે મારા ખાનગી જીવનની માહિતી માગવાની શરૂઆત કરી. હું પરણેલી હતી કે કુંવારી, એ એનો પહેલો જ પ્રશ્ન હતો. આ પ્રકારના એના વર્તન સામે મેં વાંધા ઉઠાવ્યો, એટલે મહારા કામકાજમાં એણે ડગલે ને પગલે વાંધા શોધવા માંડ્યા. કેટલીક વાર મીઠાશથી ને કેટલીક વાર કાયર કમકાશથી એ મને દમ ભરાવતો. એક વાર રાત્રે આઠ વાગે એ મહારા નિવાસસ્થાને આવી ચડ્યો અને સિનેમા જોવા સાથે આવવા આમંત્રણ આપ્યું. મેં એ બદમાશનો સામનો કરવાનો જ નિર્ધાર

નામેલી અને આ અપમાને જ 'જર્મનીને આવા બચકર માનવહત્યારા બનવા માટે ઉચ્છેદ્યો હશે એમ પણ મને યશુ'.

એ જ ૧૯૪૨ ની સાલમાં આખી-ગ્રીમુ-રમાં શું બન્યું હતું એ પણ હજી આપણે બૂલી જયાં નથી. એ બનાવોની નિષ્પક્ષપાત તપાસની મામણી કરવાની વાત પણ સરકારે હિઝાબ્બા કરી અને શ્રી. બહુસાળીજીએ એ માટે ઉપવાસ આદ્યો ત્યારે એમ કહેવામાં આવ્યું હતું, કે જે સ્ત્રીઓ પર બળાતકાર ગુજરવાના પ્રસંગો બન્યા છે એ સામાન્ય પ્રકારની સ્ત્રીઓ હતી. જાણે કેમ ખાનદાની તો અમુક વર્ગમાં જ વસતી હોય ! સ્ત્રીત્વ સ્ત્રીની પવિત્રતા અને આખરુ એ પણ ધનિક વર્ગ માટે અથવા ઉચ્ચ મનાતી કામેા કે ઉપરી અમલદારોની સ્ત્રીઓ માટે જ જાળવાનાં હોય ! જે કોઈના ક્ષણપુ બેગમમાં આ વિચાર જન્મ્યો હશે એની માનવતા માટે અને સ્ત્રીજાતિ પ્રત્યેની એની દષ્ટિ માટે ખરેખર તિરસ્કાર ઉપજે છે.

અને એવું જ એક ત્રીજું સ્મરણ થોડા સમય પર હૈદાબાદમાં જે બન્યું હતું એવું છે. કુમારી પદ્મજા નાયકુએ પોતે જાતે તપાસ કરીને એ વિગતો જાહેર કરી હતી. એ પરથી સ્પષ્ટ દેખાતું હતું કે સ્ત્રીના સ્ત્રીત્વને અને સ્ત્રીની પવિત્રતાને ત્યાં ખગડે ચીજ જેવી બનાવી દેવામાં આવી હતી.

અને હવે આવે છે નોઆખલી. સ્ત્રીઓની લાજ લૂંટવામાં આવી, સ્ત્રીને હિંસાવી જવામાં આવી અને ખંજરની ધારે કપાળમાં રાખવામાં આવી. આ બધાં કૃત્યો કાણે કર્યાં ? શા માટે કર્યાં ? એ સ્ત્રીઓની એમણે કતલ કરી નાંખી હોત, એમને જીવતી સળગાવી દીધી હોત, એમનાં નિર્દોષ બાળકોને એમની આંખ આગળ રહેંસી નાંખ્યાં હોત, તોયે એ કૃત્યો આઠાં ઝાઝારાં મણુત. પણ આ જે કંઈ બન્યું છે એણે તો જાણે સારાપણીની કે માનવતાની-

કહો કે સાચા પુરુષત્વની એક પાનળી રવા પણ રહેવા દીધી નથી.

સામાન્ય પ્રસંગોમાં પણ માનવી ન્યારે કોઈ સી તરફ કુદગિટ કરે છે ત્યારે એ માનવી, માનવી મટીને હેવાન બને છે. રસ્તે ચાલી જતી સ્ત્રીની કોઈ ખેશરમ પ્રુપ દ્વરથી પણ ન્યારે મસ્કરી કરે છે ત્યારે એ પોતાની પશુતાતું જ પ્રદર્શન કરે છે. સ્ત્રીત્વ અને સ્ત્રીની પવિત્રતાની અમારે મન આવી કિંમત છે.

આજે આ રસોડું અને દીવાનખાતું છોડીને બહાર આવી છે. ધુંધટ કાઢતી અને જુરખો ઓઢતી પણ કેટલીય બહેનો આજે જાહેર સેવાનાં કામ કરવા માટે બહાર નીકળી છે. અને ધુંધટ કે જુરખાનો જેમને જન્મથી અભ્યાસ જ નથી એવી સ્ત્રીઓ તો રાત મધરાત પણ પુરોનાં ટોળાં વચ્ચે કેવળ સેવાકાર્ય માટે નિર્ભયપણે ધૂમી રહી છે. પણ આનો અર્થ એ સ્ત્રીઓએ પોતાના સ્ત્રીત્વને અને પોતાની પવિત્રતાને ક્ષત્રાવી દીધાં છે એ નથી થતો. એ સ્ત્રીઓ માટે જે કોઈ આવી કપના કરતું હોય તો એઓ મૂખીઓના પ્રદેશમાં વસે છે. ધુંધટ કાઢનારી, જુરખો ઓઢનારી કે જનાનામાં રહેનારી સ્ત્રીઓને પણ પોતાની પવિત્રતા અને પોતાની મર્યાદા વહાલી છે.

અને આથી જ નોઆખલીમાં જે કંઈ બન્યું છે એથી હૃદય કંકળી ઉઠે છે. આથીજ એમ લાગે છે કે આ બનાવ તમામ સ્ત્રી જાતિને માટેના, હું તો આગળ વધીને કહું છું કે માનવ સંસ્કૃતિને માટે પડકાર રૂપ છે.

આ અત્યાચારોનો ભોગ બનેલી સ્ત્રીઓ તરફ દેશભરમાં અનુકંપાની લાગણી પ્રગટી નીકળી છે અને એ સૌને વિના સંકોચે પોતા પોતાનાં કુટુંબોમાં સ્થાન મળતું જોઈએ એવી જાહેરાત પણ પડિતો, શાસ્ત્રીઓ અને ધર્મ-ગુરુઓએ કરી છે, એ સતોષની વાત છે. પણ

નાકનાં આલૂપણ

આટલું જ બસ નથી. મુદ્દાની વાત તો એ છે કે અર્ધદરણુ કરાયેલી એકેએક સ્ત્રીની શોધ કરીને જોમ અને એમ જલદી તેમને ધરબેમાં કરવાં જોઈએ. કોઈ પણ સ્ત્રી, એ રાજરાણી હોય કે બિખારણુ હોય, પરંતુ એની ધમ્મજા વિરહ એને છઠાવી જવામાં આવે ત્યારે એની શી દશા થતી હશે એની કલ્પના પણ અસંભવ છે. જગતના કોઈ પણ ભાગમાં, કોઈ પણ સ્ત્રી પર આવે. અત્યાચાર થાય તો તમામ સ્ત્રી જાતિને અસહ્ય લાગવો જોઈએ. અને એ સૌએ એનો તાબડતોબ નિકાલ અને જવાબ આપવો જોઈએ.

આને આપણે સભ્યતાની, સંસ્કારની ને સુરુચિની વાતો કરીએ છીએ. પણ આપણે જોએ સુખચેતનાં ફરીએ છીએ એમને દેશના જુદા જુદા ભાગોમાં આપણી બહેનો કેવાં પારાવાર સંકટો વેડી રહી છે એની કલ્પના કરવા માટે કે એનો જવાબ માગવા માટે પણ કુદરત નથી એ દુઃખની વાત છે.

મુદ્દો તો એ છે કે નોઆર્ખલીના બનાવે આપણને ચોંકાવી મૂક્યાં છે. એનો અર્થ આપણે કોઈ પ્રત્યે વેરઝેર કેળવવાનો નથી, એનો અર્થ એ બનાવોનો સામે બહો લેવો જોઈએ એવો પણ નથી, પરંતુ એનો અર્થ તો એ છે કે, આપણે સૌએ સાવધાન થઈ જવાની જરૂર છે. સ્ત્રીના સ્ત્રીત્વનું અને એની પવિત્રતાનું રક્ષણ સ્ત્રીએ પોતે જ કરવાનું છે એનું પૂરેપૂરું જ્ઞાન રાખીને માનસિક અને શારીરિક તાકાત કેળવવાની જરૂર છે. અને એક પણ સ્ત્રીની મસ્કરી કે હેડતી કરવી બારે પડી જશે એવો ખ્યાલ સૌ કોઈને આવે એવું બધું જીવન જીવતાં શીખવાની જરૂર છે.

સુકુમારતાનું અને સ્ત્રીત્વના ખોટા અભિનયોનું પ્રદર્શન હવે આપણને પોપાય એમ નથી. સ્ત્રી ભીડ, નિર્બળ, કે અસહાય નથી પણ શક્તિશ્વર છે એ બાવના અને એ તાકાત સાથે જગતભરમાં ધુમધુ જોઈશે.

સામાન્ય રીતે આપણે ત્યાં છોકરી

દાદ બે વર્ષની થાય કે તરત જ તેનું નાક સરેયા પાસે કે જાણકાર બાઈ પાસે વીંધાવવામાં આવે છે. તાંબાનો પાંકો વાળો લપ્પ તેની કડી બનાવીને તાંબાની કડીની અણી વડે જ નાક વીંધીને કડી પહેરાવો દેવાય છે, ને તે પાંકે નહિ તે માટે મીઠું ચાવીને મૂકવામાં આવે છે. આ દશ દિવસે વીંધે બરાબર થઈ જાય છે ને પછી કડી ફેરવતા રહી વખત આવ્યે છોકરી મોટી થાય એટલે એને તાંબાને બદલે સોનાની કડી પહેરાવાય છે.

આપણે ત્યાં સામાન્ય રીતે ડાબી તરફ નાક વીંધવામાં આવે છે જ્યારે દક્ષીણમાં મદ્રાસ તરફ જમણી ને ડાબી બન્ને તરફ નાક વીંધાય છે.

મહારાષ્ટ્રમાં કેટલેક સ્થળે એને નથ કહેવામાં આવે છે. અને રામજીઓમાં તો એ નથ કુંવારાપણાની નીશાની કહેવાય છે. વળી એ છોકરી જ્યારે ગૃહસંસારમાં પ્રવેશે ત્યારે આ નથ ઉતારવામાં આવે છે ને તે લગ્ન જોવા પ્રસંગ મળાય છે.

ગુજરાત કાઠિયાવાડમાં દરબાર વર્ષની છોકરી થાય ત્યારે તેને કડીને બદલે ચૂક

નાકનાં આશુષણ

પહેરાવાય છે. સોનાનો દાણો, કે ચૂંક નાની છાકરીઓને શોભે છે. આમડામાં કણુખી ને ખીજ કેટલીક કામો સોનાની વજનદાર વાળી પહેરે છે અને નય પણ પહેરે છે. અમાઉ વેપારી કામોમાં સોનામાં મહેલ મોતીનાં ફૂલ પહેરાતાં. હવે મોતી કે હીરો જડેલ સળી પહેરવામાં આવે છે.

મુસલમાનોમાં નાકના બે નસકોરા વચ્ચેની ડાંડી વચ્ચે નાક વીંધાવામાં આવે છે ને તેમાં સોનાની કડી પહેરાય છે. આ કડીમાં બે ગોળ ને એક લાંબુ મોતી હોય છે. આ કડીને લુલાખ કહેવાય છે.

નાગરો, સ્વદેશીઓ અને ખીજ પૈસાદાર કુટુંબોમાં મોતીની, સોનાની મોટી વાળી પહેરવામાં આવે છે પણ તે લગ્ન પ્રસંગે કે વારતહેવારે જ પહેરી શકાય. કેમકે તે વાળી એટલી મોટી હોય છે કે રોજ પહેરવાની ઘણી મુશ્કેલી પડે છે.

નાકનું આશુષણ વિધવા સ્ત્રી પહેરતી નથી. સંધવા સ્ત્રીનું નાક અડનું હોય તો તે શોકની નીચાની મણાય છે.

નાકનું આ ધરેલું ધણા જૂના વખતથી પહેરાતું હોવાનું જણાય છે. રાધાજીની નય

ખોવાયાને લગતાં નરસિંહ અને મીરાંનાં ગીતો જણીતાં છે. ખોડાણાએ રણછોડજીને તોળવા માટે વાળી મૂકી હોવાનું જણીતું છે અને ખીજ અનેક રીતે જણી શકાય છે કે આયોર્મા નાકમાં આશુષણ પહેરવાનો રિવાજ આપ્યો આવે છે.

વળી આયુર્વેદમાં પણ નાકમાં નય પહેરવાને રોમ પ્રતિપદક ગણવામાં આવેલ છે. એથી નાકદ્વારા શ્વાસ લેવાતાં અંતર્ગત યનારી હવા સુવર્ણધાતુ જેડે સંસર્ગમાં આવે છે ને તેથી સામાન્ય આક્રમીજન દેહસાં માટે વધુ ખર્ચ એવા 'ઓઝોન'નું રૂપ ધારણ કરે છે.

પણ નવા જન્માનાતી સ્ત્રી નયને એક દાસતનું ચિહ્ન ગણવા લાગી છે. જળદને જેમ નાથવામાં આવે છે તેમ નય એ પતિ કે સાસરીયાના દાસતનું ચિહ્ન હોવાનું આજની સ્ત્રી માને છે અને તેથી આજની છાકરીઓ નાક વીંધવાનું કે નાકમાં આશુષણ પહેરવાનું પસંદ કરતી નથી.

પરંતુ ખરી રીતે તો નાકનું આ આશુષણ સૌંદર્યવર્ધક છે, એટલું જ નહિ, પણ નિરંતર નાકદ્વારા લેવાતા શ્વાસોશ્વાસના સુવર્ણ સ્પર્શથી હૃદય અને દેહસાં માટે ધણું ઉપયોગી છે.

પો

તાની પત્નીને પોતાની નજર સામે પરપુરૂષ સાથે ગેલ કરતી જોઈ ક્યોડર સિગાયક ઉશ્કેરાઈ જઈ સીધો રીવાલ્વર અને બંદૂક વેચનારની દુકાને જઈ પહોંચ્યો. તેના મહેરા ઉપક્ર. ક્રોધ, ક્રુ.ખ અને ખૂન કરવાની તમના ઉભરાતી હતી. તે પોતાના મનમાં વિચારતો હતો કે, હવે માંડું કતબ્ય શું છે તેનો મને પૂરેપૂરો ખ્યાલ છે. ધરતી પવિત્રતા નષ્ટ થઈ ગઈ, માન-મરતબો અને મયોદા ધૂળમાં મળી ગયાં. પાપાચાર ધરમાં પેટો છે એટલે એક નાગરિક તરીકેના મારા હક્કની રૂએ તેનો બદલો લેવાનો મારો હક્ક અને અધિકાર છે, એટલે પહેલાં મારી પત્નીને માંડું ને પછી તેના પ્રિયતમને કાર કહું. તે પછી મારે જીવીને શું મ્હોં બતાવવું ?

મનની કલ્પનાઓ દ્વારા તેણે ત્રણ લાશે લોહીથી લથપથ પડેલી જોઈ. પછી ઉત્તેજિત અને ભયચકિત જનતાનાં ટોળાંની કલ્પના કરી કલ્પના જગતમાં રાચતો તે બોલ્યો : ‘લ્યો જુઓ; મારી કુલટા પત્નીનાં પરિણામ જુઓ અને પરિણામથી તમે સહ અને નીતિ શીખો.’

દુકાનકારે એક ફેંચની પેટે હાવભાવ કરતાં એક રીવાલ્વર લાવીને તેની સામે મૂકી અને આદરપૂર્વક મ્હોં મલકાવતો તેની સામે ઉભો રહ્યો. પછી તરંગી ને કલ્પનાએ ચડેલા ધરાકના હાથમાં રીવાલ્વર મૂકતાં તે બોલ્યો : ‘આ જાણીતી સ્ત્રી અને વેસ્ટન કંપનીની જાણીતી પેટંટ છે, અને આથી સારી રીવાલ્વર તમને ક્યાંય નહિ મળે. જરા એના ઉપર પોલીસનો હાથ મારી દઉં એટલે એના રૂપરંગ ચોર ખીલી ઉઠશે. જો કે આજે આ પેટંટની રીવાલ્વરો લોકોમાં એટલી વપરાય છે, પણ ખાસ કરીને ચોર, લુદારા, ગડુ અને પ્રેમીઓ આ રીવાલ્વર મેળવવા આકાશ પાતાળ એક કરે છે, કેમકે આ રીવાલ્વરથી ધારુ નિશાન

પત્નીને સજા

મૂળલેખક : શ્રી. ચેખોવ

અનુવાદક

કુ. શ્રી. ગંધિરસિંહજી ગોહિલ

પડે છે ને તે ભાગ્યે જ નિશાન ચૂકાય છે. એક જ ગોળાથી સ્ત્રી અને તેના પ્રેમીની લાશ એકજમ જમીન ઉપર વૂટી પડે છે; આ ઉપરાંત આત્મહત્યા કરવા માટે આ રીવાલ્વર પેટંટ જેની ગણાય છે.’

દુકાનદારે રીવાલ્વર ઉપાડી નિશાન તાકવાની ઢબે પોતાની ગામી આંખ બંધ કરી એવો દેખાવ કર્યો કે જાણે તેની સામે ક્રોધ ગડુ કે પ્રેમીહરિકા ઉભો છે. જો ક્રોધ ખીજે સમય હોત તો ‘જોકર’ની આ નકલ ઉપર ક્યોડર જરૂર હતી પડત, પણ અત્યારે એની માનસિક સ્થિતિ સારી ન હતી.

તેણે પૂછ્યું : 'આની શા કિંમત છે ?'

'તેવું રૂપીઆ.'

'એ તો બહુ મોઢી કહેવાય.'

'એથી સસ્તી પણ બીજી બતાવું. અમારી દુકાને દરેક જાતની ને દરેક કિંમતની રીવાજ્વરો મળે છે.' કહી એણે બીજી રીવાજ્વર લાવીને બતાવી. તે મ્હેં નાક મચકોડી બોલ્યો : 'આ જૂની પેટંટ છે. એ માત્ર ઉત્તેજિત સ્વભાવની સ્ત્રીઓ અને કમળેર દિમાખના પુરુષો ખરીદે છે. આત્મહત્યા કરનાર કે પોતાની પત્નીનું ખૂન કરવા આવી રીવાજ્વર કોઈ લેતું નથી. કેમકે 'રમીય એન્ડ વેસ્ટન'ની જ પેટંટ સહુ વાપરે છે.'

ફોડર ગમરાઈને બોલી ઉઠ્યો : 'હું આત્મહત્યા કે મારી પત્નીનું ખૂન કરવા કાંઈ રીવાજ્વર લેતો નથી. તમે એવું કેવી રીતે કહી શકો છો ? હું તો માત્ર ચોરોને ડરાવવા માટે જ ખરીદવા આવ્યો છું.'

'અમારે એવી કોઈ વાત સાથે નિરખત નથી. તમે ગમે તે ઉદ્દેશથી લઈ જાવ એમાં અમારે શું ? અમે તો માલ વેચવા બેઠા છીએ. સહુ શા માટે લઈ જાય છે તેની બાજબીમાં પડીએ તો દેવાળું જ નીકળે. તમારે ચોરડાકુને બીવડાવવા જ જોઈતી હોય તો પછી મોન્ટીમર પીસ્તોલ ખરીદો. ડૅન્ડ્યુદ માટે લોકો એ લઈ જાય છે.'

ફોડર વિચારમાં પડ્યો : 'જો હું તે હરિફને ડૅન્ડ્યુદ કરવા માટે હાકલ કરું તો કેવું ? પણ એમ કરવાથી તો એ હરામખોરની પ્રતિષ્ઠા વધારી નેતું મળીય. એવા અદમારોને તો ફતરાની પેઠે જ મારી નાખવા જોઈએ.'

દુકાનદાર રમીત કરતો જાતજાતની પીસ્તોલો લાવી એના ગુણદોષને કિંમત સંજ્ઞાથી બકવાટ કર્યે જતો હતો ને પીસ્તોલોનો દમતો કર્યે જતો હતો. પણ ફોડર તો એક નાનકડી

પીસ્તોલ હાથમાં પકડી પોતાની માનસિક દુશ્ચિતાઓમાં મગ્ન હતો. તેણે વિચાર્યું કે : 'એ કલકલકિનીને મારી નાખવી એ સાઈ નથી. હું પહેલાં એના પ્રેમીને માઈ ને પછી મારી જાતે જાણા ખાધ આત્મહત્યા કરું. એને જીવતી છોડું એટલે લોકો બધા એના મ્હેં ઉપર યૂંકે, અને એનું આખું જીવન શોક અને પથ્થાત્તાપથી ગાળે.'

એને વિચારમાં પડેલો જોઈ દુકાનદારે પૂછ્યું : 'તમને કિંમત વધારે લાગતી હોય તો પાંચ સાત રૂપીઆ ઓછા આપો; પણ આપ આ ચીજ ખરીદી જ લ્યો.'

સિમાયક વિચારવા લાગ્યો : 'જો હું પણ મરી જાઉં તો પછી મારી પત્નીને શોક અને પથ્થાત્તાપ થયો એની મને શી રીતે ખબર પડશે ? નહિ, હું એના પ્રેમીને જ મારીશ ને જો મને પોલીસે ત્યાં સુધીમાં નહિ પકડ્યો હોય તો પછી એના જનાના સાથે કબરસ્તાન સુધી પણ સાથે જઈશ. ગમે તેમ ચાંપ પણ હું આત્મહત્યા શા માટે કરું ? એમાં મારો કાંઈ અપરાધ છે ? નરકમાં જાય એ દુષ્ટ ! જો હું એના પ્રેમીને મારી નાખું તો મને પોલીસ પકડવાની અને તો એ દુષ્ટને જુગાની માટે કાટમાં બોલાવવામાં આવશે. લોકો એ જોઈ અને સાંભળીને એને શીટકાર દેશે અને મારી પ્રત્યે દયા અને સહાનુભૂતિ બતાવ્યા પગર નહિ રહે.'

દુકાનદારે પૂછ્યું : 'તો સાહેબ આપે શા નિશ્ચય કર્યો ? સસ્તી જોઈએ છે કે કિંમતી ? આ વળા એક નવી અંગ્રેજી પેટંટ આવી છે. પણ સાહેબ, રમીય પેટંટને તોલે એક નહિ આવે. માટે આપ એ જ લઈ જાવ. થોડા દિવસ ઉપર એક અફસરે અમારી દુકાનેથી 'રમીય એન્ડ વેસ્ટન' ખરીદી અને પોતાની સ્ત્રીના પ્રેમી ઉપર જાણી ચલાવી. જાણી

તેનું માથું ફેડીને પાંસેનો લેમ્પ તોડી તેનો
 ઓને વાગી. એથી એ કુતરો તત્કાળ મરી
 ગયો અને એની ઓને પણ થોડી ધગ થઇ.
 એટલે 'સ્મીથ એન્ડ વેસ્ટન' ફેબી ચીજ છે
 એનો આપને ખ્યાલ આવી ગયો હશે ! એ
 અક્સર પકડાયો છે ને એને ઓછામાં ઓછી
 કાળાપાણીની સજા જરૂર થવાની. આજકાલ
 કોર્ટમાં એવી અનીતિ પ્રસારે છે કે સહુ ગ્રેમી
 હરીફા પ્રત્યે સહાનુભૂતિ બતાવે છે. એનું
 કારણ એટલું જ મને લાગે છે કે, જન,
 ન્યુરી અને સરકારી વકીલો-અપ્પા જ ખીજની
 ઓઓ સાથે ફસાયેલા હોય છે.'

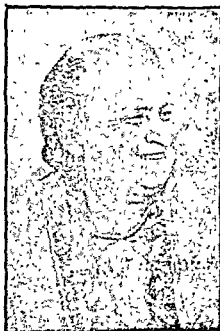
સિગાયફ ત્રિચારમાં આમળ વખો: 'નારે,
 એવી કુદટા સ્ત્રી અને એના ગુન્ડા ગ્રેમી ખાતર
 હું કાળાપાણીની સજા ભોગવવા ઇચ્છતો નથી.
 એનો કરતાં આખી જીંદગી એની ઈર્ષીને નિંદા
 કથી કરું ને કોર્ટમાં છૂટાછેડા માથું એટલે
 એનો પૂરેપૂરી બદનામી થાય.'

કુદનદાર બીજા અનેક નમૂના લાવીને બતા-
 વવાં લાગ્યો. સિગાયફને લાગ્યું કે આટલી
 મહેનત કરાવ્યા પછી જો હું કંઈ જ નહિ
 ખરીકું તો ઘણું શરમભર્યું ગણાશે. એટલે તે
 બીજા ચીજો શોધવા લાગ્યો. એની નજર
 દરવાજા પાસે લટકતી એક જાળ ઉપર પડી.
 તે બતાવી તેણે પૂછ્યું: 'આ શું છે ?'

'એ નાનાં પંખીઓને ફસાવવાની જાળ છે'
 'એની શી કિંમત ?'
 'પંદર રૂપિયા.'
 'ત્યારે એ મને બાંધી આપો.' અને એણે
 પૈસા ગણી આપ્યા.

કુદટા પત્નીના કુકર્મથી ઉસ્કરાયેલો પતિ
 વિચારો અતે પક્ષી પકડવાની જાળ લખને
 બાંધેલો હશે ઘર તરફ ચાલી નીકળ્યો.

બાળશિક્ષણના આદરણ

મેડમ મોન્ટેસરી

લેખક

શ્રી. હીપક પરીખ

મેડમ મોન્ટેસરીનું નામ જગવિખ્યાત
 છે. હિંદમાં સૌથી પ્રથમ તેમની પદ્ધતિ અનુ-
 સાર બાલમંદિર 'બાલવાનું', તથા ઉત્તરોત્તર
 સાહિત્ય પ્રગટ કરી તેમના વિચારો ફેલાવાનું
 પ્રથમ માન ગુજરાતને અને સવિશેષે સ્વ. ૦
 શ્રી. ગિજુભાઈને ફાળે જાય છે.

એમનો જન્મ ઈ. સ. ૧૮૭૦માં થયો
 હતો. તેમનું કુટુંબ સામાન્ય સ્થિતિનું, છતાં
 સંસ્કારી હતું. તે વખતનો ઈટાલીનો સમાજ
 અત્યંત સંકુચિત હતો અને તેથી બાળે જ
 સ્ત્રીઓ બંધુતી. આને જન્મ ગુજરાતમાં સ્ત્રી-
 ઓની સ્થિતિ છે તેમ તે સમયે ત્યાંની સ્ત્રીઓ
 બંધુબંધુતો શિક્ષકોનો ધંધો કરતી. પણ

મેડમ એન્જિનિયરીંગની શાળામાં જોડાયા અને એક સમયે સંણીતશાસ્ત્રી બન્યાં. અહીં તેઓ આપ્પી શાળામાં ફક્ત એક જ સ્ત્રી વિદ્યાર્થીની હતી, તેથી તેમને અનુભવ નોંધપાત્ર છે. " સવારે તેમની માતા શાળાએ મૂકી જતી તો સાંજે પિતા તેડવા જતા. વર્ગમાં તેમને છોકરાઓથી અલગ બેસવું પડતું. બોજન કે વિશ્રાંતિના સમયે તેમને શાળાના એકાદ આરકામાં બેસાઈ રહેવું પડતું અને બારણાં પાસે પોલીસ ચોકીની વ્યવસ્થા કરવી પડતી. " પરંતુ વિદ્યાને વરેલી તે કુમારિકાએ કથાને ' ન ગણુકાર્ય ' અને અભ્યાસ જારી રાખ્યો.

સમય જતાં તેમનું મન ડોક્ટરી લાઈન તરફ આકર્ષાયું અને લાંબા અને કઠિન અભ્યાસને અતે રામની 'વિદ્યાર્થીની' એમ ડી. " ની માનવંતી ઉપાધિ પ્રાપ્ત કરી. આ રીતે ઇટાલીનાં સૌથી પ્રથમ ઓડોક્ટર હોવાનું માન તેમને થતે છે.

આ ઉપાધિ (ડીગ્રી) મેળવ્યા પછી ૧૮૯૭માં રામમાં મજબૂતાં દહીંના દવાખાનામાં મદદનીશ ડોક્ટર તરીકે તેમની નિમણૂક થઈ. ત્યાં ગાંડાઓની સાથે મંદ અને કમ-અક્ષમ બાળકોને રાખવામાં આવતાં. ડોક્ટર મોન્ટેસરીનું ધ્યાન તેમની પ્રત્યે આકર્ષાયું, અને સેચુરને યોગ્યતા મંદ અને મૂઠાં બુદ્ધિનાં બાળકોને સુધરવાની પદ્ધતિનો તેમણે અભ્યાસ કર્યો અને અમલમાં મૂક્યો. તેા માલુમ પડ્યું કે બાળકોમાં જે મંદતા છે તેનો ઉપાય ઔષધોપચાર નથી, પણ ફેગવણી છે. ૧૮૯૮માં તેમણે આ વિચારો દૂરીનમાં ભરાયલી ફેગવણી પરિષદમાં જાહેર કર્યા અને આ વિષય ઉપર રામની વિદ્યાર્થીમાં બાપણે આપ્યાં.

આમ અક્ષમાત્ર ડો. મોન્ટેસરી ડોક્ટર તરીકે કામ કરતાં કરતાં ફેગવણી તરફ દબ્યાં. અને આખરે ફેગવણીના ક્ષેત્રમાં જંપલાવ્યું.

આમ છતાં તેઓ પોતાને ધેર ખાતગી દરદી તરીકે અમુક દરદીઓને રાખતાં અને જરૂર પડે પૈસાદાર કે મરીબ કોષ્ટપણ જાનના બેભાવ વિના મંદ માટે દોડી જતાં.

અત્યારની આપણી મુંબઈ ઇલાકાની રાષ્ટ્રીય સરકાર ગરીબો માટે નવો વાસ (રહેઠાણ) બાંધવાની યોજના થકે છે તેમ તે વખતે ઇટાલીમાં ત્યાંના પ્રધાન ટાલમોનાએ ગરીબો માટે સુદર નવાં મકાન બાંધ્યાં, પણ મુશ્કેલી એ હતી કે ત્યાં રહેતાં મરીબ સ્ત્રી પુરુષો કામે જતાં હ્યારે તેમનાં બાળકો જોવા-સાના લીટા મારતાં, દાદર બગાડતાં, ગંદકી કરતાં, કાચનાં બારણાં ફેડી નાંખતાં વગેરે બાંધક મચાવતાં. મકાન સચવાઈ રહે તે માટે આ બાળકો ઉપર યોગ્ય રાખવી જોઈએ. આ પ્રશ્નના ઉકેલ માટે પ્રધાન ટાલમોના ડો. મોન્ટેસરીને મળ્યા. અને તેમને આ બાળકોને જાળવવાનું કામ સોંપ્યું. આમ ડો. મોન્ટેસરીએ બાળકોને માટે જે કાંઈ વાંચ્યું અને વિચાર્યું હતું તેને અમલમાં મૂકવાની તક મળી, અને આ બાળકો ઉપર તેમણે પ્રયોગ શરૂ કર્યાં. અને તેનાં ચમત્કારિક પરિણામ બહાર આવ્યાં.

આ સફળતાથી પ્રેરાઈ તેમણે સૌથી પ્રથમ બાલમંદિર ૧૯૦૭ના જાન્યુઆરીમાં કાઢ્યું. બીજે વર્ષે બીજા બાલમંદિરની કામ-ધૂમથી ઉદ્ઘાટન વિધિ થઈ. ફેગવણીમાં એકાએક કાન્તિ જોઈ દેશવિદેશના ફેગવણી-કારો આ બાલમંદિર જોવા આવવા લાગ્યા. તે દરમિયાન તેમણે 'મોન્ટેસરી' પદ્ધતિ નામનું પુસ્તક બહાર પાડ્યું. તેના અંગ્રેજી, ફ્રેંચ, જર્મન, સ્પેનીશ, રશિયન, પોલીસ, રમાનિયન, ડેનીશ, જાપાનીઝ અને ગુજરાતીમાં પણ અનુવાદ થયો છે.

દિનપ્રતિદિન આ પદ્ધતિનો ખૂબ પ્રચાર થયો. ઇંગ્લેંડ, અમેરિકા, ફ્રેંચ, રશિયા,

જમની વગેરે દેશોમાં તેમની પદ્ધતિએ અનેક ખોલમંદિરો ખોલાયા અને ઠેરઠેર અશ્વત્થૂર્વ એવી સફળતા પ્રાપ્ત થઈ.

આ પછી તેમણે મોન્ટેસરી પદ્ધતિ મુજબ શિક્ષણ આપવા માટે શિક્ષકો તૈયાર કરવા ખાસ વર્ગો ખુલ્યા. વિશેષ પ્રયારાર્થે માસિક, સામયિક અને પત્રિકાઓ બહાર પાડી તેમજ ઠેરઠેર ભાષણ આપવા માંડ્યાં.

શ્રીમતી સરલાદેવી સારાભાઈના પ્રયાસથી તેઓ હિંદ આવેલાં. તેમનું મધક અઘાર (કે જે ધીએસોરીરોનું) પણ મધક છે.) રાખેલું. યુદ્ધની અનેક કાળી બાબત છે છતાં તેની એક બેળબાળ બાબત તરીકે હિન્દને મેડમ મોન્ટેસરીના જ્ઞાનનો લાભ મળ્યો. તે કહી શકાય. આ બીજા વિશ્વયુદ્ધ વખતે તેઓ સરકારનાં નજરેદ હતાં. અને તેથી હિંદ છોડી જઈ શકે તેમ નહોતું, તેથી હિંદને તેનો લાભ મળ્યો. તેમણે હિંદમાં સાત એવા શિક્ષણ વર્ગો ખોલ્યા હતા. પાંચ અઘારમાં અને છેલ્લા બે અમદાવાદ અને કરાંચીમાં હાલ યુદ્ધ પુરું થયું હોવાથી તેઓ તેમને દેશ છટાલી પાછા ગયાં છે. ગદસાલ નાતાળમાં તેમણે પિલાનીમાં (જયપુર રોડમાં બિરલા તરફથી ચાલતું મોટું ડેળવણીનું ધામ) મોન્ટેસરી કાર્યકરોની પરિપદ બોલાવી હતી. આ ડેળવણીના પ્રયારાર્થે મોન્ટેસરી સંઘ પણ સ્થપાયો છે અને ગુજરાતી તથા હિન્દુસ્તાનીમાં "શિક્ષણ પત્રિકા" તથા અંગ્રેજીમાં પીલાનીયો સામયિક નીકળે છે.

તેઓ આજીવન સ્વચ્ચારિણી છે. આને

૭૬ વર્ષની વય વર્ષ છે છતાં શરીરે ભરાવ-દાર મોરવણી અને પ્રતિભાસંપન્ન છે. તેઓ અંગ્રેજી બોલતાં હોવા છતાં માતૃભાષા ઈટા-લીમાં જ પોતાનાં પ્રવચન આપે છે. તેમના ભત્રિજા મી. મારોયો મોન્ટેસરી તેનું અંગ્રેજી કરી સંભળાવે છે. આપણે ઇટાલી સમજતા હોવા ન છતાં, તેમની વાણીનો એવો મધુર અને સંગીતમય લાગે છે. તેમના મુખ ઉપર બદલાતા હાવભાવ નિરખવા એવા હોય છે. બાળકોના વકીલ તરીકે તેમની અત્યંત લાગણી અને જુસ્સો તેમના મુખ ઉપર તરી આવે છે. આ દ્રશ્ય જોવું એ જીવનની ધન્યપણ છે.

ડોક્ટર મોન્ટેસરી વિષે સ્વ. ગીજુભાઈ નીચે મુજબ લખે છે:- "યુરોપીય ડેળવણીનો ઇતિહાસ જુવો કે સમર્થ ડેળવણીકારોની નામાવલિ તરફ દ્રષ્ટિ નાંખો, તો માલુમ પડશે કે, એમાં ડાહ્યપણ સ્વર્ગે આપેલું નામ નથી. પહેલ વહેલી જ એક સ્ત્રી-ડેળવણીકાર ઉત્પન્ન કરવાનું માન ઇટાલીને ઘટે છે. ડૉ. મોન્ટેસરીમાં સૌ માનવવંશશાસ્ત્રી, શરીરશાસ્ત્રી, માનવશાસ્ત્રી, તત્ત્વવેત્તા, અને ડેળવણીશાસ્ત્રી. એ બધાનું એકી સાથે દર્શન થાય છે. બાળકનાં અને બાળમજાનનાં એ ખાસ અભ્યાસી છે. પોતે અપરણીત છતાં માતાઓની તે માતા છે અને બાળકોની મહાન સરસ્વતી છે. બાલસ્વાર્તાત્મ્યનો નવોયુગ પ્રવર્તવનાર તથા બડવા અને પરાધીનતાની બેડીમાંથી મનુષ્યજાતિને ઉદ્ધારવાનો આરંભિક પ્રયત્ન કરનાર ડૉ. મોન્ટેસરી છે."

તમે 'સ્ત્રી-જીવન'ના ગ્રાહક નથી ? આને જ ગ્રાહક બનો.

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂ. ૭. પરદેશ : બાર શીર્ડીંગ (૭-૧૨-૦),

'સ્ત્રી-જીવન' (કાર્યાલય, ઝવેરીવાડ, અમદાવાદ.

એરોરેસિયાના પ્રવાસે જઈ
આવેલ હિંદી ખડેનોનો

અનુસવ

શ્રી. કપિલાખડેન ખાંડવાળા એરોરેસિયાની
એન. ઇ. એફ. (ન્યુ એન્થ્રોપોલોજીકલ)
ની પરિષદમાં બામ લેવા મુંબઈ મ્યુનિસિ-
પાલિટિના શિક્ષણ વિભાગ તરફથી ગયાં હતાં
તેમજ ત્યાંની સ્ત્રીઓની પરિષદમાં બામ લેવા
માટે અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદ તરફથી
તેઓ અને થીમલી મીઠાં લામને મોક્ષવામાં
આવ્યા હતાં. તેઓ પાસડે દિવસનો પ્રવાસ
બેઠી મુખરૂપ પાછા આવી પહોંચ્યા છે.

સીડનમાં મળેલી આ પરિષદમાં ૭૦ સ્ત્રી
સંસ્થાઓના પ્રતિનિધિઓએ હાજરી આપી
હતી. તેમાં હિંદ, ન્યુઝીલેન્ડ, ફ્રાન્સ, યુગોસ્લાવ,
સ્વિડેન અને ઇંગ્લેન્ડના પ્રતિનિધિઓ દના.
રશિયા તથા અમેરિકાના પ્રતિનિધિઓ
વાદન વ્યવહારની મુશ્કેલીને કારણે નહોતા
આવી શક્યા. દેશ વિદેશના પ્રતિનિધિઓ
આવેલા હોવાથી આ એક આંતરરાષ્ટ્રીય
પરિષદ ગણાય અને તેમાં મળી ગયેલી સ્ત્રી-
પરિષદોમાંથી આ વધુ પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતી
અને મોટા પાયા પર મળેલી પરિષદ હતી.

પરિષદના પ્રમુખ શ્રી. મીટ્રારી રેટ્ટે આજુ
ચૂટણીજીમમાં કાયનાર પક્ષ તરફથી ઉમાં
રહ્યાં હતાં પણ હારી ગયાં છે અને સાનકા-
ન્સીસકોની શાંતિ પરિષદમાં તેઓ એરોરેસિયાના
એક પ્રતિનિધિ તરીકે ગયાં હતાં. પરિષદમાં
મોટી વયની સ્ત્રીઓની હાજરીએ જ મુખ્ય
ભાગ ભજવ્યો હતો અને પરિષદનું ઉદ્દેશ્ય
કરનાર જાનુ ૮૧ વયનાં મેરી ગીલ્ડર હતાં.
હાલમાં જ્યાં જ પ્રતિનિધિઓ મોટી ઉંમરનાં
હતાં અને નાની વયની સ્ત્રીઓને પોતાના હકો

મેળવવા માટે બહુ રસ હોય એમ લાગતું ન
હતું. હાજરી આપનારાઓમાં નાની વયની
સ્ત્રીઓ હતી ખરી, પણ પરિષદનું કાર્ય આજુ
હોય ત્યારે તેઓ બેઠા બેઠી બરવા ગૂંથવાનું
કાર્ય કરતાં કરતી. છતાં અંકદેર હાજરી
૩૦૦૦ની રહેતી.

આ પરિષદે બહુ જ નિષ્પક્ષપાત અને
વિશાળ દષ્ટિબિંદુવાળું વલણ રાખ્યું હતું, અને
આ કારણે એરોરેસિયાની સાત સ્ત્રી-સંસ્થા-
ઓએ આ પરિષદને સદકાર નહોતો આપ્યો,
છતાંય પરિષદ સફળ જ ગણી શકાય એમ
હતી. બામ લેનાર સંસ્થાઓ પણ હિંદ પ્રતિ-
નિધિઓને માનથી આવકાશીં હતાં.

હિંદની દષ્ટિએ મુખ્ય દરાવ રંગબેદને
વખોડી નાંખવો દરાવ હતો, તેમાં એરોરેસિ-
યાન સરકારની નીતિને પણ વખોડવામાં
આવી હતી. અને આવા દરાવોને કારણે જ
અમુક સંસ્થાઓએ બામ લીધો ન હતો.
તે પછી (૧) સોયુઝોના બેઠા દૂર કરવા
વિષે (૨) સોયોને પુરૂષ બોટલો જ તો
તેમજ મદરેનો કાગો સોંપવા વિષે (૩)
પુરૂષ ને સ્ત્રીઓ માટે એક જ સરખા પમારો
અને સરખી જ વતેલુંક રાખવા વિષે (૪)
સ્ત્રીઓની બેકારી દૂર કરવા અને તેના સમા-
જમાં ઉચ્ચ સ્થાન વિષે (૫) ધરકામ કરનારી
સ્ત્રીઓ માટે પેન્શન આપવા વિષે (૬) બેઠા
છોકરાંવાળી સ્ત્રીઓને પાટું ટાંકી નોકરીઓ
આપવા વિષે (૭) નોકરીમાં સરકારી પુરૂષો
તેમજ સ્ત્રીઓને સરખી તો મળે તે વિષે
(૮) સામુદાયિક રસોડાં, સામુદાયિક બાળ-
સંભાળના સ્થાનો વિષે અને (૯) વધુ શાળા,
વધુ તબીબી મદદ અને જેલ સુધારા વિષે
દરાવો દના. બહુખરો દરાવો સર્વાનુમતે
પસાર થવા દના સ્ત્રીઓનું ધરકામ એ

શ્રીમતી મીર્ઠા લામ અને મી. કપિલાબેન ખાંડવાલા

*

રાષ્ટ્રસેવા છે, અને તે બદલ તેને વાર્ષિક પેન્શન મળવું જોઈએ એ દરાવ પર અને રંગમેદની નીતિ સામે પોક્કાર ઉઠાવતા દરાવ અંગે ખૂબ ચર્ચા થઈ હતી. રંગમેદની નીતિને અમેરિકાના પ્રતિનિધિએ ખૂબજ કડક સંબોધામાં વખોડી કાઢી હતી. આ દરાવ અંગે બ્રીટીશ પ્રતિનિધિની વર્તણૂક સમગ્ર શકાય એમ છે કે તેમને હાજી હા કરવી જ પડે.

*

ઝોરૂસિયામાં અત્યારે ઓકામદારોને પુરુષો કરતાં ઓછા એટલે ૫૦-૬૦ ટકા નેટવો જ પગાર મળે છે. વળા તેમને સુવાવડ અથવા માંદગીને પ્રસંગે નોકરીમાંથી કાઢી મૂકવામાં આવે છે અને તેમને કામ પણ કાપખી નોકરી હંમેશને માટે તો મળતી જ નથી. આ અંગે ટીકા કરતાં શ્રીમતી લામે 'જલ્લાબ્યુ' હતું કે ઓઝોની પ્રગતિમાં ઝોરૂસિયા હિંદથી બહુ આગળ નથી. આજ વીસ વર્ષથી તેમને

મતાધિકાર મળ્યો. હોવાના પ્રમાણમાં તેમની પ્રગતિ બહુ ન અણાય. ઓઝોને મોટામાં માટી પદવી શાળાઓની ઇન્સ્પેક્ટ્રેસની મળે છે. ઝોરૂસિયન સરકારની ત્યાંના આદિવાસીઓ પરત્વેની નીતિને વખોડી કાઢવામાં આવી હતી. હાલમાં મધ્ય ઝોરૂસિયામાં રોડેટ બોમ્બના અખતરા કરવા માટે અમુક જગા નક્કી કરવામાં આવી છે. આ જગ્યામાં ઝોરૂસિયામાં વિશાળ મેદાનોની ખેટ ન હોવા છતાં આ જગ્યા પ્રસંદ કરવામાં આવી છે. આની સામે ઓઝોએ ઉમ નિરસકાર દાખવ્યો હતો અને આદિવાસીઓ સાથે સારી વર્તણૂક અધાવવાનો અનુરોધ કર્યો હતો.

પરિવહના દરાવો આમ દરેક દિશાને રખ-સંતા દતા, પણ તેમની સંખ્યા બહુ હોવાથી પરિવહન કામ ખૂબ જ વધી પડ્યું હતું. પરિવહનોથી સપ્ટેમ્બરથી ૧૧મી સપ્ટેમ્બર સુધી ચાંચી હતી.

ઓપરિષદને છેલ્લે દિવસે ઓગોસ્ટ એક જાગી સરવસ કાઢવામાં આવ્યું હતું. હિંદ, ચીન, જર્મી વગેરે દેશોના બધા રાષ્ટ્રીય જ્વો આ સરવસમાં રાખવામાં આવ્યા હતા. આ શાંતિ સરવસને ઠેરઠેર વધાવી લેવામાં આવ્યું હતું. એક કલારસિક હાથે તૈયાર કરેલું પૂતળું પણ સરવસમાં હતું. વીસથી ત્રીસ ફૂટ ઊંચા આ પૂતળામાં 'યુદ્ધનાંશ' એ નામ લેખિત થયેલું અને તેની અને બાજુએ સડન કરવી પડતી મુશ્કેલીઓનો ચિતાર ખડો કરવામાં આવ્યો હતો.

*

એક સુંદર ચિત્રાનું પ્રદર્શન પણ ત્યાં પ મી ઓમરે એક કલાકારને હાથે ખુલ્લું મૂકવામાં આવ્યું હતું. હિંદી પ્રતિનિધિઓને ઓસ્ટ્રેલિયાની નિખુલાત પિયાનીસ્ટ શ્રીમતી વેરા મોડરે ખાલું આપ્યું હતું.

શ્રી પરિષદની પૂણીદુતિ પછી શિક્ષણ પરિષદ મેલઓનું ખાતે શરૂ થઈ હતી. પરિષદમાં, ન્યુઝીલેન્ડ, ઇંગ્લેન્ડ, પોલાન્ડ, એકારમે-કોઆ, હિંદ તેમજ ક્રાન્સના પ્રતિનિધિઓએ ભાગ લીધો હતો. તેમાં છ શ્રી પ્રતિનિધિઓ હતાં. આ પરિષદની સરળતામાં મુખ્ય ભાગ ભજવતાર હિંદ, પોલાન્ડ, ક્રાન્સ અને અમેરિકા હતાં. આ પરિષદમાં યોજવામાં આવેલી ચર્ચાઓ પણ સરળ નીવડી હતી. અને પરિષદ ખૂબ જ રસ, જાગૃત કરી હતો.

*

હિંદના પ્રતિનિધિઓના માનમાં ઠેરઠેર સમારંભો ગોઠવવામાં આવ્યા હતાં. મુંબઈની સુધાર્ણ તરફથી કે. ખાંડવાળા તથા હોવાથી તેઓને દરેક શહેરની સુધારાઓ માનવન આવ્યું હતું; તેમજ દરેક રેલ્વેનાં શિક્ષણ ખાતાનાં વડાઓએ તેમને આમંત્ર્ય આપ્યું હતું.

ત્યાંની પાર્લીમેન્ટ હાઉસમાં પણ તેમને બોલાવવામાં આવ્યા હતાં. ત્યાંના ડાયાઓ તેમજ પત્ર પ્રતિનિધિઓ પણ વારંવાર તેમની મુલાકાત લેતા અને આમંત્રિત વિષેની કુતૂહલરસિ દર્શાવતા હતાં. શ્રી. કપિલાજીને હિંદની કુખ્ય અને રચિતિનું દરેક ઠેકાણે કરુણ ચિત્ર દોર્યું હતું અને અહીંની સાચી રચિતિનું વર્ણન કર્યું હતું. આને કારણે ઓસ્ટ્રેલિયામાં ઇરીવા એસસોએશનની સ્થાપના થઈ હતી અને ઠેરઠેર આવી સંસ્થાઓ સ્થપાઈ છે. તેમણે ચોક્કસ આંકડાઓ સાથે રચિતિ રજૂ કરી હોવાથી ત્યાંની જનતાને હિંદના જૂનમરા વિષે સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવ્યો હતો.

બે મહિનાની તેમની ઓસ્ટ્રેલિયાની યાત્રાને ઓસ્ટ્રેલિયન પત્રોએ આવકારી હતી અને તેમના પરિષદ વિષેના મતબોને પણ ઊંચું સ્થાન આપવામાં આવ્યું હતું. શ્રી. કપિલાજીનેના શિક્ષણ પરિષદના બાવણને 'આર્ચ' નામના પત્રે આખી કલમ આપી હતી. એક પત્રને શ્રી. કપિલાજીને બાજુ નેટલાં નિખાલસ અને છતાં તીવ્ર પ્રુદ્ધિવાળા જણાયા હતાં, ત્યારે 'ડેઈલી ટેલીગ્રાફ' ના પ્રતિનિધિઓને તેઓ મોડર, મળતાવડાં પણ બહુ અઢી અંશીર નહિ એવાં લાગ્યાં.

ત્યાંનું વળી એક ખીલું પત્ર આપણા પ્રતિનિધિઓની સાડીઓ ઉપર ખુશ થઈ ગયું હતું. તે પત્ર કહે છે કે, હિંદના રાષ્ટ્રીય-વેશમાં આ બે વ્યક્તિઓ શોભી ઉઠતી હતી. શ્રીમતી લામે પહેરેલી પીળા સાડી તેમજ શ્રી. કપિલાજીને પહેરેલી લાલ ઠારની લીલી સાડી રહેજે સોને આગ્રે જેવી હતી. લગભગ દરેક પત્રે આ સાડીઓની નોંધ લીધી છે. અને હિંદના રાષ્ટ્રીય વેશનાં સર્વેએ વખાણ કર્યાં છે.

આવતી કાલની સ્ત્રી એટલે આવતી કાલના નાગરિકોની માતા. આવતી કાલના નવા યુગની એક સર્ગક, ગર્ભ કાલની સ્ત્રીઓના કરતાં. આજની સ્ત્રીમાં ને પરિવર્તન થયું છે એ ઉપરથી સહેને કદાચ શકાય કે આવતી કાલની સ્ત્રી કેવી હશે. આજની સ્ત્રીની માફક આવતી કાલની સ્ત્રી પણ બે હાથ, પગ, આંખ અને નાકવાળી જ એક વ્યક્તિ હશે, પરંતુ એ સ્ત્રી સાચા અર્થમાં વ્યક્તિત્વ જોગવારી હશે. મનુષ્યજાતિના એક મહત્ત્વના સ્વતંત્ર અંગ તરીકે પોતાને જોળખાવશે. બીજાની મિલકત તરીકે જોળખાવવું કે જીવવું એ માન્ય નહિ કરે, આ બે દુઃકાં વાક્યોમાં જ આવતી કાલની સ્ત્રીની વ્યાખ્યા સમાપ્ત જાય છે.

બીજા વિશ્વયુદ્ધ પછી ને અનેક નવા પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થયા છે, તેનો ઉકેલ આજુવા દુનિયાભરમાં પુનરુત્થનાનું કાર્ય શરૂ થયું છે. લોકશાહીના સિદ્ધાંતોને ખાતર યુદ્ધ ખેલાયું હતું, અને અંતે લોકશાહીનો વિજય થયો છે.

આ નવરચનામાં સ્ત્રીનો કાળો ફેટલો રહેશે એ જાણવા આજની સ્ત્રી ઉત્સુક બની છે. ને સ્ત્રી એક વખતે ઘરની ચાર દીવાલોમાં પુરાઈ રહી, ગૃહકાર્ય કરવામાં સંતોષ માનતી હતી તે સ્ત્રીને આજે બહારની દુનિયા નિહાળવાની ઇચ્છા જાગી છે, એટલું જ નહિ, પશુ બહારની પ્રવૃત્તિઓમાં રસ ઉત્પન્ન થયો છે; અને, નવી પ્રવૃત્તિઓમાં મોટી સંખ્યામાં સ્ત્રીઓ જોડાઈ પડી છે.

પશ્ચિમના દેશની સ્ત્રી ચળવળનો ઇતિહાસ પૂર્વના દેશની સ્ત્રી-ચળવળ કરતાં જુદી રીતે પાડ્યો હતો. ઇંગ્લેન્ડ, અમેરિકા અને બીજા દેશની સ્ત્રીઓને પોતાના હકો પ્રાપ્ત કરવા વધો સુધી ને લડત ચલાવવી પડી હતી, તેવી લડત હિન્દની સ્ત્રીઓને ચલાવવી નથી પડી. ત્યાંની સ્ત્રી ચળવળની શરૂઆત ૧૮ મી સદીમાં થઈ હતી; એમ કહી શકાય: પુસ્તકાલોક અને

આવતી કાલની

સ્ત્રીઓ

વ્યાખ્યાતા:

સો. મુલોઅનાબહેન મોદી એમ. એ.

અન્ય લેખકોએ યુરોપમાં સ્ત્રીનો પ્રશ્ન— The woman's question— એ બાબત ખૂબ ઉદાપોદ જગાવ્યો હતો. ૧૯૧૪ના પ્રથમ યુદ્ધમાં અને બીજા વિશ્વયુદ્ધમાં એક વખતથી પુરુષની જવાબદારીઓ સ્ત્રીઓએ અગળા મટી, સળજા બની હરતે મુખરે સ્વીકારી હતી.

પશ્ચિમની સ્ત્રીચળવળની અસર હિન્દની સ્ત્રીઓ પર થયા વિના નથી રહેતી. હિન્દમાં સ્ત્રીચળવળની શરૂઆત થોડાં જ વર્ષો પર થઈ હતી, એમ ગણાય. હિન્દુસ્તાનની સ્ત્રીઓને સૈકાજૂની સમાજવ્યવસ્થા સામે બળવો જમાવવો પડ્યો હતો. તે પૂર્વે ઇશ્વરવંદ વિદ્યાસાગર અને રામરામમોહન રાય જેવા સમાજ સુધારકોએ છટાછવાયા પ્રયત્નો કર્યો હતા. ૧૮૫૬ માં વિધવાને પુનર્લગ્નની છટ આપતો કાયદો થયો હતો, પણ, આવો એકાદ પ્રયત્નથી દેશનો સમાજરચનામાં સંકીર્તિ થવાનો સંભવ ન હતો.

હિન્દુસ્તાનનો પ્રથમ માત્ર હિન્દની સ્ત્રીઓની સ્થિતિ કે માનસ સુધારવાનો ન હતો, પણ હિન્દની આખીએ પ્રજાનું એટલે પુરોનો પશુ માનસ પલટાવવાનો હતો. અનેક કુરિવાજો-માંનો એક તે બાળલગ્નનો રિવાજ કહી શકાય; ખીજો પડાનો. વધે પડેલાં બાળલગ્ન પ્રતિબંધ સારદા કાયદો પસાર થયો હતો, છતાં કેટલાંએ કુમળાં બાલક બાલિકાઓનાં, સાટાં અને વેચાણ આજે પણ થઈ રહ્યાં છે. આ પ્રધાને લઈને બાલ્યકાળથી જ સ્ત્રીની કુનિયા તેનું ગૃહ, કુટુંબ અને બાળકોમાં જ સમાઈ ગઈ હતી. સ્ત્રી ગૃહની રાણી ગણાતી અને પુરુષ રાંટલાનો રણનાજો ગણાયો હતો. આમ આપોઆપ સ્ત્રી પુરુષોના કાર્યની વહેંચણી- Division of labour- ધ્વજાએ કે અનિષ્ઠાએ, ઈરાદાપૂર્વક કે કોઈ ઈરાદાવિના જ થઈ હતી. આવી આકસ્મિક રીતે થયેલી કામની વહેંચણીનું પરિણામ ઘણું અનિષ્ઠ આવ્યું છે. એક સમયની ગૃહરાણીનું પદ ભોગવનાર સ્ત્રી આજે વગર વેતને કામ કરનાર મજૂરજી ગણવા લાગી છે. જે ઉમદા ફરજે એક સ્ત્રી આદર્શ માતા કે પત્ની કે ભગિની તરીકે બનતી રહી છે તે ફરજોને ઓછું લેખવામાં આવી છે. તેના કાર્યની યોગ્ય ગણના થતી નથી. આ ફરજે અદા કરવામાં કમચ : સ્ત્રીની પરવશતા વધતી જ ગઈ છે. વળી સ્ત્રીની પરાધીનતા વધારવામાં દેશનો કાયદો પણ સહાયભૂત બન્યો છે. પારસી અને અંગ્રેજ કાયદા દરતાં હિન્દુ અને મુસ્લિમ કાયદામાં સ્ત્રી ભૂતિ પ્રત્યે ધણે અન્યાય થયો છે. પ્રાચીન ધર્મશાસ્ત્રો પર હામરો વર્ષ પૂર્વે રચાયેલા હિન્દુ કાયદામાં બદલતા નતા સમાજને અનુરૂપ, સુધારાઓ થયા નથી. આ કારણે બાલ્યકાળમાં પુત્રી પિતાના આશ્રય દેણ હોય છે, લગ્ન પછી પતિની છત્રછાયામાં જીવન ગુમરે છે અને તેની ચેરદાનરીઝ, પુત્રના હાથ નીચે રહી, તેને પેટ ભરવાનું હોય છે.

પુત્રના હાથ નીચે રહી, તેને પેટ ભરવાનું હોય છે.

આવી પરાધીન દશા આજની અને આવતી કાલની શિક્ષિત ડેજવાયસી સરેકત સ્ત્રીઓ કબૂલ નહિ રાખે. વીસમી સદીની શરૂઆતમાં જ હિન્દની સ્ત્રીઓએ પશુચળવળ શરૂ કરી હતી. ડેજવાયસી સ્ત્રીઓને પોતાની સમસ્ત ભૂતિની અવનત દશાનું બાન થયું હતું. આવી મુશીબર ડેજવાયસી સ્ત્રીઓએ, શિક્ષણનો પ્રચાર કરવા, સામાજિક અનિષ્ઠા-જેવા કે બાળલગ્ન, વૃદ્ધલગ્ન, પડો-ગાંતિ-બંધન વગેરે નાબૂદ કરવા જેવાંદ યજ્ઞાવી હતી.

પરંતુ હિન્દુસ્તાનની સ્ત્રીઓમાં સાચી ભગૃતિ તો ૧૯૩૦માં બ્યારે મહાત્મા ગાંધીજીએ રાષ્ટ્રીય લડત શરૂ કરી ત્યારે જ આવી ગણાય. હામરોની સંખ્યામાં, ગામડાંમાંથી અને શહેરોમાંથી યુવાન અને પ્રૌઢા, હિન્દુ, મુસલમાન પારસી કે શાખ દરેક પ્રકારની સ્ત્રીઓએ પુરુષોની સાથે સ્વાતંત્ર્યની લડતમાં જંપલાવ્યું. હિન્દી સ્ત્રીઓના જીવનમાં જે પરોડા રાષ્ટ્રીય ભગૃતિને લઈને આવ્યો હતો તે પરોડા કોઈ મદાન સમાજસુધારક કે ડેજવાયસીશર કદી નહિ કરી શકે. આને માટે દેશની સ્ત્રીઓ સદાને માટે પૂજ્ય બાપુજીની ઝાણી રહેશે. રાજકીય ક્ષેત્રમાં સ્ત્રીઓને કાર્ય કરવાનો મોહો મળ્યો હતો અને તેમની યોગ્યતા તથા કાબેલિયતનો પ્રથમ અનુભવ જનનાને થયો હતો.

હિંદી મહાસભાની ૧૯૩૧-૩૨ ની બેઠકમાં દરાવ પણ થયો હતો કે, કાયદાની દ્રષ્ટિએ દરેક નામરિકો-કોઈ પણ ભૂતિના કે ધર્મના કે વિચારના ભેદભાવિના સરખાં ગણવાં જોઈએ. આજુ સદીની શરૂઆતથી સ્ત્રીઓએ સામાજિક ક્રાંતિ દરવાનું બીક મૂક્યું છે. કાયદાની પુનરચના કરાવવા સ્ત્રીઓ જહેમન લેવાની રહી છે, તેમજ વાસ્તવિક જીવનની આર્થિક વિટંબણાઓ દર દર

પુરુષને સાથ આપવા, અનેક ધંધાઓ અને નોકરીઓમાં ઓછો ભેગાઈ છે. સ્ત્રી શિક્ષણ, ડાકરો, નર્સો, ધારાસત્રીઓ, પત્રકારો, ટાઈપીસ્ટો, સેક્રેટરીઓ, સિનેમા નટીઓ, નૃત્યકારો, વગેરેની સંખ્યા આપણા દેશમાં ઓછી નથી. રાજકામમાં પૂર્વની અને પશ્ચિમની સ્ત્રીઓનો ફરસો સારો જોવા છે. પાર્લામેન્ટમાં મ્યુનિસિપાલિટીમાં અને ધારાસભામાં જવા-દારીભર્યા હોદ્દા સ્ત્રીઓ ભોગવે છે. આંતરાષ્ટ્રીય પાર્લિયમેન્ટમાં શ્રી. ડૉ. સામલેન અને વિજયાલક્ષ્મી જેવી બહેનોને સ્થાન મળ્યું છે.

આવૃત્તી કાલની સ્ત્રીનું સ્થાન માનવસમાજમાં કેવું હોયું જોઈએ એ નક્કી કરવા આજની સ્ત્રી અનેક મથામણો કરી રહી છે. વળી જયારે પરદેશી હકુમતનો છેડો આવતો જણાય છે અને સ્વરાજ્ય સરકારના પ્રજાસત્તાક રાજ્યની શરૂઆત થઈ છે તેવે સમયે રાષ્ટ્રની યોજનામાં રાષ્ટ્રના સ્ત્રી પુરુષોને શા અધિકાર રહેશે, તેમજ બંનેનો સામાજિક, આર્થિક, અને રાજકીય દરજ્જો કેવો રહેશે એ નક્કી કરવું જરૂરી છે. બીજા વિશ્વયુદ્ધ પછી યુ. એન. ઓ. કોન્ફરન્સ અથવા સમસ્ત રાષ્ટ્રની પરિષદમાં એક સ્ત્રીઓનો ત્રિશિષ્ટ સમિતિ પણ નિયુક્ત થઈ હતી. આ સમિતિએ સ્ત્રીઓ માટે એક અધિકારપત્ર તૈયાર કર્યું છે. તેની પહેલી કલમમાં જણાવ્યું છે કે “મનુષ્યજાતિના વિકાસ માટે સ્વતંત્રતા અને સમાનતાની ખાસ આવશ્યકતા છે. સ્ત્રી એ પુરુષના જેવી જ હોવાથી, તેને પણ એ બંને મેળવવાનો અધિકાર છે.”

આ બતાવે છે કે આવૃત્તી કાલની સ્ત્રીઓ પુરુષ સાથે માત્ર સ્પર્ધા કરતી નહિ ભાગે, પણ તેની સાથે દરેક ક્ષેત્રમાં સમાન ભાગીદારી ભોગવી સાચી સહયોગી બની, સ્વતંત્ર વ્યક્તિ પુરુષની સમાવડી રહી, માનવજાતિના કલ્યાણ માટે મથલો કરી, વિશ્વજંતુત્વની ભાવના

ફેલાવી, જગતમાં ચિરઃ સ્થાયી શાન્તિ ફેલાવવા ભિન્ન રાખશે.

સ્ત્રીના દરજ્જા (રૂપે પૂજ્ય ગાંધીજી એક સ્થળે લખે છે કે “ ને રૂઢિઓ અને કાયદા પુરુષે ઘડેલાં હતાં, ને ને ઘડવામાં સ્ત્રીનો હાથ મિલકુલ ન હતો, તે રૂઢિ અને કાયદા તથા સ્ત્રીને કમડવામાં આવી છે. જીવનની યોજનામાં જોડેલો અધિકાર પુરુષને પોતાનું બાવી ઘડવાનો છે, તેટલો જ અધિકાર સ્ત્રીને તેનું પોતાનું બાવી ઘડવાનો છે. સ્ત્રીઓ દીગલી અને ભોગના સાધનરૂપ ન બન્યાની જોઈએ, પણ સમાજની સેવામાં માનવંતી સહયોગી ભાવી જોઈએ.” આ બેયની સિદ્ધિ અર્થે આજની સ્ત્રીઓ આવૃત્તી કાલની માતાઓ અને રાષ્ટ્રવિધાત્રીઓનું ઘડતર કરી રહી છે. [આલ ઇન્ડિયા રેડિયોના સૌજન્યથી]

માપખંધી [પાછળને પાનેથી ચાલુ] હોય તો અર્થાત્તે અર્થદાન કરતાં તેનો સ્વાર્થ સધાય. લોકો એન ગમે તે બળરને નામે જોળખે પણ એ શુદ્ધવૃત્તિ જ છે. પારાયણમાં પ્રાપ્ત કરેલી પચાસ પાંચડી, પચાસ ધોતીએટા, દસ ઉપાનહ, ખાંડી ધાન્ય, પણ વિષ્ણુ માટે જ જેમ પુરાણ સમયમાં પુરાણી બંડારી નડોતા રાખતા, પણ ‘સ્તાનો માફ સસ્તામાં’ ફટકારી ગાંઠે દામ કરી લેતા. આ આપકળા અત્યારે જુદા સ્વરૂપે પ્રગટ થઈ છે.

છેલ્લું પણ પ્રાપ્ત જરૂરી-માપખંધી સ્પાર્ટન વીરો માફક-સુખદુઃખ ને જુએ સમ-ભાગી-હોરાઓ માફક જમાતો અને જોનો માફક નોકારસી-આલજો માફક ચોરાસી અને પારસી માફક જથન-સપ્રયોમ સમજાવી ભાઈ-ચારો, કામીભાવ, નાગરિકત્વ, દેશવતની તરફ હમદહી અને માનવના કાળે વિશ્વજંતુત્વની ભાવનાની પ્રસ્તાવના છે. માટે જ લોકો ઠકે છે.

માપખંધી છન્દામાદ

માપબંધી

લેખક

શ્રી. બલવન્ત શી. સંઘવી. એમ. એ.

*

મધ પાને માપબંધી શબ્દ એટલો મોઢો લાગે કે તે શબ્દને તેઓ વધાવી લઈ, વ્યસનના માપમાં બંધી લાવી અતિરેકથી આનંદ ધામમાં અનોખો આત્માનુભવ કરે ! આ જ શબ્દ આપણે પૂર્વે 'પંચમાત્ર' લેવાનો બહુકાપક્રમ સર્વ વર્ણને માથે આવતાં ઠટાણે મોઢે ઉલેખીએ છીએ. માપબંધી નામે ઉદર ભરીને ભદ્રંભદ્રના જેવો અનેરો હર્ષ થાય તે સાંપ્રત સમયમાં કાનને 'માફ-બંધી' જેવો કક્કરો લાગે ?

માપબંધી એવી મહત્તા ધરાવે છે કે અળવળ-ધાંધણ-ધમશ-ધમાલ સર્વને નિયંત્રણમાં રાખી શિસ્ત કેળવે છે. માપબંધી માનવને દાનવ કે પાશવ વલણમાંથી માનવતા કેળવતાં શીખવે છે. વડેંચીને ખાતું, પથુ ખાકને વડેંચતું નહિ (લકતું નહિ) એવો આર્થ સંસ્કૃતિનો વિમર્શ પાઠ તે આપે છે. વિમર્શનું પ્રથમ લક્ષણ એ છે કે સર્જેલાં પશુ માત્રને દાખમાં લાવી, દક્ત ફરજનું બાન કરાવતું. ભૂખે પેટે રામ વધારે ભજી શકાય. બરેલે પેટે તો કાં તો નિદ્રાનું ધર, કાં તો કાંચન કે કામીની જ પાદ આવે ! માપબંધીથી આ છેલ્લી સદીની બદી નાશુદ્ધ ચર્ચાન્ય એવી શક્યતા લાગે છે ને ?

માપબંધી શિસ્તબંધ સંમહવૃત્તિની જનેતા છે. દરેક જાતના છાપેલ પતાકડાં-ધાન્ય, ધાસલેટ, ફેલસા, ગોળ, કાપડ-વગેરેને વગે વાપરી, પાછા યોગ્ય રથાને જાળતીને મુકવાની ચોક્કસ રસમ તેનાથી પડી ગઈ છે. ધોખીવાટે કપડાં ઘોવા દેનાર મજ્જામાં પાંચ-દસની નોટ, પેટીની ચાવી કે ઉપરાણીવાળાનું 'ખીલ'

જવા દેનાર આથી અપરખા બની ગયા છે ! આમાં ગફલત કરનારને તેની ફેરેરીએ ધરમ-ધક્કા ખાવામાં ટાંટિયાનું પાણી કરતાં કે એક બે સપ્તાહનું 'રિશન' ગુમાવનાં અનુભવે ડાઘા ખનાવે છે કે, 'મર્થ' મઠિ, વિદ્યા પાઠે ને સ્ત્રી સાથે !

દર સપ્તાહે માપબંધીની મહામૂલ્ય સામગ્રી લાવવા માટે અમુક રકમ ફાગલ પાડવી પડે એથી ત્રેવડનો ગુણ ખીસે છે. સીનેમાના લોભને જતો કરવો પડે, ઉપાહારગૃહની અષ-ડામણીને આંખમિયામણી કરવી પડે, મોઈ માગનારને વાયદો દેવો પડે, કવચિત ઝણ-સ્વીકાર પણ કરવો પડે, પણ માપબંધીની મહાદક્ષિણાફીઆ-આના-પાઈદાગરરાખ્યેજ છૂટકો. એ માટે 'તો' 'આજ રોઝડા-ઉધાર નહિ' એમ કાપદો બનતાં જીવનનાં ખીળં ચકો-જુદા જુદા વાળાઓ-તેલવાળો, લીવાળો, સાણવાળો, શાકવાળો, કપડાંવાળો વગેરે રોક-ડીઆ બની ગયા છે ! કલાલ, કસબજી અને વૈચરાજ માફક માપબંધી રોકડ નમદ નારાયણ લેનાર મહાલક્ષ્મી છે.

માપબંધીનો માલ લેવા જતાં પણ સારા સમયનો ભોગ આપવાની શરતે 'લાઈન ટોરી' માં પડતું પડે છે. આથી અખાડાની 'ખડે હો જાઓ' વગેરેં કસરત સ્વાર્થે સપ્રયોગ બનતાં-શરીર કસાય, મન મજ્જુન બને, ધીરજ કેળવાય અને આખરે મજનારી-રાયિ, વાસી કે ગમે તેવી ચીજની કિંમત સમજાય. આ અનુભવ પરમામ જવા વખતે ટિકિટ બારી પાસે, ધરખમ ટંકશાળ પાડતી 'ફિલ્મ' જેવા માટે મૂલ્યપત્રિકા મેળવવામાં અને ફેક વાર 'મોટર બસ'ની કતાર વખતે માઈંદસકે ચર્ચ પડે છે. માપબંધીથી આર્થિક વિનિમય પણ જખરો ચર્ચ ઉલ્લસપાવલ થાય. મરજી પાસે મર્થ મઠિ હોય અને જોને વગર શ્રમે કે થોડી મહેનતે ઘણી ચીજો-જરૂરી વસ્તુઓ-જોખી

[પાછળ પાને આણ]

ન્યુઝ અથવા ચાંદુડી પ્રગ્નની સ્ત્રીઓના સામાન્ય હક અને સાંસારિક સિવાજોનું અવલોકન કરવામાં સરળતા પડે તે અર્થે, આ દુઃખી પ્રગ્નનો છેલ્લો બે હજાર વર્ષનો ઇતિહાસ દ્રુષ્ટિમાં સમજવાની આવશ્યકતા છે. કાષ્ટિ પૂર્વે ૫૮૬ ની સાલમાં, બેબીલોનના રાજાએ ચાંદુડીઓના મૂળ પ્રદેશ નેહસલેમ પર ચક્રાઈ કરી અને તેમાં નેઓ બચી ગયાં તેમને બેબીલોનમાં ગુલામ તરીકે લઈ જવામાં આવ્યાં. થોડો વર્ષ પછી આ ગુલામ પ્રગ્ન નેહસલેમમાં પાછી જઈ શકી, પણ છેવટે કાષ્ટિ પૂર્વે ૫૮ ના વર્ષમાં, ઇરાનના રાજાએ નેહસલેમનો નાશ કર્યો અને પરિણામે ચાંદુડી પ્રગ્નને અરબસ્તાનમાં નાસી જવાની ફરજ પડી. અરબસ્તાનમાં આ દુઃખી પ્રગ્નને ઈસ્લામી ધર્મ સ્વીકારવાની ફરજ પાડવામાં આવી, અને ને ચાંદુડીઓએ પોતાનો ધર્મ બદલાવાની ના કહી, તેઓને અરબસ્તાનમાંથી હાંકી કાઢવામાં આવ્યા. આ ચાંદુડીઓ બટકતા બટકતા સ્પેનમાં ગયા અને ત્યાં તેમને ખ્રિસ્તી ધર્મ સ્વીકારવાની ફરજ પાડવામાં આવી, અને નેઓએ એમ કરવાનો ઈન્કાર કર્યો તેઓને તે દેશમાંથી પણ હાંકી કાઢવામાં આવ્યા. આ પ્રમાણે ચાંદુડીઓ આફ્રિકા, ઇજિપ્ત, ફ્રાંસ, સ્પેન, જર્મની વિગેરે દેશોમાં રખડતા ચર્ચ ગયા અને જ્યાં જ્યાં શકે ત્યાં દુઃખેસુખે રહેવા લાગ્યા.

પરિણામે આ પ્રગ્નને શિરે આજે કોઈ રાજ નથી. આ સ્થિતિનું પરિણામ એ આવું છે કે ચાંદુડીઓ ને ને પ્રદેશમાં ગયાં ને જ્યાં જ્યાં વસવાટ કર્યો તે ને દેશના રીતરિવાજો અને કાયદા તેઓને અડધું કરવા પડ્યા.

ચાંદુડી કાયદાનાં મુખ્ય સૂત્રોનો ઉલ્લેખ 'મોઝીઝ' નાં પાંચ પુસ્તકોમાં કરવામાં આવ્યો છે, એમ માનવામાં આવે છે. દુનિયાના દરેક કાયદાઓની માફક ચાંદુડીઓના કાયદામાં પણ સમયના વહેવા સાથે ધીમે ધીમે અનુકૂળ અને યોગ્ય ફેરફારો થતા ગયા અને આ બધાએ

ચાંદુડી કાયદામાં

સ્ત્રીનું સ્થાન

લેખિકા

શ્રી. હેમલતા મહેતા સોલોમોટર

ફેરફારો સહિત ચાંદુડી કાયદાઓનો સંપ્રદ ૧૬ મા સૈકામાં 'ગુલચન અરબ' નામના પુસ્તકમાં કરવામાં આવ્યો હતો.

ત્યારપછીનાં વર્ષોમાં, ચાંદુડીઓની રાજકીય, સામાજિક અને આર્થિક સ્થિતિમાં ધણું ધણું પરિવર્તન થયું, અને પરિણામે ઉપયુક્ત કાયદાઓ ચાંદુડી પ્રગ્નને કંઈક બાળતોમાં અતિશય જૂનવાણી અને અનુચિત લાગવા માંડ્યા. તે ઉપરાંત ને કાયદાઓ, ચાંદુડી પ્રગ્નનું એક રાજકીય સંસ્થા તરીકેનું અસ્તિત્વ ઈ. સ. ૭૦ ની સાલના અરસામાં નષ્ટ થયા બાદ ધડવામાં આવ્યા હતા, તેમને અમલ ધાર્મિક અને સામાજિક અનુમતિને આધારે ચર્ચ શકતો હતો. પરંતુ આજે તો ચાંદુડી પ્રગ્ન દુનિયાભરના પ્રદેશોમાં વિખરાય ગયેલી હોવાથી અને દેશના પ્રગ્નનો જોડે બેગામ ગયેલી હોવાથી તે પ્રગ્નના ઉપયુક્ત કાયદાઓના અમલ માટે જરૂરી ધાર્મિક અને સામાજિક અનુમતિ હોવી પણ મુશ્કેલ થઈ પડી છે.

આમ છતાંય શિદ્ધ્યુસ્ત યાદુદીઓ હજુ પણ એમ આમહ રાખે છે કે 'શુદ્ધચન અરચ્ય' માંના કાયદામાં નિર્વિકલ્પ હોવાને કારણે તેઓનું ઉદ્ધાધન થવું નેહએ નહિ. તેઓના આ જાતના આમહના પરિણામે હિંદુસ્તાનમાં વસતા યાદુદીઓને, જે બે બાબતોમાં તેમને યાદુદી કાયદો હજુ ય લાગુ પડે છે, તે બાબતોમાં વિષમ અને વિચિત્ર સ્થિતિ ભોગવવી પડે છે. અને તે બાબતો છે લગ્ન અને છૂટાછેડાની. વારસા હક્કની બાબતમાં તેમને 'ઇન્ડિયન સકસેશન એક્ટ' હિંદની બીજી પ્રજાઓ જેવી કે ખ્રિસ્તી, પારસી વિગેરેની માફક લાગુ પડે છે. આ કાયદો સ્ત્રી અને પુરુષને વારસાનો સરખા હક્ક આપે છે, એટલે યાદુદી સ્ત્રીને આ બાબતમાં અસંતોષ યા વિરોધ દર્શાવવાને કાંઈ કારણ નથી. વિશેષમાં 'ઇન્ડિયન સકસેશન એક્ટ' ની રૂએ યાદુદી સ્ત્રી કોઈપણ પ્રકારની પોતાની મિલકત-જેવી કે પતિ યા રનેહી તરફથી મેળવેલી અથવા તો પેતે સંપાદન કરેલી-તેની વ્યવસ્થા પોતાની ઇચ્છાનુસાર કરી શકે છે. આ વિષયમાં યાદુદી સ્ત્રી ખરે જ આ દેશની અન્ય હિન્દુ, મુસ્લિમ બહેનો કરતાં વિશેષ હકેકે ધરાવે છે.

પણ લગ્ન અને છૂટાછેડાની બાબતમાં યાદુદી સ્ત્રીને પોતાનો કાયદો લાગુ પડતો હોવાથી એની સ્થિતિ દયાજનક છે.

ખ્રિસ્તીઓના મુખ્ય ધાર્મિક ગ્રંથ 'બાઇબલ' નો કોઈ પણ અભ્યાસી કહી શકશે, કે તે સમયમાં બહુપત્નીવ્રતની પ્રથા ખ્રિસ્તી પ્રજામાં પ્રચલિત હતી, અને તે કાળની યાદુદી પ્રજામાં વિદ્વાન પુરુષો જેઓને 'રાખી' કહેવામાં આવે છે, તેઓએ આ અનિચ્છિય પ્રથાને અંકુશમાં લાવવાને માટે એક પત્નીની હયાતી દરમ્યાન બીજી પત્ની કરવાને અમુક ચરતો ચુકરર કરી હતી. છતાંય આજે જ્યારે પશ્ચિમમાં જઈને વસેલા યાદુદીઓએ એકપત્નીવ્રત કબૂલ રાખે છે. ત્યારે પૂર્વ દેશમાં આતીને વસેલા યાદુદીઓ તેને માન્ય રાખતા નથી.

આ પરથી આપણને પ્રત્યક્ષ થાય છે કે હિન્દુસ્તાનમાં, યાદુદી પુરુષોને એક પર બીજી પત્ની કરતાં કાયદાની નડતર ઊભી થતી નથી.

યાદુદી કાયદો ત્રણ સંજોગોમાં એક પત્ની હયાત હોવા છતાં બીજી પત્ની કરવાની છૂટ બહે છે : (૧) દશ વર્ષ સુધી કોઈ પણ સંતાન ન થયું હોય તો, (૨) પત્નીની નાદુરસ્ત તથી-યતને લીધે લગ્નજીવન ન મ્હાણી શકાતું હોય તો, અને (૩) પત્ની વ્યભિચારી હોય તો. પરંતુ હિન્દુસ્તાનમાં એવા અનેક દાખલાઓ મોજૂદ છે કે જેમાં ઉપલાં કારણો સિવાય પણ બીજી પત્ની કરવામાં આવી છે. ફક્ત પ્રથમ સ્ત્રીની સંમતિને આવશ્યક ગણવામાં આવી છે. લગ્નની બાબતમાં સ્ત્રીની આ પ્રકારની સ્થિતિને કોણ સંતોષકારક કહી શકે ?

બીજો પ્રશ્ન જે આપણો વિચાર માગી શકે છે તે એ છે કે, વર્તમાન સમયના યાદુદી લગ્નની પ્રથામાં ઉભય પક્ષોના યથેચ્છ અને યોગ્ય હિતો જળવાઈ રહે છે કે કેમ ? યાદુદી કાયદામાં લગ્નને માત્ર એક કરારનામા તરીકે ગણવામાં આવતું નથી. પરંતુ અનિશ્ચય પવિત્ર ફરજોથી સંકળાયેલી બે વ્યક્તિઓ વચ્ચેના સંબંધ તરીકે ગણવામાં આવે છે. લગ્ન કરવાને માટે પુરુષની વય ૧૮ વર્ષની બાંધવામાં આવી છે જ્યારે સ્ત્રીની કોઈ વય જ નક્કી કરવામાં આવી નથી. પરંતુ એનાં લગ્ન જ એની સમજશક્તિની વય પહેલાં (પિતા વિના) અન્ય કોઈ સગાંએ કરાવ્યાં હોય, તો તે પોતાની ઇચ્છા અનુસાર એ લગ્ન નામંજૂર કરી શકે છે. યાદુદી સ્ત્રીને ૨૫ વર્ષની યાદુદી કાયદાની આ ત્રુટિ હિંદમાં સારા એક્ટ-જે યાદુદીઓને લાગુ પડે છે તેના અમલમાં આવ્યાથી નાજૂત થઈ છે.

યાદુદી કાયદો લગ્નવિધિ માટે આચાર્યની, ઉપાધ્યાયની, અથવા તો અધિકારીની આવશ્યકતા માટે ફરજ પાડતો નથી. લગ્નવિધિ ફક્ત "કાદુશીમ"—આ વિંટી વટે તું મને મોઝીઝ અને ઇસરાઇલના કાયદા અનુસાર

વરી સુધી છે." એ શબ્દો વરને મુખે બોલતાં થતો વિવાહ, મિલકત સ્થાપન પત્રક (મેરેજ સેટ-લમેન્ટ) જેને "કેશુખા" કહેવામાં આવે છે, તેના ઉપર વરકન્યાની સહી અને સાત આશીર્વાચનોનો ઉચ્ચાર-જેટલામાં પર્ણોત્ત થાય છે. આ પ્રસંગેને કાયદેસર ગણવાવા માટે એ સાક્ષીઓની જરૂર પડે છે.

યાદુદી કાયદા અનુસાર ચર્ચા લગ્નોથી બે પ્રકારની યાદુદી સ્ત્રીઓને આપવા બોગવડી પડે છે : (૧) લગ્નની વિધિ "કીડુદીમ" પ્રમાણે જેના લગ્ન થયા હોય તેમને અને (૨) બાઈઓ મુકીને મૃત્યુ પામેલા પુરુષોની નિઃસંતાન વિધવાઓને.

આ ઉપરથી એમ માની લેવાની જરૂર નથી કે યાદુદી કાયદો જે બહુપત્નીયત ચલાવી લે છે અને જે ફક્ત પુરુષોને છૂટાછેડા મેળવવાનો હક્ક આપે છે, તેમાં સ્ત્રીઓની સ્થિતિ કોઈ પણ પ્રકારે માનભટ્ટ થાય છે. કારણ કે આપણે યાદ રાખવું જોઈએ કે યાદુદી કરતા યાદુદી વ્યવહાર વધુ પ્રગતિમાન રહેતો. અને યાદુદી કહેવતો આ પરિસ્થિતિનો સચોટ પુરાવો આપે છે: જેવા કે "પત્નીનું હૃતમ સ્ત્રી ધન તે પતિનું ચારિત્ર્ય, નહિ કે તેનો પૈસો": "પુરુષે સ્ત્રીને રડાવવી ન જોઈએ કારણ કે ધૈર્ય એનાં આંસુનો ગણત્રી કરે છે." આ બંધો ઉપરથી સાબીત થાય છે કે કાયદો ના મંજૂર કરે તે કરતાં પણ વધુ માનભરી સ્થિતિ યાદુદી સ્ત્રી આજ પર્ણોત્ત મેળવતી આવી છે.

યાદુદી કાયદો પુરુષને છૂટાછેડાનો હક્ક આપતો હોવા છતાં પણ વ્યવહારિ જીવનમાં કોઈ પુરુષ એનો ઉપયોગ કરતો ન હોતો, અને તેમ કરવા જતાં ધણા ધણા અંતરાયો એના માર્ગમાં આવીને હુમ્મો રહેતા હતા- દ્રષ્ટાંત તરીકે કોઈ પણ પુરુષ, ન્યાય સુધી સ્થાપન પત્રક "કેશુખા" કેમાં નજીવેલા પૈસા પત્નીને આપે નહીં, ત્યાં સુધી તે એનાથી છૂટાછેડા લઈ શકતો ન હોતો. પાછળથી એવો કાયદો

હાથે છે, પત્નીની મરણ વરદ તેનો પતિ એને છૂટાછેડા આપી ન શકે, સિવાય કે ખાસ કારણ-જેનાં કે બેવશાઈ, ગાંડપણ, ત્યજી જવું. બિનકારણસર લગ્ન માથુવાની ના કહેવી વિગેરે હોય તો પ્રથમ તો છૂટાછેડા મેળવવાના હક્ક ફક્ત પુરુષોને આપવામાં આવ્યો હતો. પણ પાછળથી પતિની ગેરવર્તણૂક માટે અથવા તો એને પોતાની ગુન્હાની શિક્ષામાંથી છટકી જવા માટે પોતાના પતનમાંથી નાસી ગય તો પત્નીને છૂટાછેડા મેળવવાનો હક્ક સ્ત્રીકારવામાં આવ્યો હતો.

ગોટે બાગે હિંદુસ્તાનમાં વસતા યાદુદીઓ એક બીજાની સંમતિથી છૂટાછેડા મેળવે છે. આ પ્રથા આધુનિક કાયદાઓ અનુસાર નથી. આ કાયદાઓમાં પરિશ્રુત શખસોના પોતે પોતાના ન્યાયાધીશો બનીને, ક્યા કારણોસર છૂટાછેડા મેળવવા એ બાબત નક્કી કરવાના હોય તો સ્ત્રીકાર કરવામાં આવ્યો નથી, કારણકે આધુનિક કાયદો માને છે કે, દરેક લગ્નમાં પક્ષકારો ઉપરાંત સમાજ તથા બાળકોનાં હિતો સમાવેલાં હોય છે. છતાં હિંદુસ્તાનમાં યાદુદીઓ ફક્ત નજીવા દાખલાઓ સિવાય, પરસ્પર સંમતિથી જ છૂટાછેડા મેળવે છે, એ અતિસય ખેદજનક વાત છે.

આ નજીવા દાખલાઓમાં પત્નીઓ પતિની કૂરતા અને બેવશાઈ અથવા તેણે બીજી પત્ની કરવાને લીધે, અદાલતમાંથી પોતાનાં લગ્નો નાબૂદ કરવું હુકમનામું મેળવે છે. હિંદી યાદુદી પ્રજા આ રીતે મેળવેલા છૂટાછેડાનો લેખિત દસ્તાવેજ જેને 'ગેટ' કહેવામાં આવે છે, તે હાથોહાથ યા તેના પ્રતિનિધિ મારફતે પત્નીને છૂટાછેડા કાયદેસર લેખાવા માટે આપવો જોઈએ છે. છૂટાછેડાના કાયદેસરપણા વિષે ખાસ કરીને 'ગોલીસ અદાલતોમાં' આ લેખિત દસ્તાવેજ 'ગેટ' ની હાજરીમાં સંશયો ઉપસ્થિત થાય છે. વધુમાં રૂઢિચુસ્ત યાદુદીઓ એવો આમદ રાખે છે કે અદાલત મારફતે મેળવેલા છૂટાછેડામાં પણ આ 'ગેટ' ની આવશ્યકતા રહે

છે અને તે યાદુદી વિધિ અનુસાર પત્નીને અપાવવો જોઈએ.

હવે વિધાયતમાં જઈને વસેલા યાદુદીએને બાવો લગ્નની ખજાર લગ્નોના સુપરિન્ટેન્ડન્ટ રજિસ્ટ્રારને આપવી પડે છે, અને તેનું પ્રમાણ અથવા પરવાનગી પત્ર રજૂ કરીને, જે બન્ને પક્ષધારો યાદુદીધર્મ પાળતા હોય તો યાદુદી વિધિ અનુસાર તેઓ લગ્ન કરી શકે છે.

બીજું છૂટાછેડાની ખાજતમાં, જે આપ-પ્રતીપણું યાદુદીએ પ્રાચીન કાળમાં ભોગવતા હતા, તે અર્ચાચીન કાળમાં બધા યુરોપીય દેશોમાં બંધ પડ્યું છે. દેશદેશમાં પ્રવર્તતા કાયદાઓ તે દેશમાં વસતા યાદુદીએને લાગુ પડે છે અને તે કાયદાઓ ઘણી ખાજતમાં પુરાણા યાદુદી કાયદાથી નિરાળા પડે છે.

ઉપરની વસ્તુરિધિતિ જોતાં, આપણને માલૂમ પડશે કે, આ દેશમાં પ્રવર્તી રહેલા યાદુદી કાયદાની ખામીઓ માત્ર કાયદાથી દૂર કરી શકાય એમ છે. અને આ દિશામાં સ્ત્રી સંરચાઓ ધારેતો ઘણું કાર્ય કરી શકે.

(૧) સૌથી પહેલો અને વધુ અગત્યનો સુધારો તો એ છે કે યાદુદી લગ્નો એકપત્ની-પ્રત્યધારી થવાં જોઈએ.

(૨) યાદુદી લગ્નો નોંધવને માટે રીતસરનું દફતર (register) રખાવું જોઈએ.

(૩) કાલતુ માણસોને લગ્નની વિધિના સમયે આચાર્ય તરીકે વર્તવા માટે પ્રતિબંધ મુકવા જોઈએ. કદા નિમત્ત અધિકારીઓ આચાર્ય તરીકે કામ કરી શકે અને આવા અધિકારીઓની ગેરહાજરીમાં થયેલાં અને બિનનોંધાયેલાં લગ્નો રદ ગણવાં જોઈએ. આ પ્રકારનો નિયમ વિધિ અનુસાર કરવામાં આવતા દરેક લગ્નને લાગુ પાડવો જોઈએ.

આ ઉપરાંત યાદુદીઓનો 'રેપેડીયલ મેરેજ એક્ટ' ના આશ્રય નીચે લગ્નો કરવાની છૂટ આપવી જોઈએ. મૂળમાં તો આ કાયદો કોઈ પણ ધર્મમાં શ્રદ્ધા ન ધરાવતાં સ્ત્રી પુરોનોના લાભાર્થે ધરવામાં આવ્યો હતો. ત્યારબાદ

૧૯૨૩ની સાક્રથી હિંદુ, બૌદ્ધ, શીખ અને જૈન ધર્મોમાં માનનારાં સ્ત્રી પુરોનો પણ આ કાયદા અનુસાર લગ્ન કરી શકે છે. એટલે આ કાયદાથી નીપજતા લાભમાંથી યાદુદી પ્રજાને બાકાત રાખવાનું કંઈ જ કારણ નથી. આ કાયદાની રૂએ થયેલાં લગ્નોને એકપત્નીવત-નિયમ અને 'ઇન્ડીયન ડાઇવોર્સ એક્ટ' એટલે છૂટાછેડાના કાયદાની કલમો લાગુ પડે છે.

'યાદુદી વિધિ અનુસાર લગ્ન થાય એવું ઇચ્છનારાંઓ માટે બહુ પત્નીવતના રિવાજ સામે પ્રતિબંધ મૂકે એવો કાયદો ધરવાની જરૂરિયાત છે.

છૂટાછેડા વિષે, મુસ્લીમ લગ્ન વિનિયમ કાયદાની કલમો જે ઘણી ખાજતમાં યાદુદી છૂટાછેડાના કાયદાને મળતી આવે છે તે સ્ત્રી-કારાવી જોઈએ. વધુમાં ન્યારે અદાલત તરફથી લગ્ન વિનિયમનું લુકમનાનું મળ્યું હોય, ત્યારે ઉપર્યુક્ટ 'ગેટ' ફરજિયાત મેળવવાની અથવા આપવાની જરૂરિયાત રહે નહીં, એ પ્રકારનો પ્રબંધ પણ થવો જોઈએ. ઉપરાંત પરસ્પરની સંમતિથી મેળવતા છૂટાછેડાની પ્રથા નાબૂદ થવી જોઈએ. કારણ કે મોટે ભાગે સ્ત્રીની સંમતિ બળજબરી અને ધમકીથી મેળવવામાં આવે છે. એને તે ઉપરાંત મુસ્લીમ કાયદા પ્રમાણે સ્ત્રીની પહેરામણી જે રીતે સુરક્ષિત રાખવામાં આવે છે, તે રીતે યાદુદી સ્ત્રીની પહેરામણી સુરક્ષિત રાખવામાં આવતી નહોતી. અલગન યાદુદી પુરોનો આ પ્રધાના નિરોધ સામે પ્રચંડ પોકાર ઉઠાવશે પરંતુ યાદુદીઓને સ્ત્રીઓના સામાન્ય અગ્તિ અને પહોંતવણીનો વિચાર કરતાં, તેમજ "ફેશુઆ" ના આધારે તેમને જે રક્ષણ મળતું હતું તે આજે ન મળતું હોવાથી, પરસ્પર સંમતિથી મેળવતા અથવા સેવાતા છૂટાછેડાની પ્રથાને, નષ્ટ થઈ સિવાય બીજો કંઈ પણ ઉપાય નથી.

(એલ ઇન્ડિયા રીડીયોના સોમન્યથી)

(ગતાંકથી ચાલુ)

બાળક જુદું બોલે કે ગાળ દે તો તરત તેને મારપટ છે. પણ તેમાં વાંક કોનો છે ? તેની આસપાસ બધાં જ જુદું બોલે કે શેરીના મિત્રો ગાળો દે એટલે તે જોઈને તે શીખે છે. તેને સારા અને સુશિક્ષિત વાતાવરણમાં રાખવું એ આપણી ફરજ છે. મારવાથી બાળક ધણી-વાર નફટ થઈ જાય છે. મારવાને બદલે ધીમેથી બાળકને સમજાવવું હોય તો વધારે અસર થાય છે. બાળકે કંઈ ખોટું કયું હોય તો તેને શરમાવવું ખરું પણ શીક્ષા ન કરવી. શિક્ષા કરવી તે આપણી નબળાઈ બતાવી આપે છે. આપણે પ્રેમથી બાળકને જીતવું જોઈએ.

બાળક પાસે અમુક કામ કરાવવું હોય ત્યારે રમકડાની કે ખાવાની આશા આપવાથી બાળક લાલચુ થઈ જાય છે. પછી બાળક લાલચ વગર કંઈ જ ન કરે એ ખોટું. માતા કે પિતા રાજી થશે એટલી જ આશા કે લાલચ બાળકને હોય તે જ ઈચ્છનિય છે. માતૃ-પિતાની શાખાથી ખાતર પ્રેમાળ બાળક શું ન કરે ? જેમ ઘરમાં તેમ નિશાળમાં પણ શિક્ષક દિલગીર થાય એવું કંઈ પણ ન કરે, એવો બાળક ને શિક્ષક વચ્ચે પ્રેમ હોવો જોઈએ. શિક્ષકથી ડર અને બીકથી જ કંઈ કરે તે નકાર્યું કહેવાય. સારા નંબરની કે માર્કની લાલચે નિશાળનું કામ કરવું એ પણ ખોટું છે. એવી સ્પર્ધા ન રાખવી જોઈએ.

બાળકને સત્ય બોલતાં, હિંમતવાન કે દયાવાન ચર્તા શીખવવું હોય તો તેને એમ કહીએ કે હિંમત રાખજો, દયાવાન થજો, તો તેને કંઈ અસર નહિ થાય. સાચું બોલવાના શાયદા, હિંમતવાન માણસ દુનીયામાં આટલું આટલું કરી શકે છે, વિગેરે દાખલા આપવા જોઈએ. તે ઉપરથી બાળક પોતાની મેજે જ સાર એવી કાઢશે કે સત્ય બોલવું, હિંમત રાખવી વિગેરે.

બાળઉછેર

લેખિકા :

સૌ. ભવ્યલતા રણજીતભાઈ વેઘ

બાળકનું ચારિત્ર્ય ઘડવા માટે જાતે જ દાખલો બેસાડવો. માતૃપિતા કે શિક્ષક સાચું બોલે તો બાળક બોલે જ. મરીજ તરફ આપણે દયા બતાવીએ તો આપણું જોઈને બાળક પણ શીખશે. ઉઘાગી જીવન આપણે ગાળીશું તો બાળક પણ ઉઘોગી બનશે.

બાળક તરફ હંમેશાં ન્યાયી વર્તન રાખવું. છોકરા, છોકરી વચ્ચે ભેદભાવ રાખીએ કે મરીજ તવંગર વચ્ચે ફેરફાર રાખીએ તો બાળક ઉપર પણ તેની અસર થાય છે. જુના વખતમાં એવું હતું કે પુત્રને સાફ ખાવાનું મળે અને પુત્રી જે વધેલું હોય તે ખાય. આથી ભાઈઓમાં બહેનો તરફ તિરસ્કાર ઉત્પન્ન થાય, અને મોતાને માટે આબંમાન પેદા થાય. પુત્રીની આત્મશ્રદ્ધા ઓછી થઈ જાય, ભાઈ તરફ અંદેખાઈ પેદા થાય, માઆપ ઉપરનું બદલ ઓછું થાય; માટે માતાપિતાએ પુત્રપુત્રી તરફ સરખું જ વર્તન રાખવું.

પેસાદારનાં બાળકને માઠી ઉપર બેસાડીએ, ખાવાનું આપીએ, બદલ કરીએ અને મરીજ બાળકને આવકાર ન આપીએ અને હાથૂત કરીએ તો આપણાં પોતાનાં બાળકને પણ

એવા જ સંસ્કાર પડે તે સ્વભાવિક છે.

બાળક ઘણીવાર ખોટું કરવાં જતું નથી, પણ પ્રસંગે એવા આવે કે તેને ખોટું કરવું પડે. આવા પ્રસંગે ઉભા ન થાય એ માટે માખાપે કાળજી રાખવી. ઠાંઈ વાર બાળકથી કંઈક કાઢવું વાસણ કુટી ગયું હોય તો તે માર કે ધમકીની બીકથી ખોટું બોલશે કે 'મે' તે ફોડ્યું નથી.' આવી બાળતમાં બાળકને વાંક કાઢવો નહિ. માએ જ કાચની વસ્તુ હિંચી મૂકવી જોઈએ. અને ફૂટી જાય તો સમજાવીને કહેવું કે કાચની વસ્તુ ફૂટી જાય માટે ધ્યાન રાખવું.

ઘણાં બાળકોને જોઈતી વસ્તુ ન મળવાથી બીભ્ર પાસે માગી લેવાની ટેવ હોય છે. બાળકના મનમાં હસાવવું જોઈએ કે બધી ચીજો આપણી પાસે નથી હોતી, અને બધું લેવાનું મન ન કરાય, મન થાય તો માખાપ પાસે મંગાય. બીભ્ર પાસે માખવાની રીત ખોટી છે. નાનપણમાં આ ટેવ સુધારી ન હોય તો મોટપણમાં પૈસા ઉછીના લેતાં શીખે છે. છેવટે મોટપણમાં કરજ કે દેવું કરતાં શીખે છે. માટે બચપણથી જ બાળકને માગતાં રોકવું જોઈએ.

બાળક સાત વર્ષનું થાય ત્યાં સુધીમાં તેનું આખું ચારિત્ર્ય ઘડાઈ જાય છે. માટે માતા-પિતાએ તેનાં ઘડતર માટે બહુ જ કાળજી રાખવાની છે. પોતે કંઈ પણ ખોટું કરતાં પહેલાં બહુ જ વિચાર કરવાનો. કારણ કે માખાપ થયાં એટલે જવાંબદારી ઘણી જ વધી જાય છે. પિતા કરતાં પણ માતાના સહવાસમાં બાળક વધારે આવે છે. બચપણનાં સાત વર્ષ તો તે માતાની જોડમાં જ ગાળે છે. માટે માતા જોવા સંસ્કાર પાડશે તેવા બાળક ઉપર પડશે.

બાળક એકથી સાત વર્ષનું થાય ત્યાં સુધી દરેક બાળતમાં માતાએ ધ્યાન રાખવું. એનું નાક, કાન, આંખ ચોક્કસ રાખવાં. ઘણાં

બાળકોને ખાસ કરીને કાનમાં મણકા, કાંકરી, ચાંચલીયો વિગેરે ચીજો નાખવાની ટેવ હોય છે. તે માટે બાળકને રોકવું. છતાં ઠાંઈ વાર નાખી દે તો જુની કાતર કે જુના ચીપીયા વડે સંભાળીને કાઢી લેવું. કાન ચોળવા દેવો નહિ. તેમ કરવાથી ઊલટું અંદર જાય છે. આપણાથી ન નીકળે તો ડોક્ટર પાસે જઈ કઢાવવું. નાકમાંથી છીક ખવડાવવાથી ઘણી વખત વસ્તુ નીકળી જાય છે.

હાલમાં નાની ઉંમરમાં જ માણસોને ચંચુ આપે છે. તેનું કારણ આંખની સંભાળ બરોબર નથી લેવાતી તે જ છે. દિવસમાં જણ ચાર વાર ચોક્કસ ને હંડા પાણીથી હાલકે મારીને આંખ ધોવી. એક સામું ખૂબ લખવું કે વાંચવું નહિ. સિનેમા વારંવાર જોવાં નહિ. પૂરતા અજવાળામાં જ વાંચવું કે લખવું. સુતાં સુતાં વાંચવું નહિ. આ બધી બાળતમાં પિતા કરતાં માતાએ ધ્યાન રાખવું. જીજ્ઞા ને દલકા કાગળવાળી ચોપડી ન વાંચવા દેવી. બાળક વાંચતાં શીખે ત્યારથી જ એવી ટેવ પાડવી કે તે એક કુટ દૂર આંખથી ચોપડી રાખવી. ચોપડી ત્રાંસી રાખવી નહિ. વાંચતી વખતે આંખ ઉપર અજવાળું આવવા દેવું નહિ, અને ચોપડી ઉપર તડકો આવવા દેવો નહિ. વીજળીનો દીવો જાડું પાવરવાળો ન રાખવો. હાસતેલ સાંડ વાપરવું. લીસે રંગ આંખને હંડક આવે છે માટે ગ્રાડપાન તરફ ફરવા જવું. ઘૂળ કે ધુમાડી આંખમાં ન જાય તે સંભાળવું. ગાડીમાં કે ટ્રેનમાં વાંચવું નહિ. આ પ્રમાણે બાળકને નાનપણથી જ સુચના આપવી અને તે પ્રમાણે ધ્યાન રાખવું. ઉપર પ્રમાણે બાળકની કાળજી રાખવામાં આવે તો આંખ બગડે નહિ. ચંચુ પહેરવા પડે નહિ. આંખની સંભાળ જોટલી લઘએ તેટલી થોડી.

[આટું]

જામદળના ઝાડ મૂળ ગેદિસકો અને વેસ્ટ ઇન્ડિયાના વતની છે. તે ખૂબ હંચા કે કે મોટા થતાં નથી. અમેરિકા શોધાયા પછી આ ઝાડો અન્ય દેશોમાં ફાખલ થયાં. આપણા શોમાં તેનું વાવેતર મોટા પ્રમાણમાં થાય છે. વનરપતિના વર્ગીકરણમાં જામદળનું ઝાડ મિરટેસી વર્ગમાં (યુકેલિપ્ટસનો વર્ગ) આવે છે. આ વર્ગ મોટો છે. તેમાં ૬૦ જાતની વનરપતિનો સમાવેશ થાય છે. તેમાં ઘણી જાતની કિમ્તી વનરપતિઓ આવી જાય છે. પાંદડાંમાં તેલ-વાળી રસકુખીઓ હોય છે. તેમાંથી વરાળ થતી વડે હિણુ તેણે કાઢી શકાય છે. આ તેણે સુગંધિત હોઈને સુગંધી તેલોની બનાવટમાં, સાબુઓમાં સુગંધ લાવવા તેમજ દવાઓમાં વપરાય છે. લવીંગ, યુકેલિપ્ટસ વગેરે આ વર્ગના ઝાડો છે. ખૂબીની વાત છે કે આ વર્ગની વનરપતિની એકેય જાતનાં ફૂલો સુંદર હોતાં નથી.

ગુજરાત-કોઠિયાવાડમાં ઘોળકાના જામદળ ખૂબ વખણાય છે. વળી સંયુક્ત પ્રાંતોમાં અસાહ્યાવાદના જામદળ પણ સુપ્રસિદ્ધ છે. દિંદોમાં તેને પેર, અમરદળ વા જામ કહે છે. અંગ્રેજોમાં તેને જાવા કહે છે અને તેનું શાસ્ત્રીય નામ સીડિયમ જાવા છે. જામદળ બે જાતનાં થાય છે : લાલ અને સફેદ. બંને ઉપરથી સરખા જ દેખાય છે, પણ અંદરના ગર્ભના રંગ પરથી આ જાતો ઓળખાય છે. સ્વાદમાં સફેદ જાત સ્વાદિષ્ટ હોય છે, પણ ગુલુમાં લાલ જાત ચડીયાતી હોય છે. તાજાં જામદળ કીલા મેવા તરીકે વપરાય છે. ઉપરની પાતળા પીળા છાલ સહિત જામદળ ખવાય છે. ગર્ભમાં ઝીણાં ઝીણાં કાંચુ બી પુષ્કળ હોય છે. બીજ સડીત જામદળ ખાવાથી જઠરમાં ખરાબી ફેરે છે. આ બી ને લીધે જામદળ ખાતાં ખણી અચકાય છે. એટલે બી

આપણાં ફળો

ડા. નરસિંહ મુ. શાહ

ચિનાના જામદળ પેદા કરવાના અખતર કરવામાં આંધ્યા છે. આવો એક અખતરે અસાહ્યાવાદમાં કરવામાં આંધ્યા હતો. જામદળની કલમો બનાવી તેમજ બર્ડોંગ કરી જામદળની બી ચિનાની નવી જાત તૈયાર કરવામાં આવી છે. આ જાતમાંથી બીજ ઓછા કરી નાંખ્યા છે. પરિણામે આ ફળો મોટા કદના અને ખૂબ મીઠા બન્યાં છે. જામદળમાં વિટામીન સી સારા પ્રમાણમાં હોય છે.

જામદળ હૃદયને પૌષ્ટિક અને સ્વાસ્થ્ય છે. જરૂરી કળજમાત્રને તોરે છે. કાચા જામદળ અતિશય બંધ કરે છે. વાસી જામદળ ખાવાથી તંદુરસ્તીને તુકશાન પહોંચે છે. જામદળનો મુરખો બનાવાય છે. અમેરિકાથી મુરોપમાં વખ્યાઓમાં ભરી વેચવા માટે નિકાસ થાય છે. જામદળમાં સાકર અને રસાયણ પ્રમાણ ૮-૭ ટકો, પાણી ૮૩ ટકો હોય છે.

જામદળના કુમળાં પાન ચાવવાથી કે તેના કચાવના ડાંગળા કરવાથી દાંતની પીડા મટે છે, દાંત દલતાં અટકે છે. આઝીલમાં તેના ઉઘાળાથી માંદા માણસને દુનિાન કરાવે છે. તેમાં લગભગ ૬૦ ટકા ટેનિન હોય છે. તેના મૂળની કાસ પણ બચ્ચાંના કાઠા, મરડા વગેરે માટે કયાય કરીને અપાય છે.

આ ઉપરાંત જામદળની એક ખાસી જાત થાય છે. દાઝમાં દિંદમાં દિંદના બની.

આઓમાં તેનું વાવેતર થાય છે. આ કળને મુરખો સારો બને છે. તેને સીડિયમ થોમી-ફેરમ કહેવાય છે. આપણી બાહ્ય ચતા નથી એટલે ગુજરાતી નામની ખબર નથી.

*

કરમદીના ઝાડવાં પંદર વીસ ફૂટ ઉંચાં થાય છે. તેની ડાળાઓ વેલાની માફક લાંબી વધી જમીન પર આડી અવળા પથરાય છે. અને ટેકા મળે તો ઉપર ચડે છે. કરમદીને મળખૂત કાંટાં હોય છે. કરમદી હિંદુસ્તાનમાં સૂકા અને રેતાળ ભાગોમાં થાય છે.

શિયાળો ઉતરતાં કરમદીને સુંદર સફેદ આછી ગુલાબી છાંટવાળા ફુલો આવે છે. તેને જુદાના ફુલ જેવી સુગંધ હોય છે. કરમદીના ફુલ મધુરી અને કેળનાં ફુલ જેવી કઠ્ઠી વાસવાળાં હોય છે; ત્યારે કરમદાં ખાટાં અને કેળાં મીઠાં હોય છે. આ ઉપરથી ધીરા-બડતે ઉખાણું લખ્યું છે :

એક અચરજ મારા દેશમાં,
ઝોવાં ને સિંહ રમે બેળાં ને.
અવળાંના સવળાં થયાં,
કરમદીએ લાઝ્યા કેળાં ને.

કરમદીનાં ફળને કરમદાં કહે છે. કરમદાં ચેતથી જેઠ સુધીમાં પાકે છે. કરમદાં બહુ રાખણની સાથે વેચાય છે. તે ગરીબ માણસનો લીલો મેવો છે. કાઠિયાવાડમાં પોરબંદરના બરડા કુંગરના રચારીઓ તેમજ બીજા જાતિઓ જે ત્રણ મહિના સુધી કરમદાં વેચીને પોતાનો નિભાવ કરે છે. કુંગરામાં ફરતાં ફરતાં તાળ તાળ કરમદાં સુંદી સુંદીને ખાવાની મંગ ખૂન આવે. આજી નવ તો આ મંગ માણજે. ત્યાં કરમદાં ખૂન થાય છે.

કાર્યા કરમદાનું અથાણું સરસ થાય છે. તેનો મુરખો પથ બનાવે છે. ખાવાથી પિત્ત વિકાર વાળાને કાપડો થાય છે. પણ એકલાં

કાર્યા કરમદાં ખાવાથી માથું ચડે છે. સાકર અને આંબલી લેવાથી ઉતરે છે. કાર્યા કરમદાંને મીઠું ચોળા અથાણું કે કચુંબર તરીકે ઉપયોગમાં લે છે. ખીજાં અથાણાંએને ખટાશ આપવા કરમદાં તેમાં નાંખવામાં આવે છે. કાર્યા કરમદાંને તોડતાં તેમાંથી દૂધ નીકળે છે.

પાકાં કરમદાં લીલા મેવા તરીકે ખરાય છે. તે ખટમીઠા લાગે છે. તેમાંથી દૂધમિશ્રિત જાંબુડા રંગનો ગળ નીકળે છે. પાકાં ફળ-માંથી શરબત બનાવાય છે. આ પીવાથી ધૂની અસર થતી નથી.

કરમદીનું મૂળ ઔષધમાં વપરાય છે.

કરમદીને વનરપતિશાસ્ત્રીઓએ એવો સાધનેસી વર્ગમાં મૂકી છે અને તેનું નામ કરીરસા કરેડસ છે.

*

બોરસલી ચીકુ અને રાણના ઝાડને એક જ વર્ગની વનરપતિમાં મૂકવામાં આવે છે. આ વર્ગ સેપોટેસી (ચીકુ-બોરસલીવાળો) વર્ગ કહેવાય છે. રાણને વનરપતિશાસ્ત્રમાં મીથુસોપ્સ હેક્સાન્ડ્રો કહે છે.

રાણ શબ્દ રામદની ઉપરથી આવ્યો લાગે છે. બર ઉંદાળે ત્યારે ખીજાં ફળોની ગેરહાજરી હોય ત્યાં દુઃખાચ્છ અને, ત્યારે રાણનાં પાકાં પીળાં ફળ રાખણ રામને પણ ખાવાં ગમે એવા મનોહર થાય છે : રામને આરોગ્યવતો તે મિષ્ટ મેવો બને છે. રાણમાંથી ફીર એટલે દૂધ નીકળે છે; એટલે તેને ફીરિણી પણ કહેવાય છે. એના પરથી ખીરી, ખીરણી એવા નામ પણ થયાં છે.

રાણના ઝાડ મણાં ઉંચા વિસ્તારવાળો થાય છે. તેનું થડ જડું, વાંકું સુકા મીઠાં ગડબાઓવાળું હોય છે. રાણના ઝાડને કાપીએ તો તેમાંથી દૂધ નીકળે છે. આ દૂધ મણું ચીકણું હોય છે. થોડા વખતમાં તેના તાર બંધાઈ જાય છે. રાણનું દૂધ ઝાડ

રસોઈ ઘર

સંપાદિત:

સ્વ. સી. મણીમહેન એચ. મહેતા

સુખડનો સુરખ્યો

સાધન—સુખડના લાકડાના ખારીક દુકડા શેર ૧, ખાંડ શેર ૩, બંગડીખાર તોલા ૫ શેર તોલો ના

બનાવવાની રીત—

મૈસુર પ્રાન્તની સુખડ શેર ૧ લઈ તેનાં એક ઇંચનાં નાનાં નાનાં દુકડા કરી, બંગડીખાર તોલા પાંચ પાણીમાં નાંખી, ચાર પહોર સુધી બફાવો દેવું. સુખડનાં લાકડાં નરમ થાય ત્યાં સુધીમાં પાણી બલાસ થઈ જાય-જળી જાય તો ખાર મેળવી ગરમ પાણી રેડતા જવું.

પછી ત્રણ શેર ખાંડની ત્રણનારી ચાસણી કરી તેમાં શેર તોલા ના નાંખી, સુખડ નાંખી હલાવી ઉતારી લેવું. ઠંડુ થયેથી બરણી બરી લેવી. બંગડીખાર ગમે તેવી કાંચ વસ્તુને નરમ કરવાનો શુદ્ધ ધરાવે છે. વાંસનો મુરખ્યો બનાવવો હોય તો પણ બંગડીખારથી બાફવામાં આવે છે. મહીસુર પ્રાન્તની સુખડ હમેશાં મુરખ્યામાં વપરાય છે. મહોવાગીરી વગેરેની મગવી મુરખ છે. આ મુરખ્યો ધણી લાંબી સુલ સુવી રાખી રક્ષાય છે. તે જોય જીનો તેમ વધારે શુદ્ધકારી મણાય છે.

કુખતી હોય તો ચોપડવામાં આવે છે. એમ કહેવાય છે કે તે ઝાડને મજબુત કરે છે. રાણનાં પાન દોરને ચારે ગણાય છે. કુખડાના વખતમાં દોરને ખવડાવે છે. ગુજરાતના કાઠિયાવાડ તરફ રાણના ઝાડો ખૂબ છે. રાણને ઘોળા રંગના ફલ આવે છે. તેમાંથી રાયજ થાય છે. રાયજ પાકે ત્યારે પીળા થાય છે. રાણને બે ફાલ આવે છે. એક ચિપાળામાં અને બીજો ચોમાસામાં. ચિપાળાના ફાલ પાકે છે અને રાયજ થાય છે. ચોમાસાનો ફાલ ખરી જાય છે.

રાયજ પોષ્ટિક ગણાય છે. તેમાં મળા બૂરા રંગના બીજ હોય છે. એક છેડો મોળ અને બીજો છેડો અણીવાળો. આ અણી-

વાળા છેડે ઘોળો ચાંદલો હોય છે. તેને પાણીમાં વાડીને ઝેરી જનારોના ડંખપર ચોપડવામાં આવે છે. રાયજના ઉપરના અર્ધમાં દૂધ હોય છે. પાકી રાયજ મીઠી લાગે છે. તાજ રાયજ ખાનાં મોંમાં કુચો વળે છે. રાયજ ખૂબ ખાવાથી પેટમાં ચૂકે છે. રાયજની રાચે ઘી ખાવાથી વાંધો આવતો નથી. રાયજ-રોટલીનું જમણુ ગુજરાતમાં ખાપવામાં આવે છે. રાયજને 'અમદાવાદો મેવો' કહેવામાં આવે છે.

તાજ રાયજ લાંબો વખત ટકતો નથી. તે બગડી જાય છે. એટલે ગોસમમાં રાયજને કાળજીપૂર્વક સૂકવવામાં આવે છે. આને રાયજાકડી કહેવાય છે. સ્વાદમાં ખૂબ મળા થાય છે અને નાનાં છાંદાંઓને ખૂબ ભાવે છે.

ન્યાયની અદાલતમાં

મધ્ય પ્રાંતમાં આવેલા માંડલા જિલ્લાની એક અદાલત સમક્ષ રજુ થયેલી ચોક્કસવારી વિમતો જણાવે છે કે, અલીગઢના “કહેવાતા સામાજિક” કાર્યકર ડેસરીપ્રસાદ કપુરે અલીગઢની નિરાધાર સ્ત્રીઓને આશરો આપવાનું કાર્ય જાહેર કરીને અજલા આશ્રમ કાઢ્યો હતો. પણ ખરું જોતાં, આ કહેવાતો અજલા આશ્રમ એક એવી ગંદી જગ્યા હતી, ત્યાં હિંદુઓમાંથી છોકરીઓ અને સ્ત્રીઓને અપહરણ કરીને લાવવામાં આવતી; અને લીલામમાં સોથી વધારે પૈસા આપનારાઓને વેચી નાંખવામાં આવતી. આ ડેસરીપ્રસાદના રી. કે. મયુર, લક્ષ્મીનારાયણ શર્મા, પ્યારેલાલ મરતકુંદન, બૈયાલાલ અને એક બીજો માણસ ગોદિયા તરીકે હતા. તેમણે બધાંએ પોતાના દલાયોની મદદથી દેશના વિવિધ સ્થાનોમાં કહેવાતા અજલા આશ્રમોની જગ્યા પાસે હતી. ડેસરીપ્રસાદ તો અલીગઢમાં પોલીસની નજર દેહણ આ નામચીન ધંધો ચલાવતો હતો.

ઈ. સ. ૧૯૪૪ ના મે મહીનામાં મુખ્ય આરોપી ડેસરીપ્રસાદનો વિશ્વાસુ દલાલ લક્ષ્મીનારાયણ શર્મા મધ્ય પ્રાંતના માંડલા નગરમાં આવ્યો હતો, અને ત્યાં કહેવાના અજલા આશ્રમની શાખા પોલીસને બંધપા લાલને મેનેજર તરીકે નીમ્યો હતો.

આ કહેવાનો ‘અજલા આશ્રમ’ માંડલામાં શરૂ થયો, તેના શોખ દિવસ પછી માંડલામાંથી સુમિત્રા ને કુસુમ નામની બાળાઓ અજાણ્ય-બરી રીતે અદસ્ત થઈ ગઈ.

તેમના શુભ યરાને લગતા ખતર પોલીસને અપાયા; પણ દેઈ પત્તો લાગ્યો નહિ. આ બાળાઓને સાડું કામ અપાશે એ બદાના દોષ બનેને મસ્તકુંદન અહીંમદ લઈ ગયો હતો. બંને બાળાઓ અહીંમદ પહોંચી. તે પછી

પછસાપાત્ર ધરડો આવ્યા નહિ, ત્યાં સુધી ડેસરીપ્રસાદ બંનેને પોતાના ‘અજલા-આશ્રમ’ માં રાખી. ગમેતેમ પણ તે બાળાઓને ડેસરીપ્રસાદની પ્રવૃત્તિઓની અંધ આવી ગઈ; અને બંનેએ ત્યાંથી નાસ્તી છુટવાનો મનસુબો કર્યો.

આ કહેવાતા આશ્રમમાંથી બે બાળાઓ નાસ્તી જતી હતી તે દરમિયાન અહીંમદના એક પોલીસ ડેન્ટેબલે બંનેને પકડી પાડી અને તે તેમને પોલીસચોખામાં લઈ ગયો. પોલીસ અમલદારોએ બંને બાળાઓને મદદ કરવાને બદલે ડેસરીપ્રસાદના આશ્રમમાં જવા જણાવ્યું, ન્યારે બંનેએ તેમ કરવાની ના પાડી ત્યારે ડેસરીપ્રસાદને બોલાવીને બંનેને ચોંપી દેવામાં આવી, બંને બાળાઓને પોતાની મરજી વિરુદ્ધ ડેસરીપ્રસાદ સાથે જવું પડ્યું.

તે પછી ડેસરીપ્રસાદે ૧૫૦ રૂપિયામાં પંજાબના કુશાળીના હંસરાજ નામના માણસને સુમિત્રા વેચી દીધી હતી અને હંસરાજ સાથે તેના લગ્ન કરારીને પંજાબ જવા જણાવ્યું હતું, પણ કુસુમનું શું થયું તે હજી એક રહસ્ય જ છે. તેના હજી સુધી પત્તો નથી.

કુશાળી પહોંચ્યા પછી સુમિત્રાએ પોતાને માંડલા લઈ જવા હંસરાજને સમજાવ્યું, પણ એમાં તે ત્યારે નિષ્ફળ ગઈ, ત્યારે એક રાત્રે તે નાસ્તી અને એક મહીને માંડલે પહોંચી.

માંડલામાં પોલીસને તેણે આપતી કહી. આ દરમિયાન રસ્તા પર પડેલા નવજીવાતો પત્ર શ્રી લક્ષ્મણપ્રસાદ પાઠકને મળી આવ્યો જેથી પોલીસને આરોપીઓ વિષે ઉપયોગી માહિતી મળી ગઈ હતી.

પોલીસે આરોપીઓને પકડીને માંડલાની અદાલતમાં કેસ ચલાવ્યો હતો. એક વરસ કેસ ચાલ્યો જેમાં તમામ આરોપીઓ ગુનેગાર ઠર્યા, અને તેમને બેથી ચાર વરસની સજા ફેરવી સજાઓ સંભાળવામાં આવી, જ્યાં આરોપીઓએ અપીલ કરી હતી. જનમલપુરમાં સેશન્સ જજે અપીલ રદ કરીને સજા કાયમ રાખી છે.

લભ એ એક એવો પ્રસંગ છે કે જેમાં દરેકને આનંદ આવે છે. પિતાને પુત્ર પરણી પુત્રવધુ ઘેર આવે તે જોવાનો, પુત્રીના માત-પિતાને પુત્રી પરણી સૂાસરે જઈ ઘર દીવાની સુખી થાય તેનો આનંદ હોય છે. પતિ-પત્નીને પરણ્યાનો, નવું જીવન શરૂ કરવાનો આનંદ હોય છે. તેમાં નથી હોતી વિદ્વજ્ઞતા કે નથી હોતી દીકરીરી, કે નથી હોતી નીરાશા; તેની અંદર તો હમેશાં ઈર્ષક આશાઓ સમાયેલી હોય છે અને તેના પાયારૂપ તે મંગળપ્રસંગ હોય છે. તેથી જ તેને અનુગ્રીન પહેલાંના વખતમાં અને અત્યારે પણ ઈર્ષક ઈર્ષ જગ્યાએ તથા મામડાઓમાં ગીતો ગવાય છે, તેની અંદર પતિ-પત્નીના કાર્યનો સમાવેશ-અવિધ્યના સૂચનાં હતાં; એની અંદર પુત્રીના માત-પિતાની વિદાયમાં કશ્ણા અને પુત્રવધુ ઘેર આવ્યાનો આનંદ પણ સમાઈ જતો; જેનપણીઓના વિદાય ગીતો અને મિત્રોના આવકાર ગીતોનો પણ સમાવેશ થતો. પતિ-પત્નીની ફરજો પણ સમજવાતી. જીંદગી સુધી એકબીજાને સમજી સુખી થવાના, સાસુ-સસરા-નણ્દ-દિયર-જેઠ વગેરે સાથે જેવું વર્તન રાખવું તે બધું તે ગીતોમાં સમાઈ જતું.

તેને માટે જુદી જુદી શીખામણો નહતી. તે બધું ગીતો દ્વારા સમજાવતું. તે બધાની પાછળ નવદંપતિને આશીર્વાદ અપાતો, આનંદ અને સુખી થવાનો સદેશ રહેતો, અને તેવાં ગીતો હમેશાં સ્ત્રીઓ જ ગાતી અને દરેક લાભ પ્રસંગે પોતાના ગળાં અચૂક ખુલાં મુકતી.

ત્યારે આજે તમે શું સાંભળો છો ? પોળે પોળે, શેરીએ શેરીએ, ચોટે ચોટે લાગે થાય છે. ત્યાં જાવ અને જુવો તો એક બાજુ પવિત્ર એવી લક્ષ્મિયા ચાલતી હોય છે જેની અંદર આનંદ, હિત્સાદ અને ઉમંગ હોય છે ત્યારે જોડે જોડે એક બાજુ રેકાર્ડ કે બેન્ડ વાગતું હોય છે કે,

આધુનીક લગ્નમાં ગવાતા

લગ્નગીતો

લેખિકા :

સી. શાન્તાબહેન મહેતા

તુમી ચલા પરદેશ, લખાકર દેસ

પ્રીતમ ખારા, જગમે કોન દમારા ?

કેવી વાત ! ત્યાં સ્ત્રીઓ જાનેને જોવાની વાતો હોય છે ત્યાર ગાયન વગી જુદું જ ગવાય છે અને આવી જાતના ગાયનો માટે શું આજ સમય છે કે, જેની અંદર એકબીજાને મળવાનું હોય છે, જીવનની ગંભીરતા સમજવાની હોય છે અને તે પણ આનંદથી; ત્યારે ત્યાં આવી જાતનાં ગાયનો ખરેખર સમાજને દોષરૂપ છે, અને દરેક જગ્યાએ સ્ત્રીઓનાં મોંમાં ગીતોને ખલે રેકાર્ડો જ વાગતી હોય છે અને તે પણ રેકાર્ડો ! જેની અંદર નિરાશા, વિદ્વજ્ઞતા, કુઝ અને દર્દથી ભરેલાં. અને પ્રસંગ હોય છે આનંદનો-લખનો.

ત્યારે સામપત્નીની પ્રતિજ્ઞાનો લેવાતી હોય છે ત્યારે રેકાર્ડો વાગે છે કે:-

“ઓ જાને વાલે ખાલમ વા
જેવડાં જેવડાં”

ત્યારે મંગળદેરા કરાતા હોય છે ત્યારે
પણ, “હાય દિવાળી, હાય દિવાળી” કે એવાં
જ કંઈક બીજાં ગીતો વાગતાં હોય છે. ત્યાં
બુલે ત્યાં આજે શ્રીમંતો જ ગાયનો ગવાતાં
હોય છે. તેમાં નથી હોતો માતૃપિતાનો આનંદ,
તેઓના આશિર્વાદ, મિત્રોનો આનંદ કે પતિ-
પત્નીની દરજો. કંઈ જ હોતુ નથી, બેઠે એક-
બીજાને નીકટતા આપવા કરતાં એકબીજાને
વધુ દૂર ને દૂર લઈ જાય તેવાં ગીતો હોય છે.
તેની જગ્યાએ મંગળાષ્ટક કે પહેલાં ગવાતાં
તેવાં ગીતો ગવાતાં હોય તો કેટલું સારું લાગે?

લક્ષ્મિયા એ એક એવી પવિત્ર ક્રિયા છે
કે જેની અંદર અસંતોષ, દુઃખ કે વિરહ
કંઈ જ હોતું નથી, પરંતુ આનંદ અને સંતોષ
હોય છે અને તેવા જ પવિત્ર વાતાવરણને
અનુકૂળ બનાવે પવિત્ર ગીતો ગવાતાં હોય છે
ત્યારે તેની પવિત્રતા વધુ દીપી ઉઠે છે. વાતા-
વરણ શાંત અને સુમધુર લાગે છે, અને રહેજે
તે દરેકના મન પર અસર કરે છે અને પતિ-
પત્નીને જીવનની ગંભીરતા પણ સમજાય છે.
એમ નથી કે, રેકાડના ગાયનો ન વગા-

પ્રશ્ન:—ધરના કામમાંથી સહેજ હળવા
કાઢીને થોડો આરામ લેવા બેઠાં હોઈએ કે
વાંચવા લખવાનું કરીએ પણ ધરનાં અને
પાડોશીઓનાં બાળકોની ધમાલમાં કદી તે
ચાય જ નહિ. જૂમ બરાડા અને ધોંધાટ ભેગાં
મળીને મચાવતાં હોય તેમાં શાંતિ ક્યાંથી
મળે ? કહી કહીને યાદીએ પણ બાળકો ધાંટા
પાડતાં બેઠકે જ નહિ! આ જૂમ બરાડાનો
ઉપાય શો ?

જવાબ:—નાનાં મોટાં સહુને વ્યવહાર
આપણે ત્યાં જૂમ બરાડાથી માલે છે એમ
કહીશ તો તમને નવાઈ લાગશે, પણ એ
સાચી વાત છે. આપણે ત્યાં જો જણુ વાલે
વળગ્યા દશે તે પણ એવડા હિંચા સાદે

ડવા, પણ તે તો સમયે જ શોભે. હેટલ કે
રેસ્ટોરામાં જઈ કોઈ મંગળાષ્ટક ગાયો તો તે
નહિ શોભે. ત્યાં તો શ્રીમંતો જ ગાયે તો શોભે.
તેવી જ રીતે લગાઈના મેદાનમાં કોઈ રાજ્યા
ગાયો તો શોભશે ખરું! એ જ રીતે લક્ષ-
પ્રસંગે તેવાં ગીતો ન ગાતાં પવિત્ર અને કંઈક
સમજણવાળાં ગીતો ગવાય તો તે વધારે શોભે.

પણ આજે તો ગાયનોની મંદતા જ જાણે
લુલાઈ જવા બેડી છે. ત્યાં સમય અને સંજોગો
કાણુ બેવા બેસે? ગીતો શા મોટે અને કેવાં
હોવાં જોઈએ તે માટે આજે કોઈ વિચારતું
નથી. અસ જાણે સંગીત અને બાણીએ છીએ
તેની પોષકતા પર હસ્ત-મેળાપ વખતે વિચો-
ગના અને વિચોગ વખતે લક્ષના નથી તેમાં
હોતી સંમજ કે નથી હોતી સંભાવના; ફક્ત
ગાયન છે. તેમાં શું છે તે કોઈ સમજવા
પ્રયત્ન કરતું નથી. લક્ષ બેવા પ્રસંગે તેવાં
ગીતો ન ગાતાં કે ખાસ ક્રિયાઓ વખતે
રેકાડો ન વગાડતાં સારા અને પવિત્ર ગીતો
ગવાય તો વધારે સારું લાગશે. લક્ષને અનુ-
કૂળ હોય તેવાં-જેની અંદર આનંદ, સુખ,
લક્ષની ગંભીરતા સમજાવતાં, ગીતો ગાવાં અને
ગવડાવવાં જોઈએ.

બોલતા દશે કે આસપાસ પચીસ જણુ
સાંભળી શકશે. વાતચીતમાં કે પરસ્પરના
વ્યવહારમાં સ્વસ્થ અને શાન્ત રીત આપણે
કોઈ સમજ્યાં નથી. તમે પણ તમારી શાન્તિ-
નો ભંગ તમારી આસપાસ બાળકો કરતાં
દશે તેને શિક્ષાનો પ્રયત્ન એવડા જ ધાંટા
પાડીને કરતાં દશે! ધાંટાનો પ્રત્યાઘાત ધોંધાટ
અને ધમાલ ધમાલ! શાન્તિના પાઠ દીખવ-
નાર એથીયે અદશેની અશાન્તિ દાખવીને
શાન્તિની અપેક્ષા શયે? આ રિશિતમાં આ
મૂંઝવણનો ઉકેલ ક્યાંથી મળે ?

આપણે સ્વસ્થતા અને શાન્તિમયો વ્યવ-
હાર, આસપાસનું વાતાવરણ પણ શાન્ત અને
સ્વસ્થ એ બધું હોય તો હોય શકશે છે.

પ્રશ્ન:—મારી સાતેક વર્ષની દીકરીને બ્રુખાળવો અને ખાંડિક રવભાવ મારે આપદો ઊભી કરનારો થઈ પડ્યો છે. તેના ખીખાં માંડરુમાં સડેજ પણુ આવી વૃત્તિને અંત નથી. ડાહ્યું જાણે કેમ તેના મનમાં આ દેવે ઘર ધાણું છે.

ઘરમાં હરતાં ફરતાં ડાહ્યું કોઈ ખાવાની ચીજ મોઢામાં આપે છે. ઘરમાં એકલી તો તેને મૂકાય જ નહિ. ખાંખાં ખોળાં કરે અને ખાવાની ચીજ વસ્તુ ખીરસાંમાં જરી લે અને ખાતી કરે. આડોશીપાડોશીને ત્યાં જાય ત્યાં પણુ તેની નજર કોઈ ખાતું પીતું હોય તેના સામે મંડાય. પોતાથી નાનેરું કોઈ ખાતું હોય તો તો પારકે ઘર પણુ ખાવાનું મામી લેતાં તેને આંચો ન આવે. ખાતાં હોય તેની સામે ટાંપીને બેઠી હોય. જાણે ઉંદર માટે ગિલાડી ટાંપી બેઠી ન હોય! જાણે બેસે ત્યારે ય દુઃખ. ભાણામાં પડયું હોય તો પણુ ખીખાં લે ત્યારે માગ માગ કરી કરે. તેની આ દેવથી સમાજમાં અમારા ઘરનું હીણું દેખાય છે. તેને વડીએ વારીએ તો પણુ તેમાં સુધારો નથી થતો. આતું શું કરવું?

જવાબ—આવી ખાંડિક અને બ્રુખાળગી વૃત્તિ અનુભિમાંથી જન્મી હોય છે. આ વૃત્તિને હમોદારવાના જે જે પ્રયત્નો ઘરમાં કે બહાર થાય તેથી તો એ વૃત્તિ હિલટાની વધતી જાય છે. તેનું વર્તન બતાવે છે કે તેના મનમાં ખાવા પીવાની બાજતમાં બારે અનુભિ રહેલી છે. તેની આ દેવ ટાળવા સારુ તેના મનમાં રહેતો અસંતોષ ટાળવાના હિપાય લેવાની જરૂર છે. પ્રથમ તો તેના આવા સ્વભાવ માટે તેને ધારક ધમણો આપવાનું ઘરમાં બધ થયું જોઈએ. તેની આ દેવ મનની એક પ્રકારની માંદગી છે. માંદગીનો મટાડ દાકતર વેદ ધીરજ અને સકાનુભૂતિથી લાવવા પ્રયત્ન કરે તેમ તમારે કરવું જોઈશે. બીજી વાત. તેને જોઈએ ત્યારે

મી-બાપના

કુબાલ

કાલિદાસ દાસ

અને જોઈએ તેટલી ખાવાની વસ્તુ મળી જશે એવી ખાતરી થઈ જાય તેમ કરવું જોઈએ. વધુ ખાઈ જશે અને માંદી પડશે એ ભય અજાણ કરીને પણુ તેને ઘરામને ખાવાપીવાનું દેવું, જાતે જોઈએ તે લઈ શકે તેની છૂટ પણુ મૂકવી. તેને ઘરમાં આ જાતનો સંક્રામ માલમ નહિ પડે તો પાડોશીઓને ત્યાં જઈને પોતાની અનુભ વાસના સંતોષવા માટે તમે કહો છો તેવું વર્તન તે નહિ કરે.

ઘણી વાર જંબીર માંદગીના પ્રસંગોમાંથી કે બાળકને ખાવાપીવાનો શિષ્ટાચાર શીખવવાની આપણી કંદંગી રીતોમાંથી બાળકમાં આવી આવી અસંતોષી વૃત્તિ પેદા થઈ જાય છે. તેમ થવા પછી તેની એ દેવ માટે આપણે તેને વડીએ, હિતારી પાંડીએ, કે નિંદાએ તેમ તેમ તે દેવ વધતી જાય છે. મોટું થતાં બાળક શિષ્ટાચાર ખાતર પોતાની આ વૃત્તિને બાળપણમાં જે વર્તોવથી પ્રગટ કરે છે તે રીતે બદલે ન કરે, પણ તેના દિલમાં તો આ અનુભિ વારે ધડીએ તેને મૂંઝવ્યા કરે છે અને છાનો છપનો તેનો બ્યવહાર તેની પાસે કરાવે છે. એટલે આ દેવને ટાળવા સારુ તેનામાં રહેલી અનુભ વૃત્તિને સંતોષવાના માર્ગે તેને વાળવું જોઈએ.

સૌરભ

સૌરભ

બ્રિટનના પ્રખર શત્રુસ્ત મિ. ચર્ચિલના પુત્ર રેન્ડોલ્ફ ચર્ચિલે અમેરિકનો સમક્ષ “આનન્ડ હિંદ” એ વિષય પર પ્રત્યાધાતી વિચારો દર્શાવતું ભાષણ કર્યું હતું, અને જણાવ્યું હતું કે પૂર્ણ સ્વાતંત્ર્યને માટે હિંદુસ્તાન લાયક નથી. આ ભાષણને અંતે સુરતી મોઢા યાત્રિના વિદ્યાર્થીની બહેન અનસુયા ભરતીઆએ ઉભા થઈ એમની વિધાનો સામે પડકાર કર્યો હતો. ત્યાં સુધી શત્રુસ્ત વક્તા એનો સંતોષકારક જવાબ આપવાને અચકિતમાન થયા ત્યાં સુધી એમણે પ્રશ્નો પર પ્રશ્નોની ઝડી વરસાવી. ત્યાં એના ઘમેલા ઓતાઓ એમની સાથે હાથ ઓલાવવા દોડી ગયા હતા. ઇત્યાંત નિવેદનો રોલે વળા પોતાના દેશ વિષે એમને શું કહેવાતું છે તે પૂછવા લાગ્યા. ટોરી શાહીવાદની એક જુવાન હિંદી મહિલાને હાથે હાર થઈ તેનું એ પ્રતિક હતું.

હલકતાની વિમેન્સ કોલેજની તેર વિદ્યાર્થીનીઓએ કોલેજના પ્રિન્સીપાલની સામે અપવાસ આદેશ છે. ઘોડાક સમય ઉપર વિદ્યાર્થીનીઓના સાનીલા એવા કેટલાક પ્રેરે-સરોને છૂટા કરવામાં આવ્યા હતા; તેથી તેની સામે દેખાવો કરવામાં આવ્યા હતા. તે વખતે

પ્રિન્સીપાલે પોલીસની મદદ લઈને તોરણી વિદ્યાર્થીનીઓને કમ્પાઉન્ડની પહાર માંડવા પ્રયત્ન કર્યો હતો. આથી વિદ્યાર્થીનીઓ વધુ ચીકણ અને આખી કોરેજ હડતાળ પાડી. પરીણાઓ પાસે આવી રહી છે તે વેળા આવે બનાવ બન્યો ને તકરાર પડી! તેનો ઝટ નિકાલ આવે તેટલા ખાતર ઉપરાંત ૧૩ બહેનોએ અનશન સત્યાગ્રહ કર્યો છે. એમની પ્રત્યે સહાનુજૂતિ દર્શાવવા માટે હલકતાની બીજી બધી કોલેજોએ એક દિવસની હડતાળ પાડી હતી. હલકતા યુનીવર્સિટીના સત્તાધરોએ આ સંજવમાં દોડાદોડ કરી મૂકી છે.

*

.....આ પત્ર કચ્છને ઉત્તર છેડે આવેલા એક કુંઝરા ભગતના લોદાણી ગામેથી લખ્યું છે. આ ગામ પ્રથમ ખૂજ સમૃદ્ધ હતું. માત્ર શ્રીમાળા બાહણોના બહીં સવાસો થઈ હતા. કવિ દલપતરામ પ્રથમ લોદાણી પરણ્યા હતા. પણ આ એમનો મૃદસંસાર નિષ્ફળ નીવડ્યો હતો. “ભાઈઓ નેની ભારત જૂડી” એ ગીતનું પાત્ર આ લોદાણીની બાઈ હતી. એમના સસરાનું નામ ડોસો. પરણ્યા પછીના પોતાના અનુભવથી કાવ્યે લખ્યું છે કે :—

ડોસા ! તારી દીકરી, પરણ્યા દલપતરામ;
ને દીના તોરણ મલ્યા તે દી હોરા રામ.
ડોસા ! તારી દીકરી, પરણ્યા દલપતરામ;
ને દીના તોરણ મલ્યા તે દીથી નીંદ દરામ.

આ પ્રમાણે કવિએ પોતાના દિલ્લી વરાળ કાઢી છે. બહીના લોદો આ દોહરા ખૂજ ભોલે છે, પ્રેમ જે શાય છે કે, કવિ દલપતરામ છેક હળવદ તરફથી આ રણના કિનારાની ખાઈમાં કેમ આવી પડ્યા ? પાછળથી તો એમની પ્રતિજ્ઞા ખૂજ વધી ગઈ. એટલે એક ઉપર બીજી પણ મળી ગઈ. આ બીજી પત્નીથી કવિ નાનાલાલ થયા. આગલી પત્નીનો છોડો મોહનલાલ હતો, જે આ દીકરી કચ્છમાં જ

રહેતા હતા. મોહન રેવન્ય ખાતામાં કામ કરતો હતો. એણે 'મોહન વાણી' નામે એક કવિતાનું પુસ્તક બનાવેલું છે. એમાં કુટુંબ ક્ષેત્રની પણ કેટલીક હકીકત જણાવે છે.

હુસેનરાય કાવાણી

કસ્તૂરબા દરદની થોડી મામ સેવિકાઓ તાલીમ લઇને જાન્યુઆરીની અધવચમાં તૈયાર થશે. એટલે ગુજરાતના બિલાઓ, વડોદરા રાજ્યના પ્રાન્તો, કાકીઆવાડ (ભાવનગર રાજ્ય સિવાય) અને હમ્મમાં ૨૦૦૦ થી એકાદી વસતીવાળાં કેટલાક ગામેમાં કસ્તૂરબા દરદના મામ કેન્દ્રો શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિઓથી ખાસશે. આ મામ કેન્દ્રોની પ્રવૃત્તિઓ અઢીથી સાત વર્ષના બાળકો માટે બાલવારીઓ, કન્યાઓ માટે સંસ્કાર કેન્દ્રો અને સ્ત્રીઓ માટે પ્રૌઢ શિક્ષણથી શરૂ થશે. મામ કેન્દ્રો ખોલવા માટે નીચેની બાબતો ખાનમાં સેવાની હોય છે.

જે ગામના લોકોની ઇચ્છા હોય અને સક્રિય સહકાર આપવાની તૈયારી હોય તે મામમાં કેન્દ્ર ખોલશે. દરદના સંચાલન નીચે ત્યાંની પ્રવૃત્તિઓ નિધિ તરફથી તાલીમ પ્રાપ્ત થી મામ સેવિકાઓ ચલાવશે. કેન્દ્રોની પ્રવૃત્તિઓ સ્વાવલંબી બને તે માટે તેના ખર્ચની અરધી જવાબદારી જે મામમાં કેન્દ્ર ખોલવામાં આવશે તે મામના અમર તેની આજુબાજુના પ્રોચના સોશીએ શરૂઆતથી જ ઉપાડી લેવાની રહેશે. અને ત્રણ વર્ષને અંતે તે કેન્દ્ર આર્થિક દૃષ્ટિએ સ્વાવલંબી થવું જોઇશે. જે શરૂઆતથી જ ખર્ચની અરધી જવાબદારી સ્થાનિક સાથેનોથી ન ઉપાડી સહાય તો પ્રવૃત્તિના પહેલા વર્ષમાં અર્ચના ૧૫ ટકા જેટલો રકમ તો સ્થાનિક સાથેનોથી મેળવવી જ જોઇશે. બીજા વર્ષે ૨૫ ટકા, ત્રીજા વર્ષે ૨૫ ટકા, ચોથા વર્ષે ૫૦ ટકા, પાંચમા વર્ષે ૭૫ ટકા અને પાંચમા વર્ષને અંતે તો તે કેન્દ્ર સ્વાવલંબી થવું જ જોઇશે.

જે લોકો પોતાના પ્રદેશના મામમાં દરદ

તરફથી કેન્દ્ર ખોલાવવા ઇચ્છતા હોય તેઓને દરદના ગુજરાત વિભાગના પ્રતિનિધિ (ધી રીટીટ, યાદીયાગ-અમદાવાદ) સાથે પત્ર વ્યવહાર કરવો.

* ન્યુયોર્કના એક સ્ત્રી-પત્રકારે ત્યાં પોતાના પતિ સાથે મુલાકાતે ગયેલી સીનેમા અભિ-નેત્રી જયશ્રીને 'તાજ મહાલ'ની ઉપમા આપી છે. અને મેલબર્નુખના રંગોની બંગડીઓ તેમજ હીરાજડિત સુવર્ણના આભૂષણો ધારણ કરનારી અને શરમાળ દારમવાળી સ્ત્રી તરીકે ઓળખાતી છે. જયશ્રી પોતાની જાતે વાળ ડોળતી હોવાથી, દરરોજ પંદર મીનીટ કસરત કરતી હોવાથી, તેમજ સીંગારેટ, ચરખ કે કોશી પીતી નદિ હોવાથી ન્યુયોર્કના પત્રકારે તેનામાં પ્રશ્નો રસ લઈ રહ્યા છે.

* પૂર્નાના આગેવાન ધારાસભી શ્રી, જા.ર. કે. ગોખલેનાં પુત્રી કુમારી સુશીલા ગોખલે સામે ગુંડાધારાતી તલવાર ઉગામાં ઇતી.

કિસાન સમાજી દોરવણી નીચે આમે ધણી રહેલી વહીવાસીઓ વચ્ચેની પ્રવૃત્તિ તરફ ઇચ્છા સત્તાવાળાઓની કડક નજર થતા પાખી હતી, જેના પરિણામે સાઇ ધારાસભીએ સંકલિત થણા કાપેકરેને દલપાર કરવામાં આવ્યા છે. જેમાં ગુંડા તરીકે દલપારીનો ભોગ જનનાર કુમારી સુશીલા ગોખલે છેલાં છે. તેમણે એમ. એ. ની પરીક્ષા પ્રથમ વર્ગમાં પસાર કરી છે.

કહેવામાં આવે છે કે, કુ. સુશીલા ગોખલેને વહીવાસીઓની અજવળ સાથે પ્રાઇવેલ જાતનો સીધો સંપર્ક હતો નહિ. તેમની પ્રવૃત્તિઓ કાતકારીઓ વચ્ચે કેન્દ્રિત થયેલી હતી.

* મુસ્લિમ આરે આપી મેકેલી એક હિંદુ જુદાને તોફાનીઓના તોફાનમાંથી મુરિલમ પડેલી જવાથી લે છે, તેને આશ્રય આપે છે, તેની ખીંમત કરે છે. એ દરમિયાન ખંજાળની દયા સાંભળી ગંધીજી ખંજાળના પ્રવાસે આવે છે.

આ સમાચાર મળતાં રામ આવતાં ચમરીને જે આનંદ થયેલો, તેટલો આનંદ એ વૃદ્ધને થયો. પોતાના ગાંધીરામના સ્વામતની તૈયારી કરે છે અને તેમના ચરણોમાં સદાને માટે ઢળી પડે છે. ગાંધીજીએ પ્રચંડ સભામાં કહ્યું : “તમારા દુઃખદોની તરેહતરેહની વાતો મારી પાસે આવતી હતી, માફ હૈયું વસોવાઈ જતું હતું. મેં નિશ્ચય કર્યો કે માફ ને થનાર હોય તે થાય, પણ એક વાર તમારાં દુઃખદોને મારી આંખે જોઉં, અને તમને બંને તેટલું આશ્વાસન આપું. મારા સાથીઓ અને બીજા અનેકો તરફથી મને ચેતાવવામાં આવ્યો કે ‘ગાંધી, રખે ત્યાં જતા. જશો તો પાછા ફરી ચક્રશે નહિ.’ મેં પણ કહ્યું કે ‘મૃત્યુને તો હું મુઠ્ઠીમાં રાખીને ફરું છું. મને મૃત્યુનો ભય શો? ભલે હું ત્યાં ખપી જઈશ, પણ બંગાળનાં મારા બાંધવોને જરૂર જોઈશ. મારા જીવનનું કદાચ આ છેલ્લું જ કાર્ય હોય...”

“ખરેખર મારા રામ! તને કાણ મારનાર છે? તું તો અનેકનો તારનાર છે. અહીં આવ્યો તો ભલે આવ્યો. દિવસોથી હું અને આ બધાં મારા બાંધુઓ ભગવાનને બદલે તારું જ રક્ષણ કરી રહ્યાં છીએ. તું આવ્યો એટલે અમારા દુઃખનો નાશ જ થયો એમ અમે માનીએ છીએ. બધાના વતી મારી આઠલી બેટ રવીન્દ્રાચ મારા ગાંધીરામ!”

આમ કહેતી ઉન્માદિની શી એક વૃદ્ધા પોતાના બેળામાં છૂપાવેલ થોડીક વસ્તુઓ આગળ ધરતી મંડપ તરફ જવા લાગી. તમામ શ્રોતાઓ આ તરફ જોઈ રહ્યાં. વૃદ્ધાથી વ્યાસપીઠ સુધી એક નાનકડી કેડી બની ગઈ, અને એ વૃદ્ધાએ પોતાના ગાંધીરામના ચરણમાં પોતાની બેટ ધરવા દોટ મૂકી.

વ્યાસપીઠ આગળ પહોંચતાં પહોંચતાં તો એ દાંશી ગઈ અને ગાંધીજીના ચરણ આગળ આવી લોથ ચડને પડી. ‘ગાંધીરામ’ ‘ગાંધી-

રામ’નું રક્ષણ કરતાં એના પ્રાણ પ્રજ્વળના દર-ખારમાં આલ્યા ગયા. શ્રોતાઓએ જોયું તો, વૃદ્ધાના બેળામાંનું એક તાનું ફલ ગાંધીજીના પગ પર પડી સૌની તરફ પ્રસન્ન ભાવે નિરખી રહ્યું હતું. ચમરીએ તો, પોતાના રામને ભોર ધરાવ્યાં હતાં, પણ આ વૃદ્ધાએ તો પોતાના ગાંધીરામને પ્રાણની બેટ ધરી.

ભારત શાસ્ત્રવેતાઓની પરિવડના પ્રમુખ રચનાથી મધ્યરય સરકારના એક પ્રધાન શ્રી બાબાએ ભારપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે ઇમારતના રચના કાર્યમાં એક સિદ્ધાંત ધ્યાનમાં રાખવો જરૂરી છે. અને તે એ છે કે : ઇમારતના દેખાવની ખાતર અંદરના આરામ અને સુખ-સમવડતાઓનો ભોગ અપાવો ન જોઈએ. સામાન્ય માનવીને માટે બોલવું એ અત્યારના સંમયમાં ફેશન થઈ પડેલ છે. પરંતુ મહિલાનો આપણામાંના કેટલા વિચાર કરે છે? કદાચ આતું આ કારણ એ છે કે, સામાન્ય મહિલાઓ બધી અસામાન્ય અને અનન્ય છે, પરંતુ જેને પોતાની જાંઘળીનો મોટો ભાગ રસોડામાં ગાળવો પડે છે અને જેના આરામ કે સમ-વડોનો બાળે જ ખ્યાલ કરવામાં આવે છે એવી ગરીબ શૃદ્ધિણીના ખ્યાલ કરો. આપણે નવી ડીઝાઇનનું રસોડું જોઈએ છીએ; કે ને મહિલાઓને નિવારણ એવા વૈનરામાંથી બચાવશે. આપણે નવા પ્રકારનો ચૂરો જોઈએ છે કે જેમાં ધૂમાડો થયા વિના ગમે તે પ્રકારનું બળતણ વાપરી શકાય અને તે રીતે ધૂમાડાને કારણે રાંધનારની આંખમાંના આંસુ અને તેના સ્વાસ્થ્ય પરની અસર નિવારી શકાય.

કલકત્તાના એક મુસ્લિમ મહોલ્લામાં એક યુગ્વરાતી હિન્દુ કુટુંબ રહેતું હતું. ૧૫ મી આગસ્ટના દિવસે પ્રાંતીય સરકારે સરમરી રખાં જાહેર કરી હતી. સેંકડો અને હજારોની

સંખ્યામાં મોટાં મોટાં સરખસો નીકળા રહ્યાં હતાં. સવારથી જ ઘરમાં પુરાઈ રહેલું મુઝરાતી કુટુંબ અગાથીમાંથી જોવા કરતું હતું કે સડક ઉપર ખૂબ માણસો ઉભરાઈ રહ્યા હતા અને ઠોઈ હાથમાં છરી, ઠોઈ ઉપાડી તરવાર, ઠોઈ બાલો, ઠોઈ લાડી તો ઠોઈ નળનો દુકડો અથવા છેવટે પત્થર જ હાથમાં લઈ જૂમરાણ મચાવતા હતા તથા સડક પર આવતા જતા ખીજ પક્ષના દોડો પર ધા કરી રહ્યા હતા.

અગાથી પરથી જોતાં બાળકોને મન તો આ ગમત હતી. “બા, લો આ શું થાય છે” કહી તેઓ મા પાસે દોડી જતાં, વળી પાછાં આવતાં અને હાથ લાંબા કરી જોઈ જોઈ જોઈ જોઈ, “જુઓ, પેલાને છરી મારી, પેલાને લાડી... પેલો નાડો! એની પાછળ પડ્યો...એ પકડાઈ ગયો, પડ્યો...અરે મરી ગયો.”

મા આ બધું ન જોઈ શકી. તેણે કહ્યું, “હોકરો, તમે અંદર જાવ.” મા મર્ષ પણ બાળકો ન ખરયાં, ત્યાં જોતાં જ ઊભાં રહ્યાં.

બાર વાગ્યા સુધી પોકારો ચતા રહ્યા. મારામારી ને કાપાકાપી ચાલતી રહી. અચાનક કેટલાક શુંડાઓની નજર અગાથી પર ઉભેલાં બાળકો પર પડી. બસ પછી થી વાર ? તેમના પર પત્થરમારો શરૂ થયો.

પડોશી મુસલમાન બાઈઓથી આ સહન ન થયું. તેઓ તેમને રોડી કહેવા લાગ્યા: “શું કરો છો ? શું કરો છો ?” પણ તેમને કોણ સાંભળે ? તેણું બારણું તોડવા આમળ વધ્યું. બારણા પર મારો શરૂ થયો. આથી પેલા મુસ્લિમબાઈઓ તેમને પોતાના હાથે રોકવા આમળ વધ્યા, પણ રોકતાં રોકતાં તો બારણું ઉઘડી ગયું.

પરંતુ શુંડા અંદર જાય તે પહેલાં અમે તેમ કરીને એક મુસ્લિમ બારણામાં પડોંચી મેલો ને ત્યાં અડીને ઉભે રહ્યો. તેણે કહ્યું:

“મરી જઈશ તો બચે, પણ આમળ નહિ વધવા દઈ.” શુંડાઓએ મારી નાખવાની ધમકી આપી, પણ તે ન ખરયો. ટોળામાંથી અચાન આંચો. “ના ખસે તો મારી નાખો, પકડીને નીચે પાડો.”

હવે પરિસ્થિતિ વીકરી. એક બાળુ મુઝી-બર મુસ્લિમો અને ખીજ બાળુ શુંડાઓની અપાર બીડ. એકને અંબીર રીતે ધાવડ કરી, ખીજને ધસડીને દૂર ફેંકીને શુંડાઓ ઉપર ચડી ગયા. ઉપર જઈને મારી નાખવાની ધમકી આપી રૂપિયા માંગ્યા.

શુઝરાતી કુટુંબ કૂચ ઊઠ્યું. માએ દિંમત કરી છત્તદાન માગ્યું અને હના તેટલા રૂપિયા ધરી દીધા. રૂપિયા લઈ ટોળું નીચે જાયું. કુટુંબ બારણા બંધ કરી મોતની ધડોંચી મણવા લાગ્યું.

ચોડી વાર ઘઈ ને બારણા પર ફરીને ધા પાડવા લાગ્યા. માએ ફરી દિંમત કરી બારણાં ઉઘાડ્યાં. આ વખતે ધરણીની પોટલી શુંડાઓને આપી મંચાવ કર્યો.

ચોડી આખેલા વાપની માફક શુંડાઓએ આમ છતાં ફરી દુમચો કપ્યો. આ વખતે ટોળું ચોડું ઘઈ ગયું હતું. ટોળામાંથી જુઓ પડવા લાગી હતી: “બારણા ખોલી નાખો, નહિ તો આમ લગાવીએ છીએ.” આપવા માટે તો હવે કશું નહોતું; કેવળ છત્ત અચ્છો હતો, હવે તેનો જ વારો હતો.

પાડોશીઓએ જોયું કે હવે આ કુટુંબને ઉતારવાનો રસ્તો નથી. તેમણે તે કુટુંબને ત્યાંથી ખસેડવાના ઘણા પ્રયત્ન કર્યો, પણ સફળતા ન મળી. શુંડાઓ સધળા પ્રયત્નોને નિષ્ફળ કરી મૂકતા હતા.

ઠોઈ રસ્તો ન રહેતાં કુટુંબ રણજીત કરવા માગતા મુસ્લિમ બાઈઓ પણ મોટી સંખ્યામાં ઉપર ચડી ગયા અને તેઓ કહેવા લાગ્યા: “મા, ડરશો નહિ. અમે છીએ ત્યાં સુધી.”

તમારો કોઈ વાંકો વાળો કરી શકે તેમ નથી.”

માએ કહ્યું: “બેટા, મરવું તો એક દિવસ અમારો પણ છે. આજે જ મરવા દોને ? તમે અમારા માટે શા સારું જીવ આપી રહ્યા છો ?”

તેમનામાંથી એક મહમૂદે કહ્યું: “નહિ મા, એમ ન બને. અમે જીવતા છીએ ત્યાં સુધી તમારા શરીરને કોઈ હાથ પણ કેમ અડાડી શકે ? અમારાંથી એ કેમ સહન થાય ? અમે તમને વિનંતી કરીએ છીએ કે તમે બધા એક ખંડમાં બરાબ અંદરથી બારણાં વાસી દો. અમે તેમ પણ તમે મારાં પણ મા છો.”

આમ વાતચીત ચાલતી હતી ત્યાં ટોળું ઉપર આવવા લાગ્યું. “મારો, કાપો, હિન્દુ છે હિન્દુ” ની બૂમો પડવા લાગી. મહમૂદ મૂઠીબર સાર્થીઓ દરવાજા પર બેઠો રહ્યો અને કડક થઈ કહ્યું: “અંદર નહિ જઈ શકાય. એમણે તમારું શું બગાડ્યું છે ? બીચારો બાળબચ્ચાં વાળો માણસ છે. કોઈની સાથે કશી લેવાદેવા પણ નથી રાખતો.”

પાછળથી અવાજ આવ્યો: “મારો સાલાને; નિમકદરામ છે. મુસલમાન થઈને મુસલમાનોને રોકે છે.”

મહમૂદ અને તેના સાથીઓ પર ધાલ, મુઝા અને લાડીઓના પ્રદાર થવા લાગ્યા. સામનો બરાબર થઈ શકતો ન હતો, છતાં પણ મહમૂદ ત્યાંથી ખસ્યો નહિ. તેના ઉપર થઈને ટોળું અંદર પેસી સામાન છૂંટવા લાગ્યું.

પછી તો અંદરનાં બારણાં પણ તૂટ્યાં. છોકરાઓ અને તેમના બાપને તો ફેટલાક અરદન પકડી નોચે લઈ ગયા, ત્યારે છોકરી તથા માને હાથ પકડી દસડવા લાગ્યા.

અધારામાં વીગળી ચમકે એમ બીડાંથી એક અવાજ આવ્યો: “ઓઓને ન સતાવશો.” પાકું અંધાઈ. પાટો એક અવાજ આવ્યો: “ઓ બાળક કોઈ બચવા ન પામે.” પેલા રક્ષક મુસ્લીમમાઈઓમાંથી વળી પાછા બે બચ્ચ

આમળ આવ્યા, અને માને બચાવતા બચાવતા શહીદ થઈ ગયા. એ શહીદોના સાથીઓએ માને બચાવવા માટે જીવ સરોસટ પ્રથનો કરવા માંડ્યા. એટલામાં ઉપરથી છોકરી છટકીને નીચે ગઈ. બાઈનો જીવ બેખમમાં બેધ-તેણે કહ્યું: “પહેલાં મને મારો, બાઈને પછી” અને બાઈ પરના ધાને એણે પોતાના ઉપર ઝીલી લીધો.

ખર-ખર, ખર-ખર, લશ્કરી હોરીઓના અવાજ સંભળાયો. ટુમટો કરનારા માસવા લાગ્યા.

ગુજરાતી કુટુંબ, આસુમરી આંખે પોતાના ખાણોની રક્ષા કરવા માટે જન આપનાર તથે લાશોને લોહીથી લથપથ બોતું ફૂસકા ખાતું પોલિસ મથકે જવા માટે નીકળ્યું. એક દિંડુ માના પોતાની કૂખનાં જન્મેલાંથી પણ વધુ હેતથી મુસલમાન પુત્રોને હૃદયપૂર્વક આવીવીક આપતી આપતી પોતાના આખા કુટુંબને જીવતું લઈ ચાલી નીકળી.

(ભારતી)

રશિયામાં માતાઓને પોતાનાં ક્રોતાનેને ઉછેરવાના બદલામાં સરકાર આ પ્રમાણે પેન્શન અને પગાર આપે છે: બે બાળકોની માતાને ત્રીજું બાળક પ્રસવનાં એક સામટા ૪૦૦ રૂબલ; ત્રણ બાળકોની જનની ચોથા બાળકની માતા બને ત્યારે ૧૩૦૦ રૂબલ અને ૮૦ રૂબલનું માસિક બચ્ચું; ચાર બાળકવાળી પાંચમાની માતા થાય ત્યારે ૧૭૦૦ રૂબલ રોકડા અને ૧૨૦૦નું માસિક બચ્ચું; આ રીતે ક્રમશઃ વધતાં દસમા બાળકના જન્મટાણે ૩૫૦૦ રૂબલ રોકડા અને ૨૫૦૦ નો માસિક દરતો. સામટી રકમ બાળકને જન્મ લેનાં મળે છે; માસિક દરતો બીજી જન્મમાંથી થઈ થાય તે પાંચમા જન્મદિન સુધી મળે. આ રકમ પર બાળકો અને માતાઓને જ દક્ષ. પિતૃઓ તેમાંથી પાઈ પણ ખર્ચી શકે નહિ.

રતલામ મહારાજનાં સાવજી માણ સાહેબા શ્રી. મટીયાણીજી ૭૦ વર્ષની ઉંમરે અવસાન પામ્યાં.

લખનોમાં મળનારી કિં- દના રાજવંદોના મંડળના વાર્ષિક અધિવેશનની ઉદ્ઘાટન ક્રિયા શ્રી. વિન્યાલક્ષ્મી પંડિતે કરી.

શિહોરમાં એક અલખદ પોતાની હયાત પત્ની છતાં બીજું લગ્ન કરવાની વાતો કરે છે.

ગાધરા પાસેની એક નાની રસાયતમાં એક સ્વરૂપવાન સ્ત્રી ના મૃત્યુ પાછળ બેઠા હોવાની શોધો વાતો કરે છે.

મીસીસ કીપ્સ તેમનાં પુત્રી સાથે દિલ્હી આવ્યા હતાં ને જવાહરલાલના મહેમાન તરીકે રોકાયાં હતાં.

દિલ્હીમાં પત્રકારોની પરિ- વર્ષમાં લેડી ક્રિપ્સે જાહેર કથું કે, અમે તે ક્ષણિક અંતરાયો આવી પ્રેરે તો પણ દિલ્હી અને પ્રિટને અન્યોન્યમાંથી શ્રદ્ધા ખોવાની જરૂર નથી.

શ્રી. કનૈયાલાલ મુનશી બનારસ હિંદ યુનિવર્સિટીના હિપ-ક્રેકપતિ નિમાવા સંબંધ છે.

શ્રી. જવાહરલાલ પંડિતનાં પુત્રી શ્રી ઇન્દીરા ગાંધીએ ખીલ પુત્રને જન્મ આપ્યો.

દિલ્હીની વીમેન્સ લીગ સમક્ષ શ્રી. વિન્યાલક્ષ્મી પંડિતે 'યુનો'માં પોતે લડેલી લડત સમજાવી હતી.

શ્રી. સુચેતા કિપલાની જણાવે છે કે, કેમિસ કોરોના- રી નોઆખલીના ડોઈ વિસ્તારમાં મળશે. તે માટે મટતી તૈયારીઓ ચાલે છે.

નવસારીમાં ગર્ભ દાઈ- રુક્ષ બાંધવા ૪ લાખને ૨૪ હજાર રૂપિયાનો અંદાજ મંજૂર થયો.

દિલ્હીમાં શેક્ષપ્રતિનિધિ સમાની બેઠકમાં નવ બહેનોએ હાજરી આપી હતી. તેમાં પહેલે દિવસે શ્રી. સરોજિની નાગકુ હરતાક્ષર કરવા અર્થાત્ 'ત્યારે ડો. સીંહા બોલ્યા: 'હોય મીલાવીએ, કમસે કમ એક વાર' પણ સરોજિનીદેવીએ ડોકુ ન આપ્યું અને અંગુઠો બનાવી બેઠકે ચાલ્યાં ગયાં. બીજી બહેનોમાં સૌથી વધુ આકર્ષક શ્રી. પૂર્ણિમા બેનરજી હતાં. ઝોરીસાના માલતી ચૌધરીનો રૂઆબ કંઈ ઓર હતો.

અમદાવાદ મ્યુનિ. ગર્ભ દાઈરુક્ષમાં મ્યુનિસિપાલિટીના નોકરો માસિક રૂપિયા સો કે તેથી ઓછા મેળવતા હોય તેમનાં બાળકોની શી લેવારી નહિ, એવું રુક્ષ બોડેંકરામ્યું છે.

વડોદરા કેન્દ્ર રાષ્ટ્રીયભાષા સમિતિને અ. સો. મહારાષ્ટ્રી શાન્તાદેવી ગાયકવાડે પંદરસો રૂપિયા દાનમાં આપ્યા.

ખેડા સી મંડળ તરફથી શ્રી ચતુરાબેનની દેખરેખ નીચે ચાલતા શિવજીવર્મા તૈયાર થતો માલ વેચાપ છે ને દર વર્ષે તેનું પ્રદર્શન બરાબ છે.

ભારત સેવા સંઘના મંત્રી-
એ જાહેર ક્યો મુગ્ધ પૂર્વ
બંધાજના રમખાણ વિભાગમાં
બળજબરીથી ધમોતર કરાવેલી
૧૦૦૦૦ હિંદુસ્ત્રીઓને શું
કરી તેમને. ઉદ્ધાર ક્યો; એક
દુઝરને એમના કુટુંબમાં દાખલ
કરાવેલ છે અને જેમનાં કેપાળ
ઉપરથી સીંદુર લૂંટી નાખી
અને શંખની બંધીઓ ફોડી
નાખી હતી તેવી પાંચ દુઝર
હિંદુ સ્ત્રીઓને સિંદુર તથા
શંખની બંધીઓ આપવામાં
આવી હતી.

અમદાવાદ રીઝીરોડ ઉપર
મામુનાયકની બારી પાસે રહેતા
માણસો ઉપર સામુદાયિક દંડ
પડ્યો છે તેમાં સ્ત્રીઓને પણ
દસ દસ રૂપીઆ ભરવા પડ્યા.

ગ્રેસના માથું મંત્રી કુ.
મુકુલા સારાભાઈ હિંદ તરફથી
કાશુકના એલચી તરીકે નીમાયાં

વડોદરા ધરાસભામાં શ્રી.
જેશીએ રજુ કરેલ પરણેલી
અને અપરિણત કન્યાના હક્કો
એક સરખા રખાવેલો હિંદુ
નિબંધમાં સુધારો કરતું બીલ
રજુ કરેલું તે નામંજુર થયું.

ઉત્તરવાનકુંવરની એક
હોરપીટલમાં સારવાર લેતી
એક સ્ત્રીના પેટમાંથી શલ-
કીયા દ્વારા ૧૦૩ રતલની માંઠ
હાલવામાં આવી હતી, તે પછી તે
ઓનું વજન અર્ધપડી ગયું હતું.

જૂનાગઢ હવેલીના મહા-
રાજાએ પોતાનાં હવાત વહુછ
જ્યાં બીજું લગ્ન થયું.

હરદત્તપુરના રોશન માસ-
રના ભાઈ અને બારાગાંડીના
નહેરખાતાના ઓવરશીયર શ્રી.
શારદાપ્રસાદને પોતાની પત્નીનું
ગળું દાખી મારી નાખવા માટે
પાંચ વર્ષની સજા થઈ. ગુનેગારે
જણાવ્યું હતું કે મેં મારી
પત્ની પાસે પાણી માગ્યું, જ્યાં
એ ઉડી નહિ તેથી ગુસ્સે થઈ
નાક ઉપર દીઠા મારતાં એ
મરી ગઈ.

આંધ્ર મહિલા પરિવર્તના
પ્રમુખરચનાથી શ્રીમતી ચરી-
અદમદ કીડવાઈએ દરેક કોમની
એકઠી થયેલી સ્ત્રીઓને આજની
અચાનકી અટકાવવા અર્પણ
કરી હતી.

ઉત્કલ પ્રાંતિય સમિતિના
પ્રમુખ શ્રીમતી માલતી ચૌધરી
રાહતકાર્ય માટે રવસેરીપાની-
કુકડી લઈ નોઆખડી જવાનાં
હતાં, તેમને આંધીછએ ના કહી
છે ને પોતે જ્યાં કામ કરે છે
ત્યાં કામ કરવા કહ્યું-છે.

જનલપુર ગુડેરના પોલીસ
મેથકમાં આવી રહેલ હિંદુ
બાળાઓ અને સ્ત્રીઓનાં અવ-
હરણ કરી જવાના જાહેરા
સમાચારોએ મહારાટ ફેલાવ્યો
હતો.

જાણીતી શ્રીદમરદારનાની
નસીમ નું અવસાન થયું.

નોઆખડી જલ્લામાં શ્રી.
આંધીછ સાથે રહેનાર મુસ્લીમ
બહેન શ્રી. અસમત સલામ
રાજેએ એક કોમનો માલસા-
માન બીજા કોમવાળા ઉપાડી
એણે તે પાછો અપાવવા માટે
આમરણત ઉપવાસ શરૂ કરેલા;
તે માલ એક બીજાને પાછો
આપવાથી તેમણે ઉપવાસ
હોડ્યો છે.

અખિલ અમદાવાદ એલે-
મ્પીક હરિદાસમાં હોડકરીઓ
માટેની એક માઈલ સાઈકલો
ગની હરિદાસમાં પારસી બહેન
શ્રી. જયગંદેન મહેતા પ્રથમ
આવ્યાં.

અખિલ ગુજરાત વિધાયાં
જાન્યુઆરીમાં વડોદરા તરફથી
કુ. ચમુના મુટાયાં.

બેરસદ પ્રસૂતિગૃહમાં એક માસની અંદર સાત બેટીયાં બાળકો જન્મ્યાં; તેમાં દરેકમાં એક છોકરો ને એક છોકરી હોવાનું બન્યું હતું.

સ્પેશીયલ મેડેન એકટ પ્રમાણે પરણેલ પત્નીને બરણ પોપણ મેળવવાનો હક્ક મળતો નથી. એવો મુંબઈ હાઇકોર્ટે હમણાંન ફેસલો આપ્યો.

ધોળકાતાલુકાના જનરાડા ગામની એક રજપૂત કન્યા પોતાને સાસરે કાવિંકા જતી હતી ત્યારે ખાવલાથી બાવળાની સડકે વીંછીવાના રજપૂતે મીયા છાની મદદથી તેનું અપહરણ કર્યું.

અપરધિતા નિવારણ માટે શ્રીમતી સરલાદેવી અંબાલાલ કોઠિયાવાડના તમામ રાજવીને મળવા પ્રવાસ કરવાનાં છે.

વડોદરામાં મળનાર મુખ-રાત વિદ્યાર્થી પરિષદ શ્રી. શુદ્ધતા બહેન સારાભાઈના પ્રમુખપદે મળનાર છે.

ચીનના પ્રતિનિધિ લી ચીનને વિદાયમાન પાટી આપતી વખતે મુંબઈના મેયરનાં પત્ની મીસીસ રાવણએ જલ્દાર કર્યો હતો.

કુ. એમિલી ગ્રીન બાઈને ૧૯૪૬ વર્ષનું ચાન્તી મારેનું નોગલ પારિતોષક મળ્યું.

શ્રીમતી અરુણા અસદ-અલી હિંદના પ્રતિભાં ફરી બાવી લગતની આગાહી સંબંધી સમજુતી આપે છે.

એક્ટમાં એક યુવતીએ એકી સાથે પાંચ બાળકો (૩ પુત્ર ને બે પુત્રીઓ) ને જન્મ આપ્યો. જ્યાં તંદુરસ્ત છે.

સુરતમાં ડો. પ્રભાવતી બહેન દીક્ષિતને હાથે વિદ્વાન પરિષદની ઉદ્ઘાટન ક્રિયા થઈ.

મીસરની એક ત્રીસ વર્ષની વયની વિધવાએ પંદર વર્ષના રાઈ નામના યુવક સાથે ફરી લગ્ન કર્યું. તેને આગલા ઘરનાં બે બાલકો હયાત છે.

માતર તાલુકાના ભોગલન ગામમાં એક સગમી હરીજન બાઈને માર માયોનું કહેવાય છે.

ધ્રુવચાના એક રાણી તારાગાઈનું મુકદ્દમો દોહદીમાં કુતુખમિનાર પાસેના ખાડામાંથી મળી આવ્યું હતું. તેઓનાં લગ્ન ત્રણ વર્ષ પહેલાં થયાં હતાં. તેઓ ઉપરથી હતો તે હોટેલ-માંથી મળી આવેલી ચીડીમાં તેમણે પોનાની લાખો રૂપિયાની મીઠતની વ્યવસ્થા કરવાનું લખ્યું હોવાથી તેમણે કુતુખ-મિનાર ઉપરથી પડી આપખાત થયો હોવાનું મનાય છે.

મુંબઈનાં કુ. વીણા બીઆ (વણીક)એ રાજકોટના શ્રી. હરિચ એન. ત્રિવેદી (આદાણ) સાથે આંતર રાષ્ટ્રીય રનેદલમ કર્યું.

મુંબઈના શહેર સુધરાઈ ખાતાની રેન્ડીઝ કમિટીએ નિર્ણય કર્યો છે કે, મુંબઈ શહેરમાં થોડાક વખતમાં બે દવાખાનાંઓ સંતતિ નિયમનનાં સાધને. ને લગતી સલાહ આપવા માટે જોડવા. એકાદ મહિનાની અંદર તે ચાલુ કરવામાં આવશે. તેમાં એક જો દાકતર જે સંતતિ નિયમનની રાષ્ટ્રીય કળામાં પારંગત હશે તેને નીમવામાં આવશે. આ યોજના માત્ર પ્રાયોગિક જ છે. તેમાં ચાર હજારનો ખર્ચ થશે તેમાંના ૪૦૦ રૂ. નાં તે માત્ર સંતતિ નિયમનનાં સાધને જ લાવવામાં થશે.

દેશેરીડાની મીસીસ લીલી
યન ૭૨૮ ૨૦ વર્ષની ઉંમરે
ધલીનોષ યુનિ.માં પી. એ.
થઈ. તે પછી એ અગીઆર
બાલકોની માતા બની, અને
ફરી ભણવાની ઇચ્છા થવાથી
૮૧ વર્ષની વયે એમ. એ. ને
૮૨ વર્ષે પી. એચ. ડી.-ડોક-
ટરની ડીગ્રી મેળવી.

*
યુગોરલાવીઆના એક
સમવાયી પ્રજાસત્તાક રાજ્ય
કોશીઆમાં એક સ્ત્રીની નાણા-
મંત્રી તરીકે નીમણુક થઈ છે.

*
ન્યુ દીલ્હીમાં ઇન્દ્રપ્રસ્થ
ગર્લ્સ કોલેજની વિદ્યાર્થીની-
ઓએ જૂના પ્રાધ્યાપકોને
ખસેડવાના વિરોધમાં હડતાળ
પાડી હતી.

*
હાકામાં એક ૬૦ વર્ષના
રાજ્યસભાના સભ્યની પત્નીને
શુંડાઓએ તેના ઘરમાં પેસી
મારી નાખી.

*
કોટડા સાંગાણીમાં ત્યાંના
ના. રાણી સાહેબે 'સાંગાણ
ક્ષત્રિય વિદ્યાર્થીનિગ્ધ' ખુલ્લું
ચુકું.

*
પોરબંદર રોટ્ટના સતીપુર
ગામમાં એક બાહાણુ યુવતીને
કુવે પાતી ખીજ બહેનોએ
અટકાવી બચાવી લીધી.

ન્યુયોર્ક ખાતેના સંયુક્ત
રાષ્ટ્ર મંડળમાંના હિંદી પ્રતિ-
નિધિ, શ્રીમતી વિન્યાસદમ્બી
પાંડે અને પેરીસમાં મળેલી
સંયુક્ત રાષ્ટ્રની ડેળવણી
વિગ્નાન અને સંસ્કૃતિ વિષયક
પેરિષદના ગયેલ સ્ત્રીપ્રતિનિધિ

રાજકુમારી અમૃતકુવરે લંડનમાં
હિંદીઓની સભામાં બાવણે
કર્પાં હતાં. અને 'ઈન્ડીયન
એસોસીએશન અને ઇન્સ્ટી-
ટ્યુટ'ના સ્થાપક સભ્યો
બન્યાં હતાં.

*
દામનગર મદાલના ધામેલ
ગામના એક કપોળ વણિકની
પોતાની બાણેજ પચાસ દળર
ફીપીઆ લઈ એક ગાંડા મુર-
તીઆ સાથે પરણાવવાની
તૈયારી સામે વિરોધ જાણ્યો
છે, ને રાજ્યને વચ્ચે પડવા
વિનંતી કરી છે.

*
સીંધની ઓઓએ કોંગ્રે-
સના પ્રમુખ આચાર્ય શ્રી.
કિષોરભાઈને માનપત્ર આપ્યું.

પેશાવર વિભાગમાં ઓઓ
અને બાળકો મારે કોમ કરનાર
મીસીસ હબીબુલ્લા ખાન, મીસ
તારા નારાયણ અને મીસ એસ.
કે. હસનવીઆને 'પેટ્રી વેવર
મુલાકાત આપી હતી.

*
જોલપાડ પાસે સાંધીજેર
ગામમાં એક બાઈને ઓપી-
સાથે ચાર બાળકો-એ છોડરા
ને બે છોકરીઓ અવતર્યાં.
તેમાંના બે બાળકો દાલ
જીવતાં છે.

*
ચીખલી તાલુકામાં ખંભાણ
ગામમાં ખીજ કિશાન પરિવહ
શ્રી. જોદાવરીબાઈના પ્રમુખપદે
મળી હતી.

*
સુરતનાં યુનીવાલ પ્રજા
શ્રૂંખણદાસનાં પુત્રી મી. લક્ષ્મીતા
બહેને તાપી બજારમાં પ્રમના
ફંડમાં એક દળર રૂપિય
આપ્યા.

*
હંક રોટ્ટમાં સંજયમ
શીખ ઓઓની એક પત્ની
'હંક રો' ઉત્તરવા બરાવાની છે

*
લખનૌ જિલ્લા બેડમીટ
ગ્રેમીયનશીપ મીસ એ.
બારશેને મળ્યાં તેઓ જૂના
પુરમાં બરાનાર નેચનલ ગે
મીટન ગ્રેમીયનશીપ મ
યુ. પી. તરથી પ્રતિનિ
તરીકે ચુંટાયાં.

હંડમાં ઇન્ડીયા લીગે
હિંદી નેતાઓને માન આપવા
ચોક્કસ ખાણ વખતે અસ્થા-
બાદના કમળા નહેરૂ હોસ્પિટાલ
ફંડમાં શ્રીમતી હાંકુએ પાંચસો
ગીનીનો એક પંડિતજીને
અર્પણ કર્યો.

*
મુખર્મી જાણીતા બાબુ
મેરીસ્ટર શ્રીમતી મીરાં લામ
મુખર્મીનો નવા શેરીફ નીમાયાં.

*
ડબોઈમાં શ્રી. યશોવિજય
જૈન સેવાસદનનું ખીજું સંમે-
લન કરાયું તેમાં. યશોવિજય
જૈન મહિલા મંદિરની બહેનો
તરફથી ગરબા, નિર્મલ અને
જરતચુંચળુની હરિદાઈ ગોઠવી
હતી, તેવા ઉત્તિષ્ટ થનાર
બહેનોને સેવાસદન તરફથી
ઈનામો અપાયાં.

*
મુખર્મી કેટલીક મુસ્લીમ
ઓઓએ ખંજાળ; બિહાર
અને મુખર્મી આ હુલ્લડમાં
હોરાન થયેલ ઓઓને નાત-
ખતના બેઠ સિવાય મદદ
મોટે શ. ૧૩૮૭ મોઢવી આ
તોફાનો ખંધ કરવા અપીલ
કરી છે; તેમાં બેગમ મહમદ
તાહેર, મીસીસ સમીના ફતે-
અંદી, મીસીસ હબીબ પાર-
મીઆ વગેરે મુખ્ય છે.

*
વડોદરા ધારાસભામાં શ્રી
સુધારા નિર્મલ મોટી બહુ-
મતીથી હારી ગયો.

સાંમલી રાજ્યની મહિલા
પરિષદના પ્રમુખરયાનેથી લેડી
રામરાવે હિંદની પ્રતિષ્ઠિત
નારી થવા માટે ઓઓને આપ
મેળે જીવનમાં સમાન અને
હિંમતવાન પ્રાપ્ત કરવા દાક્ષ
કરી.

*
રમુ બીમાને ઇજા કરવા
બદલ ડોઈ સાવિત્રીખાઈ રમુ-
નાથને કરેલી ૧૮ મહિનાની
સજા સામે કરેલી અપીલ
મુખર્મી હાઈકોર્ટે ઠાવી નાખી.

*
બોરીવલીથી એક બ્રાહ્મણ
બાઈ તથા તેના છોકરાને
જામનગરનો એક ટાંગાવાળો
બોળવીને લાવેલો. તેમને પોલીસે
આઈ સમાજના આશ્રયે
સોંપેલી, પણ પાછળથી તે
શુભ થઈ હોવાથી બાઈના
સમાવહાલાં ગામોગામ તેની
તપાસ કરે છે.

અખિલ હિંદ
મહિલા પરિષદનું
૧૯મું અધિવેશન
લેડી રામરાવના
પ્રમુખપદે આઠા-
લામાં મળ્યું છે
અને ગઈ પરિષ-
દના પ્રમુખ શ્રી.
હંસાંબહેન મહે-
તાએ નિવૃત્ત થતાં
ઓઓને ગ્રેરક
સદેશ આપ્યો છે.

પાલણપુરમાં શ્રી. તાલે-
મહમદખાનજી અંગ્રેજી કન્યા-
શાળા સ્થપાઈ તેમાં શરૂઆતમાં
ત્રણ અંગ્રેજી ધોરણો શીખ-
વારો. હેડમીસ્ટ્રેસ તરીકે કુ.
મેરીસસ નીમાયાં છે.

*
મહુવા મ્યુનિ.માં ઓમેમ્પર
તરીકે શ્રી. અચરત બહેન
અમૃતલાલ દોશી ચુંટાયાં.

*
હજીવદના એક બ્રાહ્મણે
પોતાની પત્નીને માર મારીને
મારી નાખેલી તેને જન્મદીપની
સજા થઈ.

*
શ્રી. સુચીતા કિપલાની
શ્રી રવય સેવકોની હુકડી લઈ
ગાંધીજી પાસે પ્રીમાલા પહોંચ્યાં.

*
મુખર્મી વિલ્સન ડાલેન્-
માં ઇન્ટર-આર્ટ્સમાં બહુતી
કે. સીતાબહેન મુલકોના સગી-
તનો જલસો સુરતમાં થયો.

અમરાવતીના ધુમરાણી' માં શ્રીમતી શાન્તાબાઈ મુધોલકરે પોતાના પતિ શ્રી. જી. ટી. મુધોલકર (તત્કાલ ભારત દૈનિકના તંત્રી, ગણીતા લેખક ને વિવેચક) તું રેખાચિત્ર લખ્યું છે.

શ્રી. કૃષ્ણા દહીસીંગતું લખેલ 'શેડોઝ ઓન ધી વોલ' નામે પુસ્તક પ્રગટ થયું છે. તેમાં માનવતાના સ્પર્શભર્યા જ્વલજીવનના પ્રસંગચિત્રો તેમણે દર્શાવ્યા છે.

શ્રી. વિન્યાલક્ષ્મી પંડિત હિંદ આવી પહોંચ્યા છે. તેમણે દિલ્લીમાં સભ્ય તરીકે લોક-પ્રતિનિધિ સભામાં હાજરી આપી ત્યારે લોકોએ તેમને તાળીઓથી વધાવી લીધા હતા.

જરવાળા (પેલાશા) ડોંગા અરજી રૂપાની ઓરત બાઈ જવજીએ પોતાના પાડોશી કુંભાર નાનજી માલાના ચાર વર્ષના દીકરા અને છ વર્ષની દીકરીને કડવો ગોળ ખવરાવાથી છોકરાનું મૃત્યું થતાં ને છોકરી બચી જતાં કેસ ચલેલો તેમાં બાઈ જવજીને દેશનીકાલની સજા થઈ.

અખિલ હિંદ મદિલા પરિષદમાં શ્રીદત્તનાં ઓપ્રતિનિધિ તરીકે માસ રોડોથી લેંકેસ્ટરે હાજરી આપી છે.

ચિટ્ટીરા ડોમનવેલ્સ લીમના મંત્રી લેડી આર્સે જણાવ્યું હતું કે તાજેતરના યુદ્ધોના સંકટોએ ઓઓના સામાજિક ધોરણમાં કાંતિ આણી છે.

બાવનગર મદિલા પરિષદ તરફથી નોઆખલીની બહેનેને મદદ માટે હોટેલ હજાર રૂપિયા મોકલાયા.

રાજપીપળા રોડના રાજ-પારડી રોશનના એક મુરલીમ મુકાદમની સગીર વયની છોકરીને બગાડી જતાં કાદિયાવાળી વાધરી જમુ ને તેની સ્ત્રી કમુની કરમસદ રોશને ધરપકડ થઈ. છોકરીને વાધરીનો વેશ પહેરાવ્યો હતો.

વડીયામાં પુરીબાઈનામની બાડીઆ બાઈ બીનવારસ ગુજરી જતાં પોતાની માલિકીનું ત્રીસ હજારનું મકાન તથા બીજી મોટકા 'હિંદુ વિદ્યાથી' ભુવનની રક્ષાપતા તથા તેને ચલાવવા માટે અર્પણ થયાં.

“ગુજરાતના ઇતિહાસમાં શ્રેષ્ઠ સ્ત્રી-કવિ-કવિયત્રી કોણ ?”

મહાગુજરાતના કવિ સમ્રાટ ન્હાલાલ દલપતરામના રમરણાર્થે ગ. સ્વ. માણેકબાઈ ન્હાનાલાલ કવિ તરફથી ઉપર જણાવેલા વિષયને અનુવંદીને શ્રેષ્ઠ નિર્ણય લખવાનું તથા બહેનેને અનુક્રમે શ. ૨૫-૧૫-૧૦ વર્ગણી પ્રમાણે આપવાની ઉત્કૃષ્ટા દર્શાવી છે જેમાં નીચે મુજબ સુચનાઓનો અમલ કરવામાં આવશે.

૧. નિર્ણયો તા. ૨૮-૨-૧૯૪૭ પહેલાં અધિપતિ, સ્ત્રી-જીવન માસિકને પહોંચી જવા જોઈએ. ડૉ. ઝવેરીવાડ, અમદાવાદ.
૨. સાહિત્ય વિવેચક દશરથભાઈ જોશી, રા. ધૂમનેત્રી, હર્ષદરાય દેસાઈ, પ્રો. અનંતરાય રાવળ અને શ્રી. મનુભાઈ જોશીએ જેની કમિટિનો આખરી નિર્ણય એપ્રિલ અંકમાં બહાર પડશે.
૩. કમિટિનો ફેસલો ઉવટનો ગણવામાં આવશે.
૪. કામળની એક જ બાજુ છૂટા અને સાદા અક્ષરમાં લખવું.

ગૂર્જરીનો નવો ગ્રંથ-શાલ

નવજીવનનાં નવાં પુસ્તકો-

આધુનિક ભારત	૧-૦-૦
માનવ અર્થશાસ્ત્ર	૧-૦-૦
જગતના ઇતિહાસનું	
૩ ખાંડમાં ભા. ૧-૨-	
(પં. જવાહરલાલ)	૧૧-૦-૦
હજરત મહમ્મદ ને ઇસ્લામ	
(સુદરલાલજી)	૧-૦-૦
આત્મચરિત્રના અથવા આશ્રમી ઇજવણી	૪-૦-૦

શ્રી. ગુણવંતરાય આચાર્ય

શ્રી. સુભાષચંદ્ર બોઝ :

જન્મથીમાંડી આજસુધીની તવારીખ આપતો સુંદર જીવનપરિચય. જેને જે બે ચિત્રકારોએ શણગાર્યું છે. શ્રી. શનિનાં અદ્ભુત સુંદર ચિત્રો સાથે. કિંમત રૂ. ૨-૮-૦

શરદબાળુ

સમાજના પ્રશ્નોને જીલ્લી આ વાર્તાઓએ દેરના હૃદયને સ્પર્શ કર્યો છે.

સુંદર નવલકથાઓનો સેટ

પહેલીઆખજ નવી આવૃત્તિ	૨-૮-૦
પરિચીતા	૧-૦-૦
શ્રીકાંત ભાગ ૧ થી ૪	૧૧-૮-૦
અંદનાથ	૧-૮-૦
જબી	૧-૮-૦
સ્વામી	૨-૪-૦
કાશીનાથ	૨-૮-૦
કેવલાસ	૨-૦-૦
રમા (નાટક)	૨-૦-૦
શરદબાળુની બાળવાતો	૨-૪-૦

શ્રી. મનુભાઈ જોધાણી

ગામના ગોંદરે ખાંભીઓ, પાળાઆઓ ને ખંડેરા નીચે દટાએલી પ્રેમ-શોયંભરી સાવસકથાઓના સુંદર સંમંદો.

સોરઠી વિભૂતિઓ (નવી આવૃત્તિ)	૨-૪-૦
સોરઠી જવાહીર	૩-૦-૦
સોરઠી શૂરવીરો	૦-૧૨-૦
શોયંનાં તેજ	૨-૮-૦
કુમારોની પ્રવાસકથા	૧-૮-૦
કાળીઆર ને બીજી પ્રાણી કથાઓ	૨-૮-૦

ગૂર્જર સમાચારોના હૈયામાં રમી રહેલી મેધાવી પુત્રવધુઓની લુહિપ્રભાના ઓજસથી આપતી વાર્તાઓનો સંમંદ.

સુન્દરીઓનો શણગાર (છપાય છે) ખાટીમીઠી બાળવાતો : પ્રાથમિક શાળા-ઓમાં લોકપ્રિય થઈ પડેલી વાર્તાઓ. કિ. ૧-૪-૦

શ્રી. વા. વિ. જોષી કૃત

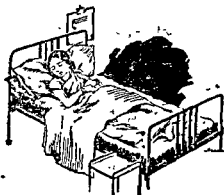
કલ્પેશ : આજના સમાજનાં ધૂંધવાતા પ્રશ્નો: જ્ઞાન, વય અને રહેણીકરણીના તફાવતે જમા થતાં મનદુઃખને લીધે છટાછેડા તરફ નજર માંડતાં પાત્રોની મનોવેદના. કિ. ૨-૦-૦

જીવન સંભારણું સાહિત્ય

કલ્પના દત્તાનાં સંસ્મરણો	૧-૧૨-૦
સ્વામીરાવ (સરદાર પૃથ્વીસિંહ)	૨-૮-૦

વોહગાથી ગંગા (રાહુલજી) : પશ્ચિમથી પૂર્વ તરફ આપણને દોરી જતી વાર્તાઓનો સુંદર સંમંદ. કિ. ૧-૦-૦

ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય : ગાંધીરસ્તો અમદાવાદ

ઓપરેશન પછી,

અંકરમાત્ર કે આઘાતનાં ઘોંઘાં પછુ કારણે પછી તમારા વાળ ખરી જવાનો સંભવ છે. એકરો આઘાત જ નહિ, પણ કોયમી જિમ્મરી અને ક્ષયકારક રોગો અને પ્રસવ પછી પણ વાળ ઓછા ખરતા નથી. વાળની લંબાઈ ટેટલીક વાર અર્ધી કે એથીએ ઓછી થઈ જાય છે. અને જ્યાં વાળ ખરવાનું ચાલુ જ હોય છે ત્યાં ટાલ પડવા માંડે છે.

હવે તમે જ્યારે કેશવર્ધિનીની મદદથી વાળને ખરતા અટકાવી શકો તેમ છો. ત્યારે આવી ટાલ શા માટે પડવા દો છો? વાળ ખરે એ એક અનિષ્ટ દર્શો, પણ તે અનિષ્ટ તો નથી જ, કેમકે કેશવર્ધિનીની મદદથી જિમ્મરી દરમ્યાન ખરતા વાળને અટકાવી અને ઉમારી શકો છો. અને જ્યાં વાળ અનિવાર્ય રીતે ખરતા હોય ત્યાંયે તમે એને ધરાડવાનું કમી કરી શકો છો. કેશવર્ધિનીના સેવનથી તમારા વાળને ખરી પડતાં બચાવો અને આકર્ષક વાળ વધારો.

કેશવર્ધિની

વાળનું રક્ષણ કરે છે. ઉગાવો વધારે છે અને વાળને સુંદર બનાવે છે.

કેશવર્ધિની ખાર આના
કેશવર્ધિની શમૂ ખાર આના

[પોરેજ અને પેશાબ છુડાં]

ખાનગું વેપારીઓ વેચે છે. ન મળે તો સાઉથ ઇન્ડીયા કેમીકલ્સ, કોઇમ્બતુર

આ માસિક ગ્રાથ 'પદ્મિની' માસિક લેડી
દેવામાં આપ્યું છે

સ્ત્રી-જીવન

સંપાદક

મનુભાઈ લેખાણી

વર્ષ ૮ મું	અંક ૪ થો
ફેબ્રુઆરી ૧૯૪૭	માહ ર૯૦૩
સ્ત્રી અને પુરુષ	૨૦૧
શરીરમાં	૨૦૩
હિંમતો	૨૦૬
કળિની કંઠિરી	૨૦૭
સ્વ. સંરોજનલિની દત્ત	૨૧૧
મહારી વાંસળી	૨૧૩
શરીર-સો'દર્શ	૨૧૪
ભૂઈ માછેલ	૨૧૬
ચંપાની વેલી	૨૧૭
મહિલા પરિપક્વ	૨૧૮
દીવડો	૨૨૧
ટેટલાક પ્રસંગો	૨૨૩
આપણી અવનતી	૨૨૪
વિગ્નલડી	૨૨૬
ખરત-ગૂંચણ	૨૨૭
બગિની-વિયોગ	૨૩૦
જોઈન ઓરેન	૨૩૧
આદિવાસી-કમાર	૨૩૩
એમેરિકનોના છૂટા-છેડા	૨૩૭
આપણાં ફળો	૨૩૮
જીટાટીઓ	૨૪૧
રસોઈધર	૨૪૬
બાળકો	૨૪૭
સાચા ક્રિસ્ટાઓ	૨૪૮
સોરભ	૨૪૯
ઓગ્રમત-સમાચાર	૨૫૦
પુસ્તક પરિચય	૨૫૨

સ્ત્રી-જીવન કાર્યાલય

અંગેરીવાડ : અમદાવાદ

સ્ત્રી-જીવનમાં ગૃહલક્ષ્મીના સંસ્કાર પુરતું સ્ત્રીઓનું માસિક

વસ્ત્રાદિપિ કલોરાણિ, મૃદુનિ કુસુમાદિપિ

વર્ષ આઠમું : મહા ૨૦૦૩ : ફેબ્રુઆરી ૧૯૪૭ : અંક ૪થો

સ્ત્રી અને પુરુષ

ડૉ. રવીન્દ્રનાથ ટાગોર

આજકાલ યુગંધર્મને લીધે હોય, કે બીજા કોઈ કારણને લીધે હોય, પણ આજના યુવકો લગ્નમાં જે વસ્તુની આશા રાખે છે તે વસ્તુ આપણા પૂર્વજો ચોધતા ન હતા. આશા આકાંક્ષા, કામના વાસના, આદર્શ ઉદ્યમ, દેંકમાં ચરિત્રની સમગ્રતા વિશે સ્ત્રીમાં એક પ્રકારની અન્તર્દૃષ્ટિની આશા રાખવામાં આવે છે. પહેલાના યુગમાં કદાચ માણસ સ્ત્રીની પાસેથી આટલું બધું માગતો નહિ હોય, એટલે લગ્ન કરવાં ખૂબ સહેલાં હતાં; પણ આજકાલ અપેક્ષાનો ઉપદ્રવ વધી ગયો છે, એટલે તે પુરી કરનાર માણસ મળવું સુસ્કેલ થઈ પડ્યું છે.

તમે સ્ત્રી પાસે જે વસ્તુ મેળવવાને આટલું બધું મહત્ત્વ આપો છો તે ખરૂં ભોતાં એટલી મહત્ત્વની નથી. તમારે એમ કહેવું છે કે, આપણા સ્વભાવમાં જેટલી જેટલી વિચિત્રતા હોય તે બધી ભે સ્ત્રી પૂરેપૂરી સમજી શકે તો જ તેનો પ્રેમ મૂલ્યવાન ગણાય. વિચાર કરી જુઓ, માણસ નિહોરિકા-મંડળ જેવો છે. તેનો ઘણો અંશ તો એવો હોય છે જે તે પશુ ઝાંખો ઝાંખો જ બોઈ શકે છે; જેને તે કામમાં લઈ શકતો નથી, જે સ્વપ્નની બાળપમાં શિથિલ થઈ ગયેલો હોય છે, જેને તે આંખ નીચીને સત્ય માને છે; પણ પ્રસંગ આવ્યે સમજાય છે કે તે હાથ આવતો નથી. બીજો એક અંશ એવો છે,

જ્યાં આપણા જીવનના કણ બંધાયા હોય છે—તે રોજરોજના વ્યવહારને માટે સાચો અંશ છે. પરંતુ આકસ્મિક વિપ્લવ વખતે એકાએક નોંધએ તો કદાચ તે સાચો ન પણ હોય. એક સંપૂર્ણ માણસ તો આવી રીતે બાવ અને વસ્તુ, કલ્પના અને સત્ય મળીને બનેલો હોય છે. એવા માણસને જો કોઈ સ્ત્રી નિર્મોચ નિર્ભૂલ ભાવે જાણી શકે તો તે માણસ સાચેસાચ ખૂશ થશે. એમ તમે માનો છો? ખરું જોતાં તમારે એમ કહેવું છે કે, તમે પોતાને જેવા માણસ માનો છો તે તમારા સ્વકપોલકલ્પિત સત્યને જો કોઈ સ્ત્રી આંખ મીચીને માની લે તો જ તમે તેને પરણો. પણ આ તો એક પક્ષની વાત થઈ. પુરૂષો જ કંઈ સ્ત્રીઓને પરણે છે? સ્ત્રીઓ પુરૂષોને પરણતી નથી? પણ સ્ત્રીઓ હંમેશાં આદર્શનો વિચાર કરીને પુરૂષો ઉપર પ્રેમ કરે છે એવું હું માનતો નથી. કારણ કે આદર્શનો વિચાર બુદ્ધિ વડે થાય છે, પરંતુ પ્રેમની ચોગ્યતાનો વિચાર બુદ્ધિ કરતી નથી. જો કરતી હોય તો મોટા ભાગના માણસો મુરકેલીમાં આવી પડત—કારણ, બુદ્ધિ માટે નિર્ગમ હોય છે.

પ્રેમનું રહસ્ય માણસના વ્યક્તિ સ્વરૂપનું એક અકલ્પ્ય રહસ્ય છે. જે દૃષ્ટિથી માણસ પ્રેમનો મેળ જુએ છે, તે દૃષ્ટિનું તત્ત્વ કોઈ સંજ્ઞા વડે નિરૂપી શકાતું નથી.

પોતાની સાથે પોતાની સ્ત્રીનું બચકર અનેકય હોય, અને તે કારણે કઠિન હુઝાર પામવા છતાં પણ પુરૂષ તેને ગાંડાની પેઠે ચાહતો હોય છે. સ્ત્રીને માટે પણ એમ જ છે. અનુભૂતિ એ હૃદયની વસ્તુ છે. પ્રેમની બાળતમાં તે પામવાની આકાંક્ષા બેશક રહે છે, પણ પરસ્પરના મેળ ઉપર જ પ્રેમ ટકે છે; એ પણ ઉપખની કાઢેલી વાત છે. તેનો ઉઠો પાચો તો સમેળ ઉપર હોય છે. કેમકે જે વિરૂદ્ધ વિજ્ઞાનીમાં મળવાની વૃત્તિ પ્રબળ હોય છે.

સર્જનમાં પણ જે દ્રેત છે તેમાં એક બાજુ ચંદ્ર છે અને બીજી બાજુ દાન છે. સંગીતમાં સૂર સમાવેશ સ્થિર રહે છે, તેમાં અચળ તાલ પ્રવેશ કરીને તેને સક્રિય બનાવી દે છે, તેને આકાર આપે છે, સજીવ બનાવે છે; તેજ પ્રમાણે જેવસર્જનકાર્યમાં પુરૂષની શક્તિ પ્રમાણમાં ગોણ ભાવે સ્ત્રીની સર્જનશક્તિને સક્રિય બનાવે છે.

પુરૂષ સ્ત્રી પાસેથી કેવળ સેવાનો આનંદ નથી માગતો, તેની પાસેથી પ્રેરણા પણ માગે છે. શુદ્ધવસ્થામાં જે શાંતિમય સુશોભન સ્થિતિ હોય છે તે પુરૂષના આરામ માટે ગમે એટલી જરૂરી હોય, તો પણ પુરૂષની કર્મસાધના માટે તે પૂરતી નથી. જે આદોલન તેની સમસ્ત પ્રવૃત્તિને ઉદ્યત કરી દે તેની, નાનાવિધ કર્મનું પૌરુષ પ્રગટ કરવા માટે, તેને ખૂબ જરૂર હોય છે.

જેલની દિવાલો વચ્ચે જીવનરસ-વિહિન અનેલી

“ આજે રાત્રે હવે મને પગપથો નહિ ”

અંદરથી ઠાટડીને તાણુ વાસીને કુંચી ખીરસા-
માં નાંખતાં શરીરમાં ધીમેથી બળડી. “ તમે
કદાચ નહિ જોઈ હોય એટલી જોલો મેં જોઈ છે,
અને તમામ પ્રકારના ડેરીઓ મને મળ્યા છે.
સુંદર ટાપટીપ અને ખરખરડા કપડાંવાળી
તમે બધી મને નવીન જ લાગે છે, પણ
તમે મને તે હો, એટલું યાદ રાખજો કે તમા-
રામાંથી કોઈનું ય કશું જ એલરેલ હું ચલાવી
શેવાની નથી. જો તમારામાંથી કોઈ જણ
તોફાન કરવાનો પ્રયાસ કરશે તો મારે તમને
ચેતવી દેવો જોઈએ કે, બીજી સ્ત્રી વોડેરા અને
હું તમને સજા કરતાં અચકાવશું નહિ, તમે
મને તે હો, એની મને પરવા નથી. અને તમારા
સુંદર ટાપટીપ અને જાડાં કપડાં પહેરવાનો
તમે જે આમદ રાખો છો તેનાથી મને કશી જ
અસર થતી નથી.” દસ રાજકીય ડેરીઓને
પૂરતી વખતે આવી જાહેરાત કરતી શરીરમાં
જમીન પર પાથરેલી જાડી શેતરંજ પર આડી
પેડી અને થોડીવાર મનમાં બળડીને ચૂપ થઈ
મઈ. બીજી ત્રણ સ્ત્રી-વોડેરા તો શરીરમાંની
ધમકીઓ કે ડેરીઓ પ્રત્યે કશું જ ધ્યાન
આપ્યા સિવાય મહિમાહિ વાતચીત ચલાવી
રહી હતી.

આ દસ રાજકીય ડેરીઓ આખી બાતીને
એક બીજા સાથે જોઈ જ રહી. અને કોઈપણ
જાતના કારણ વખત આવી જાતનો જે
દેસલો થતો હતો તેથી અજાણથી પામતી
હતી. આજે સવારે જ તેમને જેલમાં દાખલ
કરવામાં આવી હતી, અને ઠીક લાગે તેમ કરવા
દેવાની છૂટ અપાઈ હતી. આખો દિવસ તાન-
કા ચોગાનમાં તેઓ ફરી હતી. દેવખાનાની
આ તેઓની પહેલી મુલાકાત હતી. અને આમાં
કોઈ ખાસ મજા જેવું પણ તેઓને લાગતું
નહોતું. બીજી ઠાટડીઓ અને બરાકામાં પૂરાતી

શરીરમાં

મૂળ લેખિકા

શ્રી. કૃષ્ણા હરીસોગ

સ્ટ્રીટોઓ તેમને ધિક્કારતી હતી, અને તેમના
તરફ સંકળારી આંખે જોઈ રહી હતી. સાંજે
પાંચ વાગે એવો દુકમ આવ્યો કે ડેરીઓને
પૂરી દેવી. રાજકીય ડેરીઓએ આ સાથે
ખૂબ જ વિરોધ બતાવ્યો અને બીજા દિવસે
સવારે સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ પાસે ફરીયાદ કરવાનો
તેઓએ નિર્ણય કર્યો. બરાક ભીપણ જગ્યા
હતી. એમાં દસ રાજકીય ડેરીઓ માટે રૂઠ
માથુલી ખાટલા હતા. અને અહિંસા અને
સત્યને વરેલી આ સ્ત્રીઓ ઉપર દેખરેખ
રાખવા માટે સોથી વધુ અલગ પ્રકારની સજા
પામેલી આ સ્ત્રી-વોડેરા રાખવામાં આવી હતી.
આમાંથી ત્રણ સ્ત્રી-વોડેરા દુકા બાંધાની

અને દુષ્ટ સ્વભાવની દેખાતી હતી. એમનાં કપડાં ગંદા અને અંધોડાંનાં લટિયાં આંખ સુધી અટવાતાં હતાં. રાજકીય ઠેદીઓની તે દરકાર જ કરતી નહોતી. તેઓ માત્ર માંદો-માંદો ગપ્પાં અને મજાક ઉડાવતી હતી, અને તાજેતરમાં બનેલી જેલની કોઈ ખાખત વર્ણવી રહી હતી. માત્ર શરીરમાં જ એ વાતોમાં મુદ્દલ રસ લેતી નહોતી અને કાંઈક અતડી થઈને રહેજ દૂર જાગતી પડી હતી. ખીજાઓમાં એ તદ્દન જુદી તરી આવતી હતી. એની ઉચ્ચાઈ પાંચ ફીટ થે ઈંચની હતી. અને એનાં અવયવો સુધ્ધ અને ઘાડીલાં હતાં અને હાથ પગ નાના અને દેખાવડા હતા. એની મુખમુદ્રા જ્યારે આરામ માં હોય ત્યારે લગભગ આકર્ષક લાગતી હતી, પણ ખીજા કોઈ વખતે કડક અને હુચ્ચાઈ વાળા દેખાતી હતી. એની જીભ જેલમાં સૌથી વધુ તીખી લેખાતી હતી. અને યુવાન કે ઘરડાં બધાં જ ઠેદીઓ એનાથી યરથરતાં. આમ છતાં ખીજાં જી વોડરો પેઠે શરીરમાં ઠેદીઓ ઉપર હાથ ઉપાડતી નહોતી. ખીજાઓથી એ કાંઈક અલગ હોય. એમ માનવામાં આવતું અને ખૂદ મેટન પોતે પણ એની તીખી જીભ અને તુમાખીબરી રીતભાતથી ધ્રુજતી. જેલવાસના ૧૬ વર્ષોએ પણ આમાં કુમાશ આણી નહોતી.

ગુન્ડેગાર તરીકે જેલમાં ઘસડાઈ આવ્યા પહેલાં શરીરમાં સારા દહાડા અને સુખી જીવન જોયું હોય એમ સ્પષ્ટ દેખાઈ આવતું હતું. તો પછી જનમડીપની સજા થાય એવો તે ક્યો ગુન્ડો તેણે ક્યો હતો ? શરીરમાં સાથે મિત્રતા કરવા ખૂબ મથનારી રાજકીય-ઠેદીઓ પણ કોઈ રીતે ફાવતી નહોતી. ખીજા બધી સ્ત્રીઓ ખૂબ જ મિત્રતા બધું, વર્તન રાખતી અને જી વોડરોની ગીધદષ્ટિ ચૂકવીને આ રાજકીય ઠેદીઓ પાસે આવતી અને એક મા ખીજાની વાતો સાંભળવા બેસતી. અને જીંદગીના મોટા ભાગ સુધી ન જોયેલી “ દુનિયા ”

વિશે સંખ્યાબંધ પ્રશ્નો પૂછતી. ઘણીખરી સ્ત્રી ઠેદીઓને બે જ દુનિયા હતી— ‘ જેલખાણ ’ અને ‘ દુનિયા ’. આ સિવાય ખીજા ખાખ-તમાં એમને રસ નહોતો. પણ શરીરમાં જેલની પેલેપારની દુનિયામાં ખીલકુલ રસ લેતી નહોતી; એના માટે જેલની દુનિયામાંથી કોઈ ઉગારો નહોતો.

રાજકીય સ્ત્રી-ઠેદીઓમાંથી ઘણીખરી તો મધ્યમ વયની હતી. માત્ર ત્રણ છોકરીઓ વીંચ વર્ષની અંદરની હતી. આમાંની એકનું નામ કૃપા હતું. તે વારંવાર શરીરમાં સાથે સહીપણાં કરવાનો પ્રયાસ કરતી હતી, પણ એમાં એને નિષ્ફળતા મળતી હતી. એક વખતે એક મોટી ઉંમરની રાજકીય સ્ત્રી ઠેદીને શરીરમાં સાથે વાતચીત કરવાનો નિષ્ફળ પ્રયાસ કરતી તેણે સાંભળ્યો : “ કહો તો ખરાં, તમે આટલો બધો અમારી તરફ દુભાવ કેમ રાખો છો ? ” અમે તમારું શું ભુલું કર્યું છે ? તમે અમારોથી અજાણાં રહેવાનો પ્રયાસ કયો કરો છો. તમે અમારા ખોરાકમાં પણ કોઈ ભાગ પડાવવાની ના પાડો છો. અમારી નાની બાળાઓની આખો દિવસ ખોડખાંપણ શા માટે કાઢ્યા કરો છો ? જો તમે અમારી તરફ વધારે સહીપણાં રાખશો તો મને ખાતરી છે કે તો ખૂબ સુખી થશો. અમે આ જેલમાં તમે તમારે માટે બહુ કરી શકતાં નથી, પણ આપણે બેનપણીઓ બનીને એક ખીજાને મદદ કરી શકીએ તેમ છીએ.”

“ તમે ? ” શરીરમાંથી ધૂરકર્તા કર્યું. “ શેતાનો, તમે એમ માને છો કે મને મદદ કરી શકશો ? તમે અને તમારી મજાની દાપ-ટીપ ? ખૂદ અહીં પણ મને મદદ કરી શકશો નથી, તો તમે તેવળા થી મદદ કરવાના હતાં ? વળી તમારા બધાં તરફ મને નફરત છે. આપણે બધા સહકર્મીઓ છીએ, છતાં તમે અમારાથી કેટલાં જુદાં છો ? તમને સમજાવું

કરવામાં આવી છે, પણ શેને માટે ? ખાસ બહાદુરી જેવું તો નહિ જ. મને લાગે છે કે તમે મૂખીઓ છો—તમે બધી જ. સરકારે મનાઇ કરેલી સભામાં હાજરી આપીને તમે શિરકતાર બેઠેલી છો. આ કેવી મૂખીઇ છે ? તમારે દુનિયાને શા માટે સુધારવી જોઈએ ? તમે એ તો કરશો તો એ દુનિયા તો એવી ને એવી જ રહેવાની છે. મારા સામે જુઓ, હું એક ખૂતી છું, અને મને એવું ગૌરવ છે. દુનિયાની ઠોઠપણુ બાજતો મને ડર નથી. સોળ વર્ષથી હું જેલમાં છું. બીજાં પાંચ કે છ વર્ષ પછી હું છૂટીશ. મેં જે ક્યું તે કરવા માટે દિવસની જરૂર છે. મેં દાની માફક જેલમાં ગેદિયારી નવામાં શી બહાદુરી છે ? જાવ, જાવ; તમારા જેવા લોકોનો તે મારે વળી શા ખૂપ હોય ?

‘શક્તીખાં, તમારે અમારી સાથે સહીયજ્ઞની જરૂર નહિ હોય, પણ તમે બીજા કરતાં વધારે બહાદુર છો એમ તમારે કંઈપણ જોઈએ નહિ: તમે મહાત્મા ગાંધીનું નામ સંભળ્યું છે ?’

શક્તીખાંએ, ચાંતિથી, પોતાનું ડોકું હલાવ્યું. અને બીજી સ્ત્રીએ આગળ ચલાવ્યું: “વાર, તમે જાણે છો કે હિંદ ઉપર બ્રિટીશ રાજ કરે છે, અને એમની સામે લડત કરવાનું તથા તથા દેશને મુક્ત કરવાનું શિખવાડનાર મહાત્મા ગાંધીજી જ છે. અમારી પાસે હથિયાર નથી, લડવા માટે કોઈ હારુગોળો નથી; વળી ગાંધીજી હથિયારોથી લડવામાં માનતા પણ નથી. એટલે અમને અહિંસક રીતે લડતાં, લાડીઓ ખાતાં, ગોળાઓનો સામનો કરતાં, અને બાથલાઓની માફક નાશી ન જતાં શિખવ્યું છે. અમે હજારોની સંખ્યામાં જેલ જઈ રહ્યા છીએ; કેમકે આપણા દેશની મુક્તિ માટે અમને છુદા. રાખતાં સરકાર ડરે છે. અમે અમારી રાજપુત્રીથી આખ્યાં છીએ. અમે હું તમને ખાતરી આપીશ કે તમે ધારો છો તેના કરતાં આમાં વધારે બહાદુરીની જરૂર

છે. શક્તીખાં, આઝાદ હિંદમાં, આપણે બધાં સરખા, અને સાથીઓ તરીકે હોઈશું, એવી અમે આશા રાખીએ છીએ. અમે તમારી સાથે મિત્રતા રાખવા ખૂબ જ આતુર છીએ. પણ જો તમને અમારી તરફ નફરત હોય તો એ અમારી કમનસીબી છે, અને અમે તમને મળીશું નહિ.” આટલું બોલીને આ સ્ત્રી જતી હતી. એટલામાં શક્તીખાંએ મૃદુ અવાજે કહ્યું: “માન, તમારા તરફ તોછડી બનવા માટે મને માફ કરજો. અમે કયા ગુન્હાને કારણે જેલમાં આખ્યાં છીએ તે જાણવા વગર અમને સુધારવા માગનારા બધાં જ તરફ મને નફરત છે. લડવાની તમારી રીત સાથે હું સંમત થતી નથી; કદાચ તમે મને પાછળથી એ વિગતવાર સમજાવશો. પણ હવે તમારી સાથે ગપાં મારીને હું આખો દહાડો બગાડીશ એમ તમારે માની લેવું ન જોઈએ.” એટલું કહીને થોડા વખત બુલાઈ ગયેલી એની કડક રીતભાત એણે અખત્યાર કરી.

કૃપાએ આ વાતચીત સાંભળી, અને શક્તીખાંની આ રીતભાત બેઠીને એમાં પ્રેશવાનો એણે નિર્ધાર કર્યો. પહેલાં તો કૃપાએ બીજી સ્ત્રી-બેઠીઓ પાસેથી શક્તીખાં વિશે સાવચેતીભરી માહિતી એકઠી કરવા માંડી. અને એને જાણ્યું કે પોતે જે શહેરમાંથી આવી છે ત્યાંની જ શક્તીખાં રહેવાથી છે. અગા-ખોર બનીને તેણે શક્તીખાંને ખૂબ જ મળવી હતી, પણ હવે એને દિલગીરી થવા લાગી. સોળ વર્ષ સુધી બહારની દુનિયાથી સાંપ અલગ થઈ જવું એ બધું કર છે. એટલે એક વખત ત્યારે શક્તીખાં પોતાની ટ્રેડીની બહાર દોરડા વણવી બેઠી હતી ત્યારે કૃપા ત્યાં પહોંચી અર્ધ અંતે કહેવા લાગી: “શક્તીખાં, તમને ખબર છે કે આપણે જાને એક જ શહેરમાં રહીએ છીએ ?” શક્તીખાં ચૂપ રહી અને કૃપાએ આગળ ચલાવ્યું: “હું ત્યાં જન્મી હતી. મારા બાપા ધનિક છે. અને

હિંચકો

હિંચકો કોણ દેશે ? રાજ !

કો મુગને ઝુલાવશે ? મહારાજ !

લગા લગા આંગલિયાની ડાબ્ય

કે ત્યાં મુગ ઝુલે ઝુલે, સિરતાજ !

હિંચકો કોણ દેશે ? રાજ !

કો મુગને ઝુલાવશે ? મહારાજ !

રડે રડે કોકિલ ઉપર રુદન,

નીચે મંજરી પડી, સિરતાજ !

હિંચકો કોણ દેશે ? રાજ !

કો મુગને ઝુલાવશે ? મહારાજ !

જૂવો, જૂવો અલબેલી આ વસન્ત,

હું ય અલબેલી, સિરતાજ !

હિંચકો કોણ દેશે ? રાજ !

કો મુગને ઝુલાવશે ? મહારાજ !

નહાનાલાલ દ. કવિ

અમે કાત્રા બગરની રહેજ બહાર મોટાં ઘરમાં રહીએ છીએ. તમે પણ ક્યાંક આટલામાં જ રહેતા હશે કે શું ? કે પછી ચોક્કની વચ્ચે ક્યાંક રહો છો ?" શરીખાં હજીયે ચૂપ રહેવાથી કૃપા રીસમાં તોરે કરી બેઠી ચર્ચ. એણે ધાયું કે શરીખાંને વાત કરવા માટે સમજાવવાનું નકામું છે. પણ જ્યારે તે જતી હતી ત્યારે શરીખાંએ આડા હાથ કપ્પને એને

અટકાવતાં કહ્યું : "બીબી, જાણ નહિ. મારા આમમાંથી કોઈને પણ મળ્યાને. મને ધણેજ વખત થયો છે. દરેક જણ અત્યે તોછડી અને શંકાશીલ બન્યા સિવાય હું રહી શકતી નથી. કેદખાનામાં તો માણસ આવું જ થીએ છે.

શ્રીએ કોઈનો બરોસો ન કરવો, અને કોઈની સાથે સાથે વધુ પડતી સોજાત ન કરવી. કેમો અનેક વખત આપણે ઉતરાઈએ છીએ. મારી વર્તણૂક બદલ મને યાદ કરજો. તે કહ્યું કે તું કાત્રા બગરમાં રહે છે ખરું ? એના હેઠા પરતું પેહું મોટું ઘર તારા પિતાનું જ છે એમ ? હું એની સામે જ રહેતી હતી." એમ કહીને દૂરની વાત હોય એવા બાવ આંખમાં લાવીને તેણે આમળ ચલાવ્યું. "એ સુંદર ઘર અંદરથી કેવું દશે તે જાણવાનું મને હંમેશ મન થતું. પણ એમાં દાખલ થવાની મારી છાતી ચાલતી નહિ. મારા માથાપે મને જણાવ્યું હતું કે જો કોઈ પણ નોકર જોશે તો તને મારશે, પણ હું એ માનતી નહિ. એ તો ઠીક, પણ મારા જીવનમાં તારે રસ શા માટે લેવો જોઈએ !" શરીખાંએ બચાવ કરતાં ફરી પૂછ્યું. "મરીબાઈ, તંગી, અગર તો જે દુઃખથી મારા જેવા કેટલાય જણ ગુન્દા કરે છે એની તને ખગર ક્યાંથી હોય ?"

"અરે, ચાલો, શરીખાં," કૃપાએ એની પાસે ફરી બેસતાં કહ્યું. "હું અલગત તમારા વિશે બહુ જ જાણુવા માગું છું. એટલું યાદ રાખજો કે આપણે પડોશીએ છીએ. તમે મારી સાથે આવી રીતે વાત કરશો એ નહિ ચાલે. હું એકલી હતી અને મને ઘર યાદ આવતું હતું. મારા આમથી જાણીતું હોય એવા કોઈ જણ સાથે વાત કરવા હું માગતી હતી. તમે મને મળ્યા બાં એ સારું. સદા બાગ્ય છે. અને હવે તમે ફરીને કડક થવા માગો છો ? આ શું વ્યાજની ગણાય ? પણ જો તમે મારી સાથે વાત નહિ જ કરો તો હું તમારી પાસેથી જતી રહીશ."

શક્તીખાંની આખર્માં આસુ ભરાયાં, કૃપા થોડી વાર માટે અમોલ બેડી રહી. અને શક્તીખાંને તેણે થોડીવાર રહવા દીધી. કેમકે એ બચતી હતી કે કેટલાંક વર્ષો સુધી સંઘરી રાખેલી લાગણીઓનો ઘોષ બહાર આવવાથી શક્તીખાંને થોડી રાહત મળે તેમ હતું. આખરે, બ્યારે શક્તીખાં સાંત પડી ત્યારે કૃપાએ કહ્યું :
 “શક્તીખાં, હવેલા થોડાં વર્ષોમાં આપણા મામમાં ખૂબ જ ફેરફાર થયા છે. રાજમાર્ગના છેડા પૂર નમણી બાજુએ આવેલી પેલી જૂની મીઠાઈની દુકાન અને એની પાસેની ખુલ્લી જગ્યા નાનાં નાનાં બાળકો રમતાં હતાં તે તમને યાદ આવે છે? ત્યાં ઘાસ ઉગતું અને ખૂબ ગંદકી રહેતી હતી તે યાદ છે? હવે ત્યાં સુંદર ફૂલો વાળો નાનો બાગ અને રેનાનગૃહ થયાં છે. કોલેજના વિદ્યાર્થીઓ અને બીજા સુવાનો ત્યાં તરવા બંધ છે. એ રથજે બાગની સામે બીજાં કેટલાંક નાનાં ઘરો પશુ બંધાયાં છે અને બીજા કેટલાક ફેરફારો થયાં છે.”

“ના, ત્યાં બાગ હતો જ નહિ,” શક્તીખાંએ ડોકાં ધુણાવતાં કહ્યું “અને રેનાનગૃહ પશુ નહોતું. મીઠાઈની દુકાનની પાછળ જ એક સુંદર નાનું મંદિર મને તો યાદ આવે છે. ત્યાં મારી બહેનપણી રમા પોતાની મા સાથે ધણી વાર જતી. ત્યાંથી થોડે દૂર મરજી આવેલી હતી; ત્યાં મારા બાપા અને બાઈઓ વારંવાર જતા. મારી દષ્ટિએ એ એક સૌથી વધુ સુંદર ઈમારત હતી, કેમકે એ નમાજ માટે અઘ્લાની જગ્યા હતી. પશુ મને અંદર જવા દેવામાં આવતી નહતી, તેથી હું બહાર બેસતી અને પછી કલાક સુધી એની સામે જોઈ રહેતી. ત્યાર પછી મારાં લગન થયાં અને હું પડદામાં રહેતી. બીમી, તું આજે છે એના કરતાં મ હું તે વખતે ધણી નાની હતી અને મને અંદરની પર ત્યાર હતો. હું પરણવા માગતી નહોતી. પશુ મને ફરજ પડી અને પછી કંઈ સિવાય બીજું કશું જ મને મળ્યું નહિ.

કાળની ઝાંઝરી

આજ નુપૂરવા બાળે છનન

છનન છનનનન છુમ,

કાળની ઝાંઝરી ફેરા,

આજ નુપૂરવા બાળે છનન

છનન છનનનન છુમ.

પૃથ્વીના પમથારે નવરંગ મંદ શ્રીગંધા કૃષ્ણ,
 વનદેવીનાં ઝાંઝર વાળે ખનન ખનનનન છુમ:

કાળની ઝાંઝરી ફેરા,

આજ નુપૂરવા બાળે છનન

છનન છનનનન છુમ.

અમ્બોધિના અસીમ એવારે લળકે મોતનમૂલ,
 જળદેવીનાં ઝાંઝર ગાળે ધનન ધનનનન છુમ:

કાળની ઝાંઝરી ફેરા,

આજ નુપૂરવા બાળે છનન

છનન છનનનન છુમ.

જીયા જીયેરા ગમનગહેરા પ્રકટે પ્રકાશ પ્રકુલ,
 તેજદેવીનાં ઝાંઝર બાળે ખનન ખનનનન છુમ:

કાળની ઝાંઝરી ફેરા,

આજ નુપૂરવા બાળે છનન

છનન છનનનન છુમ.

શમશુભ આપસવારી ઉપડે સાગન કવિજન કુલ,
 કાબઘેવીનાં ઝાંઝર બાળે ખનન ધનનનન છુમ:

કાળની ઝાંઝરી ફેરા,

આજ નુપૂરવા બાળે છનન

છનન છનનનન છુમ.

આનંદ ન્હા. દ. કવિ

પહેલા જ દિવસથી ઘરનું બધું જ કામ કરવાની મને ફરજ પાડવામાં આવી. અને મારી સાસુ મને ગાળો આપવા સિવાય બીજું કશું જ કરતી નહોતી. ન્યારે મારો પતિ ઘરમાં હોય ત્યારે તે એક પાક બાનુ તરીકે વર્તતી અને ખુદા સિવાય બીજું બીજું કશું જ ખ્યાલ ન કરતી હોય તેવો ડાળ કરતી, પણ જે પહે કામકાજ માટે મારો પતિ બહાર જતો કે તુરત જ મને ગાળો ભાંડવાની અને મારવાની શરૂઆત કરી દેતી. મારા શરીર પર મારના કાળાં ચાદાં પડી ગયાં હતાં અને હું બાગે જ મારા હાથ દલાવી શકતી. મારો પતિ પણ હતો. તે માત્ર વિલાસને માટે જ મારો ઉપયોગ કરતો, છતાં મારા પ્રત્યે કુતરા જેવો વર્તીવ રાખતો હતો. એક વર્ષ સુધી તો બપોડયા વગર મેં એ બધું જ સહન કરી ક્યું. ત્યાર પછી મને પુત્ર આવ્યો. પ્રસૂતિ પહેલાં થોડા મહિના અગાઉ મારા પતિએ એની રખાતને અમારા ઘરમાં લાવવાની શરૂઆત કરી હતી. માર પડશે એ બંદીકે હું ફરીઆદ કરવાની હાથ બીડતી નહોતી. બાળક આવ્યા પછી મારો પતિ મારા પ્રત્યે વધારે નરમ થયો અને વારંવાર મારે માટે નાનીમોટી ચીજ વસ્તુઓ લાવી આપતો. અમારો છોકરો રૂપાળો હતો એટલા જ માટે આ બધું હતું એ હું જાણતી હતી. આ બાળકે બધાંનાં દિલ હંતી લીધાં હતાં. રખાતે પછી અમારા ઘરમાં આવવાનું માંડી વાળ્યું હતું અને હું પણ એના વિશે બધું જ બુલી ગઈ. મારું બાળક ન્યારે ૭ માસનું થયું ત્યારે એક દિવસે હું ઘરમાં એકલી જ હતી અને કોઈકે આગળનું બારણું ખખડાવ્યું. મેં તે ઉઘાડ્યું અને જોયું તો મારા પતિની રખાત હાથમાં ચીલાઈતી તાસક લઈને બહાર ઉભી હતી. તેણે રિમત કરીને કહ્યું: "તું મને અંદર આવવા દેશ ? તારા બાળકના જન્મ નિમિત્તે હું તને મુઆરકાદી આપવા આવી છું. મેં એમ સાંભળ્યું કે

તાઈ એ બાળક રૂપાળું છે." મેં એને હાથ થવાની જગ્યા કરી આપી તહિ, પણ આરણી વચ્ચેવચ્ચે ઉભી રહી. મને શંકા આવવા લાગી, પણ શું કરવું તેની મને કાંઈ સમજ પડી નહિ. બરોબર તે જ વખતે મારો પતિ ઘેર પાછો આવ્યો. હું તે વખતે કશું જ ન કરી શકી અને એને મારે અંદર આવવા દેવી પડી. મારો પતિ એના તરફ વિવેકી છતાં ઉદાસીન દેખાતો હતો. એથી મેં છૂટકારાનો દમ ખેંચ્યો.

અમે બેસીને થોડી આડીઅવળા વાતો કરી અને રખાતે આવીને મારા બિંધતાં બાળકનું મોં જોયું, અને એના બ્યાનબીજીરિતે વખતે ક્યાં. સારપણી થોતે તરસી થઈ હોવાથી થોડું પાણી લાવવા મને કહ્યું. તેણે મારા પતિને પણ બહાર બહને એની સાથે આવેલો 'માલુસ' રાહ જુવે છે કે નહિ તે જોવા કહ્યું. પછી તે મારા બિંધતા બાળક સાથે એકલી રહી. અને ન્યારે હું પાછી ફરી ત્યારે એને તો બીજી ત્યાંજ ઉભેલી મેં જોઈ. થોડીવાર પછી તે અર્ધ અને મારો પતિ પણ બહાર ગયો. મને ખંડીખી વિચિત્ર લાગણી તો થવા માંડી જ હતી, પણ એનું કારણ કાંઈ સમજાતું નહોતું. હું બાળકના થોડીઆ પાસે ગઈ, અને જોયું તો એના મોઢા પર મેં ઝોડાડેલું કપડું હતું. મેં તે ધીમેથી ખેસવી નાખ્યું, કે જેથી કરીને તે જગી ન જાય. અને જે બચાનક દશ્ય મારી આંખે જોયું તેથી હું તો આબી જ બની ગઈ. મારું બાળક રક્તમાં તરબોળ બનેલું હતું અને એની ડાહને કાપી નાંખવામાં આવી હતી. એ ચૂંદાર પણ ક્યાં વગર તે અવસાન પામ્યો હતો. મને તમ્મર આવવા લાગી. હું ચીસ પાડવા જતી હતી, પણ ન પાડી શકી, અને ત્યારપછી હું બેમાન બની ગઈ. મને બાન આવ્યું અને થોડી પળો સુધી શું બન્યું છે તે હું બુલી ગઈ, પણ પછીથી બધું જ યોગ આવવા લાગ્યું. મેં કુદો મારીને મારા મરેલા બાળકને છાતી સરસું માંધ્યું અને મારી

છંદોમાં કદીય નથી રહી. એટલું પોકેપોક મૂકીને રહી. તે પછી હું એકદમ શાંત બની ગઈ. મેં મારા બાળકને નીચે મુક્યું. એને ઢાંકી દીધું અને ઘરની પાછળના બાગમાં ખપાટીગેં લેવા ગઈ. એ લઈને હું ઘેરાતા અંધારામાં મારા પતિની રખાતને ત્યાં ગઈ. બગીચામાંથી દોડતાં મને ઠાઈ આમ જોઈને શું ધારતું હશે તેની મને દરકાર નહોતી. હું તો એ જ વિચાર કરતી હતી કે એણે મારા બાળકનું ખૂન કર્યું હતું. અને હું એને દાર કરવા જતી હતી. હું એને ઘેર પહોંચી અને શ્વાસ દળવો કરવા માટે થોડીવાર છૂપાઈ ગઈ. મને અમવાળું આવતું હતું તે બારી દેખાઈ અને તેમાંથી જોયું તો મારા બાળકનું ખૂન કરનારી સ્ત્રીની સાથે જ મારા પતિને સુતેલા મેં જોયો. માંડીતુર બનીને હું અંદર ધસી. અત્યારે તો મને એટલું જ યાદ છે કે પહેલાં તો તેઓ મને આવેલી જોઈને જંખવાણ પડી ગયાં. મારા પતિની પકડમાંથી છટકી જઈને રખાત ઉપર જ ખપાટીઆનો ઝાટકો માર્યો. તે પડી ગઈ, પણ મેં તો અમાનુષી તાકાતથી ઊપરાઉપરી ઝાપટાં લગાવેજ રાખ્યાં. મારા પતિએ ત્યારે મને પકડવાનો પ્રયાસ કર્યો ત્યારે ખપાટીઆથી મેં એને ચે હેઠો દેંકી દીધો. મને અટકાવી શકે તેમ નથી એવું એને જણાતાં મદદની જૂઓ મારતો તે બહાર દોડી ગયો. પણ હું તો અટકી જ નહિ. તુરત જ ઓરડામાં લોકોની દહ જામી, અને મને તે સોળાએ પકડી લીધી. પછી પોલીસ મને અટકમાં લઈ ગયા. મારા ઉપર કામ ચાલ્યું. વધીએ એવું સાબિત કરવા પ્રયત્ન કર્યો કે રખાતે મારા બાળકને મારી નાંખ્યું હતું અને એટલે મેં એને મારી નાંખી. પણ કોઈએ એવું કે માડું માન્યું નહિ. મારા પતિએ જણાવ્યું કે, 'મેં પોતેજ મારા બાળકને મારી નાંખ્યું હોતું જોઈએ. એણે સોમંદપૂર્વક જણાવ્યું કે એની રખાતે બાળકને આંગળી પણ અડકાડી નથી, કેમકે તે

વખતે તે પોતે ઓરડામાં જ હતો. આ મારી કથની છે. છ એક વર્ષમાં હું છૂટીશ, પણ આ રથજેથી બહાર જવાની મારી હરજા નથી. કેમકે મારે જવાનું ક્યાં છે? આટલાં બધાં વર્ષો થયાં મારા ઘરનું કોઈપણ માણસ અહીં મળવાને આવ્યું નથી કે મને કોઈ કાગળ પણ લખ્યો નથી. કોણ મરી ગયું છે અને કોણ હજી જીવે છે તે પણ હું જાણતી નથી, મોટે ભાગે તો ખૂન કરનારી સ્ત્રી સાથે તેઓ મંબંધ રાખવા માગતા નહિ હોય, આમ છતાં મેં આટલાં બધાં વર્ષો સહન કર્યું છે. મારા બાળકનો જન લેનારી સ્ત્રીનું ખૂન કરવા બદલ મને હજી ચે પશ્ચાત્તાપ થતો નથી. અને જ્યાં લોકો મારી તરફ બયપૂર્વક નિહાળે એવે રથજે હું જવા માગતી નથી. તેથી કરીને મારા છૂટકારા માટે મને બાધ પડી નથી એમ પણ કદાચ બને કે હું આ કેદખાનાની દિવાલોમાં જ અવસાન પામું અને મારા પ્રશ્નોનો એનાથી ઉકેલ આવી જશે."

કૃપા કર્યું જ બેલી શકી નહિ. શક્તીખાંની કથનીથી એ ખૂબ જ લાગણીવશ થઈ ગઈ હતી. ગરીબ શક્તીખાંને પાછા ફરવા પુરતું કોઈ ધર નથી એથી શક્તીખાં ખૂબ જ હતાશ થઈ છે એ ખ્યાલથી કૃપાને ઊંડો આઘાત થયો. "શક્તીખાં, ઓરીસમાં હું મારું ઠેકાણું આપતી જઈશ," તેણે કહ્યું, "અને તમે ત્યારે છૂટો ત્યારે મારે ત્યાં આવજો. તમને જોઈને મને આનંદ થશે અને તમે જો ધર જોવા હમેશાં તલપો છો, તે તમને અમારે ત્યાં મળશે. તમારે આવવું જ જોઈશે. હવે તમે મને ના પાડશો, તો મને ખૂબ જ દુઃખ થશે." ન માની શકાય એવી રીતે શક્તીખાંએ કૃપા સામે જોયું અને કહ્યું: "બીબી, તું ગાંડી થઈ ગઈ છે કે શું? તું શું બોલે છે એ તું જાણતી નથી. હું ખૂની છું. ઘણા લોકો મારા પ્રત્યે બયથી જુએ છે અને તું, તું એક મોટા ઘરની છેકરી છો,

તું હજી યુવાન છે, અને આપું જીવન જોવાનું તારે બાકી છે. તારે લગ્ન કરવાનાં છે અને મારી તરફ જોયું પણ તને. પાસવે તેમ નથી. તો પછી મને ધરમાં રાખવાની તો વાત જ ક્યાં રહી ? નહિ, બીજી, હું આવી શકું તેમ નથી. મને માફ કરજો. તું જેલમાં છે એટલે વખત જીંદગી તને જુદો જ સ્વાદ આપશે. તારા ગયા પછી હું તને જૂલો જવાને પ્રયાસ કરીશ. અને તારે પણ મને લુહી જવી."

કૃપાનું હૈયું બરાઈ આવ્યું. પણ બોલતી વખતે અવાજ દરકાષ નહિ એ માટે એણે ખૂબ જ પ્રયાસ કર્યો: "શરીરમાં, સાવ મૂખમાં ન કરો. મારી મા તમારા જેમ વિચાર કરનારી નથી. અને તમે અમારા ધરમાં રહેવા આવો તો તેની સામે એ વાંધો લે તેવી નથી; એની ખાતરી હું આપું છું. તમારે બીજું કંઈ ઠેકાણું ન હોવાથી તમને મારે ઘેર મોકલવા હું સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટને કહીશ. દલીલ કરશે જ નહિ. હું એ સાંભળવાની જ નથી." બરાંબર તે જ વખતે સમય પુરો થવાની ઘંટડી વાગી અને શરીરમાં આંખો લૂછતી પોતાની ફરજ બજાવવા દોડી ગઈ.

તે રાત્રે બધા જ કેદીઓને નવાઈ લાગી કે શરીરમાં તે શું થયું છે. લાંબા જેલવાસ પછી પહેલી જ વાર તે શાંતિથી પોતાની ફરજ બજાવવા ગઈ. સખત બીડાએલાં એના હોઠમાંથી ગાળનો એક શબ્દ નીકળ્યો નહિ. અને હંમેશ મુજબની એની ટેવ પ્રમાણે એણે તો કાંઈને, ધક્કા મુક્કો ન કરી, કે બળાટ ન કર્યો. એ ચોક્કસ માંદી હોવી જોઈએ, એમ બીજાઓએ ધાર્યું, કેમકે આ નવી શરીરમાં તેઓ બાંધે જ પીછાનતા હતા. પણ દિવસ પછી દિવસ જતા હતા અને શરીરમાં તો એવી ને એવી જ રહી હોવાથી તેમના અચં-બાર્માં વધારો થયો. અને થોડા વખત પછી તેઓ નવાઈ પામતા પણ અટ્ટી ગયા. જેલ-જીવનનું એકધારાપણું આવું છે.

એક વર્ષની સજા પછી કૃપાને છટ-

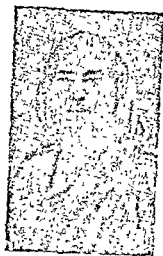
કારો થયો. શરીરમાંની વિદાય લીધી, ત્યારે તેણે છૂટ્યા પછી પોતાને ઘેર આવવાના વચનની શરીરમાં યાદ આપી; પણ ઠેણી જાણે કેમ, પણ કૃપાને થયું કે શરીરમાં આવવાની જ નથી.

કેટલાંક વર્ષો પસાર થયાં. એક દિવસ કૃપા પોતાના ધરના બાગમાં કેટલાક લોકો સાથે વાતચીત કરતી ઉભી હતી, ત્યાં એક રહેજો ઓળખી શકાય એવી આકૃતિને પોતાની તરફ આવતી એણે જોઈ. પણ એકદમ તે એને ઓળખી શકી નહિ. એ સ્ત્રી કાંઈક અચકાતી અને કાંઈક ખીલીતી નજર આવી ત્યારે કૃપાએ એને ઓળખી કાઢી અને એના તરફ દોડીને બોલો ઉઠી: "શરીરમાં, તમે ? આટલાં બધાં વર્ષો પછી છેવટે આવી પહોંચ્યાં ખરાં. મને ખૂબ આનંદ થાય છે. હવે તમે અહીં જ મારે ઘેર રહેજો."

પોતાની આંખમાંથી આનંદના અશ્રુઓ લૂછતાં શરીરમાં રિમનપૂર્વક ડોકું ધૂણાવી કહ્યું: "ના બીજી, હું તને વારંવાર મળવા આવીશ, પણ અહીં તો હું નહીં રહું. હું તો આ મોટા કમ્પાઉન્ડમાં જ જૂલો પડી જઈશ. બે દિવસ પર છૂટી ત્યારે હું મારા બાઇને ઘેર ગઈ હતી. અને એણે મને આવકાર આપ્યો. એણે અને એની પત્નીની સાથે રહેવા મને આમંત્રણ કર્યું છે એટલે હું એને ના પાડી શકીશ નથી. મારા જેલમાં ગયા પછીથી મારો 'બાઈ લંગડો' મધ જવાથી મને જેલમાં મળવા આવી શક્યો નથી. પણ એ કહે છે કે, એણે મને ધણીય કાગળો લખ્યા હતા, પણ જવાબ જ આવ્યો નથી. તું જાણે છે કે મને કાંઈ કામગીરી મળ્યો નથી. આમ છતાં હું ઘેર પાછી આવી છું એટલે હવે મને આનંદ થાય છે. મારી બીજી, હું વખતો વખત મળવા આવીશ. અને જેલમાં તે જ મારે માટે ક્યું છે તે હું કદી જ જૂલો નહિ."

અવિવેકી તથા સ્વાર્થી પુરુષોએ શ્રીવર્મને
ધરતી ચાર હાવાલો વચ્ચે જ ગોંધી દહને તેની
દશા પાળેલા પશુ જેવી કરી મૂકી હતી, ત્યારે
એ સામે મેદાને પડીને શ્રીવર્મની અપંગતા
નિવારવામાં ને હિંદી સત્તારીઓએ મદદવતો
બાળ બચ્ચો છે તેમાં શ્રીમતી સરોજનલિની
જાનું નામ મોખરે છે. બંગાળ અને બ્રિટા-
નના ગામડાંઓમાં ઘૂમીને એ પ્રતિભાશાળી
નારીએ હિંદના શ્રી-જીવનનો મૂળગામી સંપર્ક
સાધ્યો હતો અને રોગની સાચી જડ પારખી
હતી. એક દિવસ પણ ઠોઈ ને ઠોઈ પ્રકારની
સમાજસેવા વિના વીતે તેને જિંદગીનો નિષ્ફળ
દિવસ તેઓ ગણતાં. શ્રી. સરોજનલિનીના પુરુષ
વર્મને એ પડકાર હતો કે : શ્રીઓને રાજની-
તિક અને સામાજિક ક્ષેત્રમાં આવવાની જરૂર
તક તો આપો! તો તમને માલૂમ પડશે કે,
તેના વિકાસ માટેના ટેટલા રસ્તા નીકળી આવે
છે! મૂક શ્રીવર્મને એથી વાચા મળશે અને
એનામાં ને અસીમ યોગ્યતા અને શક્તિ
દેખાયેલી પડી છે તે તેના પરિવારના અને
દેશના હિત માટે હિમરાઈ નીકળશે. પુરુષોના
અધૂરા અને નિરાશાજનક સંસારને કેવળ
શ્રીઓ જ અવરિચિતપણે ચલાવી શકે.

સરોજનલિનીનો જન્મ ૧૮૮૭ના ઓક્ટો-
બરમાં થી. વ્રજેન્દ્રનાથ દેવ આઈ. સી. એસ.
ને ત્યાં થયેલો. ગંગાતીરે વૃક્ષાચ્છાદિત એક
સુંદર બચનમાં સંકુલત પરિવારમાં એમનું
બાલ્યજીવન વીતેલું. માતૃભાષા બંગાળી તથા
અંગ્રેજ ઉપરાંત અનેક ભાષાઓનાં વિદુષી
હોવા છતાં સરોજનલિનીએ ઠોઈ શાળામાં
શિક્ષણ નહોતું લીધું કે નહોતી ઠોઈ વિશ્વવિ-
દ્યાલયની પરીક્ષા આપેલી. ઘેર જ એમણે
શિક્ષણ લીધેલું અને છ વરસની વયે પિતા
સાથે કરેલી યુરોપની મુસાફરીએ પણ એમના

સ્વ. શ્રીમતી સરોજનલિની દત્ત

*

શિક્ષણમાં ખૂબ સહાય કરેલી. પિતા પાસેથી
વિશેષમાં બાળાવતનું શિક્ષણ એમણે મેળવેલું
અને માતાને રસોઈમાં સહાય આપવા ઉપ-
રાંતનો મોટા ભાગનો સમય 'એ બગીચામાં
જુદાં જુદાં શાકભાજી, ફસગાડ' વગેરે પાછળ
વ્યતીત કરતાં. સંગીતમાં પણ પ્રવીણતા મેળ-
વીને નવી નવી તર્જો બનાવવામાં એ મરાગૂલ
રહેતાં.

ઈ. સ. ૧૯૧૧માં થી. ને. એસ. દત્ત.
આઈ. સી. એસ. સાથે એમનાં લગ્ન થયાં.
પ્રાચીન ભારતીય આદર્શ મુજબ ઊછરેલાં
સરોજનલિનીએ યુરોપની આધુનિક શિક્ષા પ્રાપ્ત
કરેલા પોતાના પતિનું જીવન કેવી રીતે ભાર-
તીય સંસ્કૃતિના આદર્શમાં ઢાળ્યું એ એમના
જીવનનું એક સુભગ અને સોનેરી પ્રદર્શ છે.
શ્રી. દત્તે પોતાની પત્નીના રમ્પિત્રમય 'A
Woman of India' માં દાંપત્યજીવનનું એ

પ્રકરણ સુંદર રીતે રજૂ કર્યું છે. એમણે લખ્યું છે:

‘સરોજનલિની મારા પ્રત્યેક કાર્યમાં હિત્સુક્તા પૂર્વક બાગ લેતી. પ્રવાસમાં પણ મારી સાથે રહેતી. રમતગમતમાં એ પ્રવીણ હતી, અને રેનિસમાં તો એ દિવસોમાં અંગ્રેજ સ્ત્રીઓ સુધાં તેનો મુકાબલો કરી ચકતી નહોતી. લગ્ન પછી ઘોડેસવારી પણ સારી પેઠે શીખી લીધેલી. નેપાળની તરાઈમાં હાથી પર સુંદરવનનાં ગીચ જંગલોમાં પમપાળા એ મારી સાથે શિકાર ખેલવા ચાલતી, એટલું જ નહિ, પણ મારા દફતરી તથા અન્ય સરકારી કાર્યોથી પણ એ પરિચિત રહેતી અને હું કોઇ વાત છુપાવું તો નારાજ થતી. રહસ્યમંત્રીની માફક મારા પ્રત્યેક કાર્યમાં સહાયક બનવા માટે એણે ટાઇપરાઈટીંગ પણ શીખી લીધેલું.’

‘પુરુષવર્મ રાજનૈતિક કાર્યોમાં વ્યસ્ત છે, એમને કુરસદ નથી. આવો, આપણે નારીઓ જાગૃત થઇએ અને આપણા કષ્ટોનો ઈલાજ શોધીએ. હું ઈચ્છું છું કે પ્રત્યેક ગિલાની, કસબાની ગામની અને મહોલાની સ્ત્રીઓ વચ્ચે પરસ્પર વિચાર વિનિમય થવો જોઈએ, તથા શિક્ષાપ્રાપ્તિનો બદોબસ હોવો જોઈએ, જેથી પોતાની સમસ્યાઓ તેઓ પોતાની મેળે ઉકેલી શકે.”—સરોજનલિનીના આ આદર્શને સીમિત કહે કે મને તેનું કહે, પણ એમણે એને કાર્યરૂપે પરિણત કરવા માટે પહેલવહેલું ટિંકુ—મુસલમાન વગેરે સઘળા કોમોની સ્ત્રીઓને સ્થાનિક ટાઉન હોલમાં એકત્રિત કરવાનું તથા વિદ્યાર્થીઓ અને દર્દીઓની રિયલિટી તપાસવા માટે શાળાઓ તથા ધરિપતાઓની મુલાકાતો લેવાનું શરૂ કર્યું. સ્ત્રીઓની આર્થિક અને માનસિક સ્વતંત્રતા માટે એ ન્યાં ન્યાં ગર્ભાં ત્યાં ત્યાં સ્ત્રીઓનો સંસ્થાઓ અને મહિલા-સમિતીઓની સ્થાપના કરેલી.

સર્વ પ્રથમ મહિલા સમિતિ એમણે

પાના મુકામે સ્થાપેલી. શિશુશિક્ષા, રક્તનિધાન, સાક્ષરતા પ્રસાર વગેરે એમનો મુખ્ય કાર્યક્રમ હતો. બીજી મહિલા સમિતિ એમણે વીરમૂર્તિ મુકામે સ્થાપેલી—જે એક જાગૃત સંસ્થા બની રહી અને એનો પ્રભાવ ઘેર ઘેર પહોંચ્યો. એ સંસ્થા આગળ જતાં ખૂબ ફાલી-ફૂલી અને આજે શ્રીમતી દત્તની સ્મૃતિમાં ‘સરોજનલિની મિશન મંદિર’ નામનું સુંદર બંધન બંધાવ્યું છે.

ઈ. સ. ૧૯૨૧માં બાંકુરા મુકામે સ્થાપેલી ત્રીજી મહિલા સમિતિની કામગીરી અને સમિતિઓની કામગીરી ઉપરાંત પ્રસૂતિગૃહો ખોલવાની અને સુશિક્ષિત દાયણો તૈયાર કરવાની હતી. તે પછી તે રામપુરદર, મુલનાનપુર વગેરે અનેક સ્થળે તેમણે એવી સમિતિઓ સ્થાપેલી.

પોતાના આ કાર્યમાં સરોજનલિનીને અનેક સંકેટો વેડવાં પડેલાં. રૂઢિવાદીઓનો વિરોધ પણ સડેલો, પડેલો, પરંતુ તે બહુ ચાતુર બાઇ હતાં. તેમણે જેનું કે સામુઓ અને તેમની ઉંમરનો બીજી પ્રોડ સ્ત્રીઓ સાથે સુમેળ રાખ્યા વિના પુત્રવધૂઓ અને પુત્રીઓનો વિકાસ સાધી શકાશે નહિ. પ્રથમ તો સામુઓ માટે જ એક શાખા ખોલવાની તેમને અગત્ય જણાઇ અને તેમાં તેઓ સફળ પણ થયાં.

આ રીતે ઘેર ઘેર ફરીને દળદોર પહોંચાઇ, અશિક્ષિત અને પરાધીન બહેનોના જીવનને અધકારમાંથી મુક્ત કરવા માટે તેમની ખ્યાલિત ખૂબ ફેલાઇ. બ્રીટીશ રાકેનરાક તરફથી એમને એમ. બી. ઈ. ની ઉપાધી આપવામાં આવી. બ્રિટિશ રેન્કોસ સોસાયટી તરફથી પ્રમાણપત્ર તથા મુદ્દમાં ધરાયેલાની સેવા બજાવવા બદલ ચંદ્રક મળેલો, પરંતુ એમને એની કરી અપેક્ષા નહોતી. એમણે કોઇ દિવસ એ ઉપાધીનો કે એ ચંદ્રકનો ઉપયોગ નહોતો કર્યો.

એમના પતિએ એમના સ્મૃતિમંદિરમાં

એમને અંજલિ આપતાં એમના વ્યક્તિસ્વતો રસપ્રદ પરિચય આપ્યો છે. એક રથે તેમણે લખ્યું છે કે :

‘જુવાનીમાં જ વિશ્વાયતમાં શિક્ષણ મેળવવાથી તથા તુરતમાં જ સનંદી નોકરીમાં હિચ્ચપદે નિયુક્ત થવાથી શરૂઆતમાં મારા પર પ્રાથાસ સભ્યનાની ધેરી છાપ રહેલી. વળી રથે રથે અધિક સન્માન તથા મહત્ત્વ મળવાને લખતે હું અભિમાની બની ગયો હતો. અને ભારતીય ઓદ્યોગી દૂર પડી ગયો હતો. એથી ‘હિલકું’, સરોજનલિની સીધી, સાદી અને ભારતીય નારીનાં નમ્રતા, વિનયશીલતા આદિ ગુણોથી આત્મગત હતી. જે કે સ્પષ્ટ રીતે મારો વિરોધ તો એણે નહોતો જ કર્યો, પરંતુ મને સ્વેચ્છાપૂર્વક વર્તવા દીધેલો, એટલું જ નહિ, પણ ઘરમાં પ્રાથાત્ય નૃત્ય, કેશસંભાળ-નની પદ્ધતિ તથા અગ્નિશમાં જ વાતચીત કરવાની મારી હિંમતને પણ માન્ય રાખી હતી. કિન્તુ એ બધું છતાં, ચૂપચાપ ધીમે ધીમે મારા મનમાં એ એવી છાપ પાડતી અને દર્શકિત કરતી ગઈ કે આવા દંત્ર આપણને ભારતીયોને સ્વાભાવિક તેમ જ અનુકૂળ નથી એના એ દૃઢ ચારિત્રિક પ્રભાવે મને પુનઃ બંગાલી બનાવી દીધો.

સરોજનલિનીએ જાપાન અને ઇંગ્લેન્ડની પણ મુલાકાત લીધેલી અને સ્ત્રીઓ દ્વારા સંચાલિત સંસ્થાઓના નિરક્ષણ તથા અભ્યાસ એમણે કરેલા. સ્વાસ્થ્ય જ એમના મનમાં સ્ત્રીઓ માટેના ઉન્નિય સંગઠનનો વિચાર રમ્મનો રહેલો, પરંતુ એ વિચાર અમલમાં આવે ત્યાર પહેલાં ૧૯૧૫માં માત્ર ૩૭ વર્ષની યે એમનું અવસાન થયું.

એમનું ‘જીવનકાર્ય’ ચાલુ રાખવા માટે દલકેતામાં ‘સરોજનલિની સ્મારક સંસ્થા’ની સ્થાપના થઈ છે, જેણે ગામડાં તથા શહેરોમાં ‘પોતાનું’ કાર્ય નિરંતર ચાલું રાખ્યું છે, હિંદ-

મહારી વાંસળી

મહારી વાંસળી માંહે લયો સાત સાત સૂર,
હું તો વાયા કરું મીઠી વાંસળી !
મહારી વાંસળી માંહે લયો સાત સાત સૂર,
હું તો વાયા કરું મીઠી વાંસળી ! ટેક—

વનવગડે વગાડું હું તો વાંસળી,
તેનો જાતો ધ્વનિ દૂર દૂર:
વનવગડે જગાડું સૂતી પુલકળી,
એની પ્રસરે સુગન્ધી મધુર !

હું તો—

મહારી વાંસળીમાં એવી શી મોહિની
જેના નાદે હરણાંઓ ઘેલાંતૂર:
મહારી વાંસળી એવી શી જાદુભરી,
ડોલે સર્પસમા પ્રાણી દૂર !

હું તો—

વાંસળીના વિધે નાચે અંશુલિ,
જાગે કૂંકે સંગીત કે મધુર:
વાંસળીના ગીતો સુરલોકનાં,
ભરી કે છે પૃથ્વી ભરપૂર !

હું તો—

જનાદન પ્રસારકર

બરમાં મળાને એ સંસ્થાએ ચારસોથી વધુ સમીતીઓ સ્થાપી છે, અને અભરેશ તથા લંકા મુખી તેની શાખાઓ દેલાએલી છે.

હિંદ આજે સ્વતંત્રતાની દિશામાં પ્રગતી કરી રહ્યું છે. જ્યારે પણ એ સ્વતંત્ર થશે ત્યારે એ સ્વતંત્રતાના કંટકાઓ માર્ગને સ્વચ્છ બનાવનાર સરોજનલિની જેવી મુખત્રી-ઓને એ નહિ જ વિસારી શકે.

આપણા પોષાક દ્વારા વધતું

શરીર-સૌન્દર્ય

લેખક

શ્રી. રમેશચંદ્ર વર્મા

*

આપણા પોષાક ઉપર આપણે ખૂબ જ ધ્યાન આપવું જરૂરી છે : તે સાથે પોષાકની પસંદગીમાં તેના રંગનો પણ વિચાર કરવો જરૂરી છે, કારણકે વસ્ત્રોની સફળતાનો આધાર તેના રંગો ઉપર આધાર રાખે છે. સામાન્ય રીતે દરેક સ્ત્રીને રંગોની પસંદગીનું થોડુંક જ્ઞાન તો હોય છે જ, પરંતુ થોડું વિચાર કરે તો પ્રકૃતિથી પણ એ વિષયમાં વધુ જ્ઞાન મળી રહે. પક્ષી, ફૂલ, રંગીન છોડ અને ચિત્ર-કારોના ચિત્રોથી પણ પોતાને ક્યા રંગનો પોષાક શોભશે તે દરેક સ્ત્રીને તરતજ ખ્યાલ આવી જાય છે.

રંગના બે પ્રકાર છે—ગરમ અને શીતળ. નારંગી, લાલ, પીળો, ગુલાબી વગેરે રંગો હિષ્ટ—ગરમ મણાય છે અને લીલો, વાદળા, બેન્ગલી અને તેને ભળતા રંગો શીતળ રંગો ગણાય છે. ગરમ ઋતુમાં શીતળ રંગોનાં વસ્ત્રો પહેરવા શ્રેષ્ઠ છે, કેમકે તે રંગો આંખને દંડક આપે છે, એટલું જ નહિ, પણ તે રંગ ગરમીના કિરણોને ઓછાં ખેંચતાં

હોવાથી શરીરને ગરમી ખડુ લાગતી નથી અને એ રીતે ઠંડી ઋતુમાં ગરમ રંગો પહેરવાથી શરીરમાં ગરમાવો રહે છે, કેમકે સૂર્યના કિરણોને તે ખેંચતા હોવાથી વસ્ત્ર અને શરીરમાં ફુંક રહી શકે છે.

રંગનો મનુષ્યની વ્યક્તિ ઉપર પણ ઘણો પ્રભાવ પડે છે. સફેદ અને ગરમ રંગનાં વસ્ત્ર પહેરવાથી મનુષ્ય હોય તેના કરતાં વધારે મોટું લાગે છે. એ રીતે વ્યવહાર અને ભજના દ્વારા રંગના વસ્ત્રો પણ મોટા હોવાનો ખાસ કરાવે છે. પરંતુ શીતળ અને શીકા—આછા રંગોવાળાં વસ્ત્ર પહેરવાથી શરીર હોય તે કરતાં નાનું દેખાય છે. મારે બહુ—રૂઝગ શરીરવાળા બહેનોએ અને ત્યાંસુધી ભડકા જેવા રંગોની સાડી પહેરવી નહિ, અને શીકા કે આછા રંગવાળા સાડીઓ પહેરવી. અને તેથી ઉલટું—ફુલળી પાતળી અને ઉંચી બહેનોએ મેલાં, કાળા જેવાં અથવા માઠા ભૂરા રંગની સાડીને ઉપયોગ કરતાં વિચાર કરવો. એવી બહેનોએ કાળા રંગની સાડી તો કદી જ ન પહેરવી. કેમકે તેથી શરીર ફુલળું ને ઉંચાઈ વધુ દેખાય છે.

સાડીની પસંદગી વખતે તેના રંગનો પણ વિચાર કરવો, કે જેથી શરીર ઉપર વિપરિત ભાસ ન કરાવે. ગૌર વર્ણની બહેનોએ અને ત્યાં સુધી ગરમ રંગોની સાડીઓ ન પહેરવી, કેમકે તેથી તેમના રંગનો પ્રધાનતા ઘટી જાય છે. એ રીતે સ્વામ રંગની બહેનોએ હલકા અથવા શીકા રંગોની સાડી પહેરવી. એવી બહેનોએ ગૂઢા પીળા, લીલા કે કથાર્થ રંગની સાડીને ત્યાગ કરવો જોઈએ.

વિવિધ રંગોની પસંદગીનો આધાર બહેનોની આંખો, વાળ અને શરીરના રંગ ઉપરથી ઘણી સરળતાથી થઈ શકે. જો વાળ કાંખા રંગના રક્ત વર્ણના હોય તો ગુલાબી કે કાળી સાડી કદી ન પહેરવી. સફેદ કે લીલા રંગની

(ડાકનાં ધરણાં)

સાડી તમારા સૌન્દર્યમાં ઘણી મુરક બનશે. એ પ્રમાણે સ્વામિ રંગવાળા બહેનો શીતળ વસ્ત્રો ન પહેરે તે સાહે.

આજકાલ શહેરમાં સફેદ સાડીઓ છપાવીને પહેરવાની ફેશન ચાલે છે, એટલે તે સંજોગો વિચાર કરવો. પણ જરૂરી છે, રથૂળ ડીંગણા કદની બહેનોએ મોટી ભાત કે, મોટાં મોટાં ફૂલ હોય તેવી સાડીઓ પસંદ કરવી નહિ, એ રીતે મોટી કિનારવાળી સાડીઓ પણ લેવી નહિ. કેમકે એથી તેમની રથૂળતા વધુ રથૂળ અને ઉંચાઈ ઓછી દેખાશે. એવી સાડીઓ ફૂલોની પાતળી બહેનોને ખૂબ શોભે. પાતળા અને ઉંચી બહેનો જીણી ભાતવાળા કે પાતળા કિનારવાળા સાડીઓ પહેરે નહિ, કેમકે તેથી તેમની ઉંચાઈ ને ફૂલળાપણું વધારે પડતું ખાયાથી કદરૂપાપણું દેખાશે.

છાપેલી સાડીઓની સુંદરતા વધારવા માટે મેંશો સાદા કે સફેદ પોલકાં કે બ્લાઉઝનો ઉપયોગ કરવો. જે સાડી સફેદ હોય તો તેના પર છોટ કે છાપેલા પોલકાં કે બ્લાઉઝ વધુ સુંદર ખાસી હોય છે. એનું કારણ રંગનું છે, સાડી અને બ્લાઉઝનો રંગ એક હોય એ

નવી ફેશન પ્રમાણે શોભાભર્યું નથી ગણાવું. બને ત્યાં સુધી બન્ને ભીન્ન રંગના હોય તો ઠીક.

જુદા જુદા રંગ શરીરની શોભા વધારવા સાથે વ્યક્તિત્વ અને સ્વભાવનો પણ પરિચય કરાવે છે. સદા હસમુખી બહેનો હંમેશા રંગ બેરંગી, ચમકતા રંગોવાળા સાડી પસંદ કરશે અને મંભીર સ્વભાવની બહેનો હંમેશા મેલા અને હલકા રંગની સાડી તરફ લોભાશે. પ્રત્યેક રંગનો એક વિશેષ ગુણ હોય છે, સફેદ અને આજા રંગો દેહનો રંગ અને કાકાના બંધારણની પીછાન કરાવે છે, તેમ શ્રીકા આજા રંગો યોવન અને સુંદરતા વધારે છે, અને મેલા ગૂદા રંગો પ્રોટપણું અને સન્માન સૂચક છે.

માટે ફરેક બહેને પોતાના દેહનું સૌન્દર્ય વધારવા સાડીની પસંદગી કરતી વખતે પોતાનો સ્વભાવ અને વ્યક્તિત્વની છાપ પાડવા માટે સાવધાનીપૂર્વક રંગીન વસ્ત્રો પહેરતાં પસંદગી કરવી. એ માટે અનુદાર્ધ અને અનુભવની પણ ખૂબ જરૂર છે, અને મ્હાવરે એ લક્ષણ ફરેક બહેનોમાં આવી જાય છે.

કલમ, વાણી અને અંદુક : ત્રણેનો કુશળતાપૂર્વક ઉપયોગ કરનારી

વીર-નારી

લુધ માછકેલ

મૂળ લેખક

પંડિત બનારસીદાસ ચાવડાવેદી

*

સ્વાધીનતા માટે તલપાપડ ચનાં હૃદયોને કેવળ એક જ અધિકાર હોય છે અને તે પણ સીસાની બનેલી ગોળાઓનો. જો આ વાત સાચી હોય તો હું મારો અધિકાર ધમ્મું છું. જો તમે મને જીવતી છોડી દેશો તો હું લોકો સામે પોકારો પાડી પાડીને એ વાતની જાહેરાત કરીશ કે, તમે લોકો સામે જરૂરી બદલો લેવો જોઈએ. તમે લોકોએ જ અમારા માધ-ઓનું ખૂન કર્યું છે, તમારી પાસેથી બદલો લેવો જ જોઈએ.... જો તમે કાયર ન હો તો મને મૃત્યુદંડ આપો."

સરકાર વિરુદ્ધ ક્રાંતિમાં શામેલ થવા માટે ક્રાંતિની વીર નારી લુધ માછકેલ સામે ન્યાયા-કોર્ટમાં કેસ ચાલતો હતો, એ કેસમાં તેણે ઉચ્ચારેલા ઉપરના જોરદાર શબ્દો સાંભળી આખી કોર્ટમાં સ્તબ્ધતા છવાઈ ગઈ. ન્યાયાધીશોએ આ વીરનારીને ફાંસીની સજા ન આપી, પરંતુ દેશ-નિકાલ અને લાંબી જેલની સજા આપી. ફાંસના દેશનિકાલ ટેલીઓ તે વખતે ન્યુ ડેલેડોનિયામાં રાખવામાં આવતાં-જેની બરાબરી નરકથી થઈ શકે. જ્યારે લુધ માછકેલને પૂછવામાં આવ્યું કે 'તમે અપીલ કરશો ?' ત્યારે તેણે જણાવ્યું કે 'અપીલ કરવાની મારી ધમ્મજા નથી. દેશનિકાલ કરતાં મોતની સજા મને વધુ પસંદ છે. મને એથી દુઃખ થાય છે કે હું અહીં છોવાયી મને ફાંસીની સજા આપવામાં ન આવી."

કુનિયાના ઇતિહાસમાં અનેક ક્રાંતિકારિણી ઓઓ થઈ છે, પણ કલમ, વાણી, અને અંદુક

ત્રણેનો કુશળતા પૂર્વક ઉપયોગ કરનારી લુધ માછકેલ જેવી વીર ક્ષત્રાણીઓ બહુ ઓછી જોવા મળે છે.

લુધ માછકેલનો જન્મ ૨૬ મે ૧૮૩૦ માં ખાનકોટ નામના ગામમાં થયો હતો. તેની મા બેફૂન કુટુંબની હતી અને એક ઉંચા ક્રાંસીસી વકીલની ઓફિસમાં નોકરડીનું કામ કરતી હતી. તેના દાદા એટિની ચાંદી ઉદ્યોગમાં પોતાની પ્રતિભાશાળી પૌત્રીને લાગેલી હતી. તેમણે લુધ માછકેલના પાલન-પોષણમાં ઠાઠપણ જાતનો બેઝઆય કર્યો નહિ.

દાદા ઉદ્યોગમાં ઇ. સ. ૧૭૮૬ની ફાંસની રાજક્રાંતિમાં ભાગ લીધો હતો, અને તેની વાતો તે પોતાની પૌત્રીને સંભળાવ્યા કરતા. આ વાતો સાંભળી લુધ ચાંદી થઈ ગઈ, અને તેના મસ્તકમાં પણ ક્રાંતિની ભાવના જન્મ થતી. તે પોતાની બહેનપણીઓ સાથે ક્રાંતિની જ રમતો રમતી. ધણીવાર તે ઘરમાં કે આંગણવાડી લોકડાનો ઢગલો કરી, તેના પર બેસી એવું અનુભવતી કે, જાણે પોતાના ક્રાંતિકારી વિચારો માટે તેને જીવતી ચિતામાં સળગાવવામાં આવી રહી છે. જ્યારે આ કલ્પિત ચિતાની આગની જ્વાળાઓ જિંદગીમાં માંડતી ત્યારે તે પોતાની સખીઓ સાથે ક્રાંતિકારી ગીતો ગાવા લાગતી. લુધ લખે છે કે—

"એક દિવસ એવું થયું કે, કલ્પિત ફાંસીના એક મંચ પર હું ગાતીગાતી ચડી હતી ત્યાં દાદા આવી પહોંચ્યા. તેમણે કહ્યું: 'જો બેટી, ફાંસીના મંચ પર તારા કાંતિ પૂર્વક અને ગંભીરતાથી ચઢવું જોઈએ. મેં તે પ્રમાણે કહ્યું અને જ્યારે હું તે લોકડાનો ઢગલો ઉપર ઉભી રહી ત્યારે મારા દાદાએ કહ્યું: 'હવે એકવાર આ મંચ પરથી એ હૃદયની જાહેરાત કર, કે જે બદલ તને ફાંસી આપવામાં

આવી રહી છે. ત્યારપછી જ્યારે જ્યારે અમે શાંતીનાં ખેલ ફર્યો ત્યારે મેં તે ઉદ્દેશોની જાહેરાત જરૂર કરી હતી. ”

ખાસાવરયામાં આ સંસ્કારોએ લુધના રોમ રોમમાં ઘર કરી લીધું હતું અને આ જ કારણથી લુધ આગળ જતાં યુદ્ધક્ષેત્રમાં વીરતાથી લડી. જે કે વિદ્રોહીઓની હાર થઈ અને સરકારી લશ્કરે નિષ્ફરતાપૂર્વક પચીસ હજાર સ્ત્રીપુરુષો તથા બાળકોની કતલ કરી નાખી, છતાં પણ લુધ છેવટસુધી, નિર્મથતાથી સામનો કરતી રહી. ‘જે તે ધારત તો યુદ્ધક્ષેત્રમાંથી ખસી જઈ પોતાની રક્ષા કરી શકત, પણ તેના મનમાં એવી કલ્પના સરખી પણ નહોતી આવી. માંમા-ત્રેર તથા ચોસીના છેવટના મોરચાપર લુધ વિદ્રોહીઓની સાથે છેક છેવટ સુધી રહી હતી.

એક સાંકડા માર્ગના યુદ્ધ ધમસાણમાં તેને ધક્કો વાગ્યો અને તે જમીન પર પડી ગઈ; પણ તે હિંમત કરીને ઉભી થઈ અને જયી ગઈ. હજી પણ તેને માટે નાસવાનો રસ્તો હતો, પણ તેને ખાતરી હતી કે તેના નાસી જવાથી સરકાર તેની નિરપરાધી માતાને ઠેક કરી વેશે અને તે વૃદ્ધાને નકામું દુઃખ આપશે. તેની ધારણા સાચી પડી અને સરકારે તેમજ કચું. માતૃપ્રેમથી વિશ્લેષણ થઈ લુધ તેને દુઃખથી બચાવવા પકડાઈ ગઈ. તેની માને છોડી ચૂકવામાં આવી. લુધ ઉપર કેસ ચલાવવામાં આવ્યો અને તેને દેશનિકાલની સજા કરવામાં આવી. આ સજા માટે લુધને આઠ વર્ષ સુધી ન્યુ કેલેડોનિયાની જેલમાં નરક-યાતનાઓ ભોગવવી પડી.

લુધનો માતૃ-પ્રેમ તેના જીવનનો સૌથી અધિક અમલનો પ્રસંગ છે. યુદ્ધક્ષેત્રમાં, દેશ-નિકાલોમાં કે જેલમાં-જ્યાં જ્યાં લુધને રહેવું પડ્યું ત્યાં ત્યાં સર્વત્ર તેને સૌથી વધુ ચિન્તા પોતાની માતા માટે જ રહી હતી.

“ ડોક્ટર સાહેબ ! તમે એ વાત યાદ રાખજો કે હું સ્ત્રી નહિ, પણ ચોક્કો છું. ”

ચંપાની વેણી

સખી મેં તો ચંપાની વેણી શુંથી;
સખી-ચંપાની હાં, ખ્યારી ચંપાની હાં,
મેં તો ચંપાની વેણી શુંથી,
સખી મેં તો ચંપાની વેણી શુંથી.
રસભરી રદીઆળી રાગભરી વસંત આવી
નિહી નિહી છાઈ હરિયાળી ચોપાસથી,
મેં તો ચંપાની વેણી શુંથી,
સખી મેં તો ચંપાની વેણી શુંથી.
રસ મુગંધ મહીં, મધુકર ત્યાં શુંજ કરી,
કુંજ નિકુંજે રસ પીધો, પાયો, ખંતથી;
મેં તો ચંપાની વેણી શુંથી,
સખી મેં ચંપાની વેણી શુંથી.
આજ-સાજને રીસામણ લીધા છે મુજથી,
તેને મનાવા મેં મુરલી લરી વેણી શુંથી;
મેં તો ચંપાની વેણી શુંથી,
સખી મેં તો ચંપાની વેણી શુંથી.
પવનની સોડમાં, છુપાતી શોક્ય મારી,
અંબોડે વેણી મહેકી, આજ મારા નાથને
મનાવ્યા તેથી;
મેં તો ચંપાની વેણી શુંથી,
સખી મેં તો ચંપાની વેણી શુંથી.
નટવરલાલ પંચાલ

આ શબ્દો લુપ્તએ પોતાને પાડી બાંધવા આવેલા એક ડોક્ટરને કહ્યા હતા. વાત એમ બની કે એક સભામાં કોઈ ગીડા માથુસે તેને તમન્નાનું નિધાન બનાવી હતી. પરિણામે ગોળી કાન પાસે ઊંડા લા કરી પસાર થઈ મધ હતી.

લુપ્તની મુખાકૃતિ પર વીરતા છાયેલી હતી. તેની છાતી પણ વિરાળ હતી. ન્યારે તે છાતી ફેલાવી સામે ઊભી રહેતી ત્યારે એમ લાગતું કે કોઈ વીર પુરુષપોદ્ધો બિભો છે. તે હંમેશા કાળાં રંગનાં કપડાં પહેરતી. ન્યારે તે ચાલતી ત્યારે એવો ભાસ થતો કે જાણે કોઈ ગાંભીર્ય અને ત્રિદોહની મૂર્તિ આવી જાય છે.

એક દિવસની વાત છે. પારિસની એક ગલીમાં યધને લુપ્ત જતી હતી ત્યાં કોઈ ગુંડાને તેની છેડતી કરવાનું મુશ્કેલી ને તે પાછળ પાછળ ચાલવા લાગ્યો. લુપ્તએ એ જોયું અને પાછળ જોઈ એક જ હુકાર કર્યો કે પેલો મુંડો મૂઝ જીદ્યો. તેને લાગ્યું કે આ તો કોઈ ચોદો આના વેશમાં છે, એટલે મૂડીએ વાળા ત્યાંથી નાસી ગયો. ૭૦મા વર્ષે પણ લુપ્તને જે ચિત્ર દોરવામાં આવ્યું હતું તે જોઈને એમ જ લાગે કે તે કોઈ વીર યોદ્ધાનું ચિત્ર છે.

લુપ્ત સ્વભાવથી જ કવચિત્રી હતી. તેના હૃદયમાં સૌન્દર્ય પ્રત્યે ઉત્કટ પ્રેમ હતો અને કદાચ તેના કવિત્વનું જ પરિણામ હતું કે તેનું હૃદય વજ્રથી પણ ટોર હોવા છતાં માખણથી પણ અધિક ઠામળ હતું. એવો એક જ પ્રસંગ તે દર્શાવવા બસ થશે. બળવાના દિવસોમાં આરે તરફ બધંકર ગોળામાર થઈ રહ્યો હતો, એવામાં એક બિલાડીનું બચ્ચું રસ્તામાં આવ્યું. લુપ્તએ પોતાને સડક પર જવાથી ગોળા વામશે તેનો વિચાર સરખો કર્યો વગર પોતાના સુરક્ષિત રથાનેથી બહાર નીકળી બિલાડીના બચ્ચાને ઉપાડી લીધું. તેના સાથીદારોએ તેને આ માટે ખૂબ કપડો આપ્યો. પણ લુપ્ત પોતાના સ્વભાવથી હાથાર હતી. અત્યાચાર-પીડિતો પ્રત્યે

તેના હૃદયમાં સ્વાભાવિક અનુકંપા હતી. ન્યારે તે પશુઓ પર હૃદયહીન પુરુષોના બુદ્ધિમંત્રોત્તી ત્યારે તે બોલી ઊઠતી : “ જનવરોમાં પણ જો અત્યાચારી લોકો સામે બદલો લેવાની શક્તિ આવી જાય તો જેવું સાઈ ફૂલો પોતાને નિર્દયતાપૂર્વક મારનારને કરડી ખાય, અને પોતાના ઉપર સવાર થઈ નિર્દયતાપૂર્વક મારનારને ઘોડો કચડી નાખે. ”

પોતાના જીવનના આખરી દિવસોમાં ન્યારે લુપ્ત કેટલાક દિવસો માટે હૃદય-ડોમાં આવીને રહી ત્યારે તે જુદાને ત્યાં મરણીનાં પીલ્લાં, બિલાડીનાં બચ્ચાં અને પક્ષીઓ પાળવામાં આવતાં હતાં. લુપ્તનું માનવસલ ઠામળ હૃદય કોઈ પ્રાણીના કષ્ટને સહન કરી શકતું નહોતું.

મૃત્યુ વખતે લુપ્ત પાસે કુલ મુડીમાં કેવળ પાંચ કાંક હતા. તેને મુશ્કેલી થઈ ગયો હતો અને તે થોડોક મુડી પણ ડોક્ટરને એક-શીઝન આપવા માટે આપી દેવામાં આવી હતી. અપરિગ્રહનું આત્મ દર્શાવતું દુનિયાના ઇતિહાસમાં બીજું બાળે જ મળશે. લુપ્ત જેની રીતે ખાલી હાથે આ દુનિયામાં આવી હતી તેવા ખાલી હાથે આ દુનિયામાંથી વિદાય થઈ હતી. ૧૯૦૫ ની દસમી જાન્યુઆરીએ તે મૃત્યુ પામી.

લુપ્ત સાચી જીવન-કલા સમજી હતી. તે ક્રાંતિ માટે મરતાં અને જીવતાં જાણતી હતી. મરવા કરતાં ક્રાંતિ માટે જીવવું મહત્ત્વ છે. તેણે જીવનમાં વિશ્રાંતિ નામની કોઈ વસ્તુને જાણખી નહોતી. ‘સુખ’ કોઈ દરરોજ નક્કર મંગળમાં રહેતી કલ્પના છે. આ સંસારમાં તો ‘સુખ’ પ્રાપ્ત નથી થઈ શકતું, પરંતુ નિરંતર સંખર્ષમાં જ ‘સંતોષ’ છે, કોઈના પર શાસન ન કરવામાં અને કોઈના દ્વારા શાસિત ન હોવામાં જ ‘સંતોષતા’ છે અને કે દરરોજ આદર્શ માટે જીવવા અને મરવામાં જ આનંદ છે, તે લુપ્તએ સારી રીતે અનુભવ્યો હતો.

અંખિલ હિંદ મહિલા પરિષદનું ૧૯

મું અધિવેશન નાતાલના દિવસે દરમ્યાન અકોલામાં લેડી ધનવંતી રામરાવના પ્રમુખપદે મરાયું હતું. દેશના જુદા જુદા ભાગોમાંથી અઢીસો ઉપરાંત પ્રતિનિધિ બહેનો અને એથી વધારે મોટી સંખ્યામાં પ્રેક્ષક બહેનો આવ્યા હતાં. દૂર દૂરના પ્રાંતોમાંથી પણ સોળ વર્ષની કન્યાથી માંડીને સીત્તેર વર્ષની વૃદ્ધા સુધીની બહેનોએ આ પરિષદમાં હાજરી આપી હતી, એટલું જ નહિ, પણ પરિષદ વિષે, પરિષદના કાર્યપ્રદેશ વિષે, તેમ જ સ્ત્રીઓના નિરનિરાળા પ્રશ્નો અંગે એમાંના ધણી હીકરીક માહિતગાર હતાં; અને ઉપયોગી ચર્ચાઓ પણ કરી શકતાં હતાં.

મહિલા પરિષદને માથે એક આલેખ છે. એ પરિષદ ઉપલા વર્ષની બહેનોની અથવા દીવાનખાનાની પરિષદ છે એવી એક માન્યતા છે. અને થોડાં વર્ષ પહેલાં કદાચ એવું હશે પણ ખરું. પ્રગિત જવાહરલાલ નહેરુએ પણ એક વખત એને ખુરશી સોંપવાળા દીવાનખાનાની મિજલસની ઉપમા આપી હતી. પરંતુ છેલ્લા થોડાં વર્ષોથી એનું સ્વરૂપ બદલાયું છે. એ વિષે તેમજ મહિલા પરિષદની સ્થાપના અને એના ૧૯ વર્ષના કાર્ય વિષે હું બીજો જુદો લેખ લખવાનું વિચારું છું. આજે તો અકોલા પરિષદનાં સંસ્મરણો જ ઉતારું છું.

જેમ મહિલા પરિષદને માટે તેમ સ્ત્રીઓને માટે પણ એક ૩૬ માન્યતા પ્રવર્તે છે: એની વાતોમાં કોષની ટીકા, નિંદા કુલ્લી જ હોય; અપહાસતાની અથવા સાસરાપીઅરની કે એવી એવી જ વાતો હોય એમ મનાય છે અને કેટલેક અંશે એ સાચું પણ હોય છે. પરંતુ શુભાવળ રેરતેથી જ અમને એથી બિલટા અનુભવ થવા માંડ્યો. ભોપાળ, કાનપુર, અજમેર, દિલ્હી, વગેરે ભાગોમાંથી આવેલાં

મહિલા પરિષદ

પ્રમુખ : લેડી ધનવંતી રામરાવ

*

કેટલાંક બહેનો ત્યાંથી અમારી સાથે થયાં. ડેક્કિસની બેઠકમાં ભાગ લેવા જનારા પ્રતિનિધિઓ જેમ ડેક્કિસના રાજકારણની જ ચર્ચો માટે ભાગે કરે છે તેમ આ બહેનોએ પણ ટ્રેનમાં આપે રસ્તે મહિલા પરિષદની પોતપોતાની શાખાઓમાં ચર્ચા કરી, પરિષદનું બંધારણ, પરિષદની કાર્યપદ્ધતિ વગેરે અનેક પ્રશ્નો પર જુદા જુદા દૃષ્ટિબિંદુથી ચર્ચા કરી. આડીતરી કે નિરર્થક વાતો કરવા માટે ત્યાં અવકાશ જ નહોતો. અને જેવું ટ્રેનમાં તેવું જ ત્યાં. અંગ્રેજ, હિંદુસ્તાની, તામિલ, બંગાળી, મરાઠી, ગુજરાતી, પંજાબી ભાષાઓ આમ તેમથી સંભળાયા જ કરે. બાળ્યે જ કોષ બેઠક કે સતેલું દેખાય. વહેલી સવારથી મોટી રાત સુધી સૌ કોષ એક બીજાને પરિચય કરતાં, જુથ જમાવતાં ને ચર્ચા કરતાં આમથી તેમ ધૂમતાં જ હોય.

હજારો સ્ત્રીઓ ભેગી મળી હોય અને

જેમાં પૂજાપતિઓ અને રાજકુટુંબની સ્ત્રીઓ પણ સામેલ હોય, એવા સંમેલનમાં પાંચ પાંચ દિવસ દરમિયાન કાર્યાય વસ્ત્રાલંકારનું કૃતિમ પ્રદર્શન નગરે પડતું નહોતું. હા, રંગભેરંગી વસ્ત્રો હતાં; પણ એમાં નરી સ્વાભાવિકતા લાગતી. આખને આંજી નાખે એવી બમક-ભરી સાડીઓ, હીરા મોતીના ઝમઝગાટ કે લીપરટીકના લપેરા પણ ખાસ નગરે ચઢતા નહતા. આમાં અપવાદરૂપે માત્ર બિરારનાં પ્રિન્સેસ અથવા નિઝામના પુત્રવધૂ હતાં. બાકી તો લેડી રામરાવ ને હંસા મહેતા, કમળાદેવી ને અમ્મુ સ્વામિનાથન, મીઠાં લામ ને કેટી શિવારામ, એ અને બીજાં, એવા બધા કાર્ય-કર્તાઓ સવારથી પહેરેલી સાડી રાત સુધીના બધા જ કાર્યક્રમોમાં ચલાવતાં હતાં. સ્ત્રીઓને માટે-ધનવાન અને આગેવાન મનાતી સ્ત્રીઓને માટે આ ખાસ ઉદ્દેશપાત્ર હજીકત છે; તેથી જ અહીં એની નોંધ લઈ છું. આમ હોવાથી આ સંમેલન પતંગીયાઆંના મેળા જેવું નહિ, પણ યથાશક્તિ કામ કરનારાંઓનું અને કામ માટે જ બેઠાં થએલાં બહેનોનું સંમેલન છે. એવો ખાસ ચતો હતો.

તા. ૨૭મીએ રાણી લક્ષ્મીબાઇ રાજ-વાડેએ પ્રદર્શન ખુલ્લું મૂક્યું. પ્રદર્શનમાં આઠ-લાની સંસ્થાઓના હસ્તકૃત્યોના નમુનાઓ સુંદર હતા.

તા. ૨૭મીની રાતે વાતાવરણમાં ઠીક ઠીક ગરમી આવી. અધિવેશનનું બધું કામ દિંદોમાં જ ચાલતું જોઈએ એવો પ્રચાર અને એની ચર્ચા અને સૌએ જુસાવળથી જ શરૂ કરી હતી અને એ વાતાવરણ બધે જ હતું. કોણ જાણે ક્યાંથી કેઈ ખજાર લાવ્યું કે પરદેશથી આવેલાં પ્રતિનિધિ બહેનો દિંદુસ્તાની સમજ ન શકે એ કારણે પ્રમુખનું બાવજી અગ્રેજીમાં ચશે. બધા પ્રતિનિધિઓ જામત થઈ ગયાં. એક નિવેદન તૈયાર થયું અને એના પર

સહીઓ લેવાઈ. પ્રમુખનું બાવજી દિંદુસ્તાનીમાં ન થાય તો કામ આગળ ચાલવા ન દેવાય એવો સૌએ નિશ્ચય કર્યો.

૨૮મીએ સાંજે ચાર વાગે સંમેલનનું ઉદ્ઘાટન હતું. ખુલા મેદાનમાં વિશાળ મંડપ બાંધવામાં આવ્યો હતો. એનું નામ હતું "આઝાદનગર." જુદા જુદા દરવાજાઓને કરતુરખા દરવાજો, લક્ષ્મી દરવાજો વગેરે નામે અર્પાયાં હતાં. "સારે જહાંરો અમ્મો દિંદો-સ્તાં હમારાં" એ ગીતથી સભાની શરૂઆત થઈ. અનેક વિધિઓ-સ્વાગત પ્રમુખ શ્રી. રાધાબાઈ બોએકાનું બાવજી, સાગલીના રાણીનું બાવજી, પંડિત નડેર, વિન્યાસક્રમી અને બીજા દેશજનોના તેમજ ચીન, ઈંગ્લંડ, આસ્ટ્રેલિયા વગેરે રથલેથી આવેલા જુદી જુદી પ્રખ્યાત વ્યક્તિઓના સંદેશાનું વાંચન થયું. અને પછી ઉદ્ઘાટ લેડી રામરાવ. તેમણે હસતાં હસતાં અગ્રેજીમાં બાવજી વાંચવાની પરવાનગી માગી. આજ પહેલાંના કેઈ પ્રમુખને આવી કસોટીમાં નથી ઉતરવું પડ્યું, એમ પણ કહ્યું અને માફી માંગીને અગ્રેજીમાં વાંચવાનું શરૂ કર્યું. પણ ત્યાં "દિંદો, દિંદો" ના પોકારો થવા લાગ્યા. એમણે માન્યું હશે કે, જરા વારે બધાં શાંત પડી જશે, પણ એમ શાનું બને? બે ત્રણ મિનિટ એમણે મક્કમપણે વાંચવાનું ચાલુ રાખ્યું. પણ પોકારો વધવા લાગ્યા, તાળાઓ પાડવી શરૂ થઈ, ધણી બહેનો ઉભા થઈ ગયાં અને "હમ અગ્રેજી નહીં સુનેંગે" કહી દિંદોનો પોકાર ચાલુ રાખ્યો. પ્રમુખ શાણું છે. એમણે જરાયે ક્યવાંટ કે રોષ ન બતાવ્યો. એક સેકન્ડે સૌ તરફ દૃષ્ટિ કરતાં હસતાં ઉભા રહ્યાં અને પછી દિંદુસ્તાનીમાં બાવજી શરૂ કર્યું. અને લગભગ પોણા કલાક સુધી એકધારે સુંદર પ્રવચન કર્યું. એ અતુલ પછી મોટે ભાગે બધું કામ, બધા કાર્યો દિંદુસ્તાનીમાં ચર્ચાયા. અને દિંદુસ્તાની ન

સમજનાર માટે અંગ્રેજી તેમજ મરાઠીનો પણ ઉપયોગ થયો. અને હિંદુસ્તાનીને મહત્વ અપાયું.

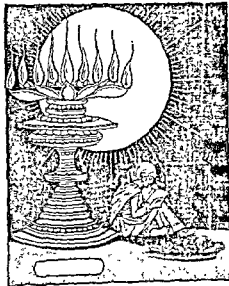
પણ એમાં ધણી હિંદી બહેનો પણ એવા હતાં જેઓ હિંદુસ્તાનીનો એક અક્ષર પણ સમજી શકતાં નહોતાં. મદ્રાસ, માધસોર, મેંજલોર વગેરે રથજેથી આવેલાં ધણી બહેનોની આવી દશા થતી હતી. તેઓ વિદ્વાન હતાં. ધણી યુનિવર્સિટીની ડીગ્રીવાળાં હતાં. કોઈ પ્રિન્સપાલ, કોઈ સેનેટના સભ્ય, કોઈ કવિ ને કોઈ અધિકાર હતાં. પોતપોતાના વિભાગમાં સુંદર કામ કરનારાં ને સાર્યાં સેવાભાવી હતાં. અંગ્રેજી ખૂબ સુંદર બોલી શકતાં, પણ હિંદુસ્તાની બોલીએ તો બાધાની જેમ આપણી સામે જોવા કરે, અને 'ગિલ્ડ રપીક ઈન ઇંગ્લિશ' એમ કરીને કહે! આપણી બહેનો આગળ કોઈ અંગ્રેજીમાં બાપણ કરે અને તેમની જેવી દશા થાય તેવી આ વિદ્વાન બહેનોની દશા હિંદુસ્તાનીમાં કામ ચાલે ત્યારે થતી. એ ઝુઝાતાં, એમને શરમ લાગતી, પણ હાલો અને તે પરની ચચો સમજવા માટે અંગ્રેજીની માંગણી ક્યાં સિવાય એમનો છૂટકો જ ન હતો.

જ્યોત્સ્ના શુક્લ *

આ પરિપદમાં પહેલી નગરે જોતા, એક બાળુ, આજ લગી મહિલા પરિપદના ઘડતરમાં આગળ પડતા ભાગ ભજવનાર શ્રીમતી સરોજની નાયકુ, વિજ્યાલક્ષ્મી પંડિત, રામેશ્વરી નહેરૂ વગેરેની ગેરહાજરી દેખાતી હતી; તો બીજે હાથે દેશના તમામ પ્રાંતોની ૨૭૦ જેટલી પ્રતિનિધિ બહેનો - ઉપરાંત આજ લગી કદી નહિ જોયેલી એવી સામાન્ય મધ્યમ વર્ગની હજારો બહેનો, અને માતાઓ દૂર દૂરથી આવી હતી.

અત્યંત મહત્વના હાલો ઉપર બોલનાર વ્યક્તાઓમાં શ્રીમતી હંસા મહેતા મણિકુન્તલા સેન, રણ ચક્રવર્તી, હાજરા

દી વ ડો

દીવડો, રૂપેરી ચમકે દીવડો
દીવડો જ્યોતભર, ઝળકે દીવડો.
ઇશ્વરના ધામમાં, દેવી આરામમાં;
દીવડો ધૂતભયો મલકે, દીવડો-દીવડો.
મ્હોટી મ્હોલાતમાં, અંધારી રાતમાં;
દીવડો તેજલો ટમકે, દીવડો, -દીવડો
મારા દીનવાસમાં, રમતો ઉલ્લાસમાં;
દીવડો ધીમે ધીમે લળકે, દીવડો-દીવડો.
શરમાતો તારલો, મઢમાતો ચાંદલો
દીવડો, એથીયે પ્રીય ઘરદીવડો-દીવડો
જશભાર્ગ દા. પટેલ

એમમ, પેરીન, સરલા સુખા, કુંસુમ રથુદિવે, મંજુલા માંધી લગેરે આગળ તરી આવતાં હતાં. સુદર્ના વરસો હરમાન. રોજગરોજના સરાતો ઉપર આદોલનો. જ્યાંડતાં આ જુવાન આગેવાનો આખી પરિપદને નવો રાહ ચીંધતાં હતાં.

હરાવોમાં પરિપક્વના-વાષ્પસ ચેરમેન ડો. ગુલ-
બાનુ વગેરેના અવસાનનો; તે પછી શ્રીમતી
પંડિત, હંસા બહેન અને રાજકુમારી અમૃત-
કુંવર વગેરે એ પરદેશમાં કરેલા કામ માટે,
મીઠાલામને મુંબઈના શેરીફ નીમાવા માટે અભિ-
નંદનના હરાવો પાસ થયા. તે પછી તે બાળ-
કાનાં શિક્ષણને લગતો હરાવ શ્રી. તારાબહેન
મોડકે રજુ કર્યો હતો.

મીસ લીલામણી નાયકુએ વચગાળાની
સરકારવાળો હરાવ મૂક્યો. તેના ઉપર સુધારો
આવ્યો ને સુધારા સાથે હરાવ બદલમતીથી
પસાર થયો.

કલકત્તા, નોઆખલી, બિહાર અને યુક્ત
પ્રાંતનાં હિંદુ-મુસ્લિમ રમખાણોમાં માણસ
પોતાની માણસાઈ ને સંસ્કારિતા છોડી કેટલી
દહે પશુ બની ગયો હતો એનું બિખરત દશ્ય
હિંદની ઓઝોઝે બેસું હતું ને એટલા જ
માટે હિંદની 'તમામ કોમોની એક' સંસ્થા
તરીકે આ 'એકેક' કોમો એકતા' માટેનો
હરાવ પસાર કર્યો હતો. જેમાં પોતાના દેશ-
વાસી બહુઓનાં હિયાકારાં કૃત્યો બદલ તિર-
સ્કાર વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો હતો, ને આવી
પરિસ્થિતિ સામે લડવા માટે પોતાની તમામ
શાખાઓને સંયુક્ત શાંતિ કમીટી ને સંયુક્ત
રાહત કમીટીઓ રચાવવા તથા ઓઝોને સ્વ-
રક્ષણની તાલીમ આપવાનો આદેશ આપ્યો
હતો. આ હરાવ પર પ્રતિનિધિઓની બંધ
બેઠકમાં શ્રીમતી કલ્પના દત્તે (ચિતગોંગ
ક્રાંતિકારી) બ્રિટિશ શાહીવાદની રમખાણો
કરવાની ચાલ સામે ચિતગોંગના લોકો (ન્યા
૮૦ થી ૮૨ ટકા મુસ્લિમો વસે છે.) શી રીતે
લડ્યા ને પોતાને ત્યાં રમખાણો ન થવા
હિંદીઓનાં ગ્રેરક લાખલા રજુ કર્યો હતા.

ખીજે મહત્વનો હરાવ બંધારણ સભા પર
હતો: જેના પર બંગાળનાં કમ્યુનિસ્ટ મહિલા
નેતા શ્રીમતી મણિકુન્તા સેને એક એવો
સુધારો રજુ કર્યો હતો કે પ્રાંતના લોકોની
મરજી વિરુદ્ધ બ્રિટિશ સરકારે ઠોકી બેસાડેલ
પ્રાંતના ગ્રામિણો વિરોધ કરવો જોઈએ.

આ સુધારાનો શ્રીમતી કમળાદેવી ચટ્ટો-
પાધ્યાય ને રાણી રાજવાડેએ અને દીક્ષીનાં
શ્રીમતી રક્ષાસરે સખત વિરોધ કર્યો હતો અને
એ સુધારો છીડી મર્યાદા હતો.

પરંતુ: સૌથી વધુ ધ્યાન બેઝે એવો વાંદ-
વિવાદ તો બગ્યો હતો દમનના હરાવ પર.

આ હરાવ દમનને વખોડી કાઢતો તથા
આઝાદ હિંદીજના સૈનિકો, હિંદી સાગર
સૈનિકો અને અન્ય રાજકીય કેદીઓને તાબંદ
તોળાં સુકત કરવાની માંગણી ઉઠાવતો હતો ને
ઓઝો ઉપર ન્યાં અત્યાચાર થયા હોય ત્યાં
ત્યાં ઓઝોની કમિટીદ્વારા તપાસ કરવાનો
હતો. હરાવની સામે શ્રી. કમળાદેવીએ હરાવનો
વિરોધ કર્યો હતો.

કમળાદેવીને જવાબ આપનાર સરલા ગુપ્તા
(દિલ્હી)ને કુગોતાઈ જોશી (અકોલા) જેવાં
વૃદ્ધ કેંગ્રેસી આગેવાન બાઇએ પશુટો આપ્યો
અને પ્રતિનિધિ વર્ગે બદલમતીથી હરાવને
વધાવી લીધો.

આ ઉપરાંત આ અધિવેશને ગોવા,
આંધ્રિકા, તથા વિશ્વશાંતિ વગેરે ઉપર પણ
હરાવો પસાર કર્યો હતા.

આ બધાં લક્ષણો એક જ વસ્તુ બતાવે
છે ને તે એ કે, અકોલાના અધિવેશને હિંદુ-
સ્તાનની મહિલા ચળવળના ઇતિહાસમાં
નવાયુમના મંડાણની ઝાંખી કરાવી છે.

મુબદ્દા ગાંધી

સ્રીજીવન માસિકનું વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૬ થયું છે.

[નુએ લખેલા બનાવો તાલેતરમાં જ બનેલા છે—ગઈ સદીમાં બન્યા હશે. એમ માનવાની ખૂબ ક્ષેત્ર વાચકો ન કરે.]

૧

તપુમાં વ્યસની હતા. સર્માંવહાલામાં કાંઈ પ્રસંગે ગયા, ત્યાં એમને આગ્રહ કરી ખૂબ દારૂ પિવડાવી ચકચૂર બતાવ્યા. ત્યારે બાનુ આવ્યું ત્યારે એક કાગળ બેના પર એમણે પોતાની સહી કરી આપી હતી તે બતાવ્યા. મામના એક માણસની કન્યા પોતે કાંઈ પણ પહેરામણી સિવાય મદદથી કરવાનું એમાં લખી આપેલું. તપુમાં ગમરાયા તો ખરા, કારણ પોતે વૃદ્ધ હતા અને ઘેર પ્રૌઢ લંબરનો પરણેલો દીકરો બેતણુ છોકરાંનો બાપ હતો. પણ સામા માણસોએ દાદાગીરી કરવા માંડી, એટલે તપુ-બાને વચન આપવું પડ્યું કે, કાંતો હું પરણીશ કે કાંતો દીકરા લખુમાને એ કન્યા પરણાવીશ. ઘેર આવી વાત કરતાં પુત્રે પણ ધરમાં કંકાસ ધાલવા ના મરજી બતાવી. બે સ્ત્રીનું પોષણ કરવાની અશક્તિ પણ ખરી. પણ તપુમાંએ પછી કાકલુદી કરી, કુળવાનનું (ચકચૂર દશામાં આપેલું) વચન મિથ્યા થાય તો સાત પેઢીની આખર જળ એમ દલીલ કરી! લખુમા લમ નહિ કરે તો છેવટે પોતાને એ કન્યા સાથે પરણવું પડશે એવો નિશ્ચય બહેર કયો. લખુ-માને લાગ્યું કે પોતાની દીકરી થાય એવડી કન્યાને ધરમાં મા તરીકે આજુવા કરતાં તો પત્ની તરીકે આજુવી જ સારી. એટલે છેવટે લમ કરી બાપની આજ્ઞાની રક્ષા કરી. ધરમાં જૂની અને નવી રોજ કડછી, તાવેતાથી મહા-ભારતનું યુદ્ધ બજવી બતાવે છે. પણ કુળવાનનું પચન તો રહ્યું !

૨

બહેન પાસે હું બેઠી હતી, ત્યાં એમના સંબંધી કેટલાંક બેરા મળવા આવ્યા. એમાંની એકે કહ્યું: “આ આપણી નાનીની સમાઈ

કેટલાક પ્રસંગો

લેખિકા

સી. સરોજિની મહેતા

*

છેવટે નક્કો થઈ મહ. ગામના લિંચા કુટુંબનો છોકરો છે. એ લોકો કન્યા જોવા માગતા હતા. સામાં આપણાથી તો બતાવા ન જવાય ને અહીં જોવા આવે તો એમનાથી પછી ના કહેવાય નહિ, એટલે અમે—મામ મયાં. ત્યાં આવીને એ લોકો કન્યા જોઈ ગયાં.”

બહેને પૂછ્યું:

તમે છોકરો જોયો ?”

તે બાઈએ કહ્યું: “ના. આપણે તો કન્યાનાં માગાપ. આપણાથી કેમ એવી માગણી કરાય ?”

બહેને પૂછ્યું: “છોકરો શું કરે છે ?”

“ત્યાં જ કાંઈ નોકરીમાં છે”

“શી નોકરી છે ?”

“ખજાર નથી.”

“ખજાર કેટલો મળે છે ?”

“બરાબર ખજાર નથી.”

“ ઉમર કેટલી છે ?”

“ ખર નથી. હશે વીસ પચીસ.”

“ કેટલું બણ્યો છે ?”

“ ખર નથી. કોઈ કહેતું તું કે મેટ્રીક કે એવો કાંઈ છે. વખતે બી.એ. પણ હોય. લગન કરીને અમેરિકા જવાનો છે એમ સાંભળ્યું છે.”

“ શું શીખવાં ?”

“ ખર નથી.”

“ પોતાના પૈસા ખરચી જઈ શકે એવી રીતિ છે કે કાંઈ મોકલે છે ?”

“ ખર નથી.”

આ “ ખર નથી ” નો અંત જ નહોતો. છેવટે—બહેને પૂછ્યું: “ તમે ત્યારે કોની બધા-મણ્ણથી સગાઈ કરી ?”

“ આપણી નાતનાં પેલાં ચંપાબહેન છે ને, તે એ જ ગામ પરણ્યા છે. એ એના મોટા બાઈને ઓળખે છે ને તે બહુ સારો છે એમ કહેતાં હતાં. મોટો સારો છે એટલે નાનો સારો જ હશે ને !”

—બહેને નિસાસો નાખી વધારે પૂછવાનું માંડી વાળ્યું.

૩

કેસર પોતાની પહેલી સુવાચ કરવા પીયર ગઈ હતી. કમનસીબે તેને છોકરી જ જન્મી. નાતમાં મોટી પહેરામણીના રિવાજ અને રીતિ સાધારણ એટલે બિચારીએ ધણા નિસાસા નાખ્યા ને મનમાં બળાને; ખેસી રહી. છોકરી દોઢેક મહિનાની થઈ ત્યાં એનું નસીબ ફરી વળ્યું. એના વર તાવમાં સપડાઈ મરણ પામ્યો. સાસુ અને નેહનું કહેણ આવ્યું કે ‘ દીકરીને દુધપીતી કરીને પછી જ અહીં ધણીનું લોકિક કરવા આવજો. અમારી પાસે તારી છોકરી પરણાવવાના પૈસા નથી. જો છોકરી જીવાડવી હોય તો પીયર જ રહેજે. અમારે તાજ કામ નથી.’ આ તરફ પીયરમાં

મા બાપ તો હતાં નહિ. બાઈ ભોગમંડે લોક-લાને સુવાચ કરેલી, અને ક્યારે કેસર અહિંથી જાય એ માટે તલપાપડ થઈ રહેલા; એટલે હવે એને બીજો આરો જ નહોતો. ધરમાં ધરમાં કાકાને અફીણનું બંધાણ હતું. તેમણે ઘૂટેલા કમ્પામાંથી એક મોટો ચમચો બરી પુત્રીને પાછ દીધું ! જીવનના એકના એક આધારરૂપ પુત્રીનું અલિદાન દીધું. શેને ખાતર ? કુળવાનની રીતે પરણાવવાના કુટુંબીઓ પાસે પૈસા નહોતા !

૪

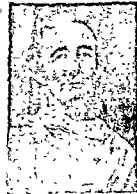
—બાને હું એક દિવસ મળવા ગઈ, ત્યારે એક નવાઈ જેવું દશ્ય જોયું. આગલાને પાછલા ઓરડા વચ્ચેના બારણાનું એક બાર ઉઘાડું હતું, તેમાં ખુરશી મૂકી એ બેઠાં હતાં. એમના પગ પાસે શેતરંજ પર એક સો ટકા પાકો વેપારી દેખાતો માણસ બેઠો હતો. બીજું બારણું બંધ હતું. તેની પાછળ અંદરના ઓરડામાં કાળું લુમકું પહેરેલી એક સ્ત્રી બેઠી હતી અને ધીમેધીમે કાંઈ બોલતી હતી. બા એનું બોલેલું પેલા માણસને કહી સંભળાવતાં હતાં. એમણે પ્રલાસો કર્યો. આ મારા નજુદ છે—રેટનાં હકરાણી છે—ને દીકરીને માટે વર શોધવાં આવ્યાં છે.” એ પૂછ્યું: “ તમારાં નજુદ ? તમે તો કહેતાં હતાં કે તમારે કાંઈ નજુદ નથી.” બાએ હસીને કહ્યું: “ સર્માં નજુદ નહિ. મારા સસરાના બાપાતની દીકરી એ કાઠોરને પરણાવેલાં. તે તો નાની ઉંમરમાં ગુમરી ગયાં. પછી આમની સાથે કાઠોર પરણેલા; અમારામાં તો એ નજુદ જ કહેવાય.” એ પૂછ્યું: “ આ બાઈ કણ છે ?” તેમણે કહ્યું: “ મારી ઓળખાણના જવેરી છે. ધણું રમવાડામાં એમને ઓળખાણ ને લાગવગ છે. મારા નજુદ બિચારા વિધવા છે. દીકરીઓને પરણાવવાની મોટી મુશીબત છે. કાઠોર ગુમરી ગયા છે, ને પીયર માદી પર છે. હું અહીં હું એમ ખર

વૈભવિક મંદિરમાં મારી ચોરડીના પાછલા બામમાં એક બારી હતી તેમથી બહાર જુઓ, તો ખુલ્લુ મેદાન નજરે પડે. તેમાં લાસ પરચરના ટેકરા ઉપર જંગમી ઘાસ અને તેની પાર અનંત આકાશ. આ દૃશ્યથી મને શાંતિ મળતી. બાપુજીની બકરીઓ મારી બારી નીચે ઘણીવાર આવીને ઊભતી ને તેમનો સાથ મારી આનંદમાં ઉમેરો કરતો.

હું નાની હતી, ત્યારે મારા દાદાના ગામ-ડાના ઘરમાં રહેતી. મારી દાદા મને તથા જુદા જુદા રસ્તાઓ પર ફરવા લાઇ જતી: એક શહેર તરફ, બીજો ગામ તરફ અને ત્રીજો એક વાડીમાં થઇને નાળ વટાવી ટેકરાઓ તરફ જતો હતો. ત્યાં પક્ષીઓનું અખંડ કૂજન ચાલતું અને વનખુષો સદાય ખીલતા. ન્યારે ન્યારે દાદા મને પૂછતી કે “કયે રસ્તે જવું છે ?” ત્યારે ત્યારે હું અચૂક કહેતી કે “એ પેલી નાળ તરફ.” એ નાળ ને એ ટેકરા મારે મન સુષ્ટિના સોદર્યનાં અને આનંદનાં ધામ હતાં. પચાસ વર્ષ પછી દિલ્હીમાં એ હરિયાણા નાળ તો હતી નહિ કે નહોતા ટેકરા, પણ મારી બારીમાંથી ગામડાંના નવા દૃશ્યની ઝાંખી ચતી

આપણી અવનતિ

દેખિકા

શ્રી મીરાંબહેન

*

અને તેથી જ મારી નજર એ શાંત અને એકાંત મેદાન તરફ દોડતી.

દિલ્હી છોડવાને દિવસે હટાણું કરવા મારે ચાંદની ચોક જવું પડ્યું. ન્યાં જુઓ ત્યાં ચીતરી ચડે એવી સ્થિતિ. ધોંધાટ ને ખૂમરાણથી કાન ફાટે, મંદવાડના દેખાવથી આંખ યાકે ને ફુગંધથી નાક હેરાન થાય. ચૌથી વધારે ત્રાસ

પડી ને મુંબઈમાં ધણાં રજવાડાનાં માણસો આવે જાય એટલે કદાચ જોગ ખેસી જાય એમ ધારીને આવ્યાં છે. આ બાર્ણની સીકા-રસથી કંઈ પત્તો લાગે એમ ધારી એમને ખોલાવ્યા છે. બહેનઆ તો પડો પાલે છે એટલે વાતચીત મારે કરવી પડે છે.”

ફેટલીક વાતચીત થયા પછી છેવટે ઠાક-રાણીએ કહ્યું: “બાબી” એમને કહો કે બને તેકલું સારું શોધે. પછી આમળ તો નસીબ છે.” ખસ, મા તરીકેની ફરજ પૂરી થઈ!

ભૌતિક વિજ્ઞાનના (physics)ના નિયમ પ્રમાણે પરસ્પર વિરોધી અને પૂરક બળો

એકઠાં થાય. ત્યારે એક paratidalongram forces રચાય છે. અહીં પણ તેવું જ એક ચોકકું રચાતું હતું. પડદાની આડમાં ખેડેલી માતા, હુબાવિધાપણું કરવા સિવાય બીજો ને ને રસ નહોતો એવી વ્યવહાર કુશળ મનાતી બાબી, પ્રવેશાતના ધંધાને નામે લગોની દલાલી કરી ખીસાં બરનાર વેપારી અને હજી અગ્નિ રહેલો વરપક્ષ: એ બધાં ચારે તરફથી ખેંચાતાં—કોકેલાતાં બળોથી રચાયેલાં ચોકકામાં વરકન્યા મારી મચડીને પોતાવું જીવન ઢોપી બેસાડશે. અને રૂઢિચુસ્તો કહે છે કે જુની લગ્નપ્રથા જ મારી છે, જુવાનિયા મોઢમાં તંજાઈ ગમે તેવી પસંદગી કરી એસે!

વિજલડી....

આલે ચમકે છે, આલે વિજલડી
 આલે ચમકે છે આલે.
 હુનિયા ડોલાવતી, હેયાં મુંઝવતી;
 ઘોર નૃત્ય આહરી આવે વિજલડી.-આલે.
 પ્રકાશ પ્રચંડ ફેંકતી, ધરતી ધ્રુજવતી;
 આભલેથી દોડતી આવે વિજલડી.-આલે.
 કંઈક ભેઈ નાચતી, કંઈક ભેઈ દોડતી;
 હુનિયા દબાવતી આલે વિજલડી.-આલે.
 વાયુ વહે ભેરથી, ભેર કરી શોરથી;
 વાયુને તો એકલી જ ઝીલે વિજલડી. આલે.
 તારામંડળ નિરખી, ચમક ચમક ભાસતી;
 પૃથ્વી પર આવી મહાલે વિજલડી.-આલે.
 વેલડીઓ પાડતી, વૃક્ષો ફૂલાવતી;
 વાદળાંની વાટે આલે વિજલડી.-આલે.
 દૂર થકી આવતી, ધીમે ધીમે મહાલતી;
 પગલાં પછાડતી આલે વિજલડી.-આલે.
 વર્ષાની તો ખહેનડી; વર્ષા મલપતી,
 વર્ષા સંદેશ લાવે વિજલડી.-આલે.
 શશીકાન્ત દેસાઈ.

છૂટયો તે રસ્તે જનારા લોકોના ચહેરા ભેંધને-
 જેમાં છુટી ને જડ થયેલી તેમની છદ્વિયો અને
 તેથીયે જડ થયેલાં તેમનાં માનસ તરી
 આવતાં હતાં.

આનું નામ છે સુધારો ! એનો વિરોધ
 કરો તો તમે ગાંડામાં ખપો. ચાંદનીઓક
 દેડવાડો નથી. એ તો મોટો રાજભાગ છે,
 ખખરનું કેન્દ્ર મનાય છે.

એ જ દિવસે સાંજે દહેગદન જતો ગાડીમાં
 દુ બેઠી હતી. પ્રાતઃભાગ થતાં બદાર ડોકિયું
 કર્યું તો જાણે સ્વર્ગ મારી સામે પથરાયેલું
 'ભેડુ'. હવા ફેટી સ્વચ્છ ને સુનિર્પ્રદ, અને
 જંગલો પણ વર્ષાઋતુના ધાસથી લીલછમ !
 એટલામાં આવ્યું એક નાનકડું કરલું-જેનું

સ્થિતિક જેનું નિર્મળ પાણી પાંતમાં નાચતું
 ફેલતું વહેતું હતું. કાંડે ફૂલવાળા જંગલને છેડે
 કલગીવાળા ધાસવાળા જંગલને છેડે પડેલા
 ખીણ હતી. ઉગમણી દિશામાં પહાડને માથે
 સૂરજ ચડી આવ્યો. તેના સોનેરી કિરણોના
 પ્રકાશમાં જંગલોની વચ્ચે વળાંક લઇને દરદાર
 તરફ વહેતી ગંગામાતાનાં દર્શન થયાં. તેને
 ભેઈ પંખીઓની સાથે મેં પશુ ધન્યરને કૃતઋતા-
 પૂર્વક મારી ભક્તિભીની અંજલિ અર્પણ કરી.

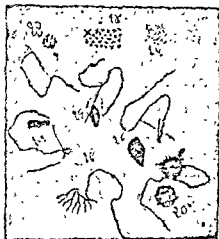
ખીજ જ ક્ષણે પોતે જ પેદા કરેલા દુષિન
 વાતાવરણથી ધેરાયેલાં ચાંદની ચોટનાં માંજુસો
 મને યાદ આવ્યાં. આ સ્વર્ગીય દૃશ્ય છોડી,
 આંખને ખૂંચનારી શહેરી કદરૂપતા પસંદ
 કરવા જેટલાં માનસ ખરેખર વિદૂત થયાં હશે !
 આ વિચાર મનમાં આવ્યો. કુદરતમાં ધન્યરને
 જોવાની શક્તિ તેમણે ખોઈ દશે ? શાંતિનો
 નાદ તો શું, પણ પશીઓનું ગાન પણ ન
 સાંભળી શકે એટલા બહેરા તેઓ થયા હશે ?
 અને પહાડની આ તાજી મીઠી હવા મૂઝી તેમને
 શહેરની દુર્ગંધ વધારે પસંદ હશે ? મારી
 સામેના મુસાફરો સામે જોયું તો એક સુશિક્ષિત
 જુવાન એક પુસ્તકમાં માથું નીચું ધાલીને
 બેઠેલો. ખીજે સિગારેટ ફૂંકતો ખૂણામાં બરાબરને
 બેઠેલો. મને વિચાર આવ્યો કે, આ સોહા
 મસૂરી જશે, સિનેમા જશે, ને તેમાં દોર
 સંગીતની સાથે પડદા પર આવતા નિરંદ્રનાં
 કુદરતી દેખાવનાં ચિત્ર જેમ ગાંડાનું જની
 મુખકંઠે તેનાં ગુણગાન કરશે, પણ આંખ સામે
 ઊભેલા ગગનચુંખી પહાડ સામે. ખરેખરી
 છરાપેત્રા એ કેદારનાથ સામે જોવાની એમને
 પડી નથી ! કે નથી તેમને સુગંધી જંગલમાંથી,
 વાતા પરનું સંગીત સંભળવાની પરવા !

આધુનિક માણસની આ ઠેવિ અવનતિ !
 આને તે એક ધાનક રોમનો ભોગ જ્યો છે,
 છતાં તેને પ્રગતિ, ઉન્નતિ ને જ્ઞાન માનીને
 તેમાં રાચે છે ! ['હરિમનજી']

: [ગતાંકથી ચાલુ]

ભરત ગૂંથણ

નં. ૧૩. પરાગ ભરત : કેટલીક વાર ફૂલની પાંદડીઓની વચ્ચેની જગ્યાએ અથવા તો ખાલી છતાં મોટા છુટાની :અંદર ભરવા માટે આ જાતના ભરતનો ઉપયોગ થાય છે. રાઈના દાણાં જેવી ગાંઠો ઉપસી આવવાથી એ લાગે છે પણ બહુ સુંદર રીત સહેલી છે. એક જિંદુમાંથી સોય કાઢી લીધા પછી સોયને દોરાની ત્રણ ચાર કે પાંચ આંટી મારી વળ ચડાવી દેવો. પછી સોય જ્યાંથી દોરા કાઢ્યો હોય તેની નજીકમાં જ પાછી નીચે ગળકાવી દેવી. દોરા ખેંચી લેવાથી જેટલી આંટી નાખી હશે તેટલી ગૂંથ થઈ ગઈ જેવું થઈ જશે. આ રીતે પડખો પડખ દાણા ભરતા જવાથી ફૂલની વચ્ચેનો ભાગ પરાગથી જ ભરાઈ જાય છે.

કે. ચંદ્રિકા ભરતદાન

ચિત્રમાં સોય આડી પાડીને આંટી કેમ મારવી તે બતાવ્યું છે, પણ આ સોય આંટી બનાવવા પૂરતી જ આડી નાખી છે. બાકી તો જ્યાંથી તેને કાઢી છે ત્યાં નજીક જ પાછી નીચે નાખી દેવાની હોય છે, એ ન જુલું. આવા ભરતથી બાગીચમાં જતાં જો તેના દાણા ભરાય છે.

નં. ૧૪. ચોક્કડી ભરત: અખિયાની રીતે ચોક્કડી પાડવાની આ રીત છે.

૧	૩	૫	૭
*	*	*	*
*	*	*	*
૨	૪	૬	૮

૧. જિંદુમાંથી સોય કાઢી ૪. જિંદુમાં નાખવી. તેમાંથી પાછી ૨. જિંદુમાં કાઢી ૩. જિંદુમાં નાખવી. પછી પાછી નીચેથી ગળકાવી ૫. જિંદુમાં કાઢવી એ રીતે દરેક એક ચોક્કડી તો પડી ગઈ હશે. તેવીજ રીતે બીજી ચોક્કડી ૫. ૬. ૭. ૮. જિંદુમાં પાડવી. કાંઈ ખુદસો ૫૮ ખાલી પડ્યો હોય અને તે ખૂબ મોટો હોય તો તે ભરી દેવા માટે આવી ઝીણી

ઝીણી ચોક્કડી પાસે પાસે ભરવાથી સુંદર લાગે છે. નં. ૧૫. આ તો ઝીણા અખિયાની ટીબો જ છે. સાદા ટાંકા છે. પણ કાંઈ ખાલી ૫૮ ભરી દેવો હોય ત્યારે આવી રીત પણ અજમાવાય છે. નજીક નજીક આવી ટીબો ભરી લેવાથી સુંદર લાગે છે.

નં. ૧૬. આખું પાંદડું ભરવાની રીત: નં. ૧૧ અને ૧૨ ની રીતો જતાવી છે, તે પાંદડાં ભરવાની જ છે. તે જ રીતે, પણ જરા જુદી રીતે આ પણ પાંદડું ભરવાની રીત છે. નં. ૧૧માં પાંદડાંની નસોની માફક રેખાઓ આવતી જાય છે અને વચ્ચે મોટી નસની જગ્યાએ ગાજ ભરતની જેમ આંટી પડતાં સળંગ રેખા યતી આવે છે. નં. ૧૨ની રીતે ફરતી કિનારીની રેખા ગાજની આંટીથી બંધાતી આવે છે અને વચ્ચે માથાના સેંધા ની જેમ નસ તરી આવે છે. જ્યારે આ રીત એવી છે કે વચ્ચે નસની જગ્યાએથી સોય નાખી પાંદડાની કિનારીએથી કાઢવી. અને પછી ત્યાંથી દોરા કાઢી પાછી સોય નસની

જગ્યાએથી ગળકાવી સામી કિનારીએ કાઢવી. આમ કરવાથી અને દોરા પડખોપડખ કાઢતા જવાથી પાંદડું ઘટ ભરાશે અને વચ્ચે માથાના સેંથા બેવી પાંચી પડશે. પાંદડાની શરૂઆત અણી તરફથી કરવી. પછી વચ્ચે નસની જગ્યા એ નં ૧ ની રીતે પીળા દોરી ભરી લેવાથી નસ બંધાઈ જશે.

નં. ૧૭. ડાંખળાં ભરવા માટે આ જાતનું સળંગ ભરત ભરાય છે. પડખોપડખ સોય કાઢ્યે જ જવાની હોય છે. (જુના ચિત્રમાં) નં. ૬ ના ભરતમાં ૨ ને આમાં ફેર એટલો જ કે નં. ૬ માં ગાળની રીતથી આંટી નાખવામાં આવે છે, જ્યારે આમાં આંટી નાખવામાં આવતી નથી.

નં. ૧૮ આ ભરતને કાશ્મીરી ભરત કહે છે. મોટા જુદાને આખો ભરવો હોય તો પહેલાં ઉપરના છેડાથી સળંગ નીચેના છેડા સુધી એક લાંબો દોરો કાઢી લઈ, પછી તેને વચ્ચેથી ચિત્રમાં જે રીતે બતાવ્યું છે તે રીતે સોયથી આંટી મારીને દબાવી દેવામાં આવે છે. આ ભરત ઘટ ભરાતું હોય સોયની આંટી-ઓ દબાવી મુસ્કેલ પડે છે. છતાં બે જુદા જુદા દોરા રહેજ છેડા ભરી તેમને જે રીતની આંટીથી દબાવવામાં આવે છે તે બતાવવાનો પ્રયાસ કર્યો છે. બાકી નજરે જોયા વગર કદાચ એ ન સમજાય તેવું છે. છતાં એ એટલું પ્રચલિત છે કે ભાગ્યે જ કોઈ બહેન એ નહિ જાણતાં હોય.

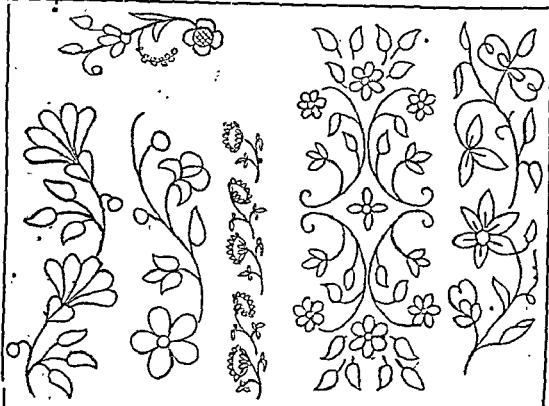
નં. ૧૯. અંગ્રેજી અક્ષર y જેવી ટીમો સાંકળાની રીતે પડી શકે છે.

૧. ખિંદુમાંથી દોરો કાઢ્યા પછી સોય ૨. ખિંદુમાંથી ગળકાવી ૩. ખિંદુમાં કાઢવી અને તેના આડી સાંકળાની જેમ જ ૧. ખિંદુ-વાળા દોરાની આંટી નાખીને સોય બહાર કાઢવાથી અંગ્રેજી અક્ષર y નો આકાર થશે. પછી ૩. ખિંદુમાંથી નીકળેલી સોય ૪. ખિંદુમાં નાખી દેવાથી y નું પૂર્ણ બંધાઈ જશે. આ જાતની ઝીણી ઝીણી ટીમો ગોળા-કારે ભરવાથી ફૂલના ચક્કર સારાં ભરાય છે. નં. ૭ ની રીત. આને મંગતી જ છે.

નં. ૨૦ આપણે પાછા આપણા દેશી ભરત તરફ વળી રહ્યા છીએ. એથી આપણા ભરતની એક અગત્યની રીત આમલા દાંકવાની રીત જણવા જેવી છે. એ રીત પણ માજ ભરતની રીત જ છે. માત્ર ફેર એટલો કે જે આમલું ચોડવાનું હોય છે તેને ચિત્ર નં ૨૦ માં બતાવ્યા મુજબ ચોકડી પાડીને બેસાડી દેવું. (જેને દેશી ભાષામાં છટેણી પાડવી કહે છે) પછી કિનારીએથી કાપડમાંથી સોય કાઢી આ ચોક-ડીના દોરા સોંસરવી કાઢી માજ ભરતની રીતે આંટી પાડી ખેંચતા જવાનું હોય છે. એથી ચોકડી ખૂલતી જશે અને ગોળાકાર ચીકું થઈ જશે. અને આમલાની કિનારી દબાવી રહેવાથી કપડામાં જડાઈ જશે.

અત્યાર સુધી આપણે વીસ જાતની જુદી જુદી ટીમો જોઈ, એ ઉપરાંત કુશળ કારી-મરો તો ઘણી વિવિધ જાતની ટીમોના ઉપ-યોગ કરી શકે છે. પરંતુ સામાન્ય રીતે પ્રચલિત રીતો આટલી જ છે. તે ઉપરાંત દેશી ભરતની પણ અનેક જાતની આંટીઓ પડે છે. પણ તે બધી પણ આમાં બતાવેલ રીતોની જુદી જુદી મુંચવણુવાળા યોજનાઓ કરવામાંથી જ ઉભી થયેલ હોય છે.

જેમ મૂળ રંગ લાલ પીંગાને વાદળો દોષ છે અને પછી એની મેળવણીથી અનેક રંગો

થાય છે, તેમ સૂખ્ય દીભો, અખિયાની, સાંક-
ળાની અને ગાજની કહેવાય છે. આ ત્રણ
દીભોમાં અનેક રૂપાંતરો કરતાં જવાથી અને
મિશ્રણો કરતાં જવાથી નવી નવી રીતની
ભરતની રીતો તૈયાર થાય છે, એ ઉપરની
બધી રીતોને જોતાં સમજાશે. તે પછીની
અધરી રીતોમાં પણ આ જ વસ્તુની પુનરા-
વૃત્તિ થતી હોવાથી હવે દરેક કસબી પોતે જ
પોતાની રીતે અખતરો કર્યા કરે એ જ ઈષ્ટ છે.

હવે આપણે ભરત ભરવામાં આ દીભોને
કઈ રીતે ઉપયોગ કર્ય શકે તે વિચારીએ.

૧૧૦ ભરવાની રીતો:-

(૧) ૧૬ની પાંદડીઓ અંદરથી કાંટા
કાઢીને કિનારી બાંધતા જઈને નં. ૩ ની
દીભની રીતે ભરાય છે. બ્યારે કોઈ 'ગોડું'
બધું ફૂલ હોય, આસ કરીને ગુલાબની પાંદ-
ડીઓ જેવું ગૂંચવાળી પાંદડીઓનું, ત્યારે આ

રીત બહુ સુગમ પડે છે અને સહેલાઈથી
ભરાઈ જાય છે.

(૨) નં. ૭ ની દીભોથી લાંબી સાંકળા
પાડી ફરતી સાંકળા ભરે જતાં અને વચ્ચે
એક જ બિંદુમાંથી દોરો બગલાએ જવાથી
ચક્કર સ્વરૂપે ફૂલ સુંદર ભરાય છે.

(૩) નં. ૧૬ ની રીત ૫ ભરતથી ભર-
વાનું તો ખતાવ્યું જ છે.

(૪) ઘટ કિનારી બંધ ભરત (નં. ૧)
અને આડિયાપાટિયાના ભરત નં. (૪)
અથવા નં. (૫) ના રીતે પણ પાંદડીઓ
આડી ભરી લઈ શકાય છે.

પાંદડા ભરવાની રીત:-

(૧) પહેલી રીત માત્ર કિનારી અને નસો
ભરવાની રીત હોય છે. આ રીત તો નં. ૧
ના રીતે જ થાય છે. (ઉંધા અખિયાની રીતે)
(૨) બહારથી કાંટા કાઢીને કિનારી ભર-

ભગિની-વિયોગ

વસમો વિયોગ છે રે આજ, બેની વસમો વિયોગ.
ખારા સંસાર મધ્ય મીઠી તું વીરડી,
પ્રયાણ કેરા પ્રથમ દિને, એટલું મારે કહેવું તુંને
બેની ! કાંઈ વેળા ધન્ય કરજે સુખ દ્વાર,
આંખની પાંપણે દર્શન દેજે, એક આંસુના આકારે
બેન ! તુજ વિના નિરાશા મારે.
ધરની તું જ મોટેરી, તું જ વસી દૂરે જઈ,
તારે સુણતાં સ્નેહલ સાદ, ગયાં વરસાય વહી.
થાકી, ભટકી ભવરણમાં આતુર આંખડલી,
બેની અંતર તારી યાદ, અખંડિત તો ચ રહી,
અમર હેવાતન તપો, છવો તમ ભેડલી,
કરી ભવસાગરને પાર, વહોતમ હોડલો.
તારા કંઠના ભયો ભંડાર, વહું કેમ વાણી એ ?
તારા વિયોગને યાદ કરી રડું રાતે પાણીએ !

ક. રમીલા એમ. વોરા

વાની પણ રીત છે. તેમાં નં. ૩ ની રીતનો ઉપયોગ કરી રાકાય છે. પાંદડાની કિનારી બંધાવી જાય છે અને કાંટા બહાર દેખાય એ રીતે ગુલાખના પાંદડા કે એવા પાંદડા ભરવા સારા લાગે છે.

(૩) નં. ૪ ની રીતે આડિયા પાટિયાથી ને નં. ૫ ની રીતે સળંગ ભરવા પણ પાંદડા ભરાય છે.

(૪) આ ઉપરાંત નં. ૧૧, ૧૨, ૧૬, અને ૧૮ ની રીતો પાંદડા ભરવાની ખાસ રીતો જ છે.

ડાંખળાઓ ભરવાની રીત:-

(૧) કીણુ કીણી ડાંખળાઓ નં. ૧ ની રીતે જોધા બખીયાથી અથવા નં. ૨ ની રીતે સાંકળાથી ભરાય.

(૨) એથી જાડી ડાંખળાઓ નં. ૧૭ ની

રીતે ભરાય છે અથવા તો નં. ૬ ની રીતે કિનારી બાંધતા જઈ ભરાય છે.

ધાસની સળંગો કે સર ભરવાની રીત:-

(૧) નં. ૧ ની રીતે જોધા બખીયાથી
(૨) સાંકળાથી (૩) નં. ૧૦ ની રીતથી.

કિનારીઓ ભરવાની રીત :-

કાંઈ ચિત્રની સળંગ કિનારી કે કોર બાંધવી હોય તો નં. ૧ ની રીત જોધા બખીયાથી દોરીથી; સાંકળોથી- નં. ૮ ની રીતન મેષન રીતથી; અને નં. ૯ ની રીતથી ભરાય છે. નં. ૩૦ ની રીતે સામસામા કાંટા આવે એ રીતે અને બાજુ કિનારી બાંધતા જઈ વચ્ચે કાંટાની એકાંતરે T પડે તે રીતે પણ ભરાય છે.

TTTTTTTTT

હવેથી આપણે જે જે ચિત્રો આપ્યા છે તે કેમ ભરવા તેની સૂચના ભેષ્યં.

અંશી સાહિત્યમાં જેઠન ઓરડેન સૌથી રસદાયી લેખિકાઓમાંની એક ગણાય છે. ૧૦૧૮ માં એનું શોકજનક અવસાન થયું. તે પછી તેની લોકપ્રિયતામાં ધીમે ધીમે વધારે થયો છે, અને છેલ્લાં થોડાંક વર્ષોમાં તો એની નવલ-કથાઓ જ વાંચનારો એક વર્ગ હોતો થયો છે.

સ્વાભાવિક રીતે એ વાચક વર્ગે એના ખાનગી જીવનમાં પણ ટોણાં કરના ઈચ્છા ધરાવી છે. પરંતુ એની આત્મકથાનું ટાંઠ પુસ્તક એના સમયમાં પ્રગટ થયું નહતું. એના અવસાનને અધીં સદી પૂરી થયા બાદ એના યજ્ઞાક પત્રો અને અગત્યનાં લખાણો મળી આવ્યાથી એની જીવન ઝરમરની ઝાંખી થવા પામી છે.

દેખાવમાં તે એક સામાન્ય દેશની યુવતી હતી, એના સંબંધમાં સૌથી પહેલી આ ખાનગી ખ્યાનમાં જોએ છે. ઇંગ્લાંડના દક્ષિણ ભાગમાં એક ગામડામાં એક પાદરીને ત્યાં એનો જન્મ થયો હતો. એના પિતાએ એના સમયની બીજી અંશી જુવાઓ કરતાં જેઠનને વધારે સાફ શિક્ષણ આપ્યું. તે માત્ર મેળવવા માટે દરેક જાણુર રહેતી. તે ચોપ-દીઓ વાંચતી અને વાતોઓ કહી સંભળાવતી. તે ૨૦ વર્ષની થઈ ત્યાં સુધીમાં તેણે સંખ્યા-બંધ નવલકથાઓ લખી હતી.

એની જીવિ આ ઉગતી જુવાનીમાં ખીમો હતો, એ એક અદ્ભુત દર્શક હતો. ૨૪ વર્ષની તે થઈ ત્યારે છ મોટી નવલકથાઓ જેણે લખી હતી. એ બધી નવલકથાઓએ જ એને અમર લોકપ્રિયતા અપાવી છે. એનું સૌથી વધુ સરસ નવલ 'વેદોની વનિતા' છે. 'પ્રાઈડ એન્ડ પ્રિયુડીસ' તે જ્યારે ૨૨ વર્ષની હતી ત્યારે પુરી કરીને એને પ્રકાશન માટે મોકલી આપી હતી. જે નવલકથા આજે વખાણી

જેઠન ઓરડેન

મૂળ લેખક
શ્રી. ઓગસ્ટસ મૂર
અનુવાદક
શ્રી લક્ષ્મી

સાલમાં બ્યારે 'સેન્ડ એન્ડ સેન્સિબિલિટી' ને લોકાદર મળ્યો ત્યારે તેને લખવાનો હિસાબ આબેલે. તેનાં ચોથાં અને પાંચમાં નવશે "મેન્સશીડ પાક", અને 'એમા' છે. એની છઠી અને છેલ્લી નવલકથા 'પરરવેએશન' છે.

જેમન ઓરટેનની કથાઓનું આકર્ષણ શાને લીધે વધ્યું છે? કારણ કે, એમાં ઇંગ્લાંડના દક્ષિણ ભાગનાં ગામોમાં ખનતા રોજિંદા ખનવાનું યોગ્ય નિરૂપણ છે. એની કથાઓનાં પાત્રો ખૂણેખાંચરેનાં શીમંતો કરતાં ધંધાદારી અને મધ્યમ માનવજીવનમાંથી આલેખાયેલાં છે. એમાં કોઈ ભયંકર અથવા તો હૃદય ઉત્કેષ્ટકરનારાં કામ જ દેખાતાં નથી. કોઈ કશુગ્ગનક અને લલચાવનારાં પ્રેમનાં લખાણ નથી. એથી વિરુદ્ધ, એનાં વર્ણન સીદ્ધાં, સાદાં અને સરળ હોય છે. એક આધુનિક ટીકાકારે કહ્યું છે કે: 'અંગ્રેજી ભાષામાં જે ત્રણ કે ચાર સંપૂર્ણ કલામય નવલકારો છે તેમાંની તે એક છે. તે જાણીતી બાબતો ઉપર વિશાળદર્શક યંત્ર વડે જુએ છે અને તેને નવા દૃષ્ટિબિંદુથી આપણી સમક્ષ રજુ કરે છે. આથી જ માનવ પ્રકૃતિનાં અભ્યાસમાં રસ ધરાવનારાઓને જેમન ઓરટેનનાં પુસ્તકો પ્રિય થઈ પડે છે. તેઓને એમાં અનેરું આકર્ષણ લાગે છે અને નવલકથાની વસ્તુતા નાના વર્તુલનું જે વિશ્વ તેણે આજેખંડ હોય તેમાં વગર સંજોગે તેઓ વિહાર કરે છે.'

'પ્રાઇડ એન્ડ પ્રેજ્યુડીસ' ની એલિઝાબેથ બેનેટ જેનું સર્જન, ચપળ લુહિવાળી અને ચાણુક્ષ નાયિકા તરીકે કરવામાં આવ્યું છે તે જેમન ઓરટેનની તમામ કૃતિઓમાં કદાચ સૌથી વધારે જાણીતું પાત્ર છે. 'તે પોતાના હોઠ ઉઘાડે છે અને હું તેના ચરણમાં નમન કરું છું.' એક લેખકે તેના 'સંબંધમાં આ મુજબ ખ્યાલ આપ્યો છે: 'એમાં, નવલકથાની 'એમા' માં કામળતા અને પ્રેમળતા છે

પરંતુ તેનામાં મનસ્વીપણું દેખાય છે જેથી તે અભિમાનિની હોવાથી છાપ પડે છે. લેખિકાએ આ પાત્રને તે રીતે જ વિકસાવ્યું હોય છે. પણ જેમન ઓરટેનની નવલકથાઓનાં બીજાં પાત્રોમાં ધણીઓ મૂર્ખા છે; બડામ્બેર છે; ચોર છે; અને ધનવાનોની ઈર્ષ્યા કરનારાં છે. એ પાત્રોને તેમના કરતુતોનાં ફળ આપવામાં લેખિકા સફળ થઈ છે. પણ તેઓને મળનાં ફળ કે જે અનિષ્ટ જ છે તેમાં લેખિકાની પાત્રપ્રેમનની કુશળતા અને હાસ્યરસ જમાવવાની દક્ષતા જણાઈ આવે છે. જેમ વાંચક વર્મ આ કથાઓના કટાક્ષો સમજવામાં કાબેલીઅત ધરાવતો હોય તેમ તે કથાના રસની ખૂબી તે સારી પેઠે પચાવી શકે છે.

દોહરો વર્ષ ઉપર જેમન ઓરટેનની નવલકથાઓ લખાયેલી છે. એમ છતાં જાણે તે આધુનિક જમાનાની હોય એવી લાગે છે. એનું કારણ એ છે કે, તે દેશમાં લોકો જેનું જીવન ગુન્નરતા હતા તેનો ચિતાર તેણે આપ્યો છે અને આજ પણ એવું જ જીવન લોકો ગુન્નરતા હોવાથી અને પ્રકૃતિમાં તેઓ જેવા ને તેવા હોવાથી જેમન ઓરટેનનું આલેખન અનુરૂપ થઈ પડે છે.

પોતાની મર્યાદાઓથી લેખિકા વાંદજાર હતી. જે બાબતોથી તે માહિતગાર હતી તે જ બાબતો પર તે કામગીરી. એની નવલકથાઓમાં જ્યાં માણસો એકઠાં મળીને વાતો કરતા હોય, ત્યાં કંઈ પણ મદત્વનો બનાવ બનતો નથી. હમેશાં તે રથે એકાદ ઓપાચ હાજર હોય છે જ; કારણ કે તે જાણતી હતી કે ઓઝો હાજર હોય છે ત્યારે પુરૂષ કેવી રીતે વાંતચીત કરે છે. આથી જ પુરૂષો બ્યારે એકલા હોય છે ત્યારે કેવી રીતે વાતો કરે છે એ બાબત પોતાનાં નવલોમાં તેણે ચર્ચા નથી.

તે ફ્રેંચ રેવોલ્યુશન દરમિયાન જીવત હતી નેપોલિયન સાથે ઈર્ષ્યાગને વિષય થયો ત્યારે

પંથુ તે હયાત હતી. તેના બે ભાઈઓ રજુ-
ક્ષેત્રમાં લડવા પથુ ગયા હતા. આમ છતાં એ
ખાજતો સંબંધમાં પોતાની નવલકથામાં તેણે
કશે જ પ્રસંગ કે કથું જ આયોજન રજુ કરવા
શ્રમ લીધો નથી; કારણ દેખીતું છે. તેના
પોતાના જ્ઞાન જહારના કોઈ વિષયો તે પોતાની
નવલકથામાં ચર્ચાતી નહતી.

જેઠન ઓસ્ટેન સામાજિક ક્ષેત્રમાં બળવા-
ખોરુ વિચારો ધરાવતી ન હતી. તે
સુધારક વિચારની પથુ ન હતી. જે રીતે તેણે
જિંદગી જેઈ તે રીતે તેને સ્વીકારો. એનું
માનવું હતું કે, આમ કરવું એ એક ફરજ
છે. પોતે જેમને ચાહતી તેમના પ્રત્યેની પોતાની
ફરજને તે હમેશાં અમરમાં ચૂકતી. જેઠન
ઓસ્ટેન પરણી નહોતી. તેણે બે પ્રેમીઓને
'ના' પાડી હતી. એમ કહેવાય છે કે, તે
જેને ચાહતો હતો તેનું મૃત્યુ થયું હતું. જેઠન
ઓસ્ટેન લખ અને ગૃહજીવનની પવિત્રતાને
જીવનના મહત્વના કાર્ય તરીકે જ નિહાળતી
હતી. પોતાની નવલકથાઓમાં એણે એ રીતે જ
તે વિષયોનું નિરૂપણ કર્યું છે.

એની છેલ્લી નવલકથા 'પરવેશન' હતી.
ખીજા કોષ્ટક પથુ નવસો કરતાં તેની આ નવલ
કથામાં હોમા દેખાઈ આવે છે. નવલકથાઓ
લખવાના અભ્યાસમાં તે પારંગત કક્ષાએ
પહોંચી હોવાનું એમાંથી જણાઈ આવે છે. તે
રસમય નવલકથા છે. આ પદ્ધતિની નવલ-
કથાઓ, જે તે વધુ જીવી હોત, તો વધારે
પ્રમાણમાં આપી શકી હોત. એની નાણુક
અને રસપ્રદ કલમ ૧૮૧૭માં મૃત્યુએ એના
હાથમાંથી લગ્નગી, ૪૨ વર્ષની ઉંમરે એનું
અવસાન થયું. કોષ્ટક પથુ ઇંગ્લિશ લેખિકાએ
પોતાનાં નવસોમાં તેના સમયના ઇંગ્લિશ જીવ-
નનું વાતાવરણ તેના જેવા કટાક્ષ અને
આકર્ષણથી સજ્યું નથી. (પૃ. ૫૦)

મધ્યપ્રાંતોની આદિજાતિ

કમાર

મૂળ લેખક

પ્રોફે. એસ. સી. દ્વે

*

મધ્યપ્રાંતોમાંના જાતીસગદમાં માત્ર નવ-દશ
હજાર જેટલી કમાર નામની એક આદિજાતિ
વસે છે. તેઓ મોટે ભાગે ખીન્દાનવામદ,
શીંગેશ્વર અને રાયપુર જિલ્લાની કામાખાન
જમીનદારીનાં જંગલોમાં રહે છે. થોડાક ઓરિ-
સાની ખારીઆર જમીનદારીમાં રહે છે. એ
જાતિ ઓસ્ટ્રેલિયાની આદિજાતિના જેવા જ
ટોળાની ગણાય છે. એમની સામાજિક સંસ્થાઓ
મહત્વની બાબતોમાં ગોંડ લોકોને મળતી
આવે છે. આ કમારો પથુ બિમા લોકોની
માફક આ દેશની મૂળજાતિ મનાય છે. ખીજ
આદિજાતિઓ ત્યારે વેરવિખેર અને છિન્નભિન્ન
બની ગઈ ત્યારે આ કમાર જાતિએ ટોળાની
સંમીલિતતા અને પોતાની વિશિષ્ટ સંસ્કૃતિ
ગળવી રાખી છે.

તેમના જાતિગત અર્થશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ
જેનાં આ કમારો સંક્રાંતિકાળમાં છે. શિકાર
અને ખોરાક શોધી વીણી લાવવાની રિથતિ-
માંથી નીકળી તેઓ હવે કોઠાળાથી ચલિત
ખેતીની સ્વકાયકતામાં ફીક ફીક પાવરધા થયા
છે, અને હવે તો તેમાંથી પણ પ્રગતિ કરી
રહ્યા છે. તેમનામાંના કેટલાક હજારી મદદથી
રથગિત ખેતી કરવા લાગ્યા છે. તેમનામાંના
અનિ પછાત લોકોએ પણ હવે તો ટોરદાંખર
અને મરધા કુટડા ઉઠેરવા માંડ્યા છે. કમારોનો
મોરો ભાગ કોઠાળાથી ખેતી, શિકાર, મચ્છી
અને જંગલો ફોલો તથા હંદમૂળમાંથી જીવન
નિર્વાહ લેણું મેળવી લે છે. ટોપલીઓ બના-
વવાનો પણ વ્યવસાય તેમણે ખીલવ્યો છે.

પરંતુ શિકાર અને ચલિત ખેતી પર સરકારી અંકુશો મૂકાતા નંતા હોવાથી તેઓ હમણા હમણા પેટચુગરા માટે મજૂરી કરતા થયા છે. ખેતીની એમની પુરાણી અણુધક પ્રથા છે. તેને 'દહી' અને 'ખેવરા' કહેવામાં આવે છે. તેઓ જંગલના ઝાડો કાપીને તેને બાળી નાખે છે. ત્યારપછી થોડા સમય બાદ રાખના મોટા ઢગલામાં તેઓ બીજ નાખે છે. હવે તો ઝાડો બાળવાનીયે કાયદાથી બંધી થઇ છે. જે કે જંગલોના દરના બીતરમાં તેઓ છાનીછપની રીતે હજુ આ રીતે જ ખેતી કરે છે અને તેમને રોકી શકાતા નથી. આવી ખેતી પછી શિકાર ફોજે એમના જીવનનિર્વાહનો બીજો મહત્વનો પ્રકાર છે. દરવર્ષે તેઓ ટોળોબંધ સમૂહ શિકાર કરે છે. આ પ્રયાણ પહેલાં તેઓ મેલાદેવને રિઝવવાની વિધિઓ ઉજવે છે. તીરકામઠાથી તેઓ ધાયો નીશાન તોડે છે. મચ્છી પકડવામાં જાળનો ઉપયોગ તેમને આવડતો નથી. એરડીએ જાતિની માફક તેઓ સમૂહમાં મળીને મચ્છીના શિકારે નીકળે છે, બહુ મોટી સંખ્યામાં તેઓ એકઠા થાય છે, અને પાણીના બહોળા પટમાં 'માજ' નાખી માછલીઓને નશા ચડાવે છે, અને તે પછી ખાસ બનાવટના તીરોથી તેઓ તેમનો શિકાર કરે છે. પુરુષો ખેતી, શિકાર અને મચ્છી પકડવામાં રોકાય છે, ત્યારે સ્ત્રીઓ જંગલોમાં રખડી ફળ-ફળાદિ, તથા કંદ-મૂળ વીણી લાવે છે. 'મહુઆ'ના ફૂલ, 'દે-ડુ' અને 'ચાર' નામના ફળો તથા બીજાં મૂળીઓ અને ગઠિનો એમનો ખોરાક છે. ટોપલીઓ ગૂંચવી એ તેમનો મુખ્ય ધંધો છે. વિવિધ પ્રકારની ટોપલીઓ બનાવી તેઓ આસપાસના ગ્રામીણોને વેચે છે. જંગલમાંની મજૂરીનો તેમનો કસજ છત્તીસગઢમાં પંકાયેલો છે. જ્યારે પણ જંગલને લગતું કામ નીકળે ત્યારે સરકારી જંગલખાતું અને ફાન્ટ્રેક્ટરો એમને એ કામમાં રોકે છે. મોટાં મોટાં ઈમારતી લાકડાં તથા

વાંસને જંગલોમાંથી દરદરનાં ખર્ખોમાં રેલ્વે સ્ટેશને પહોંચાડવાં હોય, ત્યારે તેઓ વહેની નદીઓના પાણીમાં તરાવીને લઈ જાય છે. એ દુનર એમના જ બાપનો ગણાય છે.

સાચા અર્થમાં જોને ગામડાં કહીએ તો કમારોનાં ઓછામાં ઓછાં ગામડાં છે. તેઓ તો પોતાની જાતિમત રીતે વાસ બાંધે છે, તેમાં ચાર કે દંશ કુટુંબો વસવાટ કરે છે. છત્તીસગઢના પડોશના ગામડાંથી અલમ-દૂર તેઓ ઝૂંપડીઓ બાંધે છે. એક ચોરસ જગા નક્કી કરી તેની આસપાસ વાડ બાંધી અંદર ઝૂંપડી બાંધે. કુટુંબના વિસ્તારમાં જેમ વધારો થતો જાય છે તેમ તેમ તેઓ નવાનવા ખંડ ઉમેરતા જાય. આ રીતે નક્કી કરેલ વાડમાંની જગા ભરાઇ જાય ત્યાંસુધી મૂળ ઝૂંપડી સાથે વધારાના ઝૂંપડાં ઉમેરતા જાય. એમની વસાહતો વારંવાર એકથી બીજા સ્થાને ખસેડવામાં આવે છે. કશાક કારણથી એમને લાગે કે આ રહેઠાણ તરફ દેવોની કે પૂર્વજોમાંના કાંઈકના જીવની ખફા મરજી થઈ છે; કે પછી જૂન-પલીત એમની પાછળ પડ્યાં છે, એટલે તરત તે સ્થાનમાંથી તેઓ ઉઠાંતરી કરી કાંઈ બીજા સ્થાનમાં જાય. ઝૂંપડાં માટે વાંસ, વળી, વગેરે જે જોઈએ તે તો તેઓ જંગલમાંથી જાત-મહેનતથી મફત લઇ આવે, એટલે સ્થાનપલટામાં એમને બીજી કંઈ હરકત નડતી નથી.

આ લોકોમાં જુદરજિયા અને માંકડિયા એ બે ટોળા અંદરે અંદર કન્યાની આપ-લે કરે છે. જેઓ વાંદરાં ખાય તેઓ માંકડિયા કહેવાય છે. પરંતુ કમારોમાં તો અત્યારે વાનર-ખાઉ જાતિનું અસ્તિત્વ જ નથી રહ્યું, એટલે મધ્યપ્રાંતીની આ જાતિમાં કન્યાની આપ-લે માટેના ખાસ વિભાગ નથી. તેઓ બધા એકબીજામાં કન્યાની આપ-લે કરે છે, માત્ર જાતિની બહાર પરણવાની બંધી છે. આખી જાતિ કન્યાની આપ-લેના સંખ્યાબંધ વિભાગોમાં વહેંચાઇ ગઈ છે. તે ટોળાઓ ચોક્કસ

ગોત્ર કે પૂજના પ્રગ્ણાના સંકેતના નામથી ઓળખાય છે. માત્ર ચોક્કસ અખાત વસ્તુ-સોના બાથ અથવા પવિત્ર માનેલા પશુ પાછળના શોકની વિધિના થોડાક અપવાદ બાદ કરતાં વિશેષ બેદાબોદ જેવું એમનામાં કશું નથી. મહત્ત્વની બધી બાબતોમાં એમનું સામાનિક બંધારણ ગોન્ડ જાતિને લગભગ મળતું છે. કુટુંબનો તથા ટોળાનો વડો એ જ સત્તાધીશ એવું સામાન્ય રીતે કમારોનું બંધારણ છે. દોકરાઓ પરપૂર્ણ પ્રધી સ્વતંત્ર ઘરઆર નભાવે છે. સર્ગાસર્ગધીઓની એમની પ્રથા આદિકાળના વર્ગીકરણની છે. હિંદુઓ કરતાં તે કેટલેક અંશે જુદી પડે છે. કમારોને બહુબહુ તો દાદા સુધીનાનું રમરણ હોય છે. તેઓ સમપણનો સર્વધ વ્યક્તિનો નહિ, પણ ટોળાં વચ્ચેનો રાજા છે, એટલે એક પેઢી અને જાતિને એક જ સમપણના નામે સંબોધવામાં આવે છે. એમનાં સમપણ સંગોત્રના રિવાજ કારણે અનેક વખત પંચપરંપરાની રીતોમાં મળી જાય છે. કાકા પામાનાં તથા દાદા-દાદી અને પૌત્રી-પૌત્રીઓનાં લગ્નોની એમના સમપણ સર્વધ પર મૂળ અસર થતી હોવાથી સમપણના સંબો-ધનો અનેક વખત ગૂંચવણીમાં ખની જાય છે. બેકળ ટોળી કે ગોત્ર વચ્ચે લગ્ન કરવાની મનાઈ છે. પુરુષ પોતાની મોટી સાળી, સાસુ બ્રાહ્મણ વિધવા સાસુ કે તેની કોઈપણ બહેનો સાથે કે પોતાની કાકી, મામી, માશી, કૌઈ કે તેમની દોકરીઓ સાથે લગ્ન કરી શકતો નથી. એમના રિવાજ પ્રમાણે દાદા પોતાની પૌત્રી સાથે અને દાદી પૌત્ર સાથે નાતરું કરી શકે છે. એટલે દાદો દોકરીની દોકરી સાથે અને દાદી દોકરાના દોકરા સાથે મરફરી કરી શકે છે. છતાં સામાન્ય રીતે આ પ્રકારનાં લગ્નો અપવાદ જેવાં જ હોય છે, કેમકે વયસ્ક પુષ્કળ દુનૈકું થાય અને બાલ્યુવળાઓ આવાં લગ્નો કરનારી આખી જાતિની અગતઃ ઉગાવે એનો

તેમને દર લાગે છે.

કમારોમાં જુદા વેશાના મામા, માશી, કૌઈનાં સંતાનો વચ્ચેના લગ્નો અતિલોકપ્રિય છે. એથી કરીને તેનાં લગ્નો એમનામાં વધુ સંખ્યામાં થાય છે. સામાન્ય રીતે તો મોટી વયનાં વરકન્યાનાં જ લગ્ન થાય છે. છતાં સ્ત્રી-ધર્મમાં આખા પહેલાં પણ દોકરીઓને કેટલીક વખત પરણાવવામાં આવે છે ખરી. વરકન્યાની સંમતિ લઇને સમપણ નકશી કરવામાં આવે છે. દોકરાઓની ઇચ્છાને વડીલો મોટે ભાગે માન આપે છે. સમપણ વખતે કન્યાના બદલામાં લેવાની રકમ ઠરાવવામાં આવે છે. જે વર એ રકમ તત્કાળ આપી શકે તેમ ન હોય, એવા મરીય વરને સસરાને ત્યાં સાથી તરીકે ઠરાવેલા સમય સુધી કામ કરવા રહેવું પડે છે. એ રકમ બરપાઈ થાય કે તરત તેના લગ્ન કરવામાં આવે છે. દરેલી તિથિએ વરપક્ષ મળ લઇને કન્યા પક્ષને ત્યાં જાય છે. લગ્નની વિધિ વિધાન એક [પક્ષેને માટે લગભગ સરખાં હોઈ, તે સૌ સોના ધેર ઉજવવામાં આવે છે. આ ઉપરાંત કન્યાને ઉઠાવી જવી, સાટું કરવું અથવા કોઈકને ત્યાંથી વચ્ચેથી પગારી જવી એ પણ એમની લગ્નપ્રથાના પ્રકારો છે, છતાં હવે તે અતિ સામાન્ય નથી. જે પ્રેમીઓ મસલન કરીને લગ્ન માટે નાશી જાય, એવાં લોકગીતો એમનામાં ઘણાં છે અને તે અતિ લોકપ્રિય હોય છે. આવાં રનેહલગ્નને એમનો સમાજ સ્વીકાર્ય અર્થે છે. પરંતુ તેનાં લગ્ન રહિના ધોરણ બહારનાં અજાય છે. વિધવાને પુનર્લગ્ન કરવું હોય તો જેને ત્યાં તે કામ બેસવા મામતી હોય તે આદમીને મસ્તકે પાણીમાં ઓળાળીને દળદર નાખે એટલી જ વિધિ પૂરતી અજાય છે. પછી પુરુષ પેઢી વિધવાને સ્વકરતે ચૂકી પડે-રાવી જાતિવાળાને જમાડે એટલે પુનર્લગ્ન કાયદેસરનું ચર્ક અર્થ. દિવસરતું એમને સ્વાકાર્ય છે. મોટાભાઈના મરણ બાદ મોટી વિધવા

બાબી પર દિયરનો પ્રથમ હક મળ્યાય છે. અને પેલી વિધવા દિયરવટાની ફરજથી બંધાયેલી મળ્યાય છે. માર્મા માશીના વચ્ચેનાં તથા દિયરવટાનાં લગ્નો માટે સમાજ, ફરજ પડે છે. એ રિવાજ તોડનારને દંડ થાય છે. સામાન્ય રીતે કમારો એકપત્નીધારી હોય છે. એક કરતાં વધુ સ્ત્રીઓવાળા તો સેંકડે ચારેક હશે. છુટા-છેડાની છૂટ છે, પણ તેને ઉત્તેજન અપાતું નથી. એક માણસ જિંદગીમાં વધુ વખત લગ્નવિચ્છેદ કરી શકે. છતાં તે માટે ક્રમશઃ ચડિયાતો દંડ તો તેને આપવો જ પડે. ચોથી વખત છુટાછેડા માગનારને નીચાળેણું થાય છે. અને સામાન્ય રીતે તો સહુ તેની નિંદા કરે છે.

ઈર્ષી-પુરુષના સહભોગ અને તેમાંથી થતી પ્રજોત્પત્તિને લગતી સામાન્ય બાબતોથી તેઓ માહિતગાર હોવા છતાં, સીમંતને તેઓ અગવવાનની અને પૂર્વજોની કૃપાતું ફળ ગણે છે. પ્રસૂતી માટેના કંઈ નિયમો નથી કે તે માટે સુવાવંડી સ્ત્રીએ ઘરમાં રહેવું જોઈએ એવું પણ તેમનામાં નથી. તેથી ઘણી સ્ત્રીઓ ખેતર કે જંગલમાં બાળક જણે છે. પણ પ્રસૂતીકાળે એકાદ અનુભવી વૃદ્ધા અને એક બે બહેનપણીઓ તેની સમીપમાં રહે છે ખરી. છોકરાના જન્મ પછી બે મહિના સુધી પ્રસૂતાને અપવિત્ર ગણવામાં આવે છે. તે સમય દરમ્યાન સુવાવડી માસિકધર્મ જેવા નિયમો પાળે છે. બાળકના જન્મ પછી ત્રણ દિવસ બાદ બધાં બેમાં થઈ નામકરણ વિધિ કરે છે. નામ પાડવામાં પહેલાં તો એ જોવાય છે કે, તે કોઈ મરેલા સગાના ચહેરા સાથે મળતું આવે છે કે કેમ? તેમ હોય તો એનું નામ તેને અપાય. તેવું કર્યું મળનાપણું ન જણાય તો જન્મકાળ સમયના અથવા તેના શરીરના કોઈ વિશિષ્ટ પ્રકારને અનુલક્ષીને તેનું નામ પડે છે. તે પછી જન્મદિવસ ઉમરવાની કે એવી બીજી કશી વિધિ નથી. બાળકને શાળામાં મોકલતાં નથી.

પોતાની જાતિની રૂઢિ, હુન્નર, અને વડીલોની સાથે રહીને લોકગીતો કે લોકકથાઓ સાંભળીને શીખે તે માટે.

દેવો, મેલાંતલો, મેલીવિદ્યા, ને જંતર-મંતરથી જ માનવી મરી જાય તેવી એમની ખાતરીબંધ માન્યતા છે. મુડદાની નનામી બે જણુ ઊંચકીને દાટવાના રવાને લઈ જાય છે. અતિ વૃદ્ધ તથા પ્રતિષ્ઠિત માણસને અગ્નિ-સંસ્કાર આપે; તે સિવાયના તમામને બોંબમાં ખંડારવાના. મરનારની ચીજ વસ્તુઓ એની સમાધિની બૂમી પાસે મૂકી રાખવામાં આવે છે. મુડદાના મસ્તક તરફ મોટા પથ્થર બેઠો ન્હરી બાકીની જમીન પર નાના નાના પથરા ગોઠવવામાં આવે છે. અસાધારણ રીતે થયેલાં મૃત્યુ વિષે ખાસ લક્ષ અપાય છે. તેવે ટાણે હોશિયાર બેંગાને બોલાવવામાં આવે છે. મરનારના જૂતને તે એની સમાધિ પર બાંધી રાખે એમ તેઓ માને છે.

સાંસ્કૃતિક સંપર્કનાં સંધ્યોમાં કમારોએ અત્યારસુધી સારી જેવી તડગોડ સાધી છે. અને પલટાતા વાતાવરણને અનુકૂળ થતા જાય છે; છતાં તેથી એમની જાતિની જીવનપ્રથા પર કે તેમની આર્થિક સ્થિતિ પર જાણુવા જેવી કશી અસર થઈ નથી. તેમ છતાં તેઓ હિંમત હાર્યા નથી. આસપાસના ગામડાંના હિંદુ ગ્રામીણોના જીવનમાં જે એકરાગી નિરસતા અને નિરતેજતા છે તે કમારોના જીવનનેય આવરી વળા છે. અત્યુત્સાહી સમાજ સુધારકોનું લક્ષ હજી કમારો તરફ વળ્યું નથી. વાહનવહેવાર અને આર્થિક સમવડો વધતાં તેઓ વિશેષ સંસ્કારી માનવીઓના નિકટ સંસર્ગમાં આવતા યશે ત્યારે એમની જમાના-જૂની એકલતા અને ટોળીના જીવનની રીતો બદલાશે એમ લાગે છે. પરિસ્થિતિમાં તેમનો વર્તણૂક કેવો હશે તે તો આવતી કાલની વાત થઈ; તે તો આજે માથું ઢલી શકે ?

(ગોડૌનરિબ)

અમેરિકામાં વધતાજતા નિષ્ફળ લગ્નો અને તેને પરિણામે

યુ

દ્વોત્તર શાંતિએ અમેરિકાના સામાજિક જીવનની સામે ગંભીર પ્રશ્નો

છૂટા-છેડા

ઉભા કયો છે અને તેવો એક મહત્વનો પ્રશ્ન નિષ્ફળ લગ્નો છે. યુદ્ધકાળના ૪૦૯ સૈનિકોના દાખલાઓની તપાસ પરથી જણાયું છે કે એમાંના ૬૦ ટકાનાં લગ્ન શાંતિ પછી નિષ્ફળ નીવડ્યાં છે અને છૂટાછેડા લેવાયા છે.

આખા યે અમેરિકાનું એ સરેરાશ ધોરણ છે. ઈ. સ. ૧૯૩૫ માં દર ૧૦૦ લગ્ને ૩૧ છૂટાછેડાનું પ્રમાણ હતું. ૧૯૩૫નો એ આંક આમરિકાના તમામ આંકને વટાવી જતો હતો. લેક્સ એન્જલ્સમાં છૂટાછેડાનો કાયદો ઉદાર છે. ત્યાં દર મહિને છૂટાછેડાના ૩૦૦૦ કિસ્સાઓ બને છે. એકોહોમા અને મધ્ય પશ્ચિમ અને દક્ષિણપશ્ચિમના ભાગોમાં લગ્ન કરતાં છૂટાછેડાનું પ્રમાણ વધુ છે. ન્યુયોર્કમાં ગયા વર્ષે કરતાં દર મહિને છૂટાછેડાના સો કિસ્સા વધુ બને છે અને ૧૯૨૯ કરતાં એ આંક વધારે જણાય છે.

આમ છતાં યે ઉપરના આંકડાઓમાં પત્નીની જોરતલખીથી ગુસ્સે થઇને પત્નીને મારવાથી, પતિ નિરંકુશ રીતે બહાર ફરવાથી, પતિના સારા આચાર માટે વારંવાર આગ્રહ કરતી પત્નીના હંમેશના કકળાટથી, કંટાળીને પત્નીને મારકૂટ કરવાથી, દારૂડીયા અવસ્થામાં પત્નીનો ત્યાગ કરવાથી, પતિ કે પત્નીના ત્યાગથી અગર તો પતિ ફરીને લશ્કરમાં જોડાવાથી લેવામાં આવતા છૂટાછેડાના પ્રમાણને તો આમાં ગણવામાં આવ્યા જ નથી.

યુદ્ધકાળના સૈનિકોના અનેક પ્રશ્નોની સુંઝવણમાં સહનુભૂતિ રાખતી સામાજિક સંસ્થાઓનો અનુભવ કહે છે કે, લડાઇ બાદ પુરત જ સૈનિકો તેમના કેન્દ્રસ્થાનો પર જતા ત્યારે તેઓ ખૂબ આશાભર્યા ઉત્સાહી અને સ્ફુર્તિવાળા લાગતા. તેઓ કાંઈક વ્યવહાર મુશ્કેલી માટે ઉઠેલ શોધવાની સલાહ મેળવ-

વાની ઇચ્છાથી આવતા. અને હવે લડાઈ વીત્યા પછી જ આઠ મહિના બાદ તો તેઓ આવે છે ત્યારે નિષ્ફળતાથી ઉપગતી કડવાશથી ભરપૂર હોય છે.

શાંતિકાળની તેમના જીવનની આ મુશ્કેલીનો તેઓ શરૂઆતમાં તો સામનો કરે છે. યુદ્ધક્ષેત્રે થતુને હંફાવવામાં તેમણે લીધેલા શ્રમ અને ધીરજ અહીં પણ કામે લગાડવા તેઓ પ્રયાસ કરે છે, પરંતુ દિવસ પછી દિવસ અને મહિના પછી મહિના થીતે છે અને તેઓ તેમાં મજેલી નિષ્ફળતા તથા માનસિક પરાજયથી ભાંગીને, બૂકેલા થઇ જાય છે. લગ્નજીવનની, ગૃહજીવનની નિષ્ફળતાનું કોઈ એક જ કારણ નથી. અનેક કારણોનો શંભુ-મેળો અમેરિકાના ગૃહજીવનને ખાખ કરી રહેલ છે. રહેણાડનો અભાવ, કામધંધાનો અભાવ, શિક્ષણ અંગેની કાંઈ ને કાંઈ મુશ્કેલીઓ, નિંદગીમાં ફરીશ્રમ ખેસવા માટેની બીનઆવડત, આ બધું એની પાછળ છે. પરંતુ છેવટે તો એ સર્વ લગ્ન અંગેની મુશ્કેલીમાં પરિણામે છે.

અમેરિકાના યુદ્ધસૈનિકોની સામાજિક સેવાઓ માટે સ્થપાયેલી સંસ્થાઓ આવા કિસ્સાઓ શાંતિ કાળની ખુવારી તરીકે ઓળખાવે છે. પતિપત્ની, પિતા, માતા, સૌ અહીં આવે છે અને હરહંમેશ એમનો પહેલો પ્રશ્ન 'મારે વકીલ રોકવો છે. મને સગવડ કરી આપશો?' એ હોય છે, અને પછી એવાં નાસીપાસ જોડાંઓની કથની શરૂ થાય છે.

આવી સંસ્થાઓ પાસે આવતા કિસ્સાઓમાંથી કેટલાક મુ્યક કિસ્સાઓ નોંધ્યે.

રણક્ષેત્રમાંથી પાછા ફરેલા સૈનિકના કાન તેના પાડોશીઓ બંબેરતા હતા કે ' તારી ગેરહાજરીમાં તારી પત્ની મેળાવડા અને નાય-ગાનમાંથી જીતી નહોતી આવતી. ' શરૂઆતમાં તો એણે આ વાત ન માની. પરંતુ તેની પત્ની સગમાં જતી છ મહિના વીતી ગયા અને સૈનિકનું મન વહેંચાયેલા ઘેરાઈ ગયું. પતિ-પત્નીની લડાઈ શરૂ થઈ. સૈનિક પત્નીને અનેક ધમકીઓ આપી. જીવન તદ્દન અશકય બન્યું, પરંતુ સહભાગ્યે સૈનિકના એક વિશ્વાસુ આદ-મીએ પત્નીની સારી ચાલની ખાત્રી આપી, આથી સૈનિક અને તેની પત્ની કંટાળીને બીજા ગામ ગયાં અને પછી શાંતિથી રહી શક્યાં.

ગેરકાયદેસર ગર્ભાધાનના બનાવો પણ આછાં નથી. સેંકડો બને છે. અને તેવા પ્રસંગોને છૂટાછેડાનો સહેલો અને નક્કર ઉપાય સૌ સૂચવે છે. કાયદા પ્રમાણે પતિ ખાર કે વધુ મહિના ગેરહાજર રહે ત્યાર પછીનો અર્થ ગેરકાનુની કહેવાય છે. પતિની ગેર-હાજરી પછી ૧૧ મહિને એક પત્નીએ પોતા સગમાં હોવાની પતિને ખબર આપી. આમ કાનૂની રીતે એ ગેરકાયદેસર નહોતું. પરંતુ લગ્ન તો બાંધીતકું હતું. છેવટે બાળકને દત્ત આપવામાં આવ્યું અને પતિ-પત્ની ફરીને જોડાઈ ગયાં. પરંતુ આવા બનાવો તો ઠાંઈ જ હોય છે. આવો બીજો દાખલો કયાંય નોંધાયો નથી.

લગ્ન પહેલાં એકબીજાને પૂરા જાળખ્યા વગર ઉતાવળ કરીને પરણનારામાં છૂટાછેડાનું પ્રમાણ ઘણું વહેરે રહે છે. આવા હમ્મરો દાખલા હોવાનો અંદાજ છે. લડાઈ દરમિયાન અમેરિકન સૈનિક મુક્તિદાતા હોય. શાંતિકાળમાં તો એને પણ એના પણ ઉપર ભભવાનું છે.

એક આઈરીશ બાળા બદ્દ જ ઠાકમાઠ સાથે તેના પિતાને ત્યાં અમેરિકન સૈનિકને પરણી. માથાપને પણ આનંદ થયો કે પુત્રી

સુખી થઈ ગઈ. પરંતુ પત્નીએ અમેરિકન ધરતી ઉપર પગ મૂક્યો અને તેને જાણું કે પતિની ચાલ સારી નહોતી. મોડીરાત સુધી બહાર ફરતાં રહેવાની એને ટેવ હતી. સરમાં તો સૈનિક એની પત્નીને 'અમેરિકનો મોડી રાત સુધી અગર ધણી વખત આખી રાત બહાર રહે, છે' એમ કહીને સમજાવતો. સૈનિકના માતાપિતા પુત્રવધૂને મમતાથી રાખતા, પરંતુ માતા પુત્રવધૂને છેતરવામાં પુત્રની સાથે-દાર ન બની. છોકરી પાછી પિતાને ત્યાં જવા પણ નહોતી માંગતી. છેવટે તેણે નોકરી કરવાનું અને પોતાના પગ પર ભભવાનું નક્કી કર્યું આજે છેવટે એ એકલી રહે છે.

એક ગામડાની અગ્ન્યાસ કરતી બાળા બાળુની સૈનિક હાવણીના સૈનિક સાથે પરણી. ઇનિકને તેની ખરાબ માનસિક સ્થિતિને લઈને હાવણીમાંથી છૂટા કરવામાં આવ્યો. એ યુવતી તેના પતિની શોધમાં નીકળી. પતિનું ઘર શોધી કાઢ્યું, પરંતુ પતિના માતાપિતાએ તેને છુપાવી રાખ્યો અને તેની બાળ ન આપી. છેવટે તેણે એક ઓરડી બાંહે રાખી. તેના બાળકને દત્ત આપ્યું. વચ્ચે તેના પતિને મળ્યા, પરંતુ તેને કંઈ ઉત્સાહ ન દેખાયો. છેવટે એના માથાપ પાસે ગઈ. આજે તો એ યુવતી પોતાનું જીવન આર્થિક સ્વતંત્રતા પામી ગાળે છે, અને તેનો પતિ હજીયે રજા કરે છે.

આ સિવાય યુદ્ધકામ દરમિયાન બોગવેલો સ્વતંત્રતાને બદલ કૌંટુંબિક અંકુશથી ધમ્મિત જીવન ગાળવાની અશક્તિથી અને શાંતિકા-કાળના બ્યવહારિક અંજવાતો સામે ઝુકીને જીવનસંઘામ ખેડવાની અશક્તિથી ધણીએ લગ્નો ખડક સાથે અલગાઈને ભુલ્યા થઈ ગયા છે. અમેરિકન સમાજજીવનનો આગનો આ એક મહત્વનો પ્રશ્ન અમેરિકાના સરખારાનું બ્યાન ખેંચી રહ્યો છે.

પોપૈયા અને સીતાફળ

પોપૈયાના ઝાડ યુગ દક્ષિણ અમેરિકા વેસ્ટ ઇન્ડીઝ, મેક્સિકોના વતની છે. પણ પૃથ્વીના ઘણાખરા દેશોમાં તેનું વાવેતર દેખાવું છે. આપણા દેશમાં પોપૈયા દાખલ કરનાર શીરંગીઓ છે. વલંદાના હિંદી દાપુઓમાંથી આ ફળ દાખલ થયું. ફિલિપાઈન્સથી મલાક્કામાં અને ત્યાંથી પછી તે હિંદમાં આવ્યું. વનસ્પતિ સૃષ્ટિમાં પોપૈયાની જાતના છોડોનો વર્ગ બહુ નાનો છે. આ વર્ગ ક્રિકેટી તરીકે ઓળખાય છે. માત્ર બે ત્રણ જાતની વનસ્પતિનો તેમાં સમાવેશ થાય છે. તેમાં ક્રિકેટ પપાયા-પોપૈયા આવી જાય છે. પોપૈયાના ફળો સ્વાદિષ્ટ લીલા મેવા તરીકે વપરાય છે. તેમાં પૌષ્ટિક સારક ગુણો છે.

પોપૈયા તેની મોસમમાં સારા અને ખૂબ પ્રમાણમાં મળે છે. છતાં બે જમીન સારી અને ખાતરપાણીની સંભાળ હોય તો બારે માસ મળી શકે છે. સરખા માવજતથી કરેલ વાવેતરના ઝાડ ત્રણ ચાર વર્ષ સુધી ખૂબ ફળો આપે છે.

પોપૈયાના ઝાડ નર અને માદા એમ બુદ્ધા પડે છે. નરને પોપૈયા ચતા નથી. જ્ઞેના પર નર ફુલો જ થાય છે.

કાચા પોપૈયાનું શાક, કચુંબર તથા અથાણું બને છે. લીંબુના રસમાં આથેલ પોપૈયાનું અથાણું અજીણું, ઉદર વ્યાધિ અને કબજિયાતમાં સાઈ કાયદામરક છે. પણ તે લાંબો વખત રાખી ન શકાય; માત્ર થોડા દિવસ સાઈ રહે છે.

પાકાં પોપૈયાં સરસ લીલા મેવાં છે. તેમાં પૌષ્ટિક અને પાચક ગુણો છે. પોપૈયાનો સોસ (sauce) બનાવે છે: તે ચકૂત અને પ્લીટ-ટફિને સુધારે છે. પાકા પોપૈયાનું પૃથકકરણ

• નર પોપૈયાને ફળ બેસે છે પણ તે પડ ૭૫૨ ન જામતાં પોપૈયાની લાંબા નીલેલો દાંબળા ૭૫૨ બેસે છે.

આપણા ફળો

ડૉ નરસિંહ મુ. શાહ.

ખતાવે છે કે તેમાં સાષ્ટ્રીક, ટારટારીક અને મેલિક એસિડો ઉપરાંત ફેરફરસ અને સોડાના કારો છે; પેક્ટીન પણ છે અને આલ્ક્યુમીનો પણ છે. કાચા પોપૈયામાં એક જાતનું તેલ હોય છે. તે રાંધના તેલ જેવું તીખું લાગે છે. તે ઉપરાંત બે જાતનાં ઉડણુ તેલો પણ હોય છે. તેમાં આવેલા એસિડો સહેલાઈથી પચતા નથી. પોપૈયામાં વિટામીન સી નું પ્રમાણ સારી રીતે હોય છે.

કાચા પણ બરાબર વિક્સેલા પોપૈયામાં છેદ કરવાથી દૂધ જેવો સફેદ રસ નીકળે છે. પોપૈયાના થડ અને પાંદડામાંથી પણ આવી રસ થોડા પ્રમાણમાં મળે છે. કાચા પોપૈયામાં ઝાડ પર જ બે ચાર દેકાણે ચાકુથી કાપ પાડી એક પ્લાલામાં રસ એકઠો કરવો. પછી તેને છીછરી રકાળી કે વાસણમાં સૂકવવો. જરૂર પડે તો ધીમે તાપે જરા ગરમ કરવો. અગ્નિ પર વધુ તપાવવો નહિ. તદ્દન સૂકો ને ઘટ અને બરડ થઈ જાય એટલે સફેદ ભૂરા રંગનો બૂકો થઈ જશે. આને શીન્કલર્સ પપેઇન કહેવાય છે. એક સારા ઝાડમાંથી વરસમાં ૫-૮ ઓંસ મળે છે. આ પપેઇન રાસાયનિક પ્રયોગ વડે પણ માદામાં આવે છે. તેને પપેઇન કહેવાય છે. પહેલાં કરતાં તે મોંઘું છતાં વધુ ગુણકારી છે. આને વેન્ટેનલ પેપ-સીન કહેવાય છે. તેની અનેક બનાવટો પેટન્ટ દવાઓ તરીકે બજારમાં વિષવિધ નામે મળે છે, તે અજીણું, અપચો, મંદાગ્નિ, પેટના ફૂમ,

પેટના રોગોમાં ઉપયોગી છે, તેમાં ઇડા જેવા ગુણ છે. ઇડાના જેવા આશુભીન તેમાં મોટા પ્રમાણમાં આવેલા છે. ખૂબ મોટી માત્રામાં ઝેરી નીવડે છે. પોષાયના પાંદડાંમાંથી કારપેઈન નામનો આઈસોપ્રાઇડ નીકળે છે. આના ઔષધીય ગુણોની હજી તપાસ ચાલે છે. બહુ ઝેરી નથી, પણ દવા માટે વપરાતો નથી. પોષેયા આપણી તરફ માંદા માણસને પણ આપવામાં આવે છે, પરંતુ દક્ષીણ તરફ પોષેયા તરફ એક પ્રકારનો અણગમો છે. પોષેયા ગંરમ હોવાથી તે બાળકના લોકો તેને ખાતા નથી. તે ઢારનો ખોરાક ગણાય છે, એ નવાઈની વાત છે. કાઠિયાવાડમાં અમરેલી તરફ પોષેયાનું વાવેતર મોટા પાયાપર કરવામાં આવે છે. તેમાં એક જાત એવી ખીલવવામાં આવી છે કે તેના ઝાડ ખૂબ ઊંચા થતા નથી અને પોષેયા ખૂબ ઊંચે છે. આ પોષેયા ખાવામાં ખૂબ સ્વાદિષ્ટ લાગે છે. પોષેયાની એક જાત એવી થાય છે કે તેના ફળ બહુ ખાટા રસવાળાં હોય છે. દાળ, શાકમાં સ્વાદ લાવવા માટે વપરાય છે, અને તેનો મુરખો બને છે. આપણી બાળક આ જાત થતી નથી.

આપણે ત્યાં સીતાફળ રામફળ ધણી જૂના વખતથી જાણીતા છે, સીતાફળના ઝાડ પેસ્ટ ઈન્ડીઝના મૂળ વતની છે. પણ તેનું વાવેતર હવે ધણું દેશોમાં થાય છે. હિંદમાં પણ સીતાફળનું વાવેતર ખૂબ કરવામાં આવે છે. જંગલોમાં ઘણે કેકાણે આપમેળે પણ જીગી નીકળે છે. ધણી બાપાઓમાં સીતાફળને અનુત કહેવાય છે. સીતાફળ એનેનેસી વર્ગની છે, અને તેને અંગ્રેજમાં અનોના સ્કવામોસા કહે છે, એ ઉપરથી અનુત નામ પડ્યું લાગે છે.

સીતાફળ સ્વાદિષ્ટ ફળો છે. પાકા સીતાફળનો સ્વાદ તેના મીઠા ગરને લીધે છે. તે શાંતિકારક અને તરસ મટાડનાર છે. સીતાફળ ઠંડા ગણાય છે. તેમાંથી એક જાતનો દારૂ પણ તૈયાર કરવામાં આવે છે. અનોનાની લગભગ ૧૦ કે ૧૨ જાતો થાય છે. ધણીખરી જાતોનાં ફળ મીઠાં

હોવાથી લીલા મેવા તરીકે વપરાય છે. પાંદડાં ફળોમાં સાકરનું પ્રમાણ સારી રીતે હોય છે. પાકા સીતાફળની છાલ જંતુનાશક ગુણ ધરાવે છે. ગર ખાધા પછી તેમાંથી કાળા બીજ નીકળે છે, તેનો બૂકકો પણ જંતુનાશક ગુણ વાળો છે; પણ અંખમાં પડે તો અંખને નુકશાન થાય છે. માટે સાવચેતીપૂર્વક વાપરવો.

કાચા સીતાફળને સૂકવી તેમાંથી બનાવેલાં ચુકો બૂકકો લોટમાં ભેળવીને વાળમાં નાખવાથી જૂઓ મરી જાય છે.

રામફળ સીતાફળને મળતાં સ્વાદના અને તેના જ બી વાળાં હોય છે, પણ સ્વાદે ગરા ઓછાં મીઠાં લાગે છે. તેને અનોના રેડીકુલેટા કહેવાય છે.

સિંથોનના લોકો માને છે કે, રામફળ વધુ ખાવાથી કોદ થાય છે. કાચાં રામફળ કાચાં સીતાફળ જેવા જ ગુણ ધરાવે છે. બંનેમાં ટેનિનનું પ્રમાણ સાફ હોય છે. રામફળની છાલ મીનમાં દવા તરીકે વપરાય છે અને તાજાં પાંદડાંમાંથી ગળી જેવો રસ મળે છે.

બીજી જાતોમાં માળફળ ઉપયોગી છે. પાંદડાં ફળના ગરનો સ્વાદ ખાટો અનનસને મળતો આવે છે અને બરફમાં રાખી લહેજતપૂર્વક ખવાય છે. સીતાફળની માફક માળફળને ઉપર છીલકાં હોતાં નથી.

ચીકુના ઝાડને રાજ્ય-ભોરસહીના ઝાડની સાથે એક જ વર્ગમાં મૂકવામાં આવે છે. ચીકુને એપ્રીલથી ઓક્ટોબર અને ને-વુન માંસમાં પુલ આવે છે. ચીકુના પુલ સફેદ હોય છે. ચીકુના બગીચા ગુજરાત-કાઠિયાવાડમાં ખૂબ છે. તેનું વાવેતર ચીકુના પાક માટે કરવામાં આવે છે. ચીકુ સ્વાદિષ્ટ ફળ છે. તેમાં ફળ-સાકર સારા પ્રમાણમાં હોય છે. કાચા ચીકુ ખાવાથી હોઝરીને નુકશાન થાય છે. સામાન્યતઃ બીજા ફળોમાં એવું બને છે કે, જેમ જેમ ફળ ઝાડ પર મોટું થતું જાય તેમ તેમ તેમાં રહેલ સ્ટાર્ચનું રૂપાંતર સાકર અને ફળ-સાકરમાં થાય છે; ચીકુ આમાં અપવાદ રૂપ છે.

આ દર્દ બાળકોને જ પ્રાયઃ થનારું છે. આર વરસથી મોટી ઉંમરનાને આ રોગ નવસે જ થતો જોવામાં આવે છે, અને એક વાર થઈ ગયા પછી ફરીથી કદિ થતો નથી. મોટાં શહેરોમાં આ દર્દ થતું હંમેશાં નજરે પડે છે.

આયુર્વેદમાં આ રોગનો ઉલ્લેખ જોવામાં આવતો નથી. અન્વેષણ પૂર્વક વિચાર કરતાં એમ લાગે છે કે, આ દર્દ પ્રાચીન નથી, પણ આધુનિક છે. લગભગ બસો ત્રણસો વરસથી હિંદમાં પ્રવેશ પામ્યું હોવું જોઈએ. પ્રથમ ઉત્તર હિન્દુસ્થાનમાં વધારે જોવામાં આવતું, ત્યાર પછી તો એ આખા દેશમાં દેખાઈ ગયું છે, તો પણ બંગાળ, બિહાર, મદ્રાસ, આસામ વગેરે પ્રાંતોમાં એનું જોર બહુ જણાતું નથી એમ જણકારોતું કથત છે. એ વિભાગોમાં કવચિત જ થતું જોવામાં આવે છે.

આ બિટાંટીઆનો રોગ પ્રબળ સંચારી-ચેપી છે. ઘરમાં એક બાળકને થયો હોય તો તરતજ બીજું બાળક પણ એમાં પડકાય છે. ઝડપથી એક બાળકમાંથી બીજા બાળકમાં એનો ચેપ દેખાય છે. એક મહોદ્દામાં એકી સાથે ધણાં બાળકો એના ભોગ બને છે. આ દર્દની ચેપ હવા દ્વારા પ્રસરે છે.

આ રોગ કવચિત મોટી ઉંમરના માણસને પણ થતો જોવામાં આવે છે.

આ દર્દ થવાનું કારણ એના જંતુઓ છે એને *Bacillus Pertussis* કહેવામાં આવે છે. એની શોધ ઈ. સ. ૧૯૦૬માં આ રોગમાં સપડાયેલ રોગીના બડખામાંથી થયેલી છે.

આવા બડખામાં રહેલા જંતુઓનો ચેપ હવા દ્વારા ફેલાય છે. જ્યારે બાળકને બિટાંટીઆની ઉધરસ ચડે છે ત્યારે કદ મિશ્રિત ચુંકનાં કણ હવામાં ઉડીને શ્વાસક્રિયા દ્વારા બીજા બાળકમાં જાય છે અને રોગ ઉત્પન્ન કરે છે, અને ચેપ લાગ્યા પછી ચાર દિવસથી

બાળરોગ

બિટાંટીઓ

અથવા

મોટી ઉધરસ

લેખક

વૈદરાજ જડભાઈ ભટ્ટ

*

બે અઠવાડિયાં કે વધુમાં વધુ ત્રણ અઠવાડિયાની અંદર આ રોગ લાગુ પડે છે.

આ રીતે આ જંતુઓનો ચેપ પ્રસરવાથી એકી સાથે સેંકડોથી હજારો બાળકો આ ચંત્રણાદાયક રોગનાં ભોગ બને છે, અને બહુ જ હેરાન થાય છે.

આ રોગનો ચેપ લાગ્યા પછી બાળકની શ્વાસનલિકામાં એ જંતુઓ પોતાનું સ્થાન જમાવે છે. એમનું કંઈપ્રદેશથી શ્વાસનળા સુધી દેન્દ્ર બનેલું રહે છે, એટલે એ સ્થાનો એના પ્રભાવથી પ્રદાહિત રહે છે. વળી આ જંતુઓ એક પ્રકારનું અતરવિષ પણ પેદા કરે છે, જે એમના મૃત્યુથી બહાર આવે છે અને સ્થાનિક ક્ષોભ ઉત્પન્ન કરે છે. એટલે ત્યાં ઉશ્કેરાટ આવી આક્ષેપપૂર્વક ગળામાંથી લાક્ષણિક અવાજ સાથે કાસવેગ ઉઠે છે, અને ત્રાસજદ ઉધરસ આવવા માંડે છે અને ખૂબ ચડે છે. એને લીધે રોગી બાળકના ગળામાંથી ઊ-ઊ-હ એવો વિશિષ્ટ ધ્વનિ નીકળે છે. એ કુરકુરીયાના કે કુકડાના અવાજને મળતો આવતો હોવાથી આ દર્દને કુકડીયાખાંસી અથવા કુરકુરીઆખાંસી એવું નામ પણ અપાય છે. હિંદીમાં તો એને ‘કુદરકાસ કે કુતાખાંસી’ ના નામથી ઓળખે છે.

બાળકને ખૂબ ખાંસી ચડ્યા પછી જો

વમન થઇને થોડો કદ નીકળી જાય છે તો રાહત મળે છે.

જો આ જંતુઓ કંઈ અને શ્વાસનળીમાંથી ફેફસાં સુધી પહોંચી જઈને ત્યાં વિકાર કરે છે તો ન્યુમોનીઆ પણ થઈ આવે છે.

જો બ્રાંટીઆમાંથી ન્યુમોનીઆ થાય છે તો બાળક બચકર સ્થિતિમાં આવી પડે છે. આવા સંજોગોમાં સત્તર સુયોગ્ય ચિકિત્સા લેવી હિતાવહ છે. કારણ કે બ્રાંટીઆમાંથી થતો ન્યુમોનીઆ પ્રાયઃ અસાધ્ય અને પ્રાણુ-ધાતક નીવડવાનો સંભવ છે.

બાળકને એવ સાગળા પછી એના શ્વાસ-માર્ગમાં જંતુઓ દાખલ થયા પછી ત્રણથી તેર દિવસ આ દર્દ છુપું રહે છે. આ મુદત દરમિયાન જંતુઓ પોતાનાં ચાણાં બાળકની શ્વાસનળીમાં નાંખી દે છે અને ધીમે ધીમે બ્રાંટીઆનાં ચિન્હો જણાવે છે.

શરૂઆતમાં બાળક બેચેન જણાય છે, તેને થોડી સુકી ખાંસી અને સળેખમનાં ચિન્હો જણાય છે તથા થોડો તાવ-૯૬ ડીગ્રી આવે છે. શરૂઆતમાં આ દર્દ પારખવું મુશ્કેલ છે. પહેલાંના ચાર કે છ દિવસો આવી રીતે વીતી જાય છે. બાળકને સહેજ શરદી કે ખાંસી થઈ છે એમ મનાય છે, અને તે બીજાં બાળકોની સાથે રમે છે, અને માથાપતું ધ્યાન ખેંચાતું નથી. જો આસપાસ બ્રાંટીઆના રોગી હોય અને બાળકને રાત્રે વધારે ખાંસી આવી ઉલટી થઈ જતી હોય તો ધારી લેવું કે કદાચિત બ્રાંટીઆ હોય.

લગભગ આઠમે કે દસમે દિવસે દર્દ એવું બચકર અને આખું સ્વરૂપ લેવા માંડે છે કે બાળકને ઉધરસ આવતાં બે ચાર દસકાંથી જ કામ પતી જતું નથી. પરંતુ એક સાથે એક શ્વાસે તે જો જો જો જો દરીને વીસથી પચીસ દસકાં ખાય છે. તે વખતે બાળક અંદર શ્વાસ લઈ શકતું નથી. દસકાં બધે પડતાં

ઉ—બી—૬ એવા લાક્ષણિક અવાજ સાથે હવા અંદર જાય છે ત્યારે એને કળ વળે છે. ત્યાં તો એને ઉલટી થાય છે. એનાથી એને સહેજ વધારે આરામ મળે છે. ઉધરસનાં દસકાં સાથે ફેફસાં તથા શ્વાસનળીમાંના ઘોળા અને ચીકણા કાચા કદનો મોટો જથ્થો, અને સાથે એની હોઝરીમાંનો ખોરાક પણ બહાર નીકળી આવે છે. કોઈક વાર કદ સાથે જરાક લોહી પણ હોય છે. દરરોજ આવા દુમલા ઉપરાંત ઉપરી અથવા થોડા થોડા અંતરે થયા કરે છે. ચોવીસ કલાકમાં છ થી ચોવીસ જેટલા દુમલા થાય છે. દિવસ કરતાં રાત્રે વધારે થાય છે, અને બાળકની ઊંઘ બગડે છે. કેટલાંએક સમજણી બાળકોને યનારા દુમલાની ખબર પડી જાય છે, એટલે તેઓ એકદમ ઠાંકિ ખાટલો, ખુરશી કે દાદર અગર બીંત પડીને આધાર લે છે. બંને હાથે ઠાંકિ પકડતાં એ ઉધરસનો દુમલો સારી રીતે સહન કરી શકે છે. નાનાં બાળકોને આવે પ્રસંગે હાથ પકડીને આધાર આપવો જોઈએ. ન્યારે દુમલો થાય છે ત્યારે બાળકનો દેખાવ અત્યંત દયાજનક થઈ પડે છે. તેનું મોં લાલચોગ તથા સહેજ સ્વામવર્ણ થઈ જાય છે ને ગુંગળાઈ જતું જણાય છે. જો કે એવી રીતે ગુંગળાઈને ઠાંક મરતું નથી. વારંવાર થતા ખાંસીના દુમલા; એને લીધે તેનાં પોપચાં કુલેલાં રહે છે. ઠાંક વાર આંખો લાલ હીંગોલ જેવી થાય છે, અને ઠાંક વાર નખોરી કુટે છે. નજીક બાંધનાં બાળકોને ગુલાનો નોચલો બામ લેટે ધસી આવે છે—આંખ જ નીકળે છે, અથવા સારણગાંઠ પણ ઉતરી આવે છે.

આ પ્રમાણે દર્દની શરૂઆતથી પહેલાં દસ દિવસ દર્દ વધતું જાય છે. પછીના આઠ દસ દિવસ પૂરજોશમાં આખું રહે છે અને અહાર કે બારીશ દિવસ પછી ધીમે ધીમે નરમ પડવા માંડે છે. ઉધરસના દુમલાની સંખ્યા અને જોસ ઘટવા માંડે છે. દુમલાઓ લાંબે માં

ચાય છે અને દર સહેલાઈથી બહાર નીકળે છે. રીડઆતનો તાવ જતો રહે છે અને બાળક ખોરાક પેટમાં ટકાવી શકે છે. આ પ્રમાણે છથી સાત અઠવાડીએ આ રોગનો હુમલો તદ્દન જતો રહે છે, પરંતુ આ મુદત દરમિયાન બાળકને શરદી ઇન્ફ્લ્યુએન્સા કે ન્યુમોનીઆ જેવા કાંઈ રોગનો હુમલો ચાય તો આ રોગ ત્રણથી ચાર મહિના સુધી બાળકને હેડા મૂકતો નથી.

સામાન્ય જનતા પણ આ રોગની મુદત ત્રણ પખવાડીઓની છે એમ જાણે છે. પરંતુ પખવાડીયું રીડઆતનું-ધીમું હોય, વચ્ચું પખવાડીયું વસમું-ભારે હોય અને છેલ્લું પખવાડીયું મટવાનું. દળતું પડી જાય છે એમ સમજે છે. જો કદના દર્દોના હુમલા ચયા હોય તો ૭ મહિના સુધી પણ આ રોગ લંબાય અને જિંદગીઓ પખવાડીએ પડે છે એમ ભણ્યા વગર અનુભવથી સમજે છે.

આ રોગ પ્રાચીન નથી. તેમ જ આયુર્વેદમાં એનો ઉલ્લેખ નથી. જો પ્રાચીન હોત તો આયુર્વેદમાં કૌમારભૂત્ય તંત્રમાં કે બાળ રોગમાં આવા વ્યાપક અને સંક્રામક રોગનું નિદાન ચિકિત્સા પૂર્વક આયોજી લખ્યા વિના રહ્યા જ ન હોત.

એમ છતાં એની ચિકિત્સા આયુર્વેદ જાણનાર વૈદ્ય ન દરી શકે એવું પણ નથી. ત્રિદોષ-સિદ્ધાંત અનુસાર દરેક વિદ્વાન વડ સરળતાથી આ રોગને મટાડી શકે છે, એમાં જરાકે સંશય નથી.

આ દર્દ વાનકડું જન્ય છે એમ દહી રાકાય અને એનાં લક્ષણો ઉપરથી ઉપાયો યોજીને બાળકને રાહત આપી શકાય.

આ દર્દ મુદતજંધી હોવા છતાં ઉપાયોથી નવા રોગોના હુમલા ચતા અટકે છે. બાળકને ખાંસીના ત્રાસમાંથી રાહત મળે છે અને એની શક્તિ ટકી રહે છે.

આ રોગને માટે 'પરદુસીન' નામની દવા આવે છે એ ધણો સારો ફાયદો કરે છે. એના જેવી જ દવાઓ પણ 'પરદુસોલ' અને 'ટુસોપીલ' વગેરે આવે છે અને વપરાય છે, પરંતુ એરીઝીનલ પરદુસીન જેવું ચમત્કારિક કામ કરતી નથી.

સાદામાં સાદા ઉપાય તરીકે આદુ, અર-કુશોનો રસ અને મધ મેળવીને આપવાથી ધણી રાહત રહે છે. ૦૧ થી ૦૧ બાર જેટલું આદુ અને પાંચથી દસ પાન અરકુશીનાં પાણીમાં ઘોઈ વાટી રસ કાઢી એમાં ૦૧ થી ૦૧ બાર મધ નાંખી બાળકને પાવું. આવી રીતે દિવસમાં બેથી ત્રણ વાર પાવાથી આ રોગમાં ફાયદો ચાય છે. કશો ઉપદ્રવ ચતો નથી અને લાથું ચાલતું નથી.

વળી આ રોગમાં અજીમો પણ લાભ દાયક છે. થોડા અજીમના દાણા વારંવાર દુધમાં ઉકાળી બાળકને પાવાથી લાભ કરે છે.

વળા એસોપથીમાં એ દર્દોના લોહીમાંથી બનાવેલ સીરમ અને બડખામાંથી તૈયાર કરેલ વેકસીન પણ આ રોગના અટકાવ અને નિવારણ માટે વપરાય છે.

એ સિવાય આ નીચેની પ્રયોગ અનુભવસિદ્ધ અને શુભકારક માધુમ પડ્યા છે જે આંહી આપવામાં આવે છે.

આદુ ૦૧ તોલો	
મુંક	દરેક
બોરંગડીનું પંચામ અથવા મૂળ	પાવલી
અજીમો	પાવલી બાર
અરકુશીનાં પાન	લઈ, આખુ
સાચી કાકડાસાંગ લાંબી	ભાગુ ખાંડી
કાયજળ	આશરે રોર
સૂગંધી સાચો ઉપદ્રેટ	સવાશેર
લીડીપીપર	પાણીમાં
જેઠીમધ	ઉકાળા,
કાળાધરાખ	
મૂળાનાં બી	

પાણી આશરે પાંચ સાત તોલા રાખી, ઉતારી, ઠરે ત્યારે ચોળા લુગડાથી માળી લેવું. એમાં ગા બાર મધ અને ગા બાર દેશી જીનો ગોળ મેળવી ઓગાળા એક શીશી ભરી રાખવી. એમાંથી દિવસ રાતમાં છ એક વાર થોડું થોડું આ ક્વાથનું પ્રવાહી દુધમાં મેળવીને પાવું. દુધ સિવાય પણ પાનામાં હરકત નથી. વળી આ દવાને મળી બનાવવા માટે એમાં મધ તથા ગોળ વધારે પ્રમાણમાં મેળવી બાળક સ્વાદપૂર્વક પી શકે એવું બનાવીને પણ આપાય.

ઉપરોક્ત ક્વાથનું પ્રમાણ એક આખા દિવસ માટે છે. વખત ઉપરાંત ન્યારે ન્યારે ઉધરસ ચડે ત્યારે અથવા વારંવાર પણ આપી શકાય છે. આ દવાના પ્રયોગથી બહુ જ રાહત રહે છે. આ પ્રયોગ આયુર્વેદિક પરંપરામાં છે એમ કહી શકાય.

આ ઉકાળો દરરોજ ન બનાવવો હોય તો બે ચાર દિવસનો વધારે પ્રમાણમાં ઓસડીયાં લઈને ઉપરોક્ત માપે બનાવી શકાય છે. પણ જેમ તાજે હોય એમ વધુ સારું. ઉકાળાના ઓસડીયાં તો ગમે એટલાં વધારે લાવીને પડીકાં તો અગાઉથી તૈયાર કરી શકાય છે, પરંતુ ઉકાળેલો ઉકાળો બે કે ચાર દિવસથી વધારે વખત ચાલે એટલો બનાવી ન રાખવો.

આ સિવાય આ દર્દમાં શિતોષ્ણાદિ ચૂર્ણ પણ મધમાં વારંવાર ચટાડાય તો પણ રાહત મળે છે. એની સાથે જોડે જવખાર મેળવ્યો હોય તો સરળતાથી કફ છુટી પડે છે.

ન્યારે હાથીઆ થોરનો નાશ થયો નહોતો ત્યારે એનાં શીડવાં પણ આ રોગમાં બહુ જ ફાયદો કરતાં એવું માલુમ પડ્યું છે. એની ઉપર ચતાં રાતાં શીડવાંને ઉતારી ચીપીયાઓ પકડી એને દેવના ઉપર જરાતરા રોષી ઉપરના કાંટા બાળી નાંખવા. પછી

જરા જરા ઘાલ ઉતારી બાળકને ખાવા આપવું. દિવસમાં બે ત્રણ શીડવાં ખાવાથી લાભ થતો. અને સ્વાદિષ્ટ હોવાથી બાળક રાજી ખુશીથી ખાઈ જાય છે. હજી પણ જો કયાંય હાથીઆ થોર મળતો હોય તો આ પ્રયોગ કરવા જોવો છે.

ઉપરોક્ત ઉકાળાને કાયમ રાખી શકાય એટલી એક આસવકંઠપના બનાવી શકાય, પણ એ તૈયાર ચતાં એકાદ માસ લાગે છે-નો નીચે પ્રમાણે.

ઉપર જણાવેલી બાર દવાઓ સરખે વજનને લેવી અને બધી મળાને કુલ ૩ શેર લેવી. એને ખાંડી ૨૪ શેર પાણીમાં ઉકાળા. એને ચોથા ભાગનું એટલે ૬ શેર બાફી રાખી લુગડાથી ગાળી લેવું. પછી એમાં ૨૫ શેર દેશી જીનો ગોળ અને ૧૫ શેર મધ તથા ગા શેર ધાવડીનાં કુલ નાંખી, ચીનાઈ માટીના એક મોટા બાટલામાં ઢાંકણું વાસી પેક કરી એક માસ સુધી રાખી મૂકવું. ત્યાર પછી લુગડાથી ગાળી લઈને એ પ્રવાહી આસવને સારી રીતે આહરવા દેવો. પછી એ સ્વચ્છ આહરી અથવા પ્રવાહીને શીશીઓમાં ભરી લેવું અને એમાંથી આ રોગમાં ચમચી ચમચી દવા દુધમાં વારંવાર પાયા કરવી. આખા દિવસમાં જરૂર પ્રમાણે ૨ થી ૪ તોલા આ આસવ પાવો. આ રીતે બનાવેલી દવા કાયમ ટકે છે અને કદિ બગડતી નથી અને દવા જેમ જીની થાય એમ વધારે ઝુણકારક બને છે.

હવે આ દર્દમાંથી જો ન્યુમોનીઆનો ઉપદ્રવ થાય તો તરત જ સારા વેદ દાકતરની સલાહ લેવી. પરંતુ તાત્કાલિક ઉપાય તરીકે ખોરાક બંધ કરી, છાતી ઉપર અગમીના ડબાનો લેપ કરવો અને ઉપર જણાવ્યું તેમ આમાં અરુચીનો રસ મધ મેળવીને દિવસમાં ત્રણચાર વખત પાવો અને નીચેની દવા એમાં મેળવીને આપવી.

મહરખવજી ૦૥ ઝેઈન } એક પડીજી વાદીને
કરતુરી ૦૥ ઝેઈન } મેળવીને આજ
અંબર ૦૥ ઝેઈન } અરકુસીના રસમાં
ગોરાચન ૦૥ ઝેઈન } સિતોપલાદિ ૦૥ રાત

આપવી. આવી રીતે દિવસમાં ત્રણ વાર પડીકાં
આપવાથી કંઈનું જોર નરમ પડી જશે.

વળી ઉઠાંટીઆમાં આવી ઠેટલીક દવા
નીચે પ્રમાણે આપવાથી પણ ઠીક ફાયદો
થાય છે.

(૧)

ફેરમફેસ ૧૨x૩ ઝેઈન } દિવસમાં અને
કાલીમુર ૧૨x૩ ઝેઈન } રાતમાં ત્રણ
કાલીફેસ ૧x૩ ઝેઈન } વાર પાવી.
અરમ પાણી ૧૥ ઓંસથી
૩ ઓંસ

(૨)

અથવા વારંવાર વારાફરતી આ દવા પાવી.

ફેરમફેસ ૧૨x૩ ઝેઈન } દિવસ રાતમાં
મેગફેસ ૧૨x૩ ઝેઈન } ત્રણ વાર અથવા
નેફ્રમફેસ ૧x૩ ઝેઈન } વારંવાર વારા-
અરમ પાણી ૧૥ ઓંસથી ૩ ઓંસ ફરતી પાવી.

આ જોઉં દવાઓ વારાફરતી થોડા થોડા
કલાકને અંતરે આપ્યા કરવી.

આ રોગમાં પરેજી પાળવાથી પણ શાંતિ
રહે છે અને નવા ઉપદ્રવો થતા નથી. કુપથ્ય
કરવાથી બાળકો હોરાન થાય છે,

કફ અને વાયુને કાપાવે એવા ખોરાક
સદંતર ખંધ કરવા.

ગળપણ-ખાંડ અને ગોળ બંને, મિષ્ટાન્ન,
મરમાં, ખટાશ, કડોળ, ફરસાણુ, તળેલી ચીજો
ચણાણુ, બાજરો, ચીકાચવાળા પદાર્થો વગેરે
ખંધ કરવું. આ કોઈ કુધમાં થોડી ખાંડ
આવે એનો પ્રતિબંધ નથી. હમેશનો સાદો

ચાલુ ખોરાક સાર્વિક હોય તે ખાવામાં
હરકત નથી આવે પ્રસંગે બાળકોને મીઠાઈ,
ચીનાઈસીંગ જેવા તેલી પદાર્થો કે આચર-
કુચર જેવી વસ્તુઓ, અમર ખાણો કે શરદી
કરે એવાં પીણું-આઇસક્રીમ ઇત્યાદિથી મુક્ત
રાખવાં. ન્યુમોનીઆ થયો હોય ત્યારે તો ખોરાક
ખંધ કરી પ્રવાહી ઉપર જ રાખવાં વધુ
હિતાવહ છે.

હજી પણ ઉઠાંટીઆમાં ઘૂત (ધી) પાવાની
પ્રથા પ્રચલિત હોય એમ જોવામાં આવે છે.
કદાચ જુના જમાનામાં બાળકોના જઠરાગ્નિ અતિ
પ્રદિપ્ત હોવાથી અનુકૂળ પડતું હશે, પરંતુ
અત્યારે તો નુકશાન થતું જ જોવામાં આવ્યું છે.
માટે એ પ્રયોગ નહિ કરવાની સલાહ છે.

વળી આ રોગમાં ઘણા જુદી જુદી જાતના
દુઃક્રમો છે એની શી અસર છે એ નક્કી
કરવું મુશ્કેલ છે અને એ અદ્યતન વિષય છે.

ઉઠાંટીઆમાં સપડાયેલ બાળકને પાંચ
અઠવાડીયાં સુધી બીજા બાળકોથી દૂર રાખ-
વાની જરૂર હોય છે. ત્યાર પછી એને એપ
લાગતો નથી, કારણકે એના ગળકામાંથી
જંતુઓ નાશ પામે છે.

આ રોગ બાળકને એક વાર ચર્મ ગયા
પછી એના જંતુઓ સામે ટક્કર બીજવાની
સંરક્ષણ શક્તિ જીવનપર્યંત ટકે એવી ઉત્પન્ન
થાય છે એટલે ફરી થતો નથી.

આ રોગમાં સપડાયેલ બાળકનું શરદીથી
અમુકપણે રક્ષણ કરવું જોઈએ. ધાવણુ બાળ-
કને આ રોગ થયો હોય તો ઉપર જણાવેલ
પરેજી એની માતાએ પાળવી જોઈએ.

ડૉ. બાલકજી અમરજી પાઠકના અને સ્વામી
હરિચરણાનંદ વેદના 'નંદુરાસ પ્રવેશિકા' અને
'જ્વર મીમાંસા' નામક પુસ્તકો ઉપરથી—'ઉપજ'

આ માસિક દરમહિનાની પહેલી તારીખે પ્રગટ થાય છે.

રસોઈ ઘર

સંપાદિકા:

સ્વ. સો. મણીખલેન એચ. મહેતા

અનાર (દાડમ)નું શરબત
સાધન—દાડમનો રસ તોલા ૪૦ અને
સાકર મિશ્રી તોલા ૨૦.

કરવાની રીત—દાડમનાં બી કાઢી તેને
એક ખાદીના કપડાંમાં નાંખી ચોળાને રસ
ગાળવો. તે રસ ૪૦ તોલા થાય એટલે સાકર
મીશ્રી તોલા ૨૦ લઈ તેને ખાંડી છુટા કરી
તેમાં ઉમેરવો, અને તે ઉકાળવો. જ્યારે તોલા
૩૦ રહે એટલે ઉતારી ઠંડું પડવા દેવું, અને
પછી તેને હવા ન જાય તેવી સફેદ
કાચની બોટલમાં ભરી રાખવું, અને સૂર્યનો
પ્રકાશ ન પડે તેવી જગ્યાએ રાખવું. વાપરવું
હોય ત્યારે એક કાચના ગ્લાસમાં મોટો ચમચો
શરબત અને બે ચમચા દૂધ અને બાકી
પાણી નાંખી તેમાં આઈસ (બરફ) નાંખવો.

ખસતું શરબત

સાધન: વાળો શેર ૧ અને સાકર શેર ૧
કરવાની રીત—વાળાને પાણીથી ધોઈને
તેને બીર પાણી મુકી તેમાં ઉકાળવો. એક
શેર પાણી રહે ત્યારે ઉતારી ખાદીના કટકાથી
જળાને સાકર નાંખી ઉકાળી એક રસ થાય
એટલે ઠંડું પાણી પછી સફેદ શીશીમાં ભરી
હવા ન જાય તેવી જગ્યાએ રાખવું. વાપરવું
હોય ત્યારે મોટો ચમચો શરબત અને બે
ચમચા દૂધ, બાકીનું પાણી નાંખી પીવાય છે.

અનેનાસનું શરબત

સાધન : અનેનાસનો રસ શેર ૨
સાકર શેર ૧

કરવાની રીત—અનેનાસના કાંટા પાન
કાઢી વચ્ચેથી ચડ કાઢી નાંખી એક મોટી
ખમણી લઈ, તેને પિતલની ક્લાપિજાળો
ચાળીમાં ખમણી, પછી એક ખાદીનાં
કુકાથી ગાળી રસ જુદો કાચનાં વાસણમાં ભરી
રાખવો. પછી તેમાં સાકર નાંખી ક્લાપિજાળો
વાસણમાં ઉકાળવો. ઉકાળતાં ૨ શેર રહે
એટલે ઉતારી, ઠંડું પાણી શીશીમાં ભરી સેવું.
વાપરવું હોય ત્યારે એક ચમચો શરબત, બે
ચમચા દૂધ તથા આઈસ નાંખી પાણી
નાંખી પીવું.

આંબલીનું શરબત

સાધન :- આંબલી શેર ૨ અને ખાંડ
શેર ૪.

કરવાની રીત—આંબલી બશેર લઈ તે
ખાદીનાં વાસણમાં ૧૦ ક્લાક પડાગા રાખવી.
પછી હાથથી ચોળા પાણી અને તેનો એક-
રસ કરી, ખાદીના વાસણમાં ગળી સેવું. પછી
ક્લાપિજાળો વાસણમાં ઉભરો આવે એવી
રીતે ઉકાળવું. પછી તેમાં ખાંડની ત્રણ તારી
ચાસણી કરી નાંખી દેવી. તૈયાર થાય એટલે
ઉતારી ઠંડું પાણી એટલે શીશીમાં ભરી રાખવું.
બેથી પાંચ તોલા મુકી પિત્ત પ્રકૃતિવાળા માણ-
સને સર્જના સૂતી વખતે આપવાથી દરન
સાથ આવશે. આ શરબતમાં એક બીજો ગુણ
છે, કે ઉનાળામાં તેનું સેવન કરવાથી હ
લાગતી નથી અને દંમેશા બંધોશ રહેતા
હોય તેને આ શરબત ધણું જ ગુણગારી છે.
એના સેવનથી દરત દંમેશા સાથ આવે છે.
કુ. વિજયભલેન. એચ. મહેતા.

(ગતાંકથી ચાલુ)
' ઘરગથ્થુ ઉપયોગ '

ધણીવાર બાળક ગરમ પાણીથી કે ગરમ તેલથી દાઝી જાય તો શું ઉપાય કરવા તે જોઈએ. ઉકળતા પાણીથી દઝાય તો કળા-ચુનાનું નીતરું પાણી અને એરંડીયું ભેળું કરી ચોપડવાથી ફાયદો થાય છે. ગરમ તેલથી દઝાય ત્યારે દૂધની તર ચોપડવાથી અથવા તો કેળું પાન દાઝેલા ભાગ પર મૂકવાથી રાહત રહે છે. વધારે દાઝ્યું હોય તો ડોક્ટરને દેખાડવું.

જો કોઈ નાનું છોકરું દાઝ્યું હોય અથવા બળ્યું હોય તો તેને એમને એમ કપડાં સુદાં જ સવાશેર જેટલા સાધારણ ગરમ પાણીમાં એક ચમચી સોડાખાર નાખીને લોશન બનાવી બાળકને તે લોશનમાં ભીંજવી રાખવું. ધ્યાન રાખવું કે પાણી ૯૮ ડીગ્રી ફેરનહીટ જેટલું જ ગરમ છે. આથી દુઃખાવો ઓછો થશે તે નાડીના ધબકારા પણ ઓછા જણાશે. ડોક્ટર આવી પહોંચે ત્યાં સુધી આ ઉપાય ચાલુ રાખવો. ઘણી વખત ચડેરા બળી જાય ત્યારે આંખ અને નાક અને મોં માટે કાણી રાખી જુરખો કાપી કાઢવો, અને સોડાના લોશનમાં બોળા મ્હોં પર ઓઢાડી દેવો અને જુરખાને લોશનથી ભીંજવ્યા કરવો. લીન્ટનું કાપડ જુરખો કરવા માટે ન મળે તો ચોકપું અને સાફું કપડું પણ ચાલશે.

જો કોઈવાર કપડાં સળગી ઉઠ્યાં હોય તો ધાખજો, કાટ, શેત્રંજ કે એરી વસ્તુ લઈને દાઝેલાની આસપાસ વીંટળાઈ દઈ તેને સુવાડી દેવું, અને બળતું ઓલવી નાખવું. કોઈનાં કપડાં સળગી ઉઠ્યાં હોય ને મદદ કરનાર કોઈ પાસે ન હોય તો બળતો ભાગ ઉપર રહે એવી રીતે સપાટસૂઈ જવું ને પાસે ઓઢવાનો ધાખજો કે એવું કંઈ લઈને ઓલવવાની તજવીજ કરવી. મદદ માટે જૂઓ

બાળઉછેર

લેખિકા:

સી. લબ્યલતા રણજીતભાઈ વૈદ્ય

*

પાડવી. પહેલું ભૂલેચુકે ખુલ્લી હવામાં દોડી જવું નહિ. મદદ કરનારે ધ્યાન રાખવું કે દાઝેલાં ભાગ ઉપરનાં કપડાં સંભાળથી કાઢી લેવાં. જો તે ચામડીને વળજેલાં હોય તો તેટલો ભાગ રહેવા દઈ કાતરથી આજુઆજુનો કાપી કાઢવો. સોડાખારમાં લોશનથી દહીંને ઠંડી લાગી આરામ મળશે, એટલું જ નહિ, પણ તેથી સળગી ગયેલાં કપડાં સહેલાઈથી છૂટાં કરી શકાશે. દાઝેલા ઉપર ફાદલા પડે તો ગરમ રટ્ટોંગ મ્હામાં લીન્ટ કે ગોઝના કટકા બોળી દાઝેલા ભાગ પર લગાવવા ને સુકાઈ જતા દેવા.

એરી સાપ કે વીંછી કરડે ત્યારે ડોક્ટરની મદદ લેવી. ડોક્ટર આવી પહોંચે તે પહેલાં જો હાથ કે જાંઘ ઉપર સાપ કરડ્યો હોય તો જખમ અને હૃદયની વચમાં તંબ પાટા વડે દબાવુ કરવું કે જેથી અવયવોમાં લોહી ફરતું અટકી જાય. પગના નળા ઉપર પાટો બાંધવાનો કંઈ અર્થ નથી. પાટો રખરખી નળીને, નેક્રાઇઝનો, રમાલ અથવા બાડી દોરીનો બાંધવો.

દહીંને તદ્દન સ્વચ્છ સુવાડી રાખવો. જો

અળવાની શક્તિ હોય તો નરમ કોરી, મ્હાકે દૂધ આપવું. કોષપૃષ્ઠ જાતનો દારૂ આપવો નહિ. સાપ કરડે ત્યારે દહીંને બહુ બીક લાગવાથી તેની હાલત ઘણી ભયંકર થઈ પડે છે; માટે તેને ધીરજ આપી મન શાંત કરવું. જખમ ઉપર કોષ એર વળગી મૂકાઈ મરું હોય તો તેને પોટેસ્ટ્યમ પરમેન્ગેનેટના નરમ (શીષ્ટા ગુલાબી રંગના) લોશનથી ઘોષ નાખવું. શ્વાસ ચાલતો બંધ પડતો જણાય ત્યારે કૃત્રિમ શ્વાસોશ્વાસ ચાલવેલો.

વીંછી કરડે ત્યારે ખૂબ જ દર્દ થાય છે. ઘણીને વીંછી ઉતારતાં આવડે છે. આંગ્રો-ફ્રાન્સી રેડડ ધસીને ચોપડવાથી વીંછી ઉતરી જાય છે. વીંછીના ડંખ ઉપર નવસાર કે સાફ મીઠું ધસવું. કારબોલીક એસીડનાં બે ટીપાં મૂકવાથી ડંખ બળી જાય છે અને દર્દ જલદી મટી જાય છે.

હડકાયેલું કુતરું કે શિયાળ કરડે તો માણસ પણ હડકાયેલું થાય છે. તેનું એર જખમમાંથી નીકળી ગાનરજીવ તરફ પ્રસરે છે. જખમમાંથી લોહી વધારે વહે અને તેટલું તેવી તજવીજ કરવી. જખમ અને ધડની વચ્ચે દોરી કે રૂમાલ સાધારણ જોરથી બાંધવું. કરડેલા અવયવને-એટલે કે હાથ હોય તો ઝુલતો રાખવેલો પોટેસ્ટ્યમ પરમેન્ગેનેટની ગુલાબી પાણીથી જખમને ઘોવો.

બાળકને નાની બે ચમચી અને મોટાને મોટા બે ચમચા ભરી ધાન્ડી પાણીના ગ્લાસમાં મેળવીને આપવી. ડોક્ટરની મદદ તરતજ લેવી.

પાણીમાં કુજવાથી કે અજે ફાંસો ખાવાથી આપણે શ્વાસ બરાબર ચાલી શકતો નથી, અને આપણો જાન જવાનું જોખમ ઉત્પન્ન થાય છે. આ ઉપરથી એમ ન માનવું કે દમ-બંધ શ્વાસોશ્વાસ પાછો ચાલુ કરવા એકદમ પ્રયત્ન કરવો. આ દમ ચલાવવાની

રીતને કૃત્રિમ શ્વાસોશ્વાસ કહે છે.

દહીંના શરીરને યોગ્ય સ્થિતિમાં મૂકવું. દહીંને તરતજ ઊંઘો સુવાડવો અને તેના હાથ માથા તરફ ઊભા લઈ જઈ મૂકવા તથા માથું એક પડખે ફેરવી નાખવું, કે તેનું નાક ને મોં જમીનને અડકે નહિ. કપડાં દીર્ઘાં કરવામાં વખત ગુમાવવો નહિ. તેના શરીર નીચે માદો કે કાંઈ રાખવું નહિ. તેની જખ બહાર ખેંચી કાઢવાની કાંઈ જરૂર નથી, કારણ કે પોતાની મેળે જ બહાર લીકળી આવશે. દહીંને ઊંઘો કરવા માટે તેને એક પડખે વાંકો વાળવો. તેના ચહેરાનું એક હાથ રક્ષણ કરી બીજો હાથે તેના સામેની બાજુના થાપા પરનાં કપડાં પકડી ઝડપથી આપણી તરફ ખેંચવાં.

દમ બહાર કાઢવાની ક્રિયા ચલાવવી:—

દહીંના માથા તરફ મોં રાખી તેની એક બાજુએ ઘુંટણીએ બેસવું. આપણી એડીએ ઉપર આપણું શરીર ટેકવું. આપણા જંજે હાથના પોંચા પકોળા કરી દહીંની કમર ઉપર મૂકવા. કોડાએ લગભગ એક બીજાને અડકેલાં રહે. આંગળીએ બેઠે પડ્યા. ઉપર પાસે પાસે રાખી તેમની ટોચ જમીન તરફ રાખવી. ત્યારબાદ બેઠે આખા હાથો તાલ સીધા રાખી થાપાના સાંધા રહેજ લાંબા કરી ઘુંટણ ઉપરથી આપણા શરીરને દહીંના શરીર ઉપર ઝુકાવવું, એટલે આપણા શરીરનો બધો ભાર નીચલી તરફ પડશે. દહીં ઉપર દબાવુ થશે એટલે તેના પેટમાંના અવયવો ડાયાફ્રામ તરફ ઊંચે દબાશે. તેથી ડાયાફ્રામ ઊંચે ચડશે અને ફેફસામાંથી હવા તથા મોંમાં કાંઈ પાણી કે થૂંક દશે તે પણ બહાર પડશે (એરપી-રેશન થશે.)

પછી તેના ઉપરથી આપણા શરીરનું વજન લઈ લેવું અને દહીંની પીઠ ઉપર હાથ રહેવા દેવા. આમ કરવાથી યાત્રી બધી

બાળુએથી ખીલશે, એટલે ફેફસામાં હવા દાખલ થશે. આ પ્રમાણે એક મીનીટમાં બાર વાર આપણું શરીર ઝુકાવવું અને પાછું હઠાવવું. બે સેકન્ડ દબાણ કરવું અને ત્રણ સેકન્ડ દબાણ કાઢી નાંખવું. આમ કરવાથી દર્દી એની મેળે દમ ખેંચશે.

તેના હાથે પગે શેક કરવો કે જેથી તેનું લોહી પાછું ફરતું થાય. દર્દીને દમ ચાલુ થઈ ફરી બંધ ન થાય તે માટે બારીકાથી ધ્યાન રાખવું.

શ્વાસોચ્છવાસ ચલાવવાનું કાર્ય, દર્દી પોતાની મેળે દમ લેવાનું ચાલુ રાખે ત્યાં સુધી અગર ડોક્ટર આવી દર્દીને તપાસીને જીવે છે કે નહિ તે ખાતરી આપે ત્યાં સુધી અંતથી ચાલુ રાખવું. આવી રીતે કૃત્રિમ શ્વાસોચ્છવાસ આપવાથી કુખેલાં માથાસને ધણી વખત નવજીવન પ્રાપ્ત થાય છે.

ધણીવાર નાનાં બાળકની આંખમાં કચરો પડે ત્યારે તેને આંખ ઝોળવા દેવી નહિ. બાળકની આંખનું નીચલું પોપચું નીચે ખેંચી જો કચરો દેખાય તો ઉંટના વાળની પીછી વડે અથવા ફમાલનો છેડો આંગળી ઉપર રાખી પાણીમાં ભોળવી તે વડે હલકે હાથે લુછી લેવો. પછી ઠંડા પાણીથી આંખ ઉપર ઊલ્લો મારવી.

ધણીવાર બાળકો કાનમાં તેમ જ નાકમાં કંઈ ચીજ નાખી દે છે. પાસે દેખાતી હોય ને આપણાથી નીકળી શકે તેમ હોય તો ખેંચી લેવી, નહિ તો ડોક્ટરની મદદ લેવી. પોતાને હાથે તે દાઢવાનો પ્રયત્ન કરવો નહિ. તેનાથી ધણીવાર બચકર પરિણામ આવે છે. કાનમાં કદી સળા નાખવી નહિ, તેમજ પીચકારી વારંવાર મારવી નહિ. તેથી કાનનો પડદો ખરાબ થાય છે ને બહેરા થવાનો સંભવ રહે છે.

નાના બાળકને પુષ્કળ તાડકાને લીધે લૂ લાગે છે ત્યારે તેને ઊલટી થાય, ચક્કર આવે,

પુષ્કળ તરસ લાગે, ચામડી ગરમ લાગે છે અને ચહેરા ઉપર બહુ લોહી ધસી આવે છે, ને મોઢું લાલચોળ લાગે છે.

તે વખતે બાળકને તડકામાંથી ઠંડક થાય ત્યાં લઈ જવું. છાતી પરથી કમર સુધી બધાં કપડાં કાઢી નાખવા. માથા, ગરદન અને કરોડ ઉપર ચાલુ બરફ ચૂકવો, અથવા ઠંડું પાણી રેડવું. આમ કરવાથી તેને રાહત રહેશે. બને તેટલી ખુલ્લી હવા આવવા દઈ બાળકને જોરથી પંખો નાખવો. પછી પાણીમાં બે ચમચી મધ નાખીને તેને પાવું. એપ્સમ સોલ્ટમાં પાણી નાખીને પ્રણ અપાય છે. ઠંડું પાણી તેને આપ્યા કરવું જરૂરી છે.

પોતાના ધરનાં અમુક જરૂરી દવાઓ, બાટલીઓ ઉપર લેખલ ચોડી નામ લખીને રાખવી જોઈએ. ધરમાં ધણી વખત બાળક પડે આંખડે, શરદી કે ઉધરસ થાય, તાવ જેવું જણાય તો ધરમાંથી તરત દવા આપી શકાય. કંઈ વાગ્યું હોય ને લોહી નીકળ્યું હોય તો આયોડીન, ટીચર બેન્ઝોઇન કે મરક્યુરીકોમ લગાડી શકાય. પેટના દુઃખાવા માટે પેઇન કીલર, તાવ અને પેટ સાફ બાટલોવાળા એગ્યુમિક્સર આપવું. સુદર્શન પણ ઉકાળીને આપ્યું હોય તો સાફ. માટે આયોડીન, મરક્યુરીકોમ, બેન્ઝોઇન, આલ્કોહોલ, પેઇનકીલર એગ્યુમિક્સર, બામ, સુકેલીપ્સ, એરેપ્રો, ટ્રેટ્રોઇન, બોરીક પાવડર, પોટેશ્યમ પરમેન્ગેનેટ, એલમેટના કુલ, સુદર્શન, ત્રિકાળા, આંખને માટે આરજીરોલ, ગુલાબજળ વગેરે ઉપયોગી દવાઓ રાખવી. એરંડીયું, પેરેશીન લીકવીડ, એગેરોલ એવી જીવાળનો દવાઓ પણ રાખવી. ધરમાં સીરીજ, બેડપેન, ડયુશકેન, ટીનની રકાખી, થર્મોમીટર વગેરે મંદવાડમાં ઉપયોગી ચીજો પણ રાખવી જરૂરી છે. ગળાને માટે ગ્લીસરીન, ટેનીક એસીડ રાખવું. તાવ માટે ક્વીનાઇનની ગોળાઓ અથવા પાવડર રાખવો.

એટલેથીયેમ, ઠોડીલીવર એઈલ, ટોનોપીલ
જેનાં ટોનીક પશુ ધરમાં રાખવાં. સેપ્ટીક ન
ચાય માટે એમ એન. બી. ની ગોળાઓ અને
સીત્રાઓલ જેવી ટીકડીઓ પશુ રાખવી.

બાળકને નાનપણથી જ કપડાં રવરલ
રાખવાની સુચના આપવી. કપડાં ફોટેલાં હોય
તો સાંધીને પહેરાવવાં, પશુ ગંદા તો ન જ
પહેરાવવાં. સારા સાથુ અને ગળા વાપરવાથી
કપડાં ધોખીનાં ધોયેલાં જેવાં ઉત્તજાં ચાય છે.
કપડાંને ધોદાવાથી જલદી ફાટી જાય છે.
બાળક ધૂળમાં ન રમે તે પશુ ખાસ ધ્યાન
રાખવું; કારણ કે બાળકનું શરીર અને કપડાં
ખેન મેલાં ચાય છે. તડકામાં સૂકવવાથી કપડાં
વધારે ઉત્તજાં ચાય છે. ગરમ કપડાં ધોતી વખતે
ખાસ ધ્યાન રાખવું પડે કે તેને ધોતો ન
મારવો. સાધારણ પાણીમાં નીચોતીને સૂકવવાં,
નહિ તો તાંતણા વૂટી જશે, અને કપડું ફાટી
જશે. ગરમ કપડાંમાં જીવડાં ન પડે માટે
ગોળાછરી, કપુર, લવીંગ, મરી અને પડો-
પાંદડી વગેરે મૂકવું. ડામરની ગોળા મૂકવાથી
પશુ જીવાંત પડતી નથી. બાળકનાં કપડામાં
ધણી વખત શાદીના, કાટના કે મ્હાના વિગેરે
ડાખા પડી જાય છે. તો તે કેવી રીતે કાઢવા
તે દરેક માતાએ જાણવું જોઈએ.

શાદીનો ડાખ વાળો હોય તો ચાર છ
ચમચી દુધમાં એટલો ભાગ બોળાને ધસવાથી
જતો રહેશે. પશુ જુનો ડાખ હોય તો તેટલો
ભાગ બીનો ફરી તેના ઉપર લીંણુ અને મીઠું
ધસવાથી જશે. ટર્પેન્ટાઈનથી ડાખ જાય છે.
ચુનાનું પાણી પશુ તાજ ડાખ માટે સારું છે.
એન્ટેસીક એસીડને રપીરીટમાં મેળવીને ડાખ
ઉપર ધસવાથી ડાખ જાય છે. પછી ડાખવાળો
ભાગ સાથુ અને પાણીથી ધોઈ નાખવો. આ
ધણે જ અસીર ઈલાજ છે.

ફળના ડાખવાળું કપડું ઉત્તજતા દૂધમાં
બોળા ધસવાથી ડાખ સારું થઈ જશે. ડાખ

ઉપર મીઠું ધસી, ડાખવાળો ભાગ તાડકા
જીપર ધરી તેના ઉપર ઉત્તજનું પાણી રેડીને
જાળવું તે પશુ સારી રીત છે.

રંગીન રેશમી કપડાં ઉપરથી ફળનો ડાખ
કાઢવો હોય તો ડાખને ઠંડા પાણીથી ધોઈ, પછી
તેની ઉપર એમોનીયાનું પાણી લગાડવું. તે
છતાં ડાખ ન જાય તો તે ભાગ ફરીથી ધોઈને
તેના ઉપર ચુનાનું પાણી લગાડવું.

મ્હા કે ઠોડીનો ડાખ સુતરાઉ કપડાં ઉપર
પડ્યો હોય તો ઉત્તજતા પાણીમાં ટંકણખાર
નાખી, ડાખ વાળો ભાગ વાડકા ઉપર ધૂરી,
તેમાંથી ઉત્તજનું પાણી આગા લેવું. આમ કર-
વાથી જલદી ડાખ જાય છે. એ ડાખ ઉપર
સાથુ ન લગાડવો. તેનાથી તો ઉલટા ડાખ
પાડા ચાય છે. ગરમ કપડાં ઉપર મ્હા કે
ઠોડીનો ડાખ પડ્યો હોય તો એક ભાગ ગ્રીસ-
રીન, નવ ભાગ પાણી અને અઘો ભાગ
એમોનીયાનું પાણીનું મિશ્રણ બનાવવું અને
ડાખ પરેલા ભાગ ઉપર લથથી લગાડવું.
ત્યારબાદ ૧૨ કલાક કપડાને સૂકવી રાખવું.
આ અરસામાં ડાખવાળો ભાગને થોડી થોડી
વારે ઉપર જણાવેલા મિશ્રણથી પલાળ્યા કરવો.
ત્યારપછી તે ભાગને ઠોડા કપડાથી લૂંછી
નાખવો અને થોડો વખત ઉત્તજતા પાણીનો
વરાળમાં ધરી રાખવો.

ઘી કે તેલનો ડાખ પડ્યો હોય તો તે
ભાગ રપીરીટથી ધોવાથી જતો રહેશે. ચંદન
ધસીને ચોપડીને સૂકવી ખંબેરવાથી પશુ જાય
છે. ડાખવાળો ભાગને ઈથર અથવા રપીરીટમાં
સાથુનું પાણી મેળવીને લગાડવાથી જલદી ડાખ
જાય છે. ધણીવાર કપડાને પતરાનાં બટન કે
દુક સાથે કપડું ધોવાઈ જાય તો તેના ઉપર
કાટનાં ડાખ પડે છે. ડાખવાળો ભાગને ગરમ
પાણીમાં બોળાને પછી તેના ઉપર લીંણુ અને
મીઠું ધસવું, અને તેના ઉપર યકને ઉત્તજનું
પાણી આગા લેવું અથવા તો એન્ટેસીક એસીડ

અથવા સાષ્ટ્રીક એસીડથી પણ ડાઘ જાય છે. ધણીવાર બાળક રમતાં રમતાં પડી જાય છે અને લોહી નીકળે છે. ત્યારે એના કપડાં ઉપર લોહીના ડાઘ પડી જાય છે. તે ડાઘ સોડીયમ હાઇપો ક્લોરાઇડનાં સોલ્યુશનથી ધોવાથી ડાઘ સુતરાઉ કપડાં ઉપરથી જાય છે. ગરમ અને રેશમી કપડાં ઉપરથી જો આ ડાઘ કાઢવા હોય તો ન્હાવાના સાબુને મીથી-લીટડ રપીરીટનાં ઓગાળીને તે બાળને ધોવાથી ડાઘ નીકળી જાય છે.

રેશમી સુતરાઉ કે ગરમ કપડાં ઉપર રંગના અથવા વારનીસનાં ડાઘ પડ્યાં હોય તો તે ઇથર એનીલીન એસીડના નાઇટ્રોબેનઝોન ક્લોરેફોર્મ અથવા કાર્બન ટેટ્રા ક્લોરાઇડ લગાડવાથી જાય છે.

ડાઘરના ડાઘ ઇથર બેનઝોન અથવા એનીલીન લગાડવાથી જાય છે. આ પ્રમાણે બાળકોના કપડાં ઉપરથી જુદી જુદી રીતે ડાઘ કાઢી કપડાં પહેરાવવાં જોઈએ.

ઉપસંહાર

આપણે આગલા પ્રકરણોમાં જોઈ મળ્યા તેમ માતાના ઉદરમાં બાળકની ઉત્પત્તિ થાય ત્યાંથી તે પુરેપુરું પુખ્ત ઉત્તરનું થાય ત્યાંસુધી તેનામાં સુસંસ્કારો રેડવા માટે માતાઓને યોગ્ય ડેજવણીની જરૂર છે. ગર્ભધાનના સમયમાં બીજીબની ચનારી માતાઓએ પોતાના દૈનિક વ્યવહાર, આચારવિચાર તથા આહારમાં પુરેપુરું નીયમન કરવું જોઈએ. તેમજ શારીરિક તથા માનસીક પોષણ પણ મળે તે વિષે ખાસ ધ્યાન રાખવું, વગેરે બાજતો આગલા પ્રકરણોમાં જોઈ મળ્યા હોય. એટલે તે પરત્વે હવે વધારે કહેવાનું રહેતું નથી. દરેક માતાઓના સંજોગો તથા આસપાસનું વાતાવરણ કંઈ સરખું હોતું નથી, તેમજ આપણા હિંદુ-સમાજમાં માતૃત્વને યોગ્ય વાતાવરણ ઉજીરવાનો અનુકૂળ અવસર પ્રાપ્ત થતો નથી.

તો તેવા સંજોગોમાં માતાઓએ માનસીક સંયમ જાળવીને આગલા પ્રકરણોમાં જેમ દર્શાવ્યું છે તેમાંની થોડી ધણી બાજતો પણ અનુસરે તો પણ ઘણું જ શુભ પરિણામ લાવી શકાય. ધણી સ્ત્રીઓની આર્થિક સ્થિતિ પણ પોતાનું શરીર સ્વાસ્થ્ય, વધારવા જેવી હોતી નથી. તેઓએ પોતાનાથી બની શકે તેટલાં ખતીજ દ્રવ્યો તથા વીટામીન્સવાળા ખોરાક લઈને પણ પોતાનું તથા પોતાના આવતાં બાળકનું પોષણ કરવું તે જરૂરનું છે.

બાળકના જન્મ પછી તે સમજાવું થાય ત્યારે તેના આહારવહાર ઉપરાંત સુસંસ્કાર પાડવાની પણ જરૂર માતાઓની છે અને તે જરૂરને જાળવાવામાં માતાનો હિસ્સો કેટલો ને કેવો હોવો જોઈએ તે પણ આ લેખમાળામાં સમજાવ્યું છે.

ઉપરનાં પ્રકરણોમાં દર્શાવેલી મુચનાઓને બને તેવી રીતે આપણી બિવિધની માતાઓ અનુસરે તેવી મહેનત છે.

(સમાપ્ત)

પાલડી ગામમાં રહેતી એક વણિક યુવતી પોતાની માંદી માને જોઈને વિકટોરીઆ ગાર્ડન પાસેથી પસાર થતી હતી ત્યારે તેને માણેક-ચોકમાં દુલ્લક શાદી નીકળ્યાનો ડર બતાવી સલામત સ્થાને પહોંચાડવાની આશા આપી એક મણિલાલ તેને મોટરમાં રોશને લઈ ગયો હતો. રોશન પર એણે તેને 'તને સાસરીયાના ત્રાસથી છોડાવશું' એમ કહી પોતાની સાથે વડોદરા આવવા જણાવતાં તે યુવતી ચમકી ઊઠી અને રડવા લાગી. આ દશમાં બન્ને જણાં રેવાઆઈની ધર્મશાળા પાસેથી જતાં હતાં ત્યારે શહેર 'કોટડા' પોલીસ જમાદારે તેમને અટકાવી પૂછપરછ કરતાં ઉપર્યુક્ત હકીકત બહાર આવી હતી, મણિલાલની ધરપકડ કરવામાં આવી હતી.

કેટલાક સાચા કિસ્સાઓ

*

અમા મહિને, શ્રીમતી સુચેતા કિપલાનીનું અપહરણ કરવા માટે ચોળાયેલું એક વ્યવસ્થિત કાવતરું ઠેવી રીતે નિષ્ફળ નીવડ્યું એની માહિતી

માંધીજીની પત્રકારોની હાવણીના એક સંદેશ-વાહકે આપી છે. શ્રીરામપુરથી વીસ માઈલને અંતરે આવેલા દત્તપરામાં તેઓ રાહતકાર્પનું કામ કરતાં હતાં.

આ વાત વહેતી મૂકનાર ડૉ. દાસગુપ્તાએ જણાવ્યું હતું કે, શુક્રવારે પાછલે પહોરે મારા એક જૂના શુભગ દર્દીએ ખાનગીમાં આ રચયેલા કાવતરાની વિગત આપી હતી. તરતજ સરકારી અધિકારીઓ સાથે મેં સંપર્ક સાધ્યો હતો અને સશસ્ત્ર યંત્રીઓના સંરક્ષણ નીચે દત્તપારા આવી પહોંચ્યા હતા.

એ ઘડિએ મુસ્લિમોનું ટોળું તોફાને ચડ્યું હતું અને શ્રીમતી સુચેતા અને અન્ય મહિલા

કાયકરોના નિવાસસ્થાન તરફ અણહો અકબરની બાંગ પોકારતું ધસી રહ્યું હતું.

સશસ્ત્ર સંત્રીઓએ તરત જ એ ટોળાને વિખેરી નાંખ્યું હતું અને બપોરે સ્ત મહિલાઓને આ પ્રમાણે ઉગારી લેવામાં આવી હતી.

*

અમદાવાદમાં રાજમહેતાની પોળમાં રહેતા કાપડના વેપારી શ્રી. રમણલાલ માણેકલાલ શાહે રૂ. ૧૨૦૧ આપી ચંપા ઉર્ફે કુસુમ નામની કહેવાતી બાલણી યુવતી સાથે લગ્ન કરેલું. આ ચંપા પાછળથી ધરમાંથી ૭૦૦-૮૦૦નો માલ લઈ પલાયન થઈ જતાં નીચેની વિગત બહાર આવી આવી છે.

અગાઉ કપડવંજમાં રહેતો રવાભાઈ યુની-લાલ નામનો મોટર ક્લીનર તે જ ગામની કાશી નામની બાઈના પ્રેમમાં પડ્યો હતો. આ પછી બંનેએ લગ્ન કર્યાં ને અમદાવાદમાં સરસ-પુરમાં રહેવા આવ્યાં.

આ બાઈ કાશી જ્યારે રવાભાઈ સાથે પરણી ત્યારે તે પોતાની સાથે ચાન્તા ઉર્ફે છુરી અને ચંપા ઉર્ફે કુસુમ નામની બે છોકરીઓ પોતાની સાથે લાવેલી. તેમાંથી ચાન્તાને વડોદરામાં રહેતા ચીમનલાલ લલ્લુભાઈ સાથે રૂ. સાતસો લાખ પરણાવેલી. અને તે પછી ચંપાને ઉપરના રમણલાલ માણેકલાલ સાથે પરણાવેલી.

*

અત્યાર સુધી કેટલેક રચેલે દબાસીઓના દેશમાં ગોરાઓ દ્વારા દબાસી ઓઓના સંતાનો ઉત્પન્ન થયેલાં જોવામાં આવતાં, પણ હિટલરની આ મુદ્દ પછી એથી ઉંધુ જ બન્યાના બનાવો બહાર આવ્યા છે. એકલા શિટનમાં જ અંગ્રેજ છોકરીઓએ દબાસી સૈનિકોના ૧૫૦૦ નેટલા સંતાનોને ગેરકાયદે જન્મ આપ્યો છે.

*

શ્રી

મતી લીલાવતી મુનશીએ મુસ્લિમો સિવાયના બાકીના લોકોમાં જીવતી પર બીજી એ લાવી, કરવામાં આવતાં લગ્નો ફેક ફરાવવાનો કાયદો મુંબઈ પ્રાંતમાં મંજૂર કરવામાં સફળ થઈ ચૂક્યા છે. હવે તેમણે ઉમરના કબ્જેમાં એટલે કે, અઠાર વર્ષથી ઓછી ઉમરની સ્ત્રીના પિસ્તાબીસ વર્ષથી વધારે ઉમરના પુરૂષ સાથેના લગ્ન ચર્તા અટકાવવાના આશયથી એક કાયદાનો ખરડો મુંબઈ પ્રાંતની ધારાસભામાં રજૂ કર્યો છે. એ ખરડામાં આવી જાતનાં લગ્નમાં ભાગ લેનારાઓ પૈકી મુખ્ય મુખ્યને સજા કરવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. જીવતી પર બીજી કરવાના રિવાજના ધિલાજ તરીકે જે કાયદો કરવામાં આવ્યો છે, તેમાં એ પ્રકારે થયેલાં લગ્નને ફેક જાહેર કરવાની જોગવાઈ છે; તેમ આ પ્રકારના ઉમરનાં કબ્જેમાંવાળાં લગ્નોને આ કાયદો ફેક થયેલાં અથવા ફેક જાહેર કરવા જેવાં જાહેર કરતો નથી.

સગીર વયના કાયદાને લગતો આપણા દેશમાં ધણો ગૂંચવડો છે. સામાન્યપણે માણસની અઠાર વરસની ઉંમર પૂરી થાય, એટલે તે સગીર મટી પુખ્ત ઉંમરનું થયેલું ગણાય છે. પણ અઠાર વરસ પૂરાં થાય, તે પહેલાં જ તેના કુરસી વાલીનું છત્ર તેને માથેથી દૂર થવાથી તેને માથે બીજા છત્ર તરીકે કોઈ વાલીની નિમજીક કરવાનો સવાલ અદાલત આગળ આવે, તો તે સંજોગોમાં પોતાનું બધું સંભાળી લેવાની કુલ મુશ્કેલી તેને એકવીસ વરસની ઉંમર પૂરી થતા સુધી મળતી નથી. બીજી બાજુ પર કન્યા ચોદ વરસની થતાંલગ્નને માટે પુખ્ત ઉંમરની થયેલી ગણાય છે અને વાલીઓ તો શોડિયામાં રમતાં બાળકને પણ લગ્નના બંધનમાં જોતરી શકે! સારા કાયદો બાળ-

સૌરભ

*

લગ્નો ચર્તા અટકાવવાના આશયથી ધારામાં આવેલો છે, છતાં તેમાંથી થયેલાં લગ્નને ગેર-કાયદો ઠરાવવામાં આવતું નથી; તેમાં કેવળ થોડાક લોકોને દંડ કે કેદની સજા કરવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. હવે એ દંડ વસુલ કરવામાં આવે અગર કેદની સજાઓનો અમલ થાય, તો જે અસલ લગ્ન તો પરણનાર વર અને વધૂ બંનેને લગ્નનાં બંધનમાં જકડેલાં જ રાખે છે. લગ્ન કંઈ ફેક ફરતું નથી.

શ્રીમતી મુનશીનો “ઉંમરનાં કબ્જેમાંનાં લગ્ન” તો કાયદો આ જ નમૂનાનો છે. કાયદો વચ્ચે પડીને લગ્ન ચર્તા અટકાવી શકે, તે પહેલાં લગ્નનો વિધિ બિંદી ગયો હોય, તો પછી સગીર કન્યા અથવા તેનાં દિલેચ્છુઓને એટલે જ દિલાસો લેવાનો અથવા મન મનાવાવાનું રહે છે કે, ચાલો, કંઈ નહીં તો બોટું કામ કરનારા થોડાકને સજા તો કરાવી!

મને લાગે છે કે, આટલું પૂરતું નથી. આવી જાતના કાયદા-મુજબ, લગ્ન કરનારા પુરૂષ પાત્રને શુનેગાર ઠરાવવાની સાથે નીચે બતાવેલા કોઈક ધલાજની જોગવાઈ તે કાયદામાં કરવી જોઈએ. લગ્ન કરનાર પાત્રને શુનેગાર ઠરાવનારા હુકમને જ લગ્નને ફેક

કરાવનારો પ્રાથમિક હુકમ મળ્યો. તે પછી સગીર કન્યા તે પુખ્ત ઉંમરની થાય ત્યાં સુધી કોઈક કાયક વાલીના હાથમાં અથવા કોઈક સંસ્થાને સોંપવી. કન્યા સગીર મટીને પુખ્ત ઉંમરની થાય, ત્યાર બાદ ત્રણ મહિનાથી વધારે નહીં એવી મુદત દરમિયાન પડતી એક તારીખ આ મુકદ્દમાને અંગેના છેવટનો ફેસલો લેવાને માટે બંને પક્ષે અદાલત આમળ હાજર રહેવાને મુકરર કરવી. તે તારીખે કન્યાની મરજી શી છે, તેની ચોકસાઈ કરી લેવી. તેની ધમ્મજા જે લખેને ફેક કરવાની જણાય, તો છેવટના હુકમથી મૂળ લખેને ફેક થયેલું જાહેર કરવું. એથી ઉલટું, કન્યાનો વિચાર મૂળ લખની પ્રતિજ્ઞાને વળગી રહેવાનો હોય, તો પ્રથમ થયેલો હુકમ રદ કરવો. એ કહેવાની જરૂર નથી કે, આ માળા દરમિયાન બેમાંથી એકે પછી બીજે કોણે લગ્ન નહીં કરી શકે.

કાયદાનો આશય જે સ્ત્રીને રક્ષણ આપવાનો હોય તો કાયદાથી તેને પૂરતું તેમ જ અસહકારક રક્ષણ મળતું જોઈએ. જે પતિને જે સ્ત્રીની સાથે લગ્નથી જોડાવાના ફળરૂપે સંજ્ઞ અમલી પડી હોય, તે સ્ત્રીને તે પતિની સાથે દહાડા કાઢવામાં સુખ મળવાનો સંભવ રહેતો નથી. એના કરતાં આવા લગ્નના મામલાને ફોજદારી અદાલતને બદલે મુદ્દતી અદાલતની હકૂમતમાં લેવાથી સ્ત્રીને પૂરેપૂરું રક્ષણ મળતું હોય, તો તે રસ્તો જ બહેતર છે.

આ ઉપરાંત કાયદાનો ખરડો એવો છે, તે મુજબ ચૌદ વરસની એક કન્યાને યુગ્મભાગીસ વરસના પુરુષની સાથે પરણાવવામાં કરી બાધા હોયી થતી નથી. અને સત્તર વરસની કન્યાને પિસ્તાગીસ વરસના પુરુષ સાથે પરણાવતી નહીં શકાય. આના કરતાં મને લાગે છે કે, કોઈ પછુ ઉંમરની સગીર કન્યાના તેનાથી કહેો કે, અહીં ગણી ઉંમરથી વધારે

ઉંમરના પુરુષ સાથેના લગ્નને આવો કાયદો લાગુ કરવામાં આવે, તો કાયદાનો અમલ વધારે સરળ થાય ને આશય કંઈક ખરે આવે. (હરીજનગણ) કિશોરલાલ ઘઠ મશરૂવાળા

*

મયા સપ્ટેમ્બર માસમાં જાપાનના કામદાર સંઘમાં એકનો અણધાર્યો ઉમેરો એ રીતે થયો છે કે, ત્યાંની વેસ્થાઓએ પોતાનું એક મંડળ રચાવીને સર્વોચ્ચ સત્તાને વિધિસર તેની જાણ કરી છે. વેસ્થાગૃહોમાં વસીતે રીનસર જે વેસ્થાવૃત્તિ કરે છે તેવી સ્ત્રીઓનું જ આ મંડળ બનેલું છે. કોઈ પડેરવાનું પણ જેમણે કાઢી નાખ્યું છે તેવી ગેરાઓ પણ આમાં ગોરી સંખ્યામાં જોડાઈ છે. પુરુષોની શોધમાં શેરીઓમાં બટકતી ફરતી ધરતાર વિનાની વેસ્થાઓની હરીફાઈને કારણે ધંધાને જે ફટકો પડે છે તે દૂર કરવાને મંડળની રચના થઈ છે.

આ મંડળની રચના થવાથી ધરતાર અને બેરીઓકરાં હોય તેને અમેરિકા ગેલીને આવેલા અમેરિકન સેનિટોની પ્રવૃત્તિ પર સારો પ્રકાર પડી રહ્યો છે. સાથે સાથે યુદ્ધ અને યુદ્ધોત્તર વિષમતાઓને કારણે જેમને નાશટક વેસ્થાવૃત્તિથી ઉદરનિર્વોદ કરવાનો ફરજ પડી છે તેવી ગેરાઓની સ્થિતિ પણ પ્રકાશમાં આવી છે.

જાપાનનો કમળો લેનારા અધિકારીઓ જાપાની પ્રજા સાથે હળવામળવાની સૈનિકોને હજી પછાડટ આપે છે. પરંતુ એ સંજ્ઞથી જે નવા નિયમો અમલમાં મુકાયા છે તેથી હળવામળવા પર પુષ્કળ મર્યાદાઓ મુકાઈ ગઈ છે. એ નિયમોને લીધે અમેરિકન સૈનિકોની માહી વડે થઈ છે. હળવામળવાની છૂટ તો છે, પણ હળવુંમળવું શી રીતે એ જ તો મુખ્ય પ્રશ્ન બની ગયો છે.

કોઈપણ અમેરિકન સૈનિક કોઈ પણ જાપાની સ્ત્રીને જમવામાં સાથે રાખી શકે

નહીં. લશ્કરના રસોડાં સુધી જાપાનીઓ જઈ શકે નહીં. જાપાની રેસ્ટોરાંમાં પણ અમેરિકનોને પ્રવેશબંધી જેવું છે. અમેરિકન સૈનિક જાપાની સ્ત્રીને લશ્કરનાં પોતાનાં કે પછી જાપાનનાં સિનેમાઘરોમાં સાથે ન લઈ જઈ શકે કે ન રેનાનગૃહોમાં દરિયાકિનારે કે છાવણીમાં પોતાની સાથે રાખી શકે. જાપાની સ્ત્રીઓને એક ઠેકાણેથી બીજા ઠેકાણે લઈ જવામાં પણ મુશ્કેલી છે. લશ્કરી વાહનોમાં લેખિત પરવાના સિવાય જાપાનીઓને બેસવા દેવાની મનાઈ છે. એ વ્રાત પૂરી કે પોતાની જાપાનીસ પ્રેમિકા સાથે જિનલશ્કરી વિસ્તારમાંથી પગે ચાલીને જવા પર કંઈ જ પ્રતિબંધ નથી; એટલું જ નહીં, ખાસ પ્રસંગોએ પોતાની કલત્રમાં સૈનિક એને નોતરી શકે છે, કે માન્ય થયેલાં જાપાનીસ નૃત્યગૃહોમાં એની સાથે જઈ શકે છે. પરંતુ એની સાથે જાહેરમાં ચેડા કે એનજાઈ કરવાની સખ્ત મનાઈ હોવાથી આટલી છૂટનો જાણો અર્થ રહ્યો નથી. વળી જાપાની સ્ત્રીને અમેરિકાની સિમારેટ કે ચોક્લેટ જેવી વસ્તુ આપવાની પણ મનાઈ છે.

પરિણામે પુરુષોની શોધમાં રસ્તા પર રખડતી ફરતી, જાપાનીઓ જેમને 'મંદાની વેશ્યાઓ' કહે છે તેમની સાથે દોસ્તી કરવા બધી અમેરિકન સૈનિકો વળ્યા છે. એટલે જ વેશ્યાગૃહોમાંની વેશ્યાઓએ એકએક પોતાનું મંડળ રચીને પોતાનાં હિતોની રક્ષા કરવી પારી છે.

જનરલ ડગ્લાસ મેક આર્થરને સ્વચ્છ અંગ્રેજીમાં એક પત્ર લખીને પોતાની સ્થિતિથી વાંકેકરવાનું પણ આ સ્ત્રીઓ ચૂકી નથી. એમાં લખ્યું છે કે, 'સર્વોચ્ચ સંતાની કૃપાથી અમે વારવનિતાઓ અમારા માલિકો સાથેના કરારને કારણે લદાયેલ પ્રિતિબંધોમાંથી છૂટી છીએ. અમારામાં લોકશાહી ભાવનાઓનો સંચાર થયો છે અને મુક્ત જીવનની આશા અમારામાં

ફુટી છે, પરંતુ અમારી અનિચ્છા 'કેતા' અમારે આ બંધો ચાલુ રાખવો પડે છે. પણ તે એવે સ્થાને રહીને-જેમાં આરોગ્ય માટેની પૂરતી સવડ છે. અમે સ્વતંત્ર બનીને પ્રમાણિક આગ્રહભર્યું જીવન, ગુમરીએ એવી અત્યારે અમારી સ્થિતિ નથી અને શક્તિ પણ નથી. પણ બંને તેટલું જલદી એવું જીવન શરૂ કરી દેવાને અમે અત્યારે મથીએ છીએ. અમે એટલા માટે એક સ્વશાસિત મંડળ રચીને સંગઠિત થવાનું ધાર્યું છે, જેથી કરીને અન્યો-ન્યાય, આરોગ્ય અને વિકાસનો લાભ અમને મળી રહે." જનરલ મેક આર્થરને એમાં સહાયશૂલ થવાની વિનંતી કરીને બંધાની હરીફાને નિર્મૂળ કરવાની પણ પ્રાર્થના કરી છે.

*

ભારતિય ઇતિહાસ પરિવર્તના અધિવેશનને પ્રસંગે મારે પડના જવાનું થયું, ત્યારે ત્યાં બિહારના હિંદુ સમાજના અમુક ભાગમાં હજી ચાલતો એક વિચિત્ર રિવાજ જણવા મળ્યો. મિથિલાના બ્રાહ્મણોમાં છોકરા છોકરીઓના વિવાદસંબંધ ગોઠવવા માટે વર્ષમાં અમુક દિવસે 'મુરતિયાનો મેળો' ભરવામાં આવે છે. આ દિવસ બનતા સુધી અષાઢ સુદમાં રાખવામાં આવે છે. મેળામાં માલિના બધાં મુરતિયાઓની પસંદગી માટે કન્યાઓના વાલીઓ મેળામાં પધારે છે. આખા મેળામાં ફરીને 'મનપસંદ મુરતિયા શોધવાની તબ્બીબ' કરે છે. મુરતિયાની, તેના વાલીની ને તેના કુળની ઓછીવત્તી કિંમત આંકવામાં મદદ કરનાર દલાલો આમાં મહત્વનો ભાગ ભજવે છે. મુરતિયાઓના આ દલાલોને 'ઘટક' કહેવામાં આવે છે. બંને પક્ષના વાલીઓ તેમના પર-ઘટકો પર-પૂરતી લાગવગ અર્જ માવે છે. ઘટકની દોરવણી મુજબ કન્યાનાં વાલી મનપસંદ જણાતા મુરતિયાનો વરણી કરે છે. પછી બંને પક્ષના વાલી 'પંજિકાર' પાસે

જય છે. પંજિકાર પાસે શાંતિના તમામ કુટુંબના પેઢીનાગાનો ચોપડો હોય છે. તે વિવાહસંબંધ જોડવા ઇચ્છતાં આ બે કુટુંબનો પરસ્પર સંબંધ તેમની વંશાવલીઓ પરથી તપાસીને નક્કી કરે છે. જો તે કુટુંબને પિતૃપદ્ધે સાત ને માતૃપદ્ધે પાંચ પેઢીની નજીકની સગાઇ ન નીકળે, તો તે આ સંબંધની યોજના મંજૂર કરે છે. આ મંજૂરી માટે પંજિકાર તેમને તાડપત્ર પર સંસ્કૃતમાં લેખિત પ્રમાણપત્ર આપે છે. અહીં મુઘી તેમની યોજના સંજોર્ણ પાર પડે છે. તેમનો 'મેળા' માંતો ફેરા સજ્જ નીવડે છે. પછી થોડા જ દિવસમાં લગ્નવિધિ રાખવામાં આવે છે ને તે પ્રસંગે પાંચ સાત માણસોની નાની જનની પ્રયા હોવાથી તે લગ્ન શાંતિથી ને સાદાર્પથી થઇ જાય છે. મેળામાં સોજે શજીમાર સજ્જને જતાં મુરતિયાઓનું દસ્ય ખરેખર જોવાલાયક ખરું. થોડેક અંશે આ 'મેળા' પહેલાંના સ્વયંવર જેવો લાગે, પણ વસ્તુના તેમ જ નજીકની શકાય, કેમકે આમાં તો વરકન્યાથી ઈર્ષા ઈર્ષની સ્વયં વરણી કરતું જ નથી. આ તો છે વાલી-વાલીની પસંદગીનો મેળો. મુરતિયાને તો શોભાના પૂતળાની જેમ પ્રદર્શિત થવાનું ને કન્યાની તો હાજરીનું જ નામનિશાન ન મળે ! ખંનેને વાલીની પસંદગી પર લગ્નમંથીએ જોડાવાનું ને વાલીઓની પસંદગી થી ઘટકના અભિપ્રાય પર અવલંબે—પોતાની નહિ ! તો પોતાના વાલીની પસંદગી પ્રમાણે વરણી કરવા હાથમાં હાર લઈ ફરતી કન્યાઓનું જ સાથે સાથે પ્રદર્શન રખાતું હોય, તો શજીમાર સજેલા મુરતિઆઓને કેટલી રાહત રહે !

—હરિપ્રસાદ શાહી.

શાંતિ માટે અપાતું નોખેલ પારિતોષિક આ વર્ષે મીસ બ્રાઉલી બાલ્ય અને ડો. આર. એલ. મોહને એનાયત થયાનું જાહેર થયું છે. પારિતોષિક ખંને વચ્ચે વહેંચવામાં

આવશે. મીસ બાલ્ય શાંતિ અને સ્વનંદના માટે શ્રીઓની આંતર રાષ્ટ્રીય લીડના પ્રમુખ છે. તેમની વય ૭૬ વર્ષની છે. તેઓ અમેરિકાના વતની છે.

*

હિંદી વિજ્ઞાન પરિષદની ૧૯૪૭ની બેઠકમાં વંચાયેલા વિજ્ઞાનની જુદી જુદી શાખાઓને લગતા ૧૭ નિર્ણયો શ્રીઓએ મોકલેલા છે. આ શ્રીઓ જુદી જુદી સંસ્થાઓમાં સંશોધન કરી રહી છે અને તેમના પરિણામો આ નિર્ણયોમાં ચર્ચાવામાં આવ્યા છે. રસાયન શાસ્ત્રમાં અને ઊંચાણી શાસ્ત્રના વિસ્તારમાં નિર્ણયોની સંખ્યા વિશેષ છે. બીજા વિભાગમાં એકાદ બે અને કેટલાકમાં તો એક પણ નિર્ણય શ્રી-સંશોધનકારોને નથી.

પુરાતત્ત્વ અને માનવવંશ વિષા વિભાગના પ્રમુખ શ્રીમતી ધરાવતી કવે' દત્તા. તેઓ પુનાની કવે' યુનિવર્સિટીના મદામાત્ર દાદા આને હાલમાં કેલ્કત્તા ઇન્સ્ટિટ્યુટ ઓફ સાયન્સ સંશોધન કન્ટ્રી-ટ્યુટમાં સમાજશાસ્ત્રના પ્રોફેસર તરીકે કામ કરે છે. તેમણે યુજ્જ્વાલના પ્રાચીન-ઐતિહાસિક અવશેષો પર સાઈ સંશોધન કર્યું છે.

*

વેશભૂષાથી માનવશરીરની સજ્જ કરવાનો સામયીના નવા આકાર પ્રકારો શોધી તૈયાર કરનારા, થણા કમનસીબી કારિગરો એમ માને છે કે, ટાપરીયમરી વેશભૂષાથી માનવ માણખાનું નૈસર્ગિક સૌન્દર્ય પહેલ પાડેલા અવેરાતની માફક દીપી જીડે છે પરંતુ અમેરિકાનો એક વેશભૂષાના નવા નવા આકાર રચનાર જનોઈ ફોર્ટાઈ વગેરે જુદી જ કક્ષના આપે છે. એના કહેવા પ્રમાણે પુરુષ દેહેમાં પોતાના બાજીઆથી અસંતુષ્ટ રહે છે, એથી કરીને તે શરીરની ખામીઓ દાંડવા માટે પોશાકની સજ્જ કરે છે. અને તો ફરત ખંડ્યા શરીરમાં દંમેશાં કંધને કંઈ થયુંપો દેખાઈ જ છે. એટલે તે શરીરને શોભાવવા

છંદણ પડાવે છે, અંજન આંજે છે, મેંદાથી દાથ-પગના પંખ રંગે છે, દાંત રંગે છે, હોઠ રંગે છે, ચકેરા ઉપર પાઉડર ચોપડે છે. તેમ વેશભૂષા સજ્જે છે. ફોરકી કહે છે કે, આ વેશભૂષામાં ઢીંગલી બની જાય છે, પરંતુ એમ કરીને તો બને તેટલી માનવી આકારની મટી જઈ અમાનવી બની જાય છે ! નૈસર્ગિકતા સામે વર્તમાન ફેશનવાદીઓએ શરૂ કરેલ આ જુદાજા માનવીએ જંગલી માનવી-ઓનાં અનુકરણ કરવા માંડ્યા છે. યુરોપ-અમેરિકાની ગોંગંગનાઓ આદિયુગ પછી શરૂ થયેલ ગુફાયુગની વેળાનાં જે ચિત્રો ઉપલબ્ધ છે તેવી બનવા મથે છે.

૧૮૫૭ સુધીના યુગની ગોરીનારીઓ છાતીનો ભાગ ખૂબ આમળ પડતો દેખાય તે માટે લોખંડના પટા શરીર પર ધારણ કરતી. ૧૯૦૪ સુધી મોટી છાતી, સિંહ જેવી કટી, સુટીષ નિતંબ દેખાય તે માટે એવા લોખંડી માળખાં પહેરતી. ૧૯૧૩ સુધી એક પગ જેવો આકાર દેખાય તેવા કાપના ચણિયા ચડાવતી. ૧૯૨૮ સુધી બુટવાળાં વસ્ત્રો પરિધાન કરતી. એમને માટે નવા નવા ઘાટકાપનાં વેશભૂષા તૈયાર કરનારાઓ, માનવીની લાઘવ-અર્થીનાં જ નહિ, પણ જંગલી લોકોના ગુલામ બની ગયા હતા. કોંગોની જંગલી નારી પોતાના નિતંબની જે પ્રકારની સજ્જવટ કરે છે તેવું નવા યુગની ગોરી નારી અનુકરણ કરતી થઈ ગઈ છે. એથી પણ વિશેષ ખરાબ અનુકરણ દક્ષિણ આફ્રિકાની હોટન્ટોટ - ઓઓની અસાધારણ નિતંબ વૃદ્ધિનું વિક્ટોરિયા યુગની અંગ્રેજ ઓઓ કરતી હતી, જેથી તે અર્ધ-નારી અને અર્ધપશુ સમી દેખાતી હતી ! કુદરતી આકારને વિકૃત બનાવવાનો જ આ લોકોએ ધંધો માંડ્યો છે. એથી રથૂળ લાગતી કોલાને પાંતળી બનાવવા, સીધા સાદા ફેશ કબાપને વાંકા બનાવવા ગોરંગનાઓ અનેક

પ્રકારની ધોતિક મદદથી સાધનાઓ કરે છે. આમ પ્રગતિવાળા કહેવાતા : યુગનાં માનવી ફેશનને નામે ફરી ફરીને પ્રાગૈતિહાસિક યુગમાં પાછાં વળે છે ! ગળાનાં, કાનનાં, માથાનાં, કાંડાનાં, કેણીનાં આજુ-પણેમાં પણ એજ રીતે 'ચક નેમિકમણ' પરિક્રમણ શરૂ થયું છે. ફોરકીની કદપના એવી છે કે, માનવી પોતાની સરખામણી જંગલનાં પશુઓ સાથે જ કરવા માંડ્યાં, એથી એને સ્વચરિરમાં કંઈને કંઈ ખામીઓ ત્રીઓ દેખાવા લાગી. આપણા અનેક કવિઓએ પણ આ સૌન્દર્યની સરખામણી માણસી (મીનાક્ષી), સિંહ (સિંહલકંઠ), પૌપટ (શુક્રાસિકા), કદળા (કદળીસમી જંઘા), સર્પ (સાપ જેવો ચોટલો), કોયલ (કોક્લ કંઠી) વગેરે ઉપમા અસંકારોની ભાષામાં કરી છે ! સૌન્દર્યની ખામીને પૂરી દેવા માટે છંદણ પડાવવાની શોધ થઈ. એ કલા સમય દુનિયાના દેશોમાં આદિમાનવીથી માંડીને અગ્રંથ માનવી સુધીમાં પ્રવેશાને વિકસી છે. ગોરી નારીઓ જંગલી માનવીઓની જેમ છંદણાગી પગ શણગારતી નથી તો મોખાની મદદથી એમના જેવી દેખાવાનો પ્રયાસ કરે છે. આઠામાં આઠાં વસ્ત્રો પહેરી અર્ધનમ જેવા દેખાવ કરતી આજની ગોરી તેમજ બીજી લડનાઓ પ્રાગૈતિહાસિક યુગની નારીનું જ અનુકરણ કરે છે. તેમ વળી કેટલીક નખશીખ સુધી શરીર ઢાંકે તેવી વેશભૂષા ખાસ પ્રસંગે ધારણ કરે છે. આપણા દેશમાં અને ખાસ કરીને ગુજરાતમાં નવા-યુગની ગુજરાતણ બરવાડણી, રખારણી જેવા ચણિયા, સાડી, બદલાં; મારવાડણ જેવી ફેશકલાપની ધૂપરમાળ વગેરે ધારણ કરે છે, તે પણ પ્રગતિને નામે પોંદડમાં રૂપ, સૌન્દર્ય, ઠાક, નખરાં શોધી તેની મદદથી રૂપાળાં દેખાવાનો જ દેખામોંઠો છૂપો અસંતોષ વ્યક્ત કરવાનો એક પ્રકાર જ છે ને ! (પ્રત્યક્ષ)

સ્ત્રી-જગત

સમાચાર

પુનામાં સેવાસદન સમાજ તરફથી ઓએ. માટે ચાલતી શિક્ષણ સંસ્થાના ધનામ વહેંચવાનો મેળાવડો થી. મોરારજી દેસાઈના પ્રમુખપદે થયો હતો. સંસ્થાના પ્રમુખ હસ્ટજના ના. રાણી સાહેબે મહેમાનની ઓળખાણ કરાવી હતી.

સુરતની ચાઇલ્ડ પ્રોટેક્શન (જાળ સંરક્ષણ) સમિતિમાં શ્રી. જ્યોત્સ્નાબહેન શુક્લ, શ્રી. ઈન્દીરાબાઈ જોગલેકર અને મીઠાંબાઈ કાન્દાકર સુદાર્ભા.

સાથી રાષ્ટ્રમંડળની આયક અને સામાજિક કાઉન્સિલની ત્રીજી બેઠકને અંતે છ કમીશનો પર દિલ્લી સુટણી થતાં દિલ્લી સરકારે માનવ દક્ષ કમીશન ઉપર શ્રીમતી વંસાબહેન મહેતા, અને સ્ત્રીઓના હરજાને લખના કમીશન ઉપર બેગમ હમીદઅલીની નીમણુંક કરી છે.

બાવનગરમાં ઉત્તમબાઈ જૈન કન્યાશાળાનો વાર્ષિક ધનામનો મેળાવડો થી. ચંચળ બહેન બેગીલાલ શાહના પ્રમુખપદે થયો હતો.

મુંબઈ માં ધર્મનગરમાં જાણીતા પ્રથમ વિમાની સ્વ. ક્યાલીનાં ધર્મપત્ની થી. નારાયણબાઈ પુ. ક્યાલીના પ્રમુખપદે મહિલા સંમેલન મળ્યું હતું; તેમાં શ્રી. શુભનાથેની રામનારાયણ રૂઢા અને શ્રી. બાળીબહેન મૂળજીબાઈએ બાજણું ઠપાં.

અમરાવાટમાં ૧૯૪૫ માં દશ વર્ષની દિલ્હીબાળાને ભજ્યા અપાવવાને બદલે જમાનપુર એમી રામની હોસ્પિટલ પાછળ લઈ જઈ તેના ઉપર અભ્યાસ ગુજારવાના આદેશ માટે પકડાયેલા બૈયા જગુને ત્રણ વર્ષની સજા થઈ.

કર્ગંડીમાં મળેલી અખીલ બારેન દિલ્લી સાહિત્ય સંમેલનના ૩૪ મા અધિવેશનમાં શ્રી. મદાદેવી વર્માને તેમનાં પ્રવચનો નિરજ, રસિમ વગેરે માટે શ્રી. મંગળાપ્રસાદ પારિતોષક રૂ. બારસોનું અને તામ્રપત્ર મળ્યાં.

હરમીમાં મીમ કાલમા સ્ત્રીઓના દાયે મદરેસા કન્યાશાળાનો બાયો નંખાયો.

દિલ્હીમાં વિટનામે માટે તખીખી મીરાન મોકલવામાં આવે તો મદાતમાજના આજ મંત્રી થી. ખુરશીદ બહેને તેમના કુબાશીઆતરીકે પોતાની સેવા આપવાનું જાહેર કર્યું છે.

દક્ષિણ વિદ્યાસાગર મદાશાળાના નિવૃત્ત આચાર્ય ડો. ધોપના ૬૯ વર્ષના અંગ્રેજ પત્ની ડો. શ્રીમતી એડીથ ધોપ ઉપર બદમાશીએ તેમના ઘરમાં પેસી ખંજનથી દુમતો ક્યો હતો. પાછળથી તેમનું હોસ્પિટલમાં અવસાન થયું.

પાલનપુરમાં ખીજી અખીલ દિલ્હી રોશોમાશીક પ્રદર્શન ભેટી લોધીપનના દાયે ખુશ્તુ મુકવામાં આવ્યું હતું.

આંતર રાષ્ટ્રીય ઓલેમ્પીક રમન ગમનના ઈન્દાસમાં પહેલી જવાર પોતાના દેશમાંથી મહિલાઓ હોવાની રમનમાં ઉતરનાર છે. આ રમન આમરડોમમાં ૧૯૪૮માં રમાશે તેમાં બાગ લેવા દિલ્હીમાં અખીલ દિલ્હી મહિલા હોલીમ જવાની છે.

રાષ્ટ્રકોટ રાષ્ટ્રવિજ્ઞાનામાં શિક્ષક બહેનોને કાંતેલું પીંજી શીખવવા અઢી માસ સુધી વગેરે બોલવામાં આવ્યા છે.

સુરત વનિતા વિશ્રામમાં શ્રી. મનુભેનના રમણીયે શ્રી. જનુભેન તાપીશંકરે હળર રૂપીઆ બેટ આપ્યા. અને શ્રી ચંચળબેન બાઇજીએ સો રૂપીઆની દવાઓ બેટ આપ્યા.

મુંબઈ ધારાસભાના પ્રથમ વાંચનમાંથી પસાર થયેલું કમ્પેડા - લગ્નો અટકાવનાર ખીલ લોકોના અભિપ્રાય મેળવવા માટે છપાઈને લોકોમાં વહેંચાઈ રહ્યું છે.

શ્રીમતી કૃષ્ણા હડીસીંગ તેમના પતિ સાથે અમેરિકા ગયા.

અંતિમીમાં નાતાલ દરમિયાન સૈનિકોએ હુમલા કરી વીસેક ખ્રીસ્તી બાળાઓ ઉપર બળાત્કાર કર્યો હતો. બહેર થયું છે.

અખતર રેટના ના. રાણી સાહેબના પ્રમુખપદે વરસોડા અનીલ શ્રી સમાજના ઉત્સવ પ્રસંગે વરસોડાના રાણી સાહેબની ગ્રેજુટી પ્રદર્શન અને રમત ગમતની હરિકાષ રખાઈ હતી. તે પ્રસંગે માણસાના ના. રાણી સાહેબે હાજરી આપી હતી.

કોલ્હાપુર રેટના નોકરોએ પાડેલી હડતાળ સંબંધમાં એક ઓઠાકતરની પણ ધરપકડ થઈ છે.

અમદાવાદમાં લેખક મિલનના આશ્રયે 'આર્પન પાપ' અને ઇન્ડિયન પી. ઇ. એન'

ના મંત્રી શ્રીમતી સોશીયા વાડીઆ સાથે એક વાર્તાલાપ ગોઠવાયો હતો.

અમદાવાદની કોમર્સ કોલેજના વાર્ષિકોત્સવ પ્રસંગે શ્રીમતી જયવતી પ્રાણુલાલ દે. નાનજીનાં હાથે ઇનામો વહેંચાયાં હતાં.

સુરતના ગુજરાતી સાહિત્ય મંડળના આશ્રયે યોજાયેલ નિબંધ હરિકાષમાં પહેલું ઇનામ ઠેરી સોરામજી સુખીયાને, બીજું પુષ્પા દેસાઈ અને મંજુલા મોદીને અને ત્રીજું વીરબાળા રાવળ અને સુરજિ પારેખને મળ્યું.

અમદાવાદના વાડીમાં રેલ્વે ઓશવાળ જૈન કુમારી સગોળ વિજયસિંહ શેઠે સેન્ટ્રલ બેંકના કલાર્ક શ્રી બાબુભાઈ મોહનલાલ પટેલ સાથે વૈદકવિધિથી રનેહલમ કર્યો.

વડોદરા નરેશ નદી માનચાંદની લહાણી કરી તેમાં વડોદરાના જન્મનાચાર્ઝ દવાખાનાનાં લેડી ડોક્ટર મીસ બાના અને ધારાસભાના સભ્ય શ્રી. મુશીલા પંડીત 'રોજબૂપણ' બન્યા.

શેઠ રામકૃષ્ણ દાસમીયાએ કરી કે. દીનેશનદિની ચોરડયા એમ. એ. સાથે લગ્ન કર્યું. આ તેમનું છઠું લગ્ન છે.

ચંડીપુરમાં શ્રીઓની સભામાં ગાંધીજીએ શ્રીઓને હિંમતવાન અને સ્વાથયી બનવા જણાવ્યું હતું.

ઝાંઘ પ્રાંતની હાઈકોર્ટના વડા જજ સર જ્યોર્જ થોમસની પુત્રી મીસ થોમસને પંજાબના અમણી આગેવાન દિવાન ચીમનલાલના પુત્ર દિવાન નવીનપ્રકાશ સાથે લગ્ન કર્યું. મીસ થોમસને પારીસ અને ઇંગ્લાંડની વિદ્યાપીઠમાં અભ્યાસ કર્યો છે ને હાલમાં હિંદો સરકારના નાણા ખાતામાં કામ કરે છે.

હિંદીમાં અખીલ હિંદ વિદ્યાર્થી કોંગ્રેસના એ તફ પડ્યા હતાં, તેને સુમેળ સાધવામાં કુ. મુદ્દલા સારાભાઈ નિષ્ફળ ગયાં.

*

વડોદરામાં ટાવરરોડ ઉપર કૂટપાથ પર ચાલી જતી ત્રણ હિંદુ છોકરીઓની એક મુસ્લીમ યુવકે હેડતી કરતાં તેને અપલનો માર પડ્યો હતો.

*

શ્રીમતી કૃષ્ણા હડિસંમ વિમાન ભાગે અમેરિકા ગયાં. ત્યાં તેઓ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં વ્યાખ્યાનો આપવાનાં છે.

*

શ્રીમતી કમળાદેવી ચટોપાધ્યાયનું 'અમેરિકા- શ્રેષ્ઠ તત્વોવાળો 'દેશ' એ નામનું અંગ્રેજીમાં પુસ્તક પ્રગટ થયું.

*

હામેલમાં એક દશા પોરવાડ વણીક ઘરરથે પોતાની હયાત પત્ની છતાં બીજું લગ્ન કર્યું.

*

મદાતમા ગાંધીજીએ શ્રીમતી અરુણાને તેમના પતિ સાથે અમેરિકા જવાનો આમ્રહ કર્યો છે.

*

ઉગ્તાડના રાજકુમારી એક્ષી-ઝાનેથ શ્રીસના રાજકુમાર કીલીપ સાથે લગ્ન સંપન્ન થી જોડાય તે સામે ધણીનો વિરોધ છે.

*

દક્ષિણમાં સુભાષ જયંતિ પ્રસંગે ૧૬ છોકરીઓની ધરપકડ થઇ છે.

પંજાબમાં નેશનલ ગાર્ડને ગેરકાયદેસર કરાવ્યું. તે સામે સત્યાગ્રહ કરનારાઓમાં જોમમ શાહનવાઝ, તેમનાં પુત્રી વગેરે ધણી બહેનોની ધરપકડ થઇ હતી.

*

અમદાવાદમાં રાષ્ટ્રી કલબમાં શ્રી. લીલાવતી મુનશીએ ભાષણ આપ્યું.

*

શ્રીમતી ગોદાવરી પરલકરને યાજ્ઞા હાથમાંથી હથપાર કરવામાં આગ્યા છે. તેમને સામ્યવાદી પક્ષની કચેરીએથી પકડી પાછળથી જામીન ઉપર છોડ્યા છે.

*

પશ્ચિમ આફ્રીકાના સીએ રાક્ષીઓનમાં એક બેકુન સ્ત્રીને એક કલાકમાં ત્રણ પુત્ર ને ચાર પુત્રીઓ એમ સાત બાળકો એકી સાથે જન્માં. બધાં બાળકો થોડીવારમાં મરી ગયાં.

*

બંગાળમાં ટીપેરામાં સ્ત્રીઓ માટે વજો, અને મુસ્લીમ બની ગયેલી સ્ત્રીઓને પાછો હિંદુ ધર્મમાં લાવવા માટે નાણાની જરૂર પડશે એમ ગાંધીજીએ જણાવ્યું છે.

*

આંધ્ર મહિલા પરિષદમાં હરિજન બહેનોને પણ આવવાની ફરજ અપાઈ હતી. વડોદરાના મહારાણી શ્રી. સીનાદેવી આ પરિષદમાં હાજર હતાં. પરિષદે વડોદરાના મહારાજાને માનવત્ર આપ્યું.

*

હેસથી ઉપડેલા એક વિમાનને અકસ્માત થતાં ત્રીસ ક્યુસન નામની સ્ત્રી બચી ગઈ; બીજા બધાં ધાપલ થયાં છે.

*

હારકા કન્યાશાળાનો રમત-ગમતનો મેળાવડો પ્રાંત સુજાના પત્ની સૌ. કાન્તાબહેન દેસાઈના પ્રમુખપદે થયો હતો. તેમાં હારકા મહિલા મંડળની રચાવના કરવાની વિચારણા થઈ હતી.

*

શ્રી. શારદાબહેન મહેતા વીસતગર તાલુકાના મામડાઓમાં ધૂમી પ્રજ્વળના પ્રજો બણી તેનો ઉલ્લેખ બતાવે છે.

*

સાવલીમાં મહિલા પુસ્તકાલય કરવા માટે શ્રી: કેશવલાલ શાહે ૧૦૫૧ રૂપીઆની મદદ આપવા વચન આપ્યું છે.

વીરુ દિવસના ઉપવાસપણી
ગાંધીજીની હાજરીમાં ત્યાંના
સ્થાનોક માણસોએ ખોવાયેલું
ખડમ પાછું લાવી આપવાની
કચ્છલન આપવાથી કે. અમલુસ
એમને ઉપવાસ છોડ્યા છે.

*
લાહોરના શ્રીમતી ફેડા
મેડી ને સામ્યવાદી પક્ષના
મોવડી હતાં તેમણે તે પક્ષમાંથી
રાહનામું આપ્યું છે અને
ફોક્સેની રાહબરી નીચે દામ
કરવાની ઈચ્છા જાહેર કરી છે.

*
વડોદરાના પ્રતાપગંજ
વિસ્તારમાંથી એક યુવતીનું
નિશાબે જતી વેળા અપહરણ
કરવામાં આવ્યું હતું. તેને
સુરતમાંથી પત્તો મળ્યો છે
અને તે યુવતીને પાછી વડોદરે
મોહલગામાં આવી છે.

*
કુંગર [મહુવા પાસે]
ગામમાં એક મોટી ઉમરના
મેમણ પોતાની પત્નીને તલાક-
દસ્તાવેજ આપવા કમ્પે છે.
બાઈને ચાર હોકરા છે, તેથી
મહુવાના મેમણ યુવકોએ
વિરોધ ઉઠાવ્યો છે.

*
પડીઆના ઓઈલ મીલ-
વાળા શેઠ કદવાણજી વીરજીએ
પ્રમુતિશુદ્ધ બંધાવવા પાંચ
હજારનું દાન આપ્યું.

*
શ્રી. વિન્યાસકમી પંડિત
મોરોઠામાં હિંદના એલચી
નીમાવા સંભવ છે.

જૂનાગઢ પાસે સીમરના
વતનીને મુંઝવેમાં વસતા એક
મોટી ઉમરના હિનેવાળ બ્રાહ્મ-
ણનું મોતીચર ગામની કિશોર
બાળા સાથે સગપણ થયું છે;
ને લગ્નની તૈયારી ચાલે છે.
પરજીનાર બાઈને બે દીકરાઓ
છે. એકને પરણાવેલ છે, ને તેને
એક પુત્ર પણ છે. પરજીનારની
તખીપત પણ સારી નથી.
પિતરાઈ મામાંએ પેસાના લોકો
કન્યાનું આ સગપણ ક્યાંનું
કહેવાંપ છે.

*
ધ્રાંગધ્રાના મહારાજ સાહે-
બનાં બહેન કે. શ્રી. કીર્તિ.
કુમારીના સાહેબનાં લગ્ન ટેઓ-
લીઆના યુવરાજશ્રી દેવીસિં-
હજી સાથે થયાં.

*
અસામાના પંચાળ રણકો-
ડજી લલજીબાઈએ આઠ હોકરા
હોવા છતાં હળપતી જતીની
સુખી નામની બાઈ સાથે લગ્ન
કયું. બાઈ સુખીનું આ છું
લગ્ન છે.

*
અમદાવાદ બાડીઆમાં
મુચારવાડામાં રહેતા અંકુલાલ
પરશોતમની પત્ની બાઈ કાન્તા
એ ગુદકલેશથી કંટાળી કાંકરી-
આમાં પડતું મૂક્યું, તેને
રાહદારીઓએ બચાવી લીધો.
તેના ઉપર આપવાનનો કેસથયો.

*
શ્રી. વિનોદદેવી નીલકંઠની
લખેલ નવલકથા 'કલ્પીવન'
પ્રસિદ્ધ થઈ છે.

શાંઘાઈમાં એક ચીની
યુવતી ઉપર અમેરિકન સૈનિકો
નાતાલની એક રાતે બળાત્કાર
કરવા માટે વિરોધમાં ૨૦
યુનિવર્સિટીના વિદ્યાર્થીઓ
હડતાળ ઉપર બધા હતા ને
સરથસ કાઢ્યું હતું. એથી વાહન
બચકાર ખેરવાઈ ગયો હતો.

*
નવસારીમાં લુણસી કુધ. ૧
મેદાન પાસે તરતના જન્મેલા
બાળકની લાચ મળી આવતાં
તે સંજ્ઞામાં પોલીસે બીરાવર
ગામની સોના નામની કાળજી
બાઈની ધરપકડ કરી છે.

*
કાઠિયાવાડમાંથી ગાંજે
લખને આવતી બાઈ તખીની
અમદાવાદના રોશને ધરપકડ
થતાં તેને પોલીસ રોશનમાં
રાખેલી. ત્યાં રાત્રે તેના ઉપર
અત્યાચાર ગુજાર્યાની ફરીયાદ
થતાં નજમલકુમેન નામના એક
આવકારી પોલીસની ધરપકડ
થઈ છે.

*
હરિજન ઉદ્ધારના કાર્યોને વેગ
આપવા શ્રી. સરલાબેન સારા-
બાઈએ કાઠિયાવાડનો પ્રવાસ
ધ્રાંગધ્રાથી શરૂ કર્યો હતો.

*
ગોંડળનાં મહારાણી સાહે-
બના પ્રમુખપદે રાજપૂત કન્યા
વિલાસબાઈ રંજન કાર્યક્રમ
થયો હતો.

પુસ્તક પરિચય

શ્રી. નવચંપન દાપોલય, દાણપુર, અમદા-
 વાદ તરફથી પ્રગટ થયેલ મરુદ્દજ (લિખકઃ
 શ્રી. મયુરાદાસ ત્રિકમજી. પૃ. ૧૨૮ કિંમત
 એક રૂપિયો) એ દાણ જેવા રાજદોગના
 નિવારણ માટેની ઉપયોગી મૂલ્યનાઓ સાથે,
 દાય મટાડવા શું કરવું ને રોગિઓએ કેમ
 વર્તવું તે માદતી 'બયુ' અને લોકોને ઘણું
 ઉપયોગી થઈ પડેલું આ પુસ્તક ત્રીજી આઠ-
 ત્તિમાં પ્રગટ થયું છે. ગુજરાત વિદ્યાપીઠ
 તરફથી હિન્દુસ્તાની વહાલીયંમદ્દ બા. ૧ લો (સંપા-
 દક શ્રી. ગિરિરાજ કિશોર. પૃ. ૩૨ કિં.
 ચાર આના) આઠ વાર્તાઓનો સંગ્રહ છે.
 રાન અને બોધ આપતી આ વાર્તાઓ હિંદી-
 હિન્દુસ્તાની શીખનાર માટે ઉપયોગી છે તેટ-
 લી જ ઈતર વાચન તરીકે પણ રસદાયક છે.
 વળી નવચંપન દાપોલય તરફથી માનવી
 ખંદિયેર (અનુવાદકો શ્રી: દાકા દાલેસકર અને
 શ્રી. કિશોરલાલ મથકવાળા પૃ. ૩૨૮ કિં.
 અઢી રૂપિયા) મૂળ લેખક શ્રી. પેરી બરનેસ
 (પ્રમુખ અમેરિકન લેખકો દાઉ-ડેરાન) નું
 લખેલ પુસ્તક who walk alone નામે
 નવલકથાનો આ સુંદર અનુવાદ આપણને
 સંપાદે છે. કુટરોગ-કોલેરા રોગ આને હિંદમાં
 પણ ધામા નાખીને રૂઝો ફાલ્યો છે ને લાખો
 માણસો એ રોગથી પીડાય છે. એ રોગીઓ
 તરફ કેવી ધૃત્યુથી ને તીરસ્કારથી સખ
 સમાજમાં જોવાય છે તે રપટ દેખાય છે.
 એવા એક રોગીએ પોતાનો એ વારસો કયાંથી
 મળ્યો ને એ રોગ દેખાતાં એણે એકાકી
 ધરેથી નાથી જઈ ફીલીપાઈન્સ ટાપુએ વચ્ચે
 ધીરજ અને પુરુષાર્થ દાખવી કેવી રીતે નિર્દમી
 આજીવે એનો અહેવાલ આપે છે. ફીલીપા-
 ઈન્સ ટાપુએમાં ડોનીસ્તાનનો બેટ-કુલિયન

વીસ મધ્યમ બેટામીનો છે, ને ત્યાં ડોનીયાઓ
 માટે એક સંસ્થાન વસાવેલું છે, ત્યાંનો સુંદર
 પરિચય આ પુસ્તકમાં દરાવવામાં આવ્યો છે.
 તે સાથે એ પ્રદેશના પ્રાણીઓ, વનરપતિ અને
 સૌંદર્ય દર્શન પણ રજુ કર્યું છે. સાદસ,
 પ્રવાસ અને રોગીઓને વળી લમ્પ આ
 નવલકથાને 'રોગીનસન કુએ' જેવી રસ-
 ભરી રજુ કરી છે. અનુવાદકોએ પુસ્તકને
 અંતે પ્રશ્નોત્તરી દ્વારા કોલેરા સંબંધી
 સંપૂર્ણ માહિતી આપી છે. અને પોતાનો
 અભિપ્રાય 'મનન' નામના હેલા પ્રકરણમાં
 લખ્યો છે. આ પુસ્તક દરેક ખાસ વાંચી
 જવા જેવું છે.

બાવનમરના શ્રી સરસ્વતી પ્રકાશન મંડિર
 તરફથી પ્રગટ થયેલ બૂનાવળ (લિખકઃ શ્રી
 મગનલાલ રવામજી ત્રિવેદી—'મયૂર' પૃ. ૬૦
 કિં. એક રૂપિયો) માં વારાહેરા, પ્રતિદિંસા
 અને વાસનામૂર્તિ; એમ ત્રણ બૂનકથાઓ
 આપી છે. નવુ જીવતર (લિખકઃ શ્રી નાથા-
 લાલ દવે પૃ. ૯૬ કિં. એક રૂપિયો) માં ત્રણ
 મૌલિક ને એક ફ્રેંચ નાટકો વાંચેલા તેની યાદ
 ઉપરથી લખાયેલ સૂચિત એમ ચાર વાર્તાઓ છે.

ઉપરના બંને પુસ્તકો મોટરશિઓ માટે
 રસદાયક વાર્તાઓ પૂરી પાડે છે, પણ કિંમત
 પ્રમાણમાં ઘણી વધુ કહેવાય.

પણ એ જ પ્રકાશન સંસ્થા તરફથી
 બાળકો માટે બે સુંદર વાર્તાસંગ્રહો પ્રગટ થયા
 છે. 'ઠહાણી દહુ' કથા નામે મધ્ય-
 માળામાં પડેલું પુસ્તક એક કુમારી અને
 બીજું 'જંગલનો રાજા' (દરેકની કિંમત
 બાર આના ને ૮૪ પાના) 'એક કુમારી'
 માં-એક કુમારી, જળદેવતા, નીલમયરી,
 અને સાત ચોર એમ ચાર વાર્તાઓ અને

‘જંગલના રાજા’ આ-‘બળ-સમગ્ર, વાલસની કુંવરી, અને જંગલનો રાજા’એમ ત્રણ વાતોઓ છે. પરીકથાઓ જેવી આ વાતોઓ વાંચવામાં બાળકોને રસ પડે તેમ છે. પણ બાળકોના હાથમાં જે સાહિત્ય મુકવાનું હોય તેમાં વ્યભિચાર સંબંધી હકીકત ન આવે એ લેખકે જોવું જોઈતું હતું. ‘નાની રાણી અમથાને મર્ઠ’ એવું વાંચ્ય બાળકોના મનમાં કેવા તરંગો ઉપજાવે એ ધ્યાન લેખકે-રાખ્યું હોત તો ‘દીક ચાત. વળી ધણી બૂતો. છાપહોપની’ છે તે નવી આદર્શ વખતે સુધારી લેવી જોઈ એ.

બાળકોને વાતોઓ ખૂબ ગમે છે ને આવા વાતોસંબંધે બાળકોમાં ધણી લોકપ્રિય થઈ પડે છે એમાં શંકા નથી.

ગૂર્જર મંથરત્ન કાચીલય, ગાંધી રસ્તો અમદાવાદ તરફથી ગૂર્જરાતના જાણીતા લેખક શ્રી. કનેયાલાલ મુનશીએ પોતાનો જીવન પરિચય લખ્યો છે તે શરૂ નો ભાગ અડધે રસ્તે (પૃ. ૨૩૪ કિ; ૩-૮-૦) અને તે પછીનો સીધાં ચકાણુ ભાગ ‘૧’ લેા (પૃ. ૨૩૪ કિ. ૩-૮-૦) બીજી આદર્શમાં પ્રગટ થયાં છે. મુનશીજીના જીવનની આ માહિતી આપતાં પુસ્તકો તેમની રમતિયાળ શૈલી અને વિગતો ની વિવિધતાને લીધે ખૂબ જ લોકપ્રિય થયાં છે.

ધી. મહાગુર્જરાત પબ્લીશીંગ કું. લીમીટેડ મુંબઈ-૧ તરફથી તીર્થ સલિલ (શ્રી દ્વિતી-પદ્ધતિ રોય કું : અનુવાદક શ્રી. નમોનદાસ પારેખ પૃ. ૩૨૦ કિંમત રૂ. ૪-૪-૦) બીજી આદર્શમાં પ્રગટ થાય છે. આ નવી આદર્શમાં શ્રી. રાધાકૃષ્ણને લખેલ નવો આશુખ ઉમેરવામાં આવેલ છે. આ પુસ્તકમાં રોમાંશો, આંધીજી, બર્ટાન્ડરસેલ, રવિન્દ્રનાથ ટાગોર અને શ્રી. અરવિંદ યોગ સાથેના પોતાનો પરિચય આલખેલ છે. સુંદર શૈલીને રસવાદી ભાષા હોવાથી વાંચકમાં મળ પડે તેવું છે ને પુસ્તક ધણું નવું કહી જાય છે.

વૈરા એન્ડ કું. પબ્લીશર્સ-લીમીટેડ મુંબઈ-૨ તરફથી પ્રગટ થયેલ ભારતની એકતા (અનુવાદક ; શ્રી ચંદ્રશંકર પ્રાણશંકર-મુંબઈ પૃ. ૧૭૬ કિં. રૂ. અડી) એ શ્રી. જવાહરલાલ નહેરુના ‘Unity of India’ નામે લેખ સંબંધનો અનુવાદ છે. ‘ભારતની એકતા’ એ આપણો જીવતો જીવનનો પ્રશ્ન છે. ‘રાષ્ટ્ર પુરુષ, અને ‘ગાંધીજીનો જમાનો’ એમાં ગાંધીજીના વ્યક્તિત્વ અને કાર્યનું મૂલ્યાંકન કયું છે. ‘ન્યાયાધીસનું’ માનસ, ‘ભાષાનો-સંવાદ’ ‘શાન્તિ અને સામાન્ય’ ‘હિંદના રાજરથાનો’ વગેરે લેખોમાંથી જવાહરલાલ નહેરુના વિચારો સ્પષ્ટ રીતે રજુ થાય છે. બાકીમાં સોળ દિવસ અને કાશ્મીરમાં સૌંદર્યથી મુગ્ધ બનેલ પંડિતજી પોતાનું દીલ ખોલે છે, ને આનંદમાં પણ એમના દીલનું દર્દ દાલવે છે. છેલ્લે, જે મરજીઓમાં લાહોરની શહીદગંજ મરજીનો ઝગડો વિચારતાં તેઓ ડોન્સ્ટોનનો પલ્લરી સેન્ટ સોશીઆલ-પંદરસો વર્ષની જૂની છે તેનો પરિચય કરાવે છે. રાજ્યો ને સામાજ્યો ઉપાં ને આશ્રમ્યાં, પણ એ પાંચતની વિવાદો તો એવી એ છે, એમ કહીને જીને માટે આપણે ઝગડી મરીએ છીએ તે મકાનો તો રાજકર્તાઓની ધ્વજા મુજબ વપરાય છે. સેન્ટસોશીઆનું દેવળ મુસલમાનોને દાથે જતાં મારગદ બને ને ઉવટે ગાંડી પુસ્તક કમાલ પાયા એને સંમહરથાનમાં દેરવી નાખે છે. એમ તો અંગ્રેજીએ પણ હિંદમાં ધણી અરિખદો અને મકબરાનો આદીસો માટે કે રહેઠાણો માટે ક્યાં નથી ઉપયોગ કર્યો ? એટલે કાંઈ મકાન માટે ઝગડું જરૂરી નથી, એમ કહેતાં પંડિતજી કહે છે કે, માણસ પણ કેટલો એવફૂદ ને મૂરખ છે કે તે દળને વરસના અનુમતથી પાક શીખનો નથી, ને એની એ એવફૂદીઓ કરે છે.

શ્રી. નહેરુની ભાષા અને વિચારોના આશ્રુ મિત્રજી સુંદર સાધીયા પૂરે એવીતે રજુ થયાં છે.

અમદાવાદના થી. હંસ પ્રકાશન સંસ્થા તરફથી અપજ્ઞા સરદાર (શિખક: થી. પુરા- તનં હુંય પ. ૮૮ કિં. ૩૧ એક) પ્રગટ થયું છે. બાળકો અને ઝોણું બહેણાં કે વાંચવા ઈખવાનો પ્રયત્ન કરતાં પ્રોટો બહુજ સહેલાઈથી વાંચી શકે એવી સાદી ને સરળ ભાષામાં આપણાં સરદાર શ્રી. વલ્લભભાઈ પટેલના મુંદર હવન પ્રસંગે રજુ કરી હવન પરિચય કરાવ્યો છે.

શ્રી. જયભિષ્મુ ફૂન જવાંમઈ નામે કિશોર કથાઓનો સંગ્રહ (પૃ. ૧૩૬ કિંમત રૂ. સરા) મૂર્તર અંગત કાર્યોલય તરફથી ખીજી આવૃત્તિમાં પ્રગટ થયો છે. આ પુસ્તકમાં કિશોરોને રસ પડે તેવી એક રસ સાદસ અને શૈર્ષ ભરી સંગ્રહ વાની છે. અને આ વાર્તા આ પુસ્તકના ખીજા ભાગ એક કદમ આગેમાં આગળ વધે છે. [પૃ. ૧૪૪ કિં. સવા રૂપિયો] દરેક વિદ્યાર્થીને આ બન્ને ભાગો વાંચી જતા અમારો ભલામણ છે. વળી એ જ સંસ્થા તરફથી શ્રી. મનુભાઈ જોષાણીની લખેલ એ વાર્તાઓ: પ્રજ્ઞાચક્ષુ (કિં. ચાર આના) અને સતી રૂપામા (કિં. ચાર આના) પ્રચાર દિશ્યે ઉપયોગી હોવાથી પ્રગટ કરી છે. પહેલી બુદ્ધિનો ચમકારો અને ખીજી એક સતીની હવનકથા રજુ કરે છે.

ધી પદ્ય પબ્લીકેશન લી. મુંબઈ-૧ તર- ફથી પ્રગટ થયેલ છીએ તે જ ઠીક (શિખક થી. હનવાલાલ મુનશી. પૃ. ૧૧૮ કિંમત રૂ. અડી) એક મુંદર નાટક છે. જીતેન્દ્ર અને ઉર્વશી એકબીજાને પરણવા તૈયાર છે, પણ જીતેન્દ્ર છે પાશ્વત્યનો શોખીન ને ઉર્વશી છે પૂર્વની પ્રેમી; એટલે બન્ને એકબીજાને અનુ- કુળ થવા પ્રયત્ન કરે છે. અને છેવટે તેઓનો આત્મા બદલાઈને એકબીજામાં પ્રવેશતાં એ પુરોચિત ને પુરૂષ ઓચિયિત બને છે. ભાષામાં-વિચારમાં-વર્તનમાં. અને એવું દીને થી. મુનશી આજના કાલેનિયનો એ જેવો

દેખાવામાં ને વર્તવામાં અને યુવતીઓ પુરો પડે પડેરવેશ અને વર્તનમાં આગળ પગ ભરે છે તેમને મુંદર ઉપાસંબ આપે છે. નાટક દારવરસ અને કટાક્ષથી ભરપુર છે. સુવાચ્ય છે: એટલું જ તખ્તા લાપક પા- છેવાથી વાચકો અને શ્રોતાઓને ખૂબ જ રસ પડે તેવું છે. આ જ પ્રકાશક સંસ્થા તરફથી કદસીવન (શિખક: થી. વિનોદિની નીલકંઠ, પૃ. ૧૮૦ કિં. ત્રણ રૂપિયા) નામે પ્રગટ થઈ છે. આ નવલકથામાં વિધવિધ જનતાં પાત્રો જેવા મળે છે. તેમાંય વાર્તાની મુખ્ય નાયિકા રાધારાણી (રિજાવાળી) નું પાત્ર ધીમે ધીમે વિકાસ પામી મુંદર આકેષણું છે અને નવલકથા સુવાચ્ય બની છે. પણ અમદાવાદના રેહીઆઓનું માનસ તદ્દન બિજરીતે આકેષણેયું જણાય છે. આટલો ભગ્નો ભોળો કાઈ મીઠમાલિક આને નગરે નદિ પડે. કાઈ વહીવટી પત્ની પણ આકેષી છે તેવી નગરે નદિ પડે. જોખાતુ. બાળકો સાથે મોટર ડુઈવરની છોકરીને નદિમાં ભળવા દે; એટલે એ વારસવ જમનમાં બને તેવું લાગતું નથી. છતાં ઉગ્રતાં જેવા દેશમાં કાલ્ય આ નવલકથાના પાત્રો જેવા મળતાં દેશી. નવલકથાના પ્રકરણો વ્યક્તિનાં વર્ણનો સાથે ધીમે ધીમે આગળ વધે છે ને નવલકથા દોરને મૂલ્યતી જાય છે; એટલે વાચકરસ દે મુંદરી જળવાઈ રહે છે: સ્વેચ્છામી આ પ્રથમ નવલકથા નગર આવકરિપાત્ર છે.

અમદાવાદના રવ. મદાહરિ શ્રી. ન્દાનાલાલની પહેલી સંવત્સરી પ્રસંગે તેમના પુત્ર શ્રી. આનંદ ન્દા. કે. કવિએ પોતાનો પ્રથમ પ્રકાશ- જ્ઞો આપતો બાર ગીતોનો કાવ્ય સંગ્રહ 'દ્વાદશી' (પૃ. ૨૪ કિંમત આઠ આના) પ્રગટ કર્યો છે. રવ. મદાહરિને શ્રદ્ધાળુ આપતાં આ ગીતો દલપતવંચની કવિતાનું ઝરણું એવા જ વેગમયો ઓત વધાવે એવી આશા રાખે છે.

ગુર્જરીનો નવો ગ્રંથ-શાલ

નવજીવનનાં નવાં પુસ્તકો-

આધુનિક ભારત	૧-૦-૦
માનવ અર્થશાસ્ત્ર	૧-૦-૦
જગતના ઇતિહાસનું	
રેખાદર્શન ભા. ૧-૨-	
(પં. જવાહરલાલ)	૧૧-૬-૦
હજરત મહમ્મદ ને ઇસ્લામ	
(મુંદરલાલજી)	૧-૦-૦
આત્મચરિત્રના અથવા આશ્રમી ઇજવણી	૪-૦-૦

શ્રી. ગુણવંતરાય આચાર્ય

શ્રી. સુભાષચંદ્ર બોઝ :

જન્મથીમાંડી આજસુધીની તવારીખ આપતો સુંદર જીવનપરિચય. જેને બે બે ચિત્રકારોએ રાજગાર્યું છે. શ્રી. શનિનાં અદ્વૃત સુંદર ચિત્રો સાથે. કિંમત રૂ. ૨-૮-૦

*

શરદખાલુ

સમાજના પ્રશ્નોને જીજ્ઞાસી આ વાર્તાઓએ દરેકના હૃદયને સ્પર્શ કર્યો છે.

સુંદર નવલકથાઓનો સેટ

પદ્મસિંહમાજી નવી આદ્યતિ	૨-૮-૦
પરિજીતા	૧-૦-૦
શ્રીકાંત ભાગ ૧ થી ૪	૧૧-૮-૦
ચંદ્રનાથ	૧-૮-૦
જમી	૧-૮-૦
સ્વામી	૨-૪-૦
હાશીનાથ	૨-૮-૦
દેવદાસ	૨-૦-૦
રમા (નાટક)	૨-૦-૦
શરદખાલુની બાળવાતો	૨-૪-૦

*

શ્રી. મનુભાઈ જોધાણી

ગામના ગોંદરે ખાંભીઓ, પાળાઓ ને ખડેરો નીચે દટાએલી પ્રેમ-શોધભરી સાહસકથાઓના સુંદર સંગ્રહો.

સોરઠી વિભૂતિઓ (નવી આદ્યતિ)	૨-૪-૦
સોરઠી જવાહીર	૩-૦-૦
સોરઠી શરવીરો	૦-૧૨-૦
શોધનાં તેજ	૨-૮-૦
કુમારોની પ્રવાસકથા	૧-૮-૦
કાળીઆર અને બીજી પ્રાણીકથાઓ	૨-૮-૦

ગુર્જર સત્તારીઓના હૈયામાં રમી રહેલી મેઘાતી પુત્રવધુઓની સુદિપ્રભાના આજસુધી આપતી વાર્તાઓનો સંગ્રહ.

મુંદરીઓનો રાજગાર (જપાય છે) ખાટીમીઠી બાળવાતો : પ્રાથમિક શાળાઓમાં લોકપ્રિય યર્થ પડેલી વાર્તાઓ. કિ. ૧-૪-૦

*

શ્રી. વા. વિ. જોષી કૃત

કળેડાં : આજના સમાજનાં ધૂંધવાતા પ્રશ્નો : જ્ઞાન, વય અને રહેણીકરણીના તફાવતે ઉભા થતાં મનદુઃખને લીધે છૂટાછેડા તરફ નજર માંડતાં પાત્રોની મનોવેદના. કિ. ૨-૦-૦

જીવન સંભારણાંનું સાહિત્ય

કલ્પના કતનાં સંસ્મરણો	૧-૧૨-૦
સ્વામીરાવ (સરદાર પૃથ્વીસિંહ)	૩-૮-૦

*

વોહગાધી ગંગા (રાહુલજી) : પશ્ચિમથી પૂર્વ તરફ આપણને દોરી જતી વાર્તાઓના સુંદર સંગ્રહ. કિ. ૧-૦-૦

ગુર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય : ગાંધીરસ્તો અમદાવાદ

વાળ

એ સર્વોચ્ચ બક્ષીસ અને મુખ્ય શલ્યગાર છે અને કેશવર્ધિની વાપરવાથી એ તમે મેળવી શકશો. તમારું નાક અને ગાંઠ કંટલાભર્યાં એક સરખાં જ રહેવાને સર્ગ્યાં છે, પણ તમારા વાળ માટે તો અગત્યની મુંઢરોઓ પેડે તમે સ્વપ્નાં સર્જી શકો.

દિવસનો સૌંદર્ય શોભાની શરૂઆત તમારા વાળથી જ કરો. તમારા વાળને વધારીને તથા કાયમને માટે તમારા મનોહર વાળને જીવાની આપીને કેશવર્ધિની તમારી આદહાદકતાને મધારે સુમધુર બતાવશે. કેશવર્ધિનીને તમારા વાળમાં વળીઆં પાડવામાં મદદગાર થવા દો. આને જ તમારા વાળને કેશવર્ધિની આપો.

કેશવર્ધિની

વાળને સાચવે છે, ઉગાવે છે અને મુંઢર બનાવે છે.

કેશવર્ધિની વ્યાર આના

કેશવર્ધિની શમ્પૂ વ્યાર આના

[પોસ્ટેજ અને પેકીંગ ચાર્જ]

બધા જ વેપારીઓ વેચે છે. ન મળે તો

સાહિય ઇન્ડીયા કેમીકલ્સ, કોઇમ્બતુર

એન્ટી

ડી. જે. ભરૂચા,

લીના એન્ડ કા.

વાડીલાલ એન્ડ કા.

એન ડ્રાક્ક એન્ડ કા.

નડીઆલ

હિમનગર

ભૂતાગઢ

વડોદરા

માસિક ત્રાપે 'પદ્મિની' માસિક લેડી

દેવામાં આગ્યું છે

સ્ત્રી-જીવન

સંપાદક

મનુભાઈ લેધાજી

વર્ષ ૮ મું

અંક ૫ શ્રી

માર્ચ ૧૯૪૭

ફાગણ ૨૦૦૩

પ્રેમ અને લગ્ન	૨૧૫
પતંગની દોર	૨૧૭
અંતરના આગમાં	૨૧૯
હોરી	૨૭૩
કસ્તુરબાની મદત્તા	૨૭૮
સુચેતા કિપલાની	૨૮૧
ભારતીય સાડી	૨૮૩
શ્રીમતી ફેમ બેડી	૨૮૫
માતૃ-દિન	૨૮૮
આપણા સમાજના કોપણ	૨૯૧
અમેરિકન નારી	૨૯૫
પરીક્ષા	૩૦૦
શ્રીનું ધર્મસંકટ	૩૦૧
શ્રી. દુર્ગાચાર્ડ	૩૦૨
ભરત-ગૃંથલ	૩૦૩
કુ. બાર્બરા વિલિસ	૩૦૭
બીસી અલતુસ સલામ	૩૦૮
સગબોવરયાની ચિત્રિતિઓ	૩૦૯
અનુકરણીય	૩૧૨
સોરભ	૩૧૩
સાચા ફિરસાઓ	૩૧૭
માખાપોને મુન્નવતા પ્રશ્નો	૩૨૦
શ્રીમત્ સમાચાર	૩૨૧
પુસ્તક પરિચય	૩૨૭

સ્ત્રી-જીવન કાર્યાલય
અવેરીવાડ : અમદાવાદ

શ્રી-જીવનમાં ગૃહલક્ષ્મીના સંસ્કાર પૂરતું શ્રીઓતું માસિક

શ્રીજીવન

વજ્રાદિપિ કઠોરાણિ, મૃદુનિ, કુસુમાદિપિ

વર્ષ ઓઠમું : ફાગણ ૨૦૦૩ : માર્ચ ૧૯૪૭ : અંક ૫મો

પ્રેમ અને લગ્ન

શ્રી. સી. રાજગોપાળાચારી

પ્રેમ વિષે તો હું બહુ થોડું જ લખી શકીશ, એટલે પ્રેમ અને લગ્નનો વિષય હું હાથ ધરું છું. નયાં પ્રેમ વિષે લખવું એ થાણું ખરું મારા માટે અશક્ય બન્યું છે. આજના નવજવાનો ને નવજીવતીઓએ અશક્ય બનાવી દીધું છે. તેઓ સાફ સાફ રીતે જાહેર કરે છે કે, આજના પ્રેમને વિષે લખવાનો મને કોઈ જ અધિકાર નથી; કારણકે આજના પ્રેમને સમજવાની મારામાં શક્તિ નથી; પરંતુ હકીકત એમ નથી, છતાં હું નયાં પ્રેમ વિષે ના લખતાં-પ્રેમ અને લગ્ન વિષે લખીશ.

હું જાણું છું કે આપણે ગાડીમાં સન્માન મુસાફરી કરવી હોય તો ટિકિટ લેવી જ જોઈએ. પરંતુ ધક્કામુઠ્ઠીમાં ટિકિટ મેળવવી મારા જેવા માણસ માટે અશક્ય છે, એટલે ટિકિટ મેળવવાનો મેં જુદો જ રસ્તો લીધો અને ગાડીમાં બેસવા અગાઉ ટિકિટ મેળવી લીધી. મેં ધક્કામુઠ્ઠીમાંથી ટિકિટ નથી મેળવી, છતાં ગાડીની બાબતમાં હું તમારાથી વધુ જાણું છું. ટિકિટ મેળવવાની આપણી રીતો જુદી છે એ વાત સાચી; પરંતુ એથી તમે હરમિત નહિ કહી શકો, કે હું ગાડીની બાબતમાં કશું જ જાણતો નથી; અગર તમારાથી ઓછું જાણું છું.

વિવાહ અને પ્રેમના વિષયનો સર્વાંગિણ વિચાર કરતાં પહેલાં જ આપણે એક વાત માની લેવા મનજીર થઈએ છીએ, કે ભારતવર્ષમાં પ્રેમલગ્નનાં અંદર રૂટવાં જ અશક્ય છે. પ્રેમલગ્નને અંદોનાં હવાપાણી માફક નથી, એવી એક માન્યતા આપણા માનસમાં દૃઢ રીતે ધર કરી ગઈ છે. આપણે ત્યાં, આજના સુધરેલા ગણતા સમાજજીવનમાં પણ શ્રીઓ

અને પુરુષો સ્વતંત્ર રીતે હરીશ્રી શક્તી નથી. આપણા પૂર્વના દેશોમાં સ્ત્રી અને પુરુષોના સમ્બન્ધો રહસ્યમય કૌતૂહલ જ ગણાય છે, જ્યારે પશ્ચિમના દેશોમાં એમ નથી. ત્યાંનું સામાજિક-જીવન આપણાથી તદ્દન જુદા પ્રકારનું છે. સ્ત્રીપુરુષથી સ્વતંત્ર રીતે ન જ દળામળા શકાય એવું આપણે ત્યાંનું નિયંત્રણ લાભપ્રદ છે કે નહિ એ જુદો સવાલ છે, પરંતુ જ્યાં, જે સમાજમાં સ્ત્રીપુરુષોને સ્વતંત્ર રીતે મળવાની છૂટ જ નથી ત્યાં સ્ત્રીપુરુષોમાં પ્રેમ-સંબંધો બંધાય જ ક્યાંથી ? તેઓ એક બીજાને પૂરાં ઓળખતાં પણ ન હોય, ત્યાં તેઓ વચ્ચે પ્રેમ થવાની વાત જ ક્યાં રહી ? દરેક છોકરીએ ધ્વજા ન હોય તો પણ પરણવું જ જોઈએ-કોઈ છોકરી આજિવન કુંવારી રહી શકે જ નહિ, એવી એક માન્યતા, આપણા સમાજ-જીવનમાં દૃઢ બની ગઈ છે, અને એ માન્યતાએ નિયમનું રૂપ ધારણ કર્યું છે. વળી જોતો આજ દિવસ સુધીમાં, કોઈ પણ દેશમાં ઉઠેલ નથી આવી શક્યો એવી એક ત્રીજી કહણાઈ પણ પ્રેમલગ્નની બાબતમાં ઊભી જ છે. જન્મે પહેલે સરખો જ પ્રેમ હોવો જોઈએ, એ પ્રશ્નનો ઉઠેલ આજ દિવસ સુધીમાં આવ્યો નથી-આવવાનો પણ નથી.

પરંતુ દરેક જગ્યાએ, જન્મે પહેલે, પ્રેમની લેવડદેવડની સમાનતા હોવાનો સંભવ નથી. દાખલા તરીકે-કોઈ યુવક કોઈ યુવતીને પ્રાણથી પણ અધિક ચાહતો હોય, છતાં, એ યુવતી એ યુવકને ચાહતી ના હોય-ચાહી શકતી ના હોય; બદલે એની એને નફરત પણ હોય ! ધણી દાખલામાં એવું પણ જોવામાં આવે છે કે, કોઈ એક સુંદર સ્ત્રી યા પુરુષ સાથે પ્રેમસમ્બન્ધ બાંધવા અનેક વ્યક્તિઓ હૃદયથી ઉત્સુક હોય છે, એવું પણ બને છે. સૌન્દર્ય અને ગુણો તરફ આકર્ષાવું એ તો માનવ-પ્રકૃતિનો એક નિયમ છે; પરંતુ સૌન્દર્યવાન કે ગુણવાન એક વ્યક્તિ બીજી કોઈ એક જ વ્યક્તિને સંતોષ આપી શકે-ઉમેદવાર તો ધણી હોય છે-એટલે બને છે એમ, કે બાકીના ઉમેદવારોને બીજા તરફ નજર કરવાની રહે છે. અને પેલા નાસીપાસ થયેલા ઉમેદવારોને પોતાની બરોબરીની જોડી સાંપડતી નથી. અને આકર્ષણ, પ્રેમ કે બરોબરીની જોડી ના સાંપડે ત્યાં સુધી લગ્ન જ ન કરવાં એવો જો પવન ફૂંકાય તો...તો કેટલાંય યુવક-યુવતીઓ કુંવારા જ રહી જાય. ને તેઓ જો કુંવારા રહે, તો માનસ-રોગના ભોગ બની જ જાય; ને તેઓના માટે અનેક માનસશાસ્ત્રીઓને રોડી ખાસ અલાયદી હોસ્પિટલો બંધાવવાની જરૂર ઊભી થાય ! અને એવા માનસ-રોગીઓ સમાજને ઉપવાગી થવાને બદલે ઉદ્ડાં બપરૂષ બની રહે. અને આપણા સમાજને એક એવી ખોટ પડે કે જે કદી પૂરાઈ શકે નહિ. આ બધી બાબતોનો પૂર્ણ વિચાર ને મનન પછી મારા મનમાં એક વાત દૃઢ બની ગઈ છે કે, આપણા સમાજમાં લગ્ન પહેલાં પ્રેમ-સમ્બન્ધ થવો, અથવા પ્રેમ થયા પછી જ લગ્ન કરવાં એ બન્ને બાબતો, અપવાદ સિવાય લગભગ અશક્ય જ છે.

મારા ઉપલા કથનથી કોઈ એમ માનવાની જૂલ ન જ કરે, કે પ્રેમ ચરિતાર્ય ન લઈ શકે. એવું એક સ્વપ્ન છે એમ હું કહેવા માગું છું. હું તો માનું છું કે, પ્રેમ એ તો જગતનું સૌથી મોટું સત્ય છે-માનવીનો સૌથી મોટો ને શક્તિશાળી ભાવ છે. પર્ણા લગ્નો પ્રેમના સ્પર્શ માત્રથી આનંદમય બન્યાં છે. અનેક દમ્પતીઓનાં જીવનને અમૃતમય બનાવનાર ઔષધિ પ્રેમ જ છે.

પતિ-પત્નીનાં જીવન જેવા સાથો સાથ હોતાં.

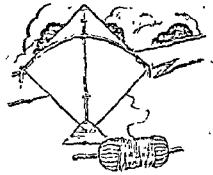
ચિત્રપટ—કથાઓના જાણીતા લેખક વિશ્વનાથ અને તેમનાં પત્ની થોડા વખતમાં છૂટાછેડા લેવાના છે, એવી અફવા જોસમર શહેરમાં ફેલાઈ હતી. જે જે આવાત સાંભળતું તે રમુજપૂર્વક ખીખંને કહેતું. આવી અફવાઓ સાંભળનારમાંના જુદાશાળાઓ પૂછતાં : 'તેમનાં લગ્ન તો હિંદુ વીધી મુજબ થયાં છે. તેમને છૂટાછેડા શી રીતે મળે ?'

પણ આવી અફવાઓ ફેલાવનારા પણ ખારે ચખરાક હોય છે. તેઓ તેનો જવાબ હાજર જ રાખે છે : "ઓ તારી ! એમાં તે કઈ મોટી મુશ્કેલી છે ? હ મહિના વડોદરામાં જઈને રહે એટલે પત્યું."

કેટલાક પૂછતા કે 'વિશ્વનાથે લલિતા સાથે દશ વર્ષ ગાળ્યાં ને આજે એક પુત્ર પણ તેમને છે; અને હવે દશ વર્ષે આ છૂટાછેડા લેવાનું' કયાંથી એકાએક તેમને સમજ્યું ?'

આ પ્રશ્નનો જવાબ વિકટ છે. વિશ્વનાથ જેવો સરળ અને સહૃદય માણસ પોતાની જીવન-વસંતનો દયકો વસંતમાં ખાલેલાં ફૂલો, વર્ષાના ઈન્દ્રધનુષ્યના અકલ્પ્ય રંગો અને દરેક શિયાળાની આરવાદેલી મીઠાશ સહજમાં ભૂલી જાય ખરા ? પણ એવો એકે પ્રશ્ન નથી કે જેનો જવાબ નીંદાખોરની જાહે ન રમતો હોય. એવા મક્કીઆ ખખરપત્રીઓ ઉત્તર આપતા : 'એટલે જ આટલા લાંબા ગાળે તેમને પત્નીનો કંટાળો આવ્યો હશે. બાઈ, પ્રગતિ તો છત્રી જેવી છે; ચાર ચોમાસાં વાપરે કે કાણું પડવાનાં જ.'

આ અફવાઓ ફેલાવનારાઓમાં કેટલાક જુદાશાળાઓ જુદી રીતે તે ચકાનું સમાધાન કરતા : "વિશ્વનાથ જ્યારે વર્તમાનપત્રના ઉપ-સંપાદક હતા ત્યારે તેમનો પ્રેમ એમની પત્ની ઉપર હોય એ સ્વાભાવિક છે, કારણકે

પતંગની દોર

લેખક

શ્રી. વી. એસ. ખાંડેકર

*

સંપાદક જેવા શુષ્ક જીવનમાં સવારથી સાંજ સુધી ક્યારેય એકાદી સ્ત્રી નજરે પડે એવું બાળ્યે જ બને. એકાદ છોકરો, ટપાકી કે બહુ બહુ તો કાળા હાથ ને ગંદા કપડાવાળા કંપોઝીટરો સિવાય પોતાની કેબીનમાં બેઠા બેઠા ખીખું ચું જેવા મળે ? એવી સ્થિતિમાં લલિતા જેવી સાધારણ શપાળા સ્ત્રી ઉપર તો ચું, પણ સુર્પન્ના જેવી સ્ત્રી ઉપર પણ એવો પુરુષ વારી જાય.

છેલ્લા અઢી વર્ષથી વિશ્વનાથ ચિત્રપટ-કથા લખતા હોવાથી કેટલીયે નટીઓના પરિચયમાં આવ્યા હશે; કેટલીક સાથે થોડી ઘણી જાળ-ખાણ પણ થઈ હશે. આ નટીઓ કાંઈ સાદી સીધી સ્ત્રીઓ થોડી જ હોય છે ? તેરડાનાં ફૂલનો રંગ તો ત્રણ દિવસ પછું ટકે, પરંતુ આ નટીઓની સાદીઓનો રંગ ત્રણ કલાક પણ નથી ટકતો. 'રાત્ર કહે તે પૂર્વ દીપ્ત અને પૂરોહિત કહે તે અમાસ,' એ કહેવત હવે તો જૂની થઈ ગઈ છે. આજની કહેવત તો 'નટી કહે તે ફેશન.' આવી એકાદ સીનેમા-તારિકાએ વિશ્વનાથને નાદિ લક્ષ્યાવ્યા હોય એમ કાણ કહી શકે ? વિશ્વમિત્ર જેવા

અપિ પણ મેનકાને જોઈને પાણી પાણી થઇ
અયા, તો આ હાળ રોટલી ખાનાર વિશ્વનાથનું
શું ગળું ?”

આની વિચિત્ર લોકવાયકાના પ્રચંડ ધસારા
સામે કોણ ટકી શકે ? સારી કરતાં ખરાબ
વાતમાં વિશ્વાસ રાખવાનો મનુષ્ય માત્રનો
સ્વભાવ હોય છે—અને એમાંય ત્યારે નીતિ—
અનીતિનો પ્રશ્ન આવે ત્યારે તો હદ જ નહિ.
આકાશમાં અંધારાની પેઠે તારાનાં તેજ છૂપા-
યેલ છે એ વાતમાં કદી કોઈને વિશ્વાસ
બેસતો નથી.

અશ્વાઓમાં ધરતું મીકું મરચું બમરા-
વીને તેનો પ્રચાર કરનારા સ્વયંસેવકો ઠેકઠેકાણે
હોય છે. કોઈની પત્ની ધરને ખૂણે રહેજ માંદી
પડી હોય તો તે બાઈ કોઈ ઈરિપીતાલમાં મરણ
પથારીએ પડવાની વાતો લોકોને કહેવામાં
તેમને રસ પડે છે. વિશ્વનાથની બાજતમાં પણ
એવું જ હતું. તેમને બે ત્રણ નનામા પત્રો
પણ મળ્યા. કોઈ એ આકતરી રીતે સૂચક
પ્રશ્નો પણ પૂછ્યા હતા. આ પ્રકારની મૂર્ખતા
ઉપર હસતું કે રડતું તે જ તેમને ન સમજતું.
લલિતાથી ચાર દિવસ પણ દૂર રહેવાનું આકંઠ
લાગતું તેને લલિતાનો ત્યાગ કરવાનો હોવાનો
લોકવાયકાનો સૂર હતો. સાધારણ ધોખીએ
સીતાનો ત્યાગ કરવાનું સંકટ રામને માથે શી
રીતે આણ્યું હશે તેની તેમને સારી એવી
કલ્પના આવી ગઈ.

વિશ્વનાથ આ અશ્વાઓનું મૂળ શોધવા
લાગ્યા, પણ નદીના મૂળ કરતાંય અશ્વાનું
મૂળ શોધવું અતિ વિકટ છે. ખરી રીતે તો
આવી અશ્વાઓ નમાશી ને અસંભવિત હોય છે.

[વિશ્વનાથની નજર સામે છેલ્લા દસ વર્ષનું
હવન એક ચિત્રપટ પેઠે ઝડપની સરકવા લાગ્યું.

*

લલિતા અને પોતાની ઝોળખાણ કેવા
વિચિત્ર સંબેગોમાં થઈ હતી ? કોઈ પણ

વાર્તાકારને તેવા પ્રસંગની કલ્પના પણ ન આવે.
વર્તમાનપત્રના એક ખંચરપત્રી તરીકે રોતે
એક સભામાં ગયા હતા. ‘છૂટાછેડા-ઈષ્ટ કે
અનિષ્ટ ?’ એ વિષય ઉપર વાદવિવાદ કરવા
મેળા થયેલા કોલેજીયનોની એ એક ચર્ચા-
સભા હતી. તે દિવસે એ સભામાં લલિતાએ
છૂટાછેડાની આવસ્થાનું ખૂબ આવેશપૂર્વક
પ્રતિપાદન કર્યું હતું. લક્ષ્મણપ્રાંચી જ સંસા-
રના કડવા અનુભવોની અગ્નિજાળે ‘હાઠી મથેલી
શ્રી બળતા હૃદયે પોતાની બધી વેદના બધે
બ્યક્ત કરી રહી હોય એવું જ કાંઈક પોતાને
તે દિવસે લાગેલું. બાપણું સાંભળવામાં પોતે
એટલા એકધ્યાન બની ગયા હતા કે બાપ-
ણનો એક શબ્દ પણ તેઓ કાગળ ઉપર લખી
શક્યા ન હતા. આવું સુંદર બાપણું પોતાના
પત્રમાં છપાય એ પણ આવશ્યક હતું. લલિ-
તાએ ઘેર બાપણું લખીને પછી જ અહીં મોટે
બોલવાનું રાખ્યું હશે એમ માની, સભા પૂરી
થતાં જ તેમણે તેને મળાને પૂછી જોયું, પણ
તેની પાસે બાપણું નાનોશી નોંધ પણ ન
હતી તો પછી બાપણું લખેલું તો ક્યાંથી જ
હોય !

પોતાની શક્તિની સાચી કલ્પના તેમને
તે દિવસે જ આતી. પોતે સાંભળેલું આખું
બાપણું ઘેર જઈને લખી નાખ્યું. બીજે દિવસે
તે છાપામાં પ્રગટ પણ થયું. આશ્ચર્ય પામ-
વાનો વારો હવે બદલાયો. લલિતા પણ
પોતાનું આખું બાપણું છપાયેલું જોઈ નવાઈ
પામી અને વિશ્વનાથને મળવા આવીને પૂછ્યું :
‘માત્ર એક જ વખત સાંભળાને તમે આ બાપણું
શબ્દસઃ લખી નાખ્યું ?’

વિશ્વનાથે સગવડ જવાજ આપેલ : ‘હા’

‘તમારી યાદશક્તિ બહુ નિમ્ન લાગે છે’

કેટલું નાનું વાક્ય ? જૂઠ્ઠામળના ફૂલો

ચીમગાઈ ગયાં હોય તો પણ તેમની સુવાસના
ક્યારેય ઉણપ દેખાય છે ! વાલના જડખામાંથી

પોતાનું રક્ષણ કરનાર નાયકને ગોરવભરો દષ્ટિએ જનનારો નાયિકા પેઢે લલિતાએ પોતાના તરફ જોઈને આ વાક્ય ઉચ્ચાર્યું હતું.

વર્તમાનપત્રના ધંધાને નીરસ કહેનારાની તેમને ખરેખર દયા આવી હતી. જે પોતે ખચરપત્રી ન બન્યા હોત તો તેમને લલિતાની ઝોળખાણુ આ જન્મે તો શું, પણ અનેક જન્મે યર્ષ શકી હોત ખરી ?

અને માલ્યરામાં અંતરપટ દૂર થતાં બ્યારે પોતે તેને ગળામાં વરમાળ પહેરાવી ત્યારે તો પોતાને એમજ લાગેલું કે જગતની સારી એ કવિતા આ એક જ ધંધામાં-વર્તમાન પત્રના ધંધામાં એકત્ર થઈ છે.

લક્ષ પછી ' છટાછેડા ' ના તે વ્યાખ્યાનમાંનું એક દર્શાવ તેમના સ્મરણ પર કેટલીયે વાર અચકાયા કર્યું હતું. લલિતા બોલી હતી : ' એક જ જગ્યાએ ઉભા રહી પતંગો ઉડાડનાર જે વ્યક્તિઓના પતંગો જરૂર એકમેક સાથે અચકામ છે, અને તેમાંના નાણુક પતંગ સહેજમાં ફાટીવૂટી જાય છે, એ જ રીતે આપણા સમાજમાં ય સ્ત્રીના વ્યક્તિત્વની આવી જ કુદૃશ યાય છે. એ થયું ન જોઈએ. પોતાના જીવનનો પતંગ જીવન-આકાશમાં અનિ-શ્ચય પણ વિહાર કરતો હોવાનું દ્રશ્ય આપણા સમાજની દરેક સ્ત્રીને જોવા મળે એ દષ્ટિએ પણ છટાછેડાની આવશ્યતા છે. '

લક્ષ પછી પોતે વર્તમાનપત્રમાં ઉપ-સંપાદક થયા હોવાથી, રાતપાળીને લીધે, ધણી વાર મોડી રાતે ધેર જતા. ખારએક પણ વાગી જતા. મમે તેટલું મોઢું થયું હોવા છતાં લલિતા પોતાની રાહ જોઈને -જનમતી બેસી રહી હોય; એ જોઈપોતે પૂછતા : ' કેમ તને જાંબ નથી આવતી ? '

તરત જ જવાબ મળતો : ' મારી જાંબ તો તમે ચોરી લીધી છે. પછી શી રીતે જાંબુ ! ' પોતે ખીરસા ફેફસવાનો ડોળ કરી પૂછતા :

અંતરના બાગમાં

આવ સખી આજ તું અંતરના બાગમાં,
કોયલડી એકતાની ટહુકે રે લોલ;
ઉમંગ ઉલ્લાસનો શિખાવલ નાચતો
ભિન્નિનો શુક તહીં ઉડતો રે લોલ:
આવ સખી.

દિલની સચ્ચાઈ કેરા વાયરાઓ આવતા,
સતતા તે છોડવાઓ રોલતા રે લોલ;
શાન્તિનાં પુષ્પ સખી ખીલ્યાં બેફાટ બે,
દેવી સુવાસ બધે મધમધે રે લોલ:
આવ સખી.

આશાની ડાળ પરે પ્રેમ કેરા દોરથી,
ખાંધ્યો છે મૂલવાને હિંચકોરે લોલ;
પાથરીયું ત્યાગ તણું આસનીયું હિંચકે,
સાથે બેસીને સખી મૂલશું રે લોલ:
આવ સખી.

હેયાના આસનીયે બેસી નીરાંતથી,
મીઠાં અખંડ ગીત ગાઈયું રે લોલ;
જીવન-તંબૂર તણા તારથી ગજવશું,
પ્રેમનાદ આખા બ્રહ્માંડમાં રે લોલ:
આવ સખી.

મોહનલાલ ભોગીલાલ શાહ.

‘ક્યાં છે ?’

તે કહેતી : ‘ત્યાં નહિ-’

‘ત્યારે ?’

અને તરત જ લાડધેલી ચમ્પુ ઘેનભરી આંખે પોતાની તરફ જોઈ જ્યારે તે તેલું મ્હોં પોતાની છાતીમાં છૂપાવી દેતી ત્યારે પોતાને લાગતું કે ખરેખર નિંદ્રાનો જન્મ પ્રિયજનના મોહભર્યા સ્પર્શમાંથી જ થયો હશે. વળી પોતાને થતું કે પોતાના શૈશવને પાછું મેળવવા પ્રાર્થતા કવિઓ ખરેખર અરસિક હોવા જોઈએ. વહી ગયેલા જીવનમાંથી જો એકાદ ક્ષણ પાછો જડતી હોય તો તે પ્રેમના પ્રથમ સ્પર્શની જ હશે !

ઉપસંપાદકમાંથી પોતે વાર્તાલેખક થયા એ જોઈને ઠેટલાકને ખૂબ નવાઈ થતી હતી. પરંતુ પોતાના આ નવા ઉત્સાસને ઉમંગના મૂળમાં શું લલિતા નહોતી ? મધરાત સુધી તે નવલકથા કે વાર્તા વાંચતી મોડે સુધી જાગતી બેસી રહેતી. એક વખત તેની અધુરી વાર્તા પૂરી થતાં પહેલાં જ પોતે અચાનક ઘેર જઈ પહોંચ્યા. વાર્તા પૂરી કરવાનો મોહ તે કોમે કરીને જતો કરી ચક્રી નહિ; ત્યારે પોતે મસ્કરીમાં કહ્યું : ‘બાકીની વાર્તા કાલે વાંચીશ તો નહિ આલે ?’

રમકડાં પાછળ ઘેલા બનેલા બાળક જેવી તે દેખાતી હતી. જવાબ આપ્યા વિના તેણે આગળ વાંચવા માંડ્યું ત્યારે પોતે ફરી પૂછ્યું : ‘એવું તે આ વાર્તામાં શું છે ?’

‘શું છે ?’ આજા રોષ ભરી અવાજે તેણે સામું પૂછ્યું.

‘હું એમ પૂછું છું કે ગાંડી ચવાય એવું તે વાર્તામાં શું છે ?’ કાશ્યપર તે સ્તબ્ધ બનીને બેસી રહી.

પોતાને લાગ્યું કે લલિતા દારી. પણ ઓઆ કદી દારે છે ખરી ?

હાથમાં માસિક વચ્ચે આંગળી રાખી તે

પાસે આવી અને ઠેક ઠેકાં પાસે હોઠ લાવી આપું સુંબન લેતાં બોલી : ‘આમાં પણ માંડા થવા જેવું શું છે તે કહો ને !’

આવખતે પોતાને નિરુત્તર રહેવું પડ્યું. પોતે મનમાં નિશ્ચય કર્યો કે, લલિતાને લાગે છે કે, વાર્તામાં પણ સુંબન જોડેલી જ અદ્ભૂત મીઠાશ રહેલી છે. પોતે એક વાર્તા લખી નાખતી.

પોતાની એ પહેલી વાર્તા ખૂબ લોકપ્રિય નીવડી. એ લોકપ્રિયતાએ પોતાને વાર્તાલેખક બનાવ્યો. લોકપ્રિયતા એ પણ શું પ્રેમનું એક સ્વરૂપ નથી ? પ્રેમ એ સૂત્રિ દેવતા છે એ સત્ય પોતાના જીવનમાં પૂરેપૂરું સમજાયું.

આગળ જતાં પોતાના જીવનમાં દિનકરનો ઉદય થયો. લલિતાની પ્રસુતિ પછી થોડીવાર પોતે તેને જોવા એંદર ગયા. તેને હસાવવાનો વિચાર આવવાથી બોલ્યા : ‘એ પતંગ હતા તેના આજે ત્રણ પતંગ થયા; ખરું ને ?’

‘ખરું. પણ દોરી તો એક જ છે ને ?’ તેના એ ઉત્તરથી પોતાને ઠેકો બધો આનંદ થયો હતો !

દિનુ-દિનકર ત્રણચાર વર્ષનો થતાં જ એક સિનેમા વાળાએ પોતાને વાર્તાલેખક તરીકે નિમંત્ર્યા. તે કંપની માટે લખેલી પોતાની પહેલી જ ચિત્રકથા-‘અખમિલ’ જખખર પ્રસિદ્ધિ પામી. અઠવાડીયાના અઠવાડીયા સુધી લોકોનો જખખર ધસારો થિયેટર ઉપર થતો. પાંચી અખમિલ વેચાણ થયેલા પોતાના પુત્રને ‘નારાયણ’ કહી બોલાવે છે. દેવનું નામ તેના મુખેથી ઉચ્ચારતાં દેવી વિમાનમાં બેસી સ્વર્ગે જવાનું સદ્માત્ર્ય તેને સાંપડે છે. આ દ્રશ્ય જોતાં જ આપું થિયેટર તાળાઓથી ગાજી રહેતું.

પોતાની એ વાર્તા ચિત્રપટ ઉપર ન ઉતરી હોત તો ! તો લલિતા અને દિનુને બંગલામાં રહેવાનું આ જન્મમાં તો સાંપડ્યું જ ન હોત. સહેલ કરવા મોટર, કે મોં માંગી વસ્ત્રો

વસાવવાનું સામર્થ્ય પોતાનું ક્યાંથી હોત ? વાતોના અગામ્યને સ્વર્ગ મળ્યું હોય કે ન મળ્યું હોય, તો પણ પોતાની એ વાતોએ પોતાના ઘર માટે તો સ્વર્ગના સુખનું નિર્માણ કરી આપ્યું. પરંતુ સ્વર્ગમાં શું ખરેખર સુખ હોય છે ?

*

તે પછીના હેઠલા દોઢ વર્ષના જીવન પ્રસંગો પણ વિશ્વનાથની છાછા ન હોવા છતાં તેની નજર સામે તરવરવા લાગ્યા. અગમ્યની વાતોએ અપાવેલ યશને લીધે આનંદિત થવાને બદલે તે કાંઈક અંશે બેચેન બન્યા હતા. કારણ કે, તેમને એમ લાગવા માંડ્યું હતું કે, પોતે પોતાની લેખન-કલાનો દુરુપયોગ કરી રહ્યા છે—ગરીબ અને અગમ્ય લોકોને છેતરીને પોતે તેમનો જીવન-વિનાશ કરી રહ્યા છે; સામાજિક દષ્ટિએ પોતે એક પ્રકારનું પાપ કરી રહ્યા છે. તેમણે પોતાના મનને ચટકા ભરતી આ વાતોનો એક અક્ષર પણ લલિતાને કહ્યો નહિ. તેમને નિશ્ચયપણે એમ લાગવા માંડ્યું હતું કે, સમાજમાં પ્રવર્તી રહેલી તેની તેજ અધશ્રદ્ધા વધારનારી પૌરાણિક ચિત્રકથાઓ લખી પોતે અરીથ વેચી પેસાદાર થવાનું પાપ કરી રહ્યા છે. તે પછી તેઓ સામાજિક વાતો લખવા તરફ વળ્યા. ઉપસંપાદક તરીકેના જીવનમાં તેમણે સામાજિક જીવનની સારી-નરસી અનેક વાતોનો ખૂબખૂબ અનુભવ મેળવ્યો હતો, પરંતુ જે સામાજિક કથાનકમાં નખરાખાજ નામ ન હોય, રંગીન શૃંગાર ન હોય એવી વાતોનો સ્વીકાર સિનેમા વાળાઓ કરતા નથી. બેકારીના આગળપડતા અશ્વને છપ્પતી તેમની સામાજિક વાતો ઉપરથી ઉતારેલ ચિત્ર ખુબ યશસ્વી નીવડ્યું નહિ. તે છતાં નિરાશ થવાને બદલે તેમણે વેશ્યા જીવનનો અદ્ભૂત ચિતાર આપતી 'રૌરવ' નામની નવી જ ચિત્રકથા લખી. આ ચિત્રને પડદા

ઉપર રજુ થવાનો સમય અને પોતાને માટે ઉઠેલી અશ્વઓનો સમય કમનસીબે કુદરતી રીતે એક સાથે જ આવી લાગ્યો.

*

'રૌરવ' ની વાતો પર ટીકાઓનો વરસાદ વરસ્યો. ચારે તરફથી અનેક પ્રકારના શાબ્દિક હુમલાઓ અને પ્રહારો થયા. આ પ્રકારનું ચિત્ર સમાજના યુવાન વર્ગના ચારિત્રને નુકશાન કરતો છે એમ વિચારી, સમાજની સંસ્કૃતિના પક્ષકારોએ સંભાળો ભરી-ભલેને પછી એ સભામાં મુકીબર ગણ્યા ગાંધ્યાજી હોય, સમાજના સ્થંભરૂપ મનાતા અનેક મહાપુરુષોનો કલંકકથાઓને છતી કરી દેતી 'રૌરવ'ની વાતોને લીધે સમાજના અનેક આગેવાનો શોર-ખડોર પાડી ઉઠ્યા, તર્કશાસ્ત્રમાં પારંગત એવા ટીકાકારોએ તો એટલે સુધી કહી નાખ્યું કે વેશ્યા જીવનની ગ્રીણામાં ગ્રીણી રનેરજ માહિતીનું આગેદુમ્ન વર્ણન કરનારો લેખક વેશ્યાગામી હોવો જ જોઈએ.'

પોતાની તરફ ધૂળ ફેંકતા સમાજની ધૂળેટી વિશ્વનાથ હસતે મુખે સહન કરતો. ટ્રેકિલાના મધુરગાન ઉપર દેડકાં પોતાનો અભિપ્રાય વ્યક્ત કરે તેવો આ પ્રકાર હતો. આવી રિયતિમાં એ શું કરે ?

પરંતુ તેમના મનની શાન્તીને છૂંદી નાખનાર ખરે હલ્લો તો અણધારી જગ્યાએથી આવ્યો—એ હલ્લો થયો તેમના ઘરમાંથી. પોતાની ચિત્રકથાવાળું ચિત્ર ત્રીજા અઢવડીયામાં પ્રવેશ્યું હતું, પણ સમાજે ચિત્રને વિકૃતિનું કલંક લગાડ્યું હોવાથી એ લાંબુ ચાલવા સંભવ નહતો. એવામાં વિશ્વનાથની અપકીર્તિના દુઃખમાં લલિતાએ એક રાત્રે વધારો કર્યો.

'આ બધું હવે કેટલા દિવસ ચાલશે ? લલિતાએ કંઠેર સ્વરે વિશ્વનાથને પૂછ્યું: વિશ્વનાથે પ્રશ્નસૂચકદષ્ટિએ તેની તરફ જોયું.

'આને છ મહિનાથી હાથે રાંધું છું તે જોતા નથી ?'

‘ધણાને ઘેર રસોઈ તો ઓઝો હાથે જ કરે છે !’

‘ત્યારે તો રાંધનારી રાખવા માટે જ પુરુષો લભ કરતા લાગે છે !’

‘લલિતા—!’

‘બહુ થયું. હવે મને કાંઈ કહેવાની જરૂર નથી. બંગલામાંથી બે ઓરડાઓમાં રહેવા વખત આવ્યો. ધરને આંગણે મોટર હતી તેય તમારાથી ખમાઈ નહિ !’

વિશ્વનાથ હસી પડ્યા: ‘મોટર મને નહિ મમતી: હોય ?’

‘તો મેળવો ! ‘અગમિલ’ જેવી વાતો કરી એકવાર લખી નાખો તો કાલે...’

‘એટલે ધરને આંગણે વિમાન સુધાં આવીને ઉશું રહેશે ?’

‘લોકોને મમતું લખવાનું છોડી દીધું અને નવું જ તૂટ કાઢીને ઉશું રાખ્યું. બધાં ઓળખીતાં મને ચીડવે છે. જે તે કહે છે કે ‘અલી તારા વરને તો અગરે બેસનારીઓની બધી વાતની ખચર લાગે છે !’

લલિતા રુરુરુ થઈ ગઈ. વિશ્વનાથ તેની પાસે જઈ તેના ખભે હાથ મૂકી બોલ્યા: ‘જરા ધીમેથી બોલ. દિનુ સૂતો છે. એ હવે કાંઈ નાનો નથી. આવી વાતો એ સાંભળે એમાં આપણી શોભા નહિ.’

‘હું પણ એ જ કહું છું. નિયાળમાં એના વર્ષના છોકરાઓ અને ઠેવું ઠેવું પૂકે છે એ જરા એને પૂછી તો જૂઓ ! મારે તો મ્હોં બતાવવા જેવું ય નથી રહ્યું !’

વિશ્વનાથ વિચારમાં પડી ગયા. જગતને સત્ય મમતું નથી એ પોતે જાણતા હતા, પરંતુ સત્યનો દાંવો કરવાનો જગતનો એક પ્રકાર અનંત છે અને તેની એમને આજે જ કલ્પના આવી. તેઓ લલિતાને રીઝવવા પ્રેમાળ સ્વરે બોલ્યા: ‘જગત બમને હાથે તેમ બોલે: પણ તને તો એમ નથી લાગતું ને ?’

‘મને ?’ લલિતા રેપિડિયો મેરે સામે જોઈ રહી. તે જોઈ વિશ્વનાથ ‘જરા’ મમરાયા. લલિતા લાલધૂમ જતીને બોલી:

‘મારી અને દિનુની તમને જરાજેટલી પણ પડી હોત તો...’

‘તો શું !’

‘અગમિલ જેવી વાતોએ લખી અમને આરામથી રહેવા દીધાં હોત !’

પરિણીત સ્ત્રી અને પુરુષના જીવનને પાસે પાસે ઉડનારા બે પતંગની ઉપમા આપનારી લલિતા પોતાની એ કલ્પનાને ક્યાંય વીસરી ગઈ હતી. પતંગના પાતળા કામળ જેવી લામણીઓ ધરાવનારાં પરિણીત દંપતીની લામણીનાં પાતળાં પડો પણ એક બીજીની સાથે અથડાઈ ફાટીતૂટી જતાં પતંગોની જે જ છેદાઈ છિન્નભિન્ન થઈ જાય છે એ વાતનું પણ તેને જ્ઞાન નહોતું રહ્યું.

અત્યારે લલિતાની વાત સાંભળીને વિશ્વનાથની નજર સામેથી એક બીજા સાથે ભેરવાઈને મર્મશૂન્ય બનેલા બે પતંગોનું ચિત્ર ખડું થઈ ગયું. તેણે મુદ્દસ્સરે કહ્યું: ‘લલિતા, લેખકને પણ ઉચ્ચ રચના પહોંચવાની અને જગતને પણ પોતાની સાથે એ દક્ષાએ પહોંચાડવાની બાવના સેવવી એ શું કુશળ છે !’

‘પણ’... ‘અગમિલ’ જેવી વાતો લખીને...’

‘લોકોના મગામાં અંધશ્રદ્ધા જેવા પડેલા ફાંસાને વધુ આમળો દઈ મજબૂત બનાવવાની મારી ધૃષ્ટા નથી !’

વિશ્વનાથને લલિતા તરફ ખ્યાન પૂર્વક જોતાં ખાત્રી થઈ કે પોતે જે કહે છે તે લલિતાને મળે ઉતરતું નથી. તેમને તેની દયા આવી. દશ વર્ષ પૂર્વે કોલેજના વ્યાસર્પી ઉપરથી ઓઝોના વ્યાકિતવનું જ્ઞાન કાવતી લલિતા અને સમાજના ભોળપણા વધારે એવી, પતિ પાસે લખાવેલી વાતોએને સુખના

જાણે ધરમાં સાદુસુદ્ધ કરનારી વેંતરી : આવી રંગબેરંગી...

‘લલિતા !’ વિશ્વનાથની આંખ લાલ બની. મન પરનો કાળૂ ગૂમાવાય નહિ એ માટે તેણે સદૃશ રહેલા દિન તરફ નેઠે રાખ્યું. લલિતાએ તેમના આ મનોનિગ્રહનો લાભ લીધો અને બોલવા માંડ્યું : ‘કાલે સવારે હું મારે પિયર ચાલી જઈશ. પછી તમને કાંઈ વાતની અડચણ નહિ પડે. જેને લાવવી હોય એને લાવજો...’

વિશ્વનાથ ત્યાંથી બહાર નીકળી ગયા. રાતભર તેમને ઊંઘ ન આવી. તેમને લાગ્યું કે પોતે જાણે કાંઈ મૃત્યુશૈયા પર પડેલા રોગી પાસે જાગતા બેઠા છે. એક દૃષ્ટિએ એ સાચું હતું. દશ વર્ષની શાંતીને એકાએક કરમાઈ ગયેલી જોવાનું દરેક મૃત્યુના જેટલું જ દુઃખદ નથી ? આ કરમાઈ ગયેલી પ્રીતિ-વેલ ફરી ફરી રીતે ખીલવવી ? તેના મૂળમાં પોતાના આદર્શનું લોહી સીંચીને !

ખાળુથી ચોરડીમાં લલિતા પાસાં બદલતી હતી. લગ પછી પહેલી જ વાર જ્યારે તે પિયર જવા નીકળી હતી ત્યારે તેને વિશ્વનાથ પોતાની પાસે જ હોવાનો ખાસ થયો હતો; પરંતુ આજે પોતાના બન્ને વચ્ચે હંચા થયેલા દિલને લીધે તે દૂર-અતિ-દૂર ગયા હોય એમ તેને લાગતું હતું.

*

અભિમાન ભરી લલિતા પિયર જવા નીકળી ત્યારે વિશ્વનાથ પણ ચૂપચાપ બની ગયા હતા. રોજને મૂકવા ગયા તોય એક ખીજ એક અક્ષર પણ ઉચ્ચારતા ન હતા. માત્ર દિનુ વચ્ચે વચ્ચે કંઈ કંઈ બોલ્યા કરતો હતો, પણ પતિ-પત્નીએ એ રોતે પણ કંઈ એક ખીજ પ્રત્યે વાતનું વળું ઉમેળ્યું નહિ.

ત્રીજા વર્ષની ટીકીટ થોડા વિશ્વનાથનું મન કુભાચું, પણ ત્રીજા વર્ષના ઓઆ માટેના

ડાખામાં બેસતાં લલિતાને તો મરવા જેવું લાગ્યું. ‘છેલ્લા બે વર્ષમાં કદિ ખીજા વર્ષ સિવાય મુસાફરી કરી ન હતી. દિનુને પણ આ ત્રીજા વર્ષનો ડખો પસંદ નહોતો. માડી ઉપડી ત્યાં સુધી દિનુ સારા ડાખામાં બેસવાની હક કરતો હતો. વિશ્વનાથને લાગ્યું કે મુકરર સમયે જ માડી ઉપડવાની પ્રથા કેટલી ખરાબ છે !

ડાખાની ખારી પાસે સ્તંબ બનીને તે ઉભા હતા, એટલામાં એક બાકિત તેમને નમસ્કાર કરીને પસાર થઈ એને જોતાં વિશ્વનાથના ચ્વાટાં ઉભા થઈ ગયાં. વતેમાન-પત્રોની કુનિયામાં એ એક અત્યંત બાકિત હતી. તે એક દૈનિકમાં ‘પડદા-પાછળ’ ની કોલમ લખતી હતી. ખજર, અકવા, બનાવરી સમાચારો અને ખાનગી વાતોમાં મરી મસાલો બજારવી ‘પડદા પાછળ’ની કોલમ વિવિધ રીતે ચણ-ગારવામાં તે કુશળ હતા. વિશ્વનાથને લાગ્યું કે પોતાનું નામ જરૂર આવતી કાલે એ કોલમમાં જગકવાનું. તેમણે જોયું તો, તે છાપ વાંચવાનો ઢોંગ કરી દૂર બેઠે બેઠે તેમના દરેક ખારીકાઈથી જોતા હતા.

લલિતા આવીને ખારી પાસે ઉભી રહી. બન્નેએ એક ખીજ સામે જોયું. વિશ્વનાથે ધાયું કે લલિતાને આ રીતે જવાનું ગમતું નથી. લલિતાએ ધાયું કે વિશ્વનાથ ‘તું ન જા’ એમ કહેવા છુટે છે; પરંતુ બન્નેમાંથી કોઈ કંઈ બોલ્યાં જ નહિ.

એકાએક દિનુ બોલી ઉઠ્યો : ‘બા, મારો પતંગ !’

‘તારા પતંગની ઢોરી તો વૂડી ગઈ છે, બાઈ !’

ફરી વાર પતિ-પત્નીએ એક ખીજ સામે જોયું. અનેની દૃષ્ટિમાં એક જ આવ હતો- તારી એકલાની પતંગની ઢોરી વૂડી ગઈ નથી, આપણા બધાના પતંગની એ જ ગતિ થઈ છે.

વિશ્વનાથ પરોક્ષી જ ગતવામાં લાચ

મસળતા અસ્વરથેતા અનુભવી રજા હતા. એકાએક મનમાં નિશ્ચય કરી તેમણે પોતાના હાથ બહાર કાઢ્યા અને ચાવી ધરતા બોલ્યા : 'શે આ ચાવી.' આ વખતે લલિતાએ હસીને જવાબ આપ્યો : 'એ ચાવી હું લઈશ તો પછી તમે શું કરશો ? તાણુ તોડીને ધર ઉઘાડશો ? અને પછી એવા તૂટેલા તાળાની ચાવી મારી પાસે રાખીને ય મારે શું કામ છે ?'

પોતાની પાસેથી ચાવી કાઢીને બતાવતાં તે બોલી : 'મેં' પણ દશ વર્ષ સુધી સંસાર ચલાવ્યો છે. સંમંજ્યા ને ! બીજી ચાવી મારી પાસે રાખવાનું હું જુલો નથી.'

વિશ્વનાથ હસી પડ્યા. એટલામાં ગાડીની બ્હીસલ થઈ. વિશ્વનાથને થયું કે એકદમ સામાન ઉતારી લઈ લલિતાને પાછી ધેર. લઈ જઈ. પણ એટલામાં તો એક યુવાન છોકરી તેમના ડાબા પાસે દોડતી આવી. તે બહુ જ સુંદર હતી. તેના હાથમાં એક નાનકડી હેન્ડબેગ સિવાય કંઈ જ ન હતું. કપાળે કંકુનો ચાંદલો પણ ન હતો. તે માંડ માંડ ડાબામાં ચડી ને ગાડી ઉપડી ગઈ.

*

વિશ્વનાથે ધેર આવી પોતાની ચિત્રકથા લખવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પણ ચિત્ર ચોટ્યું નહિ; એટલે એક અંગ્રેજી નવલકથાના પાના ઉઘસાવવા માંડ્યાં. પરંતુ એક પાનું પણ તેમનાથી પુરું વંચાયું નહિ. માથું દુઃખતાં માણસ કેવો અસ્વસ્થ બની જાય છે ! તેમના મનમાં પણ કંઈક એવું જ દુઃખ થતું હતું. હેવટે ઉઠીને તેમણે લલિતાને પત્ર લખવા માંડ્યો ત્યારે જ તેમને જરા ઠીક લાગ્યું.

પ્રિય લલિતા

જીવન એ એક કોયડો છે, એવું તો હું છેક નાનપણથી જ વાંચતો આવ્યો છું. પરંતુ એ કડવા સત્યની સાચી પ્રતિતિ તો મને મર્ધ કાંસે રાત્રે જ થઈ. તું આમ રોષે ભરા-

ઈને ચાલી જશે એવું તો હું સ્વપ્ને પણ સાચું નથી માની શકતો, પરંતુ કહેવાય છે કે, મનુષ્યનું મન બદલાય છે, પણ તેના સ્વપ્ના તો કાયમ રહે છે. કેટલું વિચિત્ર !

'શ્રી અને પુરુષનું જીવન પાસે પાસે ઉડનારા બે પતંગો જેવું છે.' એવી તારી કદખનાની મને લગ્ન પછી પણ કેટલાયે દિવસો સુધી ભ્રાંતિ રહી હતી. તને તેની કદાચ કદખના પણ નહિ હોય.

તારા સ્વતંત્ર વિકાસ અને તારાં સ્વતંત્ર કર્તવ્યને માફ કોઈ પણ જાતનું બંધન ન નડે એનો મેં શક્ય તેટલી દક્ષતા રાખી છે. તે તારો અભ્યાસ આગળ વધાર્યો હોત અથવા કોઈ પ્રકારની નોકરી પણ સ્વીકારી હોત તો ય મને તો આનંદ જ થયો હોત.

પરંતુ આપણા સમાજની શ્રીઓનું જીવન તો કુઠામાં રોપેલા છોડ જેવું બની ગયું છે. અન્ય સ્થળેથી પોતાનો જીવનરસ ખેંચનારી વેલો જેવી તે નથી. તેમને સંસારરૂપી સુંદર ફૂંકું જોઈએ છે અને તેની દેખરેખ રાખનાર માળીરૂપે પતિ પણ જોઈએ છે.

જીવનનો આવો ક્રમ તેં પણ આનંદથી સ્વીકાર્યો હતો. પોતાની પત્નીને એક નાજુક ફુલ તરીકે અપનાવી જીવન જીવાડવાના કોડ ક્યા પતિને નથી હોતા ? માતા પોતાના બાળકને જે લાડકોડબરી દષ્ટિએ જુએ છે તે જ દષ્ટિ પત્નીને જોતાં પતિમાં પણ હોય છે.

ઉપસંપાદકની સામાન્ય આવકમાંથી મેં મારાથી બની શકે તેટલી તને રાજ્યગારી, સોહાવી અને સુખી કરી છે. તે વખતે જો મને કોઈએ કર્તવ્ય-વિમુખ કહ્યો હોત તો મેં તેને મૂખ કહ્યો હોત. પરંતુ આજે મને મારી બૂલવું બાન થયું છે. વસ્ત્રાલંકાર વડે તારા દેહને દીપાવવા મેં તનતોડ મહેનત કરીને મારી જાતને તોડી નાખી, પણ તારા માનસિક વિકાસની કાળજી ક્યારે રાખી છે ?

અને કદાચ એવી કાળજી મેં રાખી હોત તો યે દેવસ્થાનમાં રહેનારી દેવમૂર્તિની પેઠે ઘરમાં રહેનારી સ્ત્રીનો માનસિક વિકાસ હું શી રીતે કરી શક્યો હોત, તે મને પોતાને પણ સમજતું નથી. ખાળકોને વધુ પડતા લાડકોડથી ઉછેરનારાં માતાપિતા પાછળથી પરતાવેા કરવેા પડે છે. હથેલીની વચ્ચે ચપેલી ફાંસીની પેઠે પત્નીની વધુ પડતી સંભાળ લેનાર પતિઓને પણ આવેા જ અનુભવ થતો હશે.

લલિતા, તારા સિવાય ખીજ કોની પાસે માઈ હૃદય ઠાલવું? ઉપસંપાદકમાંથી ચિત્રકથા લેખક થયો, અને આર્થિક રિયતિ એકદમ સુધરી ગઈ. તેં અને દિનુએ બે વર્ષ બારે સુખમાં ગાળ્યાં. તે સુખ હું આપી શક્યો તેનો મને આજે પણ આનંદ છે.

સામાજિક ચિત્રકથાઓ લખવાની મારી આદર્શ ઘેલજાને લીધે સુખના દિવસો વધુ ન ટક્યાં, તેટલા માટે જ તું મારા ઉપર આટલી રોષે બરાઈ? મારા આ આદર્શની ને જરા સરખી દૃષ્ટના પણ ન આવી? મહારતું જગત બહે દાવે તેમ બોલે, પણ તને તો પૂરેપૂરી ખાતરી છે કે, મને સોપારીના દુકાનું પણ વ્યસન નથી. પરંતુના નાદે લાગેલો પુરુષ પોતાના પુત્રને રમાડતો અને પત્નીની સાથે કલાકોના કલાકો સુધી વાતો કરતો ઘરમાં બેસી રહે ખરો?

છેલ્લા ૭ મહિનાથી માથે પડેલી નવી જવાબદારીને લીધે માઈ મન બારે થઈ થયું છે. પોતાની કૃતિમાં અવગુણનું આલેખન નહિ કરવા છતાં, મળતા અપયજાને લીધે ક્યો મનુષ્ય હતોત્સાહ ન બને? મારો પણ એ જ રિયતિ છે. આ સમયે મને તારા પીઠાળની જરૂર હતી; પરંતુ આજે આપણા સમાજમાં જરૂર એકાદ સ્ત્રીને પણ પોતાના પતિના મનની, પતિની આદર્શ ઘેલજાની અને દુઃખદ

દશામાં પત્નીના પ્રેતસાહનની અપેક્ષા અમળતા પતિની જાણ હોય છે ખરી?

પતંગને આકાશમાં ખૂબ હાથે ઉડાવવાની ઈચ્છા હોય, છતાં યે પાછળની ફેરો દુઝી હોવાને કારણે તેને પોતાની ઈચ્છાને દયાવતી પડે તો તેમાં નવાઈ જેવું શું છે? આપણા સંસારમાં પણ તેવું જ થયું છે.

પુરુષનું જીવન વિશાળ છે. તેને જંગલ બોવા મળે છે—સાચું જીવન જીવવા મળે છે. જીવનની સમરજીમ ઉપર તે જીવન સંગ્રામ બેલી બેલીને ધીરખનતો જાય છે. તેવું કર્તવ્યક્ષેત્ર વધતું જાય છે. પૂર્વે કદિ ન જોયેલ આદર્શ—તારલાઓ તેના જીવનમાં ચમકી રહે છે. સામાજિક ચિત્ર કથાઓ લખવાના મારા દશામકનો આ સિવાય ખીજે કોઈ જ અર્થ નથી. સંઘ સમાજને અવળે માર્ગે ધસડી જઈ તેને લૂંટવાની મને તમન્ના નથી. આ વખતે મારી સર્વ શક્તિનાં એકત્ર બળવડે સમસ્ત સમાજને જાગ્રત કરવાનો હું પ્રયત્ન કરનાર છું. આવેા જ્વલંત પ્રયત્ન કદાચ નિષ્ફળ નીવડે તો યે તારે ગર્વથી રાચવું જોઈએ. સંગ્રામ બેલતાં સાંપડેલું મૃત્યુ ક્યા વીરને નથી ગમતું? પણ—

આપણા સંસારમાં જે કાંઈ જનવા પામ્યું છે તેમાં મારી બૂલ છે એનો હું સ્વીકાર કરી લઉં છું. કારણ કે છેલ્લા દસ વર્ષમાં તને માત્ર સંસારની ઢીંગલી સ્વરૂપે સ્વીકારી, વસ્ત્રાલંકાર વડે શણગારી સમાજમાં ફેરવવા સિવાય, તારા સંસ્કાર વાંઘી મનને સંસ્કારવાને અર્થે મેં કશું જ કર્યું નથી. મનુષ્ય કેટલો સુખી હોય છે? કેટલે દિવાલવા તે મરી શીર છે, પરંતુ જીવન સુખના કેંદ્ર સમા મનની કે કદિ પણ પરવા કરતો નથી. પરંતુ પહોંચતાં જ તું પાછી આવતી રહે. તે પછી નવી વાતો સામાજિક લખવી કે નહિ, તે વિશે આપણે જાને સાથે મળી નહીં કર્યું; દિનુને મારાવતી બદાલ કરીને રમાડ્યો.

—તારો જ વિશ્વનાથ

પત્ર ખોલે ત્યાંનાં નાખવાનું ધારી,
ટેબલ પર મૂકી તે બારણે તાણુ ખારી બહાર
જવા નીકળ્યા.

અનેક મિત્રોને ઘેર જઈને થોડી થોડી
વાર બેસવા, છતાં ય તેમને કંઈ એન પડ્યું
નહિ. છેવટે કંટાળીને જમવા માટે વીસીમાં
જવાનો વિચાર કરતા કરતા તે પાછા ફર્યા
તે દરથી પોતાના ઓરડાનાં બારણાં ઉઘાડી
દીર્ઘ ચોરે ધર ફાડ્યું. કે શું, એમ લાગ્યું.
એવામાં દિનુને બારણામાં પતંગ ઉડાડતો દીઠો.

તે આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયા. દિનુ તેમને
બાપા બાપા કરતો વળગી પડ્યો; છતાં તેમણે
ન તો તેને ઉંચકી લીધો, કે ન પાક યાજડી.
અંદરના બારણા પાસે લલિતા ઉભી હતી.

‘કમ ? પાછી આવી ગઈ ?’

‘હા. મને થયું કે તમને નકામો ટપાલખર્ચ’

શું કરવા કરાવે ?’ ટેબલ ઉપરનો પત્ર તેણે
વાંચ્યો હોય એમ વિશ્વનાથને ખાતરી થઈ.
અને તેને લીધે જ તે ઉભી ઉભી હસતી હતી.
ત્યારે મર્ઝ રાત્રે ?

‘મને તો આ બધો એક ચમત્કાર જ
લાગે છે.’

‘હા. મારા ડબ્બામાં છેક છેલ્લી ધડીએ
આવેલી પેલી વિધવા છોકરી—’

‘પંથુ તારા પાછા આવવા સાથે એ
વાતને શો સંબંધ ?’

‘બેગ ઉપર તેમાઈ નામ લખેલું તે વાંચીને
તેણે મને ઓળખી. તમારી પત્ની હોયું એ
કેટલા ગર્વની વાત છે તેની મને આજે જ
ખબર પડી.’

‘સુસાદરીમાં એક સ્ત્રીએ તને ઓળખી,
એટલે જ ?’

‘ના એમ નથી. તમારી વાર્તાના નવા
ચિત્રપટ્ટે તે ગિયારીને બચાવી એટલે.’

લલિતાએ એ તરફથી વિધવાની બધી વાત
વિશ્વનાથને સમર્થ કહી સંભળાવી. પિયરમાં
માબીના ત્રાસથી કંટાળી બીચારી સાસરે

ગઈ, પંથુ ત્યાં એનો દિયર જ પાછળ
પડ્યો. શિક્ષણની સગવડ કરી આપવાનું
કમલ કરી એક સગાએ. તેને મુંબઈ
લાવીને પોતાને ઘેર રાખી. એ ચાર દિવસમાં
જ તે તેને અનોતિની ખાઈમાં ધકેલેલી દઈ
છેડા ચતાર હતો. મુંબઈ જવાથી તે ગિયા-
રીને કંઈ સહનું નહોતું; પંથુ નસીબ જોગે
ગઈ કાલે જ મન હળવું કરવા તેના પેલા સગાને
સીનેમા જોવાનું મન થયું. તેણે તેને પંથુ
સાથે લીધો અને તમારી વાર્તાવાળું ‘રોરવ’
ચિત્ર તે બંનેએ જોયું. બહેર મારી ગયેલું
તેનું મન ચિત્ર જોવાથી સંપૂર્ણ રીતે
જમત થયું અને નરપશુની જળમાંથી છૂટ-
વાનો માર્ગ તેણે નક્કી કરી નાખ્યો. કાંઈપણ
પ્રકારે સવારની ગાડી પકડી તે નાસી છૂટી.

‘તે છોકરી ક્યાં ગઈ ?’

‘સરખ ?’ લલિતાએ તેને બોલાવી.

સરખ લલિતાનો પાસે આવીને ઉભી
રહી. વિશ્વનાથ પ્રત્યે તેણે એટલા તો ભક્તિ
ભાવથી જોયું કે તેની આંખોમાં આંસુ ઉભરાઈ
આવ્યાં. વિશ્વનાથને લાગ્યું કે તેની આંખોમાંના
આંસુએ પોતાની સર્વ અપકૃતિને ધોઈ
નાખી છે.

સરખની રૂબારૂ આકૃતિ જોતાં વિશ્વનાથ
બોલ્યા : ‘લલિતા, એક નવી જીવંત વાર્તા
અને તેની નાયિકાને માત્ર ચાર જ કલાકમાં
મેળવી તું પાછી આવી છું. મુશ્કેલી કરતાં સ્ત્રીઓ
વધુ ચાલાક હોય છે એ જોડું નથી.’

આવા સુંદર કથાનકમાં કદાચ વિનોદની
કથાસ રહી મર્ઝ હશે ? પંથુ તે ચિંતા તો
બીજી દિવસે જ દૂર થઈ પડલા પાછળ ની
કાલમમાં નીચેના ખખર પ્રગટ થયા હતા—

‘સુપ્રસિદ્ધ ચિત્રકથા લેખક વિશ્વનાથના
પત્ની મર્ઝ કાલે જ તેમનો ત્યાગ કરી પોતાને
પિયર જવા નીકળ્યા ગયાં છે. નવી સામા-
જિક વાર્તાને વિષય તેમને તેમના ઘરમાંથી
જડ્યો એમ કહેવું કંઈ જોડું છે ?’

આત્મભોગની પરંપરા અને
આત્મવિસર્જનના આદર્શરૂપ

જલિ અર્પવામાં આવી તે દરમિયાં એમના
અવસાનને શ્રીદીશ સાત્રાન્યની વેદી પર
હોમાયદું હિંદનું સર્વોત્તમ બલિદાન લેખવામાં
આવ્યું હતું. શ્રીમતી કરતુરખા આપણા
માનસરૂઢક પર એક માનવસંગેખડાં હતાં, છતાં
એ સુકલકડા નાનકડા દેહનું એ બલિદાન
નહોતું; શ્રીમતી કરતુરખા ને અસૌકિક આત્મ-
સમર્પણનાં પ્રતીક હતાં તેનું હતું. એટલે
આંને આપણને એક સ્ત્રીના અવસાનની ખોટ
સાક્ષતી નથી. આપણને તો સાચે છે સ્વાર્પ-
ણનું પ્રતીક અલોપ થયું એ; અને એ વસ્તુ-
સ્થિતિ જ હિંદી સંભ્રામના કીર્તિસ્તંભમાં
એમનું અમર નામ આંકી મૂકે છે.

એક સીધા સાદા શુણ કે ખારીઅનનાં
એ પ્રતીક નથી. એમાં ભેદભરી રીતે કંઈક
વધારે છે; એવું કંઈક છે કે આપણી ભાવ-
નાઓના મિશ્રણને બારે વેગથી હલમજારી
મૂકે છે, એવું કંઈક છે કે આપણું હૈયું
અનેક મૂળરી અતુભવી જાય છે; એવું કંઈક
છે કે આપણું હૈયું નમ્રતાથી એમને ચરણે
ટળી જાય છે; આપણું દિલ એમના પ્રત્યેના
સદ્ભાવથી હલકાઈ જાય છે. એમનું અવસાન
થયું ત્યારે લોકોએ એમને 'સતી' કહ્યાં. 'સતી'
શબ્દ જ આપણી સમક્ષ પોતાની આદર્શ-
સિદ્ધિની વેદી પર પોતાનું જીવન સર્વસ્વ
હસતે મોઢે ન્યોઝાવર કરી દે એવી પ્રતિભા-
વંતી વીરનારીનું સજીવ ચિત્ર ખડું કરે છે.

છતાં કરતુરખા વીરતાથી પરદનાં, આત્મ-
ભાવથી અરપૂર્ય હતાં ને એમાં જ તેમની
મહત્તા હતી. મીનુ મસાણીએ એમને માટે
બ્યાજખી જ કહ્યું છે : “ કરતુરખાનાં લશણો
મહત્તાનાં નહોતાં; ભગાઈનાં હતાં. આ જગતમાં
ચતુરકં, હુદિમાન, તેજસ્વી મનુષ્યોની
ખોટ નથી. દરેક પોતપોતાની રીતે મહાન છે.
પરંતુ એ મહાનસદૃશ્યો સાથે હોતી જોઈએ
એટલી બલાઈ તેમનામાં નગરે પડતી નથી.

કરતુરખાની મહત્તા

લેખિકા

શ્રીમતી કમલાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાય

ગર્હ શીવરાત્રીએ સ્વ. કરતુરખા ગાંધીની
ત્રીજી સંવત્સરી ઉજવાઈ. આપણા કોષ પછ
ખીજ આગેવાન કરતાં અપ્રતીમ સ્વાર્પણનાં
એ અજોડ પ્રતીક છે. વારંવાર આપણું ધ્યાન
એ અવધામાં આવ્યું છે કે, એમનું જીવન
આત્મવિશેષણની એક સુંદર કવિતા હતું.
પરંતુ એટલાથી એમના જીવનની વ્યાખ્યા
પૂરી થતી નથી, બધું એટલા બધાં નિર્વિકલ્પ
સ્વભાવના જીવનને વિકૃત રીતે રજુ કરે છે.
આપણા આખા ય રાષ્ટ્રીય અસ્તિત્વ ઉપર
એ જીવન એક ઊંડી રેખા આલેખી ગયું છે
એમ કહીએ તો તેમાં જરા ય અતિશયોક્તિ
નથી. એમના અવસાન સમયે ને ને બાર્વા-

ત્યાજ આપણું દારિદ્ર્ય છે. માત્ર મહત્તા ઉપર બલાધનો વિન્ય છે. એ રીતે રાષ્ટ્રભરમાં કરતુરખાને અપાયલી ભાવાંગલિતું મહત્ત્વ આકવાનું છે. આપણે મહાન આગેવાનોના નિકટ સંપર્કમાં આવીએ છીએ ત્યારે કેટલાક ક્ષુદ્રક, હલકટ, સાંકડા દિલના જાણીયા આવે છે ને એમના ખીજા મહાન સદ્ગુણો ને અદ્ભૂત આત્મભોગોની પરંપરામાં પણ સત્યાર્થ પ્રકાશથી આપણી આંખ ઊઘડી જાય છે. પરંતુ કરતુરખા માટે તેમ નથી બન્યું. જાહેરાતના ખેરખાઓએ એને મહાન કહે એવું કશું જ એમનામાં નહોતું; છતાં એ મહાન નારી હતી. મહત્તાની ઉણપમાં જ એમની મહાનુભાવતા હતી. કરતુરખા કરતુરખા હતાં એ જ એમની મહત્તા હતી. એ સિવાય ખીજું કંઈ હોવાનો એમણે કદી એ દંભ ક્યો નથી; કદી એ એવણા પણ રાખી નથી. એમનું સમગ્ર જીવન આત્મભોમની પરંપરા હતું. પરંતુ આત્મ-વિસર્જનને આદર્શ માની એ કદી એ જીવ્યાં નથી, તેમ જ વીર નારી બનવા એ કદી એ મર્યા નથી. પોતાના પ્રયત્નો કે પોતાની સિદ્ધિઓનો પણ એમને ખ્યાલ હતો એવું પણ ભાગ્યે જ કોઈ કહી શકશે. કોઈ અગમ્ય અકસ્માતથી એમનું જીવન એવા પુરુષ જોડે જોડાયું, કે એણે પોતાનું જીવન ધડતર કરતાં કરતાં એમના જીવન માટે પણ એની કાર્યદેશા નહીં કરી દીધી, કે તેમાં ફેરફાર કરવાની પણ તેમનામાં શક્તિ નહોતી. પરંતુ એ જીવન સાથે એમને સંબંધ બંધાયો અને એ સંબંધ સાચવતાં સાચવતાં એમણે પોતાનું વ્યક્તિત્વ છતું કયું. પરિણામે એમના દેશનું સદ્ભાગ્ય ધડવામાં પોતાનો ફાળો આપ્યો, એટલું જ નહિ, પણ એ ભાગ્યચક્રના ખીલા બનવા ઉપરાંત એમણે સિદ્ધિ મેળવી. સમગ્રદાર આગેવાન તરીકે એમણે સુકાન પર પોતાની પકડ મજબૂત બનાવી નહિ, કે દેશનું ભાવિ ધડવાના નિર્ધોરથી આગેકુચ કરી નહિ, પરંતુ એમનામાંના

નૈસર્ગિક જોમને પરિણામે એ પતિના કાર્યના નિષ્કામ પ્રેક્ષક બની રહ્યાં નહિ, પરંતુ રાષ્ટ્રીય મંચન પ્રસંગે એક નિશ્ચિત શક્તિ તરીકે અગ્રભાગે વિરાજ્યાં. પોતાની સ્વેચ્છા કે પસંદગીથી એમણે રણસંગ્રામમાં કંપસાવ્યું નહોતું. પરંતુ ખીજા અનેક આગેવાનોની કેળવણીની દૃષ્ટિએ વધારે શક્તિશાળી પત્નીઓ. ખૂણે બેસી રહી તેમના કરતાં તદ્દન નિરાશી રીતે તેમણે બધા જ પ્રસંગો તદ્દન સ્વાભાવિક રીતે જ વધારી લીધા; કારણકે તેમનું પોતાનું એક ધ્યેય હતું અને એ ધ્યેયને કરતુરખા ચૂરત રીતે વળગી રહ્યાં હતાં. એમના મનમાં જગત એમને માટે શો વિચાર કરે છે તેનો ખ્યાલ નહોતો : એમના જીવનથી જગત પર શી અસર થશે એની પણ એમને પરવા નહોતી. પોતાના આદર્શ તરીકે એમણે કોઈ બીજી મહત્ત્વાકાંક્ષાઓની સ્થાપના કરી નહોતી, તેમ જગતને પોતાની રીતે ધડવાનો કદિ દાવો ક્યો નહોતો. પરંતુ છેક બાલક હતાં ત્યારથી એમણે પોતાના અમુક આદર્શો નહીં ક્યાં હતા ને એ આદર્શ પ્રમાણે જીવાય તેમાં તેમને સંતોષ હતો. એમણે પોતાની આશુ-બાશુના વાતાવરણની નોંધ લેવા માંડી. એમને સંદેશુણી ને કર્તવ્યશીલ પત્ની બનવાનું શીખવવામાં આવ્યું હતું, એટલે વધારાથી પતિની સેવા કરવામાં જ એમના જીવનની કૃતકૃત્યતા સમાઈ હતી. પોતાને કેવી કેવી ફરજો બજાવવી પડશે એનો પ્રથમથી એમને ખ્યાલ પણ નહોતો, કારણકે જીવનસાથી તરીકે એમને સામાન્ય માનવી કે કહેવાતો મહાત્મા માન્યો નહોતો. આ પુરૂષે તો એક હાથમાં તેમને રાખ્યાં હતાં ને ખીજા હાથમાં યુગાન્તરો સાથે બાથ બીડી હતી. પત્ની તરીકેના એમના નાનકડા વર્તુલમાં એમનું સ્થાન નહોતું; હિંદમાં પણ એ સમાઈ શકે તેમ નહોતો. એ તો જગતના હતા; યુગયુગાન્તરના બની ગયા હતા.

પરંતુ એમના કરતાં મંજુલતા પ્રતિભા ધરાવતી ઓઝો પણ ડગી ગયેલી એવી પરિ-
સ્થિતિમાં બીજી બધી ઓઝો પેટે આ બંધન-
જસ્ત હીમાવસરણથી તે વિદ્વેષ બન્યાં નહોતાં
કે દયાઈ ગયાં નહોતાં. એ જ એમની શક્તિની
કસોટી હતી. એ મહાશક્તિનાં પોતે પરમાણું
બની શક્યાં, એટલું જ નહિ, પણ નિરાણું
વ્યક્તિત્વ પણ સાચવી રાખ્યું. અને ભાવિ
જનતા આગળ એક દંતકથાં નહિ, પણ જીવતા
જંગલના અનુભવનું દર્શન રજુ કરી મયાં.
આપણી સંસ્કૃતિ ને પ્રજાવિકાસને પોતાનાં
શક્તિશાળી કૃત્યોથી વિભૂષિત બનાવનાર અનેક
વીરનારીઓ માનવજિવને યમહારી લાગે એવું
જીવન જીવી ગઈ છે. એમણે જંગલની પાતળાઓ
સહન કરી છે, રણસંઘામનાં ભયાનક દર્શનો
સામનો કર્યો છે, ને છેક મૃત્યુને મુઠીમાં લઈ
વિજયવંત સ્વરૂપે ધૂમ્પાં છે ને પોતાના પતિને
યમરાજના નામપાઠમાંથી છોડાવ્યા છે. દંત-
કથાની એ વીરનારીઓનું સતીજીવન શ્રીમતી
કસ્તુરબાએ જીવી બતાવ્યું છે.

આવી વિજયવંત કથાઓ કસ્તુરબાની
કલમથી કે જીવનસરણીથી જગતને જાણવા
મળી નથી. એમના પતિ અને જીવનસાથી
મારફતે એમના જીવનના કેટલાક પ્રસંગો
જમતની નગરે ચઢ્યા છે. ગમે તેટલા નિષ્પક્ષ-
પાતથી એમણે એ આલેખન ક્યું હોય, છતાં
એ એમની દૃષ્ટિકોણ છે: એમનું જીવન છે અને
તેમાંથી આપણે કસ્તુરબાનું જીવન તારવવાનું
છે. પતિના આલેખનમાંથી આપણે એમના
જીવન ઠાપણ વાંચીએ છીએ. ધણા નાજુક
પ્રસંગો એમણે ટાંક્યા છે, ધણા પ્રસંગોમાં
એમની અધીરાઈએ કેવા ભાગ ભજવ્યો તે
વર્ણવ્યું છે. પોતાના આદર્શને સંપૂર્ણ રીતે
પહોંચી વળવાની કસ્તુરબાની અશક્તિ માટે
ધણી જમાએ રોષ પણ ઠાકવ્યો છે પરંતુ એ
બધામાંથી આપણે એમનું 'સાચું' જીવન કાઢી

લઈને જ સતોષ માનવાનો છે એ એક શરૂ
કથા છે. જે કસ્તુરબાનાં એમને સમામમ
આવ્યાં હોય તે જ એમના ચારિત્ર્યની ઘીત
કથાઓ રજુ કરી શકે: એમનું ને એમના
પતિનું 'સાચું' સ્વરૂપ આલેખી શકે.

ગાંધીજીએ પોતાના આલેખનમાં વાહાર
રહેવા પ્રયત્ન કર્યો જ છે. કસ્તુરબા એમનું
ગુલામ તરીકે કદી વર્ત્યાં નથી. એ જે આપણ
ધારે તે સ્ત્રીહારી લે. એવાં નિર્મોહ નારી
તરીકે પણ એ કદી જીવ્યાં નથી. એમણે
પોતાનું જ નિરાણું માનસ પડ્યું હતું. ને
જીવનના અંત સુધી એ જ રીતે જીવ્યાં હતાં.
પતિના જીવન સાથે પોતાના જીવનને એ
બંધબેસતું બનાવતાં; પરંતુ પોતે નિર્જન હતાં
તેથી નહિ; પણ પોતાનાં ત્રાજવામાં એ પ્રથમ
એમને તોલતાં અને એમની સુઆવૃત્તિમાં એમને
વિશ્વાસ પડે તો જ તેમને અનુસરતાં. એક વાર
એવો વિશ્વાસ પડ્યાં પછી વશાદારીથી એમને
અનુસરવાનો એમનો આદર્શ બની રહેતા.
એમની આઘાતીનતા અંધ નહોતી. એમના
પતિના મહાન જીવન અને સર્વોત્તમ આદર્શમાં
એમનું સ્થાન બરાબર સમજીને જ તે પપ્પું
માંડતાં. પૂરેપૂરી સમજ, સેવા, ભક્તિ અને
વશાદારીથી એને પ્રેરણા આપી, કિલેમંદી કરી
એમનું બળ વધારવાનું પોતાનું પવિત્ર કર્મ
હતું એમ તે સમજતાં. પરંતુ એમના ધોરણથી
એમના પતિ કદાચ નીચે ઉતર્યો હોય, પતિનું
કાર્ય એમને જોડું લાગતું હોય તો એમની
જરૂરીઆતો માટે એ ગમે તેટલાં વશાદાર હોય
હતાં એમના એવા કાર્યને એ કદી રોકી
આપતાં નહિ. એ સમજપૂર્વક વશાદાર બેઠે
ને એ રીતે જ સામાન્ય પત્ની કરતાં એમનું
સ્થાન ઉંચું છે. એમની વચ્ચેનો મનમો
કેટલીક વાર અયગમજનું સ્વરૂપ લેતા અને
એની મર્યાદા વખતે એમણે પોતાની આત્મ
(અનુસંધાન પૃ. ૨૬૬ ઉપર)

અથાગ સેવાભાવી અને રાષ્ટ્રપતિ કૃપલાનીનાં પત્ની

કુશોયે દેખાવ કરવાની વૃત્તિ વિનાનાં, ધૈર્યશીલ અને માનવી તેમજ વસ્તુસ્થિતિને સમજીને ચાલનારાં શ્રીમતી સુચેતા કૃપલાનીએ જનારસ હિન્દુ યુનિવર્સિટીમાંથી પ્રાધ્યાપક પદથી ૧૯૩૬ માં નિવૃત્તિ લીધી ત્યારથી તેઓ સદાયે રાષ્ટ્રીય હડતોની આગલી હરોલમાં જ રહ્યાં છે. ધણી હોફે આશ્ચર્ય પામે છે કે, તેમનામાં આવું દૃઢ મનોબળ અને લોખંડી પુરુષાર્થ આવ્યાં ક્યાંથી? મધુર તર્કદાદ ને શુદ્ધિવૈભવ, પ્રેમ અને પ્રશંસાનાં પુષ્પ વેરાય તેવો ડોળ દમામ રહિત સ્વભાવ હોવા છતાં આ લોખંડી નિશ્ચયબળ, મધુરતા અને સખત જીવનના સુચેતનો વારસો તેમનાં માતા-પિતા તરફથી તેમને મળ્યો છે.

તેમના પિતા ડૉ. સુરેન્દ્રનાથ મજુમદાર પંજાબ મેડિકલ સર્વિસમાં હતા. તેઓ ધણી જીવે હોદ્દો ધરાવતા હોવા છતાં તેમનું વર્તુળ થોડાક સમૃદ્ધશાના કે મોટા ગણાતા માનવીઓ કે અમલદારોનું જ નહોતું. તેઓ કદી સાંકડા વર્તુળમાં બરાબ નહિ રહેતા, અનેક પ્રકારના લોકસમુદાયમાં ભળતા હતા.

તેમનાં માતાપ્રેમમાલા મજુમદાર હજી હયાત છે. તેઓ ઉમદા સ્વભાવ ધરાવનારાં પ્રેમાળ માતા છે. તેમના પતિના અકાળ અવસાન પછી તેમના બહોળા કુટુંબનો ભાર તેમના માથે આવી પડ્યો હતો. પુત્રો અને પુત્રીઓની ડેળવણીમાં પણ તેમણે અસામાન્ય હિંમત અને ધૈર્ય દાખવ્યા હતાં. તેમણે અસાધારણ શક્તિથી આ બધી જવાબદારીઓ ઉપાડી લીધી હતી અને પોતાનાં બધાં બાળકોને જિંદગીમાં ઉચ્ચ શિક્ષણ આપ્યું છે. તેમણે તેમનાં બાળકોને નિર્મળ રનેહ અને પ્રેમાળ હૃદયથી ઉછેર્યો છે અને કોઈવાર તેમને સાચા માનવી બનાવવાની દૃષ્ટિએ મીઠી કઠોરતા પણ બતાવી છે.

સુચેતા કૃપલાની

લેખક:

શ્રી. ત્રંબકલાલ શુક્લ

આ સમય દરમિયાન સુચેતા તેમની માતાના પડખે એક પુત્રવત ઉભાં રહ્યાં હતાં. કુટુંબના બાળકોમાં તેઓ સૌથી મોટાં હોવાથી તેમણે પોતાની જવાબદારી સમજી લીધી હતી. સુચેતાના પિતા ડૉ. સ. ૧૯૨૭ માં મૃત્યુ પામ્યા. તેઓ એમ. એ. થયા તે પહેલાં બે મહિના ઉપર એવો ગંભીર ને સખત ફટકો પડવા છતાં તેઓ પરિસ્થિતિ સમજી ગયાં હતાં અને દૃઢ નિશ્ચય ને મનોબળથી તેઓ પસાર થઈ ગયાં. તેઓ દિલ્હી યુનિવર્સિટીની પરીક્ષામાં પસાર થનારામાં સૌથી આગળ નંબરે આવ્યાં. અબ્બાસ પૂરો ક્યો પછી તરત જ તેઓ જનારસ હિન્દુ યુનિવર્સિટીમાં ઇતિહાસના પ્રોફેસર તરીકે જોડાયાં.

સુચેતાદેવીને દાહ સાત બાઈબલેનો હયાત છે. બે બાંકુ યુવાવસ્થાની શરૂઆતમાં જ આ દુનિયા છોડીને ચાલ્યાં ગયાં છે. તેમના

સૌથી મોટાં બહેન સુચેખા મજુમદાર (જેઓ સુચેતાદેવી કરતાં પણ વિશેષ પ્રતિભાશાળા હતાં, એમ તેમનાં પરિજનો ને કુટુંબીઓ પાસેથી જાણવા મળ્યું છે) માત્ર સત્તર વર્ષની ઉંમરે મૃત્યું પામ્યાં હતાં. તેમના નાનાભાઈ લેફ્ટેનન્ટ પી. જી. મજુમદાર ઈન્ફાન્ટરી રજી-મેન્ટાન ઉપર લડતાં લડતાં મરાયા છે. બીજા બહેનો હીમાની, તટિની, રેવા અને ચિત્રા છે. તેમના બે ભાઈઓ કુવેન્દ્ર અને કાતેન્દ્ર છે.

સુચેતાદેવીના પિતામહ દાદા સ્વ. દિનાનાથ મજુમદાર સુપ્રસિદ્ધ ટ્રેડવર્ક સેનના પરમ મિત્ર હતા. દિનાનાથનું પિતૃગૃહ બંગાળના નદિયા છલ્લામાં હતું તે છોડીને તેઓ ટ્રેડવર્ક સેનનાં આગ્રહથી બિહારમાં બ્રહ્મો-સમાજનો પ્રચાર કરવા ગયા હતા. સીત્તર વરસ પહેલાંની આ વાત છે. તેઓ બિહારમાં બ્રહ્મોસમાજના એક સમર્થ સ્તંભ ગણાતા. સૌના પ્રેમપાત્ર અને સૌની પ્રશંસા પામતા તેઓ મોંગીર, ભાગલપુર, પટનામાં રહ્યા હતા અને છેલ્લે ભાગલપુરમાં રિયર થયા હતા.

સુચેતાદેવીના પિતા તેમના નાના પુત્ર હતા. તેઓ પંજબ મેડિકલ સર્વિસમાં જોડાયા હતા અને તે દિવસોમાં પંજબમાં અગ્રગણ્ય ડોક્ટર ગણાતા હતા. સુચેતાદેવીને તેમના માતામહ મન્મથનાથ દત્તનો પણ વારસો મળેલો છે. મન્મથનાથ દત્ત હિન્દુ તત્ત્વજ્ઞાનના સમર્થ વિદ્વાન હતા. તેમણે તત્ત્વજ્ઞાન ઉપર ટેટલાયે સુપ્રસિદ્ધ પુસ્તકો લખ્યાં છે.

સુચેતાદેવીનાં લગ્ન ઈ. સ. ૧૯૩૭ માં આચાર્ય કૃપાલાની સાથે થયાં તે તેમનાં કુટુંબીજનો માટે આશ્ચર્યની વાત નહોતી. આ કુટુંબનો મહાત્મા અધીષ્ઠ પ્રત્યેના ભક્તિભાવ એ આચાર્ય કૃપાલાની અને તેમની સાથેનું સામાન્ય બંધન હતું અને આચાર્ય કૃપાલાની લગ્ન પહેલાં અલ્લાખાદમાં હતા ત્યારે આ કુટુંબના વિશ્વાસપાત્ર મિત્ર હતા.

જેવણી અને સંસ્કારના વરસાને લીધે આ કુટુંબે પ્રાંતીય કે કોમીબંધનો-નાતજાતના વાગાને કદી સ્વીકાર્યા નથી. તેથી આ પછીના વરસોમાં પણ તેમનાં ત્રીજાં અને ચોથાં બહેન હિમાનીદેવી અને તટિનીદેવી પંજબના સુપ્રસિદ્ધ ગણિતશાસ્ત્રી પ્રો. શોળા અને મહારાષ્ટ્રના મહાન જીયોલોજિસ્ટ (ભૂસ્તર શાસ્ત્રી) શ્રી. આર. ખેડકર સહ લગ્ન સંબંધથી જોડાયાં છે. તેમની બીજા બે બહેનોમાં રેવા મજુમદાર પટનામાં ગવર્નેન્ટ વિમેન્સ કોલેજમાં કામ કરે છે અને ચિત્રા શાંતિનિકે-તનમાં વિદ્યાર્થીની છે. તેમના પાંચમા ભાઈ કુવેન્દ્ર મજુમદાર અલ્લાખાદમાં સુપ્રસિદ્ધ વેપારી છે. તેમના સૌથી નાનાભાઈ કાતેન્દ્રનાથ શાંતિનિકે-તનના કલાભવનમાં વિદ્યાર્થી છે.

સુચેતા ઇ. સ. ૧૯૦૮ માં જન્મ્યાં હતાં. તેમના પિતાનાં પાકી રાષ્ટ્રીયતાના તરવેએ તેમનામાં બાળપણથી જ દેશ પ્રત્યેનો ઊંડો પ્રેમ જાગૃત કર્યો છે. વિદ્યાર્થીની તરીકે સુચેતા સદાય વર્ગમાં ઉત્તમ વિદ્યાર્થીની ગણાતાં.

પાછળનાં વરસોમાં જ્યારે તેમણે બનારસ હિન્દુ યુનિવર્સિટીમાં વ્યાખ્યાતા તરીકે નોકરી સ્વીકારી ત્યારે પણ તેઓ તેમના વિષયમાં ઉત્તમ પ્રોફેસરોમાંના એક તરીકે ગણાતાં હતાં. આજ દૈનિક સંજોગોને વશ થઈ જ તેમણે દેશસેવાના કાર્યોમાં ફેરી પડવાની ધમકી હોવા છતાં આ કામ ચાલુ રાખ્યું હતું. તેમનાં લગ્ન પછી પણ તેમણે તે કામ એકદમ છોડ્યું નહોતું.

તેમણે બે વરસ સુધી સદ જોઈ અને જ્યારે તેમણે જોયું કે પોતાની મદદ વિના કુટુંબ-નિર્વોધ ચાલી શકે તેમ છે, ત્યારે જ તેમણે નોકરી છોડી દીધી અને પોતાની સેવાઓ અને શક્તિ પ્રેક્ષિતે ચરણે ધર્ષા.

ઈ. સ. ૧૯૩૬માં ઑલ ઇન્ડિયા પ્રેક્ષિ કમિટીના પરદેશ ખાતાનો આજ ડૉ. રામ-

મોદાના લોહિયા પાસેથી લીધો અને એ ખાતું,
તેમની નિમજ્જન પછી જે દેરાદીના ને
અગ્નિપરીક્ષાના સંયોગે આવ્યા તેમાં પણ,
ખરાખર સદગાતાપૂર્વક સંબાધ્યું છે. તેમને જે
વખત જોલ મળી છે. પદેવોવાર ઈ. સ.
૧૯૪૦ ના વ્યક્તિચત્રાપ્રદર્શન અને ફરીથી
૧૯૪૪માં. તેમણે આમરદની ક્રિતિમાં અસા-
માન્ય અને અતિદિગ્ગમી સેવાઓ બજાવી છે
અને ત્યારે તેમને ૧૯૪૪ માં પટણામાંથી
પદવિમાં આવ્યા ત્યારે સરકારી ખાતાઓમાં
પણ ભારે ખજાજાટ થયો હતો. સરકાર
તેમને ગુપ્ત રીતે નાસતાં ફરનાર તરીકે સાબીત
કરવા માગતી હતી. તેમને પટણાથી લખનો
લઈ જવામાં આવ્યાં અને ૧૯૪૫ મુખી
જેલમાં પૂરી રાખ્યાં. હાલ તેઓ અખિલ
દિન્દ દસ્તુરગા રમારક ફંડનાં વ્યવસ્થા-મંત્રી
છે. તેમને રચનાત્મક કાર્યોમાં એટલો બધો
ગ્રેમ અને ઉડા રસ છે કે તેમને સંયુક્ત
પ્રાંતની ધારાસભાની છેલ્લી ચુંટણીમાં જગા
આપવાનું કદેરામાં આવ્યું, ત્યારે તેમણે
પોતાના આમસેવાના કામને જ પ્રથમ પસંદગી
આપી છે અને ધારાસભાની ખુરશી જતી કરી છે.

તેમને બંધારણ સભામાં ચૂંટવામાં
આવ્યાં છે અને તેઓ ત્યાં ઓછોતી ઉન્નતિ
માટે કિંમતી સેવાઓ બજાવશે જ એવી આશા
રાખવામાં આવે છે. તેઓ એક સ્ત્રી હોવાથી
તેમને નોઆખતોનાં કુઝોથી જાડી વેદના
ધર્મ છે. નોઆખતોની ઓછોતી તેમની
સેવાઓ કલિદાસમાં સુવખ્તોસરે લખાય તેવી છે.

સુચેનાદેવીમાં બારતવર્ષનાં નવસોદીઆ-
ઓને એક સુમમ નેતાનું દર્શન થાય છે:
અસાધારણ પ્રતિભા. મધુર રીતબાન, અમ-
સાખ કેવળગી ને વિદતા અને અસામાન્ય
દિગ્ગમ એ બધાનો સુમેળ આ બંધુપુત્રીમાં
થયેલો છે અને તે તેમને બારત વર્ષના
રાજ્યસરજુતા નહોતો મંડળમાં ઉત્તમ તારિકા
તરીકે અવરજ અગ્નિ કરશે.

ભારતીય સાડી અને સૌભાગ્ય ચાંદલો

લેખિકા
શ્રી. 'નયના'

યુરોપના મોટાં મોટાં રાજ્યોમાં અને ખાસ
કરીને લંડનમાં સાડીની લોકપ્રિયતા વધી રહી
છે. લંડનમાં અપાર્તાબોજન સમારંજો તેમ જ
રેસ કલ્પાદિમાં ભારતીય મદિતાઓના સરીર
પર સાડીની મનોહર છટા જોઈને લંડનની
ફેશનમલ અંગ્રેજ મદિતાઓ સાડીને અપનાવી
લેવા આવુર જતી રહી છે; અને તે એટલે
મુખી, કે કેટલીક સમ્માનિત અંગ્રેજ મદિતા-
ઓએ તો એનો ઉપયોગ કરવાની ઇચ્છા
પણ કરી દીધી છે. તાલમાં થોડાક દિવસ
પર જ 'એટીવાટિક રિવ્યુ' નામના પત્રમાં
સાડીના ગુણો તેમજ એના બવિષ્ય પર એક
મદિતાએ થયેા મુદ્દર મેળ લખ્યો હતો. પરંતુ

યુરોપીય મહિલાઓમાં સાડી કાયમનું સ્થાન પ્રાપ્ત કરશે કે કેમ એ પ્રશ્ન છે.

લંડનની અંગ્રેજ મહિલાઓને સાડી પહેવાનો ચરકો જોતાં હિંદના અખબારોના લંડન ખાતેના અખરપત્રોએ મોટાં મોટાં સ્વખો જોવા લાગ્યા છે. પરંતુ વ્યક્તિગત સ્વરૂપ જોતાં મારો મત તો એ છે કે, પશ્ચિમની મહિલાઓ માટે સાડી ખિલકુલ નિરપયોગી છે. કાંઈ પણ વિશેષ કપડાંની ઉપયોગીતા અથવા તેના રંગોના નિર્ણય મારા વિચારથી એ દેશની આબોહવા અથવા રીતરિવાજને જોધને કરવો જોઈએ. પોષાક પસંદ કરતી વખતે પોષાક પહેરનાર વ્યક્તિની મનોવૃત્તિ, આચાર-વિચાર તેમજ શરીરના ધાટના મહત્ત્વનો કાંઈથી અસ્વીકાર કરી શકાય તેમ નથી.

યુરોપમાં જન્મ હિંદી મહિલાઓ યુરોપી પોષાક ધારણ કરે છે ત્યારે યુરોપવાસીઓ તેમની મનક કરે છે. વાત એમ છે કે, યુરોપી વસ્ત્ર જેમ હિંદુસ્તાની શરીર પર શોભતાં નથી, તેમ ભારતીય સાડી પણ યુરોપીય મહિલાઓના શરીર પર શોભતી નથી. એનું મુખ્ય કારણ એ, છે કે ભારતીય સ્ત્રીઓના અંગનું અધારણ તેમ જ રંગ વગેરે યુરોપીય સ્ત્રીઓથી ભિન્ન છે.

એમના શરીરબેદ કેવળ જીર્ણાંશ અથવા સ્થૂલાંશ રહેવા સુધી જ પરિમિત નથી, પરંતુ એ બન્ને મહાદ્વીપોની મહિલાઓના શરીરના આકારમાં પણ ઘણો ફેર હોય છે. એ બેદ જોનાર સ્પષ્ટ રીતે પારખી શકે છે અને એ બેદનું કારણ બન્નેની સંસ્કૃતિ, જીવનધોરણ ને વાતાવરણ વગેરેમાં ફેર છે.

ભારતીય મહિલાઓ તેમજ યુરોપિયન મહિલાઓની પ્રકૃતિમાં થોડોક માલિક બેદ પણ હોય છે. ભારતીય નારીને જે વાતાવરણમાં રાખવામાં આવે છે એમાં એના જીવનનો હિંદ પતિદ્વારા પ્રેમ મેળવવાને અધિકારિણી બનવાનો જ હોય છે, એટલું જ નહિ, પણ પતિ જ

એના જીવનનો સ્વામી હોય છે. આ વાત નવશિક્ષિત મહિલાઓને ગમે નહિ હિંદુ; પણ એમાં સત્ય છે, એનો કન્દાર કંઈ શકે તેમ નથી. ભારતીય મહિલાઓની મદમાતી આલ, પગોની ધીમી ગતિ, ગર્દનનો સ્વેદ ઓઝા, તેમજ હાથોનું હલનચલન : એ બધાં સાડીને એટલાં બધાં અનુરૂપ ને અનુકૂળ છે કે લાખ પ્રપલ્લે કરવા છતાં પશ્ચિમની સ્ત્રીઓ સાડી સહેલાઈથી ધારણ કરી શકે તેમ નથી. યુરોપમાં પતિ શબ્દનું મહત્ત્વ ઘણું જ ઓછું છે. એનો અર્થ બીજા શબ્દોમાં કદીએ તો સંરક્ષક અને સ્વામી પણ થાય છે. યુરોપમાં આજકાલ સ્ત્રી પુરુષોમાં સામસામે ઝગડાઓ ચાલી રહ્યા છે. એનું મુખ્ય કારણ તો એ છે કે, ગત મહાપુરુષને કારણે યુરોપી સંખ્યા ઘટવા લાગી, તેમજ આવતી પેઢીઓમાં છોકરીઓની વસતી. વધી ગઇ હોવાથી યુરોપમાં પુરુષો કરતાં સ્ત્રીઓની સંખ્યા ખૂબ જ વધી ગઇ છે. એનું પરિણામ એ આવ્યું કે, સ્ત્રીઓ તેમજ અવિવાહિત યુવતીઓને પુરુષોની સાથે સ્પર્ધા કરવામાં પોતાના સ્ત્રીત્વને હોડમાં મૂકી દેવું પડે છે. અને એ સ્વાભાવિક છે કે એનો પ્રભાવ સ્ત્રીઓના પોષાક પર પણ પડે જ.

આ સિવાય રંગની વાત પણ કંઈ ઓછા મહત્ત્વની નથી. ગૌરવર્ણ અને ભૂરી આંખોવાળા તેમજ સોનેરી વાળવાળા નોરડિંકે ગતિની સ્ત્રીઓ પર હલકા રંગના વસ્ત્રો જ દીપે છે. એથી ઊલટું ભારતીય સ્ત્રીઓના ઘેરા, ઘઉંવર્ણ રંગના શરીર પણ રંગીન હલકાં તેમજ લટકતાં હોય એવાં જ વસ્ત્રો શોભે છે.

હું યુરોપીય પોષાકની બારે પ્રસંગિક પું. એમનો રમત વખતનો પોષાક, તેમનો સંખ્યાકાં પહેરવાનો પોષાક, તેમના મોટા ઝગડા, એ બધું એમના શરીર પર ખૂબ જ દીપે છે, પણ સૌમાન્ય ચંદ્રક વગેરના કષાળ પર, તેમજ સિંદુર વમરની સેંધો પર ભારતીય સાડી શોભતી નથી.

લાહોરના મોડેલ ટાઉનની મેટ્રો હોસ્પિ-
ટલ પાસેના બસ-સ્ટેન્ડ પાસે એક પાતળા,
હિંદી કાઠીની અંગ્રેજી મહિલા હિંદી પોશાકમાં
બસની રાહ જોઈને ઉભેલી દેખાય છે; હિંદી
સ્ત્રીઓને મુકામએ અસાધારણ જીંદગી, માંગરી
આંખો, અને ખાદીના ભગવા ખમીશ ઉપર
રેશમી ઉપરણો અને શુભાખી શાલ એવક
પંજાબી પહેરવેશમાં દેખાતી બાઈ ધણાનું
ધ્યાન ખેંચે છે; એ છે પંજાબના આગેવાન
કોમ્યુનિસ્ટ નેતા બાબા પ્યારેલાલ ખેડીનાં પત્ની-
શ્રીમતી ફેડા બેડી.

શ્રી પ્યારેલાલ શરૂ નાનકનો વંશમાં ૧૬
મી પેઢીએ છે. તેઓ ઈંગ્લાંડમાં અભ્યાસ માટે
ગયેલા; ત્યાં શ્રીમતી ફેડા તેમના સહાધ્યાયી
હતાં. તેમની વચ્ચે પ્રેમ થયો. અને ૧૯૩૩
માં તેમનાં લગ્ન થયાં. સામાન્ય અંગ્રેજ
સ્વાતંત્ર્યવાદી છે અને છોકરા છોકરીઓ પોતાના
જીવનસાથી જાતે શોધી કાઢીને પરણી લે તેવી
લાં પ્રથા છે; એ રીતે તેમનાં લગ્નમાં તેમનાં
મતાની સહાનુભૂતી હતી; પણ પિતાના કેટલાક
સખંધીઓએ વિરોધ કર્યો, પરંતુ મોસાળપક્ષે
આ લગ્ન પ્રત્યે સહાનુભૂતિ દાખવી હતી. સ્ત્રી-
વર્ગે તો શ્રીમતી ફેડાને અનુકૂળ હતો અને
ઓક્સફર્ડ કોલેજના તેના સહાધ્યાયી વિદ્યાર્થી
અને વિદ્યાર્થીનીઓએ તે લગ્નને વધારી લીધું
હતું. તેમના પ્રિન્સીપાલ પણ લગ્ન વખતે
આશિર્વાદ આપવા હાજર રહ્યા હતા. એ રીતે
શ્રી પ્યારેલાલના માતાપિતા તરફથી પણ આ
લગ્ન પ્રત્યે અણુમતો જતાવવામાં આવ્યા નહોતા;
ઉલટું તેમણે પોતાની પુત્રવધૂને લગ્નપ્રસંગે પંજાબી
પોશાક, શાલ, દુપટ્ટો વગેરે હિંદમાંથી ખાસ
ઓક્સફર્ડ મોકલાવ્યાં હતાં.

શ્રીમતી ફેડા ઉત્તર ઇંગ્લાંડમાં ડબ્લીંગ્હામનાં
વતની છે. તેમના પિતા મી. ક્રાન્સીસ એડ્વિન
હલ્સ્ટન ૧૯૧૭ માં ગુજરી ગયા છે. તે પછી

લોકસેવામાં આતમૌત થઈ જનાર
વિદેશી સંત્રારી

શ્રીમતી ફેડા બેડી

*

તેમના માતા મીસીસ ની હલ્સ્ટને ઓફિસરી
(ઇંગ્લાંડ)ના મી. સ્વોન સાથે ફરી લગ્ન કર્યું
છે, અને હાલ મીસીસ એન. ડી. સ્વોન ડબ્લીંગ-
હામમાં રહે છે.

શ્રીમતી ફેડાનો જન્મ તા. ૫ મી ફેબ્રુ-
આરી ૧૯૧૧માં ડબ્લીંગ્હામ થયો છે. શરૂઆતની
કેળવણી તેમણે ડરબીની પાક્સશીટ ડેસ
સ્કૂલ અને લીસીડી જુનિયર શીક્સ રેઈમ (ક્રાંસ)
માં લીધેલી છે. તે પછી હગ્ગ કોલેજમાં ૧૯૨૯માં
નેડાઇ મોડર્નગ્રેટસ (ઓક્સફર્ડ યુનિવર્સિટી)
કોલેજમાંથી ૧૯૩૩માં બી. એ. એનર્સ થયાં.
બી. એ. માં તેમણે શીક્સોશી, પોલીટીક્સ
અને ઈકોનોમીક્સ લીધેલાં.

ઈ. સ. ૧૯૩૩ માં તેમનાં લગ્ન ઓક્સ-
ફર્ડમાં થયાં અને તા. ૧૩-૫-૩૪ ના રોજ

તેમને ઇંગ્લાંડમાં રંગરીશોયન નામે પુત્ર જન્મ્યો. તે પછી તેઓ હિંદમાં આવ્યાં.

હિંદમાં તેમને ૧૯૩૬ માં બીજો પુત્ર તીલક જન્મ્યો, પણ તે સાત માસની ઉંમરે મુત્યવી ગયો. તે પછી તેમના નાના પુત્ર કપીર નો જન્મ ૧૬મી જાન્યુઆરી ૧૯૪૬ નાં રોજ થયો છે.

હિંદમાં આવ્યા પછી તેમણે પોતાના શોખનું કામ શરૂ કર્યું. 'કોન્ટેપરરી ઇન્ડિયા' નામના ત્રીમાસિકના તંત્રી તરીકે ૧૯૩૫ થી ૧૯૩૯ સુધી તેમણે કામ કર્યું. તેઓ અગ્રહ લેખક છે અને ૧૯૩૩-૩૪માં તેમણે 'ઇન્ડિયાં એનેલાઈઝડ'ના ત્રણ ગ્રંથોનું તેમના પતિ શ્રીયુત બેડી સાથે સંપાદન કરેલું. તે ગ્રંથ લંડનની ગોલ્ડેન્ઝ પ્રકાશન 'કંપની'એ પ્રગટ કર્યાં છે. ૧૯૩૭માં તેમણે વોલ્ટાઈસના 'ફ્રેમન્ટ ઓફ ઇન્ડિયા'નો અનુવાદ કરેલો છે. તેઓ પંજાબી અને ઇંગ્લીશ ભાષા બંને છૂટથી અને સફાર્દાર બોલે છે. આ ઉપરાંત જર્મન, લેટીન, ફ્રેન્ચ, હિંદી વગેરે ભાષાનો તેમને સારો પરિચય છે. તેમની પોતાની કળા અને શૈલી દર્શાવતું તેમનું પુસ્તક Behind the mad walls તેમનું જીવનચરિત્રાત્મક પુસ્તક ૧૯૪૩ માં પ્રગટ થયું છે, તેમાં તેમણે હિંદી જીવનનું સુંદર ચિત્ર આલેખ્યું છે. તેની બીજી આવૃત્તિ ૧૯૪૬માં 'Thy people shall be my people' નામે પ્રગટ થઈ છે. ૧૯૪૪માં તેમણે Bengal Lamenting પંજાબના દુષ્કાળ ઉપરનો રિપોર્ટ તૈયાર કર્યો છે, તે તેમનું છેલ્લું પુસ્તક Rhymes for Rangs બધાય છે.

ઈ. સ. ૧૯૩૫ થી ૧૯૪૨ સુધી તેઓ લાહોરની સ્ત્રીઓ માટેની ફતેચંદ ગ્રાંથાલમાં અંગ્રેજીના અધ્યાપક હતાં. વફાતની તેમને ઇશ્વરી બક્ષીસ મળી છે, અને તેમના બાળ્યોમાં પ્રેમ અને નિખાલસતા તરીકે આવે છે. લાહોર

રેડીઓ ઉપર તેઓ વાયુ પ્રવચનો પણ દરે છે. તેઓ પંજાબમાં ખૂબ જાણીતાં વિદુષી છે અને ચળવળખેર સામાજિક કાર્યકર્તા તરીકે પ્રખ્યાત છે.

બધી જ પ્રગતિમય ચળવળમાં તેમનો હાથ હોય છે. કિશાન સભ્ય, કામદારો મજદૂરો અને વિદ્યાર્થીઓમાં તેઓ ઉત્સાહથી કામ કરે છે. પંજાબના નામરિક સ્વાતંત્ર્ય સંઘ અને સોવિયેટમિત્ર સંઘના તેઓ સ્થાપક અને સંચાલક છે. વ્યક્તિગત સત્યાગ્રહ વખતે મહાત્મા ગાંધીજીએ તેમની પસંદગી કરેલી અને તેઓ તે વખતે છ માસનો કારાવાસ ભોગવી આવેલાં.

ન્યારથી તેઓ હિંદમાં આવ્યાં છે ત્યારથી પ્રવૃત્તિમય જીવન તેમણે શરૂ કર્યું છે. ૧૯૩૬ માં ઇન્ડિયન સીવીલ લીગટીં મુંબઈની ફર્સ્ટ નેશનલ કાઉન્સિલના મેમ્બર તરીકે પંડિત જવાહરલાલ નહેરુએ તેમને નીમેલાં અને તેની પંજાબ શાખાના પ્રથમ સેક્રેટરી અને એરન્જનાઈઝર-પ્રચારક તરીકે તેમણે કામ શરૂ કરેલું. ૧૯૪૧માં સત્યાગ્રહી તરીકે તેમણે જેલ ભોગવેલી. ૧૯૪૪માં અખિલ હિંદી મહિલા પરિષદના પંજાબ વિભાગના કાર્યવાહક બનેલાં અને આજે પણ તેઓ દરેક પ્રવૃત્તિમાં હર્ષવૃદ્ધ ભાગ લે છે અને પોતાની સેવા આપવામાં પાછી પાની કરતાં નથી.

તેઓની રહેણી કરણી તદ્દન સાદી છે. મોડેસ ટાઈનથી એકાદ ફર્લોંગ દૂર વાંસ ઘાસ અને પાંદડાથી બનેલી બે ત્રણ ગ્રંથડીઓમાં તેઓ રહે છે. શહેરના ડાહ્યાદહથી આ સ્થાન બધું દૂર હોઈ સંપૂર્ણ શાંતી રહે છે, અને આનુબાનુ અનાજનાં એવરો હોવાથી રળીયામણું લાગે છે. હિંમત કુટુંબની આ અંગ્રેજ મહિલા એના હિંદી પતિ સાથે સંસાર માંડી તેના જીવન સાથે એકરસ બની અઈ છે. તેણે દેશની પહોત જાનના મોટા સ્વેચ્છા

પૂર્વક જ્ઞાન્યસ્ત સ્વીકાર્યો છે એમ કહીએ તો ચાલે. તેમની પશુકુટીમાં એક નાનો કોય, ત્રણ ચાર ખુરશીઓ અને કેટલાંક પુસ્તકો નગરે પડે.

અભ્યાસમાં તેમણે કુરાન, ગીતા અને મંથ સાહેબ (શીખ ધર્મનો મંથ) નો અભ્યાસ કર્યો છે. બાઈબલ અને બૌદ્ધસંપ્રદાયનાં પુસ્તકોનું તેઓ નિયમીત વાંચન કરે છે. ધર્મની બાબતમાં તેઓ રૂઢિમતવાદી નથી. પૂજા, નમાઝ, રોજા કે ખ્રિસ્ત દેવળ પ્રણીત ધર્મ ઉપર તેમને ઝાઝી શંકા નથી. એમ છતાં ગીતાનો 'નિષ્કામ કર્મયોગ' તેમને ગમે છે. તે કહે છે કે, નિષ્કામ કર્મયોગ એ હિત્ય જાતિતત્ત્વ છે અને દરેક પોતાનું જીવન વધારે સંસ્કારી બનાવવા તેના અભ્યાસ કરી અમલમાં મૂકવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. 'ધર્મની બાબતમાં તેઓ ધર્મની અંદર નીતિતત્ત્વની કલ્પનાનો જ વધારે વિચાર કરે છે. દરેક વર્ષે તેઓ નાતાલ, દશેરા, દિવાળી અને શુરુનાનકની જયંતિ ઉજવે છે. ઈશ્વર ઉપર તેમને પૂર્ણ શ્રદ્ધા છતાં સર્વસામાન્ય ઈશ્વર સંબંધી કલ્પના તેમને માન્ય નથી. જો કે કુરાન, પુરાણ અથવા બાઈબલ પ્રણીત દેવીઓ ઉપર તેમને શ્રદ્ધા નહિ હોય, પણ ચરાચર સૃષ્ટિની માર્ગદર્શક કોઈ એક અગ્રાંત અને અચળ શક્તિ છે એવી એમની દૃઢ માન્યતા છે. પણ તેમની આ માન્યતા સાથે કૌમ્યુનિઝમનો મેળ શી રીતે ખાતો દશે? એવો પ્રશ્ન આપણને થાય. પરંતુ તેઓ માને છે કે કૌમ્યુનિઝમ એ મત સ્વાતંત્ર્યનું હિમાયતી છે અને પોતે કૌમ્યુનિસ્ટ હોવા છતાં વિશુદ્ધ અને નિરામય ઈશ્વરી કલ્પના ઉપર શ્રદ્ધા રાખતાં સામ્યવાદનો દ્રોહ લાગતો નથી. હિંદમાં આખા પછી તેમનાં સામ્ય પાસે રહી તેમનો પ્રેમ તેમણે સંપાદન કર્યો છે, અને તેમની પાસેથી સંધવાની કળા શીખી ગયાં છે. તેઓ થાળા વાટકામાં જન્મે છે. દાળ, રોટલી અને શાક એ તેમનો ખોરાક છે. રસોઈ તેઓ

દાથે જ બનાવે છે. કોઈ વખત અગ્રેજ ખોરાક ખાવાની ઇચ્છા થાય તો પ્રોતે જાતે બનાવીને જુકું જમી લે છે.

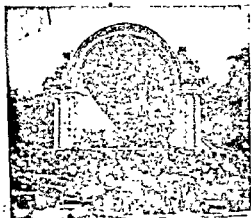
તેમને દરીયો ખૂબ ગમે છે ને દરીયો જોઈને તેમનું વતન પણ યાદ આવી જાય છે. દરીયાનાં મોજા પેકે તેમની ભિમ્મિઓ ઉછળવા માંડે છે. પણ પંજાબના બલામોળા લોકો વચ્ચે તે એવાં તો આવતપ્રાત થઈ ગયાં છે કે ભાગ્યે જ એમને વતન યાદ આવે છે.

તેઓ ખાદી પહેરે છે, ને ખાદી સંબંધમાં પંડિત જવાહરલાલ નહેરુના મતને મંજૂરતા છે: ખાદી એ ગરીબ હિંદી બેદૂતોનો પેટા ધંધો છે અને આજની પરિસ્થિતિમાં આને લીધે તેમને થોડી આર્થિક મદદ થાય, તે છતાં હિંદને સ્વાતંત્ર્ય મળ્યા પછી ઔદ્યોગિકરણ વિના બેકારી અને અજ્ઞાનતા નાશુદ થઈ શકશે નહિ એવું ચોક્કસ માને છે.

ફૅઝપુરમાં મહારાષ્ટ્રીય સ્ત્રીઓની કવાયતમાં તેમની હોશિયારી ને મહાનગીમરી ચાલ જોઈ તેમને આનંદ થયેલો. રાષ્ટ્રીય ચળવળમાં સ્ત્રીઓએ બળવેલી કામગીરીથી તેમને ઘણું માન ઉપજ્યું છે. હિંદી, ગુજરાતી, બંગાળી બહેનોમાં હજી જોઈએ તેટલી જાગૃતિ આવી નથી એવું તેમનું માનવું છે. તેમનામાંથી પ્રમાદ અને આળસ કાઢવા હજી વધુ ચળવળ ચલાવવી જોઈએ એમ તેમનો મત છે.

અખિલ હિંદ માંડલા પરિષદનું સંપાદન ઉપલા વર્ગની સ્ત્રીઓના હાથમાં છે. બીજા વર્ગની સ્ત્રીઓની ગરીબાઈનો પ્રશ્ન ઉપાડી લઈ તેમણે વધુ જોરથી કામ કરવું જોઈએ અને દેશમાં સ્ત્રીવર્તમાં ખૂબ જાગૃતિ લાવવી જોઈએ. તેઓ માને છે કે, સ્ત્રીઓના સદસ્ય વિના સામુદાયિક ચળવળ ચલાવવી અશક્ય છે, કારણ કે, રાષ્ટ્રમાં અર્ધ ઉપરાંત સંખ્યા સ્ત્રીઓની છે. ભારતની સ્ત્રીઓને ઐતહાસિક (અનુસંધાન ૫૯ ૨૬૦ ઉપર)

દર વર્ષે અમેરિકામાં ઉજવાતો

માતૃ-દિન

લેખક :

શ્રી. રમણિકલાલ જ. દલાલ

*

ગઈ સાલના મે મહિનાની ૧૨ મી તારીખે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં માતૃદિન ઉજવવામાં આવ્યો હતો. છેલ્લાં ત્રીસ વર્ષથી આખા અમેરિકામાં 'માતૃદિન' ઉજવાય છે. તે દિવસે દરેક ઘરમાં માતૃત્વ પામેલી સ્ત્રીને પૂજવામાં આવે છે અને ઘરનાં બીજાં માણસો તેને કંઈ ને કંઈ બેટ ધરીને પોતાનું માતૃત્વ તરફનું ઋણ અદા કરીને દેવા લે છે. રાષ્ટ્રના ઇતિહાસમાં માતૃત્વે આપેલા ફાળાના માનમાં ખાસ પ્રાર્થનાઓ ગોઠવી દેવળો તે દિવસને ઉજવે છે.

આ પ્રકારની ખાસ ઉજવણીની શરૂઆત ક્યા દિવસથી થઈ એની ચોક્કસ માહિતી મળતી નથી. 'કેન્ટકી'ના 'હેન્ડરસન' નામના દક્ષિણ ગામડામાં એક નાનકડી નિયાળમાં એક શિક્ષકે ઇસ્વીસન ૧૮૮૭ના મે મહિનામાં 'માતૃદિન' ઉજવ્યો. પછી અવારનવાર અહીં તહીં એવી ઉજવણી થતી, પરંતુ એ વિચાર પગભર થતાં લગભગ એક વીસી વીતી ગઈ. ઇસ્વીસન ૧૯૦૬ માં મીસ જર્વીસ

નામની એક કુમારિકાએ પોતાની માતાની પહેલી સંવત્સરી નિમિત્તે થોડાક પાડોશીઓ અને મિત્રોને બોલાવી 'માતૃદિન' ઉજવ્યો; તેથી એને 'માતૃદિન'ની શરૂઆત કરનાર લેખવામાં આવે છે.

પછી તો મીસ જર્વીસે 'માતૃદિન' ઉપર લેખો લખવા માંડ્યા અને ઇસ્વીસન ૧૯૦૮ સુધીમાં તો યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં 'માતૃદિન' ઉજવવાનો વાયરો જ વાયો. ઇસ્વીસન ૧૯૧૪ માં પ્રેસીડેન્ટ વીલ્સને કોંગ્રેસમાં એક દરાવ જ કરાવ્યો અને મે મહિનાના બીજા રવીવારે સમગ્ર અમેરિકામાં 'માતૃદિન' ઉજવવો એવો નિર્ણય થયો. માતા પ્રત્યેના પ્રેમ અને ભક્તિનો જાહેર એકરાર કરવા રાષ્ટ્રિય મહોત્સવ નક્કી થયો ને એ દિવસે રાષ્ટ્રભરમાં ધ્વજપનાકાઓ ફરકવા લાગી. મધુરતા, પવિત્રતા અને સદનશીલતાના પ્રતીક સમેાવડા એવ રંગને અગત્યનું સ્થાન મળ્યું અને તે દિવસે સર્વે પુષ્પોનો ઉપયોગ કરવો એવો રિવાજ થઈ પડ્યો.

ધીમે ધીમે ૪૩ દેશોમાં આ વિચાર પ્રસરી. આજે સમગ્ર અમેરિકામાં ધર્મમંદિરો ને શાળાઓ આ દિવસ ઉજવે છે. તે દિવસે માતાઓને પુષ્પો, મુગંધિત દ્રવ્યો વગેરે પ્રસંગોચિત ઉપાદારો અપાય છે. અને જેની માતા હયાત હોય એ લાલ અને જેની માતા હયાત ન હોય તે સર્વે ગુલાબ રમરણિગદ્ધ તરીકે પહેરે છે. યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં ઇસ્વીસન ૧૯૩૫ ની સાલથી દર વર્ષે એક આદર્શ માતાનું સન્માન કરવાનું દરાવ્યું છે, આ વર્ષે 'માતૃદિન'ની ઉજવણી કરવામાં આવી ત્યારે કેનડીના લુઈસીયેની મીસીસ એમ્મા કહેરીસા ક્લોમન્ટને સન્માનવામાં આવ્યાં હતાં. ખાસ અગત્યની બીના એ છે કે મીસીસ એમ્મા એક ગુલામની પૌત્રી છે. તેને 'અમેરિકન માતા: ૧૯૪૬'નું ખીરદ આપવામાં આવ્યું છે.

આવી રીતે ઇસ્વીસન ૧૯૩૬ ની સાલથી આજ સુધીમાં અગિયાર આદર્શ માતાએને સન્માનવામાં આવ્યાં છે. મીસીસ કહેમેન્ટ ઇકોનેર વર્ષનાં છે. તેમને સાત સંતાનો ને બે પ્રતીત્રો છે. તેમના આખા કુટુંબની કુલ સંખ્યા ચોવીસ છે.

એમનું જીવન ખાસ ધ્યાન ખેંચે તેવું છે. એ રાય ટાપુમાં ગ્રેવીડન્સ ગામમાં જન્મ્યાં હતાં. એમનું પીયરનું નામ એમ્મા કહેરીસા વિલિયમ્સ. ઉત્તર કેરોલીનામાં સેલીસબરીની લીવીંગ્સ્ટન કોલેજમાં એમણે અભ્યાસ કર્યો છે. ત્યાં એમને જ્યોર્જ કવીન્ટન કહેમેન્ટ જોડે ઓળખાણ થઈ. ઇસ્વીસન ૧૯૨૮ માં બન્ને સાથે સ્નાતક થયાં અને તે જ દિવસે બપોરે તેમણે લગ્ન કર્યાં. જ્યોર્જ આર્થક્રન મેથોડિસ્ટ એપીસ્કોપલ ઝીઆન ચર્ચમાં મીનીસ્ટર નીમાયા અને હંપ્ટીએ ખરીદાઈ સામે ખાચ બીડી.

ચર્ચ એ જ જ્યોર્જનું જીવન હતું. ઇસ્વીસન ૧૯૩૪ માં એ જીવનનો અન્ત આવ્યો ત્યારે એ કેન્ટકીના ખીરાપ હતા. એમનું જીવન એમનું કુટુંબ હતું. એમણે સાત સંતાન ઉછેર્યાં અને એ સાતેને લીવીંગ્સ્ટન કોલેજમાં પદવીપર બતાવ્યાં. આજે દરેક સારે ડૉક્ટર છે.

એક પુત્રી એબી. સી. જેકસન સુડાલીસ વર્ષની છે તે ચર્ચ મીશનરી સોસાયટીની મંત્રી છે. એક પુત્ર ડૉ. રૂફસ આર. કહેમેન્ટ દક્ષિણના જ્યોર્જિયા રાજ્યમાં આવડાન્ટા કોલેજના પ્રેસીડેન્ટ છે. ડૉક્ટર ફેડરીક એ. કહેમેન્ટ વેસ્ટ વર્જીનીયા રોબર્ટ કોલેજમાં પ્રીક્રીકસનો પ્રોફેસર છે. બીજી પુત્રી મીસીસ રૂથ બોન્ડ એના પતિ સાથે પોર્ટ્લેન્ડ પ્રિન્સ, હામેડીમાં છે. એનો પતિ આંતર-અમેરિકન ઇજવણી સંસ્થાનો વડો છે. બે નાના દિકરાઓ : જ્યોર્જ ડબલ્યુ કહેમેન્ટ ઇટાલીમાં અમેરિકન રેડ ક્રોસનો હોન્ડ-ડીરેક્ટર છે અને જેમ્સ એ. કહેમેન્ટ આમાં એપલીન ડેપ્ચમાં મેજર હતા.

બે એન્ડ માતાઓ

૧૯૪૫ ની માતા ૧૯૪૬ ની માતા મીસીસ હાપર સીબી મીસીસ એમ્મા કહેમેન્ટ તે હજી હમણાં જ છૂટા થયા છે, એટલે હવે તે લીવીંગ્સ્ટનમાં યુથોલોજી શિખવવા પાડે. રશી. મીસીસ સેન્ડર્સ વોડર, સૌથી નાની દીકરી, અત્યારે જીસ વર્ષની વયની છે. તે અલ્બામામાં વિશ્વ વિખ્યાન ટરોજી હન્ડીટયુટમાં અગ્રેજીની અધ્યાપક છે.

એનું મુખ્ય ખેત્ર કુટુંબની સાયવણીનું છે છતાં તે ઉપરાંત મીસીસ કહેમેન્ટ ચર્ચના કામ-કાજમાં પણ રસ લે છે. એ. એમ. ઈ. ઝીયોન ચર્ચમાં તેણે ઘણી જવાબદારીની પદવીઓ સંભાળી છે. એની મદિલા સમાજના તો તેઓ એકવાર રાષ્ટ્રિય પ્રમુખ પણ હતાં. ઈન્ટર રેશીયલ ડાયોપરેશનના દક્ષિણના કમીશનમાં તે ચાર્ટર્ડ સભ્ય છે, અમેરિકન શીડ આર્મી કેન્સર સોસાયટીના કેન્ટકી ડીવીઝનના (નર્મો વિભાગના) એ મંત્રી છે. અને વીમેન્સ ક્લબના કેન્ટકી ફેડરેશનના રોટરીસીયન છે.

મીસીસ કહેમેન્ટ તારીખ ૧૦ મેના રોજ ન્યુયોર્ક સ્ટેટમાં રેડીયો પર બોલવા ગયાં હતાં અને 'માવૃત્તિ'ની ઉજવણીના દરેક દાયકા કમમાં પ્રમુખસ્થાને રહ્યાં હતાં.

જૂનકાળમાં આતું સન્માન મેળવનાર બે સ્ત્રીઓમાંથી-એક ઇસ્વીસન ૧૯૩૯ માં 'અમેરિકન માતા'નું ત્રિદે મેળવનાર મહીલા મંત્રીસ એલીઆસ કોમન્ટ હતી અને ઇસ્વીસન ૧૯૪૦ માં મીસીસ એડીથ મેયો હતી. મીસીસ કોમન્ટ-એનોએક ઈનામ મેળવનાર મી. એ. એચ. કોમન્ટ-ને દાલ મીઝુરી સેક્રન્ટ હુઈનીફોર્સીંગન યુનિવર્સિટીમાં પ્રેસીડન્ટ છે અને મી. કાર્લ ટી. કોમન્ટ મેસાચુસેટ્સ ઈન્સ્ટીટ્યુટ ઓફ ટેકનોલોજીના પ્રમુખ છે તથા મી. વીલસન. એમ. કોમન્ટ, ને વેર્લીંગ્ટન રાજ્યમાં પુત્રમાનની વેર્લીંગ્ટન રાજ્યની કોલેજમાં પ્રેસીડન્ટ છે-એ ત્રણની માતા યાય. મીસીસ એડીથ મેયોના પતિએ મેયો કિલ્લનિક સ્થાપેલું છે અને એના પુત્રો તે ચલાવે છે.

ઇસ્વીસન ૧૯૪૬ની પસંદગી જાહેર કરતાં 'અમેરિકન માતા સમિતિ' ના ચેરમેને કહ્યું હતું : "મીસીસ કોમેન્ટને ઇસ્વીસન ૧૯૪૬ નાં 'અમેરિકન માતા'નું બીજું મેળવવા માટે મોટું લેખવામાં આવ્યાં છે. દેશ અને દેશ-બંધુઓની બક્ષિભાવથી સેવા કરના બાળોની માતા તરીકેના મીસીસ કોમેન્ટના વ્યક્તિગત મહાન યુગ્મોની સમિતિએ કદર કરી છે, એટલું જ નહિ, પણ એમના પતિની હયાતીમાં મીનીસ્ટર તરીકેની કામગીરીમાં પણ તેમણે બાળીદારી જેવી જવાબદારી હાવી છે તેની નોંધ લે છે. તે જીવંત કોમી અને સામાજિક કાર્યકર્તામાં પણ એ ઓછાં મુખસિદ્ધ નથી. એમને માન આપીને આપણે અમેરિકાની મહાનુભાવનાની પણ કદર કરીએ છીએ. આપણું પ્રજાતંત્ર મુક્તિ, સમાનતા અને બંધુભાવના પ્રાપ્ત કરવા રાષ્ટ્રિય વિદ્યાસની ધણી પશુ ક્ષાઓમાંથી પસાર થયું છે એટલે આને પણ તે આપણે આદર્શ ને આપણે સ્વરશમંત્ર રૂપે જ નોંધીએ.

ઇસ્વીસન ૧૯૪૬ના જાહેરનામાં ઇસ્વીસન ૧૯૪૬ના મે મંદિનાના બીજા રવિવારની 'માતૃદિન' તરીકે ઘોષણા કરતાં પ્રેસીડન્ટ દુમને બધા જ અમેરિકનોને 'માતૃદેવ, માતૃશિક્ષણ ને માતૃસંભાળના ઉપબોધને સમર-ણમાં રાખતાં આપણે માનવતાના સર્વમાન્ય બંધનની જાહેર ઉજવણીમાં આપણા દૌષ્ટ દોહીએ છીએ' એમ ઉદ્બોધન કર્યું હતું.

વધારામાં તેમણે કહ્યું હતું : 'સ્વસ્ત્રમા-મના હજારો કોટકટીના પ્રસંગોએ વિગ્ધ મેળવ્યા પછી આ વર્ષે આપણાંમાના દરેક આપણી માતા પ્રત્યે જે ઝણુ છે તેનો જાહેર એકરાર કરીએ અને અમેરિકન માતાનું ઝણુ અદા કરવાનો પ્રતિજ્ઞા લઈએ.' (યુસીસ)

ફ્રેડા બેડી (અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૨૮૭ થી ચલુ) પરંપરાથી આત્મ શ્રદ્ધા અને સ્વમાનની બહીસ મળેલી છે, એથી જ તેમણે સામુદાયિક ચળવળમાં ખાસ કામગીરી બજાવી છે અને તે હંમેશાં ઉત્સાહ પૂર્વક બજાવીને તેઓ પાર પાડશે એવી તેમને સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા છે.

૧૯૪૬માં કારમોરની પ્રજાએ સામુદાયિક ચળવળ શરૂ કરી ત્યારે કારમોરની પ્રજાને તેમણે અગાસ કરી તેમાં અંતર્ગત્યું ને એ ચળવળ ફેલે પામી.

કોમ્યુનિસ્ટ તરીકે ખૂબ જાણીતા થીમતી ફ્રેડા બેડીએ પેતાનો વિચાર હમણાં ફેરવ્યો હોવાનું જાહેર થયું છે ને તેમણે માન્યું છે કે દેશને અત્યારે ગાંધી-વિચારની ખાસ જરૂર છે અને તેથી તેમણે થોડા દિવસ પહેલાં જ કોમિસની રાઉબરી નીચે કામ કરી પેતાની સેવાઓ પ્રજાને આપવાની જાહેરાત કરી છે.

મારા ઘરની સામે જ રંબા રહે છે. રંબા જીવાન છે એટલું જ નહિ, એણે જીવાની બળતી પણ બણી છે. જોપાણ એનો કાયાના મંડાડ હજુ અતૂ છે. એનું કારણ એ પણ હોઈ શકે કે, એનો 'હિમેલ' મોટો છે. સવા કે દોઢ વર્ષે એ બાળક જણતી નથી. એના દરેક બાળકની વધમાં પાંચ વર્ષનો ફરક છે. આજે એ ત્રણ છોકરાનો મા છે, છતાં સવારના પડો-રમાં, ગામેડુ, કુવેથી પાણીની હેલ સાથે રમતી આવતી એને જુઓ તો તમને એમ જ લાગે કે, હજુ સુધી એણે અઘરણીનો પણ સ્વાદ ચાખ્યો નહિ હોય.

રંબા મારા પડોશમાં હેલ્લા અગિયાર વરસથી રહે છે. એનો પતિ સુંદર છે, એણું બણેલો ને વધુ મણેલો જવાન છે, આજકાલ કુટુંબનો ને સંરક્ષારી માથાપનો એકનો એક દોકરો છે. કમાઉ પણ છે. પત્ની ને બાળકોની સંભાળ રાખનાર હેતાળ માનવી છે.

છતાં ય એ રંબાને દર અઠવાડિયે એકાદ વખત તો મારે જ છે, અને તે રીતસર મારકણું ઢોરને એનો નિર્દય ધણી ઢીંગતો હોય એવી રીતે. હાથમાં ને હોય તેનો છૂટો ધા જ કરે; પછી ઘાળી હોય કે લોટો, ખાસો હોય કે રકાળી; હાથમાં ને હોય તેનો છૂટો ધા જ કરવાની એની રીત છે.

રંબાના દરેક પાડોશી રંબાના પતિને, એના વિષે વાત કરવાની હોય ત્યારે, એને 'રાક્ષસ'ના ઉપનામથી જ સંબોધે છે. જ્યાં સુધી હું એમના ઉપર ઉપરથી કડાઝેર નેવા લાગતા સંસારમાં ઊંડી નહોતી ઉતરી ત્યાંસુધી મને પણ એનો પતિ 'રાક્ષસ' નેવા લાગતો.

રંબા દર અઠવાડિયે માર ખાય એ તો ચોક્કસ વાત છે, અને એમના વચ્ચે દર બાળકમાં ભતભેદ પડવાથી જ એનો ધણી એને મારે એ ઝાઝ નિયમ નથી.

દર અઠવાડિયે રવિવાર નેટલી નિયમીત-

આપણા સંભાળના

કાંચડા

લેખિકા

શ્રી. ભનુમંજી

તાથી આવે છે એટલી જ નિયમીતતાથી રંબા માર ખાય છે. મારા પાડોશમાં આવ્યે એને દર વર્ષે થયાં, પણ એકેય અઠવાડિયું માર ખાધા વગર ખાલી મથું હોય એવું મને યાદ નથી. હા, કદાચ રંબા રજદરલા હોય ને એક અઠવાડિયા ઉપર ચાલ્યું જાય તો બીજા અઠવાડિયામાં એ બે વખત માર ખાવાની જ.

કુળવાન ઘર ને વર રંબાને મળ્યાં છે; રૂપાળી, હેતાળ ને ખડનલ પત્ની એના વરને સાંપડી છે; એટલે બહે એમને એમના માથાપે પરણાવ્યાં, છતાં એ બાળતની બેમાંથી એકેયને ફરીયાદ નથી.

રંબા અને એના પતિના સ્વભાવ આજના જમાનામાં 'સારા' કહી શકાય તેવા છે. હું તો દર વર્ષેથી એમની પાડોશમાં રહું છું. ને તેઓ બેમાંથી એક પણ ખરાબ સ્વભાવનું હોત તો દર દર વર્ષે સુધી અળથું રહે નહિ.

ઝાઝને એમ લાગે કે તેઓ બંને વચ્ચે પ્રેમ જ નહિ હોય, ને પ્રેમ વગર ચલાવવા-

પડતા સંસારમાં આવી રીતે થાય છે; તો મારે એમને રંભાવતી જવાગ આપવો જ પડશે કે, 'પ્રેમ જેવો શબ્દ કદાચ રંભાએ સાંભળ્યો ન હોય એ બનવાજોગ છે, પરંતુ એને એના પતિ પર પ્રેમ નથી, અને એ એના પતિને ખરા દિલથી ચાહતી નથી એમ તો કોઈપણ સમજદાર માણસ નહિ કહી શકે. હેતના ઉત્તર તો રંભાના દિલમાંથી પણ હતા જોવા મળે છે. એનો ધણી જરા નેટલો મોડો આવે ત્યાં એ આશ્ચર્ય બની જાય છે. એના પતિની જરા નેટલો માંદગીથી રંભાની કાયા સુકાય છે, ખાધું ભુકાય છે.

તો પછી કોઈ પૂછે કે રંભાને એનો ધણી મારે છે શું કામ ? એકરીસમી સુધરેલી સદીમાં કોઈ પતિ પોતાની પત્નીને ત્યારે જ મારે કે જ્યારે એ પત્નીએ કોઈ અપ્રત્ય ક્ષતિ હોય. રંભા ને એના પતિ વચ્ચે જે પ્રેમ જેવું કાંઈક પણ હોય તો એ જે વચ્ચે જમડો થાય તો પણ તેનો પતિ તેને મારવા નેટલી હદ સુધી જાય નહિ-જે એ બન્ને વચ્ચે 'પ્રેમ'નો જરા પણ અંશ હોય તો.

દક્ષીણ તરીકે આ દક્ષીણ હું પણ માની લઉં છું, પણ દક્ષીણ તત્વન એથી ઉલટી જ છે, રંભા માર ખાય છે ને એનો પતિ એને મારે છે એ નેટલો સાચી વાત છે એટલો જ સાચી રંભા અને એના પતિ વચ્ચે અનુદ પ્રેમ છે એ વાત છે.

સામાન્ય ઠંગથી વલે જતા ધસંસારોથી રંભાનો સંસાર જરૂર જુદો તરી નીકળે છે, એનું કારણ ફક્ત એટલું જ છે કે, રંભા માર ખાય છે છતાં આજની કોઈ પણ સુધરેલી ગણાતી છોકરી જેને 'લવ' કહે છે તેનાથી અનેક રીતે ચઢિયાતો ધીરમંબીર ને એનયાળા વગરનો પ્રેમ રંભાના હૃદયે, તેના પતિ મારે છે જ.

જ્યારે રંભાના આવા વિચિત્ર સંસારમાં

મેં માધું માધું ત્યારે મને પોતાને પણ એમ લાગેલું કે રંભા જરૂર મારાથી કાંઈક છુપાવી રહી છે. દિનકુ પત્નીથી પોતાના પતિનું કાંઈની પાસે જૂઠું બોલાય જ નહિ એવી રાત્રિની આંત્રાની એને બીક છે એમ હું પણ માનતી; પરંતુ મારી એ માન્યતા પણ મારા અનુભવ બાદ જુડી હરી છે. રંભાને એ શાસ્ત્રમાત્રની આંત્રાની કાંઈ પડી જ નથી. એ પોતાના પતિને પ્રેમ કરે છે અને એનો પ્રેમ અખંડિત અને ધણી જ હૃદય પ્રકારનો છે. તો પછી મારવાનું કારણ શું ?

કારણ તો હું ધણી તારવીને બેઠી છું. પરંતુ એ ગદાં જ કારણે મને તો અધૂરો લાગે છે. ધણી અનુમાનો મેં કર્યા છે, જેમાંનાં ધણાંખરાં તો આજસુધીમાં ખોટાં હરી ચૂક્યાં છે. આજે પણ મારાથી સમજી શકાયું નથી કે રંભા શા માટે પારથી જોવા પતિને પ્રેમ કરતી હરી ? સાચે જ એ એના પતિને ચાહે છે ?

મારા લાંબા અનુભવ પછી પણ હું ફક્ત એટલું જ કહી શકું છું કે રંભાને માર ખાવાની ને તેના પતિને માર મારવાની આત્મ પડી ગઈ છે. ધણી ચરાખી પોતે સમજે છે કે ચરાખ પીવો ખરાબ છે, છતાં પીવે છે, એમ તેનો પતિ ને રંભા સમજે છે કે દર દેખાતા આ બરાડા સારા મધો, છતાં તેઓ એ બરાડાથી મુક્ત રહી શકતાં નથી.

મેં રંભાને ધણી વખત ચકાસી પણ જોઈ છે. એને મેં એક વખત પૂછેલું : 'રંભા, તારો ધણી તને દર અકાશીયે મારે તો તને કંઈ જ થતું નથી ? માધું લાગતું નથી ?' ત્યારે રંભાએ મને કહેલું : 'લે બાઈ, ધણી છે તે મારે જ ને !' છે તો મારે છે-આલી રાંડી-રાંડીને કોણ મારવાજો છે ? ને ધણી મારે નહિ એ લાડ પણ શું રાખ લાગે ?

આ ઉપરથી આપણે રંભાનું માનસ જોળખી શકીએ-પારખી શકીએ કે, એ

દક્ષિણ આફ્રિકાની લડતમાં સ્ત્રીઓનો ફાળો

કે. જૈનાજ અરવત એ તખીખી વિદ્યાર્થીની છે. કોલેજ છોડીને તેઓ ટ્રાંસવાલમાંથી લડતમાં જોડાયા છે અને બે વખત સજા પામ્યા, તેમાં બીજી વખત ત્રણ માસની સખ્ત કેદની સજા થઈ.

ડો. મીસ શુલ્ક એ નાતાલ ઇન્ડિયન કોંગ્રેસના વાઇસ-પ્રેસીડન્ટ છે ને પ્રવેશમાંથી વાળી જમ્યાનો કપડો લેવા માટે તેમને બે માસ ને સાત દિવસની સજા થઈ હતી.

મીસીસ એડ શુલ્ક એ કેપટાઉન કોલેન્સીયના મેમ્બર છે. તેમને કેપટાઉનની વોલીન્ટીયરોની પહેલી હુકડીની આગેવાન લેવા માટે એક માસની સજા થઈ.

ગામડિયણ અને એ ય અદારમી સદીની ગામડિયણ જેવા એના પતિ સખંધના વિચારો છે એ મને કળૂસ છે. આને ય ગામડા ગામમાં પતિ પત્નીને મારે એ એક જાતની મરદાષ ગણાય છે.

મેં રંબાને બીજી એક વખત પૂછેલું : 'રંબા, તને તારો ધણી માર છે ત્યારે દુઃખ થતું નથી ? રીસ નથી ચડતી ?'

ત્યારે એણે કહેલું : 'તેં રીસ તો એવી ચઢે છે કે સામે લાફો મારી દઈ ! પણ એમ કાંઈ ધણીને સામું થોડું જ મરાય છે બોન ! ને વાગે તો દુઃખ તો થાય જ ને ! ને રીસ પૂછુ ચડે ! પણ... એ એવા છે કે માયી વગર છોડતા જ નથી અને મારીને ઉપરથી રીસાય. ઘર બહાર ચાલ્યા જાય ને પાછા આવ્યા નહિ ને ખાવા દેય નહિ ! બાળુ, એ ભૂખ્યા હોય ને આપણા મોઢામાં તે ફાળિયો કેમ જાય !'

આમ હકીકત છે. હું ધણી વખત જોઉં છું કે રંબાને એનો પાત મારીને ઘર બહાર ચાલ્યો જાય છે. રાતે ઝવડો થયો હોય તોય બહાર જાય જ અને એ જ્યારે પાછો આવે ત્યારે જણે કશું જ બન્યું નથી એવું બંનેનું વર્તન હું જોતી આવી છું. એ આતીને પગ ધૂએ ને જમવા બેસે ત્યારે રંબા સામે જમવા બેસી જ હોય ! એમનો ઝવડો કોઈ દિવસ રસોડામાંથી માંડી પથારી સુધી આવવા પામ્યો નથી ! અને મારા અનુભવે જે દિવસે રંબાએ માર ખાધો હોય તે દિવસ એ વધુ હેતાળ બને છે. છોડામાંથી જટ પરવારી પતિની સેવા કરવા જવાની તાલાવેલી એ દિવસે રંબામાં વધુ હોય છે. પતિની સંજાળ વધુ પડતી લેતી રંબાને જ્યારે જ્યારે હું જોઉં છું ત્યારે હું અનુમાન રાઉં છું કે આજે રંબાએ માર ખાધો જ હશે.

અરે ! તમને આશ્ચર્ય થશે કે રંબાને પણ માર ખાવાનું બંધારણ પડી ગયું છે. એણે જો દશઆર દિવસ સુધી માર જ ના ખાધો હોય તે એનું શરીર એને જ ઠાંકે ભારે ભારે લાગે છે ! મારા મોઢે એક વખત એ બોલી પણ ગયેલી કે એનો વાંસો દુઃખે છે, ધારણ કે એના પર એના ધણીનો હાથ છેલ્લા દસ બાર દિવસથી પડ્યો નથી !

જીવનમાં કરવાનાં અનેક કામો પેટે આ પણ એક નિયતકર્મ નહિ તો સાપ્તાહિક-કર્મ પેટે રંબા અને એનો પતિ નિયમિત બનવ્યે બન્ય છે; છતાં એમનો સંસાર સુખી છે એમ હું કહી શકું છું. માર ખાધા પછી રંબામાં તાઝમી ને એના પતિમાં હેત ભિન્નતામાં મેં જોયાં છે. બન્નેને પોતપોતાનો હોય કાઢતાં મેં સાંભળ્યાં છે. ફરી વખત આપું કરવાના કસમ ખાધાના પણ સમાચાર મને મળ્યા છે; છતાં તેઓ તો બરાબર એમ જ ક્યાં કરે છે.

હવે રહેા પ્રશ્ન બાળકોનો. કોઈ એમ પણ કહે છે કે મા-આપના આવા વર્તનનો પડો બાળકો પર પડતો હશે, ને તેમનાં બાળકો ચિડિયાં ને ઝગડાખોર હશે. હું ના પાડું છું. રંબાનાં બાળકો આનંદી ને તદુરસ્ત છે. ધરમાં દર અઢવાડિયે માર ખાતી માને જોઈ કોઈ બાળક પર બોલી અસર થઈ હોય એવું હું જોઈ શકતી નથી. અરે, એટલી હદ સુધી કે રંબાને માપાં બાદ એનો પતિ ધર બહાર જઈ, બેએક કલાક ફરીફરી ઠાંકે ને ઠાંકે ખાવાનું લઈ આવે છે, એટલે બાળકો પણ ક્યારેક કહે છે : 'બા, તું આજ માર ખાને ! તો અમારા બાપુ અમને ખાવાનું લાવી દે !'

બાળકો ત્યારે આપું બોલે છે ત્યારે રંબા મારી પાસે આવી દસી પડે છે ને બાળકોને મીઠી રીતે ધમકાવી દાદે છે. આટલું

છે છતાં રંબાના બાળકો પર એ બે માણસના આ દર અઢવાડિયે અચૂક રીતે થતા ઝગડાની કોઈ જ અસર પડી નથી.

હવે રડી પડોશીની વાત. મારી પાડોશમાંની એક બાઈ એ એક વખત રંબાનો પણ લઈ તેના પતિને બેચાર કડવા ચમ્પો કહેલા, ત્યારે રંબા જ તડુપી ઉઠેલી : 'તે બાઈ અમે અંદરોઅંદર કપાઈ મરીએ એમાં તને શું ? તું તારે તારા ભાવડાને સાચવી રાખને !'

બસ, ગિયારી મારી આ નવી પાડોશણને તો ધરમ કરતાં ધાડ આવી પડી ! તે દિવસથી અમે બધાં જ ચેતી ગયાં છીએ કે રંબાનો ધણી એને કાપી નાખે તો ય એને વિષે એના મોં પર કશું જ કહેવું નહિ. એનો પણ ખેંચી ડાકું થવા જતું નહિ.

અને એ પણ મનની વાત છે કે, રંબા ને રંબાના પતિના સ્વભાવ પણ મિશનસાર ને જોને આપણે 'શુદ્ધ' કહીએ છીએ એવા શુદ્ધ છે. ધર બહાર રંબાએ કે રંબાના પતિએ કોઈ જગ્યાએ ઝગડો ક્યો હોય એવું સાંભળ્યું નથી.

તો પછી આ છે શું ? શું રંબાના હૃદયમાં હિન્દુ નારીની નિશાળતાની દુર્ગંજા છે ? એના પતિના હૃદયમાં હિન્દુ પતિના દશોએ કુરતા ધારણ કરી છે ?

મારે મન પણ આ બાઈનો સંસાર એક ટોપડારૂપ છે. હું એ ઉઠેલી રાખી નથી. છતાં એટલું તો ચોક્કસ કદ્દું છું કે, રંબાનો સંસાર આજની કહેવાતી સુધરેલી ઓ કરતાં અનેક દરમજો ઉંચો છે. એ બન્નેનાં હેન, આરોજને આપણે 'સવ' કહીએ છીએ એના કરતાં ધણાં ઉચ્ચ દશાનાં છે. રંબામાં હું હિન્દુ ઓમાં રહેલા આવડા ગુણોની અતિશયના જોઈ શકી છું.

બહારથી દિલ્લી મુલાકાતે આવનારાઓ દિલ્લી ઓગોનું લાવણ્ય અને માધુર્ય જોઈને ચકિત થયા વિના રહેતા નથી. કુવેથી પાણીનો ઘડો બરીને હાથબર ધેર ચાલી જતી પનિ-દારીનું, ખેડૂત સ્ત્રીની ગૌરવભરી મુખમુદાનું અને રૂઢ પરંપરામાં ઉછરેલી સ્ત્રીની લગ્ન અને સ્વરચનાનું દર્શન કરીને તેઓ વાને વાતે તેનાં વખાણ કરે છે. તેની હંધો પથ્થુ કરે છે. પથ્થુ આપણી સ્ત્રીઓમાં સૌંદર્ય અને લાવણ્ય છે એમ કહ્યા પછી તો આપણે ત્યાંની હજારો સ્ત્રીઓ અને બાળકોનો નેમને ધર આંગણે જમાઈ રહેવું પડતું હોય છે, તેમનો જ પ્રશ્ન વિચારવો પડે તેમ છે. બહારની દુનિયા એમણે જોઈ હોતી નથી અને જીવનનો સામાન્ય પ્રવાહ કેવો ચાલે છે તેની તેમને ખબર દોતી નથી. પરંતુ પાળનાં જૂની ધરેડવાળાં કુટુંબોની સ્ત્રીઓ માટે એક કહેવન પથ્થુ છે કે, પરણીને ધરના ધરના બારણામાં એ પેસે છે, તે પછી મુએ જ ત્યાંથી નીકળે છે. બીજી બાજુએ ગણી મણાય નહીં એટલી બધી ખેડૂત અને કામદાર સ્ત્રીઓને દરવાજાવાની જોઈએ તેટલી છૂટ છે, પરંતુ જીવનમાં જે સુરક્ષિતતા સુખશાન્તિ અને પોષણની આરોગ્ય ને આનંદ માટે પુષ્કળ જરૂર છે તેનું તો તેમને શમણું જ હોય છે. પેટ ભરીને જમતી, મનભર પહેરતી, ઓઢતી, બહેલોગણેલી અને બીજી બધી રીતે આજની દુનિયાના નાગરીકોમાં હકસરનું પોતાનું રથાન પામતી સ્ત્રીઓની સંખ્યા દિંદમાં અદ્ય, અતિઅદ્ય છે; એટલે જોઈ. દિંદમાં રહીને દિંદમાં ઉછર્માં છે, તેમને અમેરિકન સંસારની પાનોઢાં બારે કોતક રહે છે. અમેરિકા તેમને રંગરાગ અને વૈભવમાં લપટાયેલું લાગે છે, તો અમેરિકામાં એમને કશુંક અગ્ન અને ઉત્તેજક પથ્થુ લાગે છે. આ સર્વમાં સૌથી મહત્ત્વની અમેરિકાની સ્ત્રીઓ છે.

અમેરિકાની પુરુષસમોવડી

નારી

લેખિકા

કે. ચંદ્રશેખર પંડિત

મુકત નારીનો વિચાર આવતાંની સાથે જ મને તેને અમેરિકાનો વિચાર આવ્યા વિના નહિ રહે. અમેરિકન સ્ત્રી પરંપરાથી પુરુષની દોરન અને સાથીદારણ છે, એના સુખદુઃખની બાગીદારણ છે; અને પોતાની વિશાળ અને સમૃદ્ધ ભૂમિને વિકસાવવામાં એની જોડાજોડ તે ઉભી રહી છે.

અમેરિકાનો આરંભનો ઇતિહાસ કાઢ સાહસકથાના જેવો રસપૂર્ણ છે, 'મે' કલાવર વહાણમાં એસીને નેરયુર્ક યાત્રીઓ જે દિવસે અમેરિકાને કિનારે ઉતર્યા તે દિવસથી જ એ અમેરિકન વસાહતીઓને ભાતભાતની અને પારવિનાની અગ્નિયોનો સામનો કરવાનું માથે આવેલું. જંગલો સાફ કરીને વસવા લાયક જુનાવવાનાં હતાં, ત્યાં વસાહતો ઉભી કરવાની હતી, અનાજ ઉગાડવાનું હતું, એટલું જ નહિ, જે ઇન્ડિયનોનો પ્રદેશ તેમણે આંચકા લીધો હતો, તેમની સાથે લડવાનું હતું. પૂર્વ કિનારાનો પ્રદેશ જેવો બરાબર ખેડાઈ રહ્યો કે અમેરિક-

કન કુટુંબો પશ્ચિમમાં જે વિશાળ ભોમકા કુંવારી પડી હતી, તે તરફ ખસવા લાગ્યાં. માઇગ્રેના માઇગ્રો સુધી એ ધરતી અદાટ વિસ્તરી હતી. આવા અમેરિકા ખંડમાં હરી-કામ થંવામાં સ્ત્રીઓએ અપ્રતિમ ભાગ ભજવ્યો હતો. એક નવાજ રાષ્ટ્રનું નિર્માણ કરવામાં તેમણે જે ભાગીદારી નોંધાવેલી તેમાંથી તેમની હિંમત, ખીંચ અને શક્તિનું પારખું મળે છે.

જે પ્રદેશોમાં અગાઉ ઘણુંખરું ઠાઈ વરસું નહોતું તેમાં ધર ઊંચાં કરવાના કામમાં પુરુષોની સાથે સ્ત્રીઓ પણ મયેલી. ખેતરોમાં પણ એમણે પરસેવો નીતારેલો અને તંદુરસ્ત આજીવનથી ગાજતાં કુટુંબો પણ એમણે ખીસ-વેલાં. છતાં દૈન્યી શકાશે, કે ધરખટલામાં પુરાવાનું તેમને અધિક પસંદ હતું. કામની વહેંચણી તો આપોઆપ એવા પ્રકારની થઈ ગયેલી કે સંતાનોની મદદથી પુરૂષો ખેતી કરતા, તો સ્ત્રીઓ કાંતવાનું, વણવાનું, રાંધવાનું અને કુટુંબની સારકુનિક સંપત્તિ જળવવાનું કામ કરતી.

ઈ. સ. ૧૯૧૮ના જાગતધુદ્ધ પછી પશ્ચિમની સ્ત્રીઓને અસ્વસ્થ કરી મૂકતો, દલમલાવી નાખતો એક જુવાન આવ્યો. સ્ત્રીઓએ મતા-ધિરાર પ્રાપ્ત કર્યો. સ્ત્રી સ્વાધીન બની. અમેરિકામાં આવે સ્ત્રીઓ સંપૂર્ણ આર્થિક સ્વરાજ્ય ભોગવે છે. એકેએક વ્યવસાયમાં એ પુરુષની હરિકાષ કરે છે. નાગરિક પ્રશ્નોમાં એ ભાગ લે છે. અને કાયદાથી મિલકતને વારસા દક તેમજ ભોગવટાનો દક પણ એ ધરાવે છે. એક માત્ર ન્યુજર્સીમાં ઠાઈ ન સમજાય એવા કારણે સ્ત્રીઓને મિલકત ધરાવવાનો દક નથી.

અમેરિકન સોનું સૌથી આગળ તરી આવતું ઠાઈ લક્ષણ હોય તો તે કદાચ એની કાયકશક્તિ છે. સંયુક્ત સંસ્થાનોની મોટા ભાગની સ્ત્રીઓએ પોતાનો આખો જીવનમાર્ગ સ્પષ્ટપણે આંખી રાખ્યો હોય છે. આમ કરવાથી એ ધરકામ સંભાળવા ઉપરાંત નોકરી

ધંધામાં પણ જોડાઈ શકે છે. ધર અને વરને સંભાળવાં અને ઉપરથી બહારનું એકાદું કામ કરવું એ ત્યાંનો સામાન્ય ક્રમ છે.

આપણે અર્દાનો ધણો મોટો વર્ગ એક એવી માન્યતા ધરાવે છે કે જે સ્ત્રીઓ બહારનું કામ કરે છે તેણે પોતાના ધર કુટુંબ અને રૂપ પ્રત્યે ઉદારીન બન્યે જ છૂટો. તેવી માન્યતા અમેરિકનો ધરાવતા નથી. અત્યંત ચપળ અને ચમરાક એવી અમેરિકન સ્ત્રીઓ પોતાને જે શારીરિક અને માનસિક શક્તિઓ વહેલી હોય છે તેનો પૂરો કસ કાઢે છે. અમેરિકન જીવનમાં સ્ત્રીઓને જે મોક્ષાચ છે, તેથી કરીને ત્યાંની સાધારણ બુદ્ધિશક્તિ ધરાવતી સ્ત્રીઓ પણ એવી તાલીમ મેળવી લે છે, જેથી એ પોતાના કામધંધામાં પાવંથી બની શકે છે.

આરોગ્ય અને વ્યાયામની બાબતમાં અતિચાપ ચીવટ રખાતી હોવાને કારણે અમેરિકન પ્રજા નીરોગી પ્રજા બની શકી છે અને ત્યાંની પ્રજામાં એવું ચેતન અને શૈરન છે, જે ઘણું કરીને હાલ્યામની રચનાના સોંઈ કરતાં વિશેષ આકર્ષક છે. મનોદર, સુનિચાઈ, છટાદાર, સુપક અને સુવચી સ્ત્રીને અમેરિકામાં આકર્ષક સ્ત્રી ગણવામાં આવે છે.

અમેરિકાની મુશ્કાકાતે આવનારાઓના ચિત્ત પર એક છાપ તો તરત પડે છે કે ત્યાંની સ્ત્રીઓ અત્યંત મુંદર પોષાક પહેરે છે. સોસાઈટીનની પાછળ કામ કરનારી સાધારણ છોકરીએ પણ જે ગજુવેશ પહેર્યો હશે તે જરૂર ચિતાકર્ષક દશે; ઉલ્લામાં હેલી હોય એણે પોતાના વાળ હોળ્યા દશે; અને મહેરા-મહેરાની સળવટમાં પણ કશી કસર રહી નહિ હોય. પારિસ ન્યૂયોર્કમાં પ્રવર્તતી પોશાકની ઉલ્લામાં હેલી અને ખર્ચાળમાં ખર્ચાળ ફેશનનું આગાદ અનુકરણ સસ્તામાં સસ્તાં કપડાં તૈયાર કરવામાં થતું હોવાથી, મરીનમાં

ગરીબ સ્ત્રીને પણ આર્થિક દેખાવું પોસાડ રહે છે આખા રાષ્ટ્રના માનસધાતરમાં આ સુધડપણાએ બજવેલો બામ અગત્યનો છે.

ધર સંભાળવાની કળા અમેરિકન સ્ત્રીને અળખૂંથીમાં મળ્યા ગઈ હોય છે. પોતાની આર્થિક સ્થિતિ બદલે ગમે તેવી હોય, પણ પોતાના ધરને સુધડ અને સ્વચ્છ રાખવાની એની કળા હાંકી રહેતી નથી. પોતે અગત્યના વ્યવસાયો સંભાળે છે એનું અમેરિકન સ્ત્રીને નેટલું અભિમાન હોય છે એટલું જ અભિમાન તેને પોતે ઉત્તમ ગૃહિણી કે ઉત્તમ માતા હોવાનું હોય છે. પોતાના ખોરાક સંબંધીની ચચો અને યોગ્યતામાં એ ઘણો સમય ગાળે છે. અમેરિકન સ્ત્રી માને છે કે, ખોરાક પૌષ્ટિક હોય એટલું જ પૂરતું નથી; એ આખને પણ ગમવો જોઈએ. આ કારણે ખાણના ટેગલની સમ્મતવટમાં એ પુષ્કળ ધ્યાન આપે છે. અમેરિકામાં ધરવખરીની ચીજોની ખરીદીએ નીકળવું એ એક મોટો લ્હાવો છે, કેમકે રસોડાના વપરાશમાં વાસણોમાં ઉપયોગિતાનું તત્ત્વ હોવા ઉપરાંત આકર્ષકતા પણ ખૂબ હોય છે. ગરીબો વસાવી શકે તે માટેની કાચની અને પ્લીશ જાણસો પણ દિશ્ય એવેન્યુની માલદારોની દુકાનોમાં ગોઠવાયેલા કીમતી સરસામાન નેટલો જ આકર્ષક હોય છે. અમેરિકામાં પ્રત્યેક ગૃહિણીએ એક રેફ્રિજરેટર, વેક્યુમ ક્લીનર અને એક સુંદર ગેસ સ્ટવ તો ઝાંઝામાં ઝોછો વસાવી રાખ્યો હોય છે.

ઠાવેજો અને યુનિવર્સિટીઓમાં સ્ત્રીને કોટ્રોનિક અર્થશાસ્ત્રની તાલિમ આપવા માટે રીતસરનો અભ્યાસક્રમ યોજવામાં આવ્યો હોય છે; અને અમેરિકન છોકરીઓને પોતાના ધરની શાસ્ત્ર શુદ્ધ રીતે સંભાળ રાખવાનું શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. વસ્તુ ભરી રાખવાની, વસ્તુ સાચવવાની, રાંધવાની, શેકવાની, રોગીની પ્રાથમિક સારવાર કરવાની, જડવાની, સાંધવાની રેણુ કરવાનો આવડત હોવી એ ત્યાં લક્ષની

અમેરિકાની પ્રતિભાસંપન્ન નારી થી. પર્લ બેક

પૂર્વશરતો છે. આધુનિક સ્ત્રી એને કહેવામાં આવે છે નેને પોતાના જ્ઞાનને વ્યવહારોપયોગી બનાવવવાની ક્ષમ છે. લક્ષની વાટ જોતાં જોતાં નામની પાછળ ડીમીઓનું લંગર વળગાડનારી કે ટાપટીપમાંથી જીંચી નહિ આવનારી સ્ત્રી એ આધુનિક સ્ત્રી નથી. અમેરિકાના સંયુક્ત સંસ્થાનોને ચોપડે ચડી ચૂકેલી એવી પચાસ લાખ કરતાં વે વધારે સ્ત્રીઓ છે જેમણે સફળ ધંધાદારી તરીકેની શાખ મેળવી છે. ખરી વાત તો એ છે કે, પોતાના નિર્વાહ માટે કામ કરી છૂટવું એ અમેરિકાની સ્થાપિત પરંપરા છે. પાટીઓમાં અને જલસામાં જવા સિવાય જેમને ખીલું કામ નથી, જેમને ઘેર નવરાં બેસી રહેવું પાલવે તેમ છે તેવી સ્ત્રીઓને પણ કામ ને કામ વ્યવસાયમાં જોડાવાની હોંશ રહ્યા છે.

ઠાવેજનું ઉચ્ચ શિક્ષણ પામેલી છોકરીઓને સેક્રેટરી, ધંધાદારી, કલાકાર, બંગારો માટેની ખરીદનાર, રેડિયો કલાકાર, પત્રકાર, ચલચિત્રોના નકાર, દાકતર, નર્સ, વકીલ, શિક્ષક

મીસીસ હેલન ધગન

*

સ્વપતિ કે પ્રયોગશાળાના મદદનીશ તરીકેની તાલિમ આપવામાં આવે છે. વેઇટ્રેસ તરીકે, ગુમાસ્તા તરીકે, ટેલીફોન ઓપરેટર તરીકે, અને ઘરનોકર તરીકે પણ સ્ત્રીઓ કામ કરતી હોય છે. જો કે ઘરનોકર તરીકે ઓછી સ્ત્રીઓ કામ કરે છે, અને જે છે તે સંખ્યા પણ ધીમે ધીમે ઘટતી જાય છે.

યુદ્ધ દરમિયાન સ્ત્રીઓએ યુદ્ધસામગ્રી બનાવનારા કારખાનાંમાં સુધ્ધા કામ કરેલું. તેમણે ટેક્સ્ટાઇલ પણ હાંકી, બસ અને ટ્રેન પણ ચલાવેલી. પુરુષોને જે જે કામ હોડવાં પડેલાં તે તમામ કામ સ્ત્રીઓએ સંભાળી લીધેલાં. કંઈ સેક્ટોરોની સંખ્યામાં લરકરમાં અને નોકાદળમાં પણ સ્ત્રીઓ જોડાયેલી. રાષ્ટ્રના યુદ્ધપ્રયાસમાં તેમણે મહત્વનો ભાગ ભજવેલો, એટલું જ નહિ, યંત્રને લગતી, કારકુન કે મંત્રી તરીકેની કે વહિવટી કામગીરી પણ પુરૂકળ બજાવેલી.

તેમ છતાં રાષ્ટ્રના રાજકારણમાં અમેરિકન સ્ત્રીઓ અગત્યનો ભાગ ભજવતી નથી. અમેરિકન કોંગ્રેસમાં ખૂબ આમળ પડતી કેઈ

સ્ત્રી હોય તો તે ક્ષેત્ર ખૂબ ઘૂસ છે. હેનરી થ્યુસની એ પત્ની રીપબ્લીકન પક્ષની છે; ખૂબ આકર્ષક છે અને તેવી જ વિનોહી છે. સામે પક્ષે મૂકવા, જોઈએ તો હેલન ધગન છે. ફ્રિદમ રટાર મેલવિન ડગલાસની એ પત્ની છે, અને હાઉસ ઓફ રેપ્રીઝન્ટેટીવ્ઝમાં ડેમોક્રેટિક પક્ષ તરફની એ ચૂંટાઈ આવી છે.

કંઈ કેટલીય જીજ્ઞાસુઓ રીતોથી સ્ત્રીઓ પ્રત્યે તોય બેદરબાવ કરવામાં આવે છે, ખાસ કરીને તબીબી અને કાયદાના ક્ષેત્રમાં. પણ ત્યાં જે સ્ત્રીએ પુરુષની સામે હોડ બધી છે અને ટકકર ઝીલવા માંડી છે.

બેદરબાવ એ કદાચ ખોટો રાજ છે. રાષ્ટ્રની એંશી ટકા જીવંતી સંપત્તિ પર અમેરિકન સ્ત્રીઓ જ આંકુસ છે. એ સંપત્તિ કાંતો એની કમાણી છે, કે કાંતો એને પિતા કે પતિ તરફથી વારસામાં મળેલી છે. અમેરિકન પુરુષો સ્ત્રીઓને ખૂબ લાડ લડાવે છે, લગભગ એ જડેડી જાય તેટલી હદ સુધીનાં. અમેરિકન સ્ત્રીના મદિમાનો તો કંઈ પાર નથી. એની તો હંતકચાઓ ચાલવા લાગી છે. અમેરિકામાં પુરુષો સ્ત્રીઓને ઘરકામમાં પણ મદદ કરવા લાગે છે. એશિયા અને યુરોપમાં તો આ વાત સાંભળીને અચંબો લાગશે. છોકરાંની દેખભાળ રાખવામાં, વાસણો સાફ કરવામાં તેમજ બીજી અનેક રીતે ગૃહિણીનાં કર્તવ્યોમાં ગૃહપતિઓ ભાગ પડાવે છે.

આમ અદેખાઈ કરવાનું મન યાય એવું જીવન અમેરિકન સ્ત્રી ભોગવે છે. અમેરિકન પુરુષની એ મિત્ર છે અને બરોગારખણ છે; અવરોધો અને પ્રત્યવાયોમાંથી એણે મુક્તિ મેળવી છે. જીવનની અનેક તમે તેને સાદ પાડીને ખોલાવે છે; એનું મુક્ત સ્વમાનિક દારણ, એનું આરોગ્ય, એનું આરિગ્ય, એની દિંમત અને એનું કાર્ય એ જ અમેરિકન રાષ્ટ્રની મોટી મૂડી છે. (કાપીરાષ્ટ્ર NPS).

કસ્તુરબા (૫. ૨૮૦ થી ચાલુ)

માન્યતાઓ રપટ કરેલી છે: “બાપુ મહાત્મા છે. એ પોતાની ભૂલો ક્યુન કરે છે, પરંતુ એમણે મને કદી પણ અન્યાય કર્યો નથી.”

ખાસ કરીને લક્ષ પછીના શરૂઆતના જીવનમાં પોતાના આદર્શો કસ્તુરબા ઉપર લાદેલા તે આપણને કપડું લાગે, પરંતુ ન્યારે એમને ખાતરી નહોતી થતી ત્યારે એ હંમેશાં વિરોધ કરતાં. ઝરખનમાં પંચમ કલાકેનું પેશાનનું કુંઠું સાફ કરવા એમણે ઇન્કાર કર્યો હતો ત્યારે ગાંધીજીએ એમને ક્યાણુ ક્યું હતું અને જણાવ્યું હતું કે જો તે સાફ નહિ કરે તો પોતે તેને સાફ કરશે. વળી ગાંધીજીએ ન્યારે પોતાના ઘરમાં નકામી છંદો નમાવી સેવા ઇન્કાર કર્યો ત્યારે તેમણે સામે ઉત્તર દીધો હતો: “ત્યારે તમારું ઘર તમારી પાસે રહેવા દે ને મને જવા દે. તમારી પત્ની છું એટલે તમે માનતા હશે કે હું તમારા ધોલ-ધપા ખાના સમર્પણી છું: કૃપા કરી રીત-સરનું વર્તન રાખો.”

એક પ્રસંગે કસ્તુરબા પોતાના દાગીના પોતાની બાવિ પુત્રવધૂઓ માટે સાચવી રાખતાં હતાં, તે કાઢી નાખવા ગાંધીજીએ આજ્ઞા કરી હતી. એ દાગીના વધીલાતના મહેનતાણા તરીકે આપવામાં આવેલા હતા, એમ તેમણે કહ્યું કે તુરતજ કસ્તુરબા ગાળ ઉઠાયાં હતાં: “એમ હશે, પણ તમે જો કામ ક્યું એ મ્હારા કામ બરાબર જ છે. તમારે માટે હું રાતદિવસ મજૂરી કરું છું, એ મ્હારી સેવા નથી? તમે મને ગમે તે કામ કરવાનું ફરમાવો છો: કેટલીક વાર આંસુ પડાવે છો તે હું તમારી શુભાચી કરું છું એનું કાંઈ નહિ?” તે દિવસે તો ગાંધીજીનું કહ્યું થયું હતું: પણ ગાંધીજી ક્યુલ કરે છે કે, કસ્તુરબાનાં વચનોથી એમને સત્ત્વ સમજાયું હતું. એમની સાડી રીતે આ શબ્દોથી તેમનું મહાન જીવન ધનુર રપટ થાય છે: માનવતાના કાર્યમાં એમણે કેટલો કીમતી ફાળો આપ્યો છે એ રપટ સમજાય

છે. વફાદારીથી પતિની સેવા કરતાં અને એ કીમતી સાધનને સંપૂર્ણ બનાવતાં એમણે જગતની સેવા કરી છે.

શાન્ત પતિ પ્રત્યે માયોનો વરસાદ વર-સાન્ધા છતાં, સતોષ ન પામતાં એના માથા પર પાણીની ડોલ રેડનાર સોફ્ટીસની બિન્નાદી પત્ની કહેનથીય પેડે કસ્તુરબા વર્તતાં હોત તો ગાંધીજીનું જીવન કેવું હોત? કાઉન્ટેસ સોશીયા ટોલ્સ્ટોય પેડે પોતાના પતિ સાથે જીવનસરણી બંધાએસતી કરવાને બદલે તેમણે ગૃહજીવન કલુષિત કરી મૂક્યું હોત તો ગાંધીજીની કેવી દશા યાત? સોશીયા ટોલ્સ્ટોય પેડે કસ્તુરબાને પસંદગી કરવાની તક નહોતી, છતાં એમની શ્રદ્ધા અપ્રતીમ હતી. ન્યારે બારડોલીના કેટલાક ખેડુનોએ બાપુજી વિરુદ્ધ ફરિયાદ કરી ત્યારે તેમણે કહ્યું હતું: “બાપુ શોભોના બજા માટે બધું કરે છે, તમારું પણ એ બહુ જ કરશે.”

વળી કસ્તુરબા અન્યવહાર પણ નહોતાં. ત્યાગમાં સદૃશ્ય નથી એવું એમણે માન્યું જ નહોતું, ને તેથી જ પોતે એક ખૂણે બેસી રહ્યાં નહોતાં. એ નૈસર્ગિક રીતે જ વર્તતાં. એક પછી એક પોનાતી વાતો છોડવાનો એમને આગ્રહ કરવામાં આવ્યો. એ દરેક પ્રસંગે એમણે સ્વાભાવિકતાથી સવળું માન્ય નહિ જ ક્યું હોય એ કુદરતી છે: કેટલીક વાર એમણે કહ્યું પણ અનુભવી હશે, પરંતુ કાઉન્ટેસ ટોલ્સ્ટોયની નિરાશા રીતે એ પોનાતી વાતને છાંયો વળગી રહ્યાં નહોતાં ને ધણીના જીવનને નિરસ બનાવી દીધું નહોતું. એ અતિ-શય સહૃદયી હતાં. પતિની સેવાના આદર્શમાં અંધ શુભામડી બની ગય એવાં પણ નહોતાં.

“જીવનભર એ વફાદાર સેવિકા રહી છે. બદલાતી લેલ બર આશા રાખ્યા વિના એણે સેવા કરી છે.” ગાંધીજીના આ શબ્દોના પડછંદા પાડ્યા ઉપરાંત વધારે પ્રશસ્તિ થી કરી શકાય? એમણે પોતાની રીતે સેવા કરી છે આલોશ કરોડ દિંદોઓની જ નહિ, પણ સમગ્ર જગતની નિઃકામભાવે સેવા કરી છે.

જૂના જમાનાની રીતે, સાચજોડ જાણવા માટે ઉકળતા તેલમાં

હાથ નાખવાની

પરીક્ષા

શ્રી. કિશોરલાલ ઘ. મરાઠવાળા

*

એ

એક આમસેવકે પોતાના કામના અહેવાલમાં એક ફિરસો નીચે મુજબ આપ્યો છે: એક ગામમાં દાદાગીરી ચલાવનારા એક માણસની દીકરી અને તેના જ ઘરમાં કામ કરનાર એક હરિજન વચ્ચે પ્રેમસંબંધ બંધાયો. આપની તેને અનુમતિ હતી એમ કહી શકાય, કારણકે, તે પોતે સ્વચ્છંદી જીવન ગાળનારો હતો અને આ રીતે એ હરિજન મારફતે એ પોતાનો સ્વાર્થ સાધવાની ઉમેદ રાખતો હતો. તેને ઠાણક માણસ સાથે અદાવત હતી. તેણે આ હરિજનને તેનું કાસળ કાઢી નાખવા કહ્યું. હરિજનની તેમ કરવાની દિમન નહોતી. પેલા માણસે પોલીસનું રક્ષણ શોધ્યું. પોલીસ તપાસમાં હરિજનને કબુલ કરી દીધું કે ‘દાદા’એ તેની પાસે ખૂન કરાવવા ઇચ્છા રાખેલી, પણ તેણે ઈન્કાર કરેલો. આથી હરિજન હવે ‘દાદા’નો દુશ્મન બન્યો. તેણે તે હરિજન પોતાની દીકરી સાથે આડો સંબંધ રાખે છે, એમ કહી તેનું ખૂન કરવાની ઇચ્છા આપી. હરિજન ગમરાયો અને આમસેવક પાસે દોડ્યો.

આમસેવક એ ગામમાં સમાધાન કરાવવા દોડ્યા. તેની પ્રતિષ્ઠા હોવાથી આ કિસ્સો પતાવવા સમગ્રગ્રામ્યું. ‘દાદા’એ પોતાની દીકરી સાથે વ્યભિચાર કરવાનો આરોપ મૂક્યો. હરિજને તેમાં એના પિતાની સંમતિ હતી, એમ બતાવ્યો. ‘દાદા’એ તે વાત નામજૂર રાખી. દીકરીને પછવામાં આવ્યું. દીકરીએ પિતાના ડરથી પ્રેમનો ઈન્કાર કર્યો અને થયેલા સંબંધોને બજાટકાર રૂપે ઝીત્યા.

આમસેવકનો દીકરીની વાત પર વિશ્વાસ ન બેઠો અને સાચું કહેવા સમર્થની, પણ એ કંઈ માને નહિ. છેવટે સમામાં ઠાણકે સૂચવ્યું કે, ઉકળતા તેલમાં બાંધના હાથ નંખાવવા. જો તે સાચી હશે, તો તેને ક્યું નહિ થાય.

બધાને એ સૂચના પસંદ પડી અને આમસેવક—જે પણ એક અબજ કામમાંથી જ આગળ વધેલા બાઈ છે—પણ તેમાં સંમત થયા. ત્રીસ રતલ તેલ હાલત રૂઠું અને ઉકાળવામાં આવ્યું. બાંધને આમસેવકે કહ્યું કે, હજુ સાચું હોય તે બોલી દે, અથવા પરીક્ષા આપવા તૈયાર થા. છેવટે તેણે પોતાનો પ્રેમ કબૂલ કર્યો. સદ્બાગ્યે આમ તેલની સૂચનાનો અમલ થતો અટક્યો.

થોડા વખત પર કાઠિયાવાડમાં અમરેલી પાસે એક ગામમાં આવો બનાવ બન્યો હતો. એક કાઠીએ પોતાને ત્યાં થયેલી ચોરીનો અપરાધી શોધવા માટે ચોદ-પંદર સીઓના હાથ ઉકળતા તેલમાં બોળાવ્યા હતા અને બધી સીઓ આપડી દાઝીને ફેરાન થઈ ગઈ હતી.

અમદાવાદમાં શાહપુરમાં પણ આવો એક કિસ્સો બન્યો હતો, ને ચોરીની તપાસ માટે એક સીઓ હાથ તેલમાં બોળાવવામાં આવ્યા હતા.

આમસેવકથી તો આવી પરીક્ષા સૂચવાય જ નહિ. પુરાણની આવી વાતોને દેવી ચમત્કારના સાચા ફિરસા સમજવાના જમમાં રહેવું અમતું હોય, તે બંને રડો, પણ કદી તેનો અમલ કરવાની બૂધ ન કરવી પડે. ઠાણકનીયે આવી કપરી પરીક્ષા લેવાનો આપણને શો અધિકાર? તેલમાં હાથ નંખાવશે, એ ડરનો માર્ગો નિરપરાધી પણ અપરાધ કબૂલ કરે; એ અસંભવ નથી.

કંઈ ખિરનનો દાખલો આપણે વાંઘ રાખવા જેવો છે. એકવાર એમની પાસે એક

બનિયારિણી સ્ત્રીને હાજર કરવામાં આવી.
 યહૂદી કાયદામાં એવી સ્ત્રી પર પથરા ફેંકી
 તેને મારી નાંખવાની સગા કરમાવી છે.
 ઇશુને લોકોએ કહ્યું : 'આ સગાનો અમલ
 કરવાની અમને રજા આપો.' ઇશુએ કહ્યું :
 'તમારામાંથી જે તદ્દન નિષ્પાપ હોય તે
 પહેલો પથરા ફેંક.' કોણ એવો નિષ્પાપ હોય ?
 બધા વીલા મોઢે ચાલ્યા ગયા. પેલી સ્ત્રી
 એકલી રહી. ઇશુએ તે સ્ત્રીને કહ્યું : જા બહેન,
 તારું જીવન સુધાર તે ઇશુને પગે પડી, અને
 આભાર, માનીને ચાલી ગઈ. ['હરિજનબંધુ']

*

સ૦—હરામખોર માણસો હુમલો કરે
 ત્યારે સ્ત્રીએ શું કરવું ? નાસી જવું ? બાગી
 છૂટવાને ખાતર હોડીએ તૈયાર રાખી મૂકવી કે
 હથિયારો વડે બચાવ કરવાની તૈયારી રાખવી ?

જ૦—આ સવાલનો મારો જવાબ તદ્દન
 સીધો છે. મારી દૃષ્ટિથી હિંસાની તૈયારી કરી
 રાખવાની હોય નહિ. સૌથી ચડિયાતા નમ્ર-
 નાની હિંમત ઠગવવી હોય, તો બંધી તૈયારી
 માત્ર અહિંસાની હોય. નરી કાયરતાના કરતાં
 જે હંમેશા પસંદ કરવા જેવી છે તે હિંસાને
 બહુ તો અજ્ઞાવી લેવી પડે. તેથી અણીને પ્રસંગે
 બાગી નીકળવાને ખાતર હું હોડીએ તૈયાર ન
 રાખું. અહિંસક વ્યક્તિને મોટે અણીનો
 પ્રસંગ જ ન હોય. શાન્તિપૂર્વક અને ગૌરવભર
 મરણને ભેટવાની તૈયારી હોય. એટલે સ્ત્રી કે
 પુરુષને કોઈ જાતની સહાય મળવાનો સંભવ
 ન હોય, તો યે તે હસતે મોંએ મરણનો
 સામનો કરે; કેમ કે, સાચી સદાય એક છંધર
 તરફથી જ મળે છે. આ સિવાય હું બીજી
 કોઈ પણ વાતનો પ્રચાર ન કરી શકું અને હું
 જોના ઉપદેશ કહું તે વાતનો અમલ કરવાને
 અહીં આવ્યો છું. મારા ઉપદેશનો અમલ કર-
 વાની સંધિ ઝડપી લેવાનું મને સૂઝશે, અમર
 એવી સંધિ મને આવી મળશે કે નહીં, તે હું

સ્ત્રીનું ધર્મસંકટ

મહાત્મા ગાંધીજી

*

જાણતો નથી. હરામખોરો હુમલો કરે ત્યારે
 તેનો સામનો જે બહેનો હથિયાર વગર ન કરી
 શકે તેમને હથિયારો લાઇને કરવાની સલાહ
 આપવાની જરૂર રહેતી નથી. તે બહેનો તેમ
 કરતી વખતે મને તો શું, કોઈને યે પૂછવા
 નહીં આવે, ને પોતાનો બચાવ હથિયારથી કરી
 લીધા વીના નહીં રહે. હથિયારો સાથે રાખી
 શકાય કે નહીં, એમ રહી રહીને વારંવાર
 સવાલ ઉઠાવવામાં આવે છે તેમાં મને કંઈક
 મોટી ખામી લાગે છે. લોકોએ રવાનાવિક
 રીતે સ્વતંત્ર રહી, કોઈના પર પણ આધાર
 રાખ્યા વિના યાજ્ઞતા શીખવું જોઈએ. સાચો
 અસરકારક પ્રતિકાર અહિંસામાં રહેલો છે એ
 મારા ઉપદેશનો સુખ્ય મુદ્દો લોકો યાદ રાખે,
 તો તે સુખ્ય પોતાનું વર્તન રાખશે. અને
 ખાસ વિચારપૂર્વક નહિ તો યે દુનિયા બીજીનું શું
 કરતી આવી છે ? દુનિયા પાસે સૌથી શ્રેષ્ઠ
 નમ્રતાની એટલે કે અહિંસામાંથી પ્રગટ થતી
 હિંમત નથી, એટલે તે એટલમ બોમ્બ જેવાં
 શસ્ત્રોથી સજ્જ રહેવાની હદે પહોંચી છે. આ
 હાજીગમાં જે હિંસાની વ્યર્થતા જોઈ શકતા
 નથી, તે લોકો પોતાની બધી શક્તિ ખરચીને
 હથિયારોથી સજ્જ થયા વિના થોડા જ રહેવાના
 હતા! દક્ષિણ આફ્રિકાથી હું અહીં પાછો આવ્યો

શ્રીમતી દુર્ગાબાઈ આજે દિવંદના કાયદાના ચમકતા તારાનું રચાન પામી ગયાં છે. તેઓ સંચાલન સંમિતિના એક સભ્ય છે અને સભા-નિયમોના એક વિમતપૂર્ણ અભ્યાસને કારણે સમિતિનું કાર્ય સરળ બની શક્યું છે. તેઓ નિર્મળ છુદ્ધ અને ધારાકીય આંતરદષ્ટિ ધરાવે છે, છતાં સાથે સાથે એમનામાં માથે પડતા જઈને રચાન પ્રાપ્ત કરવાની લોહુપતા પણ નથી.

દુર્ગાબાઈએ હજી દાહરકુલનાં પગથીયાં પસાર

ત્યારથી પ્રજાની અહિંસાની ડેળવણી સમજાવવાનું તેમજ એકધારી ચાલે છે અને તેનાં પરિણામ આપણે જોઈએ છીએ.

સં—તામે યવાને બદલે પ્રાણત્યાગ કરવાની સલાહ કેઈ પણ બહેનને આપી શકાય ?

જ૦—આ સવાલનો ચોક્કસ જવાબ આપવાની જરૂર છે. નોઆખલી આવવાને નીકળનાં પડેલાં દિલ્હીમાં મેં એનો જવાબ આપ્યો હતો. તામે યવાના કરતાં કેઈ પણ બહેન ખચીત પેનાના પ્રાણનો ત્યાગ કરે. ખીજી રીતે હું એમ કહું છું કે, તામે યવાની વાત જીવનની મારી યોગ્યતામાં આવતી જ નથી. પણ અીએ પોતાના પ્રાણનો ત્યાગ કરી રીતે કરવો એવો સવાલ મને પૂછવામાં આવ્યો હતો. મેં બેધાત્ક જવાબ આપ્યો કે, પોતાનો પ્રાણત્યાગ કરવાનું સાધન શું, એવું મને પૂછવાનું ન હોય. એવા સંજોગોમાં આપણા

ક્યાં ન હતાં, ત્યાં જ સત્યાગ્રહની શરૂઆત હતી તે તેમણે એ જગ્યાએ બુદ્ધિપૂર્ણ દર્શિષ્ટ દિવંદના આગેવાનોને જોઈને બેસાડી દેવામાં આવ્યા ત્યારે એમણે આંધ્રિ તેમજ મદ્રાસ શહેરની પ્રતિનિધિ આગેવાની આપી. આ જીવાન નારી દેશને આંજોડેથી પેત્રે છેડે આંસીની રાણી લક્ષ્મીબાઈ પેઠે ધૂમતી રહી, મદ્રાસના પોલીસ કમિશ્નર તેમજ તેમના સૈન્યને થાપ આપતી રહી અને આગેવાન વગરની પ્રજાને આગેવાની આપતી રહી. તેમણે પ્રજાને મીઠાના સત્યાગ્રહમાં નવાનવા મોરચા સુઝાડ્યા અને જેની કલ્પના ન આવે એવાં સાદસ કાર્યો કરાવ્યાં.

૧૯૩૨ પછી એમણે દાહરકુલનું શિક્ષણ પુરું કરી કોલેજનું શિક્ષણ લીધું અને રાજકારણના વિષય સદિત એમ. એ. થયાં. તે પછી તે સીધા પ્રજાસેવામાં આવી ગયાં છે. તેઓ મદ્રાસ પ્રાંતમાં કરતુરઆ રમારક હંડનું સંચાલન-કાર્ય કરી રહ્યાં છે અને એક લાખ રૂપિયા કરતાં યે વધારે નાણાં ખર્ચવાને વિદ્યાર્થીની-ગૃહ ચલાવી રહ્યાં છે.

કરવાની વાતને મંજૂર રાખવામાં શ્રદ્ધા એ રહેલી હતી અને છે કે, જેના દિલમાં આપણા કરવાનીયે તૈયારી હશે તેનામાં માનસિક પ્રતિકારની એવી દિમત જરૂર હશે ને એવી અંતરની પવિત્રતા હશે કે તેની સામે દુમલા-ખોરોના હથિયાર હેઠાં પડી જશે. મારી દલીલ તે વખતે હું આનાથી વધારે આગળ લંબારી શક્યો ન હતો; કેમ કે, તેને વધારે ખીસવાને અવકાશ જ નથી.

સં—પોતાનો પ્રાણ લેવો કે દુમલો કરનારનો લેવો, એ બે વચ્ચે પસંદગી કરવાની આવે તો તમે શું કરવાની સલાહ આપો ?

જ૦—પોતાની હત્યા કરવી એ બે વચ્ચે પસંદગીનો સવાલ હોય, તો પડેલી જીવાલેલી હત્યાની જ પસંદગી કરવાની હોય, એ ખાતર મારા મનમાં રજબાર સંકો નથી. (દરિદ્રતા)

(ગર્તાકથા ચાલુ)

ભરત-ગૂંથણ

લેખિકા

કે. ચંદ્રિકા ભારદ્વાજ

*

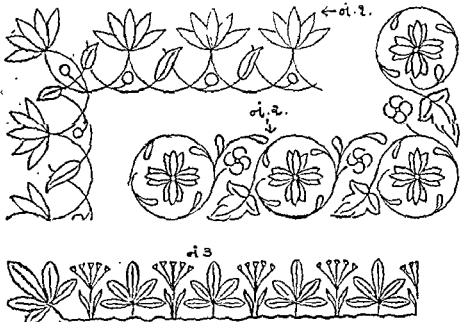
અત્યાર સુધીની અપાયેલી આકૃતિઓ સહેલી હતી, એટલે તે ભરવાની રીત આપી નહતી. હવે પછી આવતી આકૃતિઓ નં ૧ થી શરૂ કરી અનુક્રમે અમે હવે તેને ભરવાની રીત આપવી શરૂ કરીએ છીએ.

આ રીત બતાવવાનો એવો અર્થ નથી કે એ જ ગતની ટીમે કે ભરત ભરવાથી જ તે ભરાય. સૌ સૌની પસંદગીની રીતે જુદા જુદા અખતરા કરી શકે છે. રંગ વિષે જે લખ્યું છે તે પણ માત્ર માર્ગદર્શન પૂરતું જ છે, એથી જુદા અને કદાચ વધુ આકર્ષક લાગે તેવા રંગોમાં પણ કોઈ બહેન પોતાની હૈયા-ઉકલતથી ભરી શકશે એવી ખાતરી છે, એટલે રંગો અને ભરતની રીતો માત્ર શીખાઉ બહેનોને માર્ગદર્શન પૂરતી છે.

વળા જે રીતો અજમાવવાનું સૂચવ્યું છે તે પણ અને ત્યાં હળવી રીતોથી, ઓછી મુશ્કેલીથી, ઝટ ભરાઈ જાય અને ભરત પણ સાફ લાગે તે રીતે દરિયા સૂચવ્યું છે, કે જેથી

કાચા શિખાઉને પણ ભરવાનું કામ શરૂઆતથી જ એક રમત-શોખની ક્રિયા જ લાગે; કંટાળામય બોમરૂપ ન લાગે. ભરત એ આપણી બહેનોનું વખત પસાર કરવાનું સાધન છે. હરીદાહનો ઉલોગ નથી. છતાં કસખી હાથવાળી હુશિયાર બહેનો તો બતાવાયેલી રીતોથી ઘણી ઉંચી કક્ષાની રંગની અને રીતોની મિલાવટ કરી, પોતપોતાના જુદાઓ દીપાવી શકશે-દીપાવશે એવી ખાતરી છે.

એટલે આ લખતી વખતે અમે તો નાની શિખાઉ કન્યાને દૃષ્ટિ સમક્ષ રાખીએ છીએ. એટલું ધ્યાનમાં રહે તો ઘણું છે. કસખી હાથવાળી કળાકાર બહેનોને તો અમારા માર્ગદર્શનની ભાગ્યે જ જરૂર હશે.

આકૃતિ નં. ૧

ફૂલ ઘેરા લાલરંગના કાંટા ભરતથી ભરવા.
પાંદડીની એક બાજુની ઠેર ઘેરા લીલારંગની
ભરવી અને બીજી બાજુ આછા લીલારંગની
ભરવી. પાંદડી કાંટા ભરતથી ભરવી. કમળફૂલ
નીચેના મીંડા બાજુના રંગના આઝ પાટિયાના
ભરતથી ભરવા, ડાંડલીઓ જીંધા બખિયાની
રીતથી ઘેરા બદામી રંગની ભરવી.

આકૃતિ નં. ૨

વચ્ચેના મોટા ફૂલ : વચલી ચાર પાંખ-
ડીઓ ઘેરા બ્લ્યુ-ગ્રીનિયા રંગને મળતા
રંગની ભરવી. તેની બાજુની પાંદડીઓ આછા
બ્લ્યુ (વાદળી) રંગની ભરવી. આખું ફૂલ
આઝ પાટિયાના ભરતથી ભરવું.

મોટા પાંદડાં : પાંદડાં કાંટા ભરતથી
ભરવા. કાંટા પાંદડાની અંદર આવે તેવી રીતે
ભરવા. પાંદડાની એકબાજુની ઠેર ઘેરા લીલા
રંગની અને બીજી બાજુ આછા લીલારંગની
ભરવી. વચલી નસો જીંધા બખિયાની રીતથી
ઘેરા બદામી રંગની ભરવી. નાના ગોળ ફૂલ
કાંટા ભરતથી આછા લાલ રંગના ભરવા ફૂલ
વચ્ચેના મીંડા ઘેરા લાલ રંગના ભરવા.

નાની પાંદડીઓ ખૂલતા બદામી રંગની
આઝ પાટિયાના ભરતથી ભરવી. ડાંખળીયો
દયાક રંગની જીંધા બખિયાની રીતથી ભરવી.

આકૃતિ નં. ૩

ફૂલ : ફેસર ટોપકા સહિત ખૂલતા લાલ
રંગના ભરવા. ટોપકા જિભા ભરતથી અને
તંતુઓ જીંધા બખિયાની રીતથી ભરવા. નીચેની
બે પાંખડીઓ ફેસરી રંગની આઝ પાટિયાના
ભરતથી ભરવી.

પાંદડા : આછા વાદળી રંગના કાંટા
ભરતથી ભરવા. વચ્ચેની નસો પણ આછા
વાદળી રંગની જીંધા બખિયાની રીતથી ભરવી.
નીચેની વાંકીચુંકી ડાંખળીઓ ઘેરા વાદળી

(બુધુ) રંગની ભરવી. રીત જીંધા બખિયાની
વાપરવી.

આકૃતિ નં. ૪

ચાર પાંખડીવાળા ફૂલ : પાંદડીઓ આઝ
પાટિયાના ભરતથી ફેસરી રંગની ભરવી.
પાંદડીઓને જોડનારી લીટીઓ જીંધા બખિયાની
રીતથી ફેસરી રંગની ભરવી. વચ્ચેનું મીંડું
લાલ રંગનું આઝ પાટિયાના ભરતથી ભરવું.

ચાર પાંખડીવાળા ફૂલની ચોતરફની લીટી
તદ્દન આછા વાદળી રંગની જીંધા બખિયાની
રીતથી ભરવી. તદ્દન બહારની લીટી સાથે
ઘેરા બ્લ્યુ રંગની જીંધા બખિયાની રીતથી
ભરવી. આઠ પાંખડીના ફૂલની ઉપર નીચેની
લીટી તેમજ ચાર પાંખડીના ફૂલની ચોતરફની
વચલી વચલી લીટી મધ્ય બ્લ્યુ રંગની જીંધા
બખિયાની રીતથી ભરવી.

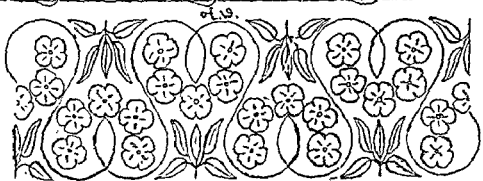
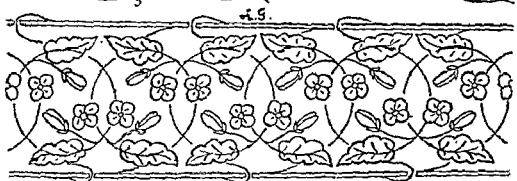
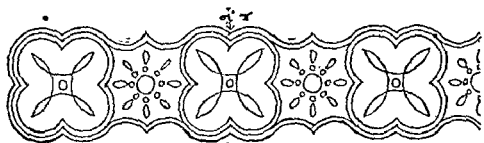
આઠ પાંખડીનું ફૂલ : વચલું મોટું મીંડું
ઘેરા લાલ રંગનું આઝ પાટિયાના ભરતથી
ભરવું. નાના મીંડા આછા લાલરંગના ભરવા.
પાંખડીઓ ઘેરા લાલ રંગની આઝ પાટિયાના
ભરતથી ભરવી.

આકૃતિ નં. ૫

વચ્ચેના કમળ જેવા ફૂલ : પાંખડીઓ
કાંટા ભરતથી ભરવી. રંગ રાતો વાપરવો.
નીચેનું ટોપકું લીલા રંગનું આઝ પાટિયાના
ભરતથી ભરવું.

પાંદડાં : વચલી નસની એક બાજુ ઘેરા
લીલા રંગની અને બીજી બાજુ આછા લીલા
રંગથી ભરવા. કાંટા ભરતની રીત વાપરવી.
વચલી નસ લીલી જીંધા બખિયાની રીતથી
ભરવી.

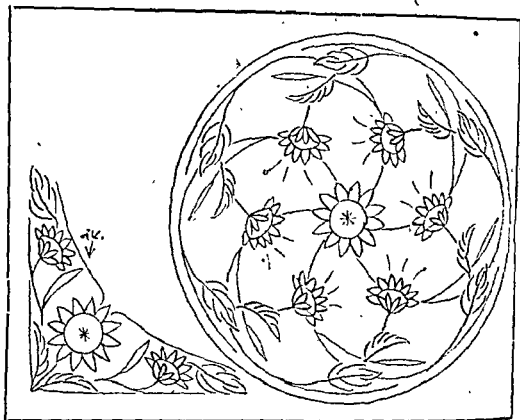
બહારના ફૂલ : આછા બાજુના રંગના
કાંટા ભરતથી ભરવા. નીચેનું ટોપકું લીલા
રંગનું ભરવું. તેની ઉપરની પાંચ લીટીઓ
પર ફેસરી રંગની પાંચ સાંકળી પાડવી. કમળ

ફલ પાસેના ગોળમીંડા વાદળી રંગના આડા પાટિયાના ભરતથી ભરવા. ડાંખળીઓ કથાર્થ રંગનો હોધા બખિયાની રીતથી ભરવી. કમળ ફલ ઉપરની ડાંખળીઓ નં. ૧૦માં બતાવેલ રીતથી બન્ને બાજુ કાંટા પડે તે રીતે ભરવી.

આકૃતિ નં. ૬

ફલ જાંજીડા રંગની પાંખડીઓ બનાવવી. રીત કાંટા ભરતની વાપરવી. વચ્ચેના મીંડા ઘેરા જાંજીડા રંગના ભરવા કેસર ઘેરા જાંજીડા રંગના રહેજ મોટી ટીમથી બનાવવા.

કળીઓ. જાંબુડા રંગની કાંટા ભરતથી ભરવી નીચેના ટોપકા આડા પાટિયાના ભરતથી લીલા રંગના ભરવા.

પાંદડા : એક બાજુ ઘેરા બદામી રંગના અને બીજી બાજુ આછા બદામી રંગના કાંટા ભરતની રીતથી ભરવા. વચ્ચે નસો ઘેરાબદામી રંગની જાંબા બખિયાની રીતથી ભરવી.

ઉપર નીચેની જાડી ગાંબળી : ખુલ્લા લીલા રંગની સાંકળી ભરતથી ભરવી. બીજી ગાંબળીઓ જાંબા બખિયાની રીતથી ભરવી.

આકૃતિ નં. ૭

ફૂલ : ખુલ્લા બદામી રંગની કાંટા ભરતની રીતથી પાંખડીઓ ભરવી. વચ્ચેનું મીડું કથાર્ધ રંગનું ભરવું. કેસર કથાર્ધ રંગની રહેજા મોટી આંકેક ટીમ લાંબે ભરવા.

પાંદડા : નંબર ૧૧ માં બતાવેલ રીતથી ભરવા. રંગ પોપટિયા વાપરવો. બધી ગાંબળીઓ કથાર્ધ રંગની જાંબા બખિયાની રીતથી ભરવી.

આકૃતિ નં. ૮ અને ૯

ફૂલ : પાંખડીઓ કેસરી રંગની ભરતની રીત વાપરીને ભરવી. વચ્ચેના કેસર ઘેરા બદામી રંગના Y ભરતથી ભરવા. નીચેના ટોપકા ચાર પાંખડીવાળા ઘેરા લીલા રંગના આડા પાટિયાના ભરતથી ભરવા.

પાંદડા : કાંટા ભરતથી એક બાજુ ઘેરા લીલા અને બીજી બાજુ આછા લીલા રંગના ભરવા.

શિંગો આડા પાટિયાના ભરતથી ખુલ્લા કથાર્ધ રંગની ભરવી ગાંબળીઓ પાંદડાના રંગે રંગની જાંબા બખિયાની રીતથી ભરવી. વચ્ચેના ફૂલ સિવાયના બીજા ફૂલો ઉપરની જાડી ગાંબળીઓ નંબર ૧૦ ની રીતથી વાળી રંગની ભરવી.

આ આકૃતિ તેમજ નં. ૬ ની આકૃતિ ફાલ-ટોમલ કથોષ ભરવામાં ઉપયોગી થાય તેવી છે. નં. ૮ ની આકૃતિને બરાબર વચ્ચે મૂકી તેની ચારે બાજુ નં. ૬ ની આકૃતિ ચાર લખવાથી ચોરસ બની રહેશે.

માત્ર ચૌદ જ વર્ષની બાળમાસિકની નાનકડી સંપાદિકા

સંપાદકપદેથી ટાઈપરાઈટર પર આ સંદેશ લખાઈ રહ્યો છે: 'બાળકો તરીકે આપણી ઉત્તમ ફરજ આપણાં માતાપત્ની ધ્વજાને અમલ કરવાની છે, કારણ કે, આપણા કરતાં એ વધુ સાફ જાણતાં હોય એ દેખીતું જ છે; પરંતુ એની સાથેસાથ, હવે બાળકોને માત્ર જોવાં જોઈએ અને સાંભળવાં ન જોઈએ એ જમાનો પણ વીટી ગયો છે. આપણે આપણા માતાપત્ની રખ્ખરરેખ રહેવા નથી માગતાં; આપણે આપણે રહેવા માગીએ છીએ.'

બાળમાસિક વિલિસ

અને એ પછી સંપાદકીય પ્રતિભા ઝળકી બેઠે છે: 'માથાપો મારા આ મુઠા સાથે સંમત થાય કે ન પણ થાય, એટલે આ લેખના ઉત્તમ જવાબ માટે દર મહિને હું સાડા દસ શિલિંગનાં બે ઇનામો જાહેર કરું છું.'

આવિરોધને પડકારનાર આ અખબાર-નવીન છે ચૌદ વરસની સંપાદિકા બાળમાસિક વિલિસ. 'Cheery Chics' નામનું બાળ-માસિક એ ચલાવે છે અને એ બ્રિટનમાં નાનામાં નાની સંપાદિકા ગણાય છે. આ માસિકની ૩૫૦૦ નકલ નીકળે છે અને તેમાં બાળમાસિકની 'Your Editress Calling' નામની કટાર નિયમિત આવ્યા કરે છે. અત્યારે 'ગ્રીસરી ચિક્સ'ને આઠ હાફવેટ કામળ મળે છે, પણ માહદો તરફથી એ માસિક માટેની માગણી કામળના મળતા નથી કરતાં અનેક-ગણી રહે છે.

બાલિક પાનાનું અને દિરંગી છપાઈનું આ પત્ર ઇસેક્સમાં આવેલા ગુડમેઝ મુકામેથી પ્રકાશ થાય છે. એની સંપાદિકા બાળમાસિક વિલિસ એક સુતારની પુત્રી છે. એની સંચાલિકા મિસ એડા રૂએન્સ એક અનુભવી પત્રકાર છે. અને 'ગ્રીસરી ચિક્સ' સર્કલની આયોજિકા છે. એ જણાવે છે: 'હું તો

હિસાબ અને રવાનગી ઉપર જ ધ્યાન આપું છું; જ્યારે સંપાદનકાર્ય તો બધું જ મેં બાળમાસિકને માથે નાખી દીધું છે. એક વિદ્યાર્થીની પેટ સધળા કાર્યનું સૂક્ષ્મ અવલોકન કરતી રહીને એ બધું શીખી ગઈ છે. એણે શાળા છોડી કે તરતજ મેં એને આ તક આપવાનું નક્કી કર્યું હતું.'

અને બાળમાસિકને તક યશસ્વી રીતે ઝડપી લીધેલ છે. સધળાં વર્તમાનપત્રો વાંચીને એ બાળકો માટેના સમાચારો તારવી કાઢે છે. જુદા જુદા ક્ષેત્રોની પ્રસિદ્ધ વ્યક્તિઓની એ મુલાકાત લઈ આવે છે અને તેમનાં મંતવ્યો તથા માર્ગદર્શનો પોતાના વાંચકો માટે તે આપે છે. સવારના સાડા નવથી સાંજે પાંચ સુધી પોતાના પત્ર માટે સખત પરિશ્રમ લે છે.

લગભગ ત્રણસો ચારસો લેખોના ઢગલો વાંચી જઈને બાળમાસિકને તેમાંથી પોતાના પત્ર માટે પસંદગી કરવાની રહે છે. લેખકોને દર હપ્તે રૂબરૂ દીઠ એક ગિનીના પુરસ્કાર એ આપે છે, અને કવિતા દીઠ પાંચ શિલિંગના પુરસ્કારે અનેક વાંચકોને કવિતા લખતા કરી દીધા છે. એ પોતાને માટે અઢવાડિયે ૩૫ શિલિંગ લે છે. એના સંપા-

દનકાર્યમાં મદદ કરવા માટે એક અવૈતનિક સંપાદનસમિતિ' પણ છે-જેમાં ચૌદ વર્ષના કલાવિભાજનો સંપાદક એલન ફેરેલ ખાસ ઉલ્લેખ માગી લે છે.

માત્ર અગિયાર વરસની ઉંમરે સંપાદિકા-પદ સ્વીકાર્યું ત્યારથી બાઈરા બાળકોની એક નેતા થઈ પડી છે. આમ છતાં તેનું સ્વભાવની વિનમ્રતાને લઈને એને અભિમાનનો મુદ્દલ સ્પર્શ થવા નથી પામ્યો. અનેક વર્તમાનપત્રોને પાને એલું નામ ચડી ચૂક્યું છે. ટેલીવિઝન પર લેરલી મિચેલે તેની મુલાકાત લીધેલી, તે વખતે એણે Good Night My Dear એ ગીત ગીએલું. ત્યાર પછી બીજી વાર પણ એ ટેલીવિઝન પર જઈ આવેલી. In Town Tonight માં એ હિતરેલી છે. અનેક ન્યુસરીલમાં એ હિતરી છે અને હવે એક મોટી ફિલ્મકંપનીએ તેને એક ફિલ્મમાં ઉતારવાનું નક્કી કર્યું છે. એને મધુક કંઠની કુદરતી બક્ષિષ છે.

એની મિત્ર અને પત્ની સંચાલિકા એડા ફોર્બેસે ડહાપણ વાપરીને બાઈરાની આવી બધી વધારાની કમાણીનું એક ટ્રસ્ટફંડ ઉભું કર્યું છે જે તેની ભાવિધ્યની જિંદગીમાં મદદરૂપ થઈ પડે.

*

બીબી અલતુસ સલામ

પૂર્વ ખંજાગના હુકુડ સમયે એક પક્ષ વાળાનું દેવી ખડગ બીબા પક્ષવાળા લઈ ગયેલા તેની ફરીયાદ થી. અમલુસ સલામ પાસે થયેલી. તે અગાઉ એવી રીતે કે. અમલુસ સલામે ઉપવાસ કરવાનું દહીને એક પક્ષવાળાનો માલ બીબા પક્ષવાળાને અપાવેલો.

એટલે આ રીતે તેમણે તે દેવી ખડગ પાત્ર આપવા બીબા પક્ષવાળાને સમજાવ્યા, પણ તેઓએ લાવી આપ્યું નહિ, તેથી થી. અમલુસ સલામે ઉપવાસ શરૂ કર્યો. વીસ દિવસના ઉપવાસ પછી મહાત્મા અંધીજી શ્રીરામપૂર આવી પહોંચ્યા. અને બીબા પક્ષના આરેવાનોએ એ ખડગ લાવી આપવાની ખંડેરી આપવાથી કે. અલતુસ બેગમે પોતાના ઉપવાસ છોડવાની વાત બાણીતી છે.

બીબી અલતુસ સલામનો જન્મ પતીવાળા રાજ્યના એક બાણીતા મુસલમાન કુટુંબમાં થયો છે. તેમના વિધવા માતા હજી દશત છે. અને તેમના ભાઈઓમાંના બધા જ સારા હોદ્દા ઉપર છે. તેમના એક ભાઈ રસીદખા હાલમાં અવસાન પામ્યા છે. તેઓ ઉંદોરના મુખ્ય ન્યાયાધીશ હતા, અને અવસાન સમયે મહારાજના ખાસ સેક્રેટરી હતા. તેમના એક ભાણેજ (બહેનની પુત્રી) છત્રીના નવાજ સાહેબ નાં પુત્રવધૂ છે. બહુ વર્ષ પહેલાં માંધીજી જ્યારે યરવડા જેલમાં હતા ત્યારે બીબી અમલુસ સલામ સાબરમતી સત્યાગ્રહ આશ્રમમાં જોડાયાં હતાં અને ત્યારથી પોતાની માન્યતામાં અટલ રહ્યાં છે. અહિંસામાં અને હિંદુ મુસલમાન એકતામાં તેમને ઉડી અદા છે.

તેઓ એક નિષ્ઠાવાન મુસલમાન છે. દર વર્ષે રમજાનમાં તેઓ રોજ કરવાનું ચૂકતાં નથી. કુરાનનો તેઓ રોજ પાઠ કરે છે એટલે કુરાન તેમનું નિત્ય સંગાથી છે. ઉપવાસ દરમિયાન કુરાન અને ગીતા તેમને રોજ વાંચી સંભળાવવામાં આવતાં. તેમના ધર્મમાં સંકેતિતતાને રચાન નથી. હિંદુ, ખ્રિસ્તી અથવા કુનિયાના બધા મુખ્ય ધર્મોને તેમાં રચાન છે.

તમે 'સ્ત્રી-જીવન'ના ગ્રાહક નથી? આજે જ ગ્રાહક બનો.
વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂ. છ. પરદેશ : બાર શીર્ડીંગ (૭-૧૨-૦)

'સ્ત્રી-જીવન' કાર્યાલય, ઝવેરીવાડ, અમદાવાદ.

સામાન્ય રીતે સ્ત્રીઓને સગર્ભાવસ્થામાં ચોતાના શરીરની અને ગર્ભની જાળવણી કરવાની જરૂર છે. આવી સ્થિતિમાં જાતજાતનું ખાવાનું મન થાય, ભાવ અભાવા થાય ને ખાદ્યપાન આદિ લેવાથી ઘણી વખત ગર્ભમાં વિકૃતિ યર્ષ જવા સંભવ છે. માત્ર ખાવાથી જ નહિ, પણ દોડવાથી કુદવાથી કે એવા ઘણા કારણોથી કસુવાવડ કે બીજી વિકૃતિઓ થવા સંભવ છે.

ગર્ભાશયમાં બોળે હોવાને કારણે આસપાસના ભાગોને તે ઉશ્કેરે છે, ને તેથી ચોની માર્ગના રસપીડો વિશેષ ક્રિયમાણ રહે છે. સાધારણ રીતે સગર્ભા સ્ત્રીને સફેદ પાણી બહુ વહેતું હોય છે, અને તે ચોનીમાર્ગનું જ પ્રદર હોય છે. ગર્ભાશય મુખ આ વખતે બંધ હોય છે ને તેથી તેના મુખમાંથી કે તેના અંદરના ભાગમાંથી સફેદ સ્રાવ થવા સંભવ નથી. આ સ્રાવ જો બહુ જોશમાં ન હોય તો દુઃખદાયક હોતું નથી. જોશબંધ થતા સફેદ સ્રાવથી કમર દુઃખે છે ને તે દુઃખાવે એટલે સખત હોય છે કે તેને લાંબને સ્ત્રી ટકાર બેસી શકતી નથી. વળી જો શરૂઆતના મહિનાઓમાં આવું થતું હોય તો તેથી કસુવાવડ યર્ષ જવાની બીતી રહે છે. પણ જો છેલ્લા મહિનાઓમાં થતું હોય તો તેથી બીતી રહેતી નથી. કોઈ વખત એ સ્રાવ તદ્દન પાણી જેવો હોય છે તો કેટલીકવાર ચીકણો હોય છે; કોઈને પીળાશ પર તો કોઈને લીલાશ ઉપર હોય છે, અને કોઈ વખત તે એવો આકરો હોય છે કે તેની આસપાસનો ભાગ તતડી આવે છે.

મોટે ભાગે સ્ત્રીઓ આ વિકૃતિના ઉપચારને ઇચ્છતી નથી ને તેમ કરવાની જરૂર પણ નથી, કારણ કે ગર્ભાશયની અંદર વધતા જતા બોળને લાંબને તેનું ઘણું આસપાસના બિત્પત્તિ અવયવ ઉપર રહે છે ને સુવાવડ આવી ગયા પછી

સગર્ભાવસ્થાની વિકૃતિઓ

એની મેળે મટી જાય છે. જો પ્રદર બહુ પીડા કરતું હોય તો ગરમ પાણીથી એ ભાગ ધોવો ને શાન્ત રથંબન દવાની પીચકારી મારવાથી મટી જાય છે. સુગરવેડના પાણીથી કે ત્રીફળાના ઉકાળાવડે પ્રક્ષાલન કરવાથી પણ ફાયદો થાય છે. બીજી એવી જાતની દવાઓ ઠંડકારક હોય તે વાપરી શકાય છે.

*

સાધારણ રીતે સ્ત્રીને ગર્ભ રહે છે ત્યારથી ઋતુસ્રાવ બંધ થઈ જાય છે પણ કેટલીક સ્ત્રીને ગર્ભ રહ્યા પછી પણ દરેક મહિને ઋતુ આવે છે. આવી વિકૃતિવાળી સ્ત્રીને તંદુરસ્ત બાળક અવતરતું નથી. આવું અનિયમિત રજોદર્શન એક કે બે વખત આવે છે, એટલું જ નહિ, પણ વખતે તો છ સાત મહિનાસુધી અગર ઠેક સુવાવડસુધી દેખાય છે. શુદ્ધ ઋતુસ્રાવ કરતાં આ લોહીનો રંગ શીઝો દેખાય છે. જો લોહી બહુ ઝાઝું પડે તો પછી કસુવાવડની શંકા રહે છે. વળી ઋતુસ્રાવ પેટે આ રકતમાં મડકા હોતા નથી. આવે વખતે કમરમાં થોડો દુઃખાવો થાય છે ને શરીર સુસ્ત રહે છે ને કામ કરવાનું મન થતું નથી.

આવી રીતે ગ્યારે ઋતુ આવે છે સારે

તે ગર્ભાશયમાંથી આવે છે કે યોનીમાર્ગમાંથી આવે છે તે નક્કી થયું નથી. ગર્ભાશયનું મુખ તો આ વખતે બંધ હોય છે. ને તેથી એ લોહી તેના મુખના બાહ્ય ભાગમાંથી ટપકતું હોય કે યોનીમાર્ગમાંથી ટપકતું હોય એવો સંભવ છે, દર મહિને એ ભાગમાંથી લોહી આવવાની ટેવ પડી ગઈ છે, ને તેથી જેમ નાકમાંથી, અવાળુંમાંથી, કાનમાંથી કે જઠરમાંથી લોહી પડે છે તેમ યોનીમાર્ગમાંથી પણ લોહી પડે છે.

જ્યાં સુધી આવ દેખાતો હોય ત્યાં સુધી સ્ત્રીએ સુષ્પ રહેવું ને બહુ ગરમ કે જાડાં કપડાં પહેરવાં નહિ, પણ શરીરને માફક આવે તેવાં હલકાં ને લીલાં કપડાં પહેરવાં; ખોરાક સાદો ને હલકો લેવો. આકરો મસાલેદાર ખોરાક ખાવો નહિ ને તેવા આવનો ઉપાય બાઈ દાકતરને બતાવી તરતજ કરાવવો.

*

કોઈ કોઈ વખત યોનીમાર્ગમાંથી પાણી મૂક છુટે છે. આ પાણી પ્રદર જેવું હોતું થી. ગર્ભ પેટમાં નવમાસ સુધી રહે છે તે ક્રમય દરમ્યાન તો તેવું બે કે ત્રણ વખત દેખાય કે તે દર વખતે અકવાડીઆ કે પખવાડીઆ સુધી ચાલુ રહે છે. વખતે પાણી બે ચાર મોંસથી વધીને ચાર રતલ જેટલું રોજ કોતું હોય છે. તે તદ્દન ચોક્કસ પાણી જેવું હાય છે. યોનીમાર્ગ ખરાબર તંદુરસ્ત હોય તો પણ આટલું પાણી ક્યાંથી આવે છે તે સમજતું નથી. એ પાણીથી પેટનું કદ ઘટતું નથી. કદ તેનાથી ફીણતો ને કમરમાં દુઃખાવો રહે છે. આનું કારણ એમ હોવાનું મનાય છે કે, યોનીમાર્ગનાં પિંડો જેમાંથી સ્વાભાવિક થોડું ઘણું પાણી તે ભાગને લીસા રાખવા અરે છે, તે સમર્થ સ્ત્રીમાં ઉરેરાધ જાય છે ને તેથી તેમાંથી પુષ્કળ પાણી વહેવા માંડે છે. આપણે જાણીએ છીએ કે, આપણી ચામડીમાં રવેદળીડ

પરસેવો ઉત્પન્ન કરનાર પીંડો છે ને તેમાંથી પરસેવો થયાજ કરે છે. પણ તે આપણને રહેજ હોય ત્યાંસુધી જણાતો નથી, પરંતુ બ્યારે કેટલાક રોગમાં તે વધી પડે છે ત્યારે તે કેટલો બેહદ છૂટે છે, તેની ખબર પડે છે. ક્ષયવાળા દરદીને રાત્રે જે પરસેવો છૂટે છે, કોથેરામાં દરદીને જે પરસેવો છૂટે છે તે એટલા મોટા પ્રમાણમાં હોય છે કે વારંવાર લૂછવા છતાં, પવન નાખવા છતાં અટકતો નથી; તેજ રીતે યોનીમાર્ગના પિંડમાંથી પણ પાણી ઝરવાનું કારણ મળતાં પુષ્કળ પાણી વહેવા માંડે છે, ને જેમ બહુ પરસેવાથી શરીર નળળું પડી જાય છે; તેજ રીતે યોનીમાર્ગમાંથી પાણી પડવાથી પણ ચાય છે. દરદી ઉઠે બેસે તોય પાણી વહેવા માંડે છે ને સુઈ રહે તો દયાઈ જાય છે આ રોગની એ ખુબી છે. આવે વખતે દરદીને સુવાડી રાખવી, અરીસા આપવું અને ઠંડો પોષણ આપે તેવો ખોરાક આપવો. દરદીએ પોતાનું શરીર સાફ રાખવું ને રથંબન પદાર્થની પીચકારી લેવી. જસતનાં કુલ્લટકડી વગેરે પાણીમાં નાખી એના વડે ધોવાથી સફત રહે છે, બોરડી અને બારણના પાલાનો હિંકાવો વાપરવો ને દસ્ત સાફ આવે તેવી દવા લેવી. કેટલીક સ્ત્રીઓને આથી કાયદો ચાય છે, પણ સદુને આ દર્દ ઘણી સહેલાઈથી દખાતું નથી.

*

ગર્ભપડ-જેની અંદર ગર્ભ રહે છે. ને પડની અંદરથી થોડો રસ સ્વભાવિક રીતે ઝરે છે. એમાં ગર્ભ તરતો હોય છે; પણ બ્યારે એ પાણી ધણું વધી જાય છે ત્યારે દુખ વધે છે. આવી જળદહિ ક્યારેક એકાએક ઊપડી આવે છે અને પાંચ કે સાત દિવસની અંદર તે ખૂબ વધી જાય છે. જ્યોદ્ધ પેડે પેટ બહુજ મોટું થઈ જાય છે, શરીર શુષ્ક રહે છે, ખૂબ તરસ લાગે છે, તાવ મટે છે,

અને છૂટકી શ્વાસ લેવાતો નહિ હોવાથી દરદી હાંફે છે. તેને ઉલટી થાય છે, છાતીમાં થડકારા ઉપડે છે ને ગંભીર હાલત જેવું દેખાય છે. એ વખતે ગંભીર ઇન્જીનરી ગયું હોય એમ લાગે છે. પાણી ફેફસા ભાગમાં હોય ને ગર્ભ ઉપર તરતો હોય છે. આવી મોટી જીવનદિ હોય ત્યારે ગર્ભ જીવતો હોવાનું માનવું એ અમાનતા છે. આ સ્થિતિમાં જો તાબડોતોય ઉપાય લેવામાં ન આવે તો ગર્ભ અને માતા મરી જાય છે.

સગર્ભાવસ્થામાં આવું થાય ત્યારે જરાય સંભવ ગુમાવવો નહિ. આવા સમયે દવાઓ ઉપયોગી નથી. તે વખતે તો તેને અનુભવી ડાકતર પાસે ઓપરેશન કરાવી ગર્ભને બહાર કઢાવી નાખવો જોઈએ. અથવા જો પીડ આવતી હોય કે ગંભીર મુખ પહોળું થતું હોય તો સારું, નહિ તો કમળમુખ વિસ્તૃત કરી ગર્ભ બહાર કાઢવાની પદ્ધતિ પ્રમાણે ગર્ભ બહાર કઢાવવો. જો ગર્ભ નીકળી ગયા પછી કે તે પહેલાં ખૂબ લોહી વહેતું હોય તો અર્ગન્ટની માત્રા આપવી. અને છૂટાછેડા થયા પછી સ્ત્રી તંદુરસ્ત થાય પછી ફરીથી એવું ન થાય તેવા ઉપાય કરવા જરૂરી છે. સ્ત્રીને ઉપદેશ હોય તો પારદ આપવો. પૂંક(યુદરિય)ના ભાગ ઉપર પ્લેસ્ટર મારવા, અને યોનીમાં હાંડ પાણીની પીચકારી લેવી જોઈએ.

ધણી સ્ત્રીઓને ગંભીર ખસી જાય છે. હાલ સ્ત્રીઓને થાય છે તેમ સગર્ભા સ્ત્રીને પણ થાય છે, પરંતુ સગર્ભા સ્ત્રીને ગર્ભ વધેલો હોય એટલે આડુંઅવળું થતાં આસપાસના મર્મરચના ઉપર વિશેષ દખાણુ કરે છે ને તેથી ઝાડો પેશાબ બંધ થઈ જાય છે. (ગંભીર રચનાંતર માટે આવતા અંકમાં વિસ્તૃત સમજાવવામાં આવશે.) તો તરત જ તેના ઉપાય કરવા. ધણી સ્ત્રીઓને પેશાબ વખતે બહુ દુ:ખ થાય છે. તે વખતે ગંભીર ખસી

ગયું છે કે મૂત્રાશયમાં પથરી જેવું કંઈ છે તે તપાસરાવવું, ને પેશાબ છૂટે એવી દંડી દવાઓ લેવી. જરૂર પડે તો નળી મુકાવી પેશાબ કાઢી નાખવો.

સગર્ભાવસ્થામાં ઉધરસ પણ થાય છે. ગંભીર અને ફેફસાને ઘણો સંબંધ હોવાથી ઉધરસ થાય ત્યારે હેરાન કરે છે. મહેનતનું કામ થતું નથી ને ઉધરસ થડે ત્યારે વસથું લાગે છે. મોઢું લાલ થઈ જાય, મુંઝવણ થાય, નસો ખેંચાય, ઉલટી થઈ જાય કે પેશાબ છૂટી જાય, શ્વાસ ઘૂંટાય ને પેટમાં છાકરું તરફડવા માંડે. આ ઉધરસ જો જોર પકડે ને લાંબો વખત ચાલે તો ગર્ભપાત થઈ જવાની ભીતિ રહે છે; માટે આ ઉધરસ મટાડવા વૈદ્યની તાત્કાલિક સલાહ લેવી.

વળી સગર્ભા સ્ત્રીઓને દરસ થવાનો ઘણો સંભવ છે. માટે દરતના કષયજ્વાલ જેવું લાગે કે તરત જ હલકો રેય લઈ લેવો. જોઈએ. એરંડીયું ઉત્તમ ગણાય છે, ને દરસ જેવું લાગે તો તેને બેસાડી દેવાના દાકતરી ઉપાયો કરાવવા.

ધણી સ્ત્રીઓને ગંભીર થતું દખાણુ સાથ-જમાં આવતી લોહીની નસ ઉપર થવાથી ત્યાં લોહી અટકી જાય છે ને સાથજ સુજી જાય છે ને જડો લાગે છે—કેટલીક સ્ત્રીઓને સગર્ભાવસ્થામાં સોજાની હેજ પણ હોય છે ને તેથી અર્ધ સુવાવડ વખતે જો એમ જ થયું હોય તો અથા વખતે જો બાળક આવ્યું હોય તેવું જ બાળક આવવાની આગાહી કરે છે. આવા હેજના સોજા માટે ઉપાય કરવાની જરૂર નથી.

શરીરની ખેડ પણ ધણી થાય છે તેમાં દરતની કષયજ્વાલ કે હાથનાં અભાવ જેવાં કારણો હોય છે, તેવે વખતે સંપૂર્ણ આરામ પેટ સાફ રાખવું ને જીંધ લેવી એ દિવાલ છે.

જાતિના કુરિવાજે સામે સાચા માર્ગ ત્રહ્ણ કરવા બહેનો માટે

અનુકરણીય

આપણા સમાજમાં જાતિઓ, ગોળ અને વાડાઓમાં ઘણી કુટ્ટીઓ પેસી ગઈ છે. મરણ પાછળ જમણવાર ને દહાણું એ આજના જમાનામાં હારપરપદ લાગે તેવું છે. પણ આજની કેળવણી કે સુધરેલામાં ગણાવતી ત્રી પણ આ રિવાજ સામે ખુબેશ ઉઠાવતાં હર છે, તેમાંય રાજપૂત કામમાં કે ન્યાં ધણે ડાણે પડાનો પણ રિવાજ પ્રચલિત છે ત્યાં એક રાજકુમારી એ પ્રથા સામે પોકાર ઉઠાવે એ ભારે સાહસ ગણાય.

સંતરામપુર રોટના સ્વ. મહારાજના અવસાન પ્રસંગે હાલના મહારાજ શ્રી. પ્રવીણ-સિંહજીએ કારજ કરવાની કુપ્રથા બંધ કરતો અનુકરણીય દાખલો બેસાડ્યો છે; તે અનુસાર સંતરામપુર રોટનાં કુ. શ્રી. આનંદકુવરજી ત્રહેએ પણ દોહિતરની પ્રથા બંધ કરીને પાંચ દહર રૂપીઆ પોતાની જાતિના જવણી કંડમાં આપ્યા છે. આ રીત ધણી પ્રચલિત છે; દરેક બહેન જો લોકોની નિંદાને સાંભળવા માટે કાન બંધ કરી, સહન કરવાનો નિશ્ચય કરે તો સુધારાને ધણે જ અવકાશ રહે છે.

એ બહેને આ પ્રસંગે પોતાનો નિર્ણય લખી મોકલ્યો છે તે આ નીચે અમે રજુ કરીએ છીએ.

—સંપાદક

મારા પૂ. પિતાશ્રીના દેશસંવાસ થયા પછી આપણામાં જે કારજ વિગેરે અનેક કુપ્રથાઓ છે, તે મારા ચિ. બાતા ચી. પ્રવીણ-સિંહજીએ બંધ કરી અતિ ઉત્તમ કાર્ય કર્યું છે. આપણે સર્વેએ તેમને પગલે ચાલી તેઓ-શ્રીને ધન્યવાદ આપવો જોઈએ. જો કે અત્યારે

તો આ કાર્ય માટે અજાનને લીધે ઘણાં એમ પણ કહે છે કે, આ સાઈ નથી કર્યું, તેમ કહેલાક તો ન બોલવાના શબ્દો પણ બોલે છે, અને બોલશે. પણ આપણે એ શબ્દોથી માહું નહિ લગાડતાં તે લોકોના અજાનની દયા ખાવી જોઈએ. અજાન એ અંધકાર જ છે. અંધકારમાં ચાલનાર ખાડામાં પડે ને વાગે તેથી ગમે તેમ બોલે. તેને આપણે જ્ઞાનરૂપી દીપક આપવા પ્રયત્નો કરવા જોઈએ. પડેલ કરનાર સર્વને સહન કરવું જ પડશે, પણ તેથી હીનતા દારવી નહિ જોઈએ.

આપણામાં, માતાં યા બાપ ના મૃત્યુ પછી દીકરી હોય તો 'દોહિતર' કરે છે, એ પ્રથા અયોગ્ય કહેવાય; કારણ કે ન્યારે દીકરી માતાપત્ની પાછળ કામ પણ ધર્મોદા કરવા છુટે છે તો કહેવામાં આવે છે કે, તેથી દોષ લાગે છે, અને આજે દોહિતર (એક જાતનું લદાણું) જે વસ્તુનું કરે, તે યોગ્ય પાત્રને નહિ મળતાં ભરતામાં બધી જેમ સરખે સરખામાં અપાય છે. એ પ્રથા પણ બંધ થવી જોઈએ. એને રથાને જેની શક્તિ ને ધિગા હોય તે ખુશીથી તેટલી રકમ આપણી જ જાતિમાં બાળ-થી માંડીને વૃદ્ધ સુધી જરૂરીયાતવાળાને મદદ માટે અને વિદ્યાર્થીઓને ઔદ્યોગિક કેળવણી વિગેરે માટે આપે. આપણી જાતિમાં પુત્રીઓ-માંથી કદાચ આ પ્રથા બંધ કરનાર હું જ હોઈશ તો તેના અંગે જે સમાજ અને રહિયુરતોનાં વાગ્યાણે છુટશે તે સહન કરવાની પ્રજા મને શક્તિ આપે. આ પ્રસંગે શ. પાંચ દહરની રકમ અર્પણ કરું છું તે ઉપર લખેલ કાર્યો માટે આપણી રાજપૂત જાતિનાં કાર્યમાં ઉપયોગી થાય એવી મારી છુટા છે.

જાતિનું દિત ધિગનાર
આનંદકુમારીનાં વંદન.

* અમેરિકાના 'ડાયવોસ'લેન્ડ' ના પાટનગર નેવા રેન નામના શહેરમાં તલ્લાકના ઇતિહાસમાં અગ્રેષ્ઠ એવો રેકૉર્ડ નોંધાયો છે. ૧૯૪૫ માં ૮,૫૦૦ માણસોએ છૂટાછેડા લીધા હતા. આરે ગયે વર્ષે (૧૯૪૬ માં) ૧૧,૦૦૦ માણસોએ છૂટાછેડા લીધા હતા. આ છૂટા-છેડા ખાસ કરીને યુદ્ધ અને કુગાવાને આભારી છે. જવેરાતની માફક 'છૂટાછેડા' એ અમે-રિકામાં એક જાતનો મોજશોખ બની રહ્યો છે.

*

* અમેરિકામાં રસોઈ તૈયાર કરવાની એક નવી જ પદ્ધતિ રહેર-જ અસ્તિત્વમાં આવી રહે છે. તે દ્વારા થોડી સેકન્ડમાં જ રસોઈ બની જાય છે. એમાં એવી તરફીય હોય છે કે ખાદ્ય પદાર્થની અંદર મેગ્નેટ્રામ દ્વારા એકદમ ઉચ્ચ રેડીયો શક્તિનું કિરણ પસાર કરવાનું હોય છે. એ મેગ્નેટ્રામ યુદ્ધ સમયના રેડરની ટ્યુબનું બનેલું હોય છે. કિરણોદ્વારા કાચું અનાજ ઉછળવા અને ખદખદવા માંડે છે અને એક સેકન્ડમાં હામરો હલન ચલનની ક્રિયા કરી નાખે છે. આ રીતે રાટલી અને ખિરકીટ ૨૧ સેકન્ડમાં તૈયાર થઈ શકે છે.

*

કેશીકેનીયાની કેટલીક યુવતીઓએ વસ્ત્રો સાથે પોઝ આપવા માટે કલાકના પાંચ અને દિગંબર પોઝ માટે કલાકના સાત રૂપિયા આપવાની કલાકારો સમક્ષ માગણી કરી હતી.

*

ઈંગ્લાંડમાં હવે નેઓ લગ્ન કરનાર હોય, અને નેઓ લગ્ન બાદ મુરકેલીમાં મૂકાયા હોય તેમને સહાય કરવા રાજ્ય તરફથી એક "મેરેજ વેફરેર સર્વિસ" નીમરા માટે શ્વેત પત્રમાં દરખાસ્ત રજુ થનાર છે.

એમાં નીચે મુજબના સૂચનો કરવામાં આવ્યા છે. (૧) લગ્ન નોંધનારી કચેરી વધુ પવિત્ર-પ્રકારની હોવી જોઈએ. (૨) વેફરેર

સૌરભ

સૌર

*

માટેના અમલદારોએ જે છોકરાંના માતા-પિતા છૂટાછેડા માટેની અદાલતમાં ગયાં હોય ત્યારે બાળકોના લાભાર્થે પ્રયાસો કરવા. (૩) અદાલતમાં વેફરેર અંગેના અધિકારીઓએ 'છૂટાછેડા' માટે તૈયાર થનારાઓ વચ્ચે સમાધાન કરાવવા પ્રયાસ કરવા. (૪) જીવન-નિભાવ માટે વધુ રકમ મળે તેની જોગવાઈ કરવી જોઈએ. (૫) જેવી રીતે હાલમાં જન્મ, લગ્ન અને મરણ નોંધાય છે તેવી રીતે 'છૂટા-છેડા' નોંધાવવા જોઈએ.

આ શ્વેતપત્ર મિ. જનરીસ ડેનિંગના પ્રમુખપદે નીમાયેલી સમિતિનો આખરી નિર્ણય રજૂ કરે છે. એ અહેવાલ 'મેરેજ વેફરેર સર્વિસ' અંગે જણાવે છે કે, એ રાજ્ય તરફથી ચલાવવામાં આવતી હશે, છતાં એ રાજ્યની સરેયા ગણાશે નહિ. અસ્તિત્વ ધરાવતી સોસાયટીઓ તેમજ સર્વિસમાંથી એનો કમિસ વિકાસ થવો જોઈએ.

લગ્ન એ વ્યક્તિઓનું ઐક્ય છે એ સિદ્ધાંત રપ૨૫જી હશેવત્રા અને એ પ્રસંગની પવિત્રતા પર ધ્યાન દોરવા લગ્ન નોંધવાની કચેરીઓમાં એક જે મિનિટમાં પતાવાતી વર્તમાન લગ્ન-વિધિની પુનરેચના થવી જોઈએ.

વધુ તપાસ કરતાં એ સમિતિએ જણાવ્યું હતું કે તેઓનો એ સિદ્ધાન્ત છે કે લગ્નમંધન ટકાવી રાખવું એ સમાજના લાભાર્થે અતિ મહત્વનું છે. કાર્કુનિક એકતા એટલી બધી મહત્વની છે કે જ્યારે પક્ષો સમાધાનમાંથી છૂટા પડે છે ત્યારે વધુ સફળતા પ્રાપ્ત કરી શકે તેમ છે. અમને આ ક્ષેત્રમાં અનુભવી કાર્યકરોના પુરાવાઓથી ખૂબ જીંડી છાપ પડી છે કે લગ્ન નિષ્ફળતાના મૂળમૂત કારણોમાં જુવાની કે બાળપણમાં લગ્ન પહેલાં વિકસિત થયેલા પોલા ઉર્મિવત દષ્ટિબિંદુઓ અને ખોટા વિચારો છે; અને તે માટે વાતીપણું, કુર્કુનિક જીવન તેમ જ લગ્ન માટે સંબાળપૂરક સામાન્ય શિક્ષણ પદ્ધતિ દાખલ કરવાની આવશ્યકતા છે.

*

પોતાના લગ્નને સફળ થયેલું જોવા માટે સૌ કોઈ આતુર હોય, પણ એ સફળતા શી રીતે સંધાય એ એક મદાદ્રશ છે લગ્નનું મંડાણ રોડ પર થયેલું હોવું જોઈએ એ સાચું; છતાં એકલા રોડ પર લગ્નની સફળતા બાંહેધર અવશ્ય છે. અતિ પરિચય અવગણ કરાવે છે, એ સામાન્ય કહેવન થઈ પડી છે, છતાં જેવ. હેરી એડવર્ડ એમ મનાવે છે કે, જીવનભર પ્રેમ ટકાવી રાખવો એ કાંઈ અશક્ય તો નથી જ; પણ એને દૈન્ય અનાવતાં આવડવું જોઈએ. એ કહે છે કે, એક ચાંપ દાખી દાધે જો લગ્નનાં બંધન વૂટી જતાં હોય તો એવી ચાંપ દાખનારાં બહુ જ ઓછાં હશે.

અને એ વાત ખરી છે. પોતાની સૃષ્ટિ રચીને તેમાં હરીને હામ બેસવાની સૌ કોઈની ઇચ્છા હોય છે. એ સૃષ્ટિમાં કોઈ વાર વટોળ જાગે, પણ એ વટોળ સાથે ઉડીને એ સૃષ્ટિ બહાર જઈ પડવાનું, રિપત્યંતરની અનિશ્ચિતતામાં જઈ પડવાનું, કોઈને ન જ ક્યે. અને વટોળ તો એની મેજે સમી જઈને

આધોપાદો થઈ જાય છે. એટલે રોડ અને સમજણ સુખી લગ્નની આવશ્યક શરતો છે. એ શરતોને વિસ્તારીને રપટ કરવી હોય તો કહી શકાય કે, સુખી લગ્નની પહેલી શરત તરીકે પતિ-પત્નીને એક બીજામાં અખૂટ વિશ્વાસ અને અનર્ગળ શ્રદ્ધા હોવી જોઈએ. પત્નીના સૌમ્ય માટે પતિ જાત ઘસી નાખવાને તત્પર હોવો જોઈએ એ બીજી શરત છે. એમના બન્નેના સ્વભાવ સરખા નહિ હોય તો ચાલશે, પરંતુ એમના આદર્શો, એમની બાવનાસૃષ્ટિમાં ભિન્નતા ન હોવી જોઈએ, એ ત્રીજી શરત છે. અને ચોથી શરત એ છે કે, તેમણે માંડેલું ઘર બાળકો માટેનું હોવું જોઈએ-જેમાં વાતસલ્ય, કદર, સહાનુભૂતિ અને રોડનો ટોટા પડે જ નહિ.

*

એડ્ડ ફિલમેન નામના અમેરિકાના એક ક્રોડપતિએ એક બળ્ય મગાન અનાથ ક્રોડપતિઓના ઉપયોગ માટે બંધાવ્યું છે. તેમાં સુખચેતથી રહેવાની બાંધાડી સગવડો છે. હાલ તેમાં સોંજણ વસે છે. આ મગાનમાં વસનાર પાસેથી કશું જ લેવામાં આવતું નથી. માત્ર શરત એટલી છે કે, તેમાં વસવા આવનારની વય સાઠની ઓછી ન હોવી જોઈએ અને એક વાર તે ક્રોડપતિ હતો એટલું પુરવાર થવું જોઈએ.

એક જ બરમાં લીલો મૂકી જોરી પડી હોય એવા ઘણા મનુષ્યો દુનિયામાં વસતા હોય છે. લંકાનીની ચંચળતા દેવેન રૂપ થઈ પડી છે, એટલે એકવાર જોને ત્યાં સાક્ષી માની ન હોય, તેને રસ્તાના રજી બિખારીની અવસ્થામાં પણ ઉતરવાનો વખત આવે ખરી. જો કે ઘણાંય નિર્ધન અને અનાથ માનવ-સંતાનો આશ્રય વિતાવતાં હોય છે, પણ કોઈનુંય તેઓ ખ્યાન ખેંચતા નથી. પણ વૈભવની રાચ પરથી નિરાધારીની જીંડી

ખીણમાં ગળડી પડતો માનવી દયા ગ્રેર છે. એકવાર તે રથુળા જીવનની બધીયે મોહકતાને સાથે રાખીને ફર્યો હતો એટલે ખ્યાલ જ તેની નવી અવસ્થાને દયાપાત્ર બનાવે છે. એવી દયાથી ગ્રેસર્થને પેલા અમેરિકન કરોડપતિએ પેલું મકાન બંધાવ્યું છે. પોતે કરોડપતિ હોવાથી કરોડપતિની નિર્ધનતાની કલ્પનાએ તેને કંપાવ્યો હતો.

*

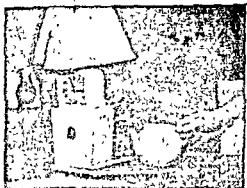
કોઈ એક સ્ત્રી ઉપર શુંડાઓ નખારે હુમલો કરે ત્યારે તેને શરણે ચલા કરતાં સ્ત્રીએ પ્રાણાપણ કરતું એ વધારે સલાહ બધું છે કે કેમ, એવા એક સ્ત્રીએ પહેલા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ગાંધીજીએ જણાવ્યું હતું કે 'જીવનના મારા ખ્યાલ મુજબ શરણાગતીને કોઈ રચના નથી. આત્મરક્ષા અને હુમલો કરનારની હત્યા વચ્ચે પસંદગી કરવાની હોય તો પસંદગી પહેલી જ બાબત પર પડવી. જોઈએ એ વિશે મારા મનમાં શંકા છે જ નહિ.

એક બહેનના પ્રશ્નના જવાબમાં ગાંધીજીએ કહ્યું હતું કે 'પોતાના ધર્મ માટે જો માણસ મરવા તૈયાર ન હોય તે માણસ જ નથી. જો ધર્મની બાબતમાં બળાકાર થાય તો માણસે જોયા વિના તેનો જવાબ લેવા પંજુ સાંભળો કરવો જોઈએ.'

*

ક્રાન્સમાં દા મોમન ખાતે જોન પ્રાઇસ નામના માણસને સાત વર્ષ સુધી પથારીમાંથી ઉઠવા વગર સૂઈ રહેવા માટે તેની પત્ની શ્રીમતી પર્લે છૂટાછેડા લઈ લીધા છે. શ્રીમતી પર્લે પ્રાઇસે એમ પૂરવાર કયું હતું કે તેનો ધણી સાત વર્ષ પહેલાં સૂઈ ગયો હતો અને તાવ તથા યાકતું બહાર કાઢી ઉઠવાનો બિલકુલ ઇન્કાર કરતો હતો. ડોક્ટરે તપાસીને જણાવ્યું હતું કે, તેને કંઈ ચયું નથી. લાંબા સમય સુધી સૂઈ રહેવાથી જ નખજો પડી ગયો હતો.

*

આ નાનકડું ઘરમથું સેવકનું કાર્ય કંતું યંત્ર માનવીને પ્રાનઃકાળની અનેક અટપટા-માંથી મુક્તિ અને આરામ આપશે. ઇન્ડિયાન, બત્તી અને ચાદાની જેડીને બનાવેલા આ વીજળીક સાધનની રચના એવી છે કે, તમે નક્કી દરાવેલા સમય પર કોંઈ મૂળને સૂઈ જાઓ એટલે તે સમયે ચા તૈયાર કરી, વીજળીનો દોલો પ્રકટાવી, ઝીણી ઝીણી ટકોરીથી તમને જગાડી દે. શ્રદિણીઓની કેટલી બધી જંજળ આ ત્રિવિધ કાર્ય કરી દેનાર સેવક હરી લેશે.

*

'જોઈએ છે, એક ટાઈપીસ્ટ ગૃહ, સુંદર, ચંપળ, અકર્ષક.....' - 'જોઈએ છે, સેક્રેટરી તરીકે કામ કરવા એક સુંદર, આકર્ષક યુવતી.' આવી આવી જાહેર ખબરો ઘણીવાર 'જગા ખાલી છે' એ વિભાગમાં વર્તમાનપત્રોમાં નજરે પડે છે. સૌ કોઈ વિચારી શકે છે કે, જોને કામ સાથે કામ છે તેને શ્વ સાથે કામ નથી હોતું. એટલે આવી જાહેરખબરો આપનારની ગલીય વૃત્તિ પ્રત્યે શંકા જોડે એ તો સ્વાભાવિક છે. લિથોનાડ ટ્રેવર્સ નામે એક લેખકે 'કુ-ડે' નામના પત્રમાં ઓશીસોમાં કામ કરતી યુવતીઓની રિયલિટો હૃદયનેદક ચિતાર આલેખ્યો છે.

તે દહે છે: 'યુવનનો લઘાવ લેવા દો, નહિ તો ચાલતી પકડો' એવું આખરીનાયું

વ્યાપારી ઓફીસોમાં કેટલીય સુંદર બાળાઓ સમક્ષ આજ કાલ ધૂરવામાં આવે છે. આ ખીખત્સ વર્તીવ કેટલાક શેઠિયાઓ પોતાના રટાફની આકર્ષક બાળાઓ સાથે ચલાવ્યા વિના રહેતા જ નથી. પ્રત્યેક મોટા શહેરમાં એવા ધંધાદારીઓ હોય છે જ-જેઓ સ્ત્રીઓને નોકરીઓમાં કામે રાખે છે ને પછી તેમની હેડતી કરે છે.

સ્ત્રીઓને નોકરી આપવાની જાહેરખબર છપાવનારાઓ વખતોવખત પોતાની મદદનીશોને બદલના રહે છે ને જેમાંથી એક કારણસર તેઓ બદલી કરે છે: કાંતો એ બહેન મિલમળની ફાટોફો હોય ને મચક ન આપતી હોય તે ખાતર, કે અતુકૂળ બનેલી રાંકડી બાળાથી ચાકીને વૈવિધ્યનો શોખ પૂરો કરવા ખાતર.

જે બાળા નોકરી મેળવવા આવે છે તે મુલાકાત દરમ્યાન એવું તો અચૂક બતાવે છે કે, પોને ઉદ્ધત નથી પણ વિનયશીલ છે. નોકરી મેળવ્યા પછી વલુ-હોતરી મીઠાશને તે પામી જાય છે અને સુગાય છે; જ્યારે કેટલીક સ્ત્રી પણ બાળાઓ હોય છે ખરી કે જોઓ પમાર વધારાવવા રૂપનો વેપાર માંડી બેસે છે. આવા સંયોગોમાં જે મહેનતુ, કુશળ અને પોતાના કામમાં પાવરથી હાકરીઓ હોય છે તેમને જ સફળ કરવું પડે છે.

મુગ્ધ બાળાઓના બિનઅનુભવીપણાનો લાભ લેનારા કંઈયે દુષ્ટાત્માઓ મેનેજરની ખુદશીમાં જાહવાયા હોય છે. તેમના હાથમાં સુવાન સ્ત્રીઓના જીવનનું અર્થિક અંગ હોય છે. જો એ અંગને ઇલાસવું હોય તો તેમણે તેમની વૃત્તિઓને અતુકૂળ બની જવું જોઈએ, તેમજ ઓફીસમાં મજનાવડા બની જવું જોઈએ અને નીતિ અનીતિની પરડને બાજુએ મૂકીને ઉપરીની ધમ્મજાને સંતોષવી જોઈએ. અને જ્યારે એક બાળાના પાંડે છે ત્યારે તો જે પુરૂષ મીઠાશથી 'પ્રેમ' 'બદાલ' વગેરેની

મીઠી મીઠી વાતો કરતો હોય છે તે પડામણાવેડા હોડી દબને એ બદલને તિરસ્કારમાં ફેરવી નાંખે છે અને ઓફીસની વ્યવસ્થા તેના હાથમાં હોય છે એટલે આયલાઓને છાત્રે એવું વેર તે લે છે. 'રટાફમાં થોડો ફેરફાર કરવાનો હોવાથી તમને નોકરીમાંથી છૂટા કરવામાં આવે છે' એવી નોટીસ તે હાકરીને તરંતજ મળી જાય છે.

પશ્ચિમમાં મોટા ભાગની સ્ત્રીઓ નોકરી કરે છે, ને કુમારિકાઓ પણ થોડું ઉંમરની થતાં ધંધે વળગે છે, એટલે ઓફીસોમાં આવી જતનો રંગડ પશ્ચિમમાં વિશેષ પ્રમાણમાં થતો દરો, પણ હિંદમાંયે કંઈ આવું નથી એમ નથી. બંગાળામાં શિક્ષિકાઓની હેડતી સુવિધિત છે. મુંબઈ પ્રાંતમાં યે આ રિથનિ પ્રવર્તે છે ને વડાપ્રધાન શ્રી. ખેરે જ દહેડું કે કંઈયે શિક્ષિકા બહેનોની ફરિયાદના પત્રો આવે છે ત્યારે આંખ બીની ચાય છે. સારી પેઠે સ્વમાન કેળવાય તેટલું શિક્ષણ મેળવી સ્ત્રીઓ પુરુષોની બદલાત સારે વિકરાળ આંખો ઢાલે. ત્યારે જ આ કુર હેડતીમાંથી તેઓ ઉતરશે.

દક્ષિણ કાન્સમાં નીચેસેર ગામમાં એક જાડના યડનો ઘેરવો ૧૪ ફીટ છે. એ યડને ફેરીને એમાં ધરતી સમવડ બનાવવામાં આવી છે. એક ખાટલો, ચૂલો અને સગડીની સમવડ રાખી પોતાના દિવસો ગુમરતી એક ડોસીમાં એ એ યડધરને પોતાનું વિસામારવાન મણુ છે.

જહોનસબગની પૂર્વમાં ૨૭ માઇલ ૫૨ કુવોટાર ગામે એક સિધામીઝ નેડકાનો જન્મ થયો છે. બન્ને હાકરીઓ છે. તેઓની આક્રિકન માતાએ ધરિપતાકમાં જતી પખતે રસતામાં જ જન્મ આપ્યો હતો.

જોયો આ ટાપુના અટલાન્ટા સહેરના એક સીદીને બે સ્ત્રીઓ પરજુવા માટે ગુન્હેગાર દરાવી, તેની સામે ઈસ કરવામાં કરવામાં આવ્યો ત્યારે તેણે બચાવમાં ન્યાયાધીસને કહ્યું કે, બે રાજ્યને બે ગવર્નરો રાખવાની જરૂર પડે તો હું બે સ્ત્રીઓ પરણું તેમાં શું વાધો ?' આરોપીએ એક વર્ષની સજા ચંદ.

મુંબઈ સહેરના ઉત્તર વિભાગમાં એક યુવક અને યુવતીએ બંધી જ નતની રૂઢિઓ અને ક્રિયાઓને તિક્કાજલી આપી, માત્ર નેતાશ મુખાપચંદ બોઝની છાત્રી પાસે 'જયહિંદ' નેવા પવિત્ર શબ્દોના ઉચ્ચારો વચ્ચે લગ્ન કરી નાખ્યાં.

બનારસમાં ખુબેદા ખાતુન નામની કાસ્મી-રની યુવતી દવાઓ વેચવા આવી હતી. દરમ્યાન તે લસ્કરી પોલીસની નગરે પડતાં તે પોલીસે આ બાઈ પાસેથી રૂસ્વત કઢાવવા પ્રયત્ન કર્યો, પણ બાઈએ ચોકખી ના કહી. એથી પોલીસે ગાળ દેતાં બાઈએ ફાફડ પોલીસને લાફો લગાવી દીધો. વાહનચહેતારમાં ફાફડ કરતી હતી તેવી ફરીઆદ તેની સાથે કરવામાં આવી છે. પણ આખા બનારસમાં આ લાફો ખાનાર પોલીસની મસ્કરી ચંદ રહી છે.

મધ્ય એમેરિકાના ડોમીનોસ ગામનો એક રહેવાશી જન એરોવરડી આજથી સિતોતેર વર્ષ પર તેના પાડોશીની એક દીકરી સાથે પ્રેમમાં પડ્યો. એ દીકરીએ પણ તેને હેદય સમર્પ્યું, પણ તેમાં એ દીકરીનાં માતાપ આડે આવ્યાં તે પેલી દીકરીને પરાણે બીજા માણસ દીડે પરજુવાની ફરજ પાડી. તે પરણી, છતાં તેનાં હૈયેથી તેનો પ્રિયતમ જૂંસાયો નહિ. તે ડોમીક દિવસ પોનાને પરજુશે એ આશાએ એરોવરડી કુંવરો જ રહ્યો અને ડોમીક

કેટલાક સાચા કિસ્સાઓ

દિવસ પોતાનો પતિ મરશે એ આશાએ એની પ્રિયતમા પણ લટકી રહી. વધો વીતવા લાગ્યાં અને ધણું મોડું થયું ત્યારે તેમની આશા ફળી. સિતોતેર વર્ષ પર ને એક યુવતી હતી તેને ધરડી-આશરે સો વર્ષનો વિધવા બનારીને તેનો પતિ માંડમાંડ અવસાન પામ્યો. એરડોન્કી પણ સો વર્ષનો જ બની ગયો હતો. છતાં આજલગી પ્રેમને ને સામાન્ય તાંતણે તેમણે જીવન બાંધી રાખેલું તેને લક્ષ્મી ગાંઠ બનાવવા તેઓ ચૂક્યાં નહિ. સો વર્ષનાં ડોસા-ડોસી જૂના પ્રેમને નામે પરવરા ખરાં !

અમદાવાદમાં દરિયાપુર વિસ્તારમાં આવેલા તરગાળાવાડમાં રહેતી એક મંચુ નામની પરણે-તર યુવતી એક મનહર ઉર્દે મનોજકુમાર નામના માણસના પ્રેમમાં પડી હતી.

આ બન્ને વચ્ચે થોડો સમય પ્રેમ-સંબંધ ચાલ્યા પછી એમ કહેવાય છે કે, મનોજ-કુમારે મંચુ પર એક પ્રેમપત્ર લખી જણાવ્યું હતું કે, તું રૂપિયા લાવ અને તે રૂપિયાને આપણે બન્ને બરાબર સાચરીશું, અમર તો તારી ઇચ્છા હશે ત્યાં ડાઈ રયો બ્યાને સુશીશું. મંચુ તેના ધરમાંથી એક હજાર રૂપિયા અને પાંચસોના દાગીનાની ચોરી કરી મનોજકુમાર સાથે નાસી ગઈ હતી. આથી આ બંને મંચુની મા બાઈ ભણીએ દરિયાદ કરી હતી.

અમેરિકાના ડોડ ટાપુના પ્રેવિડન્સ ખાતે થોમસ રોજટ્સન નામના માત્ર ૨૨ વર્ષની ઉંમરના યુવકે આજ સુધી ૭ પત્નીઓ

સાથે એક પછી એક લગ્ન કર્યાં છે અને કોઈને છૂટાછેડા આપ્યા નથી. પોલીસે તેની તપાસ કરતાં તેની છેલ્લી પત્નીએ પોલીસને જવાબ આપ્યો હતો કે “યોમસ રંગીલો છે તેથી જ હું તેને ચાહુ છું.” અને યોમસે પોલીસને કહ્યું કે “આ મારી છેલ્લી સ્ત્રી બધા કરતાં કાંકડી છે.”

મહેસાણામાં એક આંગળી જુગારીએ ત્રણ પાનાના જુગારમાં હારી જતાં રા. ૧,૦૦૧માં પોતાની બેરીને વેચી નાંખી છે. એ સ્ત્રીને સિદ્ધપુર તાલુકાના એક ગામમાં વળાવવામાં આવો છે. એ સ્ત્રીના માથાપે પોલિસમાં ફરિયાદ નોંધાવતાં પોલિસ આ અંગે તપાસ ચલાવી રહી છે.

મુંગધથી ચોરી કરીને અમદાવાદમાં આવેલી એક સવિતા નામની કન્ધી યુવતી એલીસબ્રોજ વિસ્તારમાંથી પકડાઈ હતી.

આ અંગે એમ જણાય છે કે, ચોરી-વધીમાં રહેતી સવિતા નામની યુવતી ચોરી કરીને નાસી ગઈ હોવાથી મુંગધ પોલીસ આ સવિતા અંગે તપાસ ચલાવો રહી હતી. આ પછી મુંગધ પોલીસે એલીસબ્રોજમાંથી સવિતાને પકડીને મેજસ્ટ્રેટ સમક્ષ રજુ કરી હતી.

આ વખતે કોર્ટમાં એક મોહનલાલ ખુશાલભાઈ નામના માણસે સવિતાને જામીન પર છોડવવા માટે જામીન અરજી કરી. તેમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે, આ સવિતા તેના આપની વિરુદ્ધ જઈને મારી સાથે લગ્નમાંથી બેઠાઈ છે અને તે નિર્દોષ છે માટે તેને જામીનપર છોડશો. આથી મેજસ્ટ્રેટ સવિતાને આને રા. ૨૦૦૦ ના જામીન પર છોડવાને કુદ્દમ્ કુદ્દમ્ દો. અને તેમાં જણાવ્યું હતું કે જ્યારે ચોરીવધીની પોલીસ સવિતાને તપાસ માટે બોલાવે ત્યારે હાજર થયું.

માંડવીની પોળમાં મુરદાસ શેઠની પોળમાં રહેતા શાંતિલાલ મણીલાલ પાસે સગમને દીવો રાખી રાતના સુઈ રહ્યા હતા ત્યારે તેઓનાં કપડાં દીવાની ઝાળથી સગમવા પામ્યા હતા. શાંતિલાલને સગમતા બેઠું તેને હોશ્વત્ત જતાં તેની પત્ની પણ દાઢી જવા પામી હતી. આ બંનેને હોસ્પિટલમાં ખસેડનાં બને ધણીધણીઆણી મૃત્યુ પામ્યાં હતાં.

સક્કર (સીધ) માં પરણ્યા યોગ્ય એક યુવાન છોકરીએ પોતાના આપને કહ્યું કે મને પરણાવવી હોય તો બે વરરાજા સાર્થે એક સાથે પરણાવો, નહિ તો હું છંદગીમર કુંવારી રહીશ. આપ આશ્ચર્યથી બેઠું રહ્યો. છોકરીએ કહ્યું કે જો મારા આપ એક સાથે બે સ્ત્રી પરણો શકે છે તો હું આ માટે બે ધણીને એક સાથે ન પરણું !

ઓડા તાલુકાના હરસોલી ગામે રવના ને પણ કંપાવે એવો જનાવ જનવા પામ્યો હતો. હરસોલીના એક માણસે પોતાની વિધવા પુત્રી સાથે આડો વ્યવહાર ગંધવાથી બાળકનો જન્મ થયો હતો. એ જન્મેલા બાળકના ટૂકડેટૂકડા કરી ઉકરડામાં દાટી દેવાના સમાચારો બહાર આવતાં આજુબાજુના લોકોમાં ભારે સનસનાટી ફેલાઈ હતી. પોલિસે આ કૃત્ય કરવા માટે પિતા ને પુત્રીની ધરપકડ કરી છે.

માંડવીની પોળમાં રૂપા મુરચંદની પોળમાં રહેતા અંબાલાલ કુલચંદ નામના રાજસની સોળ વર્ષની પુત્રી કુસુમને પડોશના રતિલાલ નામના યુવક સાથે પ્રેમ સંબંધ થતાં તા. ૫-૨-૪૭ ના રોજ તેઓએ મણીનગરમાં ખાનગી રીતે એક ખંજલામાં લગ્ન કર્યાં. ને તે જ દિવસે વિમાન મારફતે પુત્રા જવા લિપડી ગયા હતા. આ પછી તુરંત જ કુસુમના પિતા અને અન્ય માણસો પણ તપાસ માટે વિમાન

મારફતે પુના ઉપડી ગયેલા. તેઓ ત્યાં ફરવાં નીકળેલા કુસુમ ને રતિલાલને રસ્તામાં પકડી પાડીને પોતાની મોટરમાં નાંખી અમદાવાદ લઈ આવેલા. આ ફિરસા અંગે રતિલાલે પોતાની પત્નીને પોતાના કબજામાંથી ખૂંટવી જવા બદલ અંબાલાલ અને જીજ્ઞાઓ સામે પોલિસમાં ફરિયાદ નોંધાવી છે.

*

કલોલના એક શખ્સે કાઠીયાવાડની એક કન્યા સાથે વરસં પહેલાં લગ્ન કર્યો હતો. ત્યાર બાદ તાજેતરમાં કન્યાની મા કલોલ આવી અને પોલીસમાં ફરિયાદ આપી કે મારી દીકરીને હું વરસ દીવસથી શોધતી હતી. દીકરીએ પણ માતાના કથનને અનુમતી આપી. વધુ તપાસ કરતાં જણાયું હતું કે, કલોલ પરણ્યાબા પહેલાં તે કન્યાને વિઝાપુરમાં પરણાવી, પાછળથી નસાડી મૂકવામાં આવી હતી. કલોલ છોકરીના લગનનું સાતમું સ્થળ હોવાનું કહેવાય છે. વિઝાપુરના વરરાજાએ ઠગાઈની ફરિયાદ કરી હોઈ છોકરીની માને પકડવામાં આવી હતી.

*

અંધે રિવારે મુંબઈમાં તેર વર્ષની એક બાળાના અંગ સાથે છૂટ લઈ તેની મર્યાદાનો ભંગ કરવાના આરોપસર પકડાયેલા કાકુમાઈ ઉર્ફે રમીકુમાર જીવરાજ નામના મકાનમાલિક સામે કરવામાં આવેલા કેસમાં મેજસ્ટ્રેટ આરોપીને ગુનેગાર ઠરાવી એક દિવસની સજા અને રૂ.૫૦ ફિનિયા દંડ અમર તો ત્રણ માસની સખત કેદની સજા ફરમાવી હતી.

મેજસ્ટ્રેટ છોકરીનું નામ પ્રમટ નહિ કરવાનો વર્તમાનપત્રોના પ્રતિનિધિઓને હુકમ કર્યો ત્યારે આરોપીએ પણ અરજ કરી જણાવ્યું હતું કે, હું પણ છોકરીની માફક કુંવારો છું; અને મારી આબજ તમારા હાથમાં છે. મેજસ્ટ્રેટ આરોપીનું નામ પ્રમટ કરવા અંગે કોઈ પણ હુકમ કર્યો ન હતો; પણ તે અખબારોના

પ્રતિનિધિઓની મુન્સફી પર છોડ્યું હતું.

*

કોઈ પણ મેળામાં કેટલાક બદમાંસો ઘેરાની ઈજમત લેવા માટે આવતા હોય છે. નડીયાદમાં લાજ લેવાના આરોપસર ત્રણ માણસોને પકડી કેસો કરવામાં આવ્યા હતા, તેમાં નડીયાદની બાઈ અંદા તે સોમ ભાથીની લાજ લેવા માટે મહેમદાવાદના જેઠાલાલ વજેરાંકરે પ્રયાસ કરતાં તેની ધરપકડ કરી હતી; તેમજ આણંદની બાઈ બાઈજી તે ચના પુંગની વિધવાની લાજ લેવાની કોશીશ કરવા બદલ યુધા શંકરને પકડી કેસ કર્યો છે, તેમજ કાનીયલની બાઈ મણિ તે જેલા નાનાની દીકરી મેળામાં આવેલી તેની આગ્રહ લેવા માટે આણંદના પાટણવાડીઆ શંકર મધુરે કોશીશ કરવાથી તેને પકડી કેસ કર્યો છે.

આવી ટેવ માટે દુઃખી થઈએ છીએ. આ વાત બરાબર નથી. બાળક છેક નાનું હોય ત્યારે પણ વચ્ચે કોઈ કહેવા પૂછવા માગતું હોય તો તેને આવકારીને તેને ઘરેલો જવાબ દેવો જોઈએ. વચ્ચે બોલ્યા બદલ અપરાધ કર્યો ગણીને તેને તુરંતકારી તો ન જ કકાય. તેને એમ જરૂર લઢી શકાય: "જો, જરા શોભજો હોં! મારીની વાત સાંભળી તને જવાબ આપું છું હોં!" એ જણ વાત કરતાં હોય ત્યાં મુધી પોતાને કહેવાનું હોય તો ખગી જઈને કહેવાય એ જરૂર તેને બતાવી શકાય. બાળકને આ પ્રમાણે વાર્તાલાપ કરવાની રીત બતાવી હોય તો બાળક તેના અમલ કરે જ છે. આપણે તો આમ બાળકને સખ્ય રીત બતાવ્યા વગર વચ્ચે વાતચીત કરવાના તેના પ્રયત્નને બારે મોટા અપરાધ માનીને તેને વડીએ છીએ.

તમારા બચુની આ ટેવ માટે ક્યું કારણ જવાબદાર છે એ તમે તપાસી જોશો એટલે તમારી મૂંઝવણ તરત દળશે અને બચુ જે હેરાનમતી બોમ્બ છે તે પણ અટકશે.

પ્રશ્ન : મારા જુનુની એક ટેવ માટે તમને લખી પૂછવાનું તો ક્યારની વિચારતી હતી. પણ એક યા બીજા કારણે લખવામાં લીધ થતી ગઈ; પણ આજે તો તમને ઉતારવે પણ એ માટે લખી નાખવા બેઠી છું.

હકીકત કાંઈ આવી છે : જુનુની જીમ બહુ બારે. આજક કાંઈ ને કાંઈ ઉઘમ ક્યો જ કરે એ તો જાણે સમજાય, પણ અમારા જુનુમાઈ પોતાનો બધો ઉઘમ જીમ વડે જ ક્યો કરે છે. એક મિનિટ એવી નથી જતી કે જોમાં તેની જીમની પ્રવૃત્તિ બંધ હોય. જુલેચુકે તેને જો બોલાવશે તો પછી થઈ રહ્યું. ચોવટ કરતો અટકે જ નહિ. ઘેર કોઈ આવ્યું હોય અને વાતે બેઠાં હોઈએ ત્યારે પણ વચ્ચે વચ્ચે ટાપશી પૂરતો રહે અને પૂછગાછ ક્યો જ કરે. અમરતો અમરતો ય આ શું ને પેહું શું, એ કેમ અને આ શા કાળે, એવી પૂછપરછ તો હાથા જ કરે. અમે જવાબ આપી આપીને કંટાળીએ, પણ ઈ બંદા ન ચાકે. કાંઈ અગત્યની વાત પૂછવાની હોય તો તો ગણીએ કે ઠીક છે. પણ આ તો વાતમાં કાંઈ માલ બજ્યો ન હોય તો ય પૂછ પૂછ કરે. 'છાનો રે ને !' કહીએ છીએ એટલાથી તો પતે જ નહિ. વઢીએ કારવીએ ત્યારે બાઈશા'બ લપ માંડ મૂકે. આમ ટાણે કટાણે બોલ્યે રાખવાની તેની ટેવથી આડોશીપાડોશીઓમાં અમારું હીલું દેખાય છે એનું જ્ઞાન નથી. કોઈ દેખતાં આમ લપ લપ ક્યો કરે ત્યારે સાનમાં સમજાવીએ તો ય ન સગળે. આ કુઃખ મેને કેવું !

જવાબ : બાજક મોટરાંને પૂછીને પોતાની જ્ઞાન માટેની જિજ્ઞાસા વૃક્ષ કરવાના પ્રયત્ન કરેલું હોય છે ત્યારે તેના આવા સ્વાભાવિક વર્તોવને પણ આપણે ધણી વાર આવકારતા નથી. તેના અનુભવની વિસ્તરતી જતી મર્યાદાને મોટરાના આવા માર્ગદર્શન વડે તે દદ અને વાસ્તવિક બનાવવા મથતું હોય છે ત્યારે મોટરાં

મી-બાઈના મુઝવાલ

પ્રશ્ન દર્શાવેલ

તેની કદર કરવાને બદલે તેને લપલપીએ કહીને જ્ઞાન માટેની તેની જિજ્ઞાસાએને કૂંપી બેસે છે. મોટરાંનું આ અસહિષ્ણુતાયું વલણ બાજક મનને બારે મોટે આઘાત આપનારું બને છે. બાજકનું સ્વમાન લજાય છે. આથી કરીને તે પોતાની જાતને બચાવ કરવાનો અને પોતાની કષ્ટાઓ પ્રગટ કરવાનો બ્યવહાર આરી કદબી દેખાતી રીતો અખત્યાર કરીને કરે છે. સમજાણું બાજક થાય છે ત્યારથી તેની હરકોઈ પૂછગાછમાં મોટરાં તેને નીચો પાડે તેવી રીતે વર્તેલો હોય છે એ તેના આંતરમનથી સર્જ્યું જતું નથી. લપલપ કરવાની તેની આ ટેવ પહે પહે તેના મનમાં આવના આવિર્ભાવોને બહાર લાવવાનો તેના આંતરમનનો પ્રયત્ન છે. તેની હરકોઈ પૂછપરછને અવગણીને મોટરાંએ તેને લથુના અનુભવતો ક્યો હોય છે. એનો પ્રત્યાઘાત તેને પોતાની જાતને આમ કાળા અને મદત્વની તરીકે ખપાવવા માટે બાજક કરવા તરફ લઈ જાય છે. પોતે પણ કાંઈક કરેલા, જણાવવા કે સલાહ મૂચના આપવાને લાપક છે એમ સાબીત કરવાનો આ તેનો પ્રયત્ન છે.

બાજક મોટરાંની વાતોમાં વચ્ચે પૂરાય છે એ આપણાથી સદન થતું નથી. આપણે તેને આવા વર્તોવ માટે વઢીએ છીએ અને તેની (અનુસંધાન પાછળે પાને)

બોપાળના નવાખ સાહેબે
હિંદી મહિલા સંરક્ષણને છ એકર
જમીનનો દુકડો ભેટ આપ્યો.

*

ધોટનના વડા પ્રધાનની
સોથી મોટી બહેન શ્રીમતી
મેરી એટલીએ એક કાક લેખ
લખીને દક્ષીણ આફ્રીકામાંથી
રંગબેદની જડ ઉબેડી નાખ-
વાની હીમાયત કરી છે.

*

છેલ્લી બંગાળ ધારાસભા-
માં વડાપ્રધાને બહેર ક્યું હતું
કે અપહરણના ૧૦ અને બળા-
રકોર લગ્ન કર્યાના ફક્ત બે બનાવો
નો આખલીમાં બન્યા હતા.

*

ધોટનના મજુર પ્રધાન
મંડળના સભ્ય અને
શિક્ષણમંત્રી મીસ એલન
વીલ્કીન્સનનું લંડનની હોરપી-
ટલમાં અવસાન થયું.

*

બંગાળના વડા પ્રધાનનાં
બન્નોજ બેગમ ઇકરામુલ્લાહના
પતિને લંડનમાં હિંદના વેપારી
પ્રતિનિધિ નીમવામાં આવ્યા છે.

*

ગુજરાતના જાણીતા વિદ્વા-
ર્થી કાયદર શ્રી પોપટલાલ
બ્યાસના લગ્ન શ્રી સયુબહેન
પંચા સાથે સુરતમાં થયાં.

લીસ્બનથી થોડે દૂર ધૂમ-
સમાં એક વિમાનને અકસ્માત
થતાં એક નવપરિણિત સ્ત્રી
પણ મરણ પામી હતી.

*

ઇંગ્લાડમાં ગયે મહિને
પાંચસો સ્ત્રીઓ પ્રસૂતિ વિગ્નાન
લઇને ગ્રેનયુએટ થઇ

*

સ્ત્રીઓને દેવદાસીઓ
તરીકે મંદિરોને સમર્પણ
કરવાની પ્રથાને અટકાવવા
માટે એક કાપટો મદ્રાસ ધારા-
સભાની આવતી બેઠકમાં રજુ
કરવામાં આવનાર છે.

*

ન્યુ દિલ્હી ગુજરાતી
સમાજના પ્રેસીડેન્ટ તરીકે
શ્રીમતી સવિતાબહેન ડી.
પટેલ, સેક્રટરી તરીકે શ્રીમતી
ઈન્દુબહેન જોશી અને મેનેજિંગ
કમીટીમાં શ્રીમતી સવિતા
બહેન એચ. પટેલ, શ્રીમતી
સયુબહેન કપાસી અને શ્રીમતી
ઈન્દુબહેન બદ્દ યુટાયા છે.

*

નેપાળના રાણા શ્રી કમા-
ન્ડીંગ જનરલ સર બપ્પર
સમશેરજી બહાદુરનાં પૌત્રી
કુંવરી શ્રી. ચક્રધર રાજલક્ષ્મી
દેવીનાં લગ્ન ગોંડગના મહારાજ
કુમારશ્રી શિવરાજસિંહજી સાથે
થયાં.

અમરેલી તાબે દલખાણી-
યાના કોળીની બાર વર્ષની
છોકરીને મકરાણીઓ ઉપાડી
જઈ, પાંચ દિવસ ઘરમાં પૂરી,
બંદૂકની ગોળીનો બચ બતાવી
તેને મુસ્લીમ ધર્મ સ્વીકારવાની
ફરજ પાડવાનો કિસ્સો બન્યો છે.

તે છોકરીના વાલીની
ફરીયાદથી પોલીસે છોકરીનો
કબજો લીધો છે. અને ઉપર મુ-
જબ છોકરીએ ઈશીયત નોંધાવી છે

*

અમદાવાદમાં લવારની પો-
ળની કુસુમ અંબાલાલ માસ્તરે
રતિલાલ કરતુરચંદ શાહ સાથે
રોહનમ થયું.

*

કાગુપુર ખાડીયા વોર્ડની
કન્યાઓની રમતગમતની હરી-
ફાઈ શ્રી. પુષ્પાબેન મહેતાના
પ્રમુખપદે થઈ હતી.

*

વહડ કેમેન્ડર એસોસી-
એશનનાં પ્રમુખ મીસ એલી-
જાબેથ એચીલીસ અમેરિકાથી
લંડન આગ્યા છે. નવી વિચા-
રણા મુજબ પહેલા ને ત્રીજા
મહિનાના ૩૧ દિવસ ને બીજા
મહિનાના ૩૦ મળી દર ત્રણ
મહિનાના ૯૧ દિવસ અને ૯૬૫
ના દિસાએ છેલ્લો દિવસ
દુનીયાના તહેવાર તરીકે
પાળવો એમ વિચારાય છે.

અમદાવાદમાં જમાલપુર કુંભારવાડામાં રહેતી બાઈરહીમાં કાશ્મીરી મીઠાએ કુંકારથી કંટાળી આપણા કયાંતું કહેવાય છે.

*

ડેન્માર્કમાં લાઇઝ દરમિયાન આવીને વસેલ એક જર્મન આશ્રિત ૧૭ વર્ષનો યુવક તેના વસવાટ દરમિયાન ૪૫ બાળકોને પિતા બન્યો છે. તેને 'ફાધર જર્મનીઆ' નામથી ઓળખવામાં આવે છે.

*

મદ્રાસના અમેરિકનવાઇસ કોન્સલ તરીકે મીસ દ્યુધે શોફરની નીમણુંક થઈ છે. અમલો તેઓ 'ટાઈમ એન્ડ લાઈફ' માં કામ કરતાં હતાં.

*

શ્રી. લીના મંગળદાસ પોતાના કુટુંબ સાથે ઇંગ્લાંડ અને અમેરિકાનો મુસાફરીએ ગયાં.

*

વડીધારાસભામાં અખબારોના સ્વાતંત્ર્ય પરના અંકુરો અને વટહુકમો બહાર પાડવા અંગે શ્રીમતી મણીબહેનકારા એ સભા મોકુફીની દરખાસ્ત રજુ કરી હતી, તે પ્રસંગે કાઠી નાખી હતી.

*

સ્વર્ણીંગ પુરાંત સંબંધે હિંદ સાથે વાટાઘાટ કરવા ક્ષીટનથી આવેલા મંડળમાં ત્રણ બહેનો પણ છે.

શ્રીમતી વિજયાલક્ષ્મી પંડિતની આત્મકથા 'સન-લાઈટ અને શેડો' - પ્રકાશ અને પડછાયાન્યુયોર્કનો એક પ્રકાશન સંસ્થા પ્રગટ કરવાની છે. તેની પ્રસ્તાવના શ્રી. જવાહરલાલ પંડિત અને શ્રીમતી

પર્લ બેક લખવાનાં છે.

*

માંગ્રા મહારાજના બીજા બહેન કુ. ધૈર્યકુમારી બા સાહેબના લગ્ન કરોલીના કુમારશી ક્ષિન્દ્રબાલદેવ સાથે થયાં છે.

*

રાજકોટના કુ. શ્રી. કનક કુમારીબા-જેમણે લગ્ન સરગુળના યુવરાજ સાહેબ સાથે થયું હતું, તે સુવાવડમાં અવસાન પામ્યાં.

*

ગુજરાત મહિલા સેવાદળ એક્ટેમો કેન્દ્ર માટે અડીલાખ રૂપીઆ ઉધરાવવાનું દ્યું છે તેમાં ખેડા જિલ્લા વીર દળદર આપવા પ્રયત્ન કરશે. નડીયાદ શહેર અને તાલુકામાંથી પચીસ દળદર એકઠા થયા છે.

અમદાવાદમાં મામુનારની પોળની બાઈ જડી પોતાના મકાન ઉપરથી પડીને, માંડવી પોળમાં ગત્રાડની પોળની મગનલાલ મોહનલાલની યુવાન બાઈ મુક્તા પ્રાયમસંથી બગાળે અને દાહગરવાડાના સનાર દાઉદની પત્ની બાઈ ફનીદા યુલો સળખાવતાં દાઢી જળને મરી ગયાં.

*

પંજબમાં ફીરોજખાન દુતનાં એસ્ટ્રોલોજીયન પત્ની બેગમ વિકાશનીસાથે પોલીસ અમલદારો અને પંજબ સરકાર સામે એક લાખનો દાવો નોંધાવ્યો છે. લીમ સત્તામદ વખતે બીજી સી કેડીએ સાથે બેગમ દુતને લઈ જતાં લાહોરથી ૧૪ માઈલ દૂર, પાસે ની પોલીસવાનમાંથી અજવાણ છોડવાને કારણે બેગમ દુત બેમાન બની ગયાં હતાં, ને બીજી સીએ દાઢી જળ ઈજા પામી હતી. કુ. ઝરીના રાજક નામની એક વિદ્યાર્થીની એ પણ દશ દળદરનો દાવો નોંધાવ્યો છે.

*

ડૉ. દિનુભાઈ દેસાઈએ પોતાની દયાત પત્ની દોર્લા છતાં બીજું લગ્ન કર્યું હોવાથી બ્યારામાં એક ભાઈને ત્યાં જનોઈ પ્રસંગે તેઓ આવ્યા ત્યારે તેમની સામે ચાંતિના યુવકોએ વિરોધ દર્શાવી કાળા વાવટાનું સરખસ કાઢ્યું હતું.

દ્રોણના મહારાણી સાહેબે
યજ્ઞ કરાવ્યા તેમાં દરરોજ
હાજરી આપી હતી.

*

બેગમપુરા ગાલવાડની આ-
શરે ૫૬૨ વર્ષની ઉંમરની એક
છોકરીને તેના બાપના વાલો
પણામાંથી નસાડી જવાના
થયેલ કેસમાં બન્ને આરોપીઓ
નિર્દોષ છૂટ્યા.

*

હજારા જીલાના બેટમ
ગામમાંથી અપહરણ કરાયેલી
એક સગીર હિંદુ છોકરીને તેના
માબાપને પાછી હવાલે કર-
વામાં આવી છે.

*

સુરત જીલાના પરીઆ
ગામમાં તાલુકાની લે. બે.
શાળાઓનો રમત ખમતનો
ક્રીડા સમારંભ મુંબઈના
જાણીતા ઓકાલ્ફર શ્રીમતી
જયશીબેન રાયજીના પ્રમુખપદે
થયો હતો.

*

રશિયામાં કાળા બજાર
કરવા માટે બે સ્ત્રીઓને પાંચ
અને દસ વર્ષની સજા થઈ.

*

શ્રીમતી અમ્મુ સ્વામીના-
થન મલાયાનાં એલચી થશે
એલા સમાચાર પ્રગટ થયા છે.

*

શ્રીમતી કૃષ્ણા હડીસીંગ
અમેરિકામાં આપણુ આપવા
ત્રણ માસ રોકાવાનાં છે.

મુંબઈમાં કુ. ચંદ્રા અંબા-
વીદાસ ચીતળીઆએ ૩ દલાલ
શ્રી. વામનરાય મહેતા સાથે
લગ્ન કર્યું.

*

મુંબઈ સરકારના પાલી-
મેન્ટરો સેક્ટરી અને જલ

કમીટીના સભ્ય કુ. મંદુમતી
શેકે સાબરમતી જલની મુલા-
કાત લીધી.

*

આસામ મહિલા પરિષદની
કારોબારી સમિતિએ આસા-
મની મહિલાઓને આસામના
જીલ્લાઓ સામે બ્રુબેશ ઉઠાવવા
તૈયાર રહેવા જણાવ્યું હતું.

*

અખિલ હિંદ મહિલા
પરિષદની દોરવણી મુજબ
આખા આસામમાં 'બ્રુપ વિરોધ-
દિન' પાળવામાં આવ્યો હતો.
ગૌહતીમાં સ્ત્રીઓ અને છોક-
રીઓનું મોટું સરખસ નીકળ્યું
હતું ને જ્યુબિલિ પાર્કની
સભામાં બંગાળ સાથે આસા-
મને જોડવા સામે વિરોધ દર્શા-
વતો દરાવ કર્યો હતો.

*

ધટાલીમાં પોલમાં ૧૩મી
ઈન્ફન્ટરીના બ્રીટીશ કમાન્ડરને
ગોળાથી દાર કરનાર મેરી
પારકવી મેલી નામની ૩૩
વર્ષની સ્ત્રીનો કેસ બ્રીટીશ
કોર્ટમાં શંકા પાસે ચાલશે.

*

સુરતની ગર્લ્સ હાઇસ્કૂલની
એક વિદ્યાર્થીનીને મેટ્રીક્યું
ફોર્મ ન મળવાથી તે શ્રીષ્ટિ
થઈ મર્યાદા હતી.

*

મહેમદાવાદ તાબે વડ-
લાના ગાંડા ચતુરે પોતાની
ઝોરત ઉપર પારીઆથી હુમલો
કરી ખૂન કરવાના આરોપ
માટે ગાંડા ચતુરને દેશનીકા-
લની સજા થઈ અને ખોદાલા
ગામનો કાળા જે વિદેશમાં
જઈ આવ્યો છે તેને પોતાની
પત્નીનું ખૂન કરવાના આરોપ
માટે સેસન કમીટ કરવામાં
આવ્યો.

*

બહુપત્નીત્વ પ્રતિબંધ
કાયદાનો ભંગ કરવા માટે
પહેલ વહેલો કેસ પારડી
તાલુકાના હરીઆ ગામે એક
હજીવતી છીપકા દેડકા સામે
કરવામાં આવ્યો છે. પોતાની
પત્ની દેવીને છૂટાછેડા આપ્યા
સિવાય તેણે લાડકી નામની
યુવતી સાથે ફરી લગ્ન કરવાથી
તેની અને તેની નવી પત્ની
ઉપર કેસ થયો છે.

પં જાળ માં હુધીયાના
જીલ્લાના નગરમાં ખાતે અગ્ની-
યાર વર્ષનો ફાગલ કરીમ
નામનો છોકરો. પાંચ વર્ષની
છોકરીના ખૂન માટે પકડાયો
છે. તેણે છોકરીને પોતાને ઘેર
લઈ જઈ કપડામાં બાંધી ગુંજ-
ળાવીને મારી નાખ્યાનું કહે-
વાય છે.

*

ઝોરૂદ્દિયાના મેલ્લોર્ન
નજીક માઉન્ટ હિલા નામના
પહાડ ઉપર ચંદ્ર તથા પૃથ્વી
નજીકના ગ્રહો ઉપર રોકેટ
મારવાની પ્રવૃત્તિ ચાલે છે. તે
ખાતાના ઉપરી તેમના પત્ની
શ્રીમતી ધવેટસ સાથે ત્યાં
જવા ઉપડ્યાં છે.

*

ચિન્મયદિનથી ૧૯૪૬ ના
ડીસેમ્બર સુધીમાં ૬૬૪૩
સહાયક દળના સ્ત્રી અમલદારો
અને સભ્યોને છૂટી કરવામાં
આવી છે.

*

ચાણા જીલ્લાના કીસાન
મંત્રી શ્રી. ગોદાવરી પટેલકરને
ચાણા જલમાં અટકાયતમાં
રાખવામાં આવ્યા હતાં. તેમને
છોડી મુકવામાં આવ્યાં છે.

*

દાસ્દીથી શ્રી. સરોજિની
નાયકુ ઝોરમાનીઆ યુનિવર્સિટી તરફથી અપાયેલ ડોક્ટર
ઓફ લીટરેચરની ઓનરરી ડીગ્રી
સ્વીકારવા હેઠળના અર્થ હતાં.

વરવિક્રમની પ્રથા સામે
પોકાર પાડતાં શ્રી. જયોત્સ્ના
બેન શુકલ કહે છે કે, દરેક
કુંવારી કન્યા પ્રતિજ્ઞા લે કે
'પેસાલઈ પરજુનાર યુવક સાથે
હું કદી પથુ લગ્ન કરીશ નહિ, તો
એ પ્રથા આપોઆપ અંધ થશે.

*

ઝોરજી સારંગનીક પુસ્તક-
દાલબનો છેલ્લા છ માસમાં ૬૧
ઓઝોએ લાભ લીધો હતો.

*

જામનગરના એક વેપારીની
૪૦ વર્ષની વિધવા પુત્રવધુએ
ગૃહકલેશને કારણે આત્મહત્યા
કરી.

*

અમદાવાદ મ્યુનિ. માંથી
શ્રી. ઇન્દુબેન ચી. શેકે રાજ-
નાયુ આપવાથી શ્રી. પદ્માબેન
ચુનીલાલ મહેતાએ ઉમેદવારી
નોંધાવી છે. તેઓ ખીનહરીક
ચુંટાશે.

*

અમદાવાદ રાષ્ટ્રભાષા
પ્રચાર સમિતિમાં ત્રણ વર્ષ
માટે શ્રી. શારદાબેન મહેતા
(અધ્યક્ષા) અને શ્રી. ઇન્દુમતી
દિવાનજી, શ્રી. સશીબાગા
શોધન, શ્રી. મંદાકિની ત્રિશે-
કીકર, શ્રી. સર્પુદા દીવેડીયા,
શ્રી. સુધાબેન બક્ષી, અને
શ્રી. વીરજીઈ દીવાનજી, સભ્યો
તરીકે ચુંટાયાં.

*

અખિલદિંદ મહિલા પરિ-
ષદ ગુજરાત સામાની કાર્ય-
વાહી ચુંટણી ચતાં નીચે મુજબ
કમિટી ચુંટાઈ હતી. શ્રી.
જયવતીબેન દેસાઈ (પ્રમુખ)
મીસ હોમાવાળા (ઉપપ્રમુખ)
શ્રી. ગંગાબેન ઝવેરી (મહા-
ધ્યક્ષ) શ્રી. પદ્મા. મહેતા અને
ચાંદુબેન ચૌધ (મંત્રીઓ) શ્રી.
સુમિત્રા દલાલ, શ્રી. ઇન્દુમતી
દિવાનજી, શ્રી. રંજનબેન
દેસાઈ, શ્રી. સરોજ પટેલ,
શ્રી. કોણીલા મહેતા, શ્રી.
ચંદનબેન, શ્રી. ઉવા ચૌધ,
શ્રી. કુસુમ રમેશચંદ્ર, શ્રીમતી
ગીદવાણી, શ્રી સુવર્ણા દેસાઈ,
શ્રી. વિનોદિની પરીખ, શ્રી.
મનોરમાબેન, દુમનબેન, દેશ-
સરી, શેડી તનુમતી, શ્રી.
સરલાબેન દેસાઈ, શ્રી. વિદ્યા-
ગૌરી નીલકંઠ, શ્રી. શારદાબેન
મહેતા, અને શ્રી. પુષ્પાબેન
મહેતા હોદ્દાની રૂએ કાર્યવા-
હીમાં આવી જાય છે.

*

મુંબઈમાં વસતા મોટી
ઉમરના ગૃહસ્થનું બગસરા
પાસે હામાપરમાં ઇશા સોરઠીયા
વણિકની ૧૪-૧૬ વર્ષની
દીકરી સાથે વેલોસાળ થવાનો
ગાંધીમાં બગસરાટ થયો ને
કન્યાને હામાપરથી પોરબંદર
ખસેડી ન જાય તે માટે પુરો
ચોટી કરે છે. કન્યાનો નામ
આ સગવળ ફાયાનો નામ
કરે છે.

આંતરરાષ્ટ્રીય મંજુર સંસ્થા તરફથી એશિયન વિભાગનું પ્રતિનિધિ મંડળ અમદાવાદ આવી ગયું તેમાં મીસ ઈ. પી. દત્ત હતો.

*

ચોરખંદર નજીક બડમામાં એક મેરાણી ખાત્ર થોડા માસ પહેલાં પોતાનાં બે બાળકોને લઈ કુવામાં પડેલી. બાળકો તો ત્યાં જ મરે ગયાં હતાં અને બાળને જીવતી કાઢવામાં આવી હતી. એ પછી એ બાઈ પોતે દરિયામાં પડી, ત્યાંથી પણ જીવતી કાઢી. આ અંગે કેસ ચલાવવામાં આવેલો. ૨૦ વર્ષની સખ્ત કેદની સજા કરવામાં આવી છે. આપઘાત કરવાનો પ્રયત્ન તેણે ગરીબાઈને કારણે કર્યો હતો.

*

જાપાનમાં ત્રીજી માર્ચ એ દરેક કન્યાની જન્મતિથિ ગણાય છે અને તેથી તે દિવસે આખા જાપાનમાં કન્યાના જન્મદિવસ તરીકે જાહેર હિતસવ ઘણાં છે.

*

જૂનાગઢના હજુર બેગમ સાહેબા સેયદ સુલતાના સાહેબે શાહજાદાને જન્મ આપ્યો.

*

પાલીતાણાના મહારાણી સાહેબના પ્રમુખપદે ઓએની જાહેરસભા અરપૂર્યતા નિવારણ માટે મળી હતી.

દક્ષિણ દેશના દેશની એરમાનિયા કોલેજ હોસ્ટેલની ૬૪ વિદ્યાર્થીનીઓમાંથી ૪૬ કન્યાઓએ ખરાબ ખોરાક સામે વાંધો લઈ ઉપવાસ શરૂ કર્યો હતા.

*

હિંદુ ઓએને છૂટાછેડા કરવાની સગવડ આપતો કાયદો બહુ મોટું બીલ મુંબઈ સરકારના ગેઝેટમાં પ્રગટ થયું છે. આ બીલ પ્રમાણે હિંદુ પત્નીઓને ધણી નામદં હોય તો, સાત વરસ સુધી સુખ થયેલો કે સાત વરસથી બરણુપોષણ કરતો હોય તો, પતિ મૃત્યુ હોય કે સાત વરસથી કાઢીયો હોય તો તે પતિથી છૂટાછેડા માંગવાનો અધિકાર રહેશે. એક પતિ બીજી સ્ત્રી કરે અને તેની પહેલી સ્ત્રી જીવતી હોય તો તે ધણીથી છૂટાછેડા માંગી શકશે, અને બીજી વારની સ્ત્રી પરણનારને પહેલી પત્ની હયાત હોય અને તે વાત તેણે છૂપાવી હોય તો તેને છૂટાછેડા માંગવાનો અધિકાર નહીં રહે. પતિ કાઢીયો હોય તો બંને પક્ષની ઇચ્છા હોય તો જુડીશીયલ સેપરેશન માટે જોગવાઈ આ બીલમાં કરવામાં આવી છે.

*

અમદાવાદમાં ૬૦ વર્ષના એક ડોસ્ટોએ જીવનથી કંટાળી ગયે હોવાથી આપો.

ન્યુયૉર્કમાં મળેલી માનવ હક્ક સમિતીએ ઓએના સમાન અધિકાર અંગે લડત ઉપાડવાનો નિર્ણય કર્યો છે.

પીટસબર્ગ (દ. આફ્રિકા)

ની સભામાં જે ગેરરીતિઓ દિલ્હીમાં કામ કરતી માલમ પડે તેમનાં કપડા ઉપર ડાઘર લગાવાનું સુચવાયું હતું.

*

મદ્રાસ ધારાસભાની બેઠકમાં માણ પાલોમેન્ટરી મંત્રી શ્રી કાલેશ્વરીરાવે હિન્દુઓમાં પ્રચલિત બહુપત્નીત્વની પ્રથા પર પ્રતિબંધ મુકવું તથા હિન્દી ઓએને છૂટાછેડાનો હક્ક આપવું બીલ રજૂ કર્યું.

*

જૂના સ્ત્રી મંડળને ગીરીસ લીલાવતી બહેન આસરના પ્રયાસથી પ્રગતિશીલ વિકાસ શરૂ થયો છે.

*

અમદાવાદમાં ગ્રેમરવાળા પાસે ધૂળમાં ઢોકેલી ૭ સાત મહિનાની નાની છોકરી મળી આવી છે, તે કોની છે તેની તપાસ પોલીસે શરૂ કરી છે.

*

મધ્ય પ્રાંતની એક મુસ્લીમ બહેને માધીના ચાન્તિમીશનમાં જોડાઈ પોતાની સેવા આપવાની જાહેરાત કરી છે.

*

દેશનામાં શ્રી સરોજની નાપકુએ પોતાની ૬૦ મી વર્ષગાંઠ ચાન્તિપૂર્વક ઉજવી.

પાળીયાદના એક કાઠી ભાગદારની સોળ વર્ષની બહેનનું બાપરાના આશરે સાઠ વર્ષના એક ગલદેરા કાઠી સાથે પાળીયાદ તાળે મઢડીમાં લગ્ન ગોઠવાયાં. પછી ઠાઈ પ્રજાજનનની ફરીઆદથી પાળીઆદ ફોજદારે સારડા એક્ટ મુજબ લગ્ન અટકાવી દીધાં. કાઠી જાતિમાં લગ્ન અટકાયાનો પહેલો બનાવ છે.

*

ધોળકાના સરદાર શૈર-મીયાનાં પુત્રી સૈદાબેગમનું લગ્ન બમણાના પાટવી સાથે થયું.

*

કરતુરખા દરેટ તાલીમ કેંદ્રની બહેનોએ શ્રી. જયોત્સ્ના ખડેરીઆની સરદારી નીચે ધંધુકા તાલુકામાં પ્રવાસ કર્યો.

*

બાઝીલમાં બીબી નામની નટી સાથે બણીતા હિંદીફિલ્મ નટ શ્રી. સાબુએ લગ્ન કર્યાં.

*

બેમમ શાહનવાઝનાં પુત્રી કુ. મુમતાઝ બેમમે જ્વેલમાં વોડેનોએ તેમને માર મારવાના પરિણામે ચાર કલાક બેમાન બની ગયાનું જણાવી પચાસ હજાર રૂપીઆની નુકસાની આપવા લાહોરની સી જ્વેલના મુખી- શ્રીમતી સોદામરસિંહ પાસે માંમણી કરી છે.

હમરાં જીલ્લામાં ઠામી રમખાણ વખતે તેના પતિને મારીને ઉપાડી જઈ પરાણે પરણાવી દીધેલી એક શીખ સુવતી શ્રીમતી પશ્ચિમે પેશા-વરના ન્યાયાધીશ રૂબરૂ જાહેર કર્યું કે મને બળાતકાએ મુસ્લીમ બનાવી મીર ઝમાન સાથે નીકા પઢાવવામાં આવ્યા છે. હું હજી ચે શીખ છું.

શ્રીમતી પશ્ચિમે સગમો-વરમાં ઉછા દિવસો હોવાથી હાલ તેને આખટાખાદમાં ડેપ્યુટી કમિશનરના રક્ષણ નીચે રાખવામાં આવી છે.

*

અમદાવાદમાં મોટી હમા-મમાં રહેતા પરમાનંદ મણીલાલ નામના બ્રાહ્મણની ચોથીવારની પરણેતા બાઈ કાન્તા (ઉંમર વર્ષ ૧૮ ની) દાઝીને મરણ પામી.

*

મીરત જિલ્લામાં મોદી-નગરથી બે માર્મિલ દૂર ચક્રતપુર માવી ગામમાં સર છોટુરામ કીશન કન્યાશાળાનું ઉદ્ઘાટન કરતાં યુ. પી. ના વડાપ્રધાન શ્રી. ગોવિંદ વલ્લભ-પંતે સ્ત્રીકેળવણી ઉપર ખૂબ માર મૂક્યો હતો.

*

જળમંડલ (ખાનદેશ) માં સૌ. ચંદાપાદ મયુરદાસ કેશ-વજના સાસુ મં. સ્વ. પાન-બાઈ ૭૪ વર્ષની ઉંમરે શ્રીચરણ પામ્યાં.

રંદેરમાં મુસ્લીમ લીઅની સોબોની શાખા રથપાઠ તેમાં સો સભ્યો નોંધાયા. શ્રી. આઈશા બીબી હમ્મદીમ પ્રમુખ, શ્રી. હવાબીબી ધરમા-ઈલ સુસુક અને શ્રી. સારા-બીબી હકીમ મંત્રીઓનું ટાંચા. ગુજરાતમાં આવી સ્ત્રીઓની આ પહેલી જ શાખા છે.

*

સુરત મ્યુનિ. ની સેનો-ટરી કમીટીમાં શ્રીમતી મધુ-મતી સોપારીવાળા ચુંટાયાં.

*

દાહોદની ક્રીસેન્ડાન રેલ્વે કોલોનીમાં બગિની સમાજ તરફથી રમત ગમતની દરિ-ફાઈ થઈ તેમાં શ્રી. કામિની-બહેને ઇનામો વહેંચ્યાં હતાં.

*

વડોદરાના મહારાણીશ્રી શાન્તાદેવી ગાયકવાડે ફળદ્રુપ અને શાકભાજીનું પ્રદર્શન પ્રુસ્તુ. મૂક્યું.

*

અમદાવાદમાં દોલનન (પંતજ) ના શીખ બળવત-સિંગ સોરણસીંગે કીમીયન કુ. કમળાબેન નાનજી સાથે શીખ વીધી મુજબ રનેદલમ કર્યો.

*

ગોવાની રાષ્ટ્રીય ડિમિ-સના એક ઇસાઈ કાર્યકર્તા કુ. કેરેમાઇનને પકડવામાં આવ્યાં હતાં; તે પહેલાં તેમનાં ધરની જડતી લેવામાં આવી હતી.

પરતક પરચય

ત્રિભૂવનગંઠ સિદ્ધરાજ જયસિંહ
(લેખક:શ્રી. ધૂમકેતુ, સોલ એજન્ટ : મૂળરે મંચ-
રત્ન કાર્યાલય, આંધીરરત્નો: અમદાવાદ. પૃ. ૪૦૦
કિંમત રૂ. ૪-૮-૦) શ્રી. ધૂમકેતુએ શરૂ કરેલ
ચોક્કસ નવલકથાવાલીનું આ સાતમું પુસ્તક
સિદ્ધરાજ જયસિંહની કાઠિયાવાડ ઉપર ચઢાઈને
લગતું છે. રાણકેવીને સોરઠનો રા' ઉપાડી
જઈ, પરણી જાય છે તેનું વેર લેવા સોરઠ-
જૂનાગઢ ઉપરની ચઢાઈની હકીકત રજૂ કરે છે.
અને સિદ્ધરાજના વિજયોત્સવથી એ ત્રિભૂવન-
ગંઠનું બિરૂદ પ્રાપ્ત કરે છે. આ નવલકથા
હજી આગળ વધે છેને ત્રીજા ભાગરૂપે આપણને
'માળવાનો વિજય' મળશે એમ લાગે છે.

કામ. અને કામિની- ભાગ ૧-૨
(મૂળ લેખિકા : શ્રી પ્રેમાજીબેન કંટક, અનુ :
શ્રી. શકુન્તલાવળ પ્રકાશક : વોરા એન્ડ કું.
પબ્લીશર્સ લી. રાઉન્ડ બીલ્ડીંગ, મુંબઈ-૨.
પાકું પુકું. પૃ. ૧૮૪+૫૪૦. કિંમત ૨-૮-૦
+૩-૮-૦= ૬ રૂપિયા.)

મરાઠી ભાષામાં કમ માણિ કમિની આદ-
શંવાદી નવલકથા તરીકે જાણીતી છે. નામ
વાંચીને ભ્રમમાં પડાય કે આ કાઈ જાતિય
વિગ્નાનનું પુસ્તક હશે, પણ આ તો ગાંધીજીના
અભિપ્રાય પાલન પરત્વેના વિચારોને વાતોડુપે
ગૂંથીને નવલકથામાં રજૂ કરે છે.

શ્રી. પ્રેમાજીબેન હાલમાં વર્ધામાં કન્યા
છાત્રાલય ચલાવે છે. સાગરમતી આશ્રમમાં
પણ તેઓ હતાં, એટલે મહાત્માજીની સમીપમાં
રહીને એમણે અભિપ્રાયપાત્રન પરત્વે વર્ત્યું.
વિચાર્યું હશે. પણ કૌટુંબિક-વિવાહિત જીવન
વિશે તો તેમણે સમાજમાં દષ્ટિ નાંખીને આલે-
ખન કર્યું હોવું જોઈએ. છતાં આ નવલકથાને
નાંચક મુકુંદ આપણને અસાધારણ-માતૃષેષે

ને વેદિયો-લાગે. પોતાને અભિપ્રાય પાળવું હોય
તો લગ્ન કરવું જોઈતું ન હતું; અથવા તો
પોતાની પત્નીને એ રીતે તૈયાર કરવી જોઈતી
હતી. પરાણે લાદેલું અભિપ્રાય-કાઈ પણ આ
ભાગ્યે જ અણીશુદ્ધ જાળવી શકે; અને એવે
વખતે જરાપણ વિચારદોષ થતાં એ બાંહે
ખીણમાં ગળડી પડે. જુદાનું પણ એવું જ છે.
જાણપણમાં જુગારી પુસ્તકો વાંચનારી ને સાવકી
માતાના ત્રાસથી દબાઈ રહેલી જુદાની વૃત્તિઓ
ચોવનમાં ઉરકેરાય તે વખતે પતિ જો એને
ચોગ્ય રીતે વિકસાવે નહિ કે ચોગ્ય માર્ગે દારે
નહિ તો એ લકઝા મિત્રોની સોજતમાં કથો
માર્ગે અર્ધજી કરે એ સમજી શકાય તેવી
સામાન્ય વાત છે.

શ્રીમંતો અને અમદારોના ધરનો સડો,
લોકસેવામાં પડેલાના ધરની પરિસ્થિતિ અને
સાવકી માતાવાળા ધરનું વાતાવરણ વગેરે
પ્રશ્નો છણતી આ નવલકથા મુકુંદનો આદર્શ,
તેની ભાવના અને છેવટે જનસેવાદારા દેશ-
સેવાના વિચારનો માનવજે મળેલો વારસો એ
આશ્રમદ્વારા પૂરો કરી ચાલ્યો જાય છે. આખી
નવલકથા રસમરી છે.

મનવંતર (અનુ: શ્રી. રમણિક મેઘાણી,
સોલ એજન્ટ : ભારતી સાહિત્ય સંઘ, લી.
અમદાવાદ. પાકું પુકું, પૃ. ૩૮૦ કિ. ૪-૮-૦)
જંગાળના જાણીતા લેખક શ્રી. તારાચંદર
બંદોપાધ્યાયની આ નવલકથાનો યુગ્મરાતી
અનુવાદ આપણને ઈ. સ. ૧૯૪૨-૪૩ ના
વર્ષના સંધીકાળની રાષ્ટ્રની વર્તમાન પરિ-
સ્થિતિની પાછલી ભૂમિકા ઉપર લખાય છે
અને નવા યુગના આદર્શ અનુપ્રેરિત યુવક
યુવતીઓના જીવનમાં ડોઝીલ કરવાની તક
આપે છે.

જાળનો ભૂખમરો, જાપાનનો કલકતા ઉપર બોમ્બમારો અને કોંગોનો 'કવીટ મન્ડીયા' નો ઠરાવ, આ બધું ૧૯૪૨-૪૩ માં બન્યું. એ વખતે દેશના ધનિકોએ નીતિ-અનીતિનો પ્રશ્ન બાળુએ મૂકી, ધાન્ય અને વસ્ત્રના સંગ્રહ કરી, મોંઘવારી વધારી. દુકાળ અને મોંઘવારીને કારણે લોકો ધરખાર મૂકી (લકરોએ લોકોનાં ધરખાર છીનવી લીધાં) પેટનો ખાડો પૂરવા કલકતામાં ઉભરાયાં. કેટલાય કુટુંબો નાશ પામ્યાં. મા-બાપ-દીકરા-દીકરી કોઈ કોઈનું સચું નહિ એવા, કારમો કરાળ મનવંતર કાળ એ હતો. ત્યારે કેટલાંય સારા ધરમાંની કન્યાઓને, સ્ત્રીઓને પોતાનાં પેટ ભરવા શિયળ કેમ અને કેવી રીતે વેચવાં પડ્યાં એનો હુબહુ ઇતિહાસ આનવલ રજુ કરે છે. ગીતા, નીલા, કાના-ઈલા, નેપી, વિનયદા એ બધાં પાત્રો પોતા-પોતાની ભૂમિકા ઉપર સુંદર રીતે ખીલી ઉઠે છે. આખી નવલકથા રસભરી છે; અને જેમ જાગળી અને ખીજી બાવામાં આવૃત્તિઓ થઈ છે તેમ આની ગુજરાતી બાવામાં પણ થશે.

શ્રી.નવજીવન કાર્યોલય ટંકશાળ,અમદાવાદ તરફથી સર્વોદયની કેળવણી (અનુ : શ્રી. ગોપાળદાસ જ્વાભાઈ પટેલ. પ્રકાશક : ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ કિં. ર. સવા) પ્રગટ થયું છે. આ પુસ્તક આચાર્ય કૃપલાનીજીના 'ધી લેટેસ્ટ ફેડ' નામના પુસ્તકનો અનુવાદ છે.

દેશની પ્રાથમિક કેળવણીની નવેસરથી રચના કરવા વર્ષો યોજના ૩૭-૩૮ માં આવી. તે પછી સાર્જન્ટ યોજના આવી. ૧૯૪૨ના આંદોલનમાં વર્ષો યોજના ખેરવાઈ ગઈ અને તે બધાની રાખમાંથી રાષ્ટ્રપતિનું આ નવું પુસ્તક આપણી રાષ્ટ્રિય કેળવણીને નવી દૃષ્ટિ આપતું આપણને સાંપડે છે. અનુવાદકે ટીપણુ ઉમેરી યુરોપના કેટલાક કેળવણીકારોનો પરિચય પણ કરાવ્યો છે.

માંથીજીની નવી યોજના એ કેવળ શિક્ષણ-

પદ્ધતિ નથી. તે સમાજના શિક્ષકવર્ગને સારે સર્વોદયી દૃષ્ટિએ કામ કરવા ઇચ્છનાર માટે વિચારો છે અને સિદ્ધાંતો છે. એટલે નવી દૃષ્ટિએ શિક્ષણ આપવા ઇચ્છનારા માટે આ પુસ્તક બધું માર્ગદર્શક થઈ પડશે.

ગીતમધુદ (અનુવાદક અને પ્રકાશક.

ઉપર મુજબ. પૃ. ૧૨૪ કિંમત રૂ. દોઢ) ડૉ. રાધાકૃષ્ણનું બ્યાખ્યાન 'ગીતમ ધી જુદ' નો સુંદર અનુવાદ આપણને પુસ્તક આકારે મળે છે. ડૉ. રાધાકૃષ્ણની વિદ્વતાથી ગુજરાત પરિચિત છે. તેમણે ગીતમ જુદ અને તેમના વિચારોનો સુંદર પરિચય કરાવ્યો છે.

ગીતમજુદ પ્રતા-પારમિતાના શ્રેષ્ઠ સાધક, હતા. પ્રતા-સૂર્ય હતા. જમાનો શ્રદ્ધા કરતાં જુદ પર વિશેષ છે એટલે પ્રતા-પારમિતા જ એને કાવે, એટલે એ યુગગુરુ બની શકે. તેમણે જુદકથાને લોકકથા જેવી ન બનાવતાં નવી દૃષ્ટિએ ગીતમને આપણી સમક્ષ રજુ કર્યાં છે. પૂરવણીદારા આ પુસ્તકના વાંચકોને મદદનાર થાય તે દૃષ્ટિએ તેમના ખીજા પુસ્તકોમાંથી ઉતારા પણ આપવામાં આવ્યાં છે. આપણા સમાજને આ પુસ્તક ખૂબ જ ઉપયોગી થઈ પડશે.

ઉતારા અને ખીજ વાતો (વિષયક. શ્રી. બાળકૃષ્ણ જોષી. પ્રકાશક : ત્રિશક્તિ કાર્યોલય, સુરત. કાચું પુકું. સચિત્ર પૃ. ૭૬ કિંમત બાર આના) આ વાર્તાસંગ્રહમાં ઉતારા, સમયનો સફુપયોગ, રાજસ, ઈલા, અને જે-આંસુ, એમ પાંચ વાર્તાઓ આપેલી છે. સામાન્ય કોટીની આ વાર્તાઓ સ્ત્રીઓને વાંચવાં રસ પડે તેવી છે.

આદર્શ શાલિતમાળા (વિગ્રહ : રતિલાલ રા. અષ્ટયુ, સોલ્લ એન્ટ : બાળગોવિંદ કુખેરદાસ અમદાવાદ કિં. સાત આના) પહેલા, ધોરણના પ્રાથમિક વિદ્યાર્થીઓને ગણીતમાં ઉપયોગી થઈ પડે તેવું આ પુસ્તક વિદ્યાર્થીની જુદ ખીલે ને ગણીત જેવા વિષયમાં તેને કંટાળો ન આવે એવી નવીન રીતે રજુ થયું છે.

(ચિત્રકાર)

વિવાહ

[મી. જી રસાલ

ક્રી જીવન

૧મું : આકેતું.
ખંડ : છઠ્ઠો

સંપાદક :
મનુભાઈ ભેધાણી

ચેન ૨૦૦૩
એપ્રિલ ૧૯૪૭

વિમાના ક્ષેત્રમાં જેનું મોખરે સ્થાન છે, તેવી
હિન્દની મોટામાં મોટી જનરલ વીમા કંપની

ન્યુ ઇન્ડિયા

એશ્યુરન્સ કંપની લીમીટેડ.

સ્થાપના : ૧૯૧૯

હેડ ઓફીસ: મુંબઈ

જાહેશીના ખાતાની અદ્વિતિય પ્રગતિ

વર્ષ	નવું કામ
૧૯૪૪	રૂ. ૬,૦૭,૨૫,૯૨૬
૧૯૪૫	રૂ. ૮,૩૮,૩૧,૭૦૦
૧૯૪૬	રૂ. ૧૨,૩૯,૭૧,૯૫૬

જોઈએ છે : ખેડા જીલ્લા માટે

આરગેનાઇઝીંગ ઓફીસ દ્વારા સમયમાં ખોલવા સાથે
આકર્ષક ટર્મ્સથી લાયક ઉમેદવાર

મળેા યા લખો:-ચીફ એજન્ટ્સ-ગુજરાત

એન. એમ. ફોજદારની કું.

ઓફીસ ફોન : ૨૨૨૫

ગાંધીરોડ, કુવારા સામે,

તાર:

રહેઠાણ ફોન : } ૭૦૨૩
 } ૭૩૧૩

અ મ દા વા દ

'NIASURANCE'

અશ્વિન

આદર્શ
અને
આરોગ્યપ્રદ
રસોષ માટે—

ર સ દા

પૌષ્ટિક તત્વોથી ભરપૂર
[વનસ્પતિ ઘી]

અશ્વિનની

અન્ય બનાવટો:

- રીફાઈન્ડ ઓઈલ્સ
- સાબુ
- ફેક્ટીફાઈડ સ્પીરીટ
- ડીસ્ટીલરી પ્રોડક્ટ્સ

દેશના પ્રાન્તપ્રાન્તમાંના
■ અમારા ઓધોરાઈઝડ ■
એજન્ટ પાસેથી મળી
સકશે.

અશ્વિન ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લી. વડોદરા
સમસાયા

ઃ મુખ્ય ઃ
જૈન ટ્રેડીંગ કું.
૪૬, બીજો ભોધવાડો,
મુંબઈ : ૨

ઃ મુખ્ય ઃ
મેસર્સ રસદા એજન્સી.
૪, રંગવાલા માર્કેટ, રેલ્વેપુરા,
અમદાવાદ.

જો મે સ્ત્રી

બહેનોને પ્રદર, લોહીવા, અનિયમિત અટકાવ વખતે પેટ અને પેડુમાં થતી પીડા, સુત્રમાર્ગમાં બળતરા કે કળતર, ગર્ભ ન રહેવો, ગર્ભ રહીને ઈવો જવો, કમુવાવડ, સગલો અવસ્થામાં અન્ન ઉપર અભાવ, ઉલ્ટી, ઉબકા, છાતીમાં દાહ, અશુભ્રણ, ઠોઠો રતવા, પ્રસવ સમયે પીડાવું, સુવાવડની નબળાઈ, સુવારોગ, ધાવણની અછત, ઉંઘ ન આવતી, હીરોટરીઆ વિગેરે માટે જો મે સ્ત્રી સંપૂર્ણ લાભકારી છે. બળતી નકલો વાપરી પૈસા, સમય અને શરીર ખરાબ કરતા ના!

બધા દવાવળા વેચે છે.

એન્ટો:-કચ્છનાલાલ વાણીલાલની ફાં, મંચળદાસ રોડ, મુંબઈ-૨

★

એમ.એમ. ખંભાતવાળાની

ખંભાતવાળાની

બનાવેલા મધુર ખુશબોદાર તેલથી

કેવાસરસ વાળ થાય છે!

જાણીતા પડેલો

એમ. એમ. ખંભાતવાળા.

રાયપુર-ગાંધીચોક-વાલીપોળ, અમદાવાદ.

સો...એ...સો...ટકાની ખાત્રી વાળુ તદ્દન ખોર-મધુર ખુશબોવાળુ અને સરળ તેજ બની શકે છે બનાવનામાં જરાપણ કડાકટ નથી. ફક્ત દસ મીનીટમાં "ખંભાતવાળાની પડી"થી આંખગા, બાહો, બોરસકો કે ધુપેલ તૈયાર થાય છે.

જાણીતા ગાંધી અને સરેવાને ત્યાં વેચાય છે.

કોમતી વતરુપતિનું જનાપેલું

સનટોન

સોલ ડીસ્ટ્રીબ્યુટર
આઈડીયલ ટ્રેડર્સ

કાળુપુર
અમદાવાદ

દુધ
પાવડર

ગામોગામ
એજંટો નેમ્બે છે.

દંડ નેરુવરુ
નીચીગીચાપેઠ

નેરોલનું
ફરારાની
દેરંઓછાનું

દરેક જાતના ઉત્તમ

એસેન્સો, અત્તરો, સેન્ટ

છુટક તથા જથ્થાબંધ સુમંધીની દરેક
ચીજે માટે ખરીદીની બરોંસાપાત્ર દુકાન
ધી નેરોલ એજન્સી, અમદાવાદ

જીવન ધારા

રજીસ્ટર્ડ ટ્રેડમાર્ક "જીનસ" નં. 302.

કોમેરા સંમંદણી, ચરદી, હાથ, પગ, માથું તથા બદનનો દુખાવો, પાણી વિષર, સંધિરા, અશક્તિ, સોજો, અજીર્ણ, અપચો, ખાંસી, શ્વાસ, દમ, દાંત દાઢમાં કગતર, ઝેરી ડંખ, પ્રદર, પ્રમેહ, મોઢાની દુર્ગંધ, પેટની ચુક, શુગ્ર, પેટ-પેટુનો દુઃખાવો, અમુઝણ, દરેક જાતના તાવ, ધા પડવો, સોહી નીકળવું ઇત્યાદિ અનેક જાતનાં દરદોષમાં તેમ જ રેલ્લે, સ્ટીમર યા મોટરનો મુસાફરીમાં તાત્કાલિક ઉપયોગી ચર્મ પડનારી અમુદ્ય ઔષધિ. કિ. મોટી બાટલી રૂ. ૧૧૧, નાની બાટલી રૂ. ૧૧ અને નાની બાટલી દશ આના, પો. જુલું. દરેક ઠેકાણે વેચાય છે.

જે. એન. શેઠના

જીવનધારા ઔષ્ધીસ,

નં ૩૧ યા ૬

રોડીસ્ટ : કુંચનલાલ વાડીલાલની દુ. પ્રો-સેસ રોડ, મંજદાસ રોડ, મુંબઈ-૨

કાઉન ધાપ

એ હ્યુ મિ નિ ચ મ

ત થા પિ ત્ત જ નાં વા સ છુ

તેમ જ ઔદ્યોગિક, વૈદ્યુતિક, રસાયણિક તથા ઘરઉપયોગની દરેક જાતની ચીજો તથા સાધનો માટે મળે અથવા લખે

જીવનલાલ [૧૯૨૯] લિં

કલકત્તા, મુંબઈ, મદ્રાસ, રાજમહેન્દ્રી, દિલ્હી, રંજુન, એડન.

રામતીર્થ બ્રાહ્મી તેલ

સ્પેશીઅલ નં. ૧

મગજના જ્ઞાનતંતુઓ બળવાન બને છે. ગાંઠ નિદ્રા આવે છે. ધોળા વાળ કાળા થાય છે. વાળ ખરતા અટકે છે. ટાલમાં વાળ ઉગે છે. ખોડો મટે છે. યાદશક્તિ અને આંખની દષ્ટિ વધે છે. દરેક ક્ષત્રુમાં બહેનો, પુરુષો અને બાળકો માટે મહાન ફાયદો કરનાર છે. માયાનો દુખાવો મટે છે.

મોટી બાટલી કિંમત રૂ. ૩-૮-૦

નાની બાટલી કિંમત રૂ. ૨-૦-૦ બધે મળે છે.

શ્રી રામતીર્થ યોગાશ્રમ

૪૪૮, સેન્ટ્રલ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૪.

નેપથૂન

જંદગી, આગ, અને
અકસ્માત ના
વિમાનું કામ કરે છે.

કુલ અકસ્માત.....રૂ. ૫૫,૦૦,૦૦૦ થી વધુ.

કામ કરવા લાગવગવાળા અને શક્તિશાળી એજન્ટો બેઠે છે.

નેપથૂન એસ્યુરન્સ. કું. લી.

હું બોલીશ : નેપથૂન બીલીંગ-મુંબઈ

ગુજરાત અને કાઠીઆવાડ બાંધ્ય, પાંચકુવા, અમદાવાદ

જેમના હાસ્ય પર કદીય ભાષ્યની જરૂર પડતી જ નથી, તે હાસ્યરસના
જાણીતા લેખક : 'એકાર'નું અનોખું હાસ્ય સર્જન બહાર પડ્યું છે

આનંદ ઘર

જેવું નામ તેવું જ આનંદનું ધામ છે. આ હાસ્યમય નવલિકાસંગ્રહ
જન્મના જોગીઓને પણ હસાવવાની ગેરંટી આપે છે. દળદાર પુસ્તક,
બાકા કાગળ, પૃષ્ઠ ૨૪૦, છતાં મૂલ્ય ફક્ત ત્રણ રૂપીઆ
આ જ લેખકનાં બીજાં હાસ્યરસિક પુસ્તકો

સનમની શોધમાં ૩-૦-૦ રમતા રામ ૨-૮-૦

હાસ્ય મંઝીલ ૩-૦-૦ અક્ષતના ખાં ૨-૮-૦

કલમ ચાખુક ૧-૮-૦

શ્રી હરિહર પુસ્તકાલય પબ્લીશર્સ : સુરત
બુકસેલર્સ

ક્યાં છે એ લલનાઓ ?—

અજવાળી રાતે મરબી થમતી

ચેરી ગભવતી

ધૂળી ઠમચીઓ ચઢાવતી

અત્યારે તો નજરે ચડે છે કૃશાંબનાઓ.

કારણ ?

પ્રદર લોહિવા : ઋતુદોષ

અને આવાં કદો તેમને ઘેરી વધ્યાં છે.

શ્રી-સુ હા ગ

અનેક સ્ત્રીદર્દો માટે શ્રેષ્ઠ ઉપાય પુરવાર થયેલ છે.

સંજો : સુ જ રા ત આ યુ વે દિ ક ફા મં સી

૪૪૬, કાલબાદેવી રોડ : મુંબઈ-૨

ત્રાંધીરાઠઃ અમદાવાદ. હાઈરાઠઃ સુરત. રાજકોટ, (કાલિયાવાડ)

શ્રી મહાવેય

સુવાવડનો કવાધ

સુવાવડ પછીના તમામ રોગો નાબૂદ કરી
તદુરસ્ત બનાવી સંપૂર્ણ શક્તિ
લાવે છે.

ત્રિભુવન આયુર્વેદિક ફાર્મસી
ગાંધી રોડ, અમદાવાદ

પેકેટ એકની કિં. રૂ. ૧-૪-૦ વી. પી. ખર્ચ નવ આના જુદા.
સંપૂર્ણ દવા ત્રણ પેકેટ સાથેની કિં. રૂ. ૩-૧૨-૦ વી. પી. ખર્ચ માફ.

નકલી માલથી સાવધ રહો.....

ઝંડુનું મલેરીયા મિક્ચર

મલેરીયા, ઇન્ફલ્યુએન્સા તેમજ અન્ય તાવોનું અગ્રેડ
અઉષધ અવશ્ય અજમાવો

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ લી. સંખ્ય નં ૦૧૪

અમદાવાદ એજન્ટ : મેસર્સ ભોમીલાલ બ્રધર્સ, ગાંધીરોડ, અમદાવાદ

પારણાં મૂલાવો!

બાળક મેળવવા માટે પહેલાં ધન્ય કંઠણ હતું. આધુનિક યુગમાં ધણી વર્ગોની મહેનત પછી “આશા” નામની અદ્ભુત દવા તૈયાર કરી બાળક પ્રાપ્ત કરવાનું સકેલું બનાવ્યું છે. આગસુધી જે સ્ત્રીઓ સંતાન ન થવાથી નિરાશ થઈ હતી તેમને સાબીત કરી આપ્યું છે કે સાયન્સની આ અદ્ભુત દવાથી અર્જવંતી થઈ નવ માસ પછી એક સુંદર બાળકની માતા બની શકે છે.

‘આશા’ના સેવનથી વધ્યા સ્ત્રીઓને પણ સંતાન પ્રાપ્ત થયું છે. આપને જો સુંદર બાળકની ઇચ્છા હોય તો તેનો સહેલો ઉપાય એ છે કે આજે જ એક પત્ર નીચેના સરનામે લખો અને એક શીશી ‘આશા’ ની મંગાવી સાત દિવસ સુધી સેવન કરો, અને તે સાત દિવસ સુધી પુરુષથી જુદા રહેવું અને આઠમા દિવસે સ્ત્રીએ પુરુષ પાસે જવું; અને આ અદ્ભુત ઔષધીનો ચમત્કાર જુઓ. તે જ આઠમી રાત્રે મર્મ રહી જશે. અને નવ માસ પછી એક સુંદર બાળકનો જન્મ થશે. આગ સુધીમાં ઠાઈ પણ સ્ત્રી ‘આશા’નું સેવન કરી નિરાશ થઈ નથી. કિંમત ફક્ત રૂ. ૩૦ ટપાલ ખર્ચ અગીઆર આના વધુ.

(સેડીઝ ડીપાર્ટમેન્ટ)

અકસીરી દવાખાના:- (S. J.) કલા મહેલ, પોસ્ટ બોક્સ નં. ૪૨ દિલ્હી

સ્ત્રીઓના

મદર, લોહીવા, અનિયમીત અટકાવ, ગર્ભશયના રોગો
સુવારોમ, પેડુનો દુખાવો તથા વ્યંધત્વ માટે

સુંદરી સંજવની

અમૃત તુલ્ય છે. બા. ૧ ની કિં. રૂ. ૧-૪-૦

જિંઝા ફાર્મસી લીમીટેડ, જિંઝા.

સોલ એજન્ટ-એસ. રમણુની કું.

ગાંધી રોડ : અમદાવાદ.

નવાં પ્રકાશનો

ભગવદ્ગીતા-પં. સાતવકેશ્વરજીની પુરુષાર્થબોધિની ટીકા મૂળ, અનવય, ભાવાર્થ સાથે. ત્રણ દળદાર ગ્રંથો-૬૬ જા" x ૧૦"	પાન મૂલ્ય
૧૧૨૪	૧૧-૦
સર્વ વેદાંત-સિદ્ધાંત-સારસંગ્રહ-શ્રીયંકરાચાર્યકૃત-મૂળ સાથે ભાષાંતર	૨૨૪ ૧-૪
વિવેકચૂડામણિ-સરળ ભાષાંતર સાથે	૧૬૦ ૦-૧૨
ઉપનિષદો-(૧૧૨) નીચે પ્રમાણે ત્રણ ગ્રંથોમાં ૧૪૪૪ ૮-૦ ...	
(૧) એકાદશ ઉપનિષદ-મૂળ મંત્રો સાથે સરળ ભાષાંતર ...	૪૫૨ ૨-૮
(૨) બૃહદારણ્યક ઉપનિષદ " " " ...	૨૪૮ ૧-૮
(૩) સો ઉપનિષદો જેમાં પહેલાં ૨૩ ઉપનિષદો મૂળ મંત્રો તથા સરળ ભાષાંતર સાથે અને પછીનાં ૭૭નું સારરૂપે આપ્યું છે.	૭૪૪ ૪-૦
શ્રીજ્ઞાનસત્ર ગીતા-મૂળ શ્લોકો, પદ્મકેદ, અનવય, શબ્દાર્થ સાથે...	૩૬૮ ૧-૪
ગહાવાક્ય રતનાવલિ-મૂળ સાથે સરળ ભાષાંતર ...	૧૪૪ ૦-૧૨
સ્તોત્રસંગ્રહ-શ્રીયંકરાચાર્યકૃત-ભક્તિ ને વેદાંતનાં મૂળ સહિત ભાષાંતર	૨૨૦ ૦-૧૦
વિચારસાગર-(પંચનિશ્ચયસાથે) વેદાંત-ગ્રંથ, સરળ ભાષાંતર સાથે	૪૩૨ ૨-૮
એકાદશ સ્કંધ-મૂળ શ્લોકો સાથે સરળ ભાષાંતર ...	૪૭૨ ૧-૪
આત્મસાક્ષાત્કારની કસોટી-એ. બાબા નગીનાસિંહ ...	૨૦૮ ૧-૪
લઘુયોગવાસિષ્ઠ-'યોગવાસિષ્ઠ'ના સારરૂપે વેદાંત ગ્રંથ ...	૫૫૪ ૨-૮
ધર્મપદ-ધર્મનાં પદો-મૂળ, અર્થ તથા પં. બેચરણસ દોષીની ટીકા	૧૬૨ ૧-૦
કર્મગાદ્ય-કર્મની શ્રેષ્ઠ ભાવના સ્વરતો કાવ્યસંગ્રહ ...	૨૪૮ ૧-૦
પરિચિત પદસંગ્રહ-૧૧૨ ભક્તોનાં ૬૯૭ ભજનોનો ઉપયોગી સંગ્રહ	૪૦૦ ૧-૧૨
મીરાં ને નરસિંહ-(નરસિંહ દિવેટિયા) પસંદ કરેલાં ૧૬૩ પદોનો સંગ્રહ	૧૦૪ ૦-૧૨
અખાની વાણી-શબ્દોના અર્થ તથા શ્રી. ઉમાશંકરના આશુખ સાથે	૫૦૪ ૩-૦
દીવાને સાગર-'સાગર' કૃત સૂરી કવિતાનો સંગ્રહ ...	૪૮૦ ૪-૮
આર્થભિષેક અથવા હિંદો વૈધરાજ-સુધારાવધારા સાથે આ. ૧૧મી	૮૩૨ ૬-૦
ઔપધિ કલ્પસત્તા-૪૩ ઔપધિઓના કલ્પ પ્રયોગો બતાવતું પુસ્તક	૧૧૨ ૦-૧૨
ખોરાકના ગુણદોષ-આયુર્વેદની દૃષ્ટિએ (લે. ડોક્ટર રસિકલાલ પરીખ)	૧૦૦ ૦-૧૦
આરોગ્ય વિષે સામાન્ય જ્ઞાન-મહાત્મા ગાંધીજી ...	૧૨૮ ૦-૮
બાલભારત-સંક્ષિપ્ત મહાભારત રૂપે (સચિત્ર) બાલોપયોગી પુસ્તક...	૨૮૮ ૧-૮
ખિરબલ ને બીજા-જ્યોતિન્દ્ર દવે, આદ્યશબ્દ-ખિરબલની ને બીજી વાતો	૨૮૦ ૧-૮
સાહિત્યપ્રારંભિકા-એ. વિમનલાલ ગંગા અંજારિયા નવી આદૃતિ	૧૪૪ ૧-૦
મુચર્જા-શ્રી. મુનશીનાં ત્રણ વ્યાખ્યાનોનો સંગ્રહ ...	૬૨ ૦-૮
ભારતીય સંસ્કૃતિ-એ. કનૈયાલાલ મા. મુનશી...	૧૩૨ ૦-૧૨
આત્મનિરીક્ષણ ને સંકલ્પ-શ્રી. રમણલાલ વ. દેસાઈ (બીજી આદૃતિ	૧૬૮ ૧-૦
અંતરની વ્યથા-'સોપાને' લખેલી હૃદયરપરો પ આત્મકથાઓ ...	૧૬૨ ૧-૪
કલ્યાણમયી-(શ્રી ઉપયોગવાર્તા-રોગો ને ધ્વજાને સાથે) ...	૨૨૪ ૧-૦
સાંખ્યાના વિવિધ પ્રકારો-(લેડી વિદ્યાગૌરી નીલકંઠ તથા પટવારી વહીવ)	૨૬૪ ૧-૮
વિવેકાનંદસાર-સ્વામીજીના ઉપદેશો સારરૂપ ગ્રંથ ...	૨૬૪ ૨-૦
સ્વામી સહજાનંદ-ચરિત્ર ને ઉપદેશો. સુધારાવધારાવાળી નવી આદૃતિ	૩૩૬ ૧-૮

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય { બદ પાસે. પો. બો. નં. ૫૦ અમદાવાદ અને કાલ્યાણેવી રોડ, હાથીખીડમ, મુંબઈ-૨

‘રીટા’ આકર્ષક વાળ ઉગાડે છે.

કેશ સમૃદ્ધિ માટે ‘રીટા’ એ એક નવો નુસ્ખો છે. ખાસ કરીને ફેશના મુજબનાં ખુટતાં કુદરતી સ્વભાવે તે પૂરાં ખાડે છે. તે બોટા થતો અટકાવે છે, ટાલ પડતો અટકાવે છે અને અનુપમ સોંદર્ય-વાળા લાંબા સુંદર વાળ ઉગાડે છે. બરછટ વાળને તે ખૂબસુરત ચળકાટ આપે છે અને વાંકડીયા વાળ માટે સુગમ છે. ‘રીટા’ની એક શીશી ખરીદી વખતે વાળને અનુપમ સોંદર્ય અર્પો. બોટલી દીઠ રૂ. આનાની કિંમતથી દરેક સ્થળે વેચાય છે.

RITA
HAIR TONIC

વીટો કંપની : લોન્ડન સ્ટ્રીટ, મદ્રાસ-૧

તમે નકામાં શા માટે દર્દથી પીડાઓ છો ?

નીચેના રોગોની તકલીફ માટે
અકસીર ધલાળ એક જ છે

લ્યુના સીરપ [જર્મન ડોક્ટરની ફારમ્યુલા]

આમ, મરડો, ચક્રો, તૃપા, દાહ, અંગ સહેદ સર્થ જલું, કમરમાં દર્દ, પેટમાં દુઃખાવો, બુખ ન લાગવી, કામ ઉપર બેચેની, સહેદ પ્રદર, વગેરે રોગો માટે અકસીર ઉપાય

છ ઝોંસની બાટલીની કિંમત રૂ. ૨-૪-૦

સોળ ઝોંસની બાટલીની કિંમત રૂ. ૫-૮-૦

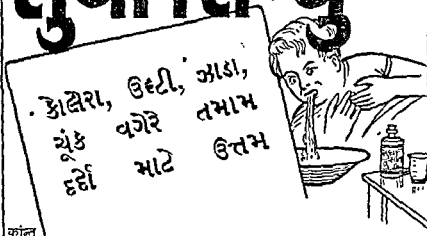
(પાસ્ટેજ ભુલ)

બનાવનાર
સુપર ફાર્મા ફાર્માસેશન લીમીટેડ
પો. બો. નં. ૬૦૪ મુંબઈ

ગુજરાતના રજીસ્ટર્ડ
યુનિવર્સલ ફાર્મસી
૧૭૮૫ ગાંધીરોડઃ અમદાવાદ.

અનેક રોગો માટે અનુભૂત ઓષધ!

સુધા સિન્ધુ

સુખ સંચારક કંપની લીમીટેડ.
સુખ સંચારક બીલ્ડિંગ, સુખ સંચારક પોસ્ટ ઓફીસ મથુરા.

[વાપરો] પેટલાદના બાળવૈદ ઝીમનલાલજી બી. પંડીતનો [વાપરો
નાનાં બાળકોની શક્તિ માટે જગમશહુર (રચાયેલું)]

બાળજીવન ચમત્તો

દરેક ઠેકાણે મળશે

કિંમત બાર આના

સબ એજન્ટ થવા લખો:- સોલ એજન્ટ, બાળજીવન ચમત્તો

ઓફીસ, માંધોરાડ, મોડલ ટેકીઝ સામે, અમદાવાદ.

બહેનો માટે ઉત્તમ પુસ્તક પ્રગટ થાય છે

સુન્દરીઓનો રાણગાર

[ભા. ૧-૨ સાથે]

કિંમત રૂ. ચાર

સ્ત્રી-જીવન કાર્યાલય : ઝવેરીવાડ, અમદાવાદ.

ભારતીની નવી ફૂલ-છાંબ

શ્રી. ક. માં. મુનશી

શ્રી. ધૂમકેતુ

નવલિકાઓ : મારી કમળા અને બીજી વાતો નામે જાણીતા પુસ્તકની નવી આવૃત્તિ. સરસ ગેટઅપ : કિંમત રૂ. ૩-૮-૦

પૃથ્વીવલ્લભ : ગુજરાતી વાચકોને ને પુસ્તકે આકર્ષ્યા તે સુંદર નવલકથા, જેમાં ધારાપતિ મૂંઝ, અને માન્યખેટના તૈલપના જગડામાં મૃણાલવતીએ પ્રેમ અને વૈધવ્ય વચ્ચે નવું જીવન જોયું. કિંમત રૂ. ૨-૮-૦

પરશુરામ : ગુજરાતના સાહિત્ય-ક્રાંતિ-હાસમાં અદ્ભુત પ્રકાશન એક મહાન યુગસ્રષ્ટાની પ્રેમ-શૌર્યભરી નવલકથા. 'લોમકર્ણી'ના અનુસંધાનમાં પ્રગટ થાય છે. કિં. રૂ. ૫-૮-૦

રામધિરાજ (નવી આવૃત્તિ) ૭-૦-૦

*

શ્રી. ઝવેરચંદ મેઘાણી

સત્યની શોધમાં (નવલકથા) ૩-૦-૦

એકતારો : ભગવનો સુંદર સંમલ, નવી આવૃત્તિ. કિંમત રૂ. ૧-૮-૦

ચૂંદડી ભાગ ૧-૨ : લક્ષ્મીનાથ નવું સંસ્કરણ. કિંમત રૂ. ૩-૦-૦

રહિયાળી રાત ભા. ૧ થી ૪ : જીવનની રાતોને અગ્નિજ્વાળાનાર ગીતો. કિં. રૂ. ૧-૮-૦

ગુજરાતનો જય ભા. ૧-૨ : વસ્તુપાલ તેજપાલના સમયની ઐતિહાસિક નવલકથા. કિંમત રૂ. ૧-૮-૦

પ્રતિમાઓ : રૂપેરી પડદાઓ ઉપર ઝમકી ગયેલી સુંદર વાર્તાઓ. કિં. રૂ. ૨-૮-૦

એશીઆનું કલંક કિં. ૨-૮-૦

અપરાધી (નવલકથા) કિં. ૪-૮-૦

ગુજરાતના ધરેધરનું રસમર્મુ વાંચન ચર્ચ પહેલી : ગુર્જર મહારથીઓના વિજય-શૌર્યની કથા રમુ કરતી ચૌકુલ્ય નવલકથાવલિનાં સરસ પુષ્પો :

વાયિનીદેવી ૪-૮-૦

ચોલાદેવી ૪-૮-૦

રાજસંન્યાસી ૪-૮-૦

કર્ણાવતી ૪-૮-૦

રાજકન્યા ૪-૮-૦

જયસિંહ સિદ્ધરાજ ૪-૮-૦

: નવું પુસ્તક :

ત્રિભુવનગંડ સિદ્ધરાજ જયસિંહ ૪-૮-૦

*

શ્રી. જયભિખુ કૃત

શીલ ને સંસ્કારથી ઓપતી

જીવન અને ભગૃતિથી ભરપૂર

શ્રી-ઉપયોગી ગ્રંથ-ત્રિપુટી

પારકા ઘરની લક્ષ્મી : કિં. રૂ. ૩-૮-૦

નૂના અને નવા જમાનાની સ્ત્રીના જીવનની વિધિવિધ દૃષ્ટિકોણથી ચર્ચા કરતી નવલિકાઓ બેડો બળવો ૨-૦-૦

એક સ્ત્રી ઘરને ખુલ્લું બેસી શીલ ને સરસારખો બળવો કેમ જગતી શકે તે ચર્ચાતી નવલકથા

ઝાંસી-રાણી ૨-૮-૦

રાણી લક્ષ્મીબાઈ, કર્નલ લક્ષ્મી સુનીનો પ્રેરણાભર્યો આઝાદીનો ઇતિહાસ. સ્ત્રી ધારે તે ઇતિહાસ સર્જી શકે છે: એ દાખવતો મહાન મંથ

ખાદી કાગળ ૨-૮-૦

ગુર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય : ગાંધીરસ્તો અમદાવાદ

ગુજરાતનો નવો ગ્રંથ-શાલ

નવજીવનનાં નવાં પુસ્તકો:-

આધુનિક ભારત	૧-૦-૦
માનવ અર્થશાસ્ત્ર	૧-૦-૦
જગતના ઇતિહાસનું	
રેખાદર્શન ભા. ૧-૨-	
(પં. જવાહરલાલ)	૧૧-૦-૦
હજરત મહમ્મદ ને ઇસ્લામ	
(સુદરલાલજી)	૧-૦-૦

આત્મચરિત્રના અથવા આશ્રમી ઇળવણી ૪-૦-૦

શ્રી. ગુણવંતરાય આચાર્ય

શ્રી. સુભાષચંદ્ર બોઝ :

જન્મથીમાંડી આજસુધીની તવારીખ આપતો સુંદર જીવનપરિચય. જેને બે બે ચિત્રકારોએ શણગાર્યું છે. શ્રી. શનિનાં અદ્ભુત, સુંદર ચિત્રો સાથે. કિંમત રૂ. ૨-૮-૦

શરદબાબુ

સમાજના પ્રશ્નોને જીણતી આ વાર્તાઓએ દરેકના હૃદયને સ્પર્શ કર્યો છે.

સુંદર નવલકથાઓનો સેટ

પદ્મી સમાજ નવી આવૃત્તિ	૨-૮-૦
પરિણીતા	૧-૦-૦
શ્રીકાંત ભાગ ૧ થી ૪	૧૧-૮-૦
ચંદ્રનાથ	૧-૮-૦
છત્રી	૧-૮-૦
સ્વામી	૨-૪-૦
કાશીનાથ	૨-૮-૦
દેવદાસ	૨-૦-૦
રમા (નાટક)	૨-૦-૦
શરદબાબુની બાળવાતો	૨-૪-૦

શ્રી. મનુભાઈ જોધાણી

ગામના ગોંદરે ખાંભીઓ, પાળીઆઓ ને ખંડેરા નીચે દટાયેલી પ્રેમ-શીર્ષભરી સાહસકથાઓના સુંદર સંગ્રહો.

સોરઠી વિભૂતિઓ (નવી આવૃત્તિ)	૨-૪-૦
સોરઠી જવાહીર	૩-૦-૦
સોરઠી શરવીરા	૦-૧૨-૦
શીર્ષનાં તેજ	૨-૮-૦
કુમારોની પ્રવાસકથા	૧-૮-૦
કાળીઆર અને બીજી પ્રાણીકથાઓ	૨-૮-૦

ગૂર્જર સત્રારીઓના હૈયામાં રમી રહેલી મેઘાવી પુનંવધુઓની શુદ્ધિપ્રમાના ઓગસથી આપતી વાર્તાઓનો સંગ્રહ.

સુન્દરીઓનો શણગાર (છપાય છે)
ખાટીમીઠી બાળવાતો : પ્રાયમિક શાળાઓમાં લોકપ્રિય થઈ પડેલી વાર્તાઓ. કિ. ૧-૪-૦

શ્રી. વા. વિ. જોષી કૃત

કંઝેડાં : આજના સમાજનાં ધૂંધવાતા પ્રશ્નોઃ જ્ઞાન, વય અને રહેણીકરણીના તફાવતે હિમા યર્તા મનદુઃખને લીધે છૂટાછેડા. તરફ નગર માંડતાં પાત્રોની મનોવેદના. કિ. ૨-૦-૦

જીવન સંભારણાંનું સાહિત્ય

કલ્પના દત્તનાં સંસ્મરણો ૧-૧૨-૦
સ્વામીરાવ (સરદાર પૃથ્વીસિંહ) ૩-૮-૦

વોહગાથી ગંગા (રાહુલજી) : પશ્ચિમથી પૂર્વ તરફ આપણને દોરી જતી વાર્તાઓનો સુંદર સંગ્રહ. કિ. ૧-૦-૦

ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય : ગાંધીરસ્તો અમદાવાદ

ચ મત્કારિક સુવાસિક ત પ કીરો

મીઠી મધુરી મહેકતી “ સુગંધ સાગર ” શુભાખ છાપ ત પ કી ૨ ”	પુષ્પાધી મહેકતો બગીચો “ કીરના મેડીકેટડ ” ત પ કી ૨ ”	વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિએ બનાવેલો મોડર્ન સ્નેક ટુથ પા વ ડ ૨ ”
માયાના તથા દાંતના તમામ દર્દો માટે એક ચમત્કારિક મ્હાજ છે.	આ કાળી ઘીમાં ઘૂટેલી તપકીર માયાના દુઃખાવાને મેજક રીતે મટાડે છે.	દાંતના તથા મુખના દર્દો રોગ માટે એક બહુ તપકીર છે.
હંચી પાંદડીની સાદી તપકીરો સુરજ છાપ અને ગણપતિ છાપ ઘસવા—સુધવામાં શ્રેષ્ઠ છે. બનાવટોની ઉત્તમતા માટે સોના—રૂપાના ચાંદો અને સરદીફીકેટો મજેલા છે.		
‘ સુગંધસાગર સ્નેક વર્ક્સ ’ ગ્રો. : પીતાંબરદાસ આશુદંજી મહેતા.		સિહોર (કાઠિયાવાડ) બી. એસ. રેલ્વે (કિંડુસ્તાન)

જાજરમાન

બહેનો ! પ્રદર, લોહીવા, અનિયમીત
અટકાવ, અટકાવ વખતે પેટ કે પેડુમાં થતી
પીડા, મૂત્રમાર્ગમાં બળતરા કે કળતર,
ગર્ભ ન રહેવો, ગર્ભ રહીને ધ્રુવી જવો,
કસુવાવડ, સગભો અવસ્થામાં અન્ન ઉપર
અભાવ, ઉલ્ટી, ઉબકા, છાતીમાં દાહ,
અમુગ્ધ, કોઠે રતવા, પ્રસવ સમય
પીડાવું, સુવાવડની નબળાઈ, સુવારોગ,
ધાવણની અછત, ઉંઘ ન આવવી, હીસ્ટી-
રીઆ વિગેરે માટે જાજરમાન એ એક
જ દવા સંપૂર્ણ વિશ્વાસપાત્ર છે.

કો. બા. ૧ ૩. ૨)

મોટી સ્ત્રી બા. ૧ ૩. ૬) ચો. જુદું

અમૃતભિંદુ ઓફીસ. નડીઆદ.

બાળકોનાં બધાંય રોગની
સર્વોત્તમ દવા

બાલશક્તિ

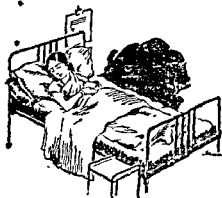
(પટવાની વરાધનો દુધથી)

બાળકોને ‘બાલશક્તિ’ પાવાથી વરાધ,
રતવા, તાવ, બિઝાંટીયું, ઉધરસ, લીલા ઝાઝ,
પેટ ચઢવું, આંચકી, તાજી, દાંત આવતાં
વખતની પીડા, વિગેરે મટાડી બાળકને આનંદી
રાખે છે. દરેક દવાવાળા તથા ગાંધીઓ
બાલશક્તિ લેવે છે.

બનાવનાર

એન. વી. પટવા

(ધંધુકાવાળા) નડીઆદ.

કસુવાવડ

પછી વાળ ખરવા માંડે છે અને તે થોડા થોડા કરી એટલા બધા ખરવા લાગે છે કે નેટલા સુવાવડ અથવા તાવ કે માંદગી પછી ખરે છે. થોડી મુદતની બિમારી પછી પણ વાળ ખરે છે. બિમારીની સાથે ઠાંધ પણ પ્રકારનો માનસિક આઘાત લાગે તો વાળ વધારે ખરે છે. કેટલીક અપાકૃતિક પરિસ્થિતિઓમાં વાળ ખરતા રહે છે. વાળ ખરવાનું ગમે તે કારણ હો, પણ કેશવર્ધિનીના પ્રયોગ કરી વાળ ખરતા અટકાવી દેવા નેઈએ. વાળ ખરવા એ ખરાબી છે, પણ તે અનિવાર્ય ખરાબી નથી; કેમકે કેશવર્ધિની દ્વારા એને અટકાવીને સુધારો કરી શકાય છે. બિમારીના સમયે કેશવર્ધિની સેવન કરી આપના વાળનું રક્ષણ કરો. એવી હાલતમાં વાળ ખરશે તો પણ બહુ જ ઓછા. અત્યારે જ કેશવર્ધિનીના સેવનનો નિયમ કરો ને સુંદર વાળ લેવન કરો.

કેશવર્ધિની

વાળને સાચવે છે, હિમાવે છે અને સુંદર બનાવે છે.

કેશવર્ધિની ખાર આના

કેશવર્ધિની શમ્પૂ ખાર આના

[પોસ્ટેજ અને પેકાંજ બુકું]

બધા જ વેપારીઓ વેચે છે. ન મળે તો લખો- સાઉથ ઇન્ડિયા કેમીકલ્સ, કોઈમ્બતુર

માસિક સાથે 'પંચિની' માસિક ભેડી

દેવામાં આપ્યું છે

સ્ત્રી-જીવન

સંપાદક

મનુભાઈ ભેંધાણી

વર્ષ ૮ મું

અંક ૬ ક્રી

એપ્રિલ ૧૯૪૭

ચૈત્ર ૨૦૦૩

*

વીજળી અને વરસાદ	૩૨૯
સ્વ. ઝવેરચંદ મેઘાણી	૩૩૩
અખંડ ભેડી	૩૩૫
ડૉ. જસવંતી ગજગર	૩૩૮
સ્વ. કમળ દોંદે	૩૩૯
શ્રીમતી સોશીયા ખાન	૩૪૦
ધર-ગોધિ	૩૪૬
ગાંધીજી સાથે પ્રશોત્તરી	૩૪૯
આરાધના	૩૫૦
અર્ચાચીના	૩૫૧
પ્રણય અને પ્રજ્ઞાતાપ	૩૫૩
પારીદાર બહેનની બહાદુરી	૩૫૫
મહારાજની વાણી	૩૫૭
ખીલતું ફૂલ	૩૫૮
મેરી મેકલોડ એથુન	૩૫૯
શારદાની સિદ્ધિ	૩૬૧
ખરત-ગૂંથણ	૩૬૩
ન્યાયની અદાલતમાં	૩૬૬
સાચા કિસ્સાઓ	૩૬૮
નંદવાયેલી બગડીઓ	૩૬૯
શ્રી. ગુણવંતરાય આચાર્ય	૩૭૧
આપણું ફળો	૩૭૩
માત્રાપત્ની મુંઝવણ	૩૭૫
સ્ત્રીઓને મળેલા અધિકાર	૩૭૭
સોરબ	૩૭૯
સ્ત્રીજગત સમાચાર	૩૮૫
પુસ્તક પરિચય	૩૯૦

સ્ત્રી-જીવન કાર્યાલય

અવેરીવાડ : અમદાવાદ

મેઘાણી-હોલ

ગુજરાત સાહિત્ય સભા તરફથી રમાવક

ગુજરાતના એક અગ્રગણ્ય સાહિત્યકાર, આધુનિક ગુજરાતના ધક્તરમાં અમૂલ્ય ફાળો આપનાર, પ્રજાના મોટા વર્ગના હૈયામાં વસનાર, આપણા રવર્ગરથ કવિશ્રી ઝવેરચંદ મેઘાણીની સ્મૃતિને મૂર્તિ રૂપ આપવા ગુજરાત સાહિત્ય સભાએ નિર્ણય કર્યો છે, એ અંગે ગુજરાતના પાટનગરમાં, ગુજરાતી સાહિત્ય અને સંસ્કારની પ્રવૃત્તિઓના કેન્દ્રસમાન 'મેઘાણી હોલ-મેઘાણી સભાગૃહ'ની સ્થાપના કરવાનો સમાનો નિરધાર છે. આવા કાવ્યમી રમારક દ્વારા જ રવર્ગરથ પ્રત્યેનું કોણુ યતિક્ષિત પણ અદા કરી શકાય એમ છે. ગુજરાત સાહિત્ય સભા ગુજરાત કાઠિયાવાડ અને જુદા ગુજરાતના સૌ કોઈ મેઘાણીપ્રેમીઓને આમંત્રણ પૂર્વક વિનંતિ કરે છે કે, આપ આ મહત્વના કાર્યમાં પોતાનો બની શકે તેટલો ફાળો આપી છુટશો અને એ રીતે ગુજરાતી સાહિત્ય અને એના એક અગ્રણી પ્રત્યે પોતાનો પ્રેમ પ્રકટ કરશો. ફાળાની રકમ મંત્રીઓ-ગુજરાત સાહિત્ય સભા, એલેન્ડાર્ઝનની હવેલી, ત્રણ દરવાજા પાસે, અમદાવાદ, એ સરનામે મોકલવા વિનંતિ છે.

ચૈતન્યપ્રસાદ મો. દીવાન, કેશવરામ ડા. શાસ્ત્રી, ધીરજલાલ ધ. શાહ

અમદાવાદ

મંત્રીઓ

૨૪-૩-૪૭

ગુજરાત સાહિત્ય સભા, અમદાવાદ.

ગુજરાત સાહિત્ય સભાની આ પ્રવૃત્તિને વેગ મળે તેવા આશયથી 'સ્રી-જીવન' પણ 'મેઘાણી-હોલ' રમારક ફાળો શરૂ કરે છે, અને 'સ્રીજીવન'ના માદકો અને વાચાને આ ફાળામાં સાથ આપવા વિનંતિ કરે છે. આ રકમ દર મહિને સાહિત્ય સભાને પહોંચાડવામાં આવશે.

-મનુભાઈ ભેઘાણી

સ્રી-જીવનનો 'મેઘાણી-સ્મૃતિઅંક'

ભાઈશ્રી/બહેનશ્રી,

સચિનય જણાવવાનું કે 'સ્રીજીવન'નો એ મહિનાનો અંક 'મેઘાણી-સ્મૃતિ-અંક' તરીકે પ્રકટ કરવાનો અમે નિર્ણય કર્યો છે. આ અંકમાં તેમનાં નિકટનાં સ્વજનો, મિત્રો અને પ્રશંસકો તેમનાં જીવનકવન વિશે કોઈ ને કોઈ અંગત સંસ્મરણાત્મક માહિતી આપે તો, તેમના બાવિ જીવનચરિત્રક્રમને ખપ લાગે તેવી સામગ્રી એકઠી થઈ જાય, એમ અમારું માનવું છે. તેમનાં કેટલાંક પરિચિતો અને સ્વજનોમાંના આપ એક હોઈ તા. ૧૦ એપ્રિલ સુધીમાં તેમનાં વિશે સંસ્મરણ લેખ અમને મળી જાય તેમ કરવા, અમારી આમંત્રણ મિત્રી છે.

સિ.

અનંતરાય મ. શાવળ
મનુભાઈ ભેઘાણી

ધન્દુમતી મહેતા
ધીરજલાલ ધ. શાહ

શ્રી-જીવનમાં ગૃહલક્ષ્મીના સંસ્કાર પૂરતું શ્રીગ્રાનું માસિક

વસ્ત્રાદિ કઠોરાણિ, મૃદનિ કુલુમાવપિ

વર્ષ આઠમું : ચૈત્ર ૨૦૦૩ : એપ્રિલ ૧૯૪૭ : અંક ૬૬૦

વીજળી અને વરસાદ

શ્રી. શ્રી. રાજગોપાળાચારી

*

વરસાદ વરસવાનો હોય છે ત્યારે વીજળી ચમકે છે. વીજળીની ચમક આકર્ષક ને મુદર હોય છે. વીજળીના ચમકારાની ભવ્યતા બાદ વરસાદ વરસે છે; પરંતુ વીજળીને ચમકારા વગર પણ જે વરસાદ વરસે એ પણ જનસમાજને તો ઉપયોગી જ થવાનો. જનસમાજને વરસાદની જરૂર છે—વીજળીની નહિ. વીજળી હોય એ આવકારદાયક છે; છતાં ન હોય તો વરસાદની ઉપયોગિતા ઓછી બની જતી નથી. માનવજીવનને ટકાવી રાખનારો વરસાદ છે—વીજળી નહિ.

ઉપલા વીજળી ને વરસાદનાં ઉદાહરણથી તમે જાણી શક્યા હશે કે લગ્ન પહેલાં પ્રેમસમ્બંધે થાય તે આવકારદાયકો ને આકર્ષક જરૂર છે, નહિ તો પ્રેમ વગરનાં લગ્ન પણ ઉપયોગી તો છે જ. લગ્ન એ જીવનનો રણિયામણો આનંદ છે—લગ્ન એ માનવજીવનને અમૃતમય બનાવી દેનાર મીઠો સંબંધ છે.

આજ દિન સુધીમાં આપણા સમાજમાં યુએલ્ડાં 'પરણા પછીના પ્રેમ'વાળાં અનેક જગતો સર્જન થયેલાં જોઈએ છીએ. જેઓનાં પ્રેમલગ્ન નથી થયાં એવાં પતિપત્ની પણ એકબીજાને ખૂબ ચાહે છે. એકબીજા પર શ્રદ્ધા ને વિશ્વાસભર્યાં એમનાં જીવન ધન્ય બનેલાં હોય છે, એટલું જ નહિ, પ્રેમ થયા વગર જ પરણેલા પતિપત્નીએ એકબીજા આરે પોતાનાં જાન ન્યોજાવર કર્યાંના દાખલા પણ આપણે ત્યાં જોઈએ છે. સતી થવાના અનેક દાખલાઓ આપણા ઇતિહાસના પાને લખાયા છે—શું એ સતીઓએ પરણ્યા પહેલાં પોતાના પતિ સાથે પ્રેમસમ્બંધે જોળવ્યો હતો? પ્રેમ વગર, સમાજે કરી આપેલાં લગ્નરાજાં પતિપત્ની પણ એકબીજામાં અપૂર્વ શ્રદ્ધા રાખી શકે છે ને પોતાના કર્તવ્ય, પ્રભાવ અને ત્યાગથી જીવનને ધન્ય બનાવે છે.

મારી તો સલાહ છે કે, કોઈપણ વિવાહિત વ્યક્તિએ—પંછી તે ઓ હોય કે પુરુષ—એવો વિચાર કરવો પણ ન કરવો જોઈએ, કે પોતાનાં લગ્ન એ પ્રેમલગ્ન નથી; એટલે પોતાનો સંસાર પ્રેમ-મરપર બનવાનો જ નથી. બીજાં સંસ્કારોનાં સમાજ-જીવનો આપણાથી વધુ સુખી છે એવો વિચાર કરવો એ પણ એક બાંધિશતા છે. પાશ્વિમાત્મેની પ્રેમશક્તિઓ

આપણે વાંચીએ છીએ અને એ ઉપરથી ત્યાંના દામ્પત્ય જીવનની અસ્થિરતા આપણે કદી શકીએ છીએ. જગતને પોતાની સંસ્કૃતિના પ્રવાહમાં ધસડી જવાની ઉમ્મીદ સેવતા પશ્ચિમના લોકોનાં દામ્પત્ય-જીવનના જિંડાણને જ આપણે તપાસીએ તો આપણાં ફરાદાં જિભાં થઈ જાય. પશ્ચિમના જીવનમાં લગભગ રોજની બેઠેલી દામ્પત્યજીવનની કુદર્દનાઓનું પ્રમાણ આપણે ત્યાં બહુ ઓછું છે.

હવે વિવાહિત નવજવાનેને હું પૂછું છું કે, શું તમારા ઘરમાં બાલદરિણી શી નવયુવતી પત્ની છે? તમે કોઈ દિ' એ બકીઓળી તમારી પત્નીના ત્યાગ ને શૌર્ય પર વિચાર સરખો પણ ક્યો છે ખરો? એ વાતની તમને યાદ પણ છે ખરી, કે એ સમતિયાળ છોકરીએ તમારામાં પૂર્ણ શ્રદ્ધા ને અયાગ વિશ્વાસ રાખી, પોતાના પ્રેમનો સુગંધી યાજ તમારા ચરણોમાં ધર્યો છે? માફ માનવું છે કે, દરેક નવજવાન પતિએ પોતાની પત્નીના શૌર્ય ને વિશ્વાસને પૂર્ણ બાવથી જોવો ધટે. સ્ત્રીઓનો પક્ષપાત ક્યોનો આશ્વેષ સદન કરવા હું તૈયાર છું, ને હું છું કે, સ્ત્રીમાં રહેલા ઉપસા શૌર્ય ને વિશ્વાસની બાવના કોઈ નવયુવકના હૃદયમાં મળી આવવા સંભવ નથી.

ઉદાહરણ તરીકે, આપણા નવયુવકો પર, સમસ્ત પુરુષ સમાજ પર એક આશ્વેષ મૂકી શકાય એમ છે કે, તેમણે સ્ત્રીમાં રહેલા શૌર્ય, ત્યાગ ને બલિદાનની બાવનાની ઉપેક્ષા કરી છે. આપણા પુરુષ સમાજે સ્ત્રીઓમાં રહેલા સદન-સુલભ એવા શૌર્ય, ત્યાગ ને બલિદાનના ગુણોને જાણ્યા હોત તો સ્ત્રીઓ સાથે જે રીતનું પુરુષ સમાજ વર્તન કરે છે તેથી તેમને પોતાને શરમ આવી હોત અને એમ પણ બન્યું હોત કે, આજના સુધરેલા અણાતા યુવકો પણ જે રીતે સ્ત્રીને પોતાની માલિકાની વસ્તુ માની બેઠા છે તે માલિકાની બાવના મરી જઈ મૈત્રીની બાવના પ્રગટી બિડી હોત; પરંતુ બહુ અપવાદરૂપ આવા યુવાનો મેં જોયા છે.

આપણે બધા ખૂબ જ સારી રીતે જાણીએ છીએ કે, શરીર-તૃપ્તિ જ જીવનનું સર્વસ્વ નથી; છતાં પતિ-પત્નીની શરીર-તૃપ્તિ એ કાંઈ 'પાપ' નથી. શરીર-તૃપ્તિ 'પાપ' કહેવારે બની જાય છે કે, જ્યારે કાં તો એનો અતિરેક થાય, અમર આપણી નીતિથી વિરુદ્ધ હોય. પતિપત્નીની શરીર-તૃપ્તિને વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિકોણથી નોંધવાની અને એના જિંડાણનાં રહસ્યનું મનન કરવાની ખૂબ જ જરૂર છે. શરીર-તૃપ્તિ એ કુદરતે બહેકી એક સ્વાભાવિક પ્રેરણા છે, જેના ફલ સ્વરૂપ પતિ-પત્ની વચ્ચેનો પ્રેમ દદ બને છે. શરીરતૃપ્તિ અને મૂર્ખતા-પૂર્ણ કામુક્તા વચ્ચે આકાશ પાતાળનો તફાવત છે. શરીરતૃપ્તિ એ પ્રકૃતિની રહસ્યમયી પ્રેરણા છે, જેની અસર સ્થાયર ને જંગમ પર પણ ફરી વળેલો હોય છે. સંહિતા અટલ નિયમનું ઉલ્લંઘન કોઈથી શક્ય નથી.

આજના નવયુવાન ને નવયુવતીઓને મારી એક જ સલાહ છે કે, પ્રકૃતિએ પતિ-પત્નીનાં હૃદયમાં પ્રેમની બાવના દદ કરવા માટે ઉત્પન્ન કરેલી એ પ્રકૃતિને કદાપિ 'પાપ' ન સમજો; પરંતુ જ્યારે અનિયંત્રિત રીતે શરીર-તૃપ્તિ કરાય છે ત્યારે એને કામુક્તાનું નામ સાંપડે છે. કામુક્તામાં માનવીના જીવનના આનંદ સાથે સર્વસ્વનો પણ નાશ કરવાની શક્તિ રહેલી છે. સ્ત્રી જે પુરુષને અને પુરુષ જે સ્ત્રીને ફક્ત કામતૃપ્તિનું સાધન માત્ર સમજશે તે દિ' માનવીની માનવતા છૂટી જશે ને માનવી પશુથી પણ બદલતો બની જશે. અતિ સર્વજ્ઞ ઋષ્યેવેદ! દરેક વસ્તુનો અતિરેક ત્યાજ્ય છે; છતાં શરીર-તૃપ્તિનો અતિરેક તો

માનવીના ઉચ્ચ ગુણોનું પણ ભક્ષણ કરે છે ને છેવટે સંસ્કૃતિભર્યા માનસજીવનના વિનાશનું કારણરૂપ બની રહે છે.

આજના યુવક-યુવતીઓનો એક સામાન્ય સિદ્ધાન્ત બની ગયો છે કે, જુનું છે એ બધું નકામું છે અને તેઓ જે કંઈ કરે છે :એ માયું ને સાડું છે. ઉપરોક્ત માન્યતાનું પરિણામ એ આવે છે કે, વગર વિચારે જ તેઓ પોતાની શક્તિ, જ્ઞાતિયાં વેડે છે બીજા કોયોની અપેક્ષાએ પ્રેમ અને લગ્નનો ગદન પ્રશ્ન વધુ વિચાર ને સંયમ માગી લે છે, અપેક્ષા નથી કરેતો; પરંતુ આજના ધણા યુવક-યુવતીઓના 'પ્રેમ' પાછળ વિચાર કે સંયમનું બળ હોતું નથી અને પુખ્ત વિચાર અને સંયમ વગર થએલા પ્રેમ કે લગ્ન સુખદાયી નીવડી શકતાં નથી. પરંતુ આજના યુવક-યુવતીઓને ગમે એ વાત જીવનની શક્ય નથી. એમાં દોષ એમનો નથી-આજની ડેઝવણીનો છે. આજની આપણી ડેઝવણીમાંથી પ્રેમ કેતી સાથે ને કેમ કરવો એવું કંઈ જ જ્ઞાન મળતું નથી. સમાજના આંધેલા નિયમો ઉલ્લંઘી ડાહ્યા યુવતી ડાહ્યા યુવક સાથે પ્રેમ કરે એની સામે મને જરાય વાંધો નથી; પરંતુ જ્યારે નીતિનો ભોગ થાય છે ત્યારે માંડ હૃદય કંકળા જીડે છે.

આગળ કહ્યું તેમ પ્રેમ એ વીજળી છે, જ્યારે લગ્ન એ વરસાદ છે. વીજળી વગર પણ વરસાદ ધાન્ય નિપજવી શકે છે. વીજળી વગરના વરસાદની ઉપયોગિતા કાંઈ ઓછી નથી. વરસાદ સાથે વીજળી આવકારદાયક છે, સુંદર લાગે છે; પરંતુ વરસાદ વગર વીજળીના એકલા ઝગકારા નર્ચા બિહામણાં લીસોટા પાયરીને આથમી જાય છે. અસ્તિત્વને કાયમ ટકાવી રાખવાની વીજળીમાં સ્વયંજૂ તાકાત નથી. વાદળાં ધેરાય, અથડાય, મેઘાડંબર ગાળે અને ત્યારે જે વીજળી પોતાનો સાથ પૂરાવે તો વાતાવરણ સિંગધ અને સુંદર બને. આ બધું સુંદર લાગે—વરસાદની હાજરીથી જ. પરંતુ વરસાદ ના હોય તો ? સુંદર ને જોવી ગમે એવી વીજળી પણ પરમ બચકર દેખાય; એનો ઝગકારો અળખામણો બને. પ્રેમ અને લગ્નમાં પણ આમ જ છે. પ્રેમ વગર થએલાં ને સુખી બનેલાં લગ્નોને વગર વિચારે કરેલાં અને પાછળથી લગ્ન કરનાર દુઃખી થાય તે લગ્નોથી વધુ આવકારદાયી માનું છું.

આજના યુવક-યુવતીઓ વળી મને ચૂંટી ખાશે. પ્રેમ અને એમાં ય પરિસ્થિતિ ? શીરી-ફરહાદ, લયના-મજનૂ વગેરે પ્રેમી જીવોએ કપરી પરિસ્થિતિનો સામનો કરીને જ ક્ષતિહાસમાં, પ્રેમના પ્રકરણમાં પોતાનું ઉચ્ચ સ્થાન જમાવી દીધું છે. હા, શીરી-ફરહાદ પ્રેમી હતો, લયના-મજનૂએ પ્રેમ મોટે પોતાના દેહની બિલદાન દીધી હતી, પરંતુ એક વાત આપણે ભૂલવી ના જોઈએ કે, શીરી-ફરહાદ અને લયના-મજનૂની મરી શીડવાની તાકાત આજે આપણામાં નથી. નાનકડો દુઃખનો વાયરો વાય છે ને આપણે કૂમળું ઝાડ ઉપડી જાય એમ ઉપડી જઈએ છીએ. મારા કથનનો ડાહ્યા અવળો અર્થ ન કરે. અગર હું એમ કહેવા માગું છું કે; આજના યુવક-યુવતીઓમાં સાચા પ્રેમનું એક પણ લક્ષણ નથી એમ પણ ડાહ્યા ના માને. પ્રેમને હું ખૂબ ખૂબ આવકારું છું. પ્રેમ વગર આજની શાંતિ કાયમ રહી શકે નહિ, એમ પણ હું માનું છું; પરંતુ બીજાના દાખલાઓ વાંચીને કે દિલ્લો જોઈને જે પ્રેમનાં નાટકો બજવાય છે એની સામે જ મારો વિરોધ છે.

હું તો આગળ વધી એટલી દદ સુધી પણ કહેવાની હિંમત કરું છું કે, સાચા પ્રેમમાં જ સર્વ દુનિયાનાં સારાં તરવોનો નિચોડ છે. ગીતા આગળ આપણા સર્વ શાસ્ત્રો વામણાં

લાગે છે તેમ પ્રેમ આગળ આપણી સર્વે દુન્યવી પ્રવૃત્તિઓ વામણી છે. પરંતુ ગીતા જેટલી ગુરુ ને માનવપયોગી છે એટલે આપણે પ્રેમ જનોપયોગી હોવો જોઈએ. પ્રેમ સનાતન છે અને પ્રેમ એ ધર્મ છે. દુનિયામાં એવી કોઈ પણ રાક્ષસી તાકાત નથી કે જેણે પ્રેમની કદમબોરણી નહિ કરી હોય.

પરંપરા પહેલાના અને પરંપરા પછીના પ્રેમમાં તમને ફરક લાગે છે ખરો? એમ કોઈ પૂછે તો મારે ફક્ત એટલું જ કહેવાનું છે કે, જે વસ્તુ સનાતન હોય છે એમાં સમય કોઈ જાતનો ફેરફાર કરી શકતો નથી. 'પ્રેમ' જેવા પવિત્ર શબ્દ સાથે મને રમત કરવી ગમતી નથી. પ્રેમ—બસે તે પરંપરા પહેલાં ચાલે કે પછી—એ સાન્નિધ્ય સંબંધી રંગાએસો હોવો જોઈએ. ધણા યુવાન કલેજિયનો તરફથી મને એમ પૂછવામાં આવ્યું હતું કે, પરંપરા પછીના પ્રેમમાં પુરુષની માલિકી ભાવના વધુ અંશે હોય છે એવાનું સાચી કહું ના પાડું છું. સ્ત્રી અને પુરુષ વચ્ચે—ચાહે પરંપરા પહેલાં પ્રેમ બંધાય કે પછી—પ્રેમમાં માલિકીની ભાવનાને સ્થાન હોતું નથી; અને જ્યાં માલિકીની ભાવના જાગે છે ત્યાં સાચો પ્રેમ સંભવતો નથી. ત્યાં રહે છે ફક્ત નોકર અને શેકનો સંબંધ. એવા પ્રેમને હું 'વધુ પડતી વફાદારી' નામ આપી શકું—પ્રેમ નહિ.

પ્રેમ કરવો એ પાપ નથી. પ્રેમ પોતે જ એટલો નિર્મળ છે કે એમાં પાપ સંભવતું નથી. સામાજિક રીતરિવાજોનાં ઉલ્લંઘનને સમાજ પાપનું નામ આપે છે. પ્રેમ સંબંધ પણ બસે છે. શરીર-તૃપ્તિ માટે જ બંધાએસો પ્રેમ ક્ષણિક હશે. શરીર તૃપ્તિ એ જીવન ન જોઈએ એટલું મહત્ત્વ ધરાવનારી પ્રેમની એક બાબત છે; છતાં પ્રેમ ફક્ત શરીરતૃપ્તિમાં જ સમાય છે એમ હું માનતો નથી. સંબંધી પ્રેમ એ જ અગ્નિના કે દાસના જમાનામાં અગ્રગામી બનવાનું સર્વજ્ઞ સાધન છે.

પતિ-પત્ની વચ્ચેનો પ્રેમ શરીર-તૃપ્તિ વગર સંભવી કે ટકી શકતો નથી. આવડી મોટી દુનિયામાં એકાદ એ અપવાદ સિવાય સ્ત્રી-પુરુષના પ્રેમમાં શરીર-તૃપ્તિ સામાન્ય રીતે કેક અંશે ઠીક ભાગ ભજવે છે. શરીર-તૃપ્તિ માનવી વંશટકાને પોષણ આપનાર તત્ત્વ છે; કુદરતી ઈશારો છે. એક બીજા, જેઓ કદાચ એકબીજાને ઝાળખતાં પણ નથી હોતાં તેઓ, એકબીજાનાં આગ્રહ સાથી બનાવી નાખનાર પતિ-પત્નીના પ્રેમની ભીતરમાં શરીર-તૃપ્તિ પોતાનો દિસ્સો સારી રીતે રાખે છે. શરીર-તૃપ્તિ માનવીને પણ બનતો અટકાવી રાખનાર એક સાધન છે. પરંતુ માત્ર શરીર-તૃપ્તિ તો પ્રેમનું બક્ષણ કરી જતાની. લગ્ન પછી પ્રેમ ચવાના દાખલાઓ તપાસતાં આપણને એક વાત ફક્ત યાદ છે કે, તેઓએ શરીર-તૃપ્તિ પછી જ પ્રેમની માદમેડી ચણી છે. પ્રેમવ્રતોમાં પણ શરીરતૃપ્તિ ઓછો ભાગ ભજવતી નથી.

સંબંધીન પ્રેમ એ સાચો પ્રેમ નથી; પરંતુ વાસનાનો સંતોષ જ છે. વાસનાના સંતોષ માટે પ્રેમના નામનું ઓહું અપાઈ રહ્યું છે. પતિ-પત્ની વચ્ચેનો સાચો પ્રેમ શરીર-તૃપ્તિથી પર છે એમ તો હું કહેવા માગતો જ નથી; છતાં એમાં સંબંધની જગત્તર આવશ્યકતા છે ને પતિ-પત્નીના લગ્ન પહેલાના કે લગ્ન પછીના પ્રેમમાં પણ જો સંબંધની સુગંધ બરી હશે તો પ્રેમની આજે જે બદનામી થઈ રહી છે તે અટકી જશે.

દશમાં તારીખે જપોરે ખબર આવ્યા કે મેઘાણીબાઈ ગયા. એ વાત સાંભળતાં જ હૃદય થંભી જતું હોય એમ લાગ્યું. હૃદય ઉપર ઊંડા આઘાતે ધડીબર ચન્નચિત્ત બનાવી મૂક્યા.

પત્રકાર અને સાહિત્યકાર તરીકે પચીસ વર્ષ સુધી એકધારી સાધના, તપ અને સિદ્ધિ મેળવી એમણે ગુજરાતી સાહિત્યની અમૂલ્ય સેવા કરી છે. ગુજરાતી વર્તમાનપત્રોમાં તેમના કહેવા સુગમ, રતિમાર ખબર અને ખાંડી-ભાર પ્રચારની એ વિરુદ્ધ હતા. 'સૌરાષ્ટ્ર'ની ભાષામાં એમણે સાહિત્ય અને સંસ્કારરસનો એપ આપ્યો. વર્તમાનપત્રોદ્વારા સાહિત્ય પ્રીતસવાની એમણે શરૂઆત કરી.

સોરઠી લોકસાહિત્યનો રસ એમણે દરમાર મી. વાજસુરવાળા પાસેથી ચાખ્યો અને પોતાની સવાહી કલમે એમણે સૌરાષ્ટ્રના વાચકોને રસ્યો. એમની શરૂઆતની વાર્તાઓએ યકને આકર્ષ્યા તે એમણે સોરઠનાં ગામડાં દો ધરતીના પેટાળમાં દફનાઈ જતી લોક-ગીતો અને લોકગીતો, લગ્નગીતો અને રસિયા, વ્રતકથાઓ અને બાળકથાઓ લેખીલીખીને એકઠી કરવા માંડી. પાઠાંતરો બળવી રસધાર, બહારવટીઆ, કેકાવટી, રેઢયાળા રાત, ચૂંદડી-એ સર્જનો પાછળ એમણે પોતાની પળેપળ રાકી દીધી. જોને બળવા માટે શહેરીઓ સુમાય એવા ઢાળા, પાંટ, રખારી, વાધરી, ઢાઢી, મીરનાં આંગણે સી તેમના અંતર સુધી પહોંચી જઈ વાતો કાઢી, મેળવી ને ટપકાવી લીધી. એ ગરીબ સ્ત્રીના ભોજનમાં બાગ પડાવી લૂખાસકા ઘટલાને મીઠાશથી આરોગ્યા ને જનતાને એ સાહિત્યરસની મીઠાશ પ્રીતસવા ભિગમરા વેઠ્યા, શહેસ ખેડ્યા અને કષ્ટો સહન કર્યા.

અડવાડીઆના ચાર દિવસ સૌરાષ્ટ્રનું વૈતરૂં ખાકીના ત્રણ દિવસ સોરઠના વંકા કુંગરા,

જનતાના લાડકવાયા

ઝવેરચંદ મેઘાણી

*

બિહારમણા માગી અને ભયંકર જંગલો વચ્ચેની રખડપટ્ટી કરી એમણે લોક સાહિત્યનો ઉદ્ધાર કર્યો. ચોર, ડાકુ, બહારવટીયા જેવા ગણાતા ઢાળા, કાદી, ખાંટ લોકોના હૃદય સુધી પહોંચી તેમાં ધબકતી માનવતા એમણે ઓગાળી ને એ માનવતાને એમણે પોતાની તેજસ્વી કલમે બિરદાવી.

રાજકારણ સાથે એ સીધા સંસર્ગમાં નહોતા. છતાં દેશની હાલત પડી ત્યારે એમાં કદી પાછું વાળી જોયું નહોતું. ૧૯૩૦ની લડતમાં લોકોને જાગ્રત કરવા માટે દેશ પાસે ગીતો નહતાં તે એમણે આપ્યાં, એમના 'સિંધુડા' એ મહામાંથી માનવ બિભા કર્યો, ઠોંગલોમાંથી તેજસ્વી નારી સજી અને લોકોનો જીવે એમનાં ગીતો રમતાં થયાં.

એમની ભાષા એ લોકભાષા છે. સામાન્ય માનવી વાંચે, સમજે અને પોતાના પૂર્વજોની કથાથી પોરસાય એવી કથાઓ દ્વારા એમણે સમાજ જેનાથી કર્તો, એવા કાંટીઆવણું ને એમની માનવતાનું બાન કરાવ્યું. ને સમાજમાં એમના સ્થાનનો પરિચય કરાવ્યો.

માનવની માણસાઈ ને એ તરત પિછાનતા, એ માણસાઈ માટે એમની મમતા અને સમભાવ અખૂટ-અપાર હતાં. એમની સીમાઓ સીમાડા-બદ્ધ ન હતી. એમનું જીવન બંધે સાહિત્યની ઉપાસના માટે તલસતું હોય, સાચાં પત્રકારત્વ માટે બંધે એ ધા-પોકાર કરતા હોય, છતાં એમનો માનવી પ્રત્યેનો સમભાવ માનવજીવન જેટલો વિશાળ અને વ્યાપક હતો. લેખકો, પત્રકારો, વેપારીઓ કે ખેડૂતો-ગમે તે હોય પણ તેનાં હૃદયો સંભળી એ દ્રવી જતા. ને ભાંગ્યાના બેરુ જેવા બની જગત પાસે ફરિયાદ રજૂ કરતા, એમાં એમણે વગ-વસીલો કે નાતા ઝાળખાણને વચ્ચે આવવા દીધાં ન હતાં.

પોતાના લેખન માટે એ હમેશાં સાવધ રહેતા, ને મિત્રોની ટીકાઓ કે સૂચનો એ વિચારી જતા. પોતાની જૂલ હોય તો સુધારી-લેવામાં એ નાનપ ન માનતા ને એના દાખલા ગુજરાતનો જય ને ગંગાજળીઆની પ્રતોષનામાં મોજૂદ છે. ખોટી ટીકાઓના જવાબો આપવામાં કે કડવાશ બતાવવામાં એ માનતા નહિ. કડવાશને એ મળી જતા ને લોકો પાસે અમુન જ હાલવતા. કૌટુંબિક ઉપાધિઓ, મનદુઃખ, થાક અને ઉત્તમગરા, ચિંતા અને દર્દ એમણે કહી કાઢ પાસે ઉચ્ચાઈ નથી : શરીરનો દરકાર કરી નથી : બદલાની આશા રાખી નથી. એકધારી પચીસ વર્ષ સુધી કલમ અને વાણીદ્વારા સાહિત્ય સેવા-જનસેવા-મા-

એમની સેવા કરી એમણે માણસની સાંધેનો જગતને પરિચય કરાવ્યો છે. ને માણસ ઉત્તરાંરચામાં પ્રભુને પામતા પ્રવૃત્તિ કરે એમ ભગનરસનો સ્વાદ ચખાડવા એ, ભગન સાહિત્યને હાથ પર લીધું હતું-જે આદ્યો અધૂરાં રહ્યાં, ને એમણે ગામનંદાં

ગુજરાતી ભાષા અને સાહિત્ય સાથે તે પદ લોકસાહિત્યની એમણે 'મદો'ન ગતી માણી. બાળને જોમ અભ્યુ, સાહિત્યને સંસ્કારિયતાને કવિતારૂપે જલદતા આપી. એ ધરતીમાં પોટેલી અને સમાજજીવનની ખીણોમાં કચડાતી રિખાતી વીરતા, કમળ ઉદારતાની કુદૃષ્ટ રતનશુભિકાઓ ગુજરાતને રજૂ કરી. આંતર પ્રાંતિય લોકસાહિત્ય સંમેલનમાં લોકસાહિત્યનો સમન્વય મેળાણી માત્ર સોરઠના-ગુજરાતના-પ્રાંતના જ ન રહેતાં આંતરપ્રાંતિય કેમકે એમણે કદી સીમા કે સિમાડા નિર્ધાર નહતાં. કેરિયા, ચીન, આયર્લેન્ડની લોકજાતિના જુવાળા એમણે છેક વીસ વર્ષો આપણને બતાવ્યાં છે. ધ્વજદેશનાં વૈભવ માનવતા એમણે 'પ્રભુ પધાર્યાં' દ્વારા બતાવ્યાં છે. કંઈની મીઠાશદ્વારા એમણે હૃદય-લાખો માનવ મેદનીને કવિરસ પાથે છે. ગાંધીયુગના આ રાષ્ટ્રિય શાયરે ગુજરાત દિલમાં પ્રેરણાનાં ધોધ વહાવ્યા છે.

વાતો, નવલકથા, બાળકાવ્યો, રાષ્ટ્રનાટક, વિવેચન કે ઇતિહાસ પીરસના વિનનને પણ શરમાવે એવી ચિરંજીવી દેસાવી ગયા છે.

પ્રભુ એમના આત્માને શાન્તિ આપે

આને અરજીની છાતી બેઠાઈ ગઈ હતી. તેમાંયે, જ્યારે એણે 'સાંભળું' કે, 'એની માનેલી' સુરેખાનાં લગ્ન આવનગર તાજાના ઠાંઠ વંચળી ગામના એક પૈસાદાર, બજેલા ગણેલા પણ સરકાર સ્વભાવે હિલ્ચા અને 'ત્રીજવર' સાથે ગઈ અગત્યાળા તેરશે થઈ પણ ગયાં ત્યારે તો એની રોમરાઈ અવળી થઈ ગઈ. ઘરમાં તો રોવાય તેવી એકાન્ત નહોતી, તેથી આંખના ખુણામાં આવેલ આંસુ ઠાંઠ ન બજે તેમ લૂંટી નાંખી, સાંજ પડ્યે ઘરમાંથી છૂટી એ બાદરને કાંઠે ગયો. અને એ બરી બાદરમાતાને કાંઠે બેસી, મન મોકળું મૂકી છૂટી નેટલું રોવાય તેટલું રોઈ લીધું. ભરપૂર વહેતી બાદરનાં કાંઠા ઉપરનાં ઝાડવાં, શરદની સંધ્યાની મેઘાડાંબર છાયેલાં ઘનશ્યામ વાદળોઆના ગટાટોપ, બધો છત્યાં પાણીના સુમસામ કિનારા, આ બધું જોઈને સુરેખા સાથે કાકડે કાકડા બીડીને ધસમસતી ચાલે ઉડતાં ચાલેલાં ને બેઠેલાં, પાણીના 'મોતી પારા' કરીને બાદરનાં પાણીના જોડે રમેલાં, તે બધાં વનખેલોનાની યાદ આને તેને તાજી થતી હતી. આકાશ ઉપરની વાદળોઆ સુરેખાના મોં પર પવન ઝપાટે વિખરાતી કેશલ-ટોની યાદ તાજી કરતી હતી. ને દ્રશ્યે પોતે એક વખત રાચતો કરતો તે જ દ્રશ્યે આજ તેને ગભરૂ, બીરૂ અને સુમસામ બનાવી દીધો હતો. તેના અંતરનું 'ઠાંઠક' જાણે આજ ઠાંઠક હરી ગયું હતું.

*

અરજી એક મોઢક જુવાન હતો. એનાં વદન પરની પ્રસન્નતા અને તેના શરીરની સુડોક્ષતા એનાં અંતરમાં પણ ઉતરી હતી. એનું જીવન નિષ્પાપ-પવિત્ર હતું. બાળપણથી માંડીને આટલો પચ્ચીશ વરસનો જુવાન થયો તે હિમર સુધીનાં એનાં ચીર-પરિચીતો અને અપરિચીતો બધાંને એને માટે એક સરખું

સમાજે વિખુટી પાડેલી

અખંડ જોડી

લેખક

શ્રી. ગજનન વિ. જોષી

*

માન હતું. ગામનાં કળી, શેરી અને ઉચ્ચ-નીચ કુટુંબને ખોરડે એમ જ બોલતું કે, 'અરજી તો સોજતલું સોતું છે.' અને એટલે જ જ્યારે જ્યારે અરજી કોલેજમાંથી વેકેશનો ગાળતો વનનમાં આવતો ત્યારે ગામ આખાનું અનેકવિધ આકર્ષણ બનતો. અને વળી આ શહેરના વસવાટવાળા અને 'સુધરેલ' ગણાના જુવાન પાસે ગામનાં ખાનદાન ઘરની જુવાન-કુવારી છાકરીઓ કે કે શીખવાના કે પુછવાના બહાના હેઠળ તેને ત્યાં આવતી અને કલાકોના કલાકો વાતો અને ચર્ચાઓમાં ગાળતી, તોયે આ-જુવાન છાકરા-છાકરીઓના આવા માઠ પરિચયમાં 'ઉર્ફાં' કે 'ઉચ્છ્વેષલતા' વગર ખીચું કે માની જ ન શકનાર ગામ-લોકને અરજીમાં પાગવાર વિશ્વાસ હતો. આમ અરજી સૌ ઠાંઈનો પ્રીતિપાત્ર હતો.

વાત આમ હતી : અરજી જ્યારે જ્યારે કોલેજની રમતોમાં વતન આવતો ત્યારે તેને ત્યાં પરિચય સાધવા આવતી બાળાઓમાં સુરેખા નામની એક બાળા હતી. એનું બાળા-

ઝાગાનું મૂળ નામ તો હતું સવિતા, પણ એનો ધાટીયો અને ગરવો દેહ જોઈ એની સહવિદ્યાર્થીનીઓએ એને સુરેખાનું શહેરી અને સંસ્કારી લાગતું નામ ત્રિરદાબું હતું. ગામડાની કન્યાશાળામાં બહુવા છતાં પણ શહેરની કોલેજીયન છોકરીઓથી અનેકગણા ઉજળા સંસ્કારો તેણે ગામડામાંથી ઝીલીને ખીલવ્યા હતા. વિદ્યા માતાની એકની એક પુત્રી છતાં 'ખોટપનાં છોડું' તરીકેનું સવિશેષ લાલન પામવામાં તો, આર્થિક દુર્બળતાને કારણે સખત હાડમારી અને સંતાપો વચ્ચે એણે જીવનની કસણીનું લાલન મ્હાવ્યું હતું. રૂપ અને શીલ્પમાં એની નમણી અને બીનેવાન કાયા ગામનાં પૈસાદાર 'બાઈ માણસ' ની અદેખાઈનું અકારણ-કારણ બની રહી હતી. ગામનાં કેટલાંક ખણખોદીલાં અને ખાટ-સવાદી બેરોઝો તો જેમ જેમ એ જીવન ચલી મહ તેમ તેમ, ક્યારેક તો એ અને એની મા પણ સાંભળે તેમ, બોલી જતાં કે: 'બહુ નમણી દીકરી હોય તે તો ધર પણ ભરી દે.' પણ મા-દિકરી બન્નેમાંથી એકબેને આવી વાન સાંભળ્યા પછી ખીજ જ પળે એનું આસાણુ પણ રહેતું નહિ. બન્ને સમજતાં કે પરાધ નિંદા કે વાત માણસને લૂપસની ચળ જેવી મીઠી અને સારી લાગે છે. બોલનાર બોલોને રહે તેમાં આપણને શું ?.....આમ એ મા-દિકરી દુઃખી અને એકલચાયાં હોવા છતાં સુખી-સંતાપી જીવન ગાળનાં હતાં.

આવામાં એક પ્રસંગ બન્યો. કોલેજમાંથી ફરેક વૈજ્ઞાનમાં વતન આવતો અણુ કોણ જાણે કેમ પણ આટલી બધી ડેજવાયેલી, ગૂંચળાના ગર્જપાડી આડે સંધે એજેલ માથાવાળા છોકરીઓને છોડી, આ 'નબાઈ' અને 'અનાથ' ગણાતી બાળા તરફ આકર્ષણની દ્રષ્ટિથી જોવા લાગ્યો. અન્યોન્ય એક મેકનાં પ્રીતિપાત્ર અને ચાલક બન્યાં. પોતે ઉચ્ચ કુટુંબનો અને 'શિક્ષીત-તાલેવંત' ગણાતા

ધરનો મુરતીયો હોવા છતાં ને છોકરી આતી 'રાંડીબાઈ' ની છોકરીના કહેણવાળી હોય તે પોતે ન લેવાય તેવા ધર અને કુટુંબના પ્રચલિત લોકાચાર અને વિચારથી માલિનગાર હોવા છતાં તેણે પ્રકટ દિમ્મત કરી પોતાનાં મા-બાપ અને કુટુંબ વિરૂદ્ધ જઈ તેની સાથે સગપણ જાહેર કર્યું, અને પ્રણયખેડન શરૂ કરી દીધાં. ગામનું પાદર ધસીને વહેલી બાહરને કાંઠે જઈ, સાંજના ન્યારે કોપલ ટફકતી હોય, ફરતા શેરડીના વાદમાંથી માથેાડું માથેાડું ગળું ફરતા લીલવાણી પણછા સંજના પવનની લહેરમાં દિલોળા ખાતા હોય, ત્યારે અણુ એ પણછાના દિલોળાટને સુરેખાના ઉમે સેધે એજેલ વાળના દિલોળાટની સાથે સરખાવતો. તેનાં તંદુરસ્ત અને લાલ ચટક હોય પર સુખન મ્હોડતો. અને ક્યારેક ક્યારેક અતિ હર્ષમાં હોય ત્યારે તો 'જર્મન' કિવિર જે ને શાકુંતલ વાંચીને ને હર્ષધેલછા ઉપડી હતી તે હર્ષધેલછા અત્યારે તને પામીને હું અનુભવું છું.' એમ કહી તેની જીવનસખી પર પોતે પણ કિવિ છે એવી છાપ પાડવા રાત્રી છ લીંટીનું એક મુકતક પણ ત્યારે જ રચીને બોલી નાંખતો. આવી નવંયોવનની નિર્ભય પ્રણય રમતો મ્હાણી, રમ્યો પુરી થયે અણુ કોલેજમાં પાછો ફરતો ત્યારે આ બધી રચનાઓ તેને સ્વપ્નવત્ બની રહેતી. પણ પ્રણય જીવનની પહેલમાં પડતાં સૌને પ્રથમ શાપ છે તેમ બન્નેના ખર્ચના માસિક દિસાજમાં પોસ્ટેજ ખર્ચ તેમને ધણ વધારે આવતું.

આમાં એક ટકાડો થયો. હજારો રૂપિયા ખર્ચાને કોલેજમાં બજતો પોતાનો એકનો એક કુળવાન દિકરો આવી 'રાંડીબાઈ'ની છોકરી જોડે સંબંધ બાંધે એ વાત અણુનાં મા-બાપને જાતે દહાડે પણ છુલંબરેલી બાતી. અણુ કે બીજું કોઈ લગારેય ન જાણે તેમ મોઝો જોઈ સુરેખાની 'રાંડી માને' એક દિવસ એમણે એણું કહી નાંખ્યું કે, 'એમ મિ

નહિ બને. મારો લાખેણો, બણેલો, ગણેલો, કુળવાન અને એકનો એક છોકરો તારી ધરમ-શાળામાં ઉતારવા હું તૈયાર નથી. તારી છોકરીને તું ગમે તેની સાથે ચાર ફેરા ફેરવી વાળજે, અમારી આસા રાખીશમાં. અમારા આ જન્માત્મે ભગવાનનો જવાબ ગણજે. અને અખરદાર ! કે' પણ દેહજેતો ક્યો કે અવગા ચાલી તો યાદ રાખજે ! પરિણામ છુદ' છે.' અનાથ 'રાંડીઆઈ' રોતી રહી. ગામલોક અને નાતિલાયી ડરીને એણે તાખડતાખ ખીજે મુરતીયો શોધી કાઢ્યો, લગ્ન લીધાં અને મુરેખાને પરણાવી દીધી. મુરેખા ના પાડતી રહી. પણ એનું શું ગયું ? આખરે તો એ દિવ દોરે ત્યાં ગઈ.

*

અરણ્યને ઉંઠાળાની લાંબી વેંચન પડી અને એક જ વરસમાં આ ત્રીજી વખત એ વતનમાં આવ્યો. આવ્યો ત્યારે આ બધી અખર તેણે એક સામટી મેળવી અને તેના અંતરમાં ભૂકંપના આંચકા અનુભવ્યા. આવા ફાળખર્થો ખખર સાંભળીને સધિયા આપઘાતનો રાહ લેવા જોડ્યો એ આધુનિક 'સુધારક' નહોતો. પેલી ચિરપારચિત બાદરનાં પાણી જાણે એને કે'ક કહયું હોય તેમ તેને બેલાવી રહ્યાં હતાં. વેદનાગ્રસ્ત હોયે તેણે તેને કઠિ જઈ ત્રણ ચાર લટારો લીધી, ઠોઠો કાલવીને રોયો, અને શીજો બન્યો. થોડો વખત પછી જાણે કાંઈ જ નથી બન્યું એટલી ધીરજ અને સ્વચ્છતા મેળવી એ ઘેર આવ્યો અને એના રાઈટીંગ પેડમાં નીચેના અક્ષરો પાડ્યા :

'મુરેખા, તું પારકી ચઈ એટલે આપણો સંબંધ પુરો થયો એમ જણાતી નહિ. મ્હારી આરાધ્યદેવી તું પૂર્વે હતી તેની આત્મારે પણ રહી છે-લગરિકેય એટલી નથી. મારાં મા-ખાપે તને પરાઈ કરવા છૂટી કરી એમાં હું માફ જ સૌભાગ્યખંડન જોઈ રહ્યો છું. છતાં તને નિરંતર સુખી બોવા હું હાસ્ય છું અને

રહીશ. માત્ર એક માગણી ત્હારી પાસે મુકું છું : ત્હારો એક છેડો ફોટો ન હોય તો ખાસ પડાવીને પણ મને મોકલજે. ખાત્રી રાખજે કે હું કદિ એનો દુરપયોગ નહિ કરું. આપણા ગતપ્રેમને યાદ કરીને આટલી મ્હારી માગણી તું હરેક બોગે અનુચિત લાગે તો પણ સ્વીકારજે. સુસીરા નહિ. ત્હારો જ અરણ્ય.'

દોઢ આનાના પ્રત્યુત્તર વાળવાના વધુ રોમ્પ સાથે આ કાગળ પરખીડીયામાં લલાઈને ટપાલમાં પડ્યો. પ્રત્યુત્તરમાં બરોખર ચોથે જ દિવસે તેને એક ધીંચુ પરખીડીક મળ્યું. તેમાં ગામડિયણુ જેવી જણાતી રહેજ બીનેવાન છતાં નમણી અને ગરવા મ્હોંના રહેજ મલકાટવાળી, કપાળમાં મેટિ ચાંડલે, ખાદીની ચાર આંખની ચાપા કિનારવાળી સાડો પહેરેલી એક અઘારેક વર્ષની જણીતી યુવતીનો ફોટો હતો, અને તેમાં સાવધાનીથી કાઢ્યા હોય તેવા, અને એ યુવતીના જ હોય તેવા જણાતા છુટા છુટા અક્ષરો હતા : 'તમારી જ સદાની મુરેખા.'

ફોટો જોઈને અરણ્યે એ માથે યાદગર્યો; પછી કે'ક સાંભળ્યું હોય તેમ ઝટપટ ધરમાં ગયો. એના એક જુના જેવા જણાતા ખોખરા ટુંકમાંથી એની પોતાની એક તસ્વીર કાઢી : પાસેની બોત પર બારે કિમ્મતની, સુખડની ઝીણી કારીગરીવાળી એક ફોલ્ડીંગ ફ્રેમ હતી, અને તેમાં અરણ્યનાં માતાપિતાની છબીઓ હતી. વિજળીક ત્વરાથી તેણે એ બન્ને ફોટા દૂર કર્યા, અને તેને સ્થાને પેલી યુવતીનો ફોટો જોડાવેડ પરોવી દીધો. પછી કલાપુક્ત લાઇન પાડીને તેમાં ચીપીચીપીને લખ્યું :

'અખંડ જોડી : ચિર સૌભાગ્ય.'

અને એ ફોટો અરણ્યના પિતાના મુખ્ય દિવાનખાનાના પ્રવેશદ્વાર ઉપર લટકાવતા અરણ્યના વદન પર દર્પ, સંતોષ, અને કૃતકૃત્યતાનું ત્રિવિધ તેજ અગ્રી રહ્યું હતું.

ડૉ. જયવંતી ગુજ્જર

સાત વર્ષની ઉંમરે ક્રાંસમાં જર્મ પારીશ વર્ષના ત્યાંના વસવાટ પછી દશ મહિના પહેલાં હિંદમાં પાછા ફરનાર ડૉ. જયવંતી ગુજ્જર એ બાળકોના રોગો માટે સ્પેશ્યાલીસ્ટ બનીને મુંબઈમાં આવી વસ્યાં છે. તેઓ જન અવેરીનાં મિત્રી છે. તેમને ધણી બચુબહેન અવેરીના નામથી જાણાય છે.

સાત વર્ષની ઉંમરે ક્રાંસમાં જર્મ પારીશ-પરાઓમાં તેઓ ઉછર્યાં છે. ઇંગ્લાંડ, ટાઇલેન્ડ, ઇટાલી, સ્વીટઝર્લેન્ડ, બેન્ગલુરુ અને મર્મમાં તેમણે મુસાફરી કરી છે. તેઓ માનતાં નથી, તેમણે સમાજવાદ ને જવાબદારતાના સિદ્ધાંતો સ્વીકાર્યાં છે ને હિંદની રાજનીતિમાં તે સિદ્ધાંતો ઉતારવાની રાહ જોઈ રહ્યાં છે. વર્ષો સુધી જન્મ-મૃત્યુથી લગ્નરો માધક દૂર રહેવા છતાં પોતાની માતૃભાષા સુંદર રીતે બોલે છે અને ફ્રેન્ચ, ઇંગ્લીશ અને સ્પેનીશ ભાષા ઉપર તેમનો સારો કાબુ છે.

ક્રાંસમાં રહીને ૧૮ વર્ષની ઉંમરે તત્વજ્ઞાન અને સાહિત્યની પરીક્ષાઓ પાસ થયાં પછી સાત વર્ષ સુધી વૈદકિય અભ્યાસ કરી એમ.

ડી. ની પદવી મેળવી અને બાળકોનાં દર્દોનાં ખાસ સ્પેશ્યાલીસ્ટ બન્યાં અને તે પછી ક્રાંસની મુખ્ય મુખ્ય હોસ્પિટલો-કોઝા, બ્રેટીનો, આર્થક્ટર, લેનેક કોચીન, સેન્ટ એન્ટોની અને ખીશ ધણી હોસ્પિટલોમાં ઉત્તમણે પોતાની સેવાઓ આપી અનુભવ મેળવ્યો છે.

આ પછી તેમણે 'Hons schviller christion Disease' ઉપર એક મહા-નિબંધ લખી બાળકોનાં દર્દો માટે ખાસ ચિકિત્સાના પ્રયોગો રજુ કર્યાં છે. શાન્તીકાળ દરમ્યાન તેઓ નહેરુ અને મુલ્ક દરમ્યાન તેઓ સુભાષચંદ્ર બોઝને મળેલાં. ક્રાંસમાં જર્મનોના જીવન અને ત્રાસને લીધે તેમના પિતાને અટકાયતી કેદી તરીકે બે માસ સુધી રાખ્યા હોવાથી તે સુભાષ બોઝ સાથે બહાન જર્મ શક્યાં ન હતાં. કદાચ તે હિંદમાં અંગ્રેજી રાજ્યથી અઘાત દશે, નહિ તો ૧૯૪૨-૪૩ માં અંગ્રેજ-શાહીવાદ અને નાઝીઝમ વચ્ચેના તફાવત તેમને જરૂર માલમ પડ્યો હોત. દરેક હિંદવાસીની પેઢે વસ્તુને સમજ્યા પછી હિંમત-પૂર્વક અને શાન્તીથી તેણે જવાબ આપેલો 'જો હિંદમાં બળવો હોય તો હું જરૂર તેમાં ભાગ લઉં છું.'

તેને સંગીતનો પ્રેમ છે, કવિતા અને ચિત્રકળાનો શોખ છે. જન્મથી તે હિંદી છે અને ધર્મે દાક્તર છે એવી આ બહેન છેલા ૧૦ મહિનાથી મુંબઈમાં આવીને વસ્યાં છે છતાં તેમને પોતાનો ધર્મો શરૂ કરવાની ઠાઈ સગવડ મળતી નથી.

ઉપેક્ષાએલા માનવ સમુદાયની સામાજિક રિયતિ સુધારવા માટે હિંદને ધણી દાક્તરોની જરૂર છે. ઉપરાંત, હિંદમાં બાળમૃત્યુ પ્રમાણ ધણું મોટું છે તેથી સરકારની ફરજ છે કે હિંદના ચિકિત્સક વિદ્યાર્થીઓ પોતાનો અભ્યાસ પરદેશમાં કરીને હિંદ પાછા ફરે ત્યારે તેમને દરેક સગવડ આપવાની સરકારની ફરજ છે.

‘મારા જેવી નિરક્ષર ગરીબ બાઇને કમલે જ શિક્ષણ આપીને મારી અત્યારની પાંચરી પર મૂકી છે. માનવ સેવામાં કમલે મને દોરી હતી.’ એક સાઠ વર્ષની કામદાર સ્ત્રીના આ શબ્દો છે.

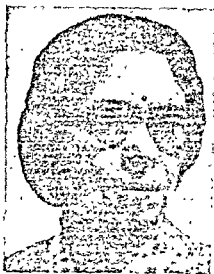
કમળની જીવનકથા ઘણી નાની પણ ગૌરવ ભરી છે. એક સુખી સમૃદ્ધ જીવનને બદલે પ્રથમથી જ તેણે સ્વાવલંબનનો ને ધ્યેયની સેવાનો ખડતલ માર્ગ સ્વીકાર્યો હતો.

૧૯૧૪ માં સિંક્રાબાદ ખાતે તેનો જન્મ થયો હતો. નાનપણથી તે તેજ શુદ્ધિનો ને કાર્યશીલ હતી. દસ વર્ષની યૃદ્ધ એટલામાં તેના માતાપિતાનું મૃત્યુ થયું. લથડેલ તબિયત સામે ઝૂઝતી નાની બાળાએ હવે મોટા બાઇના ઓથ આશરે પોતાનું ભણતર આગે ધપાવ્યું. થોડા વખત બાદ, તેણે અને તેની નાની બહેન સરોજે હિંગણે બોડિંગમાં અભ્યાસ ચાલુ રાખ્યો. ૧૯૩૫માં તેણે કુર્વે મેટ્રીક પસાર કરી; ૧૯૩૬ માં તેણે જી. એ. નો ડીગ્રી પ્રાપ્ત કરી, ને ત્યારબાદ એક પૈસાપાત્ર કુટુંબમાં એક બહેનની સહચરી તરીકેની નોકરી શરૂ કરી સ્વાવલંબી જીવન શરૂ કર્યું. આ બધાય વખત તેણે માંદગી અને મેલેરિયા સામે ઝૂઝ્યા કર્યું હતું. તે વારંવાર કહેતી કે ‘દેવાના બાદલા ય મારા સંજાથી છે.’

૧૯૪૧ ના અરસામાં તે મુંબઈ આવી ને નોકરીની શોધખોળ શરૂ કરી. ફરી પાછી તેને શિક્ષક તરીકે સારા ઘરમાં નોકરી મળ્યા ગઈ.

આ દરમ્યાન કમલે પોતાનું વાંચન વધાર્યું હતું. રાજકીય વાંચનનો અભ્યાસ તો કોલેજ જીવન દરમ્યાન ચાલુ હતો. હવે તેણે રાજકીય ચળવળમાં ય પોતાનો બનતો ફાળો આપવાનો નિરક્ષર ક્યો. ને વાંચન સાથે કાર્ય કરવા તે હિત્સુક બની. તેણે ‘કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટી’ના રાજકારણનો અભ્યાસ શરૂ કર્યો, ને કામદાર ચળવળમાં જંપલાવ્યું.

શ્રીમતી કમલ: દોંદે

૧૯૪૩માં બ્યારે તેણે કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીમાં પોતાનું નામ નોંધાવ્યું. તેણે નોકરીનું રાજીનામું આપ્યું ત્યારે અને કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીની એક ખડેપગ કાર્યકર બની.

ત્યારબાદ, તેણે બીજી ત્રણ ચાર બહેનોના સંજાથમાં પરેલ મહિલા સંઘની સ્થાપના કરી; ને મહિલા આદોલનમાં ગણેશ્વર કામ કર્યું. આ અરસામાં શ્રી. પ્રભાકર દોંદે જોડે તેની ઓળખાણ થઈ, ને થોડાક વખતમાં બંનેનાં લગ્ન થયાં.

લગ્ન પછી તેણે સ્ત્રીઓની સેવા, અક્ષરજ્ઞાન પ્રચાર અને બીજી સ્ત્રી-સેવાની પ્રવૃત્તિઓ પણ શરૂ કરી દીધી.

ત્યારબાદનું કમલનું જીવન એ એક ક્રાન્તિકારી હિંદના ઝડપી બતાવોમાં ફૂળી ગયું.

મહિલા પ્રવૃત્તિ, કામદાર પ્રવૃત્તિ ને કમ્યુનિસ્ટ પ્રવૃત્તિ-ત્રણેયમાં તેણે જંપલાવ્યું હતું; પણ પોતાની વધુ સેવાઓ આપી શકે તે પહેલાં સુક્રેમળ ને શરમાળ, પણ દઢ મનની અને અડગ દેશદાસી બરપૂર એવી કમલ દોંદેનું ૨૨-૨-૪૬ ના રોજ અવસાન થયું.

મુંબઈ કોંગ્રેસ સ્વયંસેવિકાદળનાં પ્રખર કાર્યકર્તા

શ્રીમતી

સોફિયા ખાન

અનુ. શ્રી હિંમતલાલ પટેલ

ઈ. સ. ૧૯૩૪માં કોંગ્રેસની મુંબઈ ખાતે
રાયેલી બેઠકના 'ગદારનગરમાં' સ્વયંસેવિકા-
ઓને થાક્યા વગર તાલીમ આપતાં, મેદનીને
સાંત પાડવા આમ તેમ ઝડપભેર ધૂમતાં ને
કોંગ્રેસની એ બેઠકને સફળ બનાવવા અથાક
શ્રમ ઉઠાવતાં, સોફિયાખેનનાં સૌ પ્રથમ દર્શન
મને થયાં. એમની ચર્ચણાને નક્કતાભરી વર્તણૂક
મને રુચી; એમની સ્વભાવગત મીઠાશ મને
એમના પ્રત્યે આકર્ષી. એ પછી, સ્વયંસેવિકા
દળનાં સભ્ય બનેલી મારી સખીએના મુખેથી
મેં એમના પ્રેમપાત્ર કેપ્ટનની ખૂબ પ્રશંસા
સાંભળી. આથી, મારી એમના પ્રત્યેની ચાહતા
ઘણી વધી. તો પછી ૧૯૪૩ મુઘી-નેલે અમને
બહેને બેગાં પૂર્ણ નહિ ભાં મુઘી-મને એમના
સદવાસની તક મળી નહિ.

મારી સખતા થોડાક દિવસ બાદ, ત્યારે
મને આચરે રોડ બેઠકમાંથી યરવડા બેઠકમાં
ખસેડી ત્યારે મને થયું કે, એ અગ્નિપ્રયા સ્થળમાં
મારી કેવી ય જિંદગી જશે! કેટલાકે એ
સ્થળના રમણીય કુદરતી વાતાવરણનાં ને ત્યાંની
કમનીય સોજનનાં વખાણ કર્યો, ત્યારે ખીન્ન-
ઓએ મને, યરવડાનાં ગૂંચવાયેલા વાતાવરણનાં
વિધવિધ પ્રવાહો અને પ્રવાહો મારા મનને
એ સ્થળ વિશે ઘણા જ થોડા કાળમાં ઊંચું
કરી મૂકશે, એવું હસાવવા કોશીલ કરી એટલે,
હોંયા મને મેં બેઠકના દરવાજામાં પ્રવેશ કર્યો
હતો. ત્યારે મેટ્ટને મને અને મારાં સામાનને
તપાસવાનો પ્રાથમિક વિધિ પૂરો કરી કહ્યું
કે, સ્ત્રી-ગરાકમાં, કિસનજાઈ અને સત્યમામા-
જાઈ બોરકર સાથે સોફિયાખેન રહે છે ત્યાં
તમને મૂકવાનું મેં નક્કો કર્યું છે, ત્યારે જ
મેં છુટકારાનો થોડો ઘણો દમ બેઠકો.

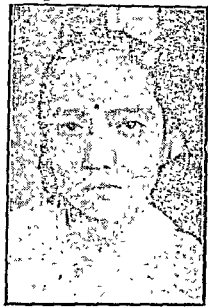
મને સોફિયાખેનની સૌમત મળશે, એ
વિચારે હું તો ખુશી થઈ; પણ, એમને આ
વિશે કેવો પ્રત્યાઘાત થશે, એ વિશે હું કંઈ
કળા રાખી નહિ. એટલે, મનમાં અમુક
ખીક અને ક્ષોભ સાથે હું બેઠકના કંપાઉંડમાં
દાખલ થઈ, ને સીધી સોફિયાખેન પાસે જઈ
ક્ષમા માગતા સ્વરે એમને કહ્યું : 'મેટ્ટને મને
આપની સાથે રહેવાનું કહ્યું, એટલે, એ અનુ-
સાર હું અહીં આવી છું.' આતુરતાથી એમના
પ્રત્યુત્તરની મેં રાહ લેઈ. એમનાં નિત્યનાં
રિમત અને આનંદદાયક વર્તણૂક સાથે એ મારી
પાસે આવ્યાં, મારો ખરડો ચાખડો, ને કહ્યું :
'તું કેવી વાત કરે છે, ઊંયા ! તારા આગમનથી
અમને કાંઈને કશી અડચણનું કારણ નથી.
આવા ગાંડા ગાંડા વિચારો ક્યાંથી કરે છે ?
બધાંને ધરનાં ભેગાં જ સમજા લે.'

જેમણે મારા પર માતા ભેગાં આતિથ્ય
ને રનેક વર્ણવ્યા હતા તે કિસનજાઈ સાથે મને
ખરાખર મુખપૂર્વક જાણવાયેલી લેણે, એમણે
(સોફિયાખેન) અને કિસનજાઈએ મદદનીય

જેને બોલાવી, તે મારી વસ્તુઓની માગણી રી. મારાં પથારી, ચાળી, લોટા અને મળ્યાં. જે બીજી વસ્તુઓ વગર ચલાવી લે તો સારું; પણ કે, ચીજોની તંગી છે.' મદદનીશ મેટ્રને ને કહ્યું. હું તરત સંમત થઈ; પણ, સોદિયા-જેન અને કિસનખાઈએ આ વિશે જાણ્યું શરે બેઉ વિરોધ પોકારી બહાં : 'ના, ના, ના નહિ ચાલે. અમારી ઉપા જે મેળવવા કદાર છે, તે વગર નહિ જ ચલાવી લે. તમે મને આવી રીતે નહિ બનાવી શકો. જાઓ, પત્યારે ને અંધારે એ બધી વસ્તુઓ લઈ આવો.' મારી બધી ચીજો અને અર્ધો કલાકમાં મળી ઇ. પછી, 'હું સુખી આનંદમાં છું, ને એમણે મારી ચિંતા કરવી નહિ' એ બાજતની મારી માને કેવી રીતે ખજર આપવી, એનો વિચાર રવા લાગ્યાં. મારે મારી જાને તરત તરત જ લખી નાંખવો, એવું એમણે ઇચ્છ્યું. આમ સોદિયાજેન, કિસનખાઈ અને કૃષ્ણાખાઈએ, કેમનાં પ્રેમાળ વતોવ ને સંબંધથી, મને મારી પાસંદા ને બીક હાંકી કાઢવામાં મદદ કરી, મેટ્રું જ નહિ, પણ હું પારણી નથી પણ એમાંની જ એક છું, એવું અનુભવતી કરી મૂકી.

સોદિયાજેન પાસે, જાણે લોહચુંબકની ઇશક આકર્ષવાની સ્વભાવગત કળા છે. હમારાંમાંનાં 'નાનેરા'ઓ તો રોજ રોજ કંઈનું કંઈ નું જરૂર કરતાં જ રહેતાં. તેઓ મેટ્રની પાસે પર રાષ્ટ્રધ્વજ ફરકાવવા માંગતાં, થવા તો સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટને 'કિટ ઇન્ડિયા' હેવા ઇચ્છતાં. તેઓ શુભ રીતે કાગળો મોકલતાં કેદખાનાના દરવાજાની કોકા-આરીમાંથી કારની દુનિયા તરફ અથવા પોતાનાં સંબંધોએ તરફ માત્ર એક નજર નાખવા પૂરતા ડિયોં કરતાં. આનું કરવાનું કારણ માત્ર મેટ્રું જ હતું કે, આવાં કાચો પર પ્રતિબંધ તો મોટરોએ શાંત જીવન પસાર કરવા ચ્છતાં હતાં, ને એમને નાનેરાઓની આ બધી

મૂળ લેખિકા : 'દુમારી ઉપા મહેતા

બાલિશના (એમના મત મુજબ)માં રસ નહોતો-પડતો. તેઓ હમેશાં કોઈ વાર સાચી રીતે તો કોઈ વાર ખોટી રીતે, નાનેરાઓના આ ઉત્સાહ પર કાજૂ આણુવાની કાશીશ કરતાં. ઉભય પક્ષો અંદર અંદર સમાધાન પર આવી શક્યા નહિ. એ ગમે તેમ, પણ કોઈ પક્ષને સોદિયાજેન પાસે દોડી જવામાં ને પોતાનું દૃષ્ટિબિંદુ સમજાવવામાં મુશ્કેલી પડતી નહિ.

આ જ પ્રમાણે, ગાંધીવાદી, સમાજવાદી અને 'કોમ્યુનિઝમ' પ્રત્યે ઢળતી વ્યક્તિઓ એકબીજાને કોરે મૂકવાની કોશિશ કરતી. ઘણી વાર, એ લોકો ગરમાગરમ ચર્ચામાં જોતરી પડતા.

'રોષે બરાઈ ગાંડા થયેલા લોકોને શાંત અને અહિંસક રહેવાની આશા ન રાખી શકીએ. આજ નહિ તો કાલે, કોંગ્રેસે ભૂગર્ભ કાર્યકરોને અને એમનાં વીરતાભર્યાં પરાક્રમેને અપનાવવાં જ પડશે.'

આવી સમાજવાદીએ રજૂ કરેલી દલીલ સામે ગાંધીવાદી જવાબ આવતો : 'કેવી મૂખાંધબરી વાત કરો છો ? કોંગ્રેસ કોઈ કાળે

પણ હિંસા ઉપદેશનારાઓનો પણ કેવી રીતે કરી શકે? એમને પ્રેરણાદાન કેવી રીતે આપી શકે? તમે તે શું કોંગ્રેસને આત્મહત્યા કરવાનું કહો છો? બીજું શું? તમે નવાં આવેલાંઓ હંમેશાં છુદ્ધિવગરની દલીલો કરો છો, ને જિઝ-ઝૂડ વાતો કરો છો.'

'એ ગમે તે હોય, પણ ઘૂની વ્યવસ્થાએ નવી વ્યવસ્થાને સ્થાન આપવું જ પડશે. તમે જાણો છો કે, અંગ્રેજ સરકારની પેરે, તમારા દહાડાએ હવે બરાઈ ચૂક્યા છે.'

'ચૂપ રહો, બેવકૂફ...'

એ જ વખતે, સોશિયાલિસ્ટ વચ્ચે પડે, ને આવી શાબ્દિક લડાઈની દિશા આમ કહેતાં કહેતાં ઉલટાવી નાંખે: 'પણ, આપણે બધાં જ બેવકૂફ નથી? જ્યારે એક બાજુ ખાવાનું ઠંડું થાય છે ત્યારે આપણે આવી તેવી બાબતોની જીઓનોડીમાં પડ્યાં છીએ?'

જેલ સત્તાવાળાઓ વિરુદ્ધ યુનેગાર કેદીઓને કંઈ ને કંઈ ફરિયાદ હોય છે જ. કાં તો તેઓ પાસેથી વધારે કામ કરાવરાખ્યું હોય છે, અથવા એમનું અપમાન કરવામાં આવ્યું હોય છે. એક વાર, એમને, એક આખા અડવાડિયા દરમિયાન તેલ ન મળ્યું. તેમણે આ વિશે સોશિયાલિસ્ટને કહ્યું. બીજે દિવસે, સોશિયાલિસ્ટે સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટને ફરિયાદ કરી, ને પરિણામે, એ જ દિવસે સાંજના, બધા યુનેગાર કેદીઓને તેલ મળ્યું. બધાં એટલી અવાજે એમનો આભાર માનવા મંડ્યાં, ને વખાણ કરવા લાગ્યાં. હજુ એ મને લક્ષ્મીનાથ આમ કહેતી સાંજે છે: 'અન્ની સપ્પાચૈર્ લઈ ચાંગલી' (અમારાં સપ્પા-બાઈ બહુ સારાં છે).

એમને યુનેગાર કેદીઓ જોડે આવાં લોક-પ્રિય થવા દેવાનું અફસરોને રુચતું નહોતું; આમ છતાં, એ લોકો(યુનેગાર કેદીઓ)ને એ એમની સાથે વાત કરતાં, કે કોઈ કોઈવાર એમની સલાહ લેતાં પણ, રોડી શક્તા નહિ.

એકવાર અમે અમારી બરાક ધોઈ નાંખી હતી, ને ખૂબ ચાકમાં હતાં. એટલે, કાંઈક વહેલા સૂઈ જવાનો વિચાર કરતાં હતાં. પરંતુ રાત્રિ ફરજવાળા મદદનીશ મેટ્રન, નિરાશ પ્રમાણે, આશરે રાત્રે નવ વાગે અમારી બરાક આવી. પછી કલાકેક ઠંડા પકોરનાં ગાંધી માર્યાં પછી, એણે એક રાજ અને એક માનીતી અને અણમાનીતી રાણીઓની વાત કહેવી શરૂ કરી. હું તો થોડા જ વખતે કંટાળી મઠ, ને પચારી તરફ પ્રવાણ કર્યું. આશરે પંદરવિંચે એક વાગે કંઈક આવા દબોલ કાને પડ્યા: 'અણમાનીતી રાણીએ રાખને ઝેર આપ્યું.' મને એવી ચીડ ચડી: મેં કંઈક 'Damn your king, Let him go to hell!' (મૂંઝો તમારો રાખ બાળોને એને જલ્દતમમાં!) 'ના, ના કયા! આવું બોલ મા! ત્રિચારાને મરતું સ્વર્ગમાં જવા દે ને!' સોશિયાલિસ્ટે કહ્યું, એ આવી ખોટખોટી ને અર્થ વગરની વાતો ને અખૂટ ધીરજથી એ સાંભળી રહ્યાં હતાં તેની હું પ્રશંસા કરી વગર રહી શકી નહિ.

એક વાર, યુનેગાર કેદીઓ સુધ્ધાં જ કેદીઓની લેવાતી અન્યાયબરી સારસંજા માટે અમારામાંથી કેટલાંક જુખડડાગ પો જીત્યાં. જેલના સત્તાવાળાઓ મક્કમ હતા, એ અમે પણ એટલા જ મક્કમ હતાં. પરિરિક્ષિત બહુ તંગ હતી. જેલના સત્તાવાળાઓ અમારી જોડે વાત સુધ્ધાં કરવા મામત નહોતા; પરંતુ છેવટે, એ લોકોને સોશિયાલિસ્ટો બોલાવવાં પડ્યાં ને એમની અને બીજાં જે જોડે વાટાપટ્ટી કરવી પડી.

આમ, સામસામા ને ઉત્તર દક્ષિણ જેલ અંતરવાળાં દૃષ્ટિબિંદુ ધરાવતી વ્યક્તિઓ મને સોશિયાલિસ્ટ મિલનજૂમિ પૂરી પાડતાં. બે સમ-તર રેખાઓ કદી મળતી નથી, એ પ્રયત્ન એકવાર તો સફળાઈથી સોશિયાલિસ્ટ બેરો દરાવે, એમ જ મને લાગ્યું.

આમ છતાં, તેઓ તેમની આવી સહન-
લાતાને કે આવી વ્યવહારગણતરી કે
ગત મૈત્રીને કોઈ ન્યાયી હેતુની હિમાયત
વામાં કે સિદ્ધિતાનું પાલન કરવામાં આડે
બાવવાં દેતાં નહિ. એક વાર જ્યારે એમનું
આરથ સાડું નહોતું ત્યારે જોલના દાકતર
આવ્યા, ને એમને તપાસ્યાં. પાછળથી, એમની
થે વાતોએ વળગતાં, હિસાહના અતિરેકમાં
જાવી જઇને જેલ અધિકારીઓની બાબુકતા
ખિત કરવા ખાતર દાકતરે કહ્યું: 'મને
મારો બાપ જ ગણજો.'

'હા, બાપ તો ખરા, પણ આરમાન
ખાધ !' સોહિયાબેને સંબળાવ્યું.

મેટ્રને સોહિયાબેન સાથે સારીસારી હતી,
પણ, જ્યારે એકવાર એણે અમારામાંના એક
જુને ગાળો દીધી ત્યારે સોહિયાબેન તરત
એની પાસે ગયાં, ને જરાય આનાકાની વગર
તે કહી દીધું: 'જુઓ મેટ્રને ! તમે અમારા-
થી એક જુને ગાળો દીધી છે, પણ અમે એને
ની એકલીનું અપમાન નથી ગણતાં, પણ
મારાં બધાંનું ગણીએ છીએ, એટલે કાં તો
તમારા શબ્દો પાછા ખેંચી લો, ને માથી
જો અથવા ને એનું બહુખૂડું પરિણામ
દે તે ખમવા તૈયાર રહો.'

સાધારણ રીતે, જેલજીવનનું એકધારા-
કંટાળાજનક ને માણસને ઠારી ખાનાડું
છે. માણસને બાંગી નાખવા માટે એ
છે. વાત વાતમાંયે ગમ્મત શોધનાર
સ જ આ પરિસ્થિતિમાંથી સુખે પસાર
કે. સોહિયાબેન આવાં સાથી હતા. એમની
અનુભવ ને શીઘ્ર શુદ્ધિમાંથી કોઈ અથવા
નું નહિ.

પૂતળાં તારાબેન લિમચે ને સોહિયાબેનને
સહીપણું હતું. પૂતળા આચાર્ય લિમચે
તારાબાપ પરણવાનાં હતાં. એકવાર
ને ઉદાસ થયેલાં જોતાં સોહિયાબેને તરત

ટાણો માર્યો: 'સુનખાઈ ! (સોહિયાબેને એમને
આપેલું નામ) લિમચે તમને હમણાં કંઈ
કામળ નથી લખ્યો લાગતો, ખરું ? પ્રેમાળ
ને મોહક પ્રિયતમા સાથે આવી રીતે વર્તાય ?
એ હુણ તમારા હાથને લાયક નથી. જોમાં
રહો ! તમે જિંદગીભર કુંવારા રહેવાનું નક્કી
કયું છે, એમ જ લાવો એને લખું.' અને તારા-
બાપ બાપડાં હરયાં વગર-પરિણામે ચિંતાના
વિચારો બૂધ્યા વગર-રહી શક્યાં નહિ.

છૂટવા માટે ધણાં જાણીં અધીરા થઇ ગયાં
હતાં. સોહિયાબેન કહે, 'લક્ષ્મીબાપ, શું કરીશું ?
આ સરકારે આપણા ઉપર નેતાગીરી ઠાકી
બેસાડી છે, અમારે નેતા નથી થવું, એવી
મતલબની અરજી શુદ્ધખાતાના સેક્રેટરી તરફ
મોકલીશું, કે પછી આપણા છુટકારા માટે
આપણે બૂખ હડતાળ પર જીતરીએ ?'

નક્કલ કરવાનું તેમને બહુ ગમે છે. લક્ષ્મી
બાપ વૈભવ સ્વામી વિવેકાનંદના મોટાં પ્રશંસક
છે, એમ તેઓ જાણતાં. એટલે, એક વાર
એમણે વિવેકાનંદની એવી આખાદ નક્કલ કરી
કે, સાંભળનાર બધાં પળભર-ચિત્રવત થઇ ગયાં.
એમણે શરૂ કર્યું: 'લક્ષ્મી ! મારી દેવી !
મારી પ્રિયતમા ! તું મારી પ્રેરક શક્તિ છો,
ને હું તારી પાછળ પાગલ છું, એમ તું જાણે
છે. એટલે, મને અહીં નરકાગારમાં સડતી મૂકાને
તું અહીંથી જઇશ મા !'

બીજાંઓની સારસંભાળ રાખવી ને
બીજાંઓનો વિચાર કરવો, એ એમનાં સ્વ-
ભાવમાં વણાઇ ગયું છે. એમના જેલજીવનનો
એક આનંદ બીજાંઓને ખવડાવવાનો હતો.
ને ને છૂટતાં તેમને એમના તરફથી ખાણું
મળતું. એ સિવાય, જેમની જેમની વરસગાંઠ
જેલમાં ઉજવાતી તેમને તે ભોટો આપવાનું
ચૂકતાં નહિ. એક વાર, એમનાં માટે ફોનો
કરંડિયો આવ્યો. એ રમઝાનનો મહિનો હતો,
ને એક યુનેગાર ઠેઠી મરિયમ-રોઝ રાખતી હતી,

એટલે, થોડાં ફળ એને આપી દીધાં. આ પછી થોડી વારે, રાત્રી (વીસ વરસની ટીપવાળી ગુનેગાર કેરી) એમની પાસે આવી, ને 'આજ તો એકાદશી થરી છે,' એમ સામાન્ય વાત કરતાં હતું. આટલું સોશિયાળેન માટે પૂરતું હતું. તે એકદમ અંદર ગયાં, અને પોતાના માટે એક પથ્રુ ફળ રહેવા દીધા સિવાય કરંડિયા-માંથી બાકીનાં બધાં ફળ કાઢ્યાં, ને હાંદીને આપી દીધાં.

એમની બધી મીઠા વાપરવાની દરેકને છૂટ હતી. ખરાબ સ્વાસ્થ્ય અંગે એમને વધારાનું દૂધ મળતું, છતાં એ દૂધ પથ્રુ તે ક વર્ગના કેદીઓ વચ્ચે વહેંચીને લેતાં. રમઝાન માસના એમના રાત્રીને લીધે એમને બરાકમાં સગડી સળગાવવાની છૂટ મળી હતી, પણ સમગ્રી એમના પોતાના કરતાં દરદીઓ માટે વધુ વપરાતી.

તે કુશળ ગૂંથનાર હતી. એટલે ઘણી બેન-પણીઓ એમની પાસે ગૂંથણ શીખવા આવતી. એમની પાસે અર્ધા ડઝનથી વધારે સોયાની બેડોં હતી; કારણ કે, પોતાનાં બાળકો માટે અથવા પોતાના પતિ સાદુદલાખાન માટે કપડાં ગૂંથવાનો એમનો વ્યવસાય બની ગયો હતો. છતાં ઘણી વાર એમના બધા જ સોયાઓ એમની શિવ્યાઓ શીખવા લઈ મઠ હોય એ કારણે, તેમને પોતાનું કામ મુસતરી રાખવું પડતું!

ધાર્મિક બાબતોમાં પણ એમની સહિષ્ણુતા દેખાઈ આવતી. પ્રેમાળેન ગવડાવતાં એ પ્રાર્થનાઓમાં એ નિયમિત હાજરી આપતાં, એટલું જ નહિ, પણ સંસ્કૃત શ્લોકો એ બરાબર ગાતાં. હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રો ને નીતિનિયમોને એ સમજે છે : એને માનની નગરે હતું છે. જો કોઈ કપાલે કંકુનો ચાંદો કરવાનું જુલો મથુંદશે તો એ જ એને ચાંદો કરવાનું સંભારી આપે. પોતે માંસાદારી હોવા છતાં પણ જેઠમાં સાધારણ રીતે એ શાકાદારી ખોરાક લેતાં; કારણ કે, પોતાની હિંદુ બહેનોની

લાગણી ન દુભાય તેની તકેદારી રાખતાં. જો કે, અમે કોષએ એમને ઉપાડે છાગે કંઈ કંઈ નહોતું, એમની આવી સહિષ્ણુતા અને સદાનુભૂતિભરી સમજને એમનાં કેટલાય સહધર્મીઓ એમને ખોટી રીતે સમજે છે, ને એમનાં ધર, હિંદુ થવાનો ને ઈસ્લામનો દ્રોહ ક્યોનો આરોપ મૂકે છે.

એમના ધરનો આ આરોપ સાવ પાયા વગરનો છે એ તો એ વાતથી જણાઈ આવે છે કે, તે આખા રમઝાન મહિના દરમિયાન રાત્રી રાખે છે, ને માત્ર 'પવિત્ર કુરાન' વાંચે છે, એટલું જ નહિ, પણ સધળાં તરફ પ્રેમ, બીજાઓ પ્રત્યે સહિષ્ણુતા, અને ખરીબોની ખિદમત, આ બધું જ કુરાન ઉપદેશ છે તે અનુસાર વર્તે છે. 'ગણપતિ' ને 'મંમલાગોર' નાં ઉત્સવોમાં એમણે લીધેલો ભાગ ને પ્રેમાળેનનો એમની સાથે એક રોંગે રહેવો, એ છઠ્ઠાએ કહેલાં 'મઝહમ નહિ શીખાતા, આપ-સમે' બેર રખના,' વચનની ને અમે સૌ પદેલવડેલા હિંદી છીએ, ને પછી જ હિંદુ, મુસલમાન કે પારસી છીએ એ વિચારની અમને સૌને ઝાંખી કરાવવા પૂરતી હતી.

સોશિયાળેનને પૂરેપૂરાં ઝાળખતો હોય તો એમનાં બે સંતાનો, શમીમ અને અનવર પ્રાણેનો એમનો અસીમ પ્રેમ જાણવો જરૂરી છે. અનવરને તો માત્ર નવ માસની જ મૂળેનો એ આઘ્યાં હતો. એટલે રખેને કદાચ અનવર એ ઘેર જશે ત્યારે એમને નહિ ઝાળખે, એવી બીક એમને હતી, ને એ બીક સાચી પડી. અનવરે એમને ઝાળખવાનો તો સ્પષ્ટ ઇન્કાર બણ્યો, એટલું તો ફીક, પણ, નોકરને કંઈ ? આને ધરમાંથી બહાર કાઢો ! પોતાની માત્ર જૂમિને આદવાની સાથે પતિવત્તા પરીતી ને પ્રેમાળ માતાની કરમ બળવવાનું નેણે શાક રાખ્યું હતું એને સાડુ' એ કેવો કડવો અનુભવ નીચડ્યો દશે !

• રમગન માસ દરમિયાન, શમીમની તબિયત સારી નથી, એવા સમાચાર એક વાર અમને મળ્યા. કુદરતી રીતે જ અમને બધાંને ચિંતા થઈ, પણ પાછળથી તરત જ એની સુધરતી તબિયતના સમાચાર આવ્યા, ને અમારી ચિંતા કંઈક ઓછી થઈ. આ પછી એક કે જે દિવસે, થોડુંક દૂધ ઢળી ગયું, ને મેં કહ્યું: 'સોફિયાબેન, બા(મારી બા)ના કહેવા પ્રમાણે આ અપશુકન છે.' પણ, એમણે આવા વહેમો પોષવાની ના બણી. એ જ સાંજે, રોજી છોડ્યા પછી, એ, કિસનખાઈ ને હું સાથે જમવા બેઠાં. અમે બધાં ગમ્મતે ચડ્યાં હતાં. આવા વહેમોમાં માનવા માટે સોફિયાબેન મને ચીડવતા હતાં, ને અમે એમને કહેતાં હતાં કે, તમારા મુક્તિહુકમની ઠાંધપણ પળે આશા રખાય, ને આવતી ઈદ તમે તમારા ઘરમાં બિજવશો. એ જ વખતે એમને મેટ્રનનું તેડું આવ્યું, ને અમે બોલી બિડ્યા: 'સોફિયાબેનનો છુટકારો!'

તે પાંચ મિનિટમાં જ પાછાં આવ્યાં, એમનો બધો આનંદ અદ્દશ થઈ ગયો હતો, ને એની જગ્યાએ લાનિએ સ્થાન લીધું હતું. 'Shamim Serious, parole granted, come immediately' (શમીમ અહીં બિમાર છે. પેરાલ મળ્યા છે. જલદી આવો) એવી મતલબનો તાર તેમના હાથમાં હતો. શું કરવું, એ વિષે પળખર તો અમે કાંઈ નહીં કરી શક્યાં નહિ. પરિસ્થિતિએ લીધેલો આ અણુધાર્યો પલટો અમારા સારુ એવો જ દુઃખદાયક થઈ પડ્યો હતો. પળના વિચાર પછી, એમણે જવું જોઈએ એમ કિસનખાઈએ કહ્યું. એ જવાની આનાકાની કરતાં હતાં. એ સલાહ સારુ પ્રેમાબેન પાસે ગયાં. એમણે પણ જવાની જ સલાહ આપી. છતાં, એમનું મન માનવું નહોતું. સ્વયંસેવકનું કામ તો એ દ્વારા માતૃ-બુમિની સેવા એ એમના મનની ધૂન બની રહી

છે. જો તેઓ પેરાલ સ્વીકારશે તો સૈનિક અને સ્વયંસેવક તરીકેના પોતાની ફરજમાં ચૂક્યાં ગંણાશે એમ તેમનું માનવું હતું.

ફેટલીયે સમજાવટ પછી એમણે છેવટે કમને જવાનું કબજ્યું. તે બને એટલું જલદી જાય એવું અમે ઇચ્છતાં હતાં, એટલે અમે એમનો સામાન જલદી જલદી બાંધી નાખ્યો. એમનાં બહેન જ્વેલના દરવાજા બહાર રાહ જોતાં બિમાં હતાં; પણ, એ પ્રાર્થનાનો સમય હતો એટલે એમણે પ્રાર્થનામાં શામેલ થવા આગ્રહ રાખ્યો; ને તેમણે ગંગમળાં થયા વગર કે આંખમાં એકેય આંસુ લાવ્યા વગર પ્રાર્થના કરી. આ પછી, અમે એમને બિંચા મને તે શમીમને જલદી સારું થઈ જાય એવી અંતરની ઇચ્છા સાથે વિદાય આપી. આવા વાતાવરણમાં પણ એ કિસનખાઈને ને મને 'તમારું' અને એકબીજાનું શરીર સાચવજો' કહેવાનું ચૂક્યાં નહિ. શાંત મગજનો, સમજાવી માનસ, બહાદુરી અને હિંદુ-મુસલમાન એકતાના સાચો ભાવનો આથી વધારે સારો નમૂનો હોઈ શકે?

ખરેખર, મુંબઈ ને એમની ખોટ સાક્ષરો. એના માટે અમે દિલગીર છીએ. પણ, અમને ખાતરી છે કે, 'દેશભક્તાણીઓના મધપૂડાની આ મધુરાણી' જ્યાં જશે ત્યાં લોકોને પોતાની તરફ આકર્ષણે જ, ને એમને વધુ મોટાં કાર્યક્ષેત્રો મળી રહેશે. આજે, જ્યારે એ માદરે-વતન મુંબઈ છોડી બાદશાહખાન અને એમના સસરા ડૉ. ખાનસાહેબના ગિરિપ્રદેશ તરફ જઈ રહ્યાં છે ત્યારે અમારી એટલી જ પ્રાર્થના છે કે,

" 'પવન શાંત નેં અનુકૂળ હો! તમારા માર્ગે નિર્વિઘ્ન હો!' તમે હજી વધુ બિંચે ચલો, ને ફતેહ પર ફતેહ પ્રાપ્ત કરતાં જાઓ! સલામ, બેન! "

ધર-ગોષ્ઠી

શ્રી 'પચિક'

*

[બિન્નબિન્ન વિચાર અને વર્તન ધરાવતી ઠેકઠીક બહેનો સમાજને લગતા અનેક પ્રશ્નો પરત્વે સંખ્યાબાવધી વિચારવિનિમય કરે તેમાંથી આનંદ અને જ્ઞાન પ્રયાસ કરે છે.]

૧.

સાંકડામાં સમાસ

સવિતા:

તમારા આજ્ઞાલુનું અગ્રેષ્ઠ બહુજન તે કાંઈ બહુજન કહેવાય ! તેમાં નહિ બહુવાનું, નહિ બહુવવાનું, છતાં પરીક્ષા વખતે હોક-રીઓ હદ ઉપરાંત ગોખણપટ્ટી, માથાકૂટ અને ચિન્તાથી અરથી થઈ જાય.

ચેરિન:

બધા વિના—યુનિવર્સિટીની ડીગ્રી મેળગ્યા વિના—આ જમાનામાં કોઈની કિંમત નથી. દુનિયામાં શું શું થઈ રહ્યું છે તેનું જ્ઞાન અંતરે સારા પ્રમાણમાં પ્રાપ્ત કરવું જ જોઈએ.

પ્રજ્ઞા:

ખીજ દેશોમાં શું થાય છે તે જાણવા કરતાં આપણી જન્મભૂમિ ઉપર જ ઇતિહાસ રચાઈ રહ્યો છે તેમાં આપણે આપણો ફાળો આપવો પડે. અત્યારે દિન-ને વધુમાં વધુ જો કોઈ વસ્તુની જરૂર હોય તો તે એ છે કે રેડિયો સલામી પોતપોતાનું કાપડ જનાવી લેવાની વ્યવસ્થા કરવાની છે. તેથી દેશની અરિઆઈદર

થાય તેટલું જ નહિ, પરંતુ સ્વતંત્રતા પણ શિદ્ધ થઈ શકે. ગાંધીજી ત્રીસ વર્ષથી આ વસ્તુ ઉપર હદ આચક રાખી રહ્યા છે, પણ આપણુ લોકોનું તે તરફ તદ્દન દુર્લક્ષ છે.

તરત્રા:

રેડિયાથી આજના યંત્રયુગમાં દેશની પ્રગતિ સાધી ન શકાય. હવે તો યંત્રોથી ચાલતાં મંજુર કરારખાનાંની જરૂર છે, અને આમજર્ગની જરૂરિયાતની વસ્તુઓનું ઉત્પાદન કરી સારી રીતે દરેકને મળે તેવી વહેંચણીની વ્યવસ્થા આવશ્યક છે.

મર્યા:

મેટાં કારખાનાંથી દેશમાં બેકારી, બૂખમરો અને દારિદ્ર્ય વૃદ્ધિ પામે છે. લોકો ખેતી ને વ્યાપાર છોડી શહેરોમાં મજૂરી કરવા બિન-સાચ છે: છતાં તેઓ બેચા આવતા નથી.

ઉષા:

અરિઆઈ યંત્રોના લોધે નથી આવતી, પરંતુ યંત્રો મારફત જે ઉત્પાદન થાય છે તેની માલિકી મૂડીદાર વર્ગની હોવાથી, તેમાં નફાખોરી સિવાય બીજી પારમાર્થિક પ્રેરણા હોતી નથી. આમ-જનતાને ઉત્પાદિત વસ્તુ અસમાનતાપૂર્વક મળવાથી સામાજિક સંજ્ઞામાં અને વ્યવહારમાં બેદરબાવ અને વિસ્મયિત ઉપરિચિત થવા પામે છે. પરિણામે સમાજમાં બે મુખ્ય વર્ગ અસ્તિત્વમાં આવે છે—માલિક વર્ગ અને શ્રમજીવી વર્ગ. તેમની વચ્ચેનું અંતર દિન પ્રતિદિન વધતું જાય છે, અને સમય જતાં આ અંતર નહુ દરવા અર્થે ક્રાન્તિની જ્વાળા ભમૂંછી ઊઠે છે.

દિવ્યા:

રાજકીય અને આર્થિક ગડમથલમાં આપણા લોકો એવા અટવાઈ પડે છે કે પોતાનો સનાતન ધર્મ પણ ચૂકી જાય છે અને ગૃહધર્મ પણ ખોરબે પડે છે.

સચિતા:

ખરી વાત છે. મહારી પડોશણની પુત્રી હમણાં કોલેજમાં પ્રોવીયસની પરીક્ષામાં નાપાસ થઈ. પરંતુ તેના પિતા રાષ્ટ્રીય સ્વતંત્રતાની ભાંગાડમાં એવા દૂખી ગયા છે કે છોકરી બિચારી રડીરડીને અરધી થઈ ગઈ, તેનું તેમને બાન પશુ નથી.

તરલા:

તેમાં નેટલો વાંક પિતાનો છે તેથી વધુ વાંક આપણી આત્મની ડેળવણીની પ્રથાનો છે. જે વિષયોને જીવનમાં વાસ્તવિક રીતે સ્થાન નથી, જેમાં શિષ્યોને રસ પડતો નથી તેવા વિષયો અભ્યાસક્રમાં જડી દેવામાં આવે છે. વળી પ્રોફેસરો ધણાખરા જાતે વિદ્વાન હોય, પણ શિષ્યોને શીખવવાની કળામાં નિષ્ફળ નીવડે છે. વાર્ષિક પરીક્ષા હોજી માફક રાખેતા મુજબ આવીને ભ્રમી રહે છે તેમાં ખીયારા શિષ્યો હોમાઈ જાય છે.

સચિતા:

અમારા પાડોશીની છોકરી એક જ વિષયમાં-administration માં નાપાસ થાય છે, બાકીના બધા વિષયોમાં પાસ છે, છતાં તેને ઉપલા કક્ષાસમાં ચઢાવવામાં ન આવી. કહેવાય છે કે, ધણા શિષ્યો તેમના માખાપ અથવા સગરનેહીની લાગવગ લગાડી ખરી-ખોટી રીતે જીતીજીતી થઈ જાય છે. પરીક્ષકો એટલું પણ નહિ સમજતા હોય કે જે વિષયમાં છોકરીને રસ નથી તે વિષયમાં તેને નાપાસ કરવાથી કેટલું દુઃખ, નિરાશા અને કંકાસ પેદા થાય છે ?

દિવ્યા:

ખીજ એક કોલેજના પ્રિન્સિપાલ એવા ઉત્તર છે કે, તે કહે છે કે, છોકરીઓ માંડ રસોડામાંથી છૂટી બહુવા આવવા પામી તેમને નાપાસ કરીને ચૂલામાં પાછી હસેલવાનો શો અર્થ ? વળી પ્રિવિયસની પરીક્ષા તો કોલેજની

આંતરિક પરીક્ષા છે તેમાં બહેને પાસ થાય, ઈન્ટરમાં આવતે વર્ષે પેલાનું બારી ભોગવવાનું જ છે ને !

સચિતા:

આવા પ્રિન્સિપાલ ડાહ્યા અને સુર મણાય. ઉપા:

સુધરેલા દેશમાં આપણી કમનસીબ બંધથી પરીક્ષા નથી લેવાતી. ત્યાં દરેક શિક્ષકને વીસ કે પચીસ શિષ્યો સુપ્રત કરવામાં આવે છે. તેમના બહુતરમાં શિક્ષક અંગત કાળજી રાખે છે અને રસ પણ લે છે. એક જ વાર્ષિક પરીક્ષાના એક જ પરિણામમાં તો આકસ્મિક સવાલ આવતાં શિષ્ય મુંઝાઈ પડે અને આખા વર્ષની મહેનત પર પાણી ફરી વળે.

સચિતા:

આપણા લોકપ્રિય પ્રધાનો આ બાબતમાં શું કરે છે ? ખાર ખાર મહિના થયાં આવ્યા તો પણ અભ્યાસક્રમાં સુધારો કેમ કરતા નથી ?

ઉપા:

પ્રધાનો રાજકીય આંદોલનમાંથી જીયા જ આવવા પામતા નથી. કોમી રમખાણ, હડતાળ, બ્રેક, મતાધિકાર, કમીટી, સમકમીટી, જીય-રચના-આ બધી ઘડઝાંગમાં જ દૂખી ગયા છે.

સચિતા:

બધાં એ પ્રધાનપદાં અને બધું એવું સજીતર !

પ્રજ્ઞા:

આવી અધીરાઈ ન આવે. કોન્ગ્રેસી-પ્રધાનો ધીમે ધીમે સૌ સારા વાનાં કરશે.

સચિતા:

ધૂળ કરશે. અનાજ, કાપડ અને દિવાસળી જેવી ક્ષુદ્ર બાબતમાં યોગ્ય વ્યવસ્થા કરી શક્તા નથી તે મોટી બાબતોમાં શું કરી શકવાના હતા ?

ઉપા:

આ બધી ગૂંચવણનું મુખ્ય કારણ એ છે કે, આપણા કોન્ગ્રેસી નેતાઓ અને પ્રધાનોને બ્રિટિશરોનો વારસો મળ્યો છે. તેમની મુશ્કેલી

બંગાળની સ્ત્રીઓએ લખેલા હિંદના શિલ્પીઓને

વિનંતી પત્ર

બંગાળ ધારાસભાના ત્રણ સ્ત્રી સભ્યો શ્રીમતી નેલી સેનગુપ્તા, શ્રીમતી આચાર્યા સેન અને કુ. વીજ્યાદાસે લોકપ્રતિનિધિસભામાં મૂળભૂત અધિકાર-સત્ત્વ કમીટીમાં એકલા સ્ત્રી પ્રતિનિધિ રામકુમારી અમૃતકુંવરને એક પત્ર લખી બંગાળની સ્ત્રીઓની મૂંઝી વેદનાઓ પ્રત્યે ધ્યાન આપવા વિનંતિ કરી છે.

તેઓ લખાવે છે: “પ્રતિકુળ સંજોગો, અયોગ્ય સામાજિક હિંદો, અન્યાયી કાયદાઓ તેમ જ કુટુંબમાં તેઓનું દલકું રથાન હોવાને પરિણામે બંગાળની સ્ત્રીઓ માનસિક તેમ જ શારીરિક રીતે નબળી અને નિરાધાર બની જવા પામી છે. તેઓ બીજા પ્રાંતોની બહેનો કરતાં પણ વધુ નિરાધાર બની ગઈ છે. આ કારણસર જ બંગાળી સ્ત્રીઓ આટલી બધી વાર સધળા પ્રકારના સિનમેનો બોમ બની છે.

“પ્રાંતમાં થયેલાં રમખાણને પરિણામે જે નેઈએ સોથી વધુ મૃત્યુ થયું હોય તો તે સ્ત્રીઓ જ છે. અમે અમારી જાનની રક્ષા ન કરી શક્યાં તે માટે સ્ત્રીઓ તરીકે અમે

શરમની જાડી લામણી અનુભવીએ છીએ, પણ સાથે સાથે સમાજે દર્શાવેલી અમાનુષી નિષ્કૃષ્ટતા તેમ જ રાજ્યે સ્ત્રીઓ સામે વારંવાર કરેલા પાશવી અપરાધોથી અમને દુઃખ ઊપજે છે. હિંદુ આજે સ્વતંત્રતાનો વિચાર કરી રહેલ છે. હિંદુનું નવું બંધારણ આજે એરણ પર ચડી ચૂક્યું છે. એટલે બંગાળમાં પ્રવર્તી રહેલા આ બધાનકે અનિષ્ટ પ્રત્યે તૂતન હિંદના ધર્મ વૈધાઓનું આ પત્ર ઉપર સદી કરનાર ધ્યાન ખેંચવા માંગે છે.

આવા અત્યાચારને કાષ્ઠપણ ભોગે અંટ-કાવવાનાં પગલાં ભરવાં નેઈએ. અને સ્ત્રીનું શરીર પવિત્ર તેમજ અનુવધ્ય છે, એવી જાહેરાત કરી આ દિશામાં એક અતિ અસર-કારક પગલું ભરવું નેઈએ.

“એટલે સ્ત્રીઓ પર અત્યાચાર કરનાર અપરાધીને કાયદાની દૃષ્ટિએ સખતમાં સખત દિશા થવી નેઈએ. હિંદની સ્ત્રીઓનો આ મૂળભૂત અધિકાર હોવો નેઈએ.

“સ્ત્રીઓની મૂંઝી વેદનાઓ પ્રત્યે ધ્યાન અપાવું જ નેઈએ. અમને આશા છે કે બાવી હિંદના શિલ્પીઓ આ તરફ પૂરેપૂરું ધ્યાન અને સંબળ આપતાં અચકારી નહિ.”

બેચડી છે. એક એકે રાજકીય વિષયોમાં જ રમ્યાપર્યાય રહેવાની કુટેવ અને બીજી એ કે પ્રજાની આર્થિક પ્રગતિ સાધવામાં મૂડીદાર વર્ગે પ્રધાનો અને નેતાઓ ઉપર રથાપેલું વર્ચસ્વ. રાજકીય બાજનામાં રોકાઈ રહેવાને બદલે હજી આર્થિક પ્રદેશમાં જે નેતાઓ અને પ્રધાનો ન ધ્યાન આપે તો ઊંચવણીનો પ્રશ્ન તો શું, પણ કેમી પ્રશ્ન. જોકેલી તથા. પ્રજાના આર્થિક દિન સિવાયની બીજી બધી વાતોમાં પાંડિત્યનો ખાસી રાખ્યાંબર આપ-જુને દેખાય છે; તેમાં એક પ્રકારનો વિચાર-લેખ છે; તે વાસ્તવિકતાથી વંચિન છે; અસંબંધ છે.

તરલાડ:

ખરી વાત છે. આ મનોદશા તે આપણા નેતાઓ અને કાર્યકરોમાં પણ નગરે પડે છે. થોડા વખત પડેલાં સ્ત્રીઓના એક મંડળને ગુજરાતના પ્રખર મુસોવક રવિશંકર મહારાજે સલાહ આપી કે ‘સાંકડામાં સમાસ’ કરનાં શીખો. હવનની જરૂરિયાતો આ જમાનામાં શા માટે ઘટાડવી? વૈજ્ઞાનિક ઉત્પાદનના લાભ શા માટે ન લેવા? મદોસાતોમાં જ મોકળાશ શોખે? બાકીના લોકો સંકડા-મજુની અંધારી ઝાટકીમાં જ ફાંફાં માટે? ખરું પૂછો તો આવી સંકેતલક્ષી મનોદશાને લીધે આપણી રિયલિ વધારે અને વધારે બમ્મી રહી છે.

બાળવિધવાઓનાં પુનર્લગ્ન

હેમચાર (ટિપેરા)માં ચાર શેલાડી ખાતે પ્રાર્થના પછી મહાત્માજીએ પોતાને પૂછવામાં આવેલા પ્રશ્નોનો લેખિત જવાબ આપ્યો હતો.

પ્રશ્ન:-નામશુદ્ધ ગતિની બાળઓને સામાન્ય રીતે બાર કે તેર વર્ષની ઉંમરે પરણાવવામાં આવે છે. અગાઉ તો ત્રણ ચાર વર્ષની ઉંમરે લગ્ન થતા હતા. વરને કન્યા માટે ૧૫૦૦ રૂપીયાનું પદ્મ -આપવું પડે છે. બંને વચ્ચેની ઉંમરની સરાસરી જોતાં લગભગ ૧૨ કે ૧૩ વર્ષની ઉંમરનો તકાવત રહે છે. આ ગતના એક વિભાગમાં વિધવા-લગ્નની છૂટ હતી; પણ બીજો એક વિભાગ નો એનાથી ચડિયાતો ગણાતો હતો, તેનું અનુકરણ કરીને એ લોકો આ ટેવ છોડી રહ્યા છે. બાળલગ્ન અને વિધવાના પુનર્લગ્ન અંગે આપનો શો અભિપ્રાય છે ?

મહાત્માજીએ જણાવ્યું: મારો અભિપ્રાય નિષ્કર્ષાત્મક છે. પહેલાં તો બાળવિધવાઓ માટેની શક્યતા હોવી જોઈએ નહિ. બાળ-લગ્ન પ્રત્યે મને નારાજ છે. ઉચ્ચ ગણાતી કામ પારોથી કમનસીબ નામશુદ્ધીએ અપનાવેલો એ કુરિવાજ છે. હું પદ્માના રિવાજની પણ વિરુદ્ધ છું. એ તો બીજું કંઈ નહિ પણ બાળાઓનું વેચાણ ગણાય; અને નામ-શુદ્ધીમાં પણ પાછી પેટા ગાતિ હોય એ વખેાડી કાઢવા જેવું ગણાય. તમારી અંદરની બધી ગાતિ પદ્ધતિ નાશુદ્ધ કરવાની હું તમને સલાહ આપીશ.

આ અંગે મેં વારંવાર વ્યક્ત કરેલો અભિપ્રાય તમારે ધ્યાનમાં રાખવો જોઈએ. બધી ગાતિઓ નાશુદ્ધ કરી, ફક્ત એક જ ગાતિ રાખવી જોઈએ, એટલે કે બંગીની. અને પોતાને બંગી કહેવાવવામાં બધા હિંદુઓએ મર્વ લેવો જોઈએ.

બાળલગ્નો નાશુદ્ધ થતાં કુદરતી રીતે જ, એ

ગાંધીજી સાથે પ્રશ્નોત્તરી

કોઈ હશે તો પણ, બહુ જ થોડી યુવાન વિધવા હશે. સામાન્ય નિયમ તરીકે એક માણસને પોતાની જીંદગી દરમિયાન એક જ પત્ની અને એક સ્ત્રીને પોતાની જીંદગી માટે એક જ પતિ હોવો જોઈએ એમ હું માનું છું. એવી કહેવાતી ગાતિઓમાં રિવાજને લીધે સ્ત્રીઓ માટે બળાત્કારે વૈધવ્ય પ્રચલિત બનાવવામાં આવ્યું છે. માણસો માટે ઉશ્કેટો જ નિયમ છે. એ એક લાંછન છે. જ્યારે સમાજ એવી દયાળુનક પરિસ્થિતિમાં હોય ત્યારે હું બધી યુવાન વિધવા માટે પુનર્લગ્નની હિમાયત કરું છું. હું ગતિની સમાનતામાં માનું છું, અને તેથી સ્ત્રીઓ માટે પુરુષો જેટલા જ હક્કોનું વિચારી શકું.

પ્રશ્ન: તમે એમ કહો કે તમે આંતર-ગાતિય લગ્નની તરફેણ કરો છો, પણ એ જ વખતે તમે એમ કહો છો કે દરેક પક્ષે પોતાનો ધર્મ બળવી રાખવો જોઈએ; અને તેથી કહો છો કે તમે આંતર-ગાતિય લગ્નો પણ સહન કરો છો. જુદા જુદા ધર્મોના પક્ષોએ પોતાના જીવનના અંત સુધી પોતાના ધર્મો બળવી રાખ્યાના દાખલા છે ? કેટલી આંતર-લગ્નની સંરચા ધર્મને ઇન્કારતી નથી; અને તે ધર્મની સિદ્ધિલતા તરફ દર્શાવતી નથી ?

મહાત્મા ગાંધી: પ્રશ્ન યોગ્ય છે. મને એવા દાખલા યાદ નથી કે જ્યાં પક્ષો ચતુર સુધી પોતાના ધર્મને વળગી રહ્યા હોય, કારણ

આરાધના

મારા આંખના નીલાંબર માંય રે,

પ્રભુ, ઘર્ષ ચન્દ્રમા વસો :

મારા હૃદય સરૌવર માંય રે,

ઘર્ષ પદ-પાંદડી હસો !

મારા નયનના નીલાંબરમાંય રે,

પ્રભુ, ઘર્ષ તારલા વસો :

મારા હૃદય સરૌવરમાંય રે,

પાણીને પડછાયા હસો !

મારા નેત્રના નીલાંબરમાંય રે,

ઘર્ષ તેજકુલડાં વસો :

મારા અંતરમાં પુષ્પ પારિજાત રે,

ઘર્ષ પ્રેમભાવે હસો !

જનાર્દન પ્રભાસ્કર

કે હું જે મિત્રાને ઝાળખું છું તે દરેક મરણ પામ્યા નથી. જ્યાં જે એવા સ્ત્રી-પુરુષો જોયા છે, જેઓ જુદા ધર્મપ્રચાર કરતા હોય, અને દરેક પોતાના ધર્મને તેના ત્યાગ વિના વળગી રહ્યા હોય; પણ હું ત્યાં સુધી તો દલીલ કે તમારે જીનકાગના અનુભવની રાદ જોવા યોગ્ય વાની જરૂર નથી. તમારે નવા દાખલા ઉભા કરવા; જેથી નરમ દાખલાઓની નરમાય જતી રહે. આંતરક્ષઓની બાબતમાં હું માનતો નથી પણ હું આંતરક્ષઓના સુપારા માટે આવશ્યકીય. આંધીજીએ જણાવ્યું કે 'હું આંતરક્ષમિત્ર

હમને કોઈ પણ વખતે થાય તો તે આવકાર પાત્ર હોયું' છું; પણ એ વિચાર હંમેશને માટે હું ધરાવતો નથી. વાસનામાંથી આવ્યા સંબંધો જનમવા ન જોઈએ એ જ મારી માન્યતા છે.

જો વાસનાનું જ એ પરિણામ હોય તો પછી એ લગ્ન જ ન ગણાય. મારા વિચાર પ્રમાણે લગ્ન તો એક પવિત્ર સંસ્કાર છે. તેટલા માટે એમાં અન્યોન્ય પ્રત્યે મૈત્રીની બાવના હોવી ધોર; અને પછીને એક ખીળના 'ધર્મ' સંપ્રદાયને માટે સમમાન અને સન્માન હોવું જોઈએ. એમાં વંદાજના પ્રશ્નને રચાનું જ નથી. જો જાતિઓ એક ખીળ પ્રત્યેની દુસ્મનાવટની બાવનાને તિલાંજલી આપે અને વિશ્વના ધર્મો પ્રત્યે સમાનતાની લાગણી દાખવે તો જ આ સુખદ પ્રસંદ સંભવી શકે.

કમલપુર ગામની વિદાય લેતી વખતે આંધીજીએ પોતાની આસપાસ ટોળે વળેલાં અને પોતાની ચરણજી સેવા પડાપડી કરતાં, સ્ત્રીપુરુષો અને બાળકોનાં એક ટોળાંને ઉદ્દેશીને કહ્યું હતું કે, મારાં ચરણને સ્પર્શ કરશો નહિ, હું તો અરપૂર્યોમાં જે સૌથી અરપૂર્ય છું.

આંધીજીએ પ્રશ્નોત્તરીમાં કહ્યું કે કેટલાક મુસ્લિમ ટીકાકારોએ મને પડા પદ્ધતિ સામે જોડવા એતરણી આપી હતી, માટે જ એ વિશે જોડતાં હું સહેજ અવ્યક્ત છું. પણ ત્યારે ઘણી કિંદુ સ્ત્રીઓ પણ પડા પાળે છે એ મારા જોવામાં આવ્યું ત્યારે એ વિશે હું માનું કે ખરે પડા તો હૃદયનો છે. પડા પાટે જે સ્ત્રીઓ પુરુષો પર નજર ફેરવે છે અને એ પુરુષ સંબંધી મનમાં વિચાર કરે છે એ તો પડા પાછળ રહેલી બાવનાનો ભાગ ક્યાં સમાન છે. જો એની પાછળ રહેલી બાવનાને સ્ત્રીઓ અપનાવે અને અનુસરે તો તો મદાન પયમખરના પયમામનું જરૂર તેઓ પાલન કરે છે એમ મનાય.

.....ને રોશને ટ્રેનની વાટ જોઈ હું
 જિભી હતી. વચલું રોશન હતું અને ટ્રેન છેક
 દિલ્હીથી ચિત્તાર બરેલી આવે એટલે જગાને
 માટે સ્વાભાવિક ચિંતા તો હોય જ. પણ ટ્રેન
 આવતાં સારે નસીબે સામે જ સ્ત્રીઓનો
 'કુપે' આવ્યો, અને તેમાં એક જ યુવતી
 બેઠેલી હતી. તેના પોષાક પરથી ગોવાનીઝ
 ખ્રીસ્તી જેવી દેખાઈ. મારા ડબ્બામાં દાખલ
 થવાના હક સામે ઘણીએક 'મેમ સાહેબો'
 માથે જરૂર પોકળ વાંધા ઉઠાવાશે અને ઘણી
 વખત કરવું પડે છે તેમ તકરાર કરી ડબ્બામાં
 ચઢવું પડશે એવી કલ્પના કરી હું ડબ્બા પાસે
 મઠી, ત્યાં તો યુવતીએ જલ્દી જલ્દી બારણું
 ખોલ્યું: "આવો આવો, પાંચ દિવસથી હું
 એકલી જ મુસાફરી કરું છું ત્યારે જીતરવાના
 બે કલાક પહેલાં તમે મળ્યાં" એવા આવકારતા
 શબ્દોએ મને વધતી લીધી.

સ્વાભાવિક રીતે ક્યાંથી આવો છો, ક્યાં
 જાઓ છો, એવા સવાલોથી મેં ઝાળખાણ
 શરૂ કરી. યુવતી છેક બિહારથી આવતી હતી.
 પાંચ દિવસથી ચારપાંચ ઠેકાણે ટ્રેનો બદલતી
 આવતી હતી. ગોવાનીઝ નહિ, પણ ગુજરાતી
 ખ્રિસ્તી હતી. તેની વાંકુધારા અરબલિત ચાલી
 રહી હતી. 'પટણા પાસે ... પુરની લસકરી
 હોરિપટલમાં નસતું કામ હતું કરું છું. ઘર
 ગુજરાતમાં ... માં છે. દમજ્યાં નાતાલ માટે
 રજા લઈ ઘેર જાઉં છું. ઘેર મા, બાપ અને
 ત્રણ નાનાં બાઈ બહેન છે. બાપનું મગજ
 અરિયર છે. માએ પારાવાર મુશ્કેલીઓ વેડી,
 પારકાં વૈતરાં કરી અમને મોટાં કર્યાં છે. હું
 તો પંદર વરસની થઈ ત્યારથી કાંઈ ને કાંઈ
 કામ કરી માને મદદ કરું છું. હું અને મારી
 મોટી બહેન મેટ્રિકમાં પાસ થયાં. પછી અમને
 બન્નેને કોલેજમાં જવાનું બહુ મન હતું. અમારા
 શહેરમાં જ કોલેજ છે; પણ પૈસાની મદદ એક
 જણ માટે મળે તેમ હતું, એટલે બહેનને કોલે-

માતાના સંસારનો ભાર વહેનારી

અર્વાચીના

[સત્ય ઘટના]

લેખિકા:

શ્રી. સરોજિની મહેતા

*

જમાં જવા દીધી અને મેં રેશનખાતામાં
 નોકરી લઈ લીધી. મોટી બહેન બે વરસ
 બહુને પરણી ગઈ. થોડો વખત નોકરી થયો
 પછી મને ખબર પડી કે મુંબઈમાં એક વરસની
 તાલીમ આપી લસકરી હોરિપટલો માટે નસો
 તૈયાર કરે છે એટલે હું ત્યાં ગઈ; અને પાસ
 થયા પછી નસની નોકરી કરું છું.'

વાતો કરતાં ટ્રેન એક બીજી રોશને
 આવીને જિભી રહી. સામે એક બીજી ટ્રેન
 આવી. દેશી લસકરી સિપાઈઓથી ભરતક હતી.
 અમારી સામે આવેલા ડબ્બામાંના સિપાઈ
 ઓએ એમની રીત મુજબ અસભ્ય રીતે ખૂબો
 પાડવાનું, તાળાઓ ને સિસોટીઓ વગાડવાનું
 શરૂ થયું. યુવતીએ જીડીને એ તરફની બારીઓ
 ખંધ કરી. પછી બોલી: 'મારે તો રોજ
 આમની સાથે કામ લેવાનું હોય છે. દિવસે
 તો, હોરિપટલમાં પુરક કામ કરનારાં હોય,
 એટલે કાંઈ ન કરી શકે, પણ રાતની પાળા
 આવે ત્યારે અમે બે નસો ફક્ત હોઈએ. વોડ'

હોય તો ખૂણમાં બેસીને કોઈનાં ખાતો હોય. વારસદારી બેમાંથી એક નસ' ડયુરી રૂમમાં બેસે ને એક વોડમાં ફરી આવે. એ વખતે આ લોકોની સત્તામજ્જીને પાર નથી. પણ કોઈને સમજવી, કોઈને ધમકાવી ને કોઈને બે તમાચા મારીને પણ સીધા-રાખું છું. મેટ્રન મારા પર બહુ ખુશ રહે છે ને કહે છે કે, તારા જેવી મધી નસે હોય તો આ સિપાઈઓ આપમેળે જ સીધા થઈ જાય.'

નાનપણથી સ્વાશ્રયે જીજરેલી આ યુવતીમાં જે દિ'મત હતી તે પ્રસ્થાના ચોટી પહેરા નીચે લાજ મલાળમાં કે પડદામાં રહેલી સ્ત્રીઓમાં ક્યાંથી હોય ?

જિતરવાનું રોશન પાસે આવતું ગયું તેમ યુવતી ખૂબ ઉત્સાહમાં આવી.

“ધેર જઈય ને ‘મા, મા,’ ફરી જૂઓ પાડીય ત્યારે એ કેરી દરખથી ગાંડી ચર્ક જશે ! બે ત્રણ વખત રળ મળી ને પાછી રદ ચર્ક હતી, એટલે આ વખત તો માને ખજર જ નથી આપી કે આણું છું. એટલે નકામી નિરાશ ન થાય. દોરિપટલમાં કામ કરતાં પણ રાતદિવસ મા યાદ આપ્યા કરે છે. બીજી નસો સિનેમા જોવા કે કપડાંની ખરીદી કરવા વારંવાર જાય ત્યારે મને સાથે આવવા ખૂબ આમ્રદ કરે છે. ધણીવાર મન ચર્ક પણ જાય છે, પણ તરત કામ ફરી ફરી ચાકી ગયેલી જુવાનીમાં ધરડી ચર્ક ગયેલી માનું ગોંડું નજર આગળ તરી આવે છે, એટલે મન કહણ ફરી ના પાડી દઈ છું. કેટલીક નસો મને ‘કંજુસ’, ‘મુંજી’ એવાં એવાં નામ આપે છે. પણ મારી માના મુખ કરતાં એ લોકોની મસ્કરી કાંઈ વધારે કીમતી નથી. જેટલું દું મોજશોખમાં જીરાડું તેટલું મારી માને જ આણું મને ને ! માને નિષમસરના પૈસા મોઢી દઈ,

મારા બધાં જિલ ચૂકવું, પછી જો કાંઈ વધે તો જ એવા શોખ પાછળ ખરચું છું.’

મેં પૂછ્યું: ‘તમારે કોઈ કમાય એવો કામ નથી ?’ તેણે આવેશથી કહ્યું: ‘ના, કામ નથી. તો આ જ વરસનો છે. મા પણ ધણીવાર એક્સોસ કરે છે કે એક મોટો કમાઈ દીકરો હોત તો કેવું સાઈ ? પણ દું કદું છું કે દું દીકરા બરાબર જ છું ને ! એ કહે છે કે તું પરણી જાય તો મારું શું થાય ? પણ મેં કહ્યું કે મારી નાની બહેન કમાઈને તાઈ પૂરું ન કરે ત્યાં સુધી નહિ પરણું એવું વચન આપું છું; પછી કોઈ છે !’

આ સરળ બાવથી વાતચીત કરતી જતી યુવતીની આત્મભોગની બાવનાથી દું ખરેખર તેના પર મુગ્ધ થઈ ગઈ. સ્ત્રીઓ કમાય તો સ્વાર્થી, સ્વચ્છંદી ચર્ક જાય એવી જૂઓ પાક નારા સમાજને આવા દૃષ્ટાંતો જોવાની ક્યાં પડી છે ? એ તો નવલકથા, નાટક, સિનેમા બધે જ સ્વાશ્રયો અને ફળેત ફરી પતિના ને સાસુના ટપસા ખાતી ગુલામી માનસવાળી અને છાપરે ચઢાવે છે અને એ રીતે આપણા કમબાગ્ય દેશની ગુલામી પરંપરા ચાલુ રાખવામાં જ કાળો આખ્યા કરે છે; ‘અર્ચાગીના’ની ઠેકડી ફરી ‘પ્રાચીના’ની જ મદતો કાઢી સ્ત્રીઓને દબાવણી રાખે છે. એને જિતરવાનું રોશન આવ્યું ને યુવતી ‘આદા ! માનું, ધર આવ્યું’ એમ બાળક જેટલો જૂઓ પાડતી ટ્રેનમાંથી ફૂટી પડી !

માત્ર ૧૬ વર્ષની આ યુવતીએ માના સંસારને સમસ્ત બાર પોતાના માથા પર લઈ લીધા હતા. નડોતી એની પાસે કહેવાતી કુલી નના, નડોતી મૂડી કે નડોતી પુંરુપ કુટુંબીઓની હોય. માનુષ્ય એ જ એની કુલીનતા, સ્વાશ્રય એ જ મૂડી અને દિ'મન એ જ એની હોય !

સ્ત્રીજીવનનો આવતો અંક ‘મિથાણીસ્મૃતિ અંક’ પ્રગટ થશે.

જુદા જુદા અનેક દેશીની સ્ત્રીઓને યુદ્ધ દરમિયાન ઉતાવળે અમેરિકન સૈનિકોએ જોડે કરેલાં લગ્નમાં છેવટે પરતાવાનો વખત આવ્યો છે. તાલેતરમાં જ 'એવી બે અંગ્રેજ સ્ત્રીઓ પોતાના બે અમેરિકન પતિને છોડીને પોતાને દેશ પાછી ફરી છે અને તેમણે જાતે કરેલું જ્યાન અહીં આપ્યું' છે.

એ બેમાંની એક શ્રીમતી લોનાં અલ-વારેઝની ઉંમર ૨૫ વરસની છે. પહેલાં તે એક દુધની દુકાન પર કામ કરતી હતી, અને પહેલેથી જ ખૂબ શરમાળ અને ઓછાબોલી હતી. અમેરિકાથી પોતાની અઢી વરસની બાળકીને લઈને તે પાછી ફરી છે. તેણે પોતાનું જ્યાન નીચે પ્રમાણે આપ્યું છે.

'મારા પતિએ અમારાં લગ્ન પહેલાં મને કહ્યું હતું કે, તે એક સ્પેનિશ કુટુંબનો છે. તેનું ઘર લોસ એન્જિલ્સ પ્રાંતમાં છે. ત્યાંની ઇમારતો ખૂબ પ્રખ્યાત છે, અને મને પણ ત્યાં રહેવાનું મળશે. પરંતુ જ્યારે હું અમેરિકા ગઈ ત્યારે જાણવા મળ્યું કે તે સ્પેનિશ નહિ, પણ મેક્સિકન હતો.

'તે મને અને રોબિન [નાની પુત્રી] ને એક તૂટેલા મકાનના બે ખંડોમાં લઈ ગયો. તે મકાન લોસ-એન્જિલ્સ પ્રાંતમાં ગંદી અને કચરાથી ભરપૂર 'બેક્સ'હિલ એવેન્યુ' માં હતું. પાડોશમાં પણ એક ગોરી સ્ત્રી વગર બીજા કોઈ નહોતી. જો જણાવું એક મેક્સિકન કુટુંબ તે મકાનના નીચલા ભાગમાં રહેતું હતું. તેમાં કોઈ અંગ્રેજ ભાષા જાણતું નહોતું.

'જ્યારે રોબિન બહાર રમવા જતી ત્યારે દોડીને એકદમ અંદર પાછી આવતી રહેતી કારણ કે તેને મેક્સિકન બાળકોની ભાષામાં સમજ નહોતી પડતી.

'મારો પતિ મને એક બે વાર નૃત્ય માટે મેક્સિકન નૃત્યશાળાઓમાં પણ લઈ ગયેલો. ત્યાં કેવળ મેક્સિકન લોકો જ આવતા અને તે

પરદેશીને પરણેલી સ્ત્રીઓનો

દાખલ પુસ્તકની સભા
પરકથા સંપ્રેમ બોલ

પ્રણય

અને

પશ્ચાત્તાપ

*

લોકો મારા તરફ બહુ જ ખરાબ રીતે ધુરંડા.

'એક વાર હું મારા પતિ અને તેના મેક્સિકન મિત્રો સાથે બહાર ફરવા અર્ધ હતી. તેણે પોતાના મિત્રો વચ્ચે મારી ખૂબ મજાક ઉડાવી, આથી હું તેને તેના મિત્રો સાથે રહેવાનું કહીને પાછી ચાલી આવી.

'એક વાર તેણે મને ખૂબ મારી અને મારા દાંત તોડી નાખ્યા. તે રાત્રે મેં ઇંગ્લેન્ડ પાછા આવવાનો નિશ્ચય કરી લીધો. તેણે મને પહેલેથી કહ્યું હતું કે જો મને અમેરિકામાં ગમશે નહિ તો મને ઇંગ્લેન્ડ આવવાનું બાકું આપશે, પરંતુ હું રોબિન તેની પાસે મૂકી જઈ તો જ મને બાકું આપે તેમ કહ્યું.

'આથી મેં ધીમે ધીમે થોડા થોડા પૈસા બચાવવા માંડ્યા. ધરનું ખર્ચ નેટલું ઓછું થઈ શકે તેટલું ઓછું કરવા માંડ્યું અને એ રીતે દેશમાં પાછા આવવા માટે 'બાકું' એકઠું કરવા લાગી. લગભગ બે માસ સુધી મારાં કપડાં પાછળ કે રોબિન માટે એક પાઈ પણ મેં ખર્ચી નહિ.

'મારા પતિએ દારૂ પીવો શરૂ કર્યો કોઈને રાત્રે ધણુંખડું બહાર જ રહેતો હતો, હું દેશમાં પાછી

આવવા નીકળી તેના એક અડવાડીઆ પહેલાં તે પોતાનો સામાન લઈ ક્યાંક ચાલ્યો ગયો, પણ મેં બાહ્ય પૂરતા પૈસા એકદા કરી લીધા હતા.

“મારી એક પિતરાઈ બહેન પણ કોઈકની સાથે લામ કરી અમેરિકા આવી હતી. તેની પાસેથી મેં લોસ એન્જિલ્સથી સાન્ફ્રાન્સિસ્કો સુધીનું બાકું લીધું. ત્યારે હું જહાજમાં બેઠી ત્યારે મારી પાસે એક પામ્પ પણ બચી નહોતી.

“હવે હું મારા દેશમાં મારી મા સાથે રહું છું અને જે કંઈ બની ગયું તે મને એક બધાનક સ્વપ્ન જેવું લાગ્યા કરે છે. મને થાય છે કે, હું અમેરિકા ન ગઈ હોત તો ‘હેવુ’ સારું !”

*

શ્રીમતી નોમો ટાઉનસેન્ડ લગભગ ૨૪ વર્ષની એક સુંદર અને રમુજી સ્વભાવની સ્ત્રી છે. તેણે પોતાની વાત આ પ્રમાણે કહી છે:

“હું મારા પતિની સાથે લગ્ન મુકામે આવેલી એક પશુશાળામાં ગઈ, ત્યાં ૧૮૦૦ પશુ હતા. લગ્ન નવા માટે અમારે ૧૩૦ માઈલનો પ્રવાસ કરવો પડ્યો હતો. તે દરમિયાન મેં ત્રણ વાર કંઈ દંતુ કે ટ્રેનમાં એટલી ગંદકી છે કે મારે નાકડું પડશે. નાઘા સિવાય હું મરી ગઈશ.

“પરંતુ ત્યારે હું મારા પતિની પશુશાળામાં ગઈ ત્યારે તેણે મને એક બાજુ લઈ જઈ કંઈ: ‘પ્રિયે, મને ખરેખર કુખ થાય છે, કે આપણે ત્યાં નદાવા માટે રનાનાગાર નથી.’ મારા જીવનમાં મને મોટા ઘણો કોઈવાર નહોતો લાગ્યો. મને ખાતરી હતી કે રનાનાગાર વધરવું તો કોઈ પર કોય જ નહિ. દીનના એક નાના ટકમાં ધોવાનું સપાનું કામ મારે કરવું પડતું હતું. ત્રણ માસ સુધી મારા પતિની સાથે ત્યાં રહી તે સમય દરમિયાન મારે તેનાથી જ સલાવવું પડેલું. આખી પશુશાળા ગંદકી અને ધૂળથી ભરપૂર હતી.

“મારા પતિએ એક વાર મને ‘પૂછ્યું’ કે

મારી પાસે કેટલા પૈસા બચ્યા છે? ત્યારે મેં કંઈ કે ૨૦૦ ડોલર છે. ત્યારે તેણે કંઈ કે તેની પાસે કેવળ ૯ ડોલર છે, જેથી પ્રસંગ પર એ પૈસા કામ લાગશે.

ત્રણ અડવાડીઆ પછી મારા પતિનો બાઇ, તેની સ્ત્રી અને તેનાં નાનાં છોકરાં તથા મારી નણંદ, તેનો પતિ, તેની પાંચ છોકરીઓ અને એક નાનો છોકરો અમારો સાથે રહેવા આવ્યા.

“એક પાંડોથી પાસેથી તંબૂ લીધો અને પાછળના આંગણમાં તે બાંધ્યો. હું આઠ બાળકો અને મારા પતિના કુતરા સાથે ત્યાં સૂઈ રહેતી. બાળકોને જમીન પર સૂવું પડતું. બાળીનાં બધાં નાનાં બાળક સાથે ધરમાં સૂતાં. રસોઈ એટલી ગંદી થતી કે ત્યારે હું વાસણ છોટકવા બેસતી ત્યારે મારી આંખોમાં આંસુ આવી જતાં. એટલે હું કોડી આંગણમાં જઈ ખૂબ જ રડતી.

“પાછળના આંગણમાં એક ખાડો ખોદી જગત્ત બનાવવામાં આવ્યું હતું. ત્યાંથી માથું કાઢી જાય એવી દુર્ગંધ આવ્યા કરતી. માથું ઝાળવા વગેરે પ્રસાધન કાંઈ માટેના ખંડની બનાવટ એવા પ્રકારની હતી કે તેનો ઉપયોગ બે જણા કરી શકે, એટલે ત્યાં એકાંત જેવું મળતું જ નહિ.

“સારા નસીબે મેં મારા પતિથી છાનાં ૨૮૩ ડોલર બચાવી રાખ્યા હતા એક દિવસ ત્યારે તેણે મને મારજુડ કરી ત્યારે મેં ત્યાંથી નીકળી જવાનો નિશ્ચય કરી લીધો. પતિને આ ખબર પડતાં મને રાખવા માટે મારી ઘણી પ્રશામત કરી પણ મને હવે ત્યાંના પાંચ અનુભવ થઈ ચૂક્યા હતા. આથી હું ત્યાંથી નીકળી, સાનડીગોમાં મારા ભત્રીજા પામે આવી અને તેની પાસેથી ૪૦ ડોલર ઉઝીના લઈ સાન્ફ્રાન્સિસ્કો ગઈ. ત્યાંથી હું જહાજમાં બેઠી ત્યારે મારી પાસે કેવળ પાંચ ડોલર બાકી રહ્યા હતા.”

રત પડવાં આવી છે. અધારિયા રેલ્વે
પાટા ઉપર સચલાઈતનો પ્રકાશ વેરતી વેરતી
વિરમગામથી ઉપડેલી ફાસ્ટ ૪૦ માઈલની
ઝડપથી મુંઝઈ તરફ દોડી રહી છે.

પાલગઢ રેલ્વેશન આખું. ગાડી ઊભી રહી.
એક માણસે જોઈ લીધું કે એક સેકન્ડ ક્લાસ
લેડીઝ કમ્પાર્ટમેન્ટમાં માત્ર એક બહેન અને,
એનું નાનું બાળક જ છે.

ઉતાડ્યો ચડ્યા ઊતર્યા અને ફરી સીટી
વાગી ને ગાડી બિપડી. ગાડી રેલ્વેશનનું પ્લેટફોર્મ
પરું વટાવી જાય એ પહેલાં સામી બાજુએથી
એક માણસ પેલી બહેનવાળા ખાનામાં દાખલ
થવા માટે પગથી ઉપર ચડ્યો. બહેને જોયું
કે તરત જૂસ મારી: 'ભાઈ, જોતા નથી, આ
તો સ્ત્રીઓનો ડબ્બો છે? બીજા ડબ્બામાં
જવ.' આજ્ઞાનાર કાંઈ સામજ્યા વિના લોખં-
ડનું હેન્ડલ ઝાલીને ઊભો રહ્યો. એણે કોટ
પાટલન પહેર્યો હતો. આંગળીઓમાં ત્રણચાર
સોનાની વીંટીઓ પહેરી હતી. એ બેદરકારી
ખતાવીને ડબ્બામાં ધૂસવા જતો હતો. એટલે
'બહેનને વહેમ પડ્યો. એણે એને રોક્યો અને
હું કે, 'જો અંદર આવશો તો હું સાંકળ ખેંચીશ.'

આવનાર માણસ બહાર લંટકી રહ્યો.
બહેને આવનાર સામેનાં બારીનાં બારણાં બંધ
કરી દીધાં. ગાડી તો ચાલી જ જતી હતી.
થોડી વારમાં વસંધની ખાડી આવી. ખૂસ ઉપર
ધમધમાટા બોલાવતી ગાડી તો આગળ જ
વધે જતી હતી.

હવે પેલો આવનાર બાજુની બીજી બારી
પાસે આવીને નમ્રભાવે બોલવા લાગ્યો: 'બહેન,
બહાર દરિયાનો ઠંડો પવન સુસવાટા કરતો
આવે છે. મારા હાથ હું દવાઈ ગયા છે. બારણું
ખોલો, નહિ તો મારા હાથ છૂટી જશે અને હું
ખાડીમાં પડી જઈશ. હું કોઈ લોકો નથી,
પણ સારા કુટુંબનો માણસ છું. ગાડીમાં ચડતી
વખતે બુલથી આ ડબ્બો આવી ગયો, એટલે

પાટીદાર બહેનની બહાદુરી

શ્રી. બખ્તસાઈ મહેતા

*

અહીં ચડી ગયો. ચાલતી ગાડીએ શી રીતે
ઊતરવું? થોડું બારણું ઉઘાડો તો હું એક
બાજુ પર ઊભો રહીશ અને બીજા રેલ્વેશન
ઊતરી જઈશ.'

સ્ત્રીમુલક દયાની ભાવનાથી પ્રેરાઈને બહે-
નને એના વચન ઉપર વિશ્વાસ આવ્યો. વળી
આ ગાડી હવે પછીના ભોરીવલી રેલ્વેશન ઊભી
રહેવાની હતી. બહેનને ત્યાં જ ઊતરી જવાનું
હતું. વચ્ચે એક ડાહીસર રેલ્વેશન આવવાનું
હતું પણ ફાસ્ટ ત્યાં ઊભો રહેતો નહોતો. બધો
વિચાર કરીને બહેને બારી ઉઘાડી અને અંદર
આવવા માટેનો દરવાજો પણ ખોલવા દીધો.

પેલો ભાઈ અંદર આવીને બારણા પાસેના
ખૂણામાં જ થોડીવાર ઊભો રહ્યો. પછી
એકાએક ફૂટીને એણે બહેનનું ગળું પકડ્યું
અને એને ખેંચીને ડબ્બા બહાર ખાડીમાં ફેંકી
દેવા લાગ્યો.

આવો વિશ્વાસભંગ થશે એવી બહેનને
સહેજે કલ્પના ન હતી. સાંકળ ખેંચવાનો હવે
અવકાશ જ ન હતો. ગળું દબાયેલું ડોવાથી જૂમ
પાડી શકે એમ પણ ન હતું. હવે તો ચુંડાની
પકડમાંથી છટકવું એ જ ઉપાય રહ્યો હતો.
આ બધું જોઈને પાસે બેઠેલી ત્રણ ચાર વર્ષની
નાની બેબી તો ડહાઈ જ ગઈ. બાએ લાત
મારીને ચુંડાને જરા દૂર હડસેલી દીધો, એ
જોઈને બેબીમાં પણ હિંમત આવી. એટલામાં
ચુંડાએ આગળ ધસી આવીને ફરી બહેનની
ઝળચી પકડી ગળું દબાવ્યું. અને છટવા માટે
બહેને ફરી તરફ દેખા માયો; એટલામાં નાની
બેબીએ બાના હાથમાં પેચવાળો લોટો આપ્યો.

એ બહેને ગુંડા ઉપર બેઠણુ લા ક્યો. હેલો
લા ગુંડાના કપાળ ઉપર પડ્યો અને એમાંથી
લોહી નીકળવા લાગ્યું. આથી ગુંડા વધારે
મીઠાચો અને બહેનને ટસડીને બારણા મુઠી
લપ્ત ગયો. પણ બહેને બારણાને પકડી લીધું
હોવાથી એ ઝટ લપ્તને એને બહાર ન
ધોલો શક્યો.

આ બધી ધમાલ દરમ્યાન ગાડી તો
ચાલ્યા જ કરતી હતી. એના કુકુવાટા આગળ
આ નાના ડબ્બામાં ચાલતું ધાંધલ કાંઈ
દિસાજમાં ન હતું. બાકુના ખાનામાં જ થાણાના
કલેક્ટર બેઠા હતા, પણ એમનેય કંઈ ખબર
ન પડી. પણ આ બેંચાબેંચી ને ધક્કાધક્કી
કરતા વસંતની ખાડી પસાર થઈ ગઈ. ડાહી-
સર રેશન પણ ગયું. ડાહીસર રેશન ગયા
પછી એકાદ માર્કેટને અંતરે પેલા ગુંડા બહે-
નને બહાર ધોલો દેશમાં સફળ નીવડ્યો. એ
વખતે પણ બહેનના હાથમાં ડબ્બાનું હેન્ડલ
આવી ગયું એટલે એ થોડી વાર તો હેન્ડલ
અને બહારની પગથીની મદદથી લટકી રહી.
પણ થોડી વારમાં જ પેલા ગુંડાએ જોયું કે
આ તો હતું ડબ્બા બહાર લટકી રહેલ છે,
એટલે એણે બહેનના હાથ ઊઠાવી દીધા અને
બહેન સામેના પાટાએ ઉપર ચાળાસ માંડલની
ઝડપે ચાલતી ગાડીમથો નીચે પટકાઈ પડી.

નીચે પડ્યા પછી થોડીવારે બહેનને કળ
વળી અને એણે જોયું કે પોતે લોહીથી
ખરડાયેલી દશમાં પાટા ઉપર પડેલ છે. વળી
સામે દૂરથી બીજી ગાડીનો પ્રકાશ નજીક
આવતો દેખાતો હતો. એણે જોયું કે હવે ગાડી
તરે કચરાઈ જવાનું જ થશે. ઊભા થવાની
તામન રહી નહોતી. બોપરી ઉપર જખમો
વધા હતા, મળું ખૂન કુલો મળું હતું અને
જન મચળાઈ ગયો હતો, પણ મોતમાંથી
જયવા માટે માણસ મરણીયો પ્રયત્ન કરી
શકે છે એ વિશ્વાસે આવી દશમાં પણ એ

ગમડીને રેલ્વે પાટાથી દૂર નર્ઈ પડી. ત્યાંથી
લપડીને એ નજીકના ખાડામાં ગમડી પડી.

બોરીવલી રેશન એમના પતિ એમને લેવા
સામા આવ્યા હતા. એમણે જોયું કે સેકન્ડ
ક્લાસના ખાનામાં એકલો બેઠો જ બેઠો છે.
એમણે પૂછ્યું કે બા ક્યાં છે? બેઠો એટલું
જ બોલો કે મારી બાને મારીને ફેંકા દીધી
અને એના બાપુને વગળી પડી. પેલા ગુંડા તો
બોરીવલી રેશન ગાડી ધીમી પડી હશે ત્યાં
જ ઊભડી બાબુએથી ગેતરી જડ્યો હોવો જોઈએ.

પેલા માંડએ જોયું કે ડબ્બામાં લોહી
પડ્યું છે એટલે આ દુષ્ટના જમાનામાં
રેળીંગનો બનાવ બન્યો જણાય છે. એમણે
પોલિસને ખબર આપી અને તપાસ શરૂ થઈ.

બહેનની ચામડાની પેડી તોડેલી પડી હતી.
એમાંથી પોણાજસો રૂપિયાની નોટો મળી હતી
અને બીજી મીઠ વસ્તુઓ ફેંદાયેલી પડી હતી.

પાછળથી બહેનનો પત્તો લાગ્યો. એમને
હોરિપટલમાં લપ ગયા અને આજે તો એ
હોરિપટલમાંથી સાળાં થઈને પાછાં ઘેર પણ
આવી ગયાં છે. પણ આવા ગુંડાઓનો સામનો
એમણે જે રીતે કર્યો એથી પણ વધારે જોરથી
કરવાનો ઉત્સાહ આજે એ ધરાવે છે.

એ બહેનનું શરીર જોયું હોય તો સાવ
સુકલકડી જેવું છે. વળેથી નિવમિત કાંતીને
ખાદી પડે છે. ધરણું-દાગીનાને તિલાંજલિ
આપી છે અને સાદાધથી રહે છે, એટલે એમને
હુટાવનો બો બહુ ઓછો હતો. 'હરિગ્ન
બંધુ' માં ગાંધીજીના વિચારો વાંચે એટલે
એકલા પ્રવાસ કરવાની કે મુરોફ પરિસ્થિતિમાં
માર્ગ કાઢી લેવાની હિંમત ખરી, પણ એ બહેન
આટલા ઝનૂનથી અને બહાદુરીપૂર્વક ગુંડા
સામે ઝૂંબી શકશે અને એનો સામનો કરશે એ
તો કંપના પણ ન હતી. (પારીદાર)

• એ મહિના પહેલાં જમાના ધામળા જામનાં
જ એક બહેને અનુભવેલા આ કિસ્સો છે.

[કચ્છમાં શ્રી રવિશંકર મહારાજને બહેનો સમક્ષ કરેલ એક વ્યાખ્યાનનો સાર]

બહેનો, તમે 'યોગ ક્ષેમ' શબ્દનો અર્થ જાણો છો ? એનો અર્થ થાય છે કમાણી. પણ એમાં બે શબ્દો છે યોગ અને ક્ષેમ. યોગ એટલે મેળવવું અને ક્ષેમ એટલે સાચવવું. આને યોગ પૂરો થાય છે. પુરુષો પૈસા મેળવી શકે છે, પણ બહેનોના ક્ષેમ ચાલ્યો ગયો છે. સાચવવાનું કાર્ય તમારું છે. એ તમારી ચોકી ચાલી ગઈ છે અને આને સમાજ નિર્ધન-નબળો પડી ગયો છે.

પહેલાં આપણે ત્યાં પાંચ યોગો હતા. દરેક ધર એ યોગથી શોભતું. એ પાંચ યોગો—ચરો, પાણીચારું, ઘંટીખાનું, વસોણું અને રેંટિયો. આને ત્યાં પાંચે યોગ ગયા છે; અને આપણી સંપત્તિ—આપણો ધર્મ ગયો છે. પૂ. બાપુજી બહેનોને કહે છે કે, આ જવા દેશો નહિ. એ તમારો અધિકાર છે. ગીતામાં કહ્યું છે કે, બ્રહ્માએ સૃષ્ટિ કરી વડે પેદા કરી માટે યત્ન કરો. યત્ન વડે મનો ઇચ્છિત ફળો મળશે. યજ્ઞનો અર્થ ઘસાર્થ છૂટવું 'તે. જે યત્ન નથી કરતો તે ચોર છે. તે વૃથા જીવે છે. જે ખીજ પાસે કામ કરાવી જીવે છે તે ચોર છે. યત્ન કરતાં વધે તે અમૃત કહેવાય. માટે અમૃતનું પાન કરવા યત્ન કરો.

આને સમાજમાં મૂલ્યાંકનો જ બદલાય છે. એક વખત જે કામ કરતો હતો તે જ મોટો ગણાતો. હવે તો જેના હાથ સુંવાળા તે મોટો ગણાય છે. જેને ત્યાં નોકરો હોય તે મોટો, એમ આપણે મણીએ છીએ ! સ્ત્રીઓને હવે રસોઈનો કંટાળો આવવા લાગ્યો છે. આ આપણું પતન બતાવે છે. ઘર ચલાવવાનું કાર્ય એ તો તમારો હક્ક છે, એ તમારો અધિકાર તમે ન ગુમાવશો. ઘર ચલાવવા માટે જે સંસ્કારો—જે ઈજવણી જોઈએ, જે હિચ્ચતા જોઈએ તે આજની ઈજવણીમાં

મહારાજની વાણી

૨૧૧ કરનાર

શ્રી. માર્કન્ડરાય મહેતા

*

ક્યાં છે ? આજની કોલેજ—કન્યાઓને જોઈને મને દયા આવે છે કે, આ છોકરીઓ ઘર કેમ ચલાવશે ? આને આપણાં શરીરો તો જુઓ ! આપણું વલણ ખેસી રહેવા તરફ છે. ખેસી રહીએ એટલે બળ ઘટે. આપણામાં આને તાકાત નથી રહી. બળ ઘટ્યું છે અને દવા વધી છે. આને ધણી સ્ત્રીઓ દવાખાને જવામાં અભિમાન લે છે ! આ બધું માતાઓએ વિચારવાનું છે. કારણકે કન્યાઓના સંસ્કારો માતાઓ પરથી ધડાશે.

આ આપણું અધઃપતન બચાવવા માંધી-જીએ આપણને રચનાત્મક કાર્યો આપ્યાં છે. માટે બહેનો કામ કરો. હાથપગ હલાવો. ખાંડો—દળો. પોતાના કપડાં માટે રેંટિયો ચલાવો. જે સંતોષ આપણને ઘેર ઘડેલા રોટલામાંથી મળે છે તે વીથીની રસોઈમાં નહીં જ મળે—મલેને ગ્રીણી રોટલી ત્યાં મળતી હોય !

માંધીજી હરિજનોને અડકવાનું શાને કહે છે તે જાણો છો ? ધધરે. ધંધા વેહેવ્યા અને એ પ્રમાણે ચાર ભાગ પાડ્યા. જ્ઞાન આપનાર ઋષિ આપણું માથું એ કાર્ય કરે છે. તેમાં સમસ્તપિ વર્ણવ્યા છે. બે આંખ, બે કાન, નાકના બે નરકારા અને એક મોં એમ સાત જ્ઞાન દેનાર અને લેનાર. હાથ દ્વિત્રયનું કાર્ય કરે. પેટ વૈસ્વનું. પગ શુદ્રનું. એ ચયા ચાર વર્ણ. એમાં ખરાબ કૈણુ ? પગ વગર ચાલે કે હાથ વગર ? આપણે રસ્તે જતા હોઈએ અને વચ્ચે ગંદકી આવે તો આપણે પગને ગંદવાડમાં નાખી ઝટપટ નીકળી જઈએ છીએ અને પછી મંદા પગને કાંઈ કાપી નાખતા નથી. સા

ખીલતું ફૂલ

ધીરે રે ફૂલ ! તમે ધીરથી ખીલજો !
 ઉમંગે એક એક વીણું છરે !
 પાંદડીએ પાંદડીએ પૂરી ઓર આશા,
 આશા હામારી મહારે માણવી છરે.
 પૂર્ણ પચરંગી રંગો અંગે અંગ,
 અંગે અંગ રંગવાં મહારે ચ છરે.
 પમરંતા પ્રેમે મધડાં ઝરતાં,
 હૈયું છલકાવું મહારું હેતે છરે !
 નાભુક, નમણાં; નયન મનોહર,
 તેજે આંખુ મહારી આંખો છરે !
 પવનની પાંખના મૂલે મૂલતાં,
 પળે પળ પ્રભુગુણ ગાતાં છરે !
 ન શે' બનું હુંય ફેરતું ફૂલડું ?
 હરિ-હૈયા-હાર બનું હેતે છ રે.
 'પ્રિય'

પોતપોતાનું કાર્ય કરે. પગનું કાપ સૌથી
 કાજુ છે. એટલે જ આજે તેને પૂજનીય લેખી
 આપણે પગે લાગીએ છીએ. પગનું પાણી પીએ
 છીએ. આખું શરીર પગ પર જ ટોલુ છે,
 એટલે શુભે તો નમસ્કારને યોગ્ય છે. એ જ
 શુભને આપણે નીચા અણ્યા અને આપણે
 પોતાને ઊંચા અણ્યા; એ પાપ થયું. આપણે
 તો દહ કરી છે. એને આપણા કૃતાનું પાણી
 ૧ પણ નથી આપતા. અરે ! દરાગાનું પણ નહિ.
 હરિજનની બેસ બેસે પાણી પીએ, પણ હરિ-

જન નહિ. એની મિથાહીને અડીએ, પણ એને
 નહિ. આપણે આ બધું વગર વિચારે ચલાવ્યું
 છે. જ્ઞાનનું શ્રેષ્ઠ દાન પણ આપણે એને નથી
 આપ્યું. આપણે એના કામને ખરાબ ગણ્યું,
 પણ કારો કે, એ કામ એ ન કરે તો ? દારૂની
 દુકાન ચલાવનાર, વ્યભિચારી, ખોટી સાક્ષીઓ
 પૂરતાર-એ ધંધા સારા અને ચમારનો ધંધો
 ખરાબ એ કયાંતો ન્યાય ! એ લોકો ગંદા
 રહે છે, કારણ કે આપણે સગવડો આપી નથી,
 આપણે સંસ્કાર નથી આપ્યા. આપણે એની
 પાસે જતા નથી. જો જઈયું તો ધણું દરી
 શકીયું. પછી એને ગંદા ન રહેવા જરૂર
 કરી શકીયું.

આ આપણો ખરો ધર્મ છે. આપણો
 ધર્મ તો બહેનોએ સાચવ્યો છે. પંડિતોએ
 ધર્મ નથી સાચવ્યો-બ્રહ્મોએ સાચવ્યો છે,
 બહેનોએ સાચવ્યો છે; નહિતર આપણો ધર્મ
 નાશ પામત. આપણે ધર્મને છોડી રૂઢિને પકડી
 બેઠા છીએ. વાંદરા જેમ પોતાનાં બચ્ચાંને પકડી
 બેસે છે તેમ-પણ એ જોતો નથી કે એ બચ્ચું તો
 મરેલું છે. તેમ આપણે ધર્મના બોખાને વળગી
 રવા છીએ. આજે આપણો ધર્મ તદ્દન લુપ્ત થવાની
 રિથિ પર છે અને એની કસોટી થાય છે.
 એના બળની કસોટી છે. અમદાવાદમાં એક
 દેવીની મૂર્તિને તોડવા જ્યારે ગુન્ડાઓ આવ્યા
 ત્યારે એના બધા પૂજારીઓ નાસી ગયા !
 ધર્મને ખાતર અરવાની તાકાત આજે આપ-
 ણમાં રદી નથી. ગામમાં કોયેરા થાય અને
 આપણે નાસી જઈએ એ આપણો ધર્મ છે ? જો
 વખતે દર્દી ઊઘડી કરે ત્યારે આપણે નાસી જઈએ
 તો આપણું શરીર જરૂર બચે, પણ આપણો
 આત્મા તો તે જ વખતે મરી જવાનો. ખરા
 ધર્મને બચાવવાનું કાર્ય બહેનો કરશે અરી
 અને ખાત્રી છે.

• મદરાસની વાણી નામક પ્રગટ કરવા
 પારેલ પુસ્તકમાંથી

મેરી મેકલૌડ બેથ્યુન શિક્ષિકા, અધ્યા-

મેરી મેકલૌડ

બેથ્યુન

શ્રી. પરિભ્રમ

*

પિતા, પ્રવાસિની, રાજકર્મચારિણી અને પ્રથમ વાર સ્ટેટસની પ્રથમ મશહુર નીત્રી મહિલાની ઇતિહાસમાં વર્ષગાંઠ તાજેતરમાં જ ઉજવાઈ ગઈ. પોટનગર ઉપરાંત બીજાં યાજ્ઞીસ શહેરોમાં એ દિવસ સંગીત મહોત્સવોમાં ગાળવામાં આવ્યો હતો. મીસીસ બેથ્યુન સાન ફ્રાન્સીસ્કોની ખાસ મુલાકાત લીધી હતી ને એમની વર્ષગાંઠની ઉજવણીમાં શહેરના મેયર રોબર્ટ અને ફેલીક્સોર્નિયાના એટર્ની જનરલ રોબર્ટ ડબલ્યુ. કેનીએ હાજરી આપી તેમને સન્માન્યા હતા.

અમેરિકામાં આંતર ઠોમી સહભાવ વિકાસ પામે તે માટે સતત મથનાર અમોઘ શક્તિ તરીકે મીસીસ બેથ્યુન, દરેક નીત્રી બાલક અને બાલિકાને પોતાનામાં રહેલું હીર જાતને પરખાવવાની તક મળે તે માટે, જીવનભર પ્રયાસો કર્યા છે. નીત્રી ઓઓની રાષ્ટ્રીય સભાના અધ્યક્ષના સક્રિય આગેવાન તરીકે એ મશહુર છે. યુનાઈટેડ સ્ટેટસના સમગ્ર પ્રદેશમાં 'પર-રાયલી નીત્રી કે આંતરઠોમી, સામાજિક, કેળવણી પ્રધાન, ધાર્મિક કે ઓઓની અસંખ્ય સંસ્થાઓમાં રચાયેલ પ્રમુખ કે માર્ગદર્શક તરીકે વિવિધ પ્રકારની સેવા જાળવતા લગભગ પચાસ વર્ષો તેમણે વ્યતીત કર્યા છે.

વિશ્વયુદ્ધ દરમિયાન મીસીસ બેથ્યુન રાષ્ટ્રીય યુવકસંઘના નીત્રી વિભાગના સંચાલક તરીકે અમલની કાર્યવાહી જાળવી હતી. ફ્લોરિડામાં રેટોનાની બેથ્યુન કુટુંબને ફેલોશિપમાં એ પ્રમુખ હતાં. એ સંસ્થા એમણે પોતે જ ઇન્ડિ-સન ૧૯૦૪માં રચાવી હતી. આ વર્ષે જ તેમણે એ સેવાકાર્યમાંથી નિવૃત્તિ લીધી. જુકર ટી વોશીંગ્ટન, બ્યોર્ગ વોશીંગ્ટન કાર્વર અને મોરડેકાઈ જહોન્સન જેવા મશહુર નીત્રી

શિક્ષણશાસ્ત્રીઓ, વૈજ્ઞાનિકો અને સામાજિક આગેવાનો જેવું જ એમનું સેવાકાર્ય ગણી લેવાયું છે.

બીજા અનેક અમેરિકનોની જેમ મીસીસ બેથ્યુન પણ ઘણી જ ગરીબાઈમાંથી સામાન્ય શરૂઆત કરીને જ અત્યારની ખ્યાતિ પ્રાપ્ત કરી છે. ઇન્ડિસન ૧૯૩૫ માં એમને સ્પોર્ગન યંદ્રક અર્પણ કરવામાં આવ્યો હતો. ફ્રાન્સિસ એ ફ્રેક્સલ પારતોષિક પણ એમને એ જ વર્ષે મળ્યું હતું. પોતાની જાતિની એમણે જાળવેલી સેવાનાં એ પ્રતિક હતાં. યુનિવર્સિટીની માનદ પદવીઓનો તો સુમાર જ નહોતો.

એમનું બાલપણ દક્ષિણ કેરોલીમાં એક નાનકડી પાટીયાં જડીને તૈયાર કરેલી ઝૂંપડીમાં વીત્યું હતું. ત્યાં એમના માતા પિતા અને સત્તર બાલકોનું આખું કુટુંબ ડાંગરના ખેતરમાં કામ કરતું. નવ વર્ષની વયે મેરી આખા દિવસમાં થઈને અહીંસા રતલ ચોખ્ખા તૈયાર કરી શકતી.

ન્યારે ન્યારે લાગ મળતો ત્યારે ત્યારે પાંચ માર્ચ દર આવેલી શાળાનો તે લાભ લેતી અને ઘેર આવીને ત્યાં શીખેલું તે પોતાના આખા ય કુટુંબને શિખવતી. કેળવણી માટેની એની જગજગ મહત્વકાંક્ષાના પરિણામે નાનકડાં જામડાની શાળા નાનકડી શિખવૃત્તિ લઈ ઉત્તર કેરોલીનાની રોકશિયા સેનનરીમાં દાખલ થઈ. તે જાતે કમાતી, અર્થતી ને બચાવતી.

ધોખીને ત્યાં કે રસોઈનું કામકાજ કરીને એ કમાઈ લેતી અને એમ મદાપરાણે તેણે આ શાળાનો અભ્યાસક્રમ પૂરો કર્યા પછી વિદ્યા-ગાના મૂડી બાઈનિલ ઈન્સ્ટીટ્યુટમાં અભ્યાસ આદર્યો. એણે મશીનરી ચલાવો નિર્ધાર કર્યો હતો, પરંતુ પોતાના કુટુંબીઓને ઈજવણી આપવાના ઉત્સાદમાં એને પોતાને આદર્ય અળગો કરવો પડ્યો.

મીસીસ બેથ્યુનની આ આદર્ય માટે અણખૂટ શ્રદ્ધા, હિંમત અને શક્તિ તથા એના નીચી સદકાર્યકર્તાઓના ધૈર્યશીલ સતત પ્રયત્નોના પ્રતિક સમોવર્તી બેથ્યુન કુકમેન કોલેજની સ્થાપના વિશ્વાસ અને ઇતિદાસ મોજુદ છે. આને મીસીસ બેથ્યુન એની માનદ પ્રમુખ છે. ફ્લોરીડામાં આવેલા ઉરોનામાં એ કોલેજનો આકલાખ ડોલરની મીલકત છે. જત્રીસ એકર જમીનમાં ચૌદ અર્ચીવીન મકાનો છે. ચાર વર્ષના અભ્યાસક્રમ દ્વારા ગૃહઅર્થશાસ્ત્ર, હસ્તકલા, દારિદ્રીની વગેરેનું પ્રતિલિપીલ ધંધાદારી શિક્ષણ સેંકડો વિદ્યાર્થીઓને મળ્યે જાય છે. ઇસ્ટીસન ૧૯૦૪ના આક્ટોબરનો ત્રીજી તારીખે એની સ્થાપના થઈ ત્યારથી એની સાર્થકતા વધતી જ મધ છે.

પૂર્વ દિનારે રહેવે નખાતી હતી અને તે બાંધકામ માટે હળવે નીચી ફ્લોરીડામાં બેગા મળ્યા હતા, ત્યારે દોઢ ડોલરની મૂડી અને આથી બાર વર્ષના છ વિદ્યાર્થીઓથી મીસીસ બેથ્યુને શરૂઆત કરી. અગાધ અગ્નિ અને ઈજવણીની સમવડોના કુષ્કાળ સામે નેદાદ જમારી હતી. એમના વિદ્યાર્થીઓ અવાડિએ પચાસ સેન્ટ શી આપતાં, એટલે આકરી ખરીજાઈનો પણ એમને બારે સામનો કરવો પડ્યો હતો,

શાળાના ઈનિદાસમાં આ પાનાં આલેખનાં

મીસીસ બેથ્યુન પોતાનો સ્વભાવ ચિતરે, છે: “ અમે લાકડાં બાળતાં અને તેમાંથી પડતા કાલસાથી લેખનકાર્ય કરતાં. એકરબેરી કચરી ચાલી બનાવતાં. હું અન્નપચા પાસેથી સાવરણી, દોલો, વગેરે જરૂરી ચીજો માગી લાવતી. જે છાપાંને લેખની જરૂર હોય તેને લેખ લખી આપતી, પરિપત્રો પાઠવતી, ચર્ચ, કલમ, લોન્ગ કે બ્યાપાર કેન્દ્રોમાં ધુસી જઈ મદદ માગી લાવતી. ”

વિદ્યાર્થીઓ પોતાને બેચવાનું રાચરચીકું હાથે બનાવી લેતા. રહેવે લાઈન ઉપર કામ કરતા મજુરોમાં મીસીસ બેથ્યુન જાતે બતાવતાનું શીરામણ કે આઈરિશીમ વેચતાં. શહેરની પડતર જમીનમાંથી થોડાક બાગ બેગવી, વિદ્યાભ્યાસ કરના કારીગરોએ પોતાના પગારનો થોડો બાગ જુદો કાઢી, જૂની ઇટો ખરીદી શાળાનું મકાન ઉજું કપું હતું. વિદ્યાર્થીનીઓ ઉરોનાની હોટેલોમાં ગાવા જતી અને જે કાંઈ મળતું તે શાળા ખાતે જમા થતું.

આવી ધમશબરી આગેવાની નીચે ઉરોના નોર્મલ એન્ડ ઇન્સ્ટ્રીવલ ઇન્સ્ટીટ્યુટની સ્થાપના થઈ. ધીમે તેનો વિકાસ થતો ગયેલ શ્રીમતોએ નાણાંની રેલમહેલ કરી. ઇસ્ટીસન ૧૯૨૩ માં મેથોડિસ્ટ કુકમેન ઇન્સ્ટીટ્યુટની સ્થાપના થયા. પછી પડેલા પ્રમુખ તરીકે મીસીસ બેથ્યુનની નિમલુંક કરી, દાલના વિદ્યાલયની શરૂઆત કરવામાં આવી. અત્યારે કામનો બાર અલિચપ વધી ગયો છે, છતાં વિકાસ પામતી આ સંસ્થાનો એ સંપૂર્ણ સંપર્ક ધરાવે છે અને બોર્ડની પ્રત્યેક સમામાં દાખરી આપે છે; મુશ્કેલીના કે ઉત્સવના દરેક પ્રસંગે ખડાં રહે છે. અને પોતાના આધ્યાત્મિક નિવાસમાં જ હોય તેમ એ બર્ધની વચ્ચે પણ જરૂરી આરામ બેગવી લે છે. (P.S.S.)

શ્રી-જીવન માસિકનું વાર્ષિક લવાજમ રૂ. છ છે.

‘શારદા’ માત્ર એટલે જ શબ્દોચ્ચાર કરતાં અરુણને કંઈ રુધિર ગયો. તેની છાતીના ધબકારા વધી ગયા અને આંખો શારદાનાં નયનો સામે મીટ મારી રહી. થોડી વાર કોઈ કંઈ બોલી શક્યું નહિ. એકાદ મિનિટમાં તો શારદાની આંખો આંસુડાથી ઉભરાણી અને અરુણની વાચા પુનઃ પુલ્લી:

“શારદા ! પ્રિય ! મારા જીવનની તો હવે હેઠી પથો મળ્યા છે. હું તો જીવ, પણ...પ...ણ તારું શું થશે ? જીવન જોડતાં પહેલાં આશાની અનેક ઇમારતો આપણે બાંધી હતી. અને હવે તું એકલી ‘અ...હ...લી...શું...’ અરુણની જાન દુંકી થવા લાગી. શારદા સફળતા શ્રી અને બાળના ધરમાં દોડી ગઈ.

“ધીરુભાઈ, જલદી દોડો. ડોક્ટરને બોલાવો. અરુણને કંઈક થઈ ગય છે.” કુટુંબ જોઈ સંબંધ ધરાવનાર પાડોશીને એટલું જ કહી તે દોડતી અંદર આવી. પોતાની પત્નીને શારદા પાસે જવા સૂચવી ધીરુભાઈ ડોક્ટરને બોલાવવા ગયા અને સાથે સાથે શારદાના પિતાને ટેલિફોનથી અરુણની તબીબતના ખબર પણ આપ્યા. પરંતુ ડોક્ટર આવી પહેંચે ત્યાર પહેલાં તો અરુણનો જીવનદીપક હોલવાઈ ગયો હતો.

“બેટા! અરુણને ગયાને આજે સવા વર્ષ વીતી ગયું, છતાં તારી ઉદાસીનતા રજ માત્ર ઓછી થતી નથી. તું બોલીને હૈયાની વરાળ કાઢતી નથી; રડીને વાતાવરણ ઉદ્દેગમય બનાવતી નથી; પણ તારી એકે એક ક્રિયામાં ‘હાર્દિક વેદન’ અર્થ છે. અમારી એકની એક પુત્રીને આ દશામાં દિવસો વીતાવતી જોઈ અમને શું શું થતું હશે ? શારદા ! તું જાણે છે કે હું સુધારક છું. લોકનિંદાને બાળુએ મૂકી તને અભ્યાસ કરાવતા હું સહેજ પણ અચ-

સ્નેહલગ્નની વિધવા

શારદાની સિદ્ધિ

લેખિકા:

શ્રી. લીલાવતી કામદાર.

*

કાચો નથી. તને સંગીત અને નૃત્યનું ઉચ્ચ શિક્ષણ આપતા કંઈક લોકવાયકા કાનના પડદા સાથે અચકાઈ ગઈ, પણ મેં તેની પરવા નથી કરી. તે પક્ષદ કરેલ પરગાંતિના અરુણ સાથે લગ્ન કરવાની સંમતિ આપતાં મેં સારા પે સમાજનો ખોપ વહેરી લીધો હતો. પણ આ પ્રત્યેક કાયદામાં મેં સુધારાનું મૂળ જોયું છે; રુઢિનો કાલ જીવન જોડવાનો આનંદ અનુભવ્યો છે. આજે મારી સાથે એ બધાને ટપી જાય તેવો પ્રશ્ન ઉપરિચિત થયો છે. બેટા, અરુણ સાથેનું તારું લગ્નજીવન માત્ર ત્રણ જ મહિનાના દુંકા કાળનું હતું. તારી ઉમર નાની છે. કાલે મારી હયાતી નહિ હોય. તું બચેલી-બચેલી છે, એટલે કોઈના આધાર

વિના ન જ છતી થકે તેવી નજાગી નથી, પણ જીવનમાં આત્મિયના દર્શાવનાર કોઈકે તો જોશો ને? માટે બહેન, શોક દૂર કર. કોઈ મનપસંદ કાપ દાઢમાં લે. અને એમ કરતાં વખત વિલે કોઈ યોગ્ય વ્યક્તિ મળી આવે તો તેની સાથે તું પુનર્લગ્નની જોડાય તો મારા જીવને શાન્તિ થાય."

ચારદા અસાર સુધી નીચું જોઈ પિતાની વાણી સાંભળી રહી હતી. હેઠું વાક્ય સાંભળતાં જ તેણે આંખ ઉઘી કરી; રિચર નયને ફાજામર પિતા સામે જોઈ રહી; પછી બોલીઃ "પિતાજી, મારા પ્રત્યેની આપની મમતા હું જોઈ ચકું છું. આપનું પ્રેમાળ હૃદય હું સંપૂર્ણપણે સમજી ચકું છું. બાપાથી શું બોલું? પ...ણ, પિતા,

"દેહલક્ષ્મીની વિધવાને પુનર્લગ્નસમ મુક્તિ નથી, રેનદલક્ષ્મીની વિધવાને પુનર્લગ્નસમ પાપ નથી.

મારા અને અરુણના રેનદલક્ષ્મી હતાં."

આટલું બોલી તે સુખ રહી. પુત્રીની બાપામાં પિતાને દૃઢ નિશ્ચયજન દેખાયું.

"બેન, તારું મન દુઃખ જોઈ ચાંચ અને તું કાંઈક પ્રકુલ રહે એ જ જોવાને હું ઇચ્છું છું." એટલું બોલી ચારદાના પિતા બીજા ઝોરડામાં ચાલ્યા ગયા.

ચારદાએ પોતાના મનોભાવ પિતાને કુંકમાં જ નજારી દીધા હતા. પણ પિતાના તથા પછી તેનું મનોમંથન વધી પડ્યું હતું. તેને ક્યાંય એન પડતું ન હતું. મનને શાંત કરવા તે જમલાની આમળના બાગમાં આવેલ ખીચામાં મઠ અને દિવસ પર ભેગી. હજી સંખ્યા દમજાં જ આશમી હતી અને શુકલ-પક્ષની ચતુર્દશીની ચંદ્રિકાએ પોતાનો રુપેરી પાલવ અવની પર પાથરવાની શરૂઆત કરી દીધી હતી. ધીમી વદની પરન લદરીએ ચારદાના તથા મનને કંઈક શાંત કર્યું અને દિવસનો અંત સાથે તેના વિચારોની અંતિ પણ ચાલુ કરી.

"પિતાને સાન્તવન આપનાર માંસ સિવાય બીજું કોઈ નથી. મને દુઃખી જોઈ તેમને દુઃખ થાય છે. પિતાએ કાલમ મને આનંદનું રશાન ગણી છે. તે હંમેશા મને સુખી જોવા આતુર હોય છે. આજે મારું દુઃખ તેમને પણ દુઃખ આપી રહ્યું છે. અને... અને.... શોકાતુર રહેવાથી પણ શું થશે? સ્વર્ગમાં રહેલા અરુણના આત્માને પણ શું તેથી શાન્તિ મળશે? અરુણ! મારા પ્રિય!! તારા વિનાની હું એકલો શું કરીશ? શી શી મહેમંદાએ આપણે બંને મર્યાદતાં! કેવી કેવી મહત્વાકાંક્ષાઓ આપણે સાથે રહીને ધડી હતી!! તારે તો પીડાતા રાટ્ટની સેવા કરી તેનાં દુઃખ - દર્દ નિવારવાં હતાં, તારે તો હિન્દનાં આમડે આમડે શિક્ષણની સરિતા વદાવતો હતો. હવે શું એ બધું હવામાં ઉડી જશે! હરગીઝ નહિ. પિતાનો મને ટોકા છે. કુદરતે બુદ્ધિ અને શક્તિ અર્પ્યા છે. અરુણનો રથૂળ દેહ નથી, પણ તેનો આત્મા તો મુક્ત સ્વરુપે સદૈવ મારી સાથે જ છે. અધ્ય કાળનાં પણ તેના સમાગમનાં મધુર સ્પર્શો મારી કાપંસિદિમાં મને બળ અને શક્તિ અર્પશે. મારું કાપં તેની અધુરી રહેલી આશાએ પૂર્ણ કરશે."

મહેમંદાવાદમાં આજે મોટી માનવ ગેદની જામી છે. હમરોની સંખ્યામાં સ્ત્રી અને પુરુષો આજની ધોર્તનકારની રાહ આતુર નયને જોઈ રહ્યા છે. ત્યાં ત્રણ સ્ત્રીઓ અને બે પુરુષો સાથે ચારદા આવે છે. સૌ તેને હિમા થઈ આદર આપે છે. ચારદાની સૌમ્ય મુખ-મુદ્રા, સારો પોતાક અને આમડાના લોભો સાથે એકતા અનુભવવાની કળાથી લોભોને તેના પર ભાવ વધે છે. આજનું કિર્તન સતી સાવિત્રી ઉપર છે. વાર્તાની વસ્તુ કરતાં ચારદાનો ઝોક છે સાવિત્રીના નિશ્ચયજન ઉપર. તે કહે છે: "બહેનો, આદ જમલ છે. પતિનો મૃતદેહ પડ્યો છે,

પાસે કાઢ નથી, છતાં તે ગભરાતી નથી, મુંઝાતી નથી; આફુંદ કરતી નથી. તે તો મન સાથે નહીં કરે છે કે મારા સત્યવાનનો આત્મા પાછો મળવો જ નેહરો. તે યમરાજની પાછળ પડે છે, તેને સમજાવે છે, વિનવે છે અને અંતે સત્યવાનનું આયુષ્ય પાછું મળી લે છે. બંધુભગિનીઓ! જીવનમાં જરૂર છે આવા આત્મબળની. બહેનો આ શક્તિ તમારામાં પણ ભરી છે. માત્ર તમને એનો ખ્યાલ નથી, પણ એ ખ્યાલ પ્રાપ્ત થાય છે શિક્ષણથી. કુદરતે માનવીને બે આંખો આપી છે, તેનાથી બધી દ્રશ્ય ચીજો નેહર શકાય છે, પણ તે ચીજોની પાછળનું રહસ્ય સમજવા માટે જ્ઞાન-રૂપી આંખો તો નેહર જ. તમારામાંથી ઘણા બહુલાં હશે. તમને જો તમારા ગ્રામજનો માટે પ્રેમ હોય, તમારા હૃદયમાં જો સેવાની ભાવના હોય તો આજથી જ પ્રતિજ્ઞા કરો કે 'અમારા ગામમાં આજથી બે વર્ષ પછી કોઈ નિરક્ષર-અભણ ન હોય.' નાનાં, મોટાં, ગરીબ, તવંગર જે કોઈ ન ભર્યા હોય તેને બહુલો: તેને ત્રીજી આંખ આપ્યાના આશિર્વાદ મેળવો."

બાળ્યાન પૂરું થયું. તે જ વખતે કેટલાક માણસો આગળ આવ્યાં. થોડી વાતચીત થઈ, અને બીજે જ દિવસે 'નિરક્ષરતા નિવારણ મંડળ'ની સ્થાપના થઈ. નેશનલ કાર્પ' શરૂ થયું અને આગળ ચાલ્યું. બપોર પડે છે ને બહેનો ઘરમાંથી બહાર નીકળી નિરક્ષર બહેનોને શિક્ષણ આપે છે. રાતના જમી પરવારી પુરુષો અને હાથરકુલના વિદ્યાર્થીઓ નિરક્ષર ઔદાને બહુલો છે. અને ગામમાં તો પ્રગતિ અને શિક્ષણનો જીવાળ ચઢ્યો છે.

સારદા એક ગામથી બીજે ગામ ફરે છે. આને તો તેનું નામ ગુજરાતને ગામડે ગામડે ગવાઈ રહ્યું છે. કેટલાય તેને સરસ્વતી દેવીના નામે પણ સંબોધે છે. નિરક્ષરતા નિવારણ એ એનું મીશન છે. એ મીશન હાથે આમડે આમડે ધૂમે છે, અને રથે રથે જ્ઞાનપરબો ખોલે છે.

ભરત-ગૂંથણ

લેખિકા

કે. ચંદ્રિકા ભારદ્વાજ

*

અત્યાર સુધી છપાયેલી અને હવે પછી છપાતી આકૃતિઓ વિષે એક સ્પષ્ટતા કરી લેવી જરૂરી છે. મૂળ ચિત્રાનું કદ છાપવાની અંદર નાનું કે મોટું આવે છે. કારણ કે જ્યોત્ક બનાવતી વખતે એ ખ્યાલમાં રાખવું પડે છે કે જ્યોત્ક અમુક માપથી મોટા ન થાય. એટલે કેટલીક વાર વેશે કે છુદાઓ નાનાં થઈ જવાથી તેનો વાસ્તવિક ખ્યાલ આવી શકે નહિ તેવો ભય છે. વેશે અને છુદાઓને પોતાના માપના કાપડ ઉપર ઉતારીને વાપરી શકાય તેવડી છાપ હોય તો તો સીધે સીધું તેનું ટ્રેસિંગ કરી અને પછી કાર્પન પેપરથી કાપડ ઉપર છાપી શકાય. પરંતુ કેટલીક વાર કાપડ ઉપર મોટા છુદાની જરૂર હોય તો એ જ છુદાને મોટો બનાવવો જરૂરી છે. આવી રીતે કોઈ પણ ચિત્રને મોટું કેમ બનાવવું તેની વિશિષ્ટ આ શ્રેષ્ઠમાળામાં ક્યાંક સ્વચ્છ હશે તો આપીયું. પરંતુ અસારે તો એટલું જ કહેવાનું છે કે આ ચિત્રાના માપ જરૂર પૂરતાં મોટાં બનાવી શકાશે.

આ વખતે અમે ઝોળા ઉપર કે ટેબલ-કોથાને ખૂણે ભરી શકાય તેવા ચાર છુદા આપીએ છીએ. આવા છુદાઓ તો નેવડા મોટા બનાવવા હોય તેવડા મોટા પણ બનાવી શકાય અને નેવડા નાના બનાવવા હોય તેવડા નાના પણ બનાવી શકાય. એટલે

ચિત્રની છાપ ઉપર જ તેના કદનો આધાર નથી રહેતો. ઠાઠ પણ બહેન એને મોટા સ્વરૂપમાં (enlarge) કરી વાપરી શકશે.

આકૃતિ નં. ૧૦—ગુલામના ગુચ્છની આ આકૃતિ છે. આ જાતની આકૃતિ ઝોળા ઉપર બરવાથી બહુ સારી લાગે છે. ટેમ્પલ ક્લોથને ખૂણે પણ સારી લાગશે. આમાં :-

ફૂલ : ગુલામી રંગના જીંધા બખિયાની (નં. ૧) રીતે માત્ર રેખાઓ ભરીને બરવા; અમર તો કાંટા ભરત (નં. ૩) ની રીતે કિનારીની અંદર કાંટા આવે એ રીતે બરવા. ગુલામ બરવા માટે આ જ રીત વધુ સારી લાગે છે. ગુલામને ધાડું બનાવવાની ક્ષમિયા હોય તો સૂતરની સેર જાડી રાખવી.

ડાંખળી : ડાંખળી બરવાની ઠાઠ પણ રીત-નં. ૧૭ કે નં. ૧ કે પછી સાંકળી (નં. ૨) અથવા નં. ૧ જીંધા બખિયાની રીતે પણ આવે. ડાંખળિયોનો રંગ ક્યારેક અમર તો ક્યારેક પોપટી સારો લાગશે.

પાંદડાં : આ પાંદડાં આખાં પણ ભરી શકાશે અને માત્ર કિનારી ભરી અંદર નસો પૂરી ભેરી કરો તો ચે ચાલશે, કિનારી ભરી ભેરી હોય તો કાંટા ભરી (નં. ૩) બદાર કાંટા નીકળે એ રીતે સાફ લાગશે. આખું ઘટ પાંદડું ભરવું હોય તો નં. ૧૬ ની રીત સારી લાગશે. નં. ૧૬ ની રીતે પાંદડું આખું ભરી લીધા પછી તેની ઉપર જીંધા બખિયાની દોરાથી પીળા સૂતરથી નસો ભરી ભેવાથી પાંદડું ઓર દીપી જાશે.

કળીઓ : કળીઓનું વર્ણ (ઉપરની પાંખડી) લીલા રંગનું ભરવું. અને બદાર નીકળતા ફૂલની રેખાઓ લાલ રંગની બરવી. જિભા બરતની રીતે (નં. ૫) વર્ણ ભરવું શક્ય. બદાર નીકળતા ફૂલની પાંદડીઓ તો ગમે તે રીતે ભરી શકાશે. આડિયા પાટિયાની રીત નં. ૪ પણ કામ લાગશે.

આ શુદ્ધાની એક વિશિષ્ટતા તો એ છે કે તેમાં ઠાઠ પણ નામને ગૂંથી લઈ શકાશે. 'સ્ત્રી જીવન' એ શબ્દો લખ્યા છે તે જગ્યાએ સો ઠાઠ પોતપોતાનું નામ મૂકી શકશે. નામ બરવાની રીત પડખોપડખ સાંકળીની બે ત્રણ ઘટ રેખાઓ બરવાથી સારું ઉદાવ-દાર ભરત થશે. આ અક્ષરો ઘેરા જાંબુઆ કે પૂછી કાળા અક્ષરોમાં વધુ ઉદાવ પડશે. એકદમ ઘેરા રાતો કદાચ સારો લાગે પણ આસપાસ ગુલામી રંગનો અતિરેક થતો હોય વિરોધ-contrast-નહિ પડે.

આકૃતિ નં. ૧૧—આ આકૃતિ કચેરુની ડાંખળીની છે. હોંશીલી બહેનો ચણિયાના પાટમાં પણ આ આકૃતિનું મોટું સ્વરૂપ થોડા થોડા અંતરે ભરી દેશે તો મુંદર નમૂનો થશે.

ફૂલ : આમાં એક જ ફૂલ છે. આ ફૂલ પીળું બરાબ તો સારું. માંદીથી બદાર નીકળતા પરાગની ડાંખળી જીંધા બખિયાની રીતે બદામી રંગની બરવી અને ઉપરના ટોપકાં લાલ ચટક રંગના બરાબ તો સરસ લાગશે. ફૂલ અસલ કચેરુના ફૂલ જેવું જ નથી, રહેજ ફેરફારવાળું કરી નાખેલ છે. એટલે એને પહેલું માત્ર કિનારીથી જ ભરવું સાફ લાગશે. છતાં આખું ઘટ ભરવું હોય તો ચે ભરી શકાય તેવી એની આકૃતિ રાખી છે. ફરતી ચાર ગોળ પાંદડીઓ કાશ્મીરી ભરતથી (નં. ૧૮) પીળી કે કેસરી રંગની બરવી. નીચે ન્યાં ફૂલ હાંસીને ચોંટે તે માંદોના દાણા ઘેરા લીલા રંગનો બરવો-રીત આડિયા પાટિયાની. ડાંખળીઓ : નં. ૧૦ ની રીતમાં બનાવ્યામુજબ.

કળી : લીલા રંગની જિભા ભરતની રીતે (નં. ૫) પાંદડાં : આ પાંદડાં આખાં ઘટ ભરવાથી જ સારાં લાગશે, ઘેરા લીલા રંગના બરવા. રીતમાં આડિયા પાટિયાની (નં. ૪) જીબું ભરત (નં. ૫) કે પછી કાશ્મીરી ભરત (નં. ૧૮) ગમે તે રીતે ચાલશે. આખું પાંદડું ભરી લીધા પછી વચ્ચે વચ પીળા દોરાથી

જીંધા બખિયાની રીતે નસ ભરી જવાની છે. પાંદડા માટે ભરવાની બીજી રીતો પણ અજમાવી જોવા જેવી છે.

અક્ષરો : આમાં જે અક્ષરો બતાવ્યા છે ત્યાં ગમે તે નામના અક્ષરો મૂકી સકાય તેમ છે. એ અક્ષરો ભરવાની રીત—ધટ્ટ કિનારીયંધ ભરત (નં. ૬) ડાંખળી ભરવાની રીત (નં ૧૭) બન્ને ચાલશે. રંગ ઘેરો જાંબુડીઓ બધુ કે લાલ ગમે તે હશે તો જિહાવ પકડશે.

આકૃતિ નં. ૧૨—ફૂલ કળય : આનો ઉપયોગ પણ નં. ૧૦-૧૧ ના જેવો જ છે.

ફૂલ : અંદર બતાવેલા મોટા સૂર્યમુખી ફૂલ અંદરનો ગોળ દટો પરાગભરતથી (નં. ૧૩) ઘેરા બદામી રંગનો ભરવો. ફરતી પાંદડીઓ પીળા કે કેસરી રંગની ભરવી. આ પાંદડીઓ કાશ્મીરી કે આડિયા પાટિયાની રીતથી સારી આવશે. જીથું ભરત પણ સારું લાગશે. તેના પછી જાંબે આવતું સૂર્યમુખી ફૂલ જે બીજી જાતનું છે તે પણ એ જ રીતે ભરવું. નીચે મોટું ચાર પાંખડીનું ફૂલ છે તે કાશ્મીરી ભરતની રીતે ચાર પાંખડીઓ ગુલાબી ભરવી. વચ્ચેના ગોળ દટો પરાગથી જ ભરવો અને પછી પીળી રેખાથી (જીંધા બખિયાની રીતે)

તેમાં ચોકડી પાડવી.

પાંદડાં : લીલા રંગના પાંદડાની રીતે બતાવી છે તેમાંથી ગમે તે રીતે.

ઉપરના પાંચ પાંખડીના ફૂલ પોત્રાં ભરવાં હોય તો કોંટા ભરતની રીતે માત્ર રેખાઓ ભરી લેવી. આખાં ભરવાં હોય તો પણ આડિયા પાટિયાની રીતે અગર તો કાશ્મીરી ભરતની રીતે પાંદડીઓ ભરવી. વચ્ચેના ગોળ દાણા આડિયા પાટિયાની રીતે ભરવાં. પાંદડીઓ ગુલાબી કે લાલ રંગની ભરવી અને વચ્ચેના દાણા જાંબુડા રંગના ભરવાથી સારો વિરોધાભાસ થશે.

કળી : અગાઉ બતાવ્યા મુજબ.

ડાંખળીઓ : જીંધા બખિયાની રીતે બગી સેર લખને ભરવી.

ભોરના દાણા : આ દાણા જુદાં જુદાં ઘેરા રંગના લાલ જાંબુઆ કે બધુ ભરવા.

કળય : કળયની રેખાઓ માત્ર ભરવી હોય તો ગેરુઆ રંગની રેખાઓ જીંધા બખિયાની રીતે ભરવી. નહિતર કિનારીઓ ભરી લીધા પછી ઉપરના અને વચ્ચેના પદા પીળા રંગના ભરી વચ્ચેની બધી જગ્યા ગેરુઆ કે આછા લાલ રંગની આડીયા પાટિયાની રીતે ભરવી.

ન્યાયની

અદાલતમાં

અમદાવાદના એક અદરથની પાસેથી પોતાને બરજીપોપણ મેળવવા માટે તેમની પત્ની થી. રાધાબાઇએ થોડા વખત ઉપર ઘવો કર્યો હતો. એ બંનેએ રપેસ્યલ મેરેજ એક્ટ પ્રમાણે (૧૮૭૨ ના કાયદા પ્રમાણે) લગ્ન કર્યું હતું. અમદાવાદની કોર્ટના એ ઠાવાના ચુકાદાની સામે મુખર્દી દાખલકોર્ટમાં રીવીઝનની અરજી કરવામાં આવી હતી. દાખલકોર્ટે પત્નીનો ઘવો કાઢી નાખ્યો છે. પત્નીને એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે તેણે રપેસ્યલ મેરેજ એક્ટ પ્રમાણે લગ્ન કરેલા હોવાને લીધે તેને દિંદુ લગ્નવિધિએ કરેલા લગ્નની માફક પતિ પાસેથી બરજીપોપણ મેળવવાનો હક્ક નથી. પત્નીએ ઠાવામાં એવું જણાવ્યું હતું કે ૧૯૩૬ માં તેણે તે ગૃહસ્થ સાથે રપેસ્યલ મેરેજ એક્ટ મુજબ લગ્ન કર્યા હતાં. તેના પતિએ તેના અને તેની છોકરીના બરજીપોપણ માટે બેદરકારી બતાવી હોવાને લીધે બાઈએ તે માટે ઘવો કર્યો હતો. પતિનો ખયાલ એવો હતો, કે આ ઘવો સાંભળવાનો કોર્ટને હક નથી. બાઈએ દિંદના છુટાછેડાના કાયદા પ્રમાણે પગલાં લેવાં જોઈએ.

નીચલી કોર્ટે બાઈના લાભમાં-એટલે કે દિંદુ પત્ની તરીકે તે બરજીપોપણ મેળવવા હકદાર છે એવો ચુકાદો આપ્યો હતો. દાખલકોર્ટના જજે જણાવ્યું હતું કે, આવો ચુકાદો આપવામાં નીચલી કોર્ટે ભૂલ કરી છે. રપેસ્યલ મેરેજ એક્ટની ૧૭ મી કલમમાં ૨૫૯ જણાવેલું છે કે, આ કાયદા પ્રમાણે કરવામાં આવેલાં લગ્નોને દિંદી છુટાછેડાનો કાયદો લાગુ પડશે, એટલે કલમ ૩૭ પ્રમાણે તે બાઈને બરજી પોપણ મુદ્દાનં દિંદી છુટાછેડાના કાયદા પ્રમાણે

દાદ આપી શકાય. આ ચુકાદો મદતનો છે. પરંતુ અમને લાગે છે કે, જો છુટાછેડા મેળવવાને વિશેષ હક રપેસ્યલ મેરેજ એક્ટ અનુસાર લગ્ન કરવાને કારણે મળ્યો હોય, તે સ્ત્રી, પ્રત્યેક દિંદુ સ્ત્રીને પતિ પાસેથી જ બરજીપોપણનો હક્ક મળેલો છે તેથી, વંચિત ન રહેતી જોઈએ. છુટાછેડાનો હક એ તો વિશેષ હક છે.

હોદ્દર રાજ્ય આજીમા સાહેબની મિદ્દતની માહીકી ધરાવે છે અને રાજકુંવરી લીલાબાઈની મિદ્દત એ કુતેદરીંગરાવ માટકરની મિદ્દત છે, કારણ કે તે લીલાબાઈનો પુત્ર છે. માટકર તેમની માતાથી અલગ રહે છે અને જમાઈ થી. શિદે રાજકુંવરીને ત્યાં રહે છે. આથી રાજકુંવરીએ રાજ્ય અને હોદ્દર સરકારની જાણ બદાર બક્ષીસ રૂપે કૈટલીક મિદ્દત તેમને (શિદેને) આપવાની બ્યવસ્થા કરી હોવાનું કહેવાય છે.

તપાસ દરમિયાન એવું જણાયું છે કે, રાજકુંવરી તેમની માતાની મિદ્દત રાખી શકે નહિ, કારણ કે આજીમા સાહેબના ખર્ચ મદદ હોદ્દર રાજ્ય દર વર્ષે હજારો રૂપિયા ખર્ચે છે. આ સંજોગોમાં રાજકુંમારી પાસે રાખવામાં આવેલી આજીમા સાહેબની મિદ્દત રશાનિક સીપાઈની મદદથી ચોરવામાં આવી હતી એમ કહેવાય છે; અને સીપાઈને જલમાં મોકલવામાં આવ્યો છે. ચોરાએલી આ મિદ્દત ખાનદેશમાં મળ્યા આવી છે અને ગુન્હેમારની ધરપકડ કરવામાં આવી છે. આ કેસમાં તાજની ચોલીસનો એવો અભિપ્રાય છે કે રાજ્યે અમલદારોને બચાવ્યા છે અને ગરીબ માણસને સજા કરી છે. વળા રાજકુંવરના પુત્ર પણ તુકશાનમાં મુકાવા છે અને માદીનું માન તથા રાજનીની મિદ્દત પણ ગુમાવ્યાં છે. આખા કેસમાં જમાઈ હક કરી શકે નહિ.

નવસારીના શેઠ અમૃતલાલ હરકીશન-
દાસ પારેએ અમદાવાદના મહીપતરામ રૂપરામ
અનાયાથ્રમના વહીવટદારો સાથે અનાયાથ્રમ-
ની એક કન્યા સાથે પોતાના લગ્ન કરવાનો કરાર
કરેલો. પણ પાછળથી કન્યાને બીજા જોડે
પરણીયા દઈ તે કરારનો ભંગ કરવા બદલ
રૂ. ૫૦૦૦ ની નુકસાનીનો દાવો અમદાવાદ
કોર્ટમાં કર્યો હતો, જેમાં કોર્ટે કરારભંગ સાબીત
માની સદરહુ અમૃતલાલને રૂ. ૬૦૧ ડીપો-
ઝીટના તથા વ્યાજ આપવાનું ફરમાન કરેલું,
તે ઉપરથી સદરહુ સંસ્થાના સંચાલકોએ મુંબઈ
હાઇકોર્ટમાં અપીલ કરેલી, તેમાં નામદાર જજેએ
સંસ્થાનો દાવો ખર્ચસહીત રદ કર્યો છે.

*

ગુરગાંવના એડીશનલ ડીરેક્ટીકટ મેજસ્ટ્રેટની
કોર્ટમાં ૧૯૪૬ ની ૧૮ મી ફેબ્રુઆરીએ થયેલ
બે છોકરીઓનાં અપહરણને લગતો કેસ
આવ્યો હતો.

શ્રી. અરીઆ નામની પંદર વર્ષની પરણેલી
કન્યાને પાંચ વર્ષ પહેલાં યુ. પી. ના ફૈયાબાદ
જીલ્લાના રામલપુર ગામમાંથી તેના સાસરેથી
દબલાલ નામનો માણસ દીલ્હી ઉપાડી લાવ્યો
હતો, અને મીસીસ ગ્રાહમ નામની બાઈને વેચી
હતી. મીસીસ ગ્રાહમ દીલ્હીની સમઝીમડીમાં
ખાજા ચલાવતી હતી. અરીઆને તેણે કેટલોક
વખત ઝોરડીમાં પૂરી રાખી હતી ને પછી
તેની પસંદ દેહવિક્રયનો ધંધો શરૂ કરાવ્યો હતો.
પંદર વર્ષની બીજા એક છોકરી રાજદુલારીને
પણ એ રીતે એ માણસ તેના બાપના ધર-
માંથી પાકરીબોજપુરથી ઉપાડી લાવ્યો હતો,
અને તેને પણ દીલ્હી લાવીને મીસીસ ગ્રાહમને
વેચી હતી. ને તેણે તેની પાસે પણ દેહવિક્રયનો
ધંધો કરાવ્યો હતો. તેના આ કામમાં રામજી-
દાસ અને ઇમામુદ્દીન મદદગાર હતા.

ન્યારે તેમને આવક બાંધી થઈ ત્યારે
તેમણે આ બે છોકરીઓને આગ્રા લઈ જવાનું
નક્કો કર્યું અને ૧૩ મી માર્ચ ૧૯૪૬ ની

મધરાતે રામજીદાસ, ઇમામુદ્દીન અને મીસીસ
ગ્રાહમ આ બે છોકરીઓને લઈને આગ્રા આવ્યાં.

આગ્રામાં થોડા દિવસ રહીને તેઓ પાછા
દિલ્હી આવ્યાં.

થોડા વખત પછી ઇમામુદ્દીન આ છોકરી-
ઓને દીલ્હીની બહાર મોટર રસ્તે લઈ જતો
હતો. મોટરઅસ પલવાલ પહોંચી ત્યારે આ બે
છોકરીઓ પેશાબપાણી માટે નીચે ઉતરી અને
તરત જ તેમણે મદદ માટે બૂમો મારી. એથી
વાત પ્રગટ થઈ જતાં ઇમામુદ્દીનને ચોક્કસ પકડ્યો.

આ કેસ ચાલતાં બીજા ગુનેગારો દીલ્હીના
હોવાથી આ કેસ કઈ કોર્ટમાં ચલાવવો તે
માટે હાઇકોર્ટને પૂછાવવામાં આવ્યું છે.

*

દિલ્હી પાસે બોગાલની વતની હિંદી
ખ્રીસ્તી બાઈ શ્રીમતી એફ. જે. સીંકલરની
પોતાની પુત્રી ફેલુ હરજી થપાની ફરીયાદ
ઉપરથી કેસ ચાલતાં બાઈએ જણાવ્યું કે
મારી છોકરી કે ૧૫૧૧ વર્ષની છે અને ગુનેગાર
મદારાજ સ્વરૂપ અમારા મકાનમાં જ એક
ઝોરડીમાં રહે છે. ૮ મી જુલાઈ ૪૬ ના
રોજ હું ગાઝીઆબાદ જવા રેલેશને ગઈ, પણ
ઝાડી યુદ્ધી જવાથી પાછી આવી ત્યારે કે ધરે
ન હતી. તપાસ કરતાં મહમદ ઇમામલિ
મીસ્ત્રીએ કહ્યું કે, મેં તેને ટાંખામાં બેઠેલી ને
બાઈસીકલ ઉપર ગુનેગારને હોરપીટાલ રોડ
ઉપર જતાં જોયાં હતાં, ને તેના બત્રીજા
સુબેદાર સીંકલરે પણ એવું જ કહ્યું.

છોકરીએ કહ્યું કે અમારી વચ્ચે સંબંધ
હતો. અને જો હું હિંદુ ધર્મ સ્વીકારું તો એ
મારી સાથે લગ્ન કરે, તેથી અમે મારી માની
ગેરહાજરીમાં હિંદુ મહાસભા મંદિરમાં ગયાં
ને ત્યાં મેં હિંદુ ધર્મ સ્વીકાર્યો. પછી અમે
હનુમાન રોડ ઉપરની ધર્મશાળામાં ગયાં હતાં.
અમારી વચ્ચેના સંબંધની વાત મેં મારી
માને કરી નહતી. મારી રાજપુત્રીથી હિંદુધર્મ
સ્વીકાર્યો હતો. દાકતરોએ છોકરી સોળ વર્ષની
હોવાનું પ્રમાણપત્ર આપ્યું હતું.

કેટલાક સાચા

કિસ્સાઓ

*

અમરેલી પાસે સનાળાની માઆપ વિનાની સગીર વધતી એક બ્રાહ્મણીઆળાનાં લમ દેવ-ગામના એક જદ બ્રાહ્મણ સાથે થઇ ગયાં. તેની હરીકૃતમાં-બાવનમર રાજ્યના નોકર અમૃતલાલ કુરુએ ગોંડળ તાઆના રાવણા મામની માઆપવગરની પોતાની સગીરબાણેનું સગપણ દેવ મામના પ્રભુરામ કાનજી નામના જદ બ્રાહ્મણ સાથે કરેલું. તેના બદલામાં પ્રભુ-રામની છોકરીનું વેચીરાજ અમૃતલાલના બાણેજ સાથે કરેલું. આ લગ્ન ગુપ્તગુપ્ત પતાવવા તૈયારીઓ થતી હતી, પણ ચાણુદારે લગ્ન અટકાવ્યાં ને કન્યાએ ફેરીપત આપી કે પોતાની મરજી વિરદ આ લમ થવાનાં છે. કન્યા અનાથ અને મામાને આગ્રહે હોવાથી ઉવટે કન્યાને લમની સંમતી આપવી પડી ને લમ થઇ ગયાં.

*

પેટલાદ તાલુકાના પલાણા મામના એક પટેલ સાત વર્ષ ઉપર ચામણાના એક સારા કુટુંબમાં પરણ્યા હતા. તેમની બાતીસ વર્ષની યુવાન પત્ની હયાન છે, છતાં તે પટેલને અને તેમની માને કન્યા મમતી ન હોવાથી તેમણે આજુ'દમાં એક કન્યા સાથે લમ કરવાનું નક્કી કર્યું. પણ પટેલી પત્નીના બાઇને ખજર પડ-વાથી તેમણે જલ્લા મેજસ્ટ્રેટને અરજી કરતાં પોલીસે વડોદરાથી આવેલી એ જનને લમ કરવા મનાઈ ફરમાવી. એટલે તેમણે ખીજે રસ્તે શોધી કાઢ્યો.

વરરાજના નાના બાઇને વિવાદ બાજના મામમાં ફરેસો તે રદ કરી તે નાના બાઇને

આજુ'દની કન્યા સાથે પોલીસની હાજરીમાં પરણાવી દીધો.

*

ટયુરીનમાં બે બહેનોમાં મોટી ૩૮ વર્ષની લુગીઆ અને નાની ૩૦ વર્ષની લીના આખરે ને તેઓ મોટી ઉમ્મરની થતાં તેમના અવાજમાં ફેર પડ્યો અને સ્ત્રીત્વના ચિહ્નો અદ્દશ થયાં; એથી નાનકડું ઓપરેશન કરતાં બન્ને સ્ત્રીઓ મટીને પુરુષો બની. અને હવે તેમનાં નામ મી. સુગી અને લીનો રખાયાં. પોતાની બહેન-પણીઓમાંથી તેમની સાથે પ્રેમ રાખતી એવી છોકરીઓ સાથે તેઓ હવે પરણવાના છે.

*

પંજબના આગેવાનોએ પંજબની મુસા-ફરીમાંથી મેળવેલી વાતોમાંથી જણાવ્યા મળે છે કે, મુલતાનની એક હોટલમાં જે હીંદુ સ્ત્રીઓ હતી તેમના ઉપર બળાત્કાર કરવામાં આવ્યો હતો ને પછી તેમનાં ખૂન કરવામાં આવ્યાં હતાં, અને મુલતાનની દીલ્લી દરવાજા પાસેની કાથની હોરપીટલમાંથી મુસ્લીમ દર્દીઓને જુદા-લક લીધા પછી બાકીના દિંદુ-શીખ દર્દી-ઓને બાળા મૂકવામાં આવ્યાં હતાં.

અમૃતસરમાં એક ડોશી પોતાના કુટુંબ સાથે નાસી છૂટવાનો પ્રયાસ કરતી હતી ત્યારે તેનો એકનો એક દિકરો રહેંસાઇ જતો એણે જોયો. એક ખીજ બાઇનો ૯ વર્ષનો છોકરો નાસી છૂટતો વખતે બળતો ધમારન નીચે દટાઈ ને બળા મયો. કેટલાક કીરસામાં એટલી બધી હેવાનીયત બતાવવામાં આવી હતી કે માતાના ગોદમાંના બાળકોએ જીવનની સલામતી ચૂમાવી દીધી હતી. ડો. કીચલુએ જણાવ્યું હતું કે મુલતાનમાં મને નમ કરીને દુ મુસ્લીમ છું કે દિંદુ તેની તપાસ કરી હતી અને બે શીખ યુવતીઓ પર અત્યંત પાણવી સંજોગોમાં બળાત્કાર કરવામાં આવ્યો હતો. સ્ત્રીબાળકોને પણ ગુંડાઓએ હાડ્યાં નહતાં.

જુલમ અને ત્રાસનો સામનો કરનાર સ્ત્રીઓની

દક્ષિણ દેશમાંના તૈલંગણ વિભાગના સુપ્રેમ ગામમાં નિઝામ સરકારના પોલિસ અને લશ્કરી ગુસ્થોની આ ક્ષણી છે. સિંગારામ મામની રામુલામ્મા નામની એક બહેનને મોટેથી એ હૃદયદ્રાવક ક્ષણીનું આંખે ભેંચેલું ખ્યાન મેં સાંભળ્યું. રામુલામ્મા ને એની માતા બયંદર ગોળીબારમાં ધવાયેલ ખીળ ફેટલાક પુરૂષ સાથે બેઝવાડાની હોસ્પિટલમાં મોતાના જખ્મોની સારવાર કરાવવા આવ્યા હતાં.

રામુલામ્મા પ્રૌઢ હિંમરની વણિક કોમની સ્ત્રી છે. પોતે બેકુના ધરની વડુ નથી; કિસ્તાન યજ્ઞવથ સાથે એ ગોળીબાર પહેલાં એને દર્શી લેવાદેવા નહોતી, પરંતુ એણે કહ્યું કે, તૈલંગણના કિસ્તાનોની લડત સામે નિઝામની પોલિસે ગુન્નરેલ સિતમ અને અન્યાયે મારા જેવી એક ધર રખણ સ્ત્રીના દિલમાં અન્યાય સામે રોષ જગાડ્યો છે.

એણે પોતાની વાત શરૂ કરી.

નિઝામનો દોકરો-એનો વારસદાર એક દિવસ સુપ્રેમમાં આવ્યો. જે ગોળીબારમાં અમારા ગામના ફેટલાય માણસોના દેહ પડ્યા હતા એ જગ્યાએ એને લઈ આવ્યા. મામ લોકાય બધા ત્યાં આગળ ભેગા થઈ ગયા હતા. એમને થયું, લાવો જોઈએ તો ખરા એ શું કહે છે?

અમારા લોકોનાં જ્યાં લોહી રેડાયાં હતાં એ માટીમાં ભિખા રહી, એની સામે ઉભેલા લોકો જાણે બિખારી હોય તેમ, એણે મુઠ્ઠી ભરીને સિલ્કા એની સામે ફેંક્યા; થોડાક કપડાનાં ટુકડા પણ ફેંક્યા. એ ગોળીબારમાં માર્યા જનાર એક કિસ્તાનની વિધવાના હાથમાં એ મુઠ્ઠી સિલ્કા નાખ્યા.

મારાથી આ ન જોવાયું. મેં પેલી બાઈ

નંદવાયેલી બંગડીઓ

: લેખિકા :

શ્રી. હાહરા બેગમ

*

પાસે જઈ કહ્યું: “બાઈ, મારો પતિ તો એને કુદરતી મોત આવ્યું ને મરી ગયો છે, પણ તારા પતિને તો ગોળીઓ વીંધીને મારી નાખવામાં આવ્યો છે. ને એ ગોળીઓ મારનાર તો આના જ માણસો હતા. તો શું એને જ હાથે તું તારા પતિની બિંદગીના બદલામાં પૈસા લઈશ?”

ને આ દીવાની સાક્ષીએ તમને કહ્યું છે, એને, અમે એના એક પૈસાને અડધાં નથી. સિલ્કા તો જમીન પર વેરાપેલા જ રહી ગયા.

ને એ બધો કાંડ થયો માત્ર ડાંગરને કારણે. વરસોવરસ સરકાર ને દેશમુખ આવીને ખેડૂતોએ પકવેલ ધાનનો મોટો ભાગ લઈ જતા. લોકો પાસે પોતાનાં બચ્ચાં ને કુટુંબના ચોપણ ને બિયારણ પૂરતોય દાણો બચતો નહિ.

નિઝામ સરકારે ધાન ફેટલું બરડું એનું માપ તો નક્કી કરી આપ્યું છે. પણ પાક

તૈયાર થાય કે દેશમુખ આવીને એકર દીઠ ત્રણ ચણી લેખે પોતાને માટે ડાંગર ઉપાડી જવાનો, માર પછી આવે તહેરીલદાર, તાલુકદાર, અગ્રવાલ ને હાબમા (રિવન્યુ ઓફિસરો). એ પોતે પોતાના માણસ (એટલે કે ગેરકાયદેસર દિરસો) લઈ જવાના. આમ માડાં બરીબરીને અમારો શક પોતાને માટે ઉઠેયો તથા પછી તેઓ પાછા આવતા ને સરકારનો ભાગ હિસાબતા. પરમોથી ગુણીઓ કઠારી કઠારીને એ પોતાની પોલીસમાં ભગવાન ગળે શું નોંધી લેતા ને દર ડાયળાઈઝ અમારા હાથમાં ૪૦ રૂપિયા પકડાવી દેતા. એ જ ગુણુ જો અમે પોતે બજારમાં વેચવા જઈએ તો ડાયળાઈઝ અમને ૧૨૦ રૂપિયા મળે.

પણ અમે તો આમડામાં લોક, ભોલીએ શું ? મુંગા મુંગા એ આપે તે રૂપિયા હાથમાં લઈ લેનાં. ને રૂપિયાનું તો ગણે છે ને ! એને જીડી જતાં વાર કેટલી ! થોડા વખતમાં તો ઘરમાં છોકરાને ખવરાવવાય દાણો રહેતો નથી, ને પાવણીની મોસમ આવતાં ૧૨૦ રૂપિયે ગુણી લેખે ડાંગર ખરીદવી પડતી.

અત્યાર સુધી અમારા લોહો મુંગે મોઢે આ બધા માર સડેના આવ્યા છે. પણ એવો મૂક માર તે બળ્યો કેટલા દહાડા સડેવાય ! એટલે આ વખતે તો અમારા લોહીને મોઢે થડી દહેવું પડ્યું : "ખાઈ, અમારાં છોકરાંને ખાધા નેટલું ધાન તો ઘરમાં રહેવા હો !"

ત્યારે અમલદારો દહેવા લાગ્યા : "સિપાઈઓ ને લગવા માટે મથા છે એમને તો ખવરાવવું જ પડે ને ?"

પણ આ વર્ગે તો લોહીએ કહ્યું : "અમે ડાંગર નહિ ખાઈએ. આ વખતે તો અમે સરકાર તથા દેશમુખ બંનેને એમના લેખા નીકળતા પૈસા જ બરી દઈશું." ને આવો વિચાર કરીને એમણે એના મગા પોતાનો સંબ

બાંધ્યો. ને ત્યાર પછી તો એવી આશ્ચર્યકારક ઘટના બની ગઈ, બહેન, કે અમે ગામવાળા એક થઈ તથા ને અમારા મનમાંથી ડર તો ગળે સમજીએ જતો જ રહ્યો.

દેશમુખ એમની ત્રણ ગુણી ડાંગર લેવા આવ્યા. અમે બધાએ એક જ વાત કહી. ડાંગર વેચી પૈસા થશે તેમાંથી તમારા લેખા નીકળતા હોય તેટલા લઈ જાઓ. દેશમુખ તો રાતાપીળા થતા તથા સરકાર પાસે.

ત્યાર પછી અમે વાત સાંભળી કે, પોલિસની એક ટુકડી અમારા ગામ બંધી આવી રહી છે. ગામના નાવોએ આવી અમને ચેતવી દીધા, ને કહ્યું કે પોલિસ ડીઅર ગ્રેસ છોડવાની છે, માટે કમરે બીનું લખડું વોટાળાં હોશિયાર રહેજો. ગામ લોહો તો કમરે બીનું લખડું વોટાળાં ડાંગરની ચોરી કરતા કરવા લાગ્યા.

પોલિસ આવી, આ બધી તૈયારીઓ જોઈ એમને થયું કે આપણાથી તો કંઈ નહિ થઈ શકે. એટલે અમારા માણસોને બોલાવી કહ્યું : "અમને તો પૈસા આપવાનું કહ્યું એટલે અમે અહીં સુધી આવ્યા છોએ !"

અમારા લોહીએ કહ્યું : "બહે." અમે ગામ લોહીએ એમને દૂધ આપ્યું. ખાંડ તો અમારી પાસે હતી નહિ; એમણે ડોશી બનાવી પીધી ને ચાલ્યા ગયા.

ત્યાર પછી ખજાર આવ્યા કે દહે તો સરકાર આવે છે. અમારા માણસોને ખજાર નહિ કે સરકાર એટલે શું ? એમણે કહ્યું : "અમે તો એનોય સામનો કરીશું."

અમે જીવવાન શ્રીઓ બાળકોને લઈને જંગલમાં જતાં રહ્યાં. પુરુષો અને એમની પાછળ જુદાં શ્રીઓ ડાંગરની રખવાળા માટે ગામમાં રહ્યાં. મોટર લોહીઓમાં બરાબરે સરકાર આવ્યું, ને કચાની રાંધ નોંધા વિના

એમણે તો ધડા ધડ ગોળાઓ છોડવી શરૂ કરી. અને અમારી અંખો આગળ ટપોટપ-શિકારીની મિલોલથી ચંખાડા પડે એમ અમારા માણસો ગોળાઓ ખાઈને જમીન પર પડ્યાં. પછી દીઅર ગેસ છોડ્યો ને ખીજ લોકોને અંધળા બનાવી મૂક્યા; હાથપગ ભેગા કરી દીધા ને લોરીમાં નાખ્યા.

બહેન, અમે બધી સ્ત્રીઓ જે આ કાંડ અત્યાર સુધી જોઈ રહી હતી તેનાથી રહેવાયું નહિ. અમે લોરીમાં ફેંકાતા અમારા પુરુષોને એ રાક્ષસો પાસેથી છોડાવવા દોડ્યાં. પોલિસોએ એમનાં બંદૂકના કુંદાઓ વડે અમારા પર હુમલો કર્યો. ઠાંઈ સ્ત્રીનો હાથ ભાંગ્યો, ઠાંઈનું કાંડું તૂટ્યું, તો ઠાંઈનું કપાળ ફૂટી ગયું. નયો હાથે તે બંદૂકવાળા પોલિસોને પહોંચાય બહેન!

આખરે અમને રડતાં કંઈનાં ને ધુધવાતા મૂકી એ લોકો મોટર લોરીઓ હંકારી ગયા. બહેન, અમારા જામમાં એકે પુરુષ એમણે ન રહેવા દીધો.

હરકરે ગયું, ત્યારે અમારા પુરુષો વિનાના હિન્નરડા જામના ચોરા આગળ લોહીભીની માટી પર સ્ત્રીઓની તૂટેલ ચૂડીઓનો ઢગલો થઈ પડ્યો હતો. અમારા હાડતનાં સંભારણીયે અમે અમારા માણસોના લોહીથી ભીની થયેલી માટી અને ચૂડીઓના તૂટેલા કાચ ભેગા કરી સાચવી રાખ્યા છે.

સુખની વાત એ છે કે આટલાં બલિદાન ને દિવંતભરી હાડત પછી આજે અમારા મુખપોશમાં ઠોઈ મક્કત વેઠ કરતું નથી. શોક અને ગ્લાનિથી અમારાં હૈયાં ભારે છે; પરંતુ ન્યાય માટે અમે ગમે તેવા જીલમ સામે પણ ખુલ્લી છાતીએ હાડવાની દિવંત મેળવી છે.

*

જેમને 'રણજીતરામ સુવર્ણચંદ્રક' એનાયત થયો.

શ્રી ગુણવંતરાય ઓચાર્ય

શ્રી ગુણવંતરાય પોપટભાઈ આચાર્યનો જન્મ સોરઠ પ્રાંતના અજન્સીના વડા મથક નેતલસર કેમ્પમાં ઈ. ૧૯૦૦ ના સપ્ટેમ્બર માસની નવમી તારીખે થયો હતો.

એમના પિતા પોપટભાઈ આચાર્ય ધણી ગરીબ સ્થિતિમાંથી સ્વાધ્યયે અભ્યાસ કરીને રસોવાની નોકરી કરતાં કરતાં વજીલાતની પરીક્ષા પાસ કરી અને ગોરખી રાજ્યમાં ન્યાયાધીશ તરીકે નિમાયા; અને ત્યાર પછી માંમરોળ, જૂનામઠ, પોરબંદર, જામનગર વગેરે સ્થળોએ પોલીસ ઉપરી તરીકે નોકરી કરી. ઉત્તર કાળમાં તેઓ વજીલાત કરતા.

આવા સમયમાં ને ખાસ કરીને બહાર-વટિયાઓના હંજામામાં એમના પિતાને વાર-વાર ઝોચર અઝોચર સ્થળોએ રાતવાસા કરવા પડતા, ત્યારે રાતના વખતે ઘોરો, વાધેરો,

આરોટા વગેરે આવીને એમની પાસે વાર્તાઓ કહેતા. થી. ગુણવંતરાય આવા હંમામેમાં એમના પિના સાથે બાળવયથી જ ફરતા, એટલે ઐતિહાસિક વાર્તાઓ ને દરિયાઈ કથાઓ સાથે એમને આ રીતે પ્રથમ પરિચય અને પ્રથમ મહોજ્જત થયાં.

પિતાના અવસાન પછી એમની ઉત્તરક્રિયા કરવી કે નહિ, એ સંબંધે પોતાના વડિલ બંધુ સાથે એમને મતભેદ પડ્યો. એ મતભેદમાં એ સત્તર વર્ષની વયે ઘર છોડીને નીકળી ગયા. મુંબાઈમાં ફૂટપાથો ઉપર બટકીમટકીને એમણે અભ્યાસ કર્યો. પણ ઈન્ટરમાંથી તે અધૂરો મૂકવો પડ્યો અને 'બોમ્બે કોનિકલ'ના તંત્રી-ખાતામાં એ જોડાયા.

'બોમ્બે કોનિકલ', 'મુંબાઈ સમાચાર', જામનગરની વિભાજી રફલ, રાણપુરનું 'સૌરાષ્ટ્ર-મિત્ર' અને 'સૌરાષ્ટ્ર'-'સૌરાષ્ટ્ર'માંથી 'ફલજાન' અને ત્યાંથી અપકાળ 'નવ સૌરાષ્ટ્ર', 'બહુ-રૂપી' અને 'ગુજરાત સમાચાર'ના તંત્રીવિભાગમાં કામ કરીને એઓ રજુજત મુવીટાનમાં વાર્તાવિભાગના મુખ્ય નિરીક્ષક તરીકે જોડાયા. ત્યાં સાત વર્ષ રહ્યા પછી હાલમાં તેઓ મુંબાઈમાં 'મોજમજદ' નામના પત્રના સંચાલક છે અને મુંબાઈ તેમજ જામનગરમાં પોતાના ડાપખાનાં ચલાવે છે.

પત્રકાર તરીકેના વ્યવસાયમાંથી નવલ-કથાના લેખક તરીકે એમને બેન્ની લાવવા માટે એમના પ્રથમ સ્વ. પત્ની નિર્મળાજીવનની શપની અસાધ્ય દરદની અતિ લાંબી બિમારી મુખ્યત્વે જવાબદાર બની. ચાર વર્ષ સુધી રાતના અખંડ ઉગમરા અને ચાર વર્ષ સુધી પત્નીની માંદગીના ખર્ચને પડોંચી વળવા માટે કોમ્પાનીમાં ઉમેરો કરવાની અનિવાર્યતા, આ જોના સમન્વય એટલે એમની પ્રારંભની પાંચસાત નવલકથાઓ.

'પ્રાગજ્યુ' પુસ્તક લખવાનું કામ એમને

સોંપાયું. એ એમના લેખકજીવનની શરૂઆત. ત્યાર પછી તે એમણે સતત લખ્યા જ ક્યું છે. એમનું સૌથી પ્રથમ પુસ્તક 'પીરમનો પાદશાહ' (પ્રજ્ઞાધુનું બેટ પુસ્તક) ને એમનું છેલ્લું પુસ્તક 'અક્ષા બેલી', એ બે વચ્ચે તેર વર્ષનો ગાળો છે. એ માળા દરમિયાન સામાજિક નવલકથાઓ અને નવલિકાઓ, ઐતિહાસિક નવલકથાઓ અને નવલિકાઓ, દરિયાઈ કથાઓ અને કહાણીઓ, જીવનચરિત્રો, હળવા દટાક્ષ-લેખો, ડિટેક્ટિવ કથાઓ, અંગ્રેજી કથાઓ તથા રાજકરણી ગ્રંથોના અનુવાદો વગેરે મળીને એમણે અનેક પુસ્તકો લખ્યા છે.

થી. ગુણવંતરાય સામાજિક કરતાં દરિયાઈ કથાઓ તરફ વધારે પક્ષપાત ધરાવે છે અને ચોક્કસ ઐતિહાસિક પ્રસંગો પસંદ કરીને એના ઉપર કથા લખવાની એમને વિશિષ્ટ દયોદી છે. ઇતિહાસમાં એમને મોટાં નામો કે વિજયકથાઓને બદલે જે નાનાંનાનાં માણસોએ કંઈકે પશુ રચનાત્મક ચીજો મૂક્યો હોય, કંઈકે પશુ નવી દૃષ્ટિ ખતાવી હોય એવાઓની કથાઓ ને પ્રસંગો વધુ ગમે છે, ને એવા પુરુષો ને પ્રસંગોને એ આર્ચોચીન અંગે આગળના લોહો સમક્ષ મૂકવામાં માને છે. જૂન-કાળમાં બનેલી વાર્તાની મૂલવણી આર્ચોચીન દૃષ્ટિથી કરવાની વાત ચર્ચાસ્પદ છે અને રહેશે; પરંતુ એમને માટે એટલું તો કહેવું જોઈએ કે જૂનકાળનાં યુદ્ધોનાં લોહી અને માંસ નીચે દટાએલાં ને વિસ્મૃતિના ઢગ નીચે લગભગ દૂનાવાઈ ગયેલાં કેટલાંક મંત્રજ નામો, જેવાં કે રતનખાઈ, ચાંદ, હાનીખાઈ, શામખાઈ, શીદેવી, અજુહિલ, કાનજી ઠાળી, વીજળી, કાનજી માલમ, લખા દામજી દક્કર વગેરેને એમણે આપણી સમક્ષ જીવત કર્યાં છે.

સાદિત્ય સભાએ એમને મુવર્ણચંદ્રક આપી એમનું બહુમાન કર્યું છે. અમારા એમને અભિનંદન.

ગુ નાળિયેર

ગુજરાત-કાઠિયાવાડમાં થતાં ફળોનું વર્ણન આ લેખમાળાના અગાઉના હપ્તાઓમાં આવી ગયું. આ ઉપરાંત બીજાં કેટલાંક ફળો ગુજરાતમાં ખૂબ વપરાય છે, પણ તે બધાં મોટે ભાગે બહારથી આવે છે. આવાં ફળોમાં દ્રાક્ષ, બદામ, કાજુ, અંજૂર, ખજૂર, ખારિક, આલુ બદામ, નાળિયેર ઇત્યાદિનો સમાવેશ થાય છે.

ફળોમાં સર્વશ્રેષ્ઠ શીફળ-નાળિયેરથી કાણુ અગ્રણ્ય હશે? વનરપતિશાસ્ત્રીઓ નાળિયેરને કોકોસ ન્યુસીફેરાના નામથી ઓળખે છે. હિંદુસ્તાન, બરમા, સિસેનમાં નાળિયેરીનું વાવેતર ખૂબ કરવામાં આવે છે. નાળિયેરી રેતાળ પ્રદેશમાં દરિયા કિનારે સારી રીતે ફાલે છે. તેને જરા ખારી જમીન અનુકૂળ આવે છે. કાઠિયાવાડમાં પોરબંદર મહુવા ભાવનગર વગેરે સ્થળે નાળિયેરી થાય છે. મંકણ અને મલખાર તરફ પુષ્કળ નાળિયેરી થાય છે. નાળિયેરીને ઉનાળામાં ફૂલ આવે છે અને સપ્ટેમ્બરથી નવેમ્બર સુધીમાં નાળિયેર પાકે છે. નાળિયેરી ખૂબ ઉંચાઈએ પણ થાય છે. સામાન્ય રીતે સમુદ્રની સપાટીથી ૩૦૦૦-૪૦૦૦ ફુટની ઉંચાઈએ પણ નાળિયેરી ઉગે છે. આપણા દેશમાં ૪૯ લાખ એકર જમીન નાળિયેરના વાવેતર માટે રોકાય છે. દરવર્ષે એક સારી નાળિયેરીએથી ૨૦૦ નાળિયેર મળે છે. આનો આધાર જમીન અને આબોહવા પર રહે છે. એક સામાન્ય નાળિયેરી ૭૦ વર્ષ સુધી પાકે આપે છે, મુંબઈ પાસે શુદ્ધ ઉપર નાળિયેરીનાં વૃક્ષો રળીયામણી દેખાવ રજુ કરે છે.

નાળિયેર લીલાં અને સુકાં બંને જાતનાં બજારમાં વેચાય છે. લીલાં નાળિયેરને પાણીનું અને સુકાને ગડગડીયું નાળિયેર કહેવાય છે. ઉપરાંત નાળિયેરમાંથી કાઢેલા રોપરાના મુકા

આપણાં ફળો

ડૉ. નરસિંહ મૂ. શાહ.

ગોળા પણ ખૂબ આવે છે. ગોળાને ચીરી બનાવેલા કાચલાં પણ પુષ્કળ વેચાય છે. લીલા રોપરામાં ૩૦-૪૦ ટકા અને ૫૦ ટકા નેટલું પાણી હોય છે. એક હળર લીલાં રોપરાં સૂકવવાથી ૪૪૦-૫૫૦ પૌંડ સૂકા રોપરાના ગોળા થાય છે. તેમાં પણ ૧૦ ટકા પાણી હોય છે.

દક્ષિણ હિંદ તરફ નાળિયેર ખૂબ વપરાય છે. આપણા ગુજરાત કાઠિયાવાડમાં એ હિસાબે નાળિયેરનો ઉપયોગ ખૂબ ઓછો છે. સિસેન તરફથી નાળિયેરનું તૈયાર ખમણુ પણ હમણાં હમણાં બજારમાં આવવા લાગ્યું છે.

લીલા નાળિયેરનું પાણી તૃષા મટાડે છે. દંડક આપે છે અને તાવ અને મૂત્રાશયના દર્દોમાં ઉપયોગી ગણાય છે. વધારે પ્રમાણમાં લેવાથી પણ ખાસ નુકસાન થતું નથી. બંગાળમાં એવી માન્યતા છે કે, ખૂબ નાળિયેરીનું પાણી પીવાથી વધરાવળ થાય છે. પાણી કાઢી લીલા પછી રહેલો કાચા રોપરાનો ગર્ભ પોષ્ટિક, દંડક આપનારો અને મૂત્રલ-એવા ગુણો ધરાવે છે. મધુપ્રમેહના દર્દીને ઉપયોગી છે. પાકા નાળિયેરનું રોપરું સહેલાઈથી પચતું નથી, પરંતુ તેને કચરીને તેમાંથી કાઢેલું દૂધ ગાયના દૂધ નોવા શુષ્ક ધરાવે છે. પણ જરા વધારે પડતું લેવાથી રચક લાગે છે, એટલે એરંડીયાને બદલે તેની બલામણુ કરવામાં આવે છે.

નાજિયેરના પાણીનું અન્વેષણ દમણ થયું છે. તે ઉપરથી કેટલીક પ્રચલિત માન્યતાઓ ખોટી હોય છે. 'ગુજરાત સમાચાર' (૧૩-૧૨-૪૬) માં થોડા વખત પહેલાં વૈષ્ણવજી શાસ્ત્રીએ આ સંબંધમાં કેટલાંક વિધાનો કર્યા છે. પ્રથમ- "નાજિયેર ડાહલીવર ઓઈલ નેટલું ગુણધારી છે....." આ મુદ્દો અગત્ય નથી, એટલું જ નહીં પણ વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિએ ખોટો છે. તેમાં ડાહલીવરના વિદામીન નથી. ડાહલીવર બદલે ડાપરેલ વાપરવાનો પ્રયત્ન યુરોપમાં થયેલો, પણ તે નિષ્ફળ નીવડ્યો છે. બીજું-નાજિયેરનું પાણી વિદામીન બીજી બરપુર પેય પદાર્થ છે. આ પણ બરાબર નથી. નાજિયેરના પાણીમાં વિદામીન સીની તપાસ થઈ છે અને તે કીક પ્રમાણમાં હોય છે, પણ વિદામીન બીજી સંબંધી કાંઈ ઉદ્દેશ્ય નહોતો નથી. નાજિયેરના પાણીમાં સાકર, ક્ષાર અને વિદામીન સી હોય છે. નાજિયેર જેમ પાકતું જાય છે તેમ સાકરનું પ્રમાણ ઘટતું જાય છે; એટલું જ નહિ, પણ સાકર અને વિદામીન સી ના પ્રમાણ વચ્ચે સંબંધ રહેલો છે. જેમ સાકરનું પ્રમાણ વધારે તેમ વિદામીનનું પ્રમાણ પણ વિશેષ હોય છે. નાજિયેરના પાણીને જે વખતે ખૂબ પોષ્ટિક પીણા તરીકે ગણવામાં આવે છે એ વખતે તેમાં ક્ષારોનું પ્રમાણ સાવ ઓછું થઈ જાય છે. હવે વૈદરાને કહેલ 'બાળકના ગોરા-પણા' સંબંધી. આ પ્રતિપાદન એક વ્યક્તિએ જ કરેલું છે. તેને કાંઈ ઓછસ શાસ્ત્રીય ટેકો નથી. વૈદરાને 'ગુજરાત સમાચાર' વાળા લેખમાં ઉત્સાહમાં આવી જઈ નાજિયેરની ખૂબ પ્રશંસા કરી છે: એટલે વૈજ્ઞાનિક અન્વેષણના આધારે શું પરિશિષ્ટિ છે તે ઉપર જાણતી છે. અવૈજ્ઞાનિક વિધાનો કરવાથી લખાણનો કિંમત વધે છે, એટલું જ નહીં, સામાન્ય જનતાને આથી અવિશ્વાસ પેદા થાય છે. પરંતુ વેજીટેબલ ધીને બદલે ડાપરેલ વાપરો.

એ વૈદરાજના કથન સાથે આ લેખક સંબંધ થાય છે. પાચનશક્તિ અને શરીરમાં ઉપ-યોગિતાના સંબંધમાં જુદાં જુદાં તેલ નીચે પ્રમાણે ગુણના ક્રમવાર ગોઠવી શકાય: (૧) માખણ (૨) ડાપરાનું તેલ... અને છેવટે આવે વેજીટેબલ ધી. એટલે વૈદરાજનું એ કથન વિજ્ઞાનના મુકા પ્રમાણે યથાર્થ છે. ડાપરું અને ગોળનું સેવન કરવાથી બરેણ મટે છે અને શક્તિ આવે છે. નાજિયેરના કાબોદાઈકુટ સહેલાઈ પડે છે.

નાજિયેરનું તેલ-ડાપરેલ યુરોપમાં મુખ્યત્વે મીઠુબત્તી અને સાબુની બનાવટમાં વપરાય છે; આપણે ત્યાં ખાવામાં વપરાય છે: "દિંદના દસિણ ભાગમાં ડાપરેલ ધીને બદલે વપરાય છે; ઉપરાંત ઔષધમાં, સાબુની બનાવટમાં, લેપન માટે વગેરે કાર્યોમાં ઉપયોગમાં લેવાય છે.

નાજિયેરી જેવું અતિ ઉપયોગી ઝાડ પેદા કરીને ઈશ્વરે માનવી ઉપર ધણો મોટો ઉપકાર કર્યો છે. તેનો એકે એક ભાગ મનુષ્યને ઉપ-યોગી નીવડે છે. નાજિયેરના છોડાને પાણીમાં પલાળવાથી કે ઉકાળવાથી તેમાંથી એક જાતનો જૂરો રંગ નીકળે છે. નાજિયેરના છોડાના રેસા દોરડાં કાઢી વગેરે બનાવવામાં વપરાય છે. નાજિયેરના કાચલાં બાગીને પાડવામાં આવતો ચુઓ ખસ, દાંદર અને એવા બીજા ચામડીના રોગો માટે વાપરવામાં આવે છે. ડુંકાર્યા નાજિયેરનો એવો કાઈ ભાગ નહિ હોય જે માણસને ઉપયોગી ન થતો હોય.

નાજિયેરના બે મોટા કુરમનો છે. બુરો-સેરા રણસ નામના જીવડાં નાજિયેરીને મારી નાખે છે. આની સરખાત યાય ત્યારે પાંદડાં પીળાં પડી જાય છે અને ઉપરની કળા મીઠ-જાઈ જાય છે. ખૂબ રજદુપ જમીન હોય ત્યાં બુરોસેરા ખૂબ થાય છે. એક બીજી જાતનું જીવડું પાંદડાં પર પોતાનો મારો રાશ કરે છે અને છેવટે કાળાઓમાં જાય છે અને નાજિ-

ચેરીનો નાશ કરે છે. હંદર, શિયાળવાં અને ખાસકોલાં પણ નાળિયેરીને ખૂબ તુકસાન પહોંચાડે છે. સરકારે નાળિયેર સંશોધન સમિતિ નીમી છે : તેનો કાર્યપ્રદેશ આ ઉપયોગી ઝાડ અને ફળ સંબંધી ખીલવણી કરવાનો છે. તે અંગે જરૂરી સંશોધન પણ હાથ ધરવામાં આવશે.

*

કાન્થુનાં ઝાડ મળ અમેરિકાના વતની છે. પરંતુ તે દેશ ઉપરાંત આફ્રિકા અને હિંદમાં તેનું મોટું વાવેતર થાય છે. મુંબઈ ઈલાકાના રત્નાગીરી જિલ્લામાં, મદ્રાસ પ્રદેશના મેન્ડોર અને ત્રાવણકોર રાજ્યમાં કેટલીક જગ્યાએ કાન્થુ ખૂબ થાય છે. કાન્થુનાં ઝાડ આંખાના વર્ગનાં છે. કાન્થુને અંગ્રેજીમાં ફેસ્યુક્ટ કહેવાય છે, તે પીળા રંગના, રસદાર અને ખટમીઠાં હોય છે. સ્વાદે ને સુગંધે બહુ સારાં નથી હોતાં. પણ તેમાં વિટામિન સી સારા પ્રમાણમાં હોય છે. તેમાંથી રમ દારૂ અને સિપરીટ બને છે. તે મૂલ્ય છે.

ખીજને એટલે ફેસ્યુક્ટની ખીજને પણ કાન્થુ કહેવાય છે. તેને અંગ્રેજીમાં ફેસ્યુન્ટ કહે છે. રાખોડી રંગનું ખીજ ફળની અંદર નહિ, પણ નીચે એટલું હોય છે, તેને શેકી તેમાંથી કાઢેલી ખીજ સૂકા મેવા તરીકે ખવાય છે. કેટલું શેક્યા પછી જ ખીજ ખાઈ શકાય. શેક્યા વગર ખાવાથી જીભ પર ફેલ્લા પડે.

કેટલાં શેકવાનો ઉલ્લોમ મોટા પાયા પર આવે છે. કેટલાં શેકવાથી તેમાંથી ૧૮-૨૦ ટકા તેલ નીકળે છે. આ તેલ ઉલ્લોમમાં ખૂબ ઉપયોગી થાય છે. એટલે શેક્યા વિનાના ખીજ આફ્રિકાથી મંગાવીને શેકવાનો ઉલ્લોમ આપણા પશ્ચિમ કિનારે ખૂબ આવે છે. આ તેમના ઔષ્ઠોગિક ઉપયોગો માટે અન્યેય કરવામાં આવ્યું છે. તેમાં માત્રુમ પડ્યું છે કે, તેમાંથી વોટર-પ્રૂ વારનીસ બનાવાય છે. અમેરિકામાં આ દારૂ માટે પુષ્કળ તેલ વપ-

મી-બાબુના

કુરુબા

કુરુબા દેવજી

*

માત્ર મારા પુત્રની આ વાત છે એમ નથી, આવી વાત કરતાં મેં ઘણી બહેનને સાંભળી છે. પણ તેનો ઈલાજ શો કરવો તે સમજ પડતી નથી. મારા રમણની જ વાત કરું. રોજ નિશાળે જતી વખતે બે ચાર પૈસા તો માગે જ માગે. તેને ના પણ શી રીતે પાડવી ? તેના દોસ્તા-ભાઈઓ બધાય આ રીતે ઘેરથી આવો બે આના લાવતા હોય છે. શાળામાં જતાં બાળકોને હાથ-ખરચીના આમ પૈસા આપવાનું ધોરણ બંધાઈ ગયું ન હોય ! આમ તો આપણું જ બેઠક-એમાં કશી નરાઈ જેવું હવે બાળે જ કાઢીને લાગતું દરો.

રાય છે. આ ઉપરાંત તેલની ખીજ ઉપયોગિતાઓ માટે અન્યેય પણ ચાલુ છે. આ તેલ લોકોને ચોપડવાથી જાતુઓ નથી લાગતા.

કાન્થુના ઝાડના યડમાં છેલ્લે કરવાથી એક જાનનો રસ નીકળે છે. તે સૂકાય છે ત્યારે કાળો બની જાય છે. આ રસ એટલો જલદ હોય છે કે ચામડી પર લાગે તો ફેલ્લા ઉઠે. કાન્થુનો ચુંદર પણ નીકળે છે. તે વાનિસ બનાવવા માટે વપરાય છે.

કાન્થુમાંથી ૪૦ ટકા તેલ નીકળે છે : તે બદામના જે ઓલીવ તેલ જેવું મીઠું હોય છે, એટલે ખાઈ શકાય છે. કાન્થુ અને કીસમીસ ખાવાની મજા કોણે નહીં માણી હોય !

નાજિયેરના પાણીનું અન્વેષણ હમણાં થયું છે. તે ઉપરથી કેટલીક પ્રચલિત માન્યતાઓ ખોટી દેર છે. 'ગુજરાત સમાચાર' (૧૩-૧૨-૪૬) માં થોડા વખત પહેલાં વૈદ જાદવજી શાસ્ત્રીએ આ સંબંધમાં કેટલાંક વિધાનો કર્યાં છે. પ્રથમ- "નાજિયેર ડાહીવર ઓઈલ નેટલું મુજીકારી છે....." આ મુઠ્ઠો ખરાબર નથી, એટલું જ નહીં પણ વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિએ ખોટા છે. તેમાં ડાહીવરના વિટામીન નથી. ડાહીવર બદલે ડાપરેલ વાપરવાનો પ્રયત્ન યુરોપમાં થયેલો, પણ તે નિષ્ફળ નીવડ્યો છે. બીજું-નાજિયેરનું પાણી વિટા મીન બી યી ભરપુર પેષ પદાર્થ છે. આ પણ ખરાબર નથી. નાજિયેરના પાણીમાં વિટામીન સીની તપાસ થઈ છે અને તે ક્રીક પ્રમાણમાં હોય છે, પણ વિટામીન બી સંબંધી ડાઈ ઉલ્ટ્રેવ જડતો નથી. નાજિયેરના પાણીમાં સાકર, ક્ષાર અને વિટામીન સી હોય છે. નાજિયેર જેમ પાકતું જાય છે તેમ સાકરનું પ્રમાણ ઘટતું જાય છે; એટલું જ નહિ, પણ સાકર અને વિટામીન સી ના પ્રમાણ વચ્ચે સંબંધ રહેલો છે. જેમ સાકરનું પ્રમાણ વધારે તેમ વિટામીનનું પ્રમાણ પણ વિશેષ હોય છે. નાજિયેરના પાણીને જે વખતે ખૂબ પોષ્ટિક પીણા તરીકે મજીવામાં આવે છે એ વખતે તેમાં ક્ષારોનું પ્રમાણ સાવ ઓછું થઈ જાય છે. હવે વૈદરાને દેરેલ 'બાજકના ગોરા-પણા' સંબંધી. આ પ્રતિપાદન એક વ્યક્તિએ જ કરેલું છે. તેને કોઈ ચોક્કસ શાસ્ત્રીય ટેકા નથી. વૈદરાને 'ગુજરાત સમાચાર' વાળા લેખમાં હિત્તાદમાં આવી બર્લ નાજિયેરની ખૂબ પ્રશંસા કરી છે : એટલે વૈજ્ઞાનિક અન્વેષણના આધારે શું પરિવર્તિત છે તે ઉપર જણાવી છે. વૈજ્ઞાનિક વિધાનો કરવાથી લખાણનો કિંમત ધરે છે, એટલું જ નહીં, સામાન્ય જનતાને આથી અવિશ્વાસ પેદા થાય છે. પરંતુ 'વેજીટેબલ ધી'ને બદલે ડાપરેલ વાપરો

એ વૈદરાના કથન સાથે આ લેખક સંમત થાય છે. પાચનશક્તિ અને શરીરમાં ઉપ-યોગિતાના સંબંધમાં જુદાં જુદાં તેલ નીચે પ્રમાણે મુજબના ક્રમવાર ગોઠવી શકાય : (૧) માખણ (૨) ડાપરનું તેલ... અને છેવટે આવે વેજીટેબલ ધી. એટલે વૈદરાનું એ કથન વિજ્ઞાનના મુદ્દા પ્રમાણે યથાર્થ છે. ડાપરનું અને ગોળનું સેવન કરવાથી બરોજ મરે છે અને શક્તિ આવે છે. નાજિયેરના કાઝોડાઈસ્ટ સહેલાઈ પડે છે.

નાજિયેરનું તેલ-ડાપરેલ યુરોપમાં મુખ્યત્વે મીજીનતરી અને સાજુની બનાવટમાં વપરાય છે; આપણે ત્યાં ખાવામાં વપરાય છે : "દિંદના દક્ષિણ ભાગોમાં ડાપરેલ ધીને બદલે વપરાય છે; ઉપરાંત ઔષધમાં, સાજુની બનાવટમાં, લેપન માટે વગેરે કાઝોમાં ઉપયોગમાં લેવાય છે.

નાજિયેરી નેતું અતિ ઉપયોગી ઝાડ પેદા કરીને ઈશ્વરે માનવી ઉપર ધણો મોટો ઉપકાર કર્યો છે. તેનો એકે એક ભાગ મનુષ્યને ઉપ-યોગી નીવડે છે. નાજિયેરના છોડને પાણીમાં પલાળવાથી કે ઉકાળવાથી તેમાંથી એક જાતનો ખૂરો રંગ નીકળે છે. નાજિયેરના છોડના રેસા દોરડાં કાઢી વગેરે બનાવવામાં વપરાય છે. નાજિયેરના કાચલાં બાગીને પાડવામાં આવતો સુએ ખસ, દાંદર અને એવા બીજા ચામડીના દર્દો માટે વાપરવામાં આવે છે. દુઃકામાં નાજિયેરીનો એવો કોઈ બાગ નહિ હોય જે માણસને ઉપયોગી ન થતો હોય.

નાજિયેરના બે મોટા ફરમનો છે. બ્યુટો-સેરા ફળસ નામના જીવડાં નાજિયેરીને મારી નાખે છે. આની શરઆત થાય ત્યારે પાંદડાં પીળાં પડી જાય છે અને ઉપરની કળા ચીમ-જાઈ જાય છે. ખૂબ ફળદ્રુપ જમીન હોય ત્યાં બ્યુટોસેરા ખૂબ થાય છે. એક બીજી જાતનું જીવડું પાંદડાં પર પોતાનો મારો શર કરે છે અને છેવટે કળાઓમાં જાય છે અને નાજિ-

સિમ છતાં કોટે ચુકાદો આપતી વખતે ટીકા કરેલી કે, પત્ની લક્ષ્મના હક્કો પુરા કરતી હતી કે નહિ, તે પુરવાર કરવામાં પતિ અસમર્થ નીવડ્યો છે. તેથી અપીલ કોર્ટ'નો ચુકાદો વાંચતી વખતે કોર્ટે ટીકા કરી કે, પત્ની તેના પતિ સાથે લક્ષ્મના હક્કો પુરા કરતી હતી કે નહિ તે પણ નીચલી કોર્ટ કહી શકતી નથી તેથી અપીલ કોર્ટે નીચલી કોર્ટ'નો ચુકાદો માન્ય રાખી, મી. ચાલ્સની અરજી રદ કરી. પણ અમીરોની અદાલતે મી. ચાલ્સનો અપીલ કરવાનો હક્ક કાયમ રાખ્યો.

સાન રોટની સીઓ ડોક મોટી બનાવઁ મળે સીપ આવે એવા ચરણાં પહેરે છે.

સુધરેલાં અને સંસ્કારી કહેવાતાં કુટુંબોમાં ત્યારે “પપ્પા” અને “મમ્મી” સાથે વાત કરતાં બાળકોને ત્યારે બાહ્યિક શિષ્ટાચારને અનુસરવું પડે છે અને ‘થેન્કયુ-મેન્શન નોટ’નો વારંવાર ઉપયોગ કરવો પડે છે ત્યારે એક ચપળ બાળક માતાને પ્રશ્ન પૂછે છે:-

“અમું જે તે, નિજનું ગણીને,
કરવું શું તે, વિવેકથી વિવ્રજ?”

માતાને બાળકનો પ્રશ્ન સાચો છે. પિતાપુત્ર અને માદિકરનો સંબંધ અતિ પવિત્ર અને પ્રેમથી સમર છે. ગૃહના નિત્યવ્યવહારમાં આવો દાંભિક વિવેક, પ્રેમમાં વૃદ્ધિ કરનારો નથી થતો, પરંતુ કંઈક ઝાંખપ લગાડે છે.

—દીપક પરીખ.

હવે જર્મનીના રૂશિ વિસ્તારમાં અર્બપાત કાયદેસર ગણાશે. આવશ્યક સાબિત થતાં કેસોને પરવાનગી આપવામાં આવશે. હાલની સામાજિક રિયતિની દૃષ્ટિએ સામ્યવાદીઓએ અર્બપાત માટે જાહેર રીતે જોરશોરથી ઝૂંબેશ ચલાવી હતી. સગમો સીને ત્રણ મહિના થયા હશે ત્યાં સુધી જ આ છૂટ આપવામાં આવશે. બેશક, ડાકટરો અને કુટુંબની રિયતિનું ખારીક અવલોકન કરનારા નિષ્ણાતો કુટુંબની રિયતિ જોતાં જો અર્બપાત જરૂરી જણાશે તો જ આ પરવાનગી આપવામાં આવશે.

અમદાવાદની અર્સ આન હાઈકોર્ટ, પાંચમા વર્ષનો પારિતોષિક સમારંભ રા. શેઠ અમૃતલાલ કાળીદાસના પ્રમુખરથાને, માસમાં શાળાના મકાનમાં યોજવામાં હતો. વકેલત્વ, બ્યાયામ, રેસિડેન્સી, ઈલાદિનાં ઈનામનાં પુસ્તકો સહજ વિદ્યાર્થીનીઓને સૌ. સુલોચનાજીએ તે એ વહેંચ્યાં હતા. પ્રમુખરથાનેથી બો. સૌ શ્રી. અમૃતલાલભાઈએ જણાવ્યું હતું નું કેળવણીના ક્ષેત્રમાં અમદાવાદની પ્રગતિ અને આનંદ થાય છે. આજે આ પ્રસંગે નજરે જોયું અને નિવેદન સાંભળ્યું તેની અને જણાવતાં આનંદ થાય છે કે અર્સ આપણા શહેરની સૌકેળવણી માટે ઘણું કામ કરી રહી છે.

કુમારી મંડળના મંત્રી બહેન સહ દલાલે શાળાના આંતરિક વહીવટમાં જવા દારીબધી કાયોમાં વિદ્યાર્થીનીઓના દિરસા. હકીકત રજુ કરી હતી. અને શાળાના ભૂતપૂર્વ વિદ્યાર્થીની રમાજીએ અવેરીએ પ્રમુખથીને આભાર માન્યો હતો.

જેમ પ્રગ્નની ઠોઠવાર ચડતી કળા હોય છે અને ઠોઠવાર પડતી દશા આવે છે તેમ પ્રગ્નની પરિસ્થિતિને અનુસરે શબ્દ પણ ઠોઠવાર પોતાની ચડતી કળાએ હોય છે અને પાછો ઠોઠવાર પડતી દશાએ આવે છે. પ્રગ્નની ચડતી કળા શબ્દની ચડતી કળાને સૂચવે છે અને પ્રગ્નની પડતી દશા શબ્દની અવદશાને સૂચવે છે.

આવા અનેક શબ્દો છે કે જેઓ એકવાર પ્રગ્નની ચડતી દશામાં પોતાની ચડતી દશાએ હતા અને વળી પ્રગ્નની અવદશામાં પૂરેપૂરી અવદશાએ પહોંચેલા છે. દાખલા તરીકે હોળી શબ્દ, 'હોળી' શબ્દને સાંભળીને આપણા નમાં વર્તમાનમાં જે ચિત્ર ખડું થાય છે તે ઘણીવાર તે એ શબ્દ ઠોઠ બધાનકે આપણા મનમાં સરળે છે, તેવું ચિત્ર કરવાની શક્તિ એ શબ્દમાં પાછળથી થી છે. જ્યારે એ શબ્દ પેદા થયો ત્યારે મણો આદરણીય ભાવ હતો અને નીચ અનુષ્ઠાનના ચિત્રને ખડું કરવાની ક્ષિતિ હતી.

II એ ઠોઠ અર્થે શબ્દ નથી અને તેથી દુતાસણી શબ્દ પણ ઠોઠ એક શબ્દ નથી. એ બંને શબ્દોમાં એ બે દુન ને આવલી-દુતાવલી-દુતાહલી-દુઆલી-હોલી-હોળી દુન+અસણી નો-દુતાશણી.

III અને દુતાસણીનાં ઉપર જે જુદાં ઉચ્ચારણો નોંધી જનારેલાં છે તે બધાં ન બિજા સમયની લોકભાષાનાં છે. દુતા-તી એ મધ્ય પ્રાચીન ઉચ્ચારણ છે અને હોળી એ વર્તમાન લોકભાષાનું ઉચ્ચારણ છે. દુતાવલી અને દુતાસણી એ બંને શબ્દો એક સમાન અર્થના વાદક છે.

દુન એટલે દાનમાં આવેલ ધાન્ય. તેની આવલી એટલે દાર-ત્રેણી-પંચન. એક સમાન

રેખામાં ગોઠવેલું ધાન્ય એ 'દુતાવલી' કહેવાય અને એવા એક સમાન રેખામાં ગોઠવેલા ધાન્યને અસણી એટલે ખાઈ જનારી-જમી જનારી એ 'દુતાસણી' કહેવાય. ઘણા પ્રાચીન સમયમાં આપણા પૂર્વજો આર્યોએ અગ્નિને એક વિશેષ સામર્થ્યશાળી દેવરૂપે કદપેક્ષે હતો. સૂર્યચંદ્ર તારામંડો નક્ષત્રો અને આપણા માનવસૌક્યો અગ્નિ એ બધાં 'અગ્નિ'માં સમાઈ ગયે છે. સૂર્ય વિના અને આપણા અગ્નિ વિના ઠોઠ પ્રાણી જીવી જ ન શકે અને પ્રાણી માત્રને જીવન આપનારી ખેતી પણ કળી ન શકે, એટલે પ્રાણી માત્રને જીવાડનાર 'અગ્નિ' ને દેવરૂપે કદપેક્ષે વ્યાજબી કેમ ન ગણાય ? જ્યારે અગ્નિ આપણને જીવન આપે છે ત્યારે આપણા કૃતજ આર્યોએ વિવિધ અનુષ્ઠાનો દ્વારા તેને પણ સંતુષ્ટ કરવાની યોજનાઓ કરેલી એ પૂર્વનો સમય જોતાં અનુચિત પણ કેમ ગણાય ? અગ્નિ પોતાના સ્વભાવે કરી સમગ્ર જીવોને પોષણ આપે છે ત્યારે આર્યોએ કશા પણ કળની અપેક્ષા રાખ્યા વિના અગ્નિને સંતુષ્ટ રાખવાની જે જે યોજનાઓ ધરેલી તેમાંની એક આ દુતાવલી કે દુતાસણીની પણ યોજના છે. આ માટે કાગણુ શુદ્ધ પૂનમનો દિવસ કદપેક્ષે છે. આ સમય વસંતઋતુની શરૂઆતનો છે, આથી એમ જણાય છે કે એ દિવસની કદપના અને અગ્નિને સંતુષ્ટ કરવાની યોજના સાથે વિશેષ ઋતુ અને એ ઋતુમાં પાકતાં નવાં ધાન્યોનો સંબંધ છે. આપણી ખેતીદાર જે જે યિયાણુ ધાન્યો તૈયાર થઈ જતાં તે તે ધાન્યોનો પ્રગ્ન તેનો ઉપયોગ કરે તે પહેલાં કૃતજ ભાવે નમ્રભાવે તે ધાન્યોને અગ્નિને-સમગ્ર જીવ જનને પોષણ આપનાર અગ્નિશક્તિને સમર્પવા અને ત્યાર પછી જ તે ધાન્યોનો ઉપયોગ પ્રગ્ન પોતાના યોજનાદિમાં કરે એ આ હોળીના અનુષ્ઠાનનો મુખ્ય ઉદ્દેશ છે. આ અનુષ્ઠાનમાં આપણા

એશિયા પરિષદ-દિલ્હીમાં પરદેશનાં સ્ત્રી-પ્રતિનિધિઓ

શાહમદી સોશિઆલ શીરાઝનો જન્મ હોંગકોંગમાં થયો હતો અને ત્યાંની ઇટાલીયન કોનવેન્ટ સ્કૂલમાં અભ્યાસ કરી ઇરાનમાં પાછી ફર્યા પછી તેનાં લગ્ન થયાં. તેણે ફુનિયાની-ખાસ કરીને યુરોપ અને યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની મુસાફરી કરી છે અને હિંદમાં 'પશુ ધણી' વખત આવી ગઈ છે. તેણે છેલ્લા ચાર વર્ષથી ઇરાનની સ્ત્રી લીગની સંસ્થા સ્થાપી છે તેણે, રેડક્રોસ કોન્ફરન્સની ઓકસફર્ડ અને જીનીવાની પરિષદમાં ઇરાનના રેડ લાયન પ્રતિનિધિ તરીકે હાજરી આપી હતી. છેલ્લા ઓક્ટોબરમાં અમેરિકામાં ભરાયેલી આંતર પ્રાંતિય સ્ત્રીપરિષદમાંની મીટીંગમાં હાજર રહી હતી. હાલમાં તે આંતર-એશિયાઈ પરિષદના ઇરાનના પ્રતિનિધિ મંડળમાં દિલ્હી આવેલ છે.

*

ડૉ. અન્ના પ્રયાદુનો જન્મ લીખાલિ (રશિયા)માં ઇ. સ. ૧૮૮૭ માં થયો હતો. હવે અભ્યાસ માટે તે ૧૯૦૫ માં ઇંગ્લાંડ ગઈ ને એડીનબરો અને ગ્લાસગોમાં વૈદકિય

અભ્યાસ કર્યો અને ૧૯૧૧ માં ગ્રેન્યુએટ થઈ. તે પછી વૈદકિય પોસ્ટ ગ્રેન્યુએટ ડાસ' તેણે બર્લિનમાં કર્યો અને ૧૯૧૨માં પેલેસ્ટાઈન ગઈ. ને પેલેસ્ટાઈનમાં તેણે ન્યુ સ્ત્રીઓની હિલચાલમાં આગેવાની ભર્યો ભાગ લીધો. હાલમાં તે પેલેસ્ટાઈન ન્યુ સ્ત્રીઓના સમાન હક્ક એસોસિએશનની આગેવાન નેતા છે ને આંતર એશિયાઈ પરિષદમાં પેલેસ્ટાઈનના પ્રતિનિધિ તરીકે દિલ્હી આવી છે.

*

મીસીસ ખેઝ પોલીકોપીઓ મેન્ડેઝ સેન્ટ્રો એકાદર યુનિવર્સિટી ઇંગવણી કાલેગની ડીન છે અને વીમેન્સ વર્લ્ડની તંત્રી છે. તેણે વીમેન્સ હોમ જરનલના તંત્રી તરીકે પણ કામ કર્યું છે. સેન્ટ થોમસ યુનિવર્સિટીમાં ઇંગ્લીશના પ્રોફેસર તરીકે પણ પોતાની સેવાઓ આપી છે. તેણે ફીલીપાઈન વીમેન ઈન હીસ્ટ્રી અને પમાનંગ રાહી (નિશનધ હેરીટેજ) નાં પુસ્તક લખ્યાં છે. હાલ તે ફીલીપાઈનની પ્રતિનિધિ તરીકે દિલ્હી આવેલ છે.

*

પૂર્વજનોનાં સવિશેષ ઔદાર્ય, કૃતજ્ઞતા અને નમ્રતા વગેરે અનેક ગુણો કળાઈ આવે છે.

• 'દુત' શબ્દમાં મૂળ ધાતુ 'દુ' છે, તેનો અર્થ 'દેવું' અને 'લેવું' થાય છે. 'દુત'નો પ્રસિદ્ધ અર્થ 'હોમવું' કે 'હોમેલું' છે, પરંતુ ધાતુવર્થ પ્રમાણે તો દુતશબ્દનો મૌલિક અર્થ 'દેવું' એ જ બ્યાજખી છે. તાત્પર્ય એ છે કે જે દિવસે શિયાળુ પાકનાં ધાન્યોને સમગ્ર ચેતન જગતને પ્રાણ શક્તિ પૂરનાર અગ્નિની સામે એક પંગતમાં ગોઠવી તેમને અગ્નિને આપવાનો-સોંપવાનો-વિધિ કરવાનો હોય તે દિવસનું નામ દુતાવલી હોજી કે દુતાસણી છે.

આ પ્રવૃત્તિમાં ખેતીની પણ ભારે પ્રતિભા સમાયેલી છે અને એ રીતે આ ઉત્સવમાં દિવસે બધી પ્રજા આદુલાદ અનુભવતી અંતે ધાન્ય સમર્પણ દ્વારા જગત્ત્રિય શક્તિ તરફ પોતાનો કૃતજ્ઞતા ભાગી સવિશેષ નમ્ર બનતી. વર્તમાનમાં તો પ્રજાની ખેતી બરબાદ થઈ ગઈ છે, ખેડૂતની પ્રતિષ્ઠા પણ ઓસરી ગઈ છે અને એને બદલે હુમાણ વડે સમગ્ર માનવ જાતને કાળો રંગે રંગતી કળોની પ્રતિષ્ઠા ઊભી થવા માંડી છે. એમ થવાથી જ આજનો સરકારી નાગરિક શિયાળુ પાકને અને તે દ્વારા પાકનાં ધાન્યોને ભાગ્યે જ યાદ કરે છે.

ઈનામી નિબંધ હરિકાઈનું પરિણામ

અયા જન્નુઆરી માસમાં મદા મુજરાતના
કવિ સત્રાટ ન્દાનાલાલ દલપતરામના રમરણાચે
અ. રવ. માણેકખાઈ ન્દા. દ. કવિ તરફથી
'મુજરાતના ઈતિહાસમાં શ્રેષ્ઠ કવયિત્રી
કોણુ? એ વિષય ઉપર ખહેનોને નિબંધ
લખવા હરિકાઈ ગોઠવી હતી. તેમાંથી આવેલા
નિબંધો પરીક્ષક સમિતિએ તપાસી, રવ.
કવિશ્રીની જન્મ તિથિ ચૈત્ર સુદી ૧ના રોજ
નીચે મુજબનો નિર્ણય સર્વોનુમતે જાહેર કર્યો છે.
(૧) સૌ. મંજુલાખડેન કલાઈ સુરત.

પહેલું ઈનામ રૂ. ૨૫

(૨) શ્રી. જસવંતીખડેન દેસાઈ, મુંબઈ
બીજું ઈનામ રૂ. ૧૫
(૩) શ્રી. રમાખડેન ત્રીવેદી ત્રીજું ઈનામ રૂ. ૧૦
ઈનામ વિજેતા ખહેનોને અભિનંદન.
નામ હવે પછી મોકલાશે. -શ્રીજીવન

મૂળ ઐતિહાસિક 'દોળા' શબ્દ એક
મધ્યે હૃદયમાં મદાલતા હતો તે આજે વર્ત-
નમાં છેક અવદયાની ટોચે પહોંચેલો છે.
તે પ્રતીતિ, આપણી દોળા જીવવાની
યાજ આપે છે. લોકો કહે છે કે- "દોળા
તણા દુતાશણી ને તેમાં ખડક્યાં હાણા, કેટ-
લાક લોકો ધૂળ હાડે અને બીજા નાખે
પાણા." આટલેથી જ આ અટકેલ નથી
પરંતુ સાસુ વડુને ગાળ દેતી વખતે 'તારી
દોળા ખડક' એમ કહીને દોળા શબ્દને માગમાં
પણ વાપરે છે. આ કાંઈ દોળા શબ્દની ઓછી
પડતી છે? -પરિત ખેચરદાસ

*

કવિશ્રી નાનાલાલ ડાહ્યાની સાથે કદી
ચર્ચામાં જીનરતા નહિ. એમની વિરુદ્ધ કંઈ
ટીકા આવી હોય કે અસત્ય વા ગેરસમજ-

મયું કંઈ છપાયું હોય તેનો પણ જવાબ કે
ખુલાસો આપતો નહિ. એમની એ નીતિની
વાત નીકળતાં કવિશ્રીએ કહ્યું: "મેં" તો
જીવનભરનો સિદ્ધાંત રાખ્યો છે કે, છાપાના
વાદવિવાદમાં પડવું નહિ અને કંઈ લખાપટી
કરવી નહિ. જો મેં એમ ન ક્યું હોત તો
ટીકાખોરો અને ચર્ચાપત્રીઓને જવાબ આપ-
વામાંથી દુર્ગતિ જ ન આવત. પણ હું
છાપામાં લખતો નથી, એટલે કેટલોક વાર
પ્રસિદ્ધ કરવા જેવી હકીકત પણુ રહી ગય છે.
'સરસ્વતીચંદ્ર' સંબંધી ઘણી એ બાબતો બહુ
વખતથી બહાર મૂકવી છે, પણ અનુકૂળતા
આવતી નથી. (કવિશ્રીની અનુકૂળતા આવતી
એટલે એમનું એકાદું વ્યાખ્યાન કે કોઈક
પુસ્તકની પ્રસ્તાવના.) એક તો એ છે કે
મળમાં ગોવર્ધનરામે કુમુદનું સરસ્વતીચંદ્ર સાથે
પુનર્લભ કરાવ્યું હતું. એનાં મૂક પણ આવી
અર્થાં હતાં; પણ એમને ધેરથી જ સખ્ત
વિરોધ થયો. મનસુખરામનો વિરોધ તો એમણે
ન ગણકાર્યો, પણ લીલાવતીના સખ્ત વિરોધ
આગળ એમનું કંઈ ન ગણ્યું. મૂક કાઢી નાખ્યાં
અને-ફેરફાર કરીને મોકલી આપ્યું! બીજી
બાબત સરસ્વતીચંદ્ર અને કુમુદના લગ્ન વિશેની
છે. કેટલાક એમ માને છે કે, ગોવર્ધનરામે
એમનો શરીર-સંબંધ કરાવ્યો નથી, પણ
આરતીવાળા પ્રકરણને ઝીણવટથી વાંચતાં એ
૧૫૪ જાણીએ આવે છે. ગોવર્ધનરામની અંકગણી.
અને સિદ્ધ સંયમભરી ભાષા દેહસંબંધને ખુલ્લે
ખુલ્લો બને પ્રગટ ન કરે, પણ એમણે જે
શબ્દો યોજ્યા છે તે એને પરિપૂર્ણ વ્યંજિત
કરે છે, અને લગ્નની પૂર્ણાહનિરૂપે એ સંબંધ
લેખકને અભિપ્રેન છે એ નિર્વિવાદ છે."
સાહિત્યસંદર્ભમાં કુમુદના પુનર્લભની વાત પુષ્ટક
ચર્ચાની હતી અને કુમુદના ગૃહજીવને તો 'વેલી
કુસુમ' જન્મવાની હતી; છતાં કવિસાહેબની
સાક્ષી એના ખરાપણા મારેની મૂંઝવણી મંદોર
સમાન હતી.

-ચતુરભાઈ પટેલ

દિલ્હીમાં મળનારી એશી-
આઘ પરિષદમાં હિંદ તરફથી
૪૮ સભાસદો જવાના છે તેમાં
નીચેના અગિયાર બહેનો પણ
હાજરી આપશે. (૧) શ્રી.
સરોજીની નાયકુ (૨) રાજ-
કુમારી અમૃતકુન્દર (૩) શ્રી.
કમળાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાય (૪) શ્રી.
હંસાબહેન મહેતા (૫) મીસ
લીલામણી નાયકુ (૬) મીસીસ
માણેકલાલ પ્રેમચંદ (૭) શ્રી.
વિન્યાલક્ષ્મી પંડિત (૮)
રાણી લક્ષ્મીબાઈ રાજેવડે (૯)
લેડી રામ રાય (૧૦) મીસીસ
રેણુકા રે (૧૧) મીસીસ હબા-
સેન. આ મંડળની શ્રી. સરો-
જીની નાયકુ આગેવાની લેશે.
દરેક દેશને પોતાના પ્રતિનિધિ-
મંડળમાં શ્રી પ્રતિનિધિનો
સમાવેશ કરવાનો આમદ થયો
છે. આ ઉપરાંત એશીઆનર-
માંથી ૪૦ નેટલો મદદલા
અરથાએને જુદાં આમંત્રણો
અપાયાં છે.

*

અમદાવાદમાં મળેલી
ગુજરાતની શ્રી પરીષદે હાલની
રેશનીય પદ્ધતિમાં પડતી
હાલાકી સામે પોતર ઉઠાવ્યો
છે અને વહેંચણીની પદ્ધતિમાં
સુધારો કરવા વિનંતિ કરી છે.

*

અમદાવાદની ગુજરાત
કોલેજના પહેલા વર્ષના કડક
પરિણામ સામે વિરોધ દર્શાવી
કરી પરીક્ષા લેવા પ્રિન્સીપાલ
અને મુખ્ય સરકારને વિનંતી
કરવા કમીટી નિર્માણ છે તેમાં
કુ. જ્યોતિર્બાળા મહેતા અને
કુ. માલિની દેસાઈ મુંદાયા છે.

*

લખનૌ યુનિ.નો પદવીદાન
સમારંભ શ્રી. વિન્યાલક્ષ્મી
પંડિતને હાથે થયો.

*

પોતાના ધરમાં એક
ઝોરડામાં ખાડો ખોદી ચાર
વર્ષના જીવતા બાળકને દાટી
દઈ મારી નાખવાના ગુન્હા
માટે ૨૫ વર્ષની યુવાન બાઈ
બીરજનને કાનપુરના સેસન
જજે દરેલી ફરિયાદી સજા
અપીલમાં કાયમ રહી.

*

મુંબઈમાં રીઝર્વ બેંક
પાસે બદમાસોએ બાપ્ત નુરબાપ
વાડીઆ પાસેથી દસ હજારની
ચલણી નોટો ઝુંટવી લીધી.

*

મુંબઈ પ્રાંતમાં છેલ્લા ૭
વર્ષમાં સીરીસ મેરેન્ડ કાનુન
પ્રમાણે ૨૧૬૪ લગ્નો રજીસ્ટર
થયા તેમાં ૨૫૬ પુનર્લગ્નો હતા.

*

મદ્રાસના ગવર્નરને તેમના
પ્રવાસ દરમ્યાન એક મદ્રાસી
ઓએ ઈડલી ને ચટણીનો સ્વાદ
ચખાડ્યો.

*

પોરબંદરમાં કન્યાશાળા
પાસેથી આઠ વર્ષની નાની
બાળાને ફેસલાવી ઉપાડી
જવાનો પ્રવાસ કરતા બે
સુરક્ષી છોકરાઓ પકડાયા છે.

*

અમદાવાદમાં ૨૫ વર્ષના
જૈન સાધુ રવિવિમળજીએ
એક ખ્રીસ્તી નર્સ સાથે લગ્ન
કર્યાનું જાહેર થયું છે.

*

ડાહરમાં લુહાણા ગૃહસ્થ
દાહરલાલ મંણીલાલ પોતાની
બાવીશ વર્ષની યુવાન પત્ની
સાથે જત્રાએ આવેલા તે
બાપ ચૂમ થયા છે. બાઈ પાસે
હજારેકના દાગીના હોવાનું
કહેવાય છે.

*

મુસ્તમાં થાંચી કામના
એક યુવકે કંસારાની એક
પુત્રીનું નામ પોતાની છાતી
ઉપર કોતરાવ્યું અને પ્રેમપત્રો
પોતાના લોહીથી લખ્યા હોવાને
દારણે જદાખાડીમાં એક
માણસના ધરમાં જઈ માર
મારવા માટે થોડા માણસની
ધરપકડ થઈ છે.

ઈનામી નિબંધ હરિકાઈનું પરિણામ

મયા જાન્યુઆરી માસમાં મહા ગુજરાતના કવિ સમ્રાટ નાનાલાલ દલપતરામના રમરણાઈ જી. સ્વ. માણેકચાઈ ન્દા. દ. કવિ તરફથી 'ગુજરાતના ધર્મતદ્દાસમાં શ્રેષ્ઠ કવયિત્રી કોણ ?' એ વિષય ઉપર બહેનોને નિબંધ લખવા હરિકાઈ ગોઠવી હતી. તેમાંથી આવેલા નિબંધો પરીક્ષક સમિતિએ તપાસી, સ્વ. કવિશ્રીની જન્મ તિથિ ચૈત્ર સુદી ૧ના રોજ નીચે મુજબનો નિર્ણય સર્વોત્તમતે મળેલ કયો છે.

(૧) સૌ. મંલુલાબહેન કલાઈ સુરત.

પહેલું ઈનામ રૂ. ૨૫

(૨) શ્રી. જસવંતીબહેન દેસાઈ, મુંબઈ

બીજું ઈનામ રૂ. ૧૫

(૩) શ્રી. રમાબહેન ત્રીવેદી ત્રીજું ઈનામ રૂ. ૧૦

ઈનામ વિજેતા બહેનોને અભિનંદન.

ખામ હવે પછી મોકલાશે. — સ્ત્રીજીવન

મૂળ ઐતિહાસિક 'હોળા' શબ્દ એક મયે હૃદયમાં મહાસતો દત્તો તે આજે વર્ત-નમાં છેક અવદયાની રોચે પડેયો છે.

ત્રી પ્રતીતિ, આપણી હોળા ઉત્તરવાની મા જ આવે છે. સોહો દે છે કે:— "હોળા ત્રી દુતાશણી ને તેમાં ખડકમાં હાણી, કેટલાક સોહો ધૂજ ઉઠાડે અને બીજા નાખે પાણી." આટલેથી જ આ અટકેલ નથી પરંતુ સાસુ વડુને ગાજ દેતી વખતે 'તારી હોળા ખડક' એમ કહીને હોળા શબ્દને ગાળમાં પણ વાપરે છે. આ કાંઈ હોળા શબ્દની ઓછી પડતી છે ? — પંડિત બેચરદાસ

કવિશ્રી નાનાલાલ કાકી સાથે કદી ચર્ચામાં જોવા નહિ. એમની વિરુદ્ધ કંઈ દીકા આવી દોષ કે અસત્ય વા ગેરસમજ-

બધું કંઈ હાપુ' હોય તેનો પણ જવાબ કે ખુલાસો આપતા નહિ. એમની એ નીતિની વાત નીકળતાં કવિશ્રીએ કહ્યું: "મેં તો જીવનભરનો સિદ્ધાંત રાખ્યો છે કે, હાપાના વાદવિવાદમાં પડવું નહિ અને કંઈ લખાપદી કરવી નહિ. જો મેં એમ ન ક્યું હોત તો દીકાઓરો અને ચર્ચાપત્રીઓને જવાબ આપવામાંથી હું જાઓ જ ન આવત. પણ હું હાપામાં લખતો નથી, એટલે કેટલીક વાર પ્રસિદ્ધ કરવા જેવી હકીકત પણ રહી ગય છે. 'સરસ્વતીચંદ્ર' સંબંધી લખી એ બાજતો બહુ વખતથી બહાર મૂકવી છે, પણ અનુકૂળતા આવતી નથી. (કવિશ્રીની અનુકૂળતા આવતી એટલે એમનું એકાદું વ્યાખ્યાન કે કોઈક પુસ્તકની પ્રસ્તાવના.) એક તો એ છે કે મળમાં ગોવર્ધનરામે કુમુદનું સરસ્વતીચંદ્ર સાથે પુનર્લેખ કરાવ્યું હતું. એનાં પ્રૂક પણ આવી ગયાં હતાં; પણ એમને ઘેરથી જ સખ્ત વિરોધ થયો. મનમુખરામનો વિરોધ તો એમણે ન મળકાંચો, પણ લોકાવતીના સખ્ત વિરોધ આગળ એમનું કંઈ ન ચાલ્યું, પ્રૂક ફાડી નાખ્યાં અને—દેવદાર કરીને મોકલો આપ્યું ! બીજી બાજત સરસ્વતીચંદ્ર અને કુમુદના લખ વિશેની છે. કેટલાક એમ માને છે કે, ગોવર્ધનરામે એમનો શરીર-સંબંધ કરાવ્યો નથી, પણ આરતીવાળા પ્રકરણને ઝીણવટથી વાંચતાં એ રૂપજ જણાઈ આવે છે. ગોવર્ધનરામની સંસ્કારી અને શિષ્ટ સંયમમયી બાળા દેહસંબંધને ખુશ્કે ખુશ્કે બલે પ્રગટ ન કરે, પણ એમણે જે શબ્દો યોગ્યા છે તે એને પરિપૂર્ણ વ્યંજિત કરે છે, અને લક્ષની પૂર્ણાતિરેપે એ સંબંધ લેખકને અભિપ્રેન છે એ નિર્વિવાદ છે." સાહિત્યસૃષ્ટિમાં કુમુદના પુનર્લેખની વાત પુરૂષ ચર્ચાની હતી અને કુમુદના ગૃહજીવને તો 'ધેસી' કુમુદ જન્મ્યાવી હતી; છતાં કવિસાહેબની સાક્ષી એના ખરાપણા માટેની મૂલ્યવની મદદર સમાન હતી.

— ચતુરભાઈ પટેલ

દિલ્હીમાં મળનારી એશી-આઘ પરિષદમાં હિંદ તરફથી ૪૮ સભાસદો જવાના છે તેમાં નીચેના અગિયાર બહેનો પણ હાજરી આપશે. (૧) શ્રી. સરોજીની નાયકુ (૨) રાજ-કુમારી અમૃતકુંવર (૩) શ્રી. કમળાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાય (૪) શ્રી. હંસાબહેન મહેતા (૫) મીસ લીલામણી નાયકુ (૬) મીસીસ માણેકલાલ પ્રેમચંદ (૭) શ્રી. વિન્યાલક્ષ્મી પંડિત (૮) રાણી લક્ષ્મીબાઈ રાજવડે (૯) લેડી રામ રાવ (૧૦) મીસીસ રેણુકા રે (૧૧) મીસીસ હના-સેન. આ મંડળની શ્રી. સરો-જીની નાયકુ આગેવાની લેશે. દરેક દેશને પોતાના પ્રતિનિધિ-મંડળમાં સ્ત્રી પ્રતિનિધિનો સમાવેશ કરવાનો આગ્રહ થયો છે. આ ઉપરાંત એશીઆબર-માંથી ૪૦ નેટલી મહિલા સંસ્થાઓને જુદાં આમંત્રણો આપાયાં છે.

અમદાવાદમાં મળેલી ગુજરાતની સ્ત્રી પરીષદે હાલની રેશનીંગ પદ્ધતિમાં પડતી હાલાકી સામે પોકાર ઉઠાવ્યો છે અને વડેચણીની પદ્ધતિમાં સુધારો કરવા વિનંતિ કરી છે.

અમદાવાદની ગુજરાત કોલેજના પહેલા વર્ષના કડક પરિણામ સામે વિરોધ દર્શાવી ફરી પરીક્ષા લેવા પ્રિન્સીપાલ અને મુખ્ય સરકારને વિનંતી કરવા કમીટી નિર્માણ છે તેમાં કુ. જ્યોતિર્બાળા મહેતા અને કુ. માલિની દેસાઈ ચુંટાયાં છે.

લખનૌ મુનિ.નો પદ્મવીદાન સમારંભ શ્રી. વિન્યાલક્ષ્મી પંડિતને હાથે થયો.

પોતાના ઘરમાં એક ચોરઠામાં ખાડો ખોદી ચાર વર્ષના જીવતા બાળકને દાટી દઈ મારી નાખવાના ગુન્હા માટે ૨૫ વર્ષની યુવાન બાઈ બીરગ્મનને કાનપુરના સેસન જજે કરેલી ફાંસીની સજા અપીલમાં કાયમ રહી.

મુંબઈમાં રીઝર્વ બેંક પાસે બદમાસોએ બાંધ તુરબાંધ વાડીઆ પાસેથી દસ હજારની ચલણી નોટા જુટવી લીધી.

મુંબઈ પ્રાંતમાં છેલ્લા છ વર્ષમાં સીવીલ મેરેજ કાનુન પ્રમાણે ૨૧૬૪ લગ્નો રજીસ્ટર થયાં તેમાં ૨૫૬ પુનર્લગ્નો હતા.

મદ્રાસના મવનરને તેમના પ્રવાસ દરમ્યાન એક મદાસ્તી સ્ત્રીએ ઇડલી ને ચટણીનો સ્વાદ ચખાડ્યો.

પોરબંદરમાં કન્યાશાળા પાસેથી આઠ વર્ષની નાની બાળાને ફેસલાતી ઉપાડી જવાનો પ્રયાસ કરતા બે મુસ્લીમ છોકરાઓ પકડાયા છે.

અમદાવાદમાં ૨૫ વર્ષના જૈન સાધુ રવિવિમળજીએ એક ખ્રીસ્તી નર્સ સાથે લગ્ન કર્યાનું જાહેર થયું છે.

ગાંધીમાં લુહાણા મુલ્કશ દાકેરલાલ મણીલાલ પોતાની બાવીશ વર્ષની યુવાન પત્ની સાથે જાત્રાએ આવેલા તે બાંધ ચૂમ થયાં છે. બાઈ પાસે હર્મરેફના હાગીના હોવાનું કહેવાય છે.

સુરતમાં ધાંચી કોમના એક યુવકે કંસારાની એક પુત્રીનું નામ પોતાની બત્તી ઉપર કોતરાવ્યું અને પ્રેમપત્રે પોતાના લોહીથી લખ્યા હોવાને કારણે જજાબાડીમાં એ માણસના ઘરમાં જઈ માર મારવા માટે ચોડા માણસો ધરપકડ થઈ છે.

ઈનામી નિબંધ હરિકાઈનું પરિણામ

મયા જન-યુઆરી માસમાં મહા ગુજરાતના કવિ સમ્રાટ ન્દાનાલાલ દલપતરામના સ્મરણાર્થે મં. સ્વ. માર્ગેકાઈ ન્દા. દ. કવિ તરફથી 'ગુજરાતના ઇતિહાસમાં શ્રેષ્ઠ કવયિત્રી કોણ?' એ વિષય ઉપર બહેનોને નિબંધ લખવા હરિકાઈ ગોઠવી હતી. તેમાંથી આવેલા નિબંધો પરીક્ષક સમિતિએ તપાસી, સ્વ. કવિશ્રીની જન્મ તિથિ ચૈત્ર સુદી ૧ના રોજ નીચે મુજબનો નિબંધ સર્વોત્તમને ગણેર કયો છે.

(૧) સો. મંલુલાખડેન કસાર્ક સુરત.

પહેલું ઇનામ રૂ. ૨૫

(૨) શ્રી. જસવંતીબહેન દેસાઈ, મુંબઈ

બીજું ઇનામ રૂ. ૧૫

(૩) શ્રી. રમાબહેન ત્રીવેદી ત્રોત્તું ઇનામ રૂ. ૧૦
ઇનામ વિજેતા બહેનોને અભિનંદન.
નામ હવે પછી મોકલાશે. —સોલવન

મૂળે ઇતિહાસિક 'હોળા' શબ્દ એક પથે હૃદયમાં મદાલતો દતો તે આજે વર્ત-નમાં છેક અવદશાની ટોચે પહોંચેલો છે. ઠી પ્રતીતિ, આપણી હોળા હિન્નવાની વા જ આવે છે. સોમો દહે છે કે—“હોળા ઠાળા દુતાશણી ને તેમાં ખડકમાં ઠાળા, કેટલાક સોમો ધૂળ છાડે અને બીજા નાખે પાણી.” આટલેથી જ આ અટકેલ નથી પરંતુ સાસુ વહુને ગાળ દેતી વખતે ‘તારી હોળા ખડક’ એમ કહીને દોળાઈ શબ્દને ગાળમાં પણ વાપરે છે. આ કાંઈ દોળા શબ્દની એકી પડતી છે ?

—પરિત બેચરદાસ

*
કવિશ્રી નાનાલાલ મોહન સાથે કદી ચર્ચામાં જોતરતા નહિ. એમની વિરુદ્ધ કંઈ દીમા આવી દોષ કે અસત્ય વા ગેરસમજ-

બધું કંઈ છપાયું હોય તેનો પણ જવાબ કે ખુલાસો આપતા નહિ. એમની એ નીતિની વાત નીકળતાં કવિશ્રીએ કહ્યું: ‘મે’ તો જીવનભરનો સિદ્ધાંત રાખ્યો છે કે, છાપાના વાદવિવાદમાં પડવું નહિ અને કંઈ લખાપટી કરવી નહિ. જે મે’ એમ ન ક્યું’ હોત તો ટીકાઓરો અને ચર્ચાપત્રોએને જવાબ આપવામાંથી દૂર થીએ જ ન આવત. પણ દૂર છાપામાં લખતો નથી, એટલે કેટલીક વાર પ્રસિદ્ધ કરવા જેવી હડકાત પણ રહી જાય છે. ‘સરસ્વતીચંદ્ર’ સંબંધી ઘણી એ ખાખતો બહુ વખતથી બદાર મૂકવી છે, પણ અનુકૂળતા આવતી નથી. (કવિશ્રીની અનુકૂળતા આવતી એટલે એમનું એકાદું વ્યાખ્યાન કે કોઈક પુસ્તકનો પ્રસ્તાવના.) એક તો એ છે કે મળમાં ગોવર્ધનરામે કુમુદનું સરસ્વતીચંદ્ર સાથે પુનર્લેખ કરાવ્યું હતું. એનાં મૂક પણ આવી અર્થ દર્શા; પણ એમને ઘેરથી જ સખ્ત વિરોધ થયો. મનમુખરામનો વિરોધ તો એમણે ન ગણકાયો, પણ લોલાવતીના સખ્ત વિરોધ આગળ એમનું કંઈ ન ચાલ્યું. મૂક ફાડી નાખ્યાં અને—ફેરફાર કરીને મોકલો આપ્યું ! બીજા બાળન સરસ્વતીચંદ્ર અને કુમુદના લેખ વિશેની છે. કેટલાક એમ માને છે કે, ગોવર્ધનરામે એમનો શરીર-સંબંધ કરાવ્યો નથી, પણ આરતીવાળા પ્રકરણને ઝીણવટથી વર્ચતાં એ સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. ગોવર્ધનરામની સંસ્કારી અને સિદ્ધ સંયમભરી બાળા દેહસમંધને ખુલ્લે ખુલ્લો ભલે પ્રગટ ન થયે, પણ એમણે જે શબ્દો યોજ્યા છે તે એને પરિપૂર્ણ બ્યંજિત કરે છે, અને લખની પૂર્ણોદ્દેશ્યે એ સંબંધ લેખકને અભિપ્રેત છે એ નિર્વિવાદ છે.” સાદિત્યસહિમાં કુમુદના પુનર્લેખની વાત પુષ્કળ ચર્ચાથી હતી અને કુમુદના મૃદજીવને તો ‘વેલો કુમુદ’ જન્મ્યાની હતી; છતાં કવિસાહેબની સાક્ષી એના ખરાપણા મારેની મુદ્દવતી મહેર સમાન હતી.

—ચતુરભાઈ પટેલ

ચીકગોમાં ૭ વર્ષની વયની બાળા રેનીમાર્ટઝે રીય-મંડ પેન્ટે કોટરેલ દેવળમાં પ્રભુ એક કલાક સુધી ભિક્ષુક પ્રવચન કર્યું હતું. આ ખતે ખારસો જોટલા શ્રદ્ધા-ઓ હાજર રહ્યા હતા. તેણે પિની, એસ્કામો, અને રશિયન બાપ્તિસ્મમાં બાઈબલ-સંત્રાવ્યાયો' હતા.

મુંબઈમાં મહિલા પરિ-હતુ અધિવેશન થી. ખેર શહેરના હાથે ખુલ્લું સુકાયું.

શીલોપાઠ-સમાંથી પુરપો કરતાં વધારે સ્ત્રીઓ પાસપોર્ટ માંગે છે મોટા ભાગની છોકરી-ઓ યુદ્ધને કારણે અમેરિકાથી આવેલા સૈનિકોના સંબંધ આવી પ્રેમમાં પડેલો તે છોક-રીઓ તેમના મિત્રોને પરજીવા નય છે જ્યારે બાકીની થોડી થું અભ્યાસ માટે નય છે.

શ્રીમંતી વીમળા જૈન દિલ્હી યુનિવર્સિટીમાં ગ્રેન્યુ-એટ મતદાર વિભાગમાંથી પુટાયા.

જલાલપુર તાલુકાના આટ નામની બાઈ અંગીએ પોતાના ભણી સોમા લખુએ કારગતી માખ્યા વગર બીજું કંઈ કર્યાની કીયાદ નોંધાવી છે.

ઉત્કલ પ્રાંતિક મહાસભા સમિતિના પ્રમુખ શ્રીમતી

માલતી ચૌધરી મરકાથી પીડાતાં હતાં તેમની તબીબત હવે સુધરી ગઈ છે.

શ્રી. સરોજિની નાયકુનો હિરક મહોત્સવ પ્રસંગમાં અભિ-નંદન મંચ પ્રગટ થવાનો છે.

વલસાડની એક છોકરીના પગમાંથી સાંકળા કાઢી લેવા માટે આવાંજી નામની બાઈની ધરપકડ થઈ છે.

કલોલમાં (પંચમહાલ) ભગિની સેવામંડળના આશ્રમે ચાલતા બાલમંદિરનો વાર્ષિક ઉત્સવ વડોદરાના કોન્ટ્રાક્ટર શ્રી. ચંદુલાલ લાલજીભાઈના પ્રમુખપદે ઉજવાયો.

મુંબઈમાં જૈન સ્વ. કોન્ટ્રેન્સના આસિ. સેક્રેટરી શ્રી. માણેકલાલ મોહીનાં પુત્રી કે. પુષ્પાવતીનું અવસાન થયું.

દુનિયામાં સૌથી વધુ માલદાર ગણાતી સ્ત્રી કુમારી બારબરા હટન અને ૩૪ વર્ષની ઉંમરનો એક દિલ્લ નટ પ્રીન્સ ટરનેટસકોર્ષ એ બંનેએ પારિ-સમાં લગ્ન કરવાની પોતાની ઈચ્છા જાહેર કરી છે.

પંજાબમાં કાઠી નીકળેલા કોમી કલહમાં શીખોએ બચા-વેલો ૪૩ મુસ્લીમ સ્ત્રીઓને તેમણે પંજાબના ગૃહ સેક્રેટરીને સુપ્રત કરી હતી.

દીલ્હીમાં મળનારી એશી-યાઈ પરિષદમાં હાજરી આપવા અમેરિકાનાં જાણીતા ભૌતિક શ્રીસીસ વરજીનીઆ થોમ્પસન અને પેસીફીક રીલેશન એસો-સીએશન તરફથી મીસીસ રોયર્ડ એડોલ્ફ હટ્ટા તરફ આવવાનાં છે.

લોક સાહિત્યના ઉદારક શ્રી. ઝવેરચંદ મેઘાણીનું બોટાદમાં હૃદય અંધ પડી જવાથી અવસાન થયું, તેમની શોકસભા અમદાવાદમાં લેડી વિલાગોરી નીલકંઠના પ્રમુખપદે ભરાઈ હતી.

યુ. પી. ધારાસભામાં બનેટ ચર્ચા વખતે બેમમ સોશીઆલ વર્જ (કોંગ્રેસ પક્ષ) પ્રમુખ રથાને બેઠાં હતાં.

આપણા શાસ્ત્રકરોએ જે વિચારો દર્શાવ્યા છે તેમાંથી સરસ ચુંટણી કરી આ પુસ્તકમાં રજુ કર્યા છે. યુવાન દંપતીઓએ આ પુસ્તક ગરર વાંચવા જેવું છે.

સુંદર બાળવાર્તા (સંપાદક : શ્રી. ભાનુભાઈ દાણી. અને શ્રી. સોમાભાઈ પટેલ. પ્રકાશક : એન. એમ. ત્રીપાઠીની કું. લી. ઓ. ડી. બેંગલુરુ-૨ પાકું પુઠું, પૃ. ૧૬૦ કિં. રૂ. ૨. ૦૦)

ગુજરાતી સાહિત્યમાં રજુ થયેલી આજના આજના સાહિત્ય લેખકોની વાર્તાઓમાંથી સુંદરીને સોમાથેલી વાર્તાઓનો આ સંગ્રહ બાળશિક્ષણના અભ્યાસીઓને હાથે તૈયાર થયો છે.

છતાં આ વર્ગે એની બીજી આવૃત્તિ થવા પામી છે ત્યારે આપણને એમ લાગે કે આ પુસ્તકને બાળકોએ કેમ એકદમ અપનાવ્યું નહિ? પુસ્તક જોયા પછી ને વાર્તાઓ વાંચ્યા પછી આપણને સદાજ લાગે છે કે બાળકોને

ચિત્રો ખૂબ ગમે છે, ને વાર્તાના વાંચનમાં ચિત્ર એમને ખૂબ જ મદદ કરે છે; એટલે આ વાર્તાઓને જો સચિત્ર બનાવવામાં આવે તો બાળકોને આ પુસ્તક ધણું ઉપયોગી થાય તેવું છે. નવી આવૃત્તિ વખતે સંપાદકોને અને પ્રકાશકોને આ પુસ્તકમાંની વાર્તાઓના ચિત્રો આપવા અને વિનંતી કરીએ છીએ.

આ સંસ્થા તરફથી વરવહુ અમે નામની નવલકથા (અનુ : શ્રી. બીપીન ઝવેરી અને કાન્તી બેરોડીઆ. પાકું પુઠું, પૃ. કિંમત ત્રણ રૂપીઆ) પ્રગટ થઈ છે. મરાઠીના જાણીતા લેખક શ્રી. ખડકરની આ નવલકથા ખૂબ રસમય છે. આ નવલકથાના તેઓ વિષય વિચાર અને પ્રેમ-લગનની જે દિશાપત્ર કરે છે તે બંને બાજુ જુની થઈ હોય છતાં એની રજુઆત એટલી સુંદર રીતે કરી છે કે પુસ્તક દરી દરી વાંચવાનું મન થાય.

બાલકન-જી-ગારી તરફથી બાળગીતોનો સંગ્રહ ગીતરાણી (સંપાદક : શ્રી. ભાનુભાઈ

પંડ્યા. પૃ. ૯૬ કિંમત ૧-૬-૦૦) પ્રગટ થઈ છે. તેમાં ગૂઝરાતના કવિઓના ૭૫ બાળ-ગીતોને સંગ્રહવામાં આવ્યાં છે. વિધવિધ પ્રકારનાં આ ગીતો બાળકો હોંસથી ગાય તેવા આ સંગ્રહના પ્રકાશક કેજવણીના સ્વેચ્છાએ અમરયાન ધરાવતી સંસ્થા બાવનગરની ધર-શાળા છે.

અભિલાષ, પ્રકૃતિ, વહાલ, પ્રાણીજનન, પ્રામથ્યન, અમત ગીતો, રાષ્ટ્રગીતો ને કૃષ્ય-ગીતો, એમ જુદી જુદી જાતનાં જાણીતા લેખકોનાં બાળગીતોનો આ સંગ્રહ દરેક બાળમંદિર માટે ખૂબ જ ઉપયોગી થઈ પડશે. કવિનો ટુંકો પરિચય બાળકોને શિક્ષક આપી શકે તે રીતે તૈયાર કરીને પુસ્તકને અંતે આપેલ છે તે નવિનતા છે.

શ્રી. નવચેતન સાહિત્ય મંદિર, ભદ્ર, અમદાવાદ, તરફથી તેમની અંધમાળામાં આધુનિક સાવિત્રી (લેખક : શ્રી. રમણલાલ જોષી. પાકું પુઠું, પૃ. ૧૬૬ કિંમત રૂ. ત્રણ) નામે નાટક પ્રગટ થયું છે. આજના જમાનામાં યુવાન યુવતીઓ પ્રેમને નામે સ્વહંતા પાછળ જીવન વેડાળી નાખતાં હોય છે; તેવાં થોડાં પાત્રો લઈ ધરરજુ, શાંત, બણેલી છતાં ગદી સાવિત્રીને તેના પતિને ખૂંટવી જવા ધક્કા ખાતી સુમિત્રા, કે લમબમ દરી જવાની તૈયારીમાં મેરી પાસેથી પાછો મેળવી લેતી બેતારી છે. હવસ પાળળ દોડતો ડોક્ટર કે દંભી પ્રેમને નામે ફાંસ મારતો તરજુ, પરિણામ પુરવને પોતાનો કરવા તલસતી મેરી કે પોતાનો પતિ એ જ સર્વેવ માનતી સાવિત્રી આજના યુવાનોનાં માનસ રજુ કરે છે. નાટક ભજવતી વખતે જો પાત્રો ઠાળજીથી ભજવે તો નાટક સુંદર રીતે ભજવાય તેવું છે.

હિનની પાટીદાર દિનેશી કમીટી તરફથી શ્રી. અંબા ભગનાવલી (રચનાર શ્રી. વેણીપ્રસાદ ચર્મા) અને પાટીદાર ભગનાવલી (રચનાર શ્રી. બેશ્વરલાલ વર્મા) મળ્યા છે.